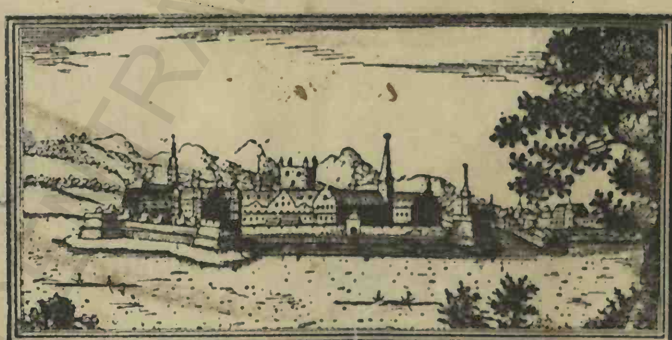
N. A. BOGDAN.

Orașul Iași

MONOGRAFIE ISTORICĂ ȘI SOCIALĂ, ILUSTRATA

EDIȚIA A DOUA
REFACUTA ȘI MULT ADAUGITA

550 Ilustrații

IAȘI MCMXIII MCMXV

. BOGDAN

Orașu Iași

MONOGRAFIE ISTORICA ȘI SOCIALA,

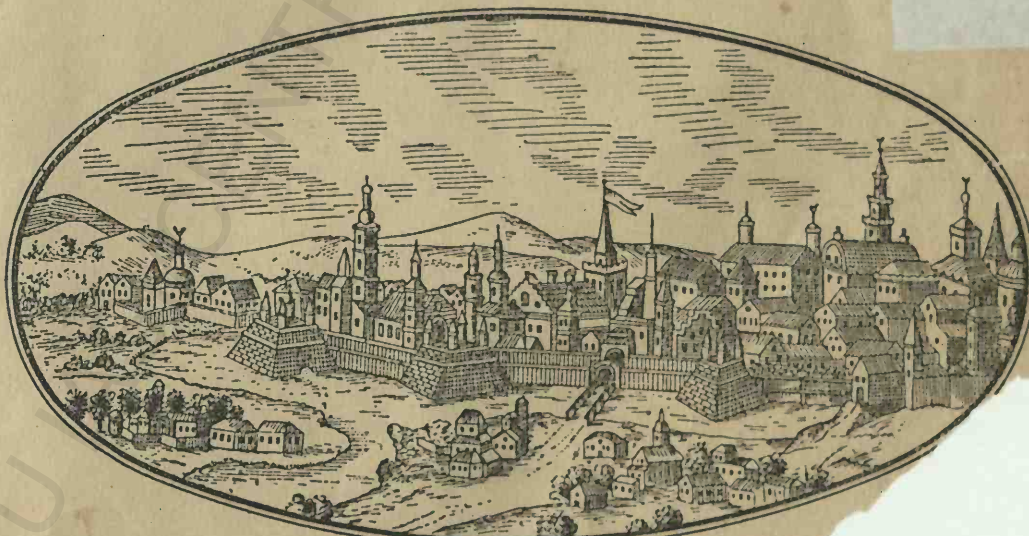
Ar treb[illegible] fim foa[illegible]te fericiți dacă toate orașele noastre ar pos[illegible]da asemenea lucrări asupra lor.

A. D. XENOPOL

(Raport către Academia Română, în Analele Academiei, XVII, 1905).

EDITIA A DOUA

REFACUTA ȘI MULT ADAOGITA

IAȘI ▣ MCMXIII

...ipra ediției a doua a acestei cărți.

Sunt nouă ani de cînd am tipărit cartea Orașul Iași, și, după un timp relativ scurt exemplarele mîntuindu-se, mi s'au mai cerut altele din multe părți. M'am gîndit de atunci la o nouă ediție; însă împrejurările, mai ales materiale, nu mi-au îngăduit pînă acum s'o fac. Am căutat totuși ca în acest răstimp să revăd, să culeg și să coordonez tot ce ași mai putea afla că ar interesa descrierea vieței trecute și actuale a vechei Capitale a Moldovei.

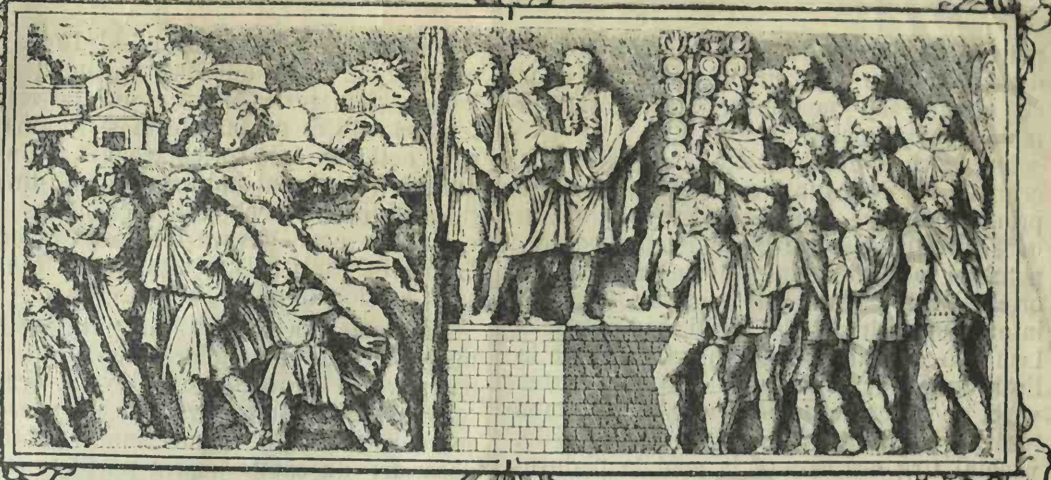
Am scris și publicat în acest interval mai multe articole cu caracter istoric, administrativ și social, relative la orașul Iași, în revista mea Lupta pentru viață, din 1905; statistici, bibliografii și note artistice în Arhiva societăței Științifice și Literare, în diferiți ani; am redactat, în colaborare cu Rectorul Universităței din Iași, Dl. Const. Climescu, Monografia acestei Universități, dela fundarea sa pînă în 1906, lucrare care a ob... Juriul științific al Expoziției jubilare din București, cea mai înaltă dis... ...i am făcut cercetări noue în multe arhive și biblioteci, publice și particu... ...in țară cît și din străinătate, din care am extras tot ce interesa orașul ...ă acum retipăresc cartea mea cu totul refăcută, adăugîndu-i o sumă de ... date, documente și ilustrații, pe care nu le avusem la îndămînă odinioară. ... schimbat sistemul redactării, împărțind lucrarea în douăsprezece Cărți, și, acestea în capitole și paragrafe deosebite; am suprimat notele și trimeterile, ce ades încurc și plictisesc cetitorul, excluzînd din cartea mea ori ce pretenție de clasicism sau... pedantism, întrucît mă adresez marelui public, doritor de a'și cunoaște patria, oamenii și lucrurile interesante din ea. Totuși, am arătat chiar în cursul descrierilor ce fac, izvoarele de unde am luat știrile sau documentele ce public, pentru acei ce vor să le controleze, iar la sfîrșitul fie-cărei cărți inserez o bibliografie specială.

Ca atare cred că voi reuși să prezint cetitorilor mei de acum o scriere, în care să se oglindească tot ce se poate cunoaște asupra orașului acesta, în care s'a petrecut cele mai importante acte ale vieței romînești, prin curgerea vremurilor, și care, chiar astăzi presintă încă un mare interes prin monumentele sale istorice și artistice, vrednice de admirat, și prin instituțiile sale, cari revărs o mare lumină binefăcătoare asupra tuturor pămînturilor locuite de neamul românesc.

Am avut în privința culegerei materialului necesar publicațiunei, concursul mai multor persoane binevoitoare, dar am întîmpinat și... nepăsări, obiecțiuni, ca să nu le zic altfel, cari pe alții i-ar fi descurajat, dar despre cari eu nu voi face nici o mențiune.

Intrucît privește aprecierile ce s'au făcut de unii și alții, asupra celei întîi ediții a acestei cărți, voi cita numai faptul că, majoritatea Comisiunei istorice a Academiei Române, în urma unui raport măgulitor al marelui nostru istoric A. D. Xenopol Membru al acelei Academii, a opinat pentru premiarea cărței mele.

N. A. Bogdan

1. Dacii învinşi de Romani, îşi părăsesc cetăţile şi avutul lor, şi'n locul lor cuceritorii aduc noi colonişti. | Traian Invingătorul vorbeşte Legiunei XIII, supranumită Dacica, pe care o pune să stăpinească întreaga Dacie. (Gravuri de pe *Coloana lui Traian*).

Orașul Iași

CARTEA I.

De cînd s'a întemeiat și de unde'i vine numele?

a. Din vremuri străvechi. Indicii problematice.

Epoca întemeerei orașului Iași, cași a mai tuturor orașelor vechi din lume, se pierde în noaptea vremurilor. Nimeni și nimic nu ne poate spune cu siguranță cînd și prin ce împrejurare s'a fundat, întemeiat și mărit această politie; dacă ea a luat ființă prin porunca unui cîrmuitor de gloate, sau prin trebuința de așezare a unor triburi pribege, dacă a răsărit din popăsirea sau oploșirea unor indivizi, ori a unor familii răzlețite, la o respintene de drum, la un mal de rîu, pe un pisc de deal sau la un capăt de pădure, crescînd și sporind apoi necontenit, ca dintr'un sîmbure un copac, dintr'un copac o pădure,—dintr'un cort un sat, dintr'un sat un oraș.

Nici date sigure, nici tradiții vrednice de ținut în samă nu avem. Cercetări arheologice nu s'au făcut, și nici întîmplarea n'a contribuit ca solul Iașului să ne dee la lumină vr'o piatră, vr'un document sau vr'un alt semn mărturisitor din vremuri străvechi, care să ne spuie cu siguranță de cînd și cum dăinuește în lume orașul acesta.

Cîte documente, inscripții sau scrieri au ajuns pînă la noi din timpurile mai îndepărtate, ne vorbesc de multe lucruri și fapte întîmplate cu veacuri înainte și după Hristos. Prin părțile orientale ale Europei se văd citate, în atari scripte, unele orașe, porturi, ori cetăți chiar, de pe teritoriul unde s'a întemeiat odinioară vechea Dacie, apoi Moldova, cum și fapte decurse, mai mult sau mai puțin precise, ca năvăliri, lupte, cotropiri de neamuri pe aceste teritorii. Va fi existat poate pe atunci—de cînd? cine știe!—și localitatea noastră, sub un nume sau un altul; va fi fost cercetată și chiar descrisă de niscai fruntași din oareșcari neamuri, în documente sau opuri ce n'au mai ajuns pînă la cunoștința generațiilor actuale. Din era creștină și din luptele urmate pentru întinderea stăpînirei Romane prin aceste țări, în curs de veacuri, deși se găsesc cîteva opuri, geografice și istorice, cari vorbesc de prefacerile de neamuri și cîrmuiri, de creări și distrugeri de centruri populate, de felurite instituții sau organizări sociale, totuși, date precize ale faptelor

petrecute în vremile ce s'au succedat odinioară nu ne sînt cunoscute, decît doar cu lipsuri sau neajunsuri cari întunecă mult trecutul nostru.

De aceea trebuie să ne mulţămim cu crîmpee de cunoştinţi ce le găsim ici-colo, prin întîmplare, cari ne pot indica unele date mai îndepărtate ale existenţei şi perpetuărei localităţei de care vorbim, sau ale oricărei alte chestii mai vechi de care ne interesăm. Intîmplările, poziţia sau aşezarea Iaşului a contribuit mult, negreşit, şi ele la lipsa dovezilor mai sigure ce ne-ar putea vorbi de epoca întemeerei sau de vechimea însăşi a localităţei; căci din cît se ştie, vechiul tîrg era aşezat la poalele păduroşului platou *Copoul*, a cărui margine sudică forma un mic promontoriu, sau mai bine zis o insulă, în mijlocul unor mari pîrăe, iazuri sau mlaştini. Pînă acum mai bine de un veac se vedea încă, cum centrul şi cea mai veche regiune cunoscută a Iaşului, pe care fu zidită cîndva *Curtea Domnească*, şi cîteva alte clădiri apropiete, era legat cu dealul Copoului numai prin o punte lungă, de lemn, care astăzi nu mai există, fiindcă rîpile şi mlaştenile din jurul Curţei, spre deal şi spre laturile de răsărit şi apus, s'au astupat, nivelat sau canalizat; multor străzi şi mahalăli vechi li s'au ridicat nivelul cu mai mulţi metri înălţime; rupturile sau ponoarele formate de vremuri şi elemente pe dealul Copoului deasemenea au dat o altă configuraţie terenului pe care fu aşezată vechea localitate, şi, prin toate aceste schimbări sau lucrări din diferite vremuri, nu puţine pietre ori alte obiecte cu inscripţii, sau cu orce indicii despre existenţa trecută a acestui oraş, se vor fi zdrobit, nimicit, ori înmormîntat la adîncimi, pe cari acum nimene nu caută a le scormoli sau cerceta. Apoi focurile, furturile, ruina vremei şi alte întîmplări ce s'au perindat în deosebite răstimpuri asupra Iaşului, au nimicit iarăş, desigur, multe alte dovezi, asa că astăzi nu mai avem pentru ce să ne mirăm, că nu găsim nici un fel de mărturii, nici scripte, nici pietre sau unelte, care să ne povestească cîtuş de puţin despre trecutul acestei localităţi.

Să luăm dar lucrurile aşa cum şi cîte le găsim, şi să expunem aceea ce am putut culege din diferite documente ori scrieri răzleţe, pe cari le credem de un oarecare interes pentru întemeerea şi dăinuirea oraşului Iaşi.

*

Inceputul cercetărilor istorice la noi.

După o lungă epocă de vegetare a popoarelor romîneşti, supuse robiilor şi exploatărilor barbare,—pe la sfîrşitul veacului al 18-lea şi începutul celui al 19-lea, lumina civilizaţiei apusene începînd a pătrunde şi în ţerile noastre, prin o relativă libertate de a se manifesta şi lumina fiecare cetăţean, de orice treaptă,—un mănunchi de oameni culţi se ridicară din mulţime, şi începu să se vorbească şi să se scrie chiar cîte ceva despre existenţa, istoria şi drepturile ţărei, ale cetăţenilor şi ale oraşelor ce locuiau.

Cronicele vechi ale ţărei, puţine cîte se mai găsiră din întîmplare, scrise de trei-patru vechi cărturari moldoveni, erau în terfaloage, prăfuite, vrăcuite şi roase de şoareci sau molii; opuri istorice străine, descrieri de călătorii prin părţile acestea în diferite scopuri, cîte s'au prilejit odinioară, ajungeau rar de tot pe aicea, şi în mînele celor ce s'ar fi putut folosi de ele; limbi streine cunoaşteau mai mult veneticii ce intrau în ţară, trimeşi de puteri străine spre a cîrmui, şi numai cu gînd de exploatare, speculă şi îmbogăţire, şi rar cîte unii din nobilii băştinaşi mai de samă. Cu un *Veniamin Costachi*, un *Beldiman*, un *Asachi*, un *Cogălniceanu*, şi încă cîţiva, puţini la număr, începu a se da lumina tiparului unor scrieri de interes istoric şi social, abia pe la începutul veacului al 19-lea.

Chestiunea cea mare, a originei şi dăinuirei neamului nostru, în părţile acestea fu mai uşor de stabilit; pentru acest sfîrşit se aflau unele dovezi vii şi documentare; graiul nostru, moravurile, tipul, credinţele, tradiţiile,—apoi cele cîteva cronici, oricît de necomplecte se găseau, şi unele scrieri din apusul european ce putuse răzbate pînă la noi, — arătau îndestul dovada nebănuită a originei şi descendenţei noastre latine, cu toate încălcările şi prefacerile întîmplate în ţară, cari nu putură altera decît doar o mică parte a populaţiilor tîrgoveţe. De originea şi drepturile oraşelor, şi în principal a capitalei Moldovei, era mai greu de vorbit, întrucît pentru aceasta lipseau aproape cu totul dovezile sau izvoarele trebuitoare.

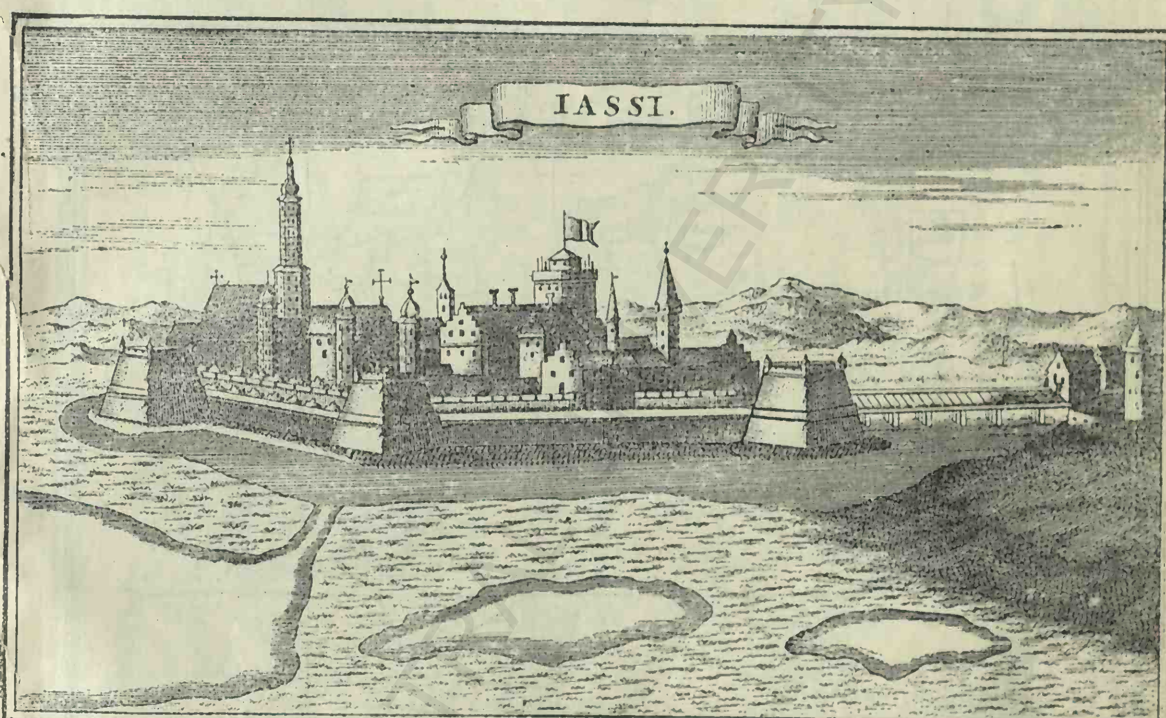
Cîrmuirile trecute, caşi cele de astăzi, n'au dat nici un ajutor, fie din neştiinţă, nepasare sau rea voinţă, pentru luminarea acestei chestiuni. Nimene n'a fost însărcinat în special să facă asemenea cercetări; nici o scormolire în arhive, biblioteci sau prin nişcaiva ruine ori dărîmături de maluri, nu s'a dispus cîndva să se facă, în chip oficial. Iniţiativa privată a lipsit asemenea; aşa că totul se reduce la cercetările numai a cîtorva modeste persoane singuratece, cari din instinct şi cu mijloace proprii au căutat să facă puţină lumină.

*

Semne că Iaşul a fost o staţiune preistorică.

Pînă în ziua de azi atîta doară am putea spune, despre ceia ce ne-a arătat solul oraşului nostru, în chip întîmplător — şi problematic chiar. — că, după unele obiecte, mici unelte şi hîrburi, găsite de profesorul universitar *Teohari Antonescu*, în nişte dărîmături de maluri din jurul bisericei Sft. Lazar, nu departe de Curtea Domnească, pe unde se afla temeiul oraşului vechiu, se poate deduce că pe aicea, din timpuri preistorice încă, din *epoca neolitică*, adică cu 2—3000 ani cel puţin înainte de Hristos, dăinuia *o aglomeraţie de indivizi* sau neamuri.

Cu prilejul săpărei temeliilor noului Abatoriu, de pe cîmpul Bahluiului, la marginea răsăriteană a Iaşului, s'a găsit deasemenea un număr restrîns de obiecte din epoce necunoscute: un *idol de pămînt ars*, cîteva *fragmente* de *unelte casnice* etc., din cari unele se pot vedea acum expuse în *Muzeul Etnografic*, din Mănăstirea Golia. Asemenea s'au mai găsit urme de *sălaşe* sau *vetre*, din cari unele *suprapuse*, sau *încălecate*, la adîncimi diferite dela suprafaţa solului, de cari dealtmintrelea s'au aflat şi

2. CETATEA IAŞULUI

Gravură estrasă din opul german „Descrierea Răsboaelor puterilor Creştine cu Turcii şi Tatarii", tipărit la Augsburg, în 1701.

Traducere după legenda germană a gravurei: Capitala Moldovei, lîngă fluviul Prut, 25 sau 30 mile dela fruntaria poloneză. Are o fortăreaţă bună şi este reşedinţa Prinţului Moldovei. Cazacii au cucerit-o altă dată; după aceea însă Turcii au avut o garnizoană mare în acel oraş. Cu toate aceste a fost cucerit în anul 1686 de către Regele Poloniei, cu prilejul mergerei sale contra Tatarilor, şi pe urmă i s'a dat o garnizoană. Dar înainte ca să se întoarcă Regele Poloniei, a izbucnit un foc, care a nimicit cea mai mare parte din oraş; şi a luat înapoi oamenii, şi-l lăsă Valahilor ca să'l clădească din nou.

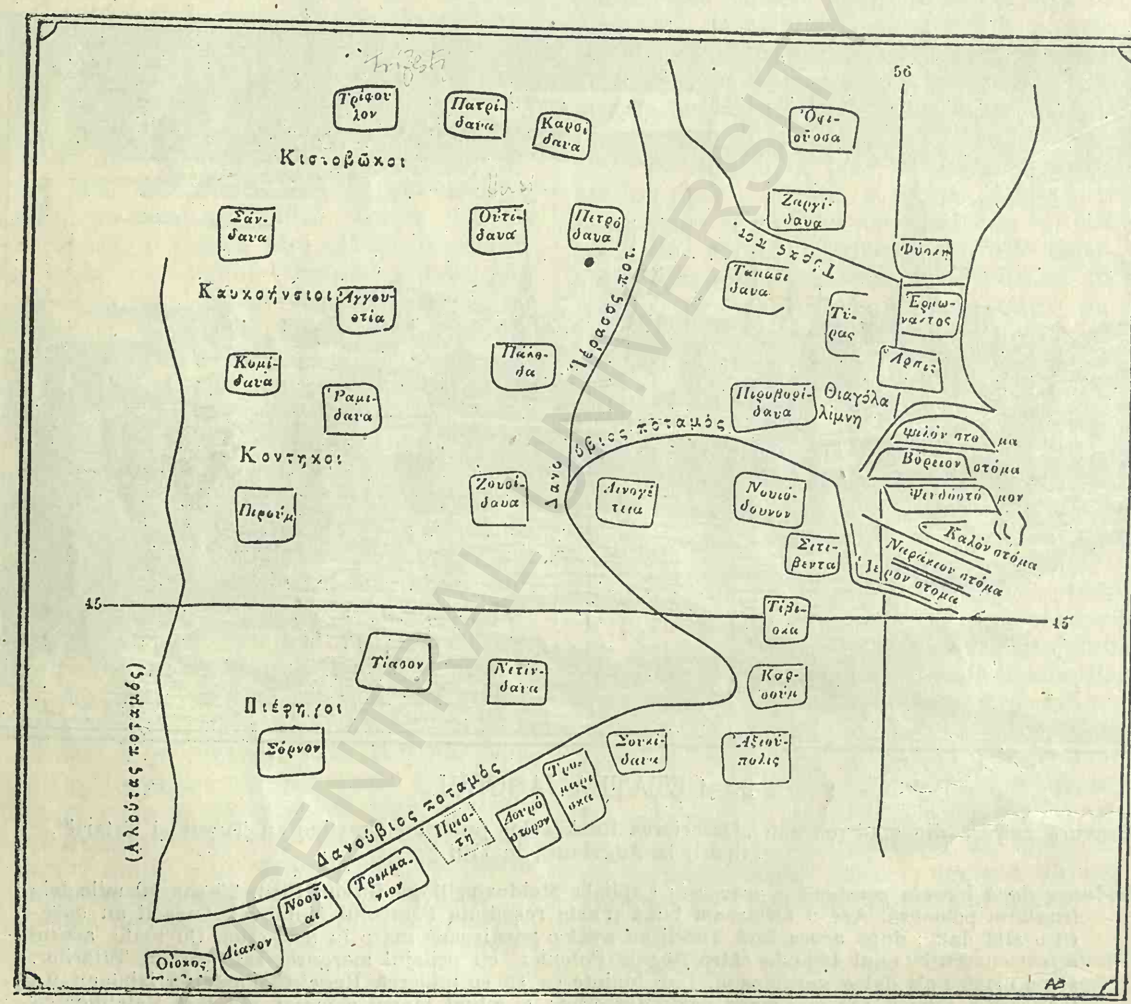
în tăeturile făcute pentru alinierea stradei Arcu, unde s'au dărîmat cîteva maluri de pămînt. Pe urma acestor descoperiri neaşteptate, se înfiinţase în oraşul nostru chiar o *Societate preistorică!* Ca multe alte frumoase şi lăudabile iniţiative de la noi, însă, şi această Societate a... trăit cît trăesc trandafirii!

Dacă mai ţinem însă socoteală, că în apropiere de Iaşi, la *Cucuteni*, în punctul *Cetăţuia*, din regiunea Cotnarilor, s'au găsit o sumă de obiecte din epoce preistorice, după cum se arată în diferite scrieri ale lui Neculai Beldiceanu *(Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie)*, Gr. C. Buţureanu şi T. T. Burada *(Arhiva Ştiinţifică şi Literară)*, I. G. Andrieşescu *(Contribuţie la Dacia înainte de Romani)*, N. Densuşianu *(Dacia preistorică)*, arheologul Dr. Hubert Schmied care a făcut deasemenea

cercetări la Cucuteni, etc., obiecte din cari unele s'au exportat, iar altele de mai mică importanță se mai găsesc prin niște dulapuri ale Universității ieșene,— atunci, nu mai rămîne îndoială, că pămîntul pe care e durat astăzi Iașul, cum și pămînturile încunjurătoare, au fost locuite de rășstrămoși de-ai noștri, cu cîteva mii de ani înainte.

Trebuie să fi fost dar localitatea aceasta prielnică pentru hrănirea și ocrotirea omenească, din vremi necunoscute, întrucît, avînd așezare pe o vale, nu prea răpede, cu păduri dinspre miazănoapte, cu iazuri întinse dinspre miazăzi și apus, se presintă ocrotită bine de vînturi și puhoae, avînd și folosința vînatului și a păscuitului, iar pentru apărare contra dușmanilor năvălitori avînd un centru, sub formă de insulă, la care cu greu se putea răsbate printre mlaștenii și stuf chiar cu bărcile; poseda dar cele mai mari bunuri la cari puteau năzui rășstrămoșii noștri, și cari puteau atrage și favoriza așezarea și desvoltarea unui centru mai mult sau mai puțin populat.

Dar întru atîta se rezumă cunoștințele ori presupunerile ce putem avea, că Iașul își va fi avînd originea din vremurile cele mai vechi ce și le închipuie mintea omenească. Dacă însă cercetări mai de samă

3. Harta Moldovei, în veacul 2 d. Hr., după Ptolomeu.

s'ar fi făcut în răstimpuri, lucru ce nici azi nu ar fi prea tîrziu sau prea greu de făcut, față cu poziția localității, cu malurile rupte din părțile Iasului ce au fost probabil mai din vechi locuite, *vatra orașului*, cum sunt locurile pe cari stau încă Curtea Domnească, bisericile Sf. Lazăr, Sf. Ioan Zlataust etc., am putea avea dovezi mai sigure despre vechimea acestui oraș.

*

Neamurile ce au sălășluit pe pămîntul vechei Moldove. Localitatea Petrodava. Inființări și distrugeri de orașe.

Au descris pămîntul cunoscut în vremurile dinainte și după Hristos mulți învațați greci, romani și de alte neamuri; și au ajuns pînă la noi scrieri sau numai fragmente de scrieri de ale lor; dar mai toate datele ori povestirile ce ne sunt cunoscute până astăzi sunt ori necomplecte, ori pro-

4. Harta din *Notitia Orbis Antiqui*, de Christophor Cellarius. 1701.

blematice, ori chiar simple inchipuiri,—aşa că temei mult pe dînsele nu se poate pune.

Unul din cei mai vechi şi mai de samă istorici şi geografi ai lumei, *Herodot*, care trăi prin veacul al 5-lea înainte de Hristos, în relaţiile ce dă asupra pămînturilor de a stînga Dunărei, se pare că nu cunoaşte de loc ceea ce ar putea fi pămîntul pe care

s'a întemeiat mai apoi Moldova,—închipuindu-şi chiar că pe aici viaţa e cu neputinţă, din pricină că tot văzduhul e populat numai de *albine!*

Strabon, alt geograf grec, născut cu o jumătate de veac înainte de Hristos, arată că ţările noastre erau ocupate pe atunci de Daci, împărţiţi în două naţii: *Dacii* propriu zişi, şi *Geţii*. Aceştia din urmă ocupau părţile dinspre răsărit, aproape de Pontul Euxin sau Marea Neagră, iar cei dintăi prin munţii dinspre apus, întinzînduse pînă spre isvoarele Istrului (Dunărei). Asemenea se mai găsea prin părţile aceste şi o naţie numită *Iazygi*, care, în parte învinsă de Daci, rătăcia dintr'un pămînt în altul, sau se amesteca cu cuceritorii sei.

„Deasupra coastei ce merge dela Istru la Borysthène (Nipru), zice Strabon, ţara ce ni se înfăţişază mai întăi este *Deşertul Geţilor* (bugeacul Basarabiei şi cîmpii Baraganului); apoi vine pămîntul *Tyregeţilor*, (Moldova de jos) după care urmează *Sarmaţii Iazygi*, (Moldova de sus), împreună cu *Sarmaţii regali* şi *Agathyrşii*, popoare nomade în cea mai mare parte, amestecate cu un mic număr de triburi agricole, şi cari, se zice, se întîlnesc adesea pînă pe malurile Istrului, pe ambele sale părţi. Mai încolo, în interior, se găsesc *Bastarnii*, cari se învecinează cu *Tyregeţii* şi cu *Germanii*." (VII. 17).

Poetul *Ovidiu* care, pe la începutul erei creştine, fusese exilat din Roma prin localităţile din apropierea gurilor Dunărei, relatează în poemele sale *Tristele* şi *Ponticele*, că pămîntul Moldovei actuale era ocupat de diferite neamuri, ca *Sarmaţi*, *Iazigi*, *Coralii*, *Geţi* etc., şi că viaţa era foarte grea pe aici, din pricina frigului îngrozitor ce domnia în cea mai mare parte a anului.

Ptolomeu, un astronom şi geograf grec, ce a trăit prin al 2-lea veac după Hristos, întocmeşte o geografie şi un atlas general al continentelor, cu o hartă mai amănunţită a localităţilor dintre Carpaţi şi Dunărea, şi, după cum se poate vedea din harta ce reproducem, pe vremea lui se găsesc, ori se descoper, ca existînd de cine ştie cînd, o sumă de oraşe sau tîrguri, pe suprafaţa actualei Moldove. In această hartă, pe locul unde astăzi este aşezat Iaşul, în apropiere de Prut, (vechiul *Hierasos*), se găseşte însemnat oraşul *Petrodava*, pe care apoi diferiţi autori, după cum vom vedea mai departe, îl arată ca fiind actualul Iaşi.

Am crezut mai util a reproduce harta lui Ptolomeu aşa după cum ne-o dă *B. P. Haşdeu*, în a sa *Istorie Critică a Românilor*, căci, deşi am putut consulta o reproducţie fidelă, fotolitografică, după original, făcută de *Victor Langlois*, la Paris, în 1867, totuşi, prin reducerea ce sîntem siliţi a da formatului gravurilor, nu s'ar mai fi putut ceti cu aşa uşurinţă textul.

Alţi autori mai moderni, bazaţi pe scrieri sau date vechi, ne dau asemenea relaţii, mai mult sau mai puţin precize, despre locuitorii sau localităţile din vechea Dacie, din care vom căuta a rezuma cîteva, mai ales acele privitoare pe neamul Dacilor şi al *Iazygilor*, a căror nume urmează a ne preocupa mai cu osebire în scrierea de faţă. Astfel, *Abraham Ortelius*, în cartea sa *Synonimia Geographica* din 1578, *Ph. Ferarius* şi *M. A. Baudrand* în *Novum Lexicon Geographicum* din 1677, şi *Parisini Geographia* din 1682, *Christophor Cellarius* în *Notiţia Orbis Antiqui* din1701, *De Peyssonel*, în *Observations hystoriques et geographiques* din 1765, şi alţi mulţi încă, ne vorbesc fiecare atît despre Daci cît şi despre *Iazygi*, *Iasci*, sau *Iassoni*, ce ar fi locuit prin vremuri pămîntul Moldovei, cum şi despre vechile localităţi de pe aicea.

In unele scrieri enciclopedice, ca ale lui *Pierre Larousse*, *Grand Dictionnaire Universel*, sau *Paul Guérin*, *Dictionnaire des Dictionnaires*, şi în esplicaţiunile ce se pot culege de pe *Coloana Traiană* din Roma, etc., găsim asemenea o sumă de date interesante asupra aceluiaşi subiect.

Rezultă din acestea că vechea Dacie era cunoscută în lume încă de pe vremea lui Alexandru cel Mare al Macedoniei, prin veacul al 4-lea înainte de Hristos; că locuitorii sei erau mai cuminţi şi mai curajoşi decît alte neamuri barbare, năvălite în Europa de prin Asia; că ei au fost supuşi de Perşi în timpul resboaelor medice, apoi zdrobiţi de Gali şi alte hoarde. Ei susţin diferite răsboae cu Romanii, înainte şi după începutul erei creştine, fiind cînd bătuţi de aceştia, cînd învingători, aşa că ajung odinioară să impuie tratate umilitoare Imparaţilor Romei. Imparatul Traian este cel întăi care-i supune în chip hotărît, şi căpiteniile Dace în mare parte, caşi însuşi Regele lor Decebal, ca să nu cadă de vii în puterea Romanilor, se sinucid, distrugîndu-şi şi familiile şi bogăţiile, şi chiar oraşele sau cetăţile lor. In locul Dacilor distruşi, sunt trimese colonii romane, cari se răspîndesc pînă pe la Prut, refac cetăţile şi renasc viaţa publică, reînfiinţînd tîrguri ori municipii, şi exploatînd productele naturale ale solului, ori înfiinţînd diferite industrii, săpînd mine, etc.

Dacia devine o provincie Consulară; dar din împrejurări neexplicabile la anul 275 Imparatul Aurelian o părăseşte, şi în locul legiunilor romane năvălesc *Goţii*, apoi *Hunii* conduşi de *Atila*, apoi *Gepizii*, cari formează un *Regat*, şi sunt distruşi nu după multă vreme de către *Longobarzi* şi *Avari*

—prin anul 566 d. Hr. Le urmează *Scyţii*, cari apoi la rîndul lor sunt distruşi de Carol cel Mare, după care se formează o amestecătură de diferite alte naţii, ca *Romani*, *Gepizi*, *Slavi* etc., constituinduse diferite comunităţi, mai întăi prin adăposturile munţilor, apoi scoborîndu-se la cîmpii. Prin veacul al 10-lea dovedesc iar Ungurii, descendenţi ai Hunilor, şi pun o stăpînire relativă pe partea Daciei dintre Carpaţi şi Tisa, pe cînd între Carpaţi, Dunărea şi Nistru se schimbă mereu stăpînirile şi formele de guvernămînt.

Din toate aceste furtuni şi valuri ce clocotesc asupra oropsitului pământ al Daciei, populaţiile şi tîrgurile din ea cînd se distrug, cînd se refac, cînd se urc spre munţi, cînd se scobor în văi. Un oraş înfiinţat de veacuri e distrus în cîte-va zile de năvălitori; într'o pustietate sau văgăună de munţi, într'un singur anotimp se clădeşte adăpost pentru o colonie întreagă de diferite neamuri.

*

Ţara şi neamurile Iazygilor, Iascilor sau a Iassonilor. Iaşul pe locul vechei Petrodava sau Augustia.

Din toate aceste naţii sau hoarde cîte se perîndez pe pămîntul Moldovei, cată să ne înteresăm ceva mai mult despre acel ce poartă denumirea de *Iazygi*, ca unul a cărui nume a fost atribuit de mai mulţi scriitori străini—mai întăi—că ar fi dat denumirea tîrgului *Iaşilor*. Şi sunt o mulţime de aceşti scriitori; vom cita însă numai cîteva din relaţiile date.

Iazygii, zice Paul Guérin, în opul citat, sunt un popor de origine *sarmată* (slavă), care prin veacul întâi înainte de Hristos a năvălit în pămînturile Scyţilor (Rusia Meridională), şi s'a stabilit între *Tanais* (Don) şi Boristene, iar sub Impăraţii Romani August şi Claudiu (pe la începutul erei creştine), ei se întinseră dincolo de Dunărea, pînă în cîmpiile Pannoniei, sau Ungariei actuale.

Stefan Zamoscius, în broşura sa *Analecta Lapidum Vetustorum et nonnularum in Dacia antiquitatum*, din 1593, zice că în Regatul Dacilor se cuprindeau şi Iazygii, cari se mai numeau şi *Iazy*, după cum relatează Procopio şi Quindio, şi că acea naţie acum a perit în întregime, sau s'a prefăcut ori degenerat în Sarmaţi, ori alte naţiuni.

In anul 1765, un francez, *De Peyssonel*, în opul său întitulat *Observations historiques et geographiques,* descrie astfel originea şi numele vechei capitale a Moldovei: „Dacii erau cunoscuţi sub diferite nume: cei mai apropiaţi de Geţi erau *Iascii*, cari, după cum arată *Cellarius*, (în 1701), despre care vom vorbi mai departe, au dat numele lor oraşului Iassi, capitala Moldovei, care este situată în acelaş loc unde Ptolomeu aşează antica *Petrodava, oraşul principal al Iassienilor*. La apusul acestora erau Teuriscyi, şi după dînşii Anarţii, a căror ţară era mărginită la apus prin Tibisc. Dincolo de acest fluviu şi în unghiul ce el formează cu Dunărea, erau aşezaţi *Iazygii Metanasti*, popor *scyt* sau *sarmat*, scoborît prin munţii Carpaţi în acea parte a Pannoniei. Erau numiţi aceştia Metanaşti, pentru a-i deosebi de *Iazygii Moeotae*, cari locuiau pe coasta septentrională a lui Palus Moeotiden. Ei au fost distruşi în veacul al treispezecelea de către regii Poloniei."

Tot în acest op, *De Peyssonel* vorbeşte apoi despre o *limbă iazygică*, ce s'ar întrebuinţa, în vremea lui, prin Ungaria ori Transilvania. Autorul zice că i s'a semnalat, dar n'a avut însuşi prilejul s'o audă, însă e probabil că afară de cele trei limbi ce el le cunoaşte, (pare-se germană, ungurească şi slavonă), să existe sau să fi existat în popor şi o limbă deosebită.

De nu cumva... această a patra limbă, observată prin asemenea locuri, să fi fost tocmai acea a romînilor din Ardeal, sub denumire de *limba iazygică!*

Dacă ar fi deci să punem bază pe relaţiile ce ne dau *Cellarius* şi *De Peyssonel*, Iaşul nostru a existat pe timpul stăpînirei daco-romane (primele veacuri după Hristos), şi ar fi o continuare a *Petrodavei*, însemnată pe *harta lui Ptolomeu*, cam tot prin acelaş loc unde se află astăzi Iaşul.

Mai mult, el ar fi fost fundat chiar de un neam dac, sau dacizat, aşa numiţii *Iazygi*, sau *Iasci*, şi era capitala ori centrul principal al stăpînirei acelui neam de pe atunci.

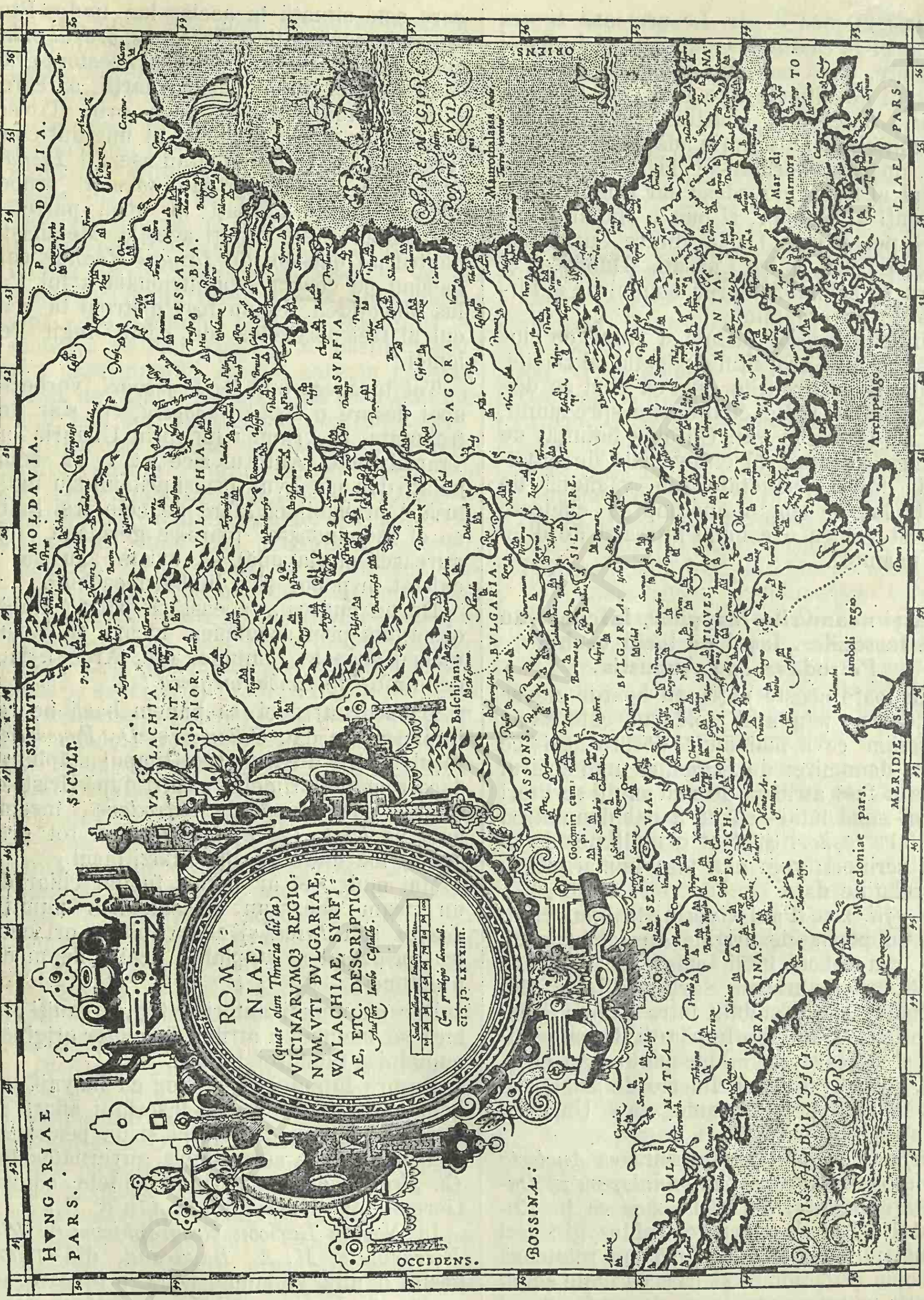
Dar nu numai autorii citaţi, ci mulţi alţi încă se încumet a atribui *Iazygilor* originea numelui şi fundărei Iaşului.

Despre luptele Romanilor cu Iazygii, se pomeneşte şi în diferite înscripţii aflate în Forul lui Traian din Roma şi de peaiurea, cum e acea de sub statua guvernatorului *Cl. Fronto*, care a perit în luptele contra Germanilor şi Iazygilor (a. 170 d. H.)

In *Novum Lexicon Geographicum* de *Ph. Ferrarius* şi *M. A. Baudrand*, din 1677, găsim o altă versiune, nouă, prin care se arată că *Iassium*, ori *Iassy*, este o urbe a Daciei, în Moldova, în apropiere de rîul Prut, întărită cu ziduri, unde fusese odinioară *Augustia*, cetate romană.

In 1682, Baudrand tipăreşte o altă carte a sa, *Parisini Geographia,* în care reeditează cele de mai sus, cu oarecari adăugiri.

Iată dar Iaşul urmaş al oraşului *Augustia*, fondat, după cum numele ar preciza, de Imparatul sau de oştile Imparatului Roman *Octavian August*. Despre acest lucru însă

5. Harta lui Iacobo Castaldo, din 1584.

vom mai avea prilejul a vorbi, după alte citaţii, ce folosesc asemenea acest nume.

*

Ce ne spun vechile inscripţii lapidare? Tabula cu „M. Dacorum-Iassiorum".

Prin scurgerea veacurilor s'au prefăcut neamurile şi cîrmuirile, au dispărut graniţile de odinioară şi s'au înfiinţat altele, pe alte locuri, s'au schimbat moravurile, caracterele şi limbele; dar au rămas, în ciuda tuturor furtunilor şi năprăsniciilor vremei, încă unele lucruri de diferite naturi, ce pot vorbi despre ce a fost *trecutul*, —dînd astfel multe dovezi cari mărturisesc cu o preciziune de multe ori uimitoare, de fapte şi întîmplări ce ne pot interesa pe noi, cei de astăzi, mai tot pe atîta cît au interesat şi pe răsstrăbunii noştri. Şi dacă pe urma vechilor stăpîniri daco-romane,

n'au ajuns pînă la noi relaţii complecte, sigure, ori scrieri amănunte despre faptele decurse, s'au găsit, totuşi, mai tîrziu, acoperite de pămînt, muşchi ori rugină, întregi ori înbucăţite, multe pietre şi plăci sau tabule, ori pergamente, cari în scurte inscripţii sau vorbiri despre fapte trecute, dau o ideie aproape preciză de epoca ce ne interesează. Presurate prin toată suprafaţa Europei, dealtmintrelea ca şi prin alte continente, s'au descoperit, în diferite locuri şi prin ţările ce locuim, multe inscripţii lapidare, pe bucăţi de monumente ori clădiri sfarmate de vremuri sau împrejurări. In Transilvania mai ales, cum şi în alte părţi ale Ungariei, cîţiva învaţaţi iubitori de cunoştinţa trecutului, au făcut cercetări amănunţite, au adunat şi copiat toate bucăţile ce prezintau un oarecare interes istoric,—şi au dat apoi la lumină rezultatul străduinţelor lor. La noi, lucrul se vede că a interesat mai puţin pe strămoşii noştri, sau că educaţia lor primitivă nu le-a escitat rîvna de a căuta şi pune preţ pe astfel de lucruri.

Cunoaştem numele şi rezultatele obţinute de cîţiva asemenea învaţaţi străini, de prin veacul al 16-lea. Şi, cel mai vechiu în ordine, ce ne interesează în scrierea noatră, este ungurul *Ştefan Zamosz*, zis şi

6. *Iazygii* şi alte naţii învinse de Traian, jur supunere Invingătorului. (După *Coloana lui Traian*).

Zamoscius, care a cules şi dat la lumină, într'o cărticică a sa, tipărită mai întăi în 1593, în Patavia (Patavissa) din Transilvania, o colecţie de asemenea inscripţii romane, sub titlul de *Analecta lapidum vetustorum et nonnularum in Dacia antiquitatum*. In acest op, între alte cetiri ce ne interesează mai puţin, se găseşte una, care a fost observată, reprodusă şi comentată de mulţi alţi autori străini şi romîni, mai mult decît toate celelalte, întru cît de ea s'a legat, prin deducţii ori presupuneri, numele şi data fondărei oraşului Iaşi.

In multe cărţi publicate în străinătate, cum şi mai tîrziu în ţara noastră, s'a reprodus şi discutat inscripţia de care vorbim. Ea s'a redat sub forma unui simplu text, zefuit de tipografi, ca ori ce alte şiruri sau titluri înserate într'o carte.

Făcînd cercetări prin mai multe biblioteci mari, din cîteva principale oraşe din străinătate, n'am putut da de broşura lui Zamosz, dar în schimb, am putut consulta în *Königliche Bibliothek* din Berlin, nişte mari volume *in folio*, conţinînd mii de inscripţii vechi, ce interesează întreaga lume a învaţaţilor, volume scrise de *Ianus Gruter*, din cari unul avînd ca titlu: *Inscriptionvm Romanorvm corpus absolvtissmvm, Ingenio et cura Iani Gruteri*, etc., şi fiind tipărit în Heidelberg, în anul 1616, adică cu 23 ani după publicaţia lui Zamosz.

In această carte, la pag. CCLIX, între multe alte inscripţii, reproduse fără nici

un cadru sau desen, în care să se arate vre o formă ce ar fi avut piatra ori obiectul de pe care s'a reprodus textul respectiv, găsim pe aceea ce ne interesează acum, inserată şi tipărită după forma, mărimea şi dispoziţia literilor ce reproducem mai la vale, încunjurată de patru rame liniare, unite prin mici curbe la patru colţuri, care'i dau înfăţişarea unei plăci sculptate, astfel :

CAESARVM - IMPERATORVMQVE

In vico proximo Vlpiam Traianam

EX - VOTO - XXX
MAGNO - ET - INVICTO - IMP - CAES
T - AELIO - HADRIANO - ANTONINO
PIO - AVG - PONT - MAX - TRIB - POT
XVI - COS - III - PP - PRO - SALVTE - ET
FELICI - PONT - MAX - ET - ANNIAE
FAVSTINAE - AVG - CONIVGI - C - CLOD
VI - PRAEF - M - DACORVM - IASSIOR
HANC - STATVAM - IN - AVRARIA
NVMINIBVS - MAIEST - Q - EORVM

7. Ex Zamosio

De la cea dintăi cetire această inscripţie reprodusă ne dă aspectul că este scoasă după o mare placă de piatră ori marmoră, ce trebuie să fi fost aşezată undeva, într'un monument, pe soclul unei statui, pe vr'un zid de casă, etc. Dacă în Gruter, este reprodusă astfel această tablă, încunjurată de rame, pe când mii de alte inscripţii sunt absolut fără nici o linie încunjurătoare, credem, că şi în originalul lui Zamosz, carte rară de tot, pe care nu o-am putut avea la îndămână, încă trebuie să fie acelaş lucru.

Există, ce-i drept, în Biblioteca Regală din Berlin, o carte, de 1100 pag., tipărită în Francfort-pe-Main, al cărei titlu principal este : *Republica Romana in Exteris Provinciis, Bello Acquisitis, Constitutae, Comentariorum Libri duodecim, etc.. Authore Wolfango Lazio Viennens.* La urma acestui op, ca anexă, se găseşte reprodusă broşura lui Zamosz, cinci ani după prima ediţie de la Patavia, purtînd coperta următoare :

Analecta lapidum vetvstorum et nonnvlarum in Dacia antiqvitatum. Ad Generosum et illustrem Dominum Wolfgangum Kovachocium Regni Transylvaniae Cancellarium summum etc. Autore *Stephano Zamosio.* MDXCVIII.

In această retipărire se găseşte inscripţia ce ne interesează, la pag. 12, cu indicaţia : „In vico quoq ; Vlpiae proximo, Daciae provincie, Iassiorum et Dacorum militum talis legitur memoria, EX VOT. XXX —etc.", fără nici o ramă de linii. Dar aceasta nu e de cît o reproducere, şi nu originalul lui Zamosz, şi credem mai mult pe marele autor Gruter că va fi redat fidel textul şi ilustrarea lui primitivă, ca unul ce prezintă o lucrare absolut mai bogată şi superioară ca text şi conţinut.

Cetirea acestei inscripţiuni, după *Ioannis Seivert*, în opul seu *Inscriptiones Monumentorum Romanorum in Dacia Mediterranea*, publicat la Viena, în 177[illegible], în care se reproduce asemenea această placă, s'a făcut astfel :

„Ex Voto Tricennali, Magnus Et Invicto Imperatori Caesari, Tito Aelio Hadriano Antonino Pio, Augusto, Pontifici Maximo, Tribunitia Potestate XVI. Consuli Tertium, Patri Patriae Pro Salute Et Felicitate Pontificis Maximi Et Anniae Faustinae Au-

gustae Coniugi, Caius Clodius Sextum Praefectus Municipii Dacorum-Iassiorum, Hanc Statuam In Aurariam Numinibus Majestatique Eorum...“ (posuit).

O dovadă mai mult de autenticitatea inscripţiei acesteia ar fi şi aceea, că lipsa cuvîntului *posuit* dela sfîrşit, a terminaţiei *um* dela *Iassior*, poate şi a altor litere din rîndurile de mai sus, se explică şi prin faptul că sculptorul n'a calculat destul de bine spaţiul ce'l are pe fiecare rînd, pentru a sapa literele sale, aşa că a fost silit să suprime din inscripţie tocmai ultimul cuvînt al ei.

In alţi autori istorici şi epigrafişti, ce au mai reprodus şi comentat această inscripţie, cetirea se face cu oarecari deosebiri; de pildă, *Ackner şi Muller*, în broşura lor întitulată *Die Römischen Inschriften in Dacien*, tipărită tot la Viena, în 1865, în loc de „Praefectus *Municipii* Dacorum Iassiorum“, cetesc: „Praefectus *militum* Dacorum Iassiorum“, lucru ce diferă mult înţelesul.

*

Păreri şi discuţii asupra Tabulei cu M. Dacorum-Iassiorum.

Cetită într'un fel sau într'altul, această piatră suggerează unui însemnat număr de scriitori ideia, că în ea trebuie să se facă vorbire despre o aşezare Daco-Iassiană, şi că e foarte cu putinţă ca prin aceasta să se amintească despre fundarea şi denumirea oficială a oraşului Iaşi, (scris în mai toate opurile, hărţile, hrisoavele şi corespondenţele vechi *Iassi*, *Jassy* sau *Jazy*), de către legiunile biruitoare ale Imparaţilor Romei, cari au cuprins şi stăpînit un timp dat toată întinderea vechei Dacii, şi cari au purtat—se crede—denumirea de *Iassiensis*, fie dintr'un motiv, fie din altul.

Aşa, una dintre cele dintăi scrieri în cari se discută, sau se afirmă chiar posibilitatea unei legături între originea Iaşului şi inscripţia citată, este acea a germanului *Christophor Cellarius*, care publică la începutul veacului al 18-lea, opul seu *Notitia Orbis Antiqui, sive Geographia Plenior, ab ortu Rerumpublicarum ad Constantinorum tempora*, care la pag. 477 (a unei noi ediţii din 1731), zice:

„Dintre popoarele Dacilor, *Iazygii Metanasti*, se numesc astfel pentru a se deosebi de Iazygii carĭ sunt în *Sarmaţia*, la Marea Neagră; la nordul Dunării sunt aproape necunoscuţi *Saldensii*, *Ciagisii*, *Piephigii* etc., de care aminteşte Ptolomeu. *Teuriscii* sunt lasaţi în mijloc. Spre răsărit, sub fluviul Hierasus, locuiau *Iassii*. In inscripţia de pe statuia înalţată lui Antonin Pio, spune *Gruter*, (pag. 259, No. 8) se află numele celui ce a înalţato, *Praef M. Dacorum Iassior*. Acesta este deci Prefectul municipiului Daco-Iassienilor. In adevăr după aceasta se înţelege că oraşele purtau numele neamurilor conductorilor lor: şi este de crezut, că Jassy, capitala Valachilor, acelaş care este aşezat în vechia Dacie, ar fi acel municipiu a Iaşilor, în a cărui loc Ptolomeu a pus vechiul oraş *Petrodava*. Este de o părere cu noi şi *Luc. Holstenius*, în *Ortelius*, etc. Celelalte indicaţii pe care le redăm, toate sunt după Ptolomeu. Deasupra Apuliei e *Marcodava*, *Pretoria Augusta*, sub care e *Comidava*, ceva mai spre răsărit *Sandava* şi alături de rîul Hierasus, care trebue să fie rîul Prut, *Petrodava*, despre care vorbim mai sus, şi care arată să fie *municipiul Iassilor*, care dpuă nume şi aşezare se potriveşte cu Jassiu actual,—reşedinţa Valachilor.“

Intr'un alt op anonim, *Topographia magni regni Hungariae*, publicat la Viena, în 1718, (pag. 368—9), între alte vorbiri asupra ţărei Moldovei, se scrie şi următoarele rînduri, speciale oraşului nostru: *Jassy* sau *Iazy* este cetatea cea mai de samă a Moldovenilor, pe care unii o numeau altă dată *Stepanovicia*... Se crede că în acest loc, sau nu departe de el, după cum atestă şi *Cellarius*, ar fi fost odinioară situată Petrodava lui Ptolomeu. Probabil că această localitate a fost în cele mai vechi vremuri un oraş locuit de soldaţi iassieni, după cum demonstrează Gruter (pag. 259 n. 8), după *Analectele* lui Zamoscius. Asemenea vorbeşte despre aceasta şi afirmaţia lui *Luca Holstenius*, în *Ortelius* (pag. 96), unde se zice că despre *Daci şi Iassieni* pomeneşte o inscripţie din Gruter. In orice caz, acest Iassi este astăzi reşedinţa principilor Moldoveni, şi despre ea se zice că barbarii ar fi întărito *cu pompă* (?). In jurul oraşului sunt cîteva dealuri cari îl întăresc, precum şi unele rîdicături făcute anume din vechime, aşa că oraşul este bine aparat în potriva unor invazii a duşmanilor...

In 1762 un alt autor, *Samuel Timon*, scrie în opul seu *Imago antiquae Hungariae, representans Terras, adventus et res gestas gentis Hunnice*, editat în Viena, următoarele, (pag. 18—19 din *Additamentum*):

...„Există o inscripţie în *Analectele* lui Zamosius, care a făcut pe unii să afirme că Iaşul (*Jassios, vel Jassium)*, oraş din Moldova, a fost astfel numit încă din timpul Romanilor, după Iaşii, soldaţi Dacĭ. *(Nominatum esse ex Jassiis militibus Dacis)*. Această inscripţie EX — VOT XXX... etc., fu găsită în Transilvania; şi deşi se zice că ar fi întrodusă din Moldova, însă nu se ştie dacă la Iaşi sau prin apropiere ar fi existat vre-o *mină de aur*, după cum arată inscripţia. Despre aceasta nu se ştie nimic încă, şi deci nu pot îndrăsni să refer

numirea acestui oraş la Romanĭ, stăpînitoriĭ de odinioară aĭ acelor locurĭ. In tot cazul trebue să ţinem samă de spusele contelui *Bartholomeo Ferati*, ce locueşte în Bucureşti, un barbat care, după cît se spune, cunoaşte bine istoria Moldovenilor, din ale cărui scrisorĭ veĭ fi aflat de curînd, cum că în *Gherghiţa*, un munte (!) al acelei provinciĭ, s'a găsit de către socrul prinţuluĭ Mihail, Domnul Valahilor, fost Domn al Moldovenilor, un monument de marmură, datînd din timpul dominaţiuneĭ luĭ Traian, care s'ar fi trimis la Iaşi şi aşezat în zidul Palatului (?)

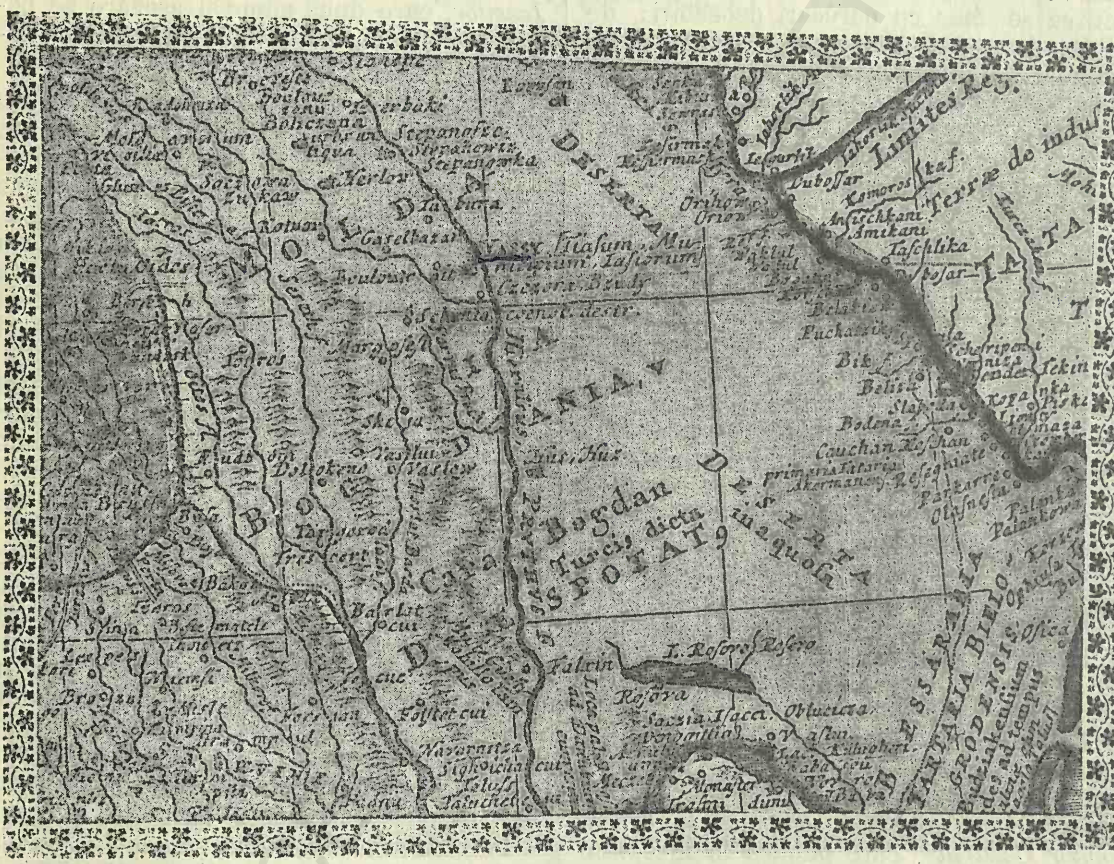
Afară de aceasta, *pe hotarul Basarabiei* s'ar maĭ găsi *două monumente Romane*, în satul Ciuperceni, dar că nimene n'ar îndrăsni să cetească inscripţiile *de frica Tartarilor*" (?).

*

O inscripţie a lui Traian în Curtea Domnească din Iaşi.

Mai departe (la pag. 21 din *Additamentum* al aceluiaşi op), Samuel Timon, în *Epistola a IV* către L. B. Petru Apor. scrie:

„M'am lăsat acum de studiul ştiinţeĭ şi m'am îngrijit de sănătate; tu însă, prea vestitule barbat, aĭ stăruit nu numaĭ din toată puterea, ci încă aĭ luptat şi mi-aĭ

8. Fragment din Harta lui I. M. Hasius, din 1744, în care e scris *Iassy*, *(Iasum, Municipium Iassiorum)*. Harta fiind prea mare, n'am putut-o reproduce întreagă.

dat mie materie de scris, arătîndu-mĭ stăpînirea şi locuirea Romanilor în Moldova, sub Domnia luĭ Traian, precum am aşteptat-o. Acum în fine văd că aceĭ barbaţĭ iluştri şi bine-cunoscătorĭ aĭ istorieĭ Moldovenilor, au scris şi au spus lucrurĭ sigure despre *inscripţia luĭ Traian*, ce se găseşte acum *la Iaşi*. Şi au arătat aceştia, caşi Ioannes Regavscius din *Societatea lui Isus*, representantul societarilor din Iaşi, care a găsit-o odinioară(?) cum îmĭ scriĭ, şi ţi-a trimis-o (o copie) ca un tezaur, dacă nu spre întrebuinţare, cel puţin pentru amintire şi erudiţie. Cred că e bine să o public cum am primit-o:

Inscripţia Romană aflată în păretele Curţeĭ *Voevodului*, căruia i se zice *Principe*.	IMP. CAESS. DIVO FIL. NERVAE TRAJA NO. GER. DACICO PONT. MAX. POT. XVI. IMP. VI. CON- SUL. P. CALPVRNIO MACRO. C. AULIO. RUFO. LEG. AUG. PRO P.
Tabela este făcută din marmură porfiretică.	

Despre această din urmă inscripţie, dată însă cu mici schimbări, vorbeşte şi Prinţul Dim. Cantemir, în scrierile sale istorice, astfel:

„La 7211 (1703) s'a găsit nu departe *de Galaţi*, la gura Siretului de către răsărit, în rămăşiţa unei cetăţi vechi, care şi acum o numesc locuitorii *Gherghina*, şi care s'a zidit pe vremea lui Traian, o marmoră care s'a adus la Curtea Domnească, (din Iaşi), în care marmoră este următoarea săpătură cu slove vechi latineşti, pe care şi noi singuri am cetit-o:

IMP. CESARI DIV. FILIO NERVAE TRAIANO AUGUSTO GERM. DACICO PONT. MAXIM. FACL. P. DICTATOR. XVI. IMP. VI. CONS. VII. P. P. CALPURNIO, MARCO C. AURELIO RUFO.

Această inscripţie se traduce în romîneşte astfel: „Imparatului Cesar, Dumnezeescului fiului Nervii, lui Traian Augustului Germanicului, Daciculuï, Pontificelui Mare, fericitului Domn, Dictatorului al XVI-lea, Imparatului al VI-lea, Consulului al VII-lea, Părintele Patriei, în timpul cînd a fost Publiu Calpurniu, Marcu Caiu, Aureliu Rufus Consuli în Roma".

*

Mulţi alţi autori străini discută originea şi denumirea Iaşului.

Abatele *Georg Pray*, întro lucrare a sa cu titlul *Dissertationes historico-criticae in Annales veteres Hunorum*, etc., tipărită la Viena, în anul 1774, spre a explica originea ungurească a neamurilor *Iassone* şi *Jassyge*, pe care-i confundă în o singură şi aceeaş masă, arată că aceştia s'ar fi resboit în vremuri prin părţile Moldovei, contra altor neamuri, străine, că s'au împrăştiat apoi prin această ţară, şi în fine, că nu e cu neputinţă ca aceşti Iassoni sau Iasygi să se fi oploşit pe locul unde e acum aşezat oraşul Iaşi, şi să-i fi dat acestuia numele lor, dacă *nu cumva nu'l vor fi înfiinţat însuşi ei*.

Şepte ani după aceasta însă, *Franz Ioseph Sulzer*, în cartea *Geschichte des transalpinischen Daciens*, tipărită în Viena, la 1781, luînd act şi el de inscripţia publicată de epigrafistul Zamosz, scrie următoarele cu privire la oraşul Iaşi, discutînd şi părerea emisă de Abatele Pray: „O probă mai mult pentru determinarea *numelui Iaşului dacic* şi a situaţiei sale, ne-o dă inscripţia de pe o coloană care a fost pusă la o mină, de un anume Clodius, comandantul miliţiei *Dacico-iaşiană*, în onoarea Impăratului *Antoniu cel pios*, şi a *Faustinei* soţia lui. Căci aşa trebuesc cetite următoarele cuvinte: EX—VOT XXX etc. Savantul Abate Pray în disertaţia sa critică asupra propriilor sale *Anale ale Hunilor, Avarilor şi Ungurilor*, a dovedit că aşa numiţii Iasigi sînt pe nedrept consideraţi pînă acum ca coborîtori ai foştilor Iasigi *slavi*, cu porecla de *Metanaşti*, şi că ei ar trebui să fie consideraţi mai curînd ca un *trib* dovedit *aric*, (armenese-persan), care a venit mai tîrziu, împreună cu *Cumanii* şi *Uzii* în Ungaria. Nu *Iassigi ci Ieşeni*, de la cuvîntul *Ias*, care înseamnă un *Scut cu săgeţi*, şi se distinge de alte asemene numiri. Putem admite, comparînd această ultimă inscripţie romană, ca un adevăr istoric: „că Ieşenii descind *din două triburi* deosebite, din care unul *unguresc* (?) celalt însă de origine *romană*, a căror urmaşi, după cum reese din cuvintele *Dacorum-Iassiorum* au locuit negreşit în Dacia, deci şi în Moldova, în ţinutul capitalei Iaşi. Dela acesta şi-a luat numele acel popor răsboinic — sau oraşul dela popor. Ce poate fi mai natural decît această concluzie? Nimic nu i se împotriveşte, decît, că aceşti *Ieşeni-Daci* au ridicat acea coloană Imparatului *la o mină*, împrejurare pe care Abatele nu-şi bazează tocmai fără motiv concluzia, că aceşti Ieşeni au luat parte la o *exploatare de mine*, lucru posibil pentru nişte soldaţi, cari pot fi consideraţi fie ca păzitori, fie ca servitori şi cultivatori, sau chiar ca simpli lucrători de mine.

Inchei: In Iaşi sau în apropiere sînt sau dealuri sau mine. In monumentul roman se face menţiune de *Auraria*, sub care se înţelege poate *Tribunalul minei* sau *Reşedinţa funcţionarilor* principali ai minei, şi aceasta nu poate să fi fost, după alte documente şi inscripţii decît în Transilvania, probabil *la Abrud-Bania*. Porecla Iaşilor deci nu poate servi aici ca probă de anticitatea unei colonii romane sau *Legiuni a Iaşilor*, în acest loc, unde se află actualul Iaşi în Moldova.

Această concluzie e obligatoare, dacă premisele sale sînt juste. Dacă însă întreb: unde găsim în Transilvania urme de această numire *Iaşi*, care ni se prezintă atît de lămurită în Moldova? Dacă adaug: cine va demonstra că sub *Auraria* s'ar înţelege *un simplu funcţionar* al minei, sau *chiar mina?* că numai o mină purta acest nume? Cine va respunde la aceste întrebări! Totuş Benkö însuşi cedează lui P. Friedwalsky, care a făcut această observaţie la multe inscripţii mari şi lăuntrice (din interior), că numai în Transilvania au fost întocmite mai multe *aurarii*, adică mine de aur romane; pentru ce să nu admitem că şi la *mina moldovenească* **Baia**, nu departe de Iaşi (?), despre care amintesc mai sus, n'ar fi înflorit o atare *auraria*, şi că tocmai acolo, în circumscripţia Iaşilor, s'a întîmplat că aceşti Ieşeni-Daci

au imortalisat amintirea blîndului Imparat și soției sale (Faustina).

Se mai adaugă la aceasta, că cuvîntul „Iași“ însuș sună romînește, dar conform unei limbi *mai vechi* și anume cea *latinească*. E de observat cum diminutivul lui Cantemir „Iuniță“, care după zicala comună se potrivea cu a unui bătrîn morar „Ion“ ca sarea în ochi, și care poate s'a numit *Iași*, la Valachi, pe timpul lui Cantemir,— astăzi insă e positiv tradus prin „Ionești“, „Ieni“ și altele. Asemenea ar fi putut procura origina capitalei moldovenești și acest nume; și pînă nu mi se va da un motiv mai bun despre această numire în restul Daciei, *am iluzia* că am fost primul, care a indicat acestei miliții Iešene, sau colonii, *cvartirul ei propriu*. Prin aceasta am arătat adevărata derivare a numelui actualei capitale Moldovenești „Iași“, fără să fi fost nevoit să mă amestec în discuția continuă, dacă exista și atunci un oraș Iași, și întrucît acesta sau chiar acel existent odinioară s'au găsit în locul de astăzi, sau nu cumva mult mai aproape de *Baia*, *„Auraria Moldovenească“* de atunci. Să nu ne fie curios aceasta, căci este cunoscut din geografie și din experiență, că au existat în lume diferite orașe sub unul și acelaș nume, dar după dărîmarea, din diferite cauze, și reedificarea lor, au fost strămutate cîteodată cale de mai multe oare departe de prima lor așezare, cînd într'o parte cînd într'alta.“

Iosef Benkö, în cartea sa *Transilvania, sive Magnus Transilvaniae Principatus*, tipărită în Viena, la 1778 (P. I. pag. 388), discută cu mai mulți autori nemți și unguri, asupra originei secuilor, cari s'ar trage din *Iassii* sau *Philistei*; — că *Iassii* ori *Iazygii* ce locuiesc în Ungaria, în jurul orașului *Iasz-bereny*, și pe cari Ungurii îi numesc *Ioszok*, și pămîntul lor *Ioszag*, nu se trag din vechii Iazygi, ci dintr'un alt neam al *Iassilor*.

In *Ortus et Occasus*, de *Antonius Bartoli*, publicat în 1787, (Cap. III, 41), se citește: „Praefecti Municiporum C. Clodius, fextum *Praefectu municipii Dacorum-Iassiorum. Sub Antonino Pio*“. Această citație este întrodusă în nomenclatura comandanților trupelor și așezărilor romane în Dacia, după care urmează apoi *Praefecții Legiunei a XIII-a*, cu toate celelalte ranguri militare.

Un doctor austriac, *Andreas Wolf*, fost medic de casă al Mitropolitului Iacob Stamati, care a locuit în Iași mult timp, publicînd la Sibiu, în 1805, o carte întitulată *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau*, scrie, că din tradiție rezultă că „încă de pe timpurile cînd Moldova a fost o colonie romană, „Curtea Domnească“ din Iași ar fi fost o clădire însemnată, că Imparatul Traian ar fi avut aicea garda lui principală, și *e foarte probabil* că vechiul oraș *Augustia*, căruia Ptolomeu îi dă gradul de longitudine 52° 55' și de latitudine 47° 30', să fi fost *pe locul chiar unde se află acum Iașul*“.

Istoricul grec *Dionisie Fotino*, în a sa *Istorie generală a Daciei*, publicată în limba greacă, la 1818, în Viena, susține că între cetățile și orașele ocupate de coloniile Romane în Dacia, este și *Iașul*, capitala Moldovei, „fiind că la *Auraria guvernatorului* s'a găsit o inscripție, cuprinzînd acestea: *M.* (unicipis / ilitum) *Dacorum Iassiorum*, adecă „Cetatea militară a Dacilor Iassieni“; și adauge, că Prințul Cantemir zice „că acest nume este mai modern, lucru ce nu e tocmai probabil, fiind că numele Iassilor este vechi“.

Din toate aceste citații și reproduceri ce am făcut aici, vedem ușor că mai toți istoriografii ce s'au ocupat de Moldova și mai ales de capitala ei, Iașii, s'au adapat din isvoarele inscripțiunilor vechi romane, găsite în Transilvania, și au tratat cu cea mai mare seriositate peatra indicată de Zamosz, ca fiind oglinda fidelă a originei sau denumirei Iașului. Este drept că alte dovezi, complimentare, cari să sprijine chestiunea denumirei *Dacorum-Iassiorum*, nu se presintă; aceasta însă nu vra să zică că lucrul nu trebuie considerat cu toată importanța ce o merită.

*

Iașul în diferite hărți vechi.

Deși se pare că lumea civilizată cunoștea cu vre-o cinci veacuri în urmă prea puțin atît țara Moldovei, cît și mai în special Iașul, capitala ei, — sunt mulți occidentali cari și astăzi cred că Iașul e în Bulgaria sau în Turkestan, — totuș, cu puțină străduință găsim că erau și oameni cunoscători, prin ei însuși, sau prin cercetări științifice-geografice, cari știau de ezistența Iașului, și'l citau atît în opurile, cît și în hărțile ce le întocmeau.

Grigore Tocilescu, fostul academician și arheolog, care s'a ocupat mai mult la noi cu studiile epigrafice, publică într'o *Istorie a Romînilor* a sa, o hartă, dresată — nu arată după ce isvoare, — în care se indică esistența unor Voevodate romînești prin veacurile al 9-lea pînă la la 13-lea, și unde se vede figurînd, pe locul actualului Iași, un *Așki-Torg*!

In *Muzeul Postal* din Berlin, am găsit o hartă, imprimată în anul 1554, și dresată de *Gerhard Mercator*, unde se vede bine însemnat orașul *Iassy*, la locul ce el ocupă și astăzi.

Dintr'un op italian, in folio, găsesc răzleţită o hartă, datînd din 1584, dresată de *Iacobo Castaldo*, şi întitulată *Romaniae (quae olim Thracia dicta), Vicinarumquae Regionum, vti Bulgariae, Walachiae, Syrfiae, etc. Descriptio*, în care sunt representate ambele ţări româneşti, iar Iaşul e scris *Lassi*, sar chiar *Lasti*, probabil că fiind reprodus după vre-o hartă mai veche, scrisă ori tipărită mai rău, în care numele Iassi a fost necorect descifrat de Castaldo.

In *Geografia cioé descrittione Vniversale della Terra, di Claudio Tolomeo*, scrisă în latineşte de *Gio. Ant. Magini*, şi tradusă în italieneşte de R. D. Leonardo Cernoti, în 1598, se găseşte o hartă reprodusă după Ptolomeu, *Tabula Europae IX*, în care pe locul Iaşului este însemnată denumirea *Patridana*, şi apoi mai la vale *Paloda*, pe locul actualului Bîrlad.

O hartă publicată la 1685, cu titlul *Descritione delli Principati della Moldavia e Valachia tolta da Giacomo Cantelli da Vignola, da un exemplare trouato del Gabinetto del Principe di Transilvania... e data in luce da Gio. Giac. Rossi*, — are deasemenea insemnată Capitala Moldovei, Jassy, la locul seu.

Iaşul e scris *Iazy* în harta intitulată *Danubii Fluminis... pars infima in qua Transylvania, Walachia, Moldavia* &c., dresată de *Ioh. Baptistus Homanno*, şi tipărită în Nuremberg, prin 1686... sau după această dată.

In opul lui *Allain Manesson-Mallet*, întitulat *Description de l'Univers* &c., Paris, 1683, — se găseşte asemenea o hartă, fixînd *Jassy*, la locul seu. La pag. 132, T. IV, al cărţei se scrie că, Moldova propriu zisă făcea din vechime parte din *Dacia Alpestris*, iar oraşele cari sunt cunoscute ca importante, sunt *Chotim* sau *Chotzyn* (Hotinul), *Jasi* sau *Jassy*, *Vaslo*, *Braila* sau *Broislaw*, *Czukaw* sau *Suchaw*...

In anul 1744, un profesor de matematici şi geograf *I. M. Hasius*, publică sub titlul de *Carte d'Hongrie en general, contenant... la Croatie, la Dalmatie, la Bosnie, la Servie, la Boulgarie, la Principauté de Transylvanie, les Despotats de Walachie et de Moldav...*, o hartă a acestor ţări, în care capitala Moldovei e însemnată cu denumirea: *Iassy* (*Iiasum, Municipium Iassiorum*).

Iată dar fixată pe hărţi denumirea de *Municipium Iassiorum*, de autori de samă străini, cu un veac aproximativ înainte de a se fi gîndit vre un român sau ieşan să atribuie originea şi denumirea aceasta vechei capitale a Moldovei.

*

Tradiţii ori poveşti. După Cantemir şi Bandinus un morar sau un vacar a fundat Iaşul.

Doi autori, Prinţul Dimitrie Cantemir, în cartea sa *Scrisoarea Moldovei*, şi Episcopul catolic Bandinus, în manuscrisul întitulat *Codex Bandinus*, s'a încumetat a explica cu o seninătate naivă, originea Iaşului, după cele ce ei ar fi auzit povestindu-se în popor — dacă un cronicar serios poate să pue vre-o dată bază numai pe asemenea îndoelnice consideraţii.

Căci, iată ce scrie Cantemir în cartea sa citată: „*Iaşul*, e lîngă apa Bahluiului, cu patru mile mai sus de varsarea lui în Prut. Acesta este *scaunul ţărei*, pe care l'au mutat *Ştefan Voevod* (?), acolo din Soceavă, ca să poată apara ţara mai bine din mijlocul ei de către năvălirile Turcilor şi ale Tatarilor, pentru că el prea bine vedea că nu putea să se apere din Soceava, pentru că este departată de hotarul turcesc. Mai înainte de aceasta era tîrgul numai un *sat prost*, întru care abia se aşezase trei sau patru gospodari. Şi avea şi o moară în care era un morariu bătrîn ce se chema *Ioan* (sau duprecum îi zicea *Iaşii*): numele acestui om l'au dat Domnul acesta oraşului ce l'au făcut, întru care au zidit întăi şi o biserică, întru cinstea sfîntului Nicolae, care este acum Biserica cea mare. Şi după acea şi alte palaturi pentru dînsul şi pentru boerii lui: Iară Radul Voevod *l'au împrejurat cu zid*, şi ceilalţi următori l'au înfrumuseţat cu alte podoabe şi zidiri vederate, încît acum se numără întru dînsu mai mult de 40 de Biserici, care prea frumos sînt lucrate, atît de piatră cît şi de lemn. Mainainte cu cincizeci de ani făcînduse komscripţie, s'au găsit întru dînsu *douăsprezece mii de case*, iară apoi arzînd de multe ori, şi pustiinduse prin năvălirile tatarilor şi a leşilor, de abia au rămas a treia parte nemistuit".

Cele scrise de Dimitrie Cantemir despre înfiinţarea Iaşului nu se întemeează, cum am mai zis, pe nici un document istoric, ci probabil pe vr'o tradiţie contimpurană lui. Dealtminterea iată ce mai scrie tot acest autor într'un alt op al seu posterior, cînd ideea sa despre fundarea Iaşului pare a se fi schimbat, din ceeace însuş susţinea în povestea morarului Iaşii. Aşa, găsim în cartea *Geschichte des Osmanisches Reichs*, tipărită în Hamburg, la 1745, (traducerea D-rului I. Hodosiu, *Istoria Imperiului Otoman*, Bucureşti, 1876) că Prinţul Cantemir vorbeşte astfel despre Iaşi:

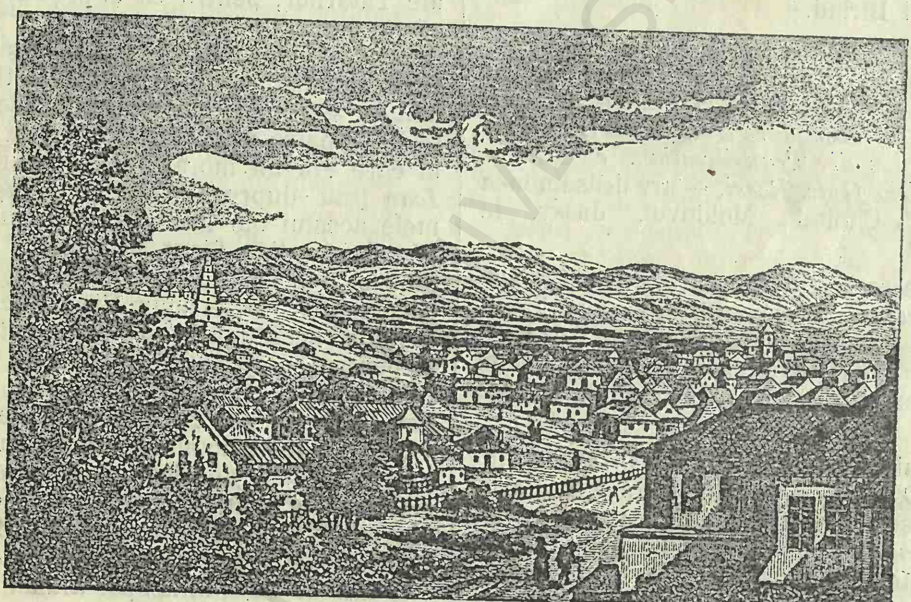
„Pînă cînd turcii nu'şi întoarseră armele contra Europei, Suceava era Capitala principatului Moldovei şi reşedinţa Domnitorului ei; dar după ce ei au cucerit Constantinopole, Despoţii moldoveni, pentru a fi

mai aproape de graniţele turceşti, şi-au mutat scaunul la Iaşi.

Iaşul nu este o cetate mare, dar e *puternic prin natura şi lucrările din el*, şi este vrednic de amintit pînă astăzi, pentru ruinile Curţei de acolo. Intre lucrurile ce se găsesc în Moldova şi merită a se aminti, nu se găseşte nici o inscripţie sau macar vre un semn despre numele întemeetorului sau vechimei sale. *In zidurile Iaşului (?) se găseşte un monument sapat, într'o piatră mare, representînd şepte turnuri, deasupra cărora doi lei ţin în sus o coroana împărătească;* în jos, la baza acestor turnuri se vede un cîmp, pe care stau *doi peşti cu solzi mari, încrucişaţi unul peste altul, cu capetele în jos şi cu coadele în sus; sub ei este un cap de bou, avînd în frunte o stea cu şese raze.* Insă chiar acest semn din urmă arată că acel monument nu e pus acolo de primul fondator al cetăţei, din pricină că capul de bou a început a se pune cu mult mai tîrziu între insignele Moldovei".

Monumentul despre care vorbeşte Cantemir în scrierea citată, nu se mai găseşte nicăeri astăzi. Lucrul va fi existat, credem, pe timpul acestui Domn, căci, ca s'o spue el din vînt, nu vedem nici un interes sau raţiune. Dar calamităţile ce au curs în secolii din urmă asupra Iaşului, focuri, bătălii, etc., vor fi nimicit sau îngropat acel semn preţios, care ar fi putut da o mărturie oarecare asupra istoriei intemeerei oraşului.

Sau... dacă ar fi să luăm drept bani buni cele ce scrie autorul francez C... *(Jean*

9. Vederea Iaşului pe la 1800. (Din revista germană *Faust*).

Louis Carra, un aventurier francez ce a fost prin Moldova, pe la sfîrşitul veacului penultim), care se vede de departe a fi plagiat pe Dimitrie Cantemir, atunci... „La Suceava se găsea (pe timpul lui C... poate), o mare piatră, *scoasă din zidurile Iaşului,* (pentru ce a scos'o de aici şi a dus'o la Suceava, nu se spune!), pe care se văd sculptate şepte turnuri în relief, deasupra căror este o *coroană imperială,* avînd doi *Lei* ce o susţin, iar la picioarele turnurilor, într'un fel de cîmp, apar doi peşti cu solzi (delfini), a căror capete atîrnă şi se încrucişază; cozile lor sînt ridicate şi se încrucişează deasemenea. De desubt este aşezat un *cap de taur,* care poartă între coarnele sale o stea cu şese raze. Se poate deduce din aceste, continuă C.., că această marcă este desigur un semn aşezat de către cel întăi fondator al oraşului (Iaşi), cu tote că nu are nici dată, nici vre o inscripţie... Căci, din vremuri imemoriale a fost totdeauna adoptat un cap de taur ca marcă a provinciei". (Moldovei).

A doua tradiţie, — cam asămănătoare celei a lui Cantemir, ne-o dă Episcopul catolic *Marcus Bandinus,* care a călătorit prin Moldova, inspectînd bisericele catolice de aici, pe timpul domniei lui Vasile Lupu-Vodă, (1647), şi care, vorbind în treacăt şi despre originea oraşului Iaşi, scrie că „numele i-a venit dela un *vacar* cu acelaş nume, care odinioară îşi păştea boii pe locul unde apoi se zidi Curtea Domnească."

Nici mai remîne îndoială că asemenea relaţii trebuiesc puse în rîndul poveştilor,

*

Iaşul fundat de Bogdan I, ori de Ştefan cel Mare...?

O versiune nesprijinită pe nici un fapt precis, ne o dă asemeni scriitorul german *Von Reicewich*, în cartea sa *Bemerkungen über die Moldau, Wallachey in Rücksicht auf Geschichte Natur Producte und Politik*, tipărită la Viena, în 1789: „Bogdan, cellalt conducător, zice Reicewich, vorbind despre fundarea ţărei noastre, care se afla pe lîngă Marmoroş, adună Valahii săi, şi-i conduse în Cumania, care începuse a fi numită Moldova, se vede după un rîu mic care o parcurge. şi în urmă i se spunea Bogdania, un nume întrebuinţat acuma de Turci. El clădi diferite oraşe, precum *Soroca*, *Romanof* şi **Iass**."

După acest autor dar, nici morarul ori vacarul Iaş, nici Dacii, Iascii ori Iazygii, nici împăratul Octavian-August n'au fundat tîrgul Iaşului,—ci numai Bogdan I, întemeetorul Moldovei. Nu cred că mai trebuie să stăruim asupra acestei legende.

Cronicarul *Grigore Ureche*, în istorisirea ce face despre o luptă a lui Ştefan cel Mare cu doi Hatmani Căzăceşti, *Lobodă* şi *Nalivaico*, care năvălise în ţară şi prădau, arată că: ...„de acolo s'au întors Stefan-Vodă, *şi au* **descălecat** *tîrgul Iaşii*, şi în lauda lui Dumnezeu au început a zidire *Biserica S-tului Neculai*; şi de acolo au mers la scaunul seu, la Suceava, cu mare pofală şi biruinţă," etc.

Cuvîntul *descălecare* scris de Ureche, departe de a fi înţeles, cum l'a interpretat unii autori, ca fundare a oraşului, credem

10. O vedere a Iaşului dela Copou, în vremea ocupaţiei Ruseşti.

Tablou pictat de Nik. M. Worobieff, şi dăruit Pinacotecei din Iaşi, de Generalul rus Al. Teodorovici-Mircovici, în amintirea şederei tatălui seu, cu acelaş nume, în Iaşi, în 1829—34, unde a ocupat funcţia de Vice-preşedinte al Divanului Principatului, cît şi în amintirea naşterei sale în acest oraş. In Tablou se vede şi casa în care a fost născut donatorul Mircovici.

că el nu poate fi luat decît ca *popăsire*, aşa precum Stefan, după lupta cu Cazacii în Basarabia, întorcînduse spre capitala sa Suceava, a avut nevoie să se oprească în cel întîi oraş mai de samă ce a întîlnit în cale-i, să'şi strîngă şi întremeze armata-i rîsipită şi probabil decimată, să se odihnească un timp şi, să mulţămească cu acest prilej lui Dumnezeu pentru izbînda sa, prin ridicarea unei biserici, precum era obiceiul în timpurile acele. Mai mult decît aceasta însă, se găsesc documente, în care se vorbeşte despre existenţa Iaşului din vremea lui Alexandru cel Bun (1407), necum de pe aceea a lui Ştefan cel Mare.

Apoi, se mai vede că acest din urmă Voevod a distrus chiar Iaşul prin foc, spre a împiedeca înaintarea turcilor în susul ţărei, după cum rezultă dintr'o descriere a lui *Balthasar de Piscia*, publicată în revista lui Hăşdeu, *Columna lui Traiàn*, din 1876, unde se arată că Ştefan a dat

foc cetăţilor *Iassum, Baccum, Romanbazar* şi *Bagnam* (Baia), — pentru a nu lasa nici verdeaţă, nici grîne, şi a nimici orice mijloace de vieţuire pentru oştile şi caii năvălitorilor turci. Despre aceasta vorbeşte şi M. Cogălniceanu, în revista *Propăşirea*, din August 1844.

*

Amfilohie, Şincai, Vîrnav, Seulescu, Kogălniceanu şi Asaki, relatînd despre originea şi denumirea Iaşului.

Dintre scriitorii români de pe la sfîrşitul veacului al 18-lea, cel întăi care se interesă a explica originea Iaşului, sau a da oarecari elemente pentru aflarea începutului acestui oraş şi a denumirei sale, fu Episcopul *Amfilohie al Hotinului*, care tipări una din cele dintăi cărţi scolastice romîne, în 1795, cu titlul *De obşte Gheografie pe limba moldovenească*, şi în care, vorbind despre vechia capitală a Moldovei, susţine că Iaşul sau *Iazu*, ar fi fost zidit, „după cum Impăratul Traian în cărţile sale face arătare, înainte de naşterea lui Hristos (!), spre a sluji de reşedinţă Consulului Romanilor şi străjilor lui, cari se numeau *Iazighes*, reşedinţă care număra pînă la 16,000 de odăi, cari s'au înmulţit mai tîrziu la 20,000, iar la 1460 împreună cu tot oraşul de foc s'au risipit".

Amfilohie nu arată nici un isvor de unde s'ar fi luat asemenea curioase ştiinţi şi statistici, dar în el se vede numai buna intenţie de a ne face urmaşii Romei, şi ai lui Traian, chiar înainte de a fi trăit acest Impărat. Mai la vale Amfilohie adaugă: „Iaşul a luat nume de la străjile Romanilor ce se chemau Iazighes, şi de la şanţul cel de batae... întru care oraşul este scaunul Arhiepiscopiei. La anul 1465, Ştefan prinţipul mai sus numita Kurte, sau cetate de iznoavă o au zidit, dela care nu puţini ani oraşul se numea *Stefanoviţia*, iară după ce leşii pe Ştefan Vodă l'au izgonit, la anul 1491, iarăş din pricina focului s'au prăpădit, şi după aceea trecînd ani la mijloc, nu s'au numărat într'acela loc mai mult de cît 600 de odăi."

Gheorghe Şincai, în *Chronica Românilor*, vol. I, la anii 103—4, d. Hr., arată, după *Dion Cassius*, că „Decheval multe face în potriva păcei... şi că pînă la acel an a cuprins o parte a ţinutului *Iazigilor*, care în zadar o au cerut aceştia îndărăt, că Traian nu li-o au întors." Iar la anul 140, vorbind despre faptele lui Traian şi ale lui T. E. Antonin Pius, cari urziră multe instituţii culturale şi industriale în Dacia, citează înscripţiile descoperite în diferite districte ale Ardealului, şi pomeneşte de căpeteniile romane: *Ollie Trog Curatorul Căilor şi Proconsulul Colliei,—Marc Surian Propretorul,—Rustie Suplichia Prefectul leghionului XIII,—Caiu Clodie Prefectul Iaşilor.* etc.

Iaşii dar există,—după scrierea lui Şincai, cel mai de samă istoric român al renaşterei noastre,—de pe vremea lui Traian; probabil e însă, că Şincai se foloseşte aicea de inscripţ... di... Zamoscius, deşi nu o citează.

La 1836 un student ieşan, *Constantin, nobil de Vârnav*, ... lîndu'şi doctoratul în medicină la Universitatea din Buda, prezintă ca teză o lucrare întitulată *Rudimentum Physiographiae Moldaviae*, în care vorbeşte despre Iaşi, arătînd că numele seu a fost „*Iassum, Iassium, Iassiorum-Dacorum municipium (Petrodava Ptolomaei)*; Iassi, Iasch, Iesch,—Capitala Moldovei din timpurile lui Ştefan-cel-Mare Voevodul, care îşi strămută scaunul seu de la Suceava aci (?), ca din centrul provinciei să poată rezista mai uşor şi mai cu folosinţă contra năvălirilor Tatarilor şi Turcilor", etc.

După Vîrnav, profesorul *Gheorghe Seulescu*, într'o carte a sa, *Hronologia şi Istoria Universală*, tipărită în Iaşi, la 1837, susţine părerea că Iaşul îşi trage originea dela *legiunile daco-romane*, şi va fi fost odinioară denumit *Municipium Iassiorum*, fără să indice cu preciziune isvoarele din cari ş'a luat cunoştinţele sale.

Mihail Kogălniceanu marele barbat de stat al ţărei, publică în 1841, la Berlin, o scriere întitulată *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*, în care susţine aceleaşi păreri ca şi Seulescu, fără a arata şi el de unde-şi are aceste informaţii istorico-arheologice.

Gheorghe Asaki, cam tot pe atunci, atît în foaia sa *Le Glaneur Moldo-Valaque (Spicuitorul Moldo Român)*, în mai multe *Calendare pentru Români*, redactate de el, în tovărăşie şi cu alţi scriitori ieşeni, şi tipărite în Institutul Albinei, cît şi mai tîrziu într'un raport către Eforia capitalei, cerînduise, împreună cu Seulescu, a'şi da părerea asupra întocmirei unei *mărci* sau *peceţi a Comunei*, susţine că originea Iaşului se datoreşte instalărei sau staţionărei aici a *Legiunei romană a XIII-a Gemina*, care ar fi purtat şi titlul de *Legio Iassiensis*. Nici aici însă nu indică isvoarele istorice.

*

Cronica Campoducelui Arbore, sau a lui Hurul.

La 1857, apare în unul din Calendarele lui Gh. Asachi, sub titlul de *Fragment Istoric*, un articol în care se relatează despre aflarea unei vechi cronice a *Campoducelui Arbore*, prescrisă de un *Hurul*, *mare Cancelar al Ducelui Dragoş*, fundatorul Mol-

dovei. Nici mai mult, nici mai puţin, prin acest document s'ar aduce o lumină desăvîrşită, în cea mai întunecată parte a istoriei transformărei Romanilor şi Dacilor în Moldoveni şi Munteni, despre care nici un op străin, vrednic de credinţă, nu ne dă îndestule lămuriri,—dacă un asemenea preţios document n'ar fi fost pus imediat la bănuială, ca fiind plăzmuit, şi apoi, după diferite studii şi cercetări, declarat ca o simplă născocire numai. Căci Asaki însuşi nu ne dă altă asigurare despre autenticitatea sa, decît că a fost dat la lumină prin îngrijirea Logofătului *Gheorghie Kostaki-Boldur*, şi că pentru mai bună înţelegere s'a tradus în *stilul modern*, de întăiul filolog al Romăniei, *D. Spatar Gheorghie Seulescu.*“ In acest document, întrucît priveşte trecutul Iaşului, găsim numai următoarele rînduri, sub capitolul: *Dregătoriile şi rezidenţiile militare*: „Pusă şi pentru regimul oastei trei scaune mari: un scaun în tîrg în *Baia*, şi pe comendante îl numiră Consŭ...; al doilea scaun se pusă în *Iaşi*, şi comendantele se numi Prefect, cap Legionului şi pîrcălabilor şi căpitanilor de la Cetăţi, din apa Siretiului pînă în Prut; al treilea scaun se pusă în *Kilia*, şi comendantele se numi Campoduce...“

*

Alte relaţii date de Asaki.

Intr'un *Tablou Hronologic din Istoria veche şi nouă a Moldovei*, servind de curs şcolar, Asachi mai scrie, la data anului 110 d. Hr.: „Dacia se împoporează de colonişti aduşi din Italia, se declară *provinţie romană*, cu un guvernator numit *Pro-Pretor* şi cu un *Senat*. *Sarmisegetuza*, capitala, se numeşte: *Ulpia Traiana*; pretutindene se fac temple, palaturi şi drumuri pietruite, din cari unul, pe la Maros Vasarhei, duce în Moldova, unde spre pază rămîne *Legeonul XIII*, numit *Geamăn*, sau a *Iasienilor(?)* cari intemeiază *cetăţuia* numită: *Municipium Iassiorum*, adecă *politia Iaşilor*. Romanii prelucrează *mine de aur* în Dacia, dincolo şi dincoace de Carpaţi, şi tae monete cu semnele ţărei pe ele.“

Din raportul ce l'a făcut Asaki către Eforia orăşănească a Iaşului, despre care am vorbit mai sus, şi care se află în original în *Della No. 26* pe 1851, din Arhiva acelei Eforii, cităm următoarele:

„Asupra adresului cu No. 148 prin care onorabila Municipalitate, cere să propun un model de marcă pentru municipalitatea Iaşilor, nu preget a răspunde următoarele: numele Iaşii cuprinde în sine uricul capitaliei noastre, că s'au întemeiat de Iaşanii (Iassii) ce era miliţie Daco-Romană, care păzia Municipium (cetăţuia) de ea zidită *pe locului Curţei vechi*, pe marginele provinciei despre răsărit. Drept mărturie al acestui fact stă o coloană antică, din timpul imperatorelui Antonin, pe a căruia monedă se află şi marca provinciei, descrisă în No. 51 a *Gazetei de Moldavia*, din 1850, care coloană s'au înălţat imperatorului de Claudius, comendantul Legeonei Iaşene *(Iassiensi)*, precum se vede la Baia, unde, după datina militară a Romanilor, ostaşii lucrau la mine în timpul de pace. Astă coloană, ce de archeologi s'au transportat şi se află în museum din Cetatea Albă (Karlsburg) în Transilvania (?), poartă următoarea inscripţie: EX—VOTO XXX etc. „Deci, fiind sigur că acea legeonă s'au denumit de pe castelul unde se afla în garnizon, şi care era pe locul politiei Iaşii, numita coloană purtătoare de numele ei este simbolul cel mai nemerit al uricului ei. De aceea pre coloană s'au aşezat dupre oarecare regulă eraldică lancea militară şi corona murală (a cetăţei) cu înscrisul: *M. Iassi*, adică Municipium Iassiorum, precum se numesc Iaşii în Geografia veche.“

11—13. Monede romane şi moldoveneşti, şi Coloana Leg. XIII, după desemnul publicat de G. Asaki.

Nemulţămit cu atîta, în anul următor Asaki scrie un nou articol în chestia originei Iaşului, şi'l publică în *Calendarul pentru Romîni* pe 1853, sub titlul de *Arheologie*, articol în care dă noi amănunte, făurite în parte de el, în chestia ce ne interesează. Astfel el scrie: „Istoria mărturiseşte că mai 'nainte de descălicarea Romanilor în Dacia, părţile răsăritene a acestei provincii şi mai cu samă rîpile rîului Ierasus (sau Porata, Prut), erau locuite de un popor resbelnic numit *Iassiensi*, *Iaşeni (Iazigi)*. După sistema militară a Romanilor, legioanele, ce erau în garnizoana provinciilor supuse, purtau numele lor au după ai lor faimoşi comendanţi, au după locul unde stau în garnizon, precum *Legio Claudia*, *Legio Galica*; deasemenea s'au numit *Iassiensis*, aceea ce sta în garnizon în Dacia Transilvană, pe malul Prutului, adecă în Iaşi, unde era întemeetă sau şi de Romani

sporită politie; ce mai în urmă se întitulă *Municipium Iassiorum*, precum din vechi documente (?) şi mai ales din *harta Peutingeriană* se adeverează.

După datina Romanilor, legioanele erau în timp de pace întrebuinţate a lucra sau a povăţui lucrările cetăţilor, adunărilor publice şi acele a baelor minerale. In cursul petrecerei Romanilor în aceste locuri, o ceată a legioanei *Iaşene* s'au întrebuinţat în minele de la Baia, unde comendantul ei Claudius au înalţat în onorul Imparatului Adrian-Antonin şi a soţiei sale Ana-Faustina, o coloană, ce pînă astăzi se păstrează în muzeul de la Cetatea-Albă (Karlsburg) în Transilvania, a căreia inscripţie este următoarea: „EX—VOTO XXX" etc.

Fiind deci astă coloană, un autentic monument, rămas de la locuitorii antici ai Iaşilor, cu drept este a'l onora şi a-i conserva simbolul, adoptînd'o drept stemă a Capitalei şi prin urmare ca sigil a Municipalităţei sale.".

*

Relaţiile date de Gheorghe Seulescu asupra numelui şi vechimei Iaşului.

In acelaş timp cu Asaki, fu consultat şi Paharnicul Gh. Seulescu, asupra înfiinţărei pecetei Iaşului, şi iată aici şi respunsul acestui învăţat al timpului, în privinţa începutului şi trecutului capitalei Moldovei:

„Primind adresul onorat. Sfat Municipal prin care mi se cere a da ideie despre marca ce ar putea forma sigiliul municipalităţei Iaşilor; subscrisul cu onoare împărtăşeşte onor. Consiliu Municipal următoarele:

Dupre cunoştinţele ce s'au putut culege din *isvoare istorice*, precum: nomisme, inscripţii, naraţii şi minele descoperite:

1). Aice unde se află astăzi Iaşii a stătut o cetate foarte veche şi una din cele ce exista încă sub Daci.

2). Supuindu-se de Romani Dacia şi colonisindu-se această cetate ca şi altele, se restaură şi se fortifică de Romani, au aşezat în ea după datina Romană pe lîngă colonişti şi o legeoană de garnizon.

3). Această legeoană după inscripţiile aflate se numea Legeo Jassiorum; de la asemenea Legeon s'au tras numele seu şi politia aceasta şi iară legeoana formată din locuitorii Iaşilor, s'au numit Legeo Jassiorum, aşa cum se numea: Legeo Macedonica, Italica etc.

4). Derivaţia cuvîntului Jassii este foarte veche, şi aceea ce zice Domnul Cantemir în Geografia Moldovei, că ar fi de la un morar rus numit Iaşşi, adică Ioan, de la carele ar fi luat Domnul Ştefan locul şi ar fi fundat capitala Moldovei, este o zicere fabuloasă, caşi aceea cu căţeaua Molda si cu Zimbru.

a) Iasson şi Iassius, ne arată mitologia pre un fiu a lui Gioie (Joe) şi al Electrei, carele au fost domnitorul în insula arhipelagică Samotracia, aproape de ţermii Romaniei (Rum—ili).

b) Iasson au fost cel întăi între principii Argonauţi, carii pe la 1262 înainte de Hr. durînd un vas numit Argos, au făcut cel mai vechiu voiagiu înotînd ţermii Pontului pînă la Kolhida (Abasale în Circasia) şi de aice au luat tesaurul numit velerul (lîna) de aur, şi pre Media fiica lui Artos domnitorul Kolhidei.

In înturnarea lor s'ar fi suit şi pînă pe Dunărea arivînd malurile Daciei. (Intre antichităţile ce s'au aflat pe ţărmii Dunării precum şi pe a Prutului au fost şi două vase abanosate, înmîlite unul sub păturile argiloase ale rîpilor Dunării şi altul pe ale Prutului, dintre care pre unul îl zic a fi vasul Argonauţilor).

c) *Jassis* şi *Jassy* politie veche în Mic-Asia şi în Kapadochia.

d) *Jassi*, *Jassiorum* popor în Dacia, după inscripţii; iată de unde se poate deriva şi numirea Capitalei noastre şi nu de la morarul Iassi.

5). Acestei cetăţi, venind sub domnia Romanilor, s'au hărăzit dritul municipal, întitulînduse *Jassiorum Municipium*. Aşa se află pe mai multe inscripţii de monumente, şi mai cu samă în harta imperiei Romane făcută prin secolul al treilea, după înorînduirea imperatorilor Romani, a căreia copie trasă de un *Peutingher*, prin secolul zece, se păstrează în biblioteca imperială din Viena, unde sînt Iaşii însemnaţi cu numire de „Jassiorum Municipium". O cetate municipală precum sînt cele de astăzi numite libere, avea la Romani privilegii, ca cetăţenii să aibă dritul cetăţenilor Romani, putea întra şi forma legeoane, da voturi în adunări curiale, în cetăţi, numite din vechi *purguri*, administra consiliuri municipale ce s'au păstrat pînă în timpurile mai din urmă, unde figura 12 purgari cu un şoituz, ce ţinea locul de preşidente.

*

Ruinele Iaşilor:

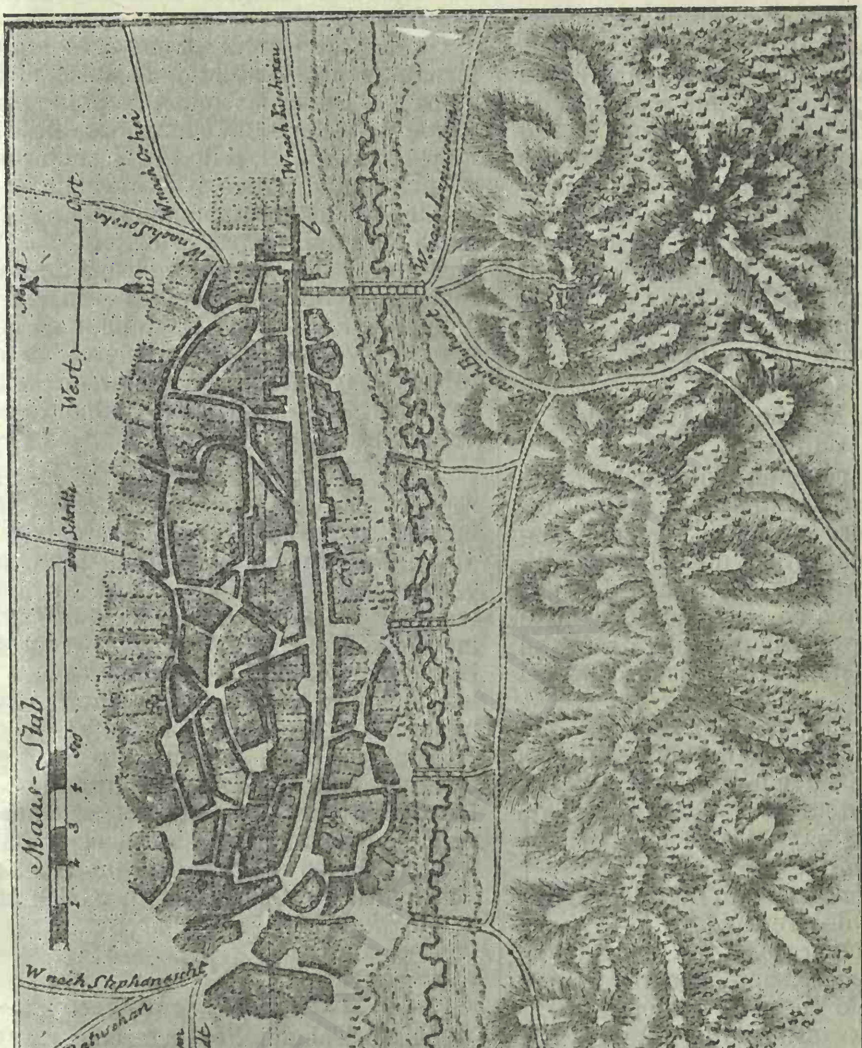
Cetatea sau Purgul Iaşii, zice Seulescu, au fost din vechime unde este astăzi Curtea Domnească. In acest local au fundat cei mai înainte de Romani fortificaţiile lor; aici au incantonat oştile ghintelor ce au încalcat Daco-Romănia; pe acestea le-au înoit Domnii venind din Marmaţia, şi prin urmare Domnul Ştefan, carele a edificat biserica sf. Neculai.

Acestea s'au restaurat de Domnii din urmă şi mai cu samă, după cum zice Cantemir, de Radu-Vodă, carele ar fi încungiurat cu zid, pînă ce Moruz la 1803

× Burg-ul = Cetate

au dărămat palaturile cele vechi şi au rădicat pe cele de astăzi.

Planul fortificaţiei Iaşilor se păstrează în Cronicele Poloniei (?), deliniat cu împrejurarea invaziei regelui Poloniei Sobieschi, carele venind în Iaşi pe la 1682, între altele ar fi ars în faţa publicului şi Hatişeriful Sultanului Soliman II, dat pe la 1522, cuprinzător de dreptăţile hărăzite ţării, cu cuvintele: „Iată de astăzi Moldova liberă“. In urmarea căror evenimente s'au ridicat din Moldova Mitropolitul Dositei, cu toate

14. *Planul oraşului Iaşi, înainte de 1780,* dresat de F. I. Sulzer, şi alăturat la opul seu *Geschichte des Transalpinischen Daciens,* tipărit în Viena, la 1781.

odoarele, documente şi alte acturi politice, i cu relicviile Sfîntului Ioan-Nou, şi au peregrinat în Polonia, rămîind acolo pînă astăzi toate odoarele şi documentele Mitropoliei neaduse înapoi.

Atît cu facerea Curţei cît şi cu alte edificări dărămînduse murii cei vechi, s'au descoperit mai multe inscripţii şi antichităţi, carele s'au perdut pe la unii şi alţii fără vre-o notificaţie.

Intre alte descoperiri mi-au arătat reposatul inginer *G. Bayardi,* că însărcinat

fiind el cu facerea zidului, rîdicat din partea despre grădina Curţei Domneşti aicea, săpînduse au dat peste o *catacombă boltită*, în care pe lîngă mai multe *picturi* şi *reliefuri arheologice*, ar fi aflat şi un *sarcofag de piatră*, în el un schelet şi *mai multe lucruri antice*.

De bună samă, poate cetăţile Moldo-Romîniei astăzi dărăpănate pînă în temeliele lor, au pastrat în sine tesaure nepreţuite arheologiei, care sunt şi cele mai doveditoare argumente istorice, însă unde au fost cabinetul arheologic, în carele să se fi depus monete, inscripţii, felurite sculpturi şi sarcofage? Unde s'au putut informa pînă astăzi macar un album ale tablonerilor pastrate în zugrăviturile pe păreţii bisericelor ale Daco-României? Toate s'au perdut şi se perd din zi în zi. Nu avem măcar oarecare notiţe istorice despre dînsele.

*

Explicarea insemnelor citate de Cantemir.

Să ne înturnăm acum, continuă tot Seulescu, către marcele aflate pe murii cei vechi ai cetăţilor, că între insigniile legioanelor Romane era vulturul şi bourul, aceasta şi anticvităţile păstrate pînă astăzi dovedesc că marca ce o avem astăzi, nu-şi are începutul de la Zimbru şi căţeaua lui Dragoş, şi inşii cronicari şi istorici vechi ne-au tradat:

a) Că însuşi Trajan ar fi edificat sau înoit una din cetăţile de la Dunărea şi i-au pus şi marca, şi au numit'o: *Caput-bovis*.

b) Intre monetele vechi Romane aflate în patria noastră să vede desemnată *marca bourului între doi peşti*.

c) Cantemir ne arată în Descrierea Geografică ce face despre Moldova, că în murii vechi ai cetăţei *Suceava*, sta sculpate pe o piatră foarte mare şapte turnuri deasupra cărora se ţinea o coroană de doi Lei.

d) La temelia turnurilor cetăţei sta pe altă piatră sculpaţi doi peşti solzoşi şi la capetele lor bourul, avînd între coarne o stea cu şase raze. Vechimea unor astfel de ziduri şi chiar temelia turnurilor cetăţei Sucedava (Suceava) edificate de bună samă nu în zilele lui Dragoş, carele au aflat cetăţile Moldovei în fiinţă de la Daci, şi apoi înoite de Romani, sînt argumente că asemenea marce adică turnuri, peşti, bourul, i leii nu sînt de la Zimbrul şi Molda, ce străvechi Romane şi Dacice.

6). Acum să ne înturnăm la significaţia lor:

a) Cele şepte turnuri coronate era simbolul a şepte cetăţi, supuse capitaliei cetăţei Sucedava (Suceava).

b) Peştii erau simbolul părţilor Moldovei maritime, aşa era marca cetăţei Istriopolis de la Gura Dunărei, pe a cărora nomisme sta două capete întoarse una către alta, însemnînd intrarea şi eşirea în Dunărea, precum şi fluxul mărei, şi pe de altă parte un Peşte, deasupra căruia sta Vulturul.

Bourul, marca Moldovei remasă dela legeoana căreia pentru bravură se hărăzise de imperatori insigna taurului, simbolul de o dublă victorie.

De aice se esplică şi marea ce alăturez, formată pentru sigilul municipalităţii Iaşilor, adică: 1) Un turn, simbolul cetăţei municipale a Iaşilor; 2) Incungiurat de insigniile ţărei, Bourul, şi de Peştii, cu inscripţia de privilegiile antice hărăzite ei de Romani numind-o: Jassiorum municipium. 3) Şi în murii turnului stă înscrise literile L. J., adică Legeo Jassiensis, legeoana Iaşilor. 4) Incungiurat de ape precum era din vechime, prin ezeturile Bahluiului ce se cunosc pînă astăzi, încît apropierea de el, şi în privirea codrilor şi a apelor, era aparată ca ori şi cînd Mecsicul, putînduse întra numai pe şoseaua Podului-lung."

Acest raport a lui Gheorghe Seulescu, reputat ca unul din cei mai de samă învaţaţi ai timpului seu, ne-ar aduce, ce-i drept, mare lumină în trecutul întunecat al vechei noastre capitale, dacă ar fi mai temeinic documentat, şi dacă toate afirmaţiile sale ar putea fi uşor controlate. Dar din nefericire lucrul nu este aşa. Seulescu pare a fi cetit cîţiva autori streini, între cari poate chiar pe Gruter, Celarius Ortelius sau alţii, din cari am făcut şi noi citaţiuni. Dar acolo unde afirmaţiile sale iau un caracter mai hotărîtor, este negreşit punctul în care zice (şi după el probabil şi Assaki), că în *Tabula Peutingeriană* s'ar afla indicat în Dacia, un oraş cu denumirea de *Jassiorum Municipium*.

*

Tabula lui Peutinger.

Asupra Tabulei Peutingeriane, care este mai mult un plan de cît o hartă, un plan lung şi amănunţit al drumurilor ce au străbătut Imparaţii şi oştirile romane, pentru ca să cuprindă cea mai mare parte din lumea lor cunoscută, avem de spus, că deşi n'am putut vedea originalul, care se păstrează în Biblioteca Imperială din Viena, am cercetat totuşi o copie perfectă, în Biblioteca Regală din Berlin, cum şi o altă copie, editată la Paris, de *Ernest Desjardins* la 1873, (după care reproduce şi Tocilescu două Segmente, VI şi VII, în *Dacia înainte de Romani*); în copia lui Desjardins se reproduce cu cea mai mare precizie tot ce se găsea la această dată pe originalul vienez, care, se zice, ar fi fost copiat şi el la rîndul seu în 1264, după alt original ce ar fi fost redactat în veacul al 3-lea. Ei bine, nu am găsit de fel, la locul care ar fi tre-

buit să fie însemnat, şi nicăeri prin părţile încunjurătoare, numele de *Jassiorum* Municipium, pe care'l indică Asaki şi Seulescu! Am văzut doar un simplu *Municipio*, dar fără nici un adaus de „Iassiorum“. Aceasta ne miră mult, cum un învăţat de talia acestuia, ar fi putut să afirme un fapt de care n'ar fi avut siguranţă,—întru cît el nici nu ne arată isvorul de unde a luat această informaţie. Un singur indiciu pare însă să ne mai lese oarecare credinţă, că afirmaţia lui Seulescu va fi avut, poate, cîndva temei: Desjardins afirmă, în ediţia sa, că a copiat din Tabula lui Peutinger *tot ce era posibil să copieze*, în vedere că originalul, pe care l'a avut în mînă, fiind aşa de vechiu, şi probabil purtat prin mii şi mii de mîni, dela redactarea lui, se prezintă cu deteriorări şi, poate chiar cu bucăţi rupte; — cu atît mai mult am putea crede în posibilitatea unei alterări, posterioare epocei lui Seulescu, întrucît locul unde ar fi trebuit să fie însemnat acel Iassiorum Municipium, e aproape de o margine de sus a hărţei.

In urma celor două scrisori ale lui Asaki şi Seulescu, Sfatul Comunal al Iaşului dispune a se grava pecetea sa astfel:

15.

*

Neamul Aşilor sau Iaşilor.

Profesorul universitar *Dim. Onciul*, în opul seu *Originea Principatelor Romîne*, mai arată că s'ar putea susţinea că denumirea oraşului Iaşi ar veni dela neamul *Aşilor* sau *Iaşilor*, popor Alan de lîngă Caucas, venit în Moldova odată cu puhoiul năvălirei Tatare, prin anii 1241 — 1342, lucru care însă prin nimic nu se poate confirma.

Ştim însă, din chiar geografia lui Ptolomeu, că un popor *Iassii*, a locuit în Asia Mică din vremurile cele mai vechi.

*

Este Iaşi un cuvînt de origine latină?

Faţă cu reproducerile şi citaţiile ce am făcut pînă acum, a diferitelor păreri, care de care mai nouă sau mai... fantazistă asupra originei Iaşului, întru cît ne lipseşte documentul absolut cert care ne-ar putea spune un cuvînt hotăritor în această întunecată chestiune, cată să ne încercăm şi noi, ca din împrejurările urmate să tragem o încheiere, poate tot atît de hazardată ca şi acea a predecesorilor. Credem însă trebuitor ca mai înainte să mai aducem cîteva deslușiri, prin citaţii comparative şi din alte opuri, spre a putea apoi să ne dăm o părere mai vrednică de ţinut în samă. Pentru aceasta, ar fi de văzut mai întăi, ce raport ori ce rost a avut în trecut numele de *Iassi*, *Iassium*, *Iassorum* etc., cu persoanele, cu trupele, cu naţionalităţile sau cu coloniile Daco-Romane, din ţerile cucerite de Imparaţii Romei, în jurul Carpaţilor; şi, al doilea, cine a fost şi ce rost a avut neamul, tribul, colonia sau oricum s'ar mai fi întitulat năvălitorii în Dacia, cari au fost desemnaţi cu numirea de *Iaşci*, *Iasoni*, *Iazygi*, *Iasieni*, etc.

Nu vom lua bine înţeles de bază serioasă toate povestirile lui Asaki, ori Seulescu, cari pot fi bănuiţi că, în dragostea lor de patrie au căutat să arăte lumei civilizate pe romîni, şi în specie pe Ieşeni, ca moştenitori sau coborîtori direcţi din Traian sau August. Cunoaştem cu toţii versurile măestre ale lui Eminescu, în care ne spune fără încunjur că astăzi „toată greco-bulgărimea se dă drept nepoată lui Traian“.

Dar un drept sau un fapt trăit nu se stinge prin numai o bănuială.

Iasi, sau *Iaşi*, cum îl pronunţăm astăzi noi Romînii, putea fi un *nume de origină latină*, sau barbară? Că Iaşi e latin, că el se găseşte foarte deseori întrebuinţat în viaţa publică romană, aceasta vom dovedi-o prin mai multe citaţii, sau culegeri din opuri ori inscripţii vechi.

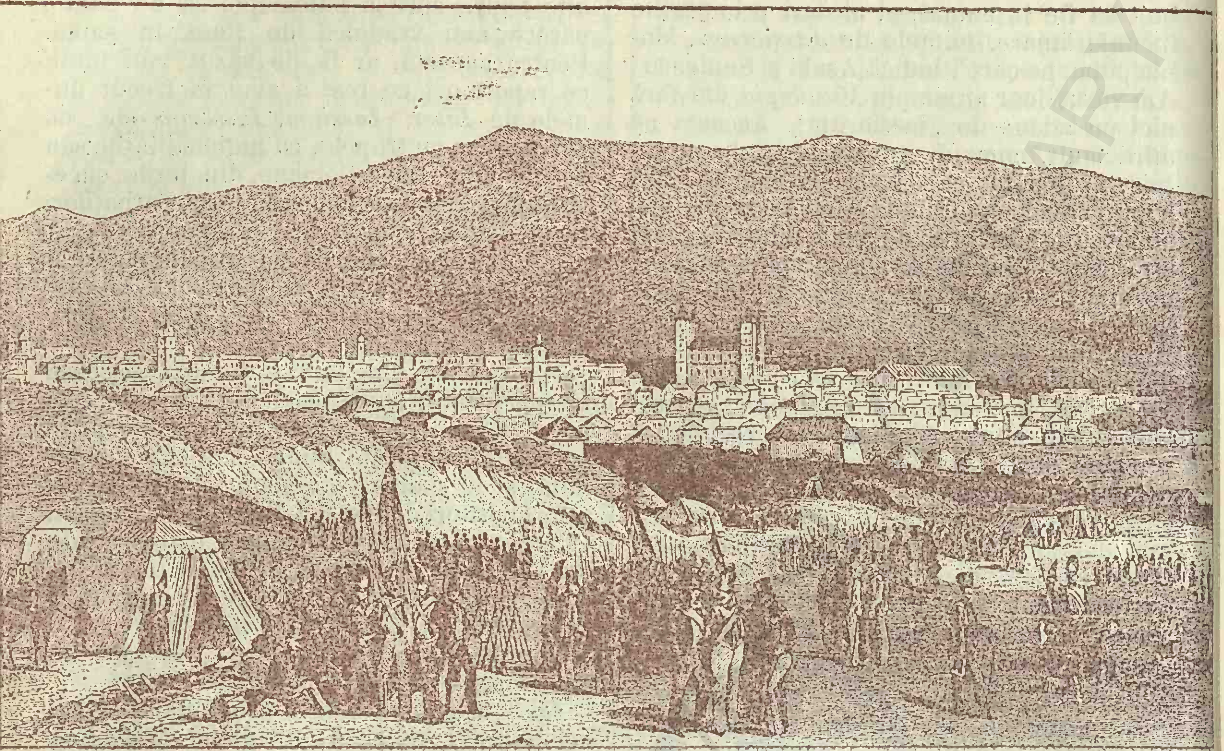
Dintr'un volúm a lui Iohannes Gruter, *Corpus Inscriptionum ex recensione* &c. (Amsterdam, 1707), credem util a reproduce o nouă inscripţie, avînd în mijloc şi două semne deosebite, conţinînd o serie de nume militare, pe cari le mai întîlnim şi în alte documente. Astfel găsim (pag. DLXXIV):

MILITVM

16. TERTIA TABELA

M · SERVILI G · PVLLI M · SENTILI TI · IVLI C · IVLI L · PVLLI P · OCIL		GETAE CHRESIMI IASI FELICIS SILVANI VELOCIS PRISCI

După forma şi semnele din mijlocul acestei plăci, se pare că ea va fi servit ca faţă unei *cişmele publice*, ori unui monument în care era aşezată şi o ţavă de apă. Numele de *Iasi*, din această inscripţie e al unei persoane, al unui comandant militar de sigur, fie ca nume propriu fie ca poreclă, după o comandă oarecare, sau după un neam pe care'l comandă.

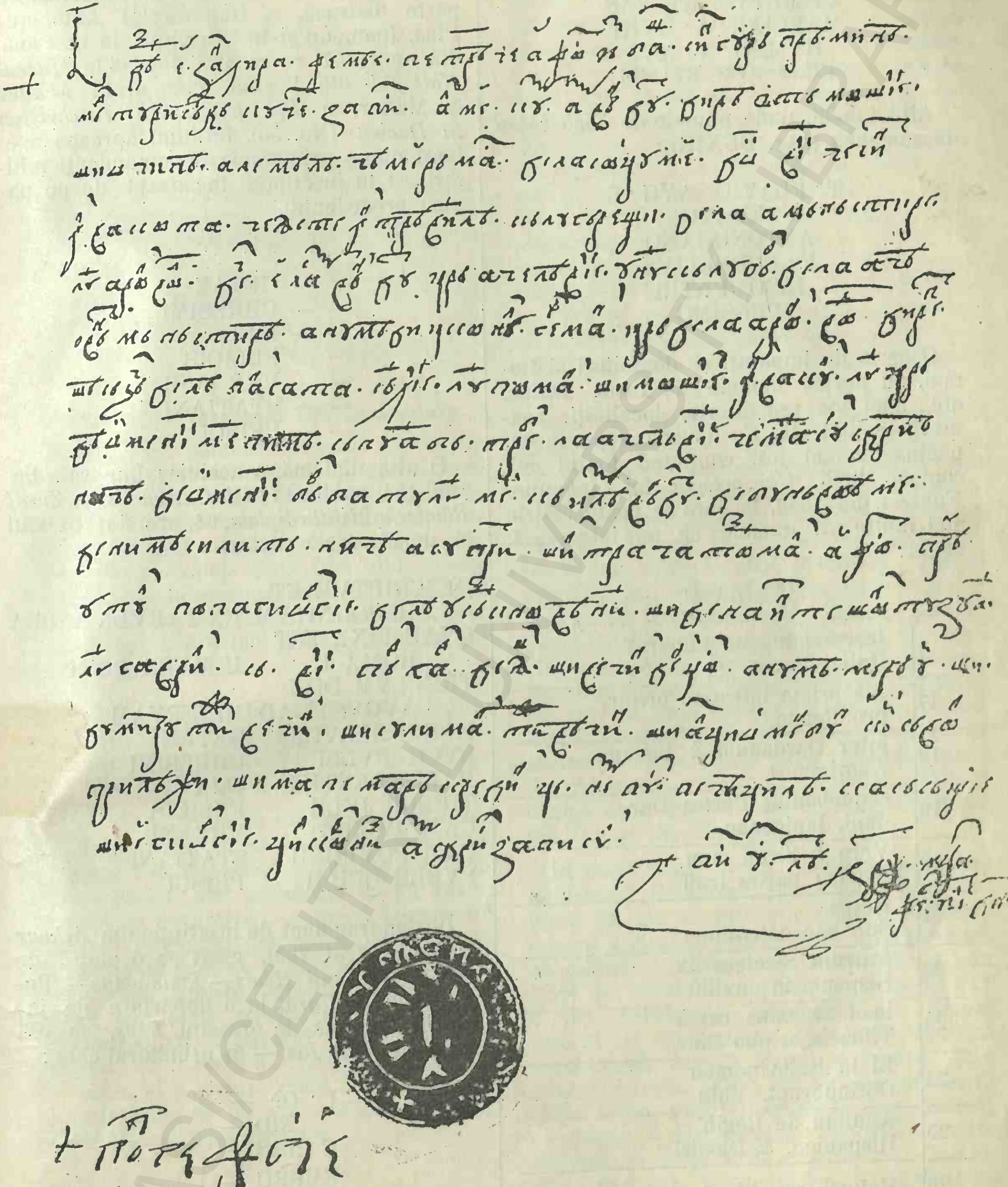

17. Iaşul, în vremea ocupaţiei ruseşti din 1832.
(Gravură estrasă din *Album Moldo-Valaque*, de Et. Adolphe Billecocq. Rev. *L'Illustration*, din Paris).

18. *Uliţa Sfinţei Vineri*, (astăzi *Strada Anastasie-Panu*), servind de piaţă de alimente, în 1845.
In fund se vede Biserica Sf. Neculai-Domnesc cu trei altare.
(Din „Albumul de 12 vederi ale Iaşului", desenat de I. Rey, şi litografiat de P. Müller, în Iaşi).

19. GAVRIL ȘOLTUZUL ȘI CU AI SEI DOISPREZECE PÌRGARI, c ari constituiau Sfatul Comunal al orașului Iași, la 1652, întărește vînzarea unei vii, punînd pecetea cea mai veche cunoscută a acestui oraș.

Transcrierea actului :

† Adică eu Zamfira femeia Petri ce au fost Iusbașa singură prin mine mărturisesc cu acest zapis al meu cum am vîndut drepte moșii și ocine ale mele ce mi-au rămas dela soțul meu două vii ce sunt în Vacota (Șorogari) ce este între viile călugărești de la mănăstirea Aron-Vodă ; deci eu le-am vîndut pre acele vii unui călugăr dela ace sfîntă mănăstire anume Diaconul Gherman, iară dela Aron-Vodă, drept șese zeci lei bani gata să hie lui pomană și moșie în veacu veacului, iară din oamenii mei ce am să nu aibă treabă la acele vii ce mai sus scriu, nici de oamenii barbatului meu, că i le-am vîndut de bună voia mea de nime silită nici asuprită și la această tocmală au fost preotul popa Gheorghe dela Usăcnovenie, (Bis. Tăerea capului Sf. Ioan) vecin și *dinaintea Șoltuzului lui Gavril i doisprezeci pîrgari di Iasi* și vecini din gios anume Merău și Dumitru tij vecini și Suliman tij vecin, și alți oameni buni cari se vor prileji și mai pe marea credință ne-am pus pecețile ca să se știe și eu Gheorghi Diaconiței am scris zapisul.

Pisal u leat 7160 Fevruar 18.

s). † *Popa Gheorghie*

Din acelaş op mai culegem (pag. DCXCV):

PERMISSV · DECVRIONVM
ATIMETVS · ET · IAS
MARCIAE · A · XVIII
HYMNO · A · XVI
FILIS · SVIS . ET · SIBI

Altă tabelă, unde numele de *Iaso* reese deasemenea (pag. DCXIII):

T · FLAVIO · AVG · L
SEDATO
ANTONINIANO
P · CORNELIVS
IASO · PATRI
PIISSIMO

O serie de împaraţi şi domnitori ai Romei, au purtat numele de *Iasio*, *Iasius*, etc., apoi tot aşa diferite localităţi, neamuri, legiuni etc. Ca dovadă reproducem pagina de mai jos, conţinînd textul ce'l copiem după *Chronologia* lui *Iohannes Funccio*, din 1552, în care se poate ceti de mai multe ori numele ce ne interesază, astfel:

ITALIA C.

1	Iasivs Ianigena Imperat Italicis annis 49,
17	Lis prima intestina oritur, pro Regno,
18	inter Dardanum & Iasium Aborigenes
19	sequebantur Partes Dar dani, Ianigenae
20	Vero & Siculi cum Siceleo partes Iasii
21	Beros Sub hac cotentione
22	fratrum Siceleus ex Hispania in auxiliū
23	Iasii evocatus est à Thuscis, à quo Sicv
24	LI în Italia nomen Obtinuerunt. Vide
25	Annium de Regib' Hispaniae, & Dionisi
26	Halicarnoss. lib. 1.
1	Anno 13 Asca tadis DARDANVS IASI
2	VM fratrem dolo peremit, & fugiens in
3	Samothraciam, diu ibi latuit. Iasio *cori*
4	*bantus* filius successit, Regnauit an 41.

Intr'o diplomă militară, aflată la 25 April 1851, în localitatea *Zsuppa*, aproape de Karansebeş, din Transilvania, diplomă, în parte distrusă, a Imparatului Antoninus Pius, (pomenit şi în inscripţia de mai sus) din anul 157, ce se află depusă în *Museul Naţional* din Pestha, cum arată Ackner & Müller, în *Die Romischen Inschriften în Dacien* (No. 50), întîlnim aproape aceleaşi nume ori porecle de comandanţi militari, ca în inscripţia încadrată de pe pagina precedentă:

. . . .

— — GETAE
— — CHRESIMI
— — IASI
— — FELICIS
— — VRB (ANI)
— — STATIANI
— — PRISCI

O altă diplomă, a aceluiaş Imparat, din anul 154, publicată în *I. C. Arneth*, — *Zwölf Römisch Militärdiplom*, 64, are, după textul ei, următoarele rînduri:

DESCRIPTVM ET	
RECOGNITVM	EX TABVLA AEREA
QVAE FIXA EST	
ROMA I	U MVRO POST
TEMPLVM DIVI	
AVGVSTI AD	MINERVAM
MARCI SERVILI	GETAE
LVCII PVLLI	CHRESIMI
MARCI SENTILI	IASI
TIBERII JVLII	FELICIS
CAJI JVLII (?)	VRBANI
CAJI POMPONII	STATIANI
PVBLII OCILII	PRISCI

Intr'un fragment de inscripţie din *Ackner şi Muller*, (No. 799), găsit pe o piatră de pod în *Galt und Héviz — Pons vetus* — (Podul vechiu), *Ugra*, la o depărtare de jumatate de ceas de oraşelul *Reps*, se află iarăş cuvîntul *Ias*, — în următorul chip:

I · ON —
NIO —
C · IAS —
EMERC —
'PIT —

Este problematică ce'i dreptul, cetirea acestei pietre, însă odată mai mult numele *Ias* — reiese, între alte denumiri romane.

I. F. Neigebauer, în scrierea sa *Beschreibung der Moldau und Walachei*, tipărită la Breslau, în 1854, vorbeşte despre găsirea în *Gergina* (Gherghiţa, Gertina, ori Ţiglina), a unui fragment de inscripţie mai important de cît cele precedente, şi care

ar fi fost chiar adus şi depus în *Academia Mihaileană* din Iaşi; acest fragment este scris astfel:

HOC · GRAT
NVNTIA
C · LEG — — SSIENSIS
QVARES · HAN ·
E · ROG

Cetirea acestei inscripţii, care se găseşte reprodusă şi în marele op a lui *Mommsen*, *Corpus Inscriptionum Latinarum*, e puţin înţeleasă; e probabil însă că ea se poate complecta astfel:

HOC · GRATiano
NUNTIAtur salutem
Curatori LEGio IaSSIENSIS, etc.

*

O republică Iassiană. Băi Iassorense.

In staţiunea balneară termală *Lipik*, din comitatul Pojega, Slavonia, (Ungaria), s'au descoperit mai multe inscripţii romane, cari au fost cercetate şi restălmăcite de diferiţi învăţaţi streini, printre cari şi *Th. Mommsen* în opul citat. Una din aceste inscripţii ne interesează mai cu samă, căci ea conţine un text în care numele *Iasoru*, *Iasorenses*, apare mai precis. Această inscripţie sună astfel:

DIVO · LVX · AVREL · COMODO · CAES ·
PATRI · PATRIAE · HAS · THERMAS
DEDICAVIT · RESPVBLIC · IASORV
THERME IASORENSES · H · C ·

Aici, fără a fi vorba, negreşit, de un *Iassi*, ori *Municipium Iassiorum*, un Principat, Chinezat sau *Republică a Iaşului* din Moldova, rezultă însă neîndoios că un neam, un opid, o republică... a unor Iasieni ori *Iasoreni*, a existat, pe aiurea, ceia ce nu esclude faptul de a fi fost în mai multe locuri şi în diferite timpuri. Neamul *Iason*, *Iasian* sau *Iazig*, trecînd sub diferite faze şi dominaţiuni, a putut fi îndestul de împrăştiat, de dincolo de Nistru pînă dincolo de Tissa, şi a putut forma centre populate în majoritate de el, care să'i iee numele, obiceiurile şi dominaţiunea

*

Legiunea a XIII-a Gemina, Dacica, Pia-Fidelis ori Iassiană?

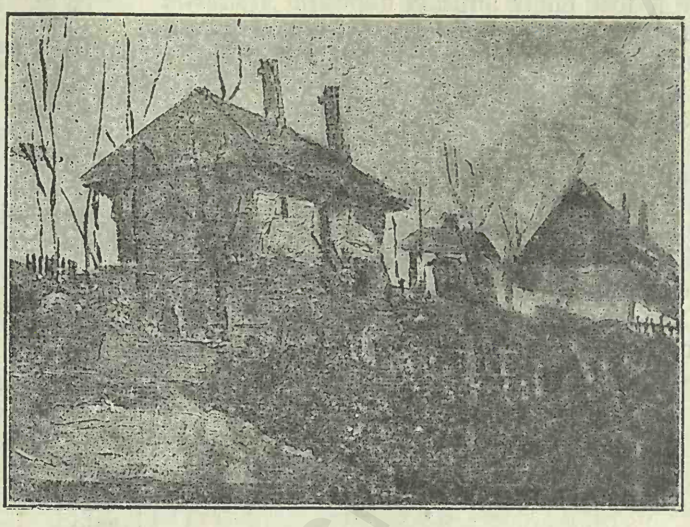
In ce priveşte *Legiunea a XIII-a supranumită* numai *Gemina*, după unii autori, *Dacica*, după alţii, despre care se vorbeşte în unele texte ce am reprodus, o vedem citată în multe opuri şi se găseşte indicată în diferite inscripţii aflate în Transilvania mai ales, dar nicăeri nu am văzut'o însoţită de vre-o calificaţie de *Iassiană* sau *Iassiorum*. Arheologul şi istoricul romîn Grigore Tocilescu vorbeşte în studiul seu *Monumente epigrafice şi sculpturale*, din *Revista Tinerimea Romînă* (III, 1900), de această Legiune a XIII-a, arătînd, după *Schulze*, că ea, împreună cu Legiunea a XIV-a, se numeau *gemine*, şi au fost create în vederea resboiului lui Drussus, în potriva Germanilor, *din rămăşiţele altor legiuni*, pe cari Imparatul August le desfiinţase după bătălia de la Actium. Un alt arheolog, *Domaschewski*, în *Archaeologische Epigraphische Mittheilungen* (XV, 2). crede că Legiunea a XIII-a făcea parte din armata lui Lepidus, împreună cu Legiunea a XIV-a. De aceea ambele aveau ca insignă *Leul*, semn zodiacal al lui Jupiter, care de altminterea se găseşte mai tîrziu şi în marca Moldovei, şi pe care Lepidus, în calitatea sa de Pontifex Maximus, il alesese pentru legiunile sale.

Afară de epitetul *Gemina*, continuă Tocilescu, Legio XIII mai purta şi pe acela de *Pia Fidelis*, ce i s'a acordat pentru credinţa şi virtutea dovedită în unele împrejurări. Legiunea XIII fu adusă apoi în Dacia de cătră Traian, unde stătu pînă sub *Gallienus* (an. 257 d. Hr.), avîndu-şi lagărul principal în... Alba-Iulia (Apulum). O găsim însă şi cu calificativul de *Dacica*, în explicaţiile reliefurilor de pe *Coloana Traiană* din Roma *(Gio. Iacomo Rossi)*. Şi precum legiunile aduse de Traian în Dacia, au putut lua într'un timp dat denumirea sau porecla suplimentară de „Dacica“, tot astfel, putea să iee şi o alta sau o adoua poreclă, acea de *Iasienssis*, întrucît corpurile militare dacice erau încă în mare parte compuse din *Iazygi* sau *Iassieni*.

In acest senz, tot în Tocilescu (*Manual de Istoria Romînilor*, 1900) mai găsim vorbirea că, „în ce priveşte măsurile militare pentru apărarea Daciei, Leg. XIII Gemina, *cu cohorte auxiliare* de infanterie şi cu aripi de cavalerie, formau încă din a. 111 d. Hr. garnizoana provinciei. Cu timpul însă şi cu cît fruntaria Dunărei părea mai ameninţată, aceste puteri crescură; aşa Marcu Aureliu aduse din Moesia Inferioară (dela Igliţa, vechiul Troesmis, lîngă Măcin), Legiunea V Macedonică. Cohortole de Infanterie şi aripele de cavalerie se înmulţiră, fiind cam peste tot vre o 25,000 de oameni. *Pe tot lungul graniţelor* ţara întreagă era acoperită *cu un şir de castele*, şi în unele puncte se văd pînă astăzi *valuri sau şanţuri*, cari par a fi din timpul romanilor“.

Un *castel* şi al *Iassienilor* n'ar fi exclus, după spusele lui Tocilescu, şi deci şi o cohortă sau chiar o *Legio Iassiensis*, de unde apoi un Prefect al Miliţiei, ori al Municipiului Daco-Iassian.

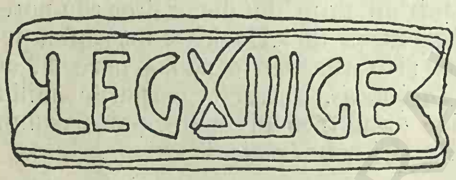
Dar tot în aceleaşi scrieri ale lui Tocilescu mai vedem că „încă nu închisese bine Traian ochii (Aug. 117), şi *Iazygii* metanaşti, cari încă din a. 108 d. Hr. fuseseră bătuţi de Hadrian, guvernatorul de atunci al Pannoniei inferioare, se sculară din nou, în unire cu Roxolanii sarmatici (strămoşi ai Ruşilor), din părţile despre răsărit, intrară în Dacia pe două părţi de odată şi o pustiiră... Imparatul Hadrian trimese contra Iazygilor pe Quintus Marcius Turbo, guvernatorul Daciei şi al Pannoniei, care cu legiunile din amîndouă provinciile bătu pe barbari şi'i sili să reîntre în hotarele lor. Pentru aceste victorii ale Romanilor, legiunile lor, a XIII-a sau a XIV-a, aveau tot dreptul de a fi denumite nu numai „Dacica", dar tot aşa de bine şi „Iasica", ori „Iasygica", sau mai pe rostul limbei romane „Iassiensis".

20. *Iaşul vechiu.* Căsuţă de mahala.
După un tablou în oloi, de Otto Ed. Briese.

Eruditul arheolog german *Theodor Mommsen* ne dă reproducerea unei insigne de pe nişte cărămizi, scoase din ruinele piciorului marelui pod pe Dunărea a lui Traian, dela Turnul-Severin, unde pecetea acestei Legiuni apare astfel:

21.

*

Conferinţa lui Tocilescu asupra originei Iaşului.

Pînă la stabilirea neîndoelnică a versiunei lui Seulescu, Asaki etc., cari trebuie să se fi informat tot din vreun autor străin că Legiunea a XIII-a a purtat şi denumirea de *Iassiană*, nu putem dar pune deplină credinţă pe ideia întemeerei Iaşului de către o atare armată, fie că va fi fost compusă ea chiar din rămăşiţi de armate romane, dace, iazige ori iasiane. Vom adăugi însă, că dintre cei ce au combătut această premiză, a fost în primul loc chiar Tocilescu, care, prin 1883—84 îşi anunţase şi o conferinţă în aula Universităţei din Iaşi, spre a proba ieşenilor că ei n'au deloc dreptul de a se mîndri cu denumirea de mai sus, urmînd a arăta şi oarecari documente...

Nu ştiu însă ce l'a făcut pe Tocilescu ca să nu se mai înfăţişeze înaintea auditorilor ieşeni, spre a'şi ţinea conferinţa, şi nici macar n'a publicat-o mai apoi undeva, fie chiar sub forma unui simplu articol de revistă, deşi el a publicat în cursul vieţei sale nenumărate volume cu conţinut arheologic şi istoric. Auziam însă, pe atunci, că Gheorghe Panu, care în acel timp scria la *Convorbirile Literare* din Iaşi, şi răfuise chiar pe Hăşdeu în cîteva chestiuni de critică istorică, îi pregătia o întimpinare serioasă, la conferinţa ce Tocilescu voia să o ţie — şi, probabil aceasta l'a făcut să renunţe, pentru totdeauna, la ceea ce'şi propusese să susţie.

Iar cînd în vara anului 1904, pregătiam tipărirea întăiei ediţii a acestei cărţi, m'am adresat cu cîte o scrisoare rugătoare atît lui Tocilescu, cît şi altor învăţaţi romîni, pe cari îi ştiam că s'au ocupat de această chestie în vremuri, spre a'mi indica cîteva isvoare sau scrieri de unde aş mai putea culege ceva relativ la originea sau trecutul Iaşului, şi a'şi da părerea, mai ales, asupra inscripţiei „M. Dacorum-Iassiorum",— dacă de la mulţi am primit cîte un respuns mai mult sau mai puţin de samă, — dela Tocilescu însă n'am primit absolut nici un cuvînt.

*

Studii speciale asupra Originei Iaşului. Articolul d-lui Ghibănescu.

Asupra originei Iaşului s'au scris şi unele articole speciale, în timpul din urmă, dintre care mai interesant a fost acela al profesorului Gheorghe Ghibănescu, publicat în revista *Arhiva Societăţei Ştiinţifice şi Literare* din Iaşi, (XIV, No. 7—12).

Dl. Ghibănescu, după ce expune un mare număr de isvoare interesante, relative la denumirile de *Ias*, *As*, *Iazu*, *Iazia*, *Iassoni*, *Iazygi* etc.; după ce analizază inscripţia cu *M. Dacorum-Iassiorum*, şi citează părerile sau povestirile multor învăţaţi străini şi romîni; contestează nu numai posibilitatea

originei denumirei Iașului după milițiile sau autoritățile daco-iassiene, dar și însăși existența inscripției de care s'a făcut atîta caz în scrierile multor comentatori, susținînd chiar că „Ungurii inventase falșa inscripție Zamosiană, *pentru a sui pe Unguri la Iaziges, vechi Iasones* — arcași de prin secolul al 2-lea, și deci a dovedi vechimea lor în Europa", și că „alți istorici duși de *asemănări aparente* și *curente latiniste*, au născocit origina romană a Iașilor".

Dar această părere a D-lui Ghibănescu este desmințită de însuși Zamosz, calificat ca inventator al inscripției, după cum am arătat la pag. 7, cînd el spune în cartea sa *Analecta*, că „acea nație (Iazyges), acum (în 1593), a perit în întregime, sau s'a prefăcut ori degenerat în *Sarmați*, ori *în alte națiuni*." Apoi, dl. Ghibănescu, căutînd să explice prin diferite enunțări filologice derivarea numelui Iașului, după limbele de pe vremuri, după însemnări sau lucruri, conchide astfel:

„In timpul mai nou s'a apropiat origina

22. *Ulița Mare.* Turnul Trei-Sfetitelor și intrarea la Biserica Catolică.
(Din „Albumul de 12 vederi ale Iașului", desenat de I. Rey și litografiat de P. Müller, în Iași, 1845).

Iașilor de numele slav dat *Alanilor* de *Iasi*. Dar Alanii fiind Germani, ar urma implicit ca explicarea etimologică s'o mărginim în cercul limbelor arice, iar nu turanice, și așa am și procedat. Oprindumă asupra sanscritului *as*, slav *ias*, got *asc*, german *esche*, am desvoltat sensul primitiv al acestui cuvînt în toate ale lui sensuri la popoarele indo-europene, și ne-am format convingerea că numele orașului *Iasi* nu trebue explicat prin accidente istorice, ci prin acel fapt normal al denumirei locurilor, după cum se înfățișau ele popoarelor ce mișunau pe aici. Și aflînd că sensul primitiv al cuvîntului *ias* — *as* — e fraxinus, am emis părerea că în jurul numelui de *Iași*, nu trebue a vedea nici pe *Iasones*, nici pe *Yasz* cuman, nici pe *Iasi* alani, porecliți astfel poate, de neamurile slave, după *arcul de frasin* ce'l purtau ca armă mai obișnuită, după cum Skiții sau Scoloții s'ar fi fost numit astfel oare-cînd de Elini după *scutul* lor nedeslipit de ei — σκῦθος — ci curat și simplu o denumire topografică, dată după aspectul general al codrilor Iașilor — numiți în vechime *bucovine* — care au părut celor de mult a fi de *Iasen*, — *Ias*,— as = fraxinus, denumire care nu e specifică numai orașului, de a cărui origină am vorbit, ci se dă la mai multe alte localități ce le în-

tîlnim pretutindenea unde a fost lăţit elementul slav, şi că dar numind ei atîtea locuri *ias — iasen — iasica*, le-a zis, cum am zice noi azi pe romîneşte: la *frăsinet*.

„*Iaşi* însamnă dar *frăsinet*."

*

Respunsul d-rului At. Marienescu.

Puţin timp după publicarea articolului citat, tot în aceiaşi *Arhivă*, (XV, No. 2), găsim un răspuns întitulat *Observări la OriginileIaşilor*, în care transilvăneanul Dr. At. Marienescu, membru al Academiei Romîne, demonstrează imposibilitatea teoriei d-lui Ghibănescu, întru cît „numele vechiu de localitate al Iaşului, ar fi fost *Iassa* (iaz, apă, rîu; sau loc, teren, adecă loc cu apă, la rîu). Pentru numele unui locuitor din Ias-sa, s'a format substantivul latin cu — ius în *Ias-s-ius*; în inscripţiune *Iassiorum*, e genetivul latin din multoral (plural)." Şi după mai multe exemple gramaticale şi geografice, D-rul Marienescu ajunge asemenea la o concluzie, cam tot aşa de riscată, în care arată că romînii au cunoscut de mult arborele *fraxinus*, şi ca astfel ei au botezat cu asemenea nume vre-o două-sprezece localităţi din ţară, ca *Frăsinei*, *Frăsinet*, *Frasin*, *Frăsuleni*, neavînd nevoie să recurgă la cuvîntul slavonesc ce traduce numele acestui copac; dar că *Ias* în latineşte avînd înţeles de *apă*, — *licvid* ori *fluid*, e mult mai normal a crede, că Iaşul îşi trage denumirea de la un asemenea cuvînt latin, întru cît e situat lîngă o apă, precum se văd şi alte localităţi din ţara romînească, cari port denumirea de *Iaşi*, (în judeţele Gorj, Romanaţi şi Argeş)[x], fiind mai toate învecinate cu ape.

*

Broşura „Castrum Iasi" a d-lui Cocuz, şi altele.

Un alt profesor secundar, dl. *Vasile Cocuz*, publică în 1911, în Iaşi, o broşură intitulată: *Iezătura Iazului Roman — Aquarium — de pe Bachlui. Iaşul cetate romană — Castrum Iasi. Origina şi semnificaţia numelui Iaşi.* Studiu original de..."

Şi într'adevăr studiul acesta e *original*. Cu prilejul descoperirei în vara anului 1910 a unei temelii de piatră, vrîstată cu nişte mari grinzi de lemn, în săpătura ce s'a făcut spre a se îndrepta pe aiurea o parte din albia Bahluiului, temelie ce mai mult ca sigur a servit odinioară pentru susţinerea unui pod de lemn peste Bahlui, care se lega prin un unghiu foarte deschis cu uliţa Podul-Lung, după cum se vede şi în planul Iaşului din 1789, pe care'l reproducem în pag. 32, autorul broşurei de mai sus stabileşte originea romană a Iaşului — *Castrum Iasi*, — face mai multe teoreme filologice, asupra numelor unor localităţi, dealuri sau ape apropiete; relevează prezenţa la biserica Sf. Neculai-din-Ciurchi a unui *disc de nafură*, pe care l'am semnalat eu cu şepte ani înainte, în ediţia întăia a *Oraşului Iaşi*, şi reproduce, tot din acest op al meu, un plan al *bisericei S-ta Vinere*, dîndu'l ca găsit de d-sa într'un dosar al Primăriei Iaşi, pe cînd el e luat avidoma după planul complectat şi publicat de mine la pag. 92 din volumul amintit. Concluzia profesorului Cocuz este, că localitatea noastră „s'a botezat de romani *Castrum Iasi — Castrul de Iaz*, iar mai apoi s'a zis simplu *Iasi*, subînţelegînduse *Castrum*". Deci: „Iată de unde avem numele de Iaşi"! încheie triumfător dl. Cocuz.

Ori, după cum am mai spus, temelia din 1911, descrisă de dl. Cocuz, nu are a face nimic cu anticitatea romană, lucru ce se probează îndestul cu planul reprodus de mine; discul dela Sf. Neculai-din-Ciurchi e productul unei industrii franţuzeşti sau nemţeşti de prin veacul al 18-lea, poate şi din al 19-lea, importat de vr'un negustor ocazional şi cumparat de vr'un boer ca obiect de casă (bibelot), apoi donat prin vre-o împrejurare bisericei în chestie — probă e gravura din mijlocul discului care represintă personagii îmbracate după moda de pe timpul lui *Louis al XIV-lea* sau *al XV-lea*; cît despre biserica S-tei Vineri, atribuită de d. Cocuz zeiţei *Venus*, ea e de o construcţie foarte apropiată celei a bisericei Sf. Neculai-Domnesc, şi orice ideie de a fi servit odinioară de templu păgîn ori mitologic, este cel puţin... a d-lui Cocuz.

*

Alte asemenea broşuri ocazionale s'au mai tipărit în anii din urmă, în localitatea noastră, cu titluri ca *Iaşii*, *Călăuza Iaşului*, etc., avînd materia, datele cele mai de samă şi gravuri *împrumutate*... din opul meu, cărora însă nu le-am dat de cît atenţia care o meritau.

x. Jud. Făgăraş.

b. Din veacul al 12-lea, de cînd e citat Iaşul ca oraş cunoscut.

Dupǎ ce am rezumat cunoştinţele ce am putut găsi în diferite opuri sau scripte vechi, relative la vechimea şi denumirea oraşului nostru, cată acum să arătăm şi ceea ce găsim în scrieri mai nouă, de cînd existenţa şi denumirea Iaşului este cunoscută prin o sumă de documente şi indicii ce par incontestabile.

In acest înţeles, cel care ne dă date mai vechi asupra fiinţei oraşului acestuia, este arheologul şi istoricul Gr. Tocilescu, care în *Istoria Românilor*, ce publică în Bucureşti, în 1899, scrie că „în nordul Moldovei, e dovedit că prin anul 1160, locuiau Romîni, căci, pe atunci ei prind pe un fugar din Constantinopoli, (Andronic Comneanul), şi'l trimet Impăratului Bizantin. Şesezeci ani după aceea se vorbeşte despre o populaţie romînă numeroasă tot în Moldova, avînd Episcopii sei de ritul grecesc, şi atrăgînd la religia ortodoxă pe Unguri, Saşi şi alţi locuitori catolici, pentru care Papa dela Roma se plînge *amar* într'o carte a sa (bula papală din a. 1234). *Ca oraşe se mai cunosc* aci, în timpul acela: *Iaşi*, *Piatra*, *Suceava*, *Seret*, *Baia* şi *Neamţul*, numit astfel dela Cavalerii Teutoni din ţara Bîrsei, cari între 1211 şi 1225 ocupară o parte însemnată din Moldova ;“ etc.

Aşa-dar, după cele spuse de Tocilescu, Iaşul a existat ca oraş întemeeat, încă din veacul al 12-lea. Cercetînd însă *Bula papală* din 1234, de care vorbeşte Tocilescu, şi pe care o găsim reprodusă în *Chronica Românilor* a lui *Gh. Şincai*, vedem că ea nu conţine nici cum vre-o pomenire despre oraşul Iaşi, iar în ce priveşte convertirile ce le fac vechii locuitori ai Moldovei, ce primise mai de mult religia ortodoxă, asupra celorlalte religii, găsim asemenea relaţii şi în *Topographia Magni Hungariae*, despre care am mai vorbit înainte.

*

Fost-a Iaşul denumit odinioară Aşkyi-torgă ?

Mai mulţi din istoricii noştrii relatează că într'o cronică slavonă, *Polnoe sobranie russkichă lêtopisei*, anexată la *Voskresenskaja lêtopisă*, anterioară anului 1347, se vorbeşte, ca de nişte *cetăţi ruseşti*, de mai multe oraşe şi cetăţi *ale Moldovei*, ca : *Bêlgorodă* (= Cetatea Albă), *Kilia*, *Askyi-torgă* (= Iaşi), *Romanovă-torgă* etc., de unde se conchide că aceste oraşe existau şi aparţineau de mult timp *Principatului de Haliciu*. Această din urmă susţinere, combătută de istoricii noştri Onciul şi Xenopol, n'ar putea servi, dacă s'ar adeveri, decît la constatarea că oraşul Iaşi a avut fiinţă cu mult înainte de data Cronicei, că poate în Iaşi şi în alte oraşe ale Moldovei locuiau pe atunci şi *slavi*, dar fără a fi aparţinut prin aceasta stăpînirei principilor slavoni.

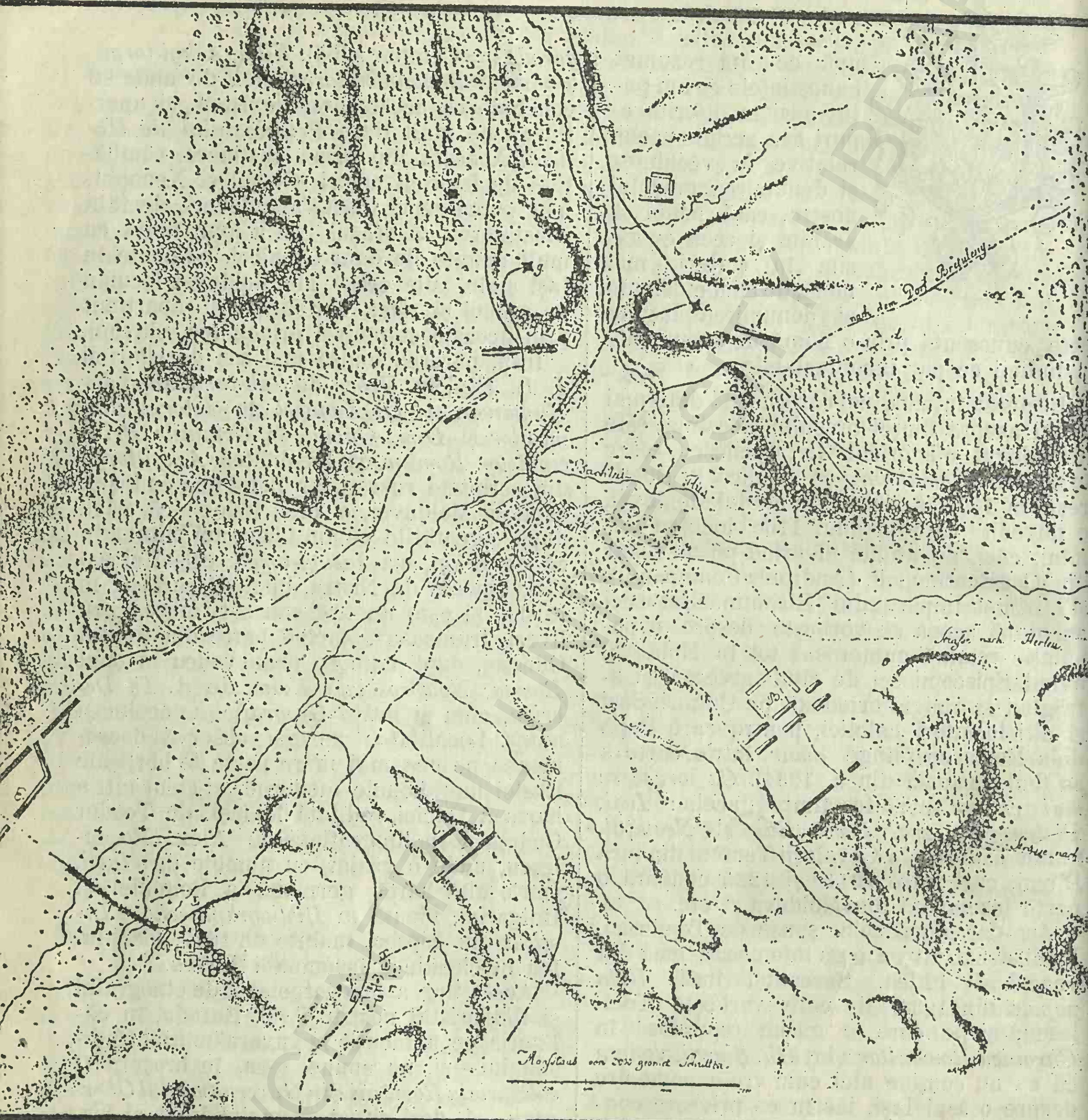
Insă, părerea emisă mai sus de istoricii *I. L. Piçi*, în *Ueber die abstammung der Rumänen*, *A. D. Xenopol* în *Istoria Romînilor* şi *Dim. Onciul*, în *Originile Principatelor Romîne*, că localitatea *Askyi-torgă* din scriptele ruseşti, ar fi tot una cu Iaşul, capitala Moldovei, o cred îndoelnică, căci, după cercetările ce am făcut, am putut afla că un *Askyi*, ori *Iaskyi-torgă*, esistă şi astăzi, dincolo de Nistru, lîngă Basarabia, în Rusia, şi este un tîrg sau sat mare, „cu livezi frumoase“, făcînd parte din ţinutul Odessei, după cum se poate vedea în opul *Rossia, Noworossia i Krim*, de *A. F. Devrien*, cum şi într'o *Geografie* a aceluiaşi autor. Localitatea se mai observă deasemenea pe cea mai mare parte de hărţi ale Rusiei meridionale moderne, şi chiar într'o harta a Daciei, editată în Iaşi, de Teodor Codrescu şi litografiată de Alex. Roşculescu, unde o găsim cu numele de *Iasii*. Intr'o altă hartă germană a Romîniei şi Bulgariei, făcută în *Bibliographisches Institut* din Lipsca, înainte de 1877, localitatea în chestie e însemnată *Iasska*.

Acest tîrg a fost cercetat şi de etnograful şi folkloristul nostru T. T. Burada, în călătoria ce a făcut'o în guvernămîntul Chersonului—şi, ne spune d-sa, în broşura *O călătorie la Românii din Guvernămîntul Chersonu*, că, deşi situat pe malul drept al Nistrului, adecă dincolo de Basarabia, în el marea majoritate a locuitorilor sunt Moldoveni, şi vorbesc o moldovenească perfectă! Iaskii se află la vre-o 20 kilometri departe de varsarea Nistrului în Limanul ce dă în Marea Neagră, şi are acum o populaţie cam de vre-o 6000 de locuitori.

E locul să ne întrebăm dar, dacă nu cumva acest *Askyi-torgă*, împreună cu *Bêlgorod*, *Kilia* şi *Romanovă(?)-torgă*, nu vor fi constituit într'adevăr odinioară un *Principat al Halicilor*, nu însă în Moldova propriu zisă, ci în *Bugeac*, sau partea de jos a Basarabiei ?... Căci pe lîngă Askyi, poate şi numele de *Romanov* va fi dat de

24. PLANUL STRATEGIC AL IAŞULUI ŞI AL INPREJURIMILOR SALE, IN 1789.

Dresat de Statul Major Austriac, pe cînd capitala Moldovei fu ocupată de Turci, Ruşi şi Austriaci. (După un plan original manuscript, aflat în Academia Romînă din Bucureşti).

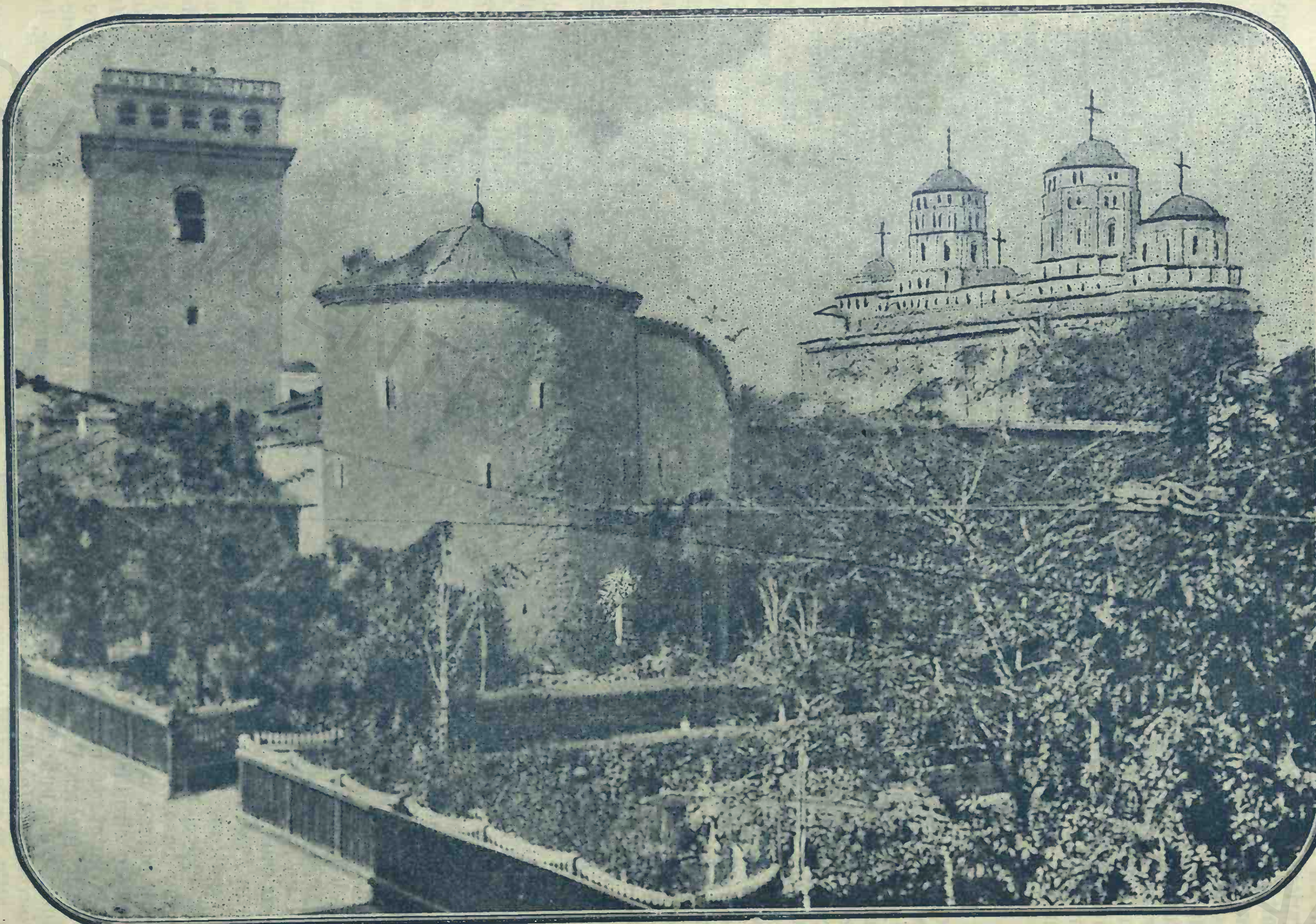

Explicaţiile planului: a, *Jassy*; b, *Tartarasch* (Tataraşul); c, *Poyorosch* (Podul-Roş); d, *Hlinske* (Hlincea); e, *Galata*; f, *Fromos* (Frumoasa); g, *Zita-Zui* (Cetăţuia); h, *Miroslava*; i, *Berg Sokola* (Dealul Socola); k, *Berg Nevona* (Nebuna); l, *Berg Buschim* (Bucium); m, *Berg Cosmoi* (Cosmoaea); n, *Wledecheny* (Vlădicenii); o, *Tomeschty* (Tomeştii); p, *Tomeschter Brücke* (Podul Tomeştilor); q. *Hulboka*; r, *Rhedy Aldi* (Rediul Aldei); s, *Aron-Vodă*; t, *Kopou*; u, *Russeny*. A. Poziţia Turcilor şi Tatarilor; B. Trupele Austriace; C. Trupele Ruseşti; D. Cazacii; E. Retranşamentele Turceşti.

gîndit istoricilor noştri să'l confunde cu *Romanul* din centrul Moldovei, pe cînd un cu totul alt Romanovă-torgă putea să existe acolo, în regiunea unde se găseşte Kilia, Cetatea Albă şi Iaskyi-torgă, cum se mai văd şi astăzi pe hărţile respective localităţi cu numele *Pawlova*, *Mihailova*, *Petrowa*, *Alexandrovca* etc. Apoi, pe atunci au existat, după cum se vede în unele hărţi vechi, şi alte oraşe de samă, ca *Huşul*, *Vasluiul*, *Bîrladul*, etc., între Bugeac, Iaşi şi Roman,—de cari însă nu se face nici o menţiune în citaţia d-lor Xenopol şi Onciul!

*

Intr'un document scris latineşte, în anul 1396, de *Vlad Palatinul Besarabiei* (?) *şi*

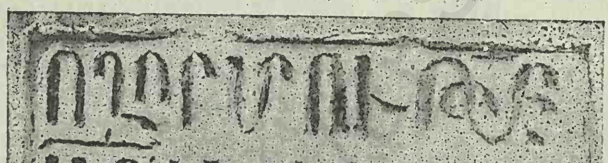
25. O CETĂȚUIE IN MIJLOCUL IAȘULUI.
Mănăstirea Golia, fundată în prima jumătate a veacului al 16-lea

Comite al Severinului, publicat în colecţia lui *Doghiel, Codex Diplomaticus Regni Poloniae et M. Ducatus Lithvaniae,* reprodus în *Uricarul* de T. Codrescu, v. XI, şi adresat lui Wladislav Regele Poloniei şi Ungariei, găsim pomeninduse de un oraş numit *Yasnitar* sau *Iasskitarg*, ca situat pe *partea stîngă* a Prutului. Or, se ştie că Iaşul nostru e situat pe partea dreaptă a acestui rîu. Numai Iasski-torgul rusesc, de care am vorbit, e situat pe partea stîngă a... Nistrului, şi prin urmare şi a Prutului; deci, ori că Palatinul Basarabiei nu cunoştea bine situaţia geografică a Iaşului moldovenesc, ori că a fost vorba — poate — de Iaşkiul rusesc.

*

Un principat al Iaşilor.

Dintr'o Cronică slavonă de pe la începutul veacului al 14-lea, vorbeşte Tocilescu de un *Principat al Iaşilor*, care ar fi trăit în legături de prietenie şi de comerţ cu Domnul Ţărei Romîneşti (*Istoria Romînilor*, *1886)*. Lucrul e cu putinţă, faţă cu instituţiile primitive şi vremelnice ale *Domniatelor* sau *Chinezatelor*, ori *Cnejiatelor* cunoscute din ţările Dunărene; Iaşul putea să fie administrat, în acele vremuri cu diferite forme de guvernămînt, schimbătoare dintr'o zi în alta, nu numai din an în an, sau din veac în veac, de un *Domn*, *Cneaz* sau... chiar vre-un *Preşedinte de republică*, potrivit epocei respective; puhoaiele năvălitorilor barbari ce se abăteau peste aceste locuri, puteau uşor să prefacă şi fond şi formă de cîrmuire în orice moment, pînă cînd a putut sosi o vreme ca să stabilească pe mult încercatul pămînt al Moldovei o autoritate mai puternică şi permanentă. *Un Principat al Iaşilor* va fi existat, poate, dar atîta se ştie astăzi despre el.

26. Piatra mobilă cu inscripţia de la Biserica Armeană.

*

Inscripţia din 1395 de la Biserica Armeană.

Dintre puţinele dovezi mai vechi, aflate în chiar localitatea Iaşului, găsim o i scripţie, ce este şi astăzi, pe o piatră bi păstrată în *Biserica Armeană*, din centr acestui oraş, şi care, tradusă din limba a meană, conţine următoarele :

„Cu mila lui Dumnezeu s'a pus temel bisericei Sfintei Născătoare de Dumnezo prin stăruinţa părintelui Iacob, a hagiul Marcar. E. K. R. **1395.**"

Peatra ce poarta această inscripţie, a tăzi este mobilă, păstrată într'o boltă (o niţă) din interiorul bisericei, dar are ap renţa a fi fost odată aşezată stabil în zi Literile şi data sînt sapate înlăuntrul pi trei, care e bine conservată. O dăm aci facsimile fototipică, pentru ca cercetăto competenţi să o poată aprecia şi să-şi de părerea asupra autenticităţei acestui m vechi document de existenţă a Iaşului, veacul al 14-lea.

Episcopul Me hisedec într'o c municare făcu Academiei Rom ne din Bucureş asupra *Inscripţi nilor Bisericil Armene din Mo dova* (Analele A cademiei, 188 vorbeşte şi de i scripţia biseric Armene din Iaş dar dă ca te tradus nu pe cesta citat d mine, ci un altu aflat pe o placă *marmură, aşezat în zidul de asupr uşei din afară acleaşi biseric* cînd ea s'a resta urat, adecă în an 1803.

Această inscrip ţie mai nouă gl sueşte astfel:

„Cu voia şi c mila lui Dumne zeu s'a fundat biserica Sfintei Născătoare d Dumnezeu din Iaşi, prin epitropul Haceîco ş părintele Iacob din Gis, Hagi Macarie di Ciuha şi Hagi Grigorie. *Data armenilor 84 şi a Mîntuitorului 1395*. Şi acum s'a re parat prin mîna pioşilor notabili, cu oste neala şi cu cheltuiala poporului întreg, l anul 1252, şi al Mîntuitorului 1803".

Cred deci că Melhisedec n'a cunoscu inscripţia primitivă, pe care am dat-o e mai sus în facsimile, pentru întîia dată l iveală.

Fiind discuţie asupra datelor de fundar

ale bisericilor armeneşti din Moldova (Botoşani, Roman şi Iaşi), Episcopul Melhisedec s'a adresat unui profesor competent dela Şcoala Armeană din Bucureşti, şi acesta i-a dat următoarele relaţii: In anui 569 după Hristos, Catolicosul armenilor Moyse al II-lea, a convocat un consiliu în oraşul Tavin, pentru regularea Calendarului armenesc şi stabilirea zilelor de serbători. In acel consiliu s'a stabilit şi începutul *Erei Armene*, anume: *dela anul după Hristos 551.* Prin urmare era armeană este mai mică cu 551 ani decît era creştină generală. Deci, pentru a afla anul erei armeneşti trebue să se sustragă din era creştină 551 ani, şi diferenţa va fi anul armenesc. Şi din contra, spre a se traduce era armeană în eră creştină, trebue totdeauna a se adăogi la era armeană 551, şi se va avea data erei creştine.

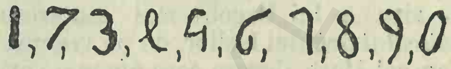
Aşa-dar, dacă la data *erei armene*, înscrisă pe placa dela biserica din Iasi, 844, se adaugă 551, corespunde tocmai anului dela Hristos 1395, după cum se găseşte în inscripţia cea vechea; iar la bisericile ararmene din Botoşani şi Roman, tot după asemenea socoteală se dau anii fondărei 1232+551=1783, şi 1058+551=1609. De unde se conchide că data fundărei bisericei armene din Iaşi **1395**, este exactă.

Dacă lucrul acesta este aşa, atunci e o dovadă mai mult că oraşul Iaşi exista cu mult mai înainte de data citată, cu unul sau două veacuri *cel puţin*, căci, pentru ca o *colonie armeană*, popor recunoscut din vechime ca comerciant şi industriaş, să vie în această localitate îndepărtată de ţara sa, şi să se aşeze într'un număr aşa de mare, ca să poată să-şi zidească o biserică costisitoare şi impunătoare, trebuia ca oraşul acesta să fi existat de multă vreme şi să'şi fi avut o populaţie numeroasă şi cuprinsă. După cum vom vedea însă mai departe, se zice chiar că biserica armeană actuală e făcută, după ce armenii au fost deposedaţi de o altă biserică din localitate a lor (Sf. Sava), aşa că prin această împrejurare dovezile de existenţă a Iaşului, ca oraş întemeiat, dau îndărăt încă cu un veac sau două cel puţin.

*

Un Profesor universitar contestează veracitatea inscripţiei dela biserica Armeană.

Asupra datei de 1395, săpată la urma inscripţiei vorbită mai sus, un Profesor universitar, ţinînd două conferinţi în Aula Universităţei locale, *despre trecutul Iaşului*, a crezut bine să pue la îndoială veracitatea ei, susţinînd că pe atunci, în ţara noastră, *nu se scria cu cifre latine*!.., Or, cifrele de pe piatra în chestie sunt *arabice*, iar nu latine, — şi, se pare, că cei întîi locuitori ai Moldovei, cari au început a se servi în scrierea lor de cifre arabice, să fi fost tocmai armenii. Dealminterea, controlînd felul scrierei sau săpăturei acestor cifre, cu acelea cum se scriau în veacul al 13-lea şi al 14-lea, găsim că ele sunt absolut conforme; căci iată forma cifrelor arabice din veacul al 13-lea, cum le găsim reproduse în cel mai de samă dicţionar modern, *Nouveau Larousse Illustré*:

27.

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0,

Controlul deci se poate face foarte uşor, şi veracitatea datei rezultă, prin faptul că săpătura cifrelor de pe piatră e identică cu felul cum ele se scriau în veacurile respective.

Se vede însă că şi Conferenţiarul în chestiune s'a convins mai tîrziu de acest adevăr, întrucît nici pînă în ziua de azi—sunt cîţiva ani de atuncea,—nu ş'a mai tipărit conferinţele sale citate.

*

Dovezi mai recente de existenţa Iaşului.

Alexandru-cel-Bun, Domnul Moldovei, deschide şirul cîrmuitorilor acestei ţări la începutul veacului al 15-lea; cu el şi numele Iaşului apare, deastădată fără cea mai mică îndoială, în cronicele şi hrisoavele cîte au putut ajunge dela el pînă la noi.

Aşa, în unul din cele mai importante hrisoave ale Domniei sale, dat în Suceava, Capitala Moldovei de pe atunci, la anul dela Hristos 1407, luna Octombre în 8 zile, (ce'l găsim publicat în *Arhiva Istorică* a lui B. P. Haşdeu), prin care se regulează plata vămilor din întreaga ţară moldovenească, se scrie şi următoarele rînduri: „Ducînd vite din ţară la Tatari, se va plăti de pre toată vita în Suceava 60 groşi, în *Iaşi* 2 groşi, idem în Tighina; iar de pre 100 de oi în Suceava 60 groşi, în Iaşi 30 groşi, idem în Tighina...“

Aşa dar Iaşul în anul citat era tîrg întemeiat, întrucît din el se făcea export de vite la Tatari.

Cronicarul *Grigore Ureche*, istorisind aşezările făcute de acelaş Alexandru-Vodă, pentru „boeriile şi sfatul de chivernisala ţărei şi a pămîntului Moldovei“, arată că s'a rînduit: „Un postelnic mare, dvorbitor înaintea Domnului şi *pîrcălab* de Iaşi, şi tălmaci în limbi streine, precum şi un *Agă*, ispravnic pe Darabani şi pre tîrg pre Iaşi giudeţ. *(Letopisiţele Moldovei*, de Kogălniceanu, I, 105, 114, 138).

Pentru ca să se perceapă vamă într'o

localitate oarecare, pe vremea lui Alexandru-cel-Bun, trebuia ca acea localitate să aibă o importanţă deosebită, deci să fie oraş mare, reşedinţă de autorităţi de samă, cum aceasta rezultă şi din rangurile stabilite pentru Iaşi, ca Giudeţ (Judecător suprem ori Prefect al judeţului), Agă, Ispravnic de Darabani (mai mare peste poliţia şi armata locală), Talmaci şi Parlamentar sau representant înaintea Domnului ţărei, lucru ce nu se vede a avea alte oraşe mari, cunoscute în acea vreme; ş'apoi aceste zise a lui Ureche mai lămuresc şi *descălecatul* tîrgului Iaşilor, de pe vremea lui Ştefan-cel-Mare, despre care am mai vorbit.

*

Vorbind despre *Tratatul de la Lublin*, încheet între Imparatul Sigismund al Teutonilor şi Regele Vladislav Iagelon al Poloniei, la 15 Mart 1412, d. Xenopol, în sa *Istorie a Romînilor*, citează între stipulaţiile acelui tratat şi următoarele: „In cazul însă cînd Voevodul Moldovei ar refuza a se supune, el era să fie scos, şi ţara lui împărţită între ambele state, după o linie ce ar începe dela munţii ungureşti ce vin între Moldova şi ţinutul Sepeniculu lîngă Siret, şi trecînd prin *Iaşi* şi Bîrlad s'ar opri la Marea-Neagră..."

Iar în nota ce însoţeşte aceste rînduri istoricul reproduce textual clauza de mai sus în latineşte, în care Iaşul este scris *Iasznazathar*.

Lumea întreagă civilizată cunoştea dar bine, în această epocă, numele precum şi localitatea Iaşului nostru.

28. UN MOMENT DUREROS DIN ISTORIA IAŞULUI.
Prinţul Alexandru Ipsilanti, la 6 Martie 1821, înfipge în piaţa principală a Iaşului (Treisfetitele), steagul Independenţei... greceşti!
(După un mare tablou, litografiat de Vincenz Katzler şi editat de F. Riedegger, din Viena).

Intr'o carte tipărită la Ulm, în Wurtemberg, în anul 1473, se găseşte relatată călătoria unui bavarez *Schiltberger*, care, după ce fusese prizonier în Constantinopole, în drumul ca să se întoarcă acasă, prin Marea Neagră, trece, prin 1424, prin *Weystadt*, care nu e alta decît *Cetatea-Albă* a Moldovei, şi apoi merge şi prin *Aspazery*, — care, după pronunţia armenească nu poate fi decît Iaşul *(Ias-bazar)*, pe atunci armenii, fiind în mare număr în Moldova, unde aveau în mînă cea mai de samă negustorie, acea a importului de lucruri orientale.

*

In hrisovul lui Ştefan-Vodă, fiul lui Alexandru-cel-Bun, dat în Suceava, în 8 Octombre 1433, prin care se hărăzeşte unui *Jurja Atoc* un sat, din judeţul Fălciu, hrisov publicat mai întîi în *Efemeridele Societăţei Anticarii Odesane*, şi apoi în tradu-

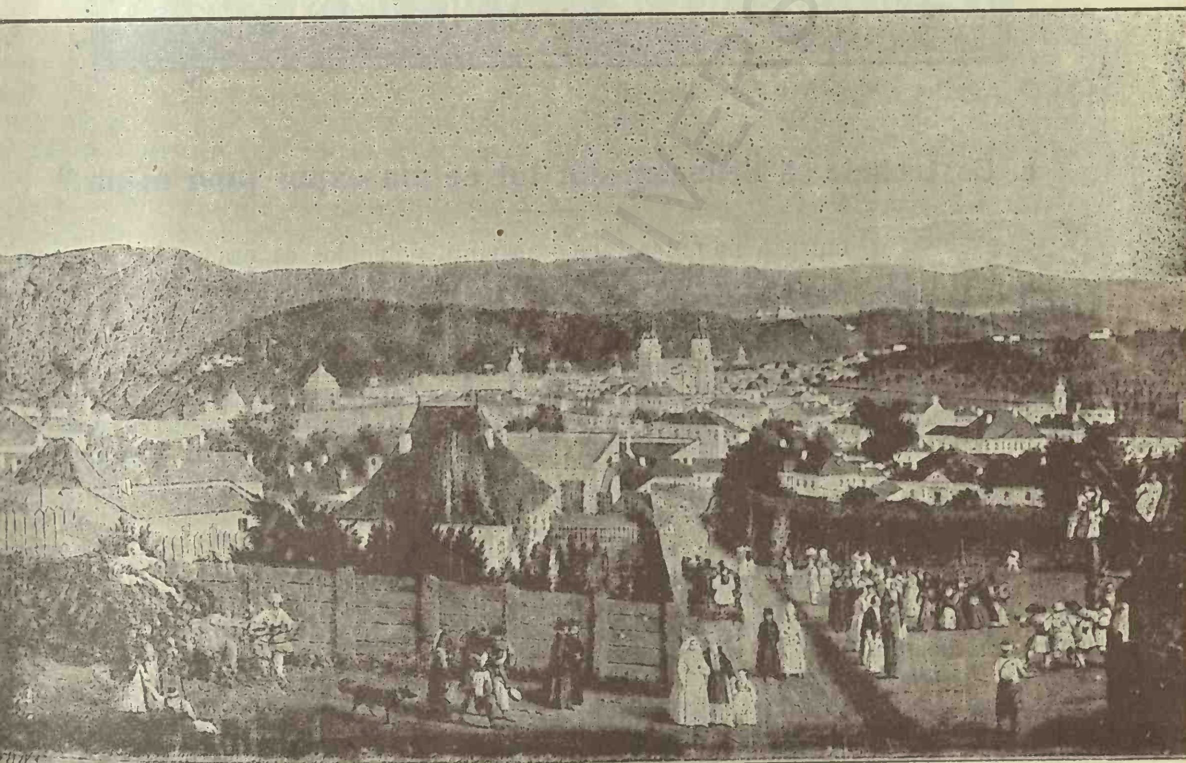
cere romînească în *Arhiva istorică* a lui B. P. Haşdeu (I, pag. 81), se zice: „..i-am dat lui uric cu dreptul propriei judecăţi locale, însă în atîrnare dela *Curtea noastră din Iaşi...*"

In acest timp dar Iaşul avea şi *o Curte*, juridică (apelativă), administrativă ori militară, de care atîrna după cum se vede, şi judeţul Fălciu, poate şi mai multe alte judeţe. Iar cînd Iliaş şi Ştefan de mai sus, ambii fraţi, işi împart, în 1433—34, ţara Moldovei, spre a domni fiecare în deosebi, cel întăi ia Hotinul, Suceava, *Iaşii*, Bîrladul, Huşii, Tecuciul şi părţile de jos ale Moldovei, iar cel de al doilea Cetatea-Albă, Schelele de pe Marea-Neagră, Tighina, Chilia şi Obliciţa.

De Iaşi se mai vorbeşte în cărticica lui *G. de Reichesdorf*, care a fost prin Moldova prin întăia jumătate a veacului al 16-lea, *Moldaviae que olim Daciae pars chorographia*, tipărită în Viena, în 1541, unde găsim următoarele rînduri: „Insigniora aut aliquot loca. Arus nempe et oppida nominatim quoque perstingere libet, Ea sunt, Swczowa, Chotyna, Nempczs, Romaniwijwar, *Bahloijazwar*, Wazlo, Zorwca, et Orhe, Item Huztwaros Tartharos, Barlat, ac Romanwasar, et pleraque alia oppida et Castella quae breuitatis studio, non ex ordine recensere aut describere voluimus".

*

De aici înainte dovezile de fiinţa Iaşului, ca oraş de samă, sporesc în cronicele şi scriptele ce au ajuns pînă la noi, şi nu

29. VEDEREA IAŞULUI DELA COPOU, IN ANUL 1840.
După un tablou în oloi, pictat de Ludwig Stawski, aflător în Pinacoteca Şcoalei de Bele-Arte din Iaşi.

credem că mai e trebuinţă a continua cu înşirarea lor.

In Cartea III privitoare la *Scaunul Domniei*, voiu da tot ce interesează continuitatea oraşului, rezultînd din cercetările ce le-am făcut şi cari mi s'au părut mai interesante.

Pe lîngă scrierile şi documentele pe cari le am rezumat pînă aici, am mai cercetat şi un mare număr de alte opuri, ce mi se indicase, sau a căror titluri mă făcea să cred că ar conţinea ceva interesant pentru viaţa Iaşului din trecut; aşa, între altele ce mi s'au recomendat de unele persoane foarte competente, ca conţinînd relaţii de călătorii prin Moldova şi Iaşi, prin veacul al 13-lea, au fost şi scrierile lui *Guillaume de Ruystbroecck*, zis şi *Rubruquius*, care merse prin anii 1253 pînă în Turkestan, cu o misiune de creştinizare către Batu-Han al Tatarilor, trecînd probabil şi prin ţările romîneşti; a lui *Marco-Polo*, celebru călător veneţian, ce a ajuns tocmai în capitala Chinei, şi s'a întors cam prin 1272, prin Rusia, din care zice că a trecut în

ţara *Lacca* (guvernată de regi creştini şi orientali (saracini), ţară care a putut să fie *Valacca* (Moldova) ori *Polacca* (Polonia); cum şi alte multe opuri de diferiţi autori vechi, ce cu greu i-am putut afla în rarele exemplare ce se mai găsesc astăzi chiar în cele mai mari biblioteci străine, şi a căror înşirare ar fi de prisos, întrucît rezultatul trudei mele a fost prea puţin satisfăcător.

Voi menţiona doar, că în Rubruquius nu se găseşte nimic care să intereseze istoria Iaşului nostru, iar în Marco-Polo, se poate face, cred, numai o confuzie între denumirea oraşului *Ayas, Aïas* ori *Layas*, despre care vorbeşte acest autor, care pare a fi mai degrabă italianul *Laiazza*, *Aiazzo*, ori vechiul *Issus* sau *Iassus* din Asia-Mică, lîngă Marea Neagră, în turceşte *Scanderm* sau *Askem Kalefi*.

Asemenea am consultat alte opuri, conţinînd descrieri din veacurile 14, 15, 16, cari 'mi fusese indicate că au relaţii de călătorii în ţările romîneşti, ca acele ale lui *Giorge Dousa*, *G. de Reichesdorf*, *G. Şincai*, şi alţii, dar din cari nu am putut culege nimic de samă, afară doar de citarea numelui oraşului nostru.

Ne mulţumim astfel, de astă dată, cu cea ce am putut afla mai interesant, şi despre care am vorbit în capitolele precedente.

30.

c. Ce trebuie să deducem din tot ce am expus pînă acum?

Pentru a ne putea face o idee concisă din tot ce am înserat şi rezumat pînă aici, şi să ne statornicim părerile asupra atîtor chestiuni poncişe, relative la începutul şi dăinuirea localităţei noastre, este nevoie să ne facem acum următoarele premise şi deducţii:

De cînd durează Iaşul.

1°. Dacă e să ţinem samă de cele cîteva indicii, cari ne dau credinţa că Iaşul a fost odinioară o *staţiune preistorică*, — mai e nevoie să căutăm cine a fost întemeetorul sau întemeetorii sei? O aşezare din epoce necunoscute, apoi o continuitate de existenţă, ca sălăşluire de indivizi sau neamuri, nu poate sub nici un cuvînt să fie exclusă în cursul vremilor. Că un foc va fi ars un timp pe o vatră improvizată, se va fi potolit, apoi stîns, şi cenuşa spulberată de vînt, — se prea poate! Dar vatra bătută şi întărită de puterea jarului a rămas. După întăiul foc, s'a aprins, ceva mai tîrziu un altul; după un aşezămînt social, împrăştiat sau nimicit prin vre-o întîmplare, se va fi prilejit un altul, pe tapşanul potrivit pentru oploşirea, hrana şi apararea indivizilor sau triburilor, mai mult sau mai puţin stabile ori rătăcitoare din vremuri. Şi acest tăpşan sau pisc de pămînt, cum se vede c'a fost Iaşul în trecut, favorizat de natură în multe privinţi, neîndoios că era unul din cele mai prielnice şi mai potrivite salaşe omeneşti!

Ca atare, ne putem forma credinţa că acest oraş a dăinuit din cele mai vechi vremuri, de cînd prin părţile aceste, ce cu două-trei mii de ani înainte nu au o istorie cunoscută în lumea întreagă, a putut, a trebuit chiar, să trăiască o omenire, mai mult sau mai puţin compactă, — mai mult sau mai puţin aşezată.

*

Iaşul opid dac.

2o. Că în vechea Dacie, de unde şi de cînd începe a se lumina puţin istoria universală scrisă, au existat oraşe temeinic aşezate, — de aceasta nu mai poate fi îndoială. Dela indicaţiile sumare ale lui *Strabon*, *Pliniu* sau *Ptolomeu* şi pînă la acele ale geografilor din evul mediu şi modern, se vede că pe locurile unde se găseşte aproximativ astăzi oraşul Iaşi, au fost însemnate localităţi, sub diferite nume. Gravurile sau baso-reliefurile de pe coloana Traiană din Roma mărturisesc fără de bănuială, că Dacii erau un popor înaintat în cultură pentru timpul lor, că aveau aşezăminte importante în părţile ce locuiau, castele, poduri, tîrguri, maşinării de răsboi sau de industrie, monedele lor naţionale, deci instituţii înalte de guvernămînt, şi ca atare este aproape de necrezut, ca, în localitatea în care e aşezat astăzi Iaşul, centru a o sumă de drumuri naturale dar importante, să nu fi fost întocmit un opid, întărit, pentru paza în po

-iva unor năvălitori de cari curgeau puoaie în acele vremuri.

*

așul localitate strategică și priincioasă sălășluirei publice.

3⁰. Că Iașul a fost punctul strategic cel mai bine situat și cel mai important din întreaga Moldovă, inclusiv Bucovina și Basarabia, o dovedește și faptul strămutărei mai tîrziu a Capitalei țărei de la Suceava; căci acolo orașul, și mai ales Castelul domnesc era ușor accesibil unei oricare armate a dușmanilor de prinprejur, ne fiind îndestul de aparate prin poziții naturale, pe cînd Iașul, pe lîngă rîdicăturile dealurilor ce'l încunjură, și cari constituiau cele mai bune mijloace de aparare naturală, era încunjurat și încins mai bine de cît de ziduri de cetate, de mlaștenile stufoase, prin care pe vremurile acele, nu se putea răsbate nici pe jos, nici calare, nici chiar cu luntrele, decît cu mare greutate. Deci a fost logic ca din cele mai vechi vremuri ale stîpinirilor barbare, apoi Dacice, Romane etc., această localitate să fie aleasă pentru sălășluire și aparare *cu preferință* înaintea oricărei alte din pămîntul Moldovei, întărită pe cît se întăreau cetățile de odinioară; ș'apoi un castel ori cetățuie își avea tot rostul aici. Deci, chiar din vremurile lui Ptolomeu, dacă nu mai de demult, Iașul — sub orice denumire va fi purtat el atunci,— trebuie să fi fost un opid important al unor neamuri, de unde să se resfrîngă *puterea și comanda* asupra altor localități din împrejurimi, cari nu erau atît de favorizate de natură ca acesta. Cu atît mai mult cu cît pămîntul și productele solului apropiat și încunjurător, bogat în păduri, pășune, vînaturi, pescării etc., favorizau cu prisosință sălășluirea omenească pe acest loc.

*

Schimbare de nume a orașelor.

4⁰. Că au urmat prefaceri de neamuri ce s'au oploșit într'un punct oarecare a țărei noastre, și că, cu prilejul acestor prefaceri s'au schimbat și denumirile localităților, după noile puhoaie cuceritoare, aceasta e ceva mai mult decît natural; un nume sarmat, putea ușor fi dacizat de cuceritorii daci; un nume dacic, era normal apoi să fie romanizat de cuceritorii romani! N'a fost nici o nevoie, de sigur, ca să se creeze numai decît un oraș sau o cetate nouă, pentru ca să i se ticluiască un nume nou. Se schimb denumiri vechi, de veacuri, ale unor localități, chiar și în zilele noastre; altele au atîtea nume cîte nații locuesc sau au trecut prin ele. *Vienei*, vechea *Vindobona*, îi zic și astăzi ungurii *Beciu*. Din *Lugdunum* s'a făcut *Lyon*; din *Argentorati*, *Strassburg; Constantinopolului* i se mai zice *Stambul* și *Țarigrad*; în Transilvania aproape fiecare localitate are cîte cel puțin trei nume. Pentru ce prin vremurile de acum o mie-două de ani, ar fi fost altfel?

*

După alte denumiri, Iașul putea primi nume nou de la latini.

5⁰. Avem cîteva indicii vagi, că localitatea noastră s'ar fi numit odinioară *Augustia*, ori *Petrodava*, ori chiar *Stepanovice*, confuzie de sigur cu localitatea *Ștefăneștii*, care esistă și astăzi mai sus de Iași, în județul Botoșanilor. Prin nici o dovadă nediscutabilă nu se poate susține identitatea acestor nume. Dar nu tot așa este și cu numele de *Iassi*, *Iassium*, *Iazy*, *Municipium Iassiorum* etc.,— căci pentru aceste denumiri coroborează o sumă de fapte și împrejurări, cari dau de gîndit și pot atrage o deducție serioasă.

Am văzut din multele citații făcute, cum neamuri sau cohorte ce s'au numit *Iassone*, *Iazyge* ori *Iassiane*, ș'au făcut apariția prin pămînturile ce s'au numit odinioară Dacia, apoi Moldova, Transilvania, Ungaria etc., Că aceste neamuri vor fi fost de origină mongolă, sarmată ori slavonă, dacă, maghiară ori altfel, puțin importă; și epoca invaziunei, apoi a exterminărei lor, n'are deasemenea mare interes în cazul ce ne preocupă; totul este că *ele au dăinuit pe locurile aceste*, într'un timp dat.

Că în nația latină, în numele de persoane și lucruri, în graiul demnitarilor și al oștirilor romane cuceritoare a Daciei, a existat cuvintele *Iassius*, *Iassi*, *Iassiorum*, nimene n'o mai poate contesta. Și dacă au fost Imparați ce au purtat numele de *Iassius*, puteau fi și comandanți, și simpli cetățeni cu acelaș nume; iar după nume proprii s'au putut forma nume de familii, de triburi, de armate ori miliții, — de opide sau municipii. A fost o legiune, a XIII-a, care a purtat denumirea de *Dacica*; va fi fost și una, ori poate tot aceeași, care se numea și *Iassiană*, sau *Daco-Iassiană*, positiv nu o știm. Dar e logic să fi fost, căci și astăzi armate întregi, ori corpuri militare numai, sau simple regimente, poartă denumiri după indivizi, după neamurile, ori după localitățile de unde sunt recrutate sau așezate.

*

Iazygii, Iassonii, etc., puteau da un nume unui oraș, — dar un vacar? un morar?

6⁰. O legiune, ori o altfel de organizare militară, politică sau socială, în care să intre în mare parte indivizi din neamul *iassienilor*, *iascilor*, *iassonilor* ori *iazygilor*, putea prea bine să'și fi avut principala ei așezare pe promontoriul, quasi-cetate na-

turală, ce s'a numit în urmă *Iaşi*, fie după denumirea miliţiei ce o stăpînea, fie după cea a comandantului ei. Dar dovada moştenirei numelui, în lipsă de scripte sau alte mărturii, cari să treacă prin noianul vremurilor şi să ajungă pînă la noi, a dispărut, ori s'a transformat în legendă, în tradiţii, într'un *vacar* ori *morar*,—cărora li se atribue marele merit de a fi înfiinţători de oraşe! Se pare că tot o astfel de poveste are şi actuala capitală a ţărei Romîneşti, cărei se atribuie a fi înfiinţată de ciobanul Bucur,—poveste care însă n'o crede nimeni —şi, chiar de-ar crede-o, poate că ar avea raţiunii mai puternice decît acele ce se dau de către Cantemir sau Bandinus pentru Iaşi.

*

Asupra contestărei Tabulei Zamosiane.

70. Va fi poate problematică cetirea plăcei cu inscripţia *M. Dacorum - Iassiorum.* Acel M. se va descifra de unii *Milites*, de alţii *Municipium.* Va fi fost acea peatră aşezată într'un monument ridicat în o mină de aur din Transilvania, ori din Moldova, sau poate, mai cu rost, în însăşi capitala Daciei de pe atunci, Ulpia Traiana, — cu toate că vorbeşte despre lucruri petrecute sau sărbătorite aiurea. Dar a contesta însăşi existenţa sau veracitatea ei, aceasta e ceva prea neînţeles. Căci, dacă ar fi fost ea descoperită, copiată şi dată în veleag de un *patriot român* — cum nu prea aveam multe specimene pe la 1593 — şi nu de un *neaoş ungur,* care numai mare dragoste de latinitate sau romănism nu va fi purtat în inima sau creeru-i; dacă cetirea ei, şi atribuirea cuvintelor *Dacorum-Iassiorum* s'ar fi făcut, puţin timp după aceia, nu de un autor ungur, neamţ, olandez, franţuz ori secui, ca Cellarius, Ortelius, Hulsius, Timon, Pray, Sulzer, Bartali etc., ci de un simplu băştinaş al Iaşului, năzuitor de a se arata descendent direct a lui Traian,--atunci am putea sta la îndoială asupra realităţei lucrului.

31. AUSTRIACII ŞI RUŞII SE RĂSBOE
Traducerea legendei de mai sus: Cetatea Turcească Iaşi, care a
în ziua de 18 April, cu care prilej
(Această gravură face parte dintr'o serie, reprezentînd diferite Cetăţi
german,

Care să fi fost însă interesul atîtor străini învaţaţi ai veacurilor precedente, ca să atribuie o însuşire sau o denumire unei localităţi pe care mai n'o cunoşteau de cît superficial, şi cu care n'aveau absolut nici o legătură, nici o dragoste? Să nu credem oare că în vremile cînd s'au emis asemenea păreri mai erau în oare-

ŞI, IN 1788—89. (Vezi şi planul din pag. 32).
Fabry, la 19 April, după ce a bătut şi alungat duşmanul la Larga,
Prinţul Moldovan Ipsilante. Anul 1788.
Hotin, *Focşani*, *Galaţi*, *Bucuresti*, etc., cari trebue să fi aparţinut unui op
oaştem încă).

cari arhive, ori macar sub formă de tradiţii încă, reminiscenţele unor fapte ori întîmplări, cari transmiteau prin curgerea veacurilor faptul denumirei localităţei ce ne interesează? Să se fi stîrnit toţi la asemenea consideraţii numai şi numai prin textul unui *Zamosz?* Dacă un Seulescu, un Assaki, au putut făuri pe de-antregul legende, bazaţi numai pe unele indicii date de învaţaţi, din centrul Europei, şi cu veacuri înaintea lor, ei îşi aveau ertarea prin faptul patriotismului lor înflăcărat, într'o epocă aşa de întunecoasă; însă această patimă nu se poate atribui sau aplica deloc şi celor străini de ţara Moldovei şi de capitala ei.

Intru cît priveşte susţinerea că o asemenea inscripţie nici n'ar fi existat, aceasta este şi mai inadmisibil, întru cît nu s'a făcut nici o cercetare serioasă spre a o găsi undeva. Faptul că s'a căutat de „cineva“ (?), într'un muzeu din *Alba-Iulia*, n'are nici un rost; piatra, după cum scrie Zamosz, s'a găsit lîngă vechia capitală a Daciei, *Sarmisegetuza*, ori *Ulpia-Traiana*, astăzi *Grădiştea* sau *Varhely*, la departare mare de *Alba-Iulia* sau *Karlsburg*. O fi duso cineva într'un muzeu, ori o fi... întrebuinţat-o, de atunci, cum s'au întrebuinţat şi la noi, chiar în zilele de acum, multe alte pietre cu inscripţii sau reliefuri? Marca Curţei Domneşti din Iaşi vîndută ca piatră brută la un fierar, după reparaţia Curţei din 1882, şi acea a lui Vasile Lupu de pe Turnul Treisfetitelor, care, în 1904, am găsito, împreună cu dl. Gh. Ghibănescu, aruncată lîngă o latrină din ruinele din jurul acelei biserici, sînt marturii cei mai guralivi!

Pentru care motiv s'ar fi dat o mai mare atenţie pietrei descrise de Zamosz, şi apoi... pentru care motiv acest Zamosz ş'a pus în gînd să făurească o asemenea inscripţie, de la care el, cel puţin, şi ai lui, nu trage nici o concluzie şi nici un beneficiu pentru ungurii sei?

Afirmaţia lui Asaki, că Tabula cu „M. Dacorum-Iassiorum“ s'ar găsi în muzeul din *Karlsbug* sau *Cetatea-Albă*, o cred scornită de el, sau de vreun alt autor străin, care a vrut numai să'şi sporească astfel textul sau valoarea unui text relativ. Iar în ceea ce priveşte altă afirmaţie, că această inscripţie lipseşte din marea colecţie ep-

grafică a lui Theodor Mommsen, care a copiat multe şi din Zamosz, — e lucru foarte posibil... la Mommsen, căci acest mare învăţat german a fost indicat ca om pornit şi nedrept în potriva galicismului (*Paul Guerin*, articol biografic), cît şi prin urmare a latinismului, şi ca atare intenţionat a voit să dee la o parte o dovadă mai mult de întinderea puterei romane în părţile răsăritene ale Daciei. Căci ce alt l'ar fi putut convinge de neesistenţa sau de neadevărul unei atari inscripţii, — el care, mai mult ca sigur, n'a verificat prin sine însuşi tot ce a reprodus din Zamosz, şi din sute de alţi epigrafişti!

*

Sub ce formă s'a cîrmuit Iaşul pe vremuri?

8o. In privinţa formei sub care s'a administrat oraşul Iaşi, de cînd el ş'a manifestat mai viguros fiinţa, din vremurile cele mai vechi şi pînă în cele medievale, puţin lucru se poate şti deasemenea. Vor fi fost aşezate aici timporar, periodic ori permanent, simple triburi nomade, ori comande militare, organizate, compuse din neamuri răsboinice, sau din simpli mercenari? Esistat-a independent de incursiele barbare întîmplătoare, şi o autoritate a politiei, mai domoală, mai sociabilă, mai stabilă, cu instituţii comerciale, industriale, comunale etc.? Consideratu-s'a Iaşul ca un punct singuratec, ca o unitate dintr'un tot, sau ca o comunitate în legătură cu o altă serie de salaşe, şi ascultătoare de o comandă generală, superioară? Imbracat-a autoritatea de aici forma pastorală, civilă, militară, ori teocratică, cu o cîrmuire autocrată, burgheză, ori republicană? Fost-a Iaşul constituit în centrul unui stat feudal ori vasal, într'un Domniat, Chinezat ori Principat, titlul puţin importă, quasi-independent, avînd la ordine şi alte mai multe localităţi ori provincii,— sau că, tributar şi legat prin supunere, prin tratate ori înfrăţiri, cu un cîrmuitor mai puternic din altă parte, el era considerat ca simplă municipalitate, sau provincie răzleaţă, primind poronci şi dispoziţii de aiurea? Singura informaţie ce pare că o avem, în această privinţă, e aceea ce ne-o dă arheologul Tocilescu, care ne spune, că la un timp dat era un *Principat al Iaşilor*, care încheia chiar tratate de comerţ cu Domnii Munteniei. Cînd? Cum? Ce fel? aceasta nu ne-o lămureşte.

Se mai vorbeşte chiar că de o ţară, *Iazia*, într'o diplomă a unuia dintre Ladislaus-i, Regi ai Ungariei, cari îşi pune între titlurile sale şi pe acela de Stăpînitor al *Daciei*, *Iaziei*, *Moldovei* etc. Deci a fost *o ţară ori un tîrg Iazia!*—Care? (*St. Katona*, Epithome chronologica rerum hungaricarum).

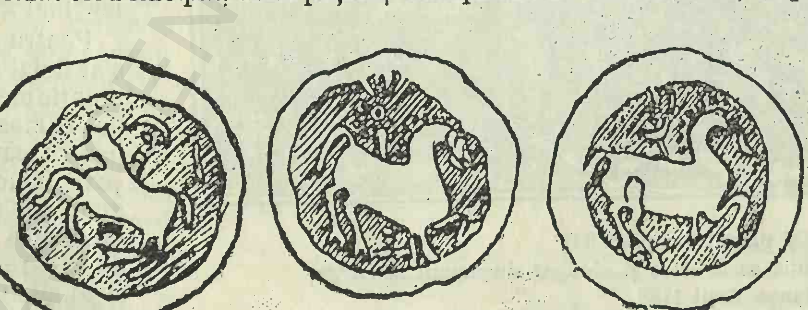
Nu se poate dar şti absolut forma sub care s'a administrat în vremurile întunecate oraşului Iaşi; ne trezim însă pe vremea lui Alexandru-cel-Bun, că se vorbeşte de o *Curte la Iaşi*, „Curtea noastră dela Iaşi"?

Iaşul a avut deci, probabil şi înainte de Alexandru-cel-Bun, importanţa unui oraş ce posedă în el o *Curte Princiară*; un oraş de mîna întăi dar, care trebuia să fie mare, populat, şi să aibă întrînsul elemente de samă ale ţărei.

*

Calul marcă de stat a Daciei, Calul marcă a oraşului şi judeţului Iaşi.

9o. Pare a fi o dovadă bună în faptul că marca veche a oraşului Iaşi, diferită cu totul de a ţărei Moldovei, după cum o vedem în documentul dela 1650 al Soltuzului Iaşului, ce'l publicăm în facsimile, represintă *un cal*; şi acum mai bine de un veac, şi astăzi marca judeţului Iaşi, e tot un cal; în marca sau pecetea Primăriei Iaşului, de la 1832 — 34, se găseşte deasemenea un cal; şi după toate discuţiile aşa zise istorice ce se fac la 1851 între Asaki şi Seulescu (probabil şi alţi cărturari ai epocei), după ce se întrebuinţează un timp diferite alte simboluri romane, se revine în 1862 iarăşi la calul din veacurile precedente. Ori, calul acesta, pe scutul comunei sau judeţului Iaşi, pe care unii autori de geografii şcolare moderne îl îndică ca fiind emblema calităţei ce are judeţul Iaşi de a creşte cai frumoşi... (neadevăr, căci n'a fost în acest judeţ nici o crescătorie specială

32—34. Monede Dace, cu marca regatului Daciei, un cal.

de cai de rasă, în Iaşi făcîndu-se întotdeauna numai importuri de cai „tătărăşti“ sau „arăpeşti“, pentru uzul Domnilor sau boerilor mari), nu poate avea altă origine sau mai bine zis nu poate fi decît continuitatea calului simbolic ce se găseşte *pe cea mai mare parte din monedele Dacice!*

Calul la Daci, era ce este astăzi Marca ţărei pe monedele noastre. Singur acest fapt pare deajuns ca să ne dăm samă că Iaşul poate fi o continuitate a unui vechi oraş Dacic, dacă nu a însăşi *capitalei Daciei* răsăritene, *dintre Carpaţi şi Nistru.*

*

35. Cea mai veche pecete a oraşului Iaşi, cu marca un cal.

36. Pecetea isprăvniciei Ţinutului Iaşi.

37. Pecetea comunei Iaşi în 1862.

Cum se formează numele oraşelor.

10°. Multe oraşe principale din Europa, cari au fost fundate în vremuri nu prea îndepărtate, îşi au cunoscute istoricul, sau au cel puţin tradiţii verisimile asupra fondărei lor. Aşa de pildă *Parisul*, se ştie că a fost odinioară principalul aşezămînt al *Parisilor*, populaţie galică; şi, deşi în timpul acestora el purta numele de *Luteţia*, după cucerirea sa de către oştile Imparatului Cesar, s'a numit *Luteţia Parisiorum*, ca să sfîrşească, mai tîrziu, prin a se numi scurt şi simplu, pînă în ziua de azi, *Paris*. Pentru ce acest procedeu n'ar fi fost el urmat şi în stabilirea ori schimbarea numelui oraşului ce ne interesează? Nu tot aşa, bunăoară, i s'ar fi putut zice odată *Petrodava*, ori *Augustia*; apoi *Petrodava Dacorum*, *Petrodava Iassiorum*; mai pe urmă *Municipium Dacorum*, *Municipium Dacorum-Iassiorum*; şi în sfîrşit mai scurt şi mai uşor la vorbă, numai *Iassius*, *Iassi* şi apoi chiar *Ieşi?*

38. Pecetea oraşului Iaşi, cu marca zimbru şi cal.

*

Iazygii, mai sigur ca orice alte neamuri, las numele lor moştenire Iaşului.

11°. Am arătat că pe pămîntul ce s'a numit mai tîrziu Moldova, şi unde se găseşte din vremuri neştiute localitatea Iaşilor, a dăinuit şi un neam semi-barbar, pe care îl găsim citat în diferite opuri, cu mai multe deosebite porecle. Unii i-au zis *Iazygi*, alţii *Iaşci*, *Iassii* sau *Iassoni*, cari pot fi şi mai multe neamuri, şi numai unul şi acelaş neam. Neamul Iazygilor, cunoscut încă de Herodot, ca locuind prin părţile Rusiei meridionale, dat ca de origine sarmatică, apare în Dacia cam pe la începutul erei creştine, unde găsesc şi se luptă cu Scyţii, ce ocupau suprafaţa dintre Nistru Prut şi Siret, întinzînduse pînă la gurile Dunărei. Iazygii stau un timp dat aici, cînd învingători, cînd învinşi; se amestecă şi se confundă cu Dacii, apoi cu Romanii; mai tîrziu se duşmănesc iar, şi se luptă între ei. După o vreme neamul Iasyg e cotropit şi împins de Goţi peste munţii Carpaţi spre apus. Numele lor dispare fără urmă de pe pămîntul Moldovei, fie din lipsă de importanţă istorică, fie din altă pricină, spre a se reivi tocmai prin veacuri mai apropiate în centrul Ungariei, pe malurile Tissei, unde se mai vorbeşte şi astăzi de Iazygi, ca de nişte strămoşi ai Ungurilor, cu drepturi documentare, patentate, *de rasă nobilă ab antiquo*, formînd populaţiunea a trei districte, numite *Iazygia*, (*Iaszok* pe ungureşte), şi avînd un fel de capitală, ce se numeşte şi azi *Iasz-Berény!*

Pentru ce dar acest neam, al cărui trecut şi persistenţă denotă că a însemnat ceva odinioară, că a fost recunoscut ca atare într'un timp dat, în epoca cînd a sălăşluit în pămîntul Moldovei, nu ar fi înfiinţat el un oraş, or să'i fi lasat numele unui mai vechi, nume care apoi să trăească veacuri în urma sa. Ori poate, şi mai logic, nu s'ar fi putut întîmpla ca alte neamuri în urma

izgonirei dominaţiunei acestora, să fi poreclit vechia reşedinţă a Iazygilor ori a Dacilor, amestecaţi cu Iasygi, etc., cu numirea de *tîrgul Dacilor-Iazygi*, ori mai simplu a *Iazygilor*, şi astfel să se explice în limba inscripţiunilor găsite în vremurĭ mai recente, denumirea de *Municipium Dacorum-Iassiorum*?

*

Faţă cu aceste arătate pînă acum, putem dar, credem, cu temei, să tragem încheerile următoare:

— *Fundarea Iaşului datează din vremuri preistorice ;*

— *Localitatea, favorabilă oricînd unei sălăşluiri sociale, a atras totdeauna fel-de-fel de neamuri năvălitoare spre dînsa, cari au denumit-o, sau i-au schimbat denumirea după împrejurări ; chemîndu-se odată Petrodava, altădată Augustia, apoi Iassium, etc. ;*

— *Că a fost reşedinţă principală a popoarelor Dacice, Iasygice sau Iasiene, apoi Gotice, Hunice etc. ;*

— *Că era în toate drepturile, ca centru mai bine situat, să fie întitulat de Romani „Municipiu“, — şi ca atare să se numească, după oştile constituite din rămăşiţele învinşilor Daci şi Iazygi,*— **Milites Dacorum-Iassiorum, Legio Dacorum-Iassiorum,** *apoi* **Municipium Dacorum-Iassiorum ;**

— *Că toate celelalte încercări de etimologii, trase din limbi diferite, pentru constituirea numelui de* **Iaşi,** *nu pot fi primite decît în domeniul închipuirilor ;*

— *Şi, în sfîrşit, că forma sau formele sub cari s'a administrat Iaşul, în diferite epoce, nu pot fi decît aceleaşi prin cari au trecut mai toate politiele din lume, în epocele frămîntărilor succesive, putîndu-se schimba repede de la o simplă comunitate patriarhală, ori teocratică, la o administraţie republicană, la o dictatură autocrată sau militară, etc.*

39

d. Denumiri asemănătoare. Scrierea şi pronunţarea numelui Iaşului.

Găsesc că nu e de prisos a da ca simplă informaţie, de curiositate, ori pentru comparaţii diferite, cîteva denumiri de localităţi, ape, păduri, persoane etc., ce se asamăn cu acea a Iaşului, fără a pretinde prin aceasta fiinţa unor relaţii oare-cari între ele.

Astfel din timpii cei mai vechi, găsim în Geografia lui Strabon, citate numele de *Iasonius* sau *Jasonium*, ca al unui mare munte în Media, făcînd parte din şirul munţilor Taurus.

După Pliniu, *Iasonium* e un cap (promontoriu) din Asia-Mică, în Capadocia, cum şi un fluviu ce dă în Marea Neagră, cap, ce se mai numeşte de corăbieri şi *Il Capo di San Tomasso.* Tot după Pliniu *Iassius Sinus*, e golful ce în urmă primi numele de *Milosso*, din Marea Egee, între Capul Possidum şi Mindum, apropiat de care se mai afla un oraş, *Iassus,* cărui turcii îi zic *Askem-Kalefi.*

Tot un *Iasonium*, e dat de geograful Pietro Gyllio, ca numele unui loc din Thracia, aproape de Bysanţ, loc pe care Grecii îl numesc *Diplociana*, iar Turcii *Bisitas.*

Iasos, Iassos sau *Iassios*, o insulă pietroasă a Mărei Egee, în fundul golfului *Iassic*, citat mai sus.

Apoi, din denumirile moderne, *Iasz-also-szent-György*, în Ungaria, comitatu Iazygiei, pe rîul Zagiva ce dă în Tissa *Iasz-apaty* alt tîrg în apropierea precedentului, *Iasz-ladany*, de asemenea, *Iasz-Bereny*, capitala comitatului Iazygiei, *Iasz-Karajeno,* din comitatul Pestei.

Iasscaia, sau *Iaski-torg,* pe malul stîng al Nistrului, guvernămîntul Odessei, sau Chersonului, de care am mai vorbit.

Iasnaia-Poliana, tîrgul din Rusia meridională în care ş'a petrecut bătrîneţa Tolstoi.

Şi chiar în ţara noastră:

Iaşi, comună rurală în stînga Jiului şi la sudul comunei Romîneşti, plasa Ocolul, judeţul Gorj, avînd satele Iaşi şi Drăguţeşti.

Iaşi, cătun de reşedinţă a aceleaşi comune.

Iaşi, trup de moşie din jos de valea Cilniştea, comuna Strîmba-mare, judeţul Vlaşca.

Iaşi, pădure de stejar, situată pe ambele coaste ale văii Iaşi, pe proprietatea Strîmba-de-jos, judeţul Vlaşca.

Iaşi, vale în judeţul Vlaşca, pe proprietatea Strîmba-de-Sus, cu un pîrău ce ese

din cîmpul Iaşi şi se scurge în Călniştea, în jos de satul Stoeneşti.

Valea Iaşului, sat în judeţul Argeş, reşedinţa comunei Cerbureni-Iaşi.

Valea Iaşului, pădurice de 20 pogoane lîngă satul cu acelaş nume.

Gura Iaşului, proprietate isolată în judeţul Romanaţi, comuna Morunglav.

Codrul Iaşilor, lîngă Schitul Ducăi, judeţul Vaslui.

Iazil-Iuiuc, movile în judeţul Constanţa.

Iazi-Orman, deal în judeţul Tulcea, şi pădure în judeţul Constanţa.

Apoi nume proprii de persoane ca:

Iasion, fiu a lui Zeus (Jupiter) şi al Electrei, fiica lui Atlas. (Mitologie).

Iason, fiu a lui Eson, rege al Iolcasului, un erou al anticei Grecii, care organiză expediţia Argonauţilor, &c., despre care s'a vorbit şi îndărăt.

Iassius, *Iazis*, etc. nume proprii diferite la Romani şi Bizantini.

Polonii au o sumă de nume şi pronume ce încep cu Iaşi: *Iassinski, Iaskiev*, etc.

*

In ce priveşte scrierea sau pronunţarea numelui oraşului Iaşi, nu ştiu dacă alt oraş din lume este ortografiat în mai multe chipuri decît a fost şi este încă acesta.

Aşa, dacă răsfoim cronicele vechi, hrisoave, însemnări, cărţile şi hărţile tipărite şi în ţară şi în străinătate, în cari se pomeneşte de acest tîrg, vom vedea că în cele mai multe se ortografiază numele vechei capitale a Moldovei aşa cum fiecărui scriitor îi vine la îndemînă.

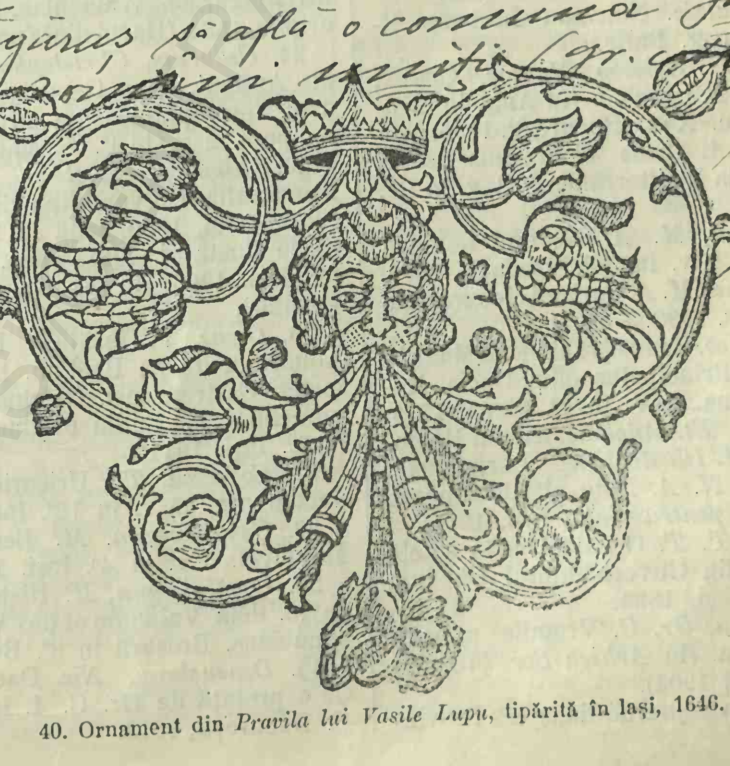
Incepînd cu citatele din ţară, găsim scris sau tipărit, în diferite hîrtii sau hrisoave vechi *Eş, Eşi, Eşii, Eşîi*, — *Ieş, Ieşu, Ieşi, Ieşii*; precum şi *Iaş, Iaşi, Iaşşi, Iaşii*. Apoi, în scrierile streine, tipărite în diferite ţări, se ortografiază acest nume: *Iassi, Iassii, Ias, Iasch, Iassy, Jassi, Jassy, Iaché, Jazy, Jaszi, Yas, Yassi, Yassy*, mai ales în opurile tipărite în limbele germană şi franceză; *Giassi* în limba italiană; *Ijaszwar, Iaszvaros, Iássvásar, Iasznazathar, Bachloijaszwar*, după cîţiva scriitori unguri şi saşi.

Iassach, în unele opuri slave, (ruseşti, polone etc.); *Aspazary, Astin (?)* în scrieri armeneşti; *Ieş-bazar* sau *Iaş-bazar* turceşte; *Iassc, Iassium, Iassum, Iassios, Municipium Iassiorum* în opurile latineşti, etc.

Cari din toţi îl vor fi scriind mai corect, e greu de gîcit. Nici o autoritate civilă ori literară n'a stabilit pînă acum, în mod indiscutabil, cum e drept şi cum trebuie să se scrie numele vechei capitale a Moldovei. Singura denumire însă care a prins şi se susţine mai mult în ortografia romînească, e acea de: **Iaşi**.

De asemenea numele locuitorilor acestui oraş e scris tot cam în atîtea chipuri, ca şi numele locului; aşa fel că'l întîlnim nu rare ori în diferite scrieri, din limbele ce ni sunt familiare, scris astfel: *Eşan-Eşeni, Ieşan, Iaşan, Iassian, Jassian, Jassyan, Iassien, Iassiôte, Iassier, Iassiensis, Aştin* etc.

După noi, singura scriere sau pronunţare proprie şi potrivită caracterului graiului romînesc, actual, este numai aceea de: *Ieşan-Ieşeni*.

40. Ornament din *Pravila lui Vasile Lupu*, tipărită în Iaşi, 1646.

41.

BIBLIOGRAFIA CĂRŢEI I.

1. *Ackner* &. *Muller, Fr.* Die Römischen Inschriften in Dacien. 1 v. in 8o. Wien. 1865.

2. *Amfilohie, Episcopul Hotinului.* De obşte gheografie pe limba moldovenească, scoasă de pe gheografia lui Bufier, după orînduiala care acuma mai pe urmă s'au aşezat în Academia de la Paris. 1 v. in 4⁰. Iaşi, 1795. Tip. S-tei Mitropolii.

3. *Andrieşescu, I. G.* Contribuţie la Dacia înainte de Romani. 1 v. in 8⁰. Iaşi. 1912.

4. *Asachi, Gh.* Calendare pentru Poporul Romînesc, pe diferiţi ani.

5. *Asachi, Gh.* Tablou hronologic din Istoria veche şi nouă a Moldovei. *(Uricar).*

6. *Asachi, Gh.* Raport către Eforia Municipalităţii Iaşi. (Della No. 26 pe 1851).

7. *Arhneth, I. von.* Zwölf Römische Militär-diplom. 1 v. in 8⁰. Viena. 1843.

8. *Augé, Claude.* Nouveau Larousse Illustré. 8 v. in 4⁰. Paris.

9. *Bandinus, Episcop Marcus.* Codex, tradus de V. A. Urechie. (In Analele Academiei Romîne. XVI) Bucureşti. 1895.

10. *Bartali A.* Ortus et occasus Romanorum in Dacia Mediterranea &. 1 v. in 12⁰. Posonii. 1787.

11. *Baudrand, M. A.* Novum Lexicon Geographicon. 2 v. in fol. Isenaci. 1677.

12. *Baudrand, M. A.* Parisini Geographia. 2 v. in 4⁰. Paris. 1682.

13. *Benkö, Ios.* Transilvania sive Magnus Transilvaniae Principatus olim Dacia Mediterranea dictus... 1 v. in 4⁰. Viena. 1778.

14. *Billecocq, Et. Adolphe.* Album Moldo-Valaque. (In *L'Illustration*). Paris. 1848.

15. *Bogdan, N. A.* Note şi Documente (In rev. *Lupta pentru viaţă*, Iaşi, 1905).

16. *Burada, T. T.* O călătorie în satele Moldoveneşti din Guvernămîntul Cherson (Rusia). Broş. Iaşi, 1893.

17. *Buţureanu, Gr. C.* Vremile preistorice în România. (In *Arhiva Soc. Ştiiţifice şi Literare.* Iaşi, 1904).

18. *C...* (qui a sejourné dans ces Provinces): Histoire de la Moldavie et de la Valachie, avec une dissertation sur l'état actuel de ces deux provinces. 1 v. in 16⁰. Jassy, 1777. Aux dépens de la Société Typographique des Deux-Ponts.

19. *Călăuza Iaşului.* Broşură in 32⁰. Editura F. Şaraga, Iaşi. 1912.

20. *Cantemir, Prinţul Dimitrie.* Descrierea Moldovei. 1 v. in 4⁰. Tip. Mănăstirei Neamţul. 1825.

21 *Cantemir, Prinţul Dimitrie.* Cronicul Romîno-Moldavilor. 2 v. in 8⁰. Iaşi. 1835.

22. *Cantemir, Prinţul Dimitrie.* Istoria Imperiului Otoman. Traducere de Dr. Ios. Hodosiu, 1 v. in 8⁰. Bucureşti, 1876.

23. *Castaldo, Iacobo.* Romaniae (quae olim Thracia dicta), vicinarumquae regionum, uti Bulgariae, Walachiae, Sirfiae, etc. descriptio. 1584. (Hartă dintr'un op necunoscut).

24. *Cellarius, Christophorus.* Notitia Orbis Antiqui, sive Geographia Plenior, ab ortu Rerumpublicarum ad Constantinorum tempora. 2 v. in 4⁰. Lipsiae, 1731.

25. *Climescu, Const. şi N. A. Bogdan.* Monografia Universităţei din Iaşi, dela înfiinţarea ei, 1860, pînă la 1906, cu numeroase ilustraţii fotografice. Manuscris, in fol. Iaşi. 1906. (In Arhiva Senatului Universitar).

26. *Cocuz, V.* Iezătura Iazului Roman. Aquarium de pe Bachlui. Iaşul Cetate Romană. Castrum Iasi. Origina şi semnificaţia numelui Iaşi. Studiu original de.. Broşură in 8⁰. Iaşi. 1911.

27. *Codrescu, Th.* Uricariul, colecţie de documente. 25 v. in 12⁰. Iaşi, 1873—1895.

28. *Cogălniceanu, M.* Letopiseţile ţărei Moldovei. 3 v. in 4o. Iaşi. 1842—46.

29. *Cogălniceanu, M.* Histoire de la Moldavie, dela Valaquie et des Valaques transdanubiens. Broşură in 8⁰. Berlin. 1841.

30. *Densuşianu, Nic.* Dacia preistorică. Cu o prefaţă de Dr. C. I. Istrati. 1 v. in 4⁰. Bucureşti, 1913.

31. *Dogiel.* Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magnus Ducatus Lithvaniae. 5 v. in 8⁰. Viena, 1758—1764.

32. *De Vit, Dr. Vincentius.* Totius Latinitatis Onomasticon opera et studio. 3. v. în 4o. Prati. 1883.

33. *Devrien, A. F.* Rossia, Noworossia i Crim. T. XIV. in 8⁰. St. Petersburg. 1910.

34. *Desjardins, Ernest.* La Table de Peutinger. 1 v. in fol. Paris. 1873—6.

35. *Domaschewski, Alfred de.* Archäologische-Epigraphische Miltheilungen. 1 v. in 8⁰. Viena.

36. *Douza, Gio.* De Itinere suo Constantinopolitano. 1 v. in 16⁰. Lugduni Batavorum. 1599.

37. *Ferrarius, Gh. et M. A. Baudrand.* Novum Lexicon Geographicum. 2 v. in 4⁰. Paris. 1677.

38. *Fridvalsky, I.* Inscriptiones Romano-Transilvanicae. 1 v. in fol. Claudiopoli. 1797.

39. *Froehner, Wilhelm.* La Colonne Trajane expliquée. 1 v. in 4⁰. Paris. 1865.

40. *Frunzescu, Dim.* Dictionar topografic al Romániei. 1 v. în 8⁰. Bucureşti. 1872.

41. *Fotino, Dionisie.* Istoria generală a Daciei, tradusă de G. Sion. 1 v. in 8⁰. Bucureşti. 1859.

42. *Funccio, Iohannes.* Chronologia hoc est omnium temporum et annorum ab initio mundi ad a. 1552. Computatio. 1 v. in fol. Regiomente. 1552.

43. *Ghibănescu, Gh.* Originele Iaşului. (In rev. *Arhiva Ştiinţifică şi Literară* din 1903).

44. *Ghica, Dim. I.* Herodot. Traducere din limba originală. 4 v. in 8⁰. Berlin. 1894.

45. *Gruter, Ianus.* Inscriptionum Romanorum corpus absolutissimum. 1 v. in fol. Heidelberg. 1616.

46. *Gruter, Ianus.* Corpus Inscriptionum ex recensione et cum annotationibus I. Georgii Graevi. 1 v. in fol. Amsterdam, 1707.

47. *Guerin, Paul.* Dictionnaire des Dictionnaires. 5 v. Paris. f. d.

48. *Haşdeu, B. P.* Istoria Critică a Românilor. 2 v. in 4o. Bucureşti. 1874.

49. *Haşdeu, B. P.* Arhiva Istorică a României. 3 v. in 4⁰. Bucureşti. 1865—7.

50. *Herodot.* (v. Ghica D. I.)

51. *Hodosiu, Dr. Iosif.* (v. Cantemir).

52. *Hommann, Ioh. Baptistus.* Danubii Fluminis... pars infima în qua Transylvania, Walachia, Moldavia etc. Nuremberg. f. dată.

53. *Iaşşii,* de Octav Minar. Broşură. Editura Librăriei I. V. Ionescu. Iaşi. 1912.

54. *Katancsich.* Orbis antiquus ex Tabula Peutingeri. 1 v. in 4⁰. Budae.

55. *Katona, Stephano.* Epithomae chronologica rerum hungaricarum, &. 3 v. in 8⁰. Buda. 1796.

56. *Lahovary, G. I., Brătianu, General C. I. şi Tocilescu, Gr. G.* Marele Dictionar Geografic al Romániei. 4 v. în 4⁰. Bucureşti. 1898—1901.

57. *Langlois, Victor.* Géographie de Ptolémée, reproduction photolithographique &. 1 v. in fol. Paris, 1867.

58. *Larousse, Pierre.* Grand Dictionnaire Universel. 17 v. in 4⁰. Paris. f. d.

59. *Lazio, Wolfgango.* Republica Romana în Exteris Provinciis, Bello Acquisitas, constitutio, comentariorum etc. 1 v. in 8o. Frankfort-pe-Main. 1598.

60. *Magini, Gio. Ant.* Geografia cioé descrittione Vniversale dela Terra, di Claudio Tolomeo, adnotată. 2 v. in 4⁰. Veneţia, 1598.

61. *Manesson-Mallet, A.* Description de l'Univers, &. 5 v. in 8⁰. Paris. 1683.

62. *Marienescu, Dr. At.* Observări la Originele Iaşului. (In *Arhiva Ştiinţifică şi Literară*, XV.).

63. *Melchisedec, Episcopul.* Inscripţiunile Bisericilor Armeneşti din Moldova. (Analele Academiei Române, 1882).

64. *Mercator, Gehrard.* Harta Europei din 1554. (In Muzeul Postal din Berlin).

65. *Michelet, Jules.* Les Roumains...

66. *Mommsen, Theodor.* Corpus Inscriptionum Latinarum. 10 v. in fol. Berlin. 1863—83.

67. *Neigebauer, I. F.* Beschreibung der Moldau und Walachei. 1 v. Breslau. 1854.

68. *Onciul, Dim.* Originea Principatelor Române. 1 v. in 12⁰. Bucureşti. 1899.

69. *Ortelius, Abr.* Synonimia Geographica sive populorum, Regionum, Insularum &. 1 v. in 4⁰. Antwerpiae. 1578.

70. *Ovidiu.* Tristele şi Ponticele (după Haşdeu).

71. *Peyssonel, de.* Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qu'ont habité les bords du Danube et du Pont-Euxin. 1 v. in 4⁰. Paris. 1765.

72. *Piç, Ladislaus.* Les Lois roumaines et leur connexité avec le droit byzantin et slave. Bucarest. 1887.

73. *Pray, G. Abate.* Dissertationes historico-criticaein Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum. 3 v. in fol. Vindobona. 1774.

74. *Ptolémée.* Geographie. (v. *Langlois*).

75. *Reicevich.* Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia. 1 v. in 8o. Napoli. 1788.

76. *Reichesdorf, G. de.* Moldaviae que olim Daciae pars chorographia. Broşură in 4⁰. mic. Viena, 1541.

77. *Rey, I. et Müller F.* Album de douze vues de la ville de Iassy. (12 vederi litografice) in 4⁰ oblong. Iaşi, 1845.

78. *Rossi, Gio. Iacomo.* Reproduceri şi explicaţii a coloanei lui Traian din Roma. in fol. Roma. (Ex. fără titlu).

79. *Rossi, Gio, Iacomo.* Descritione delli Principati dela Moldavia e Valachia, tolta

da Giacomo Cantelli da Vignola, da un exemplare trouato nel Gabinetto del Principe di Transilvania. (Hartă).

80. *Schiltberger*, *Hans*. Beschreibung der Reisen und Abenteuer. 1 v. in 8^0. Ulm. 1473.

81. *Schulze*. De Legione Romanorum XIII Gemina. 1 v. in 8^0. Kiliae. 1887.

82. *Seivert*, *Iohann*. Inscriptiones Monumentorum Romanorum in Dacia Mediteranea. 1. v. in 4^0. Viena. 1773.

83. *Seulescu*, *Gh*. Hronologia şi Istoria Universală. 1 v. in 8$_0$. Iaşi. 1837.

84. *Seulescu*, *Gh*. Raport către Eforia Iaşi. (Della Eforiei, No. 26 pe 1851).

85. *Semenov-Ţian-Şanschi*, *V. P.* Rusia, descriere complectă a patriei noastre. (In ruseşte. După Pan Halipa).

86. *Şincai din Şinca*, *Gh*. Hronica Românilor. 3 v. in 4^0. Iaşi. 1853.

87. *Stephanus*, *Carlo*. Dictionnaire historique, etc. 1 v. in 4^0. Geneva. 1662.

88. *Sulzer*, *Fr. Ios.* Geschichte des Transalpinischen Daciens. 2 v. in 8^0. Viena. 1781.

89. *Tardieu*, *Amedée*. Geographie de Strabon. 4 v. in 12^0. Paris. 1894.

90. *Timon*, *Samuele*. Imago antique Hungariae, representans Terras, adventus et res gestas gentis Hunniae. 1 v. in 4^0. Viennae, Pragae et Tergesté. 1762.

91. *Tocilescu*, *Gr. G.* Dacia înainte de Romăni. 1 v. in 4^0. mic. Bucureşti. 1877.

92. *Tocilescu*, *Gr. G.* Istoria Românilor, 1 v. in 8^0. Bucureşti, 1899, etc.

93. *Topographia* Magni Regni Hungaricae sive Nobilissimae, ejus Ditionis etc. 1 v. in 4^0. Viena, 1718. (Anonimă).

94. *Ubicini*, *A.* Les provinces Danubiennes 1 v. in 8^0. Paris. 1854.

95. *Ureche V. A.* Istoria Românilor, 12 v. in 4^0. Bucureşti.

96. *Vârnav*, *Dr. Const*. Rudimentum Physiographie Moldaviae. 1 v. Buda. 1836.

97. *Wolf*, *Dr. Andreas*. Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau. 2 v. in 12^0. Hermannstadt (Sibiu). 1805.

98. *Wolfgang*, *de Bethen Cels*. Principis Transilvaniae, &. 6 v. in 8^0. Sibiu. 1782.

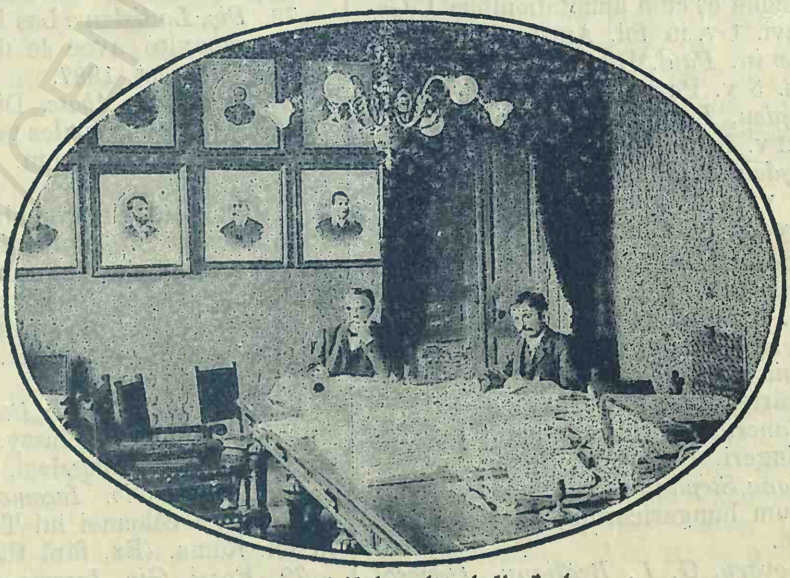
99. *Woodville-Rockhill*, *William*. The Journey of William of Rubruck, To The Eastern Parts of The World, 1253—55. Translated by... 1 v. in 8^0. London. 1900.

100. *Xenopol*, *A. D.* Istoria Românilor din Dacia Traiană. 6 v. in 8^0. Iaşi. 1896.

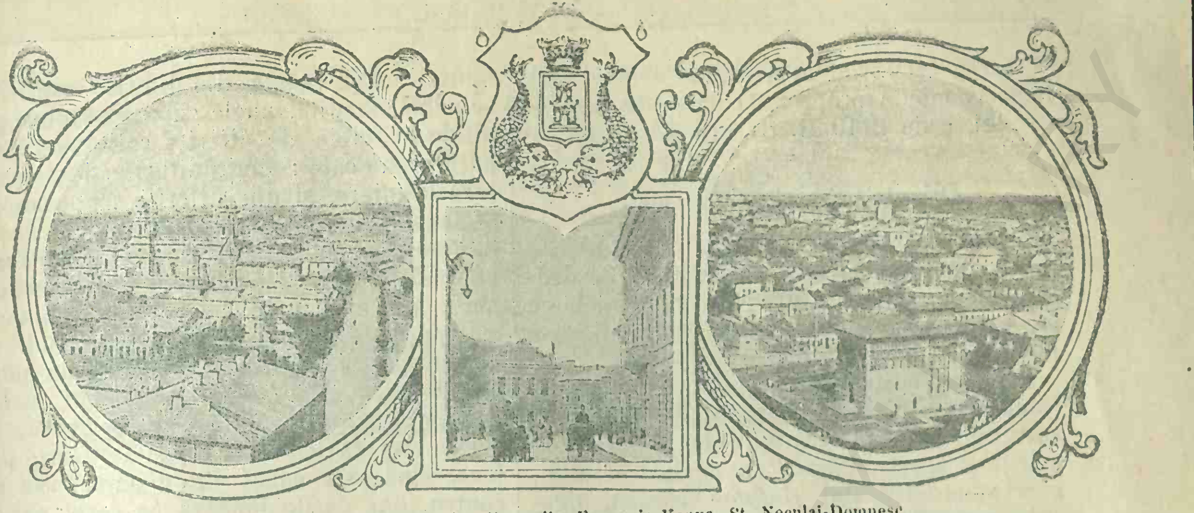
101. *Zamosius*, *Stephan*. Analecta lapidum vetustorum et nonnularum in Dacia antiquitatem. 1 v. in 8^0. Patavia. 1593.

PERIODICE:

1. *Albina Românească*, foae septămînală, redactată de G. Asaki. Iaşi. Diferiţi ani.
2. *Arhiva Societăţei Ştiinţifice şi Literare*, revistă lunară. Iaşi. Diferiţi ani.
3. *Columna lui Traian*, foaie septămînală redactată de B. P. Haşdeu. Bucureşti. 1876.
4. *Convorbiri Literare*, revistă lunară, redactată de I. C. Negruzzi. Iaşi. Dif. ani.
5. *Gazeta de Moldavia*, sept. Iaşi. 1850—1.
6. *Glaneur (Le) Moldo-Valaque*, revistă lunară, redactată de G. Asaki. Iaşi, 1845.
7. *Lupta pentru viaţă*, revistă lunară, redactată de N. A. Bogdan. Iaşi. 1903—5.
8. *Propăşirea*, *foae ştiinţifică şi literară*, sub direcţia lui Cogălniceanu. Iaşi. 1844.
9. *Revista pentru Istorie*, *Arheologie şi Filologie*, trimestrială, sub direcţia lui Gr. G. Tocilescu. Bucureşti.
10. *Tinerimea Română*, revistă lunară, su bdirecţia lui Gr. G. Tocilescu. Bucureşti.

42. Sala Senatului Universităţei din Iaşi.

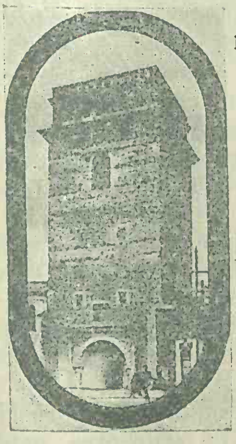

43—45. Diferite vederi din Iași: Mitropolia, Farmacia Konya, St. Neculai-Domnesc.

CARTEA II.

Descriere geografică, politică și socială.

a. Generalități asupra așezărei și constituirei orașului.

46. Turnul Golici.

Orașul Iași, foastă capitală a Principatului Moldovei timp de vre-o trei veacuri, pînă la unirea acestuia cu Principatul Munteniei și strămutarea Capitalei la București, este așezat în cea mai mare parte pe coastele de răsărit, miazăzi și apus ale platoului numit *Copoul;* o parte ocupă coasta apusană a platoului *Șorogarii;* o altă parte se întinde pe un șes, numit al *Bahluiului,* și formează două brațe principale, din care unul se sfîrșește urcinduse pe dealul *Nicolinei*, (meazăzi-apus), iar celalt merge spre comuna *Buciumi*, (miazăzi).

Iașul este orașul cel mai de samă din toată țara, după București, și e astăzi reședința județului ce poartă aceeași denumire, *Județu' Iași,* în mijlocul căruia e și situat. Este încunjurat sau mărginit de 7 comune rurale, și anume, începînd dela miazănoapte spre răsărit: *Copou*, (zisă și *Tîrgușorul Copou*), *Holboca*, *Tomești*, *Buciumi*, *Galata*, *Miroslava* și *Tăutești*, cu cari este legat prin șosele naționale sau județiene, ce încep dela diferite bariere ale orașului.

Unele părți din oraș ce trec de foastele bariere, însă fac parte tot din autoritatea comunală a orașului Iași, iau denumirea de *Tîrgușorul Nicolina*, ce se prelungește pe șoseaua județiană Iași—Vaslui, *Tîrgușorul Păcurari*, peste bariera Păcurari, *Mahalaua Mihai-Sturza*, peste bariera Socola, până la cotuna Trei-Fîntîni din Comuna Buciumi, și *Mahalaua Șepte-Oameni*, peste bariera Abatorului.

*

Situația topografică.

Coordonatele geografice ale orașului Iași, după opul *Connaissance des Temps*, editat de Direcția Observatorului Astronomic din Paris, sunt stabilite astfel:

La Biserica Sf. Haralamb, punctul cel mai înalt (crucea turnului):

Latitudinea N.	47°. 10′. 24″
Longitudinea E. dela Paris	25°. 15′. 3′ în arc
	1ʰ. 41ᵐ. 0ˢ,2 în timp.

La Biserica Lipovinească, punctul cel mai jos:

Latitudinea N.	47°. 9′. 10′
Longitudinea E. dela Paris	25°. 15′. 0′ în arc
	1ʰ. 4ᵐ. 0ˢ,0 în timp.

Altitudinea orașului deasupra nivelului Mărei-Negre este variabilă; astfel avem: 40 metri la varsarea pîrăului Călcaina în Bahlui, — punctul cel mai jos; 95-100 m. la Scoala Militară, str. Carol; 145 metri la Copou, întâiul Rond, punctul cel mai ridicat.

Suprafața orașului după măsuratoarea și planul făcut de Comună în anii 1896—97, este de 16,235,740 metri patrați, ceea ce face 1182 fălci, 27 prăjini, 13 stînjini patrați, sau 1623 hectare și 5740 metri patrați. Circonferența Iașului este aproximativ de 27600ᵐ.00, iar diametrul maxim e, intre Tîrgușorul-Păcurari și Abator, de 7500ᵐ.

Intreg teritoriul aparţinînd Comunei Iaşi, inclusiv micile proprietăţi de peste raza oraşului, e de 2119 H. 81 arii 33 m. p.

*

Diferitele aspecte ale Iaşului.

Văzut din zborul paserei, Iaşul ne dă forma unei stele cu raze neegale, de deosebite lungimi, alcătuite din mahalalele ce se prelungesc dela centru spre diferite puncte mărginaşe.

La poalele dealurilor Copou şi *Tataraşii*, (nume ce ia prelungirea platoului Şorogari), se întinde un şes mare, *Şesul Bahluiului*, mărginit spre miazăzi cu dealul *Rèpedea*, spre apus cu dealul *Galata-Nicolina*, deschis spre miazănoapte-apus şi spre răsărit-miazăzi. Acest şes este de un nivel aproape uniform, avînd o declivitate abia de vre-o trei metri dela apus spre răsărit-miazăzi, pe întreaga distanţă cît traversează oraşul,—aproape opt kilometri.

Infăţişarea întreagă a Iaşului, fie de pe şesul Bahluiului, fie de pe unul din dealurile încunjurătoare, dar mai ales de pe vîrful dealului lui Păun, de la Repedea, este foarte pitorescă, prezintînduse într'un lung amfiteatru, ca o adevărată panoramă, desfăşurată pe o întindere de peste şepte kilometri, în care din punct în punct se opreşte ochiul privitorului la strălucirea unor clopotniţe, sau la albeaţa unor cladiri impunătoare, atît ca mărime cît şi ca fel al construcţiei. Printre toate clădirile şi monumentele oraşului, de forme cu totul variate, pîlcuri de copaci stufoşi sau pajişti verzi împodobesc priveliştea şi-i dau un ton de viaţă şi de veselie.

Aproape toate casele au în jurul lor plantaţii de arbori, arbuşti, flori sau diferite semănături.

Cu cît punctul de privire se schimbă, cu atîta şi vederea Iaşului ia o formă nouă şi interesantă.

Sara, mai ales, oraşul produce un aspect admirabil, întrucît miile de lumini produse de lampioane electrice sau felinarele publice, ori ferestele luminate, dau impresia unei grădini imense şi feerice.

Nu tot astfel este şi impresia ce o simte străinul cînd intră pe unele bariere în oraş, căci, afară de bariera Copoului, de unde mergînd spre centru, se întîlnesc numai clădiri frumoase, curate şi unele chiar impunătoare ca stil şi mărime, intrările prin celelalte barieri dau o privelişte cu totul deosebită, întrucît mahalalele mărginaşe ale Iaşului, ca Socola, Nicolina, Ciurchii, Moara-de-vînt etc., sunt compuse în mare parte din case mici, construite fără nici o normă, din materialuri ordinare, şi fără a ţinea samă de aliniere ori de vre-un sistem anumit de clădire. Acoperemintele sunt făcute din diforite materiale, scînduri, şindilă, unele chiar cu stuh şi paie, altele cu table de diferite calităţi şi foarte puţine cu oale ; îngrăditurile, deasemenea fără aliniere, şi din diferite materiale ; la aceasta adăugînduse şi faptul că în mahalale sunt o mare parte de strade nepavate, nenivelate şi nealiniate, care în timpuri ploioase mai ales, produc o privelişte din cele mai puţin plăcute ochiului şi... nasului.

Deaceea par justificate pînă la un punct cele ce s'au spus de unii publicişti străini cari au vizitat Iaşul în diferite epoce, că, acest oraş dă impresia unei civilizaţii perfecte cînd este văzut de departe, sau din centru, dar desiluzionează cu totul pe cei ce pătrund în mahalalele sale.

*

Rîul Bahlui, Pîrăe, Iazuri, Isvoare.

Prin şesul dela poalele Iaşului trece micul rîu *Bahlui*, ce isvoreşte din Bîrnova-Delenilor, aproape de Hîrlău, judeţul Botoşani, şi traversînd o parte din mahalalele de jos ale oraşului, merge să se verse în rîul Jijia, la o depărtare de vre-o 12 kilometri de Iaşi. Bahluiul seacă aproape cu totul în cursul verilor secetoase, iar în timp de desgheţuri repezi sau ploi continue se revarsă, şi acopere cu apă cea mai mare parte din şesul ce'l traversează.

Un pîrău, *Nicolina*, (cărui i se mai zicea şi Miculina), isvorît din pădurea Mînăstirei Bîrnova, la miazăzi-apus de Iaşi, alimentat mai mult de ploi, intră în oraş prin mahalaua *Frumoasa*, trece prin mahalalele *Nicolina* şi *Ziua-Crucei*, şi se varsă în Bahlui, mai sus de podul de fer al Căiei ferate ; şi acest pîrău seacă adesea în timpul verei, sau se revarsă prin mahalale în timp de ploi torenţiale. Un alt pîrău, *Cîlcaina*, (adevărata pronunţie a poporului e *Cîcaina*), e format din scurgerea unui iaz numit *Cîrligul*, la miazănoaptea Iaşului, trece între cele două dealuri pe care este aşezat Iaşul, Copou şi Tataraşi, şi se varsă la o margine a oraşului chiar, în Bahlui. Acest pîrău este în parte canalizat astăzi.

Trei iazuri de mică suprafaţă, stavilate în chip artificial, prin zăgazuri de pămînt, se află în trei deosebite puncte mărginaşe ale Iaşului : *Iazul Beldiman* (pe a cărui zagaz e aşezată o moară purtată de apă), spre apus, pe şesul Bahluiului ; *Iazul Cîrlig*, spre miazănoapte, între platourile Copou şi Şorogari ; *Iazul Ciric*, între dealurile Tataraşii şi Şepte-Oameni. In timpuri secetoase şi aceste rezervorii de apă sunt aproape goale.

Isvoare şi fîntîni sunt puţine în oraş, şi apa ce ele o dau nu are toate calităţile cerute unei ape potabile, fiind întrebuinţată mai mult pentru adăpatul vitelor şi uzul

casnic; *apa de băut* a fost adusă mai întâi prin canalizări subterane, cu drenuri și tuburi de oale, apoi de fier, din deosebite regiuni din afară de oraș, și anume din dealurile *Aroneanu, Ciric, Șepte-Oameni* și *Galata (Valea-Seacă)*. Din anul 1909 a început a se alimenta întregul oraș cu o cantitate zilnică de aproape zece mii metri cubi apă potabilă, adusă printr'o canalizare subterană dela isvoarele din *Timișești*, județul Neamț, apă care este distribuită la toate proprietățile din oraș și prin guri speciale la trotuare, pentru cazuri de incendiu, pentru spalarea stradelor și piețelor și uzuri casnice ale populației sarace.

47.

b. Căi de comunicație. Edificii. Locuitori. Indeletniciri. Autorități.

Vrednice sunt de observat căile de comunicație din centrul orașului; stradele centrale sunt cele drepte, mai toate asfaltate cu bitum, presat sau turnat; acele înclinate și unele de prin suburbii sunt pavate cu granit, bolovani de riu sau macadam.

Trotuarele în mai tot orașul sunt pavate cu asfalt turnat, avînd bordurile de granit sau gres. Sunt în total peste 430 strade în oraș, representînd o lungime de mai mult de 210 kilometri.

O șosea națională venind dinspre Podul-Iloaei, traversază șesul Bahluiului, și în strada Socola se bifurcă, mergînd o parte spre Țuțora-Prut, iar alta spre Vaslui, prin dealul Repedei. Dela capetele orașului, după foastele bariere, pornesc în diferite părți șosele județiene bine întreținute.

Mai multe linii de tramway electric încrucișază orașul pe diferite căi principale, sfîrșinduse la șepte bariere ale orașului, Gara, Nicolina, Socola, Abatorul, Sărăria, Copou și Păcurari.

Cinci linii de cale ferată se unesc la Iași: linia dela *Dorohoi*, prin Cucuteni-Larga, acea dela *Pașcani-Roman-Cernăuți*, o alta dela *Hîrlău-Podul-Iloaei*, alta dinspre *Ungheni-Rusia*, și a cincia dinspre *Vaslui-Huși-București*. Toate trenurile se opresc într'o singură gară mare, impunătoare ca construcție și stil, așezată pe șesul Bahluiului. O haltă, *Nicolina*, fără importanță comercială, e stabilită pe strada Nicolina.

Un pod de piatră, *Podul-Nou*, pe șoseaua Națională Țuțora-Podul-Iloaei, precum și trei de lemn, fostul *Podul-Roș*, al lui *Trancu* și al *Bulargei*, înlesnesc comunicația orășenilor de pe o parte pe alta a Bahluiului. Un pod de fier dublu, al Căilor ferate, servește pentru liniile Vaslui și Ungheni.

*

Clădirile. Iluminația. Locuitorii.

Un mare număr de biserici înpodobesc orașul, între cari se disting mai ales *Mitropolia, Trei-Erarhii, Sft. Necu'ai-Domnesc, Golia, Sf. Sava* etc.; mai multe case mari și palate sunt împrăștiate în diferite regiuni, dar mai ales pe culmea Copoului, cea mai curată și mai aleasă suburbie a Iașului. In aceste mari construcții, din cari multe aparținînd Statului sau Comunei, sunt așezate autorități, școli publice și particulare, institute de binefacere, fabrici, căzărmi etc. Particularii au asemenea multe case mari, frumoase, construite în stiluri moderne. De remarcat mai cu samă sunt: marea construcție a foastei *Curți Domnești*, astăzi botezată *Palatul Administrativ*, care în urma reclădirei ce i se face actualminte va fi unul dintre cele mai impunătoare palate din întreaga Europă; *Universitatea*, clădire enormă, avînd până la 300 odăi; *Cazarma* dela Copou, deasemenea o clădire enormă și impunătoare ca stil; *Liceul Internat, Hotelul Traian* etc. Mai multe statui și monumente de artă ornează diferite piețe sau grădini ale orașului. Stradele comerciale, deși mai dese în clădiri, nu prezintă însă aglomerație, și multe grădini sau plantații diferite, publice ori particulare, alternează cu casele de comerț sau de industrie.

Iluminarea orașului se face în centru cu lămpi electrice cu arc, în strade laterale cu lămpi electrice incandescente sau petrol.

Dacă însă centrul și stradele principale sunt mai malt decît îndestulător luminate, în schimb măhălălile sunt înfundate noaptea în aproape întunerec, întrucît felinarile

cu petrol sunt foarte rar aşezate, şi lumina lor destul de slabă.

Populaţia de astăzi, în raport cu întinderea oraşului, este rară ; ea se cifrează la ceva mai mult de 80,000 locuitori, în care intră şi garnizoana, şi călătorii.

Proprietăţi, cu clădiri pe ele, sunt în număr de vre-o 9000.

*

Mijloacele de trai. Cultura animalelor. Industria.

Indeletnicirile principale ale ieşenilor din centrul oraşului, pe lingă *proprietarii* mari şi mici şi *rentierii*, sunt *negoţul*, *mica industrie* şi *funcţionarismul*, în care se cuprinde *administraţia*, *instrucţia pub'ică*, *cultul* şi *paza*. Uzine sau fabrici sistematice sunt mai multe la marginile oraşului. Populaţia mărginaşă, în mare parte puţin avută, se îndeletniceşte cu industria casnică, sau cu munca braţelor, prin năimire la orce trebi de construcţie, agricultură, mică industrie, gospodărie etc. ; un număr de muncitori sunt întrebuinţaţi în mai multe uzine şi fabrici diferite de fierărie, mobile, industrii textile, electricitate, mori de făină etc., aşezate prin diferite suburbii ; mulţi alţii se ocup cu agricultura prin împrejurimile oraşului, sau creşterea vitelor de muncă ori de hrană şi a paserilor, cu cărăuşia şi altele.

Pentru acest din urmă sfîrşit, Comuna Iaşi are în juru'i *imaşuri* întinse, moşii întregi dăruite din vechime de unii din foştii Domnitori ai ţărei, imaşuri pe cari orce locuitor romîn poate da la păscut, fără plată, trei capete de vite mari sau douăsprezece vite mărunte, iar de-i întrece acest număr, plăteşte o dare relativ neînsemnată, după vitele prisositoare.

Mai tot felul de animale domestice, de muncă sau de hrană, potrivite regiunei, pasc pe aceste imaşuri : boi, bivoli, cai, oi, capre, porci, păseri domestice, etc.; toate aceste însă aparţinînd în număr restrîns de fiecare locuitor, dar în număr destul de însemnat pentru obştia întreagă. Şi, deşi nu se face aici nici o creştere sau cultură în mase de animale casnice, nici exploatări însemnate de conserve de carne, lăptării etc., totuşi, din pricina totalului de animale ce se adăpostesc, aproape la fiecare casă din mahalalele oraşului, acestea au aspectul unor mari sate, cu case, şuri, staule şi garduri rău întreţinute şi murdare, mai toate ogrăzile şi străzile respective fiind aproape în permanenţă pline de gunoaele şi necurăţeniile produse de marele număr al vitelor.

Un număr de fabrice sistematice sunt aşezate în diferite părţi ale oraşului ; şese mori sau fabrici mari de *făină*, patru *fabrici de alămuri şi fierărie industrială*, una de *mobile de lemn îndoit* mecaniceşte, mai multe fabrici de *mobile de lemn geluit*, fabrici de *pînzărie*, de *împletituri*, de *ţesătorie* de stofe ordinare, de *dubălărie*, de *frînghie* şi *şireturi*, uzine *mecanice* şi *electrice*, fabrica *Regiei monopolului tutunurilor* etc., toate aceste ocupînd un număr de mai multe mii de braţe, şi exportînd în mare parte produsele lor.

*

Autorităţile şi Instituţiile.

Sub raport juridic şi administrativ, Iaşul astăzi este reşedinţa *Prefecturei* judeţului cu acelaş nume ; este reşedinţa *Mitropolitului Moldovei şi al Sucevei ;* a unei *Curţi de Apel*, a cărei jurisdicţie se întinde peste opt oraşe din Moldova-de-sus, anume *Botoşanii*, *Dorohoiul*, *Suceava*, *Neamţul*, *Romanul*, *Vasluiul*, *Huşul* şi *Bacăul*, şi a unui *Tribunal* cu trei secţii; două *Judecătorii de ocol* (de pace) *urbane*, şi două asemenea *rurale* au fiinţă deasemenea în oraş. Mai sunt apoi : o *Administraţie Financiară*, (casierie), cu două servicii speciale de *Percepţie* ; *Poşta* şi *Telegraful* cu patru sucursale ; *Vama*, *Antrepozitele*, *Camera de Comerciu şi Industrie*, diferite *Corporaţii de meseriaşi*, o *Inspecţie de Căi ferate* etc.

Administraţia Comunală este condusă de un *Primar*, cu doi *Ajutori*, şi un *Oficer de Stare Civilă*, cari sunt aleşi din sinul unui *Consiliu Comunal* compus din 19 consilieri, aleşi şi aceştia de cetăţeni, sau, după o nouă lege, proclamaţi de Tribunal în caz de prezentare a unei singure liste la alegere; un *Prefect de poliţie*, ajutat de cinci *Comisariate de Despărţiri*, un *Comisariat de siguranţă* şi un *Comisariat al gărei*. O *Companie de Pompieri*, organizată milităreşte, cu trei secţii, un *Corp de sergenţi de oraş* etc.

In Iaşi este astăzi reşedinţa *Corpului al IV-lea de Armată* al ţărei, avînd o garnizoană compusă din un *Regiment de Infanterie*, un *Batalion de Vînători*, un *Regiment de Roşiori* (Cavalerie), un *Escadron de Jandarmi călări*, numit acum *Escorta Regală*, o *Companie de Jandarmi pedeştri* ; un *Spital militar* (la Copou), o *Infirmerie de boale de ochi* (la Frumoasa) ; asemenea şi un *Liceu Militar*.

Un număr însemnat de instituţii publice, filantropice, de credit şi economie, de cultură, asociaţii politice, industriale, economice etc., multe datorite iniţiativei particulare, puse sau nu sub controlul direct al statului, se află deasemenea în Iaşi, mai multe decît în orcare alt oraş din ţară.

Tot aici sunt aglomeraţi un număr însemnat de mari comercianţi de manufactură, numiţi angrosişti, cari introduc din străinătate tot felul de produse ale marii industrii internaţionale, după care apoi revînd ase-

menea marfă la detailişti, din întreaga ţară, ba chiar multora şi din Bucureşti. Acest comerciu special se cifrează peste suta de milioane, şi e cel ce ridică mai simţitor piaţa ieşană.

*

Representanţii politici.

Constituţiunea ţărei dă Iaşului dreptul de a fi representat în Corpurile Legiuitoare de 11 *Deputaţi*, din cari 4 aleşi de Colegiul I, 6 de Colegiul al II-lea şi 1 de Colegiul al III-lea, şi 6 *Senatori*, din cari 2 aleşi de Colegiul I, 3 de Colegiul al II-lea şi 1 de *Colegiul profesorilor Universitari*.

Consiliul judeţian, ales de aceiaşi alegatori caşi pentru Deputaţi, se compune din 6 membri la Colegiul I, 6 la Colegiul al II-lea şi 6 la Colegiul al III-lea.

Consiliul Comunal, ales de două colegii speciale comunale, se compune din 19 consilieri, din cari 8 aleşi de I-iul Colegiu şi 9 de al doilea.

Camera de Comerciu şi industrie este deasemenea compusă din 16 membri, aleşi de a-

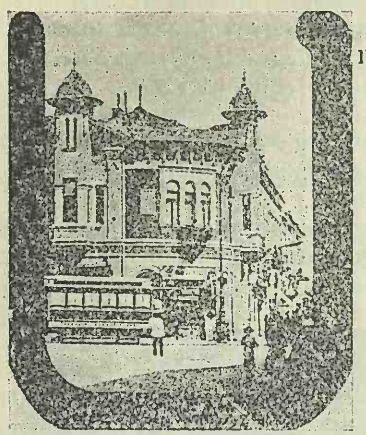
48. Un capăt al stradei Ştefan-cel-Mare.

numiţi alegători, cuprinşi într'o listă specială, întocmită după legea acestei instituţii, şi cari pe anul curent 1913—14 numeră 315 alegători.

Cetăţenii cari au dreptul de a figura pe diferitele *liste de alegători* pentru Corpurile constituite de mai sus, sunt în următorul număr, în anul curent 1913—14: la Colegiul I de Cameră 534 alegători; la colegiul al II-lea 2916 alegători direcţi şi 658 indirecţi; iar la colegiul al III-lea sunt 686 alegători indirecţi,—direcţi nefiind nic unul. La Colegiul I de Senat sunt 631 alegători, iar la al II-lea sunt 918 alegători. Colegiul Universitar pentru alegerea unui Senator, se compune din actualii profesori universitari şi din profesorii trecuţi la pensie.

La colegiile comunale, listele electorale pe anul 1913—14 cuprind: 1927 alegători la colegiul I, iar la colegiul al II-lea 1341 alegători direcţi şi 658 indirecţi.

c. Formaţiunea geologică a solului Iaşului şi împrejurimilor sale.

50. Colț din Piața Unirei.

Un studiu complect asupra situaţiei geologice a oraşului Iaşi nu s'a făcut nici odată; se găsesc totuşi menţiuni de studii superficiale asupra terenurilor din diferite regiuni ale Moldovei-desus, în care intră bine-înţeles şi terenul judeţului şi a oraşului Iaşi.

Astfel, vedem menţionate, în *Discursul de recepţiune* a D-rului An. Fătu, ca membru al Academiei Române, diferitele cercetări şi expuneri ce s'au făcut în veacul trecut de mai mulţi învăţaţi străini, şi unii romîni, dintre cari vom cita pe acelea ale lui F. S. Beudant, *Voyage mineralogique et géologique en Hongrie, pendant l'année 1818*; a D-rului Meyer, intitulat *Du Progrés dans les Principautés des Valachie et de Moldavie*, în anul 1839; a lui Lowir din acelaş an; a lui Hommaire de Hell, marele naturalist francez, care a călătorit în ţările romîne, descriind şi fisiografia Basarabiei, pe care a publicat'o în *Le Glaneur Moldo-Valaque*, din Iaşi, în 1841; D-rul Iacob Cihak, care cel întăi face o enumeraţie superficială a mineralelor ce se găsesc, după cercetările sale, în pămîntul Moldovei; studiul lui Coquard, publicat în *Buletinul Societăţei geologice* din Paris (prin 1850); a lui Grigore Cobâlcescu care publică în *Revista Romînă pentru ştiinţă litere şi arte,* din Bucureşti, în 1862, un interesant articol despre *Calcarul dela Repedea*, de lîngă Iaşi; a lui F. Foeterle, care a scris un articol asupra întinderei scalei sarmatice (a păturilor cerithiane), în Bucovina şi partea nordică a Moldovei, cu arătarea stărei geologice a localităţilor situate dealungul căei ferate Cernăuţi-Suceava-Roman-Iaşi, articol publicat în revista *Verhandlungen der K. K. geologischen Reichanstalt*, No. 16 din 1879, şi alţii. Din toate aceste însă puţine date geologice interesante putem culege pentru Iaşul propriu zis; singura publicaţie care să ne dee indicii mai amănunte şi mai preţioase asupra terenurilor pe care e aşezat oraşul nostru, cît şi împrejurimile sale, cari în comun formează *Judeţul Iaşi,* este acea făcută de Dl. Romulus Sevastos, profesor de geologie la Liceul Militar din localitate, şi tipărită în *Anuarul Institutului Geologic al României*, Anul V, 1911, Fasc. 2, cum şi într'o broşură specială, sub titlul *Descriere geologică a Imprejurimilor oraşului Iaşi*. Deci, după o intervenţie ce am făcut-o, Dl. Sevastos cu multă bunăvoinţă mi-a întocmit un rezumat al cunoştinţelor sale anume pentru scrierea de faţă, din care utilizez aici următoarele principale puncte.

*

Cercetările D-lui R. Sevastos.

Cea mai veche menţiune geologică asupra oraşului Iaşi se află în lucrarea lui J. J. Huot, *Voyage dans la Russie Meridionale sous la direction de Demidoff,* din 1839, care nu prezintă decît o importanţă istorică, căci el raportează depositele din dealurile de la miazăzi de oraş, la supracretaceu.

In 1862 Gr. Cobâlcescu (vezi mai sus), publică cea întăi lucrare a sa asupra Calcarului dela Ropedea, pe care'l raportează la Miocenul mijlociu, iar partea superioară a straturilor dela Repedea la baza Pliocenului, fiindcă găsise acolo *Rhinoceros megarhinus*.

In 1870 Foetterle (loc citat) descrie depozitele din Moldova ce le urmăreşte către răsărit de Siret, pe la Tîrgul-Frumos şi Iaşi, stabilind vrîsta lor sarmatică.

Mai tîrziu în 1883, apare principalul studiu al lui Cobâlcescu, în *Memoriile Şcoalei Militare din Iaşi*, şi apoi un raport cătră Primăria Iaşi, intitulat *Studiu hydro-geologic*, în chestia alimentărei oraşului Iaşi cu apă, publicat într'un suplement la *Monitorul Comunei Iaşi,* No. 8 din 7 Martie 1896, unde se găsesc numeroase date asupra depositelor sarmatice şi o secţiune prin dealul Repedea şi Copou.

In 1903 R. Sevastos, în broşura *Sur la faune pleistocène de la Roumanie* (Paris 1903), publică diferite resturi de mamifere fossile, aproape toate găsite în împrejurimile Iaşilor.

*

Dealuri şi Văi.

Din punct de vedere topografic putem deosebi în Iaşi şi împrejurimi, dealuri mari, dealuri mici, văi principale şi văi secundare.

Reunim în regiunea dealurilor mari toate colinele şi platourile, ale căror înălţimi trec peste 300 sau 360 m. deasupra Mării Negre. Ele formează culmea *Voineşti-Repedea* de la sudul Bahluiului; remănînd pen-

tru reginnea dealurilor mici acele podişuri şi măguri cu înălţimea mai mică de 300 m., atingînd de ordinar 150—250 m., cum sunt dealurile dela N. de Bahlui. Intre aceste două categorii de dealuri există de altfel şi o deosebire din punctul de vedere al constituţiunei geologice.

Văi principale sunt acolo ce presintă aluviuni, cum e şesul Prutului şi al Bahluiului, rămînînd numirea de văi secundare pentru cele fără aluviuni.

In spre nord de şesul Bahluiului întîlnim o serie de dealuri, care se îndreaptă spre sud, terminînduse prin pante line în albia majoră a acestui rîu. Dealurile se întind în spre nord pînă în *basenul Jijiei,* iar creasta despărţitoare a acestor două basene hydrografice se apropie foarte mult de acest din urmă rîu, lăsînd astfel loc unei mari desvoltări pentru versantul Bahluiului.

Inălţimea colinelor de pe foaia Iaşi şi Ungheni se rîdică pînă la 220 m. Ele dau naştere la podişuri uneori destul de întinse, ca cel dela *Aroneanu* (dealul Ciricului) şi *podişul lui Chiriţă ;* iar între ele platourile şi dealurile sînt despărţite prin văi secundare de erosiune, de multe ori cu coastele abrupte.

După cercetările făcute atît direct cît şi prin sondaje în această regiune, se constată că pretutindene basa este formată din argilă vînată plastică şi impermeabilă, de vrîstă sarmatică. Peste ea se află un strat de hleiu vărgat, care nu e altceva decît argila vînată alterată, înroşită şi sculptată de acţiunea atmosferei, probă că odinioară aceste deposite au fost expuse direct la aer. Zăcînd pe hleiul vărgat se întinde în aceste dealuri un năsip aspru cu prundiş, care la partea inferioară e mai mare la fir, devenind din ce în ce mai mărunt către partea de sus, pentru a trece într'un năsip grosolan, iar mai sus în năsip fin. Pe alocuri în prundiş găsim mici bucăţi de conglomerat, formate prin cimentarea acestui prundiş, fapt ce se observă în platoul dela Aroneanu. Acest năsip şi prundiş nu alcătueşte o singură pînză sau strat în lungul dealurilor, începînd dela cota 180 m. şi pînă la şes, ci formează patru nivele deosebite.

Năsipurile sînt acoperite de un lut galben poros, numit *loess.*

*

Copoul şi Sărăria.

Dealul Copoului este acoperit cu loess. Nivelul de prundiş şi năsip cel mai de jos a fost pus în evidenţă prin diferite săpături în deosebite puncte din Iaşi, cu ocaziunea aşezărei fundaţiunilor edificiilor, dar care nu se poate vedea decît în momentul acelor lucrări. Astfel în strada Arcu, mai jos de Liceul Naţional, cam la 60 m. pe unde astăzi se găsesc pivniţe în care se păstrează petrol, iar la spatele lor apare loessul în maluri tăiate de vre-o 40 de ani, cu ocazia unor săpături s'a găsit nivelul de prundiş cu *Unio* şi fossile sarmatice remaniate. Deci el represintă nivelul de *năsip de jos.* Acest nivel de năsip se mai arată în fundul *grădinei Fătu,* foastă grădina Botanică, unde devine aquifer şi mai spre apus către Cişmeaua-Păcurari, pe locul viran ce fusese împrejmuit şi transformat de către Primăria de Iaşi in 1899, într'un parc. Pe acest loc viran s'a putut vedea înainte de lucrările Comunei nivelul de prundiş cu sfărmături de scoici, din care eşia un isvor de apă.

Al doilea nivel de prund ese la iveală în lungul coastei răsăritene a dealului Copou, şi merge paralel cu strada Sărăriei. Acest nivel apare pentru prima oară in partea de sud, sub biserica Vulpe, pe la 90 m. altitudine, cu prundiş mic menilitic şi sfărmături de scoici sarmatice şi de *Unio,* formînd chiar un nivel neînsemnat de apă, utilisat de către locuitori prin fîntîni puţin adînci, cu debit mic. Acest nivel a fost întîlnit în saparea unui puţ la Şcoala Militară, şi descris de Gr. Cobălcescu sub numirea de deposit Pliocen, sau post-pliocen, cu *Corbicula Jassyensis* Cob. El se poate urmări în lungul str. Sărăriei, la răsărit de ea, unde vedem un mal abrupt din loess, ce se înalţă cu cît ne ridicăm mai spre miazănoapte, către bariera Sărăriei, şi aci năsipul ajunge la cel mult 110 m. înălţime.

In partea vestică a dealului Copou acest nivel de năsip nu formează un mal abrupt totuşi el se manifestă printr'un nivel de apă, ce a fost întrebuinţat prin captaţiuni pentru spitalul Sf. Spiridon, a căror casă de apă e la 120 m. Urmărind dealul Copou spre nord vom vedea, că între *Viaţă-Lungă* şi *La Pester,* dealul în partea răsăriteană formează un mal pe o lungime de aproape 1 km. In acest mal au fost făcute de către Ing. N. I. Paianu mai multe galerii pentru captaţiuni de apă în anul 1896. Galeriile atacau malul abrupt scoborînduse pînă la argila sarmatică impermeabilă 150 — 155 m., avînd direcţiunea NE—SV. In ele s'a întîlnit jos peste argilă, năsip aspru cu prundiş, sau chiar mici place de gres; deasupra năsip fin şi totul acoperit de loess. Loessul se întinde şi pe coastă mai jos de cota 160 m., ce s'a pus în vedere prin şanţurile săpate pentru scurgerea apei din galerii. Totodată s'a putut constata că loessul, după ce a fost depus, a alunecat pe coastă, scoborindu-se mai jos şi formînd increţituri, cu largi ondulaţiuni.

51.

PLANURILE ORAŞULUI IAŞI.

Oraşul Iaşi a fost rîdicat în plan întăiaş dată, în chip aproape superficial, de către călătorul austriac *Franz Ioseph Sulzer*, înainte de anul 1780, plan publicat într'o anexă din opul seu *Geschichte des Transalpinischen Daciens*, Tomul I.

După aceasta, în 1819, un Inginer italian *Giuseppe Bayardi*, a rîdicat un plan *Ichnographic* al Iaşului şi imprejurimilor sale, de pe care se găseşte astăzi numai o copie manuscrisă la *Biblioteca Centrală* din localitate, donată de fostul Primar al Iaşului Scarlat Pastia, planul original găsinduse între hîrtiele fostului arheolo[g] lonel Papazoglu din Bucureşti.

La 1824 s'a făcut un plan al oraşului Iaşi şi a[l] jurimilor sale de către un Inginer *Popovici*, pla[n] dispărut din Primărie după 1878.

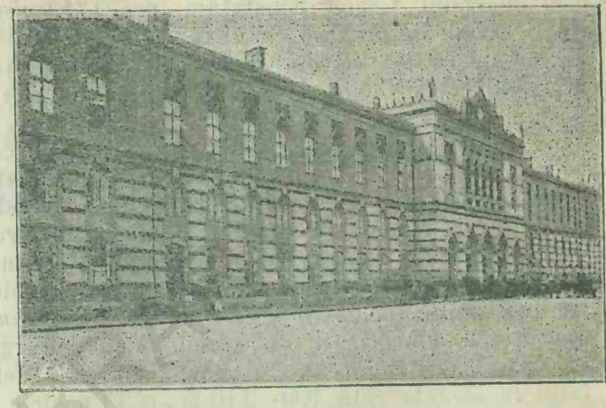
La 1844, în timpul domniei lui Mihail Gr. Stu[rdza] rîdicat un nou, *Plan topografic* de către Ingineru[l] *Raschek*, care se conservă încă la serviciul te[hnic al] Primăriei Iaşului.

In anul 1857, Iaşul a fost din nou rîdicat în către un Inginer francez, *Frédéric Peytarin*; ac[est] făcut în dimensiuni mari, a dispărut din Prim[ărie] găseşte însă o reducere pe scara de 1/2000, precu[m] [lito]grafiat pe scara de 1/5000, cari se aflu la Primărie.

[La] 1896, conform legei comunale din 1894, s'a al[cătuit ri]cerca planului oraşului, prin Inginerul *Grigore* [Bejan ca]re l'a lucrat în anii 1896 şi 1897.

[Acest] plan este făcut pe scara de 1/500 pentru usul co[munei şi] pe scara de 1/10'000 litografiat pentru usul pu[blicului], pe care dăm alaturata reducere fototipică pe 1/25'000.

[Se mai] găsesc, executate la diferite date multe planuri [a]le unor regiuni ale Iaşului, în diferite interese, [ca] în 1857 a lui Mihailiuk de Hodocin, Montanist [...]lic al Departamentului treburilor din lăuntru al [...] şi altele.

52. Gara.

53. Intrarea în str. Lăpuşneanu, dinspre nord.

54. Berăria Bragadiru, din str. Lăpuşneanu.

55. Casa *Notre Dame-de-Sion* (foastă Teodor Balş).

Astfel în dealul Copou constatăm presenţa a 3 nivele de prundiş cu nisip: unul jos la cota de 60 m.; al doilea dela 90 la 110 m, şi al treilea dela 150—155 m.

*

Dealul Şorogarilor.—

In partea apusană a acestui deal, în dreptul barierei Albineţ, la cota 110 m. muchia platoului arată rupturi pe o distanţă de mai multe sute de metri. Pe această linie în mai multe locuri se scoate un năsip roşcat, cu sfărmături de scoici. Pe coasta răsăriteană a Şorogarilor găsim un mal tăiat în loess la cota 100—110 m., ce'l putem urmări pe o mare distanţă, începînd la N. dela crucea drumurilor ce din Şorogari duc spre bariera Albineţ şi spre Moara de-Vînt, iar la S. se continuă pînă cătră cimitirul Eternitatea. Din năsipăriile de lîngă Cimitir s'au scos două măsele de *Rhinoceros leptorhinus* Cuv., după cum s'a comunicat şi prin *Buletinul Societăţei Geologice din Franţa*, pe 1903.

In dealul Şorogari deci se găseşte un nivel de năsip cu prundiş, ce se menţine între cotele 100 şi 110 m. Dacă considerăm nivelul şesului Bahluiului cotat la 40m., atunci prundişul e cu 60 m. şi ceva mai sus de şes. El este al doilea nivel de năsip şi prundiş semnalat în dealul Copou. Lîngă satul Cîrlig se găseşte al treilea nivel de prundiş cu năsip la 160 m.

*

Aroneanu sau Ciric.

Acest deal are o desvoltare în suprafaţă mult mai mare decît celelalte din jurul Iaşilor, dela nord de Bahlui; de aceia cele mai vechi captaţiuni de apă pentru alimentarea oraşului au fost stabilite în coastele sale. El este însemnat şi din punct de vedere geologic, fiindcă cu ocasiunea săpăturilor făcute s'au descoperit diferite resturi de mamifere, ce ne permit să stabilim în mod sigur vrîsta năsipurilor de jos şi din nivelul al doilea.

Şi acest deal, caşi congenerele sale din spre apus, presintă substraturi de argilă sarmatică vînătă, ce se văd pe valea Ciricului în ambele laturi, formînd sau eflorescenţe saline, sau mici moviliţe înalte de 1 pînă la 2 metri, cu suprafaţa sculptată de şănţuleţe verticale şi îngălbenite de influenţele ploilor şi ale atmosferei. La vre-o 20 m. deasupra talvegului apare loessul galben poros şi vermicular, ce se poate vedea în săpăturile efectuate pentru fabricarea de cărămizi.

In partea de sud a podişului Aroneanu, după spusa d-lui Rameder, Directorul fabricei de cărămide, s'a găsit în săpături o defensă de *Elephas* şi o măsea de *mamut (Elephas primigenius)*. D. R. Sevastos posedă de asemene o măsea a acestui animal, provenită tot de acolo. O păreche de coarne de *Bos primigenius* Boj., (specie de bou fossil), s'a aflat în marginea *platoului Sf. Ioan*, cu ocasia tăeturilor făcute pentru amenajarea împrejurimilor noului abator.

Nivelul acestui năsip corospunde cu cel din Grădina Fătu, Cişmeaua-Păcurari etc. şi formează cea mai de jos pînză de aluviuni pleistocene, raportate la studiul *Würmvereisung* Penck=*Mecklemburgian* Geikie.

Marginea sudvestică a podişului Ciric este determinată prin o linie de maluri, la poalele căreia au fost sapate drenurile, ce au alimentat oraşul cu apă. Aceste captaţiuni aveau radierul lor cam la curba de 90 m. De indată ce se întilnea nivelul de prundiş, care zace pe argila sarmatică, săpatura nu se mai adîncea în jos, ci se continua înaintînd spre răsărit. Deasupra prundişului e un năsip aspru, apoi năsip fin, numit de locuitori *pufar*; iar deasupra loessul, ce zace peste precedentul prin o alternanţă de argilă vînătă sau înroşită, cu straturi de năsip. Pe muchia dealului Ciric loessul ajunge o grosime de 16 m.

Din năsip roşcat cu prundiş dela Aroneanu s'a scos o măsea de rinocer fără corn, *Acerotherium incisivum* Cuv. Ea provine din depositele sarmatice, după cum se poate lesne vedea, fiind roasă, ca şi scoicele de moluşte sarmatice, ce le găsim în aceste năsipuri.

Tot din năsipul dela Aroneanu s'au reconstituit coarnele lopăţite ale unui cerb fosil *Megaceros hibernicus* Owen; mai este falca dreaptă cu trei măsele din fundul gurei, precum şi două măsele din falca cealaltă. Vrîsta acestui năsip ce alcătueşte al doilea nivel al regiunei (afară de aluviunile Bahluiului), a fost considerată ca *pliocenă* sau *postpliocenă* de către Gr. Cobălcescu; el însă nu avuse la îndămînă şi nu cunoştea resturile de mamifere găsite în urmă, determinate şi publicate de R. Sevastos. Pe lîngă mamiferele amintite, ce servesc să se determine ştiinţific păturile quaternare, mai este şi o scoică *Corbicula Iassyensis* Cob., care se deosebeşte foarte puţin de *Corbicula fluminalis* Müller, ce trăeşte astăzi în regiunile calde ale Africei şi ale Asiei; prin urmare această scoică ne arată o climă caldă, ca şi *Rhinoceros leptorhinus* Cuv. găsit lîngă cimitirul Eternitatea. Deci pe aceste considerente se rapoartă prundişul şi năsipul din nivelul al doilea dela Aroneanu, cel dela Şorogari, cît şi cel din dealul Copou la interglaciarul *Helveţian* Geikie=*Mindel-Riss* interglaciarzeit Penck şi parte la glaciarul *Polandian* Geikie—Riss Penck.

Pe lîngă aceste două nivele de prundiş

cu năsip în împrejurimi mai sunt încă alte 2 nivele mai vechi. Unul s'a semnalat în dealul Copou, la 150—155 m.; acesta reprezintă epoca glaciară *Saxonian* Geikie—*Mindel* Penck; în fine ultimul în marginea septentrională a platoului Valea Lupului, către Rediu-lui-Tatar, la cota 180 m., ce reprezintă primul glaciar *Scanian* Geikie—Günzzeit Penck.

*

Valea Bahluiului.

Pe şesul Bahluiului s'a efectuat o sumă de sondaje, pe baza cărora s'au stabilit 5 secţiuni transversale.

Prima secţiune şi singura de care ne vom ocupa, pleacă din dreptul Km 6+500 a şoselei Naţionale Iaşi-Ţuţora spre satul Dancu, avînd o lungime de 1700 m.

Păturile aşternute de către rîu pe vale, adecă aluviunile, au o grosime de 10 la 11 m. Aceste aluviuni sînt aşezate pe argila vînătă sarmatică, prealabil săpată de un curs anterior cu o intensitate mult mai mare. Această argilă pe laturile şesului se ridică formînd baza impermeabilă, pe care sînt aşezate depositele de prundiş şi năsip cu care am făcut cunoştinţă. Aluviunile văei presintă mai întăi la bază un strat de prundiş cu năsip aspru, ce se întinde dela o latură la cealaltă a văei, cu o grosime dela 1 m. pînă la 3.50 m. Deasupra prundului găsim un strat de năsip aspru sau fin, cu o grosime dela 3 m. pînă la 5.50 m. Mai sus urmează argile năsipoase cu o grosime ce variază dela 1 m., 2 m., sau uneori 4 metri. Aceste trei pături conţin apă şi formează stratul aquifer subteran. Deasupra este aşternut un strat destul de gros de argilă vînătă, sau diferit colorată, impermeabilă, de 3 sau 4 m., alte ori şi mai mult. Acest impermeabil separă cu totul pătura de apă de dedesubtul seu, de apele ce circulă pe şes şi de cele ale rîului Bahlui.

*

Dealurile mari. Voineşti-Repedea.

La miazăzi de Iaşi avem dealuri mult mai înalte de cît cele dela nord de Bahlui. Astfel culmea Voineşti-Repedea, prin vîrfurile sale se ridică dela 300—400 m. (P. T. Bucium 404 m.). Aceste dealuri şi prin constituţia lor geologică se deosebesc de cele mici descrise mai sus; căci pe cînd în dealurile mici găsim argila sarmatică acoperită de prundişuri, năsipuri quaternare şi loess, în dealurile mari argila sarmatică se ridică pînă la 300 sau 320 m. alcătuind *zona argiloasă inferioară*, peste care urmează *zona arenacee sarmatică* formată din năsip gresiu sau calcar oolitic. *Argila sarmatică* se poate vedea lingă fabrica de cărămidă dela gara Ciurea, la poalele dealului Zania. Ea e cenuşie bătînd în galben, compactă şi din ea se fac olane pentru acoperiş sau ţigle. Cu acest caracter se presintă argila numai în părţile, unde nu a fost atinsă de influenţele atmosferice; dar dacă examinăm coasta răsăriteană de lîngă satul Ciurea, vom vedea in rîpele ce brăzdează pînă la 4 sau 5 metri adîncime, în fund argila vînătă compactă, pe maluri e galbenă portocalie, ear la suprafaţă e transformată cu desăvîrşire, ajungînd loessoïdă. In punctele unde a fost mult expusă schimbărilor atmosferice şi mai cu samă acolo, unde e în faţa ploilor de nord, ea se alterează foarte mult; ast-fel se vede pe drumul prăpăstios al Bordei, dela cota 180—250 m. Aici argila e catenie năsipoasă şi stratificată în pături subţiri, aproape orizontale. Ea se crapă în direcţiune perpendiculară pe suprafaţa sa, dînd naştere la maluri verticale şi prăbuşiri curioase.

*

Zona arenacee sarmatică. Păun-Repedea.

In muchia dealului *Păun-Repedea*, zona arenacee apare cu o grosime de 30 m. Jos avem năsip, apoi urmează gresiuri, cari formează de ordinar piatra, ce se scoate dela Păun, iar sus avem un banc de calcar oolitic. Insă fiindcă în aceste pietrării se lucrează de multă vreme, calcarul oolitic a fost ridicat în general, incît piatra ce ne vine din acest loc este un gres foarte slab cimentat. Această localitate fiind în apropiere de Iaşi, iar punctele fossilifere de-adreptul expuse trecătorilor de pe şosea, chiar în faţa vechiului stabiliment *Băile Repedea*, a atras de timpuriu atenţiunea geologilor.

Zona arenacee sarmatică exploatată ca gres sau oolit începe la Nord dela *Holmu Ciobanului* (330 m), se intinde spre sud, menţinîndu'şi înălţimea, trece prin partea de apus a satului Păun, iar în faţa băilor Repedea se scoboară puţin la 320 m., unde esă la iveală de ambele părţi ale şoselei; apoi o intîlnim (330 m), în piscul ce domină *Schitul lui Tăriţă*, continuîndu-se spre sud în *Pietrăria Birnova*, în *Piscul Bobeica* la *Năsipii Todirelu.*

*

Cercetările geologului Gr. Cobălcescu, relative la păturile de apă din jurul Iaşului.

Credem asemenea interesant a reproduce aici şi cîteva amănunte din *Raportul* întăiului geolog romîn Grigore Cobălcescu, adresat Primarului Iaşului, cu prilejul studiilor pentru aducerea apei potabile, la 28 Iunie 1884, din care se vede că:

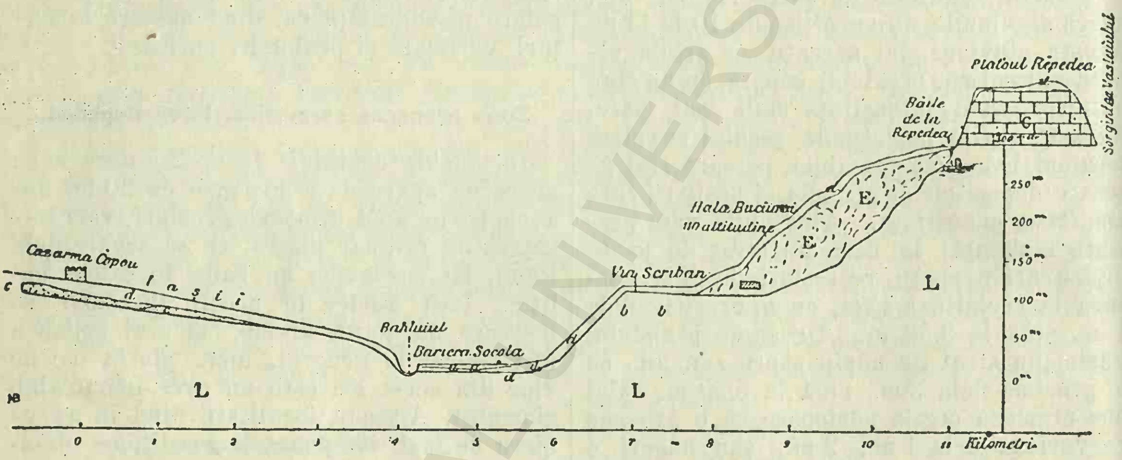
„Prin solul intreg al districtului Iaşilor, se întinde orizontal aproape o formaţiune

puternică de lut, a căreia grosime este probabil mai mare de 200 metri ; ea se întinde încă, după cum am constatat, şi prin districtul Botoşani şi prin acel al Vasluiului, înclinînduse într'un mod puţin simţibil, dar constant către sud şi trecînd po subt depozitele de calcar (piatră văroasă), ce coronează platoul Repedei şi care merg paralele cu această formaţiune.

Această întinsă şi puternică formaţiune de lut, este constituită dintr'un lut plastic, de culoare variabilă, dar mai de ordinar galbăn sau vînăt, şi este impermeabil. Suprafaţa acestei formaţiuni de lut este aceia, ce opreşte toate apele ce varsă ploile asupra solului, şi care strabat până la ea prin depozitele ce o acopăr, depozite, ce sunt toate permeabile. In ea însăşi nu este apă, afară de rari excepţiuni şi spre a se afla alt nivel de apă de cît acel ce se află deasupra ei, ar trebui a o strabate cu totul.

Văile cele mari, precum sunt valea Bahluiului, a Vasluiului, a Crasnei şi a Dobrovăţului, cît şi văile cele mici ce se deschid în aceste (afară de acea a Nicolinei), sunt sculptate în această formaţiune de lut. Cele dintăi sunt văi de erosiune superficială, cele de al doile sunt văi de erosiune internă, care urmează şi astăzi a se forma şi a se mări prin circularea apelor conţinute pe platouri, pe suprafaţa formaţiunei nepermeabile ; circulare erosivă, ce produce căderea sau prăbuşirea păturilor superioare nivelului de apă.

*

56. Secţiunea schematică Copou-Iaşi-Răpedea, întocmită de Gr. Cobâlcescu.

Platoul Repedei.

Dealul Repedei, sau mai bine *platoul Repedei* este format, precum se vede din secţiunea schematică de mai sus, şi care reprezintă totodată şi constituţiunea dealului pe care este situat oraşul Iaşi, din două depozite stratificate.

Din formaţiunea nepermeabilă L. pînă la înălţimea de 300 m. şi din calcarul dela Repedea C. pentru restul înălţimei sale ; însă pe latura sa nordică, adică pe cea întoarsă spre Iaşi, zac îngrămădite neregulate o citime foarte mare de dărâmături E., formate din blocuri, de materii pulverulente şi materii vegetale, care au fost produse prin dărămarea şi căderea păturilor de lut şi de calcar aflătoare în partea superioară.

Masa acestor dărămături are o grosime variabilă şi se întinde pe o lăţime de mai bine de 2.600 metri pe panta platoului, între 100 şi 300 metri înălţime deasupra şinelor căei ferate, ce trece pe la bariera dela Socola. Pe deasupra acestei mase de dărămături, se întinde o pătură de lut galbăn (d), ce este foarte poroasă şi foarte permeabilă. Această pătură se continuă şi pe platou şi este acea ce constitue solul arabil, pe o mare întindere din Moldova.

Apele ploilor, ce se strecoară prin acest lut poros cît şi prin pătura de dărămături, aflătoare sub el, se adună pe suprafaţa oblică (b) a formaţiunei nepermeabile şi constitue, prin urmare, un nivel de apă ce alimentează mai multe sorginţi naturale sau puţuri sapate artificial.

Calcarul, ce se află deasupra platoului, este şi el o masă permeabilă şi apele ploilor îl străbat, spre a se acumula la baza sa (c), unde sunt reţinute de pătura nepermeabilă. Astfel se formează un nivel aquifer important şi avut, căci calcarul are o foarte mare întindere şi o grosime de mai bine de 60 metri. Această napă de apă adunată pe faţa superioară a podişului produce, prin reşchirarea sa, sorginţile dela Repedea, dela Bîrnova şi dela Păun.

*

Dealul Cucutenilor.

Acest deal este și el constituit în partea sa fundamentală, din lutul plastic nepermeabil, dar pe panta acestui platou, întoarsă cătră Iași, nu esistă o pătură de dărămături, ca pe panta nordică a Repedei. Pătura de lut galbăn și poros (b) din figura precedentă se razămă pretutindeni direct pe formațiunea nepermeabilă și prin urmare această pătură servește în această localitate și de pătura de infiltrațiune și de pătura colectoare a apelor atmosferice, grosimea ei netrecînd ordinar de 3 metri și prin urmare ușoară de străbatut; dar din cauza contactului său imediat cu formațiunea nepermeabilă, din cauza greutăței cu care circulă în totdeauna apa prin lut, și mai ales, din cauza inclinațiunei mari a pantelor, apa de ploae străbate numai în mică cătime și nu se poate aduna deasupra păturei nepermeabile decît într'o proporțiune minimă; apoi, debitul sorginților este încă micșorat prin dificultatea cu care apele circulă în totdeauna cînd sunt cuprinse într'o pătură lutoasă.

Condițiunile idraulice ale regiunei de pe latura stîngă a Bahluiului, adică ale acelei, în care se află Aroneanu, Șepte-Oameni, Șorogarii, Copoul și Izvoarele, cuprinse

57. Ulița pavelei de lemn, la 1845. Dughenile lui Miculi și ale Pașcanului.
Din *Albumul de 12 vederi a Iașului*, desenat de I. Rey și litografiat de P. Müller.

în raza de 20 kilometri, sunt cu totul altele. De această parte a rîului există o adevărată *pătură aquiferă*, pătură care este in stare de a immagazina o importantă cătime de apă, care, pe lingă aceasta, poate circula cu ușurință. Aflăm de ajuns, spre a demonstra acest fapt, de a prezenta constituțiunea idrologică a platoului Aroneanu; căci ce le vom zice despre această localitate, se aplică în totul, afară de diferența de intindere, și la toate celelalte platouri enumerate și aflătoare de din a stinga Bahluiului.

*

Aroneanu și Șepte-Oameni.

Sorgințele dela *Aroneanu* și dela *Șapte-Oameni* își au originea lor în acelaș platou, bifurcat numai, în partea sa meridională prin valea Șepte-Oameni. Ea este mai puțin adincă decit văile încunjurătoare, așa încît sub-împarte intr'un mod foarte neînsemnat receptaculul aquifer comun și izvoarele dela Aroneanu și celor dela Șepte-Oameni.

Platoul, ce imagazinează apele, este constituit în partea sa internă și fundamentală dintr'o formațiune de lut impermeabil, deasupra căreia se opresc apele ploilor, ce cad pe suprafața regiunei, dar în platoul Aroneanu-Șepte-Oameni intră în constituție și o adevărată *pătură aquiferă*.

*

Platoul Copoului.

Acest platou cuprinde o pătură de prund şi de năsip aquifer în condiţiunile de la Aroneanu. Cercetări mai amănunte m'au convins, că se poate recolta de pe laturea vestică a acestui platou o mare cîtime de apă potabilă, care, după indicaţiunile aneroidului pot fi aduse în Iaşi până la înălţimea Şcoalei Militare".

58.

d. Observaţii şi date din climatologia Iaşului.

Aşezat după cam am arătat, pe culmile mai multor dealuri, cum şi de-a lungul unor văi deschise dinspre miăzănoapte-apus spre miazăzi, Iaşul este expus la schimbări foarte dese şi răpezi de temperatură, atingînd une ori în aceaşi ani maximul de căldură sau maximul de frig al regiunilor stîmparate. Sunt aici erni geroase ce încep cîte-odată din Octombrie şi se sfîrşesc prin April, pe cînd alte dăţi ele încep a fi simţitoare abia pe la sfîrşitul lui Decembrie şi nu ţin rigoarea lor decît o lună jumatate, până la două. Variaţiile termometrului se ridică cîte odată pînă la 40 grade în timpul verei, şi se scoboară pînă peste 20 grade sub zero, în mijlocul ernei. Dar mai sunt, nu rare ori, veri răcoroase şi ploioase peste măsură, şi erni uşoare şi aproape lipsite de geruri sau omete simţitoare.

Cele mai vechi observaţii meteorologice s'au făcut în Iaşi, în anii 1839 şi 1840, după cum se relatează în opul Prinţului Neculai Suţu, *Notions statistiques sur la Moldavie*, în care găsim de asemenea mai multe alte date interesante asupra climei Iaşului. Cîteva note mai vechi, publicate de Prinţul Dimitrie Cantemir (în *Descrierea Moldovei*), Boscowitz, (*Journal d'un voyage de Constantinople en Pologne)*, Raicewich, *(Osservazzione Storiche)*, Dr. Wolff (*Beiträge zu einer statistisch-historisches Beschreibung des Furstenthums Moldau)*, etc. utilizate şi citate în interesanta scriere asupra *Climatologiei Iaşilor*, (în *Analele Academiei Romîne* din 1902), de Dl. Ştefan C. Hepites, ne arată că şi în veacurile precedente variaţiile de temperatură au fost totdeauna foarte simţitoare în acest oraş.

*

Schimbările şi influenţa climei.

In afară de poziţia sa deluroasă, Iaşul datoreşte această climă, adesea neprielnică, atît vieţei publice cît şi producţiei vegetale, mai întăi şesului Bahluiului, care pînă acuma vreo cîteva zeci de ani în urmă forma nenumărate pîrăe, mlaştini şi iazuri, şi al doilea pîrăului Cîlcăina, ce este o scurgere a iazului *Cîrligul*, dintre văile comunilor rurale Copou şi Şorogarii, a cărui apă puţină şi foarte încet curgătoare, umezeşte o mare parte a Iaşului spre răsărit, printre mahalalele Ţicăul, Rufenii, Tataraşi, Tîrgul-Cucului şi Ţigănimea, recoltînd în drumu'i toate imondiciile aruncate în albie de locuitorii riverani. Deşi mlaştinile vechi ale Bahluiului nu mai sunt ca acum o jumatate de veac mai înainte, totuşi în epocele ploioase ale anilor ele se reînfiinţează adesea, mai ales în primăverile cînd se revarsă Bahluiul, şi contribue prin evaporaţiile şi duhlirea lor atît la variaţiile brusce ale temperaturei, cît şi la infecţiunea aerului în genere, ceia ce dese ori dau loc la boli diferite, şi chiar la epidemii.

De almintrelea, cînd mersul anotimpurilor e normal, clima Iaşului e potrivită şi plăcută, favorizînd desvoltarea atît a vegetaţiunei, cît şi a întregei vietăţi. Primăverile senine şi călduţe, cînd apar mugurii, florile pomilor şi colţii verzi ai erburilor, sunt adevărate desfătări pentru ochiu şi suflet; luna Mai este epoca cea mai încîntătoare din cursul anului, prin aerul uşor şi razele dulci ale soarelui ce chiamă totul la viaţă; Iunie, Iulie şi August răspîndesc căldură binefăcătoare, atît pentru indivizi, cît şi pentru toate recoltele; Septembrie şi Octombrie readuc gradat răcoarea, iar celelalte luni de iarnă, sunt deasemenea priitoare atît omenirei şi animalelor, cît şi vegetaţiunei.

*

Fenomene.

In Iași nu rare ori se observă frumoase fenomene atmosferice, la răsăritul sau apusul soarelui, pe după dealurile Șorogarilor, sau ale Uricanilor. In multe dimineți senine, de pe dealul Copoului se poate zări în departare munții Carpați,—unii atestă că se recunoaște chiar piscul Ceahlăului. Spre sară un curent ușor recoritor se produce în zilele prea călduroase, venind dinspre apus-miazănoapte pe valea Bahluiului, iar pe platourile Copoului și Galăței aerul se răcorește și se îmbălsămează de mirosul pădurilor apropiate, așa că face ca o mare parte de cetățeni să iasă la primblare pe acolo, spre a se despăgubi de căldura și oboseala zilelor de vară.

Observațiile făcute la 1839-40 și la 1879-88.

După observațiile meteorologice relatate de prințul Nic. Suțu, în scrierea sa *Notions Statistiques* de care am vorbit, alte observații vrednice de ținut în samă s'au făcut numai cu mult mai târziu de Dl. Petru Poni, Profesor al Universității ieșane, care le-a publicat într'un raport al seu tipărit în *Analele Academiei Române* din 1881; credem de interes a reproduce aici, după cartea citată a D-lui Hepites, relațiunile comparative dintre datele lui Suțu, din 1839 și 1840. și acele a D-lui Poni, din 1879 și 1880, spre a se vedea concordanța dintre ambele lucrări:

Iată astfel un tablou rezumativ, a elementelor climatologice din anii indicați:

ELEMENTE	SUȚU 1839 a	SUȚU 1840 b	PONI 1879 c	PONI 1880 d	$\frac{a+b}{2}$ A	$\frac{c+d}{2}$ B	B-A
1. Temperatura aerului							
Mijlocia anuală	8.9	7 8	10.5	9.7	8 2	10.1	+1°.9
„ maximelor absolute lunare	21.6	19.7	25.3	22.1	20.8	23.7	+2.9
„ minimelor „ „	−3.1	−4 0	−2.0	−3.3	−4.6	−2.7	+0.9
Diferința acestor mijlocii	25.0	23.7	27.3	25.4	24.4	26.4	+2.0
Extreme: Maximum absolut	36.3	36.3	35.9	31.6	36.3	33.8	−2.5
Extreme: Minimum „	−25.0	−28.8	−22.4	−23.0	−26.9	−22.7	+4.2
Extreme: Diferențe	61.3	65 1	58 3	54.6	63.2	56·5	−6.7
2. Presiunea atmosferică							
Mijlocia anuală	764.9	757.9	753.4	754.6	761.4	754.0	−7.4
„ maximelor absolute lunare	773 4	767.3	763.3	767.1	770.4	765 2	−5.2
„ minimelor „ „	753.1	745.9	740.5	743 1	750.0	741 8	−8.2
Diferința acestor mijlocii	20.3	21.4	22.8	24 0	20.9	23.4	2.5
Extreme: Maximum absolut	773.3	772 2	773.0	773.2	772 8	773.1	0.3
Extreme: Minimum „	745.8	739.9	730.9	733.2	742.9	732.0	−10.9
Extreme: Diferințe	27.5	32.3	42.1	40.0	29.9	41.1	11.2
3. Nebulositate							
Zile: Senine	164	143	85	99	154	92	−62
Zile: Amestecate	55	97	189	189	76	189	113
Zile: Acoperite	145	126	91	78	136	84	−52
4. Vintul redus în procente							
N	17	16	5	11	17	8	−9
NE.	7	3	10	9	5	10	5
E	8	6	17	17	7	17	10
SE	3	1	11	6	2	9	7
S	12	10	13	10	11	11	0
SW	5	4	9	7	4	8	4
W	15	24	15	13	20	14	−6
NW	8	5	19	17	7	18	11
Liniștit	25	31	1	10	27	5	−22

Din aceste date comparate ar rezulta —poate—că temperatura Iașilor s'a încălzit în timpul dela 1840 la 1880 aproape cu 2 grade, și că temperaturile extreme nu mai erau în 1880 tot așa de deosebite ca în 1840. Nu se poate însă pune temei pe asemenea părere, zice Dl. Hepites, întrucât nu există nici o cunoștință de modul cum au fost instalate instrumentele pentru facerea observațiunilor, pe vremea lui Suțu, cine făcea aceste observațiuni, ce fel de instrumente se întrebuințau, și ce grad de încredere li se poate acorda.

*

Temperatura.

In intervalul a 10 ani de observaţiuni sistematice, adică în 1879 şi 1880, după datele D-lui Petru Poni, şi în 1894 pînă la 1901 inclusiv, după datele Institutului Meteorologic, s'a putut socoti că temperatura anuală a variat între 9°.4 în 1880 şi 1894, şi 10°.4 în 1900. Valorile sale succesive au fost, în comparaţie cu acele din Bucureşti, Brăila şi Sulina, următoarele :

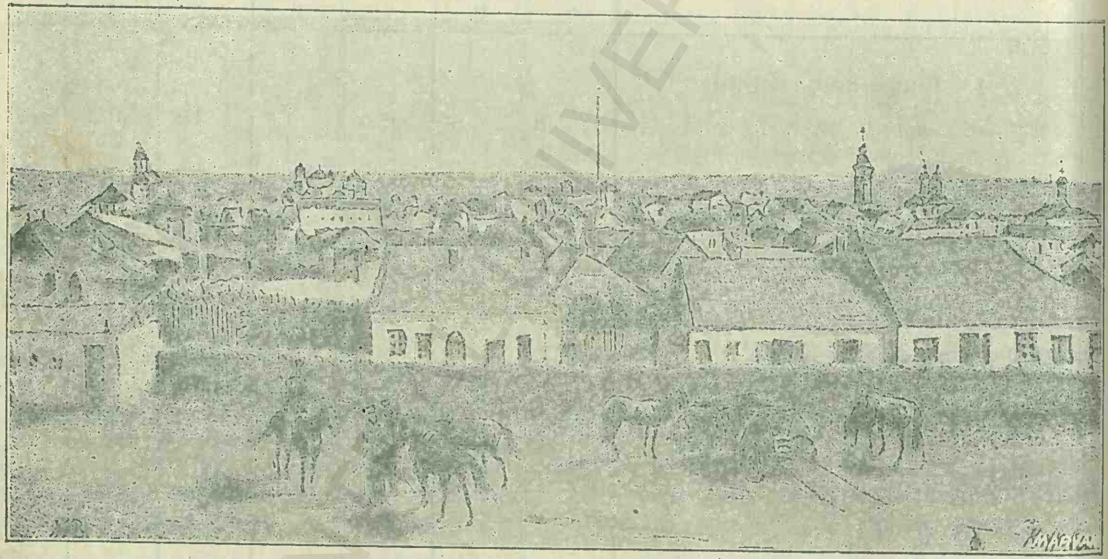
	Iaşi	Bucur.	Brăila	Sulina
In 1879	10°.1	11°.1	10°.4	11°.3
„ 1880	9°.4	11°.1	10°.2	9°.7
„ 1894	9°.4	10°.8	10°.8	10°.3
„ 1895	9°.6	10°.7	11°.2	11°.8
„ 1896	9°.6	10°.9	11°.0	11°.1
„ 1897	9°.9	10°.7	11°.4	11°.7
„ 1898	10°.1	11°.1	11°.4	11°.3
„ 1899	10°.0	10°.9	11°.3	11°.3
„ 1900	10°.4	11°.1	11°.4	11°.9
„ 1901	9°.8	10°.4	10°.7	11°.7

Astfel primavara, anotimpul a cărui temperatură mijlocie se apropie mai mult de temperatura anuală, are o temperatură mijlocie egală cu 9°.7. Cea mai rece primavară a fost acea din 1900, cu mijlocia de 8°.4, iar cea mai călduroasă acea din 1897, cînd temperatura s'a urcat la 11°.2.

Iată şi raportul în care stau temperaturile anotimpurilor, în cei 10 ani vorbiţi, faţă cu acele din alte părţi ale ţărei :

	Iarna	Prim.	Vara	Toamna
Iaşi	— 1°.6	9°.7	20°.7	10°.5
Bucureşti	— 1°.4	10°.5	21°.8	11°.8
Brăila	— 0°.8	10°.6	22°.2	11°.9
Sulina	+ 0°.8	9°.6	21°.6	12°.6

Luna cea mai friguroasă în Iaşi este Ianuarie, cu temperatura mijlocie de — 3°.3, crescînd apoi, spre a atinge în Iulie o mijlocie de 21°.9, după care ea scade iarăşi spre a ajunge pînă la sfîrşitul anului numai la — 1°.1.

59. *Iaşul vechiu :* Uliţa Golici, desemnată de pictorul francez *Raffet*. (Călătoria lui Demidoff, 1839).

La Iaşi, ca şi în restul Romîniei, caracterul distinctiv al iernei este a fi friguroasă ; totuşi sunt unele ierni extrem de friguroase, pe cînd altele sunt foarte moi, cu o temperatură aproape de primavară.

Temperaturile extreme absolute constatate pînă acum în Iaşi, în cei 10 ani citaţi, sunt — 26°.2 la 5 Ianuarie 1901, şi +35°.6, la 6 Iuliu 1896 ; prin urmare întinderea scărei termometrice îmbrăţişează 61°.8. In Bucureşti această diferenţă maximă s'a constatat până acum a fi mai mare, ajungînd pînă la 71°.3, între +40°.8 în 1896 şi —30°.5 în 1888.

Umezeala relativă a aerului în Iaşi este de 75 %. In mersul său anual gradul de umezeală, care este de 83 % în Ianuarie, descreşte treptat pînă în August şi Septembrie, ale căror mijlocii lunare sunt de 68 %. De aici înainte gradul de umezeală creşte iarăşi pînă la finele anului, cînd în Decembrie are loc cea mai mare valoare de 83 %, caşi în Ianuarie.

Valoarea anuală a umezelei absolute, adecă a tensiunei vaporilor de apă din atmosferă, este egală cu 8 mm. Mersul seu este aproape acelaş cu al temperaturei aerului.

*

Precipitaţii atmosferice.

Cantitatea de apă ce se adună la Iaşi într'un an din ploaie, ninsoare sau orce alt hidrometeor este în mijlociu de 487 mm.

Ninsoarea în mijlociu cade în Iaşi în curs de 25 zile pe an.

60. Piaţa Unirei în momentul inaugurărei Statuei lui Cuza-Vodă.

Cea mai mare cantitate de apă ce s'a adunat din precipitaţii atmosferice într'un an, a fost de 829.2 mm. în 1901, care a fost foarte ploios în toată România. In anii 1897 şi 1900, cari au fost în Iaşi cei mai ploioşi, nu s'a adunat respectiv decît 627.0 mm. şi 614.5 mm. Anul cel mai secetos în Iaşi a fost 1896, cînd, în tot cursul său s'au adunat numai 285.8 mm. precipitaţii atmosferice.

Cea mai mare cantitate de apă ce a căzut la Iaşi într'o zi (11 Iulie 1900), a fost de 74,7 mm. şi a fost adunată în interval numai de 6 ore 25 m., ceia ce a pricinuit — însoţită fiind de diferite manifestaţii electrice,—inundarea mai multor case, năruire de hogege şi chiar dărămarea complectă a unei case din Păcurari.

Inălţimea mijlocie a coloanei barometrice la Iaşi, redusă la 0°, este de 754.1 mm., sau de 763.3 mm. redusă la nivelul mărei.

No. 61. *Iaşul dispărut.* Arcul Academiei văzut dinspre Păcurari.

Presiunile atmosferice în valori mijlocii pe anotimpuri, dau pentru Iaşi:

Iarna	755.9 mm.	Vara	752.0 „
Primavara	752.4 „	Toamna	56.4 „

Vînturile.

Vîntul, estimat după cele opt direcţii principale, dă cea mai mare frecvenţă, după observaţiile anilor 1894—1901, din direcţia NE, de unde suflă în mijlociu de aproape 15%; direcţia cea mai puţin frecventă este acea dela SW, de unde vîntul suflă numai de 4% pe an.

Cifrele următoare arată repartiţia mijlocie anuală a prezenţei vîntului după cele 8 direcţiuni:

N	14%
NE	15%
E	12%
SE	8%
S	9%
SW	4%
W	6%
NW	13%
Calm	19%

Aceste cifre probează o predominanţă a vînturilor din cadranul nordic, pe cînd în genere în România direcţia dominantă este acea din regiunea estică.

Foarte adesea vîntul nu bate de loc în Iaşi; în cursul anului sunt 19% calmuri. In privinţa intensităţei vîntului s'au notat numai zilele cu vînt tare, aşa că, în mijlociu s'au aflat în cursul unui an 49 zile

cu vînt tare, din cari: *13 iarna*, *17 primavara*, *12 vara* şi *7 toamna*.

*

Nebulozitate şi cutremure.

In mijlociu într'un an avem la Iaşi: *113 zile senine*, *121 nouroase* şi *131 acoperite*, ceeace repartizate pe anotimpuri, dă:

Iarna	zile Senine 18	Noroase 26	Acop. 26
Primavara	„ „ 23	„ 34	„ 35
Vara	„ „ 39	„ 34	„ 19
Toamna	„ „ 33	„ 28	„ 30

Ceaţa a fost observată in opt ani din urmă în timp de 182 zile, ceeace dă o mijlocie de 23 zile pe an.

Furtuni au fost în cursul aceloraşi ani 169, adecă 21 pe an. Grindină şi policiu (măzăriche) au fost observate în 23 zile, deci o mijlocie de 3 zile pe an.

Cutremurile simţite în Iaşi sunt îndestul de rari şi mai niciodată n'au fost violente. Se pomeneşte în cronici şi scripte vechi despre cutremure de diferite tensiuni, prin anii 1471, 1781, 1795, 1819, 1821 apoi în 1851, 1854, 1855, 1857, 1865, 1872, 1875, 1880, 1884, 1892, 1893, 1894, 1896, 1897, 1901, 1903, 1904, 1908 şi 1912.

*

Magnetismul solului.

Dl. Hepites, în lucrarea sa *Determinări magnetice în România, în anul 1898*, arată toate amănuntele asupra determinărei elementelor magnetismului pămîntesc, făcute la Iaşi, la 2 August 1898, cu teodolitul magnetic şi cu busola de inclinaţiune, ambele sistem Brunner, construite de Chassolon din Paris. Aceste observaţiuni s'au făcut în ziua indicată dela 7 h. 50 m. la 11 h. 37 m. a. m., de către asistentul D-lui Hepites, Dl. *I. St. Murat*, pe platoul din faţa porţei de intrare a Mînăstirei Galata, la miazăziua oraşului, în marginea şoselei ce duce la Mînăstire, la 93 metri dela poartă şi la 31 metri dela şoseaua Iaşi-Roman. Natura solului Lehm.

Meridianul astronomic a fost determinat prin 10 observaţiuni ale soarelui şi s'a dedus azimutul bisericei din satul Aroneanu, la 7.300 metri 19°.28',9 spre est şi acel al Bisericei Trei-Ierarhi, turnul dela Vest, la 2400 metri, 34°.25',9 spre Est. In timpul observaţiilor, la Odessa erau turburări magnetice slabe; la Viena starea magnetică era turburată.

Resultatele obţinute în ziua sus citată sunt:

Declinaţiunea	. . D=	3°.38',2 W
Inclinaţiunea	. . . I=	60°.53',8
Intensitate: Componenta orizontala	H=	0.22201 cgs
Intensitate: „ verticală	Z=	0.39882 cgs
Intensitate: Forţa totală	. . . V=	0.45645 cgs

Comparînd valoarea declinaţiunei magnetice, determinate în 1828 de Oficerii Ruşi, 11° 50', 7, cu acea obţinută după 71 de ani, 3°, 38', 2, se deduce pentru Iaşi o variaţiune seculară de 6',9.

*

Rezumatul elementelor climaterice.

După datele reproduse pînă aici, şi alte multe tablouri şi note date în *Climatologia Iaşilor*, Dl. Hepites ne dă următoarele rezumate asupra principalelor elemente climatologice ale oraşului Iaşi:

Temperatura mijlocie a anului este 9°.8. Diferenţa de temperatură între luna cea mai căldăroasă, Iulie, şi cea mai friguroasă, Ianuarie, este de 25°.2. Temperatura primăverei, atît în valoarea sa mijlocie cît şi la oarele de observaţiune este aproape indentică cu valorile anuale.

Toamna este cu ceva mai mult de o jumatate de grad mai călduroasă decît temperatura anuală şi decît primavara. Dela o lună la alta temperatura variază în mijlociu cu 4°.1. De la o zi la alta acest element variază în mijlociu cu 2°.1. Intr'o zi temperatura variază în mijlociu cu 9°.9; ea atinge însă valori care îmbrăţişează uneori 22 de grade.

Temperaturile extreme absolute constatate pînă acum sunt: + 35° 6 la 26 Iulie 1896 şi—26°.2 la 5 Ianuarie 1901, şi prin urmare întinderea scărei termometrice este de 61°.8. Intr'un an sunt în mijlociu 81 zile de vară şi 111 de îngheţ, din care 35 de iarnă.

Umezeala relativă a aerului este în mijlociu de 75%; In Aprilie, August şi Septembrie gradul de umezeală se coboară în mijlociu la 68%, spre a se urca la 83% în Ianuarie şi Decembrie. Umezeala absolută a aerului este da 8.1 mm.; în timpul vorei ea creşte la 13.5 mm, spre a deveni 3.7 mm. iarna.

Apa provenită din ploae, zapadă sau orice alt hidrometeor este în mijlociu de 487.0 mm. intr'un an. In Iunie se adună cea mai mare cantitate lunară de apă 69.4 mm. iar în Noembrie şi Decembrie cea mai puţină, 21.2 mm. Vara este anotimpul care are cele mai multe precipitaţiuni atmosferice, 188.4 mm. şi iarna cele mai puţine, 71.4 mm. Cea mai mare cantitate ce s'a strîns în 24 de oare a fost de 74.7 mm. la 11 Iulie 1900.

In cursul unui an sunt în mijlociu 103 zile de ploaie. Dintr'însele 69 dau cel puţin un milimetru de apă. In mijlociu ninge în 25 zile pe an şi solul stă acoperit cu ninsoare în curs de 50 zile.

*

Adăug aici două tabele de observaţii meteorologice din 1902 şi 1912, cari vor interesa de sigur pe toţi cei vor să cunoască variaţiile climei în Iaşi, la diferite epoce mai îndepartate.

Observațiuni meteorologice făcute în Iași, în anul 1902 st. n.

De Verificatorul de măsuri al Com. Iași. Altitudinea 100 m. deasupra Mărei Negre. (Scoala Militară).

LUNILE	Variația mijlocie a Barometrului la 0 gr. și la nivelul mărei	Temperatura aerului în C° — Extreme absolute ziua — Max.	Extreme absolute ziua — Min.	Extreme absolute noaptea — Max.	Extreme absolute noaptea — Min.	Vîntul — Direcția dominantă și tăria dela 0°—12°	Cantit. de apă din ploaie ⊛ sau topirea zăpezei ✱ în mm.	Grosimea maximă a stratului de zăpadă ce a acoperit câmpul în mm.
Ianuarie	740.9 768.8	13°.8	—2°.5	3°.7	—13°.0	N.7. NE 7 NNE 6	⊛, ✱ 21. 9	30
Februarie	743.3 772.0	10°.4	—1°.6	2°.2	—12°.0	S. 7	⊛, ✱ 11, 3	20
Martie	737.0 768·3	19°.4	—5°.0	6°.0	—14°.3	NE 7. N 7. SE. 6	⊛, ✱ 41, 2	210
Aprilie	746.4 765 4	20°.8	8°.0	8°.0	—3°.2	SE 7. NE 7. N 6.	⊛ 18.1	—
Mai	741.6 762.2	29°.5	13°.4	13°.8	2°.4	S 6, ENE 7, NNE 8. NNW 6	⊛ 43.1	—
Iunie	744.5 762.0	32°.0	21°.4	17°.4	9°.7	S 8, S 6, NE 6.	⊛ 60. 4	—
Iulie	744.2 761.6	35°.8	18° 5	19°.0	8°.0	NNE 7, S 6, N 6, ESE 7.	⊛ 43. 6	—
August	747 7 759.7	38°.0	17°.2	20°.0	7°.1	W 6, N 6, S 6, NW 6.	⊛ 61. 1	—
Septembrie	746.5 767.2	35°.5	13°.0	15°.7	—0°.5	S 6, S 7. SE 6.	⊛ 42. 3	—
Octombrie	749.4 770.2	23°.0	8°.2	12°.2	—2°.0	NE 6, S 7, NW 7, NE 7.	⊛ 30. 5	—
Noembrie	751.5 774.3	13°.0	—8 .5	4°.3	—14°.6	SW 7, NE 7.	⊛ 0. 1	—
Decembrie	742.8 772.3	7°.0	—12°.4	0°.7	—20°.8	NE 6, NNE 6, NE 7, W 6,	⊛, ✱ 48. 4	350

Observațiuni meteorologice făcute în Iași, în anul 1912 st. n.

Aceeași altitudine. Comunicate de Direcția Observatoriului Astronomic-Meteorologic din București.

LUNILE	Presiunea atmosferică la 0° în mm. — Mijlocia	Max. abs.	Min. obs.	Temperatura aerului C° — Mijlocie	Max. abs.	Min. abs.	Direcția dominantă a vîntului și tăria mijl. dela 0—12 — Vîntul dominant și tăria	Zile cu vînt tare peste gradul 6	Apa căzută în mm. din ploaie, povită sau zăp.	Grosimea stratului de zapadă — Total în cm.	Grosimea maximă pe sol
Ianuar	756.6	776.7	727.3	—7.8	9.4	—26.7	N 2	S8 la 7, N9 la 8, N8 la 11, N9 la 12, N7 la 13.	52.1	64	45la18
Februarie	752.5	763.5	729.6	—0.6	10.3	—14.6	E 1	N8 la 4	24.6	14	37 la 6
Martie	753.8	764.3	747.4	6,7	18.5	—1.7	N, E, SE, S2	NE7 la 7 NE7 la 8	12.1	0	3 la 1
Aprilie	752.1	764.1	733.9	8.0	22.0	—3.3	N 3	S7 la 1, NNW8 la 4, N 9 la 7, N 7 la 10.	37.8	0	0
Mai	751.1	761.5	740.0	14.0	27.3	—1.1	NE 2	SW 7 la 13 NNE 7 la 19	80.4	—	—
Iunie	750.9	756.5	743.1	19.7	33.2	5.5	N,NE,S,NW1	SE 8 la 13	51.7	—	—
Iulie	751.7	759.3	743.3	19.4	33.0	8.7	NNE, N 1		71.9	—	—
August	751.2	758 1	742.1	19.2	33.0	8.2	N 1	N 9 la 8, WSW 8 la 21, S 7 la 27	62.1	—	—
Septembrie	753.6	764.9	740.8	13.8	28 0	5.5	NE, E, S 1	SW 7 la 7 N 8 la 19	164.3	—	—
Octombrie	757.5	770.7	744.1	6.3	26.8	—9.6	NNE, SSE 1		48.8	8	8 la27
Noembrie	755.4	767.9	739.8	3.4	15.2	—4.5	S, N 1		49.6	3	3 la 9
Decembrie	757.2	765.5	743.4	1.9	13.8	—7.0	N, W, S 2		13.9	0	0

e. Starea sanitară și igienică a Iașului.

Iașul făcînd parte din regiunea de nord a Moldovei, și fiind favorizat aproape de aceiași situație topografică și climaterică ca și restul Țărei-de-sus, are bine înțeles o situație sanitară care nu diferă mult de localitățile înconjurătoare. Pe deoparte regiunea deluroasă contribue la împrospătarea și curățirea necontenită a aerului și spulberarea emanațiilor putride, pe doaltă umezeala, văgăunele și mlaștenile formate de rîulețul Bahlui și pîrăele Cilcaina, Nicolina, Ciric și alte mici isvoare, dau naștere adesea la crearea unor focare de infecție, și prin urmare de boli mai mult sau mai puțin periculoase sănătăței publice.

Schimbările brusce de temperatură apoi contribuesc de asemenea într'o largă măsură la o situație sanitară cam șubredă, mai ales pentru acei locuitori cari stau aglomerați, își au așezarea, sau își fac munca lor obicinuită în părțile joase ale orașului, și cari prin natura lucrului lor sunt mai mult expuși a suferi din cauza deselor treceri dela o temperatură la alta.

*

Sănătatea Iașului în vechime.

Din cele mai vechi relații ce avem despre sănătatea ioșenilor, vedem că bolile predominante pe aici au fost frigurile intermitente, mai ales în cursul primăverei și-a toamnei, boalele de maiu (ficat), cari ating mai cu samă „pe femeile din societatea înaltă, și care ar putea fi atribuite obicinuințelor sedentare“, reumatismele și afecțiile hemoroidale, iar ca epidemii, frigurile gastrice și nervoase, și exantemele, după cum se arată în *Notions statistiques sur la Moldavie*, de Prințul N. Soutzo, în 1849.

Dar afară de aceste, se cunoaște în chip tradițional că în Iași n'au lipsit, din vechime ca și actualminte, focare de tuberculoză, cît și de alte boli comune,—respîndite mai cu samă în populația sărmană, deși nu într'o măsură așa de largă cum se găsesc în alte orașe mai mari și mai industriale.

Apoi, din cîte se văd în cronicile țărei, adesea s'au importat și aici flagele groaznice, cari pustiau tîrgul întreg, ca ciuma, holera și diferite alte molime, cari, față cu lipsa complectă a măsurilor sau mijloacelor profilactice de pe atunci, tronau atîta în localitate, pînă cînd locuitorii erau reduși la a zecea parte din numărul lor, fie prin decese, fie prin părăsirea orașului și împrăștierea în alte localități dinspre munți.

De o aseminea groaznică epidemie de ciumă se vorbește mai amănunțit de *Gustav Orra,* în opul său intitulat *: Descriptio Pestis quae anno MDCCLXX in Iassia et MDCCLXXI in Moscova grassata est.* (Petropoli, 1784), cum și de alți diferiți autori străini.

In 1829—32, fiind Moldova ocupată de oștile rusești, Guvernatorul Contele Kisseleff, și urmașii săi, văzînd necontenitele molime ce domneau atît în Iași, cît și în restul țărei, începură a lua măsuri mai serioase de curățirea orașului, pavarea lui, creare de spitale și carantine, desinfectarea locuințelor celor mizeri, și scoaterea în corturi la cîmp a celor prea aglomerați, angajarea de personal medical și farmaceutic, pentru a se putea opri complecta distrugere a populației, care se redusese din 50—60,000 la circa 10,000 suflete,—și din cari încă pierea zilnic aproape cîte 200 pe zi.

Incetul cu încetul, și numai după restabilirea Domnitorilor romîni Mihail Sturza și Gr. Ghica începu a se îmbunătăți mai mult soarta Iașului, prin măsuri mai puternice de asanare,—cari, totuși, nici pănă în ziua de astăzi n'au ajuns absolut satisfăcătoare tuturor cerințelor igienice ale unui oraș adevărat european.

Și astăzi mahalalele nu prea îndepărtate de centru, zac într'o necurățenie adesea îngrijitoare ; ambele maluri ale Bahluiului, vechiu și rectificat, albia vechei Cilcaine, în parte canalizată, regiunile joase ale orașului, ca Broscăriea, Ipsilante, Lipovenimea, unele străzi dosnice chiar de prin regiunile înalte din Tatarași, Ciurchi, Moara-de-vînt, Păcurari etc., sunt într'o stare absolut primitivă, roceptacol al tuturor murdăriilor, mai ales fiind lipsite de pavaj, și de îngrădituri.

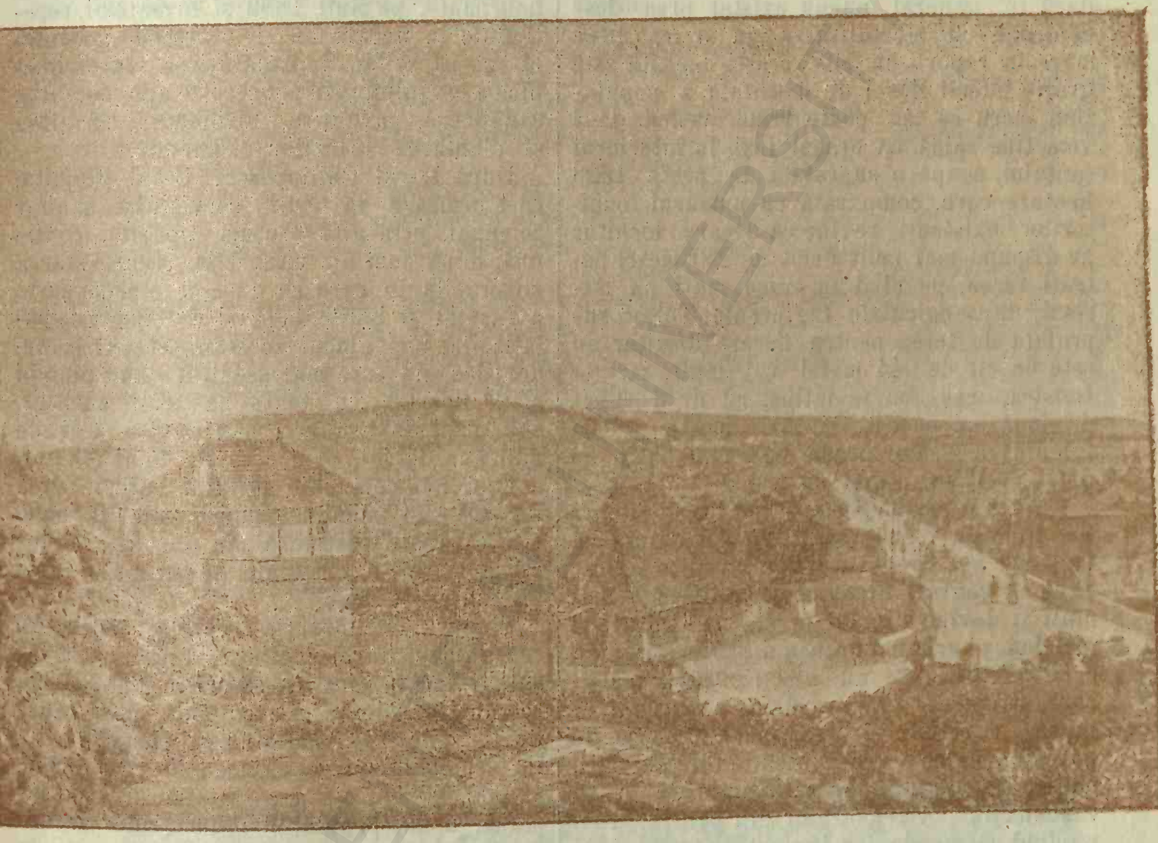
O interesantă relație asupra stărei sanitare și topografice a Iașului, se găsește și într'o carte a medicului german, Dr. Eduard Schmalz, caro pe la jumătatea veacului trecut publică în Dresda opusculul său *Medicinische-Topographische Bemerkungen über Iassy und die Moldau in allgemeinen,* în care dă multe note, culese de dînsul, după o petrecere de cîtva timp în orașul nostru.

Fostul Medic-Șef al Iașului, Dr. Rojnitză,

într'o broşură tipărită în 1896, asupra stărei sanitare a acestei comuni, se exprimă astfel :

„Situaţia topografică a oraşului Iaşi, nu realizează pe calea naturală de cît o parte din problema salubrităţei ; căci dacă, după cum este situat, în o mare parte din centrul oraşului apele meteorice, industriale şi menajere nu pot stagna, luîndu'şi cursul natural graţie pantei, nu este mai puţin adevărat că ele se acumulează pe localităţile de şes, unde stagnează, augmentînd cu modul acesta umezeala unui sol deja umed prin natura lui. Localităţile de şes sunt reprezentate principalminte prin şesul Bahluiului, şi valea Cilcainii, iar mai departe, peste platoul Tataraşi, prin solul mlăştinos pe care curge o gîrlă ce vine din iazul Ciric. De aci se poate lesne videa că dacă platourile şi coastele sunt salubre, nu este tot astfel cînd e vorba de şesuri ; deci pentru a ne complecta vom arata care sunt avantajele şi desavantajele acestor două figuri topografice principale pe care le-am adoptat pentru uşurinţa expunerii, adică platourile şi şesurile.

Pe platoul Copoului şi pe panta ce urmează, mergînd cătră centru, este aşezată o mare parte a oraşului ; populaţia este densă, locuinţele sunt mai sistematice şi

62. *Iaşul vechiu.* Intrarea în oraş prin bariera Nicolina, pela 1845. (După *Albumul* desenat de Müller şi Rey).

materiile organice rezultate din economia casnică nu se putrifică prin urmare aşa lesne ; apele meteorice, apele menajere şi industriale, deşi canalurile sunt insuficiente şi pe alocuri lipsesc, nu stagnează, ci se scurg graţie pantei. Solul este calcaro-magnezian, apa fîntînelor (puţurilor) ce alimentează această regiune, din cauza naturei terenului, are în general un grad ridicat de duritate.

In ceea ce priveşte al doilea platou, adică platoul Tataraşi, populaţiunea este mai puţin densă, locuinţele ca construcţiune lasă mult de dorit, majoritatea străzilor nu sunt pavate, curţile şi locurile virane sunt pline de imondicităţi, apa fîntînelor este mediocră ; pe lingă care mai adăugim şi vecinătatea cimitirului Eternitatea. Pe localităţile de şes, solul este argilos, există o umezală aproape permanentă din cauza poziţiunei geologice şi chimice a acestui sol.

In unele părţi, precum în despărţirea a II-a, populaţiunea este deasă, plantaţiunile de arbori sunt rari, apa fîntînelor conţine o mare cantitate de materii organice, latrinele nule sau în stare primitivă ; în aceleaşi condiţiuni aproape se găsesc şi o parte din localităţile de şes a despărţirei

I şi a IV. Pe aceste regiuni se scurg apele menajere, meteorice şi industriale de pe platouri, apoi unele canaluri publice şi private, şi chiar conţinutul unor latrine a locuinţelor situate pe platou şi care sunt lipsite de rezervor. Aceasta se constată mai cu samă în despărţirea I-a. Dacă pe lîngă aceste am mai adăugi insalubritatea ne mai pomenită a pîrăului Cilcaina şi a Bahluiului, care traversază o parte din oraş, precum şi valea care există dincolo de platoul Tataraşi, localitate marecagioasă şi malarială, ar fi suficient a spulbera legenda salubrităţei naturale a oraşului Iaşi, de mult timp acreditată. Putem zice dar că, dacă în general nu au existat prea dese epidemii, şi mortalitatea nu a fost prea mare în raport cu alte oraşe, aceasta este graţie numai lipsei de densitate a populaţiei, lucru ce se poate lesne vedea, dacă vom ţine samă că oraşul Iaşi, în interiorul şanţului, ocupă o suprafaţă de peste 1623 hectare care, comparată cu numărul locuitorilor existenţi, revine că fiecare locuitor ar dispune mai mult decît de 230 metri pătraţi teren, pe cînd în oraşe mari ca Parisul, după calculele Inginerului Tollét, suprafaţa de teren pentru fiecare locuitor nu este de cît de 44 metri cel mult, iar la Londra, oraş foarte întins, nu ar fi decît de două ori pe atît. Cu toate aceste starea igienică a ziselor oraşe, lasă mai puţin de dorit decît în oraşul nostru....“

Fără a fi aşa de pesimişti ca fostul Medic-Şef Rojniţă, trebue totuş să constatăm că în parte are dreptate. Apoi, vedem zilnic că cu cît centrul oraşului se civilizează mai mult şi devine din an în an mai curat şi mai luxos, prin pavarea a diferite străzi cu asfalt, iluminare cu electricitate, măturare, stropire şi chiar spălare cu maşini anume, regiunile dosnice sunt tot aşa de părăsite, expuse la necontenite infecţii, cari, adesea au singura lor satisfacţie de a se răzbuna în potriva acelor din centru, răspîndind miazmele lor în toate părţile şi încuibînd adesea germenii lor distrugători în toate unghiurile oraşului.

Toate sforţările aparente ale autorităţilor din epoca renaşterei (prima jumatate a veacului al 19-lea), au contribuit numai în mică măsură la îmbunătăţirea stării sanitare şi igienice a Iaşului. Iar în a doua jumatate a aceluiaş veac avem prilejul să azistăm la un fel de luptă chiar, între autorităţile sanitare, multe-puţine cîte fusese constituite atunci, şi cele politico-administrative.

Diferiţii proto-medici, sau medici-şefi ai Comunei, prin multe rapoarte şi broşuri tipărite, cereau necontenit luare de măsuri radicale pentru îmbunătăţirea stărei igienice a Iaşului,—pe cînd indeferenţa autorităţilor ce se succedară răspundea ca de obicei prin măsuri absolut nesuficiente sau chiar prin o inactivitate absolută. Medicul-Şef Dr. Flaişlen, în *Raportul* său *general pe anul 1877*, presentat Ministrului de Interne, nu se sfieşte să scrie, că după stăruinţele sale din anii precedenţi, nu s'a făcut nici o ameliorare în ce priveşte igiena oraşului, şi a locuinţelor, în care unii de vieţuitori trăesc în umezeală, fără lumină şi fără a avea cantitatea de aer necesar, mai cu samă pe şesul Bahluiului.

Cam aceleaşi lucruri—cu amănunte mai îngrijitoare—le spune şi Medicul-Şef Dr. Philippescu, într'o serie de rapoarte ale sale imprimate, pe anii 1882 şi următorii, repetîndule în fiecare an şi stăruind necontenit ca să se facă îmbunătăţirea stărei igienice a oraşului, prin aducere de apă potabilă, canalizare, paveluire, închiderea, curăţirea şi plantarea locurilor virane etc.

După D-rul Philippescu, D-rul Rojniţă, ce-i urmează în capul serviciului sanitar comunal, prin alte broşuri tipărite, continuă, după cum am citat deja, a arata starea mizerabilă în care se găseşte o mare parte a Iaşului şi bolile la cari e expusă populaţia, dar nici glasul acestuia, caşi al precedenţilor, nu este mai ascultat chiar pînă în zilele noastre, cu toate că s'au cheltuit, sub titlul de asanare, mai multe zeci de milioane de lei, prin crearea unui Abator, a unei Băi comunale şi altor edificii prea luxoase,—şi făcînduse numai unde şi unde cîte o pavare restrînsă sau canalizare, lucrare care ar fi trebuit să primeze orice alte în acest scop.

Singura îmbunătăţire reală şi simţitoare ce s'a adus stărei sanitare şi igienice a Iaşului, pînă în ziua de astăzi, a fost aducerea unei excelente ape potabile, prin canalizaţia dela *Timişeşti* (Judeţul Neamţ), care, în schimbul unui sacrificiu de peste 16,000,000 lei, cît a costat lucrarea pe comună, a dat populaţiei mijlocul de a consuma o apă aproape ideală, care este în acelaş timp îndestulătoare pentru toate trebuinţele casnice, publice, industriale, de curăţirea pavajelor etc.

Şi într'adevăr, una din bolile ce devenise aproape endemice în oraşul nostru, tifosul şi care mai ales în ultimii ani înainte de introducerea apei dela Timişeşti, făcea adevărate ravagii, s'a redus într'o proporţie din cele mai prielnice, şi dacă se mai citează încă cazuri izolate, provin din faptul numai, că mai sunt încă puncte în oraş în care populaţia se serveşte de apă de fîntîni primitive, ce sunt sapate în pămînturi pline de putregaiuri, sau în care uşor se introduc scursuri ori necurăţenii din alte părţi.

Rămîn însă o sumă de mari chestiuni de

rezolvit pentru a se asigura Iașului o stare sanitară bună, care să precumpănească cu poziția sa naturală favorabilă, și anume :

1) Canalizarea și nivelarea complectă a orașului ;

2) Impietruirea și plantarea malurilor Bahluiului și ale Nicolinei ;

3) Pavarea complectă a tuturor străzilor existente ;

4) Ingrădirea tuturor locurilor virane și a terenurilor neutilizate pînă în present, de care se găsesc un mare număr în oraș ;

5) Oprirea pe cît e posibil, a întinderei necontenite a razei orașului, și a clădirilor solitare și îndepartate de altele, cari fac să se lungească din cale afară rețeaua străzilor de pietruit, de întreținut, luminat etc., ce cad în sarcina comunei, —întru cît mai ales acest fapt este, în Iași, una din principalele pricini ale neputinței de a se ajunge la curățenia și pavarea complectă a orașului ;

6) Imputinarea pe cît cu putință a creșterei vitelor și mai ales a porcilor în oraș, cari produc totdeauna cele mai mari necurățenii.

Deși pentru toate aceste bunuri se cer mijloace cari par mai presus de puterile și resursele comunale, totuși prin o stăruință energică și necurmată s'ar putea face mult pentru îndreptarea acestei stări de lucruri, începînduse cu pavarea și nivelarea tuturor căilor naturale, și poate s'ar obține și mijloace aproape suficiente dela guvernul țărei, care datorește astăzi nesăbuita mărire și înfrumusețare a actualei capitale a României, numai decapitărei vechei capitale a Moldovei.

*

Cauzele deceselor în cei din urmă cinci ani.

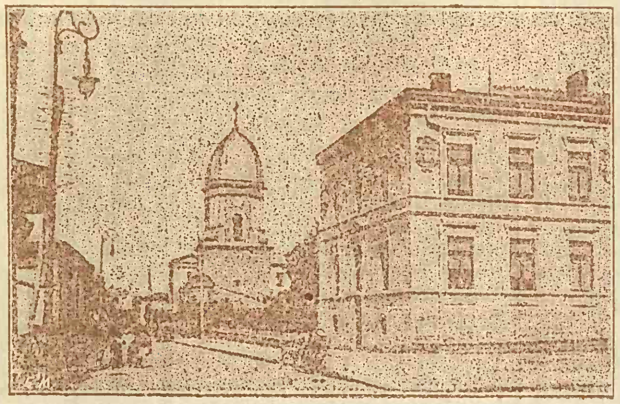
Dăm aici un tablou sumar de principalele boli sau întîmplări ce au cauzat decesele în orașul Iași, în ultimul period cincenal, și care se resumă în cifrele următoare:

CAUZA		1908	1909	1910	1911	1912
Difterie		7	16	54	39	31
Variolă		—	—	—	3	—
Scarlatină		32	20	42	34	30
Pojar		—	—	2	2	5
Febra tifoidă		55	140	47	30	16
Disenterie		5	8	9	4	2
Meningit. cerebro.-spin. epid.		1	—	—	—	—
Febra puerperală		—	1	3	4	2
Tusă convulsivă		5	6	10	2	—
Tetanos		1	4	1	2	2
Dalac		2	4	—	—	—
Turbare		3	2	1	—	5
Influență		3	2	—	—	—
Impaludism		2	—	1	1	—
Sifilis		10	5	6	11	—
Pelagră		3	4	6	3	3
Debilitate congenitală (copii)		73	125	116	136	163
Alcoolism		—	1	5	2	—
Cancer		92	75	72	76	87
Tuberculoza	Plămânilor, pleurală și laringee	182	207	216	200	202
	Creerului și membran.	16	12	10	19	—
	Organ. digestive și perit.	8	8	2	13	1
	Căilor urinare	1	—	—	—	—
	Oaselor și articulațiilor	6	8	4	3	2
	Ganglionară (scrofuloza)	2	4	—	—	—
	Miliară	4	1	—	2	—
Congest. și emor. creerului		35	45	39	48	40
Debilitate senilă		211	308	137	275	246
Meningită simplă		37	44	42	39	41
Ramolismentul creerului		4	3	—	3	—
Bronchita acută		55	51	40	33	36
„ cronică		49	33	24	18	24
Pneumonie		243	256	239	208	168
Maladii organ. ale inimei		191	209	132	212	172
Gastro-enterita		26	37	31	16	17
Diaree și enter. (sub 2 ani)		187	314	240	195	137
Atrepsie (copii)		114	9	73	48	65
Afecțiuni ale stomacului		1	33	—	4	—
Obstrucții intestinale		8	15	4	6	15
Cirosa ficatului		10	20	11	9	7
Nefrita		59	80	56	60	71
Accidente puerperale		1	2	—	—	2
Tumori organ. genit. fem.		1	1	1	2	—
Alte boale		195	252	473	241	272
Accidente		30	29	26	35	29
Omucideri		4	4	5	3	6
Sinucideri		17	21	17	22	15

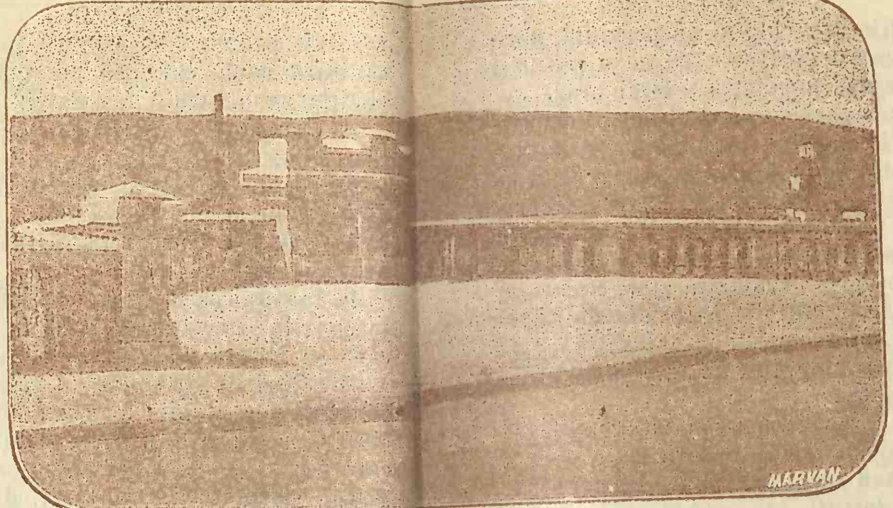
f. Populația și Mișcarea ei. Recensimentele.

Pe cînd în țările străine înaintate în cultură se pune cel mai mare preț pe lucrările statistice de tot felul și în special pe numărarea și clasificarea populației și a averei naționale, prin recensimente și cadastre, făcute totdeauna cu toată îngrijirea și priceperea cerută, la noi, pînă în timpul de față cel puțin, la comuni și județe mai ales, pare a se fi dat un interes cu totul secundar acestor lucrări, așa că multe chestiuni importante pentru prezent și mai ales pentru viitorul nostru social și economic, au fost ignorate sau lasate să lîncezească.

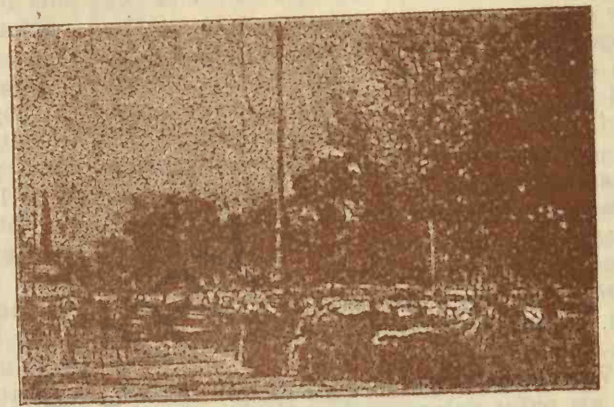
Abia de cîțiva zeci de ani încoace s'au înființat biurouri speciale de statistică în unele autorități mari din București, și s'a început o lucrare mai serioasă pentru cunoaș-

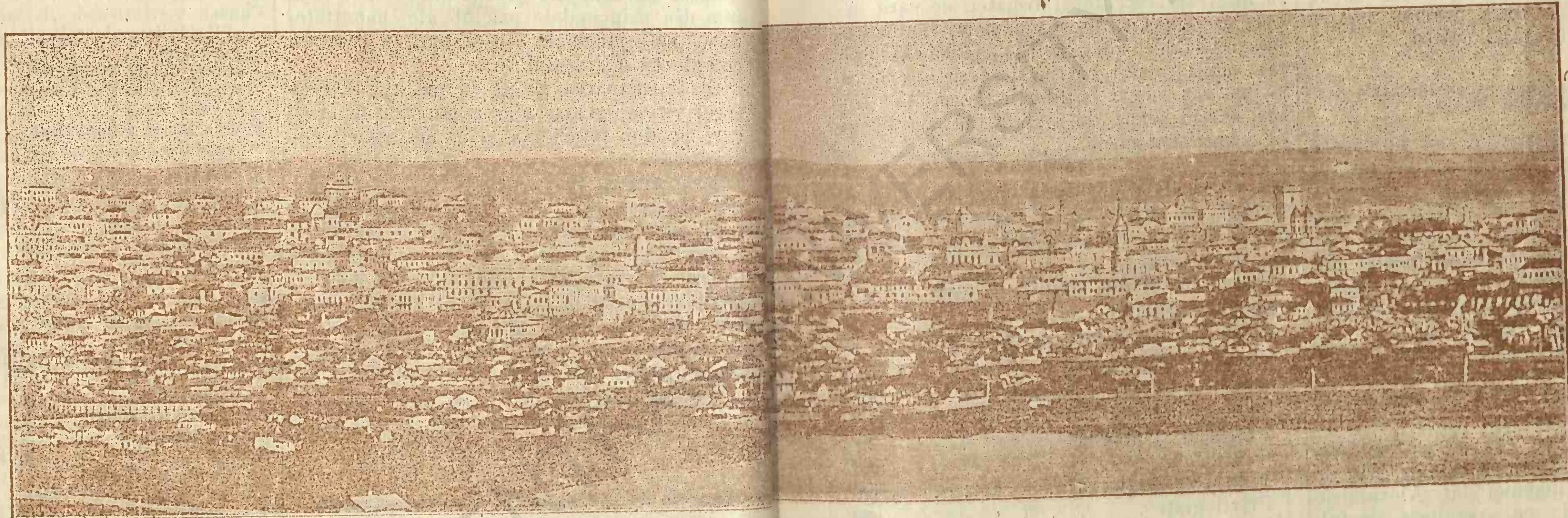
64. Turnul şi Cancelaria Epitropiei Sf. Spiridon.

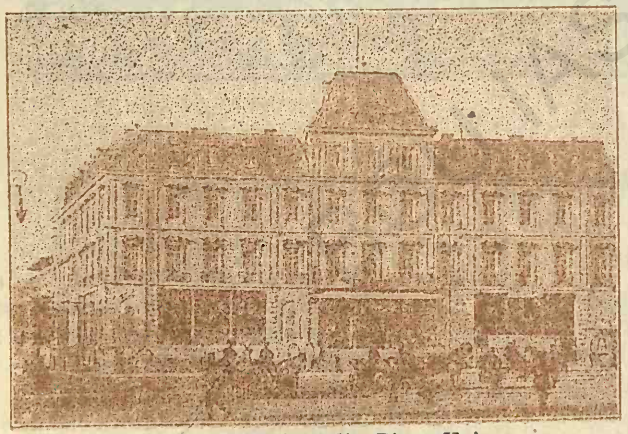
65. Parapetubeta (Ripa Galbenă).

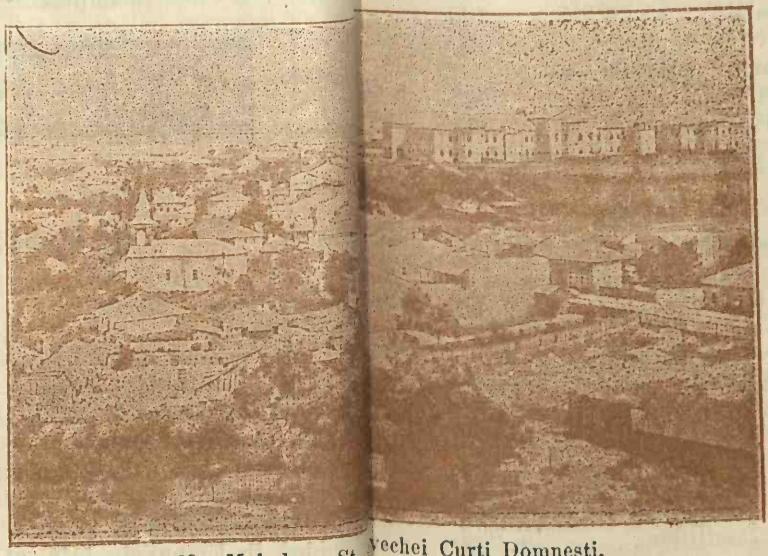
66. Grădina publică Copou. Noua dispoziţie.

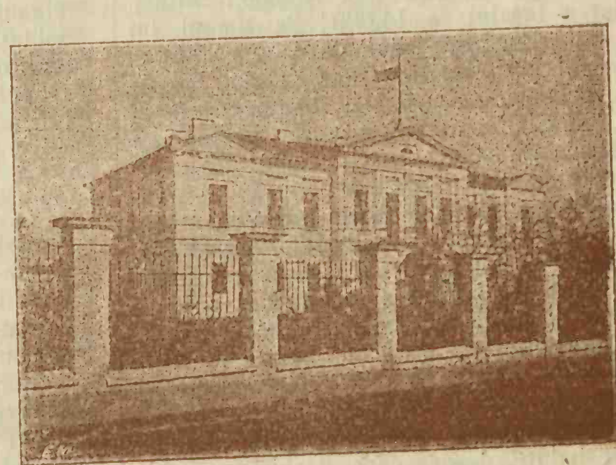
67. VEDEREA IAŞULUI, IN 1903.

68. Hotelul Traian, din Piaţa Unirea.

69. Mahalaua St. Vechei Curţi Domneşti.

70. Palatul Comandamentului Armatei.

terea datelor demografice şi economice ce ne interesoază. In ce priveşte însă statistica specială intereselor comunale din ţară, ea e încă departe de ceea ce ar trebui să fie.

Comuna Iaşi n'a avut şi nu are nici pînă astăzi un serviciu special de statistică sau cadastru, şi dacă n'ar fi obligaţia impusă de Ministerele de Interne şi al Domeniilor de a se trimite în fie care lună rezumatele *mişcărei populaţiei* după înscrierile dela Starea civilă a oraşului, restul lucrărilor statistice ar fi aproape nule.

Vom da pe scurt dar, cîteva din datele ce am putut culege eu însumi, din propria mea iniţiativă şi fără ajutorul nimănui, din arhiva Primăriei, şi mai ales din aceea a Oficiului stărei civile, cît şi din unele lucrări sau publicaţii răzleţe mai vechi, cari pot avea un oarecare interes pentru starea şi viitorul oraşului nostru.

*

Numărul locuitorilor după recensimentele precedente vechi şi noi.

Populaţia comunei Iaşi a fost numărată în mai multe rînduri de autorităţile Statului şi ale Comunei, mai cu samă în perioadele cincenale dela 1884, 1889, 1894 şi în 1899, însă prin procedări puţin sistematice, aşa încît nu se poate pune o bază tocmai sigură pe cifrele stabilite de asominea recensimente, atât în totaluri cît şi în clasarea calităţilor locuitorilor ieşeni.

Inainte de datele citate, s'au mai făcut diferite încercări de numărare sau catagrafie a populaţiei ţărei, cît şi a acestui oraş, dar încă mai puţin serioase.

Intre acestea putem cita recensimentele făcute în Moldova întreagă în anii 1792 şi 1803, în timpul domniei lui Alexandru Constantin Moruzi, cu rezultate destul de problematice; în 1792 populaţia Moldovei s'a calculat dela 4 la 500,000 locuitori, —iar a Iaşului la 14,000! Pe timpul lui Vasile Lupu însă Iaşul, după cum arată episcopul misionar Bandinus, (*Codex Bandinus*, în Analele Academiei Romîne), avea la 48.000 mii locuitori, ceea ce ne face să deducem că e aproape cu neputinţă a admite drept bună cifra din vremea lui Moruzi-Vodă. S'au mai făcut recensimente în anul 1820, în vremea lui Mihai Suţu-Vodă, şi în 1831, sub guvernul provizoriu institutuit de ocupaţia Rusească, cînd, în ceea ce privea populaţia capitalei Moldovei, s'a găsit că Iaşul ar fi avut un număr total de 48,350 de suflete.

In anii 1838 şi 1848, sub domnia lui Mihail Sturdza, se mai făcură încă două recensiminte, despre care vorbim mai departe.

In lipsă de ceva mai bun, trebue să primim lucrurile aşa cum ni se prezintă, spre a avea macar o idee de ceea ce a putut fi şi la ce a ajuns populaţia acestui oraş.

Relaţia cea mai serioasă despre numerarea populaţiei Iaşului, pare a fi dată în cartea intitulată *Notions statistiques sur la Moldavie*, par le Prince Nicolas Soutzo, tipărită în 1849. E bine înţeles că o mare parte din datele statistice ale prinţului Suţu sînt luate şi ele prin evaluaţie aproximativă, făcută după cercetări sumare ale poliţiştilor, sau ale unor comisii de catagrafie, cari lucrau în acel timp într'un chip puţin practic şi sistematic.

Po atunci recensimente sau catagrafiile se mai loveau de o piedică serioasă: acea a fricei ce aveau locuitorii, mai ales cei străini, de a fi *trecuţi la condica catagrafici*, crezînd că această lucrare nu se face decît în interesul recrutărei armatei, de care lumea se temea ca de o epidemie, sau a impunerei la biruri noi, lucru ce făcea chiar pe mai mulţi romîni băştinaşi să se înscrie ca supuşi sau *sudiţi* la diferite Consulate străine, spre a scăpa de armată, de corvede şi de biruri mai grele.

Aşa găsim în cartea despre care am vorbit, că la 1848 populaţia oraşului Iaşi cuprindea un număr de *18,512 familii*, şi că fiecare familie *era presupusă* a se compune din 5 membri.

Acest număr de familii, Prinţul Suţu îl împărteşte astfel:

I. Clase scutite de biruri:

Boeri şi fii de boeri	600
Funcţionari fără ranguri . . .	300
Preoţi şi clerici	307
Profesori şi Medici	50
Străini	504
Vatavi şi slugi	6, 000
Privilegiaţi	185
Slujbaşi	—
Ţigani mînăstireşti	146
Ţigani particulari	400
Soldaţi	600
Slujitori, (jandarmi, pompieri, sacagii, gardişti, ciocli,). . . .	867
Infirmi (cerşitori, calici). . . .	414
Totalul familiilor:	10, 573

II. Clase de birnici:

Negustori şi meşteşugari . . .	1, 789
Mazilo-ruptaşi descendenţi ai familiilor privilegiate	54
Ţarani-cultivatori	1, 168
Oameni fără locuinţă stabilă (muncitori ambulanţi).	144
Emigranţi privilegiaţi	—
Jidovi	3. 675
Străini negustori şi industriaşi. .	941
Ţiganii Statului	178
Totalul familiilor:	7, 939

Totalul general al familiilor aflătoare în Iaşi, era deci de 10, 573+7. 939=18, 512, ceea ce înmulţit cu 5 membri de fiecare familie, dădea o populaţie de *92, 560 suflete*. Această cifră pare şi ea însă departe de realitate, întrucît după toate probabilităţile, Iaşul n'a putut să aibă o populaţie aşa de mare în acel timp.

*

Alte Recensimente diverse.

După recensimentul făcut tot prin evaluaţii superficiale în 1859, populaţia Iaşului se compunea din 65,745 locuitori.

In anul 1885 se procedează la o catagrafie ceva mai sistematică, şi rezultatul dă o o cifră de 59,427 suflete.

In 1889 alt recensiment dă cifra de 72,859 locuitori! Diferenţa între cifrele de mai sus, ar fi fost îmbucurătoare pentru oraşul Iaşi, dacă s'ar fi putut pune o bază reală pe ea; totuş vedem că, fără un motiv serios, la fiecare numărare cincenală cifrele nu merg într'o creştere sau descreştere raţională, şi aceasta ne face a crede că şi exactitatea ziselor numerări poate fi bănuită.

Dacă cercetăm diferite relaţii sau scrieri mai mult sau mai puţin oficiale, ce s'au făcut în anii din urmă, despre populaţia Iaşului, vedem că adeseaori s'au dat cifre de curată închipuire: aşa, în *Buletinul Societăţei Geografice Romîne* din 1876, se scrie la pagina 55 din N-rele 1-5, (Ianuar—Mai). că oraşul Iaşi are o populaţie de 90,000 locuitori, cifră luată desigur de Societatea Geografică Romînă după statistica menţionată a lui Bezede Suţu, ori din o *Geografie pentru clasele primare* a lui Dimitrie Gusti, sau din *Dicţionarul Geografic al Judeţului Iaşi*, de C. Chiriţă, toate aceste scrieri nebazate pe nici o cunoştinţă certă a numărului populaţiei. Consiliul comunal al oraşului, cu ocazia aplicărei *Legei electorale pentru Comunele Urbane* din 1884, dă un vot prin care fixează numărul locuitorilor la 100,000! Aici, cel puţin se vede un interes politic în umflarea cifrei, pentru a se putea ridica numărul consilierilor comunali la 31. Diferite rapoarte oficiale ale *Serviciului Sanitar* al Comunei, pentru a fixa tantiemele mişcărei populaţiei oraşului pe diferiţi ani, dau cifra de 80—82,000 locuitori.

In anul 1895, dela 1 la 20 Decembrie, se face un recensiment mai serios, care dă un total general de *66,024 suflete*.

Dela această dată a început curentul emigrărilor spre America şi alte locuri a evreilor, care se ştie că formează o mare parte din populaţia ieşană. Era dar de aşteptat ca numărătoarea ce va urma peste cinci ani să dee o cifră mai scăzută a populaţiei, sau cel mult o cifră aproape aceeaş. Cu toate aceste, recensimentul următor făcut în timpul dela 1 la 10 Decemvrie 1899 ne dă un număr total de *78,067 suflete*.

Trebuie şi aici să adăugim că chiar în ultimele recensimente purtarea unei părţi din populaţia locală, mai ales a celei evreeşti, a fost cam tot aceeaş caşi cu 40—50 ani înainte, căci, străinii şi evreii în genere ascund pe orcine pot tăgădui, fie din cauza neregularităţei actelor cu care se aflu în ţară, fie pentru a nu fi impuşi la contribuţii sau alte îndatoriri ale ţărei. Să primim dar cifrele ce au rezultat din diferitele recensimente cu rezerva cuvenită.

*

Recensimentul din 1889.

Dăm aci amănuntele recensimentului din 1889, pe diferite categorii ale populaţiei oraşului, aşa cum ele se găsesc publicate în *Colecţia de Legi, Regulamente şi Ordonanţe ale Comunei Iaşi*, din 1900.

Totalul populaţiei numărate în zilele de 1—10 Decembrie 1899 a fost de **78,067** suflete; din cari:

Capi de familie: Barbaţi, 16,389,—Femei 3,839.

Alte persoane sub ori ce titlu în familie: Barbaţi 21,452,—Femei 36,387.

Aflaţi în comună: Barbaţi 37,652, —Femei 40,138.

Lipsind de scurt timp din comună: Barbaţi 189,—Femei 80.

După etate: Pînă la 7 ani: Barbaţi 6,686, —Femei 6,648; dela 7 la 14 ani: Barbaţi 5,605,—Femei 5,662; dela 14 la 21 ani: Barbaţi 4,373,—Femei 5,694; dela 21 pînă la 40 ani împliniţi: Barbaţi 12,109, —Femei 12,891; dela 41 pînă la 70 ani împliniţi: Barbaţi 8,274,— Femei 8,693; de la 70 ani în sus: Barbaţi 794,—Femei, 638.

După starea civilă: Necăsătoriţi: Barbaţi 22,333,— Femei 20,249; Căsătoriţi: Barbaţi 13,799,—Femei 13,925; Văduvi (prin decese): Barbaţi 1,484,—Femei 5,512; Divorsaţi: Barbaţi 225,—Femei 540.

După cetăţenie: Cetăţeni Romîni: Barbaţi 17,721,—Femei 17,924; Supuşi protecţiei orcărei ţări străine: Barbaţi 1,789,—Femei 1,722; Nesupuşi nici unei protecţii: Barbaţi 18,331,—Femei 20,580.

După religie: Ortodoxi: Barbaţi 17,772 —Femei 17,767; Catolici, protestanţi (calvini, luterani): Barbaţi 1,325,—Femei 1,522; Mahometani: Barbaţi 55,—Femei 7; Armeni: Barbaţi 64,—Femei 72; Mozaici: Barbaţi 18,601,—Femei 20,840; Alte relegii: Barbaţi 24,—Femei 18.

După instrucţie: Ştiu a scrie şi ceti: Barbaţi 15,968,—Femei 11,090; Nu ştiu a scrie şi ceti: Barbaţi 21,873,—Femei 29,136.

După profesie: Debitanţi de băuturi spirtoase: Barbaţi 311,—Femei 24; Profesii libere precum: medici, advocaţi, ingineri, etc.: Barbaţi 765,—Femei 121; Alte pro-

fesii, comerciuri sau industrii: Barbaţi 6.408, —Femei 1,787; Infirmi: Barbaţi 212,— Femei 123.

*

Recensimentul din 19 Decembrie 1912

Pentru a se curma nesiguranţa recensimentelor precedente, guvernul făcu să se promulge o lege (*Monitorul Oficial* No. 246, din 10 Februarie 1912), privitoare la *Recensimentul general al populaţiei*, în care se prevede că asemenea lucrări se vor face de aici înainte din 10 în 10 ani, cu un aparat de funcţionari foarte numeros, şi cu mijloace băneşti însemnate; şi pe baza acestei legi, s'a şi făcut, ce'i dreptul, un recensiment general în întreaga ţară, şi în oraşul nostru, pe ziua de *19 Decembrie 1912*.

Vorba merge că s'a făcut pe acea zi, căci în realitate acea lucrare a început cu cîteva septămîni înainte, şi rezultatele ei nici în momentul de faţă, aproape un an dela acea dată, nu sunt încă cunoscute, cu toate *milioanele* cheltuite în acest scop.

Pe urma acestei lucrări nu putem da acum, dar, decît cîteva cifre relative, ce ne sunt procurate, pe care nu putem pune mare bază, întrucît ştim că şi acest recensiment a suferit de aceeaşi boală ca şi mai toate cele precedente, făcîndu-se cu un sistem şi procedare din cele mai greşite. Aşa ni se comunică că totalul populaţiei găsite în Iaşi, la 19 Decembrie vorbit, ar fi de 75,875 suflete. Nu ni se spune însă dacă în această cifră intră populaţia flotantă din oraş, sau ieşenii cari întîmplător erau duşi pentru diferite interese aiurea !

Pînă ce serviciul Statistic al Ministeriului de Domenii va publica rezultatul general al recensimentului, din care să putem vedea amănuntele ce interesează oraşul nostru, dăm aci o mică tabelă, ce ne-a fost comunicată de Secretarul comisiunei de recensiment din Iaşi, din care se văd următoarele cifre :

Secţia de recensiment	Cîte Menajuri sau Familii	Cîte clădiri sau proprietăţi	LOCUITORI OBICINUIŢI IN ORAŞ		
			Barbaţi	Femei	TOTAL
1	1801	740	3652	3681	7333
2	1298	637	3068	3720	6788
3	1632	829	2984	3199	6183
4	1684	684	3526	4151	7677
5	1230	656	2354	2736	5090
6	1316	780	2551	2738	5289
7	1939	665	4048	4753	8801
8	1594	701	2746	3264	6010
9	1869	878	3690	3944	7634
10	1490	578	3114	3453	6567
11	1333	788	2468	2634	5102
12	55	24	3338	63	3401
—	17271	7960	37359	38336	75875

In urma acestor cifre sumare, şi din care nu prea putem trage nici un folos practic, trebue să aşteptăm publicarea rezultatului amănunt al acestei lucrări oficiale, spre a putea avea o ideie de ce conţine Iaşul astăzi, ca populaţie pe atribuţii şi specialitate.

*

Populaţia Iaşului în decurs de 64 ani.

Cred că nu e de prisos a adăugi aici o tabelă comparativă ce am dresat, relativă la felul cum creşte sau scade populaţia Iaşului, în cursul a mai mult de jumatate de veac din urmă, după recensimentele proclamate, şi care se rezumă în următoarele cifre :

Locuitori	1848	1859	1876	1884	1889	1894	1899	1906	1912
100,000 / 90,000 / 80,000 / 70,000 / 60,000 / 50,000	92,560	65,745	72,000	59,427	72,859	67,024	78,067	78,969	75,875

*

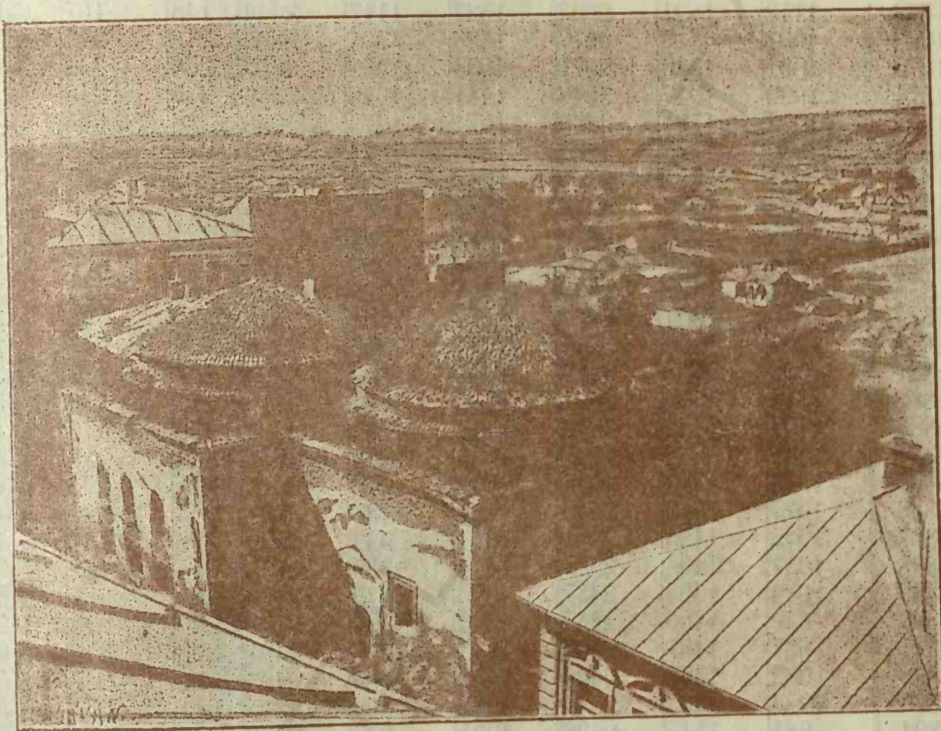
Actele mitricale şi mişcarea populaţiei Iaşului înainte de, şi în timpul Stărei civile.

Inainte de aplicarea *Codului civil* în vigoare (1865), înscrierile naşterilor, morţilor, căsătoriilor şi despărţeniilor se făceau de preoţii dela bisericile diferitelor rituri sau la rabinii comunităţilor israelite. Abia de pe la 1833 încoace, prin aplicarea unor dispoziţii prevăzute în *Regulamentul Organic al Moldovei*, relative la *actele mitricale*, se găsesc cîteva registre, necomplecte, de pe la unele biserici, cari au fost ţinute însă fără nici o regulă, aşa că e lucru pozitiv că cele mai multe cazuri de stare civilă se neglijau a se trece în condicele amintite. Dar nu se găsesc nici macar actele mitricale şi acele ale Dicasteriei dela Mitropolia ieşană, cari întru cea mai mare parte s'au perdut, iar unele au fost luate cu el de fostul Mitropolit Sofronie Miclescu, cînd a fost surgunit, şi nu se mai ştie nimic de urma lor. (*Buciumul Romîn*, T. I. 258/9). Din tot oraşul numai de la *Comunitatea Evanghelică-luterană* se găsesc ţinute în regulă condici matriculare, cu începere dela anul 1809, condici cari sînt depuse astăzi în Oficiul stărei civile al Iaşului.

Comunitatea Catolică, cea *Lipovană* şi cea *Israelită*, precum şi *Consulatele Austriac* şi *Francez*, după cît se spune, ar fi avînd încă

oarecari condici matriculare pentru administraţii lor, dar nici una din aceste autorităţi n'au binevoit a le ceda, fie în original, fie in copii, Oficiului de stare civilă al oraşului, cum au făcut numai *Evangheliştii* şi *Armenii*. La parohia Catolică din localitate există condici mitricale în regulă ţinute dela 1828; dar cu toate intervenirile făcute de Primărie, ele n'au fost transmise pînă în momentul de faţă Oficiului stărei civile local, singura autoritate în drept de a mai păstra asemenea condici şi de a elibera estracte după dînsele.

O urmă de statistică a mişcărei populaţiei din Iaşi, găsim în *Analele Parlamentare ale României* (T. VIII şi XI), din care se vede că în anul 1837, s'au constatat în oraşul Iaşi, 1101 născuţi, 474 căsătoriţi şi 1024 morţi; la 1840 găsim numai 610 născuţi, din cari catolici 78, armeni 22 şi evrei 241; numai 198 căsătoriţi, din cari catolici 15, armeni 4, evrei 129, şi numai 700 decese, din cari catolici 37, armeni 20 şi evrei 214. Pe 1841 găsim iarăşi cifrele de 632 născuţi, 184 căsătoriţi şi 1091 morţi; probabil atîţia cîţi o mare parte din preoţi, puţin ascultători de datoriile lor sociale, binevoiau a-i trece la condică după ce le cetoau botezul, cununia sau prohodul! De nicăeri însă nu se poate vedea cam cîte despărţenii se pronunţau într'un an de Sfînta Dicasterie.

No. 71. *Iaşul dispărut.* Feredeul Turcesc, din vremea lui Vasile Lupu-Vodă, dărîmat din temelii şi restaurat... după alte planuri franco-italiane.

Nu se poate prin urmare avea nici o normă sigură pînă acum de mişcarea populaţiei ieşene înainte de 1 Decembre 1865, cînd încep înscrierile la Starea civilă comunală.

Dela această dată şi pînă azi înscrierile se fac sistematic, şi cifrele rezultate sînt demne de crezare; însă şi aci trebuie să notez, că chiar Starea civilă comunală nu s'a ocupat dela început cu ţinerea unei statistici absolut regulate, aşa că, deşi există culegeri de date din toţi anii, dela 1865 încoace, ele păcătuesc de multe ori prin schimbarea sistemului de repartizare sau totalizare a cazurilor, şi, dacă am vrea să avem date absolut certe, ar fi să reîncepem totalizările după fiecare filă de registru, sau după fiecare caz individual.

Vom da aici imediat tabelele mişcărei populaţiei Iaşului, aşa cum am putut să le culegem din statisticele ce le-am găsit deja efectuate; multe tablouri şi dosare de totalizare statistică lipsind din oficiu, am recurs pentru unii ani sau la consultarea din nou a registrelor nominale, sau la dările de samă publicate în diferiţi ani de serviciile sanitare ale oraşului.

Iată tabelele rezumative ale Mişcărei populaţiei pe 47 ani, adică dela 1 Decembre 1865, pînă la finele anului 1912:

Ani	NAŞTERI			MORŢI			CĂSĂTORII		
	Creştini şi ate religii	Mozaici	TOTAL	Creştini şi alte religii	Mozaici	TOTAL	Creştini şi alte religii	Mozaici	TOTAL
1865	Dec. 73	137	210	187	128	315	—	—	—
1866	1231	1132	2363	3086	3182	6268	110	120	230
1867	1100	1796	2896	1508	1161	2669	169	157	327
1868	1112	1821	2933	1327	1117	2444	148	167	315
1869	1001	1816	2817	1588	1304	2892	212	214	426
1870	1091	1880	2971	1538	1469	3007	266	242	508
1871	1099	1947	3046	1481	1056	2537	245	216	461
1872	1058	1791	2849	1671	1275	2946	236	206	442
1873	1029	1775	2804	1403	1074	2477	219	210	429
1874	1091	1711	2802	1987	1784	3771	207	187	394
1875	1254	1828	3082	1570	1135	2705	271	205	476
1876	1339	1690	3029	1346	890	2236	225	164	389
1877	1186	1529	2715	1462	982	2444	127	84	211
1878	1093	1602	2695	1454	1428	2882	164	114	278
1879	1070	1704	2774	1574	1102	2676	200	106	306
1880	1165	1488	2653	1420	1036	2456	146	68	214
1881	1306	1612	2918	1337	1062	2399	187	149	336
1882	1312	1612	2924	1536	1174	2710	177	180	357
1883	1197	1455	2652	1414	1294	2708	236	173	409
1884	1442	1345	2787	1159	802	1961	234	228	462
1885	1376	1318	2694	1335	979	2314	222	252	474
1886	1027	1513	2540	1187	1135	2322	245	210	455
1887	1045	1496	2541	1074	932	2006	246	181	427
1888	1031	1496	2527	1444	1339	2783	215	162	377
1889	1034	1403	2437	1376	1073	2449	308	237	545
1890	850	1490	2340	1342	839	2181	280	233	513
1891	987	1481	2468	1515	1076	2591	323	277	600
1892	932	1497	2429	1438	985	2423	312	247	559
1893	1225	1333	2558	1335	880	2215	311	273	584
1894	981	1547	2528	1335	923	2258	343	274	617
1895	995	1676	2671	1242	915	2157	295	259	554
1896	1051	1626	2677	1551	1199	2750	268	252	520
1897	1029	1720	2749	1350	964	2314	292	250	542
1898	1117	1623	2740	1374	1016	2390	278	223	501
1899	1113	1637	2750	1269	873	2142	350	241	591
1900	1173	1297	2470	1312	986	2208	271	146	417
1901	1150	1264	2414	1395	896	2291	234	121	355
1902	1186	1222	2408	1336	835	2171	265	164	429
1903	1255	1022	2277	1321	652	1973	314	131	445
1904	1321	1066	2317	1349	713	2062	257	149	406
1905	1202	966	2168	1475	943	2418	283	136	419
1906	1258	993	2251	1325	644	1969	418	166	584
1907	1309	972	2281	1550	703	2253	457	168	625
1908	1308	984	2292	1384	585	1969	409	166	575
1909	1432	894	2326	1644	774	2418	403	172	575
1910	1336	1035	2371	1491	705	2196	367	179	546
1911	1373	968	2341	1397	666	2063	500	222	722
1912	1500	1069	2569	1332	582	1914	420	208	628
Total	54851	68279	123130	68526	49267	117793	12665	8890	21555

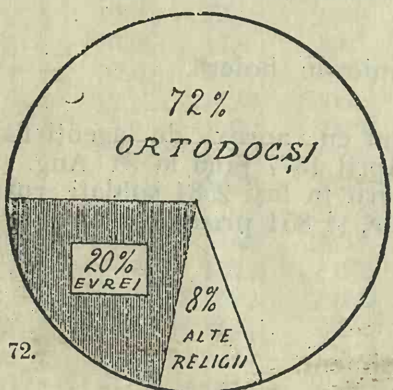
DIVORSURI			Populația după diverse recensimente	OBSERVAȚII
Creștini și alte religii	Mozaici	TOTAL		
—	—	—	65745	No. popul. după recens. aprox. din 1859.
—	—	—	„	No. excesiv al morților din cauza holerei.
4	—	4	„	
10	1	11	„	
15	1	16	„	
3	1	4	„	Mică epidemie de holeră.
24	3	27	„	
15	3	18	„	
10	4	14	„	Mică epidemie de holeră.
22	1	23	„	
20	5	25	„	
19	6	25	72000	Recens. făcut cu aprox. de agenți fiscali.
16	2	18	„	De la 12 April 1877 pînă la 31 Aug. 1878
19	6	25	„	au mai murit în Iași 2584 soldați ruși, în
17	6	23	„	spitale, și 854 prizonieri turci.
11	1	12	„	
21	2	23	„	
16	4	20	„	
14	5	19	„	
24	8	32	59427	I-iul recensiment.
27	6	33	„	
24	5	29	„	
19	4	23	„	
26	4	30	„	
28	5	33	72859	Al II-a recensiment.
24	7	31	„	
31	9	40	„	
23	8	31	„	
43	6	49	„	
26	5	31	66024	Al III-lea recensiment.
37	7	44	„	
43	10	53	„	
36	9	45	„	
46	11	57	„	
46	10	56	78067	Al IV-lea recensiment.
39	7	46	„	
33	7	40	„	
35	10	45	„	
43	6	49	„	
36	6	42	„	Nu s'a făcut recensiment oficial.
56	11	67	„	
47	8	55	78969	Populație probabilă la finele anului 1906, socotită la serviciul statistic general, după mișcarea populației.
36	11	47	„	
46	12	58	„	
50	4	54	„	
44	7	51	„	
46	8	54	„	
58	12	70	75875	Recensimentul legal din 19 Decembrie.
1328	274	1602		

Tabele grafice comparative de mişcarea populaţiei ieşene.

Pentru o înţelegere mai apropiată a modului cum se preface şi se mişcă populaţia oraşului Iaşi, am crezut util a dresa cîteva tabele grafice comparative, pentru starea numărului total al locuitorilor cu şeizeci şi cinci ani în urmă, faţă cu anul 1899, cît şi pentru mişcarea naşterilor şi morţilor, dela înfiinţarea Stărei civile şi până la 1913, din care se poate vedea că elementul românesc, predominant aproape cu $^3/_4$ în anul 1848, tinde a se împuţina din ce în ce mai mult faţă cu acel evreesc care-i ia locul.

Iată aceste tabele:

Cum era populaţia oraşului Iaşi în anul 1848:

72.

Adecă: 18,512 familii socotite a 5 membri, din cari: străini 504 familii şi evrei 3675 familii.

Cum e populaţia oraşului Iaşi în anul 1899:

73.

Adecă: 78,067 suflete, împărţite astfel: ortodoxi 35,539; alte religii 3,087 şi mozaici 39,441.

Din aceste cifre comparative se mai deduce că nu numai românii, dar chiar şi ceilalţi străini în genere ce locuiau în Iaşi se reduc necontenit în număr, faţă cu creşterea necontenită a populaţei evreeşti.

O altă constatare interesantă, o aceia a proporţiei anormale a naşterilor faţă cu decesele, la cele două rase ce populează astăzi Iaşul; aşa, pe cînd naşterile din romîni inclusiv străinii localnici, sunt într'o proporţie mult mai prejos decît ar trebui să fie normala,—naşterile la evrei depăşesc asemenea proporţie, atingînd o cifră cu mult superioară; în acelaş timp însă, decesele la români se manifest într'un chip covîrşitor deceselor la evrei,—păstrînd o proporţie normală numai la străini de alte origini.

Astfel, după socotele făcute, găsim că în timpul dela aplicarea Stărei civile în Iaşi, (1 Decembre 1865 pînă la finele anului 1903), proporţiele naşterilor în acest period de timp represintă:

74.

Adecă: 123,130 născuţi, din cari creştini şi alte religii 54,851 suflete, mozaici 68,279 suflete.

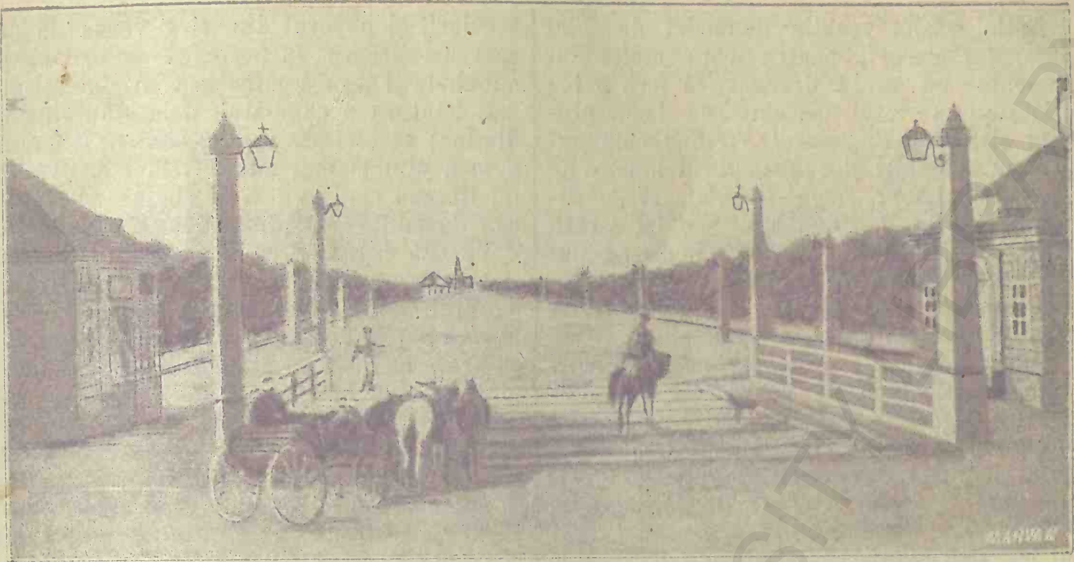
Iar proporţia deceselor în acelaş period se manifestă astfel:

75.

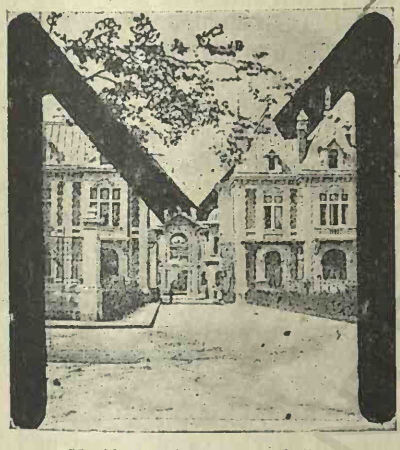
Adecă: 117,793 morţi, din cari creştini şi alte religii 68,526, mozaici 49,267 suflete.

In ce priveşte căsătoriile, ele se rezumă astfel: între creştini (inclusiv străinii), ca 9 părechi la 7 părechi evrei; iar divorsurile ca 9 părechi creştini (şi străini) la 2 părechi evrei.

76. *Iașul vechiu.* Bariera Podul-Verde, pe la 1830. După un tablou în oloi, din Pinacoteca Școalei de Bele-Arte.

g. Din ce se compunea, și cum era și este încă împărțit Iașul, administrativ și social.

77. Aleea Principesa Maria.

Mai mult ca orcare alt oraș din Moldova, Iașul a fost și este și azi împărțit, fie oficial, fie numai prin denumiri figurate, în mai multe suburbii sau mahalale, în cvartaluri, despărțiri sau secții polițienești, în zone comunale, și într'un mare număr de ulițe, poduri sau strade, stradèle, fundacuri etc. Vom da aici cîte un mic rezumat din cele ce se mai cunoaște relativ la aceste împărțiri, precum și cîteva note caracteristice, privitoare la localurile, piețele sau grădinele publice.

In ce privește mahalalele Iașului, sau cel puțin cîteva din ele, își au interesul lor particular în trecutul acestui oraș, și ne servesc întru cîtva la cunoașterea mai ales a neamurilor străine ce au fost așezate în deosebite puncte, sau a îndeletnicirilor or însușirilor locuitorilor, grupați după oarecari categorii. Se știe din multe documente și scrieri precedente, că Iașul din vremile cele mai vechi a fost populat de mulți străini, între cari principalele neamuri erau: *Armenii, Slavii* de diferite obîrșii, *Nemții, Grecii, Evreii, Raguzenii (Arnăuții)*, etc.,(Baudrand, *Parisini Geographia*, etc). Acești străini ce se oploșiau în Iași, fie în interesul lor propriu, fie că li se impunea de ocîrmuire, își alegeau anumite locuri, grupe de case sau uliți, spre a se stabili în apropiere unii de alții, a se ajuta și apara poate la nevoe. Cînd ei erau destul de numeroși formau o *Mahala* proprie,—cînd nu, ocupau cel puțin o *Uliță ;* așa vedem din vechime întitulînduse diferite părți ale orașului după neamuri, sau după principalele îndeletniciri ale locuitorilor : *Mahalaua Armenească, Mahalaua Tătărească* (Tatarași), *Jidovească, Lipovenească*, a *Muntenimei*, a *Țigănimei*, a *Păcurarilor*, a *Humarilor*, a *Talpalarilor* etc.; ori *Ulița Ungurească, Nemțească, Ulița Abageriei*, a *Băibăcăriei*, a *Păscăriei*, a *Mumgeriilor*, a *Feredeilor* etc.

Denumirea mahalalelor se mai făcea adesea în vechime și după numirea bisericilor ce se aflau în centrul lor: Mahalaua *Mitropoliei*, a *Trei-Sfetitelor*, a *Goliei*, a *Vovideniei* etc., lucru care încă se mai uzitează pentru unele și astăzi.

Unele părți de oraș aveau denumirea de *Tîrguri* ori *Tîrgușoare*; probabil că din capul locului acestea fură constituite într'o regiune deosebită de orașul propriu zis, și, numai în urmă, prin creșterea necontenită a populației și înmulțirea clădirilor, se vor fi întrunit și vor fi constituit parte întregitoare din Iași.

Astfel găsim vechile denumiri de *Tîrguşorul Păcurari*, pentru care multe documente ne arată deslușit că era o localitate cu totul deosebită de Iaşul propriu zis; apoi *Tîrguşorul Nicolina*, cunoscut şi astăzi de toţi şi sub simpla denumire de *Tîrguşor* numai; *Tîrgul-Cucului*, *Tîrgul-de-Sus*, *Tîrgul-de-jos*, etc. Mai sunt şi astăzi, localităţi deosebite, dar aproape a se uni cu Iaşul, *Tîrguşorul Copou* (făcînd cu alte sate cumună aparte) şi *Tîrguşorul Trei-Fîntîni* (cotună din comuna Bucium).

Intr'o condică a *Liuzilor scutiţi de biruri* (*Uricarul*, VIII), de pe vremea lui Alexandru Moruzi-Vodă, din anul 1803, găsim următoarele denumiri de măhălăli ale oraşului Iaşi: 1. *Mahalaua Hagioaei* (Tìrgul-de-sus); 2. *Podul-Vechiu*; 3. *Chirvăsăria*, (Vama, Str. St. Lazăr); 4. *Frecău* (Ţigănimea Domnească); 5. *Bărboiul*; 6. *Tîrgul-de-jos*; 7. *Mănjile* (Golia-Dancu); 8. *Uliţa Mare* (dela Curte la Sf. Neculai-cel-Sarac); 9. *Broştenii* (Socola-Iarmaroc); 10. *Muntenimele* (Copou-Sărărie-Ţicău); 11. *Feredeile* (a Mitropoliei); 12. *Cîcaina*; 13. *Rufenii*; 14. *Tataraşii* şi 15. *Ciurchii*. Nu se pomeneşte însă nimic acolo despre mahalalele *Păcurarilor*, a *Humarilor* (S-ta-Treime—Cişmeaua-Păcurari), a *Boghiului* (Str. Florilor-Gara), a *Calicimei* şi a *Nicolinei*, cari existau totuş pe atunci, după cum se poate observa în planul oraşului dela 1819, ce'l vom reproduce mai departe.

Asupra rolului ce a jucat fiecare grupare din populaţia ieşană în trecut, cît şi asupra obiceiurilor sau ocupaţiilor lor, găsim diferite povestiri, din cari mai multe scrise de dl. Gh. Dimachi, fost Membru a Curţei de Apel locale, în o serie de articole, publicate în *Ecoul Moldovei* din 1894, precum şi din alte diferite surse.

*

Tataraşii şi Ciurchii.

Aşa, relativ la *Mahalaua Tataraşi*, mare suburbie aşezată pe dealul răsăritean al Iaşului, găsim că numele său se datoreşte negreşit aşezărei pe acolo, fie a taberelor de Tatari ce adesea năvăleau aici, spre a prada oraşul, şi cari se adăposteau acolo, pecînd încă dealul acela era acoperit de codri, fie a cîtorva din ei mai pacinici, cari veneau cu scop de a munci sau de a negustori ceva în acest oraş; e destul să spunem că cetăţenii ieşeni au şi astăzi credinţa că mahalagiii Tătărăşeni sînt descendenţi ai Tatarilor, sau altor neamuri afine, din pricină că sînt iuţi atît la treabă cît şi la... ceartă, şi că orcînd s'a făcut un bont sau o mişcare populară în Iaşi, întâi Tătărăşenii s'au pus în capul nemulţămiţilor şi au protestat mai tare şi mai făţiş.

Aici în Tataraşi pînă pe la 1860—70, se aflau o sumă de grădini mari, cu copaci seculari, şi poporul din tîrg venea în fiecare serbătoare să petreacă *la aer curat*, aducîndu'şi fiecare mîncarea cu sine, şi numai băutura o cumparau dela stăpînii grădinilor; *scrînciobe*, *popice*, *lăutari*, *minavete*, *ursari*, cîte şi mai multe feluri de veselii nu lipseau cetăţenilor, şi cheful se întindea de multe ori pînă adouazi dimineaţa.

Vestită era grădina lui *Matei Bosniacu*, (fost arnăut Domnesc), aproape de Moara-de-Vînt, unde veneau mulţi să serbeze *Armindenul* (Zintăi-Mai), căci în acea zi era şi hram la biserica numită Moara-de-Vînt; altă grădină *la Pravale Babă*, lîngă o rîpă dela deal de Rufeni; alta la *Movila-Cuzei*, alăturea de unde se făcea în urmă iarmaroc de vite în fiecare Duminică; la *Doi Ulmi*, mai în sus de Movila-Cuzei; la *Frantz*, pe actuala stradă a Eternităţei, grădină renumită pentru vinaţuri bune; la *Stejar*, lîngă haznaua din strada Stejar, etc.

In culmea dealului, faţă în faţă cu Aghonţia (Consulatul) Austriacă, era o grădină zisă la *Bobea*, unde se spune că marele patriot *Costachi Hurmuzachi*, la 1848, cînd începuse mişcarea revuluţionară în Transilvania, a întrunit mai mulţi Ardeleni, Bucovineni şi Austriaci ce se aflau în Iaşi, şi le-a ţinut un discurs foarte simţitor, făcîndu-i să pornească cu toţi îndesară la Aghenţie, spre a face o demonstraţie în contra Ungurilor. Probabil cu acest prilej o romîncă, *Ecaterina Harnav*, a dus un steag *„al libertăţilor Moldovei,“* despre care fac menţiune mai departe, la descrierea Bisericei Vulpe, din acest op.

Nu demult în mahalaua Tataraşilor locuiau mai numai Romîni, Serbi, Armeni, Arnăuţi şi Bulgari, cari se ocupau mai în deosebi cu cultura şi vînzarea legumelor, de unde se dădu şi numele de *bulgării* la lanurile cu legume, şi *sîrbii* la baracele în cari se vindeau. Evrei sau Nemţi nici nu se vedeau prin Tataraşi, şi chiar dacă încerca vre unul să se stabilească acolo, era alungat fără multă zăbavă şi averea lui toată împrăştiată.

Mahalaua Ciurchii a cărei nume se pare că provine dela *Cercheji*, *Circazieni* sau *Ciurcheni*, este o continuare a Tataraşilor, avînd aspectul mai mult a unui sat; locuitorii de aici sînt mai iuţi chiar decît Tătărăşenii, şi nu odată autorităţile au avut de furcă cu dînşii, ori decîte ori credeau că li se face vre-o nedreptate.

*

Armenimea, Rufenii, Păcurarii, Calicimea, Muntenimile şi celelalte.

Mahalaua Armenească, sau *Armenimea*, se afla pe ambele maluri ale pîraului Cîlcaina, şi era, şi este încă în parte, locuită de armeni meşteşugari, blanari, mindirigii, cu-

sutoriţe cari lucrau şi brodau monograme frumoase pe albituri etc. La capătul acestei mahalale se afla din vechime şi un cimitir armean.

In *Mahalaua Rufeni*, care pe la începutul veacului trecut era încă aproape un codru, se zice că se stabilise mulţi *Ruteni*, veniţi anume ca să tae pădurea, dar cari erau atît de sărăcăcioşi şi *rufoşi*, (zice Sc. Pastia), încît ieşenii îi porecleau *Rufeni*; de unde apoi îşi luă porecla mahalaua şi chiar biserica Sfinţii-Voevozi, de acolo, ce fu clădită din bârne de lemn.

Prin *Mahalaua Bucşănescului* stăteau mai ales pescarii, ce vindeau în piaţa de peşte din Beilic, casapii dela Salhana şi precupeţii ce umblau prin tîrg cu diferite lucruri de vînzare. Mai toate casele din această mahala erau supuse bezmănului bisericei St. Ioan-Zlataust, ca unele ce fură clădite pe o bucată de vechie moşie a acestei biserici. Ele au trecut apoi cu bezmăn la Stat şi la Primăria Iaşi.

Mahalaua Sf.-Constantin, situată în dosul Curţei Domneşti, a fost mult timp locuită mai mult de boengii şi croitori *moldoveneşti*, spre deosebire de *croitorii nemţeşti*, cari introduse pe la începutul veacului trecut hainele actuale în locul antereelor şi giubelelor ce se purtau pînă atunci. Se mai numea încă de unii şi *Podul Gunoaielor*, căci pe acolo se arunca tot gunoiul ce se scotea dela grajdurile din Curtea Domnească şi de pe la căzărmi.

Ţigănimea Domnească, numită din vechime şi *Mahalaua Broştenilor*, sau mai scurt *Broştenii*, era locuită în mare parte de robii domneşti, precum şi de ţigani desrobiţi, mai cu samă de *lăutari*, cari şi astăzi îşi au principala aşezare acolo.

Mahalaua Treisfetitelor şi *a lui Sf.-Andrei*, erau locuite mai mult de ferari, caldarari, clopotari, ţigani mînăstireşti, cum şi străini de diferite naţii, ca greci, bulgari, rusnaci, etc.

In *Mahalaua Ferodeilor* sau a *Mitropoliei*, stăteau robii Mitropoliei şi alte slugi de prin curţi boereşti, cum şi diferiţi meşteşugari ferari, spoitori, pitari, morari etc.

Mahalaua Lipovenească era locuită aproape numai de secta lipovană, care se ocupa cu teslăria, frînghieria, articole importate ruseşti, precum şi cu cultivarea legumelor, mai ales a harbujilor, zămoşilor şi crastaveţilor, în care nu-i întrecea nimenea.

Mahalaua Păcurarilor era locuită de aducătorii de păcură, dohot sau răbuială, de sare, precum şi olari, căruţari etc. Fusese aici în vremuri şi un boer mare, ce se numea Păcuraru,—dela care se crede asemenea că se trage numele măhălălei, sau că el ş'a luat numele dela negoţul ce'l va fi făcut cu păcura prin partea locului.

Mahalaua Humarilor, alăturată cu Păcurarii, era asemenea compusă mai ales din olari, ce făceau oale vinete pentru smîntînit şi alte lucruri, din pămînt galben şi vînăt (humă).

Mahalaua Calicimei, ocupată mai toată de infirmi sau nevolnici, cari se ţineau cu cerşitul, şi cari erau împroprietăriţi aici încă de pe vremea lui Ştefan-cel-Mare şi a lui Petru-Rareş, după cum rezultă din nenumărate documente, despre cari voi vorbi mai departe. Asemenea erau instalaţi în această mahala, pe şesul Bahluiului, o mulţime de dubalari şi talpalari, cari dubiau piei de vite în mlaştinele Bahluiului.

Muntenimea-de-sus, Copoul şi Sărăria de astăzi, se ocupa de boeri de mîna a doua, de slujbaşi ai ocîrmuirei şi de moşieri sau podgoreni; asemenea se făceau pe aici depozite de sare, de *var de Orhei* şi *de Ştefăneşti* etc. Tot aici fusese instalată *Poşta veche* şi diligenţele, la înfiinţarea lor.

Muntenimea-de-mijloc se afla pe coasta dealului Sărăriei şi cuprindea diferite locuinţi de slujbaşi şi curteni boereşti.

Muntenimea-de-jos, Ţicăul actual, locuit în mare parte de sărăcime, muncitori de pămînt, slugi boereşti, cîrpaci ce eşiau cu scaune şi tejghele pe la uliţi, precupeţi etc. Se pare că locul pe care s'a întins mahalaua aceasta a fost proprietatea unui boer Ţicău, care l'a îmbucăţălit apoi, după cum rezultă din mai multe zapisuri vechi de vînzare de case către diverşi alţi proprietari. Un boer Ţicău trăia încă la 1852 prin această mahala, care ţinea pînă la Curălari.

Mahalalele *Nemţască* (Strada Nemţească), *Jidovească* (Stradele Apeduc, Ornescu etc.), locuite de nemţi şi evrei industriaşi, astăzi nu mai au nici o însemnătate şi nici nu se mai numesc astfel, întrucît nemţii şi evreii sînt acum răspîndiţi în tot oraşul, nemai făcînd un cerc aparte.

*

Pieţe, Tirguri şi Uliţi negustoreşti.

Partea cea mai comercială sau industrială a oraşului se compunea din:

Podul-Vechiu, care avea în el catenele turceşti, greceşti şi armeneşti, dughene de lucruri orientale, lipscănii, braşovenii, blănării, mindirigii, iconari şi argintari etc., fiind ocupat însă mai mult de industriaşi şi negustori armeni şi greci, ce importau mărfuri streine.

Tirgul-de-jos, în apropiere imediată a Curţei Domneşti, era mahalaua cea mai veche şi cea mai negustorească a Iaşului; într'însa aveau dughene lipscanii, bogasierii, steclarii, făclierii, braşovenii şi tot felul de negustori de lucruri bune şi scumpe, cari apoi cu desvoltarea mai tirziu a tir-

gului spre deal, s'au tot rărit şi tras spre Copou, lucru ce se urmează şi astăzi încă.

Tîrgul-de-sus făcea marginea oraşului; era locuit de o parte din boerimea de mîna a doua (*abia-boeri*), care năzuia şi ea tot spre Copou. Erau şi pe aici negustori şi industriaşi, mai cu samă fierari, croitori, blanari, abageri, căciulari, işlicari etc.

Podul-Lung sau *Nicolina*, era mahalaua soponarilor, maţarilor şi dubalarilor, cari fabricau sopon, maţe curăţite, piei, şi le exportau în alte oraşe, chiar şi în alte ţări. Pe aici se aflau şi mori cu cai, pentru făină de grîu şi de păpuşoi.

In uliţele *Cizmăriei* şi a *Sfintei-Vineri*, locuiau cizmari, cari lucrau numai încălţămintea grea a muncitorilor şi ţaranilor, şi tot felul de alţi mărunţişari.

Piaţa sau *Medeanul Sfintei-Vineri* ocupa jurul bisericei cu acest nume, ce s'a dărîmat în 1879; servea ca piaţă de alimente şi lucruri de gospodărie; dar locul fiind mic, negustoria se făcea pe întreaga stradă Sfinta-Vinere, dela actuala Hală pînă la Sf. Neculai-Domnesc. (Vezi fig. 18).

Tîrgul-Cucului şi *Tîrgul-Făinei* serveau pentru tot felul de negustori de alimente şi grîne, pentru materiale de construcţie, cum şi pentru *vechituri* sau *breacuri*; între ambele aceste tîrguri era şi o uliţă destinată pescarilor (mănjilor), care a durat pînă pe la 1860.

Beilicul era asemenea o piaţă mare, foastă ogradă a *Conacului Turcesc*, casă specială unde trăgeau Paşii şi alţi demnitari mari ai Sultanului, pe vremea cînd veneau în Iaşi, ca să aşeze sau să răstoarne Domnii ţărei, ori să facă altă ispravă asemenea. In Beilic se vindea în timpul din urmă mai mult peşte, obiecte de lemn, căruţi, coveţi, cofe etc. De pe la 1877 s'a transformat într'o grădină comunală.

Uliţa Mare începea dela Curtea Domnească şi mergea pînă la începutul Stradei Păcurari (Biserica Sf. Neculai-cel-sarac), ocupînd astfel stradele actuale Stefan-cel-Mare, parte din Cuza-Vodă şi Lăpuşneanu. In ea se aflau galantari, juvaergii, lipscani, braşoveni, ceasornicari, spiţeri, locantierii şi bacalii mai de samă, croitori nemţeşti, pălărieri şi şapcari, modiste, zarafi, tutungii, hanuri pentru călători, între cari cele mai renumite din oraşul intreg erau *Hanul Turcesc*, *Hanul lui Petrea Bacalu*, *Hotel de Petersburg*, *Hanul Pîrlitei* (Dacia), şi altele.

Alte hanuri, de a doua mînă mai erau în Iaşi pe la mijlocul veacului trecut: al *Zulii*, pe str. Sft. Andrei, al *Zoei*, pe str. Zoe, a lui *Missir*, pe Podul-Vechiu, a lui *Ilie Armanu* şi *Vangheli*, lîngă Mitropolie, a *lui Ghimeş* aproape de St. Gheorghe-Lozonschi, etc.

78. O parte din strada Lăpuşneanu.

*

Uliţele din Iaşi, la 1819, după planul dresat de G. Bayardi.

Am menţionat că în anul 1819, pe timpul Domniei lui Mihail Suţu un inginer italian, Giuseppe Bayardi, a rîdicat un plan al Iaşului, pe care-l reproduc în facsimile mai departe, după o copie manuscrisă ce am găsit în Biblioteca Universităţei ieşane, unde a fost dăruită de fostul Primar al Iaşului Scarlat Pastia.

Din acest plan putem vedea că, din 35 strade principale cari au fost măsurate atunci, numai cîteva poartă o denumire specială; celelalte sînt aratate *dela cutare proprietar*, sau dela cutare clădire de samă, pînă *la cutare...*, lucru ce s'a urmat încă pînă în zilele noastre, cînd Primăria, la cîţiva ani după înfiinţarea ei, s'a hotărît să dee numiri tuturor străzilor şi să numeroteze toate casele.

Reproducem aici măsoriştea indicată de Inginerul Bayardi, chiar pe planul seu, precum şi explicăile date de Scarlat Pastia, într'un articol din ziarul *Ecoul Moldovei*, (An. IV, No. 2), pentru denumirile actuale ale stradelor măsurate.

Măsura indicată a lungimei uliţelor prevăzute în acel plan, este socotită pe funii sau lanţuri.

*

Indicaţii din planul lui Bayardi:		*Numiri actuale, după Scarlat Pastia:*
1. Dela poarta Curţii Domneşti până la Bis. Sft. Dimitrie . . . *Funii:* 355	=	Strada Ştefan-cel-Mare, dela poarta Palatului până la colţul otelului Dacia.
2. Din colţul Bis. Sft. Dimitrie până la colţul casei boerului Logofăt G. Canta 87	=	Tot Ştefan-cel-Mare până la casele lui Naişoţ.
3. Din colţul acesta până în colţul casei boer. Spatar Petrachi Cazimir . 114	=	Dela casa lui Naişoţ până la Liceul Naţional.
4. Din colţul casei boer. Log. Gh. Canta, până la colţul dughenelor boerului Aga Greceanu 60	=	Din colţul caselor Naişoţ, până în colţul respintenei Petrea Bacalu, (piaţa Unirei).
5. Din colţul dughenei acestora, până la colţul casei boerului Postelnic Beldiman 270	=	Strada Lăpuşneanu, până la Sf. Nicolae-din-deal.
6. Dela acest colţ până la capul stradei, casa cucoanei Catinca Ghica . . 320	=	Strada Carol până la capul dela deal al nouei Universităţi.
7. Din colţul casei boerului Post. Beldiman până unde se mîntue podul, la capătul stradei Păcurari 205	=	Din capătul dela deal a stradei Lăpuşneanu şi înainte str. Păcurari, până la împlinirea de 205 stînjeni.
8. Strada numită Tîrgul-de-jos, până unde se împlineşte podul, în capătul Uliţei Harabagiilor 390	=	Tîrgul-de-Jos şi strada Ghica-Vodă (Beilicu), până în colţul stradei Albe, în faţa Spitalului evreesc.
9. Dela Sf. Nicolai până la începutul stradei Biserica Albă 390	=	Strada Panu (S-ta Vinere) pe dinaintea Halei până la strada Albă.
10. Podul-vechiu până la începutul stradei Tîrgul Cucului 351	=	Podul-Vechiu dela biserica Trei-Ierarhi până la Tîrgul Cucului.
11. Strada mare Nemţască . . . 85	=	Aceiaşi numire (Căpitan Păun).
12. Strada Baibacarilor. 246	=	Din Tîrgul de Sus până în strada Goliei, alăturea cu zidul Goliei şi str. Armeană.
13. Din colţul caselor Logof. Mariuţa Canta până deasupra Tîrgului de sus 309	=	Din strada Ştefan cel Mare, prin strada Primăriei, până în Tîrgul de sus.
14. Din colţul stradei Sf. Dimitrie până la casa boer. Logof. Grigore Sturza . 97	=	Din strada Ştefan cel Mare, de vis-a-vis de otel Dacia, pînă la Seminar (str. Lozonski).
15. Din colţul dughenelor Aga Greceanu până în casa Boer Spatar Dimitrie Beldiman 172	=	Din colţul Pieţei Unirea (Petru Bacalu), strada Lăpuşneanu, până la Sf. Nicolae de sus.
16. Din colţul casei Boer. Spatar Petrachi Cazimir până la Tîrgul Cucului 562	=	De la Liceul Naţional toată str. Goliei până la T.-Cucului.
17. Din capul Tîrgul Cucului până unde se mîntue capul podului, din dosul bis. Albe 175	=	Strada Albă (foastă a Agenţiei Nemţeşti).
18. Din colţul dugh. Boer. Agă Grecoanu până în strada St. Spiridon . 133	=	Strada Unirei (foastă Rusască), din colţul care formează respintenea Petru Bacalu.
19. Din poarta bisericei St. Nicolae cel Sarac până la colţul Mânăstirei St. Spiridon 226	=	Strada Sf. Neculai, pe din dosul otel Binder şi pe capătul din sus a pieţei St. Spiridon.
20. Strada Tîrgul-de-sus 285	=	Din capătul Str. Alexandri (Sf. Ilie) şi până la Başotă, despre Tîrgul-Cucului.
21. Din colţul stradei dela casa Hatmanului Gh. Balş, până la colţul stradei St. Spiridon 121	=	Strada Alexandri (foastă Sf. Ilie).
22. Dela acest colţ până la poarta Visternicului Alecu Balş 77	=	Strada Universităţei.
23. Din colţul casei Hatm. Vasile Roseti până la poarta Postelnic. Cost. Mavrocordat 70	=	Stradela Şcoalei de arte.
24. Dela colţul de sus a Mănăstirei St. Spiridon până la Consulatul Rusesc şi până la colţul casei Vornicului Teodor Balş 215	=	Dela colţul dela vale a Sf. Spiridon, partea despre piaţă, la deal pe lingă Spital, până la No. 25 de mai jos.
25. Din poarta casei Lum. Sale Domniţei Zoe, până la St. Spiridon . . . 80	=	Strada Muzelor, de la colţul foastei Şcoale centrale până la Sf. Spiridon.

26. Din poarta Domniţei Zoe pănă la colţul unde se mîntue str. Buna-Vestire 71	=	Din poarta arătată pănă la strada Buna-Vestire.
27. Strada Cismăriei, din cişmeaua Tîrgului-de-jos pănă la căsăpiele vechi. 95	=	Din respintenea stradei Panu în respintinea Tîrg. de Jos şi pe Str. Sf. Lazăr.
28. Strada dascal Teodosie, dela cişmeaoa Vist. Sandulachi Sturza, pănă la casa Serd. Const. Botezatu 60	=	Strada care duce din Podul-vechiu în str. Panu, pe lîngă Bărboiu.
29. Din colţul ogrăzei Beilicului pănă în colţul casei lui Turturică . . . 70	=	Din str. Ghica-Vodă (Beilic) în str. Bucşănescu, prin faţa casei Ilie Burchi (Zmău).
30. Şi din acest colţ de stradă pănă la poarta spatarului Gh. Bucşănescu. 122	=	Strada Bucşănescu, pe dinaintea fostului Spital militar.
31. Din colţul casei Boer Gh. Ghica pănă la podul Bahluiului (Podul-Roş). 405	=	Strada Palatului şi pănă la Podul Roş.
32. Şi dela acest pod pănă la casa lui Slug. Leondari 119	=	Spre strada Nicolina.
33. Dela casa lui Leondari pănă la podul Neculinei 653	=	Strada Nicolina sau Podul-Lung pănă la Barieră.
34. Uliţa Mare, din poarta Curţei Domneşti pănă la casa lui Costachi Ghica 109		
35. Dela Podul-Roş al Bahluiului, calea Vămei, pănă la podul Tîrgului de jos 420	=	Strada Sf. Lazăr.

*

Pînă unde se întindea Iaşul în 1819, şi ce cuprindea în sine.

Din planul mencionat se mai poate constata tot după, indicaţiile lui Sc. Pastia (*Ecoul Moldovei,* 1894, No. 3), următoarele lucruri :

1. Că Iaşul în partea sa de sus, despre Copou, nu se întindea decît pînă la casele Catincăi Ghica, adecă pînă la colţul dela deal al noului edificiu al Universităţii din Str. Carol, şi că eşirea principală în partea aceia, era pe *drumul vechiu* al *Botoşanilor,* sau bariera actuală a Sărăriei, care venea la răsărit, în dreptul punctului aratat (casele Catincăi Ghica);

2. Că Bahluiul intrînd în cuprinsul Iaşului, îşi avea cursul principal imediat pe sub muchea dealului pe care e aşezat oraşul, şi anume, pe unde actualminte e Vama din dosul Gărei, şi aceasta se probează şi printr'un act de donaţie din 1804 al Domnitorului Moruzi ;

3. Că dincolo de Bahlui, pe toată întinderea şesului dela Păcurari şi pînă la actuala barieră a Ţuţorei, nu erau alte locuinţi decît acele cari formau Str. Podul-Lung sau Nicolina, care ducea la Galata, unde era *primblarea favorită a Ieşenilor*, şi care în urmă a fost înlocuită prin acea de la Copou ;

4. Că pe arătatul şes, care era străbătut de mai multe gîrle de ale Bahluiului, nu creştea decît stuf şi papură, fiind aproape continuu inundat, neschimbînduse această situaţie, precum se spune, decît mai tîrziu cînd, dînduse voe unui pitar grec, anume Anghelachi, de a iezi Bahluiul în dreptul barierei Păcurari, pentru a face o moară de apă, în interesul industriei sale, prin aceasta s'a nămolit partea de sus a acestei ape, şi la noile năvăliri de apă, ce au avut loc în urmă, Bahluiul şi-a luat curs pe una din gîrlele apusene, care acum îi serveşte de albie ;

5. Că pîrăul Nicolina eşind dintre dealurile Galata şi Cetăţuia, apuca la stînga şi curgea drept în Bahlui, din jos de Podul-Roş, pînă la un loc paralel cu Str. Podul-Lung sau Nicolina, pe unde şi acum se vede matca cea veche ; dar în urmă adîncinduse şanţul încunjurător oraşului, Nicolina şi-a abătut cursul pe acel şanţ in şesul Bahluiului, pînă mai sus de bariera Galata (Trei-Calici) şi acolo, făcînd o curbă, a dat în Bahlui, ceea ce face că la năvăliri de apă, Nicolina oprind cursul Bahluiului, acesta se varsă în şes şi cauzează uneori inundaţiile de care Iaşul ades a suferit ;

(De alţi bătrîni se spune, contrar celor aratate de Pastia, că pe la începutul veacului trecut înadins s'a îndreptat cursul Nicolinei pe unde este acum, spre a spori apa Bahluiului ce trece prin oraş, aşa, ca să servească mai ales vara la diferite trebuinţi ale oraşului).

6. Că în cuprinsul Iaşului sînt aratate 51 biserici, din cari 45 denumite şi 6 nedenumite, şi anume 4 pe şesul Bahluiului despre Nicolina, 1 la Copou, Paraclisul şi Cimitirul Catolic, şi 1 la Păcurari, Templul şi Cimitirul Luteran. Din cele 45, 2 sînt desfiinţate, şi anume : *S-ta Vinere,* din Piaţa Halei, şi Biserica numită *a Răzoaei*, din faţa foastei Primării.

*

Uliţele Iaşului după planul lui Rascheck, din 1844.

Iaşul a mai fost ridicat în plan în anul 1844, de Inginerul german Ioseph Rascheck,

în care plan găsim dresat următorul tablou de strade şi lungimile lor respective, în stînjeni domneşti:

I. Uliţele pavcluite:

1. Uliţa Podul Verde, dela casele Vist. Gheorghe Ghica pînă la Petre Bacalu . . . *Stînjeni domneşti:* 590
2. Uliţa mare dela Petre Bacalu pînă la Curtea nouă 454
3. Uliţa Palatului Gospod. . . $86^2/_8$
4. Uliţa Academiei 72
5. Uliţa Păcurari, partea paveluită 85
6. Uliţa Tîrgul de sus dela casele Vist. Suţu, pînă la Stefan Tuduriu, la răspintenea dela Tîrgu-Cucului . 450
7. Uliţa Consulatului Rusesc . . 84
8. Uliţa Sf. Ilie 107
9. Uliţa Hagioaei 16
10. Uliţa Răzoaei 226
11. Uliţa Sf. Teodor 30
12. Uliţa spre poarta Vornicului Teodorachi Ghica 19
13. Uliţa Tîrgu-Cucului, dela Ştefan Tuduriu pînă la Cişmeaua Papafil 118
14. Uliţa pela Şcoala jidovască . $23^4/_9$
15. Uliţa Podul-vechiu 304
16. Uliţa S-ta Vinere . . . . $344^6/_8$
17. Uliţa Căldărăriei 31
18. Uliţa Tîrgului de jos, partea paveluită 172
19. Uliţa Teatrului, dela dughenele Paşcanului pînă la Ştefan Tuduriu crîşmar, la Tîrgu-Cucului . $353^4/_8$.

II. Uliţele şoseluite:

20. Uliţa Păcurari, partea şoseluită dela casele Vornic. Iancu Ralet, pînă la rohatca Păcurari . . . . $882^1/_2$
21. Uliţa Consulatului Elinesc . . 122
22. Uliţa Podului Verde dela casele Vist. Gheorghe Ghica pînă la rohatca dela Copou 235
23. Uliţa dela Bis. Sf. Neculai cel Sarac spre medeanul sf. Spiridon . . 108
24. Uliţa pe la Bis. sf. 40 Mucenici 155
25. Uliţa Talpalari 238
26. Uliţa pe din dosul sf. Spiridon, spre casele Vornic Teodorachi Ghica 147
27. Uliţa pe lingă casele Hatmanului Mavrocordat spre Cabinet 125
28. Uliţa dela Gavril Moldovanu lingă Pojărnicie, spre Tîrgu-de-sus . 50
29. Uliţa Nemţască pe lingă ograda Agiei 197
30. Uliţa pe din dosul heiurilor Vist. Rosnovanu 97
31. Uliţa Papafil, dela Cişme, pînă la podul Bucşănescu 280
32. Uliţa Herestegiei dela casele repos. logof. Grigore Ghica, pînă la Podul-roş 460
33. Uliţa sf. Andrei 78
34. Uliţa pe sub Vama veche pînă la Podul-roş 401
35. Uliţa Podului-Lung, delaPodul-roş pînă la Podul Nicolina 570
36. Uliţa Şilingului dela respintenea uliţei Podul-Lung, pînă la rohatca Socolei 700
37. Uliţa Iarmarocului, şoseluită . 170

III. Uliţele neşoseluite:

38. Uliţa Iarmarocului, neşoseluită 401
39. Uliţa de la rohatca Păcurari, la poştă la Copou 800
40. Uliţa dela Păcurari spre paveaua Podului-Verde 290
41. Uliţa dela Podul-Verde spre Postelnicul Asachi 142
42. Uliţa Sărăriei, dela rohatca Sărăriei pînă la casele Hatmanului Başotă 945
43. Uliţa coborîtoare dela Sărărie pînă la medeanul sf. Spiridon . . . 405
44. Uliţa pe lingă hanul Zoei, spre Teatru 110
45. Uliţa pe din dosul sf. Spiridon pînă la Gavril Moldovanu 280
46. Uliţa pe lîngă zidiul Mînăst. Golia 100
47. Uliţa Armenească 105
48. Uliţa Cismăriei cu descălicătura ei 210
49. Uliţa pe lîngă dr. Naiman pînă la uliţa armenească, înspre Podul-vechiu şi s-ta Vinere, pe lîngă casele lui Pomer 58
50. Uliţa Cavafului 310
51. Uliţa Tirgului-de-jos, parte neparaveluită 176
52. Uliţa pe lîngă zidul dela Sf. Spiridon, parte cu lemn pardosită . 222
53. Uliţa Feredeului Turcesc . . 130
54. Uliţa pe lîngă casele lui Dracachi Baston, de la uliţa mare pînă la Hanul Vangheli 122
55. Uliţa bisericei Catoliceşti, pe lîngă zidiul Mînăstirei Trei-Erarhi . 146
56. Uliţa pe sub Feredee, dela sf. Andrei, pînă la Bohotineanu . . . 785
57. Uliţa dela Academie spre Bohotineanu, pînă sub havuzul Păcurari . 260
58. Uliţa Berăriei, dela Podul-roş pănă la Berărie 250
59. Uliţa Lipovenilor, dela puntea lipovenilor pănă la Berărie 358
60. Uliţa Bucşănescu, dela pod pănă la Salhana 820
61. Uliţa spre Ţintirimul Jidovesc 700
62. Uliţa Podul-de-Lemn dela Beilic pănă la Salhana 964
63. Uliţa Podul-de-Piatră dela Tîrgu-Cucului pănă la Moara-de-Vînt . .
64. Uliţa Ruteni dela podul de piatră spre Moara-de Vînt 368
65. Uliţa Popa-Roşca, dela Pojărnicie pănă la Fîntînele 770
66. Uliţa dela Stejar spre rohatca dela Salhana 514

67. Uliţa mahalalei Muntenimea, dela Tîrgu-Cucului până la rohatca Albinetului 643
68. Uliţa Tîrgului-Făinei dela paveaua Şcoalei jidoveşti până la cişmeaua dela Tîrgu-Cucului 82
69. Uliţa dela Cişmeaua Tîrgu-Cucului până la căsăpie 445

IV. Uliţele plănuite a se şoselui:

70. Uliţa dela havuzul Păcurari spre Moara lui Anghelachi, până la rohatca Păcurari 580
71. Uliţa dela Hanul Vanghele până la podul lui Ipsilanti 185
72. Uliţa dela podul lui Ipsilanti până la rohatca de sub Galata 425

Uliţele Iaşului în planul lui Fr. Peytavin, din 1857.

In anul 1857, un nou plan al Iaşului fu ridicat de un inginer francez, Frédéric Peytavin, din care vedem că cea mai mare parte de străzi sînt denumite numai cu arătări ca: *uliţa pe din dosul Trei-Sfetitelor*, *uliţa pe lîngă Biserica-Albă*, *uliţa numită la Podul-de-Piatră*, etc.

Un număr de strade sînt numite astfel:

Uliţa Beilicului,—astăzi str. Ghica-Vodă;
Uliţa lui Gavril Moldovanu — Str. St. Teodor;
Uliţa lui Roznovanu (Moruzi) — Str. Universităţei;
Uliţa Manului — Strada Procopie;
Uliţa Căldărăriei — Strada Dreaptă;

79. *Centrul Iaşului*, în1869. Piaţa vechei Primării, Institutul Gregorian, casa T. Balş etc.

Uliţa Podul-Lung — Strada Nicolina;
Uliţa lui Stratulat — Strada Muzelor;
Uliţa Strîmbă — Strada Banu;
Uliţa Răzoaei —Primăriei, apoi Gh. Mîrzescu, dela str. Golia pînă la str. Ştefan cel Mare;
Uliţa Nemţască mare, — Str. Căpit. Păun;
Uliţa Nemţască mică, — Str. Nemţească;
Uliţa Sfintei-Vinere, — Str. Anastase Panu, dela Curte la colţul Halei;
Uliţa lui Papafil, — Str. Anastase-Panu dela Hală pînă în Str. Albă;
Uliţa Măjilor, sau Menjilor (Pescăriilor),— mai apoi Millo, Primăriei, şi Mîrzescu.
Uliţa Hanul Zoe, — Str. Zoe, apoi V. Stroescu.
Uliţa Băibăcăriei, — Str. Vovideniei şi Armeană. (Băibărace = haine roşii).
Uliţa Podului de Piatră, — Str. Cucu până la Str. Eternitatea;
Uliţa lui Chefal, — Strada Carp;
Uliţa Butucului, — Str. Fătu;
Uliţa Boghiului, — Str. Florilor şi Şubă;
Uliţa Podul-Verde, — Str. Carol;
Uliţa Bohotineanului,—apoi Strada Botanică, apoi Strada şi Şoseaua Arcu;
Uliţa Ipsilante, — Stradela Trei-Erarhi;
Uliţa Feredeului Turcesc, — Strada Mitropoliei.

In restul stradelor mai sînt cîteva denumite cu numele ce le au şi astăzi, ca: *Sărărie*, *Pacurari*, *Asachi*, *Golia*, etc.

Cele mai vechi uliţe din Iaşi.

Din cele mai vechi denumiri de strade ce se găsesc în diferite documente, în care se vorbeşte de oraşul Iaşi, înainte de veacul al XIX-lea, putem cita: *Uliţa mare* sau *Domnească,* care se numea aşa încă de pe vremea lui Iliaş-Vodă, cel din urmă Domnitor din neamul lui Ştefan-cel-Mare; Uliţa *Ciubotarilor*, pe care s'a clădit de Vasile Lupu şcoala dela Treisfetitele; Uliţa *Savati* sau *Savasti,* aproape de Bahlui; Uliţa *Ferbinte* care se zice că există de pe vremea lui Tomşa-Vodă; Uliţa *Boerilor* dincolo de *Rîpa Pivitoaei* sau *Privighitoaei*; Uliţa *Aparilor*; Uliţa *Ghenghei*, astăzi Strada Alexandri; Uliţa *Sîrbească*, Strada Lăpuşneanu; Uliţa *Cărvăsărivi* (Vamei), Strada Sf. Lazăr; Uliţa *Rusască,* Strada-de-Jos;. Uliţa *Strîmbă*, Strada Banu; *Drumul Sărei.* Strada Sărăriei; Uliţa *Den-afară*, dela St. Teodor la St. Haralamb, şi o alta la deal de Păcurari; Uliţa *Pîrvuleştilor, Drumul Botoşenilor,* etc.

Actualele strade din Iaşi.

După multe prefaceri şi schimbări de nume, stradele Iaşului sunt astăzi în cea mai mare parte botezate cu denumiri mai

80. *O serată la Curtea lui Mihail Sturza-Vodă.* Desemn de Dussault, din revista parisiană *L'Illustration.*

mult sau mai puţin potrivite; aceasta nu va să zică însă, că n'au mai rămas unele părţi din mahalale, cari n'au nici o aliniere raţională, şi unde casele sunt clădite şi îngrădite fără nici o regulă; astfel în mahalalele Ţicău, Ciurchi, Broscăria, Frumoasa, Lipovenime şi chiar Păcurari, se găsesc unele case nenumerotate şi uliţi sau trecători nedenumite. Apoi nenumerotate mai sunt un mare număr de locuri virane, pe cari agenţii respectivi de înscriere n'au găsit cu cale a le da numere, deşi legile şi regulamentele comunale obligă la înscrierea în registre şi inpunerea la dări chiar şi a unor asemenea proprietăţi goale.

Vom da aice dar, o nomenclatură a stradelor aşa de complectă pecît o putem găsi într'un *Ghid* făcut de Poliţie, în care denumirea stradelor e trecută în mod alfabetic, indicînd şi numerele puse pe proprietăţi, pe o parte cu soţ, pe cealaltă fără soţ. E indicat în Regulamentul de Clădiri al Comunei, că numerotarea stradelor începe totdeauna dinspre Nord,—fără să se spue de unde începe în stradele ce n'au nici Nord nici Sud:—şi că numerele soţ sunt puse pe dreapta cum intri în strade dela Nord, iar cele nesoţ pe stînga.

Astfel, reproduc aici numele stradelor actuale, după menţionatul Ghid, punînd

după fiecare denumire, cu cifre romane N-rul despărţirei din care face parte, iar numerele arabice ce urmează arată, cele din coloana întâia (2—10), numerele *soţ*, ce cuprinde strada, şi acele din coloana a doua, (1—17), numerele *nesoţ*.

Acolo unde se văd cifre începînd dela un număr mai mare decît 1 sau 2, însamnă că pînă la cifra începătoare, sunt locuri virane nenumerotate.

Denumirile de străzi puse în paranteze şi cu litere *cursive*, sunt acele ce le-au avut stradele mai nainte, şi care au fost înlocuite de Primărie, de vre-o zece ani încoace, prin numirile actuale.

Alfabetul stradelor:

Abrahamfi, I, stradelă	2—10	1—17
Academie, I, stradă	2—4	—5
Adunaţi, IV, mahala	2—28	1—29
Albă, IV, stradelă	2—6	1—9
Albineţ, III, stradă	2—48	1—47
Albineţ, V, şosea	2—18	1—15
Alecsandri, III, stradă	2—16	1—11
Alistar, V, stradă	2—	1—19
Anastasie-Panu, IV, str.	2—74	1—79
Andrei (St.), I, stradă	—	59—63
Andrei (St.), II, stradă	2—52	1—57
Andrei (St.), II, stradelă	2—6	1—7
Apeduc, IV, stradă	2—46	1—63
Apelor, V, stradă	2—11	1—17
Arap, IV, stradă	14—136	1—137
Arcu, I, stradă	2—16	1—13
Arcu, I, şosea	2—40	3—59
Armeană, IV, mahala	2—10	9—25
Armeană, III, stradă	2—22	1—17
Armeană, III, stradelă	2—22	1—9
Armenime, IV, mahala	2—36	1—25
Aron-Vodă, V, stradă	2—60	1—35
Asachi, III, stradă	2—12	1—13
Atanasie (St.), III, stradă	2—24	1—23
Atanasie (St.), III, stradelă	—	1—3
Aurora (*Ponoară*), I, stradă	2—36	1—11
Babei, I, stradelă	2—4	
Baciuschi, I, fundac		1—3
Baciu, I, stradă	2—22	1—11
Baciu, V, stradă	2—24	1—21
Baciu, V, stradelă	2—4	1—3
Baciu, V, cotu	—	1—9
Bădărău, I, stradă	2—42	—25
Bădărău, I, stradelă	2—6	1—25
Bădărău, I, fundac	—	1—3
Băilor, IV, stradă	2—4	1—5
Balciu, II, stradelă	—	—
Băţi, I, stradelă	—	1—17
Băluşescu, V, stradelă	2—12	1
Banu, I, stradă	2—16	1—9
Banu, III, trecătoare	2—4	1—3
Bărboi, IV, stradă	2—18	1—19
Bărboi, IV, stradelă	2—10	1—7
Bariera-veche, II, stradă	—	—
Baş-Ceauş, V, stradelă	2—10	1—13
Başota, III, stradă	2—8	1—15
Belvedere, I, stradă	8—18	1—11
Berăria-Veche, I, stradă	2—16	1—15
Bîrnoschi, IV, stradă	—	—
Blondelor, IV, stradă	2—10	1—15
Botanică, (*Scursorilor*), IV, stradă	2—30	1—31
Brânduşa, V, stradă	2—54	1—63
Brătianu, I. C., (*de Sus*), III, stradă	2—172	1—197
Brătianu, I. C., IV, bulevard	—	—
Brătianu, I. C., V, bulevard	—	—
Broscărie, II, mahala	2—100	1—100
Broscărie, IV, mahala	2—14	1—19
Broscărie, IV, stradă	8—28	1—37
Brudea, V, stradă	2—46	1
Brumă, V, stradă	2—10	1—5
Brunetelor, IV, stradă	2—32	7—19
Bucşinescu, IV, stradă	2—44	1—37
Bulargă, IV, stradă	2—12	3—9
Bulargă, V, stradă	2—28	1—45
Bulargă, V, stradelă	2—6	1—7
Bulargă, V, stradelă	—2	1
Buna-Vestire, III, stradă	2—8	1—5
Buzdugan, I, stradă	2—10	1—5
Buzdugan, I, stradelă	2—10	1—7
Buzescu, I, stradelă	2—6	1
Calaraşi, V, stradă	2—20	1—27
Calcaina, V, stradă	2—12	1—27
Canalului, IV, stradă	2—18	—
Cantei, I, stradă	2—40	1—39
Căpăţină, V, stradă	2—12	1—3
Capela Armeană, IV, stradelă	2	1
Căpitan Păun, III, stradă	2—18	1—23
Carol, I, stradă	2—44	—
Carol, III, stradă	—	1—53
Carp, I, stradă	2—8	1—9
Căzărmilor, I, stradă	—	1
Cercel, II, stradelă	2	1—3
Cerchez, III, stradelă	2—4	1—11
Cerchez, III, stradă	2—8	1—5
Cerchez G-ral, III, aleie	2—4	1
Cetatea mică, IV, stradelă	2—8	1
Cetatea mică, V, stradă	4	—
Cimitiru Catolic, I, stradă	—	1
Cimitiru Evreiesc, I, stradă	—	—
Ciobanu, V, trecătoare	2—4	1—3
Ciornei, V, stradă	2—6	1—7
Ciric, V, stradă	2—20	1—47
Ciric, V, stradelă	2—24	1—17
Cismărie, IV, stradă	2—20	1—43
Cişm.-Păcurari, I, stradă	2—26	3—5
Cişm.-Păcurari, I, stradelă	2—6	1—5
Ciuhodaru, V, stradelă	—	—
Ciurchi, V, stradă	2—120	1—111
Ciurchi, V, stradelă	—	1
Clarinetei, II, stradelă	—	—
Codrescu, III, stradă	2—4	1—11
Cogălniceanu, III, stradă	2—26	1—15
Coman, V, stradă	2—8	1—15
Comănescu, I, stradă	2—14	1—5
Conductelor, IV, stradă	2—6	1—5

Constantin (St.), IV, stradă	2—12	1—17
Constantin (St.), IV, stradelă	2—10	1—5
Conta Vasile, (*Sf. Neculai*), III, stradă	2—32	1—37
Coroi, III, stradă	2—4	1—5
Costachi Negri, (*Veche*), III, stradă	2—92	—
Costachi Negri, IV, stradă	—	1—97
Creangă Ioan, (*Bulgară*), V, stradă	2—78	1—63
Crucei, II, stradă	2—92	1—95
Crucei, II, stradelă	2—12	1—9
Cucu, I, fundac	—	—
Cucu, (*Golia*), III, stradă	2—62	—
Cucu, (*Golia*), V, stradă	—	1—57
Curalari, III, stradă	2—10	1—11
Cuza-Vodă (*Golia*), I, piaţă	4—6	—
Cuza-Vodă (*id.*), III, piaţă	—	1—5
Cuza-Vodă (*id.*), I, stradă	—	81—89
Cuza-Vodă (*id.*), III, stradă	2—58	1—79
Cuza-Vodă, V, stradelă	—	1—
Cuza-Vodă, (*Movila lui Cuza*), V, piaţă	—	1—7
Dancu, III, stradă	2—12	1—11
Dăncinescu, V, stradă	2—12	1—5
Dăncinescu, V, stradelă	2—8	1—19
Daraban, IV, stradelă	2—6	—
Daraban, V, stradă	2—8	1—5
Davidel, II, trecătoare	2—4	1—3
Deliu, V, stradelă	2—8	1—5
Descălicătoarea, II, stradă	2—30	1—33
Dochia, (*Ţicăul de jos între str. Albineţ şi Rîpei*), III, stradă	2—14	1—17
Dochiţei, V, carare	—	—
Doftoreanu, V, stradă	2—10	1—5
Doi Băeţi, III, stradelă	2—26	1—5
Donos, V, stradelă	—	—
Donţu, V, stradă	2—4	—
Dorojincă, V, stradelă	—	1—7
Drăghici, III, stradelă	2—4	1—5
Dragoş, V, stradă	2—14	1—25
Drîmbă, V, stradă	2—	1—
Dreaptă, IV, stradă	2—6	1—
Dubalari, II, stradă	2—6	1—29
Duca, V, fundac	2—4	1—9
Dudescu, V, stradelă	2—4	1—5
Elena Doamna, (*Albă*), IV, stradă	2—64	1—65
Elisabeta, I, esplanadă	—	—
Eminescu Mihai, (*Dîmbu*), III, stradă	2—20	1—19
Eternitatea, V, stradă	2—94	1—77
Eternitatea, V, fundac	2—8	1—3
Făinei, III, stradelă	2—24	1—23
Fîntinelor, V, stradă	2—20	1—23
Fătu, I, stradelă	2—6	1—5
Ferbinte, IV, stradelă	2—	1—
Ferdinand, (*Gărei*), I, bulev.	2—20	1—29
Feredeilor, II, mahala	—	—
Ferenţ, II, stradelă	2—	—
Fetelor, V, trecătoare	—	—
Florea, V, stradă	2—16	1—

Florescu, V, stradă	—	1—9
Florilor, I, stradă	2—34	1—19
Frîntă, V, stradă	2—4	1—3
Frumoasa, II, stradă	2—48	1—31
Frumoasa, II, stradelă	—	1—5
Frumoasa, II, mahala	2—106	1—105
Fulger, V, stradă	2—22	1—7
Gafencu, I, stradă	2—6	1—5
Galaţanu, V, stradă	2—16	1—3
Gîndu, I, stradă	2—16	1—25
Gane Neculai, (*Butu*), III, stradă	2—30	1—5
Gărei, I, stradelă	—	1—3
Gîrlei, II, stradelă	2—18	1—11
Gheorghiu, II, stradă	—	—
Ghica-Vodă, IV, stradă	16—48	19—69
Golia, III, stradelă	2—8	1—11
Graboweschi, II, fundac	—	—
Gr. Ghika-Vodă, I, şosea	2—	—
Gr. Ghika-Vodă, III, str.	—	1—11
Grigoraş, I, fundac	2—4	1—
Griviţa, I, stradă	—	—
Gusti, IV, stradă	2—6	1—5
Hagi-Lupu, IV, stradelă	2—10	1—7
Halei, IV, stradă	2—4	1—5
Halei, IV, piaţă	—	1—7
Hanciuc, V, stradă	2—16	1—33
Han-Tatar, V, stradă	—	1—
Haralambie (Sf.), III, str.	2—14	1—11
Harhas, V, stradelă	2—	—
Haţaşu-oilor, V, stradă	2=8	1—
Hotin, III, stradă	2—42b	1—39
Iancu-Bacalu, II, stradă	2—18	1—7
Iancu-Bacalu, II, fundac	—	—
Ianov, III, stradă	2	1—3
Iarmaroc, II, stradelă	—	—
Iarmaroc, II, mahala	2—104	1—103
Ignat, V, fundac	2—4	1—
Infundătura, II, stradelă	2—12	—
Intunecată, IV, stradelă	—	1—11
Inundaţilor, IV, mahala	2—12	1—11
Ioan (Sf.,) V, stradă	2—10	1—13
Ionescu, I, stradelă	2—10	1—9
Ipsilante, I, stradă	2—20	—
Ipsilante, II, stradă	—	1—25
Ipsilante, I, stradelă	2—22	—
Ipsilante, II, stradelă	24—42	1—13
Ipsilante, II, şosea	2—10	1—7
Istrate, I, stradelă	2—4	
Jelea, V, stradă	2—	1—3
Jurătorilor, IV, stradelă	2—10	1—7
Labirint, IV, stradă	2—18	1—21
Langa, Lt.-Col. (*Baston*), I, stradă,	2—4	—
Langa, Lt.-Col., II, stradă	—	1—19
Langa, II, stradelă	2—4	1—5
Lăpuşneanu, I, stradă	2—44	—
Lăpuşneanu, III, stradă	—	1—53
Lascar Catargiu, (*Romînă*), III, stradă	2—48	1—57
Lascar Gheorghe, I, stradă	—	—
Lăţescu, I, stradă	2—6	1—7
Lăutari, I, stradelă	2—4	1—5

Lăutari, IV, mahala	2—88	1— 89
Lazăr, (Sf.), IV, stradă	2—74	1— 87
Lipitori, IV, fundac	2—4	1— 3
Lipovană, II, stradă	2—52	1— 51
Lipovană, II, mahala	2—38	1— 29
Lozonschi, I, stradă	2—22	1— 17
Lozonschi, I, fundac	2—8	—
Măcărescu, V, stradă	2—12	1— 5
Mahu, V, stradă	2—20	1— 5
Mahu, V, stradelă	2—	1— 5
Malului, IV, stradelă	2—32	1— 17
Mangirov, IV, fundac	—	1— 5
Manolescu, I, stradelă	2—4	1—
Mărăcineanu, V, stradă	2—32	1— 27
Marta, V, stradă	2—70	1— 63
Marta, V, stradelă,	2—12	1— 7
Mărzescu Gh., (*Primăriei*), III, stradă	2—38	1— 31
Mihai-Sturza, IV, mahala	2—38	1— 39
Mihnea, IV, stradă	2—18	—
Mincu, II, trecătoare	2—8	1— 7
Misai, V, stradă	2—28	1— 23
Mitropolie, I, stradă	2—18	—
Mizil, V, stradă	2—10	1— 15
Mizil, V, stradelă	2—6	1—
Mlaştini, IV, mahala	2—66	1— 65
Moara-de-foc, I, şosea	6—60	3— 79
Moara-de-foc, II, şosea	62—84	63— 87
Moara-de-vînt, V, stradă	2—30	1— 13
Moara-de-vînt, V, stradelă	2—20	1— 25
Morilor, I, stradă	2—46	1— 43
Morilor, I, stradelă	2—6	1— 5
Moşu, V, stradă	2—8	1— 15
Moţoc, I, stradelă	2—10	1— 13
Muntenime, I, stradă	—	3— 27
Muntenime, I, stradelă	—	3— 6
Mutu, I, stradelă	2—6	1— 5
Mutu, V, stradă	2—6	1— 5
Muzelor, III, stradă	2—42	1— 17
Naţionala, II, şosea	2—6	1— 19
Neculau, I, stradelă	—	—
Negruţi, I, stradă	2—6	1— 7
Nemţască, III, stradă	2—18	1— 7
Niciman, I, stradă	2—	3— 9
Nicolina, II, stradă	2—114	1—123
Nicolina, II, şosea	2—170	1—157
Nicoriţa, V, stradă	2—34	1— 17
Nicoriţa, V, stradelă	2—16	1— 19
Niţă, I, fundac	2—8	1—
Niţescu, IV, fundac	2—6	1— 5
Nord, V, stradelă	2—8	1— 9
Oancea, V, stradă	2—38	1— 39
Oastei, III, stradă	4—6	—
Olariu, I, stradelă	—	—
Ornescu, IV, stradă	—	1— 15
Păcurari, I, stradă	4—186	1—167
Păcurari, III, stradă	2—	—
Păcurari, I, şosea	2—70	1— 91
Pădure, IV, stradă	2—10	1— 7
Palade, III, stradă	2—10	1— 9
Palat, II, stradă	2—84	—
Palat, IV, stradă	—	1— 75
Pantel, V, stradelă	2—6	1— 5
Pantelimon, IV, stradă	2—42	1— 57
Pantelimon, IV, stradelă	2—32	1— 35
Patruzeci-Sfinţi, III, stradă	2—12	1— 15
Patruzeci-Sfinţi, III, impas	2—14	1— 19
Pavlov, I, stradelă	2—6	1— 3
Perju, I, stradelă	2—14	1— 5
Perju, I, stradă	2—36	1— 7
Petru Rareş, I, stradă	2—12	1— 21
Pînzăriţei, I, stradă	2—10	3— 5
Plăcerilor, V, stradelă	2—6	1— 7
Platon, I, stradelă	2—20	1— 3
Podoleanu, V, stradă	2—4	1— 3
Podu-de-piatră, I, stradă	2—10	—
Pojărniciei, I, stradă	2—12	1— 9
Pomir, IV, stradă	2—10	1— 11
Pompieri, II, stradelă	2—	—
Pompieri, V, stradelă	2—4	1— 3
Ponoarelor, I, stradelă	2—18	—
Popăuţi, I, fundac	—	1— 7
Potcoavei, III, stradă	2—18	1— 15
Pralea, II, stradelă	2—	1—
Prapastia, V, strada	2—44	1— 7
Pricop, V, trecătoare	—	—
Principesa-Maria, I, alee	—	—
Procopie, III, stradă	2—28	1— 19
Răchiţi, V, stradă	2—16	1— 17
Racoviţă, II, şosea	2—10	1— 5
Rafailă, III, stradă	2—4	1— 3
Ralet, III, stradă	2—6	1— 9
Rampei, I, stradelă	2—4	3—
Rampei, II, stradelă	2—4	1— 7
Rîşcanu, I, stradă	2—6	1— 5
Rece, III, stradă	2—6	—
Regimentul XIII, I, stradă	—	—
Rîpei, III, stradă	2—	1— 7
Rojniţă, V, stradă	2—8	1— 11
Rojniţă, V, stradelă	2—10	1—
Roseti, C. A., (*De jos*), IV,	2—24	1— 51
Roseti, C. A., III, bulevard	—	—
Roseti, C. A., V, bulevard	2—	—
Rufeni, V, stradă	—18	1— 37
Sadoveanu, V, stradă	2—14	1— 15
Sălciilor, II, stradă	2—22	1— 21
Sălciilor, II, mahala	2—26	1— 27
Salhana, V, stradă	2—64	1— 35
Sîmbetei, V, cale	2—6	1— 37
Sărărie, III, stradă	2—152	1—155
Sărărie, III, stradelă	2—22	1— 7
Sărărie, III, şosea	2—14	—
Sarata, IV, stradă	2—8	1— 7
Sava, (Sf.), III, stradă	2—22	1— 13
Săvescu, III, stradă	2—30	1— 15
Scăricică, III, stradă	2—14	1— 19
Scăricică, III, stradelă	2—24	1— 19
Scoala Adamachi, IV, st-lă	2—12	1— 13
Scoala de Arte, III, st-lă	2—14	1— 5
Scoalei, I, stradelă	2—4	1— 3
Semnului, I, stradelă	2—10	1— 9
Şepte-oameni, V, stradă	2—16	1— 15
Şepte-oameni, V, suburb.	2—4	1— 5
Seulescu, I, stradă	2—10	1— 17
Seulescu, I, stradelă	—	1— 5
Silvestru, I, stradă	2—22	1— 3

Silvestru, I, stradelă	2—10	—
Sinagogilor, III, stradă	2—26	1— 19
Șipotele, V, stradă	2—14	1— 15
Șipotele, V, stradelă	2—10	1— 7
Șipotului, I, stradelă	2—6	1— 3
Șipoțelul, V, stradelă	—	—
Smîrdan, (*Frecău*), IV, str.	2—82	1—103
Socola, II, stradă	2—170	—
Socola, IV, stradă	—	1—211
Socola, II, șosea	2—40	—
Socola, IV, șosea	—	1— 47
Soficu, V, stradă	2—4	1— 7
Spancioc, V, stradă	2—34	1— 23
Speranță, I, stradă	4—18	1— 13
Spinți, I, stradă	4—12	1—
Spinți, I, stradelă	—	1— 3
Spiridon, (Sf.), III, piață	—	—
Spitalul Pașcanu, V, str.	2—24	1— 31
Stanciu, V, stradă	2—6	—
Stanciu, V, stradelă	—	1—
Stanciu, V, cot.	—	—
Stefan-cel-Mare, I, stradă	2—46	—
Stefan-cel-Mare, II, str.	48—68	—
Stefan-cel-Mare, III, str.	—	1— 55
Stefan-cel-Mare, IV, str.	—	57— 61
Stefan, (Sf.), III, mahala	2—48	1—47b
Stejar, V, stradă	2—78	1— 47
Stejar, V, stradelă	—	—
Stihi, III, stradă	2—14	1— 19
Stihi, V, stradă	2—6	1— 3
Stîncă, III, stradelă	2—14	1—
Strîmbă, IV, stradă	2—8	1— 17
Strîmbă, IV, stradelă	—	1—
Stroescu Vasile, (*Zoe*), III	2—12	1— 23
Stroici, V, stradă	2—4	1— 13
Strunga-oilor, V, stradelă	—	1— 5
Șubă, I, stradelă	2—4	1— 5
Șubă, II, fundac	2—4	1— 5
Suhupan, III, stradă	2—6	—
Tacu, II, stradă	2—14	1— 11
Tăcuta, I, stradelă	2—12	1— 17
Tăetoarea, IV, stradă	2—18	1— 27
Tăetoarea, IV, mahala	2—30	1— 17
Talpalari, I, stradă	2—6	—
Tănăsescu, II, fundac	2—	1—
Tînjală, V, fundac	2—4	1—
Tatarași, IV, stradă	68—72	61— 65
Tatarași, V, stradă	2—66	1— 55
Tăutu, III, stradă	2—18	1— 5
Teodor (Sf.), III, stradă	2—40	1— 53
Țicău-de-Jos, III, stradă	2—48	1— 27
Țicău-de-Jos, III, mahala	2—28	1— 41
Țicău-de-Mijloc, III, stradă	2—16	1— 17
Țicău-de-Sus, III, stradă	2—110	1—127
Țicău-de-Sus, III, mahala	2—40	1— 45
Toma-Cosma, I, stradă	2—112	1—109
Toma-Cosma, I, stradelă	—	1—
Trancu, IV, stradă	2—30	1— 37
Trantomir, II, stradă	2—10	1— 9
Trei-Calici, II, șosea	2—30	1— 25
Trei-Erarhi, II, stradă	2—16	1— 15
Trei-Erarhi, II, stradelă	2—6	1— 7
Trei-Erarhi, II, fundac	—	1— 3
Trompeta, V, stradă	2—8	1—
Tufescu, V, stradă	2—20	1— 15
Turcu, I, stradă	2—6	1—
Țurlui, II, stradelă	2—8	1— 5
Țuțora, V, stradă	2—28	1— 41
Țuțuianu, V, trecătoare	—	—
Unirea, III, stradă	2—12	1— 19
Unirea, I, piață	—	—
Unirea, III, piață	—	—
Universităței, III, stradă	2—24	1— 23
Uzinelor, (*Moțoc*), I, stradă	2—84	1— 57
Văduvelor, IV, stradă	2—26	1— 5
Vasile (Sf.), II, mahala	2—16	1— 37
Vasile-Lupu, (*Cuza-Vodă*), V, stradă	2—116	1— 89
Vasile-Lupu, IV, stradă	—	81— 89
Verdeș, V, stradă	2—6	—
Vînători, V, stradă	2—10	1— 7
Vîntu, V, stradă	2—32	1— 21
Vîntu, V, stradelă	2—14	1— 17
Vladimirescu, V, stradelă	2—	1—
Vladimirescu, V, stradă	2—24	1— 17
Voinicilor, IV, mahala	2—4	1— 5
Vovidenia, III, stradă	2—12	1— 13
Vovidenia, III, stradelă	2—4 b.	1— 11
Vulpe, III, stradă	2—6	1— 17
Zlataust, IV, stradă	2—12	1— 19
Zmău, IV, stradă	2—10	1— 3
Zugravilor, I, stradă	2—86	3— 65

*

Un număr de strade efemere în Iași.

Cred că nu e de prisos a menționa aici o serie de schimbări de nume de strade, ce s'au făcut în toamna 1912, cu prilejul recensimentului populației, și cari, deși afișate cu placarde pe păreții orașului, n'au avut ființă de cît vreo două septămîni, întru cît guvernul a refuzat să aprobe asemenea schimbări de nume. Deoarece însă în acest timp s'au dresat multe acte de notariat și de stare civilă, în care au figurat denumirile noi ce se dăduse la peste o sută de strade, de rostul cărora nu se va mai ști nimica peste un timp oarecare, le voi înșira aici *pro memoria*, și poate că aceasta va sluji multe interese, ce altminterea ar da loc la felurite încurcături.

Iată acest catastih :

Numiri vechi :	*Nume schimbate :*
Strada Arapului	= Cantemir-Vodă.
Mahalaua Armeană	= Iord. Dimachi.
Strada Sf. Andrei	= Manoli C. Epureanu.
Stradela Sf. Atanasie	= Camil Gal.
Strada Apeduc	= Alex. Moruzi Voevod.
Strada Arcu	= Scarlat Pastia.
Strada Apelor	= Gh. Panu.
Strada Abrahamfi	= Căpitan M. Romano.
Strada Aurora	= Comisarul Urzică.
Strada Berăria-Veche	= Bucovinei.
Stradela Baciu	= Baia.
Stradela Bărboi	= Damaschin Bojinca.
Stradela Bădărău	= Costangalia.

Fundacu Bădărău = Cetatea Sucevei.
Strada Berăria Veche = Expoziţiei.
Stradela Bălţi = Luchian Artistul.
Stradela Bulgară = Lumănărică milostivul.
Stradela Doi-Băeţi = Alexandru Lambrior.
Stradela Blondelor = Poni Artistul.
Stradela Brunetelor = Purice Aprodul.
Stradela Baciu = Anton Partenie.
Strada Berta = Prapastia.
Stradela Buzdugan = Alecu Russu.
Strada Conductelor = Maior Chiriac.
Strada Calaraş = Calaraş Iordachi.
Stradela Cihodar = Mitropolit Meletie.
Strada Comănescu = Gr. Ghica-Deleanu.
Stradela Clarinetei = Ing. Gh. Duca.
St-la Sf. Constantin = Dumbrava Roşie.
Strada Cizmărie = Cost. Hurmuzache.
Stradela Ciric = Maiorul I. Neculau.
Stradela Cuza Vodă = Millo Artistul.
Strada Canal = Meşterul Manole.
Strada Cercel = Economul Silveanu.
Stradela Ciurchi = Tatarilor.
Stradela Crucei = Valea Albă.
Stradela Cerchez = Vornicul Burada.
Strada Dubalari = Atelierul C. F. R.
Strada Daraban = Căpitan N. L. Bogdan.
Strada Dancu = General Gh. Manu.
Stradela Dăncinescu = L-t I. I. Rosetti.
Stradela Dorojincă = Cronicarul Ureche.
Strada Dreaptă = Vămei Vechi.
Stradela Drăghici = Ioan Vrănceanu.
Stradela Eternitate = Mircea Vodă.
Stradela Ferbinte = Covac.
Strada Făinei = Maiorul Macri.
Strada Floria = Podgorenilor.
Strada Fetelor = Povîrnişului.
Strada Gheorghiu = Toma Bantaş.
Stradela Golia = Dr. Filipescu.
Strada Gafencu = Anton Naum.
Strada Gîndu = Petru Suciu.
Stradela Ipsilant = Gr. Cobălcescu.
Stradela Iarmaroc = Movila Saranda.
Stradela Intunecată = Petrovanu Vartic.
Stradela Infundată = Uricani.
Mahalaua Iarmoroc = Vlăhuţă Poetul.
Mahalaua Lipovană = Bălănescu Artistul.
Stradela Langa = Ioan Darzeu.
Strada Lueger Carol = D. Greceanu.
Stradela Morilor = V. G. Morţun.
Stradela Moşu = Mihai Viteazu.
Stradu Mutu = Breviman M.
Stradela Mutu = Busuioc.
Stradela Marta = Gh. Cozodin.
Strada Moara-de-Vînt = Calea Basarabiei.
Strada Malu = Sub. L-t Leon Dimitriu.
Strada Moşu = B. P. Hajdău.
Strada Muzelor = Carol Lueger.
Stradela Mizil = Răsvan Vodă.
Stradela Moţoc = Sub. L-t Valentineanu.
Stada Nemţească = Căpitan Năstasă.
Stradela Nicoriţa = Protopisaltul Radovici.
Strada Oastei = Dr. Leon Cosmovici.
Stradela Perju = Dr. Ciurea.
Stradela Pompieri = Comisarul Dorneanu.
Strada Pompieri = Sub. L-t Handoca.
Stradela Pantelimon = Gh. Leondari.
Strada Pojărnicie = Sub. L-t Ţintilă.
Strada Pompierilor = Enăchiţă Văcărescu.
Stradela Rojniţă = I. Antoniu.
Strada Rece = L-t Gh. Caranda.
Strada Rafael = Ghibănescu.
Strada Răchitei = Osoianu Carp.
Strada C. A. Rosetti = Toma Stelian.
Stradela Stejar = C. Stamatopol.
Stradela Silvestru = Eronim Buţureanu.
Stradela Săvescu = Biserica Vulpe.
Stradela Spinţi = Chilia.
Strada Scoalei = Miron Costin.
Strada Scoala-de-Arte = Dr. Cihac.
Stradela Scăricică = G. Coşbuc.
Strada Stejar = Carmen Silva.
Str. Şepte-Oameni=Calea-Cristeşti-Ungheni
Strada Şubă = Spiridon Irimescu.
Strada Stroici = Ilie Popa Roşca.
Strada Stihi = Păscăria Veche.
Stradela Sărărie = Penoş Curcanul.
Stradela Seulescu = Rîpei Privighiţoaei.
Stradela Strîmbă = Tassu.
Stradela Şipote = Velciu.
Strada Ţurlui = Dr. Gh. Ţugui.
Fundacu Tănjală = Ţigara Samurcaş.
Stradela Tăcuta = Cîmpeanu.
Şoşeaua Trei Calici = Calea Gălăţei.
Trecătoarea Ţuţuianu = General Cernat.
Fundacu Trei Erarhi = Alex. Degrea.
Stradela Toma Cosma = Gh. Musteaţă.
Stradela Trei Erarhi = Ion Popescu.
Strada Turcu = Căpitan Alex. Stroja.
Strada Tăetoarea Veche = Dr. C. Vîrnav.
Strada Vîntu = Sfinţii Apostoli.
Strada Vulpe = Căpitan Farcaş.
Strada Vovidenie = Mînăstirea Golia.
Strada Văduvilor = Dr. Rusu Chirurg.
Stradela Vladimirescu = Dr. Steege.
Strada Zlataust = Ioan Gură de Aur.

*

Grădinile şi Pieţele publice.

Grădinile principale ale oraşului, pentru primblarea publicului, sînt :

Aleele Ghica-vodă, zise şi *„la Rond-Point“*, la extremitatea nordică a oraşului, serveşte de primblare mai ales pentru cei ce merg în trăsuri sau călări. E sădită cu copaci de diferite esenţe şi luminată noaptea cu electricitate. Prin mijlocul ei trece Şos. Naţională.

Copoul, sau *Grădina Publică*, înfiinţată de Eforia orăşenească pe la 1833—34, pe locul *Poştei Vechi,* avînd arbori de diferite esenţe, florărie sistematică, două bufete, lămpi electrice cu arc, iar în mijloc Monumentul instituirei *Regulamentului Organic.*

Grădina Ghica-Vodă din Beilic, înfiinţată de Primărie în 1876—77, în mijlocul căria se află un monument şi un bust a decapitatului Gr. Ghica-Vodă.

Grădinele din jurul Teatrului Naţional, cu arbuşti aleşi, înfiinţate în anii 1898—99.

Grădina Primăriei, în Strada de Sus, ce se întindea pînă în strada Lăpuşneanu, dar care a fost apoi redusă într'un spaţiu restrîns, de oare ce Primăria a pierdut prin un proces cea mai mare parte din locul acestei grădini, ce o înfiinţase în anul 1864—65. N'o mai frecventează nimeni şi locul e scos în vînzare.

Sunt în Iaşi diferite pieţe, din care unele numai pentru înlesnirea circulaţiei, iar altele destinate comerţului.

Pieţe publice, pentru vînzare de diferite obiecte, sînt :

Hala şi piaţa dinprejur, din vechime *Medeanul Sfintei-Vineri*, proprietate a Comunei, pentru obiecte de hrană şi gospodărie, lemne de foc, fîn etc ;

Medeanul Sf.-Spiridon, între str. I. C. Brăteanu şi Lascar Catargi, proprietate particulară, pentru obiecte de hrană şi gospodărie ;

Piaţa Nicolina, proprietatea Comunei, iarăş pentru obiecte de hrană ;

Piaţa Herestegiei, sau *a lui Iancu-Bacalu*, proprietate particulară, pentru lemnărie fasonată ; astăzi aproape părăsită.

Movila-lui-Cuza, proprietate comunală, a servit mult timp pentru vînzare de vite, lemne, fîn etc., dar astăzi tîrgurile săptămînale ce se ţineau acolo s'au strămutat la Abator ;

Piaţa Bădărău, proprietate comunală, pentru vînzare de alimente, lemne şi fin ;

Tîrgul-de-vite de lîngă Abator, proprietate comunală, pe care se ţin iarmaroace la diferite timpuri, de cînd locul iarmaroacelor de la *Frumoasa* s'a cedat de Comună statului, pentru construirea atelierilor Căilor ferate.

Piaţa Sturzoaei, la capătul de sus a stradelor Sărăriei şi Lascar Catargi, servea odinioară ca piaţă de alimente şi lucruri casnice ; apoi numai ca cherestegie,—iar astăzi este aproape cu totul părăsită.

81.

BIBLIOGRAFIA CĂRŢEI II.

Opurile citate în *Bibliografia Cărţei I*, nu mai sunt repetate în Bibliografiele cărţilor următoare, cînd mai sunt consultate şi pentru unele din aceste din urmă.

102. *Alexandrini, N. A.* Studii statistice asupra Populaţiunei Judeţului Iaşi. 1 vol. in 8⁰. Iaşi. 1886.

103. *Alexandrini, N. A.* Statistica României dela Unirea Principatelor pînă în present. 1 v. in 8⁰. Iaşi. 1895.

104. *Analele Parlamentare ale României*, 1832—1844. 12 v. în 4⁰. Bucureşti. 1893.

105. *Antoniadi, I.* Raport asupra administraţiunei şi a trebilor Comunei Iaşi, în 1868. Broş. Iaşi.

106. *Beudant, F. S.* Voyage mineralogique et géologique en Hongrie, pendant l'année 1818. 1 v. în 8⁰...

107. *Bogdan, N. A.* Colecţie de Legi, Regulamente, Ordonanţe, etc., ale Comunei Iaşi. 1 v. în 8⁰. Iaşi. 1900.

108. *Bogdan, N. A.* Rapoarte de Administraţie ale Com. Iaşi, pe anii 1894, 1895, 1897 şi 1898. 4 v. în 8⁰. Iaşi. 1895—9.

109. *Boscowich, Abate R. G.* Giornale di un viaggio da Constantinopoli in Polonia. 1 v. în 4⁰. Bassano. 1784.

110. *Chiriţa, Const.* Dicţionar Geografic al Judeţului Iaşi, editat de Societatea Geografică Romînă. 1 v. in 8⁰. Bucureşti. 1888.

111. *Christodulo-Cerkez, C.* Dare de samă despre Administraţia Comunală a Municipiului Iaşi, pe 1878—79. Broş. Iaşi. 1880.

112. *Cler, G. le.* La Moldo-Valachie. Ce qu'elle a été, qu'elle est, ce qu'elle pourait être. 1 v. in 12⁰. Paris. 1866.

113. *Cobălcescu, Grig.* Memoriile Scoalei Militare din Iaşi. 1 fasc. în 4⁰. Buc. 1883.

114. *Cobălcescu, Grig.* Studiu Hidro-Geologic. (In „Monitor. Com. Iaşi", No. 8/1896).

115. *Codicele civil al Romîniei.* Dif. ediţii.

116. *Connaissance du Temps.* Annuaire de l'Observatoire astronomique de Paris. Vol. in 8⁰. Diferiţi ani.

117. *Demidoff, A. de.* Album de voyage dans la Russie meridionale et la Crimée, par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie, illustré par Raffet. 2 v. în 8⁰. Paris 1839.

118. *Fătu, Dr. Anastasie.* Incercările pentru desvoltarea scienţilor naturali în Romania. Discurs de recepţiune în Societatea Academică Română. 1. v. in 8⁰. Buc. 1874.

119. *Flaişlen, Dr. I.* Raporturile generale ale Consiliului de igienă şi salubritate din oraşul Iaşi, pe anii 1875—77, presentate Ministerului de Interne. 3 Broş. Iaşi 1877—8.

120. *Flaişlen, Dr. I.* Mişcarea populaţiei oraş. Iaşi din 1866—1875. Broş. in 8⁰. 1876.

121. *Gane, Nic.* Raporturi asupra administraţiei şi trebilor Comunei Iaşi, pe anii 1874—75, 2 br. Iaşi.

122. *Ghidul stradelor oraşului Iaşi*, repartizate alfabetic pe circumscripţii, etc. Broş. Iaşi. 1911.

123. *Gusti, Dim.* Geografie pentru clasele primare. 1 br. in 8^{0}. Iaşi. 1870.

124. *Hepites, St. C.* Materiale pentru climatologia României. Climatologia Iaşilor. (In Anal. Acad. Române, XXV). Buc. 1902.

125. *Hepites, St. C.* Contribuţiuni la Fizica globului. Determinări magnetice în România, în anul 1898. (Analele Academiei Române, XXIII). Bucureşti.

126. *Huot, J. J.* (Vezi *Demidoff*).

127. *Legiuire pentru organizarea poliţiei Capitaliei Iaşi.* Broş. în 4^{0}. Iaşi. 1850.

128. *Listele Caselor şi Dughenelor Kapitaliei,* supuse la vremelnica dare a somelor pentru îmbunătăţirea uliţilor Kapitaliei. 1 v. in 16^{0}. Iaşi. 1853.

129. *Manualul Administrativ al Prinţipatului Moldovei.* 2 v. in 4^{0}. Iaşi. 1856.

130. *Meyer, Dr.* Du progrés dans les Principautés de Valachie et de Moldavie. 1839.

131. *Negruzzi, Leon C.* Raport asupra Administraţiei şi a trebilor Comunei Iaşi, pe 1883 şi 1884. Broş. Iaşi. 1885.

132. *Orra, Gustav.* Descriptio Pestis quae anno MDCCLXX în Iassia et MDCCLXXI în Moscova grassata est. 1 v. in 4^{0}. Petropoli (Petersburg). 1784.

133. *Pastia, Scarlat.* Dare de samă despre Administraţia Comunală a Municipiului Iaşi, pe anii 1876 pînă la 1878. 2 v. in 4^{0}.

134. *Philippescu, Dr. Th.* Rapoarte generale asupra Serviciului igienei publice a oraşului Iaşi, pe anii 1881 pînă la 1893.

135. *Pogor, Vasile.* Rapoarte asupra Administraţiei Comunei Iaşi, pe anii 1879, 1888—89 şi 1890—93. 3 broş.

136. *Poni, Petru.* Observaţiuni meteorologice făcute la Iaşi, în anul 1879—1880. (In Analele Academiei Rom.). Buc. 1882.

137. *Popescu-Scriban, V.* Mica geografie a Daciei Moldo-Romîne, 1 v. in 8^{0}. Iaşi. 1838.

138. *Raffet.* Album de ilustraţiuni, in fol. (Vezi *Demidoff*).

139. *Regulamentul Organic al Prinţipatului Moldovei.* 1 v. in 4^{0}. Iaşi. 1837.

140. *Relaţie anuală despre lucrările Administraţiei Moldovei,* dela Iunie 1849 la stîrşitul lui Iunie 1850. Broş. Iaşi.

141. *Rojnitză, Dr. Gh.* Rapoarte generale asupra serviciului igienei publice a oraşului Iaşi, pe 1896—1898. 3 broş. Iaşi.

142. *Schmalz, Dr. Eduard.* Medicinische-Topographische Bemerkungen über Iassy und die Moldau in allgemeinen. 1 v. in 8^{0}. Dresda. 1850.

143. *Sevastos, Romulus.* Descriere geologică a împrejurimilor Iaşului. Broş. cu 1 hartă geologică. Bucureşti. 1913.

144. *Sevastos, Romulus.* Sur la faune pléistocène de la Roumanie. Broş. Paris. 1903.

145. *Soutzo, Prince Nicolas.* Notions Statistiques sur la Moldavie. 1 v. in 8^{0}. Iassy. 1849.

PERIODICE:

11. *Anuarul Institutului geologic al României.* Bucureşti. 1911.

12. *Buciumul Român,* revistă lunară, sub direcţia lui T. Codrescu. 3 v. Iaşi. 1875—79.

13. *Buletinul Societăţei Geografice Române.* Mensual. Bucureşti. 1876.

14. *Bulletin de la Société géologique.* Paris. 1850.

15. *Ecoul Moldovei,* ziar politic săptămînal. Iaşi. 1894—5.

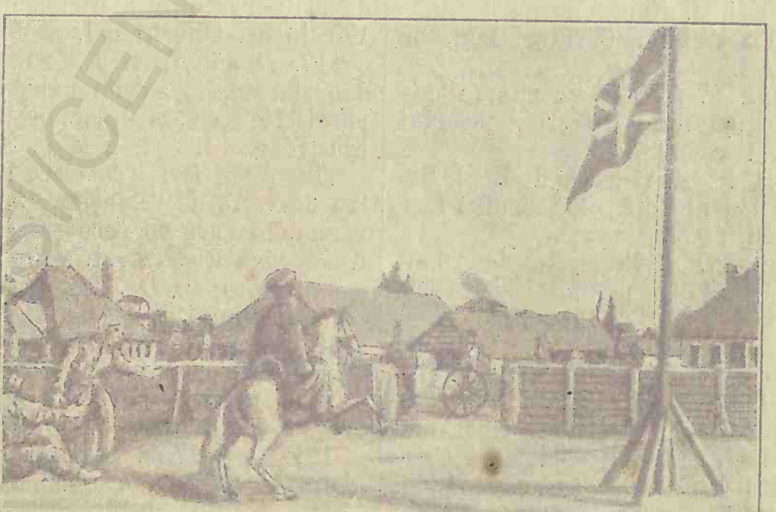
16. *Illustration, L'.* Revue hebdomadaire. Paris. 1848.

17. *Monitorul Comunei Iaşi.* Diferiţi ani.

18. *Monitorul Oficial al României.* Dif. ani.

19. *Revista Română pentru litere, ştiinţe şi arte.* Bucureşti. 1862.

20. *Verhandüngen der K. K. geologischen Reichanstalt.* Viena. 1879.

82. Primblarea favorită a boerimei ieşene, pe la 1810.

83. *Renașterea vechei Moldove.* Tablou în oloi de Troteanu.

CARTEA III.

Iașul scaun de Domnie.

a. De cînd s'a așezat Capitala în Iași, pînă la Vasile Lupu-Vodă.

De fiecare tîrg, de fiecare cătun locuit se leagă amintiri, din generații în generații, cari, unele, trec sub forma de povești ori tradiții, altele se socotesc ca fapte preciso, speciale punctului pe care asemenea lucruri în vremuri s'au petrecut, mai mult sau mai puțin interesante pentru urmași, și pentru cercetătorii mai îndepărtați. Nu există localitate, cred, pe fața pămîntului, care să nu aibă ceva special de amintit din trecutul ei, cu care să se mîndrească ori să se tînguească; și dela descrierea unor asemenea trecuturi se folosesc urmașii pentru îndrumarea sau aprecierea viitorului.

La noi în țară s'a încercat publicarea unor monografii orășănești, și chiar sătești, din cari unele au proporții respectabile, ca cea a Comunei Bogdana, și lucrările aceste au fost apreciate în cercul restrîns al acelora ce țin în samă faptele și drepturile celor ce au fost, și oxemplele pentru cele ce vor fi. Dar, între celelalte științi ce o asemenea monografie trebuie să puie în vederare, cea mai de samă, negreșit va fi înșirarea faptelor eroice ori nenorocite, de domeniul istoriei, cari s'au petrecut pe locurile respective, locuri frămîntate în cele mai multe cazuri cu sîngele și sufletele a zeci de generații, cari trebuie să intereseze pe urmași, oglindind trecutul și, poate, schițînd cursul zilelor de astăzi și de mîne.

Am căutat dar, în această parte a cărței acesteea, să descriu faptele politice, patriotice și sociale, cîte se pot afla și cunoaște că s'au petrecut în localitatea Iașilor, de cînd ea e cunoscută și amintită ca atare, în cronicele și documentele ce povestesc și reproduc mai mult sau mai puțin cert, întîmplările de odinioară. Pentru acest scop, în locul dintăi, am căutat să reproduc, în multe părți chiar cu vorbele întregi ale lor, cît se poate însă mai pe scurt și mai special pentru interesul Iașului, cunoștințele ce le putom sorbi din vechile scripte ale Cronicarilor Moldoveni, ca acele ale lui Miron și Neculai Costin, Simeon Dascalul, Urechi, Neculce, Muste, Canta, Enachi Cogilniceanu etc., complectîndule pe unde nevoia se simte cu mici adaose din publicațiile mai noi, date la iveală în epoca noastră de istoricii re-

naştorei şi cei moderni, ca Şincai, Hajdeu, Hurmuzachi, Mihail Cogîlniceanu, Drăghici V. A. Ureche, apoi Tocilescu, Xenopol şi alţii, care ne-au luminat multe din punctele întunecoase ale vremurilor de odinioară.

Pe une locuri am spicuit asemenea cîteva ştiinţi şi din diferiţi autori străini, cari s'au ocupat în scrierile lor, de ţara şi oraşul nostru.

Nu am făcut nici aici, lucrare de istoric; am povestit, am adunat, am compilat mai bine zis, fapte precize, aşa cum le găsesc în diferite opuri sau documente răzleţe, cite se raportează special la istoricul Iaşului, lipsindumă cu totul de analiza sau critica faptelor povestite, cari, după mine, nu pot avea rost într'o monografie ca cea ce am întreprins-o eu. Iată de ce, dar, încep acum rememorarea trecutului Iaşului, cu sprijinul numai al povestirilor din vechile scripte, pe cari le voi pune rînd pe rînd înaintea ochilor cetitorilor.

*

Inainte de a se aşeza Capitala Moldovei în Iaşi, era aici Curte Domnească.

Am aratat în diferite puncte ale Cărţei întăia, cum localitatea pe care e aşezat oraşul nostru, a fost din cea mai adîncă vechime, proprie şi chemată a adăposti o aglomeraţie socială, mai mult sau mai puţin compactă. Mijloace de hrană, de oploşire, de apărare înpotriva duşmanilor din codri şi din cîmpi, de petrecere chiar, au existat în totdeauna în acest promontoriu, ori poală de deal, scaldată într'un iezer, şi aparată de frumoase şi puternice ridicături de pămînt, de jurînprejur.

Dar, din nenorocire, nici o gură, nici o inscripţie lapidară sau altfel, nici un petec de hîrtie nu ne spune nimica din trecutul îndepărtat. Şi doar, cînd viteazul şi neuitatul Ştefan cel Mare şi Bun şi Sfînt, cum l'a numit neamul moldovenesc pe Voevodul din a doua jumătate a veacului al 15-lea, descalică în Tîrgul Iaşilor, după o luptă crîncenă cu hoarde duşmane, el clădeşte o frumoasă—şi pentru zilele de azi—biserică, lîngă *Curtea Domnească a Iaşului*, — asta însamnă că acest oraş nu data de eri, de alaltăeri!

Dar, cu toate presupunerile, cu toate hrisoavele date în Iaşi, încă dela Alexandru-cel-Bun, nici o ştire precisă nu se perpetuă pînă la noi, asupra organizărei politice ori sociale a acestui tîrg, — şi aproape nimic alt de samă nu putem reproduce, în povestirea ce trebuie să o facem, decît deatunci numai, de cînd se hotăreşte, prin întîmplare sau trebuinţă absolută, ca să se stabilească *aicea*, scaunul Domniei ţărei.

*

Suceava, întăia Capitală a Moldovei. Curţi Domneşti şi în alte tîrguri.

Am zis că din vremuri necunoscute, Iaşul a avut însemnătatea lui deosebită ca centru social, strategic, poate şi politic. Multe indicii ne fac a crede că aici a fost un aşezămînt principal al popoarelor semi-barbare, Sciţi, Daci, Iasigi, şi apoi al Romanilor chiar. Şi dacă Iaşul nu va fi fost singura Capitală a unei Sciţii, Dacii sau Iasigii de odinioară, nimic nu ne contrazice, ol va fi fost una din capitalele multiple ce vor fi avut pe acele vremuri, tulburi şi nedesluşite până acum, ţările sau guvernămintele formate şi desfăcute din epocă în epocă, de azi pînă mîni, după o întîmplare sau alta. Atîta ştim în chip necontestat, că de cînd se întemeiază cunoştinţa istorică a Moldovei, capitala sau reşedinţa principală a Voevozilor moldoveni se găseşte în Suceava, localitate aşezată pe mici dealuri ce termină poalele Carpaţilor, pe lîngă care curge un rîu liniştit, încunjurată de ziduri, cari odinioară îşi aveau rostul şi importanţa lor ca cetate.

Acolo ni se spune că a tăbărît întăi legendarul Dragoş, şi acolo au stat în scaunul ţărei familia Bogdănească, cu Alexandru I cel Bun, cu Stefan III cel Mare, şi cu alţi scoborîtori ai lor, pînă la nepotul de fiu al acestui din urmă, Petru, zis apoi Alexandru IV Lăpuşneanu.

Precum însă Suceava, cu toate întăriturile ei de pe atuncea, era aşezată în umărul Ungurilor şi sub mîna Leşilor şi Nemţilor, aşa că la orice poftă de năvălire şi pradă a acestora, în puţine ceasuri de mers, duşmanii erau sub zidurile Capitalei, şi Domnitorii cu toate dregătoriile şi odoarele ţărei expuşi la loviturile neaşteptate ale celor ce doreau să îngenunche şi să extermineze politiceşte statul Moldovei, mai de multe ori unii Domni Suceveni, ca Stefan-cel-Mare, Petru Rareş şi alţii, în diferite vremuri, îşi fac Curţi şi în alte tîrguri mai lăuntrice ale ţărei, ca la Hîrlău, la Cotnari, la Iaşi, de nu se vor fi găsit aici încă din vremuri necunoscute, la Vaslui chiar, oraş de samă pe vremea aceea, unde stau în răstimpuri, şi dau de acolo numeroase poronci, hrisoave, hotărîri în judecăţi privitoare la toate pricinele ţărei şi a locuitorilor sei, după cum nenumarate documente ale vremei mărturisesc cu prisosinţă.

Pe vremea lui Alexandru-cel-Bun fiinţa „Curtea noastră dela Iaşi", după cum zice ritos acest mare voevod al Moldovei, — în hrisovul ce'l dă unui *Iurjă Atoc*. Şi Curtea dela Iaşi are o putere supremă asupra giudeţilor (judecătorilor) din alte oraşe şi locuri, căci zice hrisovul: „în atîrnare de Curtea noastră dela Iaşi"; curte apelativă,

superioară. Era dar o Curte de samă, o instituție înaltă de stat, în care Vodă punea temei și în care, negreșit își avea de multe ori reședința, poate și scaparea, cînd furtunile vremilor îl amenințau și'l goneau din obicinuitul culcuș Domnesc al Sucevei.

„Dela a doua Domnie a lui Alexandru-Vodă Lăpușneanu, zice cronicarul *Ion Neculce*, au început Domnii țărei a se așeza *mai cu temei* în scaun în Iași". Va să zică erau și mai înainte așezați în acest scaun, dar, după împrejurări, după cum nevoia sau soarta dicta intereselor Domnești, sau ale țărei, să stee într'un tîrg sau în altul.

*

Alexandru IV, Lăpușneanu-Vodă schimbă capitala Domniei dela Suceava la Iași. Un zvînturat, Despot, caută a-i răpi scaunul. 1552—1561.

Mai strîmtorat și mai amenințat din toți Voevozii Moldoveni fu, desigur, Alexandru-Lăpușneanu, care domni în anii 1552—61, căci pe deoparte poftele unor competitori la scaun, pe de alta acele ale vecinilor dușmani veșnici, îl făceau să se simtă strîns prea deaproape în cercul zidurilor Sucevei, unde cu greu putea strînge și aduce armașii sei din întinsa țară pînă la Dunărea și Nistru. Și apoi unul din cei ce-i rîvneau mai mult scaunul, pe atunci, era un zvînturat străin, care totuș se da drept neam al Doamnei Ruxanda a Lăpușneanului, fiică a lui Petru-Rareș; un grec, zic unii, din Eraclea, fost om de slujbă, sau poate și rudă a unui oare care *Despot,* stăpînitor al insulelor Samos, sau Paros, pe care unii cronicari îl cred a fi fost cîndva și boer dregător în domniile precedente ale Moldovei. Se numea acest pribeag Iacob Visilic din Eraclea, sau Eraclide. Și prin uneltiri pe lîngă Doamna Ruxanda,—va fi fost frumos și deștept negreșit, ca toți niște asemenea svînturați,—și intrigi printre boerimea nu prea mulțămită de purtarea tirană a lui Lăpușneanu-Vodă, cum și printre străinii încunjurători, pizmătareți și ahtiați după pămîntul frumoasei și mănoasei Moldove, caută să pună mîna pe scaunul și avuția țărei. Căci iată-l că într'o bună zi acest Iacob, care'și mai adăugă la cele trei nume și pe acela de „Despot", fugit pentru un moment de frica mîniei lui Lăpușneanu, dînd veste'n țară prin oamenii săi că a murit și a fost îngropat cu pompă mare în Polonia, reintră în Moldova cu oști năimite dela Leși și dela Unguri, și dă asalt cetăței în care stă Domnul.

Abia putînd să se strecure pe furiș. Vodă Lăpușneanu, cu familia și credincioșii sei, după ce'și asigură pe cît putu averile, ajunge la Iași, unde se crede mai în stare de a se putea apara. Dar Despot îl urmărește, și la satul Verbia, pe Jijia oștile se ciocnesc, iar Lăpușneanu, învins, fuge la Huși, unde, desperat, cheamă oștile din Țara-de-jos în ajutor, și neputînd înjgheba răpede o aparare îndestulătoare, pleacă la Țarigrad, spre a cere de acolo ajutor Sultanului protector al țărei, ca să'și recapete Domnia.

*

Domnia lui Despot. 1561—1563.

Profitînd de fuga Voevodului, acest zvînturat, sub numele de *Ion Iacob Vasilic Despot Eraclide-Vodă*, este instalat Domn al Moldovei în anul 1561, chiar în Curtea din Iași, unde boerimea țărei, cîștigată răpede prin banii leșești ce-i împrumutase un prinț Laski, i se închină, și unde i se cetește molitfa de Domnie și i se face ungerea în biserica Domnească a lui Stefan-cel-Mare, St. Neculai din poarta Curței. Pentru acest fapt Eraclidul adunase acolea pe Grigoro Mitropolitul țărei din Suceava, pe Anastasie Episcopul Romanului, pe Eftimie Episcopul Rădăuțului și pe alți mulți Vlădici și Protopopi din toate orașele Moldovei, cum și mai toată boerimea țărei, cu care făcu alai mare și'i împărți daruri și ranguri, spre a o adulmeca mai bine. Apoi trimese îndată știre la Impărăția turcească despre faptul proclămărei sale ca Domn al Moldovei „de către toți Moldovenii", iar Sultanul, în urma darurilor și făgăduințelor de supunere, și mai ales de mărire a haraciului (tributului) ce le trimise cu multă prevedere acest uzurpator, consimți,—era ușor de convins cu mijloace sunătoare pe atunci Sultanul și Vizirii sei,—a-i trimite firmanul, sabia și steagul de învestitură. Și numai după ce primi acestea, Despot-Vodă plecă din Iași la Suceava, și se așeză acolo ca să domnească.

Dar nu-i merse de-a binelea multă vreme, căci mai întăi avu de furcă cu asaltul ce-i dădu un Hatman căzăcesc, Dimitrie Visnieviețchi, care voia să se proclame și el Domn în Moldova, ca unul ce se trăgea după mama sa, sora lui Petru-Vodă Rareș, din viță de Domn moldovenesc; apoi, faptele sale hrăparețe îi atrase răpede ura moldovenilor, și după vreo doi ani și ceva de cîrmuire, fu ucis într'o luptă cu un Hatman Tomșa, ajutat de boerimea moldovenească.

*

Domnia lui Stefan VII, Tomșa. 1563—1564.

In locul Eraclidului, boerii chemară în scaunul țărei pe Hatmanul Ștefan Tomșa, vechiu boer moldovan, de prin ținutul Putnei, care îndată ce'și puse coroana pe cap, avu război cu Mircea-Vodă al Munteniei, la Milcov, și după ce'l bătu pe acesta, se reintoarse în Iași, își așeză Curtea aici, și se

pregăti să trimeată cerere de învestitură, cu peşcheşuri multe la Ţarigrad, după obiceiuri; cînd iată că olacii îi aduse ştirea neplăcută, că fugarul Lăpuşneanu reuşise în Ţarigrad, prin banii ce'i dusese cu ghiotura acolo, din acei agonisiţi în Moldova, să recîştige graţia Sultanului Suliman, care'l reîntări ca Domn, şi'i dădu şi în ajutor oaste mare turcească, cu care să'şi reocupe scaunul. In zadar Tomşa trimete vorbă lui Lăpuşneanu, că după faptele sale rele şi hrăpareţe, ţara nu'l vrea; că acesta îi răspunde ritos: *De nu mă vra ţara pe mine, o voi eu pe dînsa!*

Ştefan Tomşa luat din scurt, şi neputînd obţine confirmarea dela Turci, fugi în ţara Leşască, unde apoi fu ucis din poronca Craiului de acolo.

*

A doua Domnie a Lăpuşneanului. 1564—1568.

Indată ce Alexandru-Vodă se aşeză iar Domn, socoti el că e foarte cuminte a strămuta pentru totdeauna scaunul Domniei de sub mîna Leşilor, Nemţilor şi Ungurilor, în mijlocul ţărei, la Iaşi, unde era în mai mare siguranţă, căci putea afla mai de departe cînd hoardele duşmane dinspre apus se aruncau spre Curtea lui, şi putea mai cu uşurinţă avea şi ajutor turcesc, cînd cerea asemenea trebuinţă. Ca să'şi răzbune apoi pe boerii ce contribuise la alungarea sa din Domnie, Alexandru-Vodă învăţă în taină pe slujitorii săi, toţi oameni străini, năimiţi, că în moldoveni nu mai avea încredere, ca, îndată ce va intra în Curtea Domnească boerimea ţărei, pe care o pofti la stat şi ospăţ mare, să se închidă porţile, şi cu săbiile şi topoarele s'o măcelărească pînă la unul. Şi nu numai pe boeri, ce şi pe oamenii ce erau în curte, zice cronicarul *Neculai Costin*, nu-i mai alegeau; vinovaţi, nevinovaţi, pe toţi i-au tăiet; mulţi de groază săriau de prin ferestrele de sus, de şi-au frînt picioarele. Numai boeri s'au găsit apoi periţi patruzeci şi şepte.

84. Alexandru IV, Lăpuşneanu.

85. Ion Iacob Vasilic Eraclide Despot.

Aşa s'a inaugurat aşezarea definitivă Lăpuşneanul în noua sa reşedinţă, mînjind îngrozitor cu valuri de sînge toate zidurile Curţei sale Domneşti!

Intr'o zarvă şi în răutăţi mari, a mai dus-o acest Domn vreo trei-patru ani, pînă cînd în 1568, căzînd la o boală grea, superstiţios ca toţi tiranii, după un vis ce avu, se hotărî să se călugărească, crezînd că prin aceasta îşi va atrage ertarea Dumnezeiască pentru grelele sale pacate; dar şi Doamna lui, Rucsanda, se pare că era şi ea sătulă de faptele-i pocite, şi în înţelegere cu mai mulţi boeri obijduiţi, se hotărî a'l otrăvi, spre a scăpa lumea de un astfel de tiran, mai ales, că după ce fusese călugărit, în întăia clipă de lumină a minţei sale, el ameninţă iar boerimea, că: *de se va scula el de pe patu-i de boală, va popi şi el pe mulţi!*

*

Domnia Ruxandei, şi a lui Bogdan IV, Lăpuşneanu. 1568—1572.

După ce muri tiranul Alexandru, fu ales Domn al Moldovei feciorul acestuia, *Bogdan Lăpuşneanul*, tînăr abia de 15 ani, iar de fapt ducea trebile ţărei mama sa, Rucsanda-Doamna: „că era harnică şi înţeleaptă, cu Dumnezeire, milostivă şi la toate bunătăţile plecată". Dar abia după doi ani şi nouă luni de domnie, muri Doamna Rucsanda şi rămase Bogdan singur Domn, care era deasemenea blînd şi cucernic, arătînd tuturor dreptate. De carte nu era prost, la călărie sprinten, cu suliţa la *halca* nu lesne avea protivnic; ştia a săgeta din arc, dar ce era mai de trebuinţă Domniei îi lipsea, zic cronicarii: că nu cerca la stat bătrînii, ci dela cei tineri de casă lua învăţătură; iubia glumele şi *măscăriciuri* (representaţii) şi giocuri copi-

lărești. Mai apoi primi pe lîngă sine Leși, cu care se sfătuia la trebile țărei, dar mai ales alerga cu dînșii la halca, răsipind împreună averea Domnească, ceea ce'l făcu răpede urît tuturora. Pentru niște așa fapte, și negreșit și după stăruințele bine plătite ale unor pretendenți la Domnie, fu mazilit de Sultanul Selim, urmașul lui Suleiman, și astfel Bogdan Lăpușneanu pribegi o vreme prin țara leșască, încercînd din cînd în cînd, zadarnic însă, a mai recapata Domnia.

*

Se așează în scaunul ieșan un Ion, ce-i zicea Armanul, și poreclit apoi „cel Cumplit". 1572—1574.

Ca un trăsnet din senin primiră boerii moldoveni vestea din Țarigrad că s'a numit Domn Moldovei un Ion, ce se pretindea a fi fecior sau nepot a lui Bogdan-

PECEȚI DOMNEȘTI DIN VEACUL AL 16-LEA.

86. Pecetea lui Alexandru IV, Lăpușneanu.

87. Pecetea lui Constantin Movilă.

Vodă șpanchiul, făcut cu o armeancă; alții ziceau că-i un grec din insula Rodos, și că ar fi fost negustor de giuvaericale; alții că era Leah și că se numia Ivonia. Dar nu avu ce face nimenea din potrivă, că pe lîngă acest Ion veni o droaie de turci să'l apere și să'l așeze în scaun. Intră în Iași prin postul mare și'și inaugură Domnia lui mai abitir în ziua de Paști, cînd puse să se taie capul, pentru ce el știa, marelui boier Ionașcu Zbiară. Făcu multe fapte ticăloase și crime acest Ion-Vodă, pe care poporul îl porecli *cel Cumplit*, purtînd apoi și războaie cu oști leșești, ce voiau a restabili in Domnie pe Bogdan Lăpușneanul. Mitropolitul Teofan fugi în munți de groaza lui Ion-Vodă, care căuta să'l ucidă; temnițele se umplură cu călugări, din cari pe unii, Veveriță, Cozma și Molodeț, îi îngropă de vii. Zic unii cronicari că acest Ion nici n'a fost creștin,—că de-ar fi fost, nu s'ar fi însurat în postul mare!

88. Stema lui Iacob Eraclide Despot.

Abia după vre-o doi ani de domnie crudă, se gîndesc protectorii bietei țări, Turcii, să'l dee jos din scaun pe acest Ion-Vodă, și în locul lui trimet Domn nou pe un boer muntean.

*

Petru V, poreclit Șchiopul. 1574—1577.

Acest Petru-Vodă, era frate cu Alexandru Domnul Munteniei de pe atunci, și veni dar cu ajutor de oaste muntenească și turcească, se luptă cu oștile lui Ion-Vodă, care se arătă mare meșter în luptă, și cît pe ce să dovedească și pe turci și pe munteni; dar la urmă fu prins, dus la Țarigrad și ucis în cazna acolo.

La 25 Iunie 1574 putu să între în Iași Petru-Vodă zis Șchiopul, și să se așeze cu tot alaiul obicinuit în scaunul Domniei. Nu trece anul însă, că acest nou Domn al Moldovei își vede scaunul fugind de sub picioarele-i.

*

Un nou zvînturat, Ion Pidcov, dela Mazovia, zis Potcoavă, zis şi Creţul, ia Domnia Moldovei. 1577.

Acest Ion, sosit de peste Nistru, se dădu drept frate cu răposatul Ion Vodă cel Cumplit. Incunjurat de vre-o 10,000 de Cazaci, şi după o tainică înţălegere cu nişte boeri şi o parte de norod, nemulţămiţi de Petru-Vodă, căută să iee scaunul acestuia. O luptă înverşunată avu loc între oastea lui Petru-Vodă cu Cazacii lui Potcoavă, şi acesta fiind biruitor, Petru fugi în Muntenia, iar Ion Potcoavă se instală în reşedinţa Domnească din Iaşi, în 23 Noembrie 1577. Şi îndată a poroncit să se deşerte temniţele de toţi ce erau închişi pentru felurite pricini şi chiar morţi de oameni; apoi împărţi ranguri şi boerii, şi repezi soli la Impărăţia Turcească, cu peşcheşuri multe, ca să-i trimeată învestitura Domnească. Dar solii lui Potcoavă fură prinşi în drum de Petru Şchiopul, care venea spre Iaşi cu Munteni şi Turci. Eşi atunci din Iaşi Potcoavă-Vodă înaintea lui Petru, la Docolina, şi'l birui; dar nu se mai întoarse în scaun, ci plecă, cu strînsura ce agonisise, peste graniţă, în ţara leşască, de unde nu s'a mai întors.

Din unele documente se pare că acest Ion Potcoavă ar fi fost cu drept un scoborîtor al unei familii Domneşti din Moldova, crescut prin Ucraina şi Polonia, şi că s'ar fi numit *Nicoară*, iar nu Ioan, după cum îşi dase apoi numele.

*

89. Ion-Vodă cel Cumplit.

Un alt Potcoavă, Alexandru Serpega, şi alţi Hatmani Căzăceşti năvălesc în Moldova. 1578—1579.

Abia răcorit de cel întâi, un al doilea năvălitor, ce se dădea de frate cu Ion Potcoavă, şi cărui îi zicea Alexandru Serpega, ajutat tot de Cazaci, intră în Iaşi la 9 Februar următor. Petru-Vodă însă, după ce'l lasă să se aşeze în Curte, îl încunjură şi'i închide ori ce eşire mai multe zile dearîndul, până cînd acest nou zvînturat, sfîrşind merindele şi muniţiile, răzbi la cîmp, unde oastea lui Petru îl prinse viu, împreună cu boerii şi partizanii lui.

Petru-Vodă Şchiopul zidi atunci, în 1578, pentru a mulţămi lui Dumnezeu că a scapat de havalelele acestea şi ş'a recapatat tronul, mînăstirea Galata din marginea Iaşului, în vale, pe locul unde este acum mahalaua Trei-Calici; dar această clădire în puţină vreme, din pricina locului rîpos, se nărui.

Mai multe năvăliri căzăceşti conduse de Hatmani şi alţi pretendenţi la Domnia Moldovei urmară apoi înpotriva lui Petru-Vodă în cei cinci ani cît a domnit în Iaşi, pînă cînd Poarta, văzînd becisnicia şi neputinţa lui de a ţine piept duşmanilor, se hotărî a'l îndepărta din Domnie.

*

Luteranul Iancu Sasul, capătă dela Turci Domnia Moldovei. 1579—1582

De unde şi pînă unde vîntul soartei nenorocite a Moldovei îi aruncă în spinare un nou zvînturat, a cărui neam nimeni nu-l ştia cu drept, dar care se numi de popor *Iancu Sasul*; se zicea şi el fecior baistruc al unui fost Domn al Moldovei, al lui Petru Rareş ori a lui Bogdan şpanchiul, făcut cu o săsoaică din Braşov. Că doar toţi cei ce se aruncau la norocul Domniei în Moldova, aveau atîta prevedere macar, ca să se dee drept urmaşi de Domni pămînteni, şi cu asta, pe lîngă pungile de aur ce le aruncau Turcilor din Ţarigrad, mîngîiau oarecum şi ambiţiile boerilor moldoveni.

Lacom şi crud acest Sas, cum intră în scaun născoci dijmuiala din boi, ce însamna să iee dela tot locuitorul cîte un bou din zece; dar lua şi mai mulţi dela unii, socotind şi pentru acei dela cari nu aveau de unde să iee ceva. Multe lucruri spurcate şi de Dumnezeire urîte făcea acest venetic, în domnia lui, încît de răutăţile lui toată ţara şi boerii se oţărau, zice Cronicarul; că legea creştinească nu o iubia, la avuţie lacom era şi prădător; giupînesele dela masa Domniei sale le scotea de le făcea silă. Aceste toate neputîndule suferi boerii, unii începură a bontălui, propunînd chiar de Domn pe un *Ion Lungul*; alţii au pornit în pribegie în ţări străine, pînă ce după necontenite ravaşe şi plîngeri trimise la Ţarigrad, îl mazili Sultanul şi pe acesta.

*

Revenirea în scaun a lui Petru-Vodă Şchiopul Domnit-a şi Petru Cercel? 1582—1591.

Pomăzuit de Turci din nou în scaunul ieşan, Petru-Vodă reintră în capitala Moldovei şi îndată rechemă la Curte pe boerii

bejenari, şi-i milui iar cu boeriile şi slujbele lor. Apoi Petru-Vodă zidi din nou biserica Galata, însă acum mai pe deal, pe loc mai sănătos, unde stă pînă în ziua de azi. In 1591 Petru părăsi Domnia de istov, nevrînd să sporească haraciul, ce'l cereau tot mai mare Turcii, căci ţara şi aşa era rău sărăcită.

In *Psaltirea*, tipărită în Iaşi în 1794, găsim însemnat că în anul 1584, ar fi domnit în Moldova şi *Petru Cercel*, fostul Domn al Munteniei; dar în diferite alte cronici vechi moldoveneşti nu găsim nici o urmă despre aşa ceva.

*

O nouă pacoste: Aron-Vodă cel Rău, cumpără Domnia cu 1,000,000 de galbeni. 1591—1592.

In locul Şchiopului, Padişahul din Ţarigrad găseşte un alt juvaer de Domn pentru Moldova, pe un anume Aron, căruia i se mai zice şi Emanoil,—iar Papa din Roma într'o corespondenţă a sa îl botează chiar Abraham! Din aceste nume unii îl cred mai întăi evreu, alţii de alte legi; dar şi acesta arată dovezi că are drepturi asupra coroanei Moldovei, ca unul ce ar fi fecior drept a lui Alexandru Lăpuşneanul, şi că dacă'şi schimbase numele, o făcu poate silit de împrejurările luptelor pentru Domnie, dintre chiar fraţii şi neamurile lui. Dar nu pe aceste merite căpătă Domnia dela Turci, ci pe sprijinul a multe pungi de aur, ce le împrumutase cu camătă de pe la diferiţi speculanţi din Ţarigrad, cu gîndul să le rastoarcă apoi înzăcit de pe spinarea bietei Moldove. Zic că să'l fi ţinut chiar un milion de galbeni batalamaua Domniei lui!

Iară după ce a stat în scaunul din Iaşi, nu-i era grijă de alta, zice cronica, fără numai cît să prade în afară, iar înlăuntru nu se sătura de ticăloşie muerească, de giocuri, de cimpoeşi şi de măscăricii ce-i ţinea la Curtea lui.

90. Petru V, Schiopul.

91. Stefan IX, Răzvan.

92. Stema lui Stefan Răzvan.

El neavînd încredere în ostaşii ţărei, strînse paznici lefegii Unguri, căror le făcu odăi în Curtea Domnească din Iaşi, că să'i aibă pururea lîngă dînsul la nevoe. La acest Domn judecată nu se încăpea nicăeri, căci din cea mai mică pîră sau prepus al cuiva, pedeapsa era ştiută: moartea, cu mai multe sau mai puţine bătăi şi chinuri.

Orheenii şi Lăpuşnenii ne mai putînd suferi birurile şi răutăţile lui Aron, se ridicară împotriva-i, avînd în frunte un pretendent, *Ionaşcu*, căruia îi mai zicea şi *Bogdan-Vodă*; de care lucru auzind Aron, şi crezînduse trădat de mai mulţi din boerii săi, taie îndată în Curtea Domnească chiar, pe Bucium vel-Vornic, pre Bîrlădeanul Logofătul şi pe Paos Vornicul. Apoi, în lupta cu răzvrătiţii prinse pe acel Bogdan, îl însemnă la nas (ca să nu mai poată Domni cîndva) şi-l călugări cu sila. Era, după cît se vede, acel pretendent, cu drepturi de sînge, desigur, că putu să aibă la acest Aron-cel-Rău atîta hatîr ca să fie numai pus în neputinţă de a Domni, şi să nu plătească cu tot sîngele lui îndrăzneala de a lupta împotriva lui Vodă.

Dar mazilia nu'l păsui mult şi pe acest Aron, şi el aflînd-o încă pe cîmp, trimise veste la Doamna sa din Iaşi să'i încarce averea, şi să purceadă în jos spre Galaţi.

Abia ajuns în Ţarigrad, el dădu ochi cu droaia de creditori ai săi, între care şi un ambasador englez, Eduard Barton, cari stăruiră numai decît să i se redee Domnia, spre a avea de unde să'şi plătească datoriile.

*

Un Ciauş turc Caimacan al Moldovei. Un nou pretendent la scaun: Petru Cazacul. Aron-Vodă se reîntoarce în Domnie şi zideşte o biserică! 1592—1595.

Cînd fu mazilit Aron, Poarta trimise la

Iaşi un Ciauş, cu ajutor de oaste turcească, care să conducă treburile ţărei pînă la numirea unui alt Domnitor. Atunci iată că se ivi un nou pretendent la Domnie, un *Petru* poreclit *Cazacul*, care, cu o samă de lefegii pribegi din ţara leşască şi căzăcească, reuşeşte să ocupe scaunul ieşan, unde, după ce goneşte pe Ciauşul turcesc, domneşte vre-o două luni.

In acest timp Aron recapătă buna graţie a Turcilor şi-a Ungurilor, şi cu ajutorul lor revine spre Iaşi să'şi reiee scaunul. Inaintea lui trimite cu oastea pe un om de credinţă al seu, *Oprea*, Armaşul cel mare, ca să ţie locul de Domn, şi la a cărui apropriere Cazacul o rupe de goană. Oprea are însărcinarea să prindă şi să închidă pe toţi boerii ce-i avea însemnaţi că au fost protivnici lui Aron-Vodă. Atunci mulţi din aceştia fug din Iaşi, intre cari şi *Urechi Logofătul*, ce fusese un timp Caimacam in lipsa Domnului.

93. Bogdan IV, Lăpuşneanu.

94. Bogdan III, şpanchiul.

95. Aron-Vodă cel Rău.

După ce se reaşeză Aron în Domnie, ca să mai molcomească vaetele ţărei, pe care o storcea în toate privinţele, se apucă să zidească, în 1594, o frumoasă mînăstire intr'un sat din apropierea Iaşului, care se numi apoi de oameni, satul şi Mînăstirea *Aron-Vodă*, sau *Aroncanul*.

*

Severin Nalivaico şi Grigore Lobodă, Hatmani din Ucraina, năvălesc şi dau foc Iaşului.

Iată însă că de peste Prut se arunc deodată pe neaşteptate, asupra bietei capitale a Moldovei doi Hatmani căzăceşti, Severin Nalivaico şi Grigore Lobodă, şi fără ca macar să'şi arăte vre-un drept închipuit asupra scaunului ţărei, ca antemergătorii zvînturaţi, ei cuprind Iaşul, încep a jăcui tot ce le ese în cale, şi la urmă îi şi dau pîrjol. Pînă să-i gonească oastea spărietă a lui Aron-Vodă, multă pagubă şi ruină, şi multe vieţi se risipiră în Iaşi.

Mai căpătînd apoi ajutoruri, Aron-Vodă, din partea Ungurilor şi Turcilor, îşi reia pentru scurtă vreme scaunul; fu însă peste puţin silit să plece iarăş din ţară, şi deodată trecu la Unguri, unde mai apoi îşi găsi şi peirea.

*

Un ţigan în scaunul Domniei: Ştefan VIII, Răzvan. 1594—1596.

Cînd părăsi Iaşul, pentru totdeauna Aron-cel-Rău, intrară în ţară Ungurii, aducînd cu ei pe un Hatman, ce făcuse slujbă în Muntenia, în Polonia şi Ungaria, Ştefan Răzvan, care după spusa unora ar fi fost fiu de ţigan, luat în oastea leşască mai întăi, şi apoi ajuns prin însuşirile lui deosebite pînă la rangul de Hatman; pe acesta il instalară repede Ungurii, în înţelegere cu Turcii, în scaunul din Iaşi, unde domni aproape doi ani, în care vreme el înfiinţă tarapana, bătînd bani cu chipul lui. Se vede însă că nu fu în stare să se ţie bine cu toţi vecinii săi din jur, căci, după stăruinţele Leşilor şi ale multor boeri din ţară, Turcii îl mazilirā.

96. Pecetea lui Aron-Vodă cel Rău

*

NEAMUL MOVILEŞTILOR

97. Ieremia Movilă.

98. Simion Movilă.

99. Bogdan Movilă.

101. Maria Movilă-Doamna

100. Mihăilaş Movilă.

102. Domniţa Raina Movilă, măritată cu Vişnoveçki.

103. Kneazul Dmitro Vişnoveçki-Baida.

Domnia lui Ieremia-Moghilă sau Movilă. 1596—1600.

In locul lui Răzvan se instală în scaunul Domnesc Ieremia Movilă, a cărui tată ori bunic se zice să fi fost *Aprodul Purice*, din vremea lui Ştefan-cel-Mare, care i-a schimbat, pentru bunele lui servicii, porecla de Purice în acea de Movilă. Ieremia încheie un pact cu Regele Poloniei, prin care se declară, sub jurămînt, supus acelui Rege; nu tîrziu după asta mai semnă alt act cu Hanul Tatarilor, căruia îi dădu mai multe peşcheşuri grase, ca să stăruie pe lîngă aliatul său, Sultanul, să'i recunoască Domnia şi să'i trimeată firmanul, steagul şi tuiurile de învestitură, pentru o domnie ereditară. Ieremia-Vodă, pentru ce motive nu se ştie, îşi ţine reşedinţa sa mai mult în Suceava decît în Iaşi.

Stefan Răzvan însă nu-l lăsă pe Ieremia să se odihnească în scaunu-i, căci făcîndu-şi partizani în Moldova, şi căpătînd iarăş oaste în ajutor dela Unguri, reintră cu pojar în ţară. Dar fu bătut răpede de Ieremia-Vodă, prins şi tras în ţapă, prin Ianuarie 1596.

*

Mihai-Viteazul Domnul Munteniei, cucereşte şi Domnia Moldovei. Ieremia-Vodă se reîntoarce şi'şi redobîndeşte scaunul. 1600—1606.

In vara anului 1600, liniştea lui Ieremia-Vodă iar e tulburată prin faptul năvălirei neaşteptate în ţară a oştilor munteneşti, conduse de Mihai-Vodă, cărui poporul îi dădu titlul de Viteazul, care înaintează până la cetatea Hotinului, unde fugi şi se închise Ieremia-Vodă, necumpănindu-se a ţinea piept unor oşti ce le ştia mai puternice, şi pentru care nici nu era pregătit din vreme. Mihai-Vodă Viteazul dădu asalt şi Hotinului, dar fără rezultat; dela o vreme însă Ieremia căută scapare peste graniţi în Polonia, iar Mihai porni spre Suceava, spre a pune mîna pe averile Domneşti, ascunse acolo. Cu tot ajutorul Leşilor, Muntenii înving în diferite lupte parţiale, şi Mihai-Vodă se proclamă Domnitor al Moldovei, în Curtea Domnească din Iaşi, la 1 Iunie 1600.

Prin acest fapt el întruneşte sub un singur sceptru scaunele de Domnie ale ambelor principate romîne, Muntenia şi Moldova, în potriva voinţei celor mai mulţi din boerii moldoveni. După puţin timp Mihai-Vodă adună în Iaşi un *Sobor mare*, cu popi aduşi din diferite părţi străine, face orîndueli nouă în biserică, şi avînd de lucru şi în Transilvania, aşază în Curtea Domnească a Iaşului o Căimăcămie compusă din *Andronic Cantacuzin*, *Banul Udrea* şi *Spatarul Negri*, un grec şi doi munteni, care să administreze ţara, în vremea ce el pleacă peste Carpaţi, spre Ardeal. Dar această stăpînire nu ţinu de cît vre-o trei luni. Prin Septembrie următor, se reîntoarse cu ajutor leşesc Ieremia-Movilă, şi'şi reluă scaunul, domnind apoi în pace, după ce mai ales Mihai Viteazul fu răpus în Ardeal, pînă ce-i veni vremea morţei, în Iulie 1906.

*

Domniile de scurtă durată a Mariei-Elisabeta Movilă, şi ale lui Simeon, Mihăilaş şi Constantin Movilă 1606—1611.

Pe urma lui Ieremia-Vodă fu chemat de boeri în scaun, frate-seu Simion Movilă, căci feciorii lui erau nevrîstnici. Acest Simion Vodă n'a domnit însă multă vreme, căci nevasta lui Ieremia, cumnata sa Maria, alţii îi zic Elisabeta, a găsit cu cale să'l otrăvească, pentru ca nu cumva să se guguţe la Domnie mai tîrziu feciorii lui, în locul celor ai ei.

Iar dacă moare Simion-Vodă, rămase scaunul dus de Maria-Doamna, căci se desbinase rău feciorii ei, Constantin, Alexandru şi Bogdan într'o parte, şi cei a lui Simeon, Mihăilaş, Gavril, Moisei, Ion şi Patraşcu într'altă parte, avînd fiecare partizanii lor din boerime şi din ţara întreagă chiar. Mai puternic din toţi se arată apoi Mihăilaş, care se proclamă Domnitor. De frica lui, Constantin, cel mai mare şi mai în drept fecior a lui Ieremia, caută să fugă din Iaşi,—dar Mihăilaş trimese osteni în goană după dînsul şi boerii lui, şi-i jăcui avutul la Mălăeşti. Totuş Constantin capătă în scurt timp ajutor dela Leşi, între cari avea multe nemurii, încunjură pe neaşteptate Iaşul, şi toţi feciorii lui Simeon abia putură scăpa cu viaţă, împrăştiinduse ca puii de pătîrniche. Unul din ei, Pătraşcu, mai norocos, fuge în Rusia şi ajunge mai tîrziu Mitropolit în Kiew.

Se aşeză dar în scaunul ieşan Constantin Movilă, feciorul lui Ieremia; dar acesta socotind că nu e bine să scoată grabnic din ţară toate birurile trebuitoare, ca să astupe gurile deschise ale turcilor din Ţarigrad, se trezi într'o bună dimineaţă cu firmanul de mazilire, iar în locu-i Poarta orîndui Domn pe un *Stefan IX*, fecior al fostului Domn Ştefan Tomşa.

Cînd primi aşa veste, Constantin Movilă-Vodă cu toate neamurile şi partizanii lui, între cari era şi Nistor Ureki, tatăl cronicarului, fugi la Leşi, unde ridicară oaste de ajutor, cu Graful Potoczki, cumnatul lui Constantin în frunte. Şi după o scurtă luptă la *Cornul-lui-Sas*, pe Prut, fu prins Alexandru Movilă, fratele lui Constantin, de oastea lui Tomşa, şi închis la Iaşi, iar Constantin însuşi, luat şi el de Tatari, fu dus spre a trece Nistrul, cînd, din întîm-

plare, saŭ poate cu vroinţă, el alunecă la trecere în valurile Nistrului, unde'şi închee veleatul.

*

Stefan IX, fiul lui Stefan Tomşa-Vodă. 1611—1615.

Odată suit în scaunul Moldovei, acest nou Stefan Tomşa, se arată crud şi nu cruţă pe nimeni, căci pînă şi pe un biet cărturar bun, pentru o vină închipuită, l'a ucis fără milă, cu toate rugămintele boerilor ca să'l ierte. Că avea la Curte un ţigan calău, gros şi mare de trup, şi acela striga de multe ori către Vodă: — *Doamne! S'au îngrăşat berbecii, buni sunt de junghiat!* Şi vorbele aceste tare-i plăcea lui Tomşa, şi numai decît dăruia bani ţiganului.

Aceste fapte a crudului Tomşa îi atrase repede ura, chiar şi a celor mai prieteni curteni ai săi, ca Beldiman Logofătul, Bărboi Vornicul, Sturza Hatmanul, Boul Visternicul şi alţii, cari umblau cu zilele în mînă de groază, şi se înţeleseră apoi în taină să'l scoată pe Tomşa din scaun. Aşa ei, după co'şi cîştigară mulţi partaşi şi gloată, se întruniră în satul Cucuteni, de lîngă Iaşi, şi trimiseră vorbă lui Vodă să părăsască scaunul Domniei. Dar Tomşa avînd la indămînă bani mulţi, pe care începu a'i arunca, şi a făgădui şi mai mulţi încă tuturora din jurul lui, reuşi să'şi strîngă răpede gloată mai multă, atît din tîrgoveţii Iaşului, cît şi din cei din împrejurimi; ba încă, prin asemenea făgăduinţi, atrase şi pe mulţi din cei ce erau porniţi împotriva lui. Şi cînd boerii nemulţămiţi veniră cu gloata lor pînă la ţarina Iaşului, lîngă *fîntîna lui Păcurar*, le ieşi înainte Tomşa-Vodă cu toţi tîrgoveţii Iaşului şi gloata de strînsură înarmată, şi s'au lovit groaznic, dovedind pe răzvrătiţi; şi prinzind pe Bărboi bătrînul, repede l'a tras în ţapă, iar pe feciorul lui l'a spînzurat în poarta casei lui părinţeşti. Ceilalţi boeri se'nprăştieră repede, care'ncotro văzură cu ochii.

*

Movileştii revin din surgunul lor şi reiau scaunul ieşan. 1615—1616.

Auzind de întîmplările din ţară, şi chemaţi poate de boerii bejănări, Maria Movilă, cu fiul seu Bogdan (*M. Costin*), ori Alexandru (*Xenopol*), cu oaste leşască comandată de ginerii Doamnei, Prinţii ucraineni Vişnoveçki şi Koreçki, şi cu sfatul lui Nistor Urechi, reintru în Moldova şi se încaeră în luptă mare cu oastea lui Tomşa, lîngă satul Tătăreni, aproape de Tauteştii din marginea Iaşului. S'au rămas multe mii de morţi pe cîmp, cît cu oasele lor, peste care s'au aruncat pămînt, s'au făcut movile mari, cari se mai văd şi astăzi.

Despre darabanii lui Stefan Tomşa, zice Cronicarul, că era foarte bine îmbrăcaţi, cum n'a mai fost nici la o Domnie grijită aşa bine pedestrimea: cu haine tot de *feleandrăş*, cu nasturi şi cu ceprage de argint, în pilda *haiducilor* de ţară leşască, cu pene de argint la comanace (chivăre) şi cu table de argint la şolduri pre lăduncі. Bătut de oastea Mariei şi a lui Bogdan Movilă, Tomşa fuge la Radu-Vodă al Munteniei, lăsînd Iaşul pustiu; dar apoi cearcă necontenit, în mai multe răstîmpuri, cu ajutoruri întîmplăcioase dela Turci şi Munteni, să'şi reia scaunul.

După o luptă straşnică cu oastea lui Movilă-Vodă, Stefan-Tomşa răsbate iar pînă'n Iaşi, pe care'l arde în chip cumplit, încît din vreo 6000 de case ce cuprindea pe atuncea capitala Moldovei, abia mai rămîn în picioare vre-o 600. Nu trece mult şi Movileştii capăt un nou ajutor leşesc, bat iarăşi pe Tomşa, şi acesta fuge de istov la Munteni, rămînînd în scaunul ieşan Bogdan (sau Alexandru) Movilă, care însă nu poate reuşi să fie întărit de Poartă, şi'n lipsa pungilor de aur, de sigur, e nevoit să se surgunească din nou peste graniţă.

*

Radu Mihnea-Vodă al Munteniei, se mută la Domnia Moldovei. 1616—1619.

Domnul Munteniei, Radu Mihnea, e silit de Turci să treacă în scaunul ieşan, lucru nu prea plăcut pentru dînsul, întru cît Moldova era acum mult mai sărăcită decît Muntenia. Cu dînsul Domnul muntean aduse o droaie de favoriţi greci, pe cari urmă a'i pune în boeriile şi dregătoriile cele mai de samă ale ţărei. Dar, ştiind că în Iaşi stăpîneşte încă Maria-Doamna şi cu fiul seu, cu sprijin de oşti leşeşti comandate de ginerele Doamnei, Prinţul Vişnoveçki, care era de fapt adevaratul conducător al Domniei, luă cu sine pe Skindir-Paşa, cu o oaste puternică turcească, ca să'şi poată face loc şi să se aşeze în scaunul Moldovei. Cînd veni vestea asta în Iaşi, Leşii, bizuinduse pe vitejia lor, crezură că vor putea ţinea piept Turcilor şi Muntenilor lui Mihnea, şi se puse în stare de aparare. Dar atunci muri grabnic Prinţul Vişnoveçki, care şi fu îngropat în Iaşi, remînînd singur Koreçki cu comanda. Dela cea întăi ciocnire, învins-au oştile lui Radu şi căzu în mîna lor atît Koreçki cît şi toată familia Domnească, şi mulţi boeri de samă.

Pe boeri i-a scos Radul din mîna Turcilor şi i-a liberat; iară Doamna Maria fu luată la Curte şi supusă la mare ocară; drept care, fiind trimeasă apoi cu carul in surgunie, a întîlnit pe unii din boerii sei, şi lăcrămînd le-a zis:

— *Boieri! boieri! ruşinatu-m'au păgînul!*

Şi ajunse la aşa ocară casa lui Ieremia-Vodă, zice *Neculai Costin*, poate pentru răutăţile femeei lui, că era răpitoare, şi chiar pe cumnatu-său Simeon îl otrăvise,— pe cînd Ieremia-Vodă fusese om de treabă, întreg la minte, nehrăpareţ, nemîndru, blînd şi nevărsător de sînge, *Dumnezeeresc* întratîta, că odinioară n'a vrut să iasă din biserica Domnească pînă la mîntuirea slujbei, macar că i se spunea că vin duşmanii să'l răpună.

Radu Mihnea-Vodă, după ce dădu ajutor în luptele dintre Turci, Leşi şi Cazaci, simţinduse bolnav de ochi, şi nu tocmai plăcut boerimei, ceru singur să fie scos din Domnie, ceia ce Sultanul se grăbi să-i primească.

*

Un italian sau franţuz, Gaspar Graţiani, aruncat de soartă în scaunul Moldovei! 1619—1620.

Pentru cîteva mii de pungi de aur, Padişahul, protector al Moldovei, îi trimete Domn într'o bună zi pe un nou zvînturat, om străin de ţară, *Gaspar Graţiani*, italian după unii, franţuz după alţii, ce nu ştia nici moldoveneşte să vorbească, deşi fusese multă vreme talmaci la Impărăţia turcească.

Acest Graţiani, odată ce intră în Domnia Moldovei, căută mai întăi să cîştige simpatia boerimei ieşene şi chiar a întregului norod, respectînd credinţele şi legea strămoşască. Dar după puţin timp el fu pîrît de Unguri la Turci că s'a dat cu Leşii, ceea ce şi făcuse Gaspar, trecînd cetatea Hotinului pe mîna Craiului Leşesc.

104. Mirou Bîrnovski (Movilă după mamă).

105. Gaspar Graţiani.

Boerimea, cu Bucioc Vornicul Ţărei-do-Jos în cap, începu a lucra în potriva lui Graţiani, împreună şi cu Vasile Visternicul (Vasile Lupu-Vodă de mai tîrziu). De acest lucru oblicind Gaspar-Vodă, vîrî pe Visternic în închisoare şi'l supuse la munci grele, iar pe Bucioc, poftindu'l la masa Domnească, în mijlocul veseliei şi a băuturei, ciocnind mereu la pahare, îi aluneca în vin otravă. Cum bău Bucioc se simţi rău, se sculă dela masă şi plecă acasă la dînsul, unde avînd orburi în potriva otrăvei, date lui de un doftor prieten, le-a luat, a început a varsa otrava, şi cu mare cumpănă de viaţă, abia adouazi s'a *războlit*. Gaspar dădu atunci vina trebei asupra stolnicilor, zicînd că au făcut bucatele în tingiri cotlite.

Pentru siguranţa persoanei lui, Graţiani işi umpluse Curtea Domnească cu ostaşi mercenari, peste 500, aduşi din diferite ţări şi cu un Căpitan al lor tot străin, precum şi cu vre-o 20 de Arnăuţi, (Raguzeni) pentru slujba casei. In urma trădărei de care am amintit mai sus, Turcii vrînd să prindă pe Gaspar-Vodă şi să'l mazilească, trimese la Iaşi pe Skimni-Agă cu oaste; dar Vodă simţi cînd fu să între Turcul în Iaşi, şi eşi răpede din Curte, punîndu'şi tabără la pîndă la Capul-Stîncei, nu departe de Ţuţora. De acolo Gaspar se repezi într'o clipă cu darabanii săi înapoi asupra Iaşului, apucă pe Skimni-Agă şi pe Turcii lui pe neaşteptate, şi'i căsăpi fără milă, pînă la unul.

După mai multe scărmăneli cu duşmanii din jurul ţărei, Gaspar-Vodă văzînduse rău hărţuit şi părăsit de protectori, de boeri şi de mulţi din oştenii sei chiar, căută să fugă din Iaşi pe nesimţite, noaptea peste Prut. Atunci Şeptelici Hatmanul şi cu Goia Postelnicul găsiră prilej bun să'l hăcuiască în drumu-i, pe neaşteptate.

Plătit-au apoi cu capetele lor această faptă Şeptelici şi Goia, că Alexandru-Vodă Ilieş, ce urmă în scaun, le-au tăiat

106. Mihai Viteazul.

și lor capetele, iar trupurile le-au aruncat în eșitoare. (*Miron Costin*).

*

Domnia lui Alexandru Ilieș-Vodă. 1620—1622.

Alexandru feciorul lui Ilieș-Vodă Rareș, născut în insula Rodos, unde fusese surgunit tatăl-seu, numit de Turci Domn Moldovei, avu o domnie foarte neînsemnată, fiind om molatic și nedeprins cu obiceiurile țărei. In vremea lui intră în țară *Hatmanul Liubomirski,* cu 4000 de Leși, și prădă și dădu foc Iașului, înainte de a se putea apropia de el Turcii, ce veneau ca lăcustele ca să scoată de aici pe Leși. Alexandru-Vodă spăriet de aceste puhoiuri groaznice, o luă la goană spre Roman, părăsindu'și scaunul.

*

A doua Domnie a lui Ștefan IX, Tomșa. 1622—1623.

In locul lui Alexandru-Vodă Ilieș este trimes în scaun, Stefan VII, Tomșa în a doua sa Domnie, în care vreme el se arată mai blînd și mai aliotnic de binele public. Trece atunci prin Iași un Sol al Craiului Leșesc, ce mergea la Țarigrad, om mare, *Cneazul Desbaraj din Vișnoviț,* cu mulțime de oameni, cu podoabe desfrînate de tot, cît abia de se află în vr'o istorie, zice *Miron Costin*, pre aceste vacuri ; cu 300 de oameni călări, afară de pedestrași și carîte și care ce avea ; iar vezeteii erau îmbrăcați în *urșinice* ; ciuberele cu care adăpau caii erau de argint ; și cofe și barilce și ținte la hamuri, și la haiduci (călăreți) cepreaguri, tot de argint erau. Inaintea lor, la o milă eși Stefan Tomșa-Vodă să le facă cinste, cu cîteva gloate. Dar Solul Leah, înfumurat, pe Vodă în carita lui nu l'a poftit, și nici a primit poftirea lui Vodă să-i vie la masă, la Curtea Domnească. Totuș, cînd s'a purces din Iași spre Țarigrad, Ștefan-Vodă tot l'a petrecut cu cinste pînă la locul unde mai tîrziu Bîrnovski-Vodă a înființat un heleșteu, ce se numi apoi *Iazul lui Bîrnovschi.* Acolo s'a întîlnit Ștefan cu olacii călărași ce veneau din Țarigrad, care-i aduse veste că s'a schimbat Vizirul, venind un altul ce era bun prieten a lui Tomșa. A zis atunci gloatelor să se întoarcă, și a grăit așa cu glas tare Vodă:
—Lasă, lasă, cîne Leșe !, că te-oi purta eu !

Și fără a-și lua ziua-bună dela Solul Leșesc, s'a întors la Iași, și a trimes olaci cu poroncă pe la toate conacele din țară de i-au tăiet obroacele...

Cît a mai domnit acest Ștefan-Vodă a doua oară, mult bine în țară a fost, și el schimbă multe lucruri cu totul de ce fusese înainte ; și puse să se zidească încă o biserică Domnească pe Poarta Curței.

*

Radu Mihnea-Vodă, zis cel Mare, reintră în scaunul ieșan. 1623—1626. Un mojic boerit.

Fu mazilit însă Stefan IX, în toamna anului 1623, și în locul lui fu pus Domn a doua oară Radu Mihnea-Vodă. I-au zis atunci lumea *cel Mare*, pentru că Domnia lui semăna a Impărăție, în ce privește lucrurile și așezămintele Curței lui. Fost-a acest Voevod întreg la fire, zice *Miron Costin*, și deplin la toate ; cuvîntul ce grăia cu drag era ascultat de toți, judecățile cu mare dreptate le făcea și cu toți vorbea după rangul și chipul lor, și tot cu blîndeță și cu mare înțelepciune. Pe boeri la mare cinste îi avea, și zicea : „Pre un om dacă'l boerește Domnul, nu încape să'l suduiască ; ce,

107. Radu Mihnea-Vodă.

de nu se poartă cum se cade un boer, să'l scoată (din rang) și să pue altul în locu-i".

Avea o slugă Radul-Vodă, din copilărie, care căuta mereu să fie și el boerit, — dar Vodă nu-l vrea; cu rugăminți mari pe la boerii de samă și la Mitropolit, și după a acestora stăruință, într'o zi Radu-Vodă se induplecă și'l făcu boier, dîndu-i Vătăjia de Divan, lucru de mare cinste pe acele vremi; că Aprozii de Divan umblau îmbrăcați cu urșinice și cu cabaniță de jder și cu blăni mari de vulpe; și cînd întrau pe la boerini ca să le cetească vreo carte Domnească, boerinul în picioare trebuia să stee! Dar n'a trecut săptămîna și s'a apucat slugoiul boerit de pozne, că făcuse silă la niște femei și le bătuse în tîrg! Atunci se întoarse Radu-Vodă către boeri și zise:

— Au nu v'am spus eu că acest om de boierie nu este? Iar către dînsul zise: Eu, măi, încă pe boerie n'am apucat a'ți zice!... Și porunci Armașului să'i iee gîrbaciul, și să'i dee în schimb 300 de ciomege!

Dar podoabele și caiafeturile Curței Domnești atrase după sine sărăcirea și pustiirea țărei; că'i silea Vodă pe toți curtenii mari și mici, și pre copii de casă să umble bogat împodobiți, și nici unul cu haine proaste, *că era de scîrbă.*

Intr'o zi luă foc Curțile Domnești din Iași, — și Vodă Radu fu nevoit să se mute în Curtea de vară ce avea la Hîrlău; și așa îndrăgi apoi locul acela, la Hîrlău, că în toate verile acolo ședea cu toată casa lui, unde a dus Curțile și a făcut și biserică nouă, dîndu'și și sufletul mai tîrziu acolo; că îi era om boleac de mîni și de picioare, care boală pe atunci *podagră* și *heragră* se chema.

*

Hatmanul Miron Bîrnovschi e numit Domn Moldovei. 1626—1629.

Murind Radu Mihnea-Vodă, o samă de boeri aleg Domn pe Hatmanul Miron Bîrnovski, pe cînd alții, mai puțini însă, erau în potriva lui, știindu'l prea dat în dragoste de prietenie cu Turcii și cu Tatarii. Indată ce se sui în scaun, Miron, după obiceiul Domniei de pe atunci, trimese repede olaci cu vorbă și pungi de aur multe la Sultan, de'i dădu steag de Domnie. Sub Bîrnovski țara începu să mai răsufle, să'și revie în fire, și să se umple iar de oameni și de belșug, căci doborî multe biruri și chemă muncitori și meșteri străini, cu cari înființă chiar mai multe sate, cu drepturi de *slobozii.*

Miron-Vodă a zidit apoi mînăstirea mare din dricul Iașilor, cu hramul *Sfintei Maria* și mînăstirea *Hangul,* la munte; apoi mînăstirea *Dragomirna,* începută de Mitropolitul Crimca, a sfîrșit-o Miron; și *Bîrnova* din codrul Iașilor a început-o numai, dar n'a avut parte s'o sfîrșască, apucîndu'l mazilia, că a încheet'o apoi Dabija-Vodă. A mai lucrat și la biserica lui *Sf. Ioan Botezătorul* din Iași, pe care o pornise maică-sa.

Precum Vizirul îi ceru haraci mai mare, peste obicinuință încă 40 de pungi de bani, și Miron nu vroi să-i deo „ca să nu facă asupra țărei greutate și obicoi", îi veni mazilia, după nici patru ani de Domnie. Mazilitul Vodă-Bărnovschi apoi cumpărîndu'și un sat, *Ustia,* în țara leșască, nu departe de Nistru, s'a dus cu totul acolo.

*

Alexandru Mihnea zis Coconul, 1629—1630, și Moisei Movilă, 1630—1631.

Veni Domn în Moldova apoi tînărul Alexandru, poreclit *Coconul,* fecior a lui Radu-Mihnea Vodă. Dar n'a dus-o mult cu domnia, că era și de trup și de minte slab și bolnăvicios, coea ce nu mulțămi nici pe boeri, nici pe norod. Și după plîngerea acestora la Impărăția Turcească, după opt luni de domnie îi venì și mazilia.

Alt Domn fu trimes atunci de Vizir la Iași, *Moisei Movilă,* feciorul fostului Simeon Movilă-Vodă, om blînd ca un miel, nu lacom, nici răutăcios, ce multe case sarace a locuitorilor au ridicat. Nu trecu însă mult, căci, poate că neavînd de unde trimete multe peșcheșuri Pașalelor și Padișahului, fu mazilit și dînsul de Turci, sub diferite învinovățiri neîntemeete.

*

Alexandru Mihnea Coconul reia scaunul Moldovei, pentru 100.000 galbeni. 1631—1632.

In locul lui Moisei-Vodă, nemernicul Alexandru Coconul, dînd Turcilor peșcheșuri în sumă de peste 100,000 galbeni venețieni, reușește să fie retrimes ca Domn, de care lucru auzind boerii mult s'au mâhnit, cunoscîndu-i prostia și răutatea; și s'au pornit îndată mai mulți la Țarigrad, cu jalbă la Sultan în potriva lui, între cari erau Vornicii Vasile-Lupu și Cehan, Hatmanul Savin, Postelnicul Costin, Urechi Spatariul, Buhuș Visternicul, Furtună Comisul, Bașotă Logofătul și alții, vre-o optzeci suflete de boeri și alte căpetenii din țară.

Dar le-a fost degeaba, că Alexandru putu așa de bine să ungă osiele și să întoarcă lucrurile, încît se împăcă cu boerii la Țarigrad și veni în bună rînduială cu dînșii și cu o samă de Greci ai lui, așezînduse cu mare alai în scaunul Curții din Iași. Dar *lupul părul schimbă,* zice Miron Costin, iar Alexandru-Vodă rămase tot cel de mai nainte; că mai mult petrecea decît se îngrija de rostul țărei; și'și pusese încă de gînd să ucidă chiar pe boerii ce căutase să'l pîrască la Impărăție. Noroc de un om

de casă a lui Vodă, Constantin Aseni, grec şi el, care, fiindu'i milă, descoperi boerilor gîndul ascuns a lui Alexandru-Vodă, că pregătea ca în ziua de Paşti chiar pe toţi să'i căsăpească. Dacă văzură aşa boerii, începură a înteţi ţara întreagă, care stătea în destulă suferinţă de răutăţile lui Vodă, şi repede s'au pornit care dincotro, atît boerime cît şi ţărănime spre capitală; şi aşa de mulţi s'au strîns în Iaşi, că nu mai încăpeau în tîrg; umpluse şi cîmpul pină sub Miroslava, fiecare strigînd prin toate uliţele în potriva Grecilor, partaşi la jac a lui Vodă.

Şi Vasile Lupu Vornicul care era capul bontului, se duse la Alexandru-Vodă şi'i spuse că s'a ridicat ţara întreagă în potriva Grecilor hrăpareţi: dar Vodă i-a răspuns: „Dacă se ridică în potriva Grecilor mei, în potriva mea se ridică!“ Precum era ţărănimea pornită, dacă nu se puneau la mijloc boerii, poznă mare s'ar fi întîmplat Domnului şi celor alor săi; chiar însuşi Vasile Vornicul, fiind luat drept grec, fu lovit de un ţaran cu un ciolan în cap, de i-a spart capul,— de care rană el multă vreme a suferit.

Atunci se hotărî Vodă să iasă să grăiască cu norodul; şi cînd a ajuns alaiul Domnesc în şesul Bahluiului, în dreptul mănăstirei Balicăi (Frumoasa), unde se adunase mai multă lume de ţară, că şi tot oraşul era plin de oameni cari strigau pe toate uliţile: „*Dă-ne Doamne pe Greci!*“, Alexandru-Vodă împinse între ţărănime pe sfetnicul seu grec cel mai de taină, dar şi cel mai hrăpareţ, *Batiste Veleli*, iar ţăranii într'o clipă cu topoarele l'au hăcuit.

Văzînd însă că treaba se îngroaşă şi că uşor n'ar putea scapa nici el de furia norodului, o porni cam repegior tot înainte spre Birlad, peste Dunărea, lăsînduse de Domnie şi mîntuinduse şi biata ţară de aşa podoabă de Domn.

*

Tocmeli pentru scaunul Domniei. Peirea lui Miron Bîrnovski-Vodă. 1633.

In vremea aceasta boerii se cisluiră şi propuse scaunul Domniei Vornicului Vasile Lupul, dar cu tocmală anume, să scoată cît mai puţine biruri din ţara sărăcită, ceea ce nu-i tocmai venea la socoteală Lupului, mai ales că simţise că alţi mulţi partizani avea în ţară încă Bîrnovski, cari voiau să'l aducă iar în scaun din ţara leşască. Pentru acest scop chiar s'a fost dus o samă de boeri la Ustia, să spue păsul lor lui Bîrnovski, şi acesta primi cu bucurie vestea. Un Leah de acolo se zice că sfătui atunci pe surgunul Bîrnovski, să nu'şi schimbe viaţa lui fără de grijă, pe o viaţă cu cumpănă, cum sînt lunecoase trebile Domniei din Moldova; Bîrnovski însă ar fi răspuns: *Dulce este Domnia din Moldova!*, la care şi Leahul înapoi răspunse: *Da şi obezile Turceşti încă sînt grele!*

Şi s'au împlinit cuvintele Leahului; mergînd pe ascuns spre stăruinţa şi întărirea Domniei la Ţarigrad, cu mulţi boeri de samă prieteni, în urma pîrilor şi intrigilor lui Vasile Lupu şi a altor competitori la scaun, i se taie capul bietului Bîrnovski-Vodă, iar cei ce'l întovărăşise s'au împrăştiet răpede, care, cum şi pe unde au putut.

Era Bîrnovski-Vodă, zice *Miron Costin*, mare trufaş, şi la portul hainelor mîndru, iar la inimă foarte drept, blînd şi nelacom. Mînăstiri şi biserici multe a făcut în scurtă vreme, cum nici un Domn n'a făcut în trei ani de Domnie. Pînă şi în *Liov* (Lemberg) el a făcut o biserică moldovenească, în care se afla zugrăvit şi chipul lui. Se pomeneşte din zilele lui de-o iarnă foarte grea ce căzu în luna Mart, de-i zise norodul de atunci *Iarna lui Bîrnovski*.

*

A doua Domnie a lui Moisei Movilă. 1633—1634.

După peirea lui Bîrnovski, boerii ce se aflau în Ţarigrad aleg pentru a doua oară Domn pe *Moisei Movilă*, care şi capătă îndată caftan de Domnie dela Vizir, şi fără zăbavă se întorc cu toţii în Moldova. Ştiinduse că pricina morţei lui Bîrnovski a fost mai mult Vasile Lupu, a poroncit Moisei-Vodă lui Cehan şi lui Roşca şi altora, să meargă înainte şi să'l prindă pe Lupu. Dar acesta, prinzînd de veste, fugi din Iaşi, şi ascunzînduse deodată prin păduri, în strae de neguştor, trecu tiptil spre Ţarigrad. De neamurile Lupului, Moisei-Vodă nu s'a atins, că era bun creştin, macar că află apoi că Vasile Lupu mai umbla încă la Ţarigrad după Domnie.

*

Turcii în Iaşi. 1634.

Avînd nu ştiu ce de împărţit Turcii cu Leşii, Sultanul trimese pe un Abaza-Paşa din Silistra, cu oşti însemnate, care sosi în Iaşi cu nepusu 'n masă, şi luă, cu voe cu nevoe pe Moisei-Vodă şi cu întreaga lui oştire moldovenească, ca să meargă să se bată cu Leşii. Iar după mai multe scărmăneli şi bătălii, se întoarse acel Abaza-Paşa şi cu Moisei-Vodă în Iaşi, unde au descălecat Turcii, cu corturile lor pe şes, lîngă mînăstirea Balicăi. Pusese gînd Paşaua drept răsplată pentru varsarea sîngelui moldovenesc, ca să prindă pe mai mulţi boeri, să-i pue în lanţuri şi să'i iee cu dînsul, spre a'i duce la Impărăţie. Dar un turc, chior de un ochiu, prieten cu Costin Hatmanul, descoperi planul lui Abaza, aşa că boerii pizmuiţi putură fugi peste noapte,

aşa că după răsărita soarelui, nu li s'a mai putut da de urmă.

Turcul părăsi Iaşul, încărcînd multe provizii, şi trecu iar peste Dunărea, mînios foarte pe Moisei Movilă-Vodă; şi după pîrile şi intrigile ce le-a scornit la Impărăţie, pînă în primavară fu mazilit Moisei, numindu-se de Sultanul Murat Domn în locu'i pe Vasile Lupu Vornicul. Moisei Movilă-Vodă de urîtul Turcilor plecă, petrecut de cîţiva boeri pînă la graniţă, în Polonia, unde peste cîţiva ani a şi dat ortul popei, şi cu dînsul s'a încheiet pentru totdeauna Domnia Movileştilor asupra Moldovei.

108.

b. Iaşul sub Domnia lui Vasile Lupu şi a urmaşilor sei, pînă sub Dumitru Cantemir.

109. Vasile Lupu-Vodă.

Mai în toată vremea cît a urmat stăpînirea a atîtor Voevozi de toată mîna, dela Alexandru Lăpuşneanu pînă la mazilirea lui Moisei Movilă, Moldova în genere şi Iaşul în special n'au avut parte decît de suferinţi, jafuri, împilări şi dijmuiri cu biruri grele, năvăliri barbare şi chiar plăgi Dumnezeeşti, atîtea, încît te prinde mirarea cum o asemenea ţară nenorocită a mai putut subsista în veacuri ca stat de sine stătător, şi n'a fost cu totul pustietă ori înghiţită de puhoiul elementelor năprasnice, ce necontenit au atacat-o, ori de bunii vecini încunjurători, ce veşnic îşi aveau ochii şi mai ales dinţii ascuţiţi asupra ei.

Nici urmă de lumină culturală nu se vede răsărind de undeva în această tristă epocă de amorţire a orice demnităţi naţionale; nici administraţie politică ori militară constituită legalmente; nici o instituţie de stat alta decît doar biserica, susţinută întîmplător de unii Domnitori, cari credeau că numai frica de Dumnezeu şi de Cruce ar mai putea înfrîna mulţimea, în multe cazuri, de a nu-i zugrumă, ca fiara împunsă sau zădărîtă. Industrie, comerţ, filantropie, sint lucruri tot atît de necunoscute în Iaşi şi în Moldova în această epocă, ca operă de stat, şi ele se practică doar numai de iniţiativa particulară, atîta cît nevoia de hrană, îmbrăcăminte şi adăpost o cere imperios pentru marea mulţime, ce duce un trai

110. Stema lui Vasile Lupu-Vodă.

PECEŢI DOMNEŞTI DIN VEACUL AL 16-LEA ŞI 17-LEA

111. Pecetea lui Stefan VII, Tomşa, din 1563.

112. Pecetea lui Vasile Lupu, din 1633.

113. Pecetea lui Gheorghe Ghica, din 1658—9.

114. Pecetea lui Istrate Dabija, din 1662

115. Pecetea lui Antonie Ruset, din 1676.

116. Pecetea lui Duca-Vodă, din 1678.

semi-animal. Drept aceea, Iaşul, Capitala Moldovei, ce după normele altor ţări nu numai apusene, dar chiar şi răsăritene, ar fi trebuit să întrunească în el macar o parte din cultura ce lumina impunător în acel veac, in toate ramurile activităţei omeneşti, bietul Iaşi se găseşte încă tot sub întunerecul unei semi-barbarii, iar locuitorii sei sînt trataţi de turmă necuvîntătoare, atît de cei ce reuşesc să pună pe capul lor coroana voevodatelor, cît şi de străinii duşmani hrăpareţi, cari n'aştept decît prilejul de a se întrema puţin starea materială a ieşenilor, pentru a da un nou iuruş în averea, cinstea şi chiar viaţa lor.

*

Vasile Lupu-Vodă. 1634—1653.

„Fericită Domnia lui Vasile-Vodă, zice mulţămit *Miron Costin*, Domnie în care, de au fost cîndva această ţară în tot binele cu bişug, şi plină de toată averea, cu mare fericire, şi trăgănată pînă la 19 ani! Fostau în anii d'intăi cu prepusuri pentru nepace, dintre Leşi şi Turci; dar apoi, după trei ani, cînd Turcii se încăerară cu Perşii pentru *Vavilon* (Babilonia—Bagdadul), la Moldova la mare pace şi linişte se aşeză.“

A intrat în scaunul Domniei Moldovei, fostul Vornic Vasile Lupul, cam prin Iunie 1634. De neam după tată grec ori albanez, fiu al unui Aga Neculai, ce se zicea a fi fost căsătorit cu o boeroaică moldovancă; însuşi Vasile apoi se căsători cu o domniţă din neamul Moviloştilor, coea ce-i deschise mai uşor drumul la Domnie.

Porecla de *Lupu* se zice a i-o fi dat norodul, căci de pe cînd era Vornic, avea apucături iuţi şi hursuze, — ca ale unui lup.

117. Teodosia Doamna, soţia lui Vasile Lupu.

118. Domniţa Maria, fiica lui Vasile Lupu.

Ii mai zicea şi *Alvanitul* sau *a Alvanitului*, în unele hîrtii vechi.

Din vremea acestui Domn, viaţa economică, culturală şi naţională a ieşenilor, şi în genere a întregei populaţii moldovene, se preface răpede şi în bine. Noul Voevod, bine înţeles şi cu sfatul miniştrilor sei, porneşte îndată înfiinţarea a multe lucrări trebuitoare poporului, biserici, în Iaşi şi în ţară, şcoli şi alte cladiri de nevoe publică, şi statorniceşte biruri potrivite după putinţa fiecărui; se înlocueşte în parte limbele slavonă şi greacă din biserici prin limba romînească, se ieu multe alte măsuri vrednice pentru ridicarea stărei culturale şi economice generale.

După ce zideşte din temelie biserica *Trei-Sfetitele* sau *Trei-Erarhi*, cel mai însemnat monument arhitectural din intreaga Moldovă pînă astăzi, Vasile Lupu aduce cu multă cheltuială *Moaştele Sfintei Paraschiva* de la Ţarigrad în Iaşi, şi le aşază cu pompă în biserica zisă, plătind numai Patriarhului o despăgubire de 28.000 ruble.

In anul 1640 aduse din Kiew şi puse în lucrare o tipografie, cea întăi în Moldova, precum şi meştori tipografi şi xilografi, unde se începu a se tipări frumoase şi înţelepte cărţi bisericeşti şi judecătoreşti, în limba romînească, pentru ca să le înveţe şi să le înţeleagă tot poporul băştinaş al ţărei.

Tot pe atunci unul din Egumenii mînăstirilor ieşane, *Paisie* de la *Mînăstirea Galata*, după recomandaţia şi stăruinţa lui Vasile-Vodă, fu ales Patriarh al Erusalimului, şi sfinţit în biserica Domnească Trei-Sfetitele, cînd fu de faţă, pe lîngă toată popimea de samă moldovenească, şi un *Grigore, Mitropolit al Larissei*, *Laurenţiu Mitropolit al Casandrei*, şi un delegat trimes de însăşi Patriarhia din Constantinopol, toţi chemaţi de Vasile-Vodă spre a arăta lumei orientale splendoarea monumentului zidit de el, cît şi celelalte lucrări de samă pornite în Iaşi şi ţara întreagă.

In 1641, după invitarea Mitropolitului din Kiew, Patraşcu Movilă, feciorul lui Simeon-Movilă-Vodă, Vasile-Lupu întruni la Iaşi un Sinod, în care luară parte şi delegaţi ai Patriarhiei din Constantinopol, cu un vestit teolog, *Meletie Serijos*, în frunte.

Acest Sinod a ţinut un număr de vreo douăzeci de şedinţi în cursul verei şi toamnei, — în care s'a desbătut diferite chestii ale religiei ortodoxe, faţă cu propaganda lutero-calvină din ţările apusene, şi mai ales s'a aprobat un Catehism ortodox, întocmit de Mitropolitul Movilă.

Tot pe atunci se înfiinţează în Mînăstirea Trei-Sfetitele o şcoală superioară, un fel de Gimnaziu, aducînduse profesori din Kiew; în această şcoală se învaţă în limbele *slavonă*, *greacă* şi *romînă*. Lupu înzestră această scoală cu trei moşii mari, din ale Domniei: Răchitenii, Tămăşenii şi Iuganii, din judeţul Romanului.

In 1645, Mitropolitul Varlaam convoacă un *Sobor* compus din mai marii *Clerici ai ambelor principate romîneşti*, Muntenia şi Moldova, care hotărăşte ca zisul Mitropolit să dee la lumină prin tipar, *Răspunsurile la Catehismul calvinesc, tipărit în Belgrad la 1642*, în limba romînească, catehism care conţinea dogme cu totul protivnice credinţei ortodoxe şi tindea la propagarea calvinismului printre romîni.

In 1646 se tipăreşte în Tipografia Domnească din Trei-Sfetitele, cea întâi *Carte romînească de Invăţătura pravilelor împărăteşti*.

Vasile Lupu a înzestrat Moldova nu numai cu biserica Trei-Erarhi, care după cum spune Cronicarul „preste toate mînăstirile aici în ţară mai iscusită este“, dar şi cu o legiuire, care se putea lua la întrecere cu oricare alta de pe acea vreme. (*St. G. Longinescu*). Căci el puse să se întocmească legi potrivite după obiceiul pămîntului, cît şi după legiuirile bizantine, în uz pe atunci în orientul Europei, şi publică, astfel, în tipografia înfiinţată de el, cea dintâi *Condică de legiuire romînească*.

Vasile Lupu-Vodă, deşi încunjurat şi el de mulţi greci şi străini, cari ocupau multe din cele mai însemnate slujbe ale ţărei, domni totuşi cu cinste şi pace, făcînd să propăşască locuitorii, negustorii, ţara întreagă; şi cu toate că birurile erau tot grele, dar nimene nu se simţia mult plătindule, căci avea fiecare de unde agonisi. Şi de nu l'ar fi silit Turcii ca să se amestece în scărmănelile veşnice dintre ei, Cazaci, Tatari şi alte lifte, Vasile s'ar fi văzut şi mai mult de gospodăria şi bunăstarea ţărei lui.

Din pricini nu tocmai cunoscute, Vasile-Vodă avu vreo două bătălii cu Matei Vodă Basarab, Domnul Munteniei, din cari amîndouă ţările avură să sufere, şi să se întrerupă lucrările de îmbunătăţiri ce intreprinsese amîndoi aceşti Voevozi.

*

Nunta Domniţei Maria cu Cneazul Radziwil.

In 1645 se făcu în Iaşi nunta fetei lui Lupu-Vodă, Domniţa Maria, cu unul din cei mai de samă Prinţi ai Poloniei, Radziwil, care însă, fiind de religie luterană a stîrnit mare vîlvă între boerime.

S'a făcut deci nuntă mare, la care au venit mulţi Cneji din ţara Leşască, cu curtenii lor, şi soli trimeşi cu daruri de Unguri şi dela Matei-Vodă al Munteniei, între cari chiar şi Mitropolitul ţărei Stefan, şi Radul Logofătul, şi Diicul Spătariul, că se împacase acum de istov Muntenii cu Moldovenii. Iar cununia a cetit-o singur Pătraşcu Movilă Mitropolitul Kievului, care veni anume în Iaşi pentru aceasta.

*

Luptele cu Cazacii şi Tatarii. Arderea Iaşului.

Cităva vreme după asta, iscînduse mai multe bătălii între Leşi, Cazaci şi Tatari, şi întorcînduse aceştii din urmă prin Moldova, cu pradă şi stricăciune, ca orice oştiri străine în drumul lor, Vasile-Vodă, după plîngerea Prutenilor, veste care o primi pe cînd se veselea la masă în Curtea Domnească, porunci Căpiteniilor să strîngă răpede oşti şi cai de pe la tîrgoveţi, (că era plin Iaşul de asemenea vite), şi puse să strige pe uliţi, că cine va vrea să meargă *în dobîndă* (cu plată), în potriva Tatarilor, va fi bine plătit. Se făcu atunci bătălie mare la Brătuleni şi la Răzina, şi au dovedit Moldovenii, luînd toată prada şi toţi robii dela Tatari.

Dar după puţină vreme Hatmanii căzăceşti şi tătăreşti căutară să se răzbune pe Vasile Lupu-Vodă, şi'l atacară iar pe neaşteptate, că se trezi acesta cu duşmanii la Ţuţora, pe unde se trecea Prutul spre Iaşi, în cît abia avu vremea să'şi pornească din Capitală Doamna, cu carele boereşti, prin frînturile codrilor, spre Cetatea Neamţului; iar Vodă însuş s'a ascuns în codrii Căpoteştilor, lăsînd în Iaşi puţintei darabani pentru apararea Curţei, cari au fugit şi ei peşte noapte, cînd văzură puhoiul de Tatari ce venea asupra Iaşului.

Au dat năvălitorii atunci foc Iaşului din multe părţi, s'au ars Curţile Domneşti şi multe case boereşti, că tot oraşul într'o mică de ceas ruină şi cenuşă s'a prefăcut. Numai mînăstirile doar au fost cruţate, că n'au vrut Cazacii creştini să le atace, după poronca Hatmanului lor Bogdan Hmelnitski; iar Tatarii s'au temut, că în Mînăstiri erau închişi mulţi tîrgoveţi, bine înarmaţi cu puşti. Numai la Trei-Sfetitele a fost primejdie, că din para focului ce ardea tîrgul în-

treg, s'a aprins şi mînăstirea, şi oamenii dinlăuntru căutînd scapare pe o portiţă de din dosul mînăstirei spre Bahlui, — i-au prins pe aici Tatarii, şi pe mulţi i-au luat în robie, iar alţii să scape de groază s'au aruncat şi s'au înecat în heleşteul Bahluiului.

*

Nunta Domniţei Ruxanda cu Timuş Hmelniţki.

Ca să molcomească Lupul-Vodă atît pe Turci, ce se răţoîau iar, cît şi pe Bogdan Hmelniţki, Hatmanul, le făgădui celor dintăi sporirea haraciului, iar celui al doilea, care de mult pusese ochiul, pentru fiu-seu Timuş, pe fata mai mică Ruxanda, a lui Vasile-Vodă,—se pare chiar că pentru aceasta şi pornise războiul, căci era de o frumuseţă nespusă fata,—îi primi cuscria şi aşeză îndată logodna Ruxandei cu Timuş, căruia îi mai făgădui pe deasupra şi zestre bogată. Cît pentru darabanii ce părăsise Curtea şi încă cercase să prade şi carele Domneşti, după fuga lui Vasile, după ce se liniştiră lucrurile, Lupul-Vodă îi chemă cu blîndeţe la Curte, puse pe Nemţii lefegii ce'i avea veşnic pe lîngă dînsul, cu sineţele pline, de le luă armele, şi-i închise în temniţe: pe unii i-au înfundat apoi în ocne, iar pe alţii cu alte pedepse i-au pedepsit.

Pînă într'un an se făcu la Curtea lui Vasile-Vodă nunta Ruxandei cu Timuş-Han. Căsătorie nepotrivită cu totul, zice cronica, pentru că Vasile era Domn de 18 ani şi cu mare cinste şi trecere la Impărăţie chiar, pe cînd Timuş era fecior al Hatmanului ce abia de doi ani eşise din „ţărănie"; ş'apoi de şi avea el chip de om, dar firea-i toată era de „fiară".

S'a făcut nuntă mare şi pentru Domniţa Ruxanda, la care nici un soi de petrecere n'a lipsit. Timuş a stat în Iaşi cîteva săptămîni cu toţi *asaulii*, *polcovnicii* şi *atamanii* sei, cu feciorii lui Gavril Hatmanul, nepoţii lui Vodă, şi alţi mulţi feciori din boeri.

*

Intrigele pentru înlocuirea lui Vasile Lupu-Vodă.

Incuscrirea ce făcuse Vasile-Vodă nu plăcu nici Turcilor, nici Ungurilor, nici Leşilor, şi toţi aceştia căutară să-i sape scaunul. Ba, mai ales, că era şi unul din boerii tineri, foarte isteţ şi îndrăzneţ, Stefan Gheorghe, şi căruia îi zicea şi *Burduzu*, din pricină că era gras la trup, fecior a lui Dumitraşcu Logofătul, boer vestit la multe Domnii; care acest Stefan începu a vîrî vrajbă între boeri, şi-i făcu să-i jure lui unire şi credinţă, pentru a răsturna pe Lupul. Şi deşi aflase Vodă de aşa ispite, nu le prea dădea crezare.

Mai era apoi şi faptul că dela o vreme părea ca s'a betejit şi mintea lui Lupu-Vodă întrucît pe deoparte lasa pe greci să pună mîna pe toate slujbele şi veniturile Moldovei, şi pe moldoveni îi înlătura cu totul dela toate, iar pe de alta ajunse la mare zburdăciune, căci, zice Cronicarul, „care ţări se suie pe la mari bişuguri, zburdează firea omenească, şi zburdăciunea naşte pacatul, şi pe pacat îl urmează mînia lui Dumnezeu. Şi aşa Vasile făcu silă a cîteva case de boeri, luîndu-le fetele, peste voia părinţilor, la ţiitorie; eară oamenii de casa lui, şi mai ales nepoţi de-ai lui, mai mare silă făceau, luînd chiar băeţii oamenilor pe cari-i siluiau". (*Miron Costin*).

In asemenea împrejurare, protivnicii lui Vodă se inteţiră, şi hotărîră scoaterea lui din scaun.

Stefan Logofătul, capul nemulţămiţilor,

119. Hatmanul Bogdan Hmelniţki.

trimeţindu'şi nevasta din Iaşi la moşie, ca pentru trebi de-ale pămîntului, mai apoi îşi ceru şi el învoială dela Vodă să se ducă la ţară, c'ar fi aflat că nevastă-sa se îmbolnăvise greu; dar el apucă drumul munţilor, unde îl aştepta multă oaste năimită, atît din ţară cît şi Ungurească, sub poronca generalului Kemeni Ianoş; din partea Muntenilor asemenea i se trimese oşti la Rîmnic, sub comanda lui Diicul Spatariul.

Aflînd Vasile-Vodă că proectele lui Stefan au început a lua grea întorsătură, prinse cîţiva din partizanii lui ce mai rămăsese în Iaşi, şi pe unii îi închise, pe alţii chiar îi ucise; dar nebizuinduse mult pe oştenii moldoveni şi curtenii greci ce-i avea, îşi strînse averea pe cît putu, o încărcă pe care mari, şi porni cu toţi ai lui la Hotin, cerînd în aceeaşi vreme şi ajutor dela socru-seu Bogdan Hmilniţki.

*

Stefan Gheorghe usurpă scaunul Domniei. 1653.

Atunci Stefan Gheorghe, cu ostaşii săi, cuprinse răpede Iaşul şi se urcă în scaunul ţării. Mulţimea toată îl aclamă pe Stefan la Domnie; generalul Kemeni care intrase în Iaşi cu Stefan, răspunse gloatei: „Pre voie să vă fie, precum poftiţi!"

Asupra instalărei în scaun a lui Stefan Gheorghe *Paul de Allepo* arată, că acesta intră în Iaşi luni, 7 April 1653, în sunetul tuturor clopotelor bisericilor, şi se sui pe tron. El îşi pregătea succesul de vre-o trei ani. Numele seu propriu era Gheorghiţă, şi părinţii sau strămoşii sei s'au mai bucurat odată de demnitatea Domnească, sub numele comun de „Stefan". De aceea s'a luat titlul de Iω *Gheorghiţă Stefan*, căci „e o-

120. Stefan Gheorghe-Vodă.

biceiu în Moldova şi Valahia ca Beii să pue înaintea numelui lor pe Iω, în fel de *Konya* sau *Metonymy* al acestor ţări".

Cum se aşeză acest Stefan-Vodă în scaunul din Iaşi, trimese oşti să urmărească pe Vasile Lupu la Hotin; acesta fu nevoit a'şi lua deacolo averea toată ce i se adusese din Moldova, şi a trece Nistrul, iar boerimea lui îl părăsi de astădată cu totul şi se reîntoarse cătră Stefan-Vodă la Iaşi.

Pe de altă parte în Iaşi începură tulburări, provocate desigur de Ungurii şi Muntenii ce sosise ca să puie pe Stefan în scaun; se făcură prădăciuni în tot oraşul, şi mai ales pe străini îi jăfuiau, aşa că oamenii mai pacinici, mai avuţi şi mai fricoşi, fură nevoiţi să se închidă prin mănăstiri şi prin pivniţi, ca să scape de pojar şi de măcel.

*

Reîntoarcerea lui Vasile Lupu.

Alungatul Vasile-Vodă, căpătă curînd în ajutor dela ginerile seu, Hanul Timuş, mai multe mii de oaste căzăcească, care şi porni spre Moldova, şi trecînd Prutul, se ajunse cu oştile lui Stefan-Vodă, la Popricani, pe malul Jijiei, şi le bătu straşnic, aşa încît Timuş veni deacolo drept în Iaşi, şi se stabili în Curtea Domnească, pe care o încunjură cu toată oastea lui, iar Stefan şi cu sfărmăturile de armată ce-i mai rămăsese luă fuga spre munţi.

Pînă la sosirea în Iaşi a lui Vasile Lupu însă mult au prădat Cazacii şi Tatarii prin codrii Iaşului, luînd vitele mai toate ce le-au întîlnit. Cînd însă s'a întors Vasile Lupu în scaun, au luat înapoi dela Cazaci vitele ce le-au mai găsit nemîncate, dîndule în schimb cîte un zlot de fiecare, şi a înapoiat ţăranilor vitele, cui le-au mai cunoscut.

Timuş cu ai sei s'au mutat apoi la mînăstirea Galata, iar Vasile-Vodă rămase în Curte, pregătinduse iar de luptă cu Matei al Munteniei, pentru ajutorul ce dăduse lui Stefan Gheorghe. Multe răle făcea Timuş, cît stătu acolo. Pe Cotnarovski Pisărul îl ucise cu vicleşug, şi pe alţi mulţi se pregătea să'i ucidă, crezînd că ei fusese înpotriva căsătoriei lui cu Ruxanda. Numai cît Vasile îl stînjinea cît putea, şi pe boeri îi ascundea de furia ginere-seu, primindu-i în Curte noaptea numai, pe poarta de din dos dinspre casele Doamnei.

Cu 8000 de oameni, şi cu oastea lui Timuş, purcese Vasile-Vodă în potriva Muntenilor şi la o apropriere luară fuga aceştia. Oastea moldovenească înaintă pînă la Tîrgoviştea, arzînd şi stricînd ce le ieşa înainte. Dar soarta luptei se întoarse răpede. Matei-Vodă răpuse oştile lui Vasile-Vodă, iar acesta şi cu ginere-seu Timuş, abia scăpară cu fuga, şi se reîntoarseră în Iaşi mîhniţi şi ruşinaţi.

*

Stefan Gheorghe revine în scaun. 1653—1658.

Nu se lasă aşa de uşor, însă, Gheorghiţă, de scaunul Domniei, ci, după înfrîngerea lui Lupu, ajutat iar de Munteni şi de Unguri, făurindu-şi o armată mai puternică, se reîntoarce spre Iaşi, şi într'o bună dimineaţă, surprinde oştile lui Vasile, care abia găseşte vremea de a fugi iar peste Prut, şi apoi peste Nistru, ca să nu cadă in mînele lui Stefan.

Astfel se aşeză deadoua oară în Domnia Moldovei Gheorghe Ştefan; dar ce-i păru lui mai sigur, că strămută pentru o vreme scaunul Domniei la Roman, ca fiind mai la mijlocul ţărei. Şi a pradat acest Stefan-Vodă toată averea lui Vasile-Lupul ce mai ră-

măsese, mai ales la Neamţ şi la Suceava, şi a ucis pe mai toate neamurile şi prietenii lui. Apoi, după ce a primit învestitura de la Sultan, a revenit în Iaşi la scaun, şi s'a aşezat cu Domnie întemeiată şi fără grijă. Dar după o vreme el se încurcă în alte scărmăneli cu toţi dinprejur, şi apoi îi veni şi mazilia dela Ţarigrad.

Domnia lui Stefan Gheorghe fost-a cu mare belşug ţărei, zice *Miron Costin*, care făcea parte dintre curtenii lui. In cei şepte ani de Domnie, fu mare roadă în ţară, în pîne şi în vin, în stupi şi în toate. Om deplin, cap întreg, fire adîncă, cît poţi zice că nasc şi în Moldova oameni! La învăţăturile solilor, şi la răspunsurile cărţilor covîrşia chiar pe Vasile-Vodă. Slujitorii au avut la el multă milă şi cinste, ca la nici o altă Domnie. De aceia şi la mulţi mare părere de rău a făcut cînd a trebuit să părăsască scaunul Domniei Moldovei.

In vremea acestui Domn, se isgoniră dascalii slavoni dela şcoala Domnească din Trei-Sfetitele, şi se aduseră în locul lor dascali greci. Se vede că boerimea greacă din vremea lui Vasile Lupu reuşise să intre în favoarea şi a succesorului seu.

*

Domnia lui Gheorghe Ghica I. 1658—1659.

Un nou Domn fu trimis Moldovei în Martie 1658, dela Ţarigrad, şi acela fu Gheorghe Ghica, care era Capichihae a lui Stefan Gheorghe la Inalta Poartă. De neam şi acesta fu, ca şi Vasile Lupu, Albanez, sau Arbanaş, cum îi zice Miron Costin. Mai de mult el fusese adus de Vasile Lupu pentru slujba Curţei, fiind om cărturar, şi fu boerit, — însă cu boerie mai de mîna a doua. Se arătă cu mare credinţă pentru persoana şi familia lui Vasile-Vodă. Dar apoi intră în slujba lui Stefan, care îl luă la inimă, şi'l însură chiar cu o nepoată a lui, fata lui Sturza Vornicul.

Puţin după aşezarea în Domnie, el fu silit să purceadă cu oaste moldovenească şi turcească în Transilvania, unde după mai multe scărmăneli, ce durară din Iulie pînă în Decembre, se întoarse în ţară şi se opri la Suceava, întrucît în lipsa lui se făcuse mare bont şi ucideri de oameni în Iaşi. Auzind că se pregătesc alte răzvrătiri atît în Ardeal cît şi pe la Leşi şi Tatari, cari tindeau să-i iee şi Domnia, Ghica reveni abia în primăvară în Iaşi, şi apoi răpede îşi strînse oastea spre pază la Ţuţora.

*

Năvălirea lui Constantin Şerban Basarab. 1659—1661.

Constantin Şerban Basarab, fost Domn al Munteniei, intră atunci în Moldova, cu 5000 de ostaşi, crezînd să apuce scaunul lui Ghica. Acesta trimese în potrivă-i pe Hatmanul Hăbăşescu şi pe Paharnicul Grigore cu călărimea, iar el însuşi cu pedestrimea şi puşcaşii trecură peste Prut.

Dar Hatmanul Hăbăşescu cu alţi boeri şi cu oastea moldovenească descinse la Mănăstirea lui Aron-Vodă; iar oastea „depre sub steaguri", a umplut tîrgul Iaşi prin pivniţe slobode cu vinuri, prin case, prin poduri, morţi beţi pe uliţe; prin toate pivniţele îi băteau căpitanii să mearga sub steaguri, dar cei beţi habar n'aveau de aşa poronci.

Atunci ajunse Constantin Şerban-Vodă în Valea Copoului, şi stătu întăi pe gînduri; apoi văzînd că în tîrg nu-i oaste, ci numai o „glogoţeală deşartă", a luat-o cu oastea pe dealul Copoului, şi printre vii şi acolo, la capul viilor, ş'a „tocmit în tocmală oastea şi a stătut". S'au intîmplat atunci cîteva hărţueli în tîrg şi pe marginea

121. Constantin Şerban Basarab Vodă.

în care au căzut ucişi cîţiva oameni. Dar Şerban aflînd că Ghica-Vodă stă la Ţuţora, n'a mai intrat cu oaste în tîrg, ci pe de lături, pe valea Căcainei, a trecut cu toţi ai lui. La Coada-Stîncei se făcu o întîlnire între taberele duşmane, şi mai mulţi ostaşi căzură iar din amîndouă părţile. Ghica spăriet, porni răpede la Lăpuşna, apoi spre Tighina în jos.

*

Luptele dintre Şerban şi Ştefăniţă Lupu.

Rămînînd singur stăpîn, Şerban se aşeză în scaunul Domniei din Iaşi, şi interveni îndată la Ţarigrad pentru învestitură. Sultanul dispuse atunci, să se schimbe pe Ghica-Vodă în scaunul Munteniei, iar în locul lui, departe de a întări pe Şerban, numi pe Stefăniţă, feciorul lui Vasile Lupu-Vodă, pentru ajutorul căruia îi trimese şi oaste tătărască, comandată de Ahmet-El-Agasi din Bugeac. Se mută îndată Şerban la Galata,

cînd auzi că se apropie Turcii, puind darabanii, seimenii şi pedestrimea să sape un şanţ mare deasupra pîrăului Nicolinei, tăbărînd după şanţ toată pedestrimea, iar sus în deal punînduse la adăpost, şi gata de luptă, călărimea, cu toată tabăra.

Oastea tătărască, stoluri după stoluri, ajunse aproape de Iaşi şi se strînse pe dealul Ciricului, scoborînd apoi în harţuri pînă la pîrău. O parte din oastea lui Şerban eşi din şanţuri şi ajunse pînă în *Broşteni* (mahalaua Broscăriei), dînd din sineţe (înpuşcînd) în Tatari, fără a rîni pe nimeni, căci trăgeau mai mult în vînt.

El-Agasi calare înainta singur în luptă, îndemnînd pe Tatarii lui a lovi mereu. Iar în ceea parte de Bahlui, prin ceir (ceirul lui Peretz), fugeau cele două steaguri de *catane* (Nemţi şi Unguri de a lui Şerban), alungate dela o vreme numai de un singur

122. Ştefăniţă Lupu-Vodă.

Tatar, „cu mare ocară şi rîs între toţi, că fugeau atîţia oameni de unul; şi fugind dau înapoi din pistoale în sus, nevăzînd unde dau."

Oastea lui Constantin Şerban fu la urmă biruită cu totul şi o luă la goană, împrăştiată, spre Vaslui. Apoi din porunca Sultanului, Gheorghe Ghica-Vodă fu silit să treacă în scaunul Munteniei, înstalînduse acolo fără mare piedică în locul lui Mihnea; iar în locul lui Ghica, veni Domn în Moldova Stefăniţă Lupul.

*

Domnia lui Ştefăniţă Lupu. 1659—1661.

In anul întăi al Domniei lui Stefăniţă-Vodă, Constantin Şerban îşi mai cercă norocul, venind prin Transilvania, Maramureş şi Bucovina, cu ajutor dela Unguri. Oastea lui Stefăniţă era puţină de tot, căci în anul acela fusese o secetă mare, urmată de foamete aşa de mare în ţara Moldovei, cît oamenii erau siliţi să mînînce papură' pe care o uscau, o măcinau şi o făceau pîne. Din pricina acelei foamete, norodul porecli pe Stefăniţă *Papură-Vodă:*

Şerban, după o ciocnire cu oamenii lui Stefăniţă, porni deadreptul la Iaşi, iar acest din urmă o luă razna peste Prut, spre a se întîlni cu oştile lui El-Agasi, de unde reveni în grabă cu ajutor de 1000 de oameni, ca să gonească pe Şerban din Iaşi. Că aici, Şerban adunase pe toţi Vlădicii şi boerii din tîrg, ca să facă sfat de apărare.

Atunci pe neaşteptate El-Agasi cu Tatarii întrară în Iaşi şi cutreerară tîrgul în lung, apucînd mulţi oameni nenorociţi la robie. Şerban eşise cu tabăra lui din Iaşi şi se aşezase pe pîrăul Căcainei, mai jos de *podul lui Stefan-Vodă.* El-Agasi tăbărîse pe dealul Tataraşilor (?).

După mai multe scărmăneli, Şerban Basarab scăpă cu greu de moarte şi trecu în ţara Leşască. Veni însă nu tîrziu în Iaşi Mustafa Paşa din Silistra, cu mulţi Turci de-ai lui, descalecă deadreptul la Curtea Domnească, şi strînse pe toţi boerii la sfat, învinovăţind atît pe Stefăniţă, cît şi pe cei mai de samă din sfetnici de întîmplările petrecute; pe Vodă chiar îl batjocori în faţa tuturora, făcîndu'l *om de nimică!* Trei zile cît stătu Mustafa în Iaşi, făcu mare pagubă şi silă, cu Turcii lui, atît la Curte cît şi în oraş; ş'apoi cînd plecă, luă cu dînsul pe trei boeri mari, Toma Vornicul, Şeptilici Hatmanul şi Prăjescul Vornicul, chip să'l păzească pe drum, şi nu'i lăsă pînă nu trecu Dunărea.

Stefăniţă mai fu silit de Turci să'şi trimită oastea cînd peste Carpaţi la Unguri, cînd la Nistru înpotriva Tatarilor şi Cazacilor; dar aproape de Tighina s'a înbolnăvit greu de *lungoare*, şi'şi dădu sufletul pînă în trei zile. In locul lui, boerii însărcinară pe Chiriţă Dracon Ruset şi pe Alexandru Costin Postelnicul să se ducă la Impărăţie, şi să stărue ca să numească Domn Moldovei pe *Istrati Dabija Vornicul.*

Dar nu toţi boerii ţineau să se aleagă Dabija; că alţii pe alte chipuri voiau, „pe care să-i treacă condeiul nostru, pentru urîtă pomenire"!, încheie cronica sa Miron Costin.

Rămăşiţele lui Stefăniţă-Vodă au fost aduse apoi în Iaşi, şi îngropate la Mînăstirea făcută de tată-seu, Trei-Sfetitele.

*

Domnia lui Istrati Dabija. 1661—1665.

Cît au fost boerii din Iaşi la Ţarigrad ca să ceară Porţei Domn pe Istrati Dabija, Caimacan în scaunul Moldovei fu aşezat *Toma Cantacuzino* Vornicul. Apoi veni Istrati-Vodă în Iaşi şi se instală cu obicinuitul ceremonial în scaunul Domnesc.

PECEŢI DOMNEŞTI DIN VEACUL AL 18-LEA

123. Pecetea lui Mihail Racoviţă, din 1703.

124. Pecetea lui Constantin Mavrocordat, din 1733.

In vara următoare veni porunca de la Sultan că atît Istrati cît şi Grigore Ghica al Munteniei să purceadă cu oşti în contra Ungurilor din Ardeal. Cînd Istrate-Vodă se reîntoarse în Iaşi, Turcii îl poftiră să plece din nou înpotriva Leşilor. Dar şi de acolo scăpă uşor Dabija-Vodă, şi căută să'şi vadă mai mult de trebile ţărei decît de întreprinderile barbare ale Turcilor.

Atunci Dabija isprăvi frumoasa mînăstire a Bîrnovei, începută de Bîrnovski-Vodă, şi înfiinţă o tarapana sau bănărie la Suceava, unde erau meşteri buni de făcut bani şi alte scule preţioase. Dar n'a domnit mult bietul, că o crudă boală l'a răpus în 1666, şi el fu îngropat în mînăstirea sa dela Bîrnova.

*

Un fost abager, Gheorghe Duca, Domn Moldovei. 1666—1667.

După recomandarea boerimei ieşane, Sultanul întări în scaunul Moldovei pe Gheorghe Duca, de neam grec-rumeliot, care, după cum spune cronica, fusese de mic crescut la o dughiană de abagerie din Iaşi, şi luat apoi la Curtea lui Vasile Lupu ca copil de casă ; prin isteţimea lui el ajunse să iee de nevastă pe o fiică a Doamnei Dafina a lui Istrati Dabija-Vodă.

Dar nu ţinu mai mult de vre-o cinci luni, Domnia lui Duca-Vodă, că în urma unor neînţelegeri, fu mazilit.

*

Domnia lui Iliaş Alexandru Rareş. 1667—1699.

In locul lui Duca, Poarta numi în Domnia Moldovei pe Iliaş, un nepot de a lui

125. Pecetea Divanului Knejiei Moldovei, (Ocupaţia Rusască), din 1773.

126. Pecetea lui Alexandru Mavrocordat, din 1785.

PECEŢI DOMNEŞTI DIN VEACUL AL 18-LEA.

127. Pecetea lui Alexandru Ipsilante, din 1778.

128 Pecetea lui Mihail Constantin Suţu, din 1793.

Petru-Rareş şi fiu a lui Alexandru Rareş. Acesta fusese crescut printre Grecii din Fanar (o mahala a Constantinopolului).

Iliaş nu apucă să domnească însă decît vre-o doi ani, că Duca-Vodă reuşi să recapete Domnia dela Turci, aşa că el plecă din scaun îndărăt la Ţarigrad, unde a şi murit, otrăvit, după cum se spune, prin îndemnul lui Duca-Vodă.

Despre Iliaş Alexandru-Vodă se vorbeşte că era un Domn foarte bun şi milostiv, cum nu i se mai poate găsi păreche între Domnii Moldoveni; tot aşa şi Doamna lui a fost. Că de se pîrau lui oameni la Divan, zice *Neculai Costin* cronicarul, şi rămînînd cu giudeţ unul pe altul, dacă îi zicea Vodă celui osîndit : *pas de plăteşte celuilalt, că i-ai luat cu strîmbul* ; şi dacă răspundea unul : *plătivoi Doamne numai să mă păsuiască pînă la o zi, că sunt sarac şi n'am cu ce'i plăti acum* ; iar pîrîtul de asemenea de isnoavă dacă zicea : *mie încă îmi trebuie, că sunt sarac şi mor copiii de foame, că n'am cu ce'i hrăni, ci mă rog Doamne, ca să se pună acest om la închisoare, sau sa'mi plătească acum..;* atunci Iliaş-Vodă milostivul scotea bani din buzunar şi plătia pe datornic.

*

129. Pecetea lui Alexandru Calimah, din 1795.

130. Pecetea lui Constantin Ipsilante, din 1799.

Gheorge Duca se reîntoarce în Domnie. 1669—1672. Sultanul Mehmet IV, în Iaşi.

In Noembre 1669 Duca-Vodă revine a doua oară în scaun. El zideşte Mînăstirea Cetăţuia, lîngă Iaşi, pe deal, cu mare muncă şi cheltuială, înzestrînd'o apoi cu multe odoare şi vesminte scumpe, după care îi afierosi şi cîteva moşii. Dar apoi pune multe şi grele dări asupra Moldovei. Boerilor lăpuşneni şi orheeni nedîndu-le slujbe sau ranguri de samă, ei urzesc un complot. Mihalcea Hîncu, Durac, Constantin Clucerul şi alţi boeri mai mărunţi, rîdică norodul şi vin asupra Iaşului, unde închizînd pe Duca-Vodă în Curtea Domnească, se dedau la toate jafurile şi răutăţile prin oraş. Peste trei zile îi dau drumul, şi'l alungă pe Domn cu mare batjocură. Duca se duse în grabă la Turci după ajutor, şi întorcîndu-se după puţină vreme cu oaste turcească, birui gloatele boerilor, cari fugiră în Polonia.

In primăvara anului 1672 Turcii pornind alt răsboi cu Leşii, singur Sultanul Mehmet al IV-lea se puse in fruntea oştirilor sale, şi la 12 Iunie, într'o Vinere, a intrat Sultanul şi s'a primblat prin uliţele Iaşului cu mare alai!

Duca-Vodă îi eşise întru întimpinare la marginea oraşului, cu preţioase daruri; uliţele pe unde urma să treacă Sultanul erau aşternute cu bucăţi nesfîrşite de mătăsării şi covoare scumpe. Sultanul porunci atunci unui Hoge turcesc să se urce în clopotniţa bisericei Sf. Neculai-Domnesc şi să facă rugăciunea turcească, strigînd de acolo pe credincioşii Islamului.

Acest fapt fu luat de locuitorii ieşeni ca o mare nelegiuire şi pîngărire a sfîntului locaş creştinesc, şi după plecarea din Iaşi a Sultanului, îndată s'a închis biserica, pentru multă vreme, pînă ce apoi a fost sfinţită din nou.

*

Domnia lui Stefan XI, Petriceicu, 1672—1674.

După mazilirea lui Duca, boerii recomandară Sultanului pentru Domnie pe *Ilie Sturza*, care însă nu primi această cinste. Se alese apoi în locu'i Stefan Petră sau Petriceicu, Mare Medelnicer, fecior de boeri de ţară moldoveni.

Petriceicu însă era slab de fire, blînd şi cu atîta bună-voinţă, încît care cum i se tînguia ceva, pe toţi îi credea, şi nimenea frică de dînsul nu avea. De aceea n'a putut s'o ducă ca Domn mai mult de vre un an, şi acela tot gata de bejenie.

*

Dumitrascu Cantacuzin Ţarigrădianul. 1674—1675.

Fost Visternic în Muntenia şi Capikihao a lui Petriceicu-Vodă, făcînd parte dintr'o familie de greci fruntaşi din Constantinopol, Dumitru Cantacuzin, zis şi Ţarigrădianul, fu numit de Poartă Domn Moldovoi. Om de fire bună, dar fricos foarte, el căută să îndrepte multe rele ce găsi în ţară; n'avu parte însă să domnească în linişte, că Turcii certînduse iar cu Leşii, intrară şi iernară în Moldova, făptuind mari nelegiuiri în potriva locuitorilor ţării. Pe de altă parte Petriceicu căpătînd ajutor bun dela Leşi, se întoarse în Moldova, de care lucru auzind Dumitraşcu-Vodă, fugi din Iaşi, pe la Ţuţora, unde erau tăbărîţi Turcii, lăsînd numai pe Buhuş Hatmanul şi pe Conteş Slugerul cu puţină oaste. Aceştii au aşteptat pînă ce s'au apropiat oastea lui Petriceicu, şi apoi îndată au părăsit Capitala, goniţi o bucată de loc de înaintaşii lui Petriceicu.

Peste puţin însă, Dumitraşcu-Vodă căpătă ajutor puternic dela Turci şi dela Ta-

131. Istrate Dabija-Vodă după unii; Grigore Ghica după alţii.

tari, reveni în ţară, şi după o mică luptă, Leşii lui Petriceicu, cu dînsul cu tot, o luară la goană, părăsind Iaşul.

Se aşeză din nou în scaun Dumitraşcu-Vodă, cu ajutorul lui Kir-Husein Paşa, pe care l'a ţinut aice o lună încheietă pe mare cheltuială, jăcuind oastea turcească pe la ţară vaci, oi, pîne, tot ce putea afla.

O samă de Leşi şi Nemţi mai rămăsese în Moldova pe iarnă, în cetăţile Neamţ şi Suceava. Dar cum se desprimăvără, Dumitraşcu trimese oaste de încunjura cetăţile, şi prin foame îi nevoi să se predee. Eşind Leşii şi Nemţii din cetăţi, ca să'şi caute merinde, i-au ucis pe mulţi Moldovenii, şi au adus din ei la Iaşi, ca peşcheş lui Vodă, vreo 50 de capete tăete şi vreo 20 de Nemţi şi Leşi vii, pe cari Vodă i-au făcut apoi slujitori la Curtea Domnească.

Atunci, ca să nu se mai intimple ce s'a întîmplat, a pus Dumitraşcu să dărîme toate cetăţile Moldovei, Hotinul, Suceava, Neam-

ţul, vîrînd pe dedesuptul zidurilor mine de praf de puşcă, şi asvîrlind zidurile în aer.

In iarna 1675, la *Bogoiavlanie*, s'a făcut o mare *adunare de călugări* în Iaşi, după un vechiu obiceiu; dar, în loc de ospăţul care era în datină să'l dee Vodă călugărilor, a douazi, Dumitraşcu i-a băgat pe toţi în temniţă, „dîndu-le pricină că au venit tîrziu". Apoi a scos din închisoare pe Dosotei Mitropolitul care se întorsese în Iaşi nu de mult, şi fusese şi el închis la Sf. Sava, şi l'a aşezat iar în scaunul lui; în schimb el închise în S-tul Sava pe Theodosie Mitropolitul, pe care singur îl rîdicase în scaun.

In mijlocul verei, prin August, se ivi mare bolişte de ciumă în Iaşi, că fu nevoit să iasă Domnul, şi să şadă în corturi, la Galata. Nu mult după aceasta Turcii maziliră pe Dumitraşcu, şi'l duse la Ţarigrad.

*

Kiriţe Draco Domn Moldovei, sub nume de Antonie Ruset. 1675—1678.

Din capitala Turciei veni vestea de numirea boerului *Kiriţă Draco* în scaunul

132. Antonie Ruset-Vodă.

Domniei Moldovei; dar, acesta, spre a nu spăria lumea prea tare, se vede, că a ajuns *Dracu* Domn în Moldova, îşi schimbă numele în *Antonie Ruset*. El intră în Iaşi, prin Decembre, şi domni iarna în pace. In primăvară se apucă să dreagă vechea biserică a lui Ştefan-cel-Mare, Sf. Neculai de lîngă Curte, făcîndu-i zid împrejur, şi o cişmea din nou, cu apă adusă pe „oluri" de departe. Apoi zugrăvi biserica pe dinlăuntru, aducînd din Polonia sfeşnice mari de aramă şi multe alte vase sfinte de argint. La Curtea Domnească a făcut mai multe cerdacuri înalte, ca la Ţarigrad; a întocmit de asemenea o gropniţă (cavou), pentru familia sa, în biserică, dar de care n'avu el parte, căci în ea s'a îngropat apoi Cantemir-Vodă. Mai făcu un zid în jurul mînăstirei Sf. Sava, dar n'a apucat să'l isprăvească, că în cursul verei 1676, îl chemă Sultanul, să pornească cu oaste moldovenească în ajutor asupra Cehrinului, de unde s'a întors abia spre iarnă în Iaşi.

In 1678 Antonie-Vodă fu mazilit, şi în locu-i mutat Duca-Vodă din Muntenia.

*

Cea mai mare Moldovă! Gheorghe Duca Domn peste Moldova şi Ucraina. 1678—1683.

Sosind în Iaşi, în ziua de Sf. Neculai, Gheorghe Duca-Vodă se odihni pînă la vremea secerei, cînd abia a putut plăti *mucarameaua* (bir pentru reînoirea Domniei). In primăvara următoare puse să sfîrşască de reparat şi zugrăvit biserica Domnească Sf. Neculai, pe care n'o putuse isprăvi Antonie-Vodă. In această vreme multă stricăciune făcură Turcii Moldovei, care ajunsese un adevarat paşalîc turcesc, întrucît nu era an în care să nu rîdice aceştia oaste şi biruri nouă din ţară, fără ca Vodă să crîcnească macar în potriva lor. Căci se vede că el avea gînduri mai departate ca să'şi poată atrage deosebita dragoste a Sultanului: anume, aflînd că Ucraina, ţară căzăcească dintre Nistru şi Nipru, devenise paşalîc turcesc, stăruia din răsputeri să i se dee sub stăpînirea lui, spre a o uni cu Moldova. Şi reuşi, după oarecare storţare, a îndupleca pe Sultanul Mahomet, încît acesta îi trimese un firman prin care-l numi Domn şi peste Ucraina, dîndu-i caftan şi buzduganul acelei ţări. Atunci Duca rîndui îndată pe un nemesnic al seu, Iane Drăghinici, ce era în Iaşi Postelnic al doilea, de'l puse Hatman la Nemirova, oraşul de căpitenie al Ucrainei. Drept această nouă demnitate, Duca începu a'şi scrie pe peceţi şi hrisoave titluşul: Господарь земли Молдавской і земли Украінской.

Atunci Domnia Moldovei avu stăpînire peste cea mai mare întindere de pămînt!

Rău, şi pizmatareţ cum era Duca, zice Cronicarul, dacă se văzu Domn atît de însemnat, peste Moldova mărită cu Ucraina, a pus biruri nouă şi mari pe boerime şi pe ţărănime, zicînd că Impărăţia are multe trebi şi nevoi, şi el, ca sluga credincioasă a Impărăţiei, trebuie să-i dee tot ajutorul;— că era doar mehenghi şi isteţ la fire, şi lacom la avuţie, el şi Doamna sa. Atunci a iscodit Duca-Vodă *mortasipia* în ţară, făcind să dee boerii cei mari şi mînăstirile chiar goştină de oi, (dare în natură). De lăcomie mare ce avea să tot strîngă bani mai mulţi, Duca era nu numai Domn, dar şi Visternic Mare, şi negustor şi vameş, aşa că luă el şi Doamna lui toată hrana oamenilor şi precupiau tot ce se întîmpla, revînzînd cui îi trebuia cu preţuri îndoite. Doamna crişmăria bucatele din casă, pînea, băutura şi pocioanele ce le veneau la Ca-

mara Domnească; mai făcea şi negoţ de boi, apucînd iarna fineţele norodului, de-i ducea la sapa de lemn. Atîta bunătate aveau aceşti doi zbiri, că erau *foarte curaţi* şi „în casa lor se vrea putea cînta sfînta liturghie; însă numai pentru curăţie grăim aceasta.“ (?) (*Neculai Costin*).

Aflînd Duca că mai mulţi boeri de-ai sei, între cari Vasile Ghenea, Gheorghiţă Bogdan şi Lupu fost Sulger, urziau în taină să'l răstoarne şi să readucă în scaun pe Dumitru Cantacuzin, trimise slugi de-i prinse, şi pe Bogdan îl închise în beciul de sub Curtea mare, pe Ghenea în beciul din Visterie, iar pe Lupu în beciul de sub Curtea mică. Tot atunci închise şi pe Ion Milescu. I-au ţinut trei zile în temniţe, apoi i-au adus în judecata Divanului, şi după o scurtă cercetare ce le-au făcut, a pus să le tae capetele, lîngă fîntîna din Curte, lui Ghenea, Bogdan şi Lupul; iar pe Milescu mai pe urmă l'a iertat. Trupurile celor morţi au stat toată ziua jos lîngă fîntînă, după care le-au dat voe neamurilor lor să-i iee şi să-i îngroape, pe Ghenea la Biserica Dancu, iar pe Bogdan l'a dus la moşia lui dela Iveşti.

Duca-Vodă era o urgie al lui Dumnezeu pe norod; nimicia şi prăda pe toţi în toate chipurile; pe unii îi arunca în temniţă, pe alţii îi bătea singur cu buzduganul în piept pînă ce rămîneau morţi, că nu cruţa nici boer, nici ţăran, nici femei. Mai puse în fiare încă şi pe boerii Toader Paladi, vel-Vornic de Ţara-de-Sus, Tudosie Dubău, vel-Spatar, Chiriac Sturza, Biv-vel Spatar şi pe alţi mulţi. Pe Ursache, fost Visternic mare, foarte bogat, l'a desbracat cu pielea şi l'a legat, iarna pe ger, la un stîlp, după care îl ţinu un an în temniţă, bătîndu-l la falangă, pînă ce i-a luat 250 de pungi de aur.

Pe Ion Isar Visternicul şi pe Andrei Şipoteanu, Vornic de Poartă, i-au des-

133. Gheorghe Duca.

134. Constantin.... (?)

135. Constantin Duca.

bracat iar în piele, şi i-au legat tot de stîlpi, ungîndu-i cu miere, în vremea verei, de-i potopeau muştele şi albinele. Deasemene pe mai multe boeroaice, cărora le murise barbaţii şi rămăsese cu oarecare biruri neplătite, le lega de puşti în timpul zilei, iar noaptea le închidea în odăile seimenilor, silindule astfel să plătească birurile, cu toate că ele n'aveau de unde, căci rămasese cu satele pustii de groaza jafurilor lui Duca-Vodă. Pe unele le ţinea închise pînă ce muriau de foame, altele de facere, căci se întîmplau grele, altele mai tari de trup, năşteau în temniţe, şi'şi creşteau copiii acolo, pînă începeau a grăi şi umbla. Şi pe preoţi îi închidea la un loc cu mirenii, şi bisericele stăteau părăsite din pricina aceasta. De groază începură a fugi cei mai de samă dintre boeri în ţara leşască şi în alte părţi; alţii muriră de supărare, iar cei ce-au mai rămas în ţară ajunseră calici lipiţi pămîntului.

Pe cînd făptuia aşa lucruri, ca culme a ticăloşiei, acest nelegiut Duca puse se zidească o biserică in marginea Iaşului, cu hramul *Sf. Ioan Gură-de-Aur*, în locul unei alte bisericuţe de lemn, ce fusese durată din vremea lui Stefan-Tomşa. S'a înzestrat această biserică cu locuri şi moşii, în scopul însă numai de-a o închina grecilor dela o mînăstire din Rumelia.

Pe această vreme Turcii răsboinduse cu Nemţii încunjurase Viena, şi ceruse ajutor atît din partea lui Şerban Cantacuzin, domnul Munteniei, cît şi din a lui Duca al Moldovei. Acesta plecă în 24 April 1683 cu oastea lui spre Focşani, şi deacolo întrunindu-se cu oastea muntenească, o porni spre Viena.

136. Sultanul Mahomet IV.

Mergînd cu Turcii şi Muntenii pînă la Viena, şi fiind apoi toţi bătuţi şi goniţi, se revoltară şi Cazacii din Ucraina, ce erau sub stăpînirea Moldovei, alungară pe Hatmanul Ene Drăghinici pus ca guvernator lor de Duca, şi prădară toate bunurile Domneşti din partea locului.

*

Stefan XI, Petriceicu, pentru a doua oară. 1684.

Nu mult după aceasta intră în Moldova şi în Iaşi, fostul Domn Petriceicu, cu oaste leşască, şi cu ajutorul puţinilor boeri ce mai rămăsese prin Ţara-de-Sus, şi trimise oaste călare să prindă pe Duca ce reintră în ţară prin pasul Oituz. Duca căzu în mînele oamenilor lui Petriceicu, şi fu trimes apoi, desbracat de toate odoarele sale, singur în Polonia, unde şi muri de dambla mai tîrziu. După un timp însă şi Petriceicu-Vodă fu silit să părăsască Moldova, neputînduse înpaca cu Turcii.

*

A doua domnie a lui Dumitraşcu Cantacuzin. 1684—1685.

Dumitraşcu-Cantacuzin primind învestitura dela Poartă, reveni în Iaşi în Martie 1684, cînd tocmai era o foamete cumplită în ţară, încît mai că se mînca şi se vindea om pe om. Mulţi se duceau la robie de bună voie la Tatari, cari, aducînd aici în Iaşi pîne de vînzare, luau în schimb copii, fete, şi tot felul de oameni sărmani, pe cari îi duceau cu ei. Fu cumplit de astă dată Dumitraşcu-Vodă, mai ales cu boerii, ceea ce făcu pe aceştia să se ducă cu plîngeri la Poartă, care, după scurte cercetări, se milostivi şi mazili pe Dumitraşcu, numind în locu-i pe Constantin Cantemir Clucerul.

Zice Cronicarul că de foametea ce era

137. Stema Duculeştilor.

în Iaşi, un ţigan amăgi pe o fată saracă, o băgă într'o pivniţă şi după ce o ucise, îi mîncă carnea friptă; fu prins ţiganul apoi şi dus înaintea lui Dumitraşcu-Vodă; dar acesta nu-i făcu nici un rău, pentru că ţiganul mărturisi că din pricina foametei îngrozitoare făptuise această crimă. Mulţi oameni mureau pe uliţe de foame, ca de ciumă; mulţi zăceau pe drumuri, aşa că se înădise şi lupii pînă în tîrg, de mîncau hoiturile omeneşti, pe cari nu puteau cioclii şi ostaşii să-i dovedească cu îngroparea; se învăţase doar lupii astfel să se arunce şi asupra oamenilor vii, chiar prin mijlocul Iaşului.

*

Constantin Cantemir-Vodă. 1685.

In 10 Iunie 1685 intră în Iaşi Domn nou, ales de boerii ţărei, Constantin Cantemir, a cărui origine ar fi dintr'un Han Tătăresc, Murza Kandemir, botezat şi emigrat în Moldova pela 1540.

Constantin era fiu al unui Teodor Cantemir, ucis de Tatari. *Ion Neculcea* Cronicarul, zice că origina lui Constantin fu din moldoveni proşti, de prin ţinutul Fălciului. El işi făcuse tinereţa prin Polonia, Rusia, Muntenia, şi fără a şti carte multă, era totuş om foarte priceput şi al trebei. Cînd se întoarse el in Iaşi, ocupă diferite slujbe, pentru că ştia limbi multe; apoi fu trimes ca Dragoman la Poartă; şi acolo se puse bine cu Turcii cei mai de samă, lucru ce-i ajută la căpătarea Domniei. Cînd se aşeză în scaun el nu mai avea Doamnă, ci numai doi feciori, pe *Antioh* şi pe *Dumitraşcu*. Ţara o ducea bine la început sub Cantemir, dar năvălirile Leşilor în Moldova-de-sus o pustiiră aproape cu totul. Atunci se întoarse din surgun şi

Miron Costin Logofătul, din țara leșască, și Cantemir îi făcu multă cinste și ajutor. Din pricina Leșilor ce tot năvăleau, Cantemir fu nevoit să-și mute reședința în Cetățuia, de lîngă Iași, ca să se poată acolo apara mai bine. Veni in acel timp și Șerban-Vodă al Munteniei cu oaste, ca ajutor în potriva Leșilor, și au popăsit în Iași, descălecînd la mînăstirea lui Aron-Vodă, unde a stat numai vre-o 4—5 zile, și a plecat înapoi.

Regele Poloniei *Ioan III, Sobiesky*, intră însuși în Moldova și ajunse pînă prin Iași, prădînd oastea lui în toate tîrgurile pe unde trecea. Aici în Iași Leșii nu găsiră ceva mai bun de făcut decît să dee foc tîrgului și chiar minunatei biserici Trei-Sfetitele. Sobiesky ceru boerimei să-i dee tractatul de închinare a Moldovei către turci, de către Bogdan-Voevod, pe care punînd mîna Craiul Poloniei, îl aruncă în foc, în fața mulțimei, strigînd: *Iată cum Regele Sobiesky vă liberează de jugul turcesc.*“ !

Auzind însă viteazul liberator (!) al Moldovei că în potriva lui vin hoarde nenumărate de Tatari, găsi că'i mai cu cale să'și vadă răpede de drum, îndărăt spre țara lui; dar, nu cu mînele goale, ci apucă toate odoarele mai de preț ale bisericilor din Iași, chiar și moaștele Sf-tului Ioan-cel-Nou din Mitropolie, luînd cu el și pe însuși Mitropolitul țărei Dosoftei !

Pe acea vreme erau vre-o 40 de codreni ce tălhăriau la drumurile din Țara-de-jos; dar fiind prinși, Constantin-Vodă nu i-au dat la moarte, ci i-au ertat, aducîndu-i la Iași, și i-au pus în mînăstirea Galata să jure că'l vor sluji cu credință, pe Vodă și țărei; apoi le-au dat leafă cîte 4 lei pe lună, numind și căpitenii dintre dînșii, pe un *Zaharia* și pe un *Sandul*, cu care organiză o oaste de apărare in potriva Leșilor și Cazacilor. Bine s'au purtat apoi acești foști talhari, că au adus lui Cantemir mulți prinși vii dintre Leși și Cazaci, pe care îndată Vodă i-a și pus în țapă, sau i-au spînzurat. Atunci începu o adevărată reorganizare a armatei în Moldova, făcîndu-se multe *steaguri* (regimente) pentru fiecare tîrg cît de mic, pînă și pentru Podul-Iloaei de lîngă Iași.

Poarta ertase birul țărei, calicită de atîtea jafuri din diferite părți; dar Constantin-Vodă tot căută să scoată bani de unde nu erau chiar, punînd pe mazili dări grele, și pe breslași mai ales i-au stins cu birurile, că erau mulți în țară atunci, *cu mii de stupi.*

Ajunse ca Miron Costin Logofătul și cu frate-seu Velicico Costin Vornicul, să-i zică lui Cantemir-Vodă la masă: „Mai des cu paharele Măria Ta, dar mai rar cu orînduelile“ ! Aceste vorbe și alte împrejurări i-a costat mai tîrziu viața pe amîndoi frații Costinești. Puțin după acestea Vodă muri, și în locu-i boerii alese Domn pe Dumitrașcu feciorul seu.

*

Căftănirea lui Dumitru Cantemir. 1693.

Era încă tînăr de tot Dumitrașcu, fiul lui Constantin Cantemir, cînd moșteni Domnia. Intîmplînduse atunci în Iași un Agă turcesc ce venise să încaseze tributul țărei, de sigur, el luă parte la alaiul ce se făcu pentru înscăunarea lui Dumitrașcu, îi puse caftanul în spate, și se făcură petreceri mari în Curtea Domnească. Boerii, slujitorii și Căpiteniile sărutară pe rînd poala atît a Turcului, cît și a noului Domn. Apoi se făcu cu mare pompă înmormîntarea lui Constantin-Vodă, la care luară parte *patru Patriarhi* greci, ce întîmplător se aflau atunci prin Iași „cu sfinte treburi“.

138. Șerban Cantacuzin, Domnul Munteniei.

Poarta însă nu aprobă numirea lui Dumitru Cantemir, așa că acesta după vre-o trei săptămîni de Domnie plecă din scaun.

*

Domnia lui Constantin Duca. 1693—1695.

Constantin Gheorghe Duca era tînăr, de 17 ani, cînd fu destinat de Poartă să ocupe scaunul ieșan. Peste puțin Constantin făcu nuntă în Iași cu fata lui Constantin Brîncoveanu-Vodă al Munteniei, care fusese trimeasă aici de tată-seu cu mare alai și cheltuială. Mireasa trase la casele lui Vasile Gavriliță Vornicul, și făcu nunta acolo, iar Duca o făcu deoparte, în Curtea Domnească! Și boerimea a două țări nunti vreme de trei săptămîni, cu mari petrecanii și podoabe, cu fel-de-fel de muzice, și cu „pehlivănii“ de mirare în tîrgul Iașului. Incălecă singur Domnul, ca un mire înpodobit, cu surguci in cap, și a mers cu mare alai la gazda miresei de a luat-o, a dus-o la Mînăstirea Goliei, și acolo fu cununat

de un Iacob, Patriarh exilat din Ţarigrad. Apoi iar cu alai s'au primblat prin Tîrgul-de-Sus şi prin Tîrgul-de-Jos, pînă la Curtea Domnească. Boerii tineri mergeau cu toiege în mîni pe jos, înaintea Domnilor. Apoi după sfîrşitul nunţii, boerii ieşeni petrecură pe boerii Munteni pînă la Valea-Adîncă, de unde îşi luară rămas bun.

Pentru nevoile de bani şi datoriile ce avea Duca-Vodă acesta, puse iarăş dări nouă pe ţară, pe vaci şi pe cai, pe pogoanele de popuşoi şi altele, încît sărăcise toată lumea.

Duca mărită pe o soră a sa Elena, cu fiul lui Miron Costin, Neculai, pe care'l făcu Hatman. Apoi, din motive puţin cunoscute, Duca-Vodă puse într'ascuns să ucidă pe un consul al Contelui Tököly, ce se afla în Iaşi.

Venind aici un Kapigi-başa numit *Cerkez Aga*, ca să iee tributul ţărei, Duca şi cu cîteva neamuri de ale lui, găsi de cuviinţă să pue pe un *Moise Sardariul*, care

139. Ioan III, Sobiesky, Regele Poloniei.

avea o ceată de vr'o 300 de haidăi dela Cetatea Neamţului, să năvălească noaptea în casa unde trăsese Turcul, din dosul Trei-Sfetitelor, şi să'l toace ; ceea ce şi făcu acel Moise, ucizînd pe Cerkez-Aga, şi luîndu-i toţi banii şi sculele ce le avea la el, după care cu toţii fugiră iar spre munţii Neamţului.

Fiindu-i frică apoi de răspundere faţă de Poartă, ca să dreagă busuiocul, Duca se apucă la harţă cu Leşii, în contra cărora trimese oastea moldovenească, cu Hatmanul Antioh Jora, şi acesta bătu pe un vestit căpitan leşesc numit Turculeţ, ce se luptase dese ori contra Turcilor. Totuş, pe cînd Duca se veselea în Curtea Domnească mai abitir de isbînda lui Jora, îi sosi şi firmanul de mazilire dela Poartă. Maria Doamna lui Duca, auzind de asta, începu a boci în glas mare, zicînd pe munteneşte :

— „Aolio ! Aolio ! că va pune taica Brîncoveanu pungă dă pungă, din Bucureşti pînă la Ţarigrad ! şi zău, nu ni va lăsa aşea, şi iar ne vom intoarce cu Domnia îndărăt“.

*

Antioh Cantemir-Vodă. 1695—1700.

Alt fecior al lui Constantin Cantemir-Vodă, Antioh, în vrîstă de vre-o 20 de ani, fu trimis de Turci în scaunul ieşan. El dădu îndată ajutor Turcilor contra Tatarilor, cu oaste multă moldovenească, dar în loc de răsplată, pentru această faptă şi pentru multe îndreptări bune ce se sili să le facă in ţară, Poarta îl mazili şi pe el după cinci ani de Domnie, şi retrimese în scaun iar pe Constantin Duca.

*

Constantin Duca pentru a doua oară. 1700—1703.

Venind iar în scaunul ieşan, prin stăruinţa şi banii lui Brancovanu-Vodă, drept mulţumită, Duca făcu intrigi la Ţarigrad în potriva socrului său, s'apoi se puse foarte rău şi cu boerii moldoveni, aşa că îi sili pe mulţi să pribegească în Muntenia şi pe aiurea. Fără să mai facă nimic de samă, ci numai pozne şi impilări, îşi atrase curînd iarăş mazilia, şi fu surgunit de Poartă la Cavala.

*

Mihai Racoviţă-Vodă. 1403—1705.

Boerii aleg Domn pe unul dintre dînşii, pe Mihai Racoviţă vel-Spatarul, şi acesta fu întărit îndată de Poartă, dîndu-i-se caftanul şi *cucă*, cea de obiceiu. Acest Mihai-Vodă se arătă de odată fire blîndă şi nemîndră, făcînd mare bucurie în Moldova, aşa că începu a se reîntoarce din pribegie cei mai mulţi din boerii ţărei, ce'şi luase lumea în cap. Domni el cu cuget bun pentru ţară, şi uşa Domniei era deschisă pentru toţi, şi mic şi mare. Ţara începu a mai răsufla şi a se îmbelşuga de toate. Numai Turcii cît o mai chinuiau tot cu haraciul mai mare şi bacşişuri nesfîrşite.

Racoviţă-Vodă a pus să dreagă şi să mărească biserica *din turnul dela Poarta Curţei*, şi apoi mai zidi biserica *Sf. Lazăr*, de lîngă vamă şi casele părinteşti ale Racoviţeştilor ; iar Ana Doamna lui Racoviţă, puse să se dreagă o biserică ce era pe uliţa mare, şi care fusese din vechime Mitropolie, iar în urmă se năruise. ba încă se făcuse crîşmă şi casă de desfrînare sub biserică, pe cari le-au desfiinţat Doamna.

Dar n'avu parte multă vreme de Domnie Racoviţă, căci după stăruinţa lui Antioh Cantemir, Poarta îl mazili.

*

Adoua domnie a lui Antioh Cantemir. 1705—1707.

Revenind în Domnie Antioh-Vodă, el căută cu dreptate spre binele tuturor şi a

PECEŢI DOMNEŞTI DIN VEACUL AL 19-LEA.

140. Pecetea lui Alexandru Neculai Suţu, din 1801.

141. Pecetea lui Alexandru Moruzi, din 1802.

ţărei; numai era cam răstit şi se înfuria răpede, că îngrozia pe mulţi. După vre-o trei ani de Domnie, fără fapte mai însemnate, fu iar mazilit, cu toate că se plecase la toate cerinţele Turcilor.

*

Revenirea în scaun a lui Mihai Racoviţă. 1707—1709.

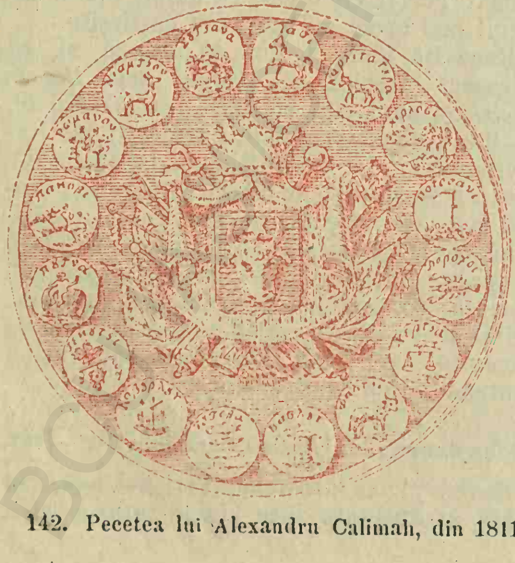
Poarta numind din nou în scaunul ieşan pe Mihai Racoviţă, peste puţin acesta avu ceartă cu Brîncovanu al Munteniei şi asta-i făcu multe zile amare, atît lui cît şi ţărei; căci după intrigile lui Brîncovanu la Poartă, aceasta trimese pe nesimţite un Agă, cu 500 de Turci în Iaşi, care'l ridică din scaun pe Mihai-Vodă cu toată casa lui, cu mare groază, şi'l porni spre Ţarigrad, unde fură cu toţii închişi la Edicule.

*

Neculai Alex. Mavrocordat-Vodă. 1709—1710.

In locul lui Racoviţă fu numit în scaunul ieşan Neculai, fiul lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul, ce era pînă atunci mare Terziman al Impărăţiei Turceşti. Nicolai-Vodă acesta, care după mamă se trăgea din familia lui Petru-Rareş, era om învăţat şi de samă, dar neîncrezător nici în oamenii sei, nici în popor. Pe boeri mai cu samă nu-i avea de loc la inimă, căci le cunoştea bine intrigile ce urzeau pentru pîra şi schimbarea diferiţelor Domni, pe la Paşii şi Vizirii din Ţarigrad.

De aceea cînd veni el Domn în Iaşi, aduse cu sine un număr însemnat de Greci prieteni ai lui, cu care înlocui în cele mai însemnate slujbe pe boerii dregători moldoveni, dintre cari pe Ilie Sturza, Vornicul de Ţara-de-sus, şi pe Ilie Cantacuzin îi

142. Pecetea lui Alexandru Calimah, din 1811.

143. Pecetea lui Mihail Grigore Suţu, din 1819.

puse îndată în închisoare. Pe alţi boeri, după diferite învinuiri ce li se aduse de unii din clasele mai de jos, îi puse să fie bătuţi la scara Curţei cu toiagul, ceea ce făcu pe mulţi să pribegească îndată peste hotare.

Ţaranii şi tîrgoveţii aveau mai multă trecere la Neculai Mavrocordat-Vodă, aşa că, auzind el că boerii au ridicat unele biruri de la ţarani, de care nu era nevoe, porunci îndată tuturor boerilor să dea înapoi toţi banii încasaţi. Şi întrucît cei mai mulţi din boeri varsase visteriei sau trimese banii la Ţarigrad, fură novoiţi să'şi dee banii şi avutul lor propriu, ba unii să'şi vîndă casele şi moşiile şi robii, ca să poată astupa gura ţaranilor, cari auzind de porunca lui Vodă, năvăliau în Iaşi cu duiumul, şi ţipau pe toate uliţele că i-au calicit boerii, şi să le dee banii înapoi.

„La Iaşi în toată Domnia aceasta mulţi se împacau afară din Divan, ferinduse de faţa Domnului să nu cadă la ruşine, zice *Neculai Costin*; şi erau veseli toţi pămîntenii, mulţămind lui Dumnezeu că le-au trimes Domn bun şi milostiv; era linişte mare şi pentru dări şi de cai de olac; nimeni boul omului sau carul sau pînea să iee cu sila la jicniţă, cum luau pela alţi Domni, ba; sta Tîrgul Făinei iezit de grîne, din toate părţile ieftinătate, şi belşug în toate bucatele. Numai mîncătorii aveau voie rea, că nu puteau mînca ca în zilele dinainte altor Domni".

Cind fu mazilit însă Neculai Mavrocordat şi plecă din Iaşi, boierii ce-i erau protivnici făcură pe mulţi din popor să bontăluiască şi să ameninţe, mai ales pe grecul Spandoni, ce fusese primul sfetnic a lui Vodă, încît acesta cu mare greutate a scapat, furişinduse îmbrăcat femeeşte, în caleaşca Doamnei.

CANTEMIREŞTII

144. Dumitru Cantemir-Vodă.

145. Antioh Cantemir-Vodă.

146. Antioh, fiul lui Dumitru Cantemir-Vodă, fost Ambasador al Rusiei.

*

Domnia lui Dumitru Cantemir. 1710—1711. Petru cel Mare, Imparatul Rusiei, în Iaşi.

Dar iată că Dumitraşcu Cantemir intră iar în Domnia Moldovei. Era om învăţat în multe limbi şi ştiinţi, precum şi'n muzică. Şezuse vreme mai îndelungată la Ţarigrad, şi era cinstit şi lăudat de toţi ciţi îl cunoşteau. La război de asemenea se arătase viteaz, ceea ce i-a mijlocit numirea sa ca Domn, căci Turcii aveau pe atunci lupte cu Ruşii, din pricina Regelui Svediei. Ii mai pretinseră Turcii lui Cantemir să lovească şi pe Brîncovanu Basarab-Vodă al Munteniei, cu care erau în duşmănie; ceea ce prinzind de veste Brîncovanu, îşi întări oştile şi luă toate măsurile de apărare.

Dar Cantemir-Vodă, după ce'şi ocupă

scaunul din Iaşi, crezu că i-ar veni mai bine să se dee de partea Ruşilor, şi, înţelegînduse în această privinţă şi cu Brîncovanu, întoarse foaia pe dos.

El primi dela Impăratul Petru cel Mare al Rusiei, o armată puternică în ajutor.

Apoi în ziua de 11 Iunie 1711, veni în Iaşi însuş *Impăratul Petru cel Mare*, precedat de o avangardă şi curteni, şi fu primit cu mult alai de popor. Cu acest prilej se dădu un mare banchet, în care boerii moldoveni avură prilejul a bea pentru întăiaş dată *vin franţuzesc*, adecă *şampanie*.

Cronicarul *Neculcea* scrie despre primirea lui Petru în Iaşi : Căimăcamii împreună cu alţi boeri şi orăşeni bătrîni mai de cinste, şi cu Ghedeon Mitropolitul, şi cu tot clirosul bisericei i-au eşit cu toţii înainte, afară din Iaşi; frumos tîmpinindu-l, l'au primit cu toată inima şi s'au închinat cu mare bucurie, ca unui Imparat creştin, dînd laude lui D-zeu, că doară îi va cerceta cu mila sa, şi'i va scoate de sub jugul robiei Turcilor.

Alt cronicar, *Neculai Mustea*, zice : Frumos lucru şi cu minuni era tuturor a privi atunci Impărat creştin aice la noi ; şi fără nici o mîndrie grăia cu toţi. Mers-au întăi la Mitropolie de au văzut biserica şi casele, şi-au şezut cîtva de au vorbit cu Mitropolitul, Chir Ghedeon, ce era pe acele vremuri. Apoi au mers pe la toate bisericele şi trăgeau clopotele pe la toate mînăstirile ; şi mergind el prin tîrg, eşia norodul de'l privea, mulţămind lui D-zeu cu multă bucurie că le-au trimes Impărat creştin...

Şi *Nicolai Costin* descrie mai pe larg această vizită imperială în Iaşi, în chipul următor : Deci, Impăratul, cum s'au adunat cu boerii, dela Prut au purces numai cu Curtea lui şi au venit la Iaşi cînd apunea soarele, şi au mers în Curtea cea Domnească ; iară pre urma lui au sosit şi Impărateasa lui, ca la un ceas de noapte. Apoi au sosit şi Dumitraşco-Vodă, încă mai tîrziu. Ce acum, Impăratul venea dela feredeu, şi în Curte la scări s'au adunat cu Impăratul de i-au sărutat mîna, şi Impăratul l-au sărutat pe cap, luîndu-l în braţe şi rîdicîndu-l sus cu o mînă, fiind Dumitraşco-Vodă om scund, şi Impăratul om de fire întru tot şifaeşi. Şi Doamna lui Dumitraşco-Vodă atuncea se adunase cu Impărăteasa, şi i-au dăruit Impărăteasa un lott de aur, cu lanţuh şi cu petre scumpe, de i-au pus în grumăzi.

Duminică, Iunie 25, i-au făcut Dumitraşco-Vodă masă mare Impăratului, şi au ospătat pe toţi Generalii cît se tîmplase ; ce, Petru Impăratul n'a vrut să şadă în capul mesei, ce au pus pe Vezirul seu, pe Gavril Holovcin, carele numai acela nu mînca carne, fiind post. Eară din dreapta pe scaun au şezut şi Impăratul, şi mai sus de cît sine pus-au în capul scaunului pe Dumitraşco-Vodă ; şi cînd au vrut să şadă i-au sărutat mîna Impăratului ; Impăratul încă l'au sărutat pre cap ; şi la păharul de'ntăi, cînd i-au închinat Dumitraşco-Vodă, iar aşe au făcut sărutare. Dela Impăratul, al treile mai gios, au şezut la masă şi Toma, Spatarul lui Băsărab-Vodă, Domnul Muntenesc, şi lîngă dînsul alt boier de a Muntenilor, anume Gheorghe Castriot, Comis. Şi aşa, intr'acea zi s'au veselit în casa cea mare cu toţii, cu tabulhanaoa ; şi Impărăteasa aşijderea, cu Doamna lui Dumitraşco-Vodă, în casa cea mai mică s'au ospătat. A doua-zi, Luni dimineaţă, au eşit Impăratul fără-veste pe poarta despre grajdiuri, singur, pe gios, şi a mers pînă la Trei-Sfetitele de s'au închinat în Mînăstire, sărutînd sfintele icoane, şi Moaştele sfintei Preapadoamnei Paraschivei. Acole, atunce, s'au tîmplat şi Mitropolitul Ghedeon,

147. Petru cel Mare, Imparatul Rusiei.

şi'l poftia pre Impăratul ca să şadă în scaunul cel Domnesc ; şi n'au vrut ; ce tot în picioare au stătut pînă ce au cîntat psalţii acsionu şi ectenia. Eşind din biserică, s'au suit la trapezarea Egumenului ; atunce au sosit şi Curtea lui cu un povodnic, şi apoi sosi şi Dumitraşco-Vodă cu Curtea lui ; după ce, au mîncat dulceţi, şi eşind din trapezare. Eară Dumitraşco-Vodă acmuşi tocmise de au fost stînd dearindu toţi Polcovnicii şi Rohmistrii ce'i făcuse Dumitraşco-Vodă din Moldoveni. Şi trecînd Impăratul pintre dînşii, arătîndu-i Dumitraşco-Vodă şi Impăratului, şi spuindu-i că's cu leafă, ei i-au sărutat mîna Impăratului toţi dearîndul. De acolo au mers tot pe gios pînă la Mitropolie de s'au închinat ; şi au mers şi la casa Mitropoliei. De acolo eşind au încălecat cu toţii şi au mers la Golia, de s'au închinat; de acolo învertejindu-se au mers şi la sfîntul Necolai, şi apoi la Curte ; şi pînă în sară au purces

iar la obuz, la Prut, de ceea parte, la Țuțora, cu Impărăteasă cu tot.

Dar războiul ce'l făcu Petru cel Mare și aliații sei Cantemir și Brîncovanu cu Turcii, eși cam prost, așa că după încheierea păcei dela Huși, Cantemir fu nevoit să plece cu Rușii, la Moscova, părăsind Domnia Moldovei, unde apoi trăi în mare cinste și ranguri pînă ce ș'a dat sufletul acolo. In Moldova el nu domnise decît vreo opt sau nouă luni.

Cantemir-Vodă a fost singurul Domnitor Moldovan care s'a făcut cunoscut lumei întregi prin multe scrieri istorice, literare, și muzicale, relative la Moldova și alte țări, cari au fost apoi publicate în mai multe limbi. (Vezi Bibliografia).

*

148.

c. Cel mai trist veac din viața Moldovei. 1711—1822.

Mănosul pămînt al acestei țări, fost-a parcă menit de Pronia cerească să slujească unor necontenite frămîntări, și să se petreacă pe el tot soiul de întîmplări crîncene, unele mai abrașe de cît altele. Că n'apuca bine să se scurgă un puhoi de jertfe și nenorociri năprasnice venite dintr'o parte, și altele la loc din alte părți mai vajnice veneau.

După necontenitele frămîntări și luptele intestine, dintre pămîntenii ce căutau să acapere prin diferite mijloace Domnia Țărei,—plătind pentru acest scop de multe ori nu numai cu pungi de bani scaunul ce'l rîvneau, dar chiar cu sufletul și sîngele lor și-al celor alor lor,—veni o altă epocă, cînd glasurile și năzuințele pămîntenilor nu mai putură precumpăni, ci fură aproape cu totul înădușite, și Inalta Poartă, cărei urmașii lui Stefan-cel-Mare, după sfatul acestuia, încredință paza și cinstea Moldovei, în schimbul unui tribut destul de greu pentru asemenea vremuri, găsi de cuviință să transforme drepturile sale de suzerană în acele de absolută stăpînitoare, și dreptul Moldovei de protejată în acel de simplă roabă. Se înființă dar la Stambul un fel de tarabă de mezat, unde orice ambițios sau aventurier străin putea veni să aterdisească pentru obținerea scaunului Domniei Moldovei.

Cupiditatea Padișahului, a Vizirilor, Pașalelor și chiar a cadînelor din haremurile Sultanului, care și ele aveau influența lor însemnată în destinele țărilor romînești, putea fi satisfăcută dar pe la începutul veacului al 18-lea, de aventurierii ce doreau să strălucească și să se îmbogățească, într'un post de Prinț Domnitor, numai prin pungi grele de aur, juvaericale, blănuri scumpe și alte multe feluri de pescheșuri.

Deci: *Areci odată!* cine dă mai mult pe scaunul Domniei din Iași?!...

*

Venetici din toată lumea se sue și se scobor din scaunul Ieșan. 1711.

După plecarea neașteptată a lui Cantemir-Vodă în Rusia, rămase Moldova fără stăpîn, o bucată de vreme; și, ca în satul lui Cremene, iată că dintre Leșii ce hălăduiau prin Țara-de-sus, se ivește un fel de Căpitan Leah ce fusese turcit, apoi revenit la legea lui, și în urmă s'au dat iar cu Turcii, care, în înțelegere cu un Arab *Bulucbașa*, și vr'o cîțiva alți turci Laji, scapați de prin beciurile Curței, ocupă scaunul Domniei, și începu a da porunci și a jăfui tot ce le cădea în mînă.

— „Sarac tîrg! Saracă țară!..." zice *Neculai Costin* cronicarul. A trebuit să se ridice toți egumenii și neguțitorii din Iași,

149. Stanislau Leczinsky, Regele Poloniei.

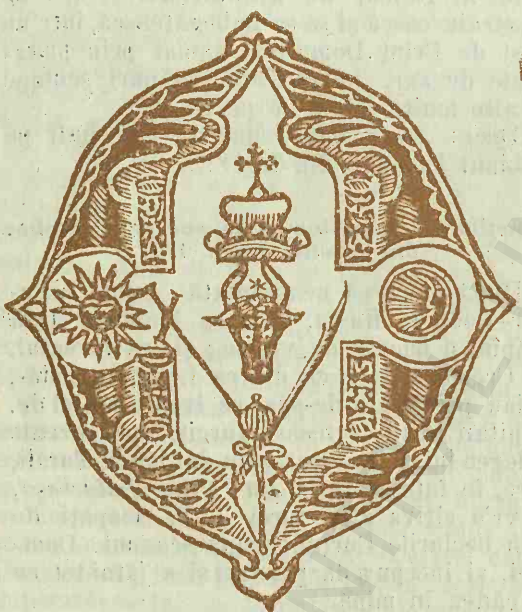
şi să meargă înarmaţi la Curtea Domnească, ameninţînd cu moarte pe aceşti păgîni, pentru că ei să părăsască locul.

Şi s'au ales atunci *Cîrstea Vornicul*, să fie *Cap tîrgului*, pînă va veni Domn nou.

Dar iată că răsare în Iaşi, în aceste împrejurări, o altă ciupercă de Domn, un Turc, Curt-Mehmet, Paşă mazilit de turci pentru cine ştie ce ticăloşii, ajutat numai de vreo douăzeci de turci scoşi din robie, care nici mai mult, nici mai puţin, fu poftit de cîţiva negustori din Iaşi, străini cei mai mulţi, să se aşeze în scaunul Domniei; de care ispravă s'au bucurat oamenii, zice cronica, *că era cu blîndeţe !*, cu toate că mulţi tot nu se încredeau tocmai, căci se temeau de vre-o nouă prădăciune.

Din boeri, afară de Cîrstea, mai rămăsese în Iaşi doar Grigore Bozagiul ca Vameş, şi cu Anastasi Vornicul; şi aceştia primiau poronci dela Curt-Paşa, să strîngă răpede tain şi biruri, şi nimene să nu iasă din tîrg fără pecetea acestui *Curt-Vodă*,— care nu se dădea decît în schimbul unui bun bacşiş! Insărcinase cu paza rohătcilor pe un serdar *Stefan-Beiul de Orhei*, împreună cu turci de strajă, de păziau ziua şi noaptea la drumuri, şi pe cari oameni îi găseau drumeţi, le luau caii şi armele, şi tot ce găseau la sufletul lor. Ba încă începu a scrie la Ţarigrad veşti de cum petrece Curt-Vodă în scaunul Moldovei, cerînd poronci Impărăteşti!

Şi luînd-o pe turceşte acest năprasnic Domn al Moldovei, a strîns îndată *mehterii* şi *tabulhanagii* ţărei, şi punea de bătia *chindia* în toate zilele la Curtea Domnească. Apoi începu a boeri pe toţi cîţi aduceau

150. Stema lui Neculai Mavrocordat, din 1714.

151. Stema aceluiaş, din 1715.

pungi cu bani la Curte, făcînd mari dregători ai ţărei: pe *Bazagı-Oglu* vel Postelnic, pe *Darie Donici* Sardarul, Hatman, pe un *Diani* vel-Comis, pe *Iordachi* Medelnicerul Uşer-Mare, pe un *Vasile Adam Agă peste oraş*, iar pe un *Neculai* negustor, Vameş Mare, care toţi împinseră cîte 60 ugi (galbeni) de aur, din şfertul de bir ce se îndatorau a plăti Domniei. Apoi tăie capul la unii, băgă în temniţă pe alţii, şi chiar pe mulţi Egumeni, şi pînă ce nu-i storcea de toate părăluţele ce le puteau da nu se lasa.

Noroc că mai mult de zece zile n'a domnit Mehmet Curt-Vodă, căci s'a reîntors în Iaşi *Lupul Costachi* Vornicul, cu cărţi dela Vizir, şi l'a scos din scaun pe turc cu nepusu'n masă; şi se puse el Caimacan, stînd în scaun 40 de zile.

După aceste zile însă, Lupul fu scos din slujbă, de alţi trimeşi turci, pus în fiare şi dus în ţara Turcească, împreună cu alţi boeri moldoveni; iar Caimacan în locu-i puse iar un Turc: *Bekir Aga-Tilhaciu!* Acest Bekir, ne mai aflînd boeri în Iaşi alţii decît pe *Gheorghe Apostol* biv-vel Visternic, îl chemă îndată la Curte şi-i dădu lui slujba de Caimacam, ca să îngrijească de trebile ţărei, el păstrîndu-şi dreptul numai de a încasa banii din orice parte veneau.

Şi a stăpînit aşa Turcul vreo 17 zile lungi şi posomorîte, pînă ce fiind numit în scaun iarăşi Neculai Mavrocordat, el trimese înainte Caimacam să-i ţie locul, pînă la venirea în Iaşi, pe Ioan Mavrocordat, Dragoman al Porţei, frate cu noul Domn.

*

RAÇOVIŢEŞTII.

152. Mihail Racoviţă-Vodă.

153. Constantin Racoviţă-Vodă.

Domnia a doua a lui Neculai Mavrocordat. Stanislav Leczinsky, Regele Poloniei, în Iaşi. 1711—1715.

Multe pacate avu să îndure ţara Moldovei în aceste triste vremuri, că din toate părţile lovită, jăfuită şi aprinsă era! Şi bietul tîrg al Iaşului era vatra pe care se aprindeau toate focurile, şi de aici porneau pojarurile în ţara întreagă. Leşii, sub pretext de a ajuta pe Turci împotriva Ruşilor, iernară în Iaşi, Suedezii la Tîrgul Frumos, mîncînd, bînd şi jăcuind tot ce le pica la îndemînă; apoi mai pustiiră ţara şi nouri nesfîrşiţi de lăcuste.

154. Dumitraşcu Racoviţă, vel-Vistier.

Cînd veni vestea numirei din nou, ca Domn al ţărei, a lui Neculai Mavrocordat, Leşii nu se spăriară, ci rămaseră pe loc. Moldovenii ce'l cunoşteau pe Neculai-Vodă din întâia lui Domnie, parte se bucurau, parte se scîrbeau. De astă dată însă acest Domn schimbă felul lui de a cîrmui, ne mai sprijininduse pe norodul de jos, ci căutînd a'şi asigura cît mai mult concursul boerimei.

Mavrocordat în vremea aceasta a reorganizat *Academia greacă*, de lîngă Mitropolia ieşană, şi a adus alţi profesori noi greci, pentru predarea diferitelor cursuri ale literaturei eline.

Fostul Rege al Poloniei, *Stanislav Leczinski,* căutînd să se întîlnească cu Carol al XII-lea Regele Suediei, ce se afla în Moldova, veni în ascuns în Iaşi şi stătu necunoscut cîteva zile într'o casă particulară; de care lucru informînduse Neculai-Vodă, s'a dus la el şi i-a făcut o frumoasă primire şi tratare, instalîndu'l în Curtea din Trei-Sfetitele. Insă, auzind Turcii de aceasta, cerură ca Leczinski să fie dus la Tighina; Mavrocordat atunci îl sfătui să fugă, şi chiar îi înlesni ducerea, căci altfel n'ar fi fost lucru curat cu dînsul. Alte cronici susţin că Vodă l'ar fi dat în mîna Paşei din Tighina.

A mai înfiinţat acest Domn o *tipografie greacă şi romînească* în Mînăstirea Sft. Sava, ori poate a mutat'o acolo pe cea din Trei-Sfetitele, că de aceasta nu se mai aude nimica, dela înfiinţarea ei de Vasile Lupu-Vodă.

De Crăciun, 1715, Neculai-Vodă fu mutat în Domnia Munteniei, iar în scaunul seu, fu numit iar Mihail Racoviţă-Vodă.

A treia Domnie a lui Mihai-Vodă Racoviţă. 1716—1726.

In 12 Februar următor sosi în Iaşi Mihail-Vodă şi fu instalat iar în scaun cu mare alai. După nişte lupte urmate între Turci şi Nemţi, aceştia fiind biruitori, vroiră să'şi mai întindă hotarele şi în ţara Moldovei, şi în acest scop trimeseră trupe de catane, care intrară în ţară prin trecătorile dela Oituz şi altele, de cuprinse cetatea Neamţului, Caşinul şi multe alte locuri.

Apoi unul din căpitanii cei mai îndrăsneţi ai catanelor, anume *Ferentz Ernau*,— cronicarul *Alexandru Amiras* îi zice „Frenţa dela Lorenă",—deci poate fi sau un neamţ, Frantz din Lotaringen, sau un franţuz nemţit, François de Lorraine, — se hotări să înainteze spre capitala ţărei, să pue stăpînire pe ea, şi să prindă chiar pe Domn.

Aflînd Racoviţă-Vodă de aşa proect, ceru grabnic ajutor dela Turci şi dela Hanul Tatarilor, ce era în jos, peste Prut, şi primi curînd cîteva polcuri de oaste tătărească, pe care o aşeză în tabără pe valea Mînăstirei Aroneanului, pentru ca la orice clipă să o poată avea la îndemînă.

E interesant de cetit povestirea luptei ce a urmat între oamenii lui Mihai-Vodă şi ai Căpitanului Ferentz, astfel cum ne-o dă Cronicarul citat, din care reproducem cîteva amănunte :

Dînduse de ştire că Nemţii au intrat în Iaşi, Mihai-Vodă cu toţi boerii au încălecat şi au alergat drept la Cetăţuia, închizînduse acolo, dînd de ştire tuturor oştenilor săi să se strîngă la dînsul, cum şi Tatarilor din valea Aroneanului să-i sară în ajutor. Mai întăi sosise în Iaşi puţini Nemţi, de strajă, iar oastea cea multă abia la un ceas după ei veneau. Cei dintăi înaintară pînă la Curtea Domnească, unde Mihai-Vodă lăsase de pază vreo 200 de slujitori, comandaţi de un Baş-bulubaş *Stoian Sîrbul*. Acesta, tără a se împotrivi cît de puţin, deschise porţile Curţei, şi Nemţii intrară înlăuntru, liberînd imediat pe tâlharii şi ucigaşii din temniţe, şi cu ei împreună, desigur, porniră apoi spre Frumoasa, stringînduse la un loc mai sus de podul din apropiere, şi ucizînd pe Turcii ce-i întîlneau în cale, cum şi pe alţi oameni nevinovaţi. Apoi punînd meşteri să le facă scări mari de urcat pe ziduri, începură a se sui pe dealul Cetăţuei ca să prindă pe Domn şi pe oamenii sei. Domnul din lăuntru începu a da drumul unui tun, pe care'l avea acolo, şi a trage toate clopotele, chemînd prin aceste semne să vie mai curînd Tatarii dela Aroneanu, cari sosiră abia îndesară. Cînd îi zăriră Moldovenii din clopotniţă, începură a striga cu bucurie : *Tatarii ! Tatarii !*

La auzul acestor cuvinte, Nemţii se speriară şi lăsînd Mînăstirea, o rupse de goană la vale, unde încălecînd, năvăliră la podul de peste heleşteul dintre Frumoasa şi Cetăţuia. Aici avură de furcă cu Tatarii, cari la apropiere începură a strigă — *Hala ! hala !*

Se dădu atunci o luptă mai mult pe hărtuitele, pînă cînd eşi şi Mihai-Vodă din Mînăstire cu oamenii lui, şi-i luară pe Nemţi între două focuri. Nemţii îşi căutară atunci scăparea, luînd'o de goană înspre pădurea Hlincei. Era noaptea senină, dar foarte geroasă, iar lupta nu mai continea. Nemţii se înfundau tot mai mult în pădurea deasă, unde picau de oboseală şi ger, iar Moldovenii şi Tatarii îi urmăreau şi ucideau pe rudă pe sămînţă. Ca să se cunoască cari sunt Moldoveni, şi să nu fie loviţi de Tatari, fiecare ostaş de a lui Mihai-Vodă îşi legă la braţ cîte o naframă albă. Puţini dintre Nemţi au scapat, rătăcind prin pădure; cei mai mulţi au fost ucişi sau prinşi, între cari şi însuşi Ferenţ Căpitanul lor.

A douazi revenind Domnul la Curtea Domnească din Iaşi, a chemat pe *Cantemir-Mîrza*, căpetenia Tatarilor, ca să sfătuiască cu dînsul, şi au adus şi pe Ferenţ, legat cu o funie de gît. Şi l'a întrebat Vodă, ce a căutat el să vie cu oaste să'l supere ? Iar el a răspuns că aşa a avut poroncă dela mai marii săi, să vie şi să'l prindă ; şi de s'ar fi întîmplat aşa să'l prindă, cu cinste l'ar fi dus la Generalul seu, ca pe un Domn. Ear Mihai-Vodă i-a răspuns : —Mai bine că te-am prins eu pe tine, de cît să mă fi prins tu pe mine.

Turcii ce erau de faţă au sfătuit pe Domn să rescumpere pe Căpitanul dela Tatarul care'l prinsese, şi să'i tae capul, lucru ce a fost îndată făcut de Mihai-Vodă, care se tocmi cu Tatarul şi-i dădu 200 lei pentru Ferenţ, pe care apoi îl lovi însuşi cu pumnii, apoi îl dădu pe mîna lui Ali-Aga, care răpede l'a scoborît dinaintea porţei Curţei Domneşti, şi singur i-a tăiat capul. Trupul Căpitanului a rămas acolo în privelişte mai multe zile. Apoi mai prinse mulţi oameni de strînsură din rîndurile catanelor şi-i spînzură pînă la unul. Pe un nepot al Egumenului de Caşin, ce se unise cu Nemţii, l'a legat de un stîlp şi i-a dat foc de viu ; asemenea a pus să spînzure pe un *Cuza*, fost Spatar-Mare, şi care fusese dovedit că a uneltit la aducerea Nemţilor în ţară. Din toate trupurile celor ucişi şi spînzuraţi, Domnul a poroncit să se facă o movilă mare pe drumul Ţarigradului (lîngă bariera Nicolinei), aruncînduse pămînt mult peste ei, iar deasupra a pus să zidească un cerdac de piatră, şi a îngropat şi un stîlp (cruce) de piatră în mij-

locul cerdacului, pe care a scris toată întîmplarea, cum se mai vede şi astăzi. (*Crucea lui Ferencz*).

In cursul iernei următoare, un General ungur *Esterhazy*, cu 200 ostaşi ai lui, şi după îndemnul Turcilor, vine să ierneze în Iaşi; aici, ei comit tot felul de jafuri şi nelegiuiri împotriva locuitorilor, căci Ungurii chiar ziua miaza-mare prădau tot ce le ieşea înainte, fără ca nimene să se încumete a li se împotrivi. Cu mare greu oamenii Domneşti putură stavili furia prădalnică a acestor tâlhari, şi-i sili să plece din Iaşi cu Generalul lor cu tot.

Nu mult după aceea s'a ivit în Iaşi şi împrejurimi mare epidemie de ciumă, ce a pustiit înspăimîntător locurile pe unde a ajuns.

In primăvara 1725, se întîmplă în Iaşi o furtună mare, şi se iscă un foc, pe care vîntul îl arunca de pe casă pe casă, cari mai toate erau acoperite cu şindilă, aşa că începînd a arde dela Biserica Sf. Dumitru (Balş), într'un ceas a topit toate casele de pe uliţa Mare, pînă şi Curtea Domnească, şi biserica Sf. Neculai-Domnesc, şi chiar casele din jos de pe iaz.

Mihai-Vodă puse apoi îndată să meremotisească la loc Curţile Domneşti, însă nu pe toate deplin cum fusese înainte.

Tot în vremea lui Racoviţă-Vodă, povesteşte *Amiras*, s'a prins nişte evrei, din satul Oniţcani, cari au ucis un copil de creştin, spre a'i lua sîngele, după cerinţele talmudului evreesc. Urmînd judecată mare atît la Divanul Domnesc cît şi lîngă o şcoală evreiască, unde, în faţa obştiei, li se porunci evreilor să'şi împungă şi ei cu sulele un copil al lor, cum împunsese copilul de creştin, după mai multă tîrguială Mihai-Vodă primi să răsplătească evreii cu mai multe pungi de bani crima lor, ţinîndu-i tot în închisoare, pînă ce după intervenţia mai multora la Ţarigrad, veni poroncă dela Poartă ca toţi evreii învinovăţiţi să fie eliberaţi, fără a mai plăti nici un ştreaf lui Vodă.

Curînd după aceia Racoviţă fu mazilit, şi în locul lui fu numit Domn nou Grigore Ghica, răsnepot a lui Gheorghe Ghica I.

Domnia lui Grigore Matei Ghica. 1726—1733.

La 18 Decembrie 1726 intră în Iaşi noul Domn şi se aşeză în scaunul Domnesc; de a douazi acest Ghica începu să împartă boerii şi funcţii, atît la pămînteni cît şi la un număr de greci ce venise cu dînsul din Constantinopol.

El cîrmui cu blîndeţe şi pricepere, mai micşurînd birurile grele puse de predecesori, ceea ce însă nu'l scuti de zavistii printre boerimea ţărei, nemulţămită de greci, şi după intrigele cărora năvălise în ţară Tatarii. După o scurtă luptă, Grigore Ghica, cu ajutorul Muntenilor şi a Turcilor, bătu pe Tatari şi'i alungă din ţară, după care Vodă reintră în Iaşi ca biruitor, cu mare alai.

Multe prefaceri în bine rîndui acest Domnitor, atît în Iaşi, cît şi în ţara întreagă. Meremetisi mai întâi o sumă de biserici şi mînăstiri ce cădeau în ruină, aduse pe oale apă de băut atît la Biserica Sf. Neculai cît şi la Sf. Spiridon, în 1731. O lespede care menţionează acest fapt a fost găsită de mine, într'o grădină din fundul Sărăriei, — dar despre ea voi vorbi în Cartea privitoare la lucrări de edilitate. (*Liberalul*, 1908). Făcu un turn mare şi mai nalt decît toate turnurile mînăstirilor, deasupra porţei Curţei Domneşti, în care puse un clopot mare, cum şi un ceasornic, ce bătea ceasurile de se auzia peste toată *hora* (oraşul); mai jos de ceasornic făcu un cerdac în jurul turnului, acoperit cu tiniche, unde se aşeza metorhaneaua Domnească (muzica turcească), de bătea în toate zilele chindia, petrecînd Domnul cu veselie, *libov* (iubire), cu *zeefeturi* (petreceri) şi cu primblări, cu toată Curtea. (*Én. Kogîlniceanu*).

Ghica prefăcu vechia biserică a lui Balica, într'o mare şi frumoasă Mînăstire, de zid gros, clădind şi case mari, unde să poată sta şi petrece Domnia în timpul verei, pentru care scop întocmi o grădină minunată, de unde apoi rămase numele bisericei şi a curţilor „Frumoasa".

Mai făcu un iaz între Frumoasa şi Cetăţuia, pe care se primblau boerii cu luntrile. Imbunătăţi de asemenea şcoala înfiinţată de Neculai Mavrocordat, în care adause diferite cursuri şi mai mulţi profesori greci.

După şese ani însă îi veni mazilirea, şi în locu'i fu numit Domn Constantin, fiu al lui Neculai Mavrocordat-Vodă.

*

Constantin-Vodă Mavrocordat. 1733—1735.

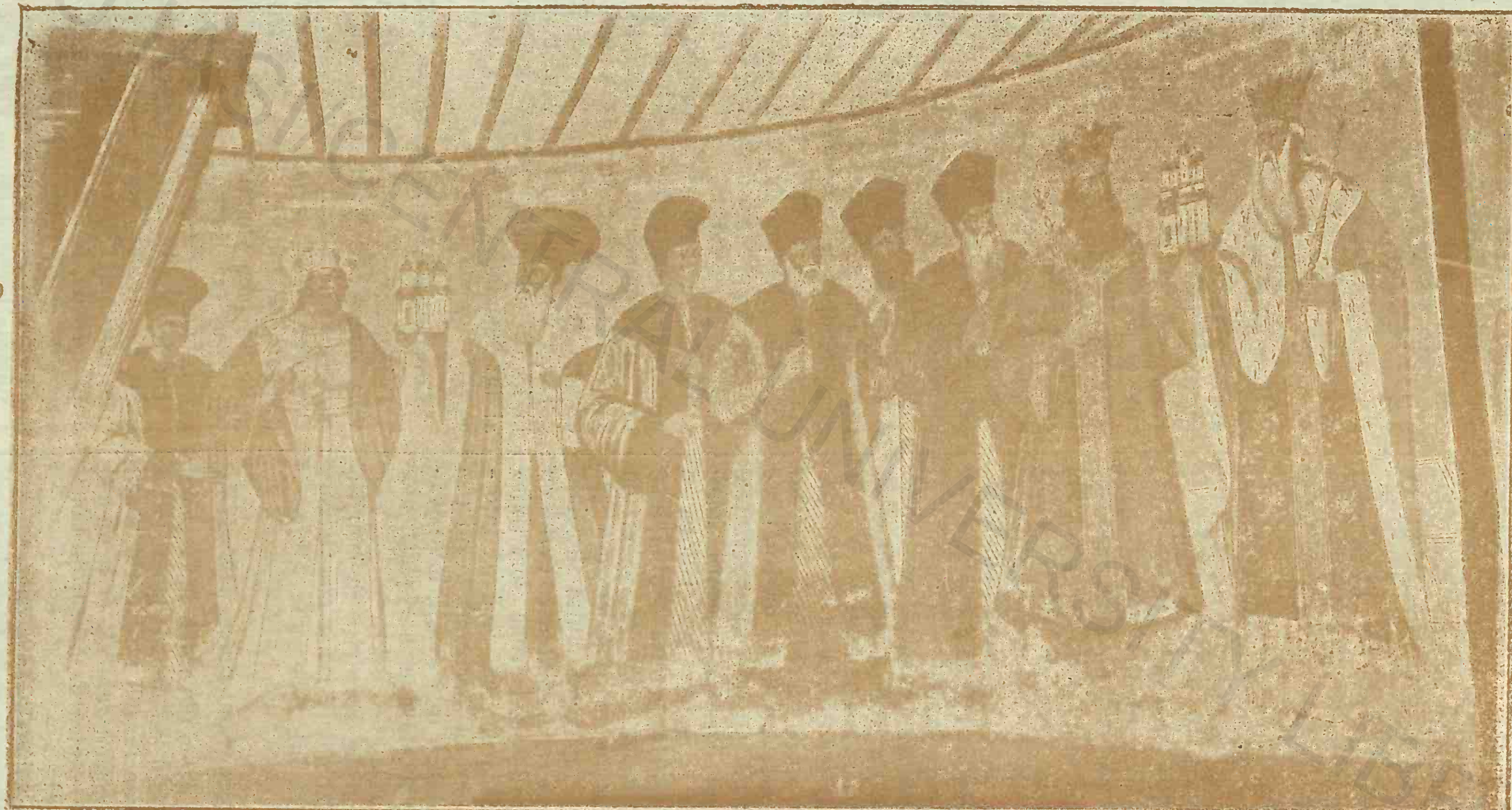
Caimacanii şi boerimea ieşană auzînd că vine Domn nou Moldovei, îi eşi înainte cu mare alai în Tîrgul Păcurarilor, întru cît Constantin-Vodă venea din Bucureşti, pe drumul Romanului. După serbările obicinuite, se făcu rînduiala slujbelor şi a boeriilor, la care încăpu iar un nou rînd de greci, oameni de-ai noului Vodă.

Un foc mare sbucni după puţină vreme, lîngă *biserica cea mare Armenească*, pornind spre *ţintirimul Turcesc*, şi arzînd jumătate de oraş aproape, tot Tîrgul-de-sus, Sărăria şi cîteva biserici, între cari şi mînăstirea Golia, cu toate casele dintre zidurile ei.

Domnia lui Constantin-Vodă n'a fost de loc norocoasă, că din pricina unei secete mari, în doi ani curgători nimic roadă nu se făcu în ţară, şi ajunsese totul scump şi

DOMNI ŞI BOERI MOLDOVENI.

Clişeu împrumutat de Academia Română. Analele Acad., T. XXVII, Secţ. Istorică.

1 2 3 4 5 6 7 8 9

3) Ilie Ţifescu spătar. 2) Teofana spătăreasa. 1) Gavril fiul lor. 4) Enachi clucerul. 5) Mihai Racoviţă vv. 6) Nicolai Mavrocordat vv. 7) Grigore Ghica vv. 8) Arcadie Impărat. 9) Imparatul Teodosie cel Mare.

155. După o pictură murală din *Mînăstirea Răchitoasa*, publicată de Dl. I. Tanoviceanu, în scrierea sa *Ilie Ţifescu*. Teofana e sora lui Mihai Racoviţă-Vodă, Enache Clucerul tatăl lui Ţifescu. Imparaţii bizantini Teodosie şi fiul seu Arcadie, sunt ziditorii Mănăstirei Vatopedu, din St. Munte, la care fu închinată M-rea Răchitoasa.

MAVROCORDATEŞTII.

156. Neculai Mavrocordat-Vodă.

157. Constantin Mavrocordat-Vodă.

rar. Singur Vodă se plictisi de tronul Moldovei, neputînd face nici un bine ţărei, aşa că ceru şi obţinu să fie mutat iar în scaunul din Bucureşti.

*

A doua Domnie a lui Grigore Matei Ghica. 1735—1739.

După plecarea lui Mavrocordat, reveni în scaun Grigore Matei Ghica, care după puţină vreme puse să zidească case Domneşti şi în mînăstirea Galata, încunjurîndu-le cu zid de piatră. Acolo venea apoi el adesea cu toată curtea lui, petrecînd cu *zicători* şi cu multe *eglingele*, cari *nu pot a se scrie. (En. Kogîlniceanu)*. Făcu şi un frumos foişor în dealul Copoului, în stil turcesc, cu tot felul de boele, unde de asemenea mergea Vodă de se eglendisea, făcînd în fiecare an *halcà*, pentru care da şi frumoase *cumaşuri* (premii în stofe), celor cari o prindea; „după om făcea şi darul".

158. Alexandru II, Mavrocordat, zis Firaris.

In vremea acestui Domn a fost în Iaşi un cutremur mare, care a ţinut „un minut", făcînd să cadă multe ziduri şi dînd spaimă groaznică în norod. Chiar mînăstirea Golia, ce se afla în reparaţie atunci, a căzut, ucizînd şepte meşteri Unguri ce lucrau înlăuntru, şi cari abia a treia zi au fost scoşi de sub ruine turtiţi.

Se ivi şi ciuma în ţară, şi începu cu o furie aşa de mare, în cît Vodă se mută în Curtea din Frumoasa, apoi în Galata, şi mai apoi la Socola. Norodul începu a fugi care încotro, că mureau în toate părţile cu droaia, aşa că nu mai putea să'i dovedească nici cioclii cu îngropatul, ci rămîneau pe cîmpi de'i mîncau fiarele şi cioarele.

159. Alexandru I, Mavrocordat (Deli-Bey).

Moldova ocupată de Ruşi. 1739.

Iscînduse războï între Turci şi Ruşi, i se ceru lui Ghica-Vodă multe provizii, cheltueli şi oaste pentru ajutorul Turcilor, cari intrase în ţară, şi o parte chiar în Iaşi, împreună cu un frate a lui Vodă, Alexandru, Dragomanul Porţei.

Ruşii bătînd în mai multe părţi pe Turci, o parte din armata rusească intră în Iaşi, condusă de Beizede Constantin, fiu al fostului Domn Dumitru Cantemir, ca trimis înainte al Ruşilor, în 2 Septembrie 1739, jăcuind tot ce întîlnise în drumul seu. In capul tîrgului dela Muntenime (Sărărie-Copou), i-a eşit înainte Mitropolitul Antonie, boerimea, călugării, negustorii şi norod mult, unde i-au închinat *cheile ţărei* şi ale *oraşului*, şi *steagul slujitorilor* (armatei locale). Apoi fu dus acest Beizede Constantin la Curtea dela Frumoasa, unde se aşeză cu oastea lui.

Peste cîteva zile sosi în Iaşi grosul armatei, sub comanda Generalului-şef München (Munich). Tot norodul ieşan i-a eşit iarăş înainte, şi l-a condus pe General la casele Hatmanului Constantin Ipsilanti, unde ş'a luat locuinţa, căci Curţile Domneşti erau încă stricate. München trimise îndată *gonaşi* pe urma lui Grigore-Ghica, să'l prindă şi să'l aducă la Iasi. După intrigile lui Constantin Cantemir, care avea ciudă mai de mult pe Grigore-Vodă şi pe Aga Enaki, Generalul rus poronci soldaţilor sei să strice Curtea Domnească din Frumoasa, şi să risipească averea Domnului de acolo, cît şi casele Agăi Enaki, de lîngă biserica Bîrnovski, căci erau prea frumos zidite în stil turcesc. Au mai dat poronci în tîrg, că ori ce locuitor va avea ascunse strae sau lucruri prin Mînăstiri, să le iee de acolo, că Ruşii au să calce Mînăstirile, pentru a pune mîna pe avuţia grecilor şi a lui Vodă. Mai la urmă atît averea norodului, cît şi a mınăstirilor a fost toată jăfuită.

Oastea rusească stătu vara întreagă în Iaşi, iar judecăţile se făceau de Căimacanii *Sandul Sturza*, *Iordaki Cantacuzin*, *Constantin Roset* şi *Alistarh*,—cărora să le facă Dumnezeu judecată, zice Cronicarul, că erau tot jacuri în toate părţile. Atunci se înfiinţă cîteva biruri nouă, dintre care unul pentru saparea hindikiului (sanţului încunjurător al oraşului), căci au găsit cu cale să încunjure *hora* cu şanţ, ca să nu vie făr' de veste Turcii şi Tatarii.

Săracul şanţ! el era să apere Iaşul de asemene urgii!... A scos atunci toţi breslaşii din Iaşi la sapat; dar văzînd că nu face nici o ispravă cu ei, a schimbat munca în natură cu birul de 60 bani de cap, cu care a plătit pe soldaţii ruşi să sape şanţul, ce a încunjurat Iaşul, în 30 de zile, oborînd tot ce le eşia în cale, case, şuri, grădini, pe unde li se pusese semne de sapat. Spre toamnă plecară Ruşii, rămăind numai Cantemir cu oaste puţină în Iaşi, care jăcuia în dreapta şi'n stînga.

*

Revenirea în scaun a lui Grigore Matei Ghica 1739—1741.

Luind ştire Grigore-Vodă că grosul trupelor ruseşti a plecat, porni răpede cu ajutor de la Turci şi Tatari, şi lovi oraşul din două părţi, spre a putea goni pe Ruşi; lucru care văzînd Beizede Cantemir, o rupse de

160. Stema lui Constantin Mavrocordat, din 1747.

goană cu oamenii lui, pe culmea dealului Copou, şi după mici hărţueli reuşi să fugă peste Jijia şi Prut.

Intră atunci Ghica-Vodă cu Turcii în Iaşi, şi cîţi Ruşi au mai găsit prin tîrg, ascunşi prin pivniţi, sau umblînd după băutură ori jaf, i-au prins Turcii şi i-au trimes în robie.

Vodă puse apoi să dreagă Curtea dela Frumoasa, pe care o şi isprăvi pînă'n toamnă.

Mai veni atunci în Iaşi un Paşă *Colceagbey*, ce fusese robit de Ruşi. Vodă îl primi cu mare cinste, şi il găzdui în nişte case de la Copou, trei zile, unde Domnul se ducea regulat să'l vadă, şi'i trimetea toate *tefaricurile* ce se aflau în Iaşi, dînd şi bacşişuri multe la oamenii Paşei, mai făcîndu'i şi alai frumos împodobit. Nu mult însă după aceea, drept răsplată, Ghica fu mazilit, şi în locu'i numit pentru a doua oară Constantin Mavrocordat.

*

A doua Domnie a lui Constantin Mavrocordat. 1741—1744.

Indată ce reveni Constantin-Vodă în scaunul din Iaşi, începu a regula treburile ţărei, numind *Ispravnici* ţinutaşi (Prefecţi de judeţe), dintre boerime, şi instalînd *trei judecători* în Iaşi, pe Ion Neculcea biv-vel-Vornic, Iordachi Dulgheriul, grec, biv-vel-Postelnic şi Aristarh Hrisoscoleu biv-vel-Ban, dîndule leafă cîte 50 lei pe lună, ca, împreună cu ceilalţi boeri să fie nelipsiţi la judecata tuturor pricinilor. A scutit apoi de biruri pe preoţi şi diaconi şi pe mai mulţi mazili, pe cari i-au pus în diferite slujbe. Infiinţă şi condici în care să se scrie hotarîrile ce dau judecătorii, precum şi dreptul de a *apela* oamenii nemulţămiţi la *Divanul Domnesc*, unde însuş Domnul cerceta pricinile. Şi nu plătia nimenea nimica pentru aceste judecăţi, ci numai *diecilor* (scriitorilor) le da cîte *2 parale* de jalbă. Asemenea el regulă perceperea tuturor birurilor, numai după registre şi cu chitanţe pentru tot ce se încasa.

Le dase obraz ţaranilor să vorbească orcînd înaintea Domnului, aşa că uşile Divanului erau tot deauna deschise şi nu putea nici un boer să le zică ceva, că Vodă pentru timerice s'ar fi făcut vre-unui ţaran cit de prost, făcea pe boer mare mascara şi'l şi închidea. *(En. Kogălniceanu).* Mai dădu poroncă în ţară ca nici un slujbaş să nu aibă voe a lua de la vr'un om *macar un ou fără bani.*

Puse pe preoţi să înveţe carte, iar pe călugării greci i-au scos din mînăstirile cele mari, punînd în locul lor preoţi de mir, zicînd că grecii cînd tămîiază în biserică „la mueri stau cîte un minut înaintea fiecăreia, de le tot priveşte din talpă pînă'n creştet, punînd gînd rău în capul lor asupra lor". Aduse cărţi bisericeşti din Muntenia, şi reînoi tipografia din Trei-Sfetitele, ca să tipărească cărţi „pi'nţăles", adecă în limba moldovenească. Bieţii preoţi şi diaconi se apucară la bătrîneţe să înveţe carte, căci Constantin-Vodă rînduise preoţi învăţaţi (inspectori), cari să meargă prin toate tîrgurile şi satele ca să cerceteze care, cum şi ce fel de slujbă fac preoţii ce erau pînă atunci de capul lor.

Un alt foc mare, izbucni lîngă biserica Sf. Lazar, şi arse într'o zi vre-o 50 de case din Iaşi, pînă la Trei-Sfetitele. Şi era uşor pe vremile acele de a se pîrjoli oraşul intreg într'o nimică de ceas, căci mai toate casele boereşti erau acoperite numai cu şindilă, iar casele norodului cu trestie şi stuh mai mult.

A venit atunci în Iaşi Patriarhul dela Sf. Mormînt, *Partenie*, care fu primit cu mare cinste, şi a stat multă vreme în Iaşi, inspectînd şi averile mînăstireşti. El sluji Sf-ta Liturghie în bisorica Curţei, şi rugă pe Vodă să'l scape de multe datorii ce le avea Sf. Mormînt la Erusalim, că alminterea le vor plăti aceste datorii ereticii (catolicii), şi le vor lua apoi din mînă acele sfinte locuri. Şi Vodă i-a dat sume mari de bani, luînd dela fiecare om din ţară cîte un ort, că doar pentru asta venise aici Patriarhul, nu de dragul ochilor Moldovenilor.

Dar havalelele ce le cereau mereu turcii, lefurile boerilor greci din slujbe, cum şi alte cheltueli ale Domnului, cerînd necontenit bani şi iar bani, după o vreme Constantin-Vodă fu nevoit să aşeze alte biruri nouă, cari la început se încasau în patru *sferturi* (trimestre),—dar mai apoi s'au tot adaos cîte un sfert-două, pînă ce a ajuns să se ceară cîte 20 de şferturi pe an !, (*Ion Canta*), încît oamenii de frică şi sărăcie fugeau prin păduri şi munţi, unde piereau de frig şi de foame. A făcut însă acest Domn atita bine, că a mai curăţit ţara de mulţimea turcilor ce se aşezase aici, şi cari căutau să schimbe chiar şi legea Moldovenilor.

In 1742 a intrat în Iaşi *generalul Romianzoff*, venind din Ţarigrad, cu 3000 Ruşi, şi au stat aicea două luni pe cheltuiala Visteriei ţărei, după un ordin ce avea din partea Sultanului.

*

Domnia lui Ioan Neculai Mavrocordat. 1743—1747.

In locul lui Constantin-Vodă mazilit, vine Domn fratele seu Ioan, care, l'a început chiar, reînfiinţă văcăritul şi goştina pe oi, şi adaose şferturile pînă la *50 pe an.* Fericit an !

Ioan-Vodă porunci să zugrăvească din nou pe din lăuntru biserica din Curte, puindu-i pe păreţi chipurile familiei ale lui şi altor Domni. Făcea apoi multe petreceri şi zaiafeturi cu mese mari la Curte şi prin tîrg. El rîdică în ranguri pe mulţi boeri, între cari şi pe Vasile Balş îl făcu *Căpitan mare de Iaşi*. Ioan-Vodă făcu un foişor foarte frumos de ceea parte a heleşteului Frumoasei, sub Cetăţuie, (probabil unde a fost pînă la începutul veacului al 19-lea *Cerdacul Doamnei*, de la Manta-Roşă).

Se mai întîmplă tot atunci o pricină cu un evreu dintr'un sat al spatarului Iordaki Cantacuzino, care sărăcind şi avînd datorii, ca să nu fie pus la închisoare, fugi la Ţarigrad, unde uninduse cu alţi evrei, pîrî pe Ion Mavrocordat cu diferite vini închipuite, cari ajunse pînă la urechile Sultanului; acesta se înduioşă şi trimese la Iaşi pe un cadiu al seu (judecător) să'l cetere pe Ion-Vodă; dar la judecată, evreul neputînd da nici o dovadă de cele spuse, cadiul hotărî ca evreul să fie spînzurat pentru pîra nedreaptă făcută Domnului, lucru care se şi făcu îndată, fiind dus evreul şi spînzurat în capul Tîrgului-de-jos lîngă *Hahambaşa*, unde fu ţinut trei zile.

161. Stema lui Mihai Racoviţă-Vodă, din 1712.

A treia Domnie a lui Grigore Matei Ghica. 1747—1748.

Şepte ani şezuse mazil şi surgun Grigore-Vodă Ghica, pînă cînd iarăş intră în bunele graţii ale Sultanului, şi'l numi din nou Domn al Moldovei. El reveni în ţară însoţit de 40 de bostangii (soldaţi din garda Sultanului). Ajungînd în Curtea Domnească, Ghica, după obicinuitul ceremonial, îmbrăcă pe cei mai mulţi din boeri cu blane şi caftane, şi apoi începu a împărţi slujbele.

Pentru a'şi reintra în bănişorii ce'i cheltuise la Ţarigrad cu recapatarea Domniei, Ghica-Vodă începu a pune iar biruri noi, *cuniţă* cu adăuşaguri, *desătina, goştină, văcărit* şi altele.

In vremea aceea Vodă logodi pe o fiică a sa cu Dumitraşcu Sturza vel-Cămăraş, fiu a lui Sandul Sturza, făcînd masă mare în Curte, cu tot felul de zicături; iar Doamna petrecu cu giupînesele şi Cămăraşul deosebit la camară, cu toţi neguţitorii, trăgînd şi danţuri prin ograda Curţei.

Dealtmintrelea, zice Cronicarul, mare stăpîn a stătut acest Domn în ţara asta, şi cu mari orînduele, căci judecăţile foarte le căuta, şi nu lipsia în toată septămîna să nu facă Divan săracilor. Dar n'apucă să treacă anul şi îi veni schimbarea de scaun la Bucureşti, în locul lui Constantin Mavrocordat. Ghica-Vodă se găti îndată de plecare, după cum se cade unui Domn, croind cîte două părechi de strae la toţi ai Curţei, de drum şi de alai, adaogînd şi *oameni împodobiţi* cu o mare orîndueală, cîtmai frumos nu se mai putea; şi eşind din Iaşi, i-au făcut boerii toţi mare alai.

*

A treia Domnie a lui Constantin Mavrocordat. Desrobirea Ţaranilor. 1748—1749.

Intră Constantin-Vodă Mavrocordat iarîn scaunul din Iaşi, tot cu evlavia lui veche, silind pe preoţi să între la slujbă în biserica din Curte la trei ceasuri de noapte, şi să iasă la 7 ceasuri din zi, iar Divanul îl ţinea pînă la 9 ceasuri din zi (după ceasul turcesc). Apoi strîngea toţi preoţii şi diaconii din tîrg şi-i vîra în biserica Curţei de dimineaţă, punea paznici la uşă, şi numai lăsa să iasă afară, silindu-i să asculte cetaniele unui preot învăţat în cartea grecească şi moldovenească, care se suia în anvon şi le tălcuia rînduelile bisericei, a botezului şi a spovedaniei, lucru care supăra grozav pe bieţii preoţi.

In scopul culturei preoţilor, Constantin-Vodă înfiinţă o tipografie din nou, în Curtea Mitropoliei.

Lucrul cel mai de samă însă, ce'l făptui acest Domn, fu scoaterea „vecinilor“, de sub stăpînirea boerească. Aceşti aşa zişi vecini, nu erau de fapt decît ţaranii moldoveni, consideraţi ca robi şi stăpîniţi din neam în neam boeresc, care nu mai aveau dreptul a se muta de pe moşia pe care se afla, nici a avea proprietăţi, nici face ce vor ei, ci numai ceea ce li se poruncia de boer; iar tot folosul muncei lor numai Stăpînul boer îl lua. Constantin-Vodă adună la Iaşi pe boerii mari ai ţărei, şi după sfatul urmat, hotărî într'un mare Sobor ţinut în 6 April 1749, la Mînăstirea Trei-Sfetitele, să se desfiinţeze de istov vecinătatea sau robia, pentru Moldoveni, rămînînd ca atare numai Ţiganii; dar pentru că ţăranii locuesc pe moşiile boereşti, să lucreze fiecare cîte 24 zile pe an, vara şi iarna, pentru boeri, fără plată, sau să dee 2 lei de fiecare casă, şi să lucreze numai 12 zile. Fie-căruì desrobit se dădu cîte un peciu, cu pecete Domnească, pe care au plătit ţaranii cîte un leu Logofătului al 3-lea, şi cîte cîteva parale scriitorului.

Mare secetă a fost vara următoare, că se văzu silită Domnia să poroncească a se face litanii prin toate bisericile pentru

162. Stema lui Matei Ghica-Vodă, din 1753.

ploaie, scoţind apoi icoanele şi moaştele Sfintei Paraschive, împreună cu tot clerul, boerimea şi norodul, în grădina cea mare Domnească de sub Curte. Şi, ce-i dreptul, indată milostivul Dumnezeu a şi trimes ploaie prea multă, că se făcu toate bucatele atîta în cît socoteau oamenii că nu vor mai găsi hambare unde să le pue. Insă, pe la mijlocul verei a bătut asupra ţărei urgia *lăcustelor*, care au istovit tot pînă la pămînt; pînă şi viile şi pădurile rămase numai beţe, şi pămîntul negru fără pic de verdeaţă. Şi erau aşa de numeroase stolurile de lăcuste, de intr'o zi, în Iaşi, cînd s'a ridicat în sus, au întunecat chiar soarele. (*En. Kogîlniceanu*). Mîncau oamenii de nevoe coajă de copaci măcinată şi amestecată cu puţină făină, ghindă, papură şi alte asemenea.

Mai luă hotărîre acest Domn să alunge din Iaşi toate femeile rele, cari n'aveau barbaţi; şi au strîns doar astfel într'o zi vre-o 80 asemenea, şi le-au închis în biserica St. Gheorghe de la Mitropolie, ţinîndule mai multă vreme fără să le dee nimica de mîncare, aşa că piereau de foame, şi ţipau la oameni peste zaplazuri, să le arunce ceva de mîncare şi de îmbrăcat, că

remăsese şi goale. Numai Doamna mai avea milă de ele cîteodată, că le trimetea pîne şi lumînări, ca să nu şadă prin întuneric, mai dîndule şi cîte un cîntar-două de in (fuior), ca să nu şadă făr' de treabă, „găsind *englenge* (distracţie) furca", pînă să se găsească niscai barbaţi să le ceară; căci aşa hotărî Vodă, că numai celor ce se vor mărita, li se vor da drumul din închisoare.

Cu ajutorul unui Paşă sosit în Iaşi de nu ştiu unde, Constantin-Vodă reuşi să scoată din ţară pe negustorii turci *laji*, cari jăcuiau lumea în fel şi chipuri.

Peste puţin fu mazilit.

*

Domnia lui Constantin Gehan Racoviţă. 1749—1753.

Indată ce intră în scaun Constantin, fiul lui Mihail Racoviţă-Vodă, numit de Poartă în locul precedentului Domn, el începu a se arata mîndru şi ţeremonios. Işi rîndui îndată boeriile, şi numi ca Sulger Mare al lui pe un franţuz *Leinţă*. (Linche).

Multe biruri puse şi el asupra ţărei, ca să poată plăti datoriile Domneşti şi tributul către Poartă.

O luptă se încinse între boerii localnici şi Grecii venetici, cari încasau toate veniturile ţărei şi nu dădeau samă nimărui; de aceia mai bine de o sută de boeri ieşiră din Iaşi pe nesimţite, şi merse cu jalbă la Căuşeni, unde se afla Sultanul. Aflînd Vodă de una ca asta, trimese răpede răspuns la boeri să se întoarcă, că va alunga pe toţi miniştrii săi greci, ceea ce şi făcu nesmintit.

In zilele acestui Domn a fost mare belşug în toate şi eftinătate, zice *En. Cogîlniceanu*; dar şi dări multe pe ţară, văcărituri mari, sferturi îndoite şi altele. Lăcustele au perit; dar cu toate nevoile ce erau, se aflau oamenii toţi voioşi şi îşi plătiau dările lor. La 1 Ianuar 1753 a murit Soltana, Doamna lui Racoviţă, şi a fost îngropată cu mare pompă în lăuntru biserieei Golia; iar Vodă a împărţit bani la saraci şi la tot norodul ce se afla acolo, după care a pus *strae cernite*, şi deasemenea toată Curtea lui.

Tot atunci a ars Vama Domnească din Sf. Lazăr, cu multă marfă, şi mai tîrziu, prin Mart, se ivi alt foc de la o casă de pe *rîpa Piviţoaei*, care, dus de furtună, aprinse *Feredeul cel mare* şi mai multe case de pe *uliţa Boerilor*, pînă la culmea şi haznaua Domnească; apoi se aprinse biserica Sf. Neculai-Domnesc, şi la urmă şi Curtea întreagă, că toate au ars aproape într'un ceas. Toţi se zăpăcise, şi Vodă deasemenea, că nu mai ştiau care încotro să apuce. De n'ar fi fost iazul, focul ar fi mers tot înainte.

O paţanie nostimă se întîmplă Spatarului Stavaraki, grec înavuţit din multe spolieli a ţăranilor, care, împreună cu alţi boeri, fiind pîrîţi la Constantinopol de cîte răle fac, Sultanul trimise un olac Tatar să'l prindă şi să'l ducă acolo la judecată. Aflînd Stavarachi că-i bate la uşă, într'o dimineaţă, trimesul Sultanului, mirosi că nu-i a bine, şi desbracat cum era, ţuşni pe fereastra unei private, alergînd la Hatmanul Kostaki, care în grabă îl îmbrăcă în strae de slugă, îi dădu un cal şi de cheltuială, precum şi un Mîrzac cu şese tatari, şi'l porni din Iaşi pe ascuns, pînă a nu se înalţa bine soarele, şi nu mult după aceia Stavarachi şi Tatarii trecură Prutul.

Constantin-Vodă fu apoi mutat de Poartă în Domnia Munteniei.

*

Domnia lui Matei Grigore Ghica-Vodă. 1753—1756.

Matei, al doilea fecior a lui Grigore Ghica-Vodă, este trimes de Turci în scaunul ieşan. Acesta îşi tocmi îndată boeriile, vîrînd mulţi greci în slujbe din cele mai de samă. Era Matei-Vodă iute la mînie şi iubitor de bătăi; la judecăţi nu prea ştia rîndul, şi ce'i ziceau alţii aşa găsia şi el cu cale. Grecii sei îl chivernisau, avînd toate trebile pe mîna lor, pe cînd Vodă făcea zefchiuri cu zicături, cu primblări, cu jocuri, şi iubind mult partea temeiască. Făcea mese boerilor pămînteni la Camară, în Divanul cel Mare, iar după masă trimetea pe Vornicul Doamnei cu catastif, pecetluit cu pecetea Curţei, la jupînesele mari, de le poftea să vie la Curte, din poroncă Domnească; mai aducea şi *ovreice* cari jucau cu toate la Curte, iar Domnul cu Doamna „tăcea privealǎ". (*En. Kogîlniceanu*).

A pus Matei-Vodă să se facă o cişme în trei colţuri la poarta Curţei, dinaintea cişmelei mari ce făcuse tatăl seu. Mai făcu un schit mic de piatră în fundul Socolei, lîngă *Poiana lui Păun*, la care de multe ori mergea Vodă la primblare, fiind loc nalt şi frumos, care schit mai nainte era de lemn şi se numea *Schitul lui Tăriţă*. Dar faptele sale „necuviincioase" îi atrase curînd ura generală, care ajunse apoi pînă la cunoştinţa Porţei.

Venind ştire dela Ţarigrad că a murit Sultanul Mahmud şi s'a urcat în scaun Osman, Matei poronci să se facă mari dunanmale (iluminaţii) în tot Iaşul, şi prin toate tîrgurile din ţară, o săptămînă dearîndul, în toate nopţile, împodobind toate dughenele şi porţile, cu fel-de-fel de podoabe, cu oglinzi, cu candele şi cu tot felul de *verdeţuri*, punînd să cînte meterhanele pe la răspinteni, şi cu tot felul de zicături. Aceste toate însă nu l'au putut scapa de mazilie, în capătul a trei ani de la numirea sa.

*

A doua Domnie a lui Constantin Gehan-Racoviţă. Blestem şi afurisenie înpotriva „văcăritului“. 1756—1757.

Numit a doua oară Domn în Moldova, acest Racoviţă-Vodă se apucă imediat să meremetisească *casele Doamnei* din Curte, care erau învălite cu *rågoz*, ca să nu se strice bolţile, şi pînă'n iarnă le-au dat gata, făcîndule „minunat, formă grecească şi moldovenească“.

In această Domnie muri fără veste Postelnicul cel mare Lascarakì Genet, şi se zice că ar fi fost otrăvit de franţuzul Leinţă, omul de încredere a lui Vodă, pe care Laskaraki nu'l putea suferi, că luase mult obraz şi nu băga pe nimene în samă.

Se spune că tot acest franţuz pricinui şi moartea Doamnei dintăi a lui Constantin-Vodă, căci adusese el un doctor cu famă de mare învăţat,—care la urmă ş'a plătit fama cu capul, în Ţarigrad, unde fu tăiat din poronca Sultanului, ne mai întrebîndu-l de-i „franţuz“.

După ce Constantin Racoviţă asupreşte poporul cu multe *dări grele*, simţind că struna e aproape să plesnească, caută un mijloc cam deşuchiat de a înlătura furia poporului. Aduce o *carte de blestem şi afurisenie* dela Patriarhia din Constantinopol, prin care Domnul se lega pentru viitor, ca sub nici un cuvînt să nu mai poată lua darea numită *văcăritul* dela popor; şi pentru răspîndirea acestei hotărîri, chemă la Iaşi să vie din toate ţinuturile cîte *şepte mazili şi şepte ruptaşi* delegaţi, pe care întrunindu-i la o Sf. Leturghie, împreună cu tot poporul ieşan, făcu ca Mitropolitul Iacov, cînd eşi cu Sfintele-Daruri, să cetească acea carte de blestem, afurisînd de patru ori în numele a patru patriahi ai Ţarigradului, Alexandriei, Antiohiei şi Ierusalimului,—la care poporul trebui să respundă de fiecare dată: *Amin!* Se făcu mare tevatură cu această afurisenie şi jurămînt a lui Vodă şi a cîrmuitorilor Moldovei, care se şi tipări apoi şi răspîndi în ţara întreagă.

Mai zice cronicarul Enaki de acest Domn, că era „om întreg la minte şi nemăreţ; iubitor de bani nu era (?), pe oameni îi iubea şi doria să-i vadă chivernisiţi, la care pe toţi i-a chivernisit, care nu cred că ar fi fost un alt Domn să'şi chivernisească oamenii aşa bine“! — Pacat c'a domnit numai un an; altmintrelea ar fi mers departe de tot, desigur, cu chiverniseala oamenilor săi.

La 1 Ianuar 1757 Racoviţă, după îndemnul mai multor boeri, dă un hrisov de înfiinţarea Spitalului St. Spiridon din Iaşi.

*

Domnia lui Scarlat Grigore Ghica. 1757—1758.

Scarlat, fiu şi el a lui Grigore-Vodă Ghica, fu numit de Poartă în locul lui Constantin Racoviţă, şi pînă să vie în scaun, trimesese înainte Caimacan pe Spatarul *Dumitraşcu Sturza*. Apoi luîndu'şi *tuiurile* şi *cuca*, a purces şi sosit în Iaşi, cu mare alai şi calabalîc, eşindu-i înainte la Şanta toată boerimea, şi chiar giupînesele pentru întimpinarea Doamnei. După ce i-a cetit molitfa la Sf. Neculai, şi a îmbrăcat pe tovarăşii sei din Ţarigrad, Turci şi Greci, cum şi pe mulţi boeri locali, cu *blăni de samur* şi de *sîngeap*, cu *feregele*, cu *caftane* şi alte asemenea podoabe, a început a împărţi boeriile, şi a rîndui jăcuirea tuturora, şi boeri şi norod, cu străşnicie, aşa că mulţi boeri din această pricină, zice cronica, s'au stîns de pe faţa pămîntului. Ruşferturi şi apucături nu se socoteau cîte luau toţi în toate părţile; sferturi şi dăjdii mai pe toată luna, şi mai de multe ori îndoite. Iară zicături, jocuri şi primblări, dă Doamne bine!

Se apucă apoi Scarlat-Vodă şi oamenii săi de capul Mitropolitului, să'l facă să dezlege jurămîntul şi blestemul văcăritului; dar Prea-Sfîntul le puse cîrja dinainte, şi nu se înduplecă nici de rugăminţi, nici la ameninţări. Făcînduse nesuferit tuturora, Scarlat-Vodă fu peste puţin mutat de Poartă în scaunul din Bucureşti.

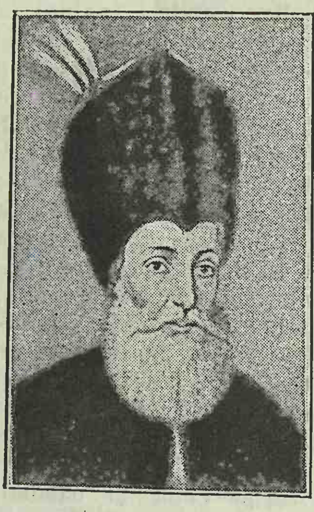
*

Domnia lui Ioan Teodor Calimah-Vodă. 1758—1761. Revoluţia ieşenilor.

De neam drept moldovan din Bucovina, dintr'o familie *Calmăş*, învăţat în şcoli străine şi ajuns Mare Dragoman la Poartă, sub numele grecizat de Callimaki, *Ioan Teodor* fu trimes de Sultan Domn Moldovei. Cronica zice că acest Domn era de fire prea friguros, că umbla şi vara cu două blăni, şi aprindea mangal în odaie, ba era *şi scump* (?).

Sosind la Iaşi, după rînduiala boeriilor, se puse să îndrepte stricăciunile facute de năvălirea Tatarilor în ţară, dar lucru mare nu putea face, că tot norodul era calicit de birurile şi jafurile ce cursese asupra ţărei în vremea Domnilor din urmă. Incetul cu încetul însă începu să mai răsufle norodul, şi să între bani în Visterie. Numai cît că grecul Mare Visternic Stavarachi, pe care'l cunoaştem din Domnia întăia a lui Constantin Racoviţă, reajuns în graţia lui Calimah-Vodă, prea îşi făcea treburile, iscodind necontenit biruri noi pe toate cîte'n ţară, pînă şi pe *giupînese!* Ceva mai mult, prin înşălăciune, acest visternic trimese un mare număr de boeri, sub cuvînt de a încheie felurite rîndueli ale ţărei, la Hanul Tătăresc de peste Prut, însă cu înţelegere tainică ca să fie surguniţi în Anatolia şi Sampsonkolisi; de care treabă aflînd boerii din ţară şi Mitropolitul, se hotărîră cu toţii să gonească pe Stavarachi din Mol-

GHICULEŞTII.

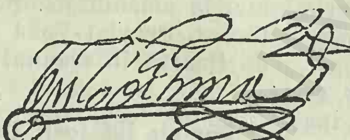
163. Gheorghe Ghica, din 1650.

165. Grigore Alex. Ghica, din 1777.

166. Grigore Matei Ghica (?), din 1664.

167 şi 168. Semnătura şi Pecetea lui Grigore Al. Ghica.

169. Scarlat Ghica-Vodă.

170. Matei Ghica-Vodă.

171. Gr. Al. Ghica-Vodă, din 1819.

dova. Atunci se făcu o mare întrunire de norod, în miezul nopţei, pe vremea unui iarmaroc, şi după ce s'au cinstit bine cu băutură, au pornit cîteva mii la Curte strigînd:—„Să vedem, pe cine avem Domn!" Au încunjurat apoi Curtea Domnească unii, iar alţii s'au suit în Turnul Trei-Sfeţitelor, şi au început a trage clopotul cel mare, lucru ce adună răpede şi pe oamenii cei din iarmaroc. Toţi începură a striga să li se deie pe Stavarache, că de unde nu, nici unul din Curte nu va rămînea cu

CALIMAHEŞTII.

171. Ioan Calimah-Vodă.

172. Grigore Calimah-Vodă.

173. Alexandru Calimah-Vodă.

174. Scarlat Calimah-Vodă.

viaţă. Deşi se luase înlăuntru Curţei toate măsurile de apărare, se aşezase care cu lemne în poartă şi trei tunuri în scară, voinicul Stavarachi tot se pregăti să fugă ca altă dată, îmbrăcînduse turceşte, şi eşind calare pe poarta de din dos a grajdului, cu cîţiva arnăuţi, o luă de goană spre Ţarigrad. Poarta Curţei fu dărîmată de norod, care împinse numai cu spetele; Arnăuţii şi tunurile Domneşti lovind de mai multe ori, ucise cîţiva oameni; dar mulţimea nu se astîmpără pînă nu i se spuse că Stavarache a fugit pe poarta grajdului. Norodul începu a cere să li se dee pe mînă pe ceilalţi boeri greci, să se răfuiască cu dînşii, şi numai după mari rugăminţi a Domnului către Mitropolit, se potoli peste puţin furia poporului.

Ion Teodor-Vodă, ca să se îmbuneze cu boerii, le dărui lor, cît şi rudelor sale, un mare loc domnesc dela Copou, cu condiţia ca să'şi facă pe el vii, grădini şi ecareturi. Atunci Beizadelele întocmiră in grabă o grădină mare şi frumoasă, puind întrînsa tot felul de copaci, şi clădind un foişor foarte frumos; la care veni să petreacă toată Curtea; boerii deasemenea ş'au făcut fiecare cîte un foişor pe acel loc,—pe care probabil mai tîrziu, pe la 1832, se înfiinţă de Mihai Sturza grădina Publică dela Copou.

Calimah-Vodă aduse în acest timp în Iaşi pe un frate al seu, Gavril Tesalonicul, ce era Arhiereu în Constantinopol,—care, la sosirea sa aici, fu primit cu mare cinste şi stătu la Curtea Domnească.

De oarece însă nevoile de bani silea pe Domn să recurgă iarăş la darea văcăritului, Vodă se rugă din nou de Mitropolitul Iacov să deslege afurisenia şi jurămîntul care se făcuse în potriva acestui bir; dar nevoind Iacov Mitropolitul să dee o asemenea deslegare, preferă să se retragă din scaun, zicînd: „Iată că mă lepăd de Mitropolie, şi de cinste, şi de toate ale acestei lumi, numai focul jurămîntului să nu'l iau în cap şi în suflet; şi socotiţi că suntem toţi musafiri acestei lumi, şi în cea lume avem a trăi şi a răspunde de toate faptele noastre, — şi să fiţi sănătoşi!"

Mulţi boeri şi giupînese au plîns auzind aşa cuvinte ale lui Iacov Mitropolitul, care se retrase la Mînăstirea Putna, iar în locul lui îndată dădu Calimah-Vodă cîrja păstorească a Moldovei şi Sucevei, fratelui seu Gavril,—grăind aşa: „Iată că mila lui Dumnezeu au vrut să fim la un loc în pămîntul *patridei noastre*, învrednicindune amîndoi fraţii să fim capii acestei ţări, unul asupra tainei Preoţiei şi altul asupra *Raielei* (provinciei) *Impărăţiei*".

Apoi, strîngînd iar pe boerii mari şi mici, cum şi pe toţi Vlădicii şi Egumenii la Mitropolie, Miniştrii lui Calimah începură să arăte marile nevoi şi datorii ale Cîrmuirei, cerînd cu stăruinţă să se deslege jurămîntul văcăritului. Boerii însă, după sfat îndelungat, prubuluiră că nu se poate reînfiinţa acest bir, dar, ca să astupe golurile din lăzile visteriei, să se puie alte biruri, şi anume *pe case* şi *ogeaguri*, în trei feluri: de 11 lei, de $5^1/_2$ lei şi de 3 lei, care bir să se numească *agiutorinţă*, şi să se iee numai odată pe an.

Le-au mers bine cu acest bir cîrmuitorilor şi boerilor însărcinaţi cu încasările, că el întrecu chiar venitul văcăritului, deoarece il încasa şi *de două ori pe an*, nu numai odată.

*

Grigore Calimah-Vodă moşteneşte Domnia Moldovei. 1761—1764.

Imbătrînit prea tare, Ion Teodor-Vodă făcu loc la Domnie fiului seu Grigore, şi cînd veni firmanul dela Poartă pentru numirea acestuia, se sculă din scaun bătrînul şi zise fiului: „Iată fătul meu, Dumnezeu a vrut ca să fiu eu stăpîn acestui loc pînă azi, iar acum au miluit pe tine cu stăpînirea acestui loc. Şi eu de astăzi înainte nu mai sunt Domn, ce pre tine te-au ales Impărăţia ca să fii Domn şi purtător de grija acestui pămînt. Şi iată şi eu cu cea părintească blagoslovenie te blagoslovesc şi te întemeez, punîndute în cel înalt scaun al acestei ţări".

Şi'l luă de mînă, şi'l puse în scaun.

Indată au început să cînte meterhaneaua şi să se dee drumul tunurilor, iar Mitropolitul îi ţinu cuvînt de laudă. Apoi după ceremoniile ungerei şi căftănirilor, zise Grigore-Vodă boerilor: „După cum aţi slujit părintelui meu, aşa să'mi slujiţi şi mie".

A domnit cu pace Grigore-Vodă Calimah, încasînd mulţime de bani din ţară, iar Miniştrii sei aveau mult „medean", făcînd ce le era voia, că Vodă nu prea ştia rîndul cîrmuirei; şi n'apucă bine a împlini trei ani de Domnie, cînd fu înlocuit de Poartă cu Grigore, fiu a lui Alexandru Ghica, fost Dragoman în Ţarigrad.

*

Domnia lui Grigore Alexandru Ghica. 1764—1767.

Numit în scaunul ieşen, Grigore Ghica-Vodă, alese îndată boeri de ispravă dregători în jurul seu, cît şi ca Ispravnici pe ţinuturi, recomandîndule la toţi ca să fie cu mare dreptate săracilor, neîngăduind pe nimene ca să-i calce or să-i năpăstuiască; că de va auzi cîtuş de puţin că a păzit hatîrul cuiva, şi va veni vr'un sarac să se jeluiască, atunci cu mare pedeapsă îl va pedepsi, pe ori cine ar fi, făcînd mari dreptăţi tuturor...

Mai arătă boerilor ca să se păzească *de*

a lua mită cît de puţin *de pe la saraci*. Apoi regulă el strîngerea birurilor după hîrtii şi condici anume întocmite, ceea ce făcu ca în curînd Visteria Domnească să se umple de bani, şi ţara de locuitori, cît nu fusese sub nici un Domnitor, — că se *mierau singuri pămîntenii de aceasta!*... A înfiinţat şi *harabagelîcul* acest Vodă, că lua dela tot carul ce intra în tîrgul Iaşului cîte o para de bou, orînduind pentru asta lefegii cari să strîngă la bariere parale, cu cari se făceau apoi *poduri* (pavele) pe toate uliţele.

Precum însă Ieşenii pe acea vreme începuse a se molipsi de lucsul hainelor scumpe şi a blănilor, mai mult de cît le îngăduia mijloacele, se gîndi Vodă să puie stavilă în această pornire; dar cu poronca neputînd întoarce pe locuitori dela rătăcirea lor, se hotărî să'şi facă singur un rînd de haine de postav *libadé* şi *giubé*, şi într'o zi fără veste eşi îmbrăcat cu ele la Divan, care lucru văzîndu'l boerii şi ciocoii din jurul sou, tare s'au ruşinat cu toţii!, aşa că peste cîteva zile au început a'şi schimba hainele, puind tot mai ieftine fiecare, cruţînd cheltuiala nebunească a straelor, fără să le mai fi zis Domnul nimica, şi fără a crîcni cineva; ba încă mulţi mulţămiau în sufletul lor, că-i cruţase Vodă de o cheltuială ce unii n'o mai puteau ţinea şi'i sărăcise chiar,—mai ales pe *cei însuraţi!*

Şi mai adaoge cronica: „Intreg era acest Domn la toate, plin de minte, învăţat, ştia toate trebile cum le va purta, ales Porţile Turceşti; şi cuvîntul ce grăia era grăit, era lăudat de toţi, şi plăcut prostimei, iară boerilor *nu prea*, căci nu putea să mînînce destul pre cei mici şi săraci".

Acest Ghica-Vodă mai cumpără un loc lîngă Mitropolie, îl îngrădi şi zidi pe el o casă frumoasă şi mare, în care aşeză trei şcoale (clase) cu trei dascali cu bună leafă, pentru învăţarea copiilor în limbele *elinească, kinogreească* şi *moldovenească*.

Asemenea văzînd că este mare lipsă de apă în oraş, a pus să aducă apă din departare pe oale de lut ars, aşezînd două cişmele frumoase şi pline de apă, una la poarta Sfîntului Spiridon şi alta la poarta Goliei, unde se adapa tot norodul şi lăuda pe Dumnezeu şi pe Vodă. Mai hotărî să facă o fabrică de postav, aducînd din ţeri streine meşteri, şi i-au ales loc la Chipereşti, unde se varsa Bahluiul în Jijia.

Au adus maşini şi lînă de tot felul de oi, şi incepînd lucrul, cea întîi bucată de postav frumoasă a trimes-o Vodă peşcheş Sultanului Mustafa, ca să vadă ce lucru bun a făcut el pe pămîntul Moldovei.

După trei ani de Domnie fu însă mazilit de Poartă.

*

A doua Domnie a lui Grigore Calimah. 1767—1769.

Cînd auziră boerii ieşeni că s'a numit în scaun iar Grigore-Vodă Calimah, se bucurară mult de aceasta, că'l înşelau şi'l mîncau toţi, şi nu vroiau să ţie samă că le este Domn.

Un *Mehmet Paşa*, cu 30.000 oaste turcească, trecînd spre Hotin, fu invitat de Domn să se oprească şi prin Iaşi; şi l'au conăcit în Curtea Domnească pe Paşă, dar oastea a tăbărît prin casele tîrgoveţilor, cari, spărieţi, îşi luară femeile, copiii şi ce mai puteau urni de prin case, şi se închideau în mînăstiri, lăsînd gospodăriile în mîna Turcilor şi în voia lor. Oastea aceasta văzînd pe Arnăuţii Domneşti că erau înarmaţi pînă'n dinţi şi cu strae împodobite şi înflorite, căută să le iee şi din arme şi din strae; şi se făcu mare gîlceavă între ei, împuşcînd chiar pe un Arnăut; Paşa înciudat poronci să spînzure şi pe alţi doi.

Arnăuţii văzînd aceasta, au încălecat şi au luat-o la goană peste Prut. Luînduse după ei Turcii, şi ajungîndu'i, s'au dat jos de pe cai Arnăuţii, şi pornindu-se la bataie făfişă, i-au potopit în mare parte pe Turci, Trebuşoara asta a contribuit, după oarecare intrigi boereşti, mai cu samă, la mazilirea din nou a lui Grigore Calimah.

*

A patra Domnie a lui Constantin Mavrocordat. Ocuparea Moldovei de Ruşi. Supunerea Moldovenilor către Impărăteasa Caterina II. 1769.

Abia se aşeză iar în scaunul ieşan Constantin-Vodă Mavrocordat, că după o nouă bătălie urmată între Ruşi şi Turci, cei dintăi intrară în Iaşi. Le ieşi însuş Mitropolitul cu boerii înainte, cale de un ceas, ca să'i primească. Vodă-Constantin, găsi de cuviinţă atunci să fugă la Galaţi, în mijlocul oştilor Turceşti; dar şi aici ajungînd Ruşii, şi bătînd pe Turci, l'au rănit şi pe Vodă, şi prinzîndu'l, l'au trimes la Iaşi, unde apoi înbolnăvinduse de răceala drumului, a murit în 4 Decembrie 1769.

Iaşul fusese ocupat încă dela 16 Septembre de trupe ruseşti, sub comanda *Baronului de Elmpt*, General comandant, care, mergînd la Mitropolie, împreună cu toată ofiţerimea rusească, cu boerii şi Mitropolitul Moldovei, îi siliră pe toţi să facă şi să iscălească un jurămînt pe Sfînta-Cruce şi Evanghelie, în cuprinsul următor:

„Eu cel mai de jos numit, mă jur şi mă făgăduesc înaintea A-tot-prea-puternicului Dumnezeu şi sfintei Sale Evanghelii, că iată voesc şi sînt dator ca cel ce m'am supus de bună voe sub stăpînirea Măriei sale, întru tot milostivei Doamnei mele Imperatriţe Ecaterinei Alecsievnei, însuşi stă-

175. Stema lui Ioan Calimah-Vodă.

pînitoare a toată Rusia, că se păzesc din adevarata inima mea, datoria credincioasă a supunerei Rusiei; supuindumă întru toate fără de nici o împotrivire, la orînduelile acele care după puterea cea înaltă a Măriei Sale vor fi hotărîte în toată ţara, şi legiuirilor acelora care de obştie tuturor şi osebit mie se cade a le păzi, în tot chipul făgăduesc, ca un adevărat creştin, cu suflet nefăţarnic. Toate cele după putinţa stărei mele, oastei întru tot milostivei Doamnei mele, (care este rînduită spre apărarea şi sprijineala credinţei, ce se află suspinînd sub jugul Moametanilor), să fac ajutor în întronare şi slujbe, socotind vrăjmaşii armiei Rusiei chiar ca pe vrăjmaşii mei. Iar la sfîrşit să mă port pe sine-mi cu chip ca aceste: ca un rob credincios, şi bun şi supus al Măriei-Sale, după cum este cu vrednicie şi se cade, şi după cum eu înaintea lui Dumnezeu şi a judecăţei lui cei straşnice pot să dau respuns. Şi întru încheerea acestui jurămînt al meu, sărut cuvintele mele şi crucea Mîntuitorului meu, Amin!“

După această legătură a ieşenilor, de prietenie şi supunere puterei Impărătesei Caterina II, a Rusiei, armata rusească sub comanda supremă a Generalului Romanzov luă ţara în stăpînire complectă, rînduind Guvernator Moldovei pe *Generalul Gorceacoff*. Acesta numi îndată judecători şi zapcii dintre boerii Moldoveni, cu datoria de a îngriji de hrana şi aprovizionarea oştilor ruseşti. Rechiziţiile le plăteau Ruşii cu bani, numai locuinţele soldaţilor nu.

Dealtminterea Ruşii incepură a încasa toate veniturile visteriei, a vămilor şi ale ocnei. Tot atunci Impărăteasa Ecaterina II, hotărî să se bată şi bani de aramă cu stema Moldovei şi a Munteniei cu cari plăteau mai ales Ruşii rechiziţiile.

Ocupaţia rusească a Moldovei ţinu astfel cinci ani încheiaţi.

*

A doua Domnie a lui Grigore Alex. Ghica. Desmembrarea Bucovinei. Uciderea lui Ghica. 1774—1777.

Sfîrşinduse războiul dintre Turci şi Ruşi, prin încheierea *Tratatului de pace dela Cuciuc-Cainargi*, şi prin Iulie 1774, retrăgînduse Ruşii din Moldova, Poarta numi în scaunul ieşan, după stăruinţa Ruşilor, pe Grigore Alex. Ghica pentru a doua oară.

Acesta, după o Domnie de aproape trei ani, văzînd că Austria ocupase cîteva districte ale Moldovei ce formau partea de ţară numită Bucovina, şi că Turcii, departe de a se împotrivi şi a apara drepturile Moldovei, asupra căreia aveau numai protecţia, nu şi stăpînirea deplină, din potrivă, încheiase un tratat prin care ceda Austriei acea bucată de ţară, protestă în scris la Sultan contra acestei răşluiri nedrepte, şi căută prin toate mijloacele putincioase să împiedece consfinţirea acelui act. Această îndrăsneală de a se opune protectorului Suzeran, Grigore-Vodă Ghica o plăti însă cu capul seu. Atunci se întîmplă în Iaşi una din cele mai mişcătoare şi mai mişeleşti tragedii, din cîte conţine istoria ţărei, şi poate chiar a acelor mai multor ţări din lumea întreagă civilizată.

Iată cum descrie istoricul nostru, Dl. A. D. Xenopol, cele petrecute atunci în curtea Beilicului:

„Intr'o zi din Octombre 1777, veni la casa numită Conacul din Beilic, în Iaşi, un trimis turcesc, Kara Hisarli Ahmed bey, cu însărcinarea anumită de a aduce pe Ghica viu sau mort la Constantinopol. Vechea lui cunoştinţă cu Ghica îi uşură surprinderea şi înşălarea Domnului. Turcul ajungînd la Iaşi, se prefăcu a fi bolnav şi se lăsă a fi dus pe mîni din trăsură pînă la odaia sa din Conacul Beilicului. El trimise îndată răspuns Domnului că ar trece prin Iaşi către Hotin, dar că se îmbolnăvise prea rău pe drum şi rugă pe Domn să treacă pe la el. Ghica, din pricina relaţiunilor sale cu Ruşii, bănuind poate ceva, cercetă prin medicul seu, unul Fotache, ca să vadă dacă intr'adevăr Turcul era bolnav. Acesta îşi legase foarte strîns mînele de sus, încît micşurase în chip simţitor bătăile pulsului. Cînd doctorul îl cercetă, îl văzu cu o coloare a feţei care nu indica nici o boală, dar cînd puse mîna pe puls, fu lovit de slăbăciunea lui. El raportă Domnului impresiunile lui, spunîndu-i că după cît se vede ar avea un început de boală periculoasă, deşi nu ar putea hotărî ce să fie. Cîţiva boeri fură puşi şi mai în grijă pr

raportul medicului, şi temînduse de o cursă, sfătuiră pe Domn să nu se ducă. Acesta însă fiind om inimos, plecă spre Beilic, însoţit numai de patru slujitori. El găsi pe Turc întins pe sofa, şi acesta îi exprimă via sa mulţămire de a-l putea vedea. După cîteva vorbe schimbate între ei, Ghica scoase tabacherea şi oferind Turcului tabac: „Bun tabac ai, îi spuse Ahmed; dar eu am şi mai bun!“ Şi atunci bătînd din palme strigă: „tabac“! Acesta era semnul cuvenit. La auzul lui se repeziră în odae mai mulţi Eniceri din întovărăşirea Paşei, şi căzură ca nişte fiare însetate de sînge pe nenorocitul Domn, care văzu numai atunci că încăpu în cursă. Ghica însă luptă cu mare energie, fiind nalt şi voinic, în contra ucigătorilor săi, şi aruncă el însuşi pe trei din ei la pămînt cu hangerul de care nu se despărţise. Totuş trebui la sfîrşit să cadă, copleşit de număr, şi îşi dădu sufletul străpuns de multe răni, în 12 Octombrie 1777. Capul lui fu tăiet şi dus la Constantinopol de Ahmed-bey, care feri prin el pe propriul său cap de a se rostogoli la picioarele calăului“.

Prin tradare perduse Moldova partea ei cea mai frumoasă; prin trădare cădea Domnitorul ei; una sub cuţitul Austriei, altul sub acel al Turciei, o paralelă vrednică de politica acestor două state, şi care se poate caracteriza pentru Turcia prin nechibzuinţă, pentru Austria prin lăcomie.

Sfîrşinduse astfel nenorocitul Ghica-Vodă, trupul i-a fost înmormîntat pe ascuns la o biserică dela marginea oraşului, prin îngrijirea cîtorva boeri, căci ucigaşul Turc poroncise ca să'l arunce la cîni.

*

Domnia lui Constantin Moruzi-Vodă. 1777—1782.

Fu numit în locul lui Ghica-Vodă, Dragomanul Porţei Constantin Moruzi, om matur, care cum veni în scaunul ieşan, începu prin a regula mai întăi graniţa dinspre Bucovina, după dispoziţiile tratatului de cesiune turco-austriac; poronci apoi să se facă catagrafia locuitorilor şi împărţirea administrativă a ţinuturilor rămase Moldovei.

Moruzi-Vodă prin cîteva acte administrative căută a aduce oarecari îmbunătăţiri de ordin economic în ţară, protejînd înfiinţarea unor velniţi şi alte industrii, cari lipseau pînă atunci în Moldova, avînd pentru aceasta de luptat mult înpotriva obiecţiunilor Poloniei, care prin aceste angajamente perdea simţitor din venitul exportului seu.

El fu mazilit după aproape cinci ani de Domnie, în urma unei neînţelegeri ce avu cu Consulul rusesc Lascaroff.

*

Alexandru I, Constantin Mavrocordat, supranumit Deli-Bey. 1782—1785.

In locul lui Moruzi, Poarta trimete Domn Moldovei pe Alexandru, fiu al fostului Domn Constantin Mavrocordat, căruia Turcii îi ziceau şi *Deli-bey*, pentru că era de un caracter violent şi neastîmpărat.

După instalarea în scaun, Alexandru-Vodă se arătă foarte sever atît cu boerii cît şi cu poporul, şi, zice istoricul *Manolachi Drăghici*, de cîte ori eşia prin oraş *tiptil*, precum obicinuiau Domnii din vechime, *falanga* mergea cu dînsul pentru zapcii. Iar pe care din casapi sau pitari îi prindea că vindea cu lipsă, pedeapsa era ştiută, să'l bată cu urechea la stîlp, (Burada T. T. *Condica şireţilor)*, unde stătea cîte o zi întreagă în ochii mulţimei, aşa că cei mai mulţi rămîneau zăluzi şi smintiţi toată viaţa din această patimă. Dar orăşenii nu duceau lipsă de nimica în Domnia lui, putind cumpara lucruri de hrană bune şi cu îndestulare, căci mai în fiecare zi arunca pe uliţi care întregi de pîne şi de carne, care nu se aflau în bună stare de a fi consumate, şi cu acest chip se hrănea o sumă de nevoieşi şi calici din tîrg, aşa că, oricînd eşia prin oraş Alexandru-Vodă, pe jos, se ţinea de dînsul o droaie de sărăcime, ca să poată agonisi ceva de ale mîncărei din ce poroncia el să se asvîrle. Pedepsea asemenea grozav pe slujbaşii ce-i prindea că luau mită, şi mai ales pe boerii cari erau deprinşi din vechime să'şi întreţie casele mai mult cu *tainaturi* de pîne, de carne, şi de lumînari, luate cu sila de la bresle. Aceste dispoziţii făcură ca mulţi boeri să puie pe staroştii şi negustorii mari să se jăluo la Poartă, că Alexandru-Vodă îi caliceşte, şi-i sileşte să părăsească Ia-

176 Stema lui Scarlat Ghica-Vodă.

şul, ne mai putînd întroduce hrană în deajuns pentru popor.

In Octombrie 1784 un *Von Diez*, reprezentant prusienesc în Ţarigrad, vorbind de starea lucrurilor din Iaşi, despre care el era informat, scrie că în urma intrigilor vecinilor ţărei, cari vîră zizania în norod, *Grecii, Armenii, Catolicii, Jidanii* şi alţi sectari din Moldova, vorbesc în gura mare că sunt sătui de guvernul actual, şi nu vor lipsi de a se da de partea acelei Puteri străine, care va veni mai curînd să atace ţara.

După mai multe asemenea pîri, instigate de boeri, cum şi după nişte intrigi ale unui Consul austriac Reicewich, Poarta mazili pe Alexandru-Vodă, şi numi în locu-i pe un omonim al seu, supranumit *Firaris*.

*

Alexandru II, Mavrocordat, zis Firariu, poreclit Pîrlea-Vodă. 1785—1786.

Indată ce se sui în scaunul Moldovei acest al doilea Alexandru Mavrocordat, un vînt rău se pare că atrase asupra ţărei o serie de calamităţi.

Incepu întăi o secetă mare, care atrase după dînsa o foamete groaznică. Apoi mai dădură asupra Capitalei o serie de focuri, cari arseră mai întăi Curtea Domnească, cu multe case şi biserici vecine, şi'l sili pe Vodă să se mute în casele unui boer Razu; dar abia instalat aici, a treia zi se aprinse şi aceste case, şi se topiră pînă la pămînt; apoi alte două case boereşti în care se mutase iarăş Vodă, se aprinse şi arse deasemenea, pînă ce ajunse boerii superstiţioşi să nu-i mai dee case de locuit, ci să pue mînă de la mînă ca să repare în grabă Curtea Domnească, spre a'şi scăpa curţile lor de primejdie. Din pricinele acestea, norodul şugubăţ începu a'l porecli pe acest Domn *Pîrlea-Vodă*.

In urma unor intrigi austriace, Alexandru-Vodă Firariu se pare că se plictisi de Domnie şi trecu în Rusia, pe ascuns, lăsînd scaunul în grija cîtorva boeri ce-i erau prieteni.

*

Alexandru Ipsilante-Vodă. Iaşul între trei focuri. 1786—1788.

Aflînduse abia adouazi în Iaşi de dispariţia lui Alexandru Mavrocordat, se întrunirà în grabă la Mitropolie boerii ţărei în *Obştească Adunare*, şi după sfatul urmat, ei hotărîră să scrie îndată la Constantinopol de cele întîmplate. Sultanul numi Domn Moldovei pe Alexandru Ipsilante, care şi sosi peste puţin în Iaşi, şi fu primit cu obicinuitul alai.

Ipsilante Vodă nu se ocupă dela început de cît de a pregăti oameni, vite şi merinde pentru trebuinţele armatelor turceşti, care începuse a trece Dunărea spre a se război iar cu Ruşii şi cu Austriacii, cari, şi ei, înţeleşi între dînşii, se pregăteau să năvălească în Moldova prin două părţi.

Se îngroziră de moarte bieţii ieşeni la auzul unor atari veşti, ştiind că vor fi luaţi între trei focuri vajnice, căci Iaşul urma să fie centrul luptelor dintre aceste trei puteri.

Incepură mai întăi a sosi în Iaşi o urdie de Eniceri, trimeşi de Poartă, chip ca să apere Moldova de năvălirea Ruşilor. Dar ei în loc de apărare, jăfuiau tot ce le eşia în cale şi atăcă chiar Curtea Domnească. Arnăuţii lui Ipsilante şi cu o parte de Turci apără pe Domn şi ucid mulţime de Eniceri, cari fug din Iaşi, după ce încarcă multe provizii şi lucruri jăfuite, cum şi vreo 9000 de cai.

In această vreme Nemţii începuse să între în Moldova, înaintînd şi ei spre Iaşi. Locuitorii ieşeni începură a fugi care în-

177. Prinţul Grig. A. Potemkin.

cotro vedeau cu ochii. Ipsilante trebuia să plece spre Fălciu, spre a duce provizii Turcilor; dar el, din motive lui cunoscute, zăbăvind mai mult timp cu trimeterea proviziilor, veni în faţă'i un Căpitan turc, care îşi închipui că Vodă e pe cale de a trada interesele Turcilor, şi îl ameninţă cu sabia.

I-ar fi căzut atunci poate capul lui Ipsilante de pe umeri, dacă Căpitanul Vitu dintre Arnăuţi, n'ar fi lovit mîna turcului cu iartaganul, făcînd'o să cadă la pămînt. Acest fapt prileji o întîrziere şi mai mare a plecărei lui Ipsilanti, pînă se ivi în Iaşi un regiment de husari Nemţi, care încunjură pe Domn în drumul pe la Nicolina, şi'l luă prisonier, împreună cu toţi Arnăuţii şi Turcii ce formau garda domnească, (19 April 1788), după care întră în Iaşi şi grosul trupelor nemţeşti, sub comanda Colonelului Fabry. (Vezi gravura din pag. 40—41 precedente, cum şi planul strategic din pag. 32). Cînd însă Nemţii se informară

că Turcii aduc înspre Iaşi o armată covîrşitoare, se retraseră dincolo de Siret. La ciocnirile ce au avut Nemţii cu Turcii prin apropierea Iaşului, cei dintăi ar fi perdut la 5000 de oameni. Cît pe ce era să fie făcut prizonier şi Prinţul de Coburg, Comandantul general al armatei nemţeşti, de nu fugea la timp. Atunci intră în Iaşi Marele Vizir cu toată armata turcească, şi numi Comandant militar al Iaşului pe un Osman Paşa.

*

Domniele de cîteva zile ale lui Neculai Mavrogheni şi Manoli Giani-Roset. 1788.

In vremea acestor tulburări, Moldova remase pradă întîmplărilor, fără nici un cîrmuitor stabil, la bunul plac astăzi al Nemţilor, mîini a Ruşilor, poimîni a Turcilor, dar mai presus de toate a rău-făcătorilor cari, profitînd de starea anarhică a ţărei, dădeau pîrjol şi jăfuiau pretutindenea fără nici o teamă. Se găsi atunci un păscuitor în apă tulbure, Neculai Mavrogheni, Domn al Munteniei, care, deşi nu fu chemat nici simpatizat de nimene, îşi luă sarcina de protector şi cîrmuitor al Moldovei, şi, după citeva proclamaţii adresate Moldovenilor, prin April 1788, el înaintează cu parte din oastea Munteană, parte de Moldoveni voluntari ce i se afiliase răpede, după făgăduinţile de răsplată ce le făcu, şi, in înţelegere cu Turcii ce mai hălăduiau prin Moldova, îşi ia rol de Domn al ţărei, şi caută să scoată din Moldova pe Nemţi şi pe Ruşi. Ajunse Mavrogheni pînă la Vaslui, şi ar fi intrat de sigur şi în Iaşi, ca să se aşeze în scaunul Moldovei, dacă acolo n'ar fi primit vestea numirei de către Sultan ca Domn, în locul lui Ipsilante, a unui Manoli Giani, (Roset după mamă), care mai domnise şi în Bucureşti. Unii susţin că acest Manoli-Vodă ar fi fost un boer bătrîn din Fălciu, şi că ar fi murit după 2—3 luni de domnie şi îngropat în biserica Sf. Neculai-Domnesc din Iaşi. (*Drăghici*). Alţii însă, arătind origina sa străină, zic că după puţin timp de Domnie în Iaşi, Manoli s'ar fi dat cu Ruşii, cu cari apoi trecu Prutul, şi trăi în Rusia, unde şi fu îngropat, în Kiew. (*B. P. Hăşdeu*). După retragerea lui Mavrogheni şi dispariţia lui Giani-Roset din Moldova, Turcii rămaseră iar stăpîni peste această nenorocită ţară.

*

Moldova ocupată de Ruşi şi Nemţi. Prinţul Potemkin sortit a fi Regele Românilor. 1788—1789.

Impărăteasa Ecaterina II, a Rusiei trimise Moldovenilor un manifest, încă din 17 Fevruar 1788, arătîndule că armata sa va pătrunde în ţară, sub comanda supremă a Grafului Romanzoff za Dunaewski şi a Cneazului Grigore Alex. Potemkin Tavriceskoi, spre a-i scăpa din jugul şi barbariile turceşti, şi a le apara legea şi credinţa strămoşască.

Abia după ce Ipsilante fu prins de Nemţi, Ruşii intrară în Iaşi, şi rînduiră imediat cîrmuitor al ţărei pe Senatorul Sergiu Lascaroff. Oastea lui Mavrogheni fu împrăştiată răpede, iar Manoli Roset, cum am spus, dispăru din ţară. Atunci Potemkin institui un *Divan al Knejiei Moldovei*, numind sfetnici mai de samă pe boerii moldoveni Logofătul *Iordachi Ghica* şi Vornicul *Neculai Roznovanu*, cărora le dădu datoria de a veghea asupra tuturor nevoilor ţărei. Prinţul Potemkin, un favorit al Impărătesei Ecaterina, îşi rezervă numai grija oştilor. El rămase o iarnă întreagă în Iaşi, şi petrecerile lui aici, zice *Manolachi Drăghici*, dacă s'ar scrie, ar putea alcătui un tom întreg din istoria ţărei. Suita lui strălucită şi mare, nu înfăţişa tipul unui Statmajor de General sau Mareşal, ci gloata unei Curţi de Monarh oriental, după îmbrăcămintea ce purta, fiind toţi încarcaţi de aur şi argint pe hainele lor de modă mai veche (a evului mediu). Petreceri minunate se dădeau în fiecare zi, cînd la un boer, cînd la altul, spre a'l desfăta necontenit pe acest fericit Prinţ. Multe doamne ruse, din societatea înaltă, urmase pe Potemkin şi se stabilise şi ele în Iaşi, contribuind a ilustra petrecerea aicea a acestui Prinţ, a cărui amoruri şi aventuri cu cucoane moldovence, şi mai ales cu o Doamna de Witt, femeea unui General polonez, erau nişte scandaluri netăinuite de nimeni. (*Langeron*, în *Hurmuzachi*).

Dar lucrul nu putu merge prea mult timp aşa, că în urma unor pîri, îi veni poroncă să plece la Petersburg, şi, pe drum, se zice că ar fi fost otrăvit, înainte de a fi trecut chiar Prutul. Corpul seu fu readus în Iaşi, expus în Mînăstirea Golia, înbălsamat, şi apoi trimes din nou în Rusia.

Din alte isvoare se spune, că Potemkin avuse de gînd să se stabilească pentru totdeauna în Iaşi, în care scop îşi vînduse toată averea din Rusia, pe care încasase vreo 400,000 de ruble, şi'şi aduse aicea mobilele, biblioteca şi tot ce mai putuse transporta.

Dorea de sigur, sau i se făgăduise să fie făcut Domn al Moldovei! Ceva mai mult: Se vorbea că ambele Principate să fie constituite într'un Regat, şi Potemkin proclamat Rege al Rominilor. (*Ubicini*, Prov. Roumaines). In acest scop chiar Impărăteasa Ecaterina II, intervenise, şi n'a lipsit mult ca lucrul să nu se îndeplinească.

Nemţii, după o inţelegere cu Ruşii, deaseminea ocupase mai toată Moldova-de-sus, şi o parte se aşezase chiar în marginele

178. Impărăteasa Ecaterina II, a Rusiei.

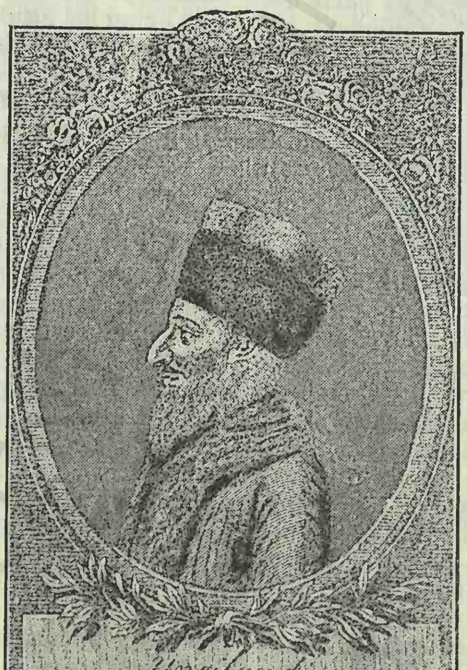

179. Graful P. A. Romanzof.

Iaşului, după cum se poate vedea din planul Statului-Major austriac ce l'am publicat în pag. precedentă 32.

Ruşii se pregătise dealtminterea de a lupta cu forţe serioase cu Turcii, în care scop vedem că Statul-Major al lor, sub conducerea *Generalului F. G. de Bawr*, dresează cea dintăi mare hartă strategică a Moldovei, care în urmă fu tipărită la Paris, şi în al cărei artistic titlu (cartouche) se vede Impărăteasa Ecaterina II, deslănţuind de sub jugul turcesc stemele Moldovei şi Munteniei, iar un boer, or Domnitor romîn, îngenunchiat, apelînd la geniul protector al Rusiei. Pe această hartă se vede şi Cetatea Neamţului aproape în întregime, cum nu se mai găseşte în altă reproducere tipărită. (Un exemplar din această importantă hartă, compus din 6 foi, în dimensiune de aproape 4 m. p., găsit de mine la Berlin, se află astăzi la Facultatea de Ştiinţe din Iaşi).

In locul lui Potemkin fu numit Comandant general asupra oştilor ruseşti Prinţul Suvaroff.

180. Alexandru Ipsilante-Vodă.

După mai multe lupte date în ţară şi dincolo de Dunărea, între Ruşi şi Turci, aceştia convin să ţie un *Congres de pace* la Iaşi, şi se adună apoi aici representanţii ambelor mari puteri.

*

Congresul şi Tractatul de Pace din Iaşi. 1791—1792.

Inalta Poartă Otomană trimese la Iaşi, în vederea încheierei păcei cu Ruşii, de mult aşteptată, pe delegaţii sei Eiseid-Abdalah-Birri Paşa, Reïs-Effendi, Seid Ibrahim-Ismet Bey, Ordu Cardissi Stambul-Effendi şi Busmam-Hagi, iar Impărăteasa Rusiei pe delegaţii sei Locot.-General şi Şambelan Alexandru Samoïloff, Maiorul-General Joseph Ribas, Comandantul Flotei ruseşti, şi Sergiu Lascaroff, Consilier de Stat şi Guvernator al Moldovei. Poarta mai numeşte apoi ca Delegat-Dragoman al seu pe lîngă plenipotenţiarii Turci, pe Prinţul Constantin Moruzi.

Dar cel ce conducea de fapt negocierile pentru încheerea păcei între ambele puteri ce se răsboiau, era Prinţul Potemkin,—şi, după moartea grabnică a acestuia, tratările se prelungiră un timp mult mai îndelungat de cît se crezuse la început.

In vremea cît s'a ţinut acest Congres de pace în Iaşi, au mai fost aici mai mulţi representanţi a diferite puteri străine, între cari şi *Conţii poloneji Potocki* şi *Rzowuski.*

Prin acest tratat semnat la 29 Decembre 1791, st. v., se hotărăşte a se fixa ca şi mai înainte Nistrul ca graniţă dintre Mol-

181. Neculai Mavrogheni-Vodă.

dova şi Rusia, că trupele ruseşti să părăsească îndată Moldova, păstrînduse intacte toate stipulaţiile din tractatele precedente, să se ierte dările şi birurile întîrziete pe cît ţara a suferit de invazii străine, şi încă pe doi ani de atunci înainte, să se schimbe prisonierii şi robii, etc.

După ratificarea acestui tratat, trupele ruseşti se pregătesc de plecare, — ceia ce are loc abia în Septembre 1792. Nemţii plecase cu mult înainte.

Bieţii ieşeni mulţumiră lui Dumnezeu, cînd se văzură răcoriţi de aşa musafiri. Lucrurile reîntrînd în starea normală, Sultanul trimete stăpîn nou Moldovei.

*

Domnia lui Alexandru Const. Moruzi. 1792—1793.

Alexandru, fiu al fostului Domn Constantin Moruzi, însurat cu Zoiţa fiica banului moldovan Răducanu-Roset, veni în scaunul ieşan într'o vreme cînd tot norodul abia se desmeticea de pacostea invaziilor străine ce copleşise ţara. El totuş procedă îndată la regularea socotelilor armatelor ruseşti, poronci să se facă un recensăment general al populaţiei, care dădu pentru Moldova o cifră aproximativ de 500,000 suflete, iar pentru Iaşi la 14,000!

O samă de boeri, mai înaintaţi în cultură şi ştiinţi politice, încep a propaga ideia prefacerei guvernului în republică, — lucru însă ce este stînjenit înainte de a i se putea da vre-o desvoltare. (*Hurmuzachi*).

Moruzi-Vodă nu domni mai mult de opt luni, căci fu mutat Domn în Muntenia.

*

Mihail Constantin Suţu-Vodă. 1793—1795.

Principala ocupaţie a lui Mihail C. Suţu fu să pregătească cetăţile Moldovei şi proviziile necesare Turcilor în vederea unui nou răsboi cu Rusia.

In vremea acestui Domn, veniră în Iaşi mulţi emigranţi străini, mai ales din Ucraina şi Transilvania, cari dezertau de acolo, unde neîncetatele răsboaie făcea viaţa de nesuferit, în imperiile alăturate. Aici în Moldova toţi asemenea musafiri erau primiţi cu braţele deschise, întrucît se simţea mare lipsă de oameni, şi mai ales de acei cu oare-care cultură.

In urma unor intrigi a lui Neculai Mavrogheni, Suţu fu mazilit.

*

Domnia lui Alexandru Calimah. 1795—1799.

Alexandru, fiul lui Ioan Calimah Vodă, numit în locul lui Suţu, îndată ce fu trimes în scaunul Moldovei, începu a se îngriji cu multă pricepere şi blîndeţă de treburile şi nevoile ţărei; el se interesă de propăşirea industriilor şi agriculturei, cum şi de exportul tuturor productelor ţărei spre Constantinopol şi porturile orientale.

Prin stăruinţa lui se legară relaţii comerciale şi cu Germania, unde se exporta vite şi cai, de cari se produceau turme întregi în acea vreme în Moldova.

Un Vice-Consul Parrant, fu numit de Franţa în Iaşi, şi Calimah îi făcu o frumoasă primire.

In vremea acestei Domnii se ivi în Iaşi o epidemie groaznică de ciumă, care înce-

182. Alexandru Moruzi-Vodă.

pînd de la casa unui negustor Cumbati, şi luînd apoi proporţii înspăimîntătoare, poporul o denumi cu epitetul de „Ciuma lui Cumbati".

Atunci s'a perdut o mare parte de hrisoave şi documente vechi ale boerilor, cari au fost aruncate în foc de cioclii ce erau însărcinaţi de Cîrmuire cu curăţirea caselor pe urma celor morţi, şi, prin lipsa acelor documente, au rămas în urmă o mulţime de familii, şi mai ales orfani, păgubiţi de averile lor, pe cari le-au apucat apoi care şi cine s'a găsit mai mehenchi.

*

Constantin Alexandru Ipsilante-Vodă. 1799—1801.

Un fecior a lui Alexandru-Vodă Ipsilanti, despre care am vorbit, Constantin, primeşte învestitura de la Sultan în locul lui Alexandru Calimah, şi ocupînd scaunul ieşan, nu se distinge întru nimic, fie în rău fie

183. Constantin Alex. Ipsilante-Vodă.

în bine. El pune să i se zidească pe „sprinceana" dealului Galata, în faţa Iaşului, o casă mare cu două rînduri, pentru care face şi un pod de lemn peste Bahlui, spre a merge mai deadreptul din Iaşi la Galata.

In 1801, Constantin Ipsilante fu mutat Domn în Muntenia.

*

Alexandru Neculai Suţu Domn peste ambele Principate. 1801—1802.

După plecarea lui Ipsilanti, veni Domn în Iaşi Alexandru, fiul lui Neculai Suţu, supranumit *Dracachi*, care se arătă de la început blînd şi interesat pentru binele obştesc, lucru ce-i atrase răpede simpatia tuturora. Devenind însă vacant scaunul Munteniei, Poarta însărcină pe Alexandru-Vodă să ţie ambele Domnii, şi el plecă la Bucureşti, lăsînd în Iaşi un Caimacan. Peste cîteva luni însă, Turcii îşi făcură obiceiul de a schimba răpede Domnii, şi trimese în Iaşi în scaunul Domniei pe

Alexandru Moruzi-Vodă, pentru a doua oară. 1802—1806.

Cum sosi Alexandru-Vodă Moruzi în Iaşi, se aşeză în casa Logofătului Alecu Mavrocordat din Sărărie, că în aceste case se statornicise Curtea Domnească, zice *Man. Drăghici*, de cînd arsese Curteă cea mare, pe vremea lui Mavrocordat-Firariu, şi care rămăsese de 30 de ani un morman de ruine pustii numai. După un timp s'au cumparat cu banii Visteriei casa Visternicului Balş pentru Curte, (unde s'a înfiinţat mai tîrziu Universitatea veche), şi s'a instalat Alecsandru-Vodă într'însa, făcînd din nou zidul încunjurător, iar deasupra porţei punînd marca Domnească.

Alexandru-Vodă a început a lucra „nu Domneşte, *de pe tandur*, precum se zice la noi, ci gospodăreşte, urmărind însuş toate lucrările de aproape". A rezidit Curtea veche Domnească, a cărei lucrare o cerceta el însuşi, adesea şi de două ori pe zi, nelăsînduse numai în cinstea a trei boeri mari, pe cari îi pusese să privigheze. Apoi s'a pus să mai aducă apă de băut în oraş, că ceea ce era nu era de ajuns; că la vreme de secetă poporul „se usca de sete". In acest scop fură aduşi suingii din Ţarigrad, cari instalară o casă centrală pentru impărţala apei, la poarta Goliei, de unde prin ţevii se da la toate cişmelele din oraş. Boerimea întreagă apoi mergea spre sară la Golia, cu familiele lor, unde „luau *dulceţi cu apă rece* din *gura Leului*, de unde apa curgea ca din un cataract în urna cea de piatră."

In acest timp Franţa trimese un nou Consul al seu pentru Moldova, pe *Mechain*, cu reşedinţa în Iaşi, căruia i se făcu aici o primire foarte călduroasă.

Moruzi-Vodă văzînd neajunsurile pricinuite de lipsa unor legi scrise şi tipărite în romîneşte, căci toate acele cîte se găseau pe atunci, erau numai în greceşte, însărcină pe Paharnicul Toma Karra să traducă legiuirea lui Harmenopolos în limba ţărei, ceea ce se şi făcu, însă, nu se ştie dacă o asemenea lucrare a primit consfinţirea de lege. Ea nici nu a fost tipărită pînă acum, şi se află numai în manuscris, în biblioteca particulară a D-lui T. T. Burada, sub titlul de *Indemănoasă adunare a pravilelor ce se numeşte* Ἑξάβιβλος, etc. Tot Paharnicul Karra a mai fost însărcinat de Moruzi cu întocmirea şi a altor legiuri, pe cari însă nu le-a putut încheia, căci el muri în 1806. (*Longinescu*).

*

Moldova ocupată iarăş de Ruşi. Doi Domni de azi pe mîni: Ipsilante şi Hangerli. Pierderea Basarabiei. 1806—1812.

Pe la sfîrşitul lui 1806 armata rusă sub comanda Generalului Prozorowski, intră pe

neaşteptate în Iaşi. Moruzi-Vodă simţind aceasta, fugi pe la Huşi. Ruşii numesc Guvernator militar al Iaşului pe Generalul Ciceagoff. Rînd pe rînd numărul Ruşilor ce intru şi trec prin Iaşi, întrece 60,000. Indată începe războiul cu Turcii la Dunărea.

Atunci, mai mult de ochii lumei, fu numit de Ruşi Domn Moldovei Alexandru Ipsilanti, care e însărcinat să guverneze peste ambele Principate. Dar acesta, văzînd că i se cere să formeze oaste de ajutor din tot soiul de oameni năimiţi, şi să dee provizii şi alte angarale de cari nu putea dispune visteriile ţărilor, se leapădă de Domnie răpede-răpede, şi trece in Rusia.

Rămînînd iar scaunul gol, Ruşii numesc un *Guvern provizor* pentru ambele principate, compus din un Preşedinte, Senatorul rus Milaşevici, cu reşedinţa în Iaşi, şi un Vice-Preşedinte la Bucureşti.

Mare Visternic al Moldovei fu numit Ior-

184. Alexandru-Neculai Suţu-Vodă.

dache Roset-Roznovanu, care avea conducerea de fapt a tuturor trebilor Moldovei, afară de cele militare. Prin Mart 1807 se numeşte Domn nou pe Alexandru Hangerli, fost Dragoman la Poartă. Dar, după vr'o două luni acesta părăseşte Iaşul, fără a fi lasat aproape nici o urmă din cîrmuirea sa.

Se numeşte apoi alt Domn, pe Scarlat Calimah, prin August 1807, dar şi el domneşte mai mult cu numele, Ruşii dispunînd de totul în Moldova.

In Martie 1809 se ţin în Iaşi mai multe conferinţi şi negocieri între Delegaţii Ruşi şi Turci pentru încheierea păcei, dar cari nu ajung nici la un rezultat.

După o suferinţă nespusă a locuitorilor, şi în special a Ieşenilor, cari avură să suporte toate greutăţile oploşirei şi hrănirei unei armate din cele mai numeroase ce invadase vreodată Capitala Moldovei, timp de 6 ani, se ajunse la încheierea păcei între puterile războinice, cu sacrificiul cel mai însemnat pentru Moldova, căci se hotărî *cedarea întregei Basarabii către Imperiul Rusesc*, stabilinduse ca graniţă între Moldova şi Rusia, rîul Prut.

In April 1812, corpurile de armată rusă încep a pleca din Iaşi peste Prut.

Uneltirea desmembrărei Basarabiei şi trecerei ei la Ruşi, Poarta o atribui, zice *Man. Drăghici*, lui Beizede Dimitrie Moruzi, mare Dragoman al Porţei, care s'ar fi înţeles cu Ruşii, descoperindu'i unele secrete ale corespondenţei Sultanului cu Napoleon-cel-Mare. Drept e că Turcii, pentru o asemenea bănuială, dădură poroncă oamenilor lor să'l prindă pe Dumitru Moruzi, şi să'l ucidă.

*

Trecerea robilor Turci prin Iaşi. Belşug de carboave. Jaf la cozile cailor.

După încheierea păcei, începu să se restituie prizonierii luaţi de Ruşi dela Turci; Ruşii, trimese un cîrd nesfîrşit de asemenea robiţi, de peste Prut în Moldova, şi aceştia ajungînd în Iaşi, în mijlocul iernei, produse o privelişte din cele mai îngrozitoare populaţiei ieşene. Mai toţi erau aproape goi, unii neavînd de cît o bucată de ţol în spate, şi cu picioarele goale prin omăt. Moldovenii le-au dat gazdă şi îmbrăcăminte pe cît s'a putut, punînd mînă dela mînă; apoi au tocmit căruţi şi i-au trimes astfel, să nu piară cu toţii pe drumuri.

Pe lîngă atîtea suferinţi ale localnicilor, de un lucru rămase bucuroşi mulţi oameni; Ruşii lasase în ţară mulţi bani, carboave mari de argint, aşa că toţi negustorii, şi norodul, şi pînă şi babele vadane îşi aveau colţunii înţesaţi cu carboave sau ruble ruseşti. De atunci rămase zicătoarea în ţară, că „Ruşii cînd vin, vin cu bogăţie, iar Nemţii cu calicie"; că pe urma Nemţilor, pe unde au trecut, abia de se mai vedea cîte un greiţar răzleţ.

O supărare nostimă mai îndurară pe atunci Ieşenii ce aveau cai. Soldaţii ruşi ce purtau la chivăre pompoane de păr de cal, căutau să'l tot mărească care de care mai mult, şi drept aceasta nu găseau ceva mai bun de făcut de cît să tae cozile la caii pe cari puteau pune mîna în oraş, aşa că într'o zi toţi caii ce circulau pe uliţi nu mai aveau coadă, afară doar de cei ai ofiţerilor şi ai marilor slujbaşi ai ţărei.

*

Scarlat Alex. Calimah-Vodă pentru a doua oară. 1812—1819.

Venind în scaunul Ieşan îndată după pierderea Basarabiei, Scarlat Calimah avu să se ocupe cu regularea multor interese, atît a boerimei, cît şi a locuitorilor cari

urmau a'şi înstrăina nu numai mare parte din avutul lor, dar chiar şi pe mulţi din familiile lor, pe care trebuia să nu-i mai vadă poate nici odată, întru cît Rusia, sub diferite motive, găsi cu cale să închidă granița nouă, Prutul, interzicînd orice comunicaţie, şi stricînd chiar podurile ce se găseau pe acest rîu ; aşa că chiar aprovizionarea Iaşului, cu multe victualii ce se aduceau din Basarabia, suferi mult din această pricină.

Calimah se ocupă apoi cu redactarea unui Codice, scris în greceşte, care poartă şi azi numele seu, ce'l prelucră, cu concursul unui jurisconsult sas, Christian Flechtenmacher, şi a unui legist grec Anania Kuzanos, după Codul Austriac, după *Bazilicale*, cum şi după obiceiul pămîntului. Acest Cod pus în aplicare, întimpină multe greutăţi între judecătorii bătrîni ai ţărei, cari nu cunoşteau bine limba grecească,— şi abia pe la 1833—34, el fu tradus în romîneşte, şi tipărit.

Prima ediţie în greceşte a Codului lui Calimah a fost tipărită în Tipografia din Trei-Sfetitele, pe la 1813, ce fusese din nou înzestrată cu litere, probabil şi teascuri, mai moderne, aduse din Italia, sub privigherea unui profesor foarte învăţat al Academiei Domneşti a Iaşului, Manoil Bernard, ce venise nu de mult din Creta, şi care tipări apoi tot acolo mai multe alte

185. Stema lui Constantin Neculai Mavrocordat, din 1745.

cărţi bisericeşti, literare etc. (*Papadopol-Calimah*). Tot Calimah mai dispuse publicarea altor legiuiri speciale, institui Comisiile epitropiceşti pentru orfani, înfiinţă un post de Jurisconsult pentru paza executărei legilor ţărei, în care post fu numit Stolnicul Constantin Scheleti, barbat erudit şi bun cunoscător de legi. Mai poronci Calimah să se măsoare şi să se respecte imaşul tîrgoveţilor Iaşului, după semnele hotarelor vechi, dînd un hrisov în care se regulează chipul cum locuitorii urmează să se bucure de moşia tîrgului.

Prin April 1818, Pisani, Vice-Consul al Rusiei în Iaşi, aflînd că Vodă Calimah a pus pe popor un nou bir de 1,200,000 lei, protestă contra acestei impilări ; dar Calimah răspunse că birul e pus în înţelegere cu boerii, şi nu e decît împlinirea unor vechi rămăşiţi, datorite din vremea celui din urmă răsboi, pe care l'ar fi putut cere mai de mult, dar că n'a făcut-o ca să mai păsuiască poporul nevoieş.

După o nouă intervenire a lui Pisani, Calimah îi înapoeşte Nota, zicîndu-i că e „hors de saison“,—ceea ce provoacă mari discuţii între representanţii Rusiei şi ai Porţei.

In 18 Iunie 1819 se produce o mare răscoală a populaţiei Ieşene, făcinduse chiar multe morţi de om, din pricină că se închisese circulaţia dinspre mahalaua Tataraşului, sub pretext ca să nu se lăţască ciuma, ce mai bîntuia prin împrejurimi. Toţi tătărăşenii indignaţi de această măsură, începură a trage clopotele pe la bi-

serici, resculînd întreaga populaţie, şi apoi luînd cu sine pe Mitropolitul Veniamin, porniră cu el în frunte la Curtea Domnească, arătînd Domnului că adevărata pricină a ţepuirei lor, nu era molipsirea de ciumă, ci pofta unor boeri înplinitori de a zmulge noi biruri de la locuitori. Liniştea nu se restabili decît după ce Vodă hotărî să destituie pe mai mulţi din boerii ce se dovediră vinovaţi. Nu mult după aceasta sosi şi mazilirea lui Calimah, fiind înlocuit cu Mihail Gr. Suţu.

*

Cel din urmă Domn Grec, Mihail Grigore Suţu. Eteria Grecească. Ocupaţia Turcească. 1819—1821.

Acest nou Domn al Moldovei, nepot al fostului Mihail Suţu-Vodă din 1793, era frumos la chip şi se purta cu cele mai scumpe haine de modă fanariotă ; ciubucele, şalurile, blănile şi argintăria lui preţuiau peste un milion de lei, — dar... erau luate toate pe credit din Ţarigrad, cu făgăduinţa de a le plăti din venitul Domniei Moldovei. Nici o faptă deosebită pentru ţară nu s'a întîmplat în Domnia lui, întru cît toată preocupaţia sa era de a pregăti terenul pentru o revoluţie grecească, ce căuta să isbucnească sub conducerea unui General grec, din serviciul Rusiei, Alexandru Ipsilante, care lucra în acest scop, cu mulţi compatrioţi ai sei, atît în Odesa cît şi în Basarabia. Mulţi bani luaţi de Egumenii greci de pe moşiile mînăstireşti, zise închinate, i-au trecut Suţu-Vodă din visteria ţărei către Ipsilanti, pentru formarea trupelor ce trebuia să între în Moldova, să plece apoi ca să gonească pe Turci din Europa şi să elibereze Elada! Această organizare luă denumirea de *Eteria*, (Societatea Prietenilor (?).

In ziua de 20 Fevruar 1821, Ipsilanti cu adunătura sa de voluntari de toate neamurile, greci, cazaci, ţigani, oameni fără căpătâi, cari se angajau anume spre a putea jăfui şi batjocori lumea, fără teamă de a fi traşi la răspundere, intră în Moldova, stătu puţin timp în Iaşi, şi apoi plecă înainte spre Bucureşti, după ce regulă ca Suţu-Vodă să angajeze alte bande asemenea pentru Eterie. Dar, deşi pînă atunci se părea că Eteriştii lucrau cu consimţimîntul şi poate chiar din îndemnul Rusiei, deodată lucrările se schimbară : Consulul Rusesc din Iaşi interveni pentru încetarea unor atari porniri, şi Mihail Suţu-Vodă găseşte că ce are mai bine de făcut este să treacă Prutul pe nesimţite, pe la Sculeni, unde mai rămîne puţin timp, spre a împărţi cui avea nevoie, şi contra a anumite sume, hrisoave de boerii, cum şi diferite alte concesii pentru ţara, ce nu era s'o mai vadă,—cari toate apoi fură anulate de Divanul Moldovei, ca date de un Domnitor care desertase dela postul seu.

Cu fuga lui Suţu din scaunul ieşan se sfîrşeşte epoca Domniei Fanarioţilor. Atunci începe o nouă anarhie în Iaşi, care e dat pradă, aproape fără nici un control, tuturor veneticilor şi răilor, pe cari poporul în naivitatea lui îi numia cu groază „volintiri“, înţelegînd prin acest cuvînt „jăfuitori şi ucigaşi.“

186. Stema lui Constantin Mavrocordat-Vodă, din 1747.

Cînd Ipsilante intrase fără veste în Iaşi, poporul şi boerimea erau nepregătiţi de o asemenea vizită neaşteptată şi ne dorită ; şi totuş toată lumea de aici trebui să se arăte că simpatizează cu revoluţionarii greci, întrucît nu putea nimene să li se înpotrivească. Aşa chiar însuş Mitropolitul Veniamin merse la Ipsilante spre a'l felicita, şi apoi, cu prilejul unei slujbe ce se făcu în Biserica Trei-Erarhi, încinse sabia de Comandant lui Ipsilante, şi'i dărui un soldat înarmat, o sumă de 10.000 de lei, precum şi patru cai de poştă. (Vezi gravura din pagina precedentă 37). După ce însă Ipsilante plecă din Iaşi, Veniamin, după cererea Consulului Rusesc, făcu să se pronunţe în toate bisericile anatema contra Eteriştilor.

Ipsilante crezînd ţara Moldovei cucerită de dînsul, lasase la plecarea sa din Iaşi pe un grec, Pendodeca, ca Guvernator, sub privegherea unui Arhimandrit grec dela Trei-Sfetitele, şi-a unui Diacon grec, numit Filosoful Stefan, care fusese adus de mult în Moldova ca profesor la Şcoala Domnească.

187. Stema lui Mihail C. Suţu, din 1793

Tot el rîndui Agă al oraşului pe dascalul Hrisochefal şi Ispravnic pe Paharnicul Pomerul.

Administraţia grecească era o bandă de jăfuitori fără nici un control; tot avutul locuitorilor se răpia fără milă; viaţa nimărui nu era respectată, aşa că bieţii Ieşeni, caşi restul Moldovenilor, pe unde ajungeau Eteriştii, trebuiau să'şi iee lumea în cap, să pornească în *bejenie*, cu puţinul avut care putea să'l scape pe furiş de hrăpirea acestor revoluţionari. Pe Turcii ce se mai aflau în Iaşi mai ales îi potopeau Eteriştii. Ne mai ştiind ce să facă unii din ei, aleargă în număr însemnat la Consulul Austriac din localitate Rapp, şi acesta îi primeşte în Curtea localului Consulatului, unde sunt aparaţi de furia bandelor. O delegaţie din boerii ieşeni, cei mai de samă şi mai curajoşi, porni spre Dunărea, spre a cere ajutorul Turcilor în contra puhoiului grecesc; între aceştia erau Vornicii Teodor Balş şi Ioniţă Sturza, Spatarul Petrache Sturza, boerii Cuza, Iordache Rîşcanu şi Sardarul Iancu Stavăr.

Ipsilanti aflînd de isprăvile oamenilor sei din Iaşi, trimise îndărăt aici pe un General al seu, *Gheorghe Cantacuzino*, ca să liniştească pe locuitori. Acesta venind în Iaşi, se institui ca Guvernator al ţărei, revocă pe Pendedeca din slujba lui, şi încercă a linişti poporul; dar văzînd că nu reuşeşte a insufla încredere nimărui, se retrase din Iaşi, după ce distribui o sumă de boerii şi slujbe, la unii şi alţii ce căutau a profita de orice prilej, ca să se poată procopsi.

După ce Eteriştii sunt bătuţi de Turci la Drăgăşani şi împrăştieţi, o parte din oastea Turcească intră în Iaşi, în ziua de 15 Iunie 1821, în număr de vr'o 3,000 pedeştri şi 4,000 călări, cu 8 tunuri, şi urmăresc pe cei 700 Eterişti ce mai rămăsese pe aici, pînă la Sculeni, unde'i nimicesc cu totul în ziua de 17 Iunie.

In Octombrie apoi mai sosesc în Iaşi 6000 Turci, cari adaug la jafurile şi fărăde-legile predecesorilor. Cînd Turcii fură rechemaţi de Poartă şi trebuiră să plece din Iaşi, prădăciunile lor ajunsese la culme. Ei dădeau foc chiar oraşului, însă în fiecare zi cîte într'o altă parte, pentru a putea jăfui mai uşor la lumina flăcărilor.

*

Căimăcănia Hatmanului Stefan Vogoride, 1812.

Cînd începură a se mai linişti Ieşenii de groaza grecilor şi turcilor, şi viaţa publică reluă obicinuitul său curs, veni vestea de numirea de către Sultan a Hatmanului Stefan Vogoride în postul de Caimacam al Moldovei, pînă cînd urma să se hotărască în a cui mîni să se încredinţeze Domnia.

Sosind Vogoride în Iaşi, fu primit cu ceremonial Domnesc, şi'şi luă reşedinţa îndată în Curtea Mitropoliei, ce era deşartă, întru cît Veniamin Mitropolitul părăsise scaunul seu îndată după începerea Eteriei. Vogoride însărcină pe Meletie Episcopul Huşilor, cu locotenenţa mitropolitană. Se constitui un ministoriu, dar „fără caftane" din care făcură parte Ioniţă Sturza, Alecu Beldiman, Ioan Tăutul, Iordachi Rîşcanu, Gheorghe Cuza, Cost. Mavrocordat, Gheorghe Brăescu, iar Costachi Pomer fu numit Agă de oraş.

In timpul Căimăcămiei aceştia, Turcii şi Enicerii ce mai rămăsese în Iaşi, dispuneau de tot ce voiau, şi nimenea, nici chiar Vogoride, nu putea să li se împotrivească. Ei prădau ziua-miază-mare pe orăşeni, şi pe unii chiar îi tăiau în mijlocul uliţelor, sub simpla pîră a vre-unui ticălos că ar fi greci. Auzinduse la Constantinopol de asemenea stare a nenorocitei Capitale a

188. Alexandru Ipsilante, Eteristul.

Moldovei, fu trimes aici un Kociuc-Ahmet, căpitenie a *Tiudimenilor* (oșteni turci luați dintre gospodarii de samă a tîrgurilor), ca să ridice din Iași pe Ienicerii și Turcii cei mai ticăloși, cari erau comandați de un Cioban-Oglu. A trebuit multă cazně și șiretenie ca să poată scoate din Iași pe toți acei prădători, încît i-au adus la aceea să se iee la bătaie și ucidere între dînșii, în mijlocul Uliței Mari, la „Cioc-Meidan",— așa că Cioban-Oglu fu silit apoi să tragă cu tunurile în gramadă, ca să împrăștie aceste fiare. A ținut această luptă crîncenă patru ceasuri, „de se cutremura zidurile orașului, nu numai oamenii din el". Cu mare greu apoi, într'o noapte, fură ridicați toți Enicerii din Iași și trimeși îndărăt spre Turcia.

Atît boerii ce mai rămăsese în Iași, cît și cei ce se bejănărise prin Rusia și Bucovina, se înțeleseră a trimete o delegație dintre dînșii, în frunte cu Vornicul Teodor Balș, care să meargă la Pașa din Silistra, care priveghea asupra Principatelor, și de acolo la Sultan, spre a-i implora mila asupra Moldovei, cerînd să nu li se mai trimeată Domni străini, ci numai aleși dintre pămînteni. Aceste străduinți durară pînă în toamna anului 1822, cînd, într'adevăr, *se milostivi* Măria Sa Sultanul, și numi Domn țărei Moldovei pe unul dintre boerii băștinași bătrîni, pe Logofătul Ioniță Sandu Sturza.

189. Stema lui Alexandru Moruzi-Vodă, din 1794.

d. Restatornicirea Domnilor pămînteni și Renașterea simțimintelor și a demnității naționale.

Faimoasa ispravă a Eteriștilor făcu, după cît se pare, pe Sultan și pe toți mai marii Țarigradului să se sature de a mai trimete în Domnia Principatelor Române, alți membri ai familiei fanariote, cu cari în vreme de peste un veac hărăzise scaunele Moldovei și Munteniei.

Deși încă, numai prin faptul numirei unui Domn dintre pămînteni, toate pacostele și plăgile cerești nu erau să fie pentru totdeauna împrăștiete de pe cerul Moldovei, deși Iașul mai avea să fie încă martor multor nevoi și suferinți un timp și de aici înainte, totuș se limpezi mult viața acestei țări martire, și lumina, libertatea, propășirea pe diferite căi, începură a'și lua avîntul, zi cu zi, an cu an, tot mai mult.

*

Domnia lui Ioan Sandu Sturza. 1822—1829.

In 9 Octombrie 1822 sosi în Iași, din Constantinopol, noul Domn al Moldovei, Ion Sandu, zis și Ioniță Sturza. El se opri întăi în Curtea dela Frumoasa, unde se odihni de drum pînă'n sară, și apoi, cînd înoptă, înconjurat de puțini curteni, fără alai mare, luminîndu-i calea numai cîtiva masalagii, veni la Curtea Domnească, și'și ocupă scaunul.

In zilele următoare, Ioniță-Vodă întocmi Ministerul seu, în care încredință postul de Mare Visternic lui Petrachi Sturza, de Logofăt Mare lui Teodor Balș, de Hatman lui Gheorghe Buhuș Agă, de Postelnic Mare lui Gheorghe Bràescu, de Hatman *de Prut*, lui Costachi Cerchez (slujbă înființată de Scarlat Calimah), iar pe Cuza,

190. Mihail C. Suţu-Vodă.

Rîşcanu şi Tăutul îi numi Vornici de Divan. Tot atunci numi şi representanţi ai ţărei (Agenţi diplomatici), la Constantinopol pe fiul seu Bezede Nicolachi Sturza, iar la Viena pe Gheorghe Asaki.

Curînd fu chemat şi Mitropolitul Veniamin de peste graniţă, şi reînstalat cu mare cinste în scaunul seu păstoresc.

Ioniţă Sturza fusese numit Domn cam nu tocmai pe placul boerilor celor mai de samă ai Moldovei, din cari mulţi trăiau încă surguni; de aceea el n'a prea căutat contactul „magnaţilor", ci a dat mîna cu boerii de a *doua* şi a *treia stare*, titluiţi de „şleahtă" de către aristocraţi, zice *Man. Drăghici*; aceasta făcu să se urzească în potriva lui Ioniţă-Vodă multe intrigi şi pîre. O parte de boeri cerură peste puţin introducerea unei *Constituţii liberale*, ceece nu primi Domnitorul, care se jălui Sultanului de năzuinţele boerilor. Acesta îi trimese lui Sturza un firman prin care poroncia surgunirea imediată a tuturor conspiratorilor, iar pe cine se va opune să fie pedepsit cu moartea.

Vodă ceti boerilor şi poporului cuprinsul firmanului, şi a douazi chiar încărcă peste 40 de boeri şi-i trimese surgun c[u] căruţi de olac, car[i] la Mînăstiri, car[i] peste Dunărea, d[e] n'au mai rămas di[n] nemulţămiţi deci[t] cei ce apucase s[ă] fugă pe la unel[e] moşii îndepărtate.

In 20 Iulie 182[.] sbucni un foc mar[e] din casele lui Ili[e] Burchi zis Zmău[l] de lîngă Academie, ruinînd a trei[a] parte din Iaşi, Curtea Domnească c[u] arhiva întreagă [a] Visteriei şi Divanului, unde s'a[u] topit mii de acte vechi şi ispisoace ale pămîntului. După această întîmplare Vodă s'[a] mutat în casa spătarului Petraki Cazimir, în care ap[oi] s'a înfiinţat m[ai] tîrziu Academia Mihaileană.

Pornindu-se iar un răsboi între Ruşi [şi] Turci, în 23 April 1828 au întrat Ruşii [pe] neaşteptate în Iaşi, au încunjurat Curte[a] şi un Polcovnic, Leprandi, presentîndu-se lui Vodă, îi zi[se] salutîndu'l: „Prin[ţul] meu! cîţi oa[meni] de strajă v[oeşti] să vă las?"

Vodă îl privi c[u]rios, fără a [se] scula din scaun şi întrebă pe t[ălm]aci ce zice R[u]sul? Ginerele s[ău] Hatmanul Grig[ore] Ghica, îi trad[use] cuvintele Polco[v]nicului, şi la [a]ceste Ioniţă-Vo[dă] răspunse: „Spun[e] D-sale, că de v[a] să mă păzea[scă] din poroncă, s[ă-şi] facă datoria c[a]

191. Stema Principatelor Române, în timpul ocupaţiei Ruseşti, din 1807, sub Împăratul Alexandru Pavlovici.

192. Ioan Sandu Sturza-Vodă.

ştie; iar de vra să'mi facă ţeremonie, îi mulţămesc, că n'am nevoie de strajă rusască, fiind că mă păzeşte D-zeu!".

A treia zi Ruşii au trimes pe Vodă în Basarabia, cu toată familia lui.

*

Ruşii ocupă şi stăpînesc iarăş Moldova. Guvernarea Contelui Kisseleff. 1828—1834.

Ruşii intraţi în Moldova sub comanda Feld-Mareşalului Wittgenstein, numiră îndată Guvernator Plenipotent civil pe ambele ţări romîne, pe Graful Pahlen, iar Vice-Preşedinte al Divanului Moldovei pe Consilierul de Stat Minciaki. Peste puţin felul cîrmuirei s'a prefăcut într'un *Comitet*, compus din şepte boeri moldoveni: Logofătul Grigore Sturza, Visternicul Iordachi Roznovanu, Hatmanul Răducan Roset, Vist. Cost. Paşcanu, Vorn. Gr. Ghica, Hatm. Al. Ghica şi Vist. Alecu Sturza, care luă denumirea de *Divanul obştesc al Knejiei Moldovei*. Dar n'a avut mare stabilitate nici aceastǎ formă de guvernămînt, şi diferite alte schimbări s'au produs în administraţia Moldovei, pînă cînd s'a incheiat iar pacea dintre Ruşi şi Turci la Adrianopol, în 15 Noemvre 1829, cînd s'a hotărît să se dee ţărilor romîne o organizaţie potrivită cu a celorlalte popoare înaintate în cultură din Europa. S'a numit atunci Administrator al ţărilor romîneşti pe Contele Pavel de Kisseleff.

Contele Kisseleff însărcină îndată un Comitet, care să se întrunească la Bucureşti şi să pregătească *Regulamentul Organic* al ţărilor romîne. In acest comitet fură numiţi de Kisseleff, Generalul Minciaki, Costachi Paşcanu şi Mihalachi Sturza, iar din partea Obşteştei Adunări a Moldovei Kost. Konaki, Iord. Catargiu şi ca secretar Gheorghe Asaki. Alte asemenea persoane se numiră din partea Munteniei.

Regulamentul întocmit pînă în April 1830, s'a pus în lucrare abia în 1832, după aprobarea Guvernelor rusesc şi turcesc.

In 1829 Kisseleff a dispus şi traducerea în romîneşte a codului lui Calimah.

In acest răstimp epidemia de ciumă începu a bîntui Iaşul şi întreaga Moldovă. Contele Kisseleff luă îndată măsuri severe de curăţirea oraşelor, instituind carantine, un Comitet medical în Iaşi, spiţorii etc.

Cînd abia încetă ciuma, în 1831, se ivi pentru întăiaşi dată *holera*, şi pustiirea ce făcu şi această epidemie, în Iaşi mai cu samă, fu îngrozitoare, aşa că a fost nevoie să se deşerte oraşul „infect şi nesănătos", după cum raportează însuş Kisseleff, de două treimi din populaţia sa, scoţind pe cei mai mulţi în şuri şi corturi, pe cîmp deschis.

Din vre-o 10.000 de locuitori ce mai rămăsese în Iaşi pe urma ciumei, piereau de holeră cîte 180 pe zi, fără deosebire de toate clasele sociale; doctori nu mai rămăsese decît unul în tot oraşul, iar judecătoriile încetară de a mai judeca, din lipsa şi a judecătorilor şi a împricinaţilor.

Urmă apoi o foamete, pricinuită atît de lipsa braţelor de muncă, cît şi de secetă, lăcuste şi altele, ceea ce contribui mai grozav la peirea unui mare număr de locuitori.

In 1834 plecară Ruşii din Iaşi, precum şi Contele Kisseleff, pe care mulţi îl regretară, întru cît se aratase unul din cei mai capabili organizatori politici din cîţi se succedase în timpurile trecute la cîrma Moldovei.

*

193. Stema lui Ioan Sandu Sturza-Vodă.

194. Mihai Sturza-Vodă în costum de Imparat Roman.

Domnia lui Mihail Grigore Sturza. 1834—1849. Inceputul desrobirei Ţiganilor. Revoluţia. Plăgi cereşti.

Numit de Poartă în scaunul Ieşan, Mihail Grigore Sturza, unul din cei mai de samă boeri ai Moldovei, după ce primi învestitura la Constantinopol, intră în Iaşi cu alai mare prin bariera Docolinei (Nicolinei), trecînd prin patru arcuri de triumf ce i le ridică Eforia Iaşului, în unire cu boerii şi breslele locale.

Cea întâi faptă bună ce o făcu Mihail Sturza-Vodă, fu măritarea a 16 fete de ţarani, cîte una din cele 16 districte ale Moldovei, dîndule fiecărei zestre cîte 1000 de lei şi cununîndule la Mitropolie. S'a început după puţin timp îmbunătăţirea şi fundarea a mai multor şcoli şi a Academiei, ce s'a numit apoi *Mihaileană*, şi s'au pornit multe lucrări de edilitate.

Obşteasca Adunare a Moldovei, între alte aşezăminte votate, hotărî în 31 Ianuarie 1844, să se desrobească ţiganii ce erau proprietate a Statului, cum şi cei ai Mitropoliei, Episcopiilor şi Mînăstirilor, şi treptata răscumpărare a robilor ţigani de pe la boerii ce aveau asemenea averi mişcătoare, aşa că într'un şir de ani să se poată stînge cu totul sclăvia în Moldova.

Mai multe neînţelegeri ivite între Vodă şi boeri, mai ales cu tineretul adăpat la luminele civilizaţiei apusene, în fruntea cărora se aflau Mihail Cogîlniceanu, Vasile Alexandri, Costachi Negri şi alţii,—şi apoi retragerea din scaun a Mitropolitului Veniamin, provocă o fierbere, care urma să detroneze pe Mihail Sturza, dacă acesta n'ar fi procedat energic la timp, arestînd o mare parte din opoziţionişti. După diferite instigaţii din afară de ţară, Rusia şi Turcia trimese doi delegaţi ai lor în Iaşi, pe Generalulul Duhamel şi Talaat-Efendi, cari să cerceteze neînţelegerile şi să iee măsuri de îndreptare.

Pela 30 Iunie 1848 au intrat în Iaşi vre-o 4000 de Ruşi, comandaţi de Generalul Moler, care îşi aşeză tabăra la Copou, sub cuvîntul de a evita o revoluţie în Iaşi şi de a apara pe Mihail Sturza contra duşmanilor ce'şi crease.

Dar după un an încă de domnie, cu sprijinul Ruşilor, Mihail Sturza fu mazilit de Poartă şi plecă din Iaşi la 13 Mai 1849, în mijlocul unei manifestaţii ostile a populaţiei, instigate de tineritul progresist.

Două focuri mari au mistuit o bună parte din Iaşi în timpul Domniei lui Sturza: unul la 21 Iunie 1844, început din Tîrgul-de-Sus, cînd a ars la 400 de case şi Biserica Vulpei, cu mare parte din Sărărie, şi altul la 20 Iulie acelaş an, în Păcurarii din Deal. A mai bîntuit o epidemie groaznică de holeră în 1848, o iarnă cu ger straşnic şi troian mare, scumpete şi sărăcie peste tot.

*

Domnia lui Grigore Alex. Ghica. Ruşii, Austriacii şi Turcii, ocupă succesiv Iaşul. Complecta desfiinţare a robiei. 1849—1856.

Poarta numeşte Domn Moldovei în locul lui Mihail Sturza pe Grigore Alex. Ghica, un boer cu idei înaintate, care începe imediat a administra ţara în chipul cel mai liberal, înfiinţînd diferite şcoli, un ospiciu pentru infirmi, o orfanotrofie etc.; îngrijeşte pe toate căile de buna-starea şi propăşirea culturală a poporului moldovan. Nu trece mult însă şi Ruşii reîncep răsboi cu Turcii în 1853, şi întru în Moldova, cuprinzînd întâi Iaşul.

195. Contele Pavel Kisseleff.

CAIMACAMII MOLDOVEI.

196. Stefan Vogoride.

197. Teodor N. Balş.

198. Stefan Catargi.

Asupra acestui fapt, scrie un martor contemporan :

— Doamne!... Mi-aduc aminte de ziua cea grozavă de 2 Iulie 1853, cînd au intrat Ruşii în Iaşi. Tot Iaşul se rîdicase pe dealul Copoului; toată ţara încremenise, cu ochii la fulgerile Nordului; ca cum deacolo era să curgă focul cel deapoi! ca cum de acolo erau să se răpadă cei patru Cavaleri ai Apocalipsului...

Ghica-Vodă nefiind bine văzut de Ruşi, plecă îndată la Viena. In locul seu Ruşii numesc guvernator al Moldovei pe *Prinţul Urusoff*. Apoi se rîndueşte President al Divanurilor ambelor principate pe Generalul Budberg (Martie 1854). Vice-President pentru Iaşi este numit *Contele Ostensacken*, care se şi aşeză în Palatul Domnesc.

199. Nic. Conaki-Vogoride.

Aproape de Paşti trecu prin Iaşi *Prinţul Paschevici*, Mareşal de cîmp al întregei armate ruseşti, dar n'a stat decît foarte puţin aici, plecînd în Muntenia, şi conduse insuş cîteva asalturi asupra Sillstrei ;—după care, fiind rănit, se întoarse iar în Iaşi, unde zăcu aproape o lună, fără a comunica cu nimene. Cînd se simţi mai bine, el plecă peste Prut.

In toamna lui 1854, Ruşii plec peste Prut, dar în locul lor, după o înţelegere cu Poarta, Austriacii intru în Moldova, şi vre-o 10.000 ocup Iaşul, sub comanda Generalului-Şef *Baron de Hess*.

Acesta se aşeză în casele boerului Roseti-Roznovanu, şi din balcon de acolo privi defilarea întregei sale armate nemţeşti, comandate de mai mulţi Generali subalterni. Toţi ofiţerii şi soldaţii austriaci fură daţi în cvartire pela casele orăşenilor.

Puţin după aceasta intră în Iaşi şi o oaste Turcească, comandată de Derviş Paşa, spre a înlesni reîntronarea Domnului ţărei.

La 2 Octombre 1854, Grigore-Vodă Ghica se reîntoarce în scaun, şi continuă a domni într'un chip şi mai prielnic decît în întăia perioadă, căutînd a propaga mai alos ideia unirei ambelor principate romîne. Dar împlininduse termenul de şepte ani pentru care fusese numit, la 14 Iunie 1856 Grigore Ghica fu nevoit să părăsască scaunul Domniei, şi să plece din Iaşi.

In timpul acestui Domn, spre a se mai găsi mijloace pentru îmbunătăţirile trebuitoare ţărei, se înfiinţă pentru întăiaş dată în Moldova *timbru* pentru acte judecătoreşti. Unii glumeţi porecliră pe Ghica : *Timbru-Vodă*.

Cea mai însemnată faptă a Domniei acesteea fu desfiinţarea deplină a robiei Ţiganilor din Moldova, care se făcu, după stăruinţa însuş a lui Ghica-Vodă, prin o legiuire votată de Divanul General al ţărei în 10 Decembre 1855.

*

Căimăcămia lui Teodor N. Balş. 1856—57.

In locul lui Ghica-Vodă, Poarta, în schimbul unui peşcheş de 25.000 galbeni, nu-

PECEŢI DOMNEŞTI DIN VEACUL AL 19-LEA.

200. Pecetea lui Ioan Sandu Sturza, din 1822.

201. Pecetea lui Mihail Sturza, din 1834.

meşte Caimacam pe Hatmanul Teodor Balş, care năzuia să ajungă şi Domn Moldovei. Acesta era mare duşman al ideiei unirei Principatelor, şi căuta prin toate chipurile, mai ales prin curteniri şi făgăduinţi făcute Austriacilor, cari ocupau Iaşul, şi prin aplicarea a orice măsuri drastice ordonate de Turci, să suprime libertăţile publice şi ale presei, decretate de Ghica-Vodă, şi să stîrpească orice propagare a ideiei unioniste.

In 4 Fevruar 1857 o proclamaţie a Caimacamului Balş anunţa Moldovenilor retrocedarea de către Rusia a trei judeţe din Basarabia, din acele ce fusese luate de ea în 1812, aceasta în baza Tratatului din Paris, din 30 Martie 1856.

O moarte neaşteptată curmă zilele lui Balş, în 17 Fevruar 1857, şi el fu îngropat cu mare pompă în Iaşi, pentru care Visteria ţărei cheltui 138 056 lei, — macar că... Arhimandriţii şi Egumenii greci au refuzat să primească pentru asistenţa lor *vre un fel de plată*.

*

Căimăcăniile lui Neculai Vogoridi şi ale Triumviratului Catargi-Panu-Sturza.

Puţin după moartea Caimacamului T. N. Balş, Poarta numi un alt Caimacam pentru Moldova, pe un fost Paşă turcesc, Neculai Vogoride, grec de origină, ginere boerului moldovan Costachi Conaki, în cinstea căruia chiar Vogoride adause la pronumele seu şi pe acela al socrului seu.

Dorind şi Vogoride să ajungă Domn Moldovei, el căută prin toate chipurile să combată ideia unirei Principatelor, continuînd astfel politica lui Teodor Balş, lucru ce'l făcu foarte impopular.

Curentul unionist prinsese rădăcini puternice în inimile tuturor romînilor, în cît nimene nu'l mai putea opri de a propăşi mereu, şi, la 22 Septembre 1857, deschizînduse Divanul Ad-hoc al Moldovei, acesta, după desbateri destul de furtunoase, hotărăşte între altele *Unirea Moldovei cu Muntenia*, cu un Principe străin, ereditar, ales din una din dinastiile domnitoare ale Europei, cum şi instituirea unei Constituţiuni din cele mai liberale.

202. Pecetea lui Grig. Al. Ghica, din 1849.

Aceste hotărîri, şi dispoziţiile *Convenţiei din Paris*, siliră pe Vogoride să se retragă în Octombrie 1858, şi în locul seu fu numită o Căimăcămie compusă din trei boeri moldoveni: *Stefan Catargi*, *Anastase Panu* şi *Vasile Sturza*, cari trebuiau să se ocupe cu formarea listelor electorale pentru a-

203. Marca Moldovei din 1834.

204. Marca Moldovei din 1850.

legerea Deputaţilor, şi aceştii la rîndul lor, trebuiau să procedeze la alegerea Domnitorului. Din acest *Triumvirat* cu care fu învestit provizoriu scaunul Moldovei, unul, Stefan Catargi, avînd năzuinţa şi el de a ajunge Domn al Moldovei, începu a lucra în scopul de a'şi face partizani şi a înlătura pe cît se putea mai mult ideia unirei Principatelor; Panu şi Sturza, din potrivă, fac toate sforţările în favoarea acestui ideal naţional. După alegerea deputaţilor, o sumă de candidaţi la scaunul Moldovei se iviră, fie că se propuneau singuri, fie propuşi de alţii: Mihail Sturza, fostul Domn, fiul seu Bezede Grigore Sturza, care se duşmănea amarnic cu tatăl seu, Stefan şi Lascar Catargiu, Scarlat Roseti, Costachi Negri, Vasile Alexandri şi alţii, Dar nici unul din aceştia neputînd întruni o majoritate de partizani între Deputaţi, după mai multe consfătuiri intime, glasurile tuturor se uniră pentru alegerea Colonelului *Alexandru Ioan Cuza.*

*

Alegesea şi Domnia lui Alexandru Ioan I, Cuza. 1859—1866.

Adunarea electivă a Moldovei procedă în ziua de 5 Ianuarie 1859 la alegerea Domnului, şi cu unanimitate de voturi fu ales Colonelul Alexandru Ioan Cuza, Domn stăpînitor al Moldovei. Fiind faţă în Adunare, Cuza se urcă la tribună şi făcu înaintea Deputaţilor şi a Ţărei jurămîntul următor:

205. Pecetea lui Mihai-Viteazul ca Domn peste Valahia, Moldova şi Ardeal, din 1600.

„Jur în numele Prea Sf. Treimi, şi în faţa ţărei mele, că voi pazi cu sfinţenie drepturile şi interesele Patriei, că voi fi credincios Constituţiei, în textul şi în spiritul ei, că în toată Domnia mea voi privighea la respectul legilor pentru toţi şi pentru toate, uitînd toată prigonirea şi toată ura, iubind de o potrivă pe cei ce m'au iubit şi pe cei ce m'au urît, neavînd înaintea ochilor mei decît binele şi fericirea Naţiei Romîne. Aşa Dumnezeu şi compatrioţii mei să'mi fie într'ajutor."

206. Marca Principatelor Unite, sub Dominaţia Rusească (1854).

După ce se dresară şi înmînară actele constatatoare acestei alegeri, Deputatul Mihail Cogălniceanu, care era cel mai de samă sprijinitor al ideiei de unire a ţărilor romîne, în numele Adunărei, ţinu următoarea înflăcărată cuvîntare:

„După o sută cincizeci şi patru de ani de dureri, de umiliri şi degradaţie naţională, Moldova a reintrat în vechiul seu drept, consfinţit prin capitulaţiile sale, dreptul de a'şi alege pre capul seu, pre Domnul.

Prin înălţarea Ta pe tronul lui Stefan-cel-Mare s'au reînălţat însăşi naţionalitatea romînă. Alegîndu-Te de capul său, neamul nostru au voit să împlinească o veche datorie către familia Ta, au voit să răsplătească sîngele strămoşilor Tăi, vărsat pentru libertăţile publice. Alegîndu-Te pre Tine Domn în ţara noastră, noi am voit să arătăm lumei aceea ce toată ţara doreşte: **la legi noui om nou.** O Doamne! mare şi frumoasă-Ţi este misia! Constituţia din 7 August ne însemnează o epocă nouă şi Măria Ta eşti chemat să o deschizi. Fii dar omul epocei; fă ca legea să înlocuească arbitrarul; fă ca legea să fie tare, iar tu, tu Măria Ta, ca Domn, fii bun, fii blînd, *fii bun, mai ales pentru acei pentru cari mai toţi Domnii trecuţi*

207. Mihail Cogălniceanu.

au fost nepăsători sau răi. Nu uita, că dacă cincizeci de Deputaţi Te-au ales Domn, însă ai să domneşti peste două milioane de oameni! Fă dar ca Domnia Ta să fie cu totul de pace şi de dreptate, împacă patimile şi urile dintre noi, şi reîntrodu în mijlocul nostru strămoşasca frăţie. Fii simplu, Măria Ta, fii bun, fii Domn cetăţean; urechea Ta fie pururea deschisă la adevăr şi închisă la minciună şi linguşire.

Porţi un frumos şi scump nume, numele lui Alexandru-cel-Bun. Să trăieşti dar mulţi ani! Ca şi dînsul, fă, o! Doamne, ca prin dreptatea Europei, prin desvoltarea instituţiilor noastre, prin simţimintele Tale patriotice să mai putem ajunge la acele timpuri glorioase ale naţiei noastre, cînd Alexandru-cel-Bun zicea ambasadorilor Impăratului din Bizanţia, că *Moldova nu are altă ocrotire de cît pre Dumnezeu şi sabia sa*".

Alegerea de Domn a lui Cuza fu primită cu entuziasm nedescris de toată populaţia ieşană, şi manifestările ce se făcură imediat noului ales, întrecură toate aşteptările. Apoi ţara întreagă fu cuprinsă de bucurie nespusă la răspîndirea unei atari ştiri, numele lui Cuza ca om de samă fiind bine cunoscut tuturora, şi nu numai Moldova, dar însăşi întreaga Muntenie se electriză la o atare veste, aşa că, cu toată vajnica opoziţie ce căuta să o facă candidaţii la Domnie de acolo, Adunarea electivă a Munteniei, alese şi ea, în ziua de 24 Ianuar următor, pe acelaş Alexandru Ioan Cuza, ca Domn şi al Munteniei. Prin acest act se hotărî, şi în principiu şi în fapt, *unirea ţărilor romîne surori.*

Peste puţin sosi în Iaşi o Comisiune de Deputaţi din Muntenia, in frunte cu C. A. Rosetti, care îu era în Muntenia, ca şi Cogălniceanu în Iaşi, unul din cei mai ageri propovăduitori ai Unirei ţărilor surori, ca să comunice actul alegerei noului Domnitor, şi toţi Ieşenii eşind întru întimpinare, a primit-o cu entuziasm, ceea ce făcu pe Rosetti să depeşeze imediat la Bucureşti compatrioţilor sei: „Domnitorul nostru este întru totul sublim."

Cuza a domnit timp de trei ani, în două Capitale deosebite, Iaşi şi Bucureşti, întru cît contopirea ţărilor romîne întru una singură nu fusese încă acordată nici de Poarta suzerană, nici de puterile europene ce regulase soarta acestor ţări prin Convenţia din Paris. Erau Ministere deosebite în Iaşi şi în Bucureşti. In 1862 însă toate principalele autorităţi ale Iaşului fură mutate la Bucureşti, întru cît se hotărî ca acest oraş să rămîie pe viitor singura Capitală a *Principatelor Române Unite.*

Iaşul şi Ieşenii, făcînd în chipul cel mai pacinic şi desinteresat cea mai mare abnegaţiune a mîndriei naţionale, a demnităţei şi a interesului de viaţă publică, pe care orice comunitate din ţările civilizate poate să o facă, dădură dovadă prin aceasta că ştiură a preţui şi jertfi totul pentru binele comun al neamului romînesc. Iaşul transmise Bucureştiului Coroana şi Scaunul Domnesc, autorităţile şi splendoarea sa de Capitală, şi după ele implicit rangurile, funcţiile, averea şi întreaga bună-stare ce putea s'o mai aibă în viitor ca centru de ţară, rămînînd numai ca un simplu oraş de provincie, după ce trei veacuri încheiate a avut strălucirea unei Capitale, care, oricît de oropsită de soartă va fi fost, nu era mai puţin mîndră de drepturile şi prerogativele ei.

Din momentul ce Iaşul încetă de a mai fi Capitala nouei ţări, pe uliţele sale începu — o prevestire fatală a lui Mihail Cogăl-

208. C. A. Rosetti.

niceanu! — a creşte iarbă. Viaţa publică se restrînse din ce în ce; oamenii de samă, funcţionari, proprietari, bogătaşi, industriaşi, pînă şi simpli muncitori zilnici începură a'l părăsi spre a se aşeza în Bucureşti; unul cîte unul prerogativele sale vechi începură a dispare, afacerile şi mişcarea generală se răriri tot mai mult, fiind urmate de o inerţie, tăcere şi nepăsare care înlătură orice propăşire în viitor a acestui tîrg. Şi deşi din cînd în cînd, se mai aude încă cîte un glas singuratic ce prosforează Iaşului epitetul de *a doua Capitală a Romîniei*, aceasta nu topeşte deloc ghiaţa unei vieţi amorţite, din care mai nimenea nu'şi mai dă azi osteneala să o retrezească.

*

Cea din urmă manifestare politică... separatistă. 3 April 1866.

Cuza-Vodă fusese detronat în 11 Fevruar 1866; în locul lui representanţii Principatelor Române Unite aclamaseră ca Domn pe Principele Filip de Flandra, frate al Regelui Belgiei. Acesta... refuză tronul viitoarei Românii.

In acest răstimp, cîţiva boeri ieşeni găsiră că ar fi fost mai în interesul Moldovei, a Iaşului, şi al lor mai ales, ca să provoace o desbinare a ţărilor ce abia putură să se unească în 1859.

Se organizase o lovitură de Stat, pentru ziua de 3 April 1866, cînd urma să se proclame despărţirea Guvernului Moldovei de cel al Munteniei, şi proclamarea ca Domnitor al lui Nicolai Rosetti-Roznovanu. Unul din cei mai îndrăzneţi promotori ai acestui proect, fu Teodor Boldur-Lăţescu.

După liturghia celebrată în dimineaţa de 3 April, în Mitropolia ieşană, un număr restrîns de boeri, în frunte cu Mitropolitul Calinic Miclescu, şi urmat de o mulţime inconştientă, porniră spre Curtea Domnească, în scopul de a proclama desfacerea unirei dintre Moldova şi Muntenia, şi a lua în mîni conducerea guvernului Moldovenesc.

Lucrul fiind prevăzut, mai mulţi representanţi ai Guvernului central, ce se aflau în Iaşi, ordonară ieşirea regimentului muntean ce fusese consemnat în cazarma din Curte, şi atacul cu arma goală a mulţimei. Atunci, în cîteva clipe, Uliţa Mare a Iaşului se inundă de şiroaie de sînge nevinovat, — şi multe suflete romîneşti se stînseră pe altarul unor ambiţiuni personale nechibzuite.

Insuş Mitropolitul Calinic fu lovit greu de o baionetă, şi numai mulţămită arnăutului Inge Rober şi Colonelului Paladi, fu scos din învălmăşală, şi ascuns într'o pivniţă a crîşmei lui Anghel, spre a nu fi căsăpit pe de-a'ntregul.

Pînă sara tîrziu desordinea şi groaza domni în stradele şi întreaga rază a Iaşului, şi numai peste noapte autorităţile locale putură dispune spalarea pavelelor de şiroaiele de sînge ce le înroşise, şi cărăbănirea morţilor şi a răniţilor în maneja Ulanilor din Curtea Domnească, sau în spitaluri.

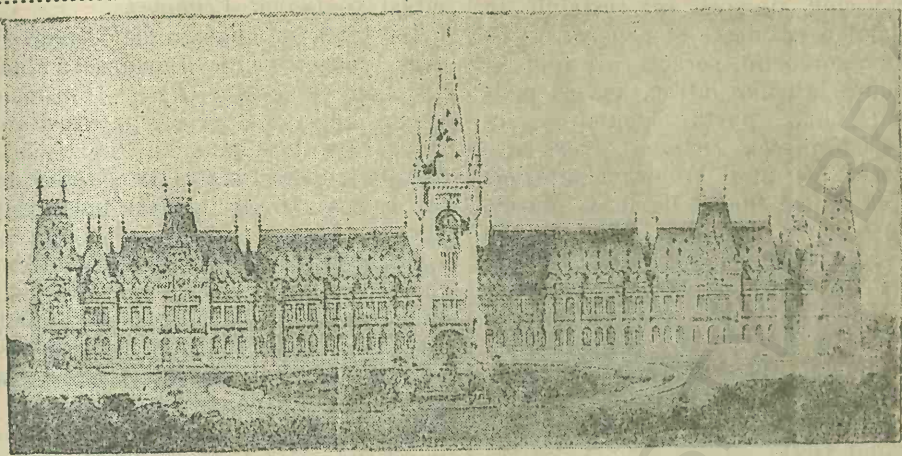
De atunci Iaşul şi Ieşenii, luîndu'şi ramas bun pentru totdeauna de la orice veleitate de revenire la drepturile lor antice de Capitală, au continuat a duce o viaţă liniştită şi resemnată, neîndrăznind să mai ridice serios macar un singur glas cîndva, pentru dreptul lor la viaţa publică, chiar cînd aveau motive nebănuite de revendicat, de teamă să nu li se mai arunce din nou în faţă epitetul drastic de... separatişti!

209. Mărcile ţinuturilor Moldovei, în 1837.

210. ALEXANDRU IOAN I, CUZA,
ales Domn Moldovei în 5 Ianuar 1859, şi apoi Domn Munteniei în 24 Ianuar, acelaş an.

211. Faţada Curţei Domneşti, reconstruită actualminte, după planurile D-lui Arhitect Berindei.

e. Curtea Domnească. Fapte şi întîmplări petrecute în ea.

Necunoscute sînt vremurile în cari s'a zidit, în oraşul Iaşi, unde există încă, cel puţin pe acelaş loc şi cam cu aceeaş menire, dacă nu tot cu acelaş material sau stil, foasta *Curte Domnească*, reşedinţa de peste trei veacuri a Domnitorilor Moldovei. De această veche şi mare clădire, odinioară încungiurată cu ziduri şi forturi de cetate, pomenesc vechile cronice moldoveneşti, cum şi multe scrieri străine, ce vorbesc despre oraşul Iaşi, şi se leagă interesante şi preţioase amintiri ale locuitorilor Ieşeni şi ale Moldovenilor în genere.

Că totdeauna Curtea Domnească, dela înfiinţarea ei, fie de către Stefan cel Mare, cum pretinde istoricul Cantemir, fie de alţii înaintea sa, după cum trebuie s'o credem, a fost tot pe locul ce'l ocupă şi astăzi, nu mai rămîne nici o îndoială. Ori şi unde se pomeneşte în cronici sau descrieri de călătorii, sau de lupte, de distrugerea prin foc sau pria arme a acestei vaste clădiri, se vorbeşte apoi asemenea şi de reclădirea ei *pe acelaş loc, pe aceleaşi temelii aproape*.

Şi înainte ca Iaşul să fie capitala Moldovei, această clădire a purtat titlul de *Curte Domnească*, fie pentru că în ea se opreau şi se odihneau Domnitorii ţărei, cînd călătoreau sau cînd se întorceau dela vr'o luptă, or cînd interesul ţărei sau al Domnitorului cerea aceasta, fie că Dregătorii oraşului, numiţi *de Domnie*, lucrau *în numele* ei, şi se intitulau înşişi „Curte domnească". *Curteni* sau *Imputerniciţi Domneşti*.

Dacă ar fi să credem cele arătate de mai mulţi autori, deja citaţi, Curtea din Iaşi exista încă de pe timpul cucerirei Daciei de către Traian, dacă nu chiar de mai nainte, sub o formă oarecare.

Fără însă a merge cu cercetările în asemenea timpuri, pentru cari dovezi destul de serioase nu putem avea, vom căuta a rezuma aici aceea ce se cunoaşte din mai multe acte certe.

Altfel găsim că în anul 1433 Octombre 8, *Stefan II, Vodă* dăruind unui *Jurja Atoc*, un sat din susul Saratei, îi dă „uric cu dreptul propriei judecăţi locale, însă în atîrnare dela *Curtea noastră din Iaşi*".

La 1478 avea aşezare aici un *Bordea, Judecător Curţei din Iaşi*. Şi aşa mai departe.

*

Pojaruri succesive distrug şi prefac necontenit Curtea.

O soartă din cele mai fatale se pare că a fost menită să aibă în cursul vremilor această clădire măreaţă, căci un lanţ lung de întîmplări năprasnice cad asupra'i la scurte intervale, şi, atît zidurile ei semeţe sufăr prin foc sau fier, fiind de nenumărate ori arse şi dărîmate pînă la temelii, cît şi acei ce stăpînesc, judecă sau locuesc într'însa sunt deasemenea fără răgaz isbiţi de tot felul de lovituri crude şi neaşteptate.

In timpul Domniei lui Stefan cel Mare

Curtea aceasta arde în 1491; după unele date însuşi Stefan i-ar fi dat foc, ca şi o-raşului întreg, spre a pustii calea năvălitorilor turci; cînd liniştea se restabili în ţară, Domnul o rezideşte şi poporul îi dă porecla de *Stefanoviţa*, poreclă care apoi se lăţeşte asupra oraşului întreg, aşa că mult timp Iaşul chiar purtă denumirea de *Stefanoviţa*, (*Amfilochie Hotiniul*), lucru care poate a făcut pe unii cronicari ulteriori să susţie că a fost fundat de însuş Marele Stefan. Pe o hartă vechie a Poloniei din 1572, se vede însemnat chiar sub numele *Jassy*, acel de *Stephanovetia* în parentez.

In anul 1513 arde din nou Curtea din Iaşi, odată cu oraşul, cărui îi dădu foc şi'l prădă *Bet-Gherei*, Hatman tătăresc.

Un alt Hatman, *Liubomirschi* al Poloniei, dă foc deasemenea Curţei şi unei părţi de oraş, în anul 1621.

Abia reparată în 1624, Curtea arde din nou, şi Radu Mihnea-Vodă o reface în grabă, încunjurînd-o cu un zid, mai puternic decît avuse până atunci,—dar, spre mai bună apărare a persoanei sale îşi strămută, provizor, reşedinţa la *Hîrlău*.

La 1650 oraşul şi Curtea ard din nou, dîndu-li-se foc de *Bogdan Hmelniţki*, Hatman căzăcesc.

In 1660 a fost un foc mare în Iaşi, de care se vorbeşte în *Documente din Veneţia*, (*Rev. Tocilescu*, pg. 626), cu care prilej probabil a ars şi curtea.

La 1723, în domnia lui Mihail Racoviţă şi la 1753, sub Matei Ghica, Curtea arde iarăş succesiv. Refacerea ei, începe sub Constantin Racoviţă-Vodă şi durează până la 6 Decembrie 1758.

In 31 Mart 1779, în ziua Invierei Domnului, a ars Uliţa Mare din Iaşi pînă la Curte, fiind Vodă în biserică. (*Manuscris*, 298. Acad. Rom.).

La 1785, în timpul lui Alexandru Mavrocordat, iarăş un foc cumplit arde Curtea pînă în temelie, aşa că nu mai remîne din ea piatră pe piatră. Abia după 19 ani, sub Alexandru Moruzi-Vodă, Adunarea obştească a ţărei hotărî să se reconstruiască vechia Curte,—pînă atunci Domnul mutînduse în diferite case din Iaşi. Zidirea se începu în vara anului 1804 şi se găti de istov la 1806.

La 1827, în ziua de 19 Iulie, aprinzînduse nişte case dinspre deal, luă foc întreaga *Uliţa Mare*, mistui o treime a Iaşului şi ajunse pînă în Curtea Domnească, care căzu şi ea pradă flăcărilor, fiind prefăcută în ruină de sus pînă la beciuri.

Parte din zidurile Curţei să stricară în anul 1834, spre a se face pe locul lor Cazarme; la 1842 se distruse şi *Poarta monumentală*, sub cuvînt că ascunde privirea Curţei, care se pusese în reparaţie, şi fu gata în 1843, spre a servi de *Palat al Ocărmuirei*, iar nu lui Vodă Mihail Sturza, care locuia într'un palat propriu al lui,— astăzi *Seminarul Veniamin*.

La 1880, în noaptea de 13 spre 14 Ianuar, vechea Curte Domnească luă iarăş foc, fără să se ştie cum şi de unde. Guvernul dispuse a se începe imediat reparaţia, care dură pînă la 1883, cînd autorităţile putură reintra în *Palatul Administrativ*, reconstruit în mare parte după planuri nouă.

Cu această din urmă calamitate se încheie pînă acum seria pojarurilor ce într'un chip fatal a urmărit această măreaţă clădire. Deşi după un timp, mai mult sau mai puţin îndelungat, această Curte s'a refăcut necontenit din cenuşă şi ruină, ca un alt *Phoenix*, totuş după cum spun cronicele şi amintirile celor bătrîni, din-ce-în-ce încăperile ei s'au tot redus şi micşurat; aşa că, dacă e să credem ce se scrie, că la clădirea ei dintăi, Curtea din Iaşi avea cîteva *mii de odăi*, (*Amfilochie*), că era compusă din mai multe corpuri de clădiri, mai mari şi mai mici, avînd în ea *două biserici*, una *a Domnului* şi alta *a Doamnei*, cu turnuri, forturi şi ziduri încunjurătoare puternice, (vezi gravurile de pe pg. 3 şi 40—44), ajunse apoi după refacerea din 1880--3, să nu mai aibă nici 60 de odăi, fără atenanse, fără case încunjurătoare, avînd un singur zid şubred şi economicos de susţinere a malului înalt dinspre miazăzi, pe care fusese clădită această Curte. De celelalte laturi Curtea nu mai avea nici o îngrăditură, de orice material ar fi fost ea, iar rîpile sau şanţurile ce o încunjurau odinioară fură umplute şi ograda Curţei pusă la nivel cu restul oraşului dinspre deal.

In 1907 guvernul ţărei găsind de cuviinţă să refacă, în stil nou, această veche clădire, şi, după planuri cu totul noi, cu mari adăugiri, menite a da putinţă să se instaleze comod în acest palat cele mai multe din autorităţile judeciare, Prefectura, Poşta şi Telegraful din Iaşi, se începu apoi refacerea, păstrînduse din vechea Curte numai principalele temelii şi o parte din zidurile etajurilor. Pînă acum însă, 1913—14, Curtea nu e încă gata de reconstruit.

*

Adăugiri, prefaceri şi întîmplări petrecute în Curte. Nunta Domniţei Maria.

Să ne întoarcem însă puţin îndărăt spre a însemna şi alte întîmplări vrednice de ţinut minte, ce s'au petrecut în această Curte.

Aşa, în anul 1591 s'au durat de către Domnul de atunci *Aron-Vodă*, căzărmi mari în jurul Curţei, anume pentru locuinţa Ungurilor lefegii, ce fusese aduşi în Iaşi, spre

paza personală a lui Aron, căzărmi ce s'au numit *Odăile Darabanilor celor Ungureşti din Curte.*

In zilele lui Vasile Lupu-Vodă, zice *Miron Costin*, acest Domn au făcut ca de isnoavă Curţile cele Domneşti în Iaşi, casele cele cucinii, grădini, grajdiuri de piatră, toate de dînsul făcute şi multe locuri (?) au aşezat, care multă vreme au stătut aşezate...

In 1645 s'a făcut în această Curte cu cea mai mare pompă şi lux, *nunta Domniţei Maria*, fata lui Vasile Lupu-Vodă cu *Cniazul Radzivil*, Palatin al Litvaniei. Miron Costin descrie astfel serbarea acestei nunţi: N'au lipsit nimica din toate podoabele cari trebuiau la o veselie ca aceea, cu atîţia Domni şi oameni mari din ţări străine; meşteri de bucate, aduşi din alte ţări, zicături, jocuri şi de ţară şi străine, Curtea impodobită toată şi strînşi boerii şi căpiteniile ţăroi, feciori de boeri, oameni tineri, la alaiuri pe cai Turceşti, cu podoabe şi cu peţiene la şlice. Şi aşa cu petrecanii trăgănînd, s'au veselit *cîteva săptămîni*; şi au purces apoi Radziwil cu Doamna sa în ţară Leşască, cu zestre foarte bogată...

Kemeny Ianoş, solul Prinţului Racoczi la această nuntă, scrie apoi (după *Şincai*):

Domnul meu Racoczi m'a trimes în acest an, 1644, la nunta Herzogului Radziwil, care luă pe fata lui Vasile Lupu-Vodă. M'am dus dar în Moldova, în locul prinţului Gheorghe I, Racoczi. Eu am fost cel dintăi, şi Acaţie Berceai al II-lea, iar al III-lea a fost Stefan Mariaş. Am dus cu mine pe cale oameni zdraveni, cari mi-au fost spre petrecere, anume: pe Sebeş Mikloş, pe Sekeli Mihaili, pe Orban Ferentz, pe Decei Balint şi pe Cisar Ghergheli, şi aveam mai bine de o sută călăreţi în escorta mea, *toţi îmbracaţi în piei de lup.* Nunta s'a ţinut cu mare pompă. Din ţara Leşască au venit mulţi Domni, solii Craiului şi ai altor Domni, cari toţi erau foarte ales îmbrăcaţi şi gătiţi, ca *la două mii* de călăreţi şi pedestraşi. Dar spunînd adevărul, pe curtenii lui Vasile Lupu-Vodă nu-i întreceau cu frumuseţa şi scumpetea veştmintelor, că hainele lor cele căptuşite cu soboli, cu samuri şi cu rîsuri, şi cele de urşinic şi de matasă, erau numai de rînd. Bucatele de pe toate mesele erau gătite după gustul leşesc, şi pretutindenea era de tot felul şi de prisosit; blidele, tiearele, ulcioarele, lingurile şi cuţitele de po mesele cele lungi, toate erau de argint de cel curat.

Dar musicele şi jocurile ce s'au făcut ca la o nuntă de Crai, cine le va număra! La masă în locul cel mai de frunte a şezut Solul Craiului Leşesc, şi tot pe rîndul acela mai întăi a şezut Vasile Lupu-Vodă, după dînsul toţi Domnii Leşeşti; dincolo, lîngă Sol, a şezut mirele Radziwil, după dînsul Mitropolitul de Kiow, care era fiu de Domn din familia Moghilă, cu Gavril, Ivan şi Moisi-Vodă, fraţi, cu preoţii cei mai de frunte ai lui, care atîta procopsiţi erau cît n'am crezut mai nainte, să se afle în rîndul acela oameni atîta de învăţaţi. Prea de omenic şi blînd era şi Mitropolitul, şi i-a *cuvîntat în Biserică româneşte*, neîmpotrivinduse Radziwil, macar că dînsul era *luteran*. Ca să îngădue loc înaintea mea Mitropolitului acestuia, cu aceste pricini ni-au adus Lupu-Vodă, că şi după obiceiul nostru se dă cinste nînaşului, şi la Moldoveni încă cel ce cunună se ţine în mare cinste; aşa dar din îngăduinţă au şezut la masă Moghilă dinaintea mea.

In casa aceea la masă n'au fost *nici muere, nici fată, nici mireasă, nici joc*; *ci în piaţa Curţei.* Mai înainte de a şedea la masă, vre-o 50 sau 60 de părechi de boeroaice şi cucoane, singure, prinzînduse de mînă, acuş rotogol, acuş-dealungul, au întins danţul Românesc, la care numai s'au uitat barbaţii, dar nu s'au amestecat între ele, ci înaintea lor un oarecare stolnic bătrîn, cu comanac pe cap şi cu baston în mînă, sărea cît putea.

Ospăţul femeilor încă a fost într'altă casă. In tot ospătul nu s'a prea îmbătat cineva, ci au băut care cît au voit, şi după aceea Solul Crăesc, Mirele şi Polonii s'au sculat şi s'au dus, şi Vodă i-au petrecut, rugîndune ca să aşteptăm puţinel; şi n'au zăbovit mult, ci a venit şi a băut cu noi pînă ce ne am urît, dîndune toată cinstea, mai ales mie arătîndu-mi mare dragoste. Deci ne-am luat ziua-bună.

Cînd au venit nuntaşii, Vasile-Vodă încă le-au eşit înainte ca la o jumatate de milă de loc, pe un asturcan foarte bun şi scump, împodobit cu sersamuri intraurite şi ţintuite cu pietre scumpe; scările încă erau aşa făcute, precum şi sabia cu care era încins; pe comanac avea cinci diamante mari şi altul în inelul cel din deget. Podoaba lui Vodă şi a calului, precum am socotit atunci, plătea *patru zeci de mii de taleri.* După trei zile de ospăţ, pe mire şi mireasă i-am lasat acolo, şi dîndu-le darurile de noi duse, ne-am înturnat, şi eu m'am grăbit a mă înturna la Prinţul meu, pe care l'am găsit în Muncaciu.

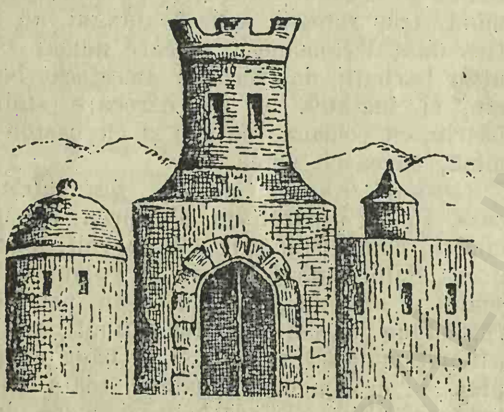
*

Gravuri representînd vederea Curţei vechi.

Intr'o carte germană tipărită la *Augsburg*, în 1701, cu titlul *Descrierea răsboaelor puterilor creştine cu Turcii şi Tatarii*, se aflu vignete ale diferitelor evenimente, desemnate pe atunci *după natură*.

„Intre altele, zice *Asaki,* se vede *Castelul Iaşilor* după cum se afla pe atuncea, şi despre care istoricii noştri nu ne-au transmis nici o ştiinţă. Din acea vignetă, (vezi pag. 3), se vede cetatea noastră, adecă zidurile pe care după desele arderi ale Curţei s'a reconstruit acea de faţă, la 1804 şi 1813. Acea cetăţue, la Romani numită Municipium Iassiorum, era conjurată cu apă, începînd de la *rîpa dinspre Nord* şi trecînd în faţa Palatului, *care acum este astupată.* Cu aşa fel de tăriri încunjurat, castelul a putut deseori rezista la atacul inamicilor".

Dar pe lîngă această carte citată de Asaki, d. *Al. Papadopol-Calimah,* din un articol al cărui, publicat în *Convorbiri Literare,* luăm multe note în presenta lucrare, mai menţionează de o carte rară, tipărită la *Frankfort,* în 1772, sub titlul : *Geschichte des gegenwärtigen Kriegs zwischen Rusland, Polen und der Ottomanischen Pforte, mit Kupfern, (Tom. XIV,* la fine),

212. Poarta Curţei distrusă în 1882

care ar conţinea deasemenea vederea Curţei din Iaşi, astfel cum se afla la 1771, cînd Feldmareşalul Rus Contele Romanzow ţinea cartierul seu general în ea ; sub acea vedere este scris : *Iassi, die Haupstadt der Moldau. Das Hauptquatier des Russischen General Feldmareschalls Grafen von Romanzow, 1771.*

Această gravură am avut prilejul s'o văd răsleaţă între mai multe stampe ale Academiei Romîne din Bucureşti, fără să se ştie de unde şi la ce op aparţine. Ea însă nu e decît o reproducere exactă a clişeului gravurei citate de Asaki, în *Calendarul* seu pe 1868, ca editată la *Augsburg* în 1701, ceva mai neagră, avînd inscripţia de mai sus sub gravură, pe cînd cea de la Augsburg are inscripţia, ce se vede în stampa noastră de pe pagina 3, la stînga gravurei. Deci, o simplă plagiare a editorului din Francfort, după opul din Augsburg.

*

Cum era construită şi împărţită Curtea.

Zidul dinprejurul Curţei era patrat, foarte gros, zidit din lespezi mari şi întărit cu turnuri patrate, metereze şi alte mijloace de aparare contra atacurilor dușmane. Trei întăriri deosebite erau în zidul Curţei: întâia, acea din faţă spre Uliţa Mare, care era intrarea de onoare sau principală, i se zicea *Poarta Domnească*; a doua era spre Biserica Sf. Neculai, şi se numea *Poarta Darabani'or* sau *Draganilor,* pentru că acolo era aşezată cazarma păzitorilor Domneşti numiţi *Dragani ;* poarta a treia era dinspre Bahlui şi Cetăţuia, şi se numea *Poarta Seimenilor,* cari aveau acolo cazarma lor.

Căzărmile Draganilor şi ale Seimenilor, caşi turnurile de pe zidurile Curţei, serveau adesea de închisori pentru boerii ce se încercau a se împotrivi poroncilor sau ideilor lui Vodă, sau erau bănuiţi macar că ar unelti înpotriva Domniei.

Sub casele Doamnei din Curte era un *beciu mare,* chiar la capul scărei, în care a fost aruncat şi închis mai mulţi ani Vornicul *Iordache Ruset,* de către Nicolae Mavrocordat-Vodă, căci îl crezuse duşman lui şi părtaş al lui Cantemir. Dar în anul 1711, venind în Domnia ţărei Dumitraşcu Cantemir în locul lui Mavrocordat, cel întâi act al lui cînd a ajuns la Curtea Domnească, a fost să se oprească în faţa beciului, să strice uşa şi să scoată din temniţă pe Vornicul Ruset.

In acelaş an, 1711, veni în Iaşi *Impăratul Rusici Petru cel Mare, Impărăteasa sa Ecaterina,* şi ambii primiră ospitalitate de la Cantemir-Vodă, timp de trei zile, în Curtea Domnească, ocupînd Impăratul un mare apartament în *Curtea mare,* sau *de sus,* iar Impărăteasa alt apartament în *Curtea mică,* unde locuia Doamna lui Cantemir.

In ograda Curţei, pe la 1717, era un mare scrînciob, pentru veselia curtenilor, şi se spune că Mihai Racoviţă-Vodă a pus să se spînzure de o furcă a acestui scrînciob, Vineri în 9 Ianuar acel an, pe *Spatarul Cuza,* presupus că ar fi complotat cu mai mulţi, ca să aducă pe Austriaci în Iaşi şi să-i ia Domnia.

La 1723, se aduse la Curte şi se aşeză într'un părete o marmură cu inscripţie romană, găsită la Gherghina, lîngă gura Siretului (vezi îndărăt pag. 13); această piatră nu se mai găseşte astăzi,—poate că a fost distrusă de focurile ce au urmat de atunci, sau îngropată în temeliole Curţei însăşi la rezidiri.

Grigore Ghica-Vodă în primăvara anului 1727 a făcut să se rocládească *Turnul de pe Poarta Curţei Domneşti,* zidindu'l în

felul celui dela Mînăstirea Golia, şi i-au pus un Ceasornic mare, care cînd bătea se auzia în tot oraşul. El a mai prefăcut odăile Seimenilor de gardă, şi chiar şi îmbrăcămintea lor o a schimbat, dîndule unora *haine negre*, altora *roşii*, iar în cap *chivere negre*.

In ograda Curţei se afla o mare magazie numită *jitniţă*, în care se ţinea de-ale mîncărei pentru timpuri de răsboi sau de foamete.

In turnul cel mare de deasupra porţei Curţei Domneşti se afla un Paraclis, în care se făceau toate ceremoniile religioase ale Casei Domneşti şi jurămintele de credinţă către Domnie ale boerilor, şi care se zice că a fost mai întâi construit acolo de un Ştefan Tomşa-Vodă. Acest Paraclis era puţin încăpător, întrucît nici boerii cei mari ai Curţei nu încăpeau toţi acolo. Deasupra lui era o clopotniţă, iar dedesupt visteria, şi sub visterie era temniţa. In turn se închideau adeseaori boerii resvrătitori sau cari erau prinşi cu vicleşug în contra lui Vodă.

După ce a intrat în Domnie Mihai Racoviţă, la 1704, a distrus turnul, a desfiinţat visteria şi temniţa de acolo şi a mai mărit paraclisul, făcîndu-l o adevarată biserică, mai mare şi mai întinsă *decît toate celelalte din tîrg*, iar turnul l'a făcut din nou spre a sluji de clopotniţă numai.

*

Relaţii date de Călători străini.

Un German *Wilden*, (*Tesaur*-Ilarian), ce trecu prin Iaşi la 1611, revenind din captivitate dela Turci, zice că „Iaşul samănă cu un oraş ţărănesc, nu are ziduri în jurul seu, însă are un *Castel rău*, in care şede Domnul ţărei".

Un francez din Lorena, *Ioppecourt*, care a petrecut în Iaşi pe la 1611 — 1617, vorbeşte asemenea despre *Curtea Domnească* de aici, arătînd cum Domnul Alexandru Movilă intră în sala Tronului, şi dădu mese mari boerilor şi rudelor lui.

213. Intrarea lui Dumitru Cantemir-Vodă în Iaşi, şi vederea unei părţi din Curtea Domnească.

Indată ce Principele se apropie de castel, zice Ioppecourt, începură în semn de bucurie a răsuna trîmbiţele, flautele şi tobele. Intr'aceea Principele Alexandru, urmat de cei mai de frunte ai oastei sale, întră într'o *sală mare, bine gătită*, unde se aflâ un *tron înalt*, acoperit cu catifea, în care şezu; aici fu salutat şi proclamat de toţi cei mai mari de Domn şi Voevod al Moldovei; după aceasta Alexandru pofti la masă pe cei mai de frunte să ospăteze şi să petreacă cu dînsul o parte din noapte; apoi se duse fiecare să mîie unde a putut în Cetate, care era părăsită de toţi cetăţenii sei.

Arhidiaconul *Paul de Allepo,* zice despre Curtea Domnească, că apartamentele în care locueşte Domnul şi Doamna sînt de cărămidă şi olane, şi că acoperemintele sînt zidite de însuş (?) Vasile-Vodă, că avea o *scară mare* de ceremonii care se numea *Scara Divanului*; că lîngă apartamentele Doamnei era o *bae caldă*, zidită de Vasile Lupu, pentru uzul exclusiv domnesc, fiind pardosită cu marmură, în care apa se aducea cu sacale din lacul de dindosul Curţei. Cînd Domnul şedea la masă, totdeauna cînta o muzică, băteau tobe, sunau fluere, trîmbiţe şi alte diferite distracţii.

In ograda Curţei se afla un *cerdac mare*, (*pavilion* de piatră), un fel de *belvedere* care la nevoe servea şi ca *fort* de aparare; iar în grădina Curţei Domneşti sunt plantaţi mulţi copaci fructiferi, muri (?), zarzări, *migdali*, *rodii*, *alămii* etc., ce cresc în ciubere,—ceeace dovedeşte că asemenea copaci străini erau aduşi de aiurea şi pastraţi iarna în florării încălzite.

In 16 Decembre 1656 a sosit în Iaşi un Sol al *Regelui Suediei Carol X*, anume Felling, cu scop de a încheia un tratat de alianţă cu Gheorghe Stefan Domnul Moldovei. Solul fu primit de Domn chiar în sala Tronului, şi în mare taină se încheie tratatul între *Moldova*,

Suedia, Electoratul *Brandeburgului*, Principii *Transilvaniei* şi al *Muntenici*, împreună şi cu Hatmanul *Cazacilor din Ucraina*, avînd de scop ocuparea şi împărţirea Poloniei între contractanţi.

Baronul Tiepolt, colonel Austriac, la 21 August 1716, cînd Nemţii ocupară Iaşul, făcînd un raport către Prinţul Eugen de Savoia, arată că Ruşii s'au retras din ţară şi scrie între altele: „La Iaşi Domnul stă *într'un Castel, făcut în stil antic*, încunjurat de un zid solid, precum sînt toate mînăstirile: am întrat la Domn cînd se afla la sfat, şi l'am salutat în limba *latinească*, iar El mi-a respuns *tot în latineşte*, foarte corect".

Resmi-Ahmed Efendi, călătorind în Moldova în 1763, August, scrie că *centrul Iaşului* e ocupat prin Palatul Domnesc, care e întărit caşi Galata şi Cetăţuia, cu un rînd de ziduri, închipuind ast-fel „o specie de castel, din care n'ar fi peste putinţă de a respinge *asediul broaştelor sau al viermilor*"!

Lordul Baltimore în călătoria sa de la 4 la 13 Iunie 1764, dela Galaţi la Hotin, zice apropo de casele din Iaşi: „.. cu excepţia *Curţei Domneşti* şi ale cîtorva boeri mari, cu ogrăzi îngrădite cu *ziduri de piatră* şi *cu turnuri*".

Geograful grec *Dimitric Philipides*, care a trăit mai mult timp la noi, într'un op al seu despre ţările romîneşti, scris la 1791 şi editat în Lipsca, la 1816, zice că Curtea Domnească din Iaşi este zidirea „cea mai însemnată din tot Imperiul Turcesc, pentru *mărimea, frumuseţa* şi *bogăţia ei*".

Un funcţionar rus, *Ignat Iacovencu*, trimes cu o misiune în Ţările Romîne, între anii 1820—26, făcu o descriere a şederei sale aicea într'o carte tipărită în 1828 la St. Petersburg, arătînd între altele că Curtea Domnească din Iaşi, e zidită după architectura europeană, amestecată puţin cu stilul asiatic; că Poarta Curţei era păzită de un corp de Arnăuţi, cîte cu două pistoale şi cu cîte un iartagan; că Domnul locuia în rîndul al doilea sus, că mulţi boeri vorbeau bine limba franceză sau rusească, însfîrşit că Ieşenii eşeau seara la primblare în felurite trăsuri în împrejurimi, *mai ales la Galata*, de unde oraşul se vede în cea mai frumoasă poziţie.

In sala *Divanului celui mic*, se dădeau deseori de Domnii vechi *mese domneşti*, la cari luau parte Mitropolitul, Episcopii, boerii mari şi chiar unii din popor, după chemarea Domnilor, şi toţi ospatau în sunetul cîntărilor vechi moldoveneşti, pe ton bisericesc, precum şi a tarafurilor de lăutari ţigani. Cînd se punea Vodă la masă se slobozea *un tun*, iar cînd se inchinau paharele, bubuiau *toate tunurile* din Curte, puşti etc.

*

Istoricul Curţei după revista „Propăşirea".

In revista ieşană *Propăşirea, Foaie ştiinţifică şi Literară*, din 20 August 1844, ce apărea sub redacţia lui M. Cogălniceanu, Vasile Alexandri şi Cost. Negruţi, găsesc un foarte interesant articol, intitulat: *Trei zile din istoria Moldovei*, care conţine o serie de date însemnate ale trecutului atît a vechei Curţi Domneşti, cît şi a celor ce au locuit sau Domnit într'însa. Iată cea mai interesantă parte a acestei descrieri:

Cea mai vechie, cea mai însemnată, cea mai frumoasă zidire din Iaşi era odată Curţile Domneşti. Incă în timpurile cele mai înapoiate, cînd Traian îşi aşezase aici reşidenţia sa, în vremea răsboiului seu împotriva lui Decebal, şi a prefacerii Daciei în provincie supusă vulturului Impărătesc, acest Palat, după tradiţie, cuprindea peste o mie de apartamenturi. După ce Moldavia, din colonie Romană, în urma multor veacuri, se prefăcu în Principat neatîrnat, această antică cetate, căci merita numele, fu prada unui cumplit foc, care la anul 1460, subt Marele Stefan, prefăcu în cenuşă tot oraşul. Cinci ani în urmă, îndată ce eroul Domn găsi odihnă din partea duşmanilor străini, el o rezidi iarăşi; şi poporul, iar nu el, o numi Stefanoviţa. La anul 1491 rezidenţia Domnească în mare parte fu earăşi arsă, în cît după cîţiva ani ea număra numai şese sute odăi, care şi aceste prin nepăsarea următorilor stăpînitori, şi prin dărămarea vremii, se împuţinară tot mai mult, şi subt Constantin Moruz VV, mai cuprindea de abia o sută de lăcuinţe.

Dar încă şi cu această reducţie, tot era Curţile un monument vrednic de văzut; din toate părţile alergau străinii sè'l viziteze, şi Moldovenii prin o falà naţională ce nu se poate discuviinţa, îl privia ca marturul secular, ca păstrătorul istoriei lor. In adevăr, această zidire era plină de suvenire preţioase inimii Românilor, aducândule aminte de nişte timpuri mai fericite şi mai slăvite. Pe locul unde cu doui ani în urmă, era Poarta Domnească. râdicată în starea ce am văzuto şi noi de către Alexandru Moruz în capul Uliţii Mari, era atunci un turn cadrat, în felul celui ce este şi astăzi deasupra porţii Goliei. In el se afla paraclisul Domnesc, în care se făcea toate Ceremoniile religioase a Curţii.

Din toate prefacerile ce au suferit vechiul lăcaş a Domnilor Moldaviei, *acel singur turn* se putuse păstra până în zilele noastre. Când ţi se întâmplă de treci pe Uliţa Ma-

re, şi ajungând în faţa foastei Porţi Domneşti, laşi paveaua, şi ei în dreapta şoseaua ce duce la Socola, îndată ce te vei afla in preajma caselor reposatului Logofăt Grigorie Ghica, uităte în stănga, şi în zidul cazarmei Grenadirilor vei vedea un colţ ce esă în uliţă. Pe acel loc, înainte de 1834 se înalţa acel turn, rătund, cu ferăstruici mici săpate în piatră, pe care deabia întră mâna, şi care putea sluji mai bine de metereze apărătoare, de cât de ferestre aducătoare de lumină. Acel turn de o arhitectură mai mult de cât simplă, dar masiv, sdravăn, în forma turnurilor ce se mai văd (poate până mâni) la cele patru colţuri a mănăstirii Goliei, se trăgea, cel puţin temeliile sale, încă din vremea Romanilor; el sute de ani fusese respectat de furia focurilor care de atâte ori au pustiit nenorocita capitalie a Moldaviei, fusese respectat de furia şi mai cumplită a poporului, ades adus în desnădăjduire; fusese respectat chiar de coasa timpului; şi veacurile trecând peste dânsul, îl lăsase în picioare, ca şi când l'ar fi uitat. Compasul unor ingineri sacrilegi, care 'şi au luat de datorie să ne dărâme toate monumentele şi zidirile vechi rămase de la Domnii noştri, au venit tocmai în vremile noue de l'au şters de pe faţa pământului, şi în locul lui au zidit nişte cazarmii efemere ca şi ei.

Turnul acesta, împreună şi cu o altă zidire vechie, care asemine era în zidul Curţilor, şi pe al căruia loc astăzi este rădicată o casă a unui Ghiorghi Arnăutu, în dosul Cazarmiei Cavaleriei, din timpurile cele mai vechi şi până la 1832, au slujit de temniţă Domnească. Generalul Kiseleff, un nume pe care Românii îl găsesc în toate întreprinderile filantropice şi mântuitoare patriei noastre, privind şi în vinovaţii oameni, indurânduse de soarta lor, şi pentru întâiaş dată rostind în Moldova cuvântul necunoscut până atunci de „reformă penitenţiară“, porunci de se părăsi acel mormânt în care ticăloşii se îngropau de vii, şi o lăcuinţă încăpătoare, luminoasă, lăcaş adevărat pentru oameni, fu hotărâtă bieţilor osânditi, iar turnul, priveliște a atâtor dureri şi a atâtor lacrămi fu păstrat ca un martur grozav a cruzimilor, dar şi a sdrăvăniei unor timpuri mai barbare de cât a noastre.

In acel turn în partea sub-pământeană, unde nici odată lumina zilei nu răsbătea, adesea grozave tragedii se petreceau. Pe un pat de scânduri, acoperit numai cu un mindir de paie mucede, şedeau nenorociţii întemniţaţi, ferecaţi în obeze, ce erau legate cu lăcaţi de fer, de patru belciuge înfipte in păreţi. O opaiţă palidă, neputând răsbate deasa întunecime, slujia numai a mări grozăvia locului....

O altă descriere a Curţei făcută de M. Cogâlniceanu.

In *Albumul Istoric şi Literar* pe 1845, publicat în Iaşi de M. Cogălniceanu, găsim un alt articol despre Curtea Domnească, în care se dau multe schiţe interesante relativ la biserica refăcută de Racoviţă-Vodă, cît şi despre Curtea veche:

Pe păreţii capelei acesteia, erau în rînd hronologic aşezate portretele Domnitorilor Moldaviei, încopînd de la Bogdan-Dragoş. Curţile erau încunjurate de un zid cadrat, întărit cu turnuri; în unul din aceste, acel despre Bahlui, care pînă la 1834 era încă in picioare, pe locul ce formează astăzi colţul cazarmei Grenadirilor, ce esă în uliţă, în preajma caselor răposatului Logofăt Grigorie Ghica, în acel turn s'au tăiat *Vornicul Manolachi Bogdan şi Spătarul Ioan Cuza,* prin poronca Domnului Constantin Moruz, în 18 August 1778.

Toate aceste ziduri cu anticităţile ce cuprindea, cu partea ce mai rămăsese în ţară din arhiva naţională dusă în Polonia de cătră Mitropolitul Dosoftei, sub Sobieschi, cu odoarele Domniei, toate fură prada unui al patrule foc, mai cumplit decît cele dintăi trei, carele la anul 1783, subt Alexandru Mavrocordat, din toată Curtea Domnească nu lăsă peatră peste peatră. Domnul se mută atunci în casele Mitropoliei, care şi ele fură prefăcute în cenuşă; Mavrocordat urmat de pojar se trasă în cetăţuia Galata, dar şi de acolo fu iarăşi silit a eşi prin un foc ce isbucni în mînăstire; şi urmat de numele *Pîrlea-Vodă*, cu care il poreclí norodul, el se aşeză în casele *Hatmanului Negri Costachi*, astăzi a *Hatmanului Alecu Roset Rosnovanu*. De atunci Residenţa Domnească fu, cînd în acest palat, cînd în casele D-sale *Logofătul Alecu Mavrocordat,* mai în sus de Biserica Buna-Vestire.

La anul 1803, Domnul Alexandru Muruz se hotărî a rezidi Curţile vechi. După ce se adunară cele mai bune materialuri, alegînduse cheresteaoa cea mai aleasă din Carpaţi, aducînduse var tocmai de la Orhei, şi toţi meşterii plătinduse cu bani hotărîţi, zidirea se începu în vara anului 1803, sub de aproape privighere a orînduitului boer Visternicul Sandulachi Sturza, avind de ajutor pre Vornicul Iordachi Drăghici, pre care Domnul după săvîrşirea palatului, spre răsplătire îl numi Paharnic. Domnul vizita singur în toată zioa lucrul, care se urma necontenit şi cu stăruinţă pînă în vara anului 1806. Atunci zidirea era gata desăvîrşit, şi sfinţirea se făcu în 28 August.

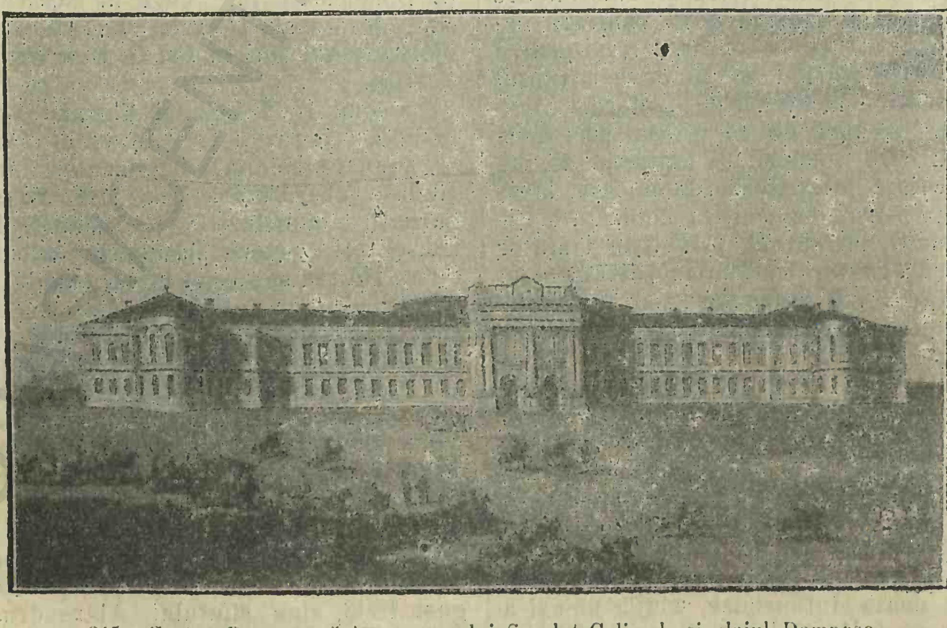
Mutarea Domnului Alexandru Muruz în Curţile nouă era hotărîtă pentru 30 August 1806, ziua sfîntului Alexandru, patronul Voevodului: Cu o zi încă mai îna-

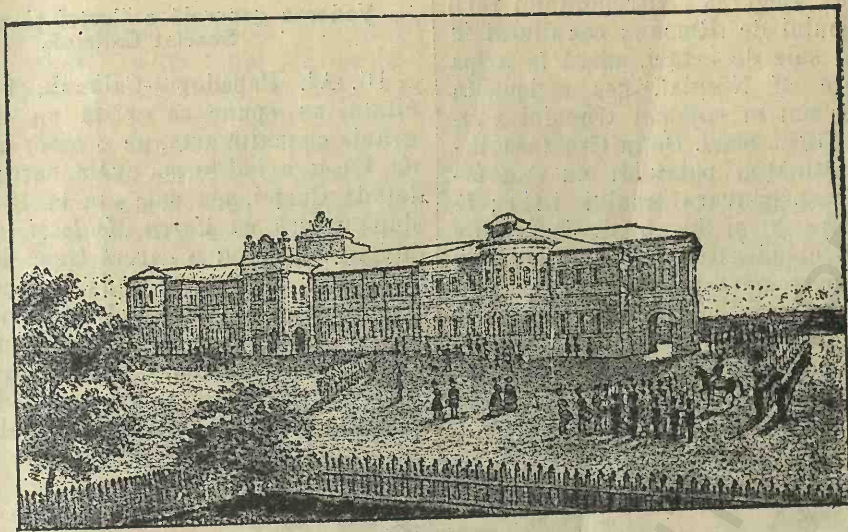
214. Inscripţia şi stema lui Alex. Calimah-Vodă, deasupra porţei Curţei din Sărărie. (Universitatea-veche).

inte, sara în 29, Domnul primi înştiinţare că războiul între Turcia şi Rosia se declarase, şi că în urmarea acestii, Domnul Ţării Romîneşti, Constantin Ipsilant, părăsise Bucureştii şi se trăsese dincolo de Dunărea. Moruz nevoind a se arăta Porţii mai puţin credincios decît Ipsilant, se şi găti de drum, şi încă în acea seară plecă pentru totdeauna din Iaşi, trecînd cu lacrimile în ochi pre lîngă acele Curţi, pe care le zidise cu atîta strădanie şi dragoste, şi în care, cînd era gata, nu i se îngădui de a se muta, spre a se bucura de rodul ostenelelor sale. Cînd au fost în preajma lor, se zice că de durere nici n'au vrut a se uita la ele.

Moruz a fost păstrat zidul împrejur al Curţilor precum era înainte de vreme: numai cît l'a reînoit precum şi turnurile din ol. In locul însă a Paraclisului ce era la capătul Uliţii Mari, a zidit poarta Domnească; cu o galerie deasupra, în care muzica Turcească — *Meterhaneaua* — cînta la ceremoniile mari, la vreme de masă, cînd prînzia Domnul, şi sara la chindie. Curţile înlăuntru aveau mai aceeaşi împărţire ca şi astăzi. In rîndul de sus locuia Domnul: partea despre Sf. Neculai era *Haremul Doamnei*. Palatul avea trei săli mari: *Sala Haremului* în care se făceau balurile, *Sala Postelnicici*, unde se primiau boierii după ce se înaintau de către Domn, şi *Sala Tronului* sau Spătăria, în care se făceau ceremoniile Curţei. Pe platonul acelei Săle erau zugrăvite marca Moldovei în mijloc şi prin prejur armăturile celor două zeci şi unu de ţinuturi în care era împărţit principatul. Rîndul de jos era hotărît pentru instanţiile Ocîrmuirei şi slujbaşii Curţii. Palatul în această stare a slugit de reşedenţie Domnească pînă în vremea lui Ioan Sturza V. V., la 19 Iulie 1827, cînd la un

215. Curtea Domnească în vremea lui Scarlat Calimah, şi alaiul Domnesc.

216. Curtea Domnească în 1843.

ceas după meazăzi, un foc isbucnind încă din casele Spătarului Ilie Burchi, care astăzi formează aripa dreaptă a Academiei, şi mînat de o cumplită furtună, prefăcu în cîteva ceasuri toată Uliţa Mare şi cu a treia parte din oraş în cenuşă.

Atunci şi Curţile, de şi izolate prin piaţa întinsă în mijlocul cărei se afla, luară foc şi până în sară deabia cîteva beciuri boltite rămaseră nejignite ; o mare parte din averea Ocîrmuitorului şi din acturile publice fură prada pojarului. Domnul se mută în casele Spatarului Panaite Cazimir, ce astă-zi formează aripa dreaptă a Academiei, şi cari prin o curioasă întâmplare remaseră nelovite de cumplitul element, deşi era atît de aproape de nenorocita locuinţă ce pricinui sărăcia şi desnădăjduirea a atîtor mii de familii. Curţile rămaseră o ruină jalnică pentru Iaşi, mai mult de 13 ani. Drumeţul şi străinul nu putea să se oprească de a nu vedea cu o ochire tristă aceste risipuri, care domină asupra capitalei ţărei, şi toţi doriau ca să vadă iaraşi întocmindu-se această zidire atît de interesantă. Cinstea unei asemenea întreprinderi era păstrată Ocîrmuirii de astăzi. In sesia din anul 1839—1840 Guvernul propuse Adunării Obşteşti ca antreprenorul venitului poşliniei, sau a exportaţiei grînelor din ţară, să fie dator a prezidi şi Curtea, destinată a se face Palatul Ocîrmuirii. Această propunere încuviinţînduse de către puterea legislativă, şi acel venit al Statului rămîind pe socoteala D. D. Vorn. T. Balş şi V. Alexandri (tatăl poetului), lucrările se şi începură în primavara anului 1841, (după planul lucrat de Colonelul Singurov). Zidurile de prin prejurul Curţilor în mare parte, precum şi turnurile, se stricaseră încă în anul 1834, spre a se face pe locul lor cazarmiile oştineşti ; iar poarta Curţii, ascunzînd privirea, fu oborîtă în anul trecut. Palatul în forma sa de astăzi fu gata în toamna .anului 1843, şi peste iarnă Adunarea Obştească ordinară şi-au avut în el seanţele sale ; asemene şi Obşteasca Adunare extra-ordinară, intru-

217. Vederea Curţei Domneşti, după reclădirea din 1883.

nită pentru alegerea Mitropolitului ţării şi a Episcopului de Roman; cea dintăi în sala sesiilor sale de astăzi, adecă în aripa stîngă despre sf. Neculai, cea a doua în Spătărie, tocmai în mijlocul trupului zidirii, în faţa Uliţii mari. Definitiva însă înplinire a destinaţiei palatului nu s'au făcut decît în primavara anului 1844; în luna Mai între 20 şi 30, toate instanţiile administrative, judecătoreşti şi militare s'au mutat în apartamentele ce le-au fost hotărîte. Fieşte care poate lesne judeca, ce folosuri a înrîurit de la această adunare la un loc a tuturor părţilor ocîrmuirii, atît pentru grăbirea slujbii, cît şi pentru îndemînarea publicului.

*

Vederea generală a Curţei şi alaiul lui Scarlat Calimah.

Dl. Al. Papadopol-Calimah, în scrierea citată, ne spune că există un desemn zugrăvit cu multă artă, pe o *tabla de porţelan de Viena*, avînd forma ovală, care reprezintă faţada Curţei, aşa cum era la 1814, scoasă după natură, cu *Marca Moldovei* în frunte, şi piaţa Curţei; cu o caretă trasă de şese cai arăpeşti, în care se vede Domnul Scarlat Calimah, cu Doamna şi Domnişoarele Sale, iar nu departe de caretă fiul seu, beizede Alecu Calimah calare, şi din toate părţile garda Curţei călăreaţă, repezinduse şi jucînd *giritul*. Sub stampa Curţei se vede inscripţia *Schufrid* 1814, (numele pictorului

218. Stema lui Al. C. Moruzi, din 1805.

vienez). Tablaua aceasta se păstrează şi astăzi în familia Calimah.

După rugămintea ce am făcut Principelui Al. Callimachi din Bucureşti, descendent al foştilor Domni, D-sa mi-a trimis o fotografie de pe tablaua în chestie, de pe care reproduc aici vederea Curţei, în pag. 176 jos.

*

Subteranele Curţei. Tunelul dintre Iaşi şi Cetăţuia.

Sub Curtea Domnească au fost făcute din vremuri necunoscute, după cîte se spun, multe pivniţi, hrube, trecători, *lagumuri* sau canaluri de scurgere şi alte subterane. Se zice chiar că un adevărat tunel ar fi existând şi astăzi, astupat la întrările şi eşirile sale, între Curtea Domnească şi Cetăţuia, traversînd pe subt pămînt întregul şes al Bahluiului. Un fost arhitect al Judeţului Iaşi mă asigură că a dat de intrarea unui asemenea tunel în unul din subsolurile mînăstirei Cetăţuia, dar că i-a fost peste putinţă a inainta, din pricina aerului stricat,—întrucît tunelul n'ar avea nici o ventilaţie, şi, în plus, se crede că el este astăzi astupat cu tot felul de scursori sau infiltraţii, atît dela Curtea Domnească cît şi de pe sub locul pe unde trece. Prin un asemenea tunel se zice că circulau sau fugeau Domnii şi Curtenii din Iaşi în Cetăţuia, la cazuri de primejdie, lucru ce se pare a'l fi practicat şi. Racoviţă-Vodă cînd i-a împresurat Curtea oastea comandată de Căpitanul Ferentz.

Istoricul *Manolachi Drăghici* scrie că în zilele lui Mihai Sturza-Vodă, săpînduse un

lagum la Curte, despre grădină, s'a găsit o zidire sub pămînt ca un tunel de piatră, acăreia înălţime era de statul unui om de mijloc şi strîmt de doi coţi, „dar de unde vine şi unde merge nu se ştie, pentru că din poronca lui Vodă s'a închis îndată ce s'a găsit într'însul un chimir de piele cu *140 bani de argint*, în mărime de Taleri Pruseşti, de foarte limpede calitate, purtînd pe faţă *1 leu mare*, cu litere împrejur latineşti, iar pe de cealaltă bustul sau chipul unui monarh, cu alt leu mai mic la picioare, din cari semne s'ar înţelege la sigur că *numele monedei de leu*, ce circulează în Principate de sute de ani, a rămas din banii aceia ce s'au tăet odată aici în ţară, fiind că valora monedii însămna numai Românii cu asemenea nume.

Mai mulţi au luat bani de aceia pentru *probă*, iar rămăşiţa s'a depus la Cabinetul Anticităţilor (Muzeul de Istorie Naturală), spre pomenirea vechilor rînduieli din Moldova şi a monedei cu care s'au slujit locuitorii ei".

*

Alte date şi întîmplări petrecute în Curte, până la strămutarea Domniei din Iaşi.

După aceste amănunţimi să revenim ceva mai îndărăt, spre a însemna încă cîteva date din trecutul acestei Curţi, atît de zdruncinate de întîmplări şi elemente.

In jurul sau în faţa acestei Curţi s'au petrecut în vremuri multe bonturi şi vărsări de sînge; Domnii adesea puneau să închidă Porţile, şi prin metereze dădeau focuri contra mulţimei resvrătite; alte dăţi venia însuş Mitropolitul în capul norodului, şi Vodă trimeată să deschidă porţile Curţei, să intre Sfîntul Prelat şi să arăte păsul mulţimei, căci cînd era el în frunte, Vodă nu se temea de neorânduială, — dar trebuia să facă dreptate celor ce o cereau.

In vremuri de bejenie, mulţi oameni se ascundeau şi se închideau în mînăstiri, dar mai ales în această Curte Domnească, care era mai întărită de cît alte asemenea adăposturi, servind ca o adevarată cetate.

Dela 1806, Ruşii intrînd în Iaşi şi acaparînd guvernul ţărei, n'a locuit nici un Domn în Curtea Domnească, pînă la 1812, cînd veni în Iaşi Scarlat Alex. Calimah ca Domn, şi'şi luă reşedinţa în acea Curte.

După focul dela 19 Iulie 1827 Curtea a rămas în ruină, căci deşi la 9 Iulie 1834 Mihail Grigore Sturza veni Domn al Moldovei, el însă se aşeză în casele sale, pentru care Adunarea Obştească îi votă o despăgubire de 38,000 galbeni, cu care să'şi mărească Palatul propriu. Incepînduse reparăţia, se hotărî a se da jos cu totul Poarta Curţei, sub pretext că ar ascunde privirea generală, în realitate însă din teama ca poporul sau armata să nu se mai poată cîndva întruni şi închide în Palat, spre a provoca vre-o desordine sau resturnare de guvern.

219. Stema lui Antioh Cantemir-Vodă.

Atunci Curţei Domneşti i se schimbă vechiul nume, în acela de *Palatul Ocîrmuirei*, căci s'au instalat în el toate autorităţile militare, judeciare şi administrative ale Iaşului, precum şi Casieria, Arhiva etc.

Palatul în totul număra 70 apartamente; el avea trei întrări mari, şi două scări mici. Era dat în îngrijirea şi privigherea unui Ispravnic de curte, ce atîrna de Vornicul de aprozi. Slujba din lăuntru se făcea de douăzeci şi patru odagii.

După eşirea din Domnie alui Mihail Gr. Sturza, noul Domn Gr. Ghica-Vodă se instală iarăşi, în Curtea Domnească, locuind acolo tot timpul cît a Domnit. Acesta reconstrui Paraclisul din Curte, ce nu fusese meremetisit după foc, şi'l împodobi cu toate odoarele ce rămăsese de la Biserica Domnească depe Poartă, dîndu-i hramul St. Grigore. El fu sfinţit în 4 Mart 1851.

Acest Paraclis a durat pînă la ultimul foc din 13—14 Ianuar 1880, după care el nu s'a mai reconstruit.

Tot Grigore Ghica reînfiinţase o frumoasă grădină pe locul din dosul Palatului, pe care l'a închis cu un zid de două palme (?) înălţime dela nivelul Curţei.

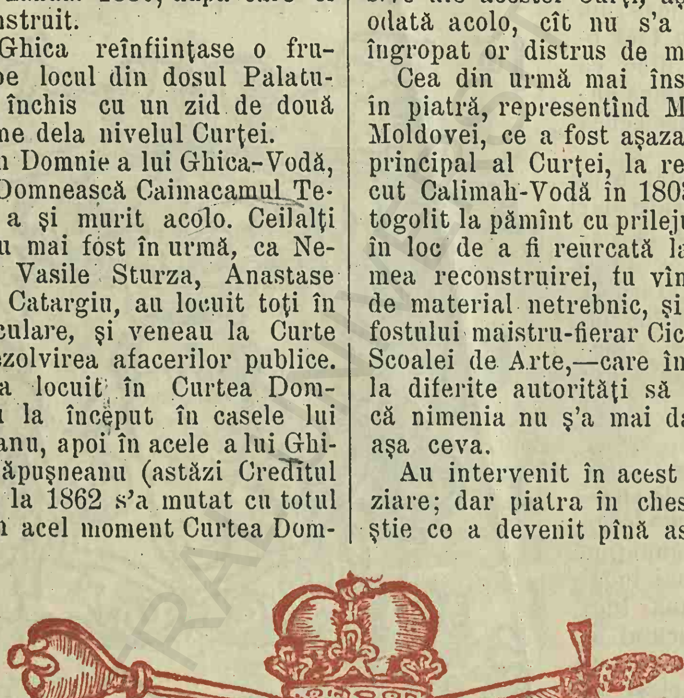
După eşirea din Domnie a lui Ghica-Vodă, stătu în Curtea Domnească Caimacamul Teodor Balş, care a şi murit acolo. Ceilalţi Caimacami ce au mai fost în urmă, ca Neculai Vogoridi, Vasile Sturza, Anastase Panu şi Stefan Catargiu, au locuit toţi în casele lor particulare, şi veneau la Curte numai pentru rezolvirea afacerilor publice.

Cuza Vodă n'a locuit în Curtea Domnească, ci stătu la început în casele lui Mihalache Paşcanu, apoi în acele a lui Ghica din strada Lăpuşneanu (astăzi Creditul Urban), pînă ce la 1862 s'a mutat cu totul în Bucureşti. Din acel moment Curtea Domnească a ramas destinată pentru instalarea a diferite autorităţi, ca Prefectura de Judeţ, Tribunalele, Curtea de Apel, Casieria, Arhiva Statului, iar mai tîrziu se instală tot în ea şi Poşta şi Telegraful.

Cea mai mare greşală ce au făcut-o oamenii ce în ultimele vremuri au reclădit vechea Curtea Domnească a Iaşului, a fost că prin nepricepere, nepasare, sau rea-voinţă, au făcut să dispară încetul cu încetul orice forme sau urme din trecutul acestei impunătoare clădiri, nerestaurînd nimic după stilul sau tipul vechiu; nici un tablou sau zugrăveală, nici o sculptură care să reamintească falnicul trecut al acestui antic locaş, n'a mai rămas după reclădirile succesive ale acestei Curţi, aşa că tot ce a fost odată acolo, cît nu s'a ars de pojar, s'a îngropat or distrus de mînă omenească.

Cea din urmă mai însemnată sculptură în piatră, representînd Marca Domnească a Moldovei, ce a fost aşazată pe frontispiciul principal al Curţei, la reclădirea ce i-a făcut Calimah-Vodă în 1803, după ce fu rostogolit la pămînt cu prilejul focului din 1880, în loc de a fi reurcată la locul ei, în vremea reconstruirei, fu vîndută ca rămăşiţă de material netrebnic, şi ajunse în posesia fostului maistru-fierar Cicherski, din strada Scoalei de Arte,—care în zadar apoi ceruse la diferite autorităţi să i-o rescumpere,—că nimenia nu ş'a mai dat interes pentru aşa ceva.

Au intervenit în acest sens chiar unele ziare; dar piatra în chestiune nu se mai ştie ce a devenit pînă astăzi.

220. Stema lui Stefan XI, Petriceicu-Vodă, din 1673.

221. Ornament din Pravila lui Vasile Lupu-Vodă.

BIBLIOGRAFIA CĂRŢEI III.

Opurile citate în *Bibliografia Cărţilor precedente* nu mai sunt repetate în Bibliografiele următoare, cînd mai sunt consultate, sau de consultat, şi pentru unele din aceste din urmă.

146. *Acte Oficiale* atingătoare de organizarea definitivă a Principatelor-Unite Moldova şi Valahia. Broş. Iaşi. 1858.

147. *Acte Oficiale* urmate la ocazia Desrobirei Ţiganilor particulari din Moldova. Broş. Iaşi. 1855.

148. *Adresse envoyée au Sultan*, par un grand nombre de Valaques notables de Iassy, le 9 Dec. 1855. (*Le Siècle*, Paris, 15 Fev. 1856).

149. *Albumul Macedo-Român.* Redactat de V. A. Ureche. 1 vol. in fol., Bucureşti. 1880.

150. *Allepo, Paul de.* Călătoria Patriarhului Macarie în ţările Romîne. (In traduceri de Hăşdeu, Dr. Gaster, Emilia Cioran, etc.)

151. *Amiras.* Cronica anonimă a Moldovei, tradusă din greceşte. (Vezi Cogălniceanu M., Letopiseţe).

152. *Anagnosti, Michel.* La Valachie et la Moldavie. 1 vol. in 8⁰. Paris. 1837.

153. *Antonovici, Econ. I.* Istoria Comunei Bogdana, jud. Tutova. 1 v. in 8⁰. Birlad. 1905.

154. *Anuarul Cultelor şi Instrucţiei publice.* In 4⁰. Bucureşti. 1867—8.

155. *Arbure, Zamfir.* Basarabia în Secolul XIX. 1 v. in 8⁰. Bucureşti. 1899.

156. *Arkas, Micola.* Istoria Ucraïni-Rusi z malioncami. Drughe vidannea. 1 v. în 8⁰. Krakiv. 1912.

157. *Bacsici, P. Bogdan.* Călătoria sa în 1640. (In vol. XVII din Monumenta historiam Slavorum meridionalium spectanţia?).

158. *Bălcescu, Nec.* Putorea Armată. 1 v. in 8⁰. Iaşi. 1844.

159. *Bawr, General F. W.* Memoires historiques et géographiques sur la Moldavie. Leipzig.

160. *Bataillard, Paul.* La Moldo-Valachie. (In „Revue de Paris", 1 Juillet 1856, şi respunsul lui Grig. Ghika, ibidem; T. XXXIII, 1856, pag. 609—13 şi 15 Oct. 1856, pg. 293—331).

161. *Bathyani, V.* Reise durch einen Theil Ungarns Siebenbürgens, der Moldau und Buccovina im 1803. 1 v. Budapesta. 1811.

162. *Beaujeu, Chevalier de.* Memoires de divers voyages en Pologne, Allemagne, Moldo-Valaquie &., depuis 1679. 1 v. in 12⁰. Amsterdam. 1700.

163. *Becattini, Francesco.* Storia regionata dei Turchi. 8 v. in 8⁰. Venezia. 1791.

164. *Beldiman, Vornicul Alecu.* Eteria sau jalnice scene prilejite în Moldova, în 1821. 1 v. in 8⁰. Iaşi. 1861.

165. *Bianu, I.* Catalogul manuscriptelor romîneşti din Biblioteca Academiei Române. 4 părţi. In 8⁰. Bucureşti. 1897—909.

166. *Bianu, I.* Insemnări istorice şi literare, adunate din arhivele Galiţiene. (Analele Acad. Rom.) 1886.

167. *Bianu, I. şi Hodoşi N.* Bibliografie Romînească Veche. 1508—1830. 3 vol. în 4⁰. Bucureşti. 1899...

168. *Boldur-Lăţescu, T.* Adevărul Adevărat. Respunderea la Articulul din „Vocea Naţională", din 5 April 1866, etc. Broş. Cernăuţi. 1866.

169. *Bolintineanu, Dim.* Calendar Istoric şi Literar pe anul 1859. In 8⁰. Bucureşti.

170. *Botero, Giov.* Le relazioni universali. 1 v. in 4⁰. Vincenza. 1595.

171. *Burada, T. T.* Condica Şireţilor. Broş. Iaşi. 1895.

172. *Burada, T. T.* Scrierile muzicale ale lui Dumitru Cantemir. (Anal. Acad. Rom.) Bucureşti. 1911.

173. *Canta, Spatarul Ion.* Letopiseţul Moldovei. (Vz. Cogîlniceanu M., Letopiseţe).

174. *Cantemir, Prinţul Dumitru.* Divanul sau gîlceava Inţeleptului cu lumea &. 1 v. Iaşi, în Tip. Mînăstirei Sf. Sava. 1698.
175. *Cantemir, Prinţul Dumitru.* Scrieri Complecte. 8 v. in 4⁰. Buc. 1887—1901.
176. *Christ, Jos. de.* Voyage en Crimée par Iassy, suivi de la rélation de l'ambassade envoyée de Petersbourg à Constantinople, en 1793. 1 v. in 8⁰. Paris. 1802.
177. *Cioran, Emilia.* Călătoria Patriarhului Macarie din Antiohia în Ţările Romîne. 1653—8. 1 v. in 8⁰. Bucureşti. 1900.
178. *Cipariu, Timoteiu.* Arhiva pentru Istorie şi Filologie. 4 v. in 8⁰. Blaşiu. 1867—70.
179. *Cogâlniceanu, C.* Tabloul genealogic şi cronologic al Dragoşeştilor, Bogdăneştilor, Coriatoviceştilor şi Muşăteştilor, etc. Broş. Bucureşti. 1913.
180. *Cogâlniceanu, Enaki.* Letopiseţul Moldovei. (Vezi Cogâlniceanu, M., Letopiseţe).
181. *Cogâlniceanu, M.* Album istoric şi literar. 1 v. in 8⁰. Iaşi. 1845.
182. *Cogâlniceanu, M.* Desrobirea Ţiganilor, oborirea pronomiilor şi privilegiilor şi emanciparea ţaranilor. (Anal. Acad. Rom.). Bucureşti. 1890—91.
183. *Cogâlniceanu, M.* Romänische oder Walachische Sprache und Literatur. Broş. Berlin. 1837.
184. *Colson, Felix.* De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de la Valachie. 1 v. Paris. 1839.
185. *Costin, Miron.* Opere complecte. 2 v. in 8⁰. Bucureşti. 1886—88. (Ed. Acad. Rom.)
186. *Costin, Neculai.* Carte pentru descălicatul dintăi al Moldovei. (Vz. Cogâlniceanu, M., Letopiseţe).
187. *Dascalul, Simion.* Apendics pentru Despot-Vodă. (Vz. Cogâlniceanu, M., Letopiseţe).
188. *Del-Chiaro, Antonio.* Viaggio in Valachia e Moldavia. 1 v. Milano. 1822.
189. *Descrierea răsboaielor puterilor creştine cu Turcii şi Tatarii.* Augsburg. 1701. (In limba germană, după *Asaki*).
190. *Diaconovici, Corneliu.* Enciclopedia Română ilustrată. 3 v. in 8⁰. Sibiu.
191. *Documentele Parohiei Bisericei 40 de Sfinţi*, din Iaşi.
192. *Documentele Parohiei Bisericei Catolice*, din Iaşi.
193. *Drăghici, Postelnicul Manolache.* Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani. 2 v. in 8⁰. Iaşi. 1857.
194. *Dumitrache, biv-vel-Stolnic.* Istoria evenimentelor din Orient, cu referinţe la Principatele Moldova şi Valachia. (Anale Acad. Rom.). Bucureşti. 1888.
195. *Enăceanu, Episcopul Ghenadie.* Eraldica veche a Românilor. 1 v. in 8⁰. Bucureşti. 1894.
196. *Engel, I. Cristian.* Geschichte der Moldau, Walachei, Ungarn etc. 5 v. in 4⁰. Halle. 1801.
197. *Engel, I. Cristian von.* Geschichte der Ukraine und der ukrainen Cosaken. 1 v. in 4⁰. Halle, 1796.
198. *Erbiceanu, Const.* Barbaţii culţi greci şi români şi profesorii din Academiile de Iaşi şi Bucureşti din epoca Fanarioţilor. 1650—1821. (Anale Acad. Rom.). Buc. 1905.
199. *Gebhardi, Ludwig-Albrecht.* Geschichte der Walachey und Moldau in der guthril-grayschen allgemeinen Weltgeschichte. Leipzig. 1782.
200. *Gervescu, Victor.* Dimitrie Cantemir Domnul Moldovei. Tradus din ruseşte. Broş. Bucureşti. 1902.
201. *Gheorghiu, I. Bucăuanul.* Ceva despre Adunarea Ad-hoc a Moldovei. Broş. Paris. 1857.
202. *Geschichte des gegenwärtigen Kriegs zwischen Russland, Polen, und der Ottomanischen Pforte.* (T. XIV). Frankfort. 1772.
203. *Ghica, Ioan.* Genealogia Ghiculeştilor. (Arhiva St. şi Lit. Iaşi, IX).
204. *Ghica, Ioan,* Amintiri din pribegia după 1848. Bucureşti. 1887.
205. *Gion, G. I. Ionescu.* Dacia Caterinei a II-a. Conferinţă. Bucureşti. 1893.
206. *Gion, G. I. Ionescu.* Istoria Bucureştilor. 1 v. in 4⁰. Bucureşti. 1899.
207. *Girardin, Emile de.* Solution de la Question d'Orient. 1 v. in 12⁰. Paris. 1854.
208. *Giurescu, Const.* Contribuţii la studiul Cronicelor Moldovene. (Anale Acad. Rom.). Bucureşti. 1908.
209. *Grande Encyclopedie, La.* 31 vol. în 4⁰. Paris. f. d.
210. *Greceanu, Stef.* Acte privitoare la stabilirea armăriilor oficiale. 1 vol. Bucureşti. 1900.
211. *Gretzmiller, Fr.* Topographisch-historische Beschreibung der beiden Fürstenthümer Moldau und Wallachei. Wien. 1810.
212. *Hăşdeu, B. P.* Ion Vodă cel Cumplit. 1 v. in 8⁰. Bucureşti.
213. *Herjeu, Colonel C. N.* Istoria armei geniului. 1 v. în 4⁰. Bucureşti. 1902.
214. *Hulsius, Levin.* Descriptio Transylvaniae, Moldaviae et Valachiae. 1 v. in 4⁰. Francof...(ortis). 1594.
215. *Hurmuzachi, Eudoxiu.* Documente privitoare la Istoria Romînilor. 25 v. in 4⁰. Bucureşti. 1887...
216. *Iacovencu, Ignatiu.* Moldavia i Valahia să 1820 po 1829 godă. 1 v. in 8⁰. St. Petersburg. 1828.
217. *Ilarianu, A. Papiu.* Tesauru de monumente istorice. 3 v. in 4⁰. Bucureşti. 1863.
218. *Ioppecourt et Baret.* (1611—17)? Histoire des troubles de Moldavie...
219. *Iorga, N.* Acte şi Fragmente privitoare la Istoria Rominilor. Bucureşti. 1895.

220. *Iorga, N.* Istoria Romînilor. 1 v. în 8°. Vălenii de Munte. 1910.

221. *Iorga, N.* Pretendenţi Domneşti în Secolul al XVI-lea. (Anale Acad. Rom.). Bucureşti. 1898.

222. *Istoria Moldo-Română*, după manuscripte găsite în Cozia şi Şerbăneşti. 1 v. în 8°. Bucureşti. 1858.

223. *Joubert et F. Mornand.* Tableau historique, politique et pittoresque de la Turquie et de la Russie. 1 v. Paris. 1854.

224. *Karaczay, I. de.* Beiträge zur europäischen Länderkunde. Die Moldau, Wallachey, Bessarabien und Bukowina. 1 v. Viena.

225. *Kubalski, N. A.* Recherches historiques et statistiques sur les peuples d'origine slave, magyare et roumaine. 2 v. in 8°. Paris. 1852—3.

226. *Lahovary, Ch. Gr.* Memoires de l'Amiral Paul Tchitchagof, Gouverneur des Principautés de Moldavie et Valachie, en 1812. 1 v. în 8°.

227. *Langeron, General Comte de.* Memoires... (In *Hurmuzachi*).

228. *Laroche, Ch.* La Crète ancienne et moderne. 1 v. în 12°. Paris. f. d.

229. *Longinescu, St. Gh.* Istoria Dreptului Românesc. 1. v. în 8°. Bucureşti. 1908.

230. *Mavrocordato, Hospodar de Moldavie.* Dictionnaire de Romeika, grec-moderne, avec la traduction française et italienne, publié par les ordres de... 3 v. in 4°.

231. *Melchisedec, Episcopul.* Relaţii istorice despre ţările Române, dela finele veacului XVI şi începutul celui al XVII. (Anale Acad. Rom). Bucureşti. 1881.

232. *Muncke, Chevalier F.* Lettres sur la Moldavie. („Revue du Midi", 1839, pag. 20—3).

233. *Muste, Neculai.* Letopiseţul Moldovei atribuit lui... (Vz. *Kogâlniceanu M.*, Letopiseţe).

234. *Năsturel, Lt.-Col. P. V.* Sigilografia Română („România Militară"), Buc. 1892.

235. *Neculce, Ion.* Letopiseţul Moldovei. (Vz. M. Cogâlniceanu, Letopiseţe).

236. *Negruzzi, Const.* Scrieri complecte. Bucureşti. 1910.

237. *Negruzzi, Iacob.* Cîntecul sau Stihuirea lui Grigore Ghica Vodă. (Anale Acad. Rom.). Bucureşti. 1910.

238. *Palauzow, Spiridon.* Rumynskiia Gospodarstwa Walachia i Moldawiia w istorico-politiczeskom otnoszenii. 1. v. in 8°. St. Petersburg. 1859.

239. *Papadopol-Callimachi, A.* Amintiri despre Curtea Domnească din Iaşi. (Convorbiri Literare, XVIII). Iaşi.

240. *Papadopol-Callimachi,* A. Generalul Paul Kissileff in Moldova şi Ţara Românească, 1829—1834; (Anale Acad. Rom.). Bucureşti. 1886—7.

241. *Perluisier, Ch.* La Valachie, la Moldavie, et de l'influence des Grecs du Fanar. 1 v. in 8°. Paris. 1822.

242. *Philippides, Dim.* Istoria Românіei (In greceşte). 1 v. în 8°. Lipsca. 1816.

243. *Piehl, Profesor.* Geschichte der naturlichen Beschaffenheit und Verfassung der Walachey und Moldau. 1 v. Strasburg. 1790.

244. *Plesczcew, Sergie.* Pluteşestvie Lorda Baltimora. 1 v. Petersburg. 1776.

245. *Pologne (La) à la mort de Sigismond-Auguste.* carte dressée par F. Wrotnoschi, in *Le Marquis de Noailles, de Valois et la Pologne*, en 1572. 1 v. in 8°. Paris. 1878.

246. *Quirini, Fra Bernardino.* Relationi di... Osservanti de S-to Franco Vescov Argensis, nelle provintia di Moldavia et Valachia. 1 v. 1599.

247. *Răşcanu, P.* Lefurile şi veniturile boerilor Moldovei în 1716. 1 v. în 8°. Iaşi. 1887.

248. *Regnault, Elie.* Istoria politică şi socială a Principatelor Dunărene. Trad. de I. Fătu. 2 v. in 8°. Bucureşti. 1856.

— 249. *Relaţie anuală* despre lucrările Administraţiei Moldovei, 1849—50. Broş. Iaşi. 1850.

— 250. *Relaţie despre ceremonia* înmormîntărei Caimacamului Teodor N. Balş. Broş. Iaşi. 1857.

251. *Rîmnicului, Ghenadie al.* Principele Antioh Cantemir. (Revista Nouă). Bucureşti. 1889.

252. *Rizo-Neroulos, Iacovaki.* Fragments historiques sur les événements militaires rélatifs à l'invasion d'Ypsilanté en Moldavie. 1 v. in 8°. Moscova. 1822.

253. *Rizo-Rangabé, E.* Livre d'or de la noblesse Phanariote...

254. *Ropală, Elefterie.* Noţiuni de Istoria Românilor. 1 v. în 8°. Iaşi. 1891.

255. *Salaberry, Comte de.* Essais sur la Valachie et la Moldavie, théâtre de l'insurrection de Ypsilanti. 4 v. in 8°. Paris. 1813.

256. *Schléder, I. G.* Theatri Europaei oder Historischer Beschreibung der denckwardigsten Beschichten von Iahr 1647. bis 1651. 6 v. in 4°. Frankfurt pe M. 1663.

257. *Sestini, Domenico.* Viaggio in Valahia e Moldavia, con osservazione storiche, naturali e politiche. 1 v. in 8°. Milano. 1853.

258. *Siebmacher's, I.* Grosses und algemeines Wappenbuch. 2 v. in 8°. Nürnberg.

259. *Someri, Pirnensis Ioannis.* Regis Hungarici et clades Moldavica... 1 v. in 8°. Witemberg. 1580.

260. *Soutzo. Prince N.* Memoires du... 1 v. in 8°. Vienne. 1899.

261. *Sturdza, Al. C.* Règne de Michel Sturdza, Prince Régnant de Moldavie. 1834—1849. etc. 1 v. in 4°. Paris, 1907.

262. *Sturdza, Al. C.* L'Europe Orientale et le role historique des Maurocordato. 1660 — 1830. etc. 1 v. in 4⁰. Paris. 1913.

263. *Sturdza, Dim. A.* Insemnătatea Divanurilor Ad-hoc din Iaşi şi Bucureşti în istoria renaşterei României. 5 v. în 4⁰. Bucureşti. 1911.

264. *Tanoviceanu, I.* Marele Spatar Ilie Ţifescu şi omorîrea lui Miron şi Velişco Costin. (Analele Academiei Rom.) Bucureşti. 1910.

265. *Urechia, V. A.* Schiţe de Sigilografie Românească. Broş. Bucureşti. 1891.

266. *Uricariul, Axinte.* A doua Domnie a lui Neculai Mavrocordat în Moldova. (Vz. Cogîlniceanu, M., Letopiseţe).

267. *Ursu, Dr. I.* Historia Turchesca, de Donato da Lezze. (Anal. Acad. Rom.). Bucureşti. 1912.

268. *Vasile Voevodul.* Carte Românească de învăţătură dela pravilele Impărăteşti şi alte giudeţe, cu sila şi cu toată cheltuiala lui... 1 v. in Fol. Iaşi. 1646.

269. *Xenopol, A. D.* Istoria şi genealogia Casei Callimachi. 1 v. în 4⁰. Bucureşti. 1897.

270. *Xenopol, A. D.* Primul proect de constituţie a Moldoveì, din 1822. (Anale Acad. Rom.). 1898.

271. *Xenopol, A. D.* Unionişti şi separatişti. (Anale Acad. Rom.). Bucureşti. 1908.

272. *Zallony, Marc-Philippe.* Essai sur les Princes de la Valachie et de la Moldavie, connus sous le nom de Fanariotes. 1 v. Paris. 1830.

273. *Zinkeisen, Ioh. W.* Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa. 6 v. in 8⁰. Gotha. 1859.

PERIODICE:

21. *Ateneu-lu Românu.* Foaie lunară, red. de V. Alexandrescu (Urechia). Iaşi. 1861.

22. *Arhiva Albinei.* Suplement la *Albina Românească.* Iaşi. 1847.

23. *Arhiva Românească.* Revistă trimestrială, redactată de M. Cogâlniceanu. Iaşi. 1841—45—60.

24. *Buletinul Adunărei Ad-hoc a Moldavici.* Iaşi. 1857.

25. *Buletin, Foae Ofiţială,* septămînală. Iaşi. 1833—34—41.

26. *Buletinul Societăţei Numismatice.* Foaie lunară. Bucureşti. 1904.

27. *Dacia Literară,* sub direcţia lui M. Cogâlniceanu. Iaşi. 1837, 1840 şi 1859.

28. *Floarea Darurilor.* Revistă septămînală. Bucureşti. 1908.

29. *Foaia de Istorie Română.* Red. de B. P. Hăşdeu. Iaşi. 1857.

30. *Foaia din Moldova.* Revistă red. de B. P. Hăşdeu. Iaşi. 1863.

31. *Liberalul.* Ziar politic, cotidian. Iaşi. 1908.

32. *Monitorul Oficial al Moldovei.* Iaşi. 1859.

33. *Revista Nouă.* Foaie lunară, red. de B. P. Hăşdeu. Bucureşti. 1889...

34. *România Literară.* Revistă, redactată de V. Alexandri. Iaşi. 1856.

35. *România Militară.* Revistă mensuală. Bucureşti. 1892.

36. *Săptămîna.* Revistă sub direcţia lui Costachi Negrutzi. Iaşi. 1853—4.

37. *Steaua Dunărei.* Ziar biseptămînal, redactat de M. Cogâlniceanu. Iaşi......

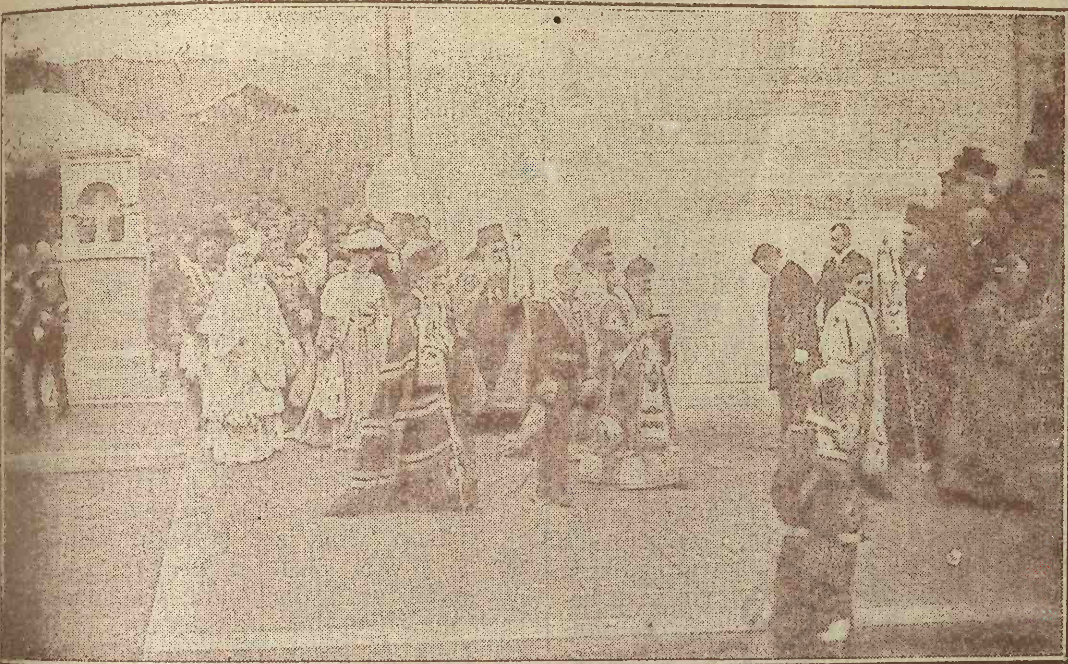
38. *Zimbrul.* Ziar politic. Iaşi. 1850.

2[illegible]2. Marca Moldovei, după *Siebmacher.*

NB. Isvoarele ilustraţiilor vor fi notate la tabela de materii generală.

Cîteva cifre din text şi mai ales din explicaţia gravurilor, sunt greşite, de ex. la pag. 121 sus, în loc de 1778, trebue să fie 1787; la pag. 128, jos, în loc de 1811, trebue 1812; la pag. 172, la mijloc, în loc de 1882, trebue 1842, etc.; asemenea numerotarea unor garvuri dela pag. 144 este greşită. Cu puţină bună voinţă cetitorul va corecta singur asemenea erori tipografice.

223. O clipă dela sfinţirea din nou, în 2 Octombre 1904, a bisericei reconstruite Sf. Neculai-Domnesc, în azistenţa Familiei Regale, a Capilor religiei şi a Demnitarilor Statului.

CARTEA IV.

Scaunul Mitropolitan. Locaşurile de închinăciune.

a. Monumente istorice. Biserici poporane.

Rar tîrg din lumea creştină ortodoxă, din cîte cunoaştem din văzute şi cetite, posedă mai multe locaşuri sfinte de închinăciune, decît foasta capitală a Moldovei. In raport cu numărul locuinţelor şi a poporaţiei sale, Iaşul, din vremurile cele mai vechi şi pînă astăzi a avut un număr impunător de biserici ortodoxe, ce represintau şi susţineau cu putere simţul religios al poporului, singurul care a contribuit pînă astăzi mai mult decît orice alte împrejurări la mănţinerea şi continuitatea naţiunei şi a naţionalităţei sădită aici, ca într'un pustiu, de strămoşii ce, în vremuri încă nu destul de bine determinate, au primit creştinismul şi l'au considerat ca singura pavăză de acoperire, în potriva tuturor puhoiurilor barbare şi duşmane, ce au curs cu prisosinţă prin veacuri asupra oropsitului şi mult încercatului pămînt a Moldovei.

Şi din vechi, şi astăzi încă, Iaşul s'a mîndrit cu monumentele sale religioase, — şi, oricine se apropria sau se apropie şi acum de acest oraş, este plăcut surprins dela departarea cît vede cu ochiul, de strălucirea nenumăratelor turnuri, ce resfrîng razele soarelui, ca nişte focare de pietre nestimate.

Impodobite pe din afară, şi mai ales pe dinlăuntru, conţinînd mai toate obiecte sfinte, odoare, icoane, cărţi şi mobilier ce compun adevarate comori istorice, în cari aurul şi argintul sunt răspîndite cu dărnicie, — aceste temple sfinte constituesc cea mai vie dovadă de mentalitatea şi vlaga puternică a poporului băştinaş, care, mulţămită acestor calităţi înalte a ajuns şi s'a ridicat pînă la nivelul în care se găseşte astăzi.

Voi descrie dar aice, pe cît mijloacele îmi ingăduesc acum, fiecare din aceste monumente, în trăsături generale, cu părerea de rău însă, că nu pot aduna şi publica nici deastădată absolut tot ce se află şi merită a fi descris, din sfintele locaşuri ieşene, şi se află mult, foarte mult în ele — pentru care lucrare ar trebui cîteva volume.

*

1. Biserica Albă (1472).
2. Biserica Stratenia (1682).
3. Biserica Sf. Gheorghe (1761).
4. Catedrala Mitropolitană (1833).

— Stradele Ştefan-cel-Mare, Lt.-Col. Langa şi Mitropoliei —

Biserica cea mai mare şi mai impunătoare din tot Iaşul este astăzi Mitropolia, sau Catedrala Mitropolitană. In ea oficiază Capii religiei ortodoxe, cu reşedinţa în Iaşi, cari purtau odinioară titlul de: *Mitropolit al Moldovei şi Sucevei, şi Exarh al Plaiurilor,* — iar astăzi se mărginesc cu titlul numai de *Mitropolit Moldovei.*

Titularul Scaunului Mitropolitan din Iaşi avînd supremaţia şi conducerea tuturor clericilor din întreaga Moldovă, de aice pleacă toate dispoziţiile canonice pentru regularea slujbelor Dumnezeeşti, şi aici vin să se hotărască toate cererile de deslegări sau rînduieli ale trebürilor bisericeşti, afară de acele cari sunt de resortul Episcopiilor respective de Roman, Huşi şi Galaţi.

De la venirea celui întăi Mitropolit în Iaşi, odată cu Domnia ţărei, in 1564, a fost nevoie ca acest Cap al religiei să'şi aibă o reşedinţă hotărîtă la o anumită biserică, unde să'şi îndeplinească îndatoririle sale arhipăstoreşti.

Cel mai vrednic local pentru această menire, nu putea fi socotit pe atunci decît Biserica Domnească, acea zidită de Voevodul Stefan-cel-Mare, cu hramul *Sf. Neculai,* aşezată în coasta chiar a Curţilor Domneşti.

După unele păreri însă, şi din contrazicerile ce se ivesc în documentele vechi ale Mitropoliei, s'ar crede că lucrul nu a fost aşa; căci în acea vreme avea fiinţă şi o biserică cu hramul *Naşterea Sf. Ioan Botezătorul,* pronumită *Biserica Albă,* ce se crede a fi fost zidită tot de către Stefan-cel-Mare, în anul 1472, in amintirea înfrîngerei lui Radu-Vodă la Soci. (*Dr. Istrati, Biserica şi Podul din Borzeşti*). Aici se susţine de unii că a fost aşezată mai întăi Mitropolia titulară; dar că Mitropoliţii de pe atunci slujiau în acelaş timp şi mai cu preferinţă în Biserica Sf. Neculai-Domnesc, aceasta o atestă la 1593 un călător rus, Trifon Corobeinicov, într'un manuscript păstrat în *Academia Spirituală* din Moscova. (*Ioan Bogdan, Archiva St. şi Lit., I*).

In epoca lui Vasile Lupu-Vodă, Mitropolitul slujeşte mai mult în biserica Trei-Ierarhi, cea din nou zidită de acest Domnitor, avînd însă locuinţa tot la Biserica Albă, care era aşezată chiar pe locul unde se află astăzi ridicată Catedrala Mitropolitană. Să nu se confunde cu Biserica, pronumită *Albă,* existentă încă şi astăzi în stradela Albă.

In anul 1677 Anton Ruset-Vodă reface aproape în întregime Biserica Domnească a Sf. Neculai, şi într'unul din hrisoavele sale zice: „*Nefiind scaun de Mitropolie* aicea în tîrgul nostru în Iaşi, şi fiind această biserică în tîrgul din Iaşi aproape de Curte, unde este hramul Arhierarh şi de minuni făcător a lui Hristos Neculai, carea este zidită dintru'ntăi de prea bunul şi fericit Domn bătrînul *Io Stefan Voevod,* şi fiind în această vreme stricată de foc şi de ploi, de jos din urzirea ei pînă sus în vîrf, n'am vrut să o lăsăm să se risipească şi să se strice de tot. Ci am luat pe Domnul Dumnezeu întru ajutor şi am pus multă cheltuială de o am tocmit de jos pînă sus, şi i-am tocmit clopotniţa şi o am înfrămăşat cu toate podoabele cum se cade desăvârşit, şi i-am făcut zid şi chilii prin prejur şi o am făcut *şi această scaun de Mitropolie,* să fie închinată scaunului celui vechiu, Mitropoliei de Suceava, ca să fie amîndouă un scaun de Mitropolie nedespărţite de toată ţara Moldovei, şi le-am dat în mîna Părintelui şi rugătorului Dosoteiu, Arhiepiscop şi Mitropolit a toată ţara.“

Reese din acest document cum că în Iaşi n'ar fi fost un scaun *statornic* de Mitropolie, dela strămutarea Capitalei aici, ci cu *numele* era încă tot în Suceava, cu toate că Mitropoliţii ţărei nu mai stăteau acolo, iar că slujba de căpetenie a Capului religiei din Moldova se făcea, după împrejurări cînd într'o biserică, cînd în alta, pînă cînd Ruset-Vodă, şi după dînsul urmaşii sei, stabilesc anumite biserici ce'au a servi de Mitropolie.

Deci după ce Anton Ruset-Vodă repară biserica Sf. Neculai-Domnesc, făcînd şi case încăpătoare în jurul ei, Mitropolitul ţărei se stabili acolo şi rămase la această biserică pînă la anul 1682.

*

Incă de pe timpul domniei lui Gheorghe Duca-Vodă, Doamna sa *Anastasia,* fiica Hatmanului *Sandu Buhuş,* văzînd că Biserica Albă era crapată de sus pînă jos de un mare cutremur, se hotărî să o rezidească, schimbîndu-i şi hramul în acel de *Stratenia* sau *Intimpinarea Domnului,* pe locul chiar unde se află astăzi Catedrala Mitropolitană. Eşind însă Duca din scaun, biserica rămase nesfîrşită. După ce acest domnitor muri în Constantinopol, Anastasia Doamna văduvă, se întoarse în Iaşi, şi fiind Domnitor fiul seu Constantin Duca, şi răscumpărînd mai multe locuri şi case din jurul bisericei ce începuse a reclădi, desfiinţă din temelie vechea biserică Albă, cu hramul *Naşterea S-tului Ioan Botezătorul,* şi cu mari cheltueli şi danii sfîrşi noua biserică *Stratenia,* cu destinaţie anume ca să fie *Mitropolie ţărei.*

Această biserică, pecît se ştie, era toată zidită de piatră, dar puţin încăpătoare şi puţin ornată. Ea n'a putut dura decît pînă în anul 1833, cînd, ajungînd în ruină, Mitropolitul Veniamin Costache se văzu nevoit a o dărîma. Din tot acest monument nu s'a mai pastrat decît un pomelnic sapat în marmură, pe care, găsindu-l în una din băştile palatului seu, reposatul Mitropolit Iosif Naniescu dispuse a se aşeza în păretele Catedralei reconstruite actuale, chiar la Sfîntul-Jertfelnic.

Dau pe pagina 188 reproducerea marmurei pe care e sapat pomelnicul; şi iată aici traducerea acestui document insemnat, scris în limba slavonă: „Pomeniţii: Eustratie Dabija Voevod, Ecaterina Doamna, Duca Voevod, Anastasia Doamna, Constantin Voevod, fiul lui Duca Voevod, Stefan Voevod, fiul lui Radu Voevod, ginerile lui Duca Voevod, Doamna lui Ecaterina fiica Ducăi Vodă, Matei Voevod fiul lui Duca Voevod, Alexandra Doamna, fiica lui Duca Voevod, Maria Doamna fiica lui Duca Voevod, Safta Doamna fiica lui Duca Voevod, Anastasia Doamna fiica lui Duca Voevod. Morţii: Crîstea, Anastasia, Dumitru şi fiii sei Andrei, Iacov, Maria Doamna, fiica lui Dabija Vodă, Stefan Voevod, fiul lui Duca Voevod, Maria Doamna fiica lui Duca Voevod, Ionaşcu, Simana, Ileana, Nicula, Alexandra, Savin Vornic, Ileana Doamna, Miron, Teodoru cu fiii lor, Necolai, Aniţa, Ileana, Constantin, Ileana, Mihai Şetrariu, Nastasia, Mitropolitul Dosoteiu. Leatu de la Adam, 7190". (1682).

După cît se vede din această inscripţie, rezultă că Mitropolia fu zidită în 1682, de şi actul de fondaţie făcut de Anastasia Doamna, poartă data 7203—1695, fiind probabil redactat mai tîrziu, cînd s'a reîntors de la Constantinopol şi a sfîrşit cu totul ornarea bisericei.

Temeliile bisericei Stratenia sînt încă în fiinţă sub Catedrala actuală, unde s'a dat peste ele cu prilejul restaurărei acestei din urmă.

*

Mitropolitul Gavriil Calimach a făcut din temelie *biserica S-tului Gheorghe,* în ograda şi la dreapta Mitropoliei, în anul 1761, care este şi astăzi încă în fiinţă, şi care a servit de Catedrală mai mult timp, pînă la restaurarea actualei.

Cînd Gavriil a zidit biserica Sf. Gheorghe, i-a dat titlul de *Mînăstire,* şi era în afară de ograda Mitropoliei Stratenia, fiind despărţită chiar printr'un zid, care s'a desfiinţat la 1766. St. Gheorghe este considerat ca patronul ţărei Moldovei, şi în aceastǎ consideraţie se pare că s'a zidit această biserică; mai tîrziu s'a dat hramul „St. Gheorghe", pe lîngă acel de „Intimpinarea Domnului" şi nouei Catedrale zidită la 1833.

Mitropolitul Iacob Stamati, dela 1792 la 1803, a refăcut Mitropolia, restaurînd-o după cum era şi în trecut, şi a dotat-o cu mai multe moşii; asemenea a făcut din nou casele de locuinţă cu paraclis în ele, cum au existat pînă în 1901, cînd s'a început refacerea lor. Tot acest Mitropolit a reînfiinţat tipografia Mitropoliei, înzestrînd-o cu patru teascuri nouă şi cu toate uneltele trebuitoare, inaugurînd-o în 7 Octombre 1799.

Din cercetările făcute rezultă că biserica Sf. Gheorghe a devenit Catedrală Mitropolitană numai după anul 1766, iar biserica Stratenia de atunci a slujit ca biserică pentru elevii Academiei, înfiinţată sau reorganizată de Grigore Al. Ghica-Vodă, alăturea cu ea.

Dr. Andr. Wolf, fost medic al Mitropolitului Iacob Stamate, vorbeşte astfel despre Mitropolia ieşană (1805):

„Clădirea aceasta (biserica Stratenia), se află aşezată între podul principal care duce la vechiul Palat princiar şi aşa numita mlaştina Bahluiului. Este incunjurată ca toate celelalte mînăstiri cu un zid rotund, şi la care numai pe dinlăuntru se află cîteva odăi mici pentru secretari, diaconi, slugi şi alte trebuinţi economice. Intrarea se află pe o întindere mică dela podul principal (Uliţa mare), înspre miazăzi, sub un turn jos, unde în mijlocul ogrăzei se deosebeşte biserica Mitropolitană cu hramul Sf. Neculai (?) şi care în privinţa construcţiei nu-i de nici o importanţă. Ceva mai spre stînga se află casa de locuinţă a Mitropolitului, pe care reposatul Mitropolit Iacob, în anul 1797 a ridicat-o din ruina caselor Mavrocordaţilor, reconstruind'o din temelie. Această casă e cu două rînduri şi ca pe viitor să nu mai poată sluji vre-unui Despot lumesc, Despotul bisericesc a făcut numai atîtea odăi cît i-au fost strict trebuitoare. Acolea se mai găseşte şi o *Tipografie valahă,* singura care se află în toată ţara".

Cît despre biserica a doua, *Sf. Gheorghe,* Wolf scrie că e o biserică frumoasă, fără mînăstire, clădită după cel mai nou stil, şi că în timpul celui din urmă războiu cu Turcii, Mitropolitul Leon a cedat-o Ruşilor, ca să'şi ţie în ea Sfînta-Slujbă.

*

Din vechile inscripţii de morminte, ce au fost în lăuntru şi în jurul Catedralei Sf. Gheorghe, se mai găseşte încă, în curtea Mitropoliei, o piatră sculptată, avînd *Marca Moldovei* pe ea, şi cinci versuri în limba grecească, referitoare la *Domniţa Smaranda,* fiica lui Grigore Ghica-Vodă, moartă în

1738. Acele versuri, traduse de *N. G. Dossios* (*Studiĭ Greco-Române*), sună astfel:

Aci zace sub pămînt după moartea ei
Prea strălucita *Domniţă*, nobila *Smaranda*;
Fiică a piosului *Egemon* al întregei *Dacie*
Domnul *Grigorie Ghica*, fruntaşul
Celor din Bizanţ, atit pentru strălucirea neamului
    cît şi pentru piositate.
        In anul 1738, Ianuar 22.

Alte inscripţii de pe morminte şi odoare bisericeşti din St. Gheorghe şi jurul Mitropoliei, se găsesc reproduse în broşura D-lui N. Iorga: *Inscripţii şi însemnări din bisericile Iaşului.*

*

In vremea Domniei lui Ioniţă Sturza şi a păstoriei Mitropolitului Veniamin Costachi, biserica Stratenia fiind crăpată de un cutremur şi arsă de foc, Veniamin se gîndi să clădească în locul ei o Catedrală măreaţă, şi după mai multe sfaturi cu Domnul ţărei, şi boerii sei, Vodă iscăli un hrisov la 8 August 1826, prin care se făcea apel la toată suflarea romînească, să contribue după putinţa fiecăruia, spre a se clădi o *Mitropolie nouă* şi încăpătoare, căci cele două biserici, în care se făcea slujba Mitropolitană erau mici şi ruinate.

Domnul contribui atunci cu suma de 83,995 lei, jumătate din cît se socotise că va costa clădirea. Dar pecînd începu a se aduna fondurile din toate părţile în acest scop, o invazie rusească ocupă Iaşul şi Moldova întreagă.

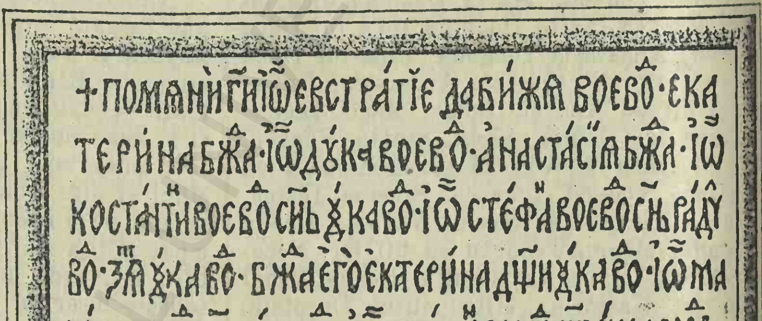
Ioniţă Sturza se văzu scos din scaun şi, dela 1828 pînă la 1833, Ruşii administrară Moldova prin generalii lor. Veniamin stătu neclintit la postul seu, însă activitatea sa nu mai avea nici un răsunet. Abia la 3 Iulie 1833, Veniamin reuşi să puie piatra fundamentală a Mitropoliei nouă, pe locul bisericei dărîmate Stratenia.

La 1834 fiind numit Domn Mihail Grigore Sturza, acesta împreună cu Mitropolitul Veniamin continuă opera începută.

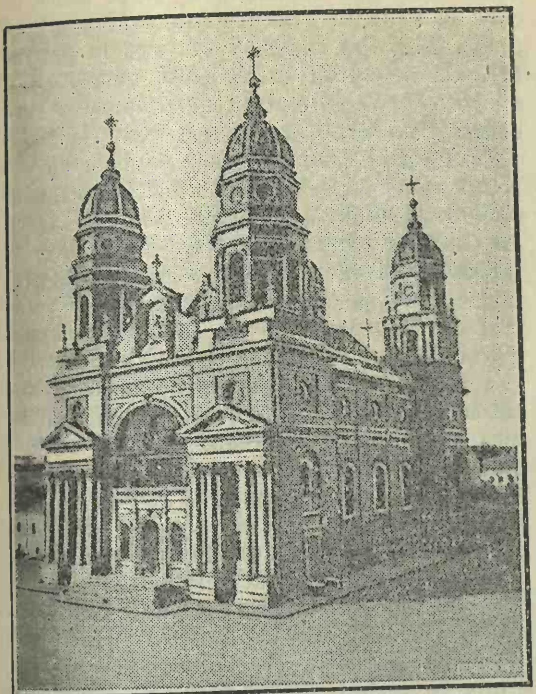
La 1839 Catedrala era aproape gata, şi numai mici podoabe mai trebuiau să i se adauge, cînd, din pricina unui defect de arhitectură neesplicat, cupola cea mare a Mitropoliei căzu, şi în păreţi se produse nişte crăpături de sus pînă jos. Toate încercările de a repara curînd stricăciunea rămaseră zadarnice, căci întreaga clădire colosală ameninţa cădere.

De atunci măreaţa zidire ce fu destinată a fi catedrala Capitalei Moldovei, rămase părăsită, sub formă de ruină, fără ca mult timp după aceea cineva să mai încerce a o aduce în starea pentru care era menită.

Abia în anul 1880 Corpurile Legiuitoare, după propunerea Ministrului Cogălniceanu, hotărîră să se reclădească această Catedrală pe cheltuiala Statului. După stăruinţele neobosite ale Mitropolitului Iosif Naniescu, şi cu ajutorul unui Comitet supraveghetor, compus din trei cetăţeni ai Iaşului, Scarlat Pastia, Lt-Colonelul Const. Langa şi Neculai Drossu, în timp de a-

224. Pomelnicul Anastasiei, Doamna lui Duca-Vodă, zis şi Pomelnicul Mitropolitului Dosoftei.

225. Catedrala Mitropolitană văzută la intrare.

proape opt ani, s'a restaurat monumentala clădire, şi în ziua de Sf. Gheorghe, 23 April 1887, ea s'a inaugurat şi sfinţit, în prezenţa însuş a Regelui Carol I, săvîrşind Sfintele Slujbe ocazionale pe lîngă Mitropolitul titular, şi E-piscopii de Roman, de Rîmnic, de Huşi, de Argeş şi de Dunărea-de-jos, precum şi şese Arhierei din ţara întreagă.

Cheltuiala primitivă a construirei Mitropoliei a fost cam de 5,000,000 lei vechi; restaurarea şi ornarea din nou, a costat pe Stat 1,258,233 lei noi 85 bani.

Luxul şi bogăţia cu care este ornată Catedrala ieşană, precum şi mărimea ei, fiind de curînd şi iluminată cu electricitate, face din acest monument unul din cele mai splendide temple Dumnezeeşti ale lumei creştine ortodoxe, şi o mîndrie a întregului neam romînesc şi în special a Iaşului.

In foasta catedrală, biserica Sf. Gheorghe de alăturea, din momentul inaugurărei celei nouă, nu se mai oficiază decît foarte rar, cite o slujbă Dumnezeească şi este pastrată acum mai mult ca un monument istoric.

*

5. Biserica de pe Poartă. (1563).
6. Biserica Doamnei. (?).

Din vremurile, probabil, cînd s'a aşezat însăşi Curtea Domnească în Iaşi, fie pentru locuinţa trecătoare, fie pentru cea stabilă a Domnilor Moldovei, se vorbeşte prin cronici de existenţa unor biserici, ori cel puţin paraclise, în interiorul acestei Curţi, şi în afară de acea ce s'a clădit apoi, dincolo de zidul Curţei, probabil în stil mai mare, şi care s'a numit St. Neculai-Domnesc.

In ilustraţiile, ce reprezintă Iaşul din veacurile trecute, (p. 3 şi 41 prec.), se pot vedea în interiorul Curţei Domneşti, zidiri şi clopotniţe respectabil de nalte, cari ne arată desigur forma în care erau construite bisericele din Curte.

Vechii noştri Domni erau evlavioşi şi buni creştini, cu toate că în atribuţiile lor n'aveau întru nimic, de multe ori, de a zugruma nenumărate vieţi, pentru timeri-ce capriciu sau pîră închipuită, sau de a răpi moşiile şi avutul a cui li se năzărea, sub un pretext ori altul. Aşa dar aveau nevoie să se roage cît mai des pentru ispăşirea pacatelor lor, cînd, în momente de reculegere, îşi dădeau samă de nedreptăţile sau crimele ce le făptuiau. Aşa fiind, se vede că în Curte exista — cel puţin de pe vremea lui Stefan Tomşa-Vodă primul, sau al doilea,—două biserici, ori paraclisuri, una *a Domnului*, zidită în turnul ce se înălţa deasupra Porţei principale nordice a Curţei, şi alta *a Doamnei*, în Palatul ei special, căci Domnul şi Doamna aveau fiecare palatele lor deosebite, cel din urmă numindu-se şi *Haremul Doamnei*.

In bisericuţa primitivă ce se afla în tur-

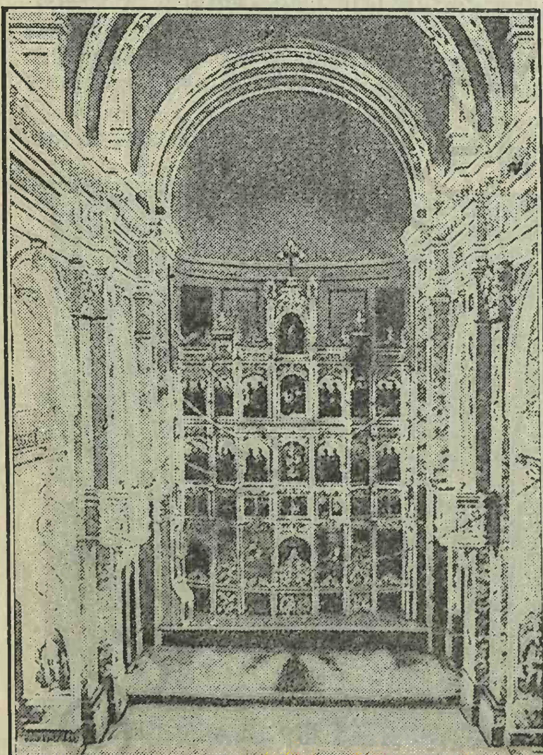
226. Catedrala Mitropolitană şi biserica Sf. Gheorghe, văzute dinspre strada Stefan-cel-Mare.

nul dela poarta Curţei, se făceau mai toate ceremoniile particulare ale familiilor Domnitoare, şi tot acolo dregătorii mari ai ţărei şi boerii erau ţinuţi să depue jurămîntul de credinţă către Domnie, ori de cîte ori se înoia Domnul.

Era strîmt de tot acest paraclis din turn, şi nu încăpeau în el decît puţini oameni; nici chiar cei mai simandicoşi boeri toţi, aşa că venind la domnie Mihail Racoviţă-Vodă, găsi cu cale să dărîme turnul de deasupra, şi să lărgească biserica, făcînd'o, zice letopiseţul, „mai mare şi mai întinsă decît toate celelalte din tîrg", -- lucru ce nu pare tocmai de crezut, căci în tîrgul Iaşului erau pe atunci biserici foarte încăpătoare, ca Sf. Sava, Trei-Erarhi etc.

Pe păreţii acestei biserici, *(M. Cogălniceanu)*, erau zugrăvite, în şir cronologic, chipurile tuturor foştilor Voevozi ai Moldovei, începînd chiar cu Dragoş-Vodă. Ce minunat lucru ar fi fost dacă asemenea zugrăvele s'ar fi păstrat pînă în ziua de astăzi, sau macar nişte copii bune după ele!

Din gravura ce am reprodus în pagina 173 precedentă, se vede cum era turnul patrat în care era biserica de pe Poartă, pe vremea lui Dumitru Cantemir-Vodă. In urma multor focuri şi asalturi, acel turn şi biserică, cum şi întreaga Curte Domnească ajunseră în ruină, şi numai pe vremea lui Alexandru Moruzi-Vodă, fu reconstruită Curtea şi turnul, însă acest din

227. Interiorul Catedralei Mitropolitane.

urmă mult mai economicos, şi în forma în care se vede în gravura din pagina precedentă 172, dar biserica nu mai fu pastrată, căci deasupra turnului se făcu o galerie rotundă în care cînta meterhaneaua Turcească, de cîte ori şedea Vodă la masă.

In Palatul Domnesc însă se făcu un *paraclis* special pentru Familia Domnitoare, care dură pînă la focul din Iulie 1827, ce distruse iar întreaga Curte. Atît Biserica Doamnei, şi paraclisul ce a înlocuit-o, cît şi biserica de pe Poartă, aveau ambele hramul Sf. Gheorghe, care era şi patronul Ţărei intregi. Cînd se reconstrui Curtea sub Mihai Sturza-Vodă, se dădu jos cu totul turnul dela Poartă şi nu se mai zidi, se zice, nici un paraclis în Palatul vechiu. Numai după ce Grigore Ghica-Vodă, urmă lui Sturza, şi se instală iar în vechea Curte, acesta puse să se reconstruiască un nou paraclis, la capătul Palatului, în spre miazăzi, şi, de astădată îi dădu hramul *Sf. Grigore,* după numele Domnului, fiind sfinţit la 4 Martie 1851. Acestea ni le spune istoricul contemporan *Manolache Drăghici*; totuş, în oficiul Stărei Civile a Iaşului am găsit condici matricole, aparţinînd bisericei cu hramul *Sf. Grigore ot Curtea Gospod*, pe anii 1839 şi 1840, în care se găsesc trecute botezurile a mai mulţi născuţi in aceşti ani, ceea ce dovedeşte că Paraclisul din Curte a fost reconstruit odată cu ea, în vremea lui Mihai Sturza, şi pe atunci chiar el purta hramul *Sf. Grigore.*

*

7. Biserica Sf. Neculai-Domnesc. (1491-93).

— Str. Anastase-Panu, Dreaptă, Ştefan-cel-Mare şi C. A. Rosetti. —

După cît se ştie, biserica Sf. Neculai de lîngă Curtea Domnească, este al doilea monument religios al Iaşului, fundat de Stefan-cel-Mare, după foasta *Biserica Albă.*

Vor fi fost şi alte biserici inaintea acestora, clădite în Iaşi, negreşit; dar vremea sau furia elementelor năprasnice, ce s'au abătut deatîtea ori asupra Iaşului, le vor fi distrus şi le-or fi şters şi urmele, — dacă, pe locurile lor nu vor fi fost clădite de strămoşii noştri alte locaşuri sfinte, fără însă să ne rămîe vre-un document sau inscripţie în care să se vorbească de clădirile precedente străvechi.

Cronicarii ne spun că Stefan-cel-Mare, după o bătălie sîngeroasă ce a avut cu Cazacii la Grumăzeşti, se întoarse prin Iaşi, unde descălecînd, şi reculegînduse probabil o bucată de vreme, hotărî clădirea unei frumoase biserici, cu hramul Sf. Neculai. Aceasta se întăreşte şi prin inscripţia făcută, în limba slavonă, care s'a găsit în zidul acestei biserici, şi care glăsueşte astfel, după traducerea Episcopului *Melchisedec*, din *Notiţe Istorice şi Arheologice;*

„In numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh, Io Stefan Voevod cu mila lui Dumnezeu Domnitor ţărei Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, voi şi zidi acest hram (biserică) întru pomenirea şi pentru ruga Sfîntului Erarh şi făcător de minuni Neculai, pentru sufletele răposaţilor părinţilor şi a fraţilor noştri, şi pentru sănătatea Domniei-noastre şi a fiilor noştri. Şi am început a zidi în anul 6999 luna Iunie 1. Şi s'a săvîrşit în şepte mii şi un an, luna August.“ (1491—1493).

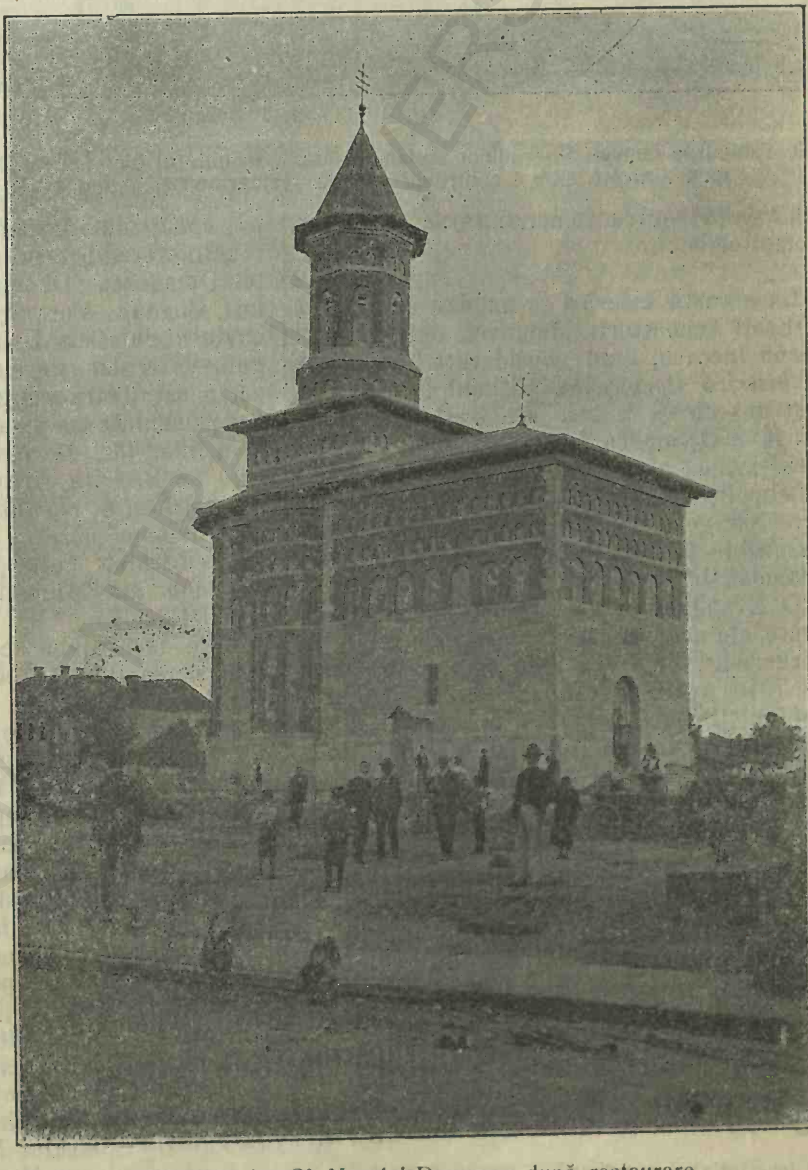
*

Una din cele mai vechi relaţii asupra acestui locaş, găsim în descrierea călătoriei rusului *Trifon Corobeinicof* prin Moldova, din anul 1593, în care cetim următoarele: „In Iaşi sunt zece, dacă nu mai multe biserici, de piatră şi de lemn; de catedrală slujeşte biserica Sf. Neculai făcătorul de minuni, mai mare şi mai înaltă decît biserica Sf. Neculai-Gostuneanul (o biserică din Moscova). Pe păreţii bisericei sunt zugrăvite praznicele împărăteşti şi proorocii, altarul e zugrăvit şi dinspre curte; clopotniţa de piatră se ridică peste tinda bisericei; tinda e mare şi jur împrejurul bisericei, iar biserica e împărţită în două părţi, din care una se încălzeşte; în biserică se află locul Voevodului, la dreapta cum intri întrînsa, în dosul clirosului, pe un anvon îngrădit caşi clirosul şi de toate părţile înbracat în postav roş. In acea biserică slujeşte Mitropolitul *Belenschii* (de la Biserica Albă), un protopop, patru popi şi doi diaconi. Biserica se află *în faţa Curţei Domneşti*.“

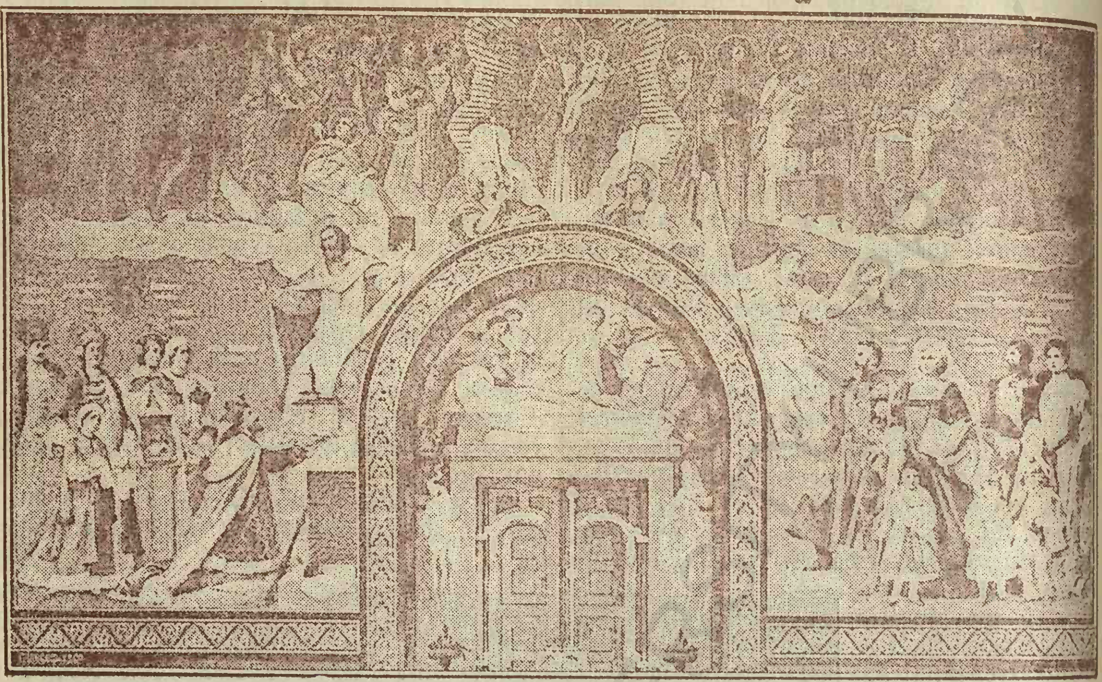
Aceste rînduri pun într'o lumină vie atît forma sau stilul în care era construită biserica Sf. Neculai, peste 100 ani tocmai după ce a clădit-o Stefan-cel-Mare, cit şi chipul cum se făcea în ea serviciul religios.

In anul 1676 această biserică era aproape cu totul ruinată. Văzînd aceasta Anton Ruset-Vodă de pe atunci, hotărî s'o meremetisască în cea mai mare parte, zidind din nou clopotniţa, ce a ajuns pînă în zilele noastre, şi adăugînd dinaintea bisericei clădite de Stefan-Vodă, o altă biserică mult mai mare, în care se înfiinţă încă două deosebite altare, unul la dreapta, altul la stînga vechiului monument. Aceste altare fură închinate unul *Sfîntului Arhidiacon Stefan*, iar cellalt *Sfintei Mucenice Varvara*, aşa că intrarea în biserica Sf. Neculai rămase în mijloc, între aceste două noui altare.

Tot atunci Anton-Vodă a făcut şi o cişmea în zidul bisericei, precum şi o *boltă*

228. Biserica Sf. Neculai-Domnesc, după restaurare.

229. Tablourile familiei Voevodului Stefan-cel-Mare, fundatorul bisericei Sf. Neculai, şi a familiei Regelui Carol I, care a contribuit mult la restaurarea şi împodobirea acestei biserici.

sau *tainiţă* pentru înmormîntarea familiilor Domnitorilor.

*

La această biserică se ungeau cu *Sfîntul Mir* toţi Domnitorii Moldovei, dela Lăpuşneanu încoace, fiind considerată totdeauna ca *biserică Domnească*. Ultimul Domn ce a fost uns aicea, a fost Grigore Alex. Ghica, la 2 Octombre 1849 (*Uricariul, XIII*). Deasemenea cînd era vorba să se aleagă Mitropoliţii Moldovei, mădulările Sfatului ţărei mergeau mai întăi de ascultau sfînta Leturghie la Sf. Neculai-Domnesc, şi apoi procedau la alegere.

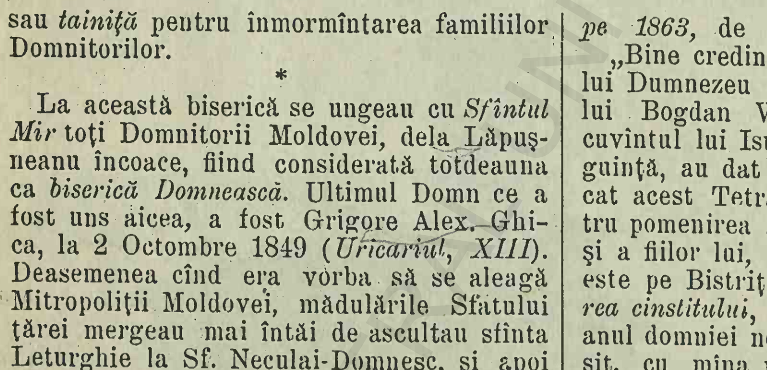
O Evanghelie ce se găseşte între cărţile sfinte ale acestui locaş, scrisă de mînă pe pergament, îmbrăcată cu argint, are data de 7010 April 23 (1502); pe ea se află o notă în limba slavonă, care, după traducerea Arhiereului Filaret Scriban, (*Calendar pe 1863*, de *Musceleanu*), sună astfel:

„Bine credinciosul Stefan-Voevod cu mila lui Dumnezeu Domn ţărei Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, din dragoste către cuvîntul lui Isus Hristos, din rîvnă şi sîrguinţă, au dat de s'au scris şi s'au ferecat acest Tetraevanghel; şi l'au dat pentru pomenirea sa şi a Doamnei sale Maria, şi a fiilor lui, la biserica Curţei lor care este pe Bistriţa, unde este hramul *Naşterea cinstitului, slăvitului prooroc Ioan*, în anul domniei noastre al 46-lea, şi s'au sfîrşit, cu mîna mult păcătosului Ieromonah Spiridon, din Mînăstirea Putna, anul 7010 April 23."

Cum de a ajuns această Evanghelie dela Mînăstirea Bistriţa la Biserica Sf. Neculai din Iaşi, nu se ştie.

Relativ la celelalte odoare, zugrăveli şi inscripţii ce se mai găseau în acest sfînt locaş înainte de dărîmarea lui spre restaurare, reproduc aici cele scrise de Episcopul Melchisedec, întrucît este cu neputinţă acum a se face o cercetare locală:

„In biserica Marelui Ştefan, pe păretele despre apus sînt portretele: ale *Marelui Ştefan*, al *Doamnei Evdochiei* şi al lui *Bogdan*. Fiind că pe timpul cînd a zidit Marele Stefan Biserica sfîntului Neculai avea Doamnă pe *Maria* fata lui *Radu-Vodă*,

230. Inscripţia pusă de Stefan-cel-Mare la fundarea bisericei Sf. Neculai.

231. Tablourile familiei lui Vasile Lupu-Vodă, fundatorul bisericei Trei-Ierarhi, şi a familiei Regelui Carol I, care a contribuit la restaurarea şi împodobirea şi a acestei biserici.

de aceia închiem, că portretele acestea sunt puse nu după altele vechi anterioare, ci din iniţiativa reparatorilor sub Ruset-Vodă, spre a păstra memoria primului ctitor, şi că cunoaşteau numai pre o soţie a Marelui Stefan, pre Evdochia de la Kiew. Deasupra ctitorilor, între Evdochia şi Bogdan, este o inscripţie grecească în versuri, în lauda Marelui Stefan şi a fiului seu Bogdan. Inscripţia este defectuoasă, atît din causa ştergerei unor ziceri, cît şi a necorectităţei scrierei. Am rugat pre Dl. G. Erbiceanu, profesorul de limba elină la Seminarul Socola, de o a transcris şi tradus. Inscripţia exprimă aceste laude către Marele Stefan :

Mai fericită este casa voastră decît a lui Solo(mon).
Cîţi cu sfîrşit bun aţi părăsit viaţa (aceasta).
Intrebat de Domnul a zis . . . . (şters)
De la aceştia statul a devenit o unitate, şi pe Bogdan
Domnul cel glorios al Moldaviei laud,
Carele din ei s'a născut, patria sa a stăpînit-o,
Şi a domnit cu cucernicie şi foarte liber,
Pentru care şi după moarte eşti ferici!.

Să vede că şi Domnii *Gheorghe Duca* cu soţia sa *Anastasia*, şi fiul lor *Constantin Duca-Vodă*, au fost binefăcătorii acestei biserici; căci şi portretele lor sunt zugrăvite pe păretele din dreapta Bisericei Marelui Stefan, şi cu epigrame greceşti, din care s'au conservat numai unele fraze întrerupte. Epigrama lui Constantin-Vodă s'a nimicit cu totul la restaurarea din urmă a portretelor, făcută în anul trecut. Dl. Erbiceanu spune că cetise şi copiase cîteva cuvinte ce rămăsese din acea Epigramă, şi care se raporta la lauda lui Constantin Duca-Vodă. Restauratorul a boit cu negru acel rest de cuvinte greceşti; a conservat însă resturile din epigrama lui Duca-Vodă, care în romîneşte sună aşa: *O prea glorioasă fală.... şi primul principe al Moldovei, şi ilustră glorie a ortodoxiei şi cea mai fericită mărire a virtuţei, deşi domneşti . . .*

In partea dinainte a bisericei, acea adaosă de Ruset-Vodă, pe păretele Bisericei lui Stefan, este zugrăvită judecata cea de pe urmă şi chinurile iadului. Ca o explicaţie şi arătare la acest tablou, pe păretele opus, la întrarea în biserică, deasupra u-

232. Bolta secriului Sf. Paraschive, din Trei-Erarhi.

şei de la despărţirea lui Antonie Ruset-Vodă, este o epigramă grecească, care în romîneşte se traduce aşa: „Văzînd omule starea cea goală şi dumnezeească judecată, tribunalul cel înfricoşat, şi pe Dumnezeu judecător, îi ia de mijlocitori către Domnul, pentru păcatele cele lipsite de desvinovăţire, pre îngerii ce bine stau ca nişte păzitori. Vezi flacăra cuptoriului şi înţăleptindu-te, primeşte această judecată.“

In altarul sfintei Varvara, în laturea dreaptă, este un cuvucliu sau baldachin, carele acum serveşte de proscomidiar. Acesta este mormîntul pe carele, precum spune cronicarul Neculcea, Antonie Ruset îl pregătise pentru sine. Pe frontispiciul cuvucliului se află Marca ţării: *bourul cu soarele* şi cu *luna*, şi o inscripţie greacă, în două rînduri, din care însă s'a pastrat numai o parte, care exprimă în romîneşte aceste cuvinte: *Minunatul Antonie Ruset... înţăleptul mormîntul seu* (το μνῆμα του) *s'a acoperit, lucru de mare cuviinţă.* Apoi inscripţia continuă romîneşte cu litere chirilice, aşa: *Tot fericitul Domn de Moldavia Antonii Ruset şau ales aciea...*

Antonie Ruset şi familia lui încă sunt zugrăviţi în interiorul Bisericei.

In partea stîngă, la altariul S-tului Stefan, este un vas de marmură, găurit la fund, unde se turna apa după botez. Vasul este bine conservat şi are această inscripţie cu litere cirilice: *Leat 6984, a bisericei lui Sfeti Neculai, ce sau făcut de Stefan Vodă.* Iară de altă latûre are: *Leat 1770 Mart 23, Dima Giambaş.* Aşa dar ctitorul acestei marmure, în anul 1770, a voit să pună pe opera sa şi data fondărei Bisericei de Stefan-cel-Mare, şi s'a ţinut de Letopiseţ, carele, precum am văzut, pune data fondărei acestui templu imediat după războiul din 1475.

Este încă un vas de aghiasmă, sau *cristelniţă*, de argint, făcut şi dat de Antonie Ruset, precum arată următoarea *inscripţie romînească* de pe ea, cu litere cirilice: *Această Creştealniţă datu o au Antonie Ruset Voevod, din mila lui Dumnezeu Domnul ţărei Moldovei,* **la Sănta Mitropolie** *unde iaste hramul sfeti Nicolae în Iaşi, pentru pomana sa. Vleat 7186. a ot 601. (1678). msţa Martie 24 dni.*

Din inscripţie se vede, că după strămutarea capitalei dela Suceava, Biserica Marelui Stefan din Iaşi a devenit Mitropolie, unde locuia şi Mitropolitul ţărei.“

*

Pe lîngă cele expuse de Melchisedec, a mai fost la biserica Sf. Neculai o *Icoană făcătoare de minuni*, cu chipul *S-tului Minah*, la care toţi bine-credincioşii ieşeni, şi chiar oameni din depărtări veniau de se închinau, cu credinţa de a se izbăvi de multe rele şi a se tămădui de boale grele. Dar după restaurare acea Icoană a fost mutată la biserica Sf. Constantin şi Elena, filiala Sfîntului Neculai-Domnesc, apoi în timpul din urmă la biserica Sf. Andrei. Mai este încă şi azi un Aer foarte bogat, cusut cu firuri pe catifea, cum şi un *Chivot* de ţinut sfintele Taine, dăruit de Antonie Ruset-Vodă, purtînd inscripţia: „...din mila lui Dumnezeu Domn al ţărei Moldovei, dau acest Chivot *Sfintei Mitropolii* unde este hramul Sf. Niculai-Domnesc ın Iaşi, în anul dela Adam 7186“.

Mai sunt două sfeşnice de alamă cu marca Moldovei şi cu titula lui Antonie-Vodă, — cum şi alte diferite odoare de preţ.

Altarul consacrat S-tului Arhidiacon Stefan era înspre miazănoapte, iar acel al Sfintei Varvara înspre miazăzi. La această Biserică se serbau înainte de restaurare, cinci hramuri: *Sf. Neculai* la 6 Decembre, *S-ta Varvara* la 4 Decembre, *Sf. Ştefan* la 27 Decembre, *Sf. Minah* la 11 Martie şi *S-ta Ecaterina* la 25 Noembre.

Altarul S-tului Stefan avea pînă în epoca noastră preoţi cari slujau în limba rusească, şi chiar mai mulţi erau de origină ruşi. Pe la 1865 era preot rus *Gheorghe Banişewski.* Condicile matricole erau ţinute aparte pentru altarul S-tului Ştefan, care îşi avea şi o pecete proprie, purtînd data 1676. Prin 1870—1878, vedem slujind la acest altar un alt preot rus, *Ieromonahul Dorofte*, călugăr venit de la Muntele Athos, care pe vremea resboiului ruso-turc din 77—78, fu luat la Crucea Roşie rusească, cu care făcu campania. Intorcînduse în Iaşi, el continuă slujba lui la Sf. Ştefan, pînă la dărîmarea bisericei.

*

Biserica Sf. Neculai a fost din vechime încunjurată cu ziduri de piatră, cu metereze, după cum se mai văd urme pînă astăzi, cînd parte din acele ziduri, despre Tîrgul-de-Jos (strada C. A. Rosetti), mai servesc ca păreţi unor case foaste bisericeşti.

Hotărînduse de Stat ca acest monument istoric să se restaareze, după cum a fost făcut de primul seu fundator, la 1884 începu lucrul, şi se dărîmă mai întâi biserica adăugită de Anton-Vodă; apoi, constatînduse oarecari crăpături mari în însăş biserica lui Stefan-Vodă, se dădu şi aceasta jos pînă la temelii, şi se începu restaurarea ei, care a durat pînă în anul 1904, sub direcţia arhitectului francez André Lecomte du Noüy. In acest an, în ziua de 2 Octombre, s'a făcut cu mare pompă serbarea sfinţirei din nou a bisericei, la care a asistat întreaga Familie Regală, Capii Religiei ţărei, mai mulţi Miniştri şi nenu-

măraţi demnitari şi oameni de samă din toată ţara!

Deşi nu gata încă pe deplin, mai rămînînd a i se face clopotniţa şi grilajele împrejmuitoare, totuşi de atunci, la diferite prilejuri, şi mai ales la serbarea hramului Sf. Neculai, biserica este deschisă publicului, — în aşteptare ca după ce întreagă restaurare va fi sfîrşită, — să se facă şi în acest sfînt locaş slujba Dumnezească de fiecare zi.

*

Asupra arhitecturei vechi şi a reconstruirei făcute în timpul din urmă, arhitectul Lecomte du Noüy ne-a dat o mică descriere, într'o broşură publicată în 1904 de *Administraţia Casei Bisericei,* pe care cred interesant a o reproduce aici în parte:

„Cu cît biserica Trei-Ierarhi din Iaşi surprinde şi încintă pe observator prin bogăţia, profuziunea şi diversitatea ornamentaţiunii sale exterioare, zice Dl. du Noüy, pe atît Biserica Sf. Nicolae-Domnesc poate să'l intereseze prin simplitatea şi francheţea construcţiunei sale bine caracterizate, unde se unesc, în mod armonios, piatra, cărămida smălţuită, terracota şi figurile colorate, fără alte elemente decît oarecari muluri împrejurul rarelor ferestre şi a uşei de intrare.

Cu dimensiuni mai mici ca Trei-Ierarhi, planul seu general, — simplificat prin absenţa vestibulului, — este absolut acelaş, împărţit în trei părţi: Nartexul, Chorul, deasupra căruia se ridică unica turlă, şi Sanctuarul. Mai vechiu cu un secol şi jumătate ca monumentul lui Vasile Lupul, se explică că acest plan a fost luat în urmă ca model.

Sf. Nicolae este una dintre numeroasele biserici clădite de eroul Moldovei, Stefancel-Mare, şi care reproduc aproape acelaş tip bizantino-romîn, tip mult întrebuinţat în ţară, în care se găseşte deja elementul gotic aplicat mai cu deosebire la încadrarea deschizăturilor, precum sunt uşile şi ferestrele. Una dintre caracteristicile Sfîntului Nicolae este de sigur dulcea coloraţie generală obţinută prin înţeleapta întrebuinţare a diverselor materiale, combinate în mod fericit cu picturile pe fund albastru.

Trebue să ne simţim fericiţi pentru că circumstanţe favorabile, secondate de înaltele încurajări ale M. S. Regelui, au permis ca să se reconstituiască în întreg, un edificiu datînd din al XV-lea secol, de care se leagă glorioase suveniri istorice.

Figurile pictate la exterior, — cuprinzînd şi serafimii, — încadrate în arcaturi de cărămidă aparentă, sunt în număr de 282. Procedeul întrebuinţat aci, le face aproape inalterabile conservînd aparenţa frescurilor. Este de observat o cantitate de butoni şi discuri smălţuite de colori diferite, împodobite cu diferite embleme şi ornamente, dispuse ca frize, sau care continuă arcaturile. Această polichromie, reprodusă după vechile modele, trebue semnalată. Origina sa nu este îndoelnică; aci însă ia un caracter particular.

Prin uşa, încunjurată de încadrarea sa gotică, la timpanul căreia figurează Sf. Nicolae, se intră direct în Nartexul rectunghiular, acoperit de o cupolă pe pendentif. Două mari arcuri cad pe console eşite, făcînd planul rectunghiular în formă patrată. Aci nu se văd muluri nici sculpturi. Construcţia se presintă cu o extremă şi francă simplitate, căreia nu-i lipseşte mărirea.

Din cauza principiului care a fost urmat şi păstrat de vechia coloraţie, — fondul albastru, — biserica este destul de intunecoasă. Ochiul trebue să se obicinuiască încetul cu încetul în această întunecime. Afară de aceasta, biserica nu primeşte lumină decît de la două ferestre garnite de vitraje, ferestre foarte înguste. In general, impresia este, ca să zic aşa, opusă aceleia ce simţi la Trei-Ierarhi, unde totul străluceşte într'o atmosferă aurită. După ce treci de coloane, pătrunzi la Cor, unde se formează în dreapta şi în stînga cele două absidiloe, puţin adînci şi slab luminate.

Deasupra, se deschide turla, sprijinită pe patru mari arcuri, formînd un plan patrat dispus în mod diagonal privitor la axa bisericii. In fund către Est, se ridică, în mod strălucitor, Tîmpla în lemn sculptat, poleită şi ornată de icoanele tradiţionale. Deasupra, la jumătatea cupolei absidului, Maica Domnului şi copilul Isus Christos, binecuvintează, prezidînd la sfintele mistere. Toţi pareţii, bolţile, cupolele, arcurile etc., sunt acoperite cu picturi ca la Trei-Ierarhi, representînd scene liturgice, însă pe fond albastru. Singure nimbele aurite ale sfinţilor, rees ca punte strălucitoare în armonia severă a acestei decoraţiuni religioase, executată cu cea mai mare îngrijire, după documentele cele mai autentice.

In Nartex, împrejurul uşei de intrare, se desfăşoară o magistrală compoziţie, reprezentînd moartea Sfintei Fecioare, la mijloc, cu portretele fundatorilor bisericei şi acelea ale familiei Regale. Tot mobilierul lucrat în stejar aurit, precum şi policandrele, sfeşnicele, candelele de bronz etc., sunt făcute graţie mărinimiei M. S. Regelui.

Biserica Sf. Neculai, n'a fost cruţată ca şi celelalte edificii de incendii şi cutremure de pămînt. Crăpată în toate sensurile, ea oferia aspectul cel mai lamentabil. Afară de aceasta, materialul întrebuinţat la construcţia ei, mai cu deosebire

233. Stefan cel Mare-Voevod, fundatorul Bisericei Sf. Neculai-Domnesc.

piatra, era de foarte rea calitate şi se desgrădea şi degrada cu multă uşurinţă. Deasemenea, partea anterioară a corpului bisericii şi faţada dispăreau cu totul, acoperită de o clădire masivă, adăogată către finele secolului XVII-lea. Insă toate elementele caracteristice necesare au fost regăsite succesiv în diferitele părţi mai mult sau mai puţin ruinate. Graţie lor s'a putut reconstitui în întregul ei biserica lui Stefan-cel-Mare, cu suma de *645,000 de lei*".

Iată şi inscripţiile noui, ce s'au pus după restaurarea de astăzi a bisericii Sf. Neculai-Domnesc: Intiia — pe o placă de bronz, aşezată afară deasupra uşii de intrare a bisericei; a doua — pe o placă de marmoră, aşezată în altar pe partea din dos a Tîmplii — comemorează preţioasele danii ce M. S. Regele a făcut bisericei: *calapiteazma, stranele* şi *odoarele.*

Intiia inscripţie:

† Noi Carol I
Domn şi Rege al României.

Indemnat de dorinţa şi de osirdia de a păstra şi ocroti locaşurile credinţei strămoşeşti, ridicat-am din nou, pe temeliile cele vechi şi întocmai după cum era înainte, acest sfînt locaş de rugăciune, în care se prăznueşte sfîntul Ierarh şi Făcător de minuni Nicolae.

Innălţată a fost această sfîntă biserică de Stefan Voevod cel Mare şi Sfînt, Domnul Moldovei, între anii 1491 şi 1493, şi s'a reînnoit de Antonie Ruset Voevod în anul 1676; iar acum în 2 Octomvrie 1904, în al trei-zeci şi optulea an al Domniei noastre, cînd toată suflarea romînească prăznueşte împlinirea a patru veacuri de la moartea Marelui Voevod Ştefan, s'a sfinţit din nou, Mitropolit al Moldovei şi Sucevei fiind Partenie Clinceni, iar Meşterul Arhitect Andreiu Lecomte du Noüy.

Inchinăţi-se ţie, Cerescule Părinte, acest locaş al păcei, ca în toată vremea să se adune în el poporul romînesc, spre a te slăvi pre tine, amintindu-şi vitejia strămoşească, prin care s'a ridicat regatul romîn.

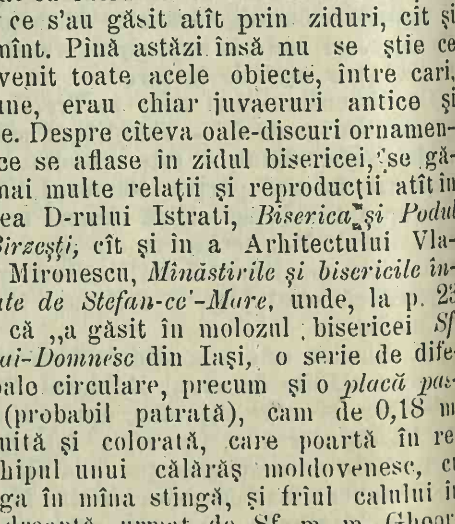
A doua:

† Noi Carol I
Domn şi Rege al României.

Pătruns de evlavie şi rîvnă pentru drept-credincioasa biserică a lui Hristos, hărăzit-am în anul mîntuirii 1904 şi al Domniei noastre al trei-zeci-şi-optulea, catapeteasma, stranele şi odoarele din această sfîntă biserică cu hramul sfîntului Ierarh Nicolae ca prinos adus Împăratului Ceresc pentru ocrotirea ce ne a dat în timp de pace şi de războiu, spre a întemeia Regatul Romîn.

*

Cînd s'a dărîmat biserica veche, s'a deschis mai toate mormintele ce erau prin jurul bisericei, şi s'a luat de personalul însărcinat cu lucrarea o sumă de obiecte preţioase ce s'au găsit atît prin ziduri, cît şi în pămînt. Pînă astăzi însă nu se ştie ce au devenit toate acele obiecte, între cari, se spune, erau chiar juvaeruri antice şi scumpe. Despre cîteva oale-discuri ornamentale, ce se aflase în zidul bisericei, se găsesc mai multe relaţii şi reproducţii atît in scrierea D-rului Istrati, *Biserica şi Podul din Birzeşti,* cît şi în a Arhitectului Vladimir Mironescu, *Mînăstirile şi bisericile întemeeate de Stefan-cel-Mare,* unde, la p. 23 arată că „a găsit în molozul bisericei *Sf. Neculai-Domnesc* din Iaşi, o serie de diferite oale circulare, precum şi o *placă patrată* (probabil patrată), cam de 0,18 m. smălţuită şi colorată, care poartă în relief chipul unui călăraş moldovenesc, cu ghioaga în mîna stingă, şi frîul calului in mîna dreaptă, urmat de Sf. m. m. Gheor-

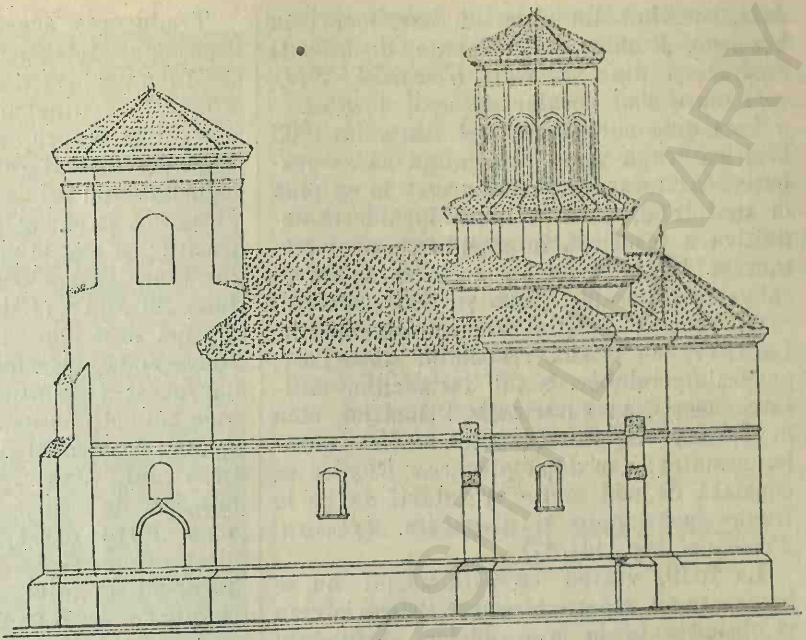

234. Pecetea mijlocie a lui Stefan-cel-Mare.

ghe, ca cuceritor de răsboaie. Placa aceasta se află actualmente în colecţia particulară a D-lui Dr. C. I. Istrati, din Bucureşti.

N'o fi representînd acest călăraş pe Bogdan, intemeetorul Moldovei, pe care'l găsim închipuit în alte gravuri vechi tot cu o ghioagă, ori cu un buzdugan în mînă?

Despre celelalte oale-discuri, din cari una reprezentînd Marca Moldovei, ce a fost găsită la Biserica Trei-Erarhi, o reproduc mai departe, nu se mai ştie nimic unde vor fi... fost aşezate.

235. Planul faţadei de miazăzi a Bisericei Sf. Vineri.

*

8. Mînăstirea S-ta Vineri. (Veacul al 15-lea sau al 16-lea).

— Piaţa Halei şi str. Anastase-Panu —

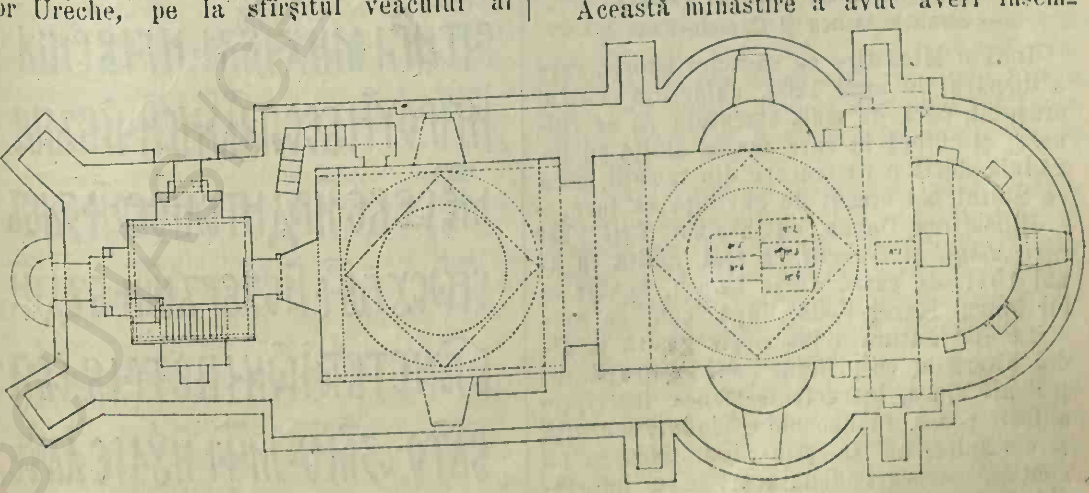
Pînă la 1878 a existat în Iaşi biserica pronumită *S-ta Vineri*, cu hramul *Cuvioasa Paraschiva*; ajungînd în ruină, ea s'a desfiinţat şi în locul altarului s'a ridicat un mic monument de peatră, cu o cruce deasupra, incungiurat de un grilaj de fier, care se găseşte astăzi situat în mijlocul pieţei Halei.

Această biserică, dispărută de pe faţa pămîntului, s'ar părea că a avut un interes istoric deosebit. Stilul în care a fost zidită este în mare parte asemănat celui a bisericei Sf. Neculai-Domnesc, ceea ce face a se crede că a fost zidită tot de Stefan-cel-Mare (*Calendar*, *Muşceleanu*).

Se susţine în acelaş timp că biserica aceasta ar fi fost zidită de Logofătul Nestor Ureche, pe la sfîrşitul veacului al 16-lea, după cum se vorbeşte într'un document din 1614, Iuliu 25, prin care călugării Sinaiţi, ce trăiau la această biserică în acel timp, se invoiesc cu Mitrofan, Episcopul Romanului, pentru ca acest din urmă să zidească o chilie lîngă zisa biserică, care să slujească drept metoh călugărilor din Mînăstirea Secul. (*Erbiceanu, Istoria Mitropoliei Moldovei*).

Despre această Mînăstire credem că vorbeşte Arhidiaconul Paul de Allepo, în următorul paragraf, din relaţia sa asupra petrecerei Patriarhului Macarie în Iaşi: „Lîngă Mînăstirea St. Sava, e o altă Mînăstire numită *Sf. Paraschiva*, cu frumoasă biserică, care e în mînile călugărilor din muntele Sinai. Pe zidul de deasupra uşii bisericei e pictat Sinai, muntele lui Dumnezeu, unde Moise a vorbit cu Creatorul. Mai sus e imaginea Mînăstirei".

Această mînăstire a avut averi însem-

236. Planul orizontal al bisericei Sf. Vineri.

nate, constînd din diferite case, locuri cu bezmene, şi chiar moşii donate de diferiţi credincioşi din vremuri (*Uricarul, XII*), cari toate s'au secularizat apoi de Stat.

Incă dela cutremurul cel mare din 1803 biserica crăpă tare şi ameninţa să se prăbuşească; totuş slujba a urmat în ea pînă în anul 1860, cînd se hotărî închiderea definitivă a bisericei, în aşteptarea unei restaurări. La 1874 un foc mare ce se ivi în suburbia dinprejur, arse şi acoperămîntul S-tei Vineri; bolţile rămase descoperite. La 1877, cu ocazia resboiului Ruso-Turc, generalul Golubec, şeful farmaciilor militare ruseşti, cu autorizaţia Primăriei, făcu în această biserică depozitul medicamentelor armatei; dar după plecarea Ruşilor se constată că mai multe argintării de pe la icoane fură rupte şi dispărute. (*Dosarul Primăriei Iaşi*, 141/67).

La 1879, văzînd că Ministerul nu se hotăreşte să repare biserica, Primăria ceru şi obţinu voia de a o dărîma. Arhitectul St. Emilian scoase atunci mai multe schiţe de planuri ale Bisericei, după cari reproduc gravurile în pagina precedentă.

Lucrurile şi odoarele din această biserică s'au trimes parte la Capela cimitirului Eternitatea, parte la Mitropolie, iar cîteva pietre mormîntale cu inscripţii romîneşti şi greceşti, ce s'au luat din jurul bisericei, se păstrează încă în cimitirul Eternitatea, şi după cîteva am luat cîte o copie facsimilă.

In jurul bisericei se afla, ca de obicei mai la toate bisericile din Iaşi, un mare cimitir, şi în mormintele ce s'au deschis, cînd s'a dărîmat biserica, s'au găsit diferite obiecte, ce denotau că acolo au fost îngropaţi oameni de samă, poate chiar din familiile domnitoare. Parte din obiectele acele s'au dat de Primărie Museului de Istorie Naturală din localitate.

*

9. Mînăstirea Dancu. (1541).

— Stradele Dancu şi Căpitan-Păun —

Incă o Mînăstire cu caracter istoric, care a dispărut în anul 1903, chiar din centrul oraşului, căci de mult ameninţa să se ruineze, şi chipul în care fusese zidită nu îngăduia decît o restaurare din temelii, ceea ce Statul n'a crezut de cuviinţă să facă.

Mînăstirea Dancu, cu hramul *S-ţii Voevozi Mihail şi Gavriil*, a fost zidită în anul 1541, de către Jurie Dancu, spatar al lui Petru Rareş-Vodă, după cum se constată din alăturata inscripţie găsită în zidul bisericei, cu prilejul unei reparaţii anterioare; însă, întrucît asemenea inscripţie a fost, poate, în deosebite rînduri muruită şi ciocănită, nu se ştie sigur dacă ea nu conţine oarecari denaturări sau întortochieri de scriere.

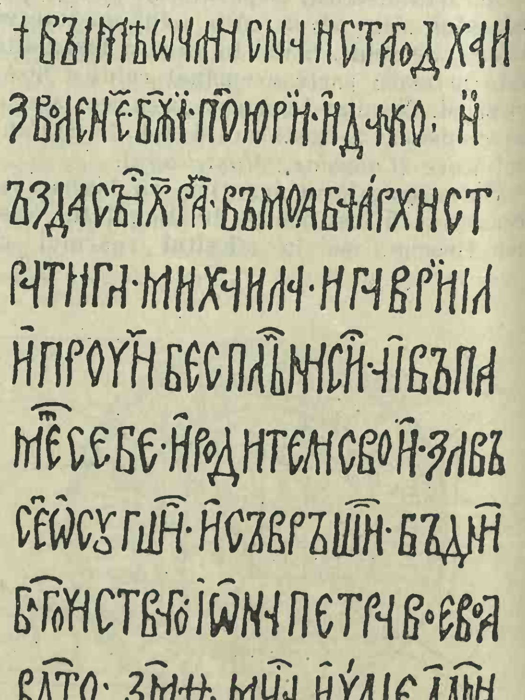
Traducerea acestei inscripţii făcută de Episcopul Melchisedec, este următoarea:

„In numele Tatălui şi al Fiului şi al sfîntului Duh. Binevoi robul lui Dumnezeu panul Jurie Danco, şi zidi acest templu, spre ruga Archistratigului Mihail şi Gavriil şi celorlalte puteri netrupeşti, şi spre pomenirea şie şi părinţilor sei şi pentru toţi reposaţii; şi s'a săvîrşit în zilele Evseviosului Ioan Petru-Voevod, în anul 7049, luna Iulie 30 zile.“ (1541).

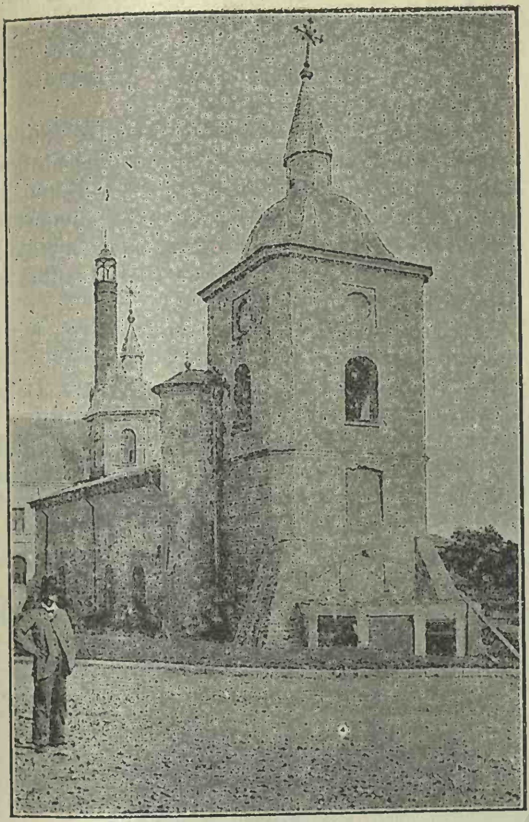
Pînă la a doua Domnie a lui Constantin Duca-Vodă, biserica Dancu era parohială, dar acest Domnitor găsi cu cale a o prefuce în Mînăstire închinată, după cum spune cronicarul *Neculai Costin*: „Mînăstirea lui Danco, carea a fost înainte biserică de mir, de 140 de ani, eară acum întru acest an (al doilea al Domniei) au făcut-o Mînăstire, dîndu-i moşii din locul tîrgului Iaşilor, şi bucate, şi au închinat-o la Rumeli, la o Mînăstire, unde este hramul 40 de Mucenici.“

Din cîteva hrisoave aflătoare la Academia Romînă, vedem că Mînăstirea Dancu este închinată la Mînăstirea Xeropotamos, din Muntele Athos, cu cîte 100 lei din vama Domnească pe fiecare an, pe cari le afieroseşte Constantin Neculai Vodă Mavrocordat, în 1734 şi 1743.

A avut deasemenea moşii multe, donate de străvechii ctitori, această Mînăstire, dintre cari mai putem cita: *Buciumenii* din judeţul Vaslui, *Moara-Dancului*, *Buciumii* şi *Şorogarii* (Iaşi), *Ursăreştii* sau *Bîrlădenii*

237. Inscripţia dela Mînăstirea Dancu.

238. Biserica Dancu.

(Cahul), *Barza* şi *Vladnicul* (Tecuci), *Comîndăreştii* (Botoşani), *Fîntînelele* şi părţi din *Urlaţi* şi *Cogeni* (Tutova), etc., şi un număr de case de veci sau cu bezmăn, cari apoi au fost secularizate de Stat, şi aceste din urmă trecute, în parte, mai tîrziu, Primăriei Iaşi, a căror listă se găseşte în *Colecţia de Legi şi Regulamente Comunale* ce am publicat în 1900.

In jurul Bisericei Dancu au existat pînă nu mult inainte de dărîmarea ei, case mari, în cari locuiau călugării greci, cari, după cum se vede din o inscripţie aflată pe frontispiciul clădirei principale, au fost zidite de călugării veniţi dela Mînăstirea Xeropotamos, de pe muntele Athos, şi purta data 1857. (*Dossios*). După secularizare în casele acele s'a înfiinţat şcoala de croitorie şi albituri a *Reuniunei Femeilor Romîne*.

Episcopul Melchisedec ne mai relatează că: din odoarele Bisericei se mai păstrau prin 1885: 1, o Evanghelie rusească, mare, tipărită la Moscova sub patriarchul Iosif, în anul 7145 (1637), legată şi ferecată cu table de argint aurit, în anul 7150 (1642). Pe tabla deasupra se reprezinta în relief icoana Invierei, cu legenda scoaterei sufletelor din iad; pe tabla dedesupt, portretul S-tului Archangel Mihail, în plină statură. Din inscripţia romînească, care este parte împregiurul tablei deasupra, parte pe cea dedesupt, se constată, că evanghelia aceasta s'a cumpărat şi ferecat de o „jupîneasă Maria Scăetoaie", care o a dăruit la Biserica „lui Danco în Iaşi, unde este hramul svîntului începător cinurilor mare voevod Arhanghel Mihăilă şi Gavrilă"; 2, un potir mic de argint, prefăcut, dar pe care s'a pastrat vechia inscripţiune slavonă, în carea se spune, că a fost făcut pentru „Biserica Danko de Pan Gligoraşco Hăbăşescu", în anul 7166. (1658).

In anul 1903, dărămînduse biserica Dancu, pe locul seu s'a înfiinţat o grădină de brazi. In timpul din urmă, această biserică era subvenţionată de Comună, şi considerată ca filială a Parohiei Sf. Sava.

*

10. Mînăstirea Golia (1540...).

— Stradele Cuza-Vodă, Vovidenia şi Stinca. —

Pe la jumătatea veacului al 16-lea Iaşul nu se întindea mai mult spre miazănoapte decît pînă la punctul unde se află acum Mînăstirea Golia, cu zidurile, turnurile şi meterezele ce încă o încunjură, parte vechi, parte restaurate în zilele noastre, cari îi dau aspectul unei cetăţui. Şi în adevăr, cel ce a hotărît clădirea acelor ziduri încunjurătoare, a avut negreşit în vedere că acest locaş Dumnezeesc să poată fi aparat in contra năvălirilor duşmanilor, ce veniau adesea prin partea dinspre miazănoapte a Iaşului, şi în acelaş timp să servească şi ca post de aparare al întregului oraş.

Dacă zidurile sunt posterioare fondărei bisericei, sau dacă ele, făcute în timpuri mai noui de Vasile Lupu, şi apoi complectate de fiul seu Stefăniţă, cum susţin unii cronicari, au înlocuit alte ziduri mai vechi, aceasta nu se poate şti sigur, precum nu se ştie asemenea adevăratul an al zidirei bisericei acesteia, de către Marele Logofăt *Ioan Golăi* sau *Golia*, întrucît lipseşte inscripţia originală, din care să se vadă cînd s'a început, sau cînd s'a isprăvit clădirea, şi dacă înainte de aceasta, n'a mai fost o alta, cum susţin unii că încă prin 1540, sub Petru Rareş, ar fi existat pe acest loc o biserică.

E însă sigur că biserica datează înainte de anul 1546, intru cît la această dată, 12 Ianuar, se vede dăruit bisericii un *Tetraevanghel* de către Logofătul Golia, purtînd o adnotare în limba slavonă, a cărei traducere e următoarea, după *Melchisedec:*

„Acest Tetraevanghel l'a ferecat panul Ioan Golăi, Marele Logofăt, şi soţia sa Ana, pentru sufletele lor şi ale părinţilor lor şi ale copiilor lor, şi îl dădu spre ruga sa in biserica cea de piatră din Iaşi, unde este templul Inălţarei Domnului Dumnezeu

239. Vasile Lupu-Vodă, după zugrăveala din biserica Golia.

şi Mîntuitorului nostru Isus Christos, în anul 7054 Ianuar 12." (1546).

După cele ce se scrie în cronici, la început biserica lui Golia era de piatră, dar mică, iar Vasile Lupu-Vodă, a rezidit-o din temelie, făcînd-o mare şi frumoasă, caşi Mînăstirea S-ţilor Trei-Ierarhi, aşa că aceste două locaşuri sfinte făceau pe atunci podoaba Iaşului.

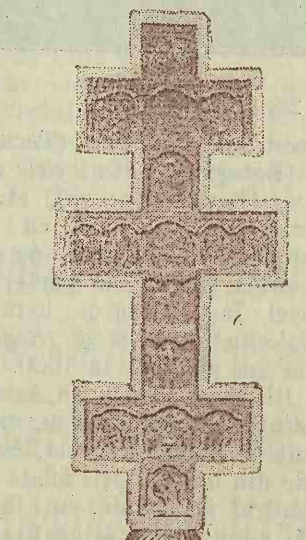
Arhidiaconul *Paul de Allepo* scrie despre vizita ce a făcut, cu Patriarhul Macarie, la această biserică în 1663: „Biserica aceasta e foarte frumoasă. Acolo se află o veche şi miraculoasă icoană a Maicei Domnului, încadrată în 24 rozarii. Mînile şi braţele sale sînt de aur curat, făcîndu-se împodobirea acesteea cu o mare cheltuială din partea Doamnei; căci fiu-seu, Stefăniţă-Vodă, căzînd în boală grea, şi fiind dus de către mama sa la picioarele acestei icoane, la minut s'a însănătoşat. Dinaintea icoanei sunt candele de argint aurite, ce ard continuu. In faţa uşilor altarului sunt patru candelabre de bronz, mai frumoase şi mai strălucite decît aurul, lucrate în Danemarca (ceteşte Danzig) şi plătite, se zice, cu greutatea lor în argint. Lîngă jeţul Beiului, pe o coloană, e portretul lui Vasile-Vodă, de statură naturală, într'o haină blănită cu samur şi ţinînd în mînă efigia bisericei, o prezintă spre binecuvîntare Domnului Nostru, care era înconjurat de îngeri. După el stă nevasta sa, Doamna, o princesă Circasiană, în o haină de samur, urmată de fiicele sale, dintre cari una e acum la Poloni, şi o alta fu căsătorită de curînd după fiul Cazacului Hmelniţki. Lîngă ei este Stefan-Vodă, cu o a treia soră, care după aceia fu dusă în Rusia, ambii în haine frumoase şi exact la fel."

In special Doamna Ecaterina, a doua soţie a lui Vasile Lupu, se îngrijea mai mult de biserica aceasta, pe care o restaură şi o împodobi.

Mai rămînînd ceva de mîntuit la zidirea acestei biserici, lucrul se făcu de Stefan, fiul lui Lupu, cînd acela ajunse Domn în locul tatălui seu. Despre aceasta pomeneşte inscripţia ce se află la întrarea în pridvor deasupra uşei bisericei, care în traducere din slavoneşte, glăsueşte aşa:

„Cu Voinţa Tatălui, şi cu conlucrarea Fiului şi cu săvîrşirea sfîntului Duh. Iată eu robul Domnului Dumnezeului nostru Iisus Hristos Ioan Vasilie Voevod, a zidit această sfîntă Mînăstire, unde este Templul Inălţărei, şi nu o a săvîrşit. Eară noi cu ajutorul lui Dumnezeu Ioan Stefan Voevod o sevîrşi în anul 7168, Mai 24." (1660).

Pe un părete al bisericei, în partea dreaptă, este o lungă inscripţie rusească, în care se vorbeşte de moartea Prinţului rus Potemkin, care s'a întîmplat în apropiere de Iaşi, în 5 Octombre 1791, înşirîndu-i-se vre-o optzeci de titluri, care de

240. Crucea dăruită de Maxin Burnar Dvornicul, Mînăstirei Golia.

care mai mărețe, cari îi arată faptele ce le-a îndeplinit și recompensele ce a obținut, fiind în serviciul imperiului Rusesc.

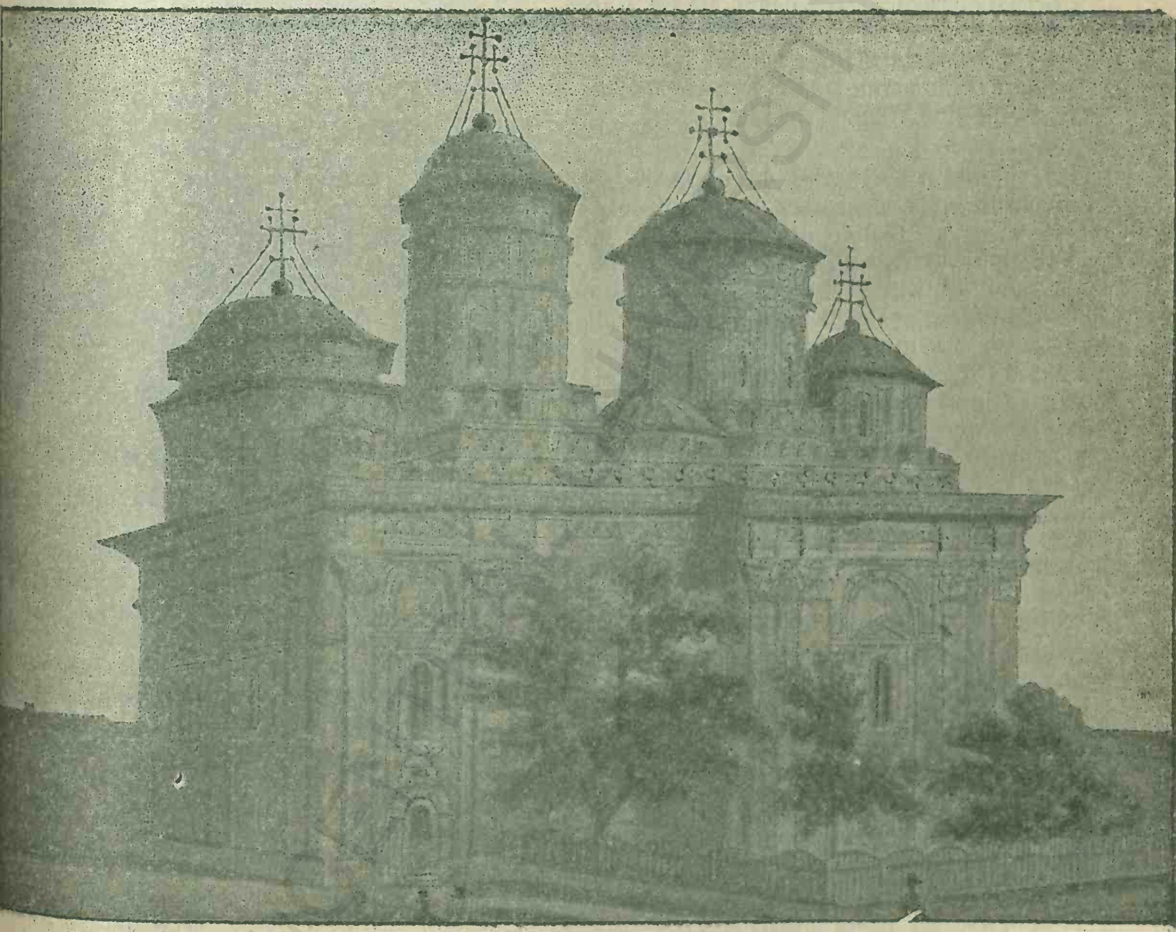
*

Această biserică s'a dărîmat în urma unui cutremur mare ce a avut loc la 31 Mai 1738, în timpul domniei lui Grigore Ghica-Vodă, în urma cărei întîmplări a fost refăcută din nou. (*Mscr. Acad. Rom.* 296.)

Din vremea domniei lui Alex. Moruz-Vodă s'a făcut în ograda acelei biserici, lîngă turnul cel mare, *o casă a apelor,* de unde apa adusă pe olane din depărtare se distribuie în tot orașul. In vederea acestui fapt, în fiecare an, în ziua de *Isvorul Maicei Domnului*, ce cade în Vinerea septămînei de după Paști, se fac rugăciuni în curtea bisericei, și tot poporul evlavios din oraș vine să asiste și să viziteze casa apelor.

Dintre odoarele sfinte vechi, se mai păstrează pînă astăzi la această biserică următoarele, mai însemnate:

1. *Tetraevanghelul* despre care am vorbit deja; avînd deasupra icoana *Inălțărei Domnului*, iar dedesupt icoana *Invierei*, precum și *Scoaterea sufletelor din Iad*;

241. Biserica Golia.

2. *Icoana Maicei Domnului* făcătoare de minuni, de care am vorbit deasemenea, și care se crede că ajută foarte mult, mai ales pentru tămăduirea epilepticilor și nebunilor; în acest scop de mult s'au destinat la această mînăstire chilii pentru sălășluirea unor asemenea bolnavi, ce'și căutau aici lecuirea. In urmă, prin îngrijirea guvernului și a Epitropiei Sf. Spiridon s'a înființat în ograda bisericei un *Ospiciu de alienați*, sub formă de spital, cu căutare medicală serioasă, care în timpul din urmă a fost mutat într'o clădire special construită, de la Socola, (com. Bucium, jud. Iași).

3. O altă *Evanghelie* în stare bună, scrisă pe pergament, aurită, avînd în interior o inscripție, repetată la sfîrșitul fiecărui Evanghelist, care glăsuește astfel, în traducere din slavonește:

„Acest Tetraevanghel a fost robit de păgînii Tatari, nu se știe dela ce loc a fost mai înainte și cine l'a făcut. Și l'a rescumpărat robul lui Dumnezeu panul Ioan Golăi Mare Logofăt, și a dat pe dînsul 1200

asprii. Şi era stricat şi l'a logat şi l'a înfrumuseţat şi l'a dat în biserica lui Dumnezeu şi Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, pentru sufletul seu şi al soţiei sale şi ale fiicelor lor şi ale părinţilor lor, şi pentru sufletul celui ce'l făcuse înainte şi osîrduise. In anul 7083 Mart în 9. (1575).

4. *O cruce* mare de corn de imorag neagră, aşezată pe un piedestal, avînd opt cornuri, împodobită cu argint şi aur; de jur-împrejurul laturei are o inscripţie în limba slavonă; pe cruce se văd o mulţime de chipuri ale evangheliştilor şi altor sfinţi şi îngeri. Inscripţia slavonă depe această cruce se traduce astfel:

„Această cruce o făcu panul Maxin Burnar Dvornicul, şi o dădu spre rugă şie şi soţiei lui Artemia la Biserica din Iaşi, unde este templul Inalţarea Domnului nostru Iisus Hristos, în anul 7072.“ (1564).

*

Trei pietre mormîntale, de marmoră, cu inscripţii în limba grecească, se află în interiorul bisericei Golia, din care una cuprinde epitatul *Domniţei Sultana Racoviţă*, cu data 1753; în a doua e vorba de o *Fecioară Marie*, probabil fiica sau rudă de aproape a vreunui Domnitor, moartă în Ianuar 1782, iar a treia acopere osemintele *Smarandei, Doamna lui Scarlat Calimah*, născută *Mavrogheni* († 1842), în alăturare cu ale nepotului seu Scarlat, fiu a lui Alexandru Calimah, şi ale Princesei Eufrosina Calimach născută Cantacuzin (†1875). Cele dintăi inscripţii sunt în versuri, şi prima e destul de interesantă, cel puţin ca stil, ca să o reproducem aicea în traducere *(Dossios)*:

Nici pămînteană, nici din Dacia nu sunt, amice
Byza mea, Byza, producătoare de barbaţi glorioşi, îmi este patria,
M'a născut Ghiorghios soţiei sale şi mama Eufrosina,
Numele meu este *Sultana* cea *cu viaţa scurtă*.
Şi eram soţia lui *Mihail Racoviţă*,
A Domnitorului înţelept al *Dacilor* şi *Misienilor*.
Vai! vai! n'am murit în patria mea
Ci soarta m'a răpit pe pămîntul *Misienilor*
In anul al treilea şi o mie de la Hristos
Plus cincizeci, şi şepte ori o sută (=1753)
In ziua de sîmbătă a lui Ianuarie,
Cam pe la început, adecă a doua zi.

Deasemenea în ograda bisericei, ce servea şi de cimitir, se găseşte o piatră cu inscripţie grecească, pe mormîntul Eufrosinei, foasta soţia lui Costake Negri, (moartă în Mai 1850), şi care în traducere glăsueşte:

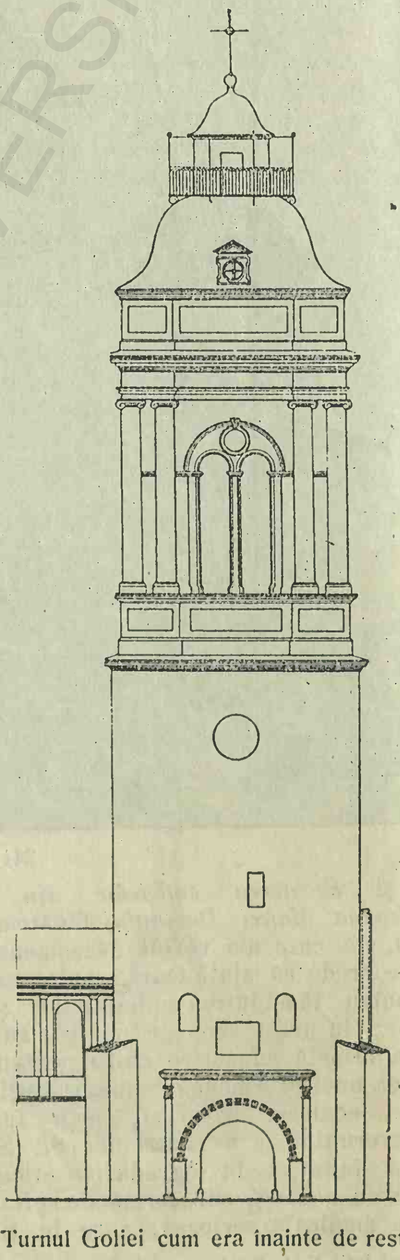
Eufrosina, soţia lui Constantin Negri, născută
Mavrogheni, era fără de pacate, doarme azi somnul cel Sfînt,
După ce a trăit septezeci şi doi ani,
De neam Domnesc, a lasat tuturor dorinţa virtuţei sale.
Bizanţ, (tu eşti) cea mai fericită dintre toate cetăţile,
Căci ai născut-o pe dînsa, comoara tuturor virtuţilor.

Celelalte inscripţii interesante ce se mai găsesc în mînăstirea Golia, se găsesc publicate în *Melchisedec*, *Iorga* şi *Dossios*.

*

Mînăstirea Golia a fost închinată în anul 1606, către Lavra Vatopedului dela Muntele Athos, de Cneaghina Ana, soţia răposatului Golia, precum se constată din un act datat din 7114, Ianuar 20 (1606), încheiat de Soborul eclesiastic al ţărei, cum şi dintr'un hrisov al lui Ieremia Movilă, din 30 Mart 7114, reprodus în Melchisedec.

Mai multe mînăstiri din ţară erau închinate Goliei, din cari se citează: Mînăstirea *Mera*, *Bărboiul*, *Răchitoasa*, *Vizantie*, etc.

242. Turnul Goliei cum era înainte de restaurare.

243. Turnul Goliei după restaurarea din 1900.

Multe moşii a avut în proprietatea sa şi Mînăstirea Golia, dintre cari putem aminti: părţi din *Teleneşti, Dumeşti, Ciocăneşti* sau *Sîrbii*, şi *Filosofii* sau *Scînteia*, şi părţi din *Cărbuneşti* şi *Tatomireşti*, cum şi *Dăneştii* (judeţul Vaslui), *Corbăneştii* şi *Bozienii*, din judeţul Botoşani, *Oprişenii*, parte din *Şorogari, Tomeştii* cu cotunele sale (Iaşi), etc.

Zidurile din jurul bisericei, despre care am vorbit, formează un patrulater aproape regulat, avînd la fiecare colţ cîte un fel de fort rotund, cu cupolă, nu tocmai nalt, spaţios pe dinlăuntru, cu metereze, şi care servea negreşit odinioară pentru aparare la caz de nevoie, după cum se vede în gravura ce am publicat în pagina precedentă 33. Pe fiecare din aceste forturi se află cîte o piatră purtînd o inscripţie în greceşte, ce ne arată că forturile respective au fost făcute de Duca-Vodă bătrînul, în anul 7176 (1668). Dedesubt e Zimbrul într'o garnitură caracteristică, aşa cum se vede în reproducerea ce se dă într'un facsimil, publicat de Dl. T. T. Burada, în *Arhiva Şt. şi Lit.*, din 1905.

*

Zidurile împrejmuitoare şi forturile, cum şi turnul cel mare dela intrare s'au restaurat în mare parte în ultimii ani; biserica deasemenea s'a pus în reparaţie; dar, deşi trec anii unii după alţii, lucrul nu se mai desăvîrşeşte, biserica stă închisă şi plină de moluz.

Pe turnul cel mare dela poartă s'a pus de restauratori o nouă inscripţie, care glăsueşte astfel:

„Această veche clopotniţă în urma focurilor şi a cutremurilor întîmplate crăpînd, amenința a se surpa. Chibzuitus-a deci a se mai uşura dîndu-se jos partea înalţată de Meletie Egumenul Mînăstirei Golia, la anul 1855, şi păstrîndu-se numai partea zidită din vechime, restauratus-a aşa cum se vede în al 33-lea an al Domniei M. S. Regelui Carol I, şi al 25-lea al Păstoriei I. P. S. S. Mitropolitului Moldovei şi Sucevei D. D. Iosif Naniescu, fiind arhitect Nicolae Gabrielescu, în anul mîntuirei 1900, luna Mai, zile 10."

Golia e biserică parohială astăzi, cu hramul *Inalţarca Domnului (Ispos)*, avînd ca filială Biserica *Vovidenia*.

*

11. Mînăstirea Treisfetitele (Trei-Erarhi). (1639).

— Str. Ştefan cel Mare şi Trei-Erarhi —

O mîndră podoabă arhitectonică a Iaşului, cît şi a Moldovei întregi, este negreşit biserica cu hramul S-ţii Trei-Erarhi Vasile, Grigore şi Ioan (30 Ianuar), cunoscută şi sub numele de *Treisfetitele*.

Acest locaş dumnezeesc a fost construit în întregime din piatră şi marmură, sculptate cu multă măestrie, de către, după cum se zice, nişte meşteri rătăciţi prin Moldova din oştile Suedeze, cari fusese bătute şi împrăştiete de Ruşi într'un război crîncen. E o adevarată broderie de sus pînă jos, şi rînd cu rînd nu se asamănă.

Auriturile sunt respîndite cu belşug pe păreţii exteriori şi chiar pe turnuri. Stilul întreg, gotic, este impunător şi gingaş în acelaş timp.

Acest sfînt locaş a fost clădit din nou şi din temelie de către Domnul Moldovei Vasile Lupu, în anul 1639, şi a fost aurit aşa de mult, încît se spune că năvălind într'un timp Turcii în Iaşi, şi văzînd acest monument strălucitor, crezură că e tot de aur şi-i dădură foc,—după care auriturile topinduse, turcii culegeau picăturile de aur ce se scursese jos, iar biserica rămase afumată toată, fără însă să i se fi pricinuit alt rău.

Acest monument artistic a fost admirat de toţi străinii ce au călătorit prin Iaşi, şi despre dînsul se vorbeşte în toate descrierile de călătorii publicate în lumea întreagă, ca de cel mai interesant monument al Moldovei.

O inscripţie sapată pe o piatră de dea-

supra uşei bisericei vechi, scrisă în limba slavonă, după modelul ce'l tipăresc mai jos, pusă de Vasile-Vodă Lupu, la clădirea bisericei, glăsuea astfel în traducere romînească:

„Cu voinţa Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea sfîntului Duh. Iată eu robul stăpînului Domnului Dumnezeu şi Mîntuitorului nostru Isus Hristos şi închinător al Treimei, Ioan Vasile Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnitor ţărei Moldovei şi cu Doamna noastră Theodosia şi cu dăruiţii de Dumnezeu copii: Ioan Voevod, şi Maria, şi Ruxanda, zidit-au această sfîntă rugă, în numele sfinţilor Trei-Erarhi Vasilie cel Mare, Grigorie Theologul şi Ioan Crisostomul. Şi s'a sfinţit cu mîna Arhiepiscopului Varlaam, la 7147, Mai 6". (1639).

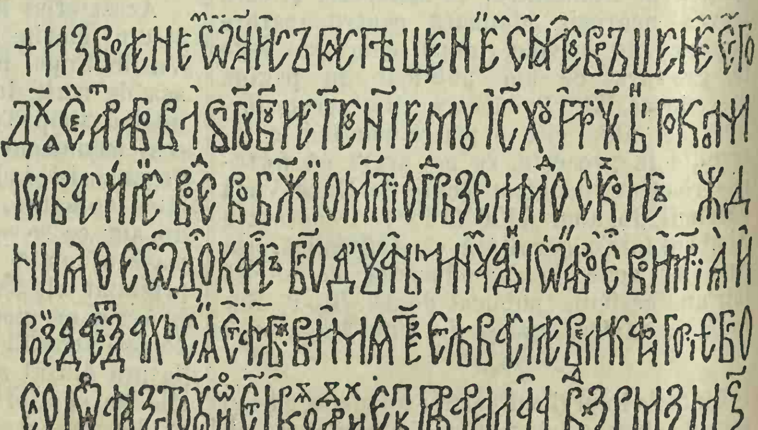
La această biserică s'a zidit tot de către Vasile Lupu şi o clopotniţă înaltă, la vre-o zece stinjeni departe de altar, care s'a retăcut în anii 1804—1806 de către călugării greci, fiind aproape a se ruina. Forma acestui turn nu se cunoaşte, căci nu ne-a ajuns pînă la noi nici o reproducere după ea. Din cloptniţa primitivă s'a conservat numai inscripţia ce o pusese Vasile Lupu, pe o piatră, împodobită cu stema Moldovei, inscripţie a cărei reproducere în facsimile o dau pe pag. următoare, şi în jurul căreia se ceteşte, în slavoneşte, următoarele: „Evseviosul şi iubitorul de Hristos Domnul Ioan Vasile Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnitor ţărei Moldovei, şi Doamna lui Theodosia, şi iubitul lor fiu Ioan-Voevod, binevoi şi zidi această clopotniţă, în anul 7146, luna April 16". (1638).

*

Dintre lucrurile şi odoarele sfinte ce conţinea această biserică în anul cînd s'a hotărît refacerea sa, neputînd să le controlăm acuma din pricina restaurărei, ne referim în mare parte la descrierea din cartea Episcopului *Melchisedec*, după care cităm următoarele:

Secriul conţinînd *Moaştele Sfintei Paraschiva*, numită şi Prapadoamna Paraschiva, care era considerată ca patroană a oraşului Iaşi, (*Hăşdeu, Foaia din Moldova*), au fost adus aici din Constantinopol, la anul 1641, şi s'a depus în biserica cea nouă. Istoricul aducerei acestor Moaşte se ceteşte în inscripţia ce este pe o lespede de marmură, aşezată sub racla cu Moaştele. Iară pe părete este zugrăvită parada cu care s'a primit în Iaşi sfintele moaşte de către Domn, cler, boeri şi popor. Inscripţia fiind în slavoneşte, se traduce astfel:

„Cu voinţa Tatălui, cu sporirea Fiului şi cu confăptuirea sîntului şi viu făcătorului Duh, a lui Dumnezeu celui doxologit şi tot închinat întru sînta cea de o fiinţă şi nedespărţită Treime. Evseviosul şi iubitorul de Christos Domn Ioan Vasile-Voevod cu mila lui Dumnezeu Domnitoriu al ţărei Moldovei: Fiind rîvnitoriu şi apărătoriu al sîntei evsevii răsăritene, s'a sîrguit cu mare osîrdie şi cu un dor prea mare, dupre iconomia dumnezeească, şi a adus de la Constantinopole aceste prea cinstite Moaşte ale sîntei şi cuvioasei Maicei noastre Paraschiva tîrnoveana, ce se chiamă Piatka. Aceasta a fost a treea strămutare a ei. Eară aceste sînte şi cinstite moaşte le-a trimis lui prea sîntul şi prea fericitul şi icumenicul Patriach kir Parthenie, cu tot bunul sfat şi cu buna voinţă a toată Biserica. Şi a trimis această bună comoară prin trei prea fericiţi Mitropoliţi: Kyr Ivanikie a Iracliei, Kyr Parthenie al Andrianopolei şi Kyr Theofan Paleonpatron, în zilele prea sfinţitului Archiepiscop Kyr Varlaam Mitropolitul Sucevei şi a toată ţara Moldovei. Pre care Evseviosul şi iubitorul de Christos Domnul nostru Ioan Vasile Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnitoriu al ţărei Moldovei, le-a primit cu toată cinstea şi cu toată dragostea, mai mult decît un mărgăritariu preţios şi cu bună norocire le-a pus aici în nou-ziditul de el templu al sînţilor Treierarhi şi marilor dascali icumenici Vasile cel Mare, Grigorie Theologul şi Ioan Chrisostomul, şi le-a păstrat spre cinstea şi slava unuia Dumnezeu celui închinat în Treime, pentru nesfîrşite rugi ale cuvioasei Maicei noastre Paraskevei, spre iertarea păcatelor lui şi a tot prea luminatului seu neam. In anul de la zidirea lumei 7149, şi în

244. Inscripţia pusă de Vasile Lupu-Vodă la fundarea Trei-Erarhilor.

anul al 8-lea al Domniei sale, luna Iunie 13 (1641). In acestaş an s'a născut Domnitorului nostru prea doritul seu fiu Ioan Ştefan-Voevod, căruia dă-i Doamne lungi zile şi multămire. Amin".

In inscripţia reprodusă mai sus, se zice că strămutarea moaştelor sîntei Paraskivei de la Constantinopole la Iaşi ar fi fost a treia strămutare; dar din istorie se vede că aceasta a fost a 5-a strămutare. Iată în scurt istoricul acestei sfinte: (*Melhisedec*; vezi şi *Buciumul Român*, III, *Cantemir*, *Erbiceanu*, etc):

Sfînta Paraskiva s'a născut, a trăit şi s'a sfinţit *printre Romînii* şi *Slavii* de peste Dunăre. Grecii o fac greacă, Slavii slavă, şi noi Romînii o putem crede de origină romînă. Născută şi înmormîntată la Epivat în Thracia, moaştele ei au fost strămutate de acolo întăia oară, în timpul Cruciaţilor, de regele Romîno-Bulgarilor Ioniţă Asan la Tîrnov, capitala Imperiului romîno-Bulgar. La ocazia dărămărei Tîrnovului şi desfiinţărei Imperiului Romîno-Bulgar de către Turci, Domnul Munteniei Mircea ceru şi dobîndi dela Sultanul Baiazid moaştele sîntei Paraskivei, şi le transportă în Muntenia. Aceasta fu a doua strămutare. Nu tîrziu după bătălia de la Nicopoli (1396), Sultanul mîniindu-se pe Mircea, a prădat Muntenia, a luat de acolo moaştele sîntei Paraskivei, şi le-a dăruit Kneaghinei Angelina din Serbia, care le-a dus cu sine la Belgrad. Aceasta este a treia strămutare. Pe la jumătatea veacului al 15-lea Turcii au strămutat moaştele sîntei la Constantinopole şi le-au depus la Patriarchie; aceasta a fost a patra strămutare. A cincea strămutare este aceasta făcută de Vasile Vodă, de la Constantinopole la Iaşi, unde se găsesc şi astăzi aceste sînte moaşte. Din aceste puţine trăsuri istorice se vede cauza pentru care sînta Paraskiva a fost şi este atît de stimată la Romîni şi la Slavii de sud, şi pentru ce în România ziua sîntei Paraskivei, la 14 Octombre, se serbează ca şi alte serbători mari anuale, sub numirea de „Vinerea cea mare". Numirea greacă „Paraskeva" cu care se înseamnă a 6-a zi a săptămînei, Bulgarii o au tradus în limba lor prin „Piatka" iar Romînii prin „Vinere".

*

Din cărţile şi odoarele ctitoreşti ale Mînăstirei se păstrează încă, după relaţia tot a Episcopului Melchisedec:

1. *O Evanghelie sîrbească*, scrisă frumos cu aur şi cu negreală, pe o hîrtie groasă sclivisită, imitaţie a pergamentului, ferecată peste tot cu argint şi aurită. Tabla deasupra reprezintă în relief icoana Invierei, cu legenda scoaterei sufletelor din iad. Tabla de desupt reprezintă la mijloc chipurile sînţilor Trei-Ierarchi; deasupra lor cinci iconiţe mai mici. Domnul Christos pe tron, lîngă el Maica Domnului din dreapta, sîntul Ioan Evanghelistul din stînga, pe de lături doi Arhangheli. Pe margine, de o parte şi de alta cîte 6 apostoli. Dedesupt are o inscripţiune slavonă, care în romîneşte sună astfel: „Evseviosul şi iubitorul de Christos Domnul Ioan Vasile-Voevoda, cu mila lui Dumnezeu Domnitoriu ţărei Moldovei, porunci şi făcu acest tetraevanghel şi îl dădu în Biserica sa din tîrgul Iaşilor, în templul Sînţilor Trei-Ierarhi Vasile cel mare, Grigorie Teologul, Ioan Crisostomul, în anul 7149". (1641).

Evanghelia la început mai are o notiţă aproape identică, care în romîneşte însamnă: „Evseviosul şi iubitorul de Christos Domnul Ioan Vasile Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnitor ţărei Moldovei, porunci şi făcu acest tetraevanghel, şi-l dădu în Biserica sa din tîrgul Iaşilor, în templul Trei-Ierarchilor Vasilie cel mare, Grigore Teologul şi Ioan Chrisostomul, spre rugăciune neîncetată şi spre vecinica pomenire a domniei sale, în anul 7149 luna Decembre 6". La urmă se iscăleşte scriitorul: „Cu mîna mult păcătosului între Ierei popa (I)sidor de la Badeuţi".

245. Marca Domnească cu inscripţia lui Vasile Lupu-Vodă, ce a fost pusă pe clopotniţa Trei-Erarhilor.

2. *O Candelă* mare de argint, ca de 5 ocă, dată de Vasile Vodă. La mijloc are această inscripţiune împrejur, în două rînduri, în slavoneşte, care în romîneşte se traduce: „Ioan Vasile Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnitor ţărei Moldovei a construit această candelă în templul sînţilor Trei-Ierarchı Vasile cel Mare, Grigorie Teologul şi Ioan Chrisostomul, în Mînăstirea sa din Iaşi, în anul 1646". Candela este decorată în relief cu icoane de sfinţi, de îngeri şi cu capete de om. Ea este atîrnată de o coroană, care închee partea de sus.

3. *Trei portrete mari*: Unul al lui Vasile Vodă, zugrăvit în toată statura şi în costumul domnesc de atunci; al doilea portretul Domnei Teodosiei; şi al treilea al fiului lor. Aceste două din urmă sunt cusute cu fir şi reprezintă arta cusutoriei de atunci, şi costumele familiei domneşti. Portretele sunt încadrate şi acoperite cu steclă, ceea ce a contribuit la buna lor conservare.

4. *O Evanghelie mică grecească*, care stă pe sîntul prestol. Ea este tipărită în anul 1799. Dar legătura este antică, ceia ce însamnă că ea a fost luată de pe o altă evanghelie veche. Pe tabla de deasupra se reprezintă Invierea, cu legenda scoaterei sufletelor din iad; pe cea dedesupt are icoana Adormirei. Tablele sînt împreunate cu mrejă de argint, poleită cu aur.

5. *O cadelniţă* de argint aurită, lucrată gotic.

6. *O căţue* măreaţă tot de argint.

7. *Un alavastru* pentru sîntul myr, dăruit lui Vasilie Vodă de Patriarchul Partenie, pentru conservarea sîntului myr.

8. *23 Linguri de argint.* Gavanul lor este în forma lingurilor ordinare ruseşti. Pe coada lor este scris „Vasilie voevod" şi „Gospojda Tudosca".

9. *2 Ibrice de argint*, poleite cu aur, pentru proscomidie.

10. *Un ponghiariu* de argint aurit.

11. *O perdea* la uşile împărăteşti, cusută cu fir de aur pe catifea vişinie. Ea reprezintă un potir mare, în carele este Domnul Christos în formă de copil, binecuvîntînd cu amîndouă mînele. La capul Domnului soarele şi luna, dedesupt stele. Pe de laturile perdelei flori diferite, toate cusute cu fir de aur. Deasupra are inscripţiunea aceasta: „Io Vasile Voevod gospodar zemli Moldovscoi; gospojda ego Teodosia, vleat 7147" (1639).

12. Tot din acel an, şi cu aceeaşi inscripţiune este o *altă perdea*, cu mijlocul de catifea vişinie, iar marginele de catifea verde. Reprezintă flori masive, cusute frumos cu fir de aur. Ea este mai mare decît precedenta.

13. *O poală de icoană*, de catifea vişinie, cu marginele verzi. Reprezintă icoana Sîntului Nicolai. La capul Sîntului două iconiţe rotunde, care reprezintă pe Domnul Christos şi pe Sînta Fecioară; toate cusute cu sîrmă de aur şi de argint.

14. *Altă poală* de icoană, tot pe catifea vişinie şi verde pe margini. Reprezintă icoana Buneivestiri; cusută deasemenea cu sîrmă de aur şi de argint.

15. *Perdeaua* la uşele împărăteşti, de aceeaşi formă şi artă. Reprezintă icoana Invierei, cu legenda scoaterei sufletelor din iad.

16. *Alta*, de aceiaşi formă şi artă, reprezintă pe sînţii Trei-Ierarhi în toată statura. Frumos cusută cu sîrmă de aur şi de argint.

17. *Un Aer mare*, dat tot de Vasilie Vodă şi de Doamna lui Theodosia, în anul 7146 (1638), Mai 20. Frumos cusut, pe aceleaşi materii de catifea roşie şi verde. Imprejur are inscripţiunea ctitoriei lui Vasile-vodă. Mai este încă un aer foarte mic, carele serveşte spre a se suprapune pe prestol în timpul serbătorilor Pascelor.

18. *Un epitrachil* cusut, format din orariu, şi are pe de laturi cusute 19 icoane rotunde, reprezentînd patimele Domnului şi serbătorile dominicale; data este tot anul 7146 (1638).

19. *Două perdele* pentru uşile lăturale ale catapitezmei; tot aceeaşi artă: Una reprezintă pe Apostolul Petru în întreaga lui statură. Amîndouă foarte frumos cusute cu sîrmă de aur şi de argint.

20. *Stichariu diaconesc*, de catifea groasă, vişinie. Cusuturi are la poale împrejur, late de 18 c. m.; la mînici şi la guler, cusute tolurite flori cu sîrmă de aur şi de argint.

21. *Orariu* frumos cusut, cu îngeri şi serafimi şi chipul Maicei Domnului; printre iconiţe cuvîntul grecesc: „agios", repeţit de multe ori.

Toate acestea sunt făcute şi date de Vasile-Vodă.

22. *3 Candele de aur* şi un *Chivot de argint.* Acestea au formă deosebită de cele uzitate astăzi la noi. Inscripţiunile greceşti şi arta arată că ele sunt lucrate la Constantinopole.

*

Biserica Trei-Erarhi a fost descrisă din epoca lui Vasile Lupu, de *Arhidiaconul Paul de Allepo*, care s'a aflat atunci în Iaşi, împreună cu Patriarhul Macarie al Antiochiei. Chipul cum relatează acest călător impresia ce i-a făcut biserica noastră, este interesant, şi de aceea reproducem aici cuvintele sale:

„Mînăstirea sfinţilor Trei-Erahi e cu deosebire frumoasă şi pare un castel, fiind încunjurată din toate părţile cu muri de

peatră. Deasupra porţei este un turn pentru clopote, şi pentru orologiul oraşului, care e de fer şi cu roate mari. Clopotele sunt atîrnate deasupra pe grinzi de lemn. Maşina orologiului umple o jumătate din o cămăruţă. Ea are o vargă de fer, care întră prin acoperemînt şi trece în sus pînă la culmea clopotului celui mare, către care e aplicat un greu ciocan de fer. Cînd îi vine timpul să bată, o mare bucată de lemn ese din arcul turnului, avînd resoarte, prin care se pun în mişcare clopotele cele mici, ceia ce se numeşte larmă, pentru a preveni atenţiunea poporului că urmează a bate orele. Atunci varga menţionată e trasă în jos prin roate, ciocanul deodată se rădică, şi căzînd pe marginea clopotului, produce un sunet, ce se aude în întregul oraş.

Iar în ce priveşte Biserica cea sfintă, ce se află în mijlocul Mînăstirei, peste tot făcută de piatră cioplită, şi pe dinafară este cu totul împodobită cu deosebită măestrie, care întrece toată înţelepciunea; nu sunt lucruri plane, ci numai sculptate. De desuptul coronamentului Biserica este încinsă cu două brîne negre de piatră, cioplite asemenea. Biserica are două turle înalte. Intrarea la ea este prin două uşi, una spre sud, alta spre nord, după obiceiul bisericelor lor. Deasupra fiecărei este o fereastră înaltă cu zăbrele, şi întocmai ca cele dintăi.

Antretul bisericei formează o boltă încrucişată, in vîrful căreea este icoana Treimei. Deasupra uşei ce duce din pridvor în biserică este icoana *Judecăţei de pe urmă*, mai frumoasă, decît o văzusem la Biserica din Vaslui, şi *Turci* zugrăviţi dupre chipul lor, cu turbanele şi cu cealmelele lor. Apoi pe celelalte ziduri sunt chipuri de oameni şi de toate creaturele lumei, începînd de la om pînă la animal, şi fiare selbatice, şi paseri şi pomi, şi plante, tot lucruri cari îţi iau vederile.

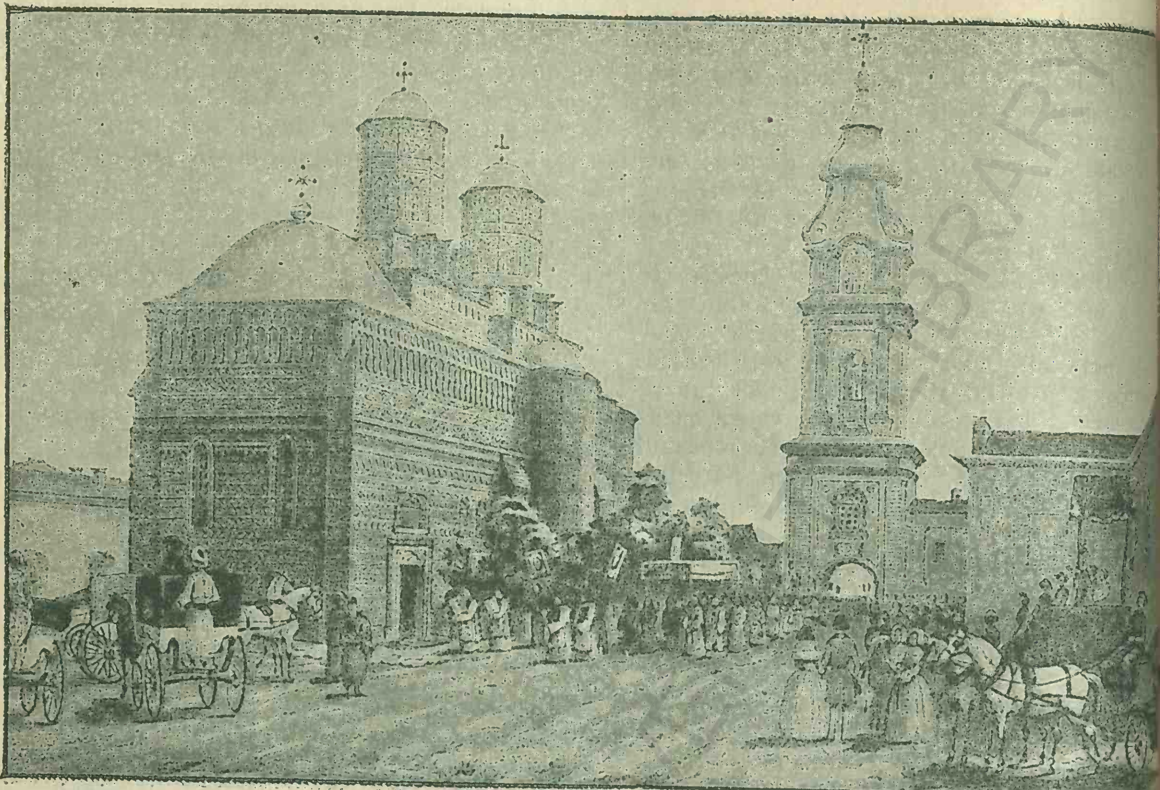
Apoi tineri şi fete şi mulţi oameni, cari mulţumesc lui Dumnezeu în santitatea lui, cu tobe şi psaltire. Apoi abisişari (?) şi boeri şi cadii (judecători), după rangul lor· totul făcut de aur şi lazur. După aceea întri în Biserică prin uşa despre apus, şi deasupra ei se află icoana celor *Trei Ierarhi*. Uşa este jur împrejur cioplită cu mare măestrie; prin uşa aceasta întri în nartică; în zidurile ei se află firide unde sunt *mormintele copiilor beiului* şi *a femeei sale*, Doamnei cea dintăiu. Pe aceste morminte sînt multe covoare de mătasă şi de serasir (ţesătură de aur şi argint), şi deasupra lor atîrnă candele de argint, ce ard ziua şi noaptea, şi sfeşnice cu luminări de ciară. Aci sunt patru ferestre cu gratii, cîte două într'un perete, şi portretul Beiului şi a nevestei sale, Doamnei cei moarte, de care am pomenit mai sus; căci murise încă trăind el; apoi celor trei copii morţi, unul după altul, în haine frumoase, şi pe calpăculile lor era cîte o dungă de samur.

Pe păretele despre apus, unde este uşa, se află efigia Bisericei, pe care Beiul o ţine în mînă, şi pe dînsa sunt zugrăviţi cei Trei Ierarchi; el o prezintă Mîntuitorului, care îl binecuvintează, şi împrejurul lui stau Apostolii şi Ingerii. De bolta narticei atîrnă un policandru, dăruit de ctitor. Aci (în nartică) sunt multe icoane minunat lucrate.

De acolo întri în templu printre doi stîlpi mari, cioplIţi din piatră verde în formă de arbori verzi de fistici, prin care sunt vine de aur de jos pînă sus. Tronul Beiului se află în partea despre răsărit a stîlpului celui întăiu, după obiceiu, cu scări la tron şi cu un baldachin deasupra. Tronul este acoperit cu plăci de aur, minunat săpate; interiorul lui este căptuşit preste tot cu roş, şi treptele şi podeala sunt acoperite cu postav roş. Deasupra baldachinului se află o cruce, peste care este un trandafir cu totul de aur, minunat lucrat.

In dreapta tronului pomenit, la zidul despre sud este o cupolă mare, ai căreea stîlpi de marmură albă sunt minunat sculptaţi; te sui pe trepte, asemenea de marmură albă, şi în mijlocul ei stă un secriu, pe dinafară şi pe dinlăuntru căptuşit cu roş şi bătut cu cuie de argint, avînd asemenea o lăcată minunată, pe care ne o deschiseră, şi noi ne-am închinat şi am primit binecuvîntare de la *moaştele Sîntei Paraskevei* cei noue bulgare, pe care Beiul o adusese din Constantinopole de la Biserica patriarhală, dela Cămara sfinţilor. Şi ea este ca şi cum ar fi în viaţă, învălită în covoară şi mătasă, şi alte de felul acesta. Deasupra ei atîrnă candele de argint şi de aur, şi ard ziua şi noaptea. Pe zid e zugrăvită nevoinţa ei, şi cum s'a preslăvit, şi cum au adus'o Turcii pînă aici, un lucru minunat; căci, cînd au adus-o Episcopii, a fost cu dînşii şi un Capugi-başa, pentru ca să mărească fala şi să devie mai strălucită printr'aceasta.

Templul sau chorul este întocmai ca acela din Biserica Doamnei (Golia). Are asemenea două arcade, una spre sud, alta spre nord şi jeţurile (stranele) sunt făcute de lemn de chiparos şi de abanos, lucru ţarigradean, strugărite şi săpate; şi jeţurile Episcopilor stau în frunte. In fiecare chor (strană pentru psalţi) se află cîte un analoghion împodobit cu fildeş şi abanos, şi cu alte de felul acesta; o desfătare pentru cei ce le privesc, sunt acoperite cu postav roş. Cupola templului este foarte înaltă;

246. Mînăstirea Trei-Erarhi, cum era la 1845.

în bolta ei e *icoana Mîntuitorului*, — fie bine-cuvîntat!

Cupolele acestei biserici sunt foarte înalte, şi atîrnă întrînsele cîte un policandru mare, lung de 16 coţi, poleit peste tot cu argint, — un lucru, care îţi ia mintea. In interiorul lui este legat un fel de pavilion.

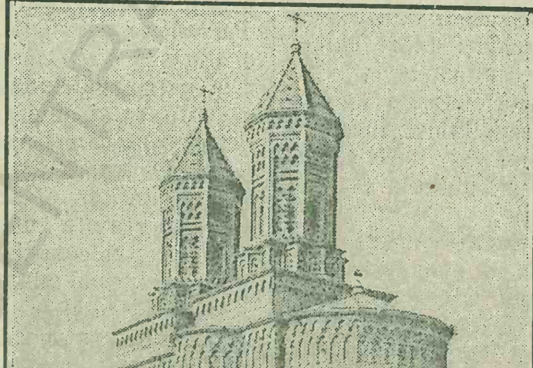
In zidul fiecărui chor sînt ferestre cu gratii. Dinaintea catapetesmei bisericei stau patru sfeşnice de aramă, diferite prin aspectul şi prin forma lor; apoi alte două mari de argint. Astfel este simbolul, compus din patru pături, lucru minunat, fără samăn. Şi icoana Domnului şi a Maicei Domnului, şi icoana celor Trei-Ierarhi, şi icoana sfîntului Nicolai, încărcate de aur şi de argint.

Altarul este de o frumuseţe şi de o eleganţă extraordinară, şi arcadele cupolei sunt diferite unele de altele şi acoperite cu plăci de aur şi de argint; în faţă are trei ferestre cu gratii, şi stîlpi acoperiţi asemenea cu aur. Pe bolta cupolei este icoana Maicei Precistei. Icoanele care se aflu în interiorul Sanctuarului şi pe zidurile lui sunt lucrate cu aur şi cu lazur, şi nu se pot număra. Dinaintea uşelor Sanctuarului este o candelă mare de argint.

In genere se poate zice că nici în Moldova, nici în Valachia, nici în ţara Cazacilor nu mai există o Biserică, ce i s'ar putea asemăna, atît în privinţa zugrăvelei cît şi în privinţa frumuseţei ei arhitectonice, aşa încît cuprinde mintea de mirare. Să o ţie Dumnezeu în vecii vecilor, Amin.

Refectoriul (trapeza) are deasupra o cupolă de piatră.

La o mică distanţă dela Mînăstire (lîngă băi) pe malul marelui lac, numit *Heleşteu* sau pescărie, este mag-

247. Biserica Trei-Erarhi restaurată în 1904.

nificul colegiu, zidit de Beiul (Vasile-Vodă).

Observăm mai întăi, că edificiul din interiorul Mînăstirei Sfinţilor Trei-Ierarhi, unde acum este şcoala, numită dupre numele lui Vasilie-Vodă *Şcoala Vasiliană*, a fost trapeză Mînăstirei. Forma ei antică, cu bolţile gotice, arată că datează chiar de la Vasile-Vodă. Trapezele prin Mînăstirile domneşti, erau privite ca adoua biserică; de aceea ele şi se zideau de ctitorii primitivi, odată cu mînăstirele".

*

Intr'o relaţie de călătorie în Crimeea, atribuită englezului *Struwe*, se zice că biserica Treisfetitele a fost zidită în timp de 50... (poate 5) ani, de cătră 80 lucrători. Nenumaratele podoabe ale acestei biserici trebuie să fi costat multă muncă arhitectului însărcinat cu construirea, şi care a fost apoi destul de rău răsplătit pentru sîrguinţa şi hărnicia lui, căci,—este aproape sigur,—că după isprăvirea lucrărei fu ucis, de frică să nu mai construiască şi aiurea un asemenea monument... (*Arhiva şt. şi lit.*, III).

Arhitectul bisericei Treisfetitele fu un anume *Ienachi Constantinopolitanul*, care a fost apoi înmormîntat la Mînăstirea Sf. Sava.

*

Multe donaţii fură făcute acestui sfînt locaş de cătră Vasile Lupu-Vodă şi cîtiva urmaşi ai sei, dintre care se mai ştie azi că a posedat moşiile *Bălăneştii* şi părţi din *Docani* (Tutova), *Copoul* şi *Rădiul-lui-Tatar* (Iaşi), *Truseştii* cu siliştele ei (Botoşani), *Franceştii* sau *Chicerea* (Iaşi), *Agiudenii* (Roman), *Bursumenii*, *Liţcanii* şi *Costeştii* (Botoşani) etc.

Mînăstirei Trei-Erarhi fură închinate alte mînăstiri mai mici din Moldova, ca *Burdujenii* sau *Teodorenii*, *Răducanu* etc.

Dar apoi însăşi mînăstirea Trei-Erarhii fu închinată Muntelui Athos.

*

Inainte de 1882 acest monument istoric începînd a tinde spre ruină, guvernul găsi de cuviinţă să hotărască restaurarea sa, şi însărcină cu această lucrare tot pe arhitectul francez Andrei Lecomte du Noüy, care primise asupra-i şi restaurarea bisericei St. Neculai-Domnesc. Se începu dărîmarea pînă la temelie, şi se reclădi, aproape în acelaş stil,—cu mici modificări la acoperemintele turnurilor şi la unele accesorii,—reclădire care dură pînă la 1904, cînd, în ziua de 3 Octombre, se făcu sfinţirea din nou a acestei sfinte biserici, în presenţa Familiei Regale şi a celorlalţi demnitari, cari luase parte şi la inaugurarea Bisericei Sf. Neculai.

Dar precum nici turnul ce serveşte de clopotniţă, nici trapeza, sau vechea clădire ce servise de şcoală superioară, înfiinţată de Vasile Lupu-Vodă, nu se isprăvi în acest timp, şi chiar în biserică mai erau multe lucruri de făcut, Trei-Erarhii n'au fost redaţi,—caşi Sft. Neculai, frecventărei credincioşilor, şi chiar astăzi bisericile aceste stau închise tot anul, deschizîndu-se uşile lor numai la hramuri şi prilejuri rare.

248. Oală-disc găsită la biserica Trei-Erarhi.

*

Şi asupra acestei biserici, Dl. Lecomte du Noüy face o descriere interesantă din punct de vedere arhitectonic, din care cred util a reproduce o parte aicea:

„Considerată din punctul de vedere arhitectural, Biserica Trei-Ierarhi din Iaşi, este unul dintre cele mai interesante şi curioase edificii religioase cunoscute în Europa. Ea merită, în toate privinţele, să atragă atenţiunea celor pe cari îi captivă studiul atrăgător al manifestaţiunilor artistice, atît de mult legate de istoria unei ţări, în cît nu este permis de a nu se ţine cont,

acordîndu-le valoarea lor documentară...

In Europa, toată lumea ştie, se găsesc multe capele, biserici sau catedrale remarcabile, foarte importante prin dimensiunile lor şi prin temeritatea grandioasei lor concepţiuni, de o valoare artistică mai absolută şi mai mare poate, în orice caz de un caracter cu totul diferit, despre care trebue ţinut socoteală. Cu toate acestea, nici una dintre dînsele, datînd din această epocă (secolul al XVII-lea), nu presintă un asemenea complex de disposiţiuni decorative, atît de originale, atît de bogate şi atît de variate, împrumutate Orientului şi Occidentului, interpretate cu mai mult sau mai puţină autoritate, în cea mai mare parte, de mîini occidentale, după cum se poate lesne constata prin presenţa *semnelor lapidare* (semne de lucrători), gravate de către lucrători pe toate pietrele, şi care se pot regăsi încă şi azi, la un mare număr de alte monumente contimporane cu Trei-Ierarhii, sau anterioare, fie chiar la noi în ţară sau dincolo de frontieră.

Nicăeri, şi la nici o altă epocă, nu se va găsi o asemenea dărnicie de ornamente, o asemenea asociaţie fantezistă de stilurile cele mai variate, concurînd la un tot atît de armonios. Intr'adevăr, de la baza edificiului şi pînă la vîrful său, toată pietrăria, fără nici o escepţie, este acoperită de sculpturi variate, executate după moda bizantino-orientală, adevărată broderie înfăşurînd, în mod strîns, piosul sanctuar. S'ar crede că ilustrul Voevod, Vasile Lupu, ş'ar fi luat ca sarcină ca să înzestreze Moldova cu o bijuterie arhitecturală, cel puţin egală în bogăţie cu aceea a Bisericei de la Curtea-de-Argeş, acest giuvaer neimitabil şi *neimitat,* atît de scump lui Neagoe-Vodă.

Tot interesul se dirige mai întăiu asupra bogatei decorări, de un caracter atît de special, amestec neprevăzut de diferite stiluri, aci bizantin sau aproape, precum este seria arcaturilor de colonete acoperite de solzi, cari încadrează vase de flori, în partea înnaltă a corpului Bisericei; sau încă arcaturile cele mai mici,— sculptate pe frizele de marmoră neagră; aci curat renaştere germană, cum sunt cele două frize în chestiune, ornate de gravuri; sau orientale, cum este felul de frînghie sau împletitură care separă frizele, şi din care se vede un frumos exemplu la Curtea-de-Argeş.

Un al 4-lea element, foarte caracteristic, merită să fie semnalat: elementul gotic. Imprumutat de la monumentele şcoalei Renane, este întrebuinţat aci la încadrări, mulurile ferestrelor, la cele două uşi de intrare, Sud şi Nord, care permit intrarea în Biserică, precum şi la cele trei mari spaţiuri cari luminează exo-Nartexul sau intrarea acoperită.

Interiorul Bisericei nu oferă un interes mai mic ca exteriorul, atît prin ingeniositatea concepţiunii arhitecturale, cît şi prin proporţiunile şi bogăţia decorativă. Cu toate dimensiunile relativ restrînse ale planului, simte cineva intrînd un adevărat simţimînt de mărire, datorit armoniei compoziţiunei.

Mai întîiu intrarea, la care se pătrunde prin două uşi ogivale la Nord şi la Sud, bine luminată prin trei mari ferestre în piatră şi garnite de vitrage colorate. Această primă parte a Bisericei este acoperită de două cupole cu nervuri cordate, separate printr'un arc de acelaş caracter şi aşezat pe pendentive, pe cînd arcurile recad pe console eşite (saillantes).

Pe faţa de Est, în mijlocul unei curioase tapiserii sculptate, formată de ornamente geometrice presărate de cruci ornamentale, se deschide uşa principală încadrată de o vusură mulurată în stil gotic, cu timpanul său de mozaic representînd pe cei trei Ierarhi, Vasile, Grigore şi Ioan, pe cînd timpanele exterioare ale celorlalte două uşi arată, tot în mozaic, Sfînta Fecioară, la Nord şi Domnul Christos, la Sud. Această tapiserie sculptată în faţa despre Est odinioară nu era vizibilă. Ea dispărea cu totul sub o tencuială de var acoperită cu picturi. Insă toate elementele există şi s'au putut reconstitui în întregul lor.

Este de observat cele trei uşi de bronz de o frumoasă executare. Aceia din mijloc, uşa principală, ornată cu cei 12 apostoli în bas-relief. In colţurile Nartexului sunt 4 socluri, susţinînd coloane mari cu torsade, coronate de capetele mulurate, primesc extremităţile arcurilor celor mari pe cari se sprijină pendentivile. D'asupra se observă ingenioasa dispoziţie a arcurilor cari supoartă corpul, cilindric la interior, al turnului, care este străbătut de 4 ferestre. Această dispoziţie pe arcuri astfel aranjată, de un prea frumos efect decorativ, este una dintre caracteristicele Bisericei Trei-Ierarhi; ea este de origină curat orientală. Ea se găseşte numai in unele biserici Ruse, inspirate în mod vizibil de acest stil particular.

La dreapta — ridicată pe 3 trepte de marmoră—se presintă nişa Sfîntei Paraschiva, bogat ornamentată de sculpturi încadrînd un mozaic foarte fin, care represintă diversele episoade din viaţa Sfintei. In faţa nişei, 7 candele aurite sunt suspendate. Pe soclul unde se găseşte sarcofagiul, se observă gravat—pe un fel de

marmoră neagră — vechia inscripţie relatînd istoricul aducerei moaştelor de la Constantinopol la Iaşi în 1641.

„Tîmpla (Catapiteasma) care separă corul de sanctuarul propriu zis, sau absid, este de o foarte mare bogăţie, cu totul construită din materiale preacioase, precum marmoră de Carara, bronz aurit, smalţ şi mozaic. Toţi pereţii interiori, bolţile, cupolele, arcurile etc. etc., sunt cu totul decoraţi cu picturi pe fund de poleială, scene liturgice şi de ornament. De-asupra Sanctuarului şi vizibil de toţi credincioşii domină marea imagină a Maicii Domnului ţinînd pe Isus Christos, care binecuvintează. In Nartex, la dreapta şi la stînga uşii de intrare, sunt pictate portretele fundatorilor şi acelea ale familiei Regale a Romîniei.

Tot mobilierul, tronurile, scaunul Episcopal, candelabrele, lampele, candelele, sfeşnicile, pupitrele şi iconostasul etc. etc., sunt de bronz aurit, îmbogăţit cu fildeş şi smalţuri, afară de staluri, cari sunt de bronz verde. Tot acest mobilier, precum şi Timpla, este datorit mărinimiei M. S. Regelui. O inscripţie în Sanctuar, gravată, reaminteşte numele Augustului Suveran. Policandrele, compuse după un vechiu model, poartă în smalţ, armele Romîniei şi iniţialele Regale.

Trei-Ierarhii, ca atitea alte edificii, a suferit efectele desastroase ale cutremurilor de pămînt şi incendiilor, mai cu deosebire în 1802, 1821 şi 1827, epocă la care se pretinde că ea a fost rasă şi sgăriată de Turci, de aurul care o acoperea în afară“.

Cu prilejul acestei reconstruiri care a costat 1,910,000 lei. s'au pus două noui inscripţii lapidare, dintre cari, cea întâia în Nartex, deasupra uşei, iar a doua în Altar, pe dosul catapitesmei, şi cari glăsuesc astfel:

Intăia:

Noi Carol I

Domn şi Rege al Romîniei

Intru mărirea şi lauda a-tot-puternicului Dumnezeu, a cărui cerească binecuvîntare s'a revărsat asupra pămîntului şi poporului romînesc în curgerea celor trei-zeci şi opt de ani ai domniei noastre şi întru veşnica pomenire a noastră, a augustei noastre soţii reginei Elisaveta şi a în domnul răposatei noastre fiice Maria, a Principelui moştenitor Ferdinand al Romîniei şi a soţiei sale Principesei Maria, a pruncilor lor Carol şi Nicolae, Elisabeta şi Maria, precum şi a tuturor urmaşilor noştri şi a întregului neam romînesc; clădit-am din nou această sfîntă biserică cu hramul sfinţilor Trei-Ierarhi Vasilie-cel-Mare, Grigorie Cuvîntătorul-de-Dumnezeu şi Ioan Gură-de-Aur, urmînd întocmai clădirea de odinioară, ridicată de Vasile Voevod Domnul Moldovei în anul mîntuirii 1639, şi sfinţită în 6 Mai al aceluiaşi an, sub păstoria Mitropolitului Varlaam.

Astăzi în 3 Octombrie 1904, fiind noi faţă cu întreaga noastră familie, împreună cu marii dregători ai statului şi meşterul arhitect Andreiu Leconte du Noüy, s'a sfinţit din nou acest locaş de rugăciune şi mîntuire de către Mitropolitul Moldovei şi Sucevei Partenie Clinceni.

Fie în veci bine-cuvîntat de Domnul acest adăpost al credinţei, reînoit de noi spre lauda strămoşilor şi spre întărirea neamului romînesc.

A doua inscripţie:

† Noi Carol I

Domn şi Rege al Romîniei

Pătruns de evlavie şi rîvnă pentru drept credincioasa biserică a lui Hristos, hărăzit-am în anul mîntuirii 1904, şi al Domniei noastre al trei-zeci şi optulea, catapeteazma, stranele şi odoarele din această sfîntă biserică cu hramul sfinţilor Trei-Ierahi Vasilie-cel-Mare, Grigorie Cuvîntătorul-de-Dumnezeu şi Ioan Gură-de-Aur, ca prinos adus Impăratului Ceresc care prin puterea sa Dumnezeească a înălţat Regatul Romîniei.

*

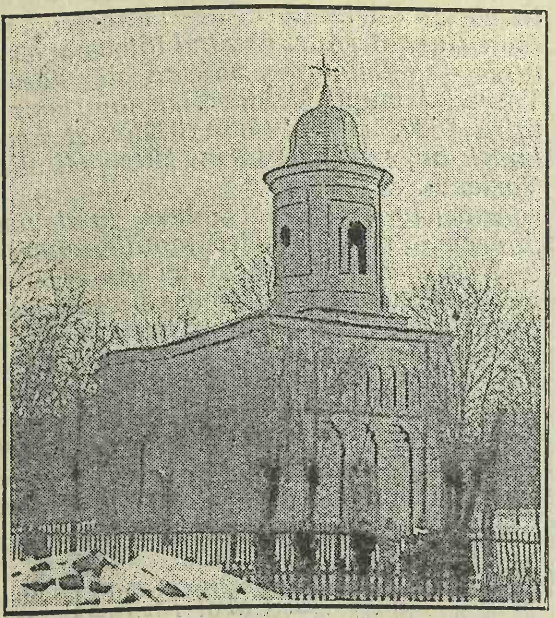
12. Mînăstirea St. Ilie (1620...).

— Strada Alexandri. —

Biserica cu hramul Sf. Ilie (20 Iulie), a fost şi ea calificată în vremuri mînăstire, şi se administra de egumeni greci pînă la secularizare.

Nici o inscripţie nu arată pe fundatorii sei, sau cel puţin anul fundărei. Există numai un pomelnic în care sînt amintiţi *Miron Voevod, Irimia Moviiă Voevod, Ecaterina Doamna* etc. Se zice a fi fost zidită de *Vel-Logofătul Ionaşcu Ghenghe,* cam prin anul 1620, şi mult timp i s'a zis *Biserica Gheanghei.* Unii cred că această biserică trebue să fie sau construită de Miron Bîrnovski-Vodă, sau mai veche chiar decît de pe vremea lui. Deasupra uşei de intrare a fost o piatră, probabil cu o inscripţie; dar călugării greci, în mod aproape sistematic, au făcut să dispară mai toate urmele ce arătau vechimea, sau pe fundatorii adevăraţi ai monumentelor noastre sfinte.

Nu avea nici o carte sau odor sfînt de valoare istorică, afară de un talger de ar

249. Biserica Sf. Ilie.

gint, cu inscripţia din 1762, donat de breasla blanarilor, ce se închinau la această biserică, şi care, după un vechi hrisov, era îndatorată a întreţine cheltuiala bisericei. (*Uricariul*, I).

Neavînd absolut nici un venit, cu toate că înainte de secularizare a avut averi mari, şi Statul nedînd nici un ajutor, nu se face slujbă în acest locaş sfînt încă de vre-o şeptesprezece ani ; are trebuinţă de mari reparaţii, fiind în unele părţi chiar dărîmată, de un fost preot al acestei biserici, sub motiv de reparaţie.

Acum se spune că însuşi Mitropolitul Moldovei ar fi hotărît să se dărîme acest sfînt locaş, iar în locu i să se facă nişte dugheni de expoziţie şi vînzare a unor produse din mînăstirile de maici.

*

13. Mînăstirea St. Sava. (Veacul al 14-lea...).

— Str. Costachi Negri şi St. Sava. —

Tradiţia spune că biserica Sf. Sava ar fi fost mai întâi o capişte (templu) Armenească şi în urmă, Ieşenii văzînd că negustorii Armeni prea au eşit la iveală în strada cea mai principală a oraşului, care era, prin veacul al 15-lea, *Podul-vechi*, azi *Strada Costache-Negri*, deoarece ei cuprinsese mai tot comerciul central al Iaşului, le-au luat biserica şi le-au dat un loc în dosul acesteia, să'şi facă altă biserică— dacă ar voi. Ceea ce, tot tradiţia zice, au şi făcut, probabil după o împăciuire bănească. (*Arhiva Şt. şi Lit.*, IV).

E în tot cazul neîndoelnic, că înaintea actualului edificiu de piatră în dimensiuni respectabile, a fost mai înainte o altă biserică mai mică, prin veacul al 15-lea.

După nişte acte ce se zice că avea reposatul Arhiereu Narcis Creţulescu, de la Neamţ, care ar fi posedat şi un istoric, şi chiar un plan al acestei mînăstiri, din vechime, se crede că ea ar fi existat încă de prin 1390—1450, însă a fost reînoită pe la 1545, în vremea lui Petru Rareş-Vodă.

Este o inscripţie grecească deasupra *unei* întrări în biserică, şi o inscripţie slavonă deasupra întrărei *a doua*.

Inscripţia grecească a fost tradusă astfel:

„Acest însemnat şi vrednic de laudă Dumnezeesc templu s'a reînoit din temelii de prea venerabilul boer Ioan Postelnicul, nepotul reposatului boer Scarlat din Constantinopole, fiind Egumen Ieromonahul Ieroteu, din renumita insulă a Ciprului, şi prim-maistru Grigorie de la Constantinopole. In anul 7133, luna April 12 s'a săvîrşit". (1625).

Această mînăstire era închinată Sfîntului Mormînt, încă dela recládirea sa.

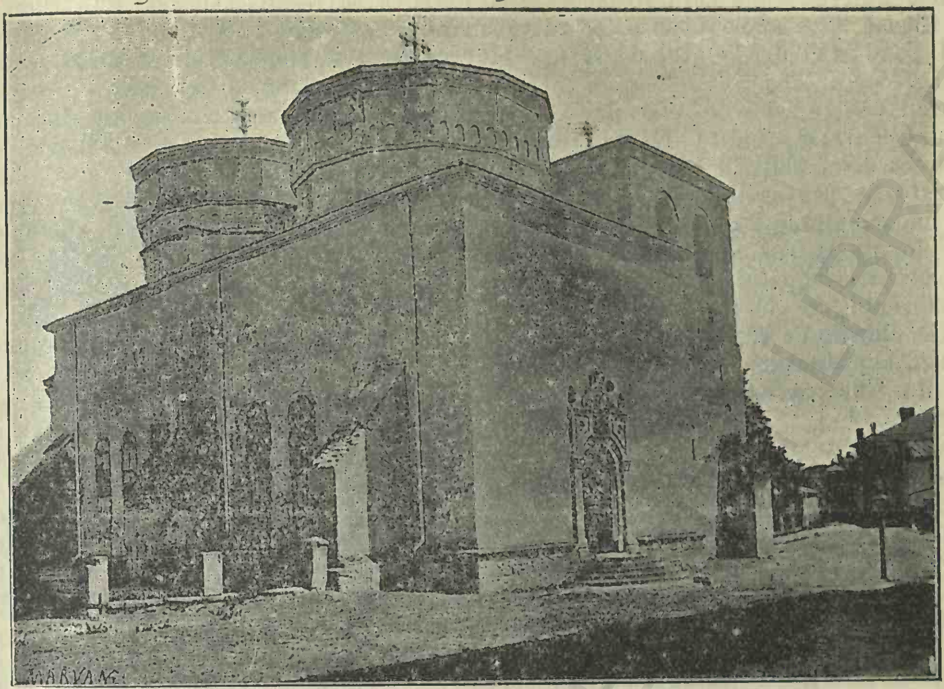
*

Construcţia este unică în felul ei în Iaşi, prin cupolele turtite şi clopotniţa sa joasă, ce arată stilul arhitectonic turcesc, aproape cum era şi la Feredeul Turcesc, de care vom vorbi aiurea. Apoi biserica are două întrări, ceea ce dă oare-cari argumente Armenilor că ar fi fost făcută pentru ei, căci in toate bisericile lor au două întrări deosebite : *una pentru barbaţi, alta pentru femei*, întrucît după vechile obiceiuri orientale, la întruniri publice, şi chiar în biserică, sexurile nu aveau îngăduinţa a sta la un loc. Totuşi la mai multe alte biserici drept romîneşti se găsesc de aseminea două întrări deosebite, cum se poate vedea chiar şi la Trei-Erarhi, ce numai că ar fi fost clădită de armeni nu se poate bănui.

Arhidiaconul *Paul de Allepo* descrie în ur-

250. Vederea dinspre miazăzi a bisericei Sf. Sava.

251. Vederea dinpre apus a bisericei Sf. Sava.

mătorul chip biserica Sf. Sava, cum se găsea pe timpul lui Vasile Lupu:

„Biserica Sfîntului Sava e peste tot zidită de piatră pe dinlăuntru şi pe dinafară. Ea are numai o uşă (?) spre partea sudică, deasupra căreea este depusă icoana Sfîntului, după cum se obicinueşte la toate bisericele din această ţară. Zidirea e lungă şi simplă, dar rîdicată pe nişte muri tari şi dupli, cu cîte nouă deschizeturi pentru aer din fie care parte, *şi cu două mari cupole tureşti după modelul celor mai mari din ţara noastră. Ele sînt unicele în feliul lor în aceste ţări. Artistul care le-a construit, fu Constantinopolitan de origină, numit Ianachi, şi arhitect de curte al Beilor Moldoveni.* In lăuntrul fiecărei cupole sînt în giur cîte trei-zeci de bolţi arcate. Partea externă a cupolelor e de tot rotundă şi acoperită cu costoriu, care sclipeşte de departe la razele soarelui. Pe vîrfurile cupolelor sînt superbe cruci mari aurite. Tot acoperemîntul Bisericei e de costoriu. Una dintre cupole e deasupra corului, cealaltă deasupra narticei. In biserică sunt numai două coloane: din dosul celei din dreapta e tronul Beiului, aşezat sus, cu un pavilion şi stîlpi de lemn şi cu faţa spre răsărit. In partea opusă, din dosul coloanei din stînga, este un alt tron mai mic, sau pentru fiul Beiului, ori pentru Doamna. Deadreapta Beiului este strana Mitropolitului, răzemată de perete, între alte strane ce o încungiură.

Polileul, numit aici „Horos" e foarte mare, atîrnat de interiorul cupolei, deasupra chorului şi compus din 24 bucăţi aurite. In lăuntrul lui este un altul mic, în feliul unui pavilion. In toate aceste ţări iconostasul e împărţit în trei secţiuni: Intâia, care este imediat deasupra uşelor sanctuarului, cuprinde toate serbătorile dominicale; a doua învecinată, presintă în mijloc icoana Domnului nostru cu Sacos şi coronă, şezînd pe tron; la stînga şi la dreapta lui stau Apostolii, din care cel mai deaproape din stînga e totdeauna sfîntul Pavel, eară din dreapta sfîntul Petru. In giurul lor sînt Maica Domnului, sf. Ioan, etc. Deasupra acestei secţii este icoana Sîntei-Treimi în centru, iar în laturi profeţii. Deasupra tuturor e Crucifixul.

Sanctuarul e foarte spacios, cu trei ferestre arcate, îngrădite cu groase gratii de fer şi avînd în stînga un suiş cu trepte, carele duce prin cor la anvon. El e foarte înalt şi zidit ca şi cupola din piatră colorată şi cu o cruce deasupra; îl susţin stîlpii spirali de peatră. In interior este un loc spaţios pentru a ascunde vasele bisericeşti şi altele, la cas de larmă.

In păretele sudic al bisericei sînt trei ferestre mari, cu gratii de fer şi arcuri, lîngă uşă, unde e mormîntul arhitectului Ianachi, închis în lăuntru cu gratii, zugrăvit, şi cu o candelă votivă, care arde totdeauna. Pe păretele nordic sunt cinci ferestre analoage. Pavimentul Bisericei e aşternut cu ţigle, precum se obicinueşte în genere în toate ţările de la Brusa şi pînă la Moscova.

Locul pentru femei este în susul Biseri-

cei, în o galerie, cu o catapiteasmă separată. Ele se urcă acolo prin o trecătoare în zid, conducînd deadreptul de la uşa bisericei.

Turnul pentru clopote este de o vastă structură patrată, zidită foarte tare din peatră, cu două bolţi în centru, servind de ascunzătoare pentru averea bisericei. O scară cu o mulţime de trepte duce la vîrf. Cinci clopote atîrnă de două imense şi înalte arcuri. Clopotul cel mare, de o vastă circumferenţă, e lucrat în Danemarca. Limbele clopotelor sunt de fer.

Toate dependinţile Mînăstirei sunt lucrate din lemn, ca mai la toate mînăstirile de aicea".

*

Biserica de astăzi nu mai corespunde decît doar în forma construcţiei ei generale, căci diferite întîmplări ce au trecut de atunci peste acest oraş au prefăcut-o cu totul.

Toate actele mai de samă ce s'au găsit acolo în ultimele vremi, au fost în mare parte luate şi duse de călugării greci, cînd s'au secularizat veniturile mînăstireşti, iar cîteva s'au trimes Ministerului Instrucţiei şi Bibliotecei centrale din Iaşi.

Mai sunt astăzi pe un părete din lăuntru, lîngă o uşă, zugrăvite chipurile familiilor ctitorilor bisericei, *Ion Postelnicul*, *Petru-Vodă* (?) ţinînd în mîni biserica, etc., iar dedesubt este scris anul reedificărei 1625. Asemenea se află două pietre de mormînt, cu inscripţii în limba grecească, arătînd că acolo s'au înmormîntat, în unul din morminte, un *Mare Visternic al Moldovei, Teodor Palada*, care a murit la 1 Fevruar 1755, şi tot acolo la 22 Decembre 1798 un fiu al seu, *Marele Logofăt Constantin Palada*; în al doilea mormînt s'a pus *Postelnicul Grigorie*, mort la 3 Aprilie 1828.

La această Mînăstire, în anul 1714, sub domnia lui Neculai Mavrocordat, s'a înfiinţat o *Şcoală* şi o *Tipografie*, amîndouă puse sub privigherea şi conducerea Patriarhului Chrisant al Ierusalimului şi a Egumenilor de la Mînăstirile închinate Sf-lui Mormînt. Despre aceste vorbeşte *Axinte Uricariul*, arătînd cum Mavrocordat a rugat pe Patriarh să vie din Muntenia în Moldova, şi descriind pompa cu care l'a primit în Iaşi, adaugă:

„Dedemult avea gînd Nicolai-Vodă să facă două lucruri bune în ţară, ce nu erau: întîi tipografie, ca să tipărească cărţi, şi al doilea să facă şcoale, ca să înveţe cine ar vrea fără plată şi această socoteală pomenind sfinţiei sale Patriarhului, acela i-a dat blagoslovenie şi l'a îndemnat numai să roage pre Dumnezeu şi să înceapă a face aceste două lucruri lui Dumnezeu plăcute, că-i va fi într'ajutoriu şi le va vedea săvîrşite; şi aşa au trimis de au adus meşteri tiparnici şi de slove greceşti şi slavoneşti, şi au făcut case bune la sfîntul Sava, şi au aşezat tipografia acolo, şi în scurtă vreme au început a se tipări cărţi. Adus-au şi doi dascali de carte elinească şi unul de cartea cea de obşte grecească, ca să înveţe cine ar vrea, şi un dascal ca să înveţe carte slavonească şi altul care să înveţe „pe înţeles moldoveneşte", şi le-au rînduit dascalilor plată precum se cade, ca să iea pe an din veniturile domneşti; şi s'au făcut testamenturi cu mare blestem şi legături, ca să fie stătătoare şi neclintite acele socoteli; şi acele şcoale şi tipografiile le-au dat în sama mai sus pomenitului prea fericitului Patriarh, ca să le fie purtătoriu de grijă şi kivernisitoriu; şi cînd se va duce din ţară să le poarte de grijă Epitropii sfinţiei sale, cari orînduise din Egumenii mînăstirilor ce sînt închinate la Sfîntul-Mormînt şi dintr'alţi de pe la alte mînăstiri".

Atît şcoala cît şi tipografia din Sfîntul Sava n'au avut o durată lungă. Din tipografia S-tului Sava ne-a rămas foarte puţine cărţi.

Cronicarul Axinte în locul citat se exprimă astfel despre Patriarhul Crisant: „Fiind un Patriarh foarte învăţat, cît pot zice, că în toţi creştinii nu se afla pe atunci aseminea cu dînsul la învăţătură, şi era om îmblat, că l'au trimis unchiu-său reposatul Kyr Dosothei Patriarhul Ierusalimului, de au îmblat mai toată Europa, din ţara moskicească până în ţara franţuzască şi până la Englitera".

Se vede, că după moartea Patriahului Chrisant nu s'a mai găsit nime în toată droaia de călugări greci, egumeni ai mînăstirilor închinate Sfîntului-Mormînt, carii să susţină şcoala şi tipografia, ce se înfiinţase sub Patriarhul acesta, deşi finţarea lor era legată, cum am văzut, cu toată puterea blestemurilor creştineşti, exprimate asupra destructorilor, prin testamente domneşti şi patriarhiceşti. (*Melchisedec*).

Cînd s'au secularizat mînăstirile şi au plecat călugării greci din Iaşi, remase la Sf. Sava o bibliotecă foarte însemnată, compusă mai ales din cărţi greceşti. Aceste cîteva sute de volume—cîte nu s'au mai irosit de cei ce-au moştenit conducerea bisericei—au fost date Bibliotecei Universităţei locale, unde se aflu şi astăzi, însă nu sunt consultate acolo mai de nimenea, în oraşul nostru rămînînd în epoca actuală foarte puţini cunoscători culţi ai limbei greceşti.

Dintre multele moşii, ecarete şi bezmăne ce a posedat această mînăstire în cursul vremurilor, putem cita: *Ciulureştii* (Roman), *Mărăşenii* (Vaslui), *Vetrişoaia*, *Zbe-*

roaia şi *Guşăţii* (Fălciu), *Oasile*, (Covurlui), parte din *Tomeşti* (Iaşi), etc., şi o mulţime de locuri din Uliţa Cismăriei, a Sf-tei Vineri, Podul-Vechiu, Tăbăcăriei, Tîrgul-de-Sus, etc. (*Uricarinl*, *Anal. Parlamentare*, *Buletin Oficial*, etc.).

*

Se zice că sub biserica Sf. Sava se aflu suterane foarte încăpătoare, în care pe timpuri de răstrişte se oficia slujba Dumnezeească, şi se ascundeau averile locuitorilor de prinprejur.

Această biserică era reşedinţa principală a procuratorilor locurilor Sfinte, şi a celor mai înalţi în rang dintre clericii călugări greci. Aici trăgeau Mitropoliţii greci şi Patriarhii, ce veneau prin Iaşi cîteodată.

La hramul bisericei se dădeau mese mari, atît în casă cît şi in ogradă, la care se invitau toţi credincioşii. Se împărţeau atunci, cît şi la alte prilegiuri, chiar şi periodic în fiecare lună, ajutoruri în obiecte şi bani, la mulţi locuitori de ambe sexe, scăpătaţi sau nevolnici, de către călugării greci. (Com. de Dl. *Eleft. Ropală*).

*

Despre o vizită a Patriarhului Macarie la această Mînăstire, mai găsesc în Paul de Allepo şi următoarea relaţie:

„Marţi seara (25 Ianuarie) întrarăm în Iaşi, capitala Moldovei, în mijlocul vuetului clopotelor tuturor bisericelor şi mânăstirilor, cari răsunau în toate părţile. Furăm duşi la biserica *Sft. Sava şi Sft. Mihail(?)*. Aci dându-se Domnul nostru Patriarh jos din trăsură, fu vestmîntat cu mantia sa; iar preoţii îi ieşiră înainte cu Evanghelia şi diaconii cu cadelniţele, precedaţi de sfeşnice.

Patriarhul sărută Evanghelia, pe cînd Diaconii îl tămîiau şi cîntăreţii cîntau *Sfînt eşti!* Apoi, înaintînd către mijlocul bisericei sub steagurile polileului, îşi făcu o cruce pe frunte; tot aşa făcu şi dinaintea uşelor Altarului şi la *icoanele Domnului şi a Doamnei noastre*, şi la toate celelalte sfinte icoane, de pe uşile Sanctuarului; apoi la icoana *Sft. Grigorie Teologul*, a căruia serbătoare fiind tocmai atunci, era pusă pe un tron înalt acoperit cu un văl, cum se *obicinueşte în toate bisericile Greciei*. Patriarchul se sui apoi în strana sa şi Diaconul zise: „Aibi milă Dumnezeule", etc., menţionînd numele Domnului Patriarh, apoi al ilustrului Beiu Vasile-Vodă, al *Doamnei Catherina* şi al fiului lor Ştefan-Vodă; iar corul repeta *Polihronio* pentru fiecare.

Am ieşit din Biserică, după ce Patriarhul, invesmîntat cu mantia sa şi cu crucea în mână, dete bine-cuvîntare mulţimei. El işi luă locuinţa în apartamentele Egumonului, şi fu visitat cu închinăciuni din partea tuturor boerilor."

Biserica St. Sava este astăzi Parohie, fără filiale, şi ne mai dispunînd de nici o avere. este întreţinută de Stat, în stare aproape de ruină, pe din afară mai ales.

*

14. Mînăstirea Adormirea Maicei Domnului, zisă Bîrnovski. (1627).

— Strada Ghica-Vodă. —

In scurtul timp cît a domnit în Moldova Miron Bîrnovski, dela 1626 la 1629, el a zidit împreună cu mama sa *Elena*, călugărită apoi sub numele de *Elisabeta*, frumoasa mînăstire cu hramul *Adormirea Maicei Domnului*, (15 August), dînduse ca dată a construcţiei anul 1627, după cum se dovedeşte prin o inscripţie *in limba greaca*, aflată asupra uşei de intrare din pridvor, în interiorul bisericei, cît şi de pe cele *două portrete ctitoreşti*, bine pastrate.

Cronicarii spun că biserica aceasta a fost zidită în *dricul* Iaşului; unii comentatori interpretează cuvîntul dric prin *margine;* adevaratul înţeles însă al acestui cuvint este tocmai contrarul, adică *centru*, sau cel puţin *interior*, ceea ce dă a înţălege că pe vremea lui Bîrnovski tîrgul Iaşului era mai întemeiat prin acea parte.

După zidire, biserica Bîrnovski a fost ridicată la rangul de mînăstire şi închinată S-tului Mormînt, fiind administrată de călugări greci pînă la secularizare. Aceştia au adaus la corpul principal al mînăstirei frumosul pridvor ce se vede şi astăzi. De mult biserica fusese acoperită cu olane, însă arzind la 1836, odată cu o mare parte din oraş, a fost acoperită din nou cu tinichea.

In curtea Bisericei era prin 1724 o şcoală începătoare, care a mers înainte multă vreme, unii zic chiar pînă în zilele noastre.

Din moşiile cu care a fost înzestrată Mînăstirea Bîrnovski, şepte la număr, se citează *Şipotele*, din judeţul Iaşi, de peste 2000 fălci, *Bârzeştii* şi *Muntenii* de jos (Vaslui), *Ivăncăuţii* (Dorohoi), diferite vii, pe pe dealul Bîrnoschiului (Bucium), case şi locuri cu bezmâne.

Intre obiectele de valoare istorică ce se mai găsesc astăzi la această biserică sunt: *Un Aer* dăruit de fundatorii bisericei, Miron Bîrnovski şi Elisabeta Schimonahia, după cum arată inscripţia în limba greacă de pe el. La coroana Mintuitorului se găsesc 361 boabe de mărgăritare şi 189 cilicuri de aur. Aerul e cusut în Turcia, după cum probează turaua turcească din dosul acestuia; *O Evanghelie* mare slavonă, îmbracată cu argint peste tot şi aurită, din anul 1646; *O altă Evanghelie* greacă, îmbracată

252. Biserica Bîrnovski.

cu argint aurit, din anul 1776; *Un sfînt Potir* sculptat cu multă artă şi aurit, dăruit de Duca-Vodă; *O perdea* pentru uşa Impărătească, cusută cu fir de argint, reprezentînd *Duminica tuturor Sfinţilor*, cu data 1742 şi o inscripţie slavonă: cum şi cîteva *candele* de argint, lucrate cu o deosebită artă.

Clopotul cel mare din turn este dăruit de Miron-Vodă şi poartă data 1628, fiind varsat la Liov (Lemberg); inscripţia e în limba slavonă, iar în jurul vangei clopotului e scris *în latineşte* versetul din psalmul lui David: „Doamne, strigat-am către tine! Auzi-mă Doamne!" etc.

Un alt clopot mai mic e hărăzit asemenea de fundator.

Atît turnul cel mare de la poarta bisericei, cît şi casa de lîngă el, prezintă un deosebit interes istoric; asemenea mai este acolo o pivniţă adîncă sub casele servitorilor bisericeşti. Aceste toate au avut în vremuri destinaţia de ascunzători ale averilor pe timpurile de invazie a hoardelor ce se năpusteau fără preget asupra Moldovei. In turnul bisericei se pot încă vedea două deschideri ce trec în zid, fără a se şti unde se sfîrşesc, iar în mica odae de lîngă turn se găseşte un canal, deasupra a două başte de piatră, ce iarăş nu se ştie unde duce.

Astăzi biserica Bîrnovski este parohie, avînd ca filială biserica St. Lazăr, şi este intreţinută prin subvenţii de la Comună şi Stat, ne mai posedînd nici o avere proprie.

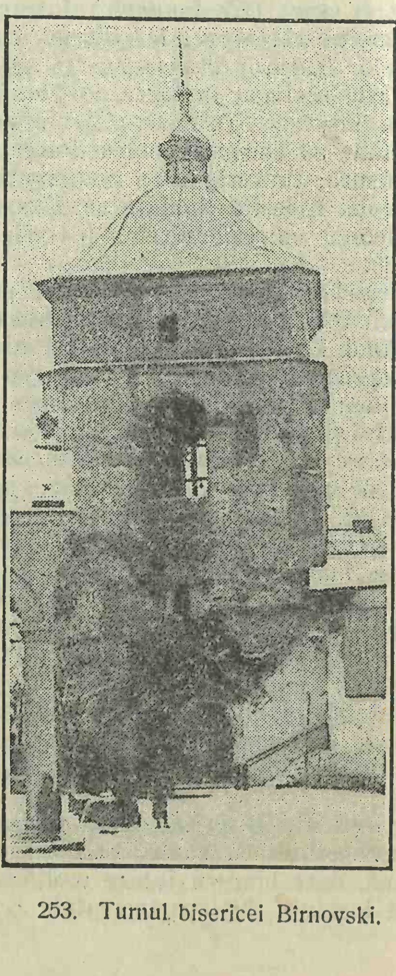
*

15. Biserica Sf. Ioan-Botezătorul. (1626—35).

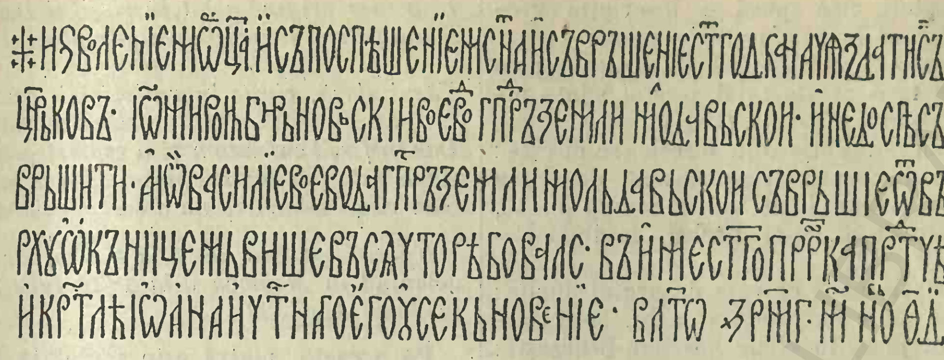
— Stradele Gh. Mîrzescu şi Şcoalei-de-Arte. —

Tot in periodul dela 1626—1629 Miron-Vodă Bîrnovski a început a zidi şi biserica cu hramul *Sf. Ioan Botezătorul* (7 Ianuar), din Mahalaua Măjilor (Pescăriilor). Insă se pare că n'a ajuns s'o vadă gata, căci abia în timpul Domniei lui Vasile Lupu ea putu fi isprăvită şi sfinţită. Din inscripţia slavonă ce se găseşte în pridvorul bisericei se constată următoarele, după traducerea Episcopului Melchisedec:

„Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi săvîrşirea Sfîntului Duh, a început a zidi această biserică Ioan Miron Bîrnovski Voevod, Domnitorul ţărei Moldovei, şi n'a ajuns să o săvîrşească. Iară Ioan Vasilie Voevod Domnitorul ţărei Moldovei o a sevîrşit, de deasupra fereştilor întreagă o săvîrşi cu toate cele preţuitoare, în numele Sfîntului Prooroc înainte-mergătoriului şi Botezătorului Ioan şi a cinstitei lui tăeri.

253. Turnul bisericei Bîrnovski.

254. Inscripţia dela biserica Sf. Ioan-Botezătorul.

In anul 7143, luna Noembre 4". (1635).

Nici un odor mai însemnat nu se păstrează în această biserică. O icoană foarte veche ce se află aice, representînd pe Sf. Ioan-Botezătorul, donată probabil de Vasile Lupu-Vodă, se zice că ar avea vre o mie de ani...

Acum de curînd a fost destinată a servi ca metoc a Mînăstirei Neamţul, aşezînduse în casele din jurul bisericei cîţi-va călugări, cari oficiază şi slujba Dumnezeească de toate zilele. A fost reparată radical şi zugrăvită din nou, în vara anului precedent (1913), prin cheltuiala şi osteneala poporanului proprietar Vasile Rusovici.

256. Biserica Sf. Ioan-Botezătorul.

*

16. Mînăstirea S-ţii Apostoli Petru şi Pavel, pronumită Bărboi. (...1615).

— Stradele Costache-Negri şi Bărboi. —

255. Turnul Bărboi.

Biserica pronumită Bărboi, cu hramul *S-ţii Apostoli Petru şi Pavel* (29 Iunie), a fost durată pe la începutul veacului al 17-lea, înainte de 1615, de un mare Vornic sau Logofăt Bărboiu, din neam de Kneji, (*Fam. Boer. R., Lecca*), din neamul Sturzeştilor, (*Letopiseţi*, I), ucis în timpul lui Ştefan Tomşa. Era făcută după tipul obicinuit al bisericilor moldoveneşti, avînd deasupra-i două turnuri, din care unul servea de clopotniţă. Pe la anul 1669, urmaşii fundatorului, o închinară Mînăstirei Vatopedul, din muntele Athos. La 1829 fu zdruncinată mult de un cutremur.

La 1841, biserica ameninţînd a se ruina, fu dată jos şi rezidită, cu parte din veniturile sale din moşii, case, dugheni şi vii, parte cu ajutorul familiei fostului Domnitor Ioan Sandu Sturza şi a lui Dimitrie Sturza, Mare-Logofăt de Ţara-de-Jos, cu soţia sa Elena, fiica Vornicului Teodor Balş şi a altora din familia lor.

Atît ca exterior, cît şi mai ales ca interior, biserica Bărboi actuală este lucrată cu mult meşteşug, în stil bizantin, avînd cinci bolte deasupra ei. In lăuntru are două rînduri de coloane înalte, din cari patru sunt de marmură, iar patru de piatră marmurată.

In biserică se găsesc mai multe inscripţii greceşti şi romîneşti cu diferite date. Una, cea de deasupra uşei principale, aminteşte rezidirea bisericei despre care vorbim mai sus, este în limba romînească, şi în cuprinderea următoare:

„Acest sfînt lăcaş al Bărboiului, unde se prăznueşte soborul Sfinţilor Apostoli, s'au prefăcut din temelie acum în anul 1841,— cu cheltuiala din veniturile acestei mînăstiri, i cu ajutorul Marelui Logofăt Dimitrie Sturza şi a soţiei sale Elena, prin silinţa, sirguinţa şi osteneala Mitropolitului Grigore Irinopoleos şi a boerilor Sturzeşti, ctitori acestei mînăstiri, spre vecinica pomenire a lor şi a tot neamul".

Deasupra acestei inscripţii, într'o icoană sculptată în marmură, reprezentînd pe Sfin-

ţii Apostoli, este pusă o inscripţie grecească, care în romîneşte însamnă:

„Această sfîntă Icoană s'a sculptat prin mîna însăş a arhitectului acestei sfinte biserici, *Andrei Karidis*. (1841)".

Pe un sf. Potir din biserică se citeşte: „Acest discopotir rescumparat de Prea Inalţatul Domn Ioan Sandu Sturza V. V., s'au afierosit Sf. M-ri Bărboi, la 1823 Fevruar 23".

Inscripţie pe 2 chivote de argint aurite: „Aceste sfinte chivote sînt a Sf. M-ri Bărboi, s'au făcut în zilele boerilor Sturzeşti: Dumitrie Logofăt Mare, Elena şi f. l., Sandu Hatman, Ecaterina şi f. l. Alexandru Visternic, Elena şi f. l. iproci, prin osîrdia mai micului şi smeritului Arhimandrit Chir Neonil, la anul 1831, Mai 20". (Acest Neonil a fost apoi stareţ la M-rea Neamţul.

In interiorul bisericei deasupra uşei este o lungă inscripţie grecească, care in traducere (*Dossios*), glăsueşte astfel:

„In timpul Domniei prea piosului *Domnitor* şi *Principe* al *Moldovei* întregi, *Mihail Grigore Sturza*, arhiereu fiind prea Sf. Mitropolit *Veniamin*, s'a construit din temelie şi s'a rîdicat această prea frumoasă şi Dumnezeească biserică, care este închinată memoriei glorioase a prea slăviţilor şi corifeilor dintre apostoli, *Petru* şi *Pavel*, şi s'a sfîrşit prin cheltueala sfintei şi slăvitei mănăstiri regale şi patriarhale *Vatopedion* de pe *Sfîntul Munte*, pentru vecinica pomenire a fericiţilor şi neuitaţilor ctitori şi a neamului întreg a prea nobilei familii *Sturza*, care a închinat st. mănăstire *Bărboi* marei şi sf. mănăstiri *Vatopedion*, spre iertarea păcatelor lor. Această cheltueală s'a făcut prin multă muncă şi sudoare a prea smeritului *Mitropolit Irinopoleos* şi *Vatopedion Grigorie*, pentru mîntuirea sa sufletească, cu concursul şi supravegherea tără odihnă în tot timpul zidirei a Arhimandritului şi Exarhului, *Dionisie Vatopedinos*. S'a sfîrşit în anul mîntuirei 1844 în luna Ianuarie. S'a zidit prin arhitectul *Andrei* şi tovarăşii săi, *Atanasie* şi *Gheorghie, greci* din eparhia *Sisanion*".

Lîngă această inscripţie este zugrăvit chipul Mitropolitului Grigorie al Irinopoliei (grec).

In partea dreaptă a intrărei în biserică, se află în părete o mare lespede de marmură, sub care sunt înmormîntaţi cîţiva din neamul lui Sturza, ia 1831, 1835 şi 1849. Dedesupt sunt mărcile familiei Sturza. Transcrierile inscripţiilor în *Dossios*.

In partea stîngă a intrărei în biserică este înmormîntat fostul Voevod Ioan-Sandu Sturza, iar pe piatra de pe mormînt este următoarea inscripţie, în versuri romîneşti:

Intre muritorii lumei, cînd eram şi eu odată,
Dam poroncă, stat, povaţă, la orcare judecată,
In a mea origină nobil, însfîrşit şi Domnitor,
Stătui patriei şi sprijin peste drepturi şi popor.

Văzui slavă, cinste 'npreajmă-mi, avui skiptru, stăpînire,
Dar însfîrşit suferitam şi a soartei prigonire.
Acum iată sub această piatră stau cu muritor,
Căci viaţa amărîtă, un deşert e plin de nor.

S'a sevîrşit din viaţă la 2 Februar 1842, domnind în Moldova dela 1822 Iulie 1, pînă la 1828 April 23.

Pe această piatră este sculptată marca Moldovei, cu Zimbrul şi Leul familiei Sturza.

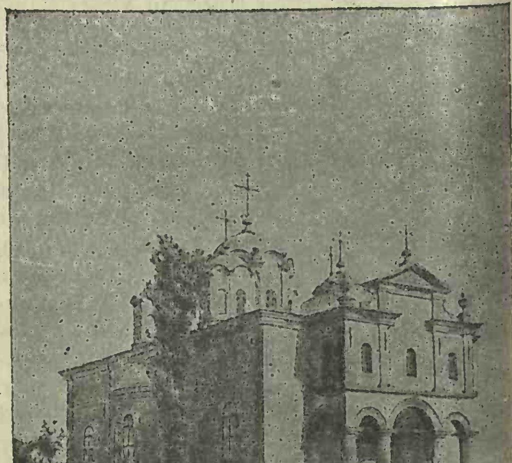
Turnul dela poarta bisericei este de asemenea vrednic de bagat în samă, e întreg din piatră cioplită, şi pentru înălţimea lui este atît de îngust, încît te miri cum de rezistă la cutremurile sau oscilaţiile la cari poate fi supus în diferite întîmplări cozmice.

Pînă la secularizare, Mînăstirea Bărboi avea întinse moşii, case, vii etc., cari aduceau un venit *anual de 145.000 lei vechi*.

Din moşiile ce au aparţinut Mînăstirei, se citează: *Coropcenii* cu *Parchetu*, din Jud. Vaslui; *Rădiul*, (Roman), etc.

Mînăstirea Bărboi este acum biserică parohială, avînd ca filiale *Biserica Albă*, din stradela Albă, cum şi *Biserica Sf. Panteleimon*, din strada cu acelaş nume. Este subvenţionată de Stat.

*

257. Biserica Bărboi.

17. **Mînăstirea St. Ioan-Noul, zisă Nicorița. (1626).**

— Strada şi Stradela Nicorița. —

O biserică de încăpere mijlocie, fără stil special, aşezată pe culmea dealului Tataraşi, se crede că a fost zidită de *Hatmanul Nicoară*, zis şi Nicoriță, a lui Vodă Miron Bîrnovski, prin anul 1626—1627, dela care s'a luat şi denumirea de Nicorița. Aici se serbează hramul *Sf. Ioan-cel-Nou*, sau *St. Ioan Novi*, a cărui moaşte sunt azi la Suceava (Bucovina).

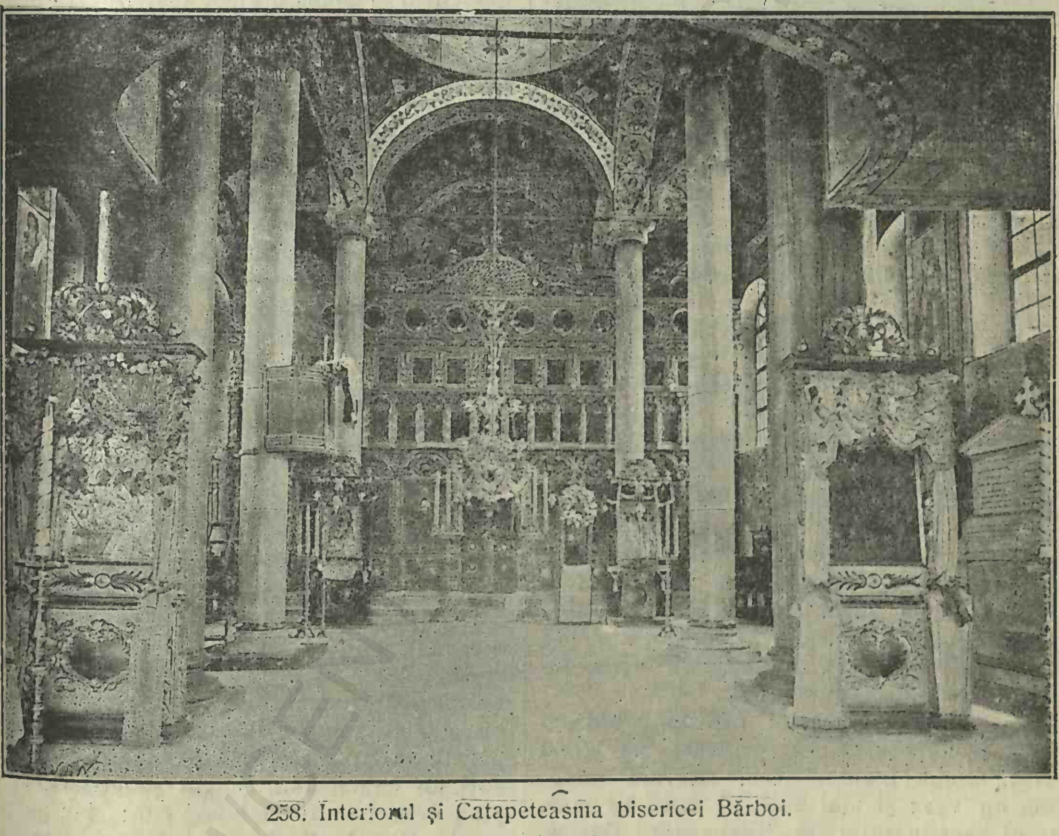
Nu este nici o inscripție veche, nici odoare sfinte de valoare istorică. Este parohie, subvenționată de Comună, fără filiale.

A aparținut bresloi soidacarilor şi teslarilor.

O legendă spune că Miron Bîrnovski-Vodă a fost însărcinat pe Hatmanul Ioan Nicoară să supravegheze construirea Bisericei ce poartă şi astăzi numele Domnitorului aceluia, în Beilic; dar Hatmanul căută să facă mari economii în construirea Bisericei lui Vodă, pentru ca să-i rămîe şi lui cu ce să zidească o biserică mai mică... Aflînd Miron-Vodă de chivernisala Hatmanului seu, a poruncit slujbaşilor săi să'l zideăscă pe Hatman de viu, chiar în păreții bisericei sale.

Paul de Allepo pretinde că biserica aceasta ar fi fost zidită de o fată a Hatmanului.

Dl. Gh. Dimachi ne povesteşte, (*Ecoul Moldovei, IV*), următoarea tradiție despre această biserică: „Era sara, la asfințitul

258. Interiorul şi Catapeteasma bisericei Bărboi.

soarelui, cînd Domnitorul eşise dela rugăciunea făcută în biserica Bîrnovski, ce era să se sfințească adouazi, şi uitînduse spre răsărit, a văzut în culmea Tataraşilor o altă biserică mare şi nouă, în formă ca şi a lui, infrumusețată pe dinafară cu sfinți, soare şi lună; şi cum bătea soarele la apus într'însa, lumina toată zugrăveala ei şi i s'a părut mai frumoasă decît a sa. Mirat de aceasta, a întrebat de Hatmanul Nicoară, ce din întîmplare se afla chiar cu el în trăsură, că cine a înălțat această biserică aşa de frumoasă? Hatmanul, care era fundatorul acelei biserici, măgulit de întrebarea Domnitorului, i-a răspuns că el este intemeietorul ei, şi că îl roagă să binevoiască a'l îngădui să o sfințească, ca şi el. Bîrnovski-Vodă atuncea s'a mâhnit întru atîta, încît nu numai că nu l'a lăudat de fapta bună ce făcuse, cum se aştepta Hatmanul, dar încă nici autorizare pentru sfințire nu i-a dat, cît a stat el în scaunul Domniei".

Ambele legende se desmint însă prin însuşi un hrisov a lui Miron-Vodă, din 1629, prin care acesta regulează ctitoria lui Nicoriță şi a jupînesei lui Teodosia, asupra Mînăstirei St. Ioan-cel-Nou, din marginea tîrgului Iaşilor... (*Halipa, Arhivele Basarabenę, III*).

Pe cînd s'a zidit biserica Nicorița, pe culmea dealului Tataraşi era codru secular,

259. Biserica Nicoriţa.

în care se oploşau adesea Tatarii şi Cazacii ce veneau să prade oraşul; chiar la sfîrşitul veacului al 18-lea, oraşul nu era încă bine întemeiat pe acolo, căci *Dr. Wolf*, în descrierea ce face despre bisericele din Iaşi, de pe vremea aceea, zice că „Biserica Nicoriţă stă singură pe un deal, numit *Ciric*".

Tot din descrierea călătoriei Patriarhului Macarie, mai găsim o relaţie interesantă despre această mînăstire, în care se zice: „In Duminica tuturor Sfinţilor Patriarhul primi o visită şi invitare din partea Egumenului Mînăstirei Sf. Ioan-cel-Nou, numită în deobşte *Mînăstirea Maicei Domnului.* (?) Ea este pe drumul Iaşului (la margine), şi atîrnă de Mînăstirea Sf. Sava. Deci mersorăm acolo şi am asistat la liturghie. După aceia am trecut în sofragerie. Acest loc e intradevăr desfătător. In afară sunt balcoane, de unde se vede întreg oraşul, locul fiind înalt.

Biserica e frumoasă; deasupra balcoanelor e clopotniţa. Cit priveşte pe acest Sfînt, numit Ioan-cel-Nou, aflarăm că acum un veac şi mai bine, el muri ca martir al creştinătăţei în Trapezunt. Domnitorii au întrebuinţat toate chipurile pînă ce au reuşit să'l aducă în Iaşi, capitala ţărei, depunîndu-l în Mînăstirea Sf. Sava, ca să se vadă unde doreşte el să fie pus (?). Voinţa lui a fost ca să fie aşezat în careta Domnească, care urmată fiind de popor, il conduse la Suceava, unde se opri...

Deci, în cetatea aceea i se zidi o Mînăstire, în care fu depus spre păstrare. Poporul moldovenesc are o credinţă absolută în el şi vine în pelerinaj la hramul sfîntului, Joia după Rusalii, din oraşele şi satele cele mai îndepărtate".

Pînă la secularizare, această Mînăstire a avut mare avere; slujba se făcea în greceşte, şi de aceea era prea puţin cercetată de poporănii romîni.

Această biserică era închinată la Erusalim.

Din moşiile ce a posedat Mînăstirea Nicoriţa, se mai ştiu (*Uricar*, VI), următoarele: *Incunjurătoarea Mînăstirei* (Iaşi), *Cuca* cu parte din *Vladnic* (Covurlui), *Rădăcineştii*, *Diochenii*, parte din *Vicoleni* sau *Valea-Ră* (Tecuci), parte din *Munteni* (Roman), parte din *Vetejeşti* (Tutova) etc.

*

18. Mînăstirea Sf. Ioan Gură-de-Aur (1563—?—1623).

— Strada Zlataust (Beilic). —

Această biserică cu hramul Sf. Ioan Gură-de-Aur (13 Noembre), a fost zidită din nou de Gheorghe Duca-Vodă şi soţia sa Anastasia, care a zidit şi Mitropolia veche, în unire cu fiul lor Constantin Duca-Vodă şi soţia sa Maria, sfinţinduse în 1683. I se mai zice şi *Sf. Ioan Zlataust*, *St. Ioan Hrisostomu*, sau *Sf. Ioan din Beilic*.

La fundare Voevozii Duca au înzestrat-o cu o mare întindere de pămînt gol, ce cuprindea locurile pe unde sunt astăzi mahalalele Bucşenescu, Frecăul, pînă în Ţigănimea Domnească, şi Bularga, pînă în Tataraşi şi Ciurchi. Bucăţi de diferite mărimi din acest loc s'au tot dat apoi cu *besmăne* de cătră Egumenii bisericei, pentru clădire de case, din care se încasa anual peste 7000 galbeni.

Această biserică a fost închinată mînăstirei *Drianul* din Epir, şi mai poseda în vremuri moşiile: *Iacobenii* şi *Şepte-Oameni* (Iaşi), *Deleştii*, *Dumeştii*, *Tămăşienii*, *Băteştii*, (Vaslui), *Albeştii* (Basarabia) etc., cari împreună cu multe dugheni şi besmăne din Iaşi, au fost secularizate de Stat.

In interiorul bisericei nu se găseşte nici un chip de al familiilor Domneşti, ci numai un pomelnic sapat în marmură şi aşezat în părete la St. Proscomedie, unde sunt trecuţi un număr de Domni şi ctitori, începînd dela Istrati Dabija-Vodă; iar pe păretele din afară despre miazăzi este următoarea inscripţie în romîneşte:

„Această sfîntă Mînăstire s'au făcut de Io Duca-Voevod cu Doamna sa Anastasia, cu fiul seu iubit Io Constantin-Voevod, cu Maria: care este hramul Sfîntului Ioan-Zlataust. Vleat 1683. Şi s'au zidit în 30 zile".

Intre odoarele acestei biserici putem cita următoarele: a, un *epitrafir* cusut cu fir de aur şi argint, *o nebiderniţă* şi o păreche *naracliţe* purtînd data 1795; b, un *brîu* de încins preotul, cu data din 1768; c, un *potir* mare de argint, suflat cu aur, cu data de 1835; d, o *cruce* mare de

argint pe s-ta Masă, din anul 1843; e, un *Tetraevanghel* slavon scris pe hîrtie, avînd la început şi la sfîrşit cîte două file de pergament; la urmă se găseşte următoarea notiţă în slavoneşte: „Acest Tetraevanghel l'a scris cu mîna mult păcătosul popa Gavriil Melentiescul, în zilele Evseviosului şi iubitorului de Hristos Domnului nostru Ioan Petru-Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnitor ţărei Moldovei, în anul 7053 (1545), luna Iunie 30 zile". Din această dată se vede că Tetraevanghelul este scris în ultimele zile ale lui Petru-Rareş.

Din pomelnicul citat mai sus cît şi din Tetraevanghelul din 1545, se poate deduce că înainte de fundarea bisericei actuale de către Duculeşti, ar fi existat acolo o altă biserică mai veche, întrucît Istrati Dabija a domnit cu vre-o 20 ani înaintea lui Duca.

Despre această biserică scrie şi *Neculai Costin* următoarele: In acest an, la veleatul 7190 (1682) a zidit Duca-vodă Mînăstirea sf. Ioan-Zlataust din Iaşi, pe care loc a fost o biserică mică de lemn, pe temelie naltă de piatră, care era făcută de *Ştefan-Vodă Tomşa* şi înzestrîndu-o cu moşii, au închinat-o la o mînăstire din Rumeli, la Andriano de la Argiro-Castro, căci întâi era Mînăstirea Hlincea a lor, şi au luat-o Duca-Vodă de au dat-o la Mînăstirea sa, la Cetăţuia, mai mult pentru moşii ce are prin prejur.

Un interesant hrisov de scutire de angarale a unei pivniţi (crîşme), a acestei mînăstiri, din 5 Mai 1758, dat de Scarlat Grigore Ghica-Vodă, glăsueşte astfel:

„Facem ştire cu această carte a Domniei mele pentru o pivniţă cu băutură, ce are aice în Iaşi Sf. Mînăstire Sfete Ioan Zlataust. Iată că Domnia mea m'am milostivit şi am ertat numitei Mînăstiri această pivniţă cu băutură de *camănă*, de *cepărit*, de *besmet*, de *branişte*, de *loc agêsc*, de *buor*, şi de *toate cheltuelele* ori cîte ar mai fi, să nu se supere cu nimica. Şi drept aceea poruncim şi vouă cari veţi fi rînduiţi să strîngeţi cheltuelile de pre la crîşme, văzînd cartea Domniei mele să daţi bună pace pivniţei acesteia, întru nimica să nu supăraţi. Intr'alt chip să nu fie".

Se mai plîng azi crîşmarii că plătesc prea multe dări!...

260. Biserica Sf. Ioan Gură-de-Aur.

Acum biserica Sf. Ioan Gură-de-Aur este parohie, fără filiale, şi ne mai dispunînd de nici o avere, afară de casele de locuinţă ale clerului, în stare de ruină, este subvenţionată de Stat şi de Primărie.

*

19. Biserica Sf. Gheorghe-Lozonschi. (Veacul al 16-lea?).

— Strada Lozonschi. —

Biserica cu hramul *Sf. Gheorghe* (23 April), serbează şi hramul *S-tei Mucenițe Ecaterina* (25 Noembre).

Se crede a fi fost clădită odinioară de o Doamnă sau Domniţă oarecare, căci pe la începutul veacului trecut era cunoscută sub numele de *Biserica Doamnei*, (*Ghibănescu*), alţii îi ziceau a *Domniţei*. Fostul Primar al Iaşului, Scarlat Pastia, într'un articol publicat în *Ecoul Moldovei* (An. IV), susţine că i se zicea mai de mult *Biserica Domniţei Mărioara*. Să nu fi fost oare chiar *Maria de Lozonţ*, una din Doamnele lui Stefan cel Mare, sau vre un descendent ori rudă apropiată a ei, care să fi durat din vremuri străvechi întâia biserică, a căreia origine n'o cunoaştem, dar care a ajuns pînă în veacurile precedente în stare de ruină?...

Se ştie doar că pe la începutul veacului precedent un boer, Iordachi Lozonschi, şi soţia sa Ecaterina, reconstruesc din temelie, poate chiar pentru a o mări, această biserică, făcînd-o din zid puternic, şi se zice că numai de atunci ea ar purta porecla de *Lozonschi*, şi tot de atunci i s'a mai adaus al doilea hram, *S-ta Ecaterina*, după numele femeei lui Iordachi. Nimic nu ne împiedică a crede că de acest sfînt locaş să nu fi fost atîrnată pomenirea şi ctitoria vechei Doamne Maria de Lozonţ, şi s'o fi păstrat scoborîtorii sei, cari au moştenit şi porecla de Lozonţ-chi.

Intr'o broşură publicată de fostul Paroh al bisericei Talpalari, Neculai Vereanu, se citează un act din anul 7215 (1707), din care se vede că şi preoţii dela *Sfeti*

Gheorghe, numiţi Savin şi Vasile, prin act dat la mîna lui *Vasile de Visterie* (?), ginerile lui Efrim, i-a dat un loc de casă ce a fost giuruit bisericei de o *Isaileasă*, lîngă ograda *Marinuţei Piviţoaei*, căci fiind biserica slabă la acoperemînt, d-lui să dea în schimb 3000 şindilă măruntă şi cuie pe acea şindilă. Deci, dacă acoperemîntul se refăcea în 1707, cine ştie pentru a cîtea oară,—se ştie că un acoperemînt de şindilă durează între 50—60 de ani,—se poate deduce că acest sfînt locaş va fi avînd o vechime destul de respectabilă, şi că în 1800, după cum zice inscripţia de deasupra uşei actuale, a fost din nou rezidită de Iordachi Lozonschi.

La această biserică era afiliată odinioară breasla cismarilor.

Este parohie şi se susţine din veniturile sale proprii, posedînd între altele o *moşie* în Basarabia, numită *Hănăşenii*, a cărei venit de 2500—3000 lei, se trimete Epitropiei prin mijlocirea Consulatului Rusesc, moşie ce i-a fost testată prin 1828 de către *Paharnicul Atanasie Gosan*, şi fiul seu *Banul* cu acelaş nume, soţia sa *Ruxanda* (apoi monahia *Epraxia*), *Paharnicul Grigore Dramă*, soţia sa *Zamfira* şi fiul lor *Nicolai*.

I se mai zicea acestei biserici pe la începutul veacului trecut şi *Sf. Gheorghe din Feredee*.

Are filială biserica *Sf. Dimitrie-Balş*.

*

20. Biserica Talpalari. (1630—60).

— Strada Seulescu şi Stradela Talpalari. —

Din acte şi pomelnicul din 1806 se ştie că biserica Talpalari, cu hramul *Naşterea Maicei Domnului*, (8 Septembre), a fost fundată de neamul Cantacuzineştilor; se crede că primul fundator ar fi fost Marele Vistiernic *Iordachi Cantacuzin*, cumnat lui Vasile Lupu-Vodă. Data clădirei pare a fi între 1630—1660. Se ştie positiv însă din acte că în 1797 a fost din nou acoperită cu draniţă; că incendiul întîmplat la 19 Iulie 1827, care a prefăcut în cenuşă o însemnată parte a Iaşului, a ars şi biserica Talpalari, şi apoi a fost reparată de Marele Vornic Dimitrie Cantacuzin; între anii 1884—1890 biserica a fost din nou radical reparată şi clopotniţa reconstruită, cu cheltueala Epitropiei sale.

La această biserică se închina breasla talpalarilor, cari locuiau mahalaua din vale, spre Bahlui; de la aceşti breslaşi biserica posedă un act de danie al unui alt loc din strada Gărei.

Până în 1820 această biserică primea milă din vama Domnească, pentru care avea şi hrisoave, din cari astăzi mai multe

261. Biserica Talpalari.

s'au rătăcit, iar unele au ajuns de vînzare pe la anticvarii din localitate.

O mare parte din enoriaşii sei erau boeri şi proprietari mari, din cari se mai citează următoarele familii ce existau încă pe la 1810: neamul Cantacuzinesc, Marele Visternic Iordachi Balş, Banul Petrache Cazimir, Banul Toader Carp, Căminarul Constantin Carp, Medelnicerul Mihalache Scorţescu, Sulgerul Miron Scorţescu, Căminarul Anastase Scorţescu, Sulgerul Costache Burghelea, Căminarul Gheorghe Hermeziu, Spatarul Dumitrache Beldiman, Sardarii Mihail Ganea şi Alexandru Anastase, Banul Atanasie Gosan, Catrina Bosiasa, Sardarul Constantin Botezat şi alţii. Avea însă în popor întreaga mahala a Talpalarilor pînă la Sf. Gheorghe şi Banu.

In cafasul bisericei se mai păstrează şi astăzi o enormă făclie de ceară a breslei Talpalarilor.

La 1828 Banul Atanasie Gosan a donat prin testament acestei biserici moşia *Mădîrjeştii*, din Cîrligătura, şi o vie din dealul lui Coroi (Socola).

Alte imobile şi locuri au mai fost donate acestei biserici de diferiţi poporăni, care se văd înscrise în volumul editat de Casa Bisericei, în 1910, *Biserici cu averi proprii*.

Inscripţii şi zugrăveli de interes istoric nu sunt altele, decît un tablou pictat, representînd pe Vornicul D. Cantacuzin, şi soţia sa Pulheria, ţinînd biserica în mînă.

Pe o cruce de argint, dăruită de Iordachi Cantacuzin, se află o inscripţie în limba slavonă, cu data de 7168 (1660); mai sunt oare cari mici inscripţii pe cărţi rituale, din 1780, şi pe un Sf. Potir din

1792. Apoi un Aer (epitaf), cusut cu fir de aur şi argint, cu inscripţia greacă din 1802, etc.

Intr'un document din 7218 Mai în 20 (1710), se scrie că „Silion sin Neculai nepot Petrii, ce au fost Căpitan, *vinde lui popa Ion dela biserica reposatului Iordache ce au fost Visternic*, un loc de casă ce-i pe uliţa Strîmbă, cu preţ de *opspreci lei*“.

La începutul veacului trecut biserica aceasta era destinată ca metoc al Episcopiei Huşilor.

Acum este parohie, avînd filială biserica Sf. Ilie, şi se susţine din averea sa proprie.

*

21. Mînăstirea Sf. Lazăr. (1704).

— Stradele Gusti, Sf. Lazăr şi Stradela Sarata. —

Această biserică, cu hramul *Invierea Sfîntu'ui şi Dreptului Lazăr*, a fost zidită mai întăi de lemn de către Domnitorul Mihail Racoviţă, cam pe la 1704, alăturea cu casele părinteşti ale acestuia, şi cu *vama ţărei* sau *cărvăsaria*, pe culmea dealului care mărginea Iaşul spre miazăzi, deasupra mlaştinei întinse a Bahluiului. După un timp biserica arzînd, s'a reconstruit de zid de către un Grigore Luca, şi s'a rîdicat la rangul de mînăstire, închinînduse Sf-lui Mormînt. Cu acest prilej călugării greci luară în primire această biserică, şi rezidiră apoi case şi chilii pentru trebuinţele egumeniei lor, pe ruinele caselor lui Racoviţă.

Nici documente, nici inscripţii, zugrăveli sau odoare vechi nu se găsesc la această biserică. Sunt însă trei moaşte, ale Sfinţilor Teodor Stratilat, Mihail Sinados şi Haralambie, pastrate într'o cutie argintată cu inscripţii greceşti. Asemenea este păstrată în altar o bucăţică din *Crucea Mîntuitorului*, care se crede a fi aflată de Impărăteasa Elena, mama lui Constantin cel Mare.

Astăzi biserica aceasta nu are nici o avere şi este filială a bisericei Bîrnovski, subvenţionată de Comună. In jurul ei se văd încă urme de ziduri, temelii de case, pivniţi vechi, etc., ceia ce dovedeşte că acolo a fost odinioară curţile întemeiate ale familiei Racoviteşti.

Catagrafia locurilor ce a posedat această biserică din vremuri, se află în *Analele Parlamentare Române*, T. IX.

Dacă s'ar îngriji cineva să facă săpături şi cercetări în ruinele din jurul acestei biserici, s'ar găsi desigur multe obiecte de interes arheologic şi istoric, căci în apropriere de aici, Profesorul universitar Teohari Antonescu a găsit întîmplător, în nişte săpături pentru varniţe, mai multe obiecte din epoca neolitică chiar; şi, după cum am mai spus, pe aci era principala intrare a

262. Biserica Sf. Lazăr.

Iaşului, pentru toate transporturile ce veneau de la Ţarigrad şi de peste Prut.

In revista bisericească *Viitorul* (1902) se găsesc mai multe interesante relaţii date de Dl. Ghibănescu asupra ctitoriei şi împrejurimilor acestei biserici.

*

22. Biserica Sf. Voevozi-Rufeni. (1604).

— Strada Rufeni. —

In mijlocul unei mahalale din cele mai sărăcăcioase ale Iaşului, se găseşte azi biserica, avînd hramul *Sf. Voevozi Mihail şi Gavriil* (8 Noembre), pronumită *Rufeni*, sau *din Rufeni*, ce se crede a fi clădită în anul 1604, de către breasla teslarilor, cari lucrau atunci în pădurea ce acoperea partea despre răsărit şi miazănoapte a dealului Tataraşi. A fost făcută din capul locului din bîrne durate şi vălatuci, şi a rămas aşa pînă în zilele de astăzi. E singura biserică de lemn ce mai există astăzi în cuprinsul oraşului Iaşi.

Tradiţia spune că înainte de sfîrşitul veacului al 16-lea s'a adus un număr mare de Ruteni de prin Halici (Galiţia), tocmiţi să taie pădurea care se întindea pînă pe podişul Copoului, şi să lucreze lemnul. Precum cei mai mulţi din aceşti tăetori de păduri erau săraci şi rufoşi, lumea a început să confunde denumirea de *Ruteni* cu aceia de *rufoşi*, dînd astfel naştere cuvîntului *Rufeni*. Asemenea se crede că această biserică era destinată pentru uzul exclusiv

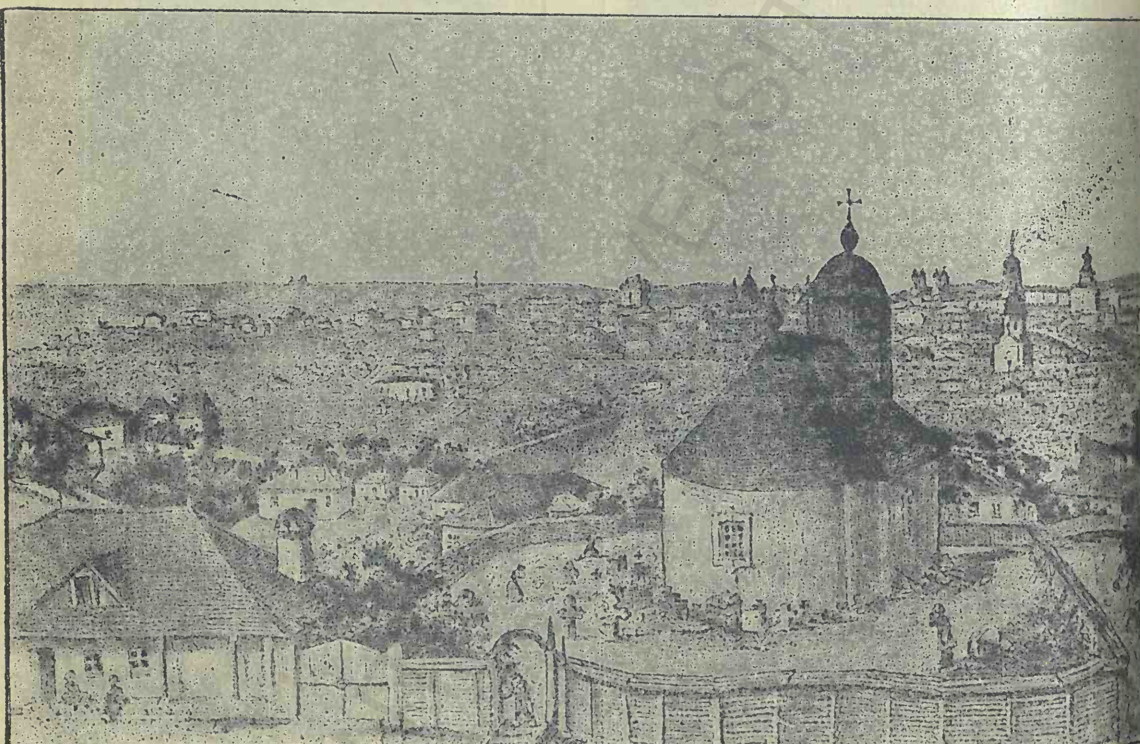
al Rutenilor, întrucît chiar se ţine minte de bătrîni că slujea pe la începutul veacului trecut în acea biserică un popă rutean ori rus, Iwan Puşchin. Asemenea se vede că icoanele ce se află şi astăzi în această biserică sunt zugrăvite într'un stil slavon, care se deosebeşte de stilul icoanelor romîneşti.

Se mai spune că pronumele de Rufeni ar veni de la un *monah Rafail* sau *Rahil*, care ar fi zidit această biserică la data sus indicată, ceea ce nu prea pare a fi adevarat.

După notele culese de Dl. Ghibănescu (*Surete*, XX, *Opinia*, 1910), mahalaua Rufenii ar fi constituit odinioară un sat aparte, atîrnător de Mînăstirea Aroneanu, şi numai mai tîrziu s'au lăţit casele, s'a unit cu Tataraşul şi apoi cu Iaşul propriu zis, —iar biserica ar fi fost construită prin 1700, de un oarecare *Nasoe*. La biserica Rufenii slujea în 1705 un „popă Mihalache dela biserica lui Nasoe ot Rufeni", fiind şi un vornic al satului, „Ghiorghiţă ot Rufeni", iar ţircovnic „Isac".

Biserica este lipsită de inscripţii, zugrăveli sau odoare de interes istoric, nu are nici o avere, fiind subvenţionată de Comună, şi este filială a bisericei Sf. Dumitru-Misai.

Multă vreme s'a serbat aici patronul *breasla dubalarilor* şi cea a *cismarilor Ruşi*, care mai întâi era afiliată la biserica St. Neculai-din-Iarmaroc, şi nu se ştie din ce pricină apoi s'a strămutat la Rufeni, unde se păstrează şi acuma încă *steagul breslei*.

263. Biserica Sf-ţii Voevozi-Rufeni şi mahalaua încunjurătoare, la 1845.

*

23. Biserica Albă. (...1682).

— Strada Elena-Doamna şi Stradela Albă. —

Biserica pronumită astăzi „Albă" avea hramul *Naşterea Domnului* (25 Decembre) şi a purtat din vechiu numele slavonesc de *Rojdestva Bojiţi*. In urmă, probabil după o prefacere sau rezidire, i s'a dat hramul *Schimbarea la faţă a Domnului* (6 August), care se serbează şi astăzi. Nu se cunoaşte nici data adevărată a clădirei dintâi, nici fundatorul. Ea exista înainte de 1682, iar la 1750 a fost refăcută de un *Popa Velişcu*.

Probabil că pronumele de *Biserica Albă* l'a luat mai în urmă, prin faptul că va fi fost văruită toată, pe cînd alte biserici erau în colorul natural al pietrei, şi cărămizei, sau zugrăvite. Să nu se confunde această biserică, cu Biserica Albă ce a fost din vechi pe locul unde se află acum Mitropolia.

Este de o construcţie simplă ca stil şi puţin încăpătoare, şi este aşezată pe culmea răsăriteană a dealului din jos de Tîrgul Făinei, de unde începea drumul Sărei şi se sfîrşea Mahalaua Armenimei.

Ne avînd decît puţin venit, dela două case, este subvenţionată de Comună şi este filială a Parohiei Bărboi.

*

24. Mînăstirea St. Spiridon. (1704).

— Stradele I. C. Brătianu, Muzelor, Universităţei şi St. Haralambie. —

După ştiinţele cîte sînt pînă astăzi, data fundărei *sau refacerei* din nou a bisericei Sf. Spiridon se crede a fi 1704, care ar rezulta din inscripţia pusă pe ambele frontispicii ale zidirei, unde sub o icoană săpată a lui Sf. Spiridon, se poate ceti următoarele în limba romînească: „La 1704, 1758 şi 1807 s'au zidit din nou *în locul altei mai vechi mănăştire,* iar acum în zilele preă Inalţatului Domn Mihail Grigorie Sturza voevod s'au întocmit cu turn şi cu frontoane, sub Epitropia boerilor Alecu Sturza Vist..., *Spatariul Iacovachi Veisa şi Vornicul Grigore Crupenschi.* Leat 1847“. Ultimele cuvinte subliniate sunt închipuite după acte, căci nu se mai poate ceti bine textul inscripţiei.

Data de 1704 fiind contestată de unii, se susţine totuş de personalul clerical al bisericei, că pe o icoană de argint foarte veche a S-tului Spiridon, ce este pusă pe unul din stîlpii interiori, s'ar ceti veleatul 1704, de unde probabil şi autorul inscripţiei de mai sus a luat-o drept bună. Cel puţin se crede că în casele boereşti ale căpitanului Gheorghe Carp, care la 1752 le vinde bev-vel Jignicerului St. Bosie, va fi fost un Paraclis sau un Iconostas, cum se aflau pe atunci mai prin toate curţile boereşti, închinat S-tului Spiridon, în actul

264. Biserica şi Spitalul Sf. Spiridon, cum era la 1845.

de vînzare fiind zis că *Stefan Bosie a cumpărat casele ca să facă o s-tă rugă pomenire sfîntului Spiridon.* Pe acest Bosie îl găsim ca cel întăi însărcinat cu Epitropia bisericei, —de unde se poate deduce că el va fi fost iniţiatorul şi fundatorul însuş.

Biserica este zidită pe locul a trei case cumpărate de jupînul Stefan Bosie Logofăt de visterie, din *Uliţa Hagioaei* (astăzi strada Brătianu), una la 1743, alta la 1752 şi a treia la 1753.

In Letopisetul lui *Ioan Canta,* relativ la Domnia lui Constantin Gehan Racoviţă-Voevod, se zice: „In zilele acestui Domn au început a zidi Mînăstirea Sf-lui Spiridon în oraşul Iaşului“.

Acest Domn se ştie că a domnit în Moldova dela 20 August 1749 pînă la Mart 1753, şi a doua oară dela Mart 1756 pînă la aceeaş lună 1757. Sfinţirea bisericei, după complecta ei gătire, a fost în 1758, cum arată una din inscripţii.

Prin stăruinţa Egumenului Sofronie, Patriarhul Samoil din Constantinopole, prin un *Singhilion* (decret) cu data de 12 Iunie 1763, ridică biserica Sf. Spiridon la rangul de Mînăstire *Stavropigheon* (de sine stătătoare), cu dreptul de a avea Egumen-Arhiereu, şi la 12 Octombre acelaş an, ridică la rangul de Arhiereu pe Ieromonahul Sofronie, dîndu-i titlul de *Mitropolit al eparhiei Irinopoleos.*

Mînăstirea Sf. Spiridon, încă dela fundarea eĭ a beneficiat de diferite donaţii, drepturi şi scutiri de dări, după cum se vede din multe hrisoave date de Domnitorii Constantin Racoviţă, Scarlat Ghica, Ioan şi Grigore Calimah, etc., mai ales că aproape imediat după construirea sfîntului locaş, Stefan Bosie a început clădirea şi a spitalului din jurul bisericei, lucrare ce l'a ruinat aproape pe Bosie, care ajunse apoi să ceară milă Domniei, şi să obţie ca ajutor *Pîrcălăbia de Soroca.*

In urma unui cutremur foarte mare, la 14 Octombre 1802, a crapat şi s'a vătămat tare biserica St. Spiridon, cum şi alte mînăstiri şi biserici din Iaşi. (*Antohi Sion.* Manuscris 298, Acad. Rom.).

Pe la sfîrşitul lui 1804, Epitropii Mînăstirei Sf. Spiridon, Logofeţii Gheorghe Cantacuzin, Mihail Sturza şi Visternicul Grigorie Sturza, văzînd că biserica începuse a se ruina, au dispus dărîmarea ei cu totul, şi au zidit o nouă mînăstire „în locul altei mai vechi“, pe care au şi sfinţit-o, în 1805, cheltuind atunci cu praznicul suma de 331 lei 90 bani.

Prin hrisovul din 1 Ianuar 1757 Constantin Racoviţă-Vodă, şi prin un altul din 22 Decembre 1759 Ioan Teodor Calimah-Vodă, hotărăsc ca Mînăstirea Sf. Spiridon *să fie în Epitropia şi purtarea de grijă a Breslei neguţitorilor de aice din Eş,* care breaslă a contribuit mult însăş la clădirea din nou a bisericei, orînduind şi patru boeri mari *naziri,* pe vel-Logofătul, Hatmanul, vel-Postelnicul şi vel-Vistierul ce vor fi după vremuri, carii să aibă datorie, din an în an, să meargă a treia zi după ziua praznicului St. Spiridon, „*însă acolo la mînăstire* să meargă, iar nu aiurea la alt loc“, să facă sama, şi să fie la sama aceasta şi doi Egumeni, de Galata şi de Golie, şi aşa să se caute *sama neguţitorilor Epitropi ce vor fi după vremi şi în toţi anii.* Dar, deşi această regularisire a fost întărită şi de Domnitorii următori, totuş, de fapt epitropisirea averei mînăstirei se făcea de către Egumeni, sub controlul ctitorilor Stefan Bosie şi Anastase Lipscanu, ei fiind de drept cei întăi Epitropi ai Mînăstirei St. Spiridon şi a mitoacelor sale.

Pela 1776 Grigore Alex. Ghica-Vodă desfiinţază dispoziţia mai sus citată, lăsînd pe Epitropii negustori „să'şi caute fiecare de treaba sa“, căci, se zvonea în lume, prea se făcea *negustorie* cu averea Mînăstirei. In locul acestora s'au rînduit Epitropi pe Ioan Cantacuzin biv-vel-Vistier, pe Iordachi Balş vel-Vistier, pe Matei Cantacuzin vel-Comis, pe Ilie Catargiu vel-Paharnic, pe Neculai Balş vel-Stolnic şi pe Coste Papafil biv-vel-Medelnicer, cari „datori să fie, în frica lui Dumnezeu, să poarte de grijă cu toată osîrdia şi silinţa şi privigherea atît pentru Metoace, moşii, bucate şi alte venituri toate a St. Lacaş Spiridon, cît şi să rînduiască *oameni de ispravă,* vataji purtători de grije, a căror plată să li se dea de către Epitropi fieşte căruia *după obraz* şi slujba sa“. Tot prin această dispoziţie se desărcinează Egumenii de administrarea bunurilor materiale, mărginîndu'i numai la slujbele dumnezeeşti, iar Epitropii se îndrituesc a numi sau a scoate din slujbe pe Egumeni şi clericii cari se vor găsi *netrebnici sau nevrednici.*

Această neatîrnare a fost respectată pînă în pen-ultimul deceniu, cînd Epitropia St. Spiridon, voind a numi un cleric după recomendarea Egumenului, Mitropolitul Iosif Naniescu n'a încuviinţat strămutarea acelui cleric dela biserica la care servea, la Sf. Spiridon; iar la protestul Epitropiei, în baza vechilor sale drepturi şi a *Singhilionului* obţinut dela Patriarhie,—răposatul Mitropolit Iosif a îndreptat Epitropia „să se adreseze Patriarhiei“ pentru satisfacerea cerinţelor sale.

La 1786 s'a făcut o clopotniţă deasupra porţei, care era încheiată numai cu un mic acoperemînt, avînd la mijloc un *glob,* şi deasupra *o semilună,*—aceasta poate în scopul de a servi ca un fel de scut sau oprire pornirilor de jaf ale hoardelor turceşti, ce de nenumărate ori tăbărau în Iaşi şi se dedeau la tot felul de furturi, neomenii şi cruzimi.

Leatul 1786 se vede şi astăzi pe zidul clopotniţei, pus sub o marcă domnească. Semiluna nu dispăru decît pela 1807—8, cînd s'a rezidit clopotniţa ce ameninţa ruină; atunci s'a înlocuit semiluna prin un glob de metal, cu semnul „Ochiul lui Dumnezeu“ în un triunghiu. La 1862 reparîndu-se iar acea clopotniţă, s'a pus cruce pe acoperemîntului seu, care s'a modificat în forma *culionului* (căciulei) *de papură* a Sfîntului Spiridon.

*

In biserică, chiar la intrare, se află nouă morminte, acoperite cu lespezi mari de marmoră, de pe majoritatea cărora s'au tocit mai cu totul inscripţiile. Una slavonă şi două greceşti se mai pot descifra astăzi. In una grecească se vorbeşte despre nenorocitul Domn al Moldovei Grigore Al. Ghica, decapitat la 1777, iar în a doua de Ioan fiul lui Grigore Calimah. Prima inscripţie, după traducerea d-lui Dossios, glăsueşte astfel:

„Această piatră, frumos cioplită, ascunde *trupul* aceluia care a fost din neamul renumit al *Ghiculeştilor,* a lui *Grigore,* ilustrul Domnitor al Dacilor, celui învălit cu pietate (şi) de astfel de strămoşi, fiind ră-

pit de o moarte *prematură*, iar acum locuieşte în lăcaşurile cerului".

Se zice în inscripţie că acolo odihneşte *trupul*, căci, se ştie, capul lui Ghica, despărţit de trup, a fost trimes la Constantinopol. Sub această inscripţie se mai află un adaus:

„Victimă, vai! *a medicilor*, se odihneşte acum sub această piatră, *Scarlat* fiul lui *Grigore Ghica*".

Deci, pe tată l'a hăcuit turcii, iar pe fiu medicii! Pe a doua piatra funerară cu inscripţia greacă, se citeşte aşa:

„Vezi acest mort, pentru care vărs lacrimi? Pe acesta eu l'am născut şi l'am purtat în braţe. Dar vai! vai mie! eu nu'ţi mai sunt mamă, *Ion* al meu, fătul meu frumos, fiul tatălui glorios, a lui *Vodă Grigore Calimah*, care din nou domneşte peste *Dacia*, şi al meu, al Domniţei care mă numesc *Elena*, trăgînd şirul ginţei mele din Mavrocordaţi. Vai, vai mie! Copilul meu dulce! sunt străpunsă în inimă, deoarece m'am lipsit de tine. Oare voi mai trăi?"

Alte amănunte relative la această biserică, cişmolele înfiinţate la poartă, şi spitalul alăturat, le voiu da în cărţile următoare.

*

25. Biserica Sf. Neculai-din-Ciurchi. (1811).

— Strada Ciornei. —

După cît se ştie această biserică, avînd hramul Sfîntului *Erarh Neculai* (6 Decembre), e zidită la 1811, prin stăruinţa preotului Ştefan Măcărescu, cu ajutorul enoriaşilor, şi sfinţită în anul 1813. La 1842 acelaş preot, tot cu ajutorul enoriaşilor, adăugă pridvorul bisericei.

Avea două imobile, unul în Str. Cuza-Vodă (Vasile-Lupu), pe care s'a clădit şcoala Cuza-Vodă, şi altul în strada Tataraşi, donat de Maria Toma Buză. Inscripţii sau documente nu se găsesc; sunt însă pe păreţi zugrăvite trei chipuri, al preotului Ştefan Măcărescu, al soţiei sale Ecaterina şi al preotului Gheorghe Gavrilescu.

Intre obiectele pentru serviciul divin se găseşte un *talger mic de argint*, rotund, avînd pe el *16 chipuri a diferiţi Impăraţi Romani*, despre care am vorbit în pagina precedentă 30.

Ne avînd venit suficient, o subvenţionează Comuna. Este biserică parohială fără filiale.

*

26. Biserica Vovidenia. (...1645).

— Strada Vovidenia. —

Biserica cu hramul *Intrarea în biserică a Maicei Domnului* (21 Noembre), se crede că a fost zidită înainte de anul 1645, fără însă a se cunoaşte fundatorul ei. In cei din urmă ani ajungînd aproape în ruină, ea s'a reparat radical în 1902. Nu are nici o inscripţie, nici portrete de un interes istoric.

In jurul bisericei, pe locul ce a servit odinioară de cimitir, se găsesc mai multe pietre mormîntale, cu inscripţii vechi romîneşti, şi una grecească (*Dossios*), cari nu presintă însă o mare importanţă.

Alăturea cu biserica a fost mult timp o şcoală publică domnească. Are o icoană din 1645.

Vovidenia este filială a parohiei Golia şi se întreţine din venituri proprii, ce le are de la mai multe imobile.

La această biserică avea hram breasla Bacalilor şi a Braharilor (cofetari).

*

27. Biserica Sf. Dimitrie-Balş. (1690).

— Fundacul Pîrlita. —

S'a zidit această biserică cu hramul *Sfîntul Dimitrie* (26 Octombre), de către un boer Ioan sau Ionaşcu Balş, Mare Vornic, (*Leca, Fam. Boer. Rom.*), în anul 1690. In 1723 biserica a ars şi a fost apoi reconstruită tot de unii membri din familia Balş. Ea se întreţine pînă în ziua de astăzi de descendenţii familiei Balş, avînd de fapt o Epitropie constituită aparte, deşi după lege e considerată ca filială, şi depinde de Epitropia parohiei Sf. Gheorghe-Lozonschi.

In diferite răstimpuri vechii Domnitori, mai ales Mavrocordateştii, au dat multe mile, prin hrisoavele lor, acestei biserici.— (Catal. *Manuscr. Acad. Rom.*, pg. 461, 496, 511, etc.).

Cinci mari pietre de morminte se aflu la această biserică, din care trei cu inscripţii cirilice şi două greceşti, toate referitoare la adormiţii din familia Băluşeştilor; una grecească are cuprinsul următor, în versuri omerice (*Dossios*):

—„Cine zace sub această piatră? spune morminte!

—E *Elena* a lui *Gheorghe Balş* fiică, iar soţia înţeleaptă şi cinstită a lui *Rodocan Roseti*. Pe aceasta a răpit-o soarta în vîrstă mijlocie. A lasat soţului jale fără mîngîere, precum şi tuturora şi mai ales fiicelor sale iubite, al căror *hymeneu* nu l'a auzit deşi a născut şepte. Aceasta este ceea ce o măhnea prea mult în mijlocul bucuriilor sale. 1798 Sept. 13".

Lîngă amvon, în partea stîngă a bisericei se mai găseşte o placă de marmoră de Carara, neagră cenuşie, cu ornamente arhitectonice în stil grec clasic, pe care se văd încă cîteva litere răzleţe, de metal aurit, remase după ciocănirea sau scoaterea celor mai multe, ce probabil au escitat pofta vre-unui ticălos ce a căutat să şi le insuşească, crezînd că sunt cu totul de aur. Din ceea ce a mai rămas, profesorul Dossios a putut reconstitui, cu aproxima-

ţie, un singur rînd: „*Gheorghe Balş*, mare Vestiar, ascunde acest mormînt“.
A fost restaurată prin 1903.

*

28. Biserica Banu. (1709...).

— Stradele Banu şi Lăpuşneanu. —

Actuala biserică, cu hramul *Duminica tuturor Sfinţilor*, pronumită *Banu*, este zidită în anul 1800, prin adunare de bani de milă din public, de Mitropolitul Iacov al II-lea Stamati, pe locul unei alte biserici, mai mici, ce se crede a fi fost de lemn,— care se afla cu altarul unde este pridvorul actualei biserici, şi a cărei vechime nu se poate precisa.

Odată cu noua zidire, Mitropolitul Iacob Stamati i-a schimbat şi hramul ce'l avea din *Uspenia*, sau *Adormirea Maicei Domnului*, (15 August), în cel actual.

Deasupra uşei de intrare a bisericei se află o inscripţie ce glăsueşte astfel: „Această Sfîntă şi Dumnezeiască biserică unde se cinsteşte şi se prăznueşte hramul Duminica tuturor sfinţilor, făcută în zilele luminatului Domn Constantin Alexandru Ipsilant voevod, din nou s'au zidit cu osteneala şi cheltueala preasfinţitului Kirio-kir Iacov Stamati Arhiepiscop şi Mitropolit Moldovei, şi cu agiutoriu multora celor iubitori de faptă bună pravoslavnici cine cu cît Dumnezeu i-au luminat spre a lor veşnică pomenire; şi de acuma cu umilinţă vă rugăm pre toţi pre voi pravoslavnicii creştini ce-mi urmaţi şi vă îndemnăm ca să fiţi iubitori de fapte bune, pe cît s'ar putea să vă depărtaţi de deşărtăciunile cele vremelnice şi pierzătoare de suflet şi să alergaţi cu dragoste şi cu umilinţă din tot sufletul spre ajutorul şi podoaba sfintei şi Dumnezeeştii biserici, pentru a voastră veşnică pomenire, pentru care şi înmiită plată veţi avea dela Hristos Domnul, isvorîtoriul milelor şi a tot ţiitoriul. Leat 1800 s'au zidit de arhitectonul Her Leopó“.

Dl. Ghibănescu, în revista bisericească *Viitorul* (1902), din care reproducem şi inscripţia de mai sus, dă mai multe note interesante asupra clădirei şi ctitorilor acestei vechi biserice.

Sunt la biserică clopote, icoane şi alte odoare sfinte dăruite de Mitropolitul Iacov, precum şi un disc de argint, în jurul cărui se ceteşte următoarea inscripţie: „*Savinu Banulu, biserica Dumisale în Iaşi unde este hramu Uspenia Precistei. 7217*“ *(1709)*. S'ar părea că acest Savin Banul zis şi Smucilă, este primul fundator al bisericei de lemn, pe care a înlocuit-o Mitropolitul Iacov cu alta de zid.

Două icoane ce se aflu la această biserică, sunt pictate artistic şi atrag atenţia tuturor cunoscătorilor.

La această biserică, căreia i se mai zicea odinioară şi „Biserica Calicilor“, se închina breasla Calicilor, care mai avea hram şi la biserica Cuvioasa Paraschiva (Proapa-Doamna) din Păcurari.

Are mai multe proprietăţi, între cari şi localul de berărie zis „Bragadiru“, şi un capital în bonuri, dintr'o donaţie a Logof. Const. Conachi, care'i aduc un venit suficient pentru ca Epitropia să facă faţă tuturor cheltuelelor şi să întreţie şi un mic cor vocal. A avut o vie în Miroslava, dăruită de Logof. Luca Banul, vîndută apoi unei D-ne Ecaterina Popovici.

Este parohie, avînd filială biserica Cuvioasa-Paraschiva (Metocul Maicelor), din faţa pieţei Sf. Spiridon.

*

29. Biserica Patruzeci-de-Sfinţi. (1760).

— Str. şi Impasul 40-de-Sfinţi. —

Pe la jumatatea veacului al 18-lea, în partea despre miazănoapte a Iaşului, pe dealul Copou, puţine case erau rîdicate, şi acele erau mai mult curţi boereşti. Biserică însă nu era clădită, şi de aceia cîteva din familiele de samă, în frunte cu Hatmanul Vasile Roset şi nevasta lui Safta, cer dela Vodă Ioan Teodor Calimah, şi obţin în dar un loc mărişor, pe care zidesc pe la 1760—61, o biserică de zid, simplă dar solidă ca construcţie. In jurul bisericei se fac cîteva locuinţe pentru clerici. Hatmanul însă după cîţiva ani, din ce motive nu ştim, găseşte de cuviinţă a denumi această biserică „Mînăstioară“, şi a o închina unui Daniel, Mitropolit al Proilavului (Brăilei), ce'şi avea reşedinţa la Reni „ca să-i fie metoh pentru odihna sa cînd a veni la Iaşi să şadă, să se odihnească“, cu condiţie ca „Sf. Sa să-i poarte de grijă pentru toate trebile; dar fiind că mai nainte au făcut-o *Stavropighion* la Mînăstirea cea mare la Patriarşie, şi au făcut şi orînduială să aibă a da Mînăstioara aceasta cîte şese ocă ceară pe tot anul la Patriarşie“,—prin un hrisov din 1783, Februar 20, Alexandru Const. Mavrocordat-Vodă regulează ca acele 6 ocă ceară, să se dea de către familia „reposatului Hatman“ Vasile Roset, iar Mînăstioara să nu fie suparată întru nimic, şi încredinţează sf. Locaş pe sama unui alt Chir, Chiril Mitropolit al Proilavului.

Intre boerii citaţi ca luînd parte la această dispoziţie Domnească, din zisul hrisov, găsim un număr de nume interesante, din care cităm: Dimitrie Sturza vel-Logofăt de Ţara-de-jos, Constantin Roset vel-Logofăt de Ţara-de-Sus, Nicolae Roset vel-Vornic, Iordache Cantacuzino vel-Vornic,

Lascarache Roset vel-Vornic, Gheorghe Sturza vel-Vornic, Costake Roset Hatman, Alexie moş lui, vel-Postelnic, Matei Cantacuzino vel-Visternic, Costandin Palade vel-Agă, Mihai Racoviţă vel-Spatar, Nicolae Balş vel-Ban, Costake Gherake vel-Comis, Iancul Carage vel-Camaraş, Costake Hangeri vel-Căminar, Mihai Sturza vel-Paharnic, Dimitrike Sturza vel-Serdar, Răducanul Roset vel-Stolnic etc.

Biserica aceasta mai posedă cîteva icoane vechi, cum şi o interesantă bibliotecă ce i-a fost dăruită de un Vasile Drăghici, conţinînd biferite cărţi în limbele greacă, latină, franceză etc.

*

30. Biserica Sf. Panteleimon. (1762).

— Strada Sf. Panteleimon. —

Această biserică pe lingă hramul Sfîntului al cărui nume îl poartă (27 Iulie), mai are un al doilea hram, al sfîntului *Haralamb*, (10 Fevruar).

Din cît se ştie, această biserică a fost fundată pe la anul 1762, de către mai mulţi negustori din oraş, pe locul unde a fost un vechi cimitir, poate şi o mai veche biserică. Negustorii aceştia au pus mînă dela mînă, şi au rîdicat această biserică mai întăi din bîrne şi vălătuci, cu credinţa că prin acest fapt vor înlătura molipsirea multor boale epidemice ce bîntuiau pe atunci în Iaşi.

Prin anul 1805 biserica a fost rezidită din temelie, făcînduse în întregime din piatră, după cum stă şi astăzi, pe locul ce se numea atunci *Tîrgul-Făinei*.

La acest sfînt locaş aveau patron breslele doctorilor, spiterilor şi a bărbierilor, cari erau şi ei pe atunci socotiţi ca un fel de doctoraşi, întrucît făceau multe operaţii de mica chirurgie, de oarece Sf. Panteleimon e descris în cărţile sfinte ca vindecător de boli.

Posedă cîteva imobile, provenite din donaţii.

265. Biserica Sf. Panteleimon.

Nu se găseşte nici o inscripţie şi nici un portret interesant în biserică; însă, pe un ciaslov tipărit în 1797, în tipografia Mitropoliei din Iaşi, se află următoarea notiţă manuscrisă: „Această carte ce se numeşte Ciaslov, mi l'au dat preosfinţia sa Mitropolitul Iacov Stamati cînd m'am preoţit, dinpreună cu o leturghie, şi mi-au dăruit şi toată preoţia 100 lei şi 12 pentru Arhiereul care m'au hirotonit şi catachismus pentru sufletul reposatului nepotului preosfinţiei sale logofătului Grigorie, ce au murit de ciumă în anul 1799, iar cine s'ar ispiti ca să-l fure, să-i fie pîrîş straşnicului judeţ şi de mine neiertat în veci de veci. —1799. Septem. 29". (Iscălitura ştearsă).

Este filială a parohiei bisericei Bărboi.

*

31. Biserica Sf-ţii Atanase şi Kiril. (1672—74?).

— Stradele Sf. Atanase, şi Procopie. —

Unii susţin că biserica cu hramul *Sfinţii Atanase şi Kiril* (18 Ianuar), ar fi fost zidită de către un Atanase, fost Patriarh al Ierusalimului, care era Administrator al averilor mînăstireşti deţinute de călugării greci din Moldova; dar nu există nici o inscripţie sau vre-un pomelnic în această privinţă, de aceea nici anul fundărei nu se poate şti cu precisie. Se mai crede însă a fi clădită pela mijlocul veacului al 17-lea, pe vremea sau chiar prin osîrdia lui Stefan Petriceicu-Vodă, căci mama lui avea case in apropiere. (*Ghibănescu*). Este construită în stilul bisericelor vechi moldoveneşti, fără ornamentaţii de oarecare interes.

Această biserică este parohie, subvenţionată de Comună, şi are filială biserica *Adormirea Maicei Domnului*, pronumită *a Vulpei*.

La biserica Sf. Atanase şi Kiril s'a înfiinţat de Aga Evdochim Ianov, în anul 1854, un cor de muzică vocală bisericească, după modelul celor din Rusia, care cînta alternativ şi la biserica Vulpe, sub conducerea lui Gheorghe Burada, apoi a lui Paul Hette,

266. Biserica Sf. Atanase şi Kiril.

capelmaistru al orchestrei Teatrului Național, și a lui Eduard Hübsch, șef de muzică militară. Cu moartea lui Ianov însă corul s'a desființat după vreo șese ani de activitate.

*

32. Biserica Metocul-Maicelor. (1700...).

— Strada I. C. Brătianu, în fața Pieței Sf. Spiridon. —

Cunoscută sub numele de *Metocul Maicelor*, biserica aceasta are hramul *Cuvioasei Paraschiva*, (14 Octombre).

Se crede a fi fundată de Logofătul Nestor Ureche, — făcînduse însă confuzie poate între această biserică și foasta *S-ta Vinere*, din Piața Halei, a cărei fundatori sunt iarăși contestați.

In tot cazul biserica aceasta are o vechime de peste 200 ani.

Este filiala bisericei Banu, fără nici o avere și subvenționată de Comună și Stat. In ogradă sunt două case destinate ca metoace ale mînăstirelor Varatec și Agapia.

Mai de demult biserica era considerată ca Mînăstire, și în casele din jurul ei locuiau un număr mare de maici; dar, pe vremea lui Alexandru Moruz-Vodă, găsinduse că locul acesta nu e de loc potrivit pentru o atare sălășluire, la 1 Sept. 1803, numitul Domn dă un hrisov, prin care trimete pe toate maicele dela „Mînăstirea Prepodobna Paraschiva, care se hrăneau de pe la creștini cu cerere de milostenie prin tîrg, lucru cu totul nesuferit tagmei călugărești“, să se așeze și să aparție Mînăstirei Agapia, iar casele din ogradă să rămîe numai ca metoace, *(Melchisedec)*.

Fiind acum încunjurată de imobile mari, ce o ascund de vederea publicului, este foarte puțin cercetată de închinători.

*

33. Biserica Sf. Neculai-cel-Sarac. (1672).

— Respintenea Stradelor Păcurari, Vasile-Conta și Lăpușneanu. —

Biserica aceasta a fost zidită într'un stil simplu și se crede a fi existînd de vr'o două veacuri aproape, fără a se ști cu precizie anul zidirei, sau cine a înființat-o; pare a fi făcută de un *Luca pîrcalab de Kișinău* pela 1672. In *Istoria Moldovei* de Drăghici, se susține a fi fost făcută de Manolaki Balș, nazirul pavelelor de la începutul veacului trecut, ceea ce nu pare probabil, biserica fiind citată în acte mai vechi.

S'a reedificat în 1802, apoi s'a reparat radical mai de multe ori, dar amenințînd iar ruină, în urma unor cutremure din anul 1898, care i-a produs mai multe crăpături, nu s'a mai slujit în ea deatunci, și acum s'a dispus dărămarea ei pînă în temelii, spre a fi rezidită.

I se mai zicea *Sf. Neculai-din-Deal* sau *cel Mic*. Este biserică parohială, avînd filială biserica *Cuvioasei Paraschive* sau *Prapa-Doamna*, din Păcurari. Se susține din venituri proprii de la mai multe imobile.

Se zice că în fața acestei biserici se afla odinioară o frumoasă cișme publică, avînd pe ea statuia unui *Eremit* (*M. Drăghici*). Ce s'a făcut acel eremit de atunci încoace?

*

34. Biserica Sfinților Teodor. (1661—65).

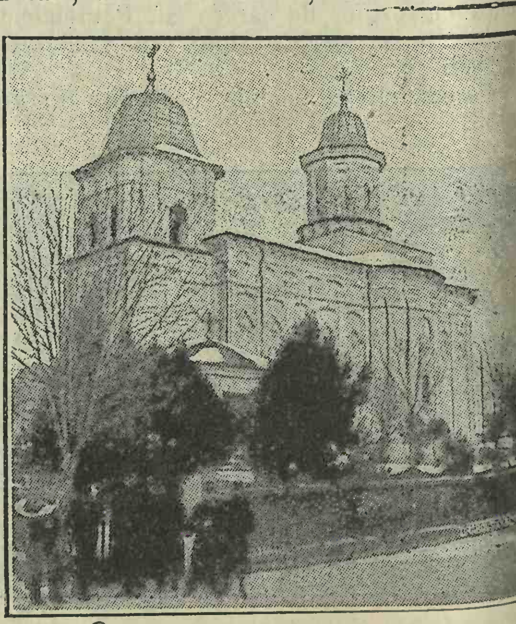
— Stradele Sf. Teodor și Eminescu. —

Fundatorii acestei biserici, după cum s'a găsit în sinodicul din 1875, ar fi Istrate Dabija-Vodă și Dafina Doamna; din cetirea însă a unei inscripții slavone de pe două icoane vechi, descrise de Dl. *Ghibănescu*, (*Viitorul*, 1902), ar rezulta că, înaintea acestei biserici de peatră a fost o alta de lemn, durată poate chiar de cătră donatorul icoanelor, un Mare Vornic al Ța-rei-de-sus *Solomon Bîrlădeanul* și soția sa Maria, în timpul lui Istrate Dabija, anul 1665; se poate însă ca ea să fi existat mai de mult, și icoanele să'i fi fost dăruite în urmă de acest Bîrlădeanul.

Un foc mare a ars această biserică la 1759, după care ea a fost refăcută de zid, după cum rezultă din următorul document, ce l'am mai publicat in revista mea *Lupta pentru viață*, (1905):

„Gavriil Mitropolit Moldovei.

„Adică Eu Sofia Monahie, soția reposatului Constantin Tuduri, făcutam scrisoarea mea, la sfînta biserica, ce să prăznueste hramul a Sfinților Feodor, fiind că la moartea soțului meu Constantin Tuduri au lăsat *pivnița de cinbotar.e* fiului nostru lui Ionită, care pivniță au fost dreaptă a D-sale, ca să dee 500 lei, adică cinci sute

267. Biserica Sf. Teodor.

lei, să facă biserică aice în Eşi, pe locul D-sale ce au avut lîngă casă, şi să se dea două dugheni ce au avut aice lîngă casa bisericei, şi Preuţii care vor fi la biserică, din venitul dughenilor să aibă a sluji sărindari pentru sufletele reposaţilor, şi'n *anii trecuţi* întîmplînduse de *au ars şi biserica Sfinţilor Feodor, fiind de lemn*, am socotit cu toţii de au dat fiul meu Ioniţă acele 500 lei la biserica Sfinţilor Feodor, că prin mila şi a altor creştini s'au făcut de piatră, înplinind şi poronca părintelui său, ca să fie pomenire veşnică, şi întîmplîndu-se de au ars şi acele două dugheni ce au fost date de soţul meu bisericei ;—deci am socotit cu toţii şi am dat locurile acelor dugheni şi am dat şi locul tot unde au fost rînduit să facă biserica, pentru lemnul dughenilor ce au ars, aceste locuri le-am dat toate bisericei Sfinţilor Feodor şi veniturile acestor locuri, să aibă preuţii a sluji sărindari, pentru sufletele reposaţilor ; şi această danie şi miluire să nu fie volnici nime a o strica, nici din feciorii mei, nici din ginerii mei, nici din nepoţii mei, iar cine s'ar ispiti a o strica să fie blastamat de Domnul Dumnezeu şi de Maica precista şi de mine păcătoasa neiertat şi blastamat, şi această danie de miluire, s'a făcut înaintea a boeri mari, şi al doilea şi a neguţitorilor care mai gios s'au iscălit şi pentru credinţă am iscălit şi eu şi feciorii mei. 7269 (1761) Decembre.

Isc). *Sofia Monahie* am pus pecetea. *Nastasia Hermeziu. Ioan Tuduri, Iordachi biv-vel Jignicer. Neculai Ianovici. Vasile Rusit, hatman. Eu Stefan* am scris şi am iscălit, *Stefan Hermeziu*".

Din cunoştinţele ce culegem din alte documente, se vede că Monahia Sofia s'a numit în societate Catrina Tuduri (Tudoroaie), era fiică a lui Ioan Vîrnav Jignicer, şi a avut gineri pe Mihai Ganea şi pe Ştefan Hermeziu.

La 1814 s'a fost aşezat la această biserică un Mitropolit grec *Serafim*, din Siria Emisis, probabil surgunit de pe acolo. (*Uricariul*, VII).

Biserica Sfinţii Teodor îşi serbează hramul nu la diferiţi Sfinţi Teodor ce sunt inscrişi in calendarele comune, ci totdeauna în prima sîmbătă din postul mare.

Este parohie, avînd ca filială biserica Curalari. Are cîteva case ce-i produc puţine venituri, şi primeşte şi o subvenţie din partea Comunei.

*

35. Biserica S-ţii Constantin şi Elena. (1753...)

— Strada Palatului. —

Inainte de 1766 trebuie să fi fost făcută această biserică, din dosul foastei Curţi Domneşti, stînd pe un loc jos şi mlăştinos, ce mai în fiecare primavară era supus, în vremuri, la inundaţii din partea Bahluiului, de care o despărţea doar 40—50 de stînjeni ; căci pe la 1 April anul citat, găsim că Grigore Al. Ghica-Voevod, zice într'un hrisov al seu, că, după plingerea ce i-a făcut un preut *Poliz* de la biserica Sf. Constantin, din mahalaua Broştenilor, sub Curtea Gospod, — „fiind el preut străin, grec, de la Thesalonic, care a venit în Iaşi şi prin silinţa şi osteneala sa s'a apucat şi cu drepţi banii sei *au zidit* din temelie şi au făcut acea sfîntă biserică, împodobind-o pe dinlăuntru cu toate cele trebuincioase, pe locul domnesc, pe case i l'a dat Matei-Vodă, (1753—56), cu întăritură de la Scarlat-Vodă (1757—58)", care însă acum i se contesta de mai mulţi mahalagii, pe cuvînt că le-ar fi impresurat din proprietăţile lor,— a orînduit veliţi boeri cari să cerceteze marginele locului cît i s'a dat acestui preut de Matei-Vodă... (*Iorga, Studii şi Documente*, VII).

Ce fel va fi *zidit* popa Poliz acest Sfint locaş nu ştim, că din alte isvoare (*Ghibănescu*), găsim că la 1814 el s'a refăcut din piatră de un Gheorghe Catargiu. Apoi la 1866 s'a reparat iar radical.

N'are acum nici un venit propriu; este filială a bisericei Sf. Neculai-Domnesc şi subvenţionată de Primărie. După restaurarea bisericei parohiale, s'a luat de acolo *Icoana Sf. Minah*, reputată ca făcătoare de minuni şi lecuitoare de boli, şi s'a adus la această biserică, de unde apoi iar s'a strămutat la biserica Sf. Andrei, unde se află în present.

*

36. Biserica Sf. Neculai-din-Iarmaroc (...1808)

— Strada Soçola. —

Cine au fost fundatorii acestei biserici şi de cînd datează clădirea ei, nu se ştie bine, ci atîta se cunoaşte din un raport al Protopolului Vasilache din 1808 Octombre 28, făcut către Mitropolie, că ar fi fost clădită de către poporănii din *mahalaua Broştenilor*.

Din spusele bătrînilor, se zice că ar fi fost făcută *cu talgerul*, adecă prin contribuţii voluntare a cui s'a întimplat, prin staruinţa unui preot Timotei.

Intr'o notă ce se află în o Evanghelie, cu data de 13 Februar 1810, se scrie că *din nou se zideşte* această biserică ; în altă Evanghelie, o altă notă cu data de 20 Octombre 1811, zice de asemenea că biserica e din nou zidită. Man. Drăghici, în *Istoria Moldovei*, susţine că această biserică ar fi făcută de soţia unui hoţ vestit *Bujor*, ce trăia şi prada pela începutul veacului trecut, însă mai mult cu ajutorul poporănilor decît cu banii ei.

Producînduse în vremea din urmă mai multe crăpături mari, până'n temelie, Comuna s'a văzut nevoită a dărâma cu totul biserica veche, în Marte 1897, şi pentru ca întinsa mahala a Socolei şi Iarmarocului să nu rămîe fără biserică apropiată, s'a dispus imediat a se reclădi din temelie, aducîndu-o mai spre stradă din locul vechei biserici. Planurile noului locaş au fost făcute de arhitectul comunal Iginio Vignali (italian), dîndu-i-se un stil mai romînesc, aşa că această biserică are astăzi o întăţişare frumoasă şi interesantă.

Suma cheltuită de Comuna Iaşi cu reconstruirea s'a ridicat la 16,000 lei. In ziua de 13 Decembre 1898 biserica a fost din nou sfinţită şi dată pentru slujba dumnezeească.

Această biserică a aparţinut breslei *ciubotarilor ruşi*, după cum dovedeşte o inscripţie de pe clopotul cel mare făcut de ei, în anul 1849. La 1853, tot breasla „ciubotarilor", fără a se specifica dacă mai erau *ruşi* sau *moldoveni*, au făcut policandrul cel mare din mijlocul bisericei. Această breaslă însă se găseşte aparţinînd şi la biserica S-ţii Voevozi-Rufeni, unde i-a rămas până în ziua de azi şi steagul. Obiecte mai vechi sunt la această biserică un potir din 1813 şi un clopot din 1816.

Biserica e parohială, fără filiale, şi neavînd decît un venit foarte mic, este subvenţionată de Comună.

*

37. Biserica Vulpei. (1630...)

— Strada Sărăriei. —

Unii zic că un boer mare cu numele de ce Vulpe, poate că Gavril Vulpe de care se foarbeşte într'un hrisov a lui Moise Movilă ...dă din 1633, (*Uricarinl*, XVII), ar fi fun...t această biserică, pe culmea *drumului Sărei*. Altă legendă pretinde că un vînător ar fi urmărit multă vreme *o vulpe rară*, şi că ş'ar fi dat cuvîntul că de va ucide-o, şi unde va ucide-o, va zidi acolo o biserică, ceea ce ar fi şi făcut. Asemenea se zice că din pricină că această biserică ar fi fost zidită de o asociaţie (breaslă) de blanari, de aceia i se zice *Vulpe*.

Este ştiut însă că biserica veche a căzut în ruină în urma unui foc, ce a cuprins-o în 28 Iulie 1844, şi a fost restaurată din nou de Vornicul Teodor Burada, cu cheltueala sa şi a mai multor altor buni creştini, astfel precum ea există şi astăzi.

Hramul bisericei este *Adormirea Maicei Domnului* (15 August); mai serbează însă şi pe *Sf. Antonie cel Mare* (17 Ianuar).

Intre pietrele mormîntale ce se găsesc în jurul acestei biserici, este una sculptată, avînd o formă de inimă, în jurul căreia e scris: *Unirea ţărilor Române*.

O altă piatră în formă patrată, are pe margini sculptate 4 făclii; pe laturea întâia este scris: *In memoria Doamnei Ecaterina Harnav*; pe latura a doua: *Au trecut în eternitate în vrîstă de 44 ani la 23 Martie 1867*; pe a treia: *Unica Română ce au purtat* **steagul libertăţilor Moldovei,** *la anul 1848*; iar pe a patra: *Au trăit apoi în obscuritate.* Pe Sfînta-Masă se află o cruce dată bisericei de M. Sa Domnitorul Carol I, în 1868.

La această biserică se închina breasla braharilor şi a *blanarilor*. Neavînd decît puţine venituri, din cîteva imobile ce posedă, este subvenţionată de Comună, fiind clasată ca filială a bisericei Sf. Atanase şi Kiril.

*

38. Biserica Curalari. (....1682).

— Stradele Curalari şi Rafail. —

Nu se ştie de cine şi cînd este fundată această biserică, cu hramul *Pogorîrea Sf. Duh*, (a 6-a Duminică după Paşti).

Exista însă pe la 1682, după cum se vede dintr'o diată a unui Stefan Zugravul. (*Iorga*, *Patrarhirul lui Alex. cel-Bun*). Se crede, după porecla ce poartă acest locaş, că ar fi durat de breasla Curalarilor, care îşi avea aşezările pe valea Calcainei din vremuri mai vechi, unde ei dubiau pieile ce le trebuiau. Este făcută în stil simplu, nu are odoare sau cărţi de interes istoric. Se întreţine din venitul unor mici imobile ce i-au fost donate, fiind ajutată şi de Comună pentru cheltuelile serviciului.

Se mai închina la Curălari şi breasla ciubotarilor, după cum se vede dintr'un act al Mitropolitului Veniamin din 1814. (*Uricarinl*, XIV).

*

268. Biserica Buna-Vestire.

39. Mitropolitul Iosif Naniescu, restauratorul Catedralei Mitropolitane.

39. Biserica Buna-Vestire. (...1816).

— Stradele Buna-Vestire şi Tăutu. —

Această biserică cu hramul *Buna-Vestire* (25 Marte), a fost zidită din temelie cu cheltuiala Vornicului Ioan Tăutu şi a soţiei sale Maria, în anul 1816. Nu există nici o inscripţie de interes istoric şi nici portrete, decît ale ctitorilor Tăutu şi soţia sa. Este parohie fără filiale, şi se susţine din averea sa proprie.

Se zice că înainte de construirea acestei biserici, ar fi existat pe un loc alăturat o altă biserică mai mică, a cărei temelii se vedeau încă cu vre-o patruzeci de ani în urmă. Cîteva pietre se mai văd şi astăzi pe locul unde a fost Sfînta-Masă a acelei biserici.

*

40. Biserica Sf. Dumitru-Misai. (...1758)

— Strada Eternităţei. —

Biserica cu hramul *Sf. Dumitru* (26 Octombre), pronumită *Misai*, mai are şi hramul *Sfinţilor Impăraţi Constantin şi Elena* (21 Mai). Este fundată la anul 1802, de un proprietar din partea locului, ce s'ar fi numit Misail, de la care şi-a luat şi pronumele de Misai. Ajungînd în ruină în anul 1840, preoţii Atanase şi Chirica au restaurat-o aproape din temelie. Asemenea la 1870—71, acest sfînt locaş a fost reparat radical, cu cheltueala Primăriei locale şi cu ajutorul mai multor cetăţeni.

Nu posedă nici un document mai vechi. Mai de mult a aparţinut acestei biserici breasla Casapilor.

E biserică parohială, subvenţionată de Comună, avînd ca filială biserica *Sfinţii Voevozi-Rufeni*.

Se zice că înainte de 1802 ar fi existat, cam tot pe acest loc, o altă biserică mai veche, care ar fi avut de asemenea pronumele de *Misai*, întrucît într'o Evanghelie dela Biserica Albă din localitate, se găseşte o notă, în care e scris că „Popa Velişcu, care a restaurat biserica Albă în 1758, era feciorul popei lui Toader, dela biserica Misai". (*Ghibănescu, Trecutul Bisericei Romîne*).

*

41. Biserica Sf. Vasile-din-Tataraş. (...1760).

— Strada Vasile-Lupu. —

Biserica cu hramul *Sf. Vasile* (1 Ianuar), din Tataraş, a fost clădită, după cît se spune, de un *Vasile* şi o *Elena*, cu pronumele necunoscut, cam pe la 1760.

Nu posedă nici odoare sfinte, nici inscripţii sau zugrăveli interesante. Un rînd de Sf. Vase de argint au fost donate la 1868 de Domnitorul Carol I, acestei biserici.

Zidirea e comună. Se zice că ar fi aparţinînd cîndva breslei Păscarilor.

Este parohie, fără filiale.

*

42. Biserica Sf. Stefan. (1810).

— Strada Albineţ. —

Această biserică cu hramul *Sf. Arhidiacon Stefan* (27 Decembre), este fundată în anul 1810, de către un vel-Căpitan *Constantin Tomovici*, de loc din Kişinău. A aparţinut breslei Bacalilor, şi n'a avut nici o avere proprie la fundare. Primeşte o subvenţie anuală de 235 lei dela Epitropia Sf. Spiridon, în urma unui legat al defunctului Ştefan Boreilă, din 1872; mai are o casă în strada Săvescu No. 8, donată în 1896 de Const. Negura, şi o vie în str. Brânduşa, donată în 1851 de Neculai Soloa (Natanail Monah).

Nu este în ea nici o inscripţie, nici obiecte vechi de valoare.

Stilul clădirei e cel obicinuit pentru bisericele mici moldoveneşti.

Este parohie fără filială.

*

43. Biserica Sf-ţii Voevozi-Roşca. (...1637).

— Strada Eternităţei. —

Şi biserica aceasta, cu hramul Sfinţii *Voevozi Mihail şi Gavril* (8 Noembre), pronumită „Roşca", a fost făcută mai întâi de lemn, ca cele mai multe din bisericele poporane din vechime.

In anul 1669 un *popa Ursu de pe Poartă* se vede existînd, ca preot al acestei biserici, între 1637—1680. (*Ghibănescu, Trec. Bis. Rom.*). Dar tot un popa Ursu iscăleşte şi *de la biserica Roşcăi* în 1669. (*Hăşdeu, Arhiva istorică*). Slujea el în două biserici pe atunci sau erau doi Popa Ursu?... Se ştie apoi că popa Ursu a fost unul şi în zilele noastre, care mai trăia pînă la 1888, cu slujba la Sf. Neculai-Domnesc. S'o fi perpetuat prin el, oare, neamul celui „de pe Poartă"?

S'a clădit apoi din piatră la 1832. In 1850 a ars şi în 1852 s'a rezidit prin stăruinţa monahului Rafael şi a Epitropului Petru Dorneanu, cînd i s'a adus ca patron pe lingă S-ţii Voevozi, şi pe *Ingerul Rafail*, dîndu-i-se şi un al doilea hram, *S-ţii Apostoli Petru şi Pavel*. Se crede că biserica de lemn a fost întemeiată de un preot cu pronumele *Roşca* (*Constantin*), sau un boer ce-i ziceau Roşca Codreanu, familie ce mai există şi acum prin Bacău. Obiecte cu inscripţii de vr'un interes istoric nu se găsesc.

Biserica este parohie, fără filiale; are cîteva imobile ce-i aduc un mic venit. Un Grigore Ghica-Vodă îi dăruise un loc de 12 fălci în Tataraşi, pe care în urmă, împreună cu alte locuri adăugite, s'a înfiinţat Cimitirul Eternitatea. Din documentele acelui loc, reese că el era situat lingă „movila lui Zorilă".

La această biserică îşi serbează actualminte patronul Corpul Sergenţilor de oraş.

*

44. Biserica Sf-ta Treime. (1806... 1853).

— Strada Păcurari. —

Biserica cu hramul *Sfînta-Treime* se crede că este zidită în anul 1857, prin ajutorul poporului şi prin stăruinţa unui negustor numit Tanasă Enescu, care i-a mai donat o casă în strada Păcurari. Mai posedă şi o vie în com. Galata, (Iaşi), donată de Ecaterina Rădoaia. Este parohie subvenţionată de Comună, fără filiale.

Construcţie simplă, în stilul obicinuit al bisericilor moldoveneşti, aşezată la capă[tul] oraşului şi a mahalalei Păcurari.

Dar, între pietrele vechi cu inscripţii [ce] am cercetat, din cîte se găsesc astăzi [a]runcate la cimitirul Eternitatea, pe [una] ce se spune că ar fi adusă de la cimitir[ul] desfiinţat al bisericei S-ta Vineri, găse[sc] următoarea inscripţie:

„Cu ajutorul lui (D-zeu) şi întru pome[]nire hramul sfintei *biserici a sfintei Troiţe ce s'au zidit de iznoavă acuma let* (1)806 [în] zilele preosfinţitului părintele eparhiei Ro[man] ciukului chiriu chir Neofit Cervenu şi c[u] oserdie fiului răposatului acestuia care [o]dihneşte pre locul acesta robu lui Dumne[]zeu Corniuţ—AŢEMI(N?) KOŢORA STOIAN AI...(*nedescifrabile*) angiu cu tot n[eam]ul *(apoi adaus mai în urmă)*, şi mai p[e] urmă sau săvîrşit din viaţă robii lui Dumnezeu Teodosia monahia 1837 şi soţul s[ău] Petre Cerniuţ la 1839 şi s'au scris spr[e] vecinica pomenire".

Să nu fie oare această piatră nu de la cimitirul Sf. Vineri, ci de la acel al bisericei S-ta Treime din Păcurari, căci cu desfiinţarea cimitirelor de pe la bisericile di[n] oraş. s'a dus la cimitirul nou Eternitatea mai multe pietre ce se găsiau fără rost p[e] la unele biserici,—şi, probabil că şi aceasta piatră, ce va fi amintit prima zidire a S-tei Troiţe (Treime), singura în Iaşi cu asemenea hram, să fi fost scoasă din uz la re[]clădirea ce va fi făcut-o în 1853 Tanasă Enescu,—care, ca mulţi alţii, voeşte prin inscripţia sa, să treacă drept primul ziditor al acestei biserici,—şi să fi fost trimeasă a[]poi la Eternitate?..

Credinţa aceasta se întăreşte şi prin [o] inscripţie ce se găseşte pe o Evanghelie d[in] 1795, ce se află la această biserică, unde la urmă se zice, „Cartea de faţă a adus[-o] dela Ocna şi a dato la acest sfinţit mitoc al *Sf. Apostol Toma*, în anul 1813... Meletie Arhimandritul".

E prea cu putinţă ca biserica S-ta Treime să fi fost mitoc al bisericei *Toma (Cozma)*, din apropiere, altă biserică cu asemenea hram necunoscîndu-se nici în Ia[şi] nici în împrejurimi, sau chiar în Moldova.

*

45. Biserica Toma-Cozma. (1807).

— Stradele Toma-Cozma şi Şcoalei. —

Situată pe coasta dealului Păcurarilor, a[]ceastă biserică a fost fundată la anul 1807 de către biv-vel Paharnicul *Toma Cozma* şi soţia sa *Ecaterina*. Se zice că acest Cozma să fi fost un ţigan boerit. La anul 1847 s'a reparat radical, prefăcînduse în mare parte, cînd s'a zidit şi clopotniţa, cu cheltuiala Mărioarei Apostol Anastasiu Cîtreanca, precum se vede din inscripţia

pată in o piatră ce se află deasupra uşei pridvorului din afară.

Ca lucruri sfinte se păstrează în altarul acestei biserici pe Sfînta-Masă, închise în o cutie de metal cu geam de sticlă, mai multe reclivii, care după inscripţia ce au în limba germană, ar data mai bine de 10 veacuri... Intre aceste se mencionează o bucată de *stofă* din *rochia Maicei Domnului* şi alta din *scuticele lui Iisus Hristos*. Biserica n'a aparţinut vre-o dată unei bresle.

La această biserică mai vin cîteodată şi Ruşii din secta Scapeţilor, ce locuesc în suburbia Păcurari, neavînd ei vre-o biserică sau preot special al sectei lor.

Este parohie, cu puţine venituri. Hram în Duminica Tomei, după Paşti.

*

46. Biserica Ziua-Crucei. (1810...)

— Strada Crucei. —

Biserica Ziua-Crucei, parohie fără filiale, se crede a fi fundată prin subscriere publică de către poporănii şi breslaşii din jurul ei, pe la începutul veacului al 19-lea. Pe un clopot se vede data de 1810, fără însă a se şti dacă aceasta e adevărata dată a zidirii bisericei. Hram la 14 Septembre.

Clădirea e de piatră şi cărămidă cu totul simplă. Nici un odor.

*

47. Biserica Sf. Andrei. (1794).

— Strada şi Stradela St. Andrei. —

După cîteva hîrtii vechi găsite de curînd (*Ghibănescu, Opinia*), biserica Sf. Andrei s'a clădit prin 1794, de preotul Ion Sachelaru Buciumaş, şi de negustorul Neculai, cari au făcut din temelie sfîntul locaş, de piatră şi cărămidă, cheltuind, zice preotul în testamentul său, toată averea sa şi zestrea preutesei sale Ioana. Neputînd lasa veniturile trebuitoare, popa Ion şi negustorul Neculai au reuşit să aducă la închinare aici breslele Crîşmarilor şi a Păscarilor, cari s'au îndatorat a plăti bisericei, pe fiecare săptămînă şi de fiecare crîşmă, cîte 5 parale, iar păscarii s'o ajute numai la hram. Biserica încasa de la cele două bresle la 368 lei pe an.

Dintr'un act din 1812 se zice că biserica a fost făcută de preotul Ion Buciumaş, cu ajutorul şi milele cui s'a îndurat, pe locul liniariei gospod vechi, în malul Bahluiului.

Astăzi are un mic venit din cîteva case, şi este ajutată de Comună. Serbează hramul la 30 Noembre.

*

48. Biserica Sf. Vasile-din-Nicolina. (...1800).

— Şoseaua Racoviţă-Vodă. —

Din amintirile bătrînilor biserica cu hramul *Sf. Erarh Vasile* (1 Ianuar), ar fi rezidită în anii 1800—1805, în locul unei alte biserici mai mici, probabil de lemn, ce era pe locul unde e astăzi cimitrul comunal, şi care avea hramul *Izvorul Maicei Domnului* (2 April). Nu se ştie cine a fost primul fundator, nici anul fundărei. Actualul locaş a fost zidit de un călugăr Vartolomei, cu spesele sale şi cu *talgerul*.

Bătrînii spun că în jurul acestei biserici a fost odinioară un *zid de piatră*, iar în lăuntru mai multe *chilii*, în care trăiau *maice călugăriţe*. Deci o veche mînăstire.

Ieromonahul Vartolomei, de care vorbim prin Mai 1839, se vede că e învinovăţit de oarecari fapte nu tocmai de samă, căci este ameninţat de superiorii săi duhovniceşti să fie trimes la o altă mînăstire îndepărtată; şi atunci găseşte de cuviinţă să implore mila şi sprijinul Consulului Rusesc din Iaşi, faţă de care credea a avea drept la oarecare recunoştinţă, trimeţîndu-i o jalobă, a cărei copie se găseşte încă intr'o delă a Parohiei acestei biserici, şi din care reese că „la venirea oştirei ruseşti in 1806, în Eş, făcînduse spital bolnavilor osteni, lîngă mînăstirea Galata, Vartolomei a fost rînduit să ispovăduiască, să împărtăşiască, şi să îngroape pre cei ce mureau, din osteni, în deosebit ţintirim“... ; că apoi, „au dorit sufletul seu întru a zidi biserică pentru sf. slujirea de veci, şi pomenirea răposaţilor osteni“, ceea ce a inplinit în 1813, din însuşi a sa cheltueală, şi cu agiutorul evlavioşilor milostivi pravoslavnici ; iar la nenorocita tulburare din 1821, Turcii stricînd şi prădînd acest dumnezeesc lăcaş, după liniştire înturnînduse Vartolomei înapoi de peste graniţe, a adus iaraşi la întâia podoabă această sf. biserică ; după venirea din nou a rossieneştilor oştiri, în 1828, iarăş a fost înplinitorul datoriilor preoţeşti la spitalul oştenilor de la Galata“...

Nu ştim ce rezultat va fi avut această „prea plecată jalobă“ a călugărului nostru, şi de'şi va fi sfîrşit el viaţa şi „îngropat trupul în mijlocul răposaţilor oşteni“, cum lăcrămează el către Consulul rossienesc.

Biserica St. Vasile s'a întreţinut de la zidire mai mult din ofrandele credincioşilor, pînă la 1850, cînd i s'a hărăzit de guvernul Rusiei o subvenţie anuală de 500 ruble de argint, sau 2000 lei, în scop de a se întreţine în bună stare cimitirul ei, in care sînt înmormîntaţi doi Generali ruşi şi mai mulţi ofiţeri şi soldaţi, morţi în 1806—1812, în 1828—1833 şi in 1877-78, pentru amintirea cărora li s'a ridicat şi un monument în anul 1900, de către fostul Ingrijitor al bisericei Arhimandritul Daniel Obreja, cu banii daţi de familiile morţilor. S'a zugrăvit din nou în 1889, prin stăru-

inţa Parohului V. Hanganu şi subscripţia enoriaşilor.

Alăturea cu Biserica Sf. Vasile Primăria a înfiinţat un mare cimitir, numit *Cimitirul Sf. Vasile,* care serveşte pentru populaţia din Despărţirile I, II şi IV-a. Tot aicea se îngroapă *Lipovenii*, *Ruşii Scapeţi*, *Mahometanii* şi cei fără confesiune, sau cu confesiune necunoscută, şi cea mai mare parte din morţii din spitalul Sf. Spiridon. Este biserică filială a parohiei Frumoasa.

*

49. Biserica Sf. Haralamb. (1797...)

— Stradele Sf. Haralamb şi Sărărie.—

O frumoasă biserică cu hramul *Sf. Haralamb* (10 Februar), este zidită pe o coastă înaltă a Iaşului, cu trei turnuri înguste deasupra, fără clopotniţă de zid; este de o înfăţişare neobicinuită altor asemenea locaşuri. Clopotele sunt aşezate într'un fel de clopotniţă joasă, făcută numai din grinzi. Spre miazăziua bisericei era o veche hazna cu habuz, foastă casă de ape, care s'a stricat cu prilejul construirei şcoalei primare *Vasile Alexandri*. O piatră cu inscripţie veche ce era în zidul cişmelei s'a nimicit atuncea, fără măcar să se fi păstrat o copie de pe acea inscripţie.

După un sinodic găsit în arhiva bisericii se zice că ar fi zidită în anul 1797, de alţii se crede a fi zidită pe la 1800—1804.

270. Biserica Sf. Haralamb.

Asupra construirei acestei biserici, istoricul *Man. Drăghici* ne spune că: „Ipsilant Vodă a dăruit o moşie lui Tufecci-başa Gheorghe, din Basarabia, pentru că a împuşcat pe fratele său; iar pricina a urmat aşa: Tufecci-başa Gheorghi, avînd un frate între neferii curţei Arnăut, după multe răutăţi ce săvîrşea în toate zilele prin oraş, s'au făcut tâlhar de codru, înjghebîndu-şi o bandă numeroasă ce ţinea drumurile, călcînd şi mai multe aşezări boereşti. Aceste necuviinţi ajungînd la cunoştinţa Domnului, după îndestule cercări ce se făcuse, prin mijlocirea potirelor, şi nu s'au putut pune mîna pe dînsul, Constantin-Voevod a chemat pe Tufecci-başa Gheorghi şi i-a hotărît ca în două săptămîni de zile să-i aducă la curte pe fratele său legat sau mort, pentru că la din potrivă cu capul lui va răsplăti suferinţele poporului.

După această poruncă Tufecci-başa s'a pornit cu 50 de neferi aleşi din toţi Arnăuţii şi au prins a-l urmări din culcuş în culcuş, până l'au înfundat la satul Bozienii, ţinutul Neamţului, în o grădină unde l'au încunjurat şi l'au silit să se închine; fratele însă, ca şeful banditilor, cel întâi s'a repezit asupra fratelui său să-l omoare, şi n'au nimerit, iar Tufecci-başa trăgînd pistolul l'au ucis pe loc, cu mai mulţi din partaşii săi; apoi luîndu-i capul l'au dus lui Ipsilant cu aceste cuvinte: — Măria ta, am săvîrşit „porunca", am liniştit ţara, dar am vărsat sîngele părinţilor mei care curge într'însul!; după care vorbe puind capul fratelui său la pămînt, l'a înăduşit plînsul şi a eşit din curte.

Scena aceasta, continuă Drăghici, cu cît a fost de crudă, cu atîta şi tristă, pentru că nici un curtezan n'a simţit mai puţină jele, şi însuşi Ipsilant a lăcrămat de ace întîmplare; apoi Tufecci-başa Gheorghi lăsîndu-şi meseria de arnăut, şi trăgîndu-se la moşioara dăruită de stăpînul său, pe care il slujise mulţi ani, a zidit biserica din Iaşi, cu hramul Sfîntului Haralamb, la Sărărie, ce se zice şi Tufecci-başa, făcîndu-i multe acareturi împregiur pentru purtarea de grijă a slujitorilor. Dar toate aceste au ars în mai multe rînduri (1844), de şi astăzi sînt răsipite, păstrîndu-se numai biserica în toate focurile ce au certato, pentru că într'însa să săvîrşeşte slujba lui Dumnezeu. Putem dară ca să venim a crede, după starea zidurilor însemnate, că o fatalitate se ţinea de dînsele necurmat, fiind fundat din preţul sîngelui".

Arnăutul de care se vorbeşte, se numia Maiorul Gheorghi Leondari, iar fratele seu, haiducul, Haralamb, în amintirea căruia s'a dat şi hramul acestei biserici S-tul Haralamb.

Teodor Codrescu ne mai dă în *Uricariul*

său (XVII), mai multe amănunte relative la construirea caselor din jurul bisericei, cum şi la averea ce i-a fost lăsată, care se compunea din moşiile *Unghenii* din judeţul Iaşi şi din Basarabia, moşia *Ciuciulcă*, tot din Basarabia, cari s'au luat apoi *pe nedrept* de clironomii femeei lui Tufecci-başa, Mihail şi Costachi Buznea, şi un ginere al ei Calmuţchi. In timpul din urmă a mai obţinut şi alte donaţii mai puţin însemnate.

Un preot Vasile Deoghenide, ce a servit la această biserică între 1836—1877, a făcut felurite odoare şi vase sfinte, între care şi o cruce mare de argint, cîntărind 2 ocă. Astăzi este parohie fără filiale, şi se administrează din averea ei proprie.

*

50. Biserica Prapa-Doamna. (Veacul al 18-lea...).

— Strada Păcurari. —

O biserică mică de lemn, cu hramul *S-ţii Voevozi*, exista din vremi necunoscute alăturea cu locul unde, pela jumatatea veacului trecut, 1852—58, s'a ridicat biserica *Cuvioasa Paraschiva*, zisă şi *Prapa-Doamna* sau *Prepodobna*, (vezi *Cronica Romanului* de Melhisedec, asupra cuvîntului Prepodobna), de către Costachi Conachi, poetul boer mare care-şi avea casele în apropierea acestei biserici, pe locul căror astăzi s'a zidit Şcoala Normală de fete. Un Alexandru Hulubei şi un Tăutu, poporăni ai acestei biserici, i-au făcut catapiteazma şi stranile.

La această biserică se închina odinioară o parte din breasla Calicilor,—altă parte mergînd la biserica Banu. Hram la 14 Octombre.

Este filiala parohiei Sf. Neculai-cel-Sarac, şi se întreţine din venitul unor imobile ce are.

*

51. Biserica Răzoaei. (1800...)

— Strada Gh. Mîrzescu. —

Unii zic biserică, alţii paraclis la curte boerească, dar tot ce se ştie este că pînă pela 1875 a existat în strada foastă a Primăriei, astăzi Gh. Mîrzescu, între casa foastelor familii Razu, Bogdan şi Catargiu, şi între acea a D-rului Taussig, în care stătuse cu chirie Primăria prin 1893—1903, un locaş de închinăciune, sub formă de biserică, dar fără clopotniţă, care era cunoscut sub numele de *Biserica Răzoaei*. Nu se ştie pînă cînd s'a oficiat în acest locaş, ce hram a avut, cui aparţinea... Nici urmă de vre-o relaţie oare-care. Ea se vede însemnată pe planul lui Bayardi din 1819.

S'a dărîmat, pentru că nimenea nu se mai îngrijea de asemenea zidire, şi mai cu samă că devenise proprietatea unui evreu.

*

52. Biserica Moara-de-Vînt. (...1845).

— Strada Moara-de-Vînt. —

La capătul despre miazănoapte-răsărit a oraşului, unde se sfîrşeşte mahalaua Tataraşilor, se găseşte biserica zisă Moara-de-Vînt, zidită, se zice, de Epitropia Sf. Spiridon în anul 1845, avînd două hramuri: *S-ţii Apostoli Petru şi Pavel* (29 Iunie) şi *Proorocul Eremia* (1 Mai—Arminden). Pentru care interes i-ar fi dat Epitropia St. Spiridon aceste *două* hramuri? Nu se ştie.

Această biserică a fost destinată în urmă ca paraclis pentru cimitirul Spitalului Sf Spiridon, în a cărei proprietate se află şi acum. Aici se îngropau mai ales cei atinşi de holeră, în timpul ultimelor epidemii. Se crede însă că această biserică să fi existat mai de mult, căci se găsesc în ea icoane din 1820 şi 1829, iar registre matriculare are,

271. Mitropolitul Partenie dela Clinceni.

pe anii 1858—65, ceea ce arată că n'a servit numai ca paraclis de prohodire pentru morţi.

De cînd nu se mai îngroapă în jurul acestei biserici morţii dela spitaluri, nu se mai oficiază acolo decît la a doua Inviere de Paşti, şi în zilele de hramuri mencionate.

*

Paraclisuri sau Capele.

Din vremuri mai vechi existau în Iaşi mai multe paraclisuri, la cîteva curţi mari boereşti, precum şi în Curtea Domnească, despre care am vorbit în urmă. La ambele spitale, Sf. Spiridon şi Paşcanu, la Penitenciar, în casele lui N. R. Roznovanu, peste drum de Mitropolie, în Palatul Mitropolitan, etc. mai erau asemenea case de închinăciune. Astăzi n'au mai rămas de cît cel de la Penitenciar, din Palatul Mitropolitului, care, mai ales, este menit numai pentru uzul exclusiv al acestui Prelat, şi unul în Seminarul Veniamin-Costache.

Un paraclis în formă de biserică este zidit în Cimitirul Eternitatea, în anii 1871—73, şi serveşte exclusiv pentru oficiarea slujbelor funebre pentru cei ce se îngroapă în acel cimitir.

Mai sunt două paraclisuri Catolice, unul Armean şi unul Lipovenesc, despre care vom vorbi mai departe.

*

Mînăstirile şi bisericile dela marginele sau din jurul Iaşului, ca **Frumoasa, Cetăţuia, Galata, Aroneanu, Socola** *etc., vor fi descrise în Cartea a XI-a.*

272

b. Biserici şi Temple de alte rituri.

Bisericele Armeneşti. (1395 şi 1695).

— Strada Armeană şi Strada Cismărici. —

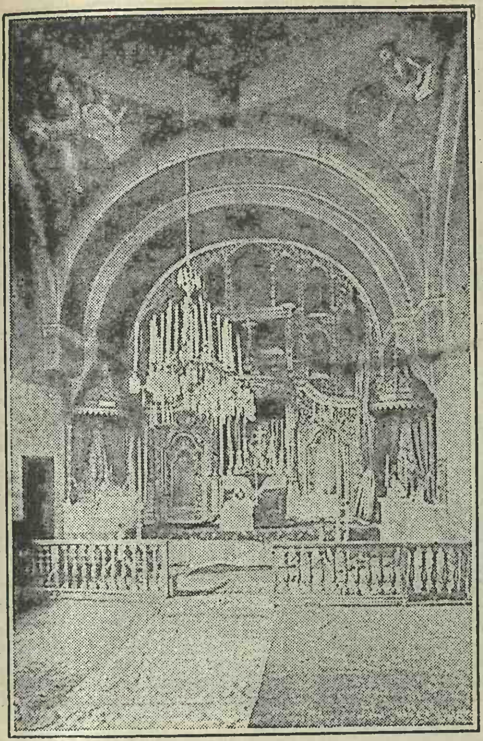
Din cele ce se cunosc pînă acuma, cel mai vechi document ce'l posedăm despre existenţa unei biserici creştine în Iaşi, este acela despre care am vorbit în *Cartea I-a* a acestei scrieri, unde am dat, pe lîngă facsimilul inscripţiunei lapidare a întâei biserici Armene din Iaşi, şi mai multe alte amănunţimi (pag. 34—35). Din acestea rezultă cu evidenţă că data clădirei bisericei Armene, din 1395 dela Hristos, este certă, cu toate încercările unora de a o contesta, căci nu se poate întîlni nici înţelege motivul, pentru care închinătorii de odinioară la acea biserică ş'ar fi dat osteneala să falşifice o asemenea dată, întrucît, din cronici şi din multe alte relaţii şi documente ce se mai cunosc, nu rezultă nici un rost care să fi făcut pe Armeni să comită un act, ce nu le-ar fi folosit la nimica practic.

Prinţul Neculai Suţu în cartea sa *Notions Statistiques*, arată că Armenii au venit în Moldova încă prin veacul al 11-lea, cînd Perşii au năvălit în vechiul regat al Armeniei, ceea ce i-au făcut pe băştinaşi să umple lumea întreagă de groaza cruzilor cotropitori. Prin alte emigrări urmate în 1342 şi 1606, numărul Armenilor din Iaşi şi Moldova în genere s'a sporit mult, aşa că ei stabilinduse în aceste locuri ospitaliere, ş'au căutat în voie şi de hrana sufletească, nu numai de cea trupească.

Am mai arătat la pag. 212 că există o legendă în Iaşi, ca să nu zic ceva mai serios, că însăşi biserica Sf. Sava, ar fi fost întâi o capişte armenească, şi numai cu sila li s'a luat Armenilor de către stăpînitorii din vremuri, locaşul lor de închinăciune, care s'a prefăcut apoi în biserică

273. Biserica Armeană *Sfînta-Maria.*

274. Interiorul bisericei Armene.

greco-ortodoxă, pentru trebuinţa băştinaşilor Moldoveni, dîndulise în schimb alt loc, şi despăgubiri, ca să'şi facă ei o nouă biserică.

E sigur însă că din cea mai adîncă vechime cunoscută a Iaşului Armenii s'au găsit stabiliţi aici, ca neguştori şi industriaşi, în oraşul care servea de punct de intîlnire a mai multor drumuri comerciale dintre Asia şi centrul Europei.

Armenii au fost şi sunt încă şi astăzi oameni foarte mult dedaţi industriei şi comerciului, cărora le-a plăcut sau au fost siliţi de împrejurări să cutreere lumea întreagă, spre a'şi cîştiga viaţa.

Se vede că acei din Armenii cari au popăsit şi apoi chiar s'au aşezat în Iaşi statornic, au fost oameni de samă, şi cu frica lui Dumnezeu, căci din odoarele ce se găsesc şi astăzi la biserica actuală armeană, cu hramul *Sfînta Maria Născătoare de Dumnezeu*, rezultă că la 1451 s'a adus şi dăruit acestei biserici o preţioasă Evanghelie, scrisă şi ilustrată cu o deosebită îndemînare, încă din anul 1351, în oraşul Caffa, din Crimea,--după cum rezultă din o notă necontestată, aflată la sfîrşitul acestei valoroase cărţi, care se mai păstrează şi acuma la biserică şi de pe care reproducem două ilustraţii, representînd tartajii şi două pagini din lăuntru.

Afară de această carte, multe alte cărţi religioase de date mai recente, însă tot destul de vechi, se găsesc păstrate în acest locaş de închinăciune, cum şi multe icoane antice, în diferite stiluri şi mărimi, din cari deasemenea unele vor fi aduse din locuri îndepărtate.

Cităm din acestea o carte, cuprinzînd *Viaţa Sfinţilor (Aismavurc)*, tipărită la Constantinopol în 1155, data armenilor, (1706); o *Evanghelie*, dăruită de Manisali Malhasian fiului S. S. Preotului Ohanes Giuvaergiu, din 1290 (1781); două icoane, *Tăierea Capului Sf. Ioan*, dată de Hacic fiului Acsen, cu data 1226 (1777) şi *Sf. Maria*, dată tot de Hacic fiului Bedros, din acelaş an; o icoană *Sf. Grigore-Luminătorul*, dată de Ohanes fiului Alocsan din Silistra, cu data 1242 (1793), etc.

Sunt însă trei icoane cari, după stilul picturei şi aparenţa lor, comune la tustrele, par a avea o vechime însemnată. Prima, înfăţişînd pe *Sf. Grigorie-Luminătorul*, are inscripţia în latineşte: GREGORIVS ARMENORVM PATRIARCH, şi e fără dată; a doua e înfăţişarea *Sfintei Maria cu Isus în braţe*; a treia, chipul *Sfintului Minas (Minah)*, are o inscripţie lungă, în caractere lapidare armeneşti, care se traduce astfel: **Această icoană în amintire dela Vatah Hagop şi Vatah Nigoli şi copiii lor. Dumnezeu bine cuvinteze! Ovanez Sirvanţi a lucrat icoana la data 111 Oct. 10.**

Dacă luăm data aceasta de 111, ce represintă era armeană, şi adăugăm la ea 551, spre a obţine era lui Hristos, avem anul 662. Să fie dar aceasta data adevărată a lucrărei acestei icoane?!... Dacă lucrul acesta s'ar adeveri din partea unor cunoscători absoluţi, am avea a face aici cu un odor bisericesc de cea mai mare valoare, cum nu există un altul în toată ţara Romînească. O icoană din epoca premergătoare iconoclaştilor, constitue o antichitate pe care cele mai mari muzee din Occident ar rîvni-o de sigur. Remîne însă ca enigma aceasta să se deslege mai curînd sau mai tîrziu, de oameni competenţi.

Am mai găsit tot la această biserică, aruncată în galeria corului, o carte in-folio, legată în piele, ce la prima vedere pare a fi tipărită, dar care e scrisă toată de mînă. Cartea n'are copertă sau titlu. Textul pe prima pagină, după traducerea unui cleric, începe aşa:

„*Cînd Grigori a luminat pe Armeni! Grigori ducînduse la Dărtad* (un Rege al Armenilor) *cu o cerere scrisă şi vorbind l'a rugat şi cu voia lui s'a dus la Majiac* (Cesarea) *şi l'a sfinţit Leonte Patriarhul să fie Catolicos tuturor Armenilor, căci întăiul scaun Catolicos începe dela Sf. Grigore-Luminătorul la 329*". (Data lui Hristos).

Acest op ce represintă o mare valoare ca muncă a unui vrednic scriitor, conţine un comentariu asupra vieţei sfinţilor.

275. Tartajii Evangheliei Armeneşti din 1351.

O notă interesantă asupra scrierei acestei cărţi, ne spune următoarele (în traducere):

„Eu Temir dela Caffa, în timpul copilăriei m'am dus în oraşul Eric, pentru negustorie, şi venind apoi în oraşul care se numeşte Iaşi, m'am îmbolnăvit grabnic, şi simţind că am să mor, am făcut o scrisoare fratelui meu la Caffa, rugîndu-l să scrie un *Aismavurc* (Viaţa Sfinţilor), şi să'l dăruiască Bisericei Sf. Grigore-Luminătorul din Iaşi.

„S'a scris această mare carte în vremea P. S. S. Catolicosul Pilibos (Filip) şi în vremea cînd fu Mitropolit al provinciei P. S. S. Haciadur. S'a legat cartea cu multă luare aminte de către Cantorul Nigohos. Domnul nostru Isus Hristos să le dea viaţă lungă, Amin! Şi această mică amintire nimene n'are dreptul să o vîndă, iar cine ar îndrăzni osîndit să fie de Dumnezeu şi de toţi Sfinţii lui".

Data la care s'a scris cartea e ruptă, însă ea rezultă din citarea Catolicosului Pilibos, care se ştie că a păstorit prin 1629 dela Hristos.

Pe o filă ce a fost albă la început se află scris de altă mînă; „Eu Mantig fiul Sf. Sale Preotului Agop din Silistra, am scris aceste rînduri în amintire, fiind la biserica Sf. Grigore-Luminătorul din Capitala Iaşi.

Data Armenilor 1226 Ian. 20" (1778).

Şi mai jos: „Eu Cantorul Agopian am scris aceasta ca amintire la biserica Sf. Grigore-Luminătorul din Iaşi. 1195 Iunie 5". (1747).

*

Biserica aceasta, care are peste cinci veacuri de existenţă, a fost reparată sau şi rezidită probabil de mai multe ori, şi în 1803 restaurată chiar din temelie.

Afară însă de biserica armeană actuală, a mai fost încă una asemenea, clădită prin 1605, cu hramul *Sf. Grigore-Luminătorul*, în Strada Cismăriei, aproape de Hală, care a fost construită cu cheltueala şi osteneala *şiscanetianului Arabghercan*. In 1782 i s'a adăugat acestei biserici un pridvor, prin contribuţii ale enoriaşilor sei. Dar cînd cu focul dela Ilie Zmău (1827), arse şi aceastâ biserică, şi rămase în ruină pînă în anul 1860, cînd se dărîmă zidurile ce mai stăteau în picioare şi se începu rezidirea corpului bisericei, mai zîdinduse şi două case alăturate, ce făceau corp cu biserica, şi în care urma să funcţioneze o şcoală primară pentru fete, cu patru clase.

Lipsa însă de fonduri îndestulătoare au întrerupt lucrarea, care rămase zidită numai din cărămidă şi acoperită; şi aşa a stat pînă în anul 1899, cînd ameninţînd pe une locuri a se ruina, s'a dispus complecta ei dărîmare, atît a corpului pentru biserică, cît şi a coluia pentru şcoală, mai ales că în epoca actuală cei mai mulţi Armeni găsiră că este de prisos să se mai susţie o şcoală esclusiv armenească.

*

276. Două pagini interioare din Evanghelia Armenească din 1351.

La 1876 comunitatea Armeană zidi o *Capelă* sau *Paraclis* la cimitirul nou ce'l înfiinţase dincolo de spitalul Paşcanu.

Un vechiu cimitir armean se mai afla pe la 1830—32 în dosul Bisericei Vulpei, pe valea Ţicăului, spre biserica Sf. Ştefan, destinat mai mult pentru îngroparea celor morţi de boale epidemice, cari nu puteau fi îngropaţi pe la bisericile din oraş.

In cursurile veacurilor precedente, comunitatea şi biserica Armeană a căpătat dela foştii Domnitori diferite privilegii, pentru cari însă, nu ştim prin ce împrejurări, astăzi nu mai posedă toate hrisoavele originale, unele aflînduse prin biblioteca Academiei Române, altele cine ştie pe mai unde. (*Catal. Manuscriselor Acad. Rom.*, de *Bianu*, pg. 470 etc.)

Acum biserica se întreţine din venitul mai multor imobile ce posedă şi din obolul credincioşilor ei. Este deservită de un singur Preot şi doi Cîntăreţi, deşi mai de mult, prin 1860 chiar, erau doi preoţi la această biserică.

*

Bisericile şi Episcopia Çatolică. (1370...).

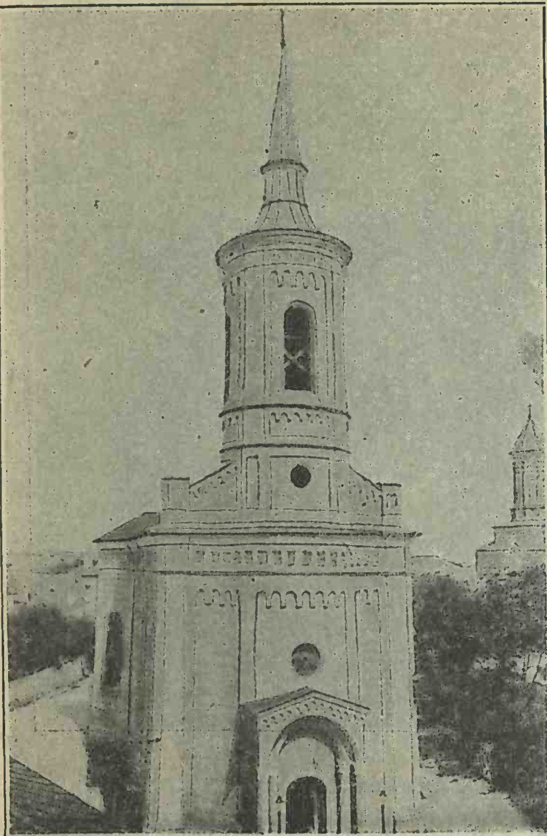
— Stradele Stefan-cel-Marc, Trei-Erarhi şi Lt.-Colonel Langa. şi Păcurari. —

Cu privire la vechimea bisericei catolice din Iaşi, există un act din 18 Septembre 1753, în care Divanul Domnesc face cunoscut lui Matei Ghica-Vodă (1753—1756), că Catolicii au avut biserică in Iaşi „încă din descălicătoarea ţării“.

Pe la 1370 Laţcu Vodă, care cum se ştie trecuse la catolicism, dădu acestei biserici oarecari privilegii, amintite în *Actele Provinciale* din 1645 ale Franciscanilor din Polonia (*Sulzer*, *Schmidt*). Acolo se spune că „Domnitorul catolic al Moldovei a dat, pela 1370, bisericii catolice din Iaşi mai multe privilegii; iar hrisoavele au fost depuse şi primite în arhiva mînăstirii *Ad S. Crucem* din Lemberg“. La această biserică se rapoartă Prefecţii Misiunoi Catolice din Moldova, cînd vorbesc de „cea mai veche biserică a noastră de peatră“.

De la Laţcu-Vodă (1365—1373) pînă la Ion Vodă-cel-Cumplit (1572—1574) e o mare lacună în istoria acestei biserici. Cu privire la Ion-Vodă, se află in arhiva Episcopiei din Iaşi două documente, din cari reiese că Voevodul acesta nu era tocmai prieten al Catolicilor. Din documentul întăiu se vede, că la 1572 Franciscanii observanţi din mînăstirea Bacăului au trebuit să părăsească Moldova „din pricina lui Ion Vodă cel Cumplit“. Iar în doilea document se zice: „Catolicii din Iaşi, voind să clădească o biserică de peatră, după cum a fost cea mai veche biserică, au adunat materialul trebuincios şi au pus temelia; dar, după ce s'a pus temelia, Ion Vodă a dărîmat tot ce s'a fost clădit“.

După domnia lui Despot Vodă, şi poate

277. Biserica Catedrală Catolică.

chiar prin faptul acestuia, biserica catolică din Iaşi este luată in stăpînire de Protestanţi. Mai tîrziu Petru Şchiopul şi Mitropolitul Gheorghe Movilă o curăţă de protestantism şi o redau Catolicilor.

Un raport din 1606, despre starea bisericilor catolice din Moldova, vorbeşte de *două* biserici catolice în Iaşi:

„Iaşii.... au numai două biserici de legea romană; una e *afară de oraş*, alta în lăuntru". (*Hurmuzachi*, Doc. VIII).

Episcopul Bandinus ne mai spune că, pe la începutul domniei lui Vasile Lupu „biserica catolică (din Iaşi) era în ruină". Dar la 1636, misionarul Franciscan Benedetto Emanuel Remondi află la Iaşi „o biserică de scînduri, cu clopotniţă, zidită de un boier grec, care nu mai e în viaţă". (*Iorga, Acte şi Fragmente*, I). Zece ani după Remondi, Bandinus, descriind aceeaş biserică, scrie că ea a fost clădită de boierul Ionachius (Ienachi), de origine şi naţie grec, postelnic al lui Vasile Lupul şi prieten bun al catolicilor. Tot Bandinus adaugă, că temelia bisericei era de peatră.

Memoriul asupra Iezuiţilor, publicat de V. A. Urechiă in *Codex Bandinus*, arată că la 1653 biserica a fost arsă de Tatari. Ea fu refăcută însă curînd din nuele, după cum rezultă din mărturia unui preot catolic pămîntean, Ioan Bercuş, care scrie la 1677: „Iaşi, Capitală, unde e o biserică a noastră, refăcută din nuele; avea argintăria sa, dar pe vremea Turcilor s'au pierdut". (*Revista Catolică*, 1912).

Grigore Matei Ghica-Vodă dărueşte în 1741, două vii acestei biserici. Trei ani după aceea, Episcopul catolic din Bacău, Stanislau Raimund Jezierski, scrie că biserica catolică din Iaşi e „mică, de lemn şi pe cale de a se prăbuşi." El întreprinde clădirea unei biserici nouă *de peatră*. Zidirea insă fu întreruptă din poruncă Domnească.

La 1752 Sultanul porunceşte lui Constantin Racoviţă-Vodă să nu împiedece, ci, dimpotrivă să ajute rîdicarea bisericii catolice din Iaşi. Mulţămită acestui firman la 1763, în vremea lui Grigorie Calimah-Vodă, biserica fu gata. Lipsea doar turnul, pentru rîdicarea căruia se ceru invoire lui Vodă. Grigore Ghica răspunde că el are inimă prietenească pentru Prefectul Misiunei catolice şi că învoieşte cu mare plăcere să se ridice turnul şi să se aşeze clopotele întrînsul. Abia sfîrşită însă, biserica căzu prada unui foc, în Octombre 1766.

Prin stăruinţele superiorului Misiunei, Anton Mauro, se reclădi biserica, şi la 15 August 1767, la serbătoarea *Adormirea Maicei Domnului*, se sfinţi, Prefect misiunei fiind Fidelis Rocchi.

Focul din 19 Iulie 1827 distruge iar acoperişul bisericei.

Inocenţiu Pamfili, Prefectul Misiunei, restaură biserica şi aduse, în 1829, clopotul cel mare, care sună şi astăzi.

In 1861 parohul Ioan Eugeniu Zapolski, cu ajutorul credincioşilor, restaură şi lărgi biserica, dîndu-i forma pe care o are şi astăzi.

Episcopul Iosif Salandari, mort în 29 Dec. 1873, şi înmormîntat în biserică, ridică altare de marmură, aduse icoane numite *via crucis*, şi chemă un pictor renumit, Giuseppe Carta, din Palermo (Italia), spre a picta păreţii şi bolţile bisericei.

Acesta lucră în 1869 frumoase şi artistice imagini sfinte pline de viaţă, ce încîntă ochii privitorului deprins cu pictura bisericească apusană.

Un ceasornic solar, aşezat pe păretele de miazăzi al bisericei datează din 1813. (*Dr. Prof. I. Ferenţ*).

Deservenţii acestei biserici au fost la început, cu mici excepţii, Franciscani; apoi li se asociară şi Jesuiţii din Polonia.

Astăzi se găsesc aici pentru serviciul divin preoţi numai din ordinul Franciscan şi preoţi de mir. Pînă la 1812 au fost în fruntea misiunilor conducători, purtînd titlul de *Prefecţi*, cari, dela 1597 pînă la

1812, se succedară în număr de 20. Suprimînduse pe la 1789 Episcopia catolică a Bacăului, autoritatea superioară a clericilor catolici din Moldova trece la Iaşi, şi după mai multe neînţelegeri Papa numeşte *Vizitator Apostolic* pentru toţi catolicii din Moldova, la 12 Iulie 1818, pe Filip Paroni, cu reşedinţa în Iaşi. Acesta cam cu greu reuşeşte să capete dela Mihail Suţu-Vodă cîteva privilegii.

In Iulie 1825, în locul lui Paroni fu numit Bonaventura Zalberoni, care muri în anul următor. Dela 1826—1838 sunt numiţi la Iaşi trei Prefecţi ai Misiunei: Inocenţiu Pamfili, Placid Angeloni şi Carol Magni. Din 1838 sunt trimeşi iar Vizitatori Apostolici, cari aveau şi calitatea de Episcopi titulari, şi anume: Petru Rafail Aldoini în 1838—1842, Paul Sardi în 1843—1848, Antonio de Stefano în 1849—1859, Iosif Tomassi în 1859—1864, Iosif Salandari din Martie 1864—sfîrşitul lui 1873, Anton Maria Grasseli în 1874—1875, Ludovic Maranzoni în April 1875—1877, Fidelis Dehm din 1877—1880, şi în fine Nicolae Iosif Camilli, 16 Sept. 1881—27 Iunie 1884, cînd Papa Leon XIII înfiinţază o Diecesă nouă pentru Moldova, numind pe Vizitatorul de atunci *Episcop catolic de Iaşi*, în care calitate funcţionează pînă la Mai 1894; în acest an, demisionînd, se numeşte în locu'i pe Domenic Jaquet. Acesta funcţionează pînă în 1903. Revine apoi ca Episcop Nicolae Iosif Camilli, a doua oară, la 30 August acel an, continuînd a funcţiona pînă astăzi.

De Diecesa de Iaşi atîrnă 27 parohii, 7 biserici urbane parohiale şi 5 neparohiale, 20 biserici rurale parohiale şi 6 neparohiale, 6 capele urbane, 7 rurale, cu un număr total de 33 preoţi. Clerul secular al Diecesei ieşene este recrutat din ţară şi ş'a format cultura în Seminarul Catolic din Iaşi, complectînd'o în diferite mari colegii din străinătate. Clerul călugăresc se compune parte din indigeni, parte din străini. (*Dr. Anton Gabor* şi *P. Gărboviceanu*).

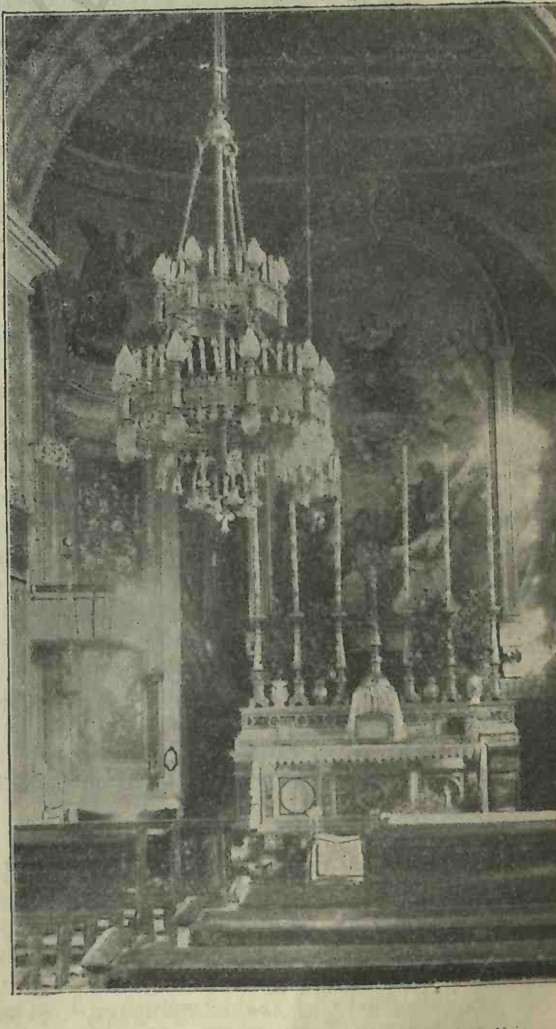
Cea mai mare parte din catolicii stabiliţi din timpuri vechi în Iaşi, erau poloni, saşi şi mai ales unguri; de aceia s'a şi zis pînă în zilele noastre acestui locaş *Biserica Ungurească*; preoţii cei mai mulţi ce au oficiat în ea au fost însă de origină italieni.

Un număr mare de documente conţinînd diferite privilegii şi acte de proprietate, căpătate de la diferiţi Domni ai Moldovei, se păstrează încă la Episcopia Catolică locală, din cari o parte numai s'au publicat în *Uricariul* şi alte opuri.

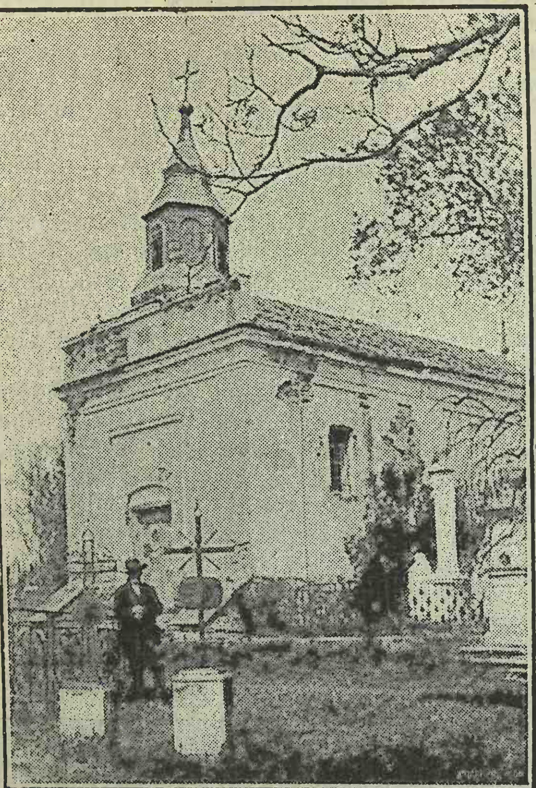
*

Mai există în Iaşi o bisericuţă sau paraclis, situat în vechiul cimitir din Păcurar, în dosul grădinei Copou. Are hramul *Sf. Iosif.* A fost înfiinţată după cum rezultă din unele acte, la 1810, căci la 16 Sept. 1809 Comunitatea Catolică cumpără un loc în Păcurarii de sus, dela cărătaşul Laurenţ Asterlig Şfedul, anume ca să facă acolo cimitir. Morţii catolici nu se mai îngrop dela acea dată în jurul bisericei din centrul Iaşului, ci la acest nou cimitir. La 1842 bisericuţa se mai măreşte, prin donaţia unei Doamne *Anna von Eistaeten*, născută *de Conti*. La 1854 iar se mai măreşte. (*Calendarul latinesc* pe 1855). La 1861 se restaurează. Dar, după ce se regulă ca toţi morţii creştini din oraş să se îngroape numai la Cimitirul *Eternitatea* din Tataraşi, bisericuţa aceasta rămase părăsită. O icoană mare şi clopotul datat 1818 fură transportate la Seminarul Catolic din apropriere. (*Iassiensis, Opinia, 1913*).

Lîngă biserica aceasta se vede şi azi mormîntul fostului Consul Francez din Iaşi *Victor Place*, un mare prieten al Rominilor,

278. Interiorul bisericei Catedrale Catolice.

279. Paraclisul Catolic Sf. Iosif, din Păcurari.

care a lucrat mult în diplomaţie pentru realizarea Unirei Principatelor.

Părerea mea însă este că această bisericuţă va fi fost cu mult mai veche decît dela 1810. Despre ea, cred, se pomeneşte în documentul publicat în *Hurmuzachi*, citat mai sus, ca biserică catolică „în afară de oraş". Şi faptul ca în 1809 se cumpără din nou acel loc spre a se face un paraclis, nu exclude posibilitatea de a fi fost odinioară acolo o biserică mai veche, care va fi ars cîndva, locul se va fi răşluit, sau, după obiceiul vechiu, luat samavolnic de cîrmuire şi apoi donat sau vîndut de Domn cine ştie cui,—cum s'a întîmplat şi cu locul templului Protestant de mai la vale,—care a pătit cam tot aşa. Căci prin partea locului, Păcurarii de sus şi de jos, erau aşezaţi, după cum se ştie, din vremuri, cea mai mare parte dintre străinii creştini, şi nimic nu esclude putinţa ca să-şi fi durat acolo ei şi o bisericuţă, cînd Tîrguşorul Păcurari făcea o comună cu totul deosebită de Capitala ţărei.

*

Un monumental paraclis catolic, construit în anul 1900, se află în faţa institutului *Sacré-Coeur*, al călugăriţilor din congregaţiunea *Notre Dame-de-Sion*, situat în strada Cuza-Vodă, paraclis rezervat uzului aproape exlusiv al acelor călugăriţe şi al elevelor catolice din institut.

La Cimitirul Eternitatea, în parcela catolică, se află un mic paraclis, pentru oficiarea serviciilor funebre, avînd dedesubt un cavou spaţios pentru înmormîntarea călugăriţilor din congregaţiunea citată mai sus.

*

Templul Evangelic-Luteran. (Veacul al 18-lea).

— Strada Păcurari. —

Luteranii, numiţi şi Protestanţi, Evangelici, Calvini etc., după diferiţii capi propăvăduitori ai credinţei lor, despărţită de acea catolică prin veacul al 16-lea, au început a se aşeza în Moldova încă de pe vremea domniei lui Eraclide Despot-Vodă, care favoriză chiar năzuinţele lor de a face propagandă printre băştinaşii ţărei ortodoxe. Incercarea aceasta n'a prea prins, clerul moldovan ridicânduse cu putere împotriva acestei propagande, şi se ştie de Sinodul ţinut la Iaşi, în vremea lui Vasile Lupu-Vodă, unde s'a protestat cu cea mai mare energie şi s'au osîndit toate publicaţiile şi silinţele Luteranilor de a-şi răspândi aici credinţele lor. Se făcuse chiar o şcoală protestantă nu departe de Iaşi, la Cotnari, dar ea n'a durat decît vr'o doi ani.

Mulţi-puţini, cîţi au mai rămas prin Moldova, ei totuşi din cînd în cînd se manifestează, aşa că'i vedem, prin ce mijloace nu se ştie, că într'un moment dat, după Domnia lui Despot, ei iau în stăpînirea lor chiar biserica Catolică din Iaşi, alungînd pe preoţii vechi ce-i găsesc acolo. *(Dr. I. Ferentz)*. Scoşi mai tîrziu de acolo, ei se închin pe unde pot, obţinînd totuş din cînd în cînd diferite mile sau privilegii dela vechii Domni, printre cari Grigore Al. Ghica, Grigore I. Calimah etc., acest din urmă învoindu-le espres de a-şi face biserică.

Inainte de jumătatea veacului al 18-lea ei se găsesc avînd un templu în Păcurari, care arde, cu o parte din oraş, la 1753.

La 1784 Alex. C. Mavrocordat-Vodă face danie un loc mare din Păcurari fiicei sale Raluca,—dar tocmai pe acest loc fusese arsa biserică luterană. Credincioşii Luterani reclamă apoi la Domnii următori, fără nici un rezultat, pînă în 1803, cînd Alexandru Moruz-Vodă, prin un hrisov din 8 Noembre, le redă o mare parte din locul Domniţei Raluca, despăgubind-o pe aceasta prin o concesie de 50.000 ocă de sare dela Ocnă pe tot anul.

La hotărnicia locului ce-l capătă astfel luteranii, ca să-şi facă din nou biserică şi ţintirim, asistau mai mulţi representanţi ai *naţioanelor Lutrăneşti*, dintre care se citează *Andrieş Şeşnic*, *Prus*, carătaş, *i Aluef Alestercind*, *Şfed*, carătaş, *i Andriş Ştef.*, stoler, *i Mihail*, drept *Prus*, stoler, *i Volenti Vintacu*, curălar, *Samoil Anghel Laiter*,

spiţer, *i Carol Ghisă, Prus,* grădinar, etc. Asemenea concesii obţinute, cum şi alte drepturi, sunt, zice hrisovul, „spre a se îndemna *şi alţi meşteri* să vie *aice,* pentru folosul lor şi pentru îndemîna şi podoaba patriei..." (*Uricariul,* IV).

Biserica fu clădită, şi ea funcţionă în chip regulat la 1809, de cînd am găsit în arhiva Stărei civile locale condicile matriculare ale acestei biserici, ţinute în perfectă regulă, aşa cum dela nici o altă biserică locală nu se măi găseşte. O observaţie ce se poate face din aceste condici este aceia, că luteranii din acea epocă se ocupau foarte mult cu botezarea mai ales a evreilor din Iaşi, pe cari îi converteau la credinţa lor, şi în care scop veneau misionari protestanţi din Anglia, Germania etc., dintre cari chiar unii au fost evrei trecuţi la protestantism.

Biserica durează şi astăzi, avînd un singur Pastor, dar poporanii ei s'au tot redus şi astăzi sunt în număr abia de vreo trei sute.

*

Biserica Lipovenească (1780).

— Mahalaua Lipovană. —

280. Biserica Lipovenească.

Lipovenii, cari formează o sectă de Ruşi, avînd credinţe diferite de a întregei naţiuni ruseşti - ortodoxe, persecutaţi multă vreme în ţara lor, au fost siliţi să fugă de acolo şi, pela jumătatea veacului al 18-lea au început a veni în Moldova, unde, nu tocmai bine primiţi la început, au reuşit mai tîrziu să fie toleraţi, şi chiar să obţină cîteva mici privilegii dela Cîrmuire şi dela Mitropoliţii ţărei. (*Uricariul,* IV). Relaţii mai amănunte asupra lor, şi a altor cîteva secte afiliate lor, între cari şi acea a *Scapeţilor,* ce asemenea se găsesc în număr mărişor în Iaşi, se pot găsi în volumul Episcopului Melchisedec: „*Lipovenismul în România*.

Ei îşi au aici în Iaşi, o frumoasă biserică, cu hramul *S-ta Maria,* clădită pe malul drept al Bahluiului, iar în urma rectificărei cursului acestui rîu, se află astăzi pe malul stîng, între anii 1872—1882, după planurile arhitectului romîn Stefan Emilian, şi prin subscriere publică, sub priveghierea fostului staroste lipovenesc Vasile Fomin.

Cea întăi biserică lipovenească a fost însă construită tot cam pe acelaş loc, din bîrne, în anul 1780, fără a se şti de cine anume; la 1830 s'a refăcut din cărămidă numai biserica, iar turnul şi clopotniţa rămase tot de lemn. In anul 1866 biserica aceea a ars, împreună cu toate cărţile, vesmintele şi odoarele ce se aflau într'însa. De atuncea pînă la construirea actualei biserici, credincioşii îşi făcuse un mic paraclis, ce este şi astăzi alăturea cu biserica, avînd hramul *S-ţii Petru şi Pavel,* şi în care se face adesea slujbă, mai ales în timpul ernei.

*

Sinagogi mozaice.

Precum Iaşul are din vremuri necunoscute o însemnată parte de populaţie de religie mozaică, *Evreii,* e bine înţăles că aceştia s'au avut şi-şi au încă numeroase case de rugăciuni, ce primesc diferite denumiri: *Sinagogi, Temple, Havre, Şcoli* etc. Cu tot numărul mare al populaţiei evreeşti în Iaşi, şi contrar de ce se întîmplă în alte oraşe similare din străinătate, în Iaşi nu există nici o clădire specială pentru cultul mosaic, care să presinte oarecare însemnătate ca arhitectură, stil sau încăpere. O singură *sinagogă* mai mare, fiind şi cea mai veche din cîte se cunosc, e acea din mijlocul Tîrgu-Cucului. Se susţine de unii că aceasta ar fi existat încă pe vremea lui Racoviţă-Vodă (1716—1757?) şi că în jurul ei ar fi fost un cimitir evreesc.

Un *templu,* instalat mai modern, şi servind elitei evree, este acel clădit de răposatul bancher Iacob Neuschotz, în curtea foastelor sale case, din Str. Cuza-Vodă.

In strada I. C. Brăteanu se mai găseşte o sinagogă, mai de samă, construită prin 1893—4, prin subscriere publică şi prin rezultatul unei loterii. Afară de aceste sunt peste 90 de case de rugăciuni în diferite părţi ale oraşului, instalate însă în case comune, şi neavînd nici una vre-o importanţă istorică sau arhitectonică.

In vechiul cimitir evreesc ce a existat pînă prin 1880 dincolo de mahalaua Ciurchi, se zice că s'ar fi descoperit de un Psantir (?) pietre mormîntale purtînd data de 1467. (*Dr. I. Niemerower*). Ce s'a făcut acele pietre însă, nu putem afla nimic.

c. Mitropoliții ce au păstorit în scaunul ieșan.

Odată cu strămutarea Capitalei Moldovei dela Suceava la Iași, era natural să se strămute aici și scaunul Mitropolitan, alăturea cu cel Domnesc. Vechii stăpînitori ai țărei, de erau cu durere de inimă către popor, sau jăcași și nepăsători, de țineau sau nu samă de sfaturile boerilor sau căpiteniilor poporului ce-i încunjurau, dar, în ce privește religia țărei o respectau întotdeauna, de voe de nevoe cu multă sfințenie, chiar cînd originea sau confesia lor se deosebeau de acea a poporului băștinaș, cum a fost cazul cu Iancu Sasul, Despot, Grațiani și alți Voevozi; și aceasta ne face a vedea în orce împrejurare grea pentru țară sau pentru domnie, că ajutorul sau sfatul Capului religiei este cerut și mai totdeauna ținut în samă. Cînd faptele unor stăpînitori ai țărei sau ale dregătorilor lor, întindeau din-cale-afară struna răbdărei gloatelor, și acestea începeau să se miște și să amenințe chiar pe spoliatori, Mitropoliții țărei erau singurii ce puteau să se interpună între stăpînire și supușii înfuriați, să trateze cu unii și cu alții, să obție pentru unii siguranța vieței și menținerea puterei, pentru ceilalți oare-care ușurare și bunuri mai mult sau mai puțin îndestulătoare sau tămăduitoare rălelor de care se plîngeau. Drept aceasta vedem că niciodată scaunul Mitropolitan nu stă multă vreme deșert; și, pe cînd Domnitorii Moldovei sunt adesea cu totul străini de neamul și de țara ce o stăpînesc, capii religiei sunt aleși, cu mici excepții, numai dintre băștinașii moldoveni.

Așa fiind vedem, din cronici, că Alexandru-Vodă Lăpușneanu aduse în Iași la anul 1564, pe Mitropolitul *Teofan de la Rîșca*, (*Bogdănești* din vechi), care păstorea atuncea pentru a doua oară în scaunul Sucevei.

Voi da aice numele acelor înalți prelați ce au ocupat scaunul Mitropolitan al Iașului în tot timpul de cînd acest oraș a devenit Capitala Moldovei, citîndule în chip cronologic, și cît se poate mai restrîns, întru cît aproape tot ce se putea spune despre activitatea lor pastorală este cuprins în marea lucrare a lui Const. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, apărută în București, în anul 1888, și care'mi servește în rezumarea ce fac în liniile următoare.

1. Acest Teofan este dar *întăiul* Mitropolit ce a păstorit în Iași; prin sfaturile lui a contribuit ca Alexandru Lăpușneanu să se călugărească, cătră sfîrșitul vieței lui.

2. In anul 1570 urmă lui Teofan, care fugi în munți, de frica lui Ion-Vodă cel Cumplit, *Gheorghie al III-lea*.

3. In 1572, fu Mitropolit *Anastasie al II-lea* de la Putna.

4. In 1575, *Teofil*.

5. In 1577, *Anastasie al II-lea* pentru a doua oară.

6. In 1578, *Eftimie Munteanul*.

7. In 1580, *Gligorie al III-'ea* Roșcă Nemțanul, văr primar cu Petru Rareș-Vodă, fost Mitropolit al Sucevei.

8. In 1581, *Gheorghie Movilă al V-lea* de la Mînăstirea Sucevița, care ne mai putînd suferi spurcăciunile cele mari ale lui Iancu Sasul-Vodă, s'a dus din scaun prin țara Leșască și prin țara Turcească. *(Gh. Șincai)*.

9. In 1582, *Nicanor* de la Agapia.

10. In 1584, *Gheorghie Movilă* pentru a doua oară, care reveni în scaun, cînd auzi că s'a pus Domn Petru-Vodă Șchiopul, iar Nicanor s'a retras la metania sa. In anul acesta Grigorie al XIII, Papa Romei, *schimbînd ca'endarul*, ceru la toți prelații creștini să-i urmeze fapta; însă Mitropolitul Gheorghie Movilă îi respunse să dea pace credincioșilor lui, să se ție de *calendarul cel vechiu*.

11. In 1590 veni Mitropolit *Anastasie al III-lea* dela Putna.

12. In 1605, *Teodosie Barbovski*.

13. In 1609, *Anastasie Crimca al IV-lea*, care a zidit mînăstirea Dragomirna.

281. Mitropolitul Dosoftei.

282. Mitropolitul Gavril Calimah.

14. In 1617, *Teofan al III-lea.*
15. In 1620, *Anastasie Crimca al IV-lea* pentru a doua oară.
16. In 1631, *Atanasie al III-lea.*
17. In 1632, *Varlaam al II-lea* dela Secul, în timpul şi după stăruinţa cărui, la 1641, s'au adus în Iaşi, de către Vasile Lupu-Vodă, din Ţarigrad, *Moaştele Prea-Cuvioasei S-ta Paraschiva* şi s'a ţinut Sinodul în 1642, în care s'au înfierat *iconoclaştii*, protestanţii şi alţi eretici.
18. In 1655, *Ghedeon al II-lea* dela Secul, carele în 1656 a fost trimes într'o misiune clericală în Rusia.
19. In 1660, *Sava I-iu* dela Secul.
20. In 1673, *Dositeiu* sau *Dosoftei* dela Pobrata, om foarte învăţat, care în 1674, în vremea turburărei din Moldova, a plecat în ţara Leşască.
21. In anul 1674 fu Mitropolit *Teodosie al III-lea*, fost Episcop al Romanului.
22. In 1675 revine *Dosoftei*, care la 1679 Decembrie 16, căpătind din Rusia un teasc şi unelte tipografice, a înfiinţat *o tipografie* la Mitropolie, în care s'a tipărit multe cărţi folositoare. Dar în anul 1686, intrînd regele Sobieschi al Poloniei în Moldova, luă pe acest Mitropolit şi'l duse cu el, împreună şi cu *Moaştele sfîntului Ioan-cel-Nou*, cu odoarele bisericeşti şi documentele sfintei Mitropolii, în ţara leşască, unde Dosoftei a şi murit.

Acest Mitropolit a lucrat cu o deosebită rîvnă în viaţa sa întreagă pentru respîndirea literaturei religioase şi a cărţilor romîneşti.

23—24. Au urmat apoi în scaunul mitropolitan *Ioan* dela Rîşca şi *Teofan al IV-lea* dela Slatina, a căror dată exactă de funcţie nu se cunoaşte.

25. In 1691 fu Mitropolit *Sava al II-lea* dela Putna; în timpul cărui se rezidi Mitropolia din Iaşi, cu hramurile *Naşterea Sf. Ioan-Botezătorul* şi *Intîmpinarea Domnului.*

26. In 1702, *Misail* dela Secul, om foarte cumpătat şi cu frica lui Dumnezeu.
27. In 1708, *Ghedeon al III-lea* dela Agapia, care în 1711 a întîmpinat pe Impăratul Petru cel Mare al Rusiei şi Impărăteasa sa Ecaterina, cînd au intrat în Iaşi.
28. In 1723, *Gheorghe al VI-lea* dela Neamţul.
29. In 1729, *Nechifor* dela Neamţul, om foarte înţelept, fost dascal a lui Grigore Ghica-Voevod.
30. In 1730, *Antonie* dela Putna, care în 1740 s'a retras în Rusia; fiind acolo numit Mitropolit al Cernigovului, apoi al Beligradului şi Ogoianului.
31. In 1740, *Nechifor* a II-a oară.
32. In 1750, *Iacov I* dela Putna, care a adunat un *Sinod în Iaşi* la 1752, şi a hotărît cu blestem să nu se mai facă *Mitropolit grec* în Moldova; a reînfiinţat tipografia în Mitropolie, şi a tipărit mai multe cărţi romîneşti.
33. In anul 1758 s'a suit în scaunul mitropolitan *Gavril Calimah*, fost Mitropolit la Tesalonic; acesta a zidit biserica *Marelui Mucenic Gheorghe*, alăturea cu Mitropolia veche, la anul 1761. El era frate cu Domnitorul Calimah, care l'a şi adus din Tesalonic.
34. La 1786, a fost Mitropolit *Leon Gheuca* de la Episcopia din Huşi; în vremea cărui toată ţara Moldovei a protestat ca să nu se mai pue Mitropolit grec în scaunul ieşan.
35. La 1788 vine Mitropolit *Ambrosie* dela Poltava, rus de origină, adus odată cu oştile ruseşti.
36. In 1792 Mitropolit e *Gavriil al II-lea*, Bănulescu-Bodoni, romîn de neam, dar hirotonisit în Rusia, care însă n'a păstorit decît 4 luni.
37. In 1792, *Iacob al II-lea Stamate* dela mînăstirea Neamţului, care a făcut să se zidească şcoala, palatul şi casele cu toate încăperile ce au fost în curtea Mitropoliei ieşene, înainte de a se reface cum este astăzi; el a reînoit şi tipografia, în care a tipărit multe cărţi bisericeşti.
38. La 1803 s'a instalat în scaun *Veniamin Costache Negel*, care a fost călugărit la Episcopia de Huşi.
39. La 1808 veni Mitropolit *Gavriil al II-lea* pentru a doua oară, Veniamin Costache retrăgînduse în mînăstirea Neamţului, cînd au intrat în Iaşi oştile ruseşti.
40. In 1812 revine în scaun *Veniamin Costache*, pentru a doua oară, iar Mitropolitul Gavriil trece în Rusia, şi devine apoi Mitropolit al Basarabiei, cu reşedinţa în Ki-

283. Mitropolitul Gavril Bănulescu-Bodoni.

şineu. In timpul păstoriei sale, Mitropolitul Veniamin Costache multe cărţi folositoare a tălmăcit şi tipărit, ajutînd la cultura şi propăşirea conaţionalilor sei pe toate căile. Stăruinţelor lui se datoreşte clădirea din nou a marei *Catedrale Mitropolitane* actuale din Iaşi. Despre faptele acestui Arhipăstor voi vorbi mai departe.

41. La 1842 demisionînd Veniamin Costache, locul de Mitropolit fu ţinut de un Comitet clerical, pînă în 1 Fevruar 1844, cînd fu numit *Meletie,* Episcop al Romanului. Acesta moare în 1848 Iunie 20, iar locul seu fu ţinut de Arhierei pînă în 1851.

42. La 10 Fevr. 1851 se alege Mitropolit

284. Mitropolitul Veniamin Costache.

Sofronie Miclescu dela Mînăstirea Secul, fost Episcop al Huşului. Pietatea şi credinţa sa au fost exemplare. El reorganiză în întregul lor cursul ştiinţelor bisericeşti. La 1860 fiind exilat la Mînăstirea Slatina, pînă la 1863 Mitropolia a fost administrată de locoţiitorii Meletie Sardion şi Chesarie Sinadon.

43. In 1863 Mai 5, ocupă scaunul mitropolitan *Calinic Miclescu*, nepot şi ucenic al Mitropolitului Sofronie, mai întâi ca locoţiitor, iar la 19 Mai definitiv, unde ramase în scaun pînă în 1875, cînd fu ales Mitropolit Primat al Romîniei, şi se strămută în această calitate la Bucureşti.

44. In locul lui Calinic fu ales Mitropolit al Moldovei şi Sucevei *Iosif Naniescu*, dela Episcopia Buzeului. Sub arhipăstoria

285. Mittopolitul Calinic Miclescu.

acestuia s'a restaurat, terminat şi sfinţit, la 23 April 1887, marea Catedrală Mitropolitană a Iaşului, începută de Veniamin Costache.

45. Incetînd din viaţă Iosif Naniescu în 26 Ianuar 1902, s'a ales în locu'i Mitropolit *Partenie dela Clinceni*. Păstoria sa însă a fost invinuită de multe fapte nevrednice, ceea ce l'a silit să demisioneze din scaunul său în 30 Decembre 1908.

46. In 5 Fevr. 1909, s'a ales Mitropolit al Moldovei *Pimen Georgescu*, fost Episcop al Dunărei de Jos, care se instală în scaun în ziua de Duminică 15 Fevruar următor, păstorind pînă în timpul de faţă.

286. Ornament din Pravila lui Vasile Lupu-Vodă.

BIBLIOGRAFIA CARŢEI IV.

Opurile citate în *Bibliografia Cărţilor precedente*, nu mai sunt repetate în Bibliografiele următoare, cînd mai sunt consultate, sau de consultat şi pentru unele din aceste din urmă.

274. *Administraţia Casei Bisericei.* Cîteva cuvinte asupra bisericilor Sf. Neculai-Domnesc şi Trei-Erarhi din Iaşi. Broş. Bucureşti. 1904. *(Al. Lepadatu* şi *André Lecomte du Noüy).*

275. *Administraţia Casei Bisericei.* (*P. Gărboviceanu*). Biserica ortodoxă şi cultele străine din Regatul Romîn. 1 v. in fol. Bucureşti. 1904.

276. *Administraţia Casei Bisericei.* Biserici cu averi proprii. 1 v. in 8⁰. Buc. 1910.

277. *Bolliac Cesar.* Mînăstirile din România. 1 v. in 8⁰. Bucureşti. 1862.

278. *Botoşeneanu, Arh. Calist I. şi Protop. S. Popescu.* Istoria Bisericei Romîne. 1 v. in 12⁰. Bucureşti. 1902.

279. *Calendarul Catolic* pe anul 1914. Anul al XII-lea. 1 broş. Iaşi.

280. *Dan, Dimitrie.* Patru Evanghelii Armene din Moldova şi Bucovina. Broş. Cernăuţi. 1896.

281. *Dan, Dimitrie.* Persecutarea Armenilor din Moldova în 1551. Broş. Cernăuţi. 1896.

282. *Dimitrescu, Preot Marin.* Istoria a 40 de Biserici din România. 1 v. in 8⁰. Bucureşti. 1894.

283. *Dossios N. G.* Studii Greco-Romîne. Broşura II şi III. Iaşi. 1902.

284. *Dossoftei, Mitropolitul.* Viaţa şi petrecerea Svinţilor. 1 v. in 4⁰. Iaşi. 1682-86.

285. *Emilian, Stefan.* Stilul arhitectural al bisericei Trei-Sfetitele. (In Rev. Tocilescu). Bucureşti.

286. *Erbiceanu, Const.* Istoria Mitropoliei Moldovei. 1 v. in fol. Bucureşti. 1888.

287. *Gărboviceanu, P.* (Vezi *Administraţia Casei Bisericei*).

288. *Ghibănescu, Gh.* Din trecutul bisericei Române. Broş. Iaşi. 1902.

289. *Ghibănescu, Gh.* Surete şi Izvoade. Documente Slavo-Române. 8 v. Iaşi. 1906.

290. *Ghica Pantazi.* Monumente naţionale, Mînăstiri şi Biserici ortodoxe. 1 v. in 8⁰. Bucureşti. 1882.

291. *Halipa.* Lucrările Comisiei Arhivelor Basarabene. 3 v. in 4⁰. Kişinău.

292. *Haşdeu, B. P.* Istoria Toleranţei religioase în România, 1 v. in 8⁰. Buc. 1868.

293. *Iassiensis (I. Smolinski).* Istoricul Bisericei şi a Seminarului catolic din Iaşi. (*Opinia*, 1913).

294. *Iorga, N.* Inscripţii şi Insemnări din bisericile Iaşului. Broş. Bucureşti. 1907.

295. *Iorga, N.* Patrahirul lui Alexandru cel-Bun. (Analele Acad. Rom.). 1913.

296. *Iorga, N.* Studii şi Documente. Diferite vol. Bucureşti.

297. *Istrati, Dr. C. I.* Biserica şi Podul din Bîrzeşti. 1 vol. in 4⁰. (Anal. Academiei Rom.). Bucureşti. 1904.

298. *Kalendarium Franciscano-Iulianum.* 1855. Broş. in 12⁰. Iaşi. Buciumul Român. „Buccina Romana".

299. *Lecca, Octav.* Familiile Boerilor Români. 1 v. in 8⁰. Bucureşti. 1899.

300. *Lecomte du Noüy, André.* Semne lapidare dela Biserica Trei-Sfetitele. (Rev. Tocilescu).

301. *Lepadatu Alex.* (Vezi: *Administraţia Casei Bisericei*).

302. *Loverdos, E. G., Dr. en droit.* Ques-

tion du Monastère de Golia à Iassy. Broş. Paris. 1859.

303. *Melchisedec, Episcopul.* Biserica ortodoxă, în luptă cu protestantismul, cu calvinismul, în veacul al XVII-lea şi cele două Sinoade din Moldova contra calvinilor. (Anale Acad. Rom.) Bucureşti. 1889—90.

304. *Melchisedec, Episcopul.* Cronica Episcopiei de Roman. 2 v. in 8⁰. 1874.

305. *Melchisedec, Episcopul.* Cronica Episcopiei Huşului. 1 vol. in 8⁰. Buc. 1869.

306. *Melchisedec, Episcopul.* Lipovenismul în România. 1 vol. in 8⁰. Bucureşti.

307. *Melchisedec, Episcopul.* Notiţe istorice şi arheologice asupra Mînăstirilor şi Bisericilor din Moldova. 1 v. in 8⁰. Bucureşti. 1885.

308. *Mironescu, Vl. S. T. M.* Mînăstirile şi Bisericile intemeiate de Stefan-cel-Mare Voevod. (1457—1504). Broş. in 4⁰. Cernăuţi. 1908.

309. *Musceleanu, Preot Gr.* Calendar pe anul dela Hristos, 1863. Bucureşti.

310. *Niemirower, Dr. I* Ochire asupra Istoriei Comunităţei israe ite din Iaşi. Broş. Bucureşti. 1907.

311. *Petrescu, I. D.* Mitropoliile ţărei. 1 v. in 8o. Bucureşti.

312. *Rosetti, Radu.* Despre Ungurii şi Episcopiile Catolice în Moldova. (Analele Acad. Rom.). Bucureşti. 1905.

313. *Registrele matriculare* ale Bisericilor Ortodoxe şi ale Comunităţilor celorlalte rituri, din Iaşi, depuse în arhiva Oficiului Stărei Civile a Primăriei Iaşi, pe anii 1809—1865.

314. *Schmidt, Guilelmus.* Romano Catholici per Moldaviam episcopatus et rei catholicae res gestae. 1 v. în 8o. Budapesta. 1887.

315. *Scriban, Arhiereul Neofit.* Scurtă istorisire şi hronologie a Mitropoliei Moldovei. Broş. Iaşi.

316. *Stadniţkaio, Avksentie.* Gavrilă Banulescu-Bodoni, Exarhă Moldo-Vlahiiskii (1808—12 gg.), i Mitropolită Kişinevskii (1813—21 gg.). 1 v. in 8⁰. Kişinev. 1894.

317. *Ţaranu, Comisul Iancu A.* Memoar despre temeiurile pe cari Naţia Armeană are driturile civile şi politice în Moldova. Foaie vol. Iaşi. f. d.

318. *Vereanu, Icon. N.* Documentele moşiei Hănăşeni. Broş. Iaşi. 1901.

319. *Vereanu, Icon. N.* Istoricul bisericei Sf. Gheorghe pronumit Lozonski. Broş. Iaşi. 1900.

320. *Victor, Teodor.* Notiţe istorice despre Mînăstirea Sf. Spiridon cu motoacele sale. (Manuscript în posesia mea).

321. *Vizanti, Andrei.* Veniamin Costaki Mitropolit al Moldovei şi Sucevei. 1 v. în 8o. Iaşi. 1881.

PERIODICE:

39. *Biserica Orthodoxă Română.* Revista eclesiastică lunară. Bucureşti. 1877...

40. *Cuvîntul Adevărului.* Revista clericală bilunară. Rîmnicul-Vîlcei. 1904.

41. *Lumina Creştinului.* Foaie Catolică lunară. Iaşi. 1913.

42. *Opinia.* Ziar cotidian politic. Iaşi. 1911—13.

43. *Progresul,* foaia publicaţiilor oficiale din Iaşi. Zilnică. 1864.

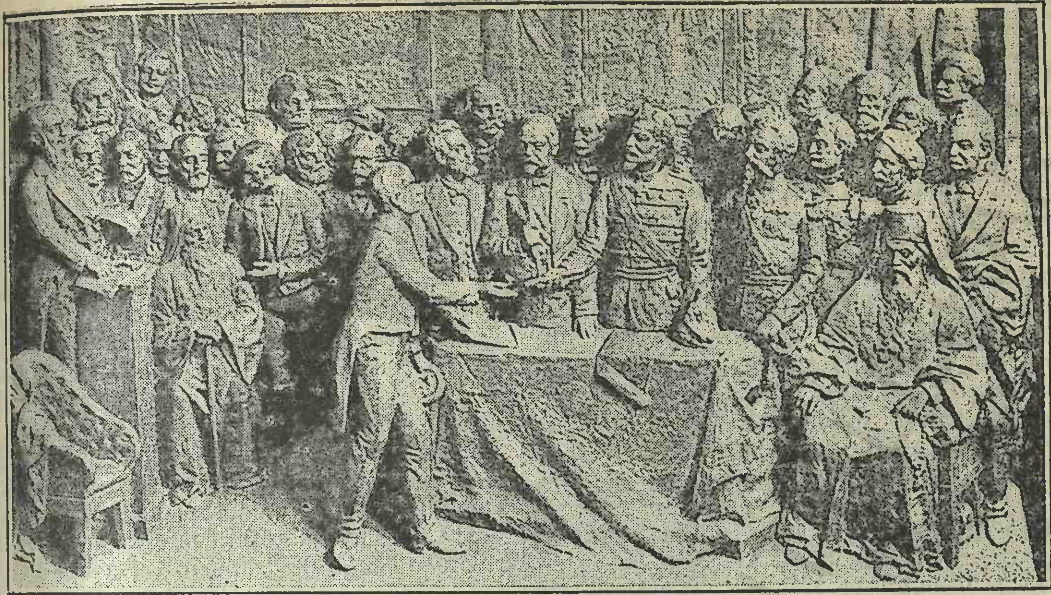
44. *Revista Catolică.* Trimestrială. Bucureşti. 1912.

45. *Revista Teologică.* Lunară. 1883-7. Iaşi.

46. *Viitorul.* Revistă bisericească şi didactică, bilunară, Iaşi. 1902.

287. Mitropolitul Sofronie Miclescu.

288. Alexandru Ion I, Cuza-Vodă inaugurează Universitatea din Iaşi, în 26 Octombre 1860.
Bas-relief esecutat de sculptorul Hegel.

CARTEA V.

Aşezăminte scolastice şi educative.

a. Şcoli publice şi particulare.

Trobue să mărturisim că astăzi Iaşul ne mai fiind capitală, nu mai are vechia atragere a trebilor publice, a negoţului sau industriei, ce de obicei se aglomerează în centrul politic al unei ţări. Dar, între elementele ce fac ca acest oraş să nu cadă cu totul în rîndul provinciilor de al doilea sau al treilea ordin, cel mai de samă este negreşit complexul aşezămintelor culturale, şi în special şcolile, de diferite grade, atît de stat cît şi particulare, cari dăinuesc aicea, şi cu personalul lor didactic şi şcolar contribuesc încă a da un oarecare lustru şi mişcare oraşului, căci, după Bucureşti, Iaşul are astăzi cele mai multe aşezăminte culturale din ţară, şi, în comparaţie cu alte oraşe de însemnătatea sa, chiar din streinătate, oraşul nostru poate să se mîndrească.

Viaţa ce a dus-o romînismul în epocele trecute sub continuul jug al năvălirilor şi asupririlor streine, i-a stînjenit mult timp orce propăşire intelectuală, a oprit orce desvoltare a cunoştinţelor folositoare societăţei în genere şi romînului în special, ţinţuind obştea întreagă într'un întunerec continuu, într'o amară necunoştinţă de drepturile, datoriile şi aspiraţiile ce ar fi trebuit să le aibă.

Pînă la mijlocul veacului al 17-lea puţine sînt cunoştinţele ce ni s'au transmis despre fiinţa unui învăţămînt de samă, sistematic sau organizat prin îngrijirea autorităţilor, sau chiar şi din iniţiativă particulară, în oraşul nostru.

Se pare că pe la începutul veacului al 15-lea, Alexandru cel Bun, Domnul Moldovei, ar fi creat în Suceava, capitala sa, o **şcoală superioară,** în care se va fi învăţat chear şi tîlcuirea legilor, spre a putea fi pregătiţi acei chemaţi să aplice o nouă legiuire scrisă, introdusă în ţară de acel Domnitor, — lucru ce pare confirmat prin scrierile istoricului italian *Paul Giovio,* şi ale polonului *Goreccius,* cari susţin că Romînii au pastrat *obiceiurile* şi *legiuirile romane.* (*St. G. Longinescu, Istoria Dreptu'ui Romănesc*). Dar urmările acestui început cultural nu se văd îndestul de limpede nicăeri în ţară în cursul vremurilor, pînă în epoca lui Vasile Lupu-Vodă, care

este primul ce înfiinţează în Iaşi, în 1644, o şcoală sistematică, superioară, un fel de *Gimnaziu* sau *Academie*, pe un loc cumpărat de el anume în acest scop, de la un Mihail Furtună din *Uliţa Ciubotărească*, (*Uricar*, VII), de lîngă Mînăstirea Treisfetitelor, aducînd dascali din Rusia, din Grecia, poate şi de ainrea, între cari se menţionează chiar unii Doctori în Filosofie, Teologie, Medicină, etc. (*Serbarea Școlară din Iași*, de *A. D. Xenopol și C. Erbiceanu*). Cel puţin cu doi ani înainte, în 1642, acest Domnitor înfiinţează aici şi o Tipografie, în care tipăreşte cărţi bisericeşti şi laice.

*

Cele dintăi școli și tipografii în Iași.

Şcoli începătoare se pare că esistau mai multe în această epocă în Capitala Moldovei, fără să se ştie însă cum, şi dacă ele erau organizate fie de Stat, fie prin simplă iniţiativă particulară. Un prelat catolic, *Episcopul Bandinus*, ce se afla în această vreme în Iaşi, ne spune că Vasile-Vodă a făcut şcoală în Mînăstirea Treisfetitelor, care în anii 1646 şi 1647 a ars; „*de asemenea și* **alte școale așezate aiurea** *au ars*, ale căror ziduri au rămas întregi sub solide bolte". Bandinus constată în această epocă existenţa a nu mai puţin *de douăzeci de școli în Iași*, avînd vre-o *două sute școlari*, între cari Romîni, Rutoni, Greci şi Armeni. Bandinus ne mai spune că Vasile-Vodă *a muncit și cheltuit mult pentru introducerea învăţăturei latinești în Moldova*. Tot în acest sens pomeneşte şi un alt autor, *Francisc Kazi*, într'o istorie tipărită la Cluj, în 1672.

Direcţia latinească a şcoalei lui Vasile Lupu n'a reuşit, totuş, din pricina influenţei greceşti. ceea ce o afirmă şi Bandinus chiar.

Intre cele dintîi tipărituri eşite din tipografia înfiinţată de Vasile Lupu, se cunosc: Un *Decret Sinodal al Patriarhului Partenie*, cu data de 20 Decembre 1642, tipărit în greceşte, din care nu se mai găsesc nicăeri exemplare; o *Carte de învăţătura Dumenecelor preste an și la praznice împărătești*, etc., volum de peste 500 pagini, in folio, cu numeroase ilustraţii, apărut în 1643; apoi în 1646: cea întîi carte de legi sau pravile romîneşti, în limba patriei, avînd titlul: **Carte romînească** *de învăţătură de la pravilele înpărătești și dela alte giudeţe. Cu sila și cu toată cheltuia'a* **lui Vasile Voevodul** *și Domnul ţărei Moldovei, din multe scripturi tălmăcită, din limba Elinească pre limba Romînească. In Tiparul Domnesc. S'au tipărit în Mînăstirea Treisfetitele în Iași, dela Hristos 1646.*

Alte cărţi mai apărură în diferite timpuri apoi din această tipografie, dar din ele puţine au ajuns pînă la noi.

Avîntul dat de Vasile Lupu învăţăturei romîneşti nu prinde mult temei, căci puţini Domni următori stăruesc în pilda lui; Duca, Grigore Ghica, Neculai şi Constantin Mavrocordat, Alexandru Moruzi şi Mitropoliţii Varlaam, Dosoftei şi Iacob sînt mai singurii cîrmuitori civili sau clerici cari pînă la începutul veacului trecut, din lungul şi tristul şir al celor ce au condus soarta Moldovei în veacuri, au mai dat cîte un imbold mijloacelor de cultură locale.

Şcoala Vasiliană dacă nu dispăru cu desăvîrşire în cele din urmă vremi, ea lîncezi totuş, şi în ea nu se mai preda decît poate cursuri cu totul inferioare în limba romînă, căci cele superioare, dacă vor fi urmat, erau rezervate numai limbilor streine, *slavonă* şi mai ales *grecească*, cari erau limbi oficiale atît la cîrma ţării, cît şi chiar în biserica romînească, pe timpul domniilor fanariote.

Pe la 1672 Dosoftei Mitropolitul îşi dă toată silinţa să răspîndească cultura în Moldova, dregînd şcoalele a căror urmă mai licărea în Iaşi, după Vasile-Vodă, scriind cărţi pentru biserică în limba ţărei şi mai aducînd unelte şi litere nouă în tipografie de la Moscova, pentru tipărirea cărţilor lui şi a altora.

La 1714, unul din cei mai culţi Domnitori Fanarioţi ai Moldovei, Constantin Mavrocordat, înfiinţază la Mînăstirea Sf. Sava o şcoală, primară probabil, unde să se înveţe carte grecească, slavonească şi... pre înţăles moldovineşte, cum şi o tipografie, despre care am vorbit îndărăt (pag. 214).

Găsim, nu-i vorbă, în veacul al 18-lea, fiinţînd, probabil fundată de un alt Domn fanariot, o *Academie*, ce o reorganizază Grig. Ghica-Vodă pe la 1764—67, aşezată în curtea Mitropoliei, în care se zice că învăţăturile se predau în *limba grecească*, în cea *franţuzească* şi în *limba romînească*. Dar din puţinele cunoştinţi ce ni s'au transmis despre această şcoală, se vede că cursurile în ea se predau numai după manuale greceşti, şi profesorii ei nu erau decît greci. (*C. Erbiceanu*).

La 1785 Alex. I, Mavrocordat-Vodă dă în sarcina preoţimei locale plata dascalilor ce se găsesc atît în Iaşi, cît şi în celelalte oraşe ale ţărei, scuturînduse astfel Domnia de orce cheltuială pentru instrucţia norodului. (*Uricariul*, II).

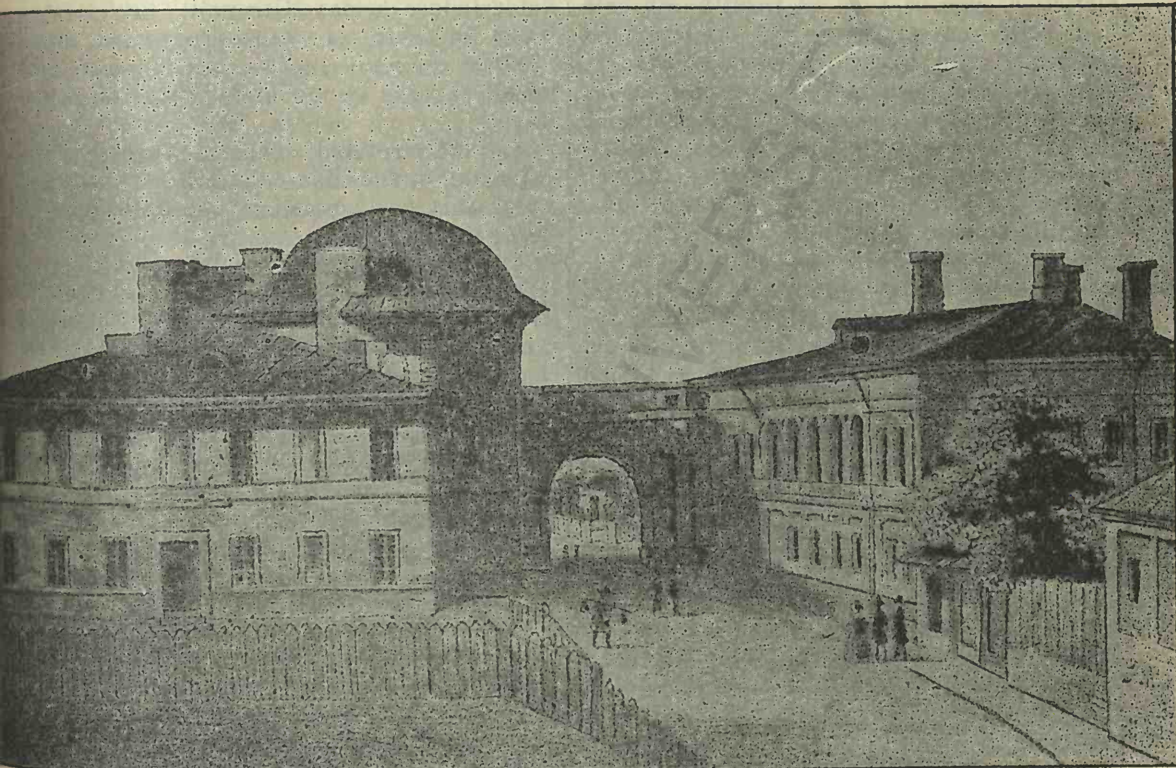
Dacă învăţămîntul în limba romînă a existat în cursul acelui veac, totuş el n'a fost predat decît într'un chip cu totul rudimentar, mărginînduse la cunoştinţi elementare de cetire şi scriere romînească, şi aceea încă mai mult prin iniţiativa privată. Numai cu începerea veacului al 19-lea,

cartea romînească cată să se răspîndească în chip mai serios în Iaşi şi restul ţărei, şi diferite regularisiri şi aşezăminte se hotărăsc prin rescripte de ale lui Iacov al II-lea Mitropolitul, a lui Const. Alex. Moruzi-Vodă şi alţii. Tocmai la 1828, Ioniţă Sandu Sturza ne arată că în şcoala dela Trei-Erarhi *deapururea* a fost o şcoală pentru invăţătura tinerilor, aşezată de fericitul Vasile-Voevod „fără cit de mică întirziere" (?), şi orînduieşte ca ea să se *întocmească* din nou de Egumenii mînăstirii, in casele despre miază-zi, — pînă se va face altă casă proprie pentru Academie, după care să rămiie pe totdeauna această casă pentru şcoale începătoare. Ce se făcuse cu Academia din Mitropolie însă, nu ne-o spune Ioniţă-Vodă.

*

Şcoala Dômnească dela Sf. Neculai-Gospod.

De cînd va fi luat fiinţă o şcoală începătoare din ograda bisericei St. Neculai de lîngă Curte nu ştim; dar o găsim existînd la începutul lui 1776, cînd Grigore Ghica-Vodă o află în foarte proastă stare, şi, fiind că „e trebuincioasă pentru învăţătura

289. Academia Mihaileană.

şi procopsala copiilor şi a obştescului norod, Vodă binevoieşte „din inimă şi cuget curat s'o pue la orînduială", printr'un hrisov din Mai acel an, (*Uricariul*, VII), şi s'o aşeze la bună cale, rînduind dascăli atît pentru învăţătura cărţei, cît şi pentru glasuri şi alte bisericeşti cîntări, cu leafă hotărîtă cît să iee fiecare dascal dela Epitropii Academiei (din Mitropolie), fiind că şi această *şcoală moldovinească* Vodă a dat-o sub purtarea de grijă a zişilor Epitropi.

Trei sunt cei ce ocupă de mersul acestei scoale: Gheorghe (?) biv-Ispravnic de Aprozi, „ce s'au făcut pisalt", Gheorghe Evloghe biv-Isbaşi, cari amîndoi să fie la învăţătura cărţei şi la cîntările bisericeşti, şi un *Vataf* ales de dascali. Şi acestora le mai dă Vodă scutelnici, desetina dela 300 stupi, vădrăritul dela 400 vedre vin, goştina de la 100 de oi.

Cum va fi mers înainte şcoala aceasta nu ştim; tocmai pe la sfîrşitul veacului al 18-lea, ne spune Episcopul Melchisedec, că în curtea Bisericei Sf-lui Neculai mai exista o şcoală de carte romînească, la care era dascăl paharnicul Enachi, cunoscutul dascal de mai apoi al Seminariului din Socola, carele cu deschiderea Seminariului în 1804, fu strămutat acolo ca dascăl.

Acesta spunea, că, fiind profesor în şcoala dela Sfîntul Neculai, el cel întâi a introdus băncile în clase, şi el, ca unul ce învaţase în şcoala preparandală din Bucovina, cel întâi a înlăturat din şcoalele Moldovei vechiul obicei de a învaţa toţi elevii de diferite graduri intr'o singură odae, şi a ceti toţi cu glas mare deosebitele lor lecţii, cari

buchile, cari ceaslovul, cari psaltirea, cari cîntările, — ceea ce producea o larmă nesuferită şi selbatică.

Pe lîngă cele de mai sus, mai găsim un program de învăţăturile şi despărţirea ceasurilor de predare în acest aşezămînt, cu data de 24 Ianuar 1814, publicat de T. Codrescu, (*Uricariul*, X), fără vre-o altă lămurire, reprodus şi de V. A. Ureche, în cartea sa *Din Domnia lui Alexandru Calimah.*

Era această şcoală, negreşit, pentru învăţătura cetirei şi scrierei, şi în acelaş timp şi un mic *Seminar* pentru pregătirea clericilor, cum se pare că rezultă din cele mai multe cursuri ce se văd predate după programul citat, în care vedem predînd dascălii *Hristea, Macarie* şi *Constantin*, „semnele cunoaşterei literelor, cetirea psalmilor în tact, semnele scrierei frumoase, aritmetica, ortoepia, simvolul, gramatica, tălcuirea pe din afară a religiei, cîntările etc. Nu ştim ce rost a avut să mai existe această şcoală în 1814, pe timp ce un Seminar sistematic se înfiinţase la Socola!

Deasemenea nu ştim cît va fi mai fi durat, şi dacă nu cumva ea va fi fost un fel de clas preparatoriu, din care apoi să treacă şcolarii la şcoala mai înaintată din Trei-Erarhi.

*

Şcoala pentru învăţătura feciorilor de Preoţi. Seminarul preoţesc dela Socola. Seminarul Veniamin.

Pe lîngă şcolile ce deprindeau pe puţinii fii de-ai norodului cu az-bucoavna, alăturate la cîteva biserici ca Vovidenia, Bîrnovski etc., şi acea de care am vorbit dela Sf. Neculai-Gospod, din cari unele întreţinute mai mult de preoţii şi dascalii respectivi, în nădejdea pocloanelor dela părinţi, fără nici un concurs sau control serios din partea Cîrmuirei, simţinduse lipsa de preoţi cu cunoştinţe ceva mai mult de cît a ciaslovului şi psaltichiei, ce le învaţau mai ales ca băeţi ce ţineau isonul la stranele din biserici, Alexandru Moruzi-Vodă şi cu Mitropolitul Veniamin, socotesc, pe la 1803, că e de mare nevoie să instituie o şcoală specială pentru învăţătura *feciorilor de preoţi*, „cu dascăli procopsiţi în limba moldovenească, ca să înveţe desăvîrşit dogmele Legei“. Pentru acest sfîrşit se hotărăşte a se face loc în mînăstirea de Maice dela Socola, la marginea Iaşului, unui *Seminar preoţesc* „pentru învaţarea, îndreptarea şi desăvîrşita *catchisie* a celor cari se vor învrednici prin bisericeştile canoane *să primească darul cinului preoţiei*“. Maicele se trimet la mînăstirea Agapia din judeţul Neamţ. Seminariul se deschide în Octombre 1804, iar elevii ce se primiră acolo, în mare parte interni, fură întreţinuţi pe sama veniturilor Mînăstirei, cum şi a unei subvenţii de 2500 lei vechi ce i se dădu de Domnie pe fiecare an.

Intre cei dintăi profesori găsim pe dascălii *Constantin* şi *Enachi*, precum şi un călugăr numit *Ioil*; apoi un alt călugăr *Isaia Giuşcă Socoleanul*, care apoi deveni şi Rector al Seminarului.

Cînd intrară Ruşii în ţară, în 1806, Mitropolitul Veniamin se retrase din scaun şi Seminarul rămase atunci fără conducător; elevii nu folosiră mai nimic în acest timp de studiile lor. Tocmai la 1812, reîntorcînduse acelaş Mitropolit, firul învăţăturei se reluă, şi merse progresînd, învăţînduse *gramatica*, *aritmetica*, *filosofia*, *cîntările* şi toate cunoştinţele trebuitoare unui preot.

La 1828 reviind ocupaţia rusească, Seminariul ia foc dela nişte lagăre ruseşti, — şi abia peste şese ani fu reconstruit şi reorganizat.

Incetul cu încetul deatunci Seminariul propăşi necontenit, şi în anul 1886 el fu transferat în mijlocul Iaşului, într'un palat anume zidit pentru dînsul, în locul şi pe parte din zidurile palatului lui Mihail Sturza-Vodă.

Printrun ofis al acestui Domn, din 1 Ianuar 1840, şcoala aceasta primi denumirea de *Seminariul Veniamin*, în amintirea primului seu întemeetor.

*

Şcoala de Inginerie.

Pe la 1813 Gheorghe Asaki, întors din străinătate, unde-şi complectase studiile sale literare, filosofice şi matematice, propuse Domnitorului de pe atunci Scarlat Calimah, să adaugă la şcoala Domnească din Treisfetitele, în care se preda aproape numai greceşte, un *curs de matematici şi inginerie* în *limba romînească*, spre a putea forma Ingineri-hotarnici şi Arhitecţi, de cari se simţia atunci o mare lipsă în ţară. Vodă admise propunerea lui Asaki, care şi începu imediat predarea materiilor necesere la mai mulţi elevi, aşa că la 1819, după examenul făcut, eşiră dela acest curs cei întăi *ingineri romîni* titraţi, mai toţi fii de boeri mari din Iaşi, între cari putem cita pe: *Alexandru* şi *Teodor Balş*, *Iordache* şi *Scarlat Cantacuzin*, *Alexandru Calimah*, fiul lui Vodă, mai mulţi *Sturzeşti*, *Greceni*, *Scheleti*, *Carp* etc.

Dar această şcoală superioară, aşa de necesară, avu o viaţă scurtă; odată cu sbucnirea Eteriei greceşti şi groaza ce cuprinse populaţia locală de jăfuirile şi neomeniile volintirilor fără căpătăi, din cari era compus acel puhoi străin, cursul lui Asaki trebui să înceteze, şi deatunci pînă

astăzi nici că s'a mai reînfiinţat în oraşul nostru o asemenea *şcoală specială.*

*

Gimnasiul Vasilian. Şcoala Preparandală. Şcoala Normală de Invăţători „Vasile-Lupu"

După o lipsă de mai mulţi ani în străinătate, Gheorghe Asaki se întoarse în 1827 în Iaşi, cînd lucrurile se mai liniştise, şi mulţumită unor documente găsite de el în arhivele poloneze din Galiţia, stărui la Ioan Sandu Sturza-Vodă pentru reîntoarcerea a trei moşii mari, donate de Vasile Lupu şcoalei dela Treisfetitele, ca din venitul lor să se poată plăti acum cheltuelile şcoalei.

Un foc ruinase vechiul local al Şcoalei Domneşti. Asaki propune ca: „în Mănăstirea Sf. Trei-Erarhi, anume în casa şi pe aşezămîntul învechit al fericitului întru pomenire Domnului Vasile-Voevod, unde decînd ne aducem aminte au urmat o şcoală obştească, — să se statornicească *o şcoală normală* şi o *ghimnazie*, îmbe potrivite cu scoposurile şi cu trebuinţa obştei... către care mai în urmă să se adauge şi *un curs de filosofie şi de pravile...*" *(Uricariul,* III).

Cursul gimnazial propus avea să ţie patru ani, şi în el urma să se înveţe *cu deplinătate limba Latinească*, „maica limbei noastre", iar în limba romînească să se înveţe *Religia, Filologia, Biografia, Loghica, Retorica, Poezia, Istoria, Matematica, Moralul, Iconomia pămîntească şi politicească, Istoria Naturală şi Arhiologia.*

Ca profesori romîni la această şcoală, Mitropolitul Veniamin, împreună cu un Comitet Scolar, recomîndă pe părinţii *Iconomul Constantin Facaş* şi *Iereul Ioan Silvan*, pe *Fabian* şi *Gheorghe Săulescul*, iar ca Director se îndritueşte însuş *Aga Gh. Asaki.*

Şcoala se deschide în *1828 Ianuar 1.* Călugării greci protestează contra înfiinţărei unei şcoale naţionale în mijlocul mînăstirei ce ei stăpîneau; şi chiar pe cînd se dădea cel întîi examen al elevilor acestei şcoli, Egumenul grec dădu busta în sala de ascultare şi începu *a blestema* pe toţi pentru o aşa închipuită încălcare a drepturilor lui, şi blestemînd atît de tare, zice Asaki, „zelul seu cel nechibzuit i-au atras îndată o fulgerătoare apoplexie".

Dintre cei întâi elevi stipendişti primiţi în această şcoală putem nota cîţiva: *Teodor Stamati, Cost. Zefirescu, Alecu Costinescu,* tatăl actualului Ministru de Finanţe, *Ilie şi Iancu Stavrat, Ghiţă Căliman, Stefan-Şendrea, Vasile şi Manole Răilcanu* etc.

Pe la sfîrşitul lui 1830 se adaugă gimnaziului Vasilian şi un curs de legi, precum şi de limbile *grecească, franţuzească* şi *rusească.* Cu predarea legilor fu însărcinat jurisconsultul *Christian Flechtenmacher,* sas din Transilvania, ce fu adus dela Viena în Iaşi, pe la 1811, ca educator în familia fraţilor Lascar şi Grigore Sturza.

La 1834 se înfiinţă un curs de Filosofie, predînduse *Logica, Algebra* şi *Istoria universală raţionată.*

An cu an numărul elevilor şi al profesorilor, cît şi al cursurilor spori, iar examenele atrăgeau atenţia tuturor iubitorilor de patrie şi de cultură naţională.

Dela 1828 pînă la 1832 inclusiv şcoala Vasiliană fu frecventată de 875 elevi în cursul inferior, cît şi în acel gimnazial.

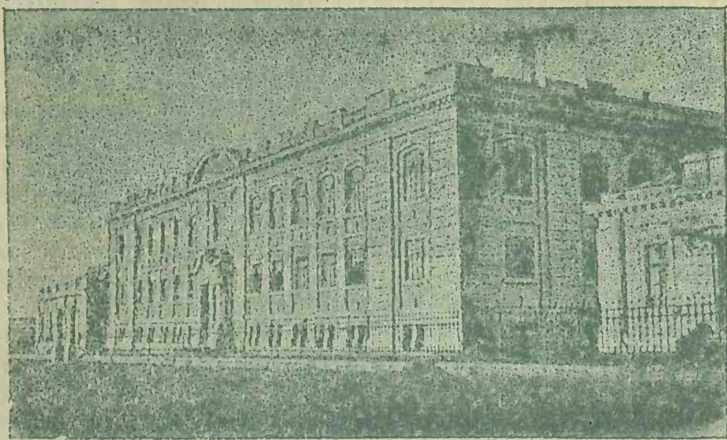
După o dispoziţie a Regulamentului Organic, trebuia să se înfiinţeze *un Colegiu* pentru creşterea a 100 tineri dintre fiii şi orfanii dregătorilor statului; aceasta se îndeplini în parte, începînduse a se primi la institutul alăturat cu gimnaziul Vasilian 20 elevi, fii de nobili, şi cam tot pe atîţia copii din clasele de jos.

Cînd Mihail Sturza-Vodă înfiinţă *Academia Mihaileană*, elevii cei mai înaintaţi din gimnaziul Vasilian trecură în noua şcoală superioară. De atunci la Treisfetitele învăţăturile se regulară în vederea trecerei elevilor la Academie.

La 1855 gimnaziul Vasilian sub conducerea Directorului Dr. A. Velini, fu transformat în *Şcoala preparandală,* destinată a scoate învăţători pentru şcoalele primare atît urbane cît şi rurale. La 1864, Direcţia acestei şcoli fu încredinţată D-lui T. L. Maiorescu. La 1891 şcoala se transferă într'un local propriu, anume zidit, în via

290. Seminariul Veniamin Costachi, clădit în locul Palatului lui Mihail Sturza-Vodă.

291. Şcoala de Arte şi Meserii, de la bariera Sărăriei.

Pester, dincolo de bariera Copou, unde se află şi astăzi, purtînd acum denumirea de *Şcoala Normală de Invăţători Vasile-Lupu.*

*

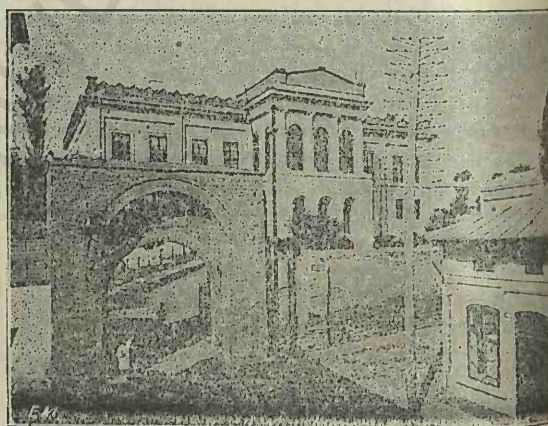
Lancaster-ul.

La începutul anului 1829 Gheorghe Asaki propuse, ceea-ce i se şi admise, a se înfiinţa un clas de scoală pregătitoare, după metodul lui *Lancaster*, în care să se deprindă *sholarii* la cetirea romînească, scrisoarea şi operaţiile celor patru elementare specii aritmetice, după „tabelele însuşite acestui metod". (Invăţămînt mutual).

Se rînduesc profesori la acest clas T. Verescul pentru citire şi scrisoare pe place şi *năsip*, şi Emanuel Halunga la scrisoarea pe hîrtie şi la aritmetică.

Despre această şcoală ne dă Th. Codrescu cîteva amănunte curioase (*Uricariul*, XVI), ca unul ce a urmat în ea, în 1829, învăţînd scrierea pe năsip, adecă : în banca dintăi, cu privazuri, era aşternut năsip, şi un băet cu o mala în mînă trăgea peste literile scrise şi cetite în glas mare de către şedator cu cuvintele: *îndreptează primare şi scrieţi litera a*, întocmai după litera scrisă pe tabela neagră, care cuprindea una după alta toate literele alfabetului arătat pe tabelă. După ce s'a deprins a forma bine cu degetul literile pe năsip, şcolarul era trecut în banca a 2-a spre a le formula pe placă şi aşa mai departe. Cetirea în cercuri se făcea aşa: de pe tabelele lancasteriane, tipărite în Bucureşti la 1826, un şedator intra în cercul ce era bătut în părete şi arata fiecărui scolar cuvîntul scris pe tabelă, fiind înprejurul cercului băeţii în picioare dintr'o bancă.

Acest sistem de preparare a şcolarilor a durat pînă pe la 1862, iar la 1865 cînd am intrat şi eu în clasa I-a a şcoalei primare de la Trei-Erarhi, se vedeau încă pe stîlpii sălei gotice tabelele lancasteriane, şi pe podele boite cu negru linii paralele şi cercuri, în cari se e-

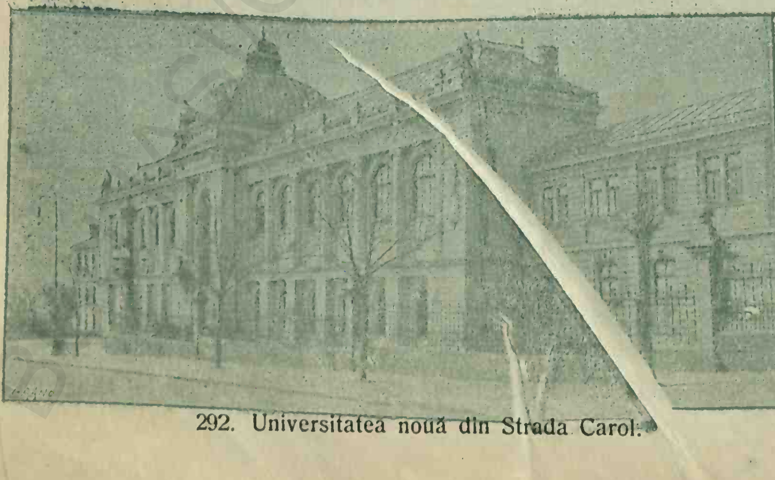

293. Universitatea veche.

xercitau copiii şi la cetit şi la diferite mişcări gimnastice.

Povestitorul Ioan Creangă, pe atunci încă Diacon, care sfîrşise tocmai abia şcoala preparandală din Trei-Erarhi, fu numit institutor al clasei întâia primare din Trei-Erarhi, şi el avu nu numai menirea de a reforma sistemul aşa zis *lancasterian*, ce urmase în zisa şcoală, dar şi de a alunga cu totul din şcoală slovele semicirilice ce încă se vedeau tipărite pe tabelele aninate pe păreţii clasei.

Invăţîndune alfabetul cu litere *latine*, şi scrisul pe placă ori pe hîrtie, Creangă ne explica adesea dife-

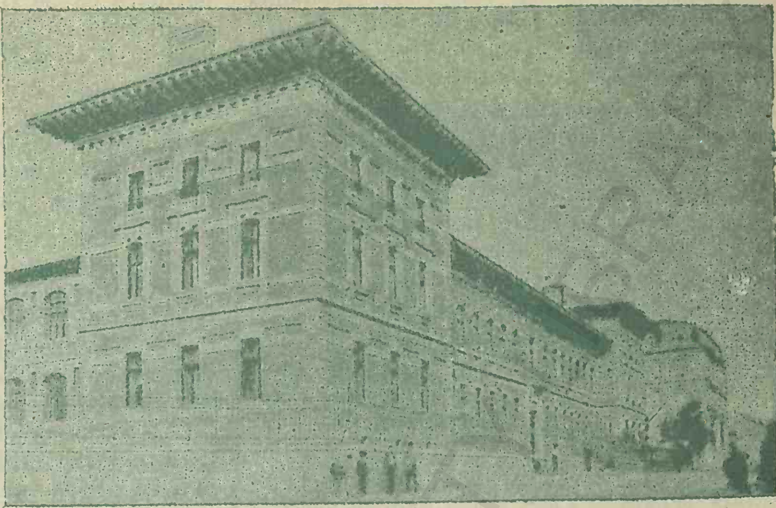

292. Universitatea nouă din Strada Carol.

renţa dintre vechile sisteme de învăţătură şi noul sistem ce'l inaugura el atuncea.

Vrînd nevrînd, noi învăţarăm în acelaş timp însă, şi literele latine şi buchile semislavone.

Trebuie să mai amintesc, că în clasul lancasterian cît şi în toate clasele şcoalei primare din Trei-Erarhi pe atunci, urmau nu numai copii, dar chiar şi mulţi adulţi, din cari unii aveau musteţile sure şi se ocupau cu comerţul sau industria în oraş.

294. Liceul Naţional.

*

Academia Mihaileană, Colegiul Naţional, Liceul Naţional.

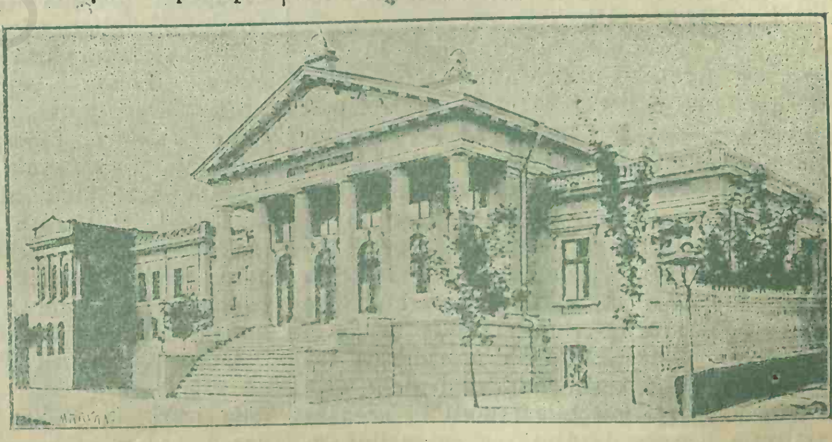
Ca membru în Epitropia şcoalelor romîne, încă, Mihail Sturza, pe baza unei dispoziţii din Regulamentul Organic, propuse şi stărui a se funda o şcoală superioară Gimnaziului Vasilian, o *Academie* sau *Liceu superior*, menit să înlocuiască pe cea părăsită din curtea Mitropoliei.

La 21 Ianuar 1834, Mihai Sturza fiind Domnitor al ţărei, anunţă Adunărei Obşteşti cumpărarea unei case proprii pentru instalarea *Academiei Naţionale*, a cărei cursuri începuse chiar în nişte încăperi ale Gimnaziului Vasilian, iar Duminică în 16 Iuniu acel an, se făcu inaugurarea acestei noi Academii.

Cu acest prilej, Mihail Sturza-Vodă luă parte in persoană la inaugurarea şcoalei, şi rosti un interesant discurs de inaugurare, în care arăta că „singurul mijloc a fericirei prea iubitei noastre patrii, este o dreaptă luminare a fiilor ei" : drept aceea, la anul 1814, continuă Vodă, „îndată ce ni s'au încredinţat Epitropia şcoalelor, cugetarea noastră au ţintit asupra mijloacelor de a întemeia o sistemă de învăţătură publică înlesnitoare, potrivită cu gradul luminării Europei şi cu trebuinţa acestei ţări. *Metodul de a paradosi învăţăturile în limba naţională, cu ajutorul acelor clasice, prin care în epoca cea nouă foarte au sporit luminarea în lume, s'au încuviinţat şi de Epitropie*... Ajungînd tinerimea scolastică la gradul de a putea învăţa *ştiinţele filosofice*, noi în urma Organicescului Reglement, am poroncit a se înfiinţa Academia..." etc.

Asaki răspunzînd la discursul Domnitorului, după ce face un istoric superficial al şcoalelor romîneşti pînă în acel moment, declară că noul aşezămînt cultural va trebui să poarte în viitor denumirea de *Academia Mihailiană*, întru amintirea şi slava strălucitului ei urzitor, şi drept semn al recunoştinţei ce'i datoreşte patria.

Academia îşi începu cursurile cu peste o sută de elevi, cei mai mulţi absolvenţi ai gimnaziului Vasilian, restul de prin pensionate private, căci, trebue să o spunem, atunci se aflau în fiinţă mai multe pensionate ţinute de profesori particulari, mai toate insă avînd Directori nemţi şi franceji, în care se instruiau cu plată fii şi fiice de boeri sau de oameni cu stare. Singurul şi primul pensionat de fete ţinut pe atunci de un romîn, fu acel al Vornicului Teodor Burada, sub titlul de *Pensionat de nobile demoazele*. (*Calendar Musical* pe 1877).

295. Institutul Anatomic şi Facultatea de Medicină.

Învăţămîntul ce se preda în Academia Mihaileană se compunea din Cursul gimnazial dela Trei-Erarhi, şi din cursuri extraordinare, ce se înfiinţară deosebit, din cari cităm: *Cursul de filosofie*, ţinut de *Eftimie Murgul*, doctor în filosofie, romîn transilvănean; *Cursul de Drept natural, romîn şi civil*, predat de *Chr. Flechtenmacher*; limba *Franceză* predată de *C. Tissot*; limba *Elină* predată de *Căminarul Anastasie*; limba *Germană* predată de *Samoil Botezatu* şi limba *Rusă* predată de *Vasile Pelteki*.

In Iuliu 1837 este adus un Dr. în medicină *Maisonabe*, profesor al Universităţei din Franţa, angajat ca Rector al Academiei ieşane; iar prin August mai vine *P. Campanu-Molere*, Dr. in Filosofie şi avocat, angajat deasemenea ca profesor la această şcoală.

Instrucţia publică merse cu paşi repezi, în Iaşi, cît şi în restul ţărei, aşa că pînă în anul 1840, vedem şcolile următoare:

1, Mai multe *şcoli începătoare* (primare), în Iaşi, şi în provincii;

2, *Gimnaziul Vasilian*; şi

3, *Academia*, avînd pe lîngă cursuri liceale şi trei Facultăţi: de *filozofie*, de *legi* şi de *teologie* (ce este orînduită a se învaţa în Seminar); iară pentru cunoştinţele speciale, „cari vor deschide tinerimei o carieră folositoare, s'au urzit: a), *Şcoala Ingineriei civile*, alipită de Academie; b), *Şcoala de Zugrăvitură* deasemenea; c), *Şcoala pentru învăţătura Fetelor* în cunoştinţele elementare şi lucrul de mînă, şi d), *Institutul de Arte şi Meserii*". (*Manualul Administrativ* II).

*

Cursurile Academiei se mai complectară, pînă în 1847, cu ramuri nouă: *Geometria analitică şi descriptivă* alipită la Inginerie; *Agronomia, Mineralogia* şi *Geologia*. cursuri înfiinţate pentru profesorii Leon Filipescu şi Ion Ghica, sosiţi atunci din streinătate; un curs de *Drept Roman*, predat de Nicolae Docan, se înfiinţase încă din 1843, cînd şi Mihail Cogălniceanu deschise cursul seu de *Istorie naţională*. (*Serbarea şcolară, Xenopol şi Erbiceanu*).

Pe cînd totul mergea din bine în mai bine, nişte intrigi urzite din partea unor boeri, ce nu vedeau cu ochi buni propăşind *mojicimea*, ce tindea să le ieo din mîni slujbele şi multe alte avantaje ce le erau pînă atunci rezervate, inteţiţi mai ales şi de unii *Consuli* streini, căror nu le convenea de asemenea să vadă poporul romîn deşteptînduse prea tare din letargia în care a dormitat atîtea veacuri, vedem că, la 1847, învăţămîntul public începe a fi restrîns, mai întâi prin suprimarea internatului dela Academie, apoi prin alte măsuri cari loviau tot mai mult în această instituţie, precum desfiinţarea cursurilor superioare ce se ţineau în limba romînă, înlocuinduse cu materii ce trebuiau a fi predate în *limbele franceză*, *germană* sau *rusească*, după profesorii străini ce s'ar găsi. Clasele chiar se reduse dela 7 la 4. La 1848 se desfiinţară mai mulţi profesori, ale căror cursuri se reduse sau se condonsară în cele patru clase ce mai rămăsese Academiei.

*

Cu venirea în scaunul Moldovei a lui Grigore Ghica-Vodă, Academia reîncepu a'şi lua avîntul de odinioară; internatul se mai reînfiinţă în Septembre 1850; in 1852 se reînfiinţă deasemenea cursul superior, cu limba naţională de predare, şi se hotărî ca în internatul fără plată să nu mai poată fi primiţi decît elevi ce vor avea dovezi de *scăpătăciune*, deci copii din popor.

Gheorghe Sĕulescu se retrase la pensie şi în locu-i fu adus şi numit Inspector al şcolilor *August Trebonin Laurian*, romîn transilvănean foarte învaţat, care fusese profesor de filosofie în Bucureşti. El sosi în 1851 şi asistă la examenul de vară al Academiei. In acest an se decretă o lege a Instrucţiei publice, prin care se prevedea înfiinţarea unui învăţămînt superior in Moldova, compus din patru Facultăţi: de *Filosofie*, de *Drept*, de *Teologie* şi de *Medicină*.

Totuş abia în 1855 Academia se complectă cu *şepte clase liceale*; în 1856 se deschise primul curs Universitar, începînd cu *Facultatea Juridică*.

Fură aduşi ca profesori ai facultăţilor *Simeon Bîrnuţiu, Stefan Micle, Ioan Pop, Stefan Emilian, Petru Suciu*, oameni învaţaţi din Transilvania, cari incepură a preda *filosofia*, *dreptul*, *fisica*, *chimia*, *matematicele*, *desemnul*, *geometria descriptivă*.

Pe timpul căimăcămiei lui Neculai Vogoride, 1858, găsim că personalul didactic al Facultăţilor din Academie, se compune din profesorii: *Dr. Simeon Bărnuţiu*, unul din cei mai învăţaţi romîni transilvaneni ai epocei, predînd *Filosofia* si *Dreptul natural; V. Alexandrescu* (*Ureche*), pentru Istoria şi Literatura romînă şi universală; *Petru Suciu*, pentru Istorie, Instituţiile Dreptului Roman şi Pandectele; *Teodor Veisa*, pentru Dreptul civil; *Gh. Apostoleanu*, Dreptul şi procedura Penală, care pînă atunci fusese predată de Dr. *A. P. Ilarian*, tot transilvanean, (ce împreună cu A. Treb. Laurian, în urma unui conflict părăsi Iaşul), şi *Iacob Lupaşcu*, profesor de Dreptul comercial. (*Anuarul Universităţei din Iaşi*, pe 1895—96).

Dintre studenţii Facultăţei juridice, ce au urmat în foasta Academie Mihaileană, dela 1857 la 1860, se pot cita: Al. Doicescu, Alex. Gheorghiu, Alex. Şendrea,

Dim. Tacu, Ioan Sacară, Alex. Demetrescu, *Petru Poni*, George Alexandrescu-Urechie, Toma Săvescu, Mihail Buznea, *Neron Lupaşcu*, Nic. Dudescu, *Petre Borş*, Teodor Boldur-Lăţescu, Vas. Christodulo, Vas. Stamboleanu, C. P. Constantiniu, C. Iorgulescu, Gh. Ţinţu, Mihail Mircea, *Şt. Mandrea*, Alex. Krupenski, etc. Cei însemnaţi cu litere cursive mai trăesc şi astăzi.

Localul Academiei devenind insuficient pentru elevi şi profesori, guvernul hotărî să strămute cursurile de Facultate în alt local, mai spaţios, anume în foasta Reşedinţă Domnească a lui Moruzi-Vodă; ceea ce se şi făcu, inaugurînduse acolo în ziua de 26 Octombre 1860, cursurile Universitare.

Instituţia şi casa Academiei Mihailene rămase să continue a servi ca simplu Liceu, cu şepte clase, sub titlul de *Colegiul Naţional.*

Mai tîrziu titlul de Colegiu Naţional fu schimbat în acel de *Liceul Naţional,* şi cînd Statul decise crearea încă a unui *Liceu-Model* în Iaşi, şi zidirea unui local special pentru vechiul Liceu, în locul aripei drepte a Academiei, şcoala aceasta se destină numai pentru elevi externi, 1893—94), iar Liceul Model, sub denumirea de *Liceul Costache Negrutzi*, fu destinat numai pentru elevi interni.

*

Şcoala Centrală. Şcoala Normală de învăţătoare „Mihail Sturza".

Regulamentul Organic prevăzînd înfiinţarea de şcoli atît pentru băeţi cît şi pentru fete, Mihail Sturza-Vodă dispuse îndată ce se sui pe tron, să instaleze între alte şcoli, şi una de fete, într'o casă a Mînăstirei St. Ilie, sub privigherea mai multor maice. La 3 Octombre 1834 scoala aceasta se mută în nişte case a Mînăstirei Bărboi. In anul întâi se înscrise 42 eleve. Director al şcoalei fu numit Samoil Botezatu, dela Gimnaziul Vasilian, iar profesori : Iconomul Melu, M-me Elisabeta (modistă streină), Monachia Suzana ca privighetoare şi Iordache Gheorghiu vatav. Cheltuelile anuale se ridicau la 8000 lei vechi pe an, din Casa şcoalelor.

In 1835 şcoala se mută iar în ograda Mînăstirei St. Ilie, cînd se înfiinţă şi a doua clasă, iar numărul elevelor ajunse la 114. In anii următori se mai înfiinţă cîte o clasă, cea de a IV-a primind denumirea de *clas politehnic*, şi avînd de profesor pe Gustav Hochman şi soţia sa.

In 1837 erau în şcoală 104 eleve, fiice de boieri, amploiaţi şi neguţitori. Erau 3 clase, şi se preda Religia, Gramatica, Aritmetica, Elemente de Istoria naturală.

La 15 Iuliu fu examen, şi elevele presentară caligrafii şi au rostit (declamat) alese compuneri. Expoziţia lucrurilor făcute de fete cuprindea 216 bucăţi, cusuturi, broderii, flori artificiale etc. (*Albina Românească*, 1837).

La 1839 se întroduce desemnul, cu profesorul Ludvig Stawski, pictor.

La 1840 reformînduse învăţămîntul, se formează în şcoala aceasta două clase normale, pentru pregătirea profesoarelor trebuitoare altor şcoli. La 1849 se retrage Samoil Botezatu din direcţie, şi se numeşte în locul său Teodor Stamate, apoi Dim. Lăzărescu. In 1850 erau 40 interne, iar învăţămîntul împărţit in 5 clase. La 1856 se numeşte şcoala *Institutul de fete*, cu 150 eleve, din care 60 interne, directoare fiind D-ra Elisa Barbe Andrée.

Şcoala se mută în 1845 din casele lui Anastase Panu (Strada S-ta Vineri) în cele ale lui Ghica-Brigadir, din Strada Muzelor, pe cari le cumpără Statul, şi unde rămase pînă la 1890.

In 1859 fiind Director Nicolai Verdeanu, se trimet din această şcoală, care capătă numele de *Şcoala Centrală*, profesoare pentru cele întâi şcoale de fete suburbiale în Iaşi, cari se înfinţară în Păcurari şi Beilic. In 1861, Directoară e Olimpia Gros. Prin legea din 1866 Şcoala Centrală se califică de *secundară*. Directoară se numeşte Smaranda Macry, care funcţionă pînă la 1 April 1898.

Apoi în 1890 se mută într'un local anume construit în strada Toma-Cozma, pe locul foastelor case ale poetului Costache Conachi; iar în 1893 se transformă în *Şcoală Normală de fete*, priminduse în clasa I numai absolvente a trei clase secundare. Cursurile urmară in timp de cinci ani, înfiinţînduse totodată în acelaş local şi o şcoală de aplicaţie practică pentru cursul primar.

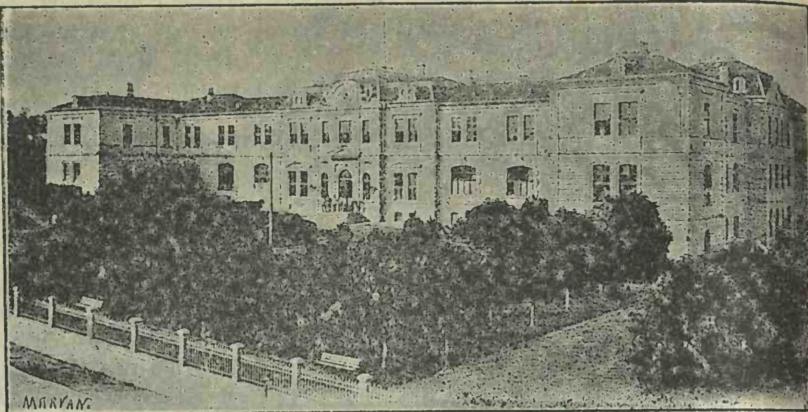
In anul 1904 acest institut s'a prefăcut în *Şcoală de Invăţătoare rurale*. Astăzi poartă numele înfiinţătorului seu: *Mihail Sturza-Vodă.*

*

Scoala de Arte şi Meşteşuguri. Şcoala superioară de Arte şi Meserii.

Incă de pe la 1835 se puse bazele înfiinţărei unei şcoale în care să se inveţe meşteşuguri, fără a avea un local propriu. Totuş, abia la 1 Iulie 1840, guvernul lui Mihai Sturza, puse piatra fundamentală a unei Şcoli de Arte şi Meşteşuguri, în ograda bisericei St. Ilie, şi cu prilejul acesta se făcu o frumoasă serbare, la care luă parte tot ce capitala Moldovei avea mai distins.

Albina Românească, din Iulie 1840, ne arată entusiasmul cu care cetăţenii primiră această nouă fundaţie, destinată a da ţărei

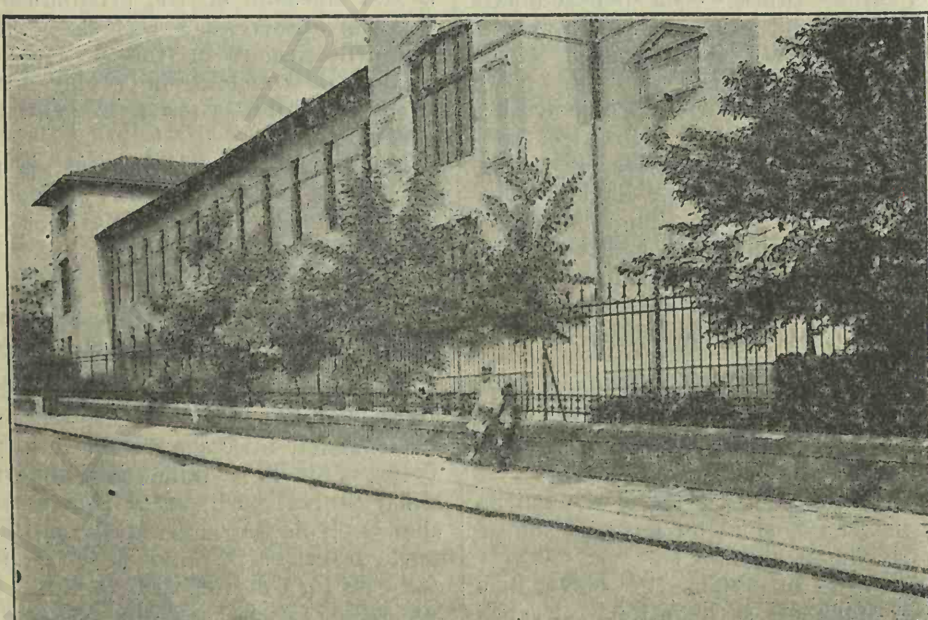
296. Liceul Militar.

noastre un început de industrie, de care se simţea atîta nevoie, şi că zidirea caselor trebuitoare pentru acest aşezămînt, fiind dată în antrepriză, lucrarea lor a început luni 1 Iulie, prin punerea solemnă a pietrei de temelie, cînd „s'au întrunit dimineaţa pe locul acelui aşezămînt, mădularii cinst. Epitropii, Lum. sale prinţii Nicolai şi Gheorghi Suţo, comitetul Academic, D. Spat. Const. Negruţi preşident Eforiei orăşeneşti, cu D. Boţan reprezentant corporaţiei Capitalei, un peloton a miliţiei pămînteşti, şi străini de distincţie, precum şi un popor numeros; Arhimandritul Mardarie, însoţit de cliros, au făcut aghiasma şi au sfinţit temeliile zidirei, iar Gh. Asachi, Referendarul învăţăturilor publice, ceti documentul următor, scris pe pergamen, în limbele romînească şi latină:

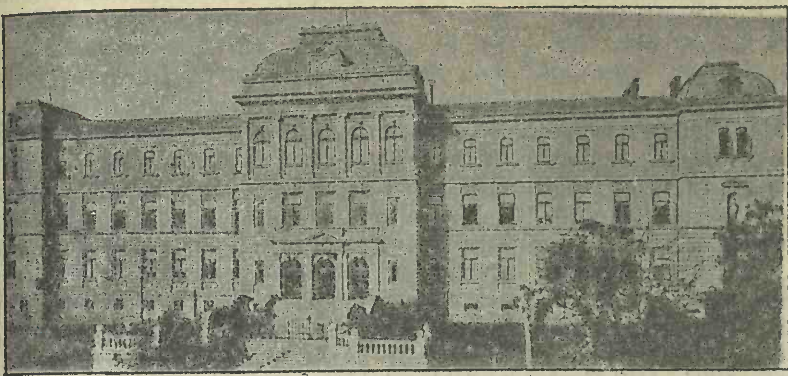
Sub auspiţiile Preînălţatului Domn Mihail Grigoriu Sturza Voevod, Domn ţărei Moldovei, întemeetorul folositoarelor aşezăminturi în patrie, dupre propunerea Epitropiei învăţăturilor publice: a preaosfinţitului Mitropolit Veniamin Costachi, Logof. Nicolai Cantacuzino, Luminările sale Prinţii Nicolai şi Ghiorghi Suţo i a referendariului Aga Gheorghi Asachi, s'au înfiinţat în Eşi cel întăi institut de arte şi meşteşuguri pentru informarea industriei naţionale, şi cu invocaţia agiutorului preą înalt s'au pus pe locul scoalelor piatra temeliei acestei zidiri, în 1 Iuli anului 1840.

După aceasta adunarea strigă de trei ori: *Vivat Măria Sa Domnul Nostru*, iar Prezidentul Eforiei rosti: mărturisirea recunoştinţei cetăţenilor capitalei pentru acest folositor aşezămînt, ce va deschide un nou canal industriei naţionale, şi care sub protecţia Pre Inălţatului Domn şi sirguinţa Epitropiei, nu va lipsi de a ajunge la înfiinţarea cea deobşte dorită".

Documentul fundaţiei, iscălit de Epitropie, s'a pus în o cutie de plumb, cu o medalie a Domnului, şi s'a aşezat în piatra de te-

297. Şcoala Normală de Invăţătoare Mihai Sturza-Vodă.

298. Liceul Internat Costache Negrutzi.

melie, care s'a închis de cler, şi peste care mădularii Epitropiei şi toată adunarea au adăogit cîte o piatră.

Această şcoală fu pusă sub conducerea unui învaţat Inginer de mine şi hidraulic Carol Mihailic de Hodocin, şi fu înzestrată cu şese ateliere speciale, la cari se tocmiră maistri aduşi din străinătate, *de lăcătuşerie, ferărie, fabrică, căruţărie, strugărie, săidăcărie şi maşinărie.* Cursurile urmau să fie de 4 ani.

Numai Moldovenii, sau înpămînteniţii aveau drept a intra ca elevi în această şcoală. Se primiau dela început 12 interni, 12 externi şi 12 militari cari voiau să înveţe meşteşuguri. Cursurile începură în Ianuar 1841.

Tot atunci se înfiinţă şi un *Cabinet de instrumente fizice şi matematice*, aduse anume din Paris, între cari erau şi instrumente de fotografie *(daguerotipie)*, de curînd inventate, cu cari s'au scos mai multe vederi ale Iaşului din acel timp. (?).

Şcoala progresă şi în scurt timp elevii din ea erau în stare să lucreze diferite unelte de gospodărie, sau părţi de maşini. Directori ai acestei şcoale în diferite timpuri au fost: Parteni Antoni, Eugen Alcaz, St. Micle, St. Emilian, N. A. Adamovici, M. Vişinescu, Maiorul D. Asaki, C. Rîureanu, Al. D. Holban etc.

După o nouă organizare dată de guvern în anul 1894, şcoala aceasta se îmbunătăţi mult, fixînduse cursurile la 4 ani de învăţătură şi 2 ani de aplicaţie. Ea se transferă în anul 1896 într'un nou şi spaţios local, clădit anume, peste bariera Sărăriei, unde s'au înfiinţat ateliere vaste, înzestrate cu tot felul de maşini pentru lucrarea a orce obiect de turnătorie, ferărie, tinichegie, căldărărie, căruţărie, strugărie, stolerie şi galvanoplastie, aşa că execută cu cea mai mare exacitate diferite modele de for şi de lemn, maşini agricole şi pentru uzul casnic, calorifere, clopote, instrumente de precizie şi muzicale, trăsuri de lux şi de comerţ etc.

*

Şcoala Comunală de Meserii.

Intru cît meseriaşii romîni se tot împuţinau în Iaşi, fiind înlocuiţi din ce în ce mai mult cu străini de diferite neamuri, ce acaparau toate ramurile de activitate a micei industrii, Primăria, înboldită de cetăţeni, hotărî crearea unei şcoli de meserii, în care să se dee în mod gratuit întreţinerea şi instrucţia necesară, la mai mulţi copii de romîni, ce ar voi să se destine meseriilor celor mai trebuitoare. Aşa, la 8 Fevruar 1870 începu a funcţiona în casele din curtea bisericei St. Lazăr trei ateliere de croitorie, ciubotărie şi hămurărie, cu 23 elevi interni, cari peste puţin se sporı la 50, plus un număr de esterni, 20—30 pe an.

299. Şcoala Primară de băeţi Carol I, din Păcurari.

Peste puțin, atelierul hămurăriei fu înlocuit cu tinichegia, din pricina greutății de întreținere și a lipsei de maiștri. Lucrul în ateliere se preda de cîte un maistru principal și un ajutor, iar învățăturile teoretice de doi profesori și un catihet.

Neavînd un local propriu, școala aceasta s'a mutat de nenumarate ori în diferite localuri, luate cu chirie. Mulți maiștri, profesori, și mai ales directori s'au perîndat la această școală, care n'a avut nici odată norocul de a'și găsi niște conducători specialiști, în numirile făcute jucînd mai adesea ori rolul interesele politice.

Deși școala dură pînă în 1894, cînd Consiliul Comunal hotărî desființarea ei, deși Comuna cheltui pentru ea mai multe milioane în decursul existenței ei, rezultatele date fură, în raport cu cheltuiala, foarte puțin simțitoare, întrucît un număr cit se poate de restrîns de maiștri și calfe au eșit din această școală, cari să continue meseriile lor, căci mulți din elevi, prin faptul învățămintelor prea diferite și luxoase ce li se dădeau, la sfîrșitul studiilor căutau a se face nu ciubotari, croitori ori tinichigii, ci... funcționari, pictori, muzicanți, gimnastici, actori, etc.

După desființarea școalei de meserii, de care vorbim, Primăria a dat încă multă vreme un număr de burse la diferiți elevi ce vroiră să învețe meșteșuguri pe la maiștri particulari,—dar peste un număr de ani, constatînd că și acest sistem dădea rezultate cu totul nesatisfăcătoare, suprimă încetul cu încetul și acele burse.

*

Școala de Cadeți, Școala Militară, Școala Fiilor de Militari, Liceul Militar.

In anul 1845 s'a înființat în Iași o școală în care să se instruiască tinerii ce ar vroi să îmbrățișeze cariera armelor și să devie ofițeri ai miliției țării, ce, în acele momente căpăta o nouă organizare. Această instituție fu numită *Școala de Cadeți*, și primi mai întăi între elevii sei numai fii de boeri, sau slujbași de samă, cari, după o instrucție sumară de un an, erau promovați sublocotenenți.

Tocmai pe la începutul lui 1857 această școală primi o organizare mai serioasă, printr'un ofis al Caimacanului Moldovei Teodor Balș. Atunci se aduse și se puse în capul școalei un căpitan din Muntenia, care făcuse studii militare în Paris, Gh Adrian, care peste puțin timp fu înaintat Maior. Se mai numiră tot atunci profesori Maiorii Skeleti și A. G. Asaki, institutorul Toma Săvescu, ca instructor militar Porucicul (Locotenentul) Romașcu, care învățase în Petersburg, iar ca maistru de scrimă pe un fost subofițer în armata franceză Suiris. Atunci această instituție fu numită *Școala Militară*. Ea fu așezată în cîteva odăi din cazarma dela dreapta porței Curței Domnești, și mai tîrziu se mută în casele Casandrei Ghica din strada Palatului, apoi în o casă din str. St. Atanase, și în sfîrșit în casa lui Costachi Sturza dela Copou, unde se află și astăzi.

Școala a funcționat cu organizația arătată pînă la 1862, cînd s'a unit cu cea din București, făcînd o singură școală cu 5 ani de studii. In 1864 anii de studii se reduc la 4, iar în 1866, după un vot al Corpurilor Legiuitoare școala se mută la Iași, localul din București fiind distrus de un foc. Comanda școalei era atunci încredințată Maiorului C. Barozzi. In 1869, sub comanda Lt. Colonelului Eustațiu Pencovici, cursurile se fac din nou pe 5 ani.

Prin înființarea Școalei de Infanterie și Cavalerie din București în 1871, școala militară din Iași, rămase ca școală pregătitoare pentru precedenta; în 1872 i se dă numele de *Școala Fiilor de militari*, și se destină ca un colegiu militar, spre a da învățătură și educație fiilor de militari. Recrutarea elevilor se făcea prin concurs.

Primul comandant al Școalei Fiilor de militari a fost Colonelul Otto Sachelari. Programul școalei era foarte apropiat de al Liceelor reale, înființate mai tîrziu, și cuprindea în plus multe cunoștințe de ordin militar. In anul 1882, sub Colonelul Gh. Makarovisch, se zidi în fața vechilor case, marele local de astăzi, lucrat după planurile Colonelului Zamfir Gheorghiu.

Programa școalei se identifică cu acea a liceelor reale în 1895, iar la 5 Mai 1909, „Școala fiilor de militari“ ia numele de *Liceul Militar*, și se organizează după cursul superior al liceelor statului, avînd secțiile *reală* și *modernă*.

Intre anii 1890-94 se trimeteau prin concurs în Franța cîte 2 absolvenți ai școalei pentru a urma cursurile școalelor de artilerie și geniu. Dela 1898-903 s'au trimes în aceleași condiții cîte 3 elevi în Germania.

Dela 1872-1911 comandanții școalei au fost Colonelii: Sachelari, Boteanu, Lecca, Leon, Zamfir Gheoghiu, Makarovitsch, Gh. Gheorghiu, Cica, Alexandrescu, Tocineanu, Lupan, Georgescu, Cristodulo și Mihăescu, iar asăzi e L.-Colonel Ernest Broșteanu.

Personalul actual al școalei este compus din 13 ofițeri, 220 elevi, și 61 oameni de trupă.

*

Universitatea.

Trebuința simțită de multă vreme, de complectarea cursurilor universitare, așezate prea economicos în casele Academiei, urma să fie cît mai neîntîrziat îndeplinită după

realizarea unirei Principatelor, și deci crearea unei Universități complecte și de sine stătătoare în Iași, fu idealul tuturor ieșenilor și a moldovenilor în genere.

Cuza-Vodă, ajutat în primul loc de Ministrul seu Mihail Cogălniceanu, hotărî dar crearea acestui înalt institut de cultură națională, în care scop mai întăi cumpără vechiul palat său reședință a foștilor Domni ai Moldovei Moruzi și Calimah, devenit în urmă proprietatea Ruxandei Roznovanu, spre a instala în el *noua Universitate*.

Sfatul școlar al țărei, ce era compus din directorul Ministeriului de culte și instrucție publică, Vasile Alexandrescu (Ureche), și profesorii Dr. Simion Bărnuțiu, Petru Suciu, Iacob Lupașcu, Apostoleanu, Ștefan Micle, Zaharia Columb, Dr. Vellini, Ion Pop și Iconomul Gheorghe Ionescu, se ocupă în toamna anului 1860 cu pregătirea programelor tuturor Facultăților ce urmau a se deschide în noul local, cît și cu alegerea și recomandarea profesorilor ce trebuiau numiți la diferitele cursuri ale acelor Facultăți.

La 31 August 1860 sfatul recomandă Ministeriului spre numire pe tînărul licențiat în drept Gheorghe Mârzescu, ca profesor la catedra de *Drept Civil*, pe D-rul în drept Ioan Strat, ca profesor la Catedra de *Economie politică și Finanțe*, ca unii ce împlineau cerințele § 143 din Așezămîntul Școlar. La 2 Septembre următor Sfatul opinează a fi întăriți Alexandru Călinescu ca profesor de *Matematici* la secția a II-a a Facultăței Filozofice, și mai apoi pe D-rul în drept Octav Teodori la Catedra de *Drept și Procedură Penală*.

Simeon Bărnuțiu redactează proectul de program al Facultăței Teologice, prezentîndu'l la 5 Septembre, și toți membrii sfatului se unesc cu părerea acestuia, ca să lipsească din programă *Limba Germană, Istoria Filozofiei și Filozofia Morală*, aceste două din urmă aparținînd Facultăței Filozofice, iar clericii să fie obligați ca, împreună cu științile teologice, să învețe și cursurile din Facultatea Filozofică. Se mai hotărăște ca cursul teologic să fie numai de trei ani.

Obiectele ce urmau să compue cursul complect al Facultăței Teologice fură următoarele: 1, Introducerea în cărțile vechiului așezămînt; 2, Arheologia biblică; 3, Istoria bisericească; 4, Introducerea în cărțile noului așezămînt; 5, Patrologia; 6, Teologia dogmatică; 7, Teologia comparativă; 8, Teologia morală; 9, Teologia pastorală; 10, Ermineotica sacră; 11, Dritul canonic; 12, Curs de literatură generală; 13, Curs de literatură romînă; 14, Omiletica; 15, Limba latină; 16, Limba greacă; 17, Limba ebraică și Limba haldeică.

Simion Bărnuțiu se obligă a ținea prelegeri atît în Gimnaziu la clasa a VII-a din *Psihologie* și *Propedeutică filosofică*, cît și în Facultatea Filozofică din *Filozofie*, cu rugarea aceasta însă ca Ministeriul să dee amîndouă salarele acestor catedre pentru împărțire de stipendii unor studenți din cei mai lipsiți de mijloace, cari vor urma la legi și la filosofie. (*Prescript-Verbal* din 9 Sept. 1860, în *Arhiva Universităței)*.

Programul Facultăței de Medicină, redactat mai întăi de Proto-Medicul, Dr. Cihac, este supus de Ministeriul Instrucției Sfatului profesoral, care'l aprobă, hotărînd ca pentru anul întăi să se numească profesori numai la catedrele de *Anatomie teoretică, Chirurgie* și *Farmacie*, și ca studenții medicinești să fie obligați a frecventa și cursurile Facultăței Filozofice, Secția a II-a, la Științele în raport cu medicina.

La cadedra de *Drept canonic* dela Teologie se numește Preotul Nichifor Iliescu.

Se fixează programa Secției a II-a Filozofice (Științe), de profesorii Micle, Pop și Călinescu, cu observația că acei studenți cari n'au clasele liceale complecte, să facă un an suplementar preparator, și se aprobă programele Făcultăței juridice și a Secției I-a Filozofice (Litere), cînd se numește pe I. Papiu-Ilarian la Catedra de Istorie Universală.

Se hotărăște Statutul Universităței la 7 Octombre, și se dă la tipar *Programa Cursurilor de Facultate*, cu care trebuia să se deschidă părțile nouei instituțiuni.

*

In ziua de 26 Octombrie 1860, în prezența tuturor autorităților și a însuși Domnitorului Principatelor-Unite Alexandru Ioan I-iu Cuza, se inaugură cu mare solemnitate deschiderea cursurilor Universităței ieșene, în localul seu propriu.

Cu acest prilej Arhiereul Filaret Scriban alcătui și rosti o rugăciune călduroasă pentru prosperarea învățăturei publice, mulțumind Domnitorului pentru întemeerea înaltei instituții culturale; iar tînărul profesor de Drept civil *Gheorghe Mârzescu*, pronunță un discurs inaugural, plin de entuziasm, în care zise că: „instrucția publică fiind mijlocul prin care ideile de dreptate și de datorie ajung a se lăți asupra întregului corp ce poartă titlul de Stat, națiune sau popor, ea ocupă cu drept cuvînt un loc eminente în economia popoarelor, căci după cum ea este mai mult sau mai puțin răspîndită în cercul unui popor, pe atît se zice că acel popor are cunoștiință de existența, libertatea și neatîrnarea sa".

In sara zilei de inaugurare a Universităței se dădu la Teatrul Național o repre-

300. Sala principală a Bibliotecei Centrale din Universitate.

zentaţie de gală, in care trupa romînă în unire cu mai mulţi diletanţi din societate, execută cîteva comedii şi bucăţi de concert, la care reprezentaţie asistară toţi demnitarii guvernului şi un public ales.

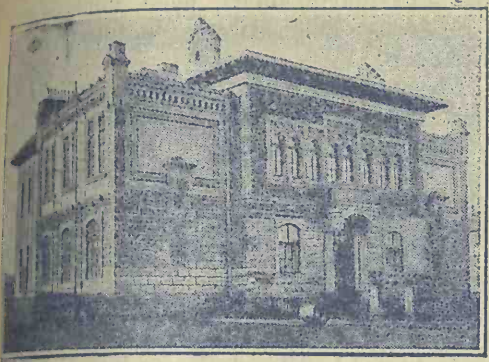
Profesorii cari se destinară cei întăi pentru predarea cursurilor la cele trei Facultăţi ale Universităţei, *Juridică*, *Filosofică* (cu două secţii, *filosofia proprie* şi *matematice*), şi *Teologică*, au fost următorii :

La *Facultatea Juridică*: *Simion Barnuţ* pentru Dreptul Ginţilor, Dreptul Public şi Constituţional, *Petru Suciu* pentru Dreptul Roman, *Gheorghe Mârzescu* pentru Dreptul Civil, *Octav Teodori* pentru Dreptul penal, *Ioan Strat* pentru Economia Politică, şi *Iacob Lupaşcu* pentru Dreptul Comercial.

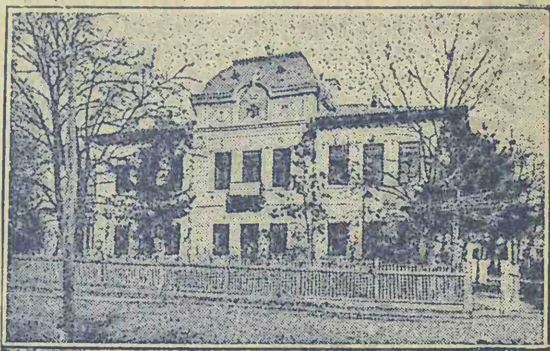
La *Facultatea Filosofică*: *Simeon Barnuţ* pentru Filosofie, *V. Alexandrescu* (*Ureche*) pentru Literatură, *Al. Călinescu* pentru A-

301. Sala paşilor perduţi din Universitatea ieşană.

302. Scoala Primară din Trei-Erarhi, zidită din nou, pe locul Hanului Turcesc.

304. Scoala de Menaj „Principesa Maria", în casa foaștă a lui Gheorghe Asaki.

...alisa superioară, *Stefan Miclea* pentru Fizică, *Stefan Emilian* pentru Geometrie descriptivă, și *Ioan Pop* pentru Trigonometria sferică și Geometria analitică.

La *Facultatea Teologică*: *Episcopul Filaret Scriban* pentru Arheologia biblică, ebraică și creștină, *Episcopul Sohupan* pentru Istoria bisericească, *Iconomul Nichifor ...escu* pentru Dreptul Canonic, și *Arhiereul Melchisedec* pentru Exegesa sublimă a vechiului așezămînt și limba ebraică.

*

La deschiderea Universității se înscrieră 106 studenți, din cari: la Facultatea Juridică 72, la cea Filosofică, S. II (Matematici), 15, la ambele Facultăți 5, și la Facultatea Teologică 14.

Din acești 106 studenți, 102 erau Romîni, de religie ortodoxă, 2 Armeni, 1 Catolic și 1 Evreu.

In privința studiilor anterioare, 48 erau gimnaziști absolvenți, sau seminariști absolvenți, (cu VII clase); 41 aveau numai cîteva clase de gimnaziu sau seminar; 9 studiase numai în Institute private, iar 8 numai cu clasele primare private! După încheerea inscrierilor începură cursurile regulate.

*

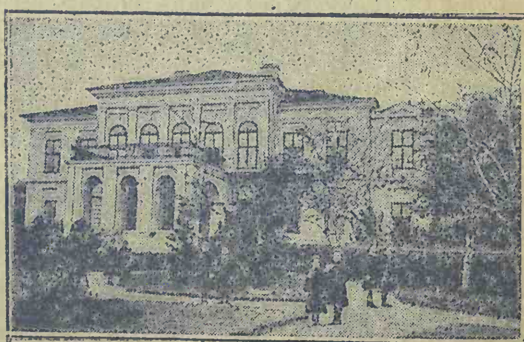
Multe au fost deatunci pînă astăzi prefacerile, sporirile, suprimările întîmplate în cursurile acestei Universități, despre cari nu pot în cadrul acestei publicații să dau un conspect amănunțit: am făcut-o însă în marea monografie intitulată: *Acte și Note, scoase din arhiva Universității ieșene, dela 1860 pînă la 1906*, ce am scris-o în 1906, în colaborare cu Rectorul Universității ieșene de atunci, Dl. Constantin Climescu, și ea se găsește și astăzi într'un mare volum manuscris, păstrat în arhiva Rectoratului Universitar, după ce a figurat la Expoziția jubilară din 1906, unde i s'a decernat cea mai însemnată distincție. Ministerul Cultelor însă n'a acordat nici pînă astăzi fondul necesar spre a se putea da la lumină o asemenea lucrare, deși pentru multe alte lucrări de mai puțină valoare s'a cheltuit, în urmă, destule sume însemnate.

Astăzi Universitatea ieșană este împărțită în patru Facultăți: de *Drept, Litere, Științi* și *Medicină*.

Palatul ce i s'a zidit de stat în strada Carol, și în care s'au strămutat Facultățile de *Drept, Litere* și *Științi* în anul 1897, este foarte mare și impunător, numărînd peste 260 odăi, toate instalate cu lux și cu cele mai nouă aparate de iluminare, încălzire, apă, aerisire, etc., în cari sunt așezate toate sălile de prelegeri, amfiteatre, laboratorii etc., cum și *biblioteca universitară*. Singură Facultatea de Medicină nu a în-

303. Scoala Secundară de fete „Oltea-Doamna" în localul fost al Institutelor-Unite.

305. Pensionatul Societăței „Femeilor Romîne Ortodoxe", fost Humpel.

căput aici, şi i s'a rezervat dar vechiul local al Universităţei din centrul Iaşului, căruia acum în urmă i se adaugă mari aripe, ce urmează a-i servi la îndeminarea tuturor cursurilor şi experienţelor necesare.

*

Alte şcoli superioare şi speciale ale Statului.

Pe lîngă şcolile de cari am vorbit, ca avînd un trecut istoric, mai sunt în Iaşi un număr însemnat de alte şcoli, atît superioare cît şi începătoare, fondate mai de curînd, şi anume:

Liceul Internat Costache Negruzzi, înfiinţat în anul 1894, este aşezat într'o clădire anume făcută, un palat măreţ şi vast, în care instalaţia şi comoditatea este prevăzută în modul cel mai strict pedagogic şi igienic. Este primul Liceu-model din ţară; are opt clase de studii şi cursuri suplimentare sau facultative, de limbi streine, muzică etc.

Gimnaziul Stefan-cel-Mare, cu patru clase, s'a înfiinţat în anul 1865, sub direcţia lui Pavel Paicu, în strada Muzelor, după care s'a mutat în diferite case, pînă ce acum se află instalat într'un local cumparat de Stat, în colţul stradelor Sărăriei şi Başotă.

Gimnaziul Alexandru-cel-Bun, s'a înfiinţat în anul 1864, sub numele de *Noul Gimnaziu Sf. Sava*, cu o parte din elevii clasei I-a şi a II-a, cari nu mai aveau loc la Liceul Naţional, (50 elevi în cl. I-a şi 21 cl. II-a). Acest Gimnaziu ş'a început cursurile în casele din curtea mînăstirei Sf. Sava, şi se mai numea şi *Colegiul Naţional din Mînăstirea Sf. Sava*. La stîrşitul anului 1865 Gimnaziul s'a mutat în casele lui Anastase Panu, strada S-ta Vineri, şi a luat numele de *Alexandru-cel-Bun*. După 10 ani dela înfiinţare înmulţinduse elevii, mai ales din clasa I-a, i s'a adăogit încă o secţie la acea clasă, care a continuat pînă în anul 1900, cînd din cauza taxelor şcolare şi a crizei financiare s'a desfiinţat, rămînînd şcoala cu 4 clase. Astăzi Gimnaziul este instalat într'o clădire particulară din strada Elena-Doamna.

Două Şcoli Comerciale sunt în Iaşi, una de gradul I, sau începătoare, care s'a înfiinţat la 1 Octombrie 1880, sub direcţia lui A. I. Dimitriu; alta de gradul al II-lea, sau superioară, s'a înfiinţat în anul 1894; Cea întăi este acum instalată în str. Lascar-Catargi, a doua în localul foastei şcoli de Arte şi Meserii de lîngă biserica Sf. Ilie. Instrucţia ce dobîndesc elevii în aceste şcoli e îndrumată pentru a forma nu numai impiegaţi comerciali, dar şi orice fel de comptabili financiari, industriaşi, comisionari etc. La aceste şcoli sunt, în afară de laboratorii de chimie, şi diferite probe de producte industriale, manufacturi, agricole, piei, stearinărie, lînuri, pene, minerale etc. o colecţie numismatică, şi imitaţii de pietre preţioase.

Externatul secundar de Fete, înfiinţat în anul 1882 Octombre 22, sub direcţia Mariei Amfilohi-Xenopol, mai întăi cu un clas, apoi în fiecare an i s'a adăugat pănă la cinci clase; avea la început un program identic cu al Şcoalei Normale. Şi pentru aceastä institutie s'a clădit un local special, în ograda mînăstirei Golia, în care s'a instalat în anul 1901, local care a ars în 1907, după care scoala s'a mutat în casele unde fusese Institutele-Unite (Str. Muzelor). I s'a dat apoi numele de *Externatul de Fete Oltea-Doamna*.

Şcoala profesională Sf. Sava, aşezată în ograda bisericei al cărui nume îl poartă, a fost înfiinţată la 1 Martie 1877, în localul ce fusese ocupat de gimnaziul de băeţi Alexandru-cel-Bun. In această şcoală se pregătesc eleve pentru *croitorie, albituri, flori artificiale, mode* etc. Cursurile ţin 6 ani.

Scoala inferioară de Meserii V. Mălinescu, situată în strada Lascar-Catargi, avînd deocamdată înfiinţat numai un curs de croitorie bărbătească.

Scoala de Menaj Principesa-Maria, din strada Asaki, în casele foaste a lui Gheorghe Asaki, în care se învaţă diferite ocupaţii ale unei bune gospodine.

Şcoala de ţesătorie a Ministerului Industriei şi Comerţului, din str. Bucşinescu.

*

Şcolile primare publice.

Sînt acum zece şcoli publice primare de băeţi, zece de fete şi una mixtă, în oraşul nostru. Cele mai multe au localurile lor proprii, zidite prin ingrijirea Comunei, adevarate palate, în cari şcolarii se bucură de o igienă şi aşezare din cele mai îngrijite.

Aceste şcoli sunt:

Şcoala de băeţi No. 1. *Trei-Erarhi*, în strada Stefan-cel-Mare;

Şcoala de băeţi No. 2, *Carol I*, în strada Toma-Cozma;

Şcoala de băeţi No. 3, *Cuza-Vodă*, în strada Vasile-Lupu;

Şcoala de băeţi No. 4, *Vasile Conta*, în strada Nicolina;

Şcoala de băeţi No. 5, *Vasile Alexandri*, lîngă biserica St. Haralamb;

Şcoala de băeţi No. 6, *Costachi Negri*, în strada Eternitatea;

Şcoala de băeţi No. 7, *Gheorghe Asachi*, în strada Negruzzi;

Şcoala de băeţi No. 8, *Vasile Adamachi*, în strada Elena-Doamna;

Şcoala de băeţi No. 9, *Mihail Cogălniceanu*, în strada Lascar-Catargi;

Şcoala de băeţi No. 10, *Principele Ferdinand*, în strada Sf. Lazăr;

Şcoala Mixtă *Socola-Nicolina*, din strada ...ocola No. 173;

Şcoala de fete No. 1, *Carmen-Sylva*, în ...rada Ghica-Vodă;

Şcoala de fete No. 2, *Regina Elisabeta*, în ...rada Sf. Lazăr;

Şcoala de fete No. 3, *Petru Poni*, în str. ...curari;

Şcoala de fete No. 4, *Principesa Maria*, ...strada Sărăriei;

Şcoala de fete No. 5, *Hatmanul Nicoară*, ...strada Nicoriţa;

Şcoala de fete No. 6, *Nicolina*, în strada ...olina;

Şcoala de fete No. 7, *Elena-Doamna*, în ...ada Muzelor;

Şcoala de fete No. 8, *Petru Râşcanu*, în ...ada Mitropoliei;

Şcoala de fete No. 9, *Alexandru Lambr*, în strada Vovideniei; şi

Şcoala de fete No. 10, *Alex. A. Bădărău*, ...strada Eternitatea.

*

...ascali, Şcoli şi Institute particulare de odinioară.

...Am aratat că din vechime puţine au ... şcolile publice, sau aşa-zise Domneşti, ...are un orcine să poată învăţa carte; ... toţi feciorii de boeri sau de oameni ...ăriţi nu puteau să se adăpe la lumina ...itului şi scrisului, şi ciţi o căpătau, de ...e de rău, apoi mai curînd numai prin ...ăţători ori dascali particulari, tocmiţi, ...cari ii plăteau fiecare, cu luna, cu lec... ori cu poclonul, ca să se poată *pro*...si cu ceva cunoştinţi elementare.

...Am citat din *Bandinus*, care zice că ...ă din epoca lui Vasile Lupu, în Iaşi e... vreo douăzeci de şcoli, cu vreo 200 ...lari. Deci cam zece şcolari de şcoală! ...i mult ca evident e că aceste douăzeci ...şcoli sunt închipuite prin douăzeci de ...căli, la casa lor, ori in pridvorul sau ...ar la strana unor biserici, cari învaţau ...r'un glas, sau prin ţinerea isonului, pe ...iii ce veneau la ei să se procopsească. Prin ...47, Ghica-Vodă constată că boerii ţin ...a casele lor dascali de pe aiurea veniţi, ...ntru copiii lor. Teodor Calimah-Vodă la ...59 cată să gonească pe dascălii străini ...să nimicească şcoalele lor, (*Urechia, V. Istoria Şcoalelor*, I) ca să nu vateme ...verişul Academiei Domneşti.

La 1812 se găseşte în Iaşi *un Pensionat ...nobile fete*, a soţilor franţuji *Germont*, ...nsionat în care se preda *franceza, greaca, ...liana, forte-pianul, harpa, cîntul, danţul, ...nul* şi *lucrul de mînă*. Ceva mai tîrziu, ...alt francez, *Victor Cunin* (ceteşte *Chiuné*) ...vede ţinînd un pension de băeţi, în care ...ţă mulţi fii de boeri, între cari Matei Millo, Vasile Alexandri, Mihail Cogălniceanu, etc.

La 1831, cel întăi romîn ce'şi ia sarcina de a înfiinţa o şcoală particulară, e sulgerul Teodor Burada, care deschide o *Pensioane de nobile Demoazele*, iar la Miroslava lîngă Iaşi, trei franţuji, Lincourt, Chetneux şi Bayard, înfiinţează un asemenea pension pentru băeţi.

Pe la 1836 găsim profesind în Iaşi, cu local propriu, sau singurateci, o sumă de *dascali* ca: *Neculai Anghel, Gh. Panaite, Diaconul Neculai, Psaltul Dumitrache, Pah. Cucu, Sardariul Chiriac Trandafir, Cunin, Pandinini, Maier, Ene Parpiriţă*, D-nele *Garé* şi *Baroneasa Chubin* (Şubin), etc.

In 1839 D-na Ana Costinescu „de naţie Franceză, soţia D-lui Profesor al Academiei“ (părinţii Ministrului actual Emil Costinescu), primeşte învoirea de a deschide un nou pension de fiice de boeri, cînd mai întîlnim o serie de peste 30 alţi profesori sau dascali, ce învaţ tineretul în particular, dar mai mult prin casele mari boereşti.

Prin 1840 Armenii din localitate îşi fac şcoala lor proprie, care este apoi recunoscută şi chiar privilegiată de Vodă Mihail Sturza, printr'un hrisov din 8 Noembre 1841, învăţînd peste programul şcolilor publice şi limbele *armeană* şi *franceză*. Avea pe atunci 73 elevi.

In 1845—47 funcţionează în Iaşi şcoalele particulare ale lor: *Sacheti, Şamboneaux, Fotino, Atanasiadi, Jordan, Morangé, Eivas, Freol, Frey, Eleonora Asani, Smolinski, Amalia Webel, Brissedou, Smaranda Baschinski, M. Isăcescu* si *Albineţ*. (*Gh. Răşcanu, Ist. Inv. Particular*).

Pînă la 1859 se mai adaug şcoalele lui *Kaţi, Joye, Paldevski, Luzzato, Bourgouignon, Meissner, Petit, Hudig, Vrobleschi, Maria Plareno* etc., după care mai vin pensionatele conduse de *Wagner, Gall, Grandjean, Petit, Dodun des Perrières* şi în fine *Institutul Sacré-Coeur*, al călugăriţilor catolice din congregaţia *Notre Dame-de-Sion*.

La 1878 găsim în fiinţă 16 şcoale particulare, şi anume: *Sacré-Coeur, Institutul Academic*, înfiinţat la 1866, *Liceul Nou*, înfiinţat la 1871, *Institutul Pedagogic* (1877), *Scoala Germană-Evangelică*, curs primar şi froebelian, pensionatele *Leo* şi *Caracaşi* (1866—68), *Reuniunea Femeilor Române* (din 1867), etc.

In 1895 se află în Iaşi 11 şcoli particulare de diferite grade şi 46 şcoli evreeşti confesionale. Dintre cele dintăi mai citàm *Institutele Unite*, (curs primar şi liceal), în care s'au contopit *Institutul Academic* şi *Liceul Nou*, şcolile primare *Evangelică* şi *Catolică*, Institutele D-nelor *Parrel, Schenk Knoch* şi *Rang, Liceul Nou de Domnişoare*,

sub conducerea surorilor Varlam, *Institutul de Domnişoare* sub conducerea D-nei Humpel, ambele avînd cursuri primare şi liceale, *Reuniunea Femeilor Române* sub Direcţia D-nei Maria Stamati, cursuri de croitorie şi albituri.

*

Institutele particulare de astăzi.

Pînă în epoca actuală prefaceri necontenite au urmat în instrucţiunea ce se dădea odinioară tinerimei din oraşul nostru. Au dispărut aproape cu totul *dascalii, guvernorii* şi *guvernantele*, sau profesorii de casă de prin familiile înstărite ce făceau educaţia celor mai mulţi din copiii, ai căror părinţii îşi puteau permite luxul de a'şi aduce şcoala în casă; astăzi toţi ieşenii, de orce clasă sau stare ar fi, *nu se înjosesc* de a'şi trimite copiii la şcolile statului, sau în cazuri speciale, la acele particulare.

Dar cu cît numărul şi clasele şcolilor statului s'au înmulţit, cu atît şi şcolile particulare s'au mai restrîns. Totuş în deceniul present se află funcţionînd în oraşul nostru încă un număr respectabil de pensionate private, vre-o 22 cel puţin, plus un număr îndoit de Aziluri Confesionale evreeşti. Din cele dintăi, astăzi mai sunt în fiinţă: *Institutul de Domnişoare al Societăţei Ortodoxe Române* fost *Humpel*, curs primar si liceal, sub direcţia D-rei Ana Severin; *Şcoala Reuniunei Femeilor Române*, croitorie şi albituri, sub direcţia D-nei Elena Mârzescu; *Sacré-Coeur* (cursuri speciale, primar şi secondar); Institutele *Knoch* şi *Champalbert-Herovanu* (cursuri preparatorii), *Şcoala Reuniunei Femeilor israelite* (profesională), *Şcoala de Sericicultură şi Ţesetorie* a D-nei Mironeanu-Vitlimescu, *Şcoala Froebeliană* a D-nei Rang, Şcolile primare *Catolică* şi *Evangelică*, *Gimnaziul* particular *Gheorghe Asaki*, *Gimnaziul israelit Wachtel*, Şcoalele-Ateliere profesionale pentru fete *Hristache Zănescu*, *Furnica* şi *General Milicescu*, mai multe şcoli primare israelite, ca *Junimea*, *Cultura*, *Steaua*, *Orfelinatul Iacob şi Famy Neuschotz*, etc., celelalte mai vechi fiind acum desfiinţate.

*

Seminariul Catolic.

Asupra acestei instituţii avem cîteva date ce interesează în special populaţia ieşană. Din aceste rezultă că în 1886 Episcopul catolic de Iaşi, N. I. Camilli, a întemeiat un Seminariu cu trei elevi, în casele de lîngă Biserica catolică, unde a rămas pînă în Iulie 1907, cînd, înmulţinduse elevii, se mută într'o casă proprie în dosul grădinei Copou.

Cu conducerea Seminariului au fost mai întâi însărcinaţi călugării iesuiţi din Galiţia. Primul Director a fost Francisc Xaverin Habeni, mort în Iaşi în 1894; apoi P. P. Felix Wiercinski, pînă la 1897, Urban Ianik pînă la 1900, Augustin Wagner, şi doi vice-directori: P. Iosif Wasilevski şi P. Adalbert Baudiss.

In 1906 călugării din „Societatea lui Isus“ se retrag din Seminar şi din parohiile catolice din Moldova, iar cu direcţiunea Seminariului fu însărcinat P. Diomede Ulivi, preot secular, unul din cei dintăi elevi al Seminariului şi întiiul Director pămîntean. La 23 Septemvre 1909, P. Ulivi

306. Seminariul Catolic.

se retrage, iar în locu-i vine P. Eugeniu Germond, din Congregaţiunea Preoţilor Misionari al Sf. Vincenţiu de Paulo; la 21 Decembre 1910 se retrage şi el, şi vine in loc iarăşi un fost elev al seminariului, P. Grigorie Enariu, preot secular, cetăţean romîn, care e Director pînă astăzi. P. Enariu a înbunătăţit în multe privinţi starea Seminarului, care se află acum sub conducerea preoţilor seculari din ţară.

Se fac actualminte două cursuri: superior (cl. VI-a) cu 9 elevi, şi inferior (cl. II-a), cu 12 elevi. Programa studiilor e aceea a Statului, cu unele modificări potrivite cu scopul special al Seminariului. Mai ales literatura romînă se ia *per longum et latum*. Limba de predare e romîna, care e vorbită de toţi seminariştii.

P. Enariu, Directorul Seminariului, e şi profesor de latină la clasa II-a; Prefectul disciplinei e P. Mihail Robu, care e şi profesor de francoză, geografie, romînă şi caligrafie; Prefectul spiritual e P. Dr. Anton Gabor, care predă şi religia, germana, istoria universală şi a Romînilor, şi cosmografia; P. Dr. Ioan Ferenţ predă literatura romînă, retorica, greaca şi latina; P. Gheorghe Anton muzica şi desemnul. Profesorii sunt cetăţeni romîni.

Preoţii, cari ies din acest Seminar sunt destinaţi numai pentru bisericile Catolice din Moldova.

307.

b. Biblioteci, Arhive, Muzee, Societăţi Culturale.

Biblioteca Centrală.

Intre aşezămintele culturale de samă ale Iaşului trebue să însemnăm şi Biblioteca Centrală, alăturată la Universitate, care, fundată în 1841, prin diferite donaţii şi prin subvenţii date de Stat, a dobîndit un număr însemnat de opuri de toate ramurile cunoştinţelor, cum şi diferite documente, medalii şi alte obiecte de interes istoric, aşa că astăzi, bucurînduse de un local măreţ, cu multă artă intocmit, în noul local al Universităţei, ea constitue pentru Iaşi, şi mai ales pentru studenţime şi toţi cei ce se ocup cu cetitul, sau cu cercetări ştiinţifice, o instituţie de primul ordin.

In această bibliotecă s'a contopit o sumă de alte biblioteci vechi, ca acea a Mitropoliei, a M-rei Sf. Sava, a diferite alte Mînăstiri, a mai multor donatori, ca Principele Grigore Sturza, Mitropolitul Calinic Miclescu, C. Hurmuzachi etc. Prin 1875 ea număra peste 30,000 volume. Astăzi are un număr întreit.

Totuş, mulţimea opurilor adunate în această bibliotecă, şi puţineie camere ce i-au fost rezervate, în raport cu necesitatea, o fac acum insuficientă pentru toţi cei ce ar voi să consulte lucrările ce-i interesează. Apoi, în afară doar de studenţii şi profesorii universitari, marele public cu greu se poate folosi de ea, fiind situată aproape la marginea oraşului, iar oarele în care e deschisă fiind tocmai acele în care toată lumea are alte ocupaţii, — contrar de ce se întîmplă cu toate celelalte biblioteci publice din lumea întreagă.

Alte biblioteci mai mici.

Din iniţiativa a diferiţi particulari s'au înfiinţat în răstimpuri unele mici biblioteci, in mai multe puncte ale oraşului, cu destinaţia de a fi la dispoziţia publicului cetitor.

Astfel văzurăm la Scoala de băeţi din Nicolina înfiinţînduse o bibliotecă, prin donaţia D-nei Eliza Conta; în Tatarași, şi apoi în curtea bisericei Bărboi, o altă bibliotecă, cu cărţi dăruite de Dl. N. Iorga; de curînd în strada St. Gheorghe-Lozonschi s'a înfiinţat o nouă bibliotecă, cu cărţi colectate de Dl. V. Hălăceanu. Dar atît opurile, restrînse ca număr şi conţinut, cît şi lipsa de mijloace de organizare, fac ca aceste biblioteci să fie prea puţin frecventate de cei ce doresc să se informeze, sau instruiască, în nişte asemenea localuri.

Arhiva Statului.

Este ştiut că cu strămutarea Capitalei din Iaşi în Bucureşti, cele mai multe acte ale statului s'au transportat cu hărăbălile in noua capitală. Dosarele fără mare importanţă, judiciare şi ale diferitelor depar-

tamente, dela 1827 încoace, au mai ramas aici, şi, întrunite într'un oficiu, formează *Arhiva Statului* din Iaşi. După mai multe mutări, această Arhivă se află astăzi instalată în fostul local al Ospiciului de Alienaţi din Mînăstirea Golia, şi e pusă sub Direcţia cunoscutului genealogist bucovinean, Sever Cavaler de Zotta.

Posedă actualminte 487,866 dosare diferite, 68 condici cu cărţi Domneşti de pela 1786, peste 2000 documente, începînd din veacul 15-lea (Ilieş I, Vodă), etc.

Primul Director al Arhivei a fost însuşi Aga Gh. Asaki, care a organizat-o la 1832.

Arhiva Eforiei Iaşului.

Delele vechei Eforii ieşene, ce s'a înfiinţat după dispoziţiile Regulamentului Organic, începînd dela 1832 şi pînă la 1865, cînd autoritatea Comunală a luat denumirea de Primăria Comunei Iaşi, se găsesc în arhiva acestei autorităţi, şi în ele se mai aflu multe acte ce interesează trecutul mai îndepărtat al Iaşului. Nomenclatura lor am publicat-o în două volume de *Rapoarte de Administraţie* a Comunei, pe anii 1897 şi 1898. Numărul total al delelor e de 2367.

Muzeul Istorico-Natural.

Primul aşezămînt de păstrare şi expunere a obiectelor de interes istoric sau de cunoştinţi ale productelor naturei, ce s'a fundat în Iaşi, este *Muzeul de ştiinţi Istorico-Naturale*, aflat astăzi în o mare casă proprie de pe Strada I. C. Brătianu. Acest muzeu este proprietatea unei *Societăţi de Medici şi Naturalişti*, înfiinţată în anul 1833, prin stăruinţa Colonelului Dr. Iacob Cihac, născut în 1800, în Aschaffenburg.

Mai întăi Dr. Cihac formă o Societate de Medici cu scopul de a primi şi ceti în comun foile medicale ce'i puteau interesa; apoi cu concursul D-rului M. Zotta, protomedic al Capitalei, întemee Societatea suszisă. Statutele societăţei fiind aprobate de guvern, acesta îi acordă totodată o subvenţie de 6000 lei vechi anual, care în urmă se reduse la 1500 lei noi.

Prin stăruinţa atît a D-rului Cihac, cît şi a celorlalţi membri, relaţiile Societăţei se intinseră chiar şi în străinătate, aşa că peste puţin timp primiră onoarea de a face parte ca membri în această asociaţie mulţi învăţaţi străini, între cari şi naturalistul *Alex. Humbold*, *Principele Demidoff*, etc.

Societatea era impărţită în trei secţii: *medicală, naturalistă* şi *agronomică*. Se făcură o sumă de cumpărături de obiecte şi preparate animale sau naturale rare, primindu-se în acelaş timp şi multe donaţii. Totul se instală în casa Institutului din preajma Academiei Mihailene. In 1841 Societatea aceasta, dispunînd de un fond potrivit, a fost în stare să cumpere casa în care se află instalat actualmente Muzeul, cu preţ de 8000 galbeni, dela vornicul Sturza.

Intre donatorii de colecţii, cărţi sau obiecte rare, acestui Muzeu, se citează: Mitropolitul Veniamin Costache, Victor Emanuel II, regele Italiei, Grigore Ghica-Vodă, Al. Ghica, Dr. Iosif Szabo, Iulius Edel, Dr. C. Vîrnav, Panaite Balş, Doamna Elena Cuza etc., iar dintre cei în viaţă M. Sa Regele Carol, Dl. Dimitrie Sturza, Dr. Müller etc.

In această casă s'a ales Domn al Moldovei Alexandru Ioan I, Cuza, iar mulţimea îi zicea pe atunci „Casa Elefantului", din pricina unui mare schelet de elefant aşezat în o sală, de unde se putea vedea din stradă.

Muzeul posede următoarele şepte colecţii: *Botanică*, *Zoologică*, *Mineralogică*, *Agronomică*, *Bibliografică* (cărţi), *Numismatică* şi *Arheologică*. Colecţia botanică cuprinde 300 exemplare preparate în mare parte de Dr. Szabo; ceea zoologică are peste 1500 exemplare animale, 6305 insecte, diferite preparate de ceară şi anatomice, schelete de animale, monştri pastraţi în spirt, ouă diferite, coralii etc.; acea mineralogică conţine la 2000 specii de minerale de diferite genuri; colecţia arheologică cuprinde fragmente de pietre şi marmure, figurine, vase, statuete, inscripţii, lămpi, arme, zale, ghiulele, sigilii, juvaeruri şi diferite ornamente de bronz, argint etc., toate din deosebite timpuri vechi. O parte din aceste anticităţi, sculpturi, fragmente arhitectonice, statuete şi inscripţii rare sunt descoperite la Ghertina (Gherghina sau Gherghiţa), lîngă Galaţi, unde se zice că a existat o cetate romană (Capul Bovis), despre care vorbesc mai mulţi autori, ca Prinţul Cantemir, Samuel Timon, Sèulescu etc.; zalea şi parte din arme sunt găsite la Gîdinţi, aproape de Roman. In sfîrşit colecţia agronomică posedă diferite instrumente de agronomie, specimene de lemne ce cresc în ţară etc. Se mai află în muzeu o momîe, erburi şi rădăcini medicinale, trei uniforme ale Domnitorului Cuza, şi la 2000 volume scrieri medicale sau de ştiinţi naturale, peste 3000 monede antice şi curente, vre-o 120 medalii etc.

Societatea de Medici şi Naturalişti continuă a exista şi astăzi şi are un organ lunar, ce se publică în limbele Romînă şi Franceză, purtînd titlul de *Buletinul Societăţei de Medici şi Naturalişti din Iaşi*.

Muzeul este cunoscut în Iaşi mai mult sub numele de *Cabinetul de Istorie naturală*. Este însă prea puţin cercetat acum de public din pricină că de un timp încoace nu se mai adauge mai nimic la vechiul său material ştiinţific.

Muzeul Etnografic al Moldovei.

Prin stăruinţa Inginerului Virgiliu Hălăceanu, şi contribuţiile mai multor donatori, s'a înfiinţat de acum trei ani un *Museu etnografic*, în o sală rămasă dela arsul Externat de Fete din ograda Mînăstirei Golia. Sunt acolo adunate multe obiecte interesante, inscripţii lapidare, documente istorice, arme, trăsuri vechi, stampe, odoare bisericeşti, etc.

Grădina Botanică.

Prin 1856, D-rul A. Fătu, în unire cu Nicu Istrati, Dr. Szabo şi alţii, înfiinţară pe proprietatea celui dintăi, în strada Bohotineanului, o grădină botanică, ce cuprindea la 2500 de plante regionale şi exotice, spre a servi la studiul universitarilor. Guvernul dădu şi el la început mici subvenţii; dela o vreme însă, remînînd această grădină numai în sarcina proprietarului, ea fu lasată în părăsire, şi de atunci cu toate repetatele stăruinţi ale celor interesaţi, o asemenea grădină nu s'a mai înfiinţat în Iaşi.

Societăţi Culturale din vechi şi actuale.

Pe lîngă şcolile şi celelalte instituţii menite a desvolta cunoştinţele intelectuale necesare vieţei publice, în Iaşi mai sunt, datînd din veacul precedent numai, un număr de societăţi particulare, constituite din membri cari, prin sfătuiri, şi acţiuni comune, au căutat şi caut încă, să răspîndească lumina şi instrucţia în marea masă a mulţimei.

Cea mai veche dintre societăţile cunoscute, este acea a *Medicilor şi Naturaliştilor* de care pomenim în pagina precedentă, şi care dăinueşte şi astăzi, avînd astfel o activitate neîntreruptă de 80 ani. Şedinţele Societăţei acesteia se ţin de două ori pe lună, în sala principală a *Museului Istorico-Natural*, unde a fost ales Cuza-Vodă. Numără acum 65 membri.

O *Societate pentru încurajarea junilor Români la învăţătură* s'a înfiinţat în 1855, avînd de principal ţel trimeterea la Universităţile din străinătate a acelor absolvenţi ai Colegiului Naţional cari s'ar fi aratat mai capabili, fiind în acelaş timp şi lipsiţi de mijloace. Prin 1875 însă activitatea acestei societăţi diminuă şi după un timp nu se mai auzi vorbinduse de existenţa sa.

In anul 1860 s'a înfiinţat Societatea *Ateneul Român*, cu menirea de a se ocupa exclusiv de literatură, ştiinţe şi arte. Fondatorii acestei Societăţi fură Mihail Cogîlniceanu, Iancu Strat, Gheorghe Mârzescu, Arhimandriţii Neofit şi Filaret Scriban, D-rul Anastase Fătul, Dr. Octav Teodori, Ştefan Micle, Petru Suciu, Vasile Alexandrescu-Urechie şi alţii. Societatea mai avea de scop apropierea relaţiunilor amicale dintre naţiunile *neo-latine*. Ca organ al acestei Societăţi se înfiinţă revista *Ateneul Român*. Cu strămutarea însă la Bucureşti a reşedinţei ţărei şi a celor mai mulţi din colaboratori, atît revista cît şi instituţia *Ateneului* dispăru din Iaşi.

O societate literară, *Junimea*, se înfiinţă în 1865 în Iaşi, din iniţiativa lui Vasile Pogor, T. L. Maiorescu, Teodor Rosotti şi Iacob Negruzzi, după cari i se asociară cei mai de samă intelectuali ce a avut Iaşul în acea epocă.

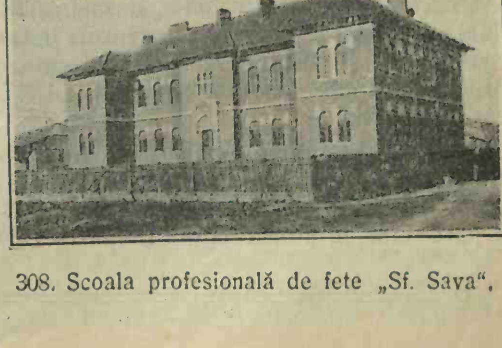
Fără statute şi fără Comitet, o armonie deplină domnia între membrii acestei societăţi cari aveau deviza „între cine vrea, ramie cine va putea!" Prima manifestaţie şi cea mai puternică a acestei societăţi fu înfiinţarea revistei *Convorbiri Literare*, ce apăru în 1866, şi dură în Iaşi pînă la 1884, cînd se strămută, împreună cu Directorul ei, Iacob Negruzzi, în Bucureşti.

A mai înfiinţat o librărie şi o tipografie; a dat stipendii unor studenţi, şi, după propunerea D-lui Maiorescu, membrii Junimei ţinură mulţi ani dearindul prelegeri în Aula Universităţei ieşene, ce erau mult frecventate şi gustate de public. Cu strămutarea *Convorbirilor* la Bucureşti, Junimea se desfiinţă.

Prin 1866 înfiinţînduse la Bucureşti o *Societate pentru învăţătura poporului Român*, se înjghebă şi în Iaşi o secţie, care îşi începu activitatea dînd diferite ajutoare în cărţi, haine şi subsidii la scolari saraci.— De cîţiva ani însă şi această societate ş'a stînjenit activitatea.

Societatea *Reuniunea Femeilor Române* s'a constituit în 1867, sub preşedinţa D-nei Elena Mârzescu, avînd de principal scop instituirea unei Şcoli Profesionale de fete, care s'a înfiinţat şi durează şi astăzi, fiind una din cele mai de samă instituţii de acest fel din ţara întreagă.

In 1889 cîţiva oameni învăţaţi ieşeni ca Gr. Cobîlcescu, A. D. Xenopol, M. Vlădescu, T. T. Burada, Gr. C. Buţureanu, etc., puseră bazele unei *Societăţi Ştiinţifice*

308. Scoala profesională de fete „Sf. Sava".

şi Literare, care făcu să apară revista *Arhiva*, ce mai continuă şi astăzi.

Liga pentru unitatea Culturală a tuturor Românilor, a fost fondată în Iaşi în 1891, care prin diferite publicaţii, întruniri, conferinţe şi subsidii caută să înalţe elementul şi simţul naţional românesc.

Societatea de Gimnastică, Sport şi Muzică, s'a înfiinţat în 1902, organizînd mai multe serbări, serate, escursiuni şi cursuri practice de gimnastică, danţ, tir, muzică, teatru, etc.

O societate se constitui prin 1911, cu numele *Cultura pozitivă*, avînd ca principal scop *libera cugetare*, şi în fruntea ei se puse profesorii universitari Paul Bujor, Dr. Nic. Leon, Dr. Panaite Zossin, etc.

Cel mai activ membru al acestei Societăţi, Dr. Zossin, ţinu mai multe conferinţi, gravitînd în jurul principiilor lui Auguste Comte, şi publică mai multe broşuri explicatoare a acestor principii.

Din alte asemenea Societăţi ce s'au constituit în diferite epoce, din cari unele au avut o durată scurtă, mai pot cita: *Alianţa Franco-Română*, pentru propagarea limbei franceze între Români, *Societatea de Gimnastică Germană Turn-Verein*, ce are peste treizeci de ani de existenţă, *Cercul Presei*, care n'a durat decît vreo doi ani, *Cercul Didactic* al profesorilor şi institutorilor, *Uniunea Educatoarelor Române*, şi mai multe Cluburi sau Societăţi studenţeşti, lirice, teatrale, de cetire, etc.

309

BIBLIOGRAFIA CARŢEI V.

Opurile citate în *Bibliografia Cărţilor precedente*, nu mai sunt repetate în Bibliografiile următoare, cînd mai sunt consultate, sau de consultat şi pentru unele din aceste din urmă.

322. *Adamescu, Gh.* Centenariul Seminarului din Iaşi. 1 v. in 8°. Bucureşti. 1904.

323. *Anuariul General al Universităţei din Iaşi*, tipărit cu prilejul Jubileului de 50 de ani. 1 v. in 4°. Iaşi. 1911.

324. *Anuariul Ligei Culturale* a tuturor Romînilor, pe anul 1901... Iaşi. 1902.

325. *Botez G. V.* Schiţă istorică a Scoalei Superioare de Arte şi Meserii din Iaşi. 1 v. în 4°. mic. Iaşi. 1906.

326. *Burada T. T.* Almanach Musical pe 1877. 1 v. în 8°. Iaşi.

327. *Buţurcanu, Gr. C.* Spatariul Gheorghe Burada, schiţă biografică. Broş. Iaşi. 1904.

328. *Cacavela, Eremia.* Invăţătura Sfîntă, cu o predoslavie de Hatmanul Lupul Bogdan.

329. *Climescu, Const.* Anuarul Universităţei din Iaşi, pe anul 1903-4. Iaşi. 1906.

330. *Erbiceanu, Const.* Barbaţii culţi greci şi Români şi profesorii din Academiile de Iaşi şi Bucureşti (1650-1821). (Anale Acad. Rom.). Bucureşti. 1905.

331. *Erbiceanu, Const.* Istoricul Seminarului Veniamin. 1 v. în 8°. Iaşi. 1885.

332. *Giovio, Pauli.* Novo Comenis, Historiarum sui temporis. 1 v. in fol. Bassel. 1578.

333. *Hăjdeu, Alexandru.* Cuvîntul către elevii Scoalei ţinutului Hotinului, compus şi rostit în limba rusiană, la Iulie 1837. Broş. Iaşi. 1855.

334. *Longinescu, St. G.* Discurs la Jubileul Universităţei din Iaşi, în Sept. 1911.

335. *Răşcanu, Gh.* Istoricul învăţămîntului particular în România din timpurile cele mai vechi, pînă în zilele noastre. 1 v. în 8°. Bucureşti. 1906.

336. *Relaţie de starea Societăţei* de încurajarea Tinerimei la învăţături. 14 Iulie 1857. Broş. Iaşi. 1857.

337. *Savin, Econom P.* Cîteva cuvinte asupra înfiinţărei şi activităţei Seminarului Veniamin din Iaşi. Broş. Bucureşti. 1904.

338. *Urechia, V. A.* Anuarele Generale ale Instrucţiunei publice din România, pe anul şcolar 1863-4. 1 v. în 4°. Buc. 1866.

339. *Urechia, V. A.* Didactica (în Opere Complecte). 1 v. in 4°. Bucureşti. 1883.

340. *Urechia, V. A.* Din Domnia lui Alexandru Calimach (Analele Acad. Rom.). Bucureşti. 1901.

341. *Urechia, V. A.* Istoria Scoalelor din România. 1 v. in 4°. Bucureşti. 1892.

342. *Xenopol, A. D.* Anuarul Universităţei din Iaşi. Dif. ani.

343. *Xenopol, A. D.* Memoriu asupra învăţămîntului superior. 1 v. in 8°. Iaşi. 1885.

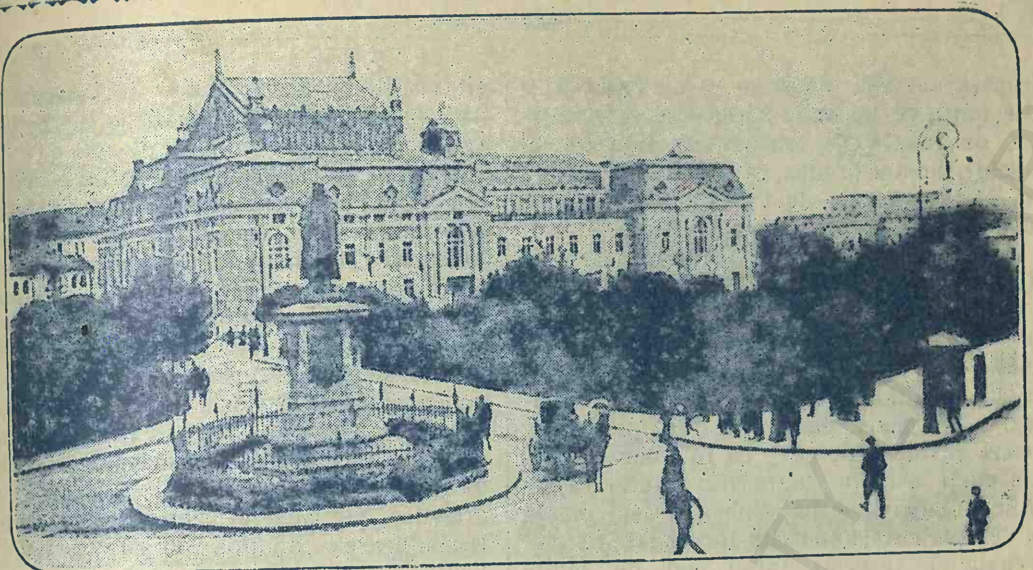
344. *Xenopol, A. D. şi C. Erbiceanu.* Serbarea Şcolară din Iaşi. 1 v. în 8°. Iaşi. 1885.

345. *Zossin, Dr. P.* Coup d'oeil sur la Libre Pensée en Roumanie. Broş. Iaşi. 1911.

346. *Zossin, Dr. P.* Pozitivismul în România, espunere adresată cooperatorilor liberului subsidiu, instituit de Auguste Comte, pentru organizarea Religiunei Universităţei, de Emile Corra, etc. Broş. Iaşi. 1913.

PERIODICE:

47. *Buletinul Societăţei de Medici şi Naturalişti* din Iaşi. Lunar. 1883...914.

310. Vederea dinspre apus a Teatrului Național și a Statuei Miron Costin.

CARTEA VI.

Arte-Frumoase: Tradiții, Teatru, Muzică, Danțuri, Pictură, Sculptură, Arhitectură.

a. Cele mai vechi urme de artă locală.

Atîta vreme cît noi romînii am trăit și zăcut în întunericul semi-barbar al veacurilor trecute, n'am cunoscut aproape ce va să zică „artă", în adevăratul seu înțeles. Construcțiile noastre mai de samă s'au mărginit în lucrări sau întărituri grosolane, trebuitoare pentru apararea contra dușmanului, sau a întîmplărilor vremurilor, cu toate că pe Coloana lui Traian se văd figurînd cetăți și orașe Dace, negreșit și din părțile Moldovei, avînd acele cetăți turnuri, metereze și diferite aplicări ale arhitecturei respective, contimporane, cu forme strategice și artistice, ce și azi ar prinde loc la asemenea construcții,—aceste forme însă crezîndu-le mai mult rezultatul fantaziei autorului desemnelor de pe Coloană, decît o copie nebănuită a realității de atunci. Singure unele din bisericele noastre și curțile stăpînitorilor și a mai-marilor dregători ai nației, au primit, abia poate de pe la mijlocul veacului al patrusprezecelea, cîte o ușoară întipărire artistică sau monumentală, în felul construirei lor. Sculptura, pictura, muzica, cum și alte forme diferite ale artelor-frumoase produse în mod întîmplător, prin indivizi nepregătiți, deși vor fi esistat fără îndoială și în vremi mai vechi, nu se cunoaște să fi avut vre-o importanță, ca stil local sau național. Și, în Iașul nostru, pînă în epoca lui Ștefan cel-Mare și apoi a lui Vasile Lupu-Vodă, nu se cunosc urme de alte monumente, sculpturi, zugrăveli sau orice manifestații artistice, de cît ceeace s'a făcut și ceeace se mai poate vedea încă în unele biserici ce mai subsist și astăzi, ca Sf. Neculai-Domnesc, Trei-Sfetitele, Golia, Sf. Sava etc., iar ca zidiri monumentale doar Curțile Domnești, clădite, dărîmate și reclădite în răstimpuri. Tot ce în acea vreme se va fi găsit ca artă în palate sau în biserici, negreșit că va fi fost importat din țările vecine, mai ales din acele apusene, Polonia, Ungaria, sau de și mai departe.

Odată însă cu redeșteptarea simțului național, cînd furăm în stare să trăim ca oameni în adevăratul înțeles al cuvîntului, începu a se ivi la noi și gustul pentru cultivarea artelor-frumoase. Și precum firei Romînului se pare că nu i-a lipsit decît prilejul pentru a se putea produce și

propăşi, tot aşa de bine şi de uşor ca şi alte naţii, ce ne luase înainte cu civilizaţia lor, de îndată ce am avut în faţă cîmpul deschis, ne-am produs, şi arta, ca şi ştiinţa ori literatura, s'a luat şi la noi un zbor răpede, netăgăduit şi nestavilat.

Se cunosc puţine date privitoare la arta cîntului, a dramei sau comediei, a danţului, a zugrăviturei, şi a celorlalte îndeletniciri artistice apropiate, din trecut, şi numai unde şi unde cronicarii noştri ne arată că la cutare nuntă Domnească s'au făcut părăzi, mese mari, danţuri *de ţară* şi *străine*, jocuri cavalereşti, etc.; că în unele biserici sau curţi esistau zugrăvituri interesante, că se ilumina şi se împodobea oraşul întreg la venirea cutărui musafir încoronat; că meterhanelele turceşti cîntau mai de multe ori pe zi, şi prin Curţi şi prin galeriile turnurilor dela poarta Curţei Domneşti. Se ştie deasemenea că datinele sau tradiţiile vechi, moştenite în popor din generaţii în generaţii, aveau multe caractere spectaculoase, unite cu cîntece, danţuri, evoluţii felurite, ce se apropie oarecum de adevărata artă a frumosului; dar o descriere preciză a felului execuţiei acestora, a persoanelor ce se îndeletniceau cu ele, a metodelor sau mijloacelor de a se prezenta lucrurile, nu găsim nicăiri.

Voi da în paginile următoare dar, amănuntele, adesea necomplecte, ce le-am putut culege din isvoare diferite, relative la orice manifestaţii artistice, sau quassi-artistice, a căror amintire s'a putut perpetua la noi pînă astăzi.

*

Datini, Tradiţii şi Obiceiuri poporale.

Ca la mai toate popoarele din lume, mai mult sau mai puţin lustruite prin civilizaţie, şi în poporul moldovan, — în specie în localitatea noastră — au existat din vremuri tot felul de datini, menite a înfăţişa în public fie bucuria, fie supărarea, fie slăvirea sau glorificarea a diferite întîmplări din viaţa intimă sau socială. Aşa la naşteri, la nunţi, la moarte, — la numiri de noi Cîrmuitori, la izbînzi în potriva duşmanilor, s'au produs întotdeauna, precum se produce încă şi azi, izbucnirea simţurilor indivizilor şi mulţimei, traduse prin strigăte, cîntece, jocuri, marşuri, exerciţii corporale şi voiniceşti, mai mult sau mai puţin estetice, spectacole improvizate sau meşteşugite, închipuind situaţii petrecute, ori simbolizări a diferite porniri ideale, de ordine familiară sau publică.

In cele mai multe asemenea manifestaţii, caracterul mistic a predominat în totdeauna; glorificarea divinităţei, apoi perpetuarea tradiţiilor, superstiţiile, urările, cîntecele de bucurie sau bocetele de scîrbă, în sfîrşit vrăjile şi descîntecele, cari orcum s'ar lua, aparţin şi ele mai mult artei representative decît celei poetice.

Astfel găsim perpetuînduse în Iaşul nostru de cînd nime nu mai ţine minte: *Colindele*, *urările de Anul nou*, *Pluguşorul* şi *Buhaiul*, umbletul şi cîntările cu *Steaua* şi *Luceafărul*, jocurile publice ca *Nunta Ţărănească*, *Capra*, *Ursul*, şi apoi *Irozii* şi *Lada cu păpuşi*, cari par a fi singurile expresii a artelor populare representative, pînă acum mai bine de un veac în urmă. Aceste toate avînd un raport netăgăduit cu vechile obiceiuri şi spectacole ale grecilor, latinilor, galilor etc., sunt totuş slabe manifestaţii artistice, pe cari le menţionăm numai pentru aducerea aminte, în cîteva linii, iar pentru descrieri mai pe larg, cetitorii interesaţi pot consulta multe scrieri relative, ca cercetările publicate de *Al. Lambrior*, *T. T. Burada*, *S. Fl. Marian*, *El. D. Sevastos*, *G. Dem. Teodorescu*, *I. C. Fundescu* etc. (Vezi Bibliografia mea).

*

Irozii, Lada cu păpuşi, Capra, Nunta Ţărănească, etc.

Asupra chipului cum se produceau toate aceste datini şi privelişti populare, ne spune Costaki Negrutzi, (*Dacia Literară*, 1840), că în obiceiurile bătrîneşti este şi umbletul *Irozilor* pe uliţi, şepte-opt inşi, îmbrăcaţi cu haine multicolore şi coroane înfoete de hîrtie poleită, purtînd săbii şi suliţi, (de lemn), cari merg din casă în casă, representînd misterul Naşterei în Betleem; actorii sunt *Irod*, (Herod), *Magii* şi suitele lor, intre cari şi purtătorii *Stelei*. Incepînd prin un cîntec, în care Magii arată ţelul călătoriei lor, pe rînd se recomînd lui Irod, carei-i cercetase cine sunt; iar la rîndul seu, întrebat şi Irod, respunde cu îngîmfare:

> Eu sunt Irod Imparat,
> Care pe cal a 'ncălicat,
> Şi pămîntul a tremurat!

Representaţia se sfîrşeşte, contrar textului biblic, că Irod se înduplecă şi merge şi el să se închine Pruncului-Dumnezeu, cîntînd apoi cu toţii un imn de laudă.

Băeţii cu Steaua intonează deasemeni imnuri pentru glorificarea naşterei Mîntuitorului, iar pe uliţi cînt cît pot mai tare:

> Stea frumoasă! luminoasă!
> Dela Dumnezeu trimeasă!
> Stea! etc.

Colindele din ajunul Crăciunului, cu refrenele lor: *Florile Dalbe!*, *Velerim şi Veler Doamne!*, etc., acele din ajunul Anului-nou, cu *Pluguşorul*, *Buhaiul*, pocnituri de harapnice, zurgalăi, chiuituri etc., conţinînd cîntece lungi, in care se fac tot felul de urări de bun-augur pentru anul ce vine,

slăvinduse în acelaş timp naşterea Mîntuitorului; apoi *Sămănătorii* din ziua Anului-nou, cînd se aruncă cu grîu, orez sau cofeturi în toţi ai casei, sunt încă practicate în deajuns şi în zilele noastre, şi descrise pe larg în diferite opuri.

O altă representare de cîşlegi e aceea a *Nunţei Ţărăneşti*, în care totul se petrece mai mult în danţ, şi cîteva caraghiozlîcuri ale unui Saltimbanc îmbrăcat ca *jidan rufos*, ori într'o piele de urs. Corul întii cîntă:

> Taci mireasă nu mai plînge,
> Că la maică-ta te-oi duce,
> Cînd a face plopu pere
> Şi răchita vişinele!
> Lado! lado! etc.

Dar toate aceste înscenări, se mărginesc, cum am zis, numai în toiul sărbătorilor de Crăciun, Bobotează şi în cîşlegi, cînd mai sunt însoţite şi de un fel de teatru şi mai primitiv, acel al *Lăzei cu păpuşi*, purtată de *doi păpuşari* şi *un scripcar*, ce aparţine mai mult bucuriei copiilor, de cît distracţiilor oamenilor maturi, cu toate că unele scene reprezentate în *ladă*, şi unele cîntece relative, întrec de multe ori orce bună-cuviinţă.

Tot aproape de caracterul păpuşilor şi a păpuşarilor se mai vedea cutreerînd odinioară pe uliţile Iaşului şi jucînd *Capra*, *Ursul*, diferiţi saltimbanci sau caraghioji îmbrăcaţi în strae care de care mai poznaşe, ţipînd, săltînd, dînduse *de-a tumba*, ori svîrcolinduse pe pămînt, spre a excita rîsul sau admiraţia publicului, şi, mai ales spre a recolta gologani.

De serbătorile Paştilor aceste jocuri nu se mai repetă, lumea locală înveselinduse numai prin jocuri prin grădini, cu lăutari, mese mari, şi prin *scrînciobe* cu 4, 6 şi 8 rînduri de scaune, în care se învîrtesc, de multe ori pînă ce ameţesc, şi oameni maturi, dar mai ales tinerii şi copiii. In cursul verei nici o datină specială sau spectacol caracteristic nu sunt obicinuite în Iaşi şi prin inprejurimele sale.

*

Priveliști publice inportate din alte țări.

Cu puţin timp înainte, şi după începerea veacului al 19-lea, mai mulţi străini, ce se îndeletniceau cu diferite spectacole publice prin ţările apropiete, începură a intra şi în ţara noastră, mai ales în capitala ei, mai întăi cu *panorame*, *menajerii* şi *muzee de figuri de ceară*, cu *decoruri maşinate*, apoi cu mici baratce şi circuri de pînză ori de scînduri, în care se produceau călăreţi, gimnastici, îmblînzitori de animale selbatece dresate şi paiaţi.

Toţi aceştia făceau mare impresie asupra publicului local, care pînă atunci n'avuse prilejul de a vedea decît doar spectacolele dureroase şi sîngeroase ale năvălirilor barbare şi duşmane din diferite epoce.

Deasemenea prin cafenele şi case boereşti începură a se produce diferiţi străini, în *boscării*, *jonglerii*, *danţuri*, *păpuşerii* etc.., ce minunau pe privitori, lumea întreagă făcînd mare caz şi haz cînd vedea pe cîte un turc, grec, neamţ, ori altă liftă, scoţind cordele de zeci de coţi din nas, făcînd să iasă dintr'un ou pus într-o pălărie o găină, ori dintr-o floare un epure, sau de iluzia cucoanelor că năvăleşte apa în casă, ceea ce le silea să'şi rîdice rochiile pînă la genunchi, ca să nu li se ude horbotele dela poale.

Incetul cu încetul însă artele frumoase începură a se distinge tot mai mult în capitala Moldovei, şi, odată cu începutul veacului al 19-lea, lumei ieşane i se deschise un orizont nou pe calea cunoştinţelor de ordin mai superior.

b) Teatrul și Literatura teatrală.

Avusem de mult intenţia de a scrie o monografie specială a teatrului ieşan, pentru care scop am colectat multe acte şi publicaţii vechi, şi încă din 1883 începusem a da în revista *Arta*, ce o înfiinţasem, împreună cu Titus Cerne, fost profesor de armonie la Conservator şi cu Gh. Popovici, actual Director al Şcoalei de Bele-Arte din localitate, o serie de articole asupra vechilor manifestări teatrale şi de literatură dramatică ieşană. Diferite împrejurări nu mi-au îngăduit să isprăvesc această lucrare, cu atît mai mult că, prin 1905 văzînd că dl. T. T. Burada a început în *Arhiva Ştiinţifică şi Literară*, publicarea unei asemenea monografii, destul de bine documentată, am crezut că lucrarea mea, deocamdată cel puţin, nu ar mai avea un rol actual. Deaceia m'am oprit cu cercetările şi adunarea materialului cam pe la jumătatea lucrarei,—şi aşa că acum, dau aici, pînă la o epocă, o parte din lucrarea mea proprie, restrînsă pe cît îmi îngăduie spaţiul în această carte, iar deacolo înainte

311. Vornicul Alecu Beldiman.

nu fac decît a rezuma evenimentele petrecute, şi a compila în multe locuri unele date şi fapte, fie din meritoasa lucrare a D-lui Burada, cît şi din alte cîteva lucrări speciale, ziare şi reviste, publicate în ţară, pe cari le citez fie în text, fie la Bibliografia Cărţei de faţă.

Cronicele şi documentele din trecut, ce au ajuns pînă la noi, nu ne vorbesc de loc despre fiinţa sau macar încercarea unor reprezentaţii teatrale, propriu zise, în Moldova şi capitala ei, înainte de începutul veacului al 19-lea. Fie că arta teatrală a fost aproape necunoscută strămoşilor noştri, fie că nici un străin de prin ţările unde din timpuri mai vechi teatrul era cultivat şi ţinut între instituţiile naţionale de samă, nu s'au încumetat să vie aici şi să încerce a introduce la noi asemenea artă, lucrul e aproape sigur că teatru în Iaşi şi restul ţărei n'a fost, şi că atît Domnii vechi, cît şi boerii cei mari, se mulţămeau la serbările ce dădeau, sau la nunţile ce făceau, cu *meterhanele* sau muzici turceşti, cu *donanmale* sau iluminaţii, cu cîntece lăutăreşti, jocuri populare şi cavalereşti, şi alte asemenea distracţii.

Totuş, dacă resfoim *Letopiseţele Moldovei*, cît şi alte vechi documente sau scrieri relative la istoria patriei, găsim adeseori citate numele de *Măscării* şi *Măscărici*, cari, luate în sensul adevărat al cuvîntului, dela originea sa *Mască*, ne arată că în diferite timpuri, la curţile Domnilor Moldovei, se înfăţişau unii arătători de lucruri năsdrăvane sau caraghioase, ce poate foarte bine să fi avut în ele elemente dramatice, aşa că măscăricii şi măscăriile de odinoară să fi fost vre un soiu de actori şi piese teatrale, reprezentate mai mult sau mai puţin potrivit timpului şi împrejurărilor.

Se mai pomeneşte asemenea prin cronici despre nişte *zicături*, pe la nunţi şi serbări mari, — cari, dacă ar fi să tălmăcim cuvîntul prin modernul *declamaţie*, am putea iarăşi conchide că era şi pe atunci obiceiul de a se face oarecari representări asemănate unei acţiuni teatrale.

Cronicarul *Miron Costin* ne spune că la nunta Ruxandei, fată a lui Vasile Lupu-Vodă, cu Radziwil duce a Lituaniei, în 1645, s'au produs *zicături*, *jocuri* şi *de ţară* şi *străine*... Din alte acte se vede că între asemenea jocuri să fi fost şi niscai actori ori simpli *caraghioji*, (*Acte şi Fragmente* de *Iorga*, I, 211), cari, importaţi din Turcia, nu erau de cît nişte saltimbanci ori paiaţi, cum mai întîlnim azi prin unele iarmaroace, sau nişte tipuri groteşti, mai ordinare de cît vechii actori-paiaţi din teatrele italiene şi franceze medievale. (*Mercure de France*, 1906).

La curtea lui Matei Ghica-Vodă, între anii 1753-56, se făceau adesea mari petreceri, în cari, zice cronica, pe lîngă alte privelişti, se aduceau şi *Evreice cari jucau la curte*, privindule Domnul şi cu Doamna lui. Ce fel de jocuri vor fi executat aceste evreice, asta nu ne-o spune nimene.

Dovezi mai sigure însă despre literatura dramatică în limba romînească începem a găsi de pe la 1769, cînd vel-Clucerul *Constantin Cogălniceanu* traduce din franţuzeşte în romîneşte, o comedie din cele mai nostime ale lui Molière, intitulată *Princesa*

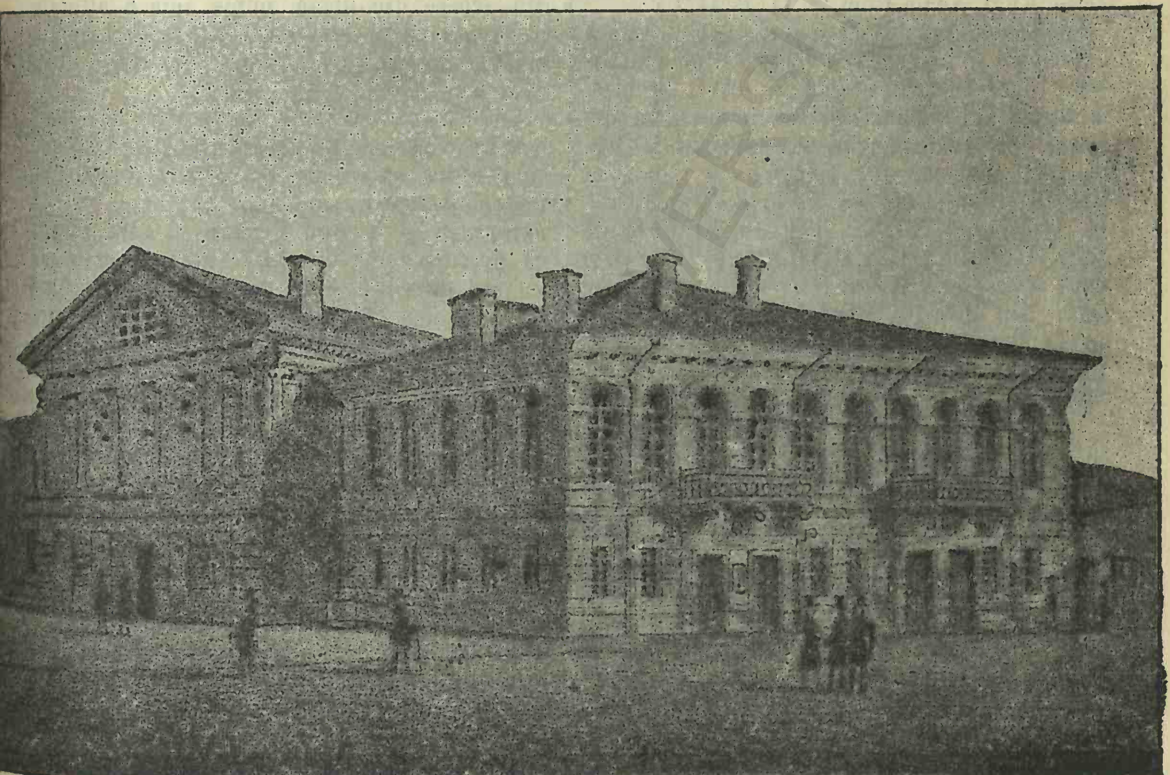
312. Gheorghe Asaki.

de Elida. Constantin Cogîlniceanu era un străbun a lui Mihail Cogîlniceanu (*Arhiva Romănească,* I).

Din această arătare vedem că înainte de mijlocul vecului al 18-lea, se cunoştea şi se preţuia la noi literatura dramatică, şi că deşi nu eram pe atunci încă în contact imediat cu poporul francez şi literatura sa, nu eram însă cu totul străini de producţiile cele mai de samă ale artei franceze.

Ceva mai tîrziu, găsim un alt boer moldovan, cunoscut mai ales prin unele din scrierile sale publicate mai încoace, care se ocupă deasemeni cu traduceri de piese teatrale. Este Vornicul, apoi Mare Postelnic *Alexandru Beldiman,* care traduce un număr însemnat de scrieri teatrale streine, dintre cari probabil o mică parte numai a ajuns pînă la noi.

Am arătat în alte scrieri cum el, pe lîngă importanta-i operă în versuri asupra Eteriei dela 1821, intitulată *Jalnica Tragodie* etc., a publicat la Buda în 1820, *Tragodia lui Orest,* de *Voltaire,* traducere din franţuzeşte. Alte lucrări literare ale aceluiaş luminat boer, ca *Numa Pompilie, Moartea lui Avel* etc., au ajuns deasemenea pînă la noi. Mai interesant însă decît aceste, se găsesc în biblioteca Academiei Romîne, (*Catalog. Manuscriptelor,* de *Bianu şi Hodoş,* 417), două manuscripte, semnate tot de Alexandru Beldiman, datate din anul 1789, Octombrie 5. Dintre aceste, primul conţine traducerea unei piese în trei acte, intitulată *Milosîrdiia lui*

313. Teatrul Naţional dela Copou, inaugurat în 6 Ianuar 1846, ars la 17 Fevruar 1888.

Tit, (*Compătimirea lui Titus*), dramă în trei faceri; al doilea este o altă dramă tot în trei „faceri", care se întitulează *Hosrois, Impărat a Persăii.*

Aceste piese, după cît ştim, n'au văzut pînă astăzi lumina tiparului, probabil nici a scenei; dar ele sunt o dovadă indiscutabilă că inteligenţa romînă, cu mult înainte de epoca renaşterei noastre naţionale şi literare, nu era cu totul neştiutoare şi nepăsătoare de principalele opere ale literaturilor şi artelor cunoscute şi practicate de străinii mai civilizaţi decît noi. Cine ştie cîte alte scrieri literare şi artistice de valoare nu vor fi rătăcind încă printre vrafuri de hîrtii uitate şi colbăite, în diferite case vechi, cine ştie cîte nu se vor fi distrus, fie prin ignoranţă, fie prin pojaruri nimicitoare, ce într'atîtea nenumărate rînduri au prefăcut în cenuşă mare parte din casele vechei capitale a Moldovei.

Străbunii noştri nu vor fi fost atît de inculţi şi analfabeţi precum li se atribuie de mulţi; dar un vînt fatal se vede că a suflat din vremi imemorabile asupra oraşului nostru, vînt care n'a mai contenit nici astăzi încă a sufla din cînd în cînd, şi încă cu multă patimă şi vrăjmăşie.

Intre 1777-1780 pare a fi scrisă o dramă originală, asupra uneia dintre cele mai triste

întîmplări din istoria Moldovei şi în special a Iaşului, — tăerea capului lui Grigore Ghica Vodă, care a îndrăznit să protesteze în potriva cedărei Bucovinei de către Turci Austriacilor. Căci, se găseşte în Biblioteca Universităţei Maghiare din Pesta manuscrisul dramei intitulate *Occisio Gregorii în Moldavia Vodae, tragedie expressa.* Autorul acestei scrieri e necunoscut; de unii se susţine a fi scrisă de Episcopul ardelean Samoil Vulcan, căci pe lîngă exemplarul dela Pesta, se mai află unul asemenea şi în Biblioteca romînească din Oradea-Mare, semnat, sau parafat de acest Episcop. Manuscrisul deşi avînd un titlu latin, e însă în limba romînească, şi conţine, cel dela Pesta 14, ce dela Oradea 12 foi nepaginate. (*N. Densuşianu.* Anal. Acad. Rom. S. II, P. II, I.)

Părerea mea este că mai degrabă această scriere va fi opera vre unui autor moldovan, dacă nu chiar ieşan, — căci, se ştie, că mai multe manuscrise ale unor autori ieşani, pe la începutul veacului al 19-lea, au fost trimese spre tipărire în tipografiile din Budapesta, ca *Tragodia lui Orest*, de Beldiman, *Eraste,* tragedie tradusă de Zoiţa Grigoriu, *(Arta,*1883). etc., şi poate că şi acest *Occisio* să fi fost trimes în acelaş scop, însă, din diferite împrejurări tipărirea să nu se fi putut face, şi manuscriptul să fi ajuns din mînă în mînă cu totul aiurea de cît unde fusese menit să ajungă.

Cîte alte lucrări nu se vor fi pierdut sau rătăcit deasemenea, prin pojarurile ce s'au ţinit lanţ pe bietul Iaşi, cît şi prin distrugerea ori strămutarea arhivelor vechi ieşene, cînd cu diferite invazii streine. Se găsesc şi astăzi în *Arhiva Senatorilor din Kişinău*, peste 4000 de dele, luate din Iaşi de Ruşi la începutul veacului precedent, dele însă în cari se pot afla negreşit preţioase date şi documente ale trecutului nostru.

Un fragment din o piesă în versuri, intitulată *Sardarul din Orheiu*, se găseşte, scris în Iaşi, pe la 1811, ceea ce denotă deasemenea cunoştinţi şi pasiunea pentru literatura dramatică la noi în aceea vreme. (*V. Alexandri, Conv. Literare*, IX.)

*

Cei doisprezece franţuji, şi influenţa lor asupra culturei ieşene.

In epoca ce o descriu, cu toate încercările vorbite de a se păşi pe calea artei şi a literaturei dramatice, lipsea sufletul sau promotorul mai puternic al închegărei unui teatru propriu zis. Nimenea din localnici nu avea pregătirea sau cunoştinţele cerute pentru instalarea şi conducerea unei atari instituţii artistice.

O întîmplare neaşteptată aduse în Iaşi o mînă de oameni străini, cari, posedînd luminile ce de mult luciau în occidentul Europei, căutară a le răspîndi aici, — şi demersul lor fu încoronat de cel mai fericit succes pentru naţiă noastră.

După dezastrul lui Napoleon la Berezina, armatele sale zdrobite şi dezordonate, în retragerea lor spre Franţa se împrăştiară în toate părţile, iar dintre ofiţerii lor puţini putură ajunge să treacă graniţele ruseşti şi nemţeşti înspre apus. Doisprezece dintre aceştia ajunseră să treacă Prutul şi să se oprească în capitala Moldovei, pe la începutul anului 1813.

Din cele ce'mi povesteşte o descendentă a unora din cei doisprezece, aceşti franţuji se numeau: *Devivier, Chefneux, Dr. Perez, Ballif, Raymond, De Lincourt, Pellier, Mouton, Jordan, Bayard, Germont* şi *Quinen.* Unele din aceste din urmă nume pot fi alterate, persoana ce mi-a povestit faptul, înaintată în vrîstă, ne mai amintindu'şi bine toate numele.

Indată ce veniră în Iaşi aceşti imigranţi, boerimea şi chiar Vodă Scarlat Calimah, se grăbiră să profite de cultura şi cunoştinţele superioare ale acestor musafiri neaşteptaţi, şi în scurt timp ei fură aşezaţi ca profesori ori ca guvernori în cele mai bogate familii ieşene, cari toate simţiau nevoia de a'şi cultiva tînăra odraslă prin concursul unor oameni luminaţi din ţările înaintate în cultură.

Unii din franţuji, ca De Lincourt, Bayard şi Chefneux intrară în pensionatele greceşti ale lui Govdala, Cuculi şi Chiriac, iar mai tîrziu deschise un pensionat al lor la Miroslava, lîngă Iaşi. D-rul Perez, ce fusese medic militar în armata lui Napoleon, începu a profesa medicina, iar Pellier, care nu e altul decît vestitul actor francez ce'l întîlnim mai tîrziu la Palays-Royal, şi apoi revenind în Iaşi cu trupe franţuzeşti, instrueşte pe tinerii boeri, pe lîngă alte materii şi în arta declamaţiei teatrale, aşa că, în anul următor chear, 1814, se văd organizînduse reprezentaţii de drame şi tragedii clasice, în pensionatele suscitate. Se reprezintă astfel *Iunius Brutus* de Alfieri, *Moartea lui Cezar* de Voltaire, şi alte diferite piese de samă, în limba franceză.

Cu concursul acestor franţuji, cei mai mulţi din fiii de boeri progresară răpede, şi, dacă pînă la această epocă pătura cultă ieşană era cît se poate de *grecizată*, mulţămită dascălilor greci, ce aproape singuri aveau pînă atunci monopolul culturei moldovene, de aici înainte boerii noştri încep a se *franţuzi.* Prin saloane şi întruniri limba franţuzească înlocueşte răpede pe acea greacă, şi chiar pensionatele vechilor dascăli dispar unul după altul, şi se înlocuesc cu altele dirijate de Germont, Jordan, Quinen, De Lincourt etc.

*

Opera de romanizare a lui Gheorghe Asaki.

Asaki, ce'şi făcuse studiile în Polonia, Austria şi Italia, revenind în ţară, şi văzind însufleţirea tinerimei ieşane pentru cultură şi arte, — care se făcea totuşi în limbi streine, — se gîndi cel întăi să dee o direcţie romînească acestei tinerimi.

Cea dintăi a sa manifestaţie culturală se vede a fi silinţa ce'şi dă imediat de a organiza representaţii teatrale în limba ţării, şi a deprinde pe „simpatrioţii sei" să nu dispreţuiască această limbă, ci din potrivă să o slăvească cît se poate mai mult. „In o epohă de străinomanie, la 1816, zice Asaki, (*Gazeta de Moldavia*, 1850), am înfiinţat un teatru de soţietate în casele Hatmanului Constantin Ghica, boer generos şi iubitoriu de cultură. Actorii erau fii şi fiice acelor întăi familii, *care reprezentau piese franceze.* Acestora am încredinţat însărcinarea, pe atunci sumeaţă, a face *o breşă în acea străinomanie*, adresînd limba patriei către inimi patriotice. Şi fiind că prea mult ar fi fost a vorbi de odată romîneşte despre evenimente eroice sau despre intrigi de saloane, care atunci numai în limbi străine se urzeau, Muza modestă s'au fost învăscut în veşminte cîmpene, şi cu ajutorul acestui prestigiu şi a costumului naţional, cel mai pitoresc pentru păstori, inimile s'au încîntat, şi auzul au început a se dumesnici cu limba, ce în aceea epohă o numeau *dialect*. Impresia acestei reprezentaţii au fost plăcută. Cuvintele cele naive a lui *Mirtil şi Hloe*, (prima piesă jucată în limba romînă) ce căpătară nou merit prin graţia şi talentul junilor diletanţii, mult timp au resunat în cercul societăţilor."

Succesul întăei încercări teatrale a tinerimei ieşene fu foarte îmbucurător, dar, de scurtă durată; împrojurări politice, în vremile acele tulbure, împiedecară continuarea operei începute. In 1817 se mai încercă una sau două reprezentaţii în limba ţării, tot cu concursul tinerimei nobile, şi însuşi Asaki apăru pe scena improvizată, rostind un fel de prolog de deschidere, în versuri înflăcărate, cari sunară astfel:

In un timp de ovelire, pe cind limba cea Romină,
Din palaturi interită se vorbea numai la stînă,
Nobili, Voi, de neam şi cuget, sfărămind a sale fere,
Vorbit-aţi întăi c'acia ce ni dau pine şi miere,
Ş'aţi vădit in astă piesă c'a lor inimi nu sint mute
La respect, la cunoştinţă, la amor şi la virtute; etc.

Şi în 1818 se mai făcură asemenea încercări de tinerimea locală, — despre care nu mai putem găsi amănunte, nici afla vre-o continuitate.

Gheorghe Asaki în această vreme scrie chiar o tragedie originală, intitulată *Mihai Eroul Romănilor*, dar care n'a putut vedea lumina rampei din diferite greutăţi întimpinate, — iar, cu prilejul focului celui mare din 1827, manuscrisul arse şi el, fără să mai rămîe din trînsul nici o amintire. (*M. Coyîlniceanu, Romänische oder Walachische Sprache*).

După tulburările întîmplate la 1821, (Eteria), şi după ce ordinea fu restabilită, sub Domnia lui Ioniţă Sturza-Vodă, nu se mai făcură alte încercări de teatru romînesc, timp de cinci ani, cît Gheorghe Asaki fusese numit Agent al Domnitorului Moldovei la Viena, dar îndată ce acesta se reîntoarse în Iaşi, încercările începute la 1816 fură reluate; însă după representarea unor piese ce nu tocmai plăcură... Consulului Rusesc din Iaşi, Ioniţă-Vodă dojeni serios pe tînărul şi înflăcăratul literat Asaki, sub cuvîntul că prin asemenea jocuri sau reprezentaţii teatrale poate *strica caracterele fiilor de boeri*! (*Ecoul Moldovei.* April, 1905).

*

Trupele străine ce joc în Iaşi pe la începutul veacului.

Dacă teatrul romînesc prinde foarte încet loc în moravurile şi distracţiile atît ale boerilor cît şi ale populaţiei de pe atunci, unii saltimbanci străini sau chiar actori din cei de mai pe urmă treaptă, rătăcind prin diferite părţi ale Europei, se abat din cînd în cînd şi prin capitala Moldovei. Astfel vedem că pe la 1809 se găseşte în Iaşi o trupă teatrală *rusască*, sub direcţia unui *italian*, Gaetano Magi, care întocmeşte un teatru special, în care joacă până în 1812.

După trupa rusască, vine în Iaşi prin 1819—21, o trupă *nemţască*, care însă joacă nu în teatrul lui Magi, ci într'un salon mare al Logofătului Grigore Ghica, lîngă Curtea Domnească, frate cu acela probabil în casa cărui se jucase prima piesă romînească *Mirtil şi Hloe*.

Pe la 1826 o trupă *franţuzască* se abate deasemenea prin Capitala Moldovei, jucînd piese de un caracter cu mult mai prejos decît cele ce se încercase de tinerimea ieşană, cu draci, focuri bengale, salto-mortale, masalale etc., cum şi unele *pantomime italieneşti*! Poate că această trupă să fi jucat în casele boerului Canta, apoi ale d-rului Perez, de la Copou, unde se notează că a fost improvizată asemenea o sală de teatru, şi poate că apropo de această trupă, zice doctorul Teodor Stamati, mai tîrziu, că teatrul franţez, aicea în Eşi, s'au înfiinţat din *acrobanţi* sau *comedianţi* (clovni) cari mai întăi se produceau pe cai în parcuri de scînduri (circuri), după aceia şi în teatru *numai pe frînghie* şi *prin pantomine*, pînă ce prin ajutoruri însemnate şi prin ostenele au ajuns a se perfecţiona... în cari totuşi au fost de mai multe ori *şucraţi!*" (*Alb. Rom.* April, 1840). Ştiau doar

ieşenii şi pe acea vreme a şuera... la teatru, poate mai îndemînatec decît azi chiar!

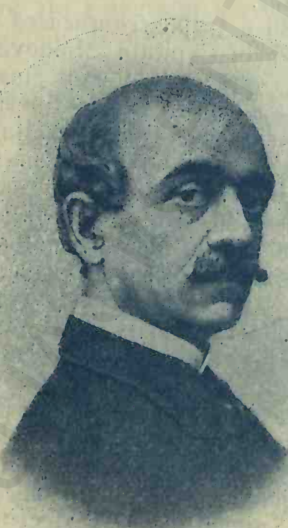
Tot în 1826, vine în Iaşi un *prestigiditator* celebru, *Bosco*, care impresionează aşa de mult publicul local, încît se adaptează în urmă-i, după numele său, cuvîntul *boscărie*, ce intră şi rămîne şi astăzi în limba romînească. (*O. Lugoşianu*, *Boscărie şi o Serbare la Iaşi*).

O altă *trupă franţuzească* de comedii şi vodevile, sub direcţia a doi fraţi *Fouraux*, soseşte în Iaşi, în anul 1832, şi ne mai găsind sălile de teatru clădite sau împropizate de Magi şi celelalte trupe trecătoare precedente, preface nişte mari case boereşti, din centrul oraşului, a lui *Aga Lascarachi Costachi*, poreclit *Talpan*, lîngă biserica Dancu, într'o sală de teatru, cu staluri şi partere, trei rînduri de loji şi galerii, frumos împodobite, unde dă apoi diferite reprezentaţii o serie de ani, sub firma de *Théâtre de Variétés*. Probabil că sosirea acestei trupe în Iaşi trebue să fi fost pricinuită prin stăruinţele lui Pellier, care se reînturnase la Paris, şi, bazat pe cunoştinţele ce avea în Iaşi, făcu pe actorii francezi citaţi să se aventureze în acest oraş, aşa de departat de Franţa, faţă cu mijloacele de transport de pe atunci. E posibil caşi Pellier să fi însoţit trupa lui Fouraux, dintre a cărui actori se citează la început numai dl. şi d-na Laman.

Pentru această nouă sală de teatru se zugrăvesc decoruri proprii de pictorul italian *Livaditi*. Cortina reprezenta cele *nouă Muze*, fiecare cu atributul

315. Afişul representaţiei primei piese scrise de Vasile Alexandri.

314. Vasile Alexandri.

seu. Sala se lumina cu lumînări *de său*, şi în fiecare antract cîţiva slujitori intrau în sală, înarmaţi cu *mucări* mari, cari executau mirositoarea operaţie a *tăerei mucurilor*. (*Albina Rom.* 1837).

In cursul iernei 1832—33 se joacă diferite vodevile şi melodrame, între care *Toni sau Neguţitor de răţe*, în 2 acte, *Treizeci de ani sau Viaţa unui Jucător de cărţi*, în 5 acte, piesă care s'a mai reprezentat pînă în epoca de faţă, *Drelindindin*, o farsă copilărească, etc.

In cursul lui 1833, mai sosi însă în Iaşi o altă trupă franţuzească de comedii, sub direcţia unui artist *Jules Hette*; dar, precum nu se găseau în oraş două săli de teatru şi nici publicul iubitor de spectacole de aicea nu putea susţine în acea vreme *două* trupe, acestea se uniră şi continuară ast-

6. Millo in rolurile lui Chir Gaitanis, Moise Orindariul, Herşcu
Boccengiu, Friserul din Balul Slugilor, Mama Ilinca din Drumul
de fier, Kera Nastasia, Barbu Lăutaru, Baba Hârca.

fel împreună să joace cîţiva ani în Iaşi.

In trupa cu care venise Hette se aflau ca artişti *Momenet*, care juca sub numele de Valery, (a cărui fiică, mai tîrziu cunoscută sub numele de *Nini Valery*, jucă apoi în teatru romînesc cu mare succes rolele de subretă); Eugen Hette, Bergeron, D-nele Emilie Lebrun, Righetti, Anne Hette, Eugénie Hette şi Celestine. Şef de orchestră era Righetti. In repertoriul lor figurau opere cunoscute în lumea literară ca *Fra Diavolo*, *La Dame Blanche*, *Jean de Paris*, *Robin de Bois*, *Le Rendez-vous Bourgeois*, *Le Tableau parlant*, *Le Petit Matelot*, *Le Châlet*, *Les Talents à la mode*, *Tonny*, *Le pouvoir et la simpathie*, *Marie*, etc., ceea ce dovedeşte că această trupă avea elemente de valoare, şi ieşenii aveau prilejul a privi unele din cele mai frumoase bucăţi ale teatrelor franceze (*D. C. Olănescu, Teatru la Români*. II).

Ce ne spune Costaki Negrutzi despre începutul teatrului şi societatea ieşană, în 1832-38.

Am găsit între hîrtiile bătrînului Teodor Codrescu, şi am publicat încă din 1886 în revista *Familia* din Transilvania, o scrisoare a literatului Costaki Negrutzi, din 1838, adresată lui Gheorghe Asaki, prin care se oglindeşte starea intelectuală a societăţei de pe atunci, cît şi chipul cum s'a primit de ieşeni cele dintăi representaţii teatrale propriu zise, începute de franţujii fraţi Fouraux, din care intercalez aici cîteva părţi interesante. Lucrurile spuse şi aprecierile făcute de Negrutzi ne aruncă o lumină vie asupra trecutului nostru.

„Teatrul Naţional, zice Negrutzi lui Asaki, a început sub a d-tale priveghieare, şi prin care ne-ai arătat, că limba noastră nu e mai puţin primitoare de armonie decît italiana. Sermanul Teatru! El samănă cu pruncul mic, frumuşel, nevinovat şi — bolnav de strîns (iartă-mi mă rog această comparaţie băbească); şi unde avea trebuinţă de o bună căutare, de abia ivinduse s'a stîrnit in cap o droae de duşmani straşnici şi puternici: jumătate de logele rangul I, parte din bonuăruri, ba încă duşmănia asupra lui începuse a molipsi şi logele de sus, şi amenința a se sui pînă la Paradis. Putea el să se împotrivească la atîţa vrăjmaşi? Noi sîntem de o fire foarte deşanţată; ne place a maimuţi pe străini şi a ne defăima pe sine.

Aşa dar am fost pe rind turcomani, grecomani, sau Domnul ştie ce incă; acum din mila lui D-zeu sîntem francesomani; poate curînd vom trece

317. Matei Millo.

şi Manha în vr'un balon aerostatic, şi atunci ne vei vedea anglomani.

Cînd la 1832, fraţii Furo au făcut la noi o sală de teatru, îţi aduci aminte cum ne grămădiam la intrat? Cum rîdeam cind vedeam pe *Piero* mîncînd luminare, şi cum oftam văzînd manechinul lui *Arlechin* înproşcat dintr'un tun de lemn *Buuuuuu!* Ştii cum resuna sala de aplause cînd juca M-me Baptiste *pe funie* pasul numit: *Nec plus ultra?* Indată însă ce s'a representat vodevilul *Derlindindin* n'am vrut să mai vedem nici Piero, nici Arlechin, nici pasul numit *Nec plus ultra*; am cerut vodevile. Bieţii franceji trebuiră să ne facă pe plac. O, atunci era de minune! Nişte versurele potrivite pe cadenţa unei galopade ne încînta. Arieta: *Te souviens-tu*, ne făcea să lăcrămăm. Privind pe *Grenadirul* francez pe scenă, ne făcuserăm napoleonişti!

Intr'o asemenea esaltaţie aflîndune am uitat că sîntem la Iaşi, şi am început a pofti opere şi drame monstruoase. Am omorît şi pe Scrib, cum omorîsem pe Arlechin. Apoi cum socotea cineva ca să ne placă un teatru romînesc?

Rezoanele noastre erau mai tot acele ce le avea parte din parterul Bucureştilor, pe cari cu mult gust ni le spune un tînăr poet romîn: „Pînă acum nu sînt nebună," zice d-na B. cătră d-l A. care o întrebă de a fost la representaţiile romîneşti:

Pînă acum nu sînt nebună ca să hotărăsc să merg
La un loc unde bacalii şi cismarii toţi alerg.
Fi Donc! cu astă idee poate vrei ca să glumeşti!
La Paris se dau vre-odată vodevile romîneşti?
Caliope, Andronescu, se pot socoti actori,
Vrednici ca să mulţumească nişte nobili privitori?
Şi-apoi ce să vezi acolo? să asculţi pe un actor
Care face romîneşte declaraţii de amor!
Me horreur! au ei idee ce va să zică bon-ton?
N'ai auzit, soro dragă că lui Jean i zic Ion! etc.

Ce mai poate rămînea cuiva a zice după asemenea rezoane:

un teatru unde merg bacalii,
unde se vorbeşte de amor romîneşte,
unde lui Jean îi zic Ion... ce groază!

Pentru ca s'avem însă un teatru naţional, care-l doresc cinci părţi din publicul ce merge la teatru, ar trebui ca muncipalitatea care dă pe an opt sute de galbeni, să fie îndatorată a da odată pe trei ani banii înainte, şi cu suma asta cumpărîndu-se de veci localul şi zidirea teatrului, ar rămînea acaret a statului. Atunci teatrul moldovan închipuindu-şi un venit statornic dela închirierea bufetului şi a odăilor de jos, dela reprezentaţiile pe sară a atîţi Ercoli, fantasmagorişti, baletişti, danţaşi pe funii şi alţii cari *plouă la noi*, şi alăturindu-l pe lîngă venitul abonamentului şi a antrelei, ar putea ţinea actori şi un Conservator pentru învăţarea lor; ar putea col puţin de două ori pe săptămînă representa piesele sale, piese alese şi potrivite cu gustul publicului, elegante nu triviale, comice nu bufoane (căci romînul nefiind măscăriciu, nu-i place bufoneria,) tragice nu sîngeroase, făr a fi împănate de-ocamdată de cînticele, căci nu vrea cîntec moldovanul, pentru că n'are poftă de joc. Iar cît pentru a şesea parte a publicului teatral, pentru lumea frumoasă (le beau monde), de vreme ce trebue numai decit un teatru francez, te întreb, care trupă, d'al de care am avut pînă acum, n'ar fi bucuroasă şi mulţumită a juca cînd i se va da gratis sala teatrului, beneficiul balurilor măscuite, decorurile şi celelalte accesorii? Apoi după trei ani, municipalitatea va putea earăş da cîte 400 galbeni unei trupe străine sau romîneşti, şi isprava acestui proiect ar fi că: Statul ar avea o sală de teatru, publicul o petrecere care să-i împrăştie alte gînduri răle, Muncipalitatea un folos de 400 galbeni pe an. O trupă romînească s'ar forma şi de actori străini n'am duce lipsă..."

Aşa încheie Negrutzi scrisoarea sa; multe lucruri din cele spuse de el la 1838 mai au rostul lor şi astăzi încă.

*

Incercări de creare a unui teatru local de diletanţi.

Tinerimea ieşană începînd a se hrăni tot mai mult de educaţia şi instrucţia occidentală, prin profesorii şi guvernorii străini de care am vorbit, de cari mai fură importaţi un număr însemnat de diferite familii boereşti, prin impulsul dat de trupele străine, cum şi prin cîţiva din cei ce fusese duşi ca să'şi facă studiile în străinătate, caută să creeze un teatru local, — ca să nu zicem deodată naţional. In 1833, se înjgheabă astfel o mică trupă de diletanţi ieşani, cari joacă o piesă, cu subiect aproape naţional —de un autor ce nu'l cunoaştem, — *Timur Hanul Tatarilor*, — însă în *limba germană*, şi aceasta în beneficiul Capelmaistrului gvardiei moldoveneşti *Haerfner*, care era neamţ. E probabil că diletanţii de cari vorbim au fost recrutaţi mai cu samă din colonia germană locală. Dar, nu mult după aceasta, aceiaşi actori improvizaţi, - - poate şi alţii, însă tot locali, reprezintă o dramă în limba italiană, *La Didone Abandonata*, de Metastasio. Se deosebesc D-l şi D-na Livaditi, D-na Cheminger şi Nicoleti, cari recitează foarte bine versurile. (*Alb. Romănească*. 1833).

La una din representaţiile date în Teatrul de lîngă biserica Dancu, azistă, prin Fevruar 1833, şi un Ambasador al Porţei Otomane, *Muşir Ahmed Paşa*, lucru care impresionează societatea ieşană. (*Buletinul Oficial*, Fev. 1833).

Cînd luă sfîrşit ocupaţia rusască a Moldovei, şi cu prilejul plecărei din Iaşi a gu

vernatorului rus Kisseleff, boerimea ieşană organizează, sub conducerea lui Gheorghe Asaki, o mare serbare în zilele de 10 şi 11 April 1834, dînd, în ziua dintăi o reprezentaţie *teatrală şi muzicală*, în sala Teatrului *franţuzesc*, sub titlu „Serbarea Păstorilor Moldoveni".

Intre persoanele ce luară parte la această reprezentaţie se găseau fiii de boeri *Costache Negri, M. Cogălniceanu, V. Alexandri, Al. Mavrocordat, N. Docan, Vârnav, M. Millo*, cari toţi erau povăţuiţi de Gheorghe Asaki, ce era mult mai în vrîstă. Fiind că această representaţie a diletanţilor ieşeni reuşise pe deplin, Mihai Sturza-Vodă dărui fiecărui interpret cîte un frumos ceasornic de aur, şi le aduse cuvinte de laudă pentru sforţarea şi talentul lor.

S'au mai dat apoi şi alte cîteva reprezentaţii, de către aceşti diletanţi, în teatrul improvizat în casele boerului Canta, dela Copou, unde şi pela 1835, mai jucau în răstimpuri diferite trupe teatrale trecătoare italiene, nemţeşti sau franţuzeşti, ce dădeau acolo mai mult comedii sau farse, cari, prin mimica şi jocul de scenă se făceau înţelese chiar de acei ce nu cunoşteau nici o limbă străină. (*Jertfa lui Costachi Negri*. Buc. 1912).

In 1835, sub impulsul tînărului aristocrat *Matei Millo*, societatea ieşană dă o reprezentaţie de binefacere în limba romînă, în care se joacă *Un poet romantic*, comedie în versuri compusă atunci de Millo, şi *Postelnicul Sandu Curcă*, o altă comedie în proză de acelaş. (*G. Vîrnav Liteanu*, în *Conv. Lit.*, IX).

Acest tînăr Millo, care mai tîrziu trebuia să devie cel mai de samă artist comic al ţărei noastre, era fiu de boer mare, şi îndată după debutul său, şi poate tocmai spre a'l abate dela pasiunea sa pentru teatru, fu trimes prin stăruinţa familiei lui, cît şi ca *bursier* al Statului, în Paris, ca să'şi complecteze studiile. Ce-o fi studiat acolo tînărul, nu se prea ştie; dar cînd reveni în Iaşi, pe la 1840, el era un actor desăvîrşit.

In 1835 se începe şi tipărirea în Iaşi a unor piese traduse din diferite limbi streine, ca *Uniforma Feldmarşalului Velington*, comedie într'un act, de August de Kotzebe, tălmăcită de Samoil Botezatu, profesor de limba germană la gimnazia Vasiliană, (romîn bucovinean), *Amestecătorul în toate*, comedie în 3 acte de I. F. Iunger, etc., piese cari au fost jucate de diletanţii ieşeni.

La 1836 se formează o societate de iubitori ai artei dramatice, şi înfiinţază o şcoală pentru diletanţi, numită *Conservatorul Filarmonic-Dramatic*, la care se înscrise multe *dame* şi *tinere* şi *tineri*, cari la 23 Fevruar 1837 dădură prima lor reprezentaţie, cu piesele *Lapeirus* şi *Văduva vicleană*. Alte reprezentaţii urmară apoi la deosebite intervale, cu piese diferite, atît drame cît şi chiar *opere*, pînă în 1838, cînd se desfiinţă acel Conservator, despre care voi vorbi mai amănunt mai departe.

In acest interval mai mulţi autori se ocup cu scrisul a diferite piese în romîneşte, atît originale cît şi traduceri. Samoil Botezatu scrie sau copiază în 1837, o piesă în 2 acte, *Petru Rareş*, al cărei manuscris, netipărit pînă astăzi, se găseşte acum în Academia Romînă din Bucureşti,—unii susţinînd că piesa ar fi de Gh. Asaki; Banul Ioan Tăutu traduce în 1838, *Tragedia lui Lentor* şi a lui *Sapor*, în versuri, care de asemenea se găseşte în manuscris nepublicat la Academie. (*Buciumul Român*, I, şi *Catalog manuscris Acad.*).

Se mai tipăresc în Iaşi pînă la 1838, *Socrates*, dramă în 5 acte de Voltaire, tradusă de Scriban, *Erast*, dramă pastorală de Gesner tradusă de Alecu Cuza, *Estella*, pastorală de Florian, tradusă de Costache Strat, *Sgîrcitul*, comedie în 5 acte de Molière, tradusă de acelaş, *Cornetul*, dramă, tradusă din nemţeşte, de M. Vitlimescu, *Critica Şcoalei Femeilor*, comedie de Molière, tradusă de Gheorghieş Iamandi, etc. (*Uricariul*, IX.)

După cum se vede pasiunea publicului ieşan pentru desvoltarea teatrului romînesc era puternică, şi se manifesta tot mai mult, dar şi teatrul străin era îndestul de cercetat, mai ales de clasa boerească, care se franţuzeşte necontenit, cu cît se părăseşte, ca o tearfă zdrenţuită, limba grecească, ce trona odinioară la Curte şi în toate casele familiilor nobile.

*

Concurenţa trupelor străine: Actori, Saltimbanci, Călăreţi, Comedianţi, Boscari, etc.

Ca să poată propăşi însă teatrul naţional, avu a lupta mult cu concurenţa ce-i făcea nenumărate trupe străine, de toate calităţile, ce începură a năvăli în Iaşi fără răgaz.

Rînd pe rînd vedem sosind şi expunînduse în oraşul nostru prin 1836, familia *Avram Pruzniţi* (Broschnitz) comedianţi; *Iosef Luzaki* (Luzzati) cu 10 oameni şi „cu momiţele sale"; *M-me Dibam* (de Bach), cu familia, „pentru gimnastică ce are a se arăta în *Curtea arsă*..."; comediantul *Hanrih Dalot*; etc. In 1837 Consulul Galic (Francez) roagă Eforia să învoiască lui *Gutbart Jilber* (Gilbert), a „înfăţoşa pe teatrul din Eşi o representaţie de *tururi* de tărie şi herculeane". (*Dosar Efor.* 32/27). Un *Carol Slavici* deschide o *Cozmoramă* în dughenile Paşcanului; *M-me de Bah*, cu voltijorii d-sale dă representaţii şi în 1837, iar Madama Brozneţ, cu compania sa, desfătează publicul cu *comediile sale, la Hanul lui Ilie Ar-*

318. Neculai Luchian în Lefebre, din *Două Despărţenii.*

manul, prin August 1840, şi alţii asemenea.

Toate aceste spectacole, la o populaţie mărginită şi puţin luminată cum era atunci cea a Iaşului, pricinuiau desigur o bună stingherealâ pentru desvoltarea artei naţionale; s'apoi, după cum se vede, nici Ocîrmuirea nu prea ţinea mult la propăşirea artei naţionale, căci solicitată a subvenţiona şcoala creată pentru teatru şi musică, refuză ori ce sumă, şi în schimb, dă poruncă Eforiei orăşăneşti să dee 600 galbeni pe stagiune trupei franţuzeşti a lui Fouraux, care joacă in 1837-38, avînd între artişti şi pe vestitul Pellier. Totuşi femei artiste nu erau decît două in trupă, şi bărbaţi iar erau puţini, şi jucau numai de două ori pe săptămînă.

In Septembre 1838 soseşte în Iaşi o nouă trupă franţuzească, sub direcţia actorilor *Teodore* şi *Paolo Ciabati*, compusă din 10 bărbaţi şi 8 femei, plus muzicanţi şi alt personal de serviciu. Intre actori regăsim pe Pellier, apoi alţii noui: Filhol, *Hyacinte* (de asemenea o celebritate dela Palays-Royal din Paris), Alphonse, St.-Jules, Cauvin, D-nele Desirée, Filhol, Mandelly, Caroline etc.

*

Costachi Caragiali vine din Bucureşti şi înjgheabă o trupă teatrală stabilă.

Ceea ce nu putură face elementele culte locale, fu dat să fie injghebat de un tînăr actor venit în mod întîmplător din Bucureşti, unde avusese prilejul de a învăţa arta dramatică cu Aristia şi alţi organizatori ai teatrului romînesc, ce luase un avînt mai puternic în capitala Munteniei.

Aşa în primăvara anului 1839 soseşte în Iaşi tînărul *Costache Caragiali*, şi propune Cîrmuirei să organizeze el, cu diletanţii locali o trupă teatrală romînească; dar, cererea nu i se admite, şi el se vede nevoit să plece la Botoşani, unde uninduse cu cîţiva tineri romîni de acolo, dădu cu mare succes mai multe reprezentaţii, sub impresa unui antreprenor de cofetărie şi locantă din Iaşi, *Nicolini*.

Aflînduse apoi în Iaşi de talentul lui Caragiali şi efectul ce-l produsese în Botoşani, fu invitat să revie aici, şi i se încredinţă conducerea artistică a mai multor elevi de ai Academiei şi tineri ce voiau să se destine artei dramatice. Caragiali se angajă să dee 12 reprezentaţii în limba romînească, alcătuite din piese *comice*, din *melodrame*, şi chiar *tragedii*. Şi în 16 Septembre 1839, cu artiştii improvizaţi în localitate, dădu cea întăi reprezentaţie cu piesa *Saul*, tragedie în 5 acte de Alfieri, tradusă din italieneşte de C. Aristia.

Relativ la această reprezentaţie, Gh. Asachi prin organul său *Albina Romînească*, (Sept. 1839), arată că ea făcu un bun efect în public, atît prin jocul actorilor improvizaţi, cît şi prin accesorii (decoruri, costume etc.), toţi interpreţii dispunînd de *talentul* şi *calităţile fizice necesare unor viitori artişti dramatici.*

Au ţinut rolurile principale: Caragiali care juca pe *Saul*, Dim. Gusti pe *David*, Ion Poni pe *Avner*, Dim. Gherghel pe *Ionatan*, D-ra Poni pe *Micol*, fiica lui Saul, Luchian şi alţii. In celelalte reprezentaţii mai jucară şi tinerii Teodor Teodorini, Sandu Bonciu, Pandeli, Jan, D-ra Lang etc.

319. Neculai Luchian în rolul lui Tupinel, din *Omul care'şi ucide femeea.*

„Planul acestei interprinderi a fost mare, zice Mihai Cogălniceanu, într'un articol consacrat teatrului, în revista sa *Dacia Literară*,—dar isprava mică. Publicul a încurajat mult. S'au jucat traduceri din nemţeşte şi franţuzeşte.... Dar, trebuesc aduse imbunătăţiri ca să nu mai fie teatrul *o păpuşărie*, precum şi nici un local de speculaţie".

Intre piesele jucate de Caragiali cu trupa lui, fu una intitulată *Furiosul*, un fel de dramă-comedie, improvizată de Caragiali după *Don Chijote dela Mancia* a lui Cervantes. Unii credeau că e o traducere din limba italiană, dar nu, zice I. Eliade Rădulescu, (*Curier Romînesc, 1845*), aceasta era o simplă imitaţie *prelucrată* şi *prelungită*, astfel ca să ocupe oarele unui spectacol.

Un contract în regulă se închee cu Caragiali pentru conducerea reprezentaţiilor romîneşti pe timp de patru ierni. Apoi printr'un ofis Domnesc se institui la 27 Fevruar 1840, un *Comitet teatral*, compus din *Costachi Negrutzi*, Preşedintele Eforiei orăşăneşti, Adjutantul Domnesc căpitanul *Mihail Cogălniceanu*, Provizorul şcoalelor Căminarul *P. M. Cimpeanu* şi Comisul *Vasile Alexandri*, sub preşedinţa însuş a *Ministrului Instrucţiei publice*. Trupei franţuzeşti i se acordă o subvenţie de 600 galbeni, iar celei romîneşti 200 galbeni; ambele trupe însă urmau să se conducă de acelaş comitet şi chiar de aceiaşi impresă, aşa că Caragiali, deşi era conducător *artistic* al trupei romîneşti, dar administraţia o avea D-na Frisch, directoara *trupei franceze* din acel an, care era în acelaş timp o celebră cîntăreaţă de operă italiană.

La 18 Noembrie 1840, trupa romînească deschise o nouă stagiune teatrală, în care trebui să se joace o serie de douăsprezece reprezentaţii, compuse din comedii, drame şi tragedii, (*Alb. Românească*, 1840), conform angajamentului făcut de Caragiali, începînduse cu piesa *Farmazonul din Hîrlău*, comedie în trei acte de A*** V***, care se jucă cu mult succes.

Aceasta e cea dintăi piesă cu subiect romînesc ce o găsim anunţată că s'a jucat de trupa lui Caragiali, şi după cum s'a văzut mai apoi, ea a fost şi cea dintăi încercare dramatică a lui Vasile Alexandri, care în urmă ne-a dat atîtea cap-de-opere pentru teatrul nostru naţional. Şi dacă autorul nu ş'a dat numele pe afiş din capul locului, asta se explică prin faptul că piesa aceasta, scrisă din graba condeiului, spre a satisface mai curînd gustul publicului care începea a cere şi lucrări originale, pe lîngă traducerile din nemţeşte, franţuzeşte sau italieneşte, ce se jucau pînă atunci, Alexandri o toporî fără multă sinchiseală.

Că această piesă aparţine lui Alexandri, o mărturiseşte el însuşi, (prefaţa din *Opere complecte*), dar, zice dînsul, această piesă, împreună cu *Spatarul Haţmaţuchi*, comedie în versuri şi *Cinovnicul şi Modista*, s'ar fi perdut, şi aceasta ar fi cauza că nu le-a publicat între scrierile sale complecte. Totuş *Farmazonul* nu putea fi considerat ca perdut, de oarece el a fost tipărit într'o broşură, cu slove vechi, pe timpul cînd s'a şi fost reprezentat.

Dacă Alexandri nu ş'a retipărit mai tărziu această lucrare a sa, şi n'a crezut-o vrednică a figura între operele-i complecte, el a avut o raţiune puternică, căci *Farmazonul din Hîrlău* este o încercare numai,

320. Gabriela Luchian, născută Negroni.

puţin demnă de marele nostru poet, atît ca limbă cît şi ca compoziţie.

Am reprodus în facsimile afişul primei reprezentaţii a *Farmazonului din Hîrlău*, pe care l'am găsit din întîmplare într'un vechi ceaslov, ce l'am cumpărat de la un anticvar. Compoziţia tipografică a afişului încă merită a fi observată, întrucît pe atunci arta tiparului era destul de puţin dezvoltată în ţară la noi.

După aceasta reprezentaţiile romîneşti au urmat regulat, odată pe săptămînă, deşi aveau să se lupte cu efectul cel priincios ce lăsau reprezentaţiile teatrului francez, căci plăcerea publicului ieşan de a auzi în limba naţională *producturi* dramatice, se vedea la fiescedată, şi aceasta a fost îndemn diletanţilor... (*Alb. Rom.*, Ian. 1840).

S'au mai jucat în acea iarnă: *Elevul Conservatorului*, o comedioară prelucrată de Spatariul Costachi Negrutzi, și vodevilul *Grădinarul orb, sau Aloesul înflorit*, tradusă după Kotzebue de Logofătul Ioan (Ienachiță) Văcărescu, în care s'au cîntat mai multe arii și duo-uri din *Pira'a*, *Norma* și alte opere, cu un succes foarte mare. „Cu talentul și plecările ce au mădulările acestei interprinderi, sîrguindase a copia *modelurile ce au în actorii franțezi*, la declamație, cum și la gesticulații și celelalte accesorii, zice Asaki, Teatrul național poate din zi în zi să se îndeplinească prin statornica învățătură și să întemeieze a sa ființă spre plăcerea și lauda nației".

Asemenea s'a jucat, în beneficiul lui Caragiali (6 Febr. 1840), drama *Furiosul*, prelucrată de beneficient, pe care Asachi o declară ca text al unei opere de Donizetti, avînd introduse și o sumă de arii din o asemene operă. S'au hărăzit de public la sfîrșitul reprezentației lui Caragiali o cunună de flori, o pungă cu 86 galbeni și o alisidă de aur, pentru care beneficientul au răspuns publicului: „Cel mai puternic lanț ce mă leagă de acest pămînt este a mea mulțămire, și părăsind de astăzi titlul de *cozmopolitan*, în veci *mă fac moldovan*"!

Au urmat apoi piesele *Inșelătorul înșelat*, comedie localizată de Samoil Botezatu, *Spatariul Hatmațuchi*, de Vasile Alexandri; *Cinovnicul și Modista* de acelaș; *Nenorocita pețire a Boureanului*, prelucrată după Kotzebue de Sam. Botezatu, *Boerinul întăia oară în Capitală, sau Intermezzo*, tot prelucrare după Kotzebue, *Vicleniile lui Scapin*, traduse după Molière, *Iorgu dela Sadagura* de Alexandri, *Duelistul*, comedie cu cîntece de M. Millo, (manuscrisul la Academia Romînă), etc.

Asupra unora din aceste reprezentații gazeta locală, arătînd că publicul nu precupețește aplauzurile necontenite tinerilor actori, crede totuși că un studiu mai adîncit este de dorit, și că *diletanții* să declameze potrivit cu haractirul ce'l reprezentează. S'ar părea din aceste vorbe că declamațiile tinerilor actori ieșeni întreceau cu mult marginile intonațiilor obicinuite omenești, așa că dela sublimul unei acțiuni dramatice sau tragice, ei pășeau cam repede la... ridicol.

In vara anului 1840, guvernul încredințează administrația trupei locale, ca și supravegherea celor streine, unui comitet compus din Costachi Negrutzi, Vasile Alexandri și Mihail Cogălniceanu. Aceștia își asigură pe deoparte concursul lui Joseph Fouraux, care pleacă la Paris ca să-și refacă trupa și să recruteze noi elemente mai de samă. Se anunță apoi 75 reprezentații franțuzești și 25 romînești pentru stagiunea 1840—41.

Tot în 1840 se tipărește în Iași, editată de Mihail Cogălniceanu, comedia în 5 acte *Democrit*, de Regnard, tradusă în versuri din limba franceză de profesorul Daniil Scavinschi, ceia ce dovedește mai mult interesul ce începe a se dezvolta în public pentru repertoriul clasic francez.

Caragiali rămîne tot principalul interpret al trupei locale, în stagiunile 1840—42, dar i se ia cu totul administrația, care se încredințează de comitet diferiților directori ai trupelor streine ce s'au succedat, ca M-me Frisch, Luzzati, Massé, etc. Se mai adaug cîteva persoane noi între actorii ieșeni, ca Idieriu, Burghilion, Boian, Greceanu, Hristachi, Smaranda Merișescu, Pulheria, etc., cu cari se pun în scenă diferite piese nouă, traduceri, localizări, cît și încercări dramatice originale ale tineretului ce se ridica atunci, dintre care cei mai de samă erau *Alexandri*, *Costachi Negrutzi, Alecu Russo, Neculai Istrati, Matei Millo* etc.

In 1842 se întoarse tînărul Neculai Luchian din Paris, unde se dusese să învețe *pictura*; dar, simțind mai multă aplicare pentru teatru, după ce frecventase culisele Teatrului Palays-Royal, unde chiar ținuse cîteva rolișoare, se hotărî să se facă actor, și aceasta fu pentru binele scenei romînești, întrucît, Luchian împreună cu Matei Millo, au contribuit în mai mare măsură decît toți ceilalți, la propășirea scenei ieșane în special și a teatrului romînesc în genere.

Luchian jucă atît în trupa romînească cît și în acea franțuzească, întru cît se familiarizase perfect cu această limbă, cît timp a fost la Paris. Asemenea a început a juca în trupa romînească și artistul francez *Massé*, din trupa D-nei Frisch, care, probabil avu facultatea de a deprinde repede limba noastră.

*

Teatrul ieșan condus de Caragiale, sub direcția Baronesei de Langenau.

In Septembre 1842 se încheie de cîrmuire un nou contract cu D-na Maria Thérese Frisch, născută Barona Langer de Langenau, pe doi ani, ca să aducă o trupă de *operă nemțască* și de *vodeviluri franțuzești*, cum și artiști muzicanți, decoratori, și mașiniști. Partea nostimă a acestui contract, e că M-me Frisch se leagă pe *parola* D-sale, că actorii și cîntăreții ce-i va aduce vor fi aleși cu cea mai mare îngrijire, — și că *dă parola sa sfîntă* că va îndeplini cu scumpătate toate condițiile contractului. Se mai provede că actorii Teatrului Moldovenesc vor fi tot sub direcția acestei D-ne, avînd îndatorirea de

a da în cursul iernei cel puţin 16 reprezentaţii cu trupa ieşană,—pentru care guvernul ii va da 6 barbaţi şi 6 femei, pe care D-ei se îndatoreşte a'i învăţa în *Şcoala Teatrului* „după chipul îndatorirei către care sunt ei chemaţi".

Ce să face cu actorii ieşani deja formaţi? nu ne spune nimene nimica.

Se vede că acest contract, cu toate parolele sfinte date, n'a avut un rezultat tocmai fericit, că la 1 Septembre 1843 găsim întocminduse un alt contract, tot cu Baroneasa, şi pe timp de trei ani, prin care D-ei se angajează a *ţinea* o trupă franceză pentru vodevile, comedii, drame, şi de a da, din vreme în vreme *mici opere comice,* în fiecare iarnă cîte 90 de reprezentaţii,—pentru care obţine şi o subvenţie de 1000 galbeni, privilegiul balurilor mascate din tot oraşul şi dreptul ca nici o trupă streină să nu mai poată juca in oraş, de cît în înţelegere cu ea, iar trupa locală rămînind să continue în aceleaşi condiţii caşi prin contractul precedent.

In Ianuarie 1844 se joacă prima reprezentaţie a unui din cele mai nostime vodevile ale lui Alexandri, *Cuconu Iorgu de la Sadagura,* care se dă în beneficiul artistului Massé, Costache Caragiali jucînd rolul titular.

In primăvara acestui an, Costache Caragiali îşi sfîrşeşte angajamentul ce contractase cu guvernul, de a juca împreună cu diletanţii ieşeni 4 ierni consecutive. Era el necăjit de diferite neajunsuri şi greutăţi cu cari trebui să lupte atunci, fie din nepriceperea, fie din reaua voinţă a multora ce'l încunjurau sau aveau datoria şi dreptul de a'l sprijini în modesta-i întreprindere. El îşi varsă în parte năduful, scriind o comedioară de ocazie, mai bine zis o farsă într'un act, intitulată *O repetiţie Moldovenească, sau Noi şi iar Noi,* care o şi represintă la 17 Martie. Tipărind această piesă, Mihail Cogălniceanu, care criticase aspru trupa lui Caragiali prin revista sa *Dacia Literară,* îi scrie o prefaţă interesantă, din care cităm :

„D. Costaki Caragiale, tînăr actor romîn pe carele l-am văzut pe născînda noastră scenă, jucînd cu atîta talent *Kuconul Iorgu de la Sadagura,* înainte de a se întoarce în ţara Românească, ca un *adio* al său ne-au lăsat această piesă compusă de D-lui: *O repetiţie Românească.* (?) Cuprinsul ei răspunde cu totul la titlul ce poartă; această nemerire este îndestulă laudă pentru iscusinţa autorului. In adevăr, citind cineva această carticică, cu neputinţă îi va fi de a nu cunoaşte natura, manierele, metehnele fieşte cărui actor, şi prin urmare atîrnînd de critica publicului. Pe lîngă acest merit, *Repetiţia* d-sale Caragiale... ne arată cu coloare atît de vie cît şi adevărată, starea teatrului naţional sub direcţii străine; ne dovedeşte că nu vom putea avea actori Români, pînă cînd nu vom avea un Conservator naţional... şi, al treilea, această piesă poate sluji de document important pentru viitorii cercetători ai începutului teatrului naţional. Un autor a căruia scriere împlineşte atîtea condiţii, poate să fie mîndru de opera sa".

La 30 Martie ia sfîrşit şi contractul Baronesei Frisch. Tot atunci însă D-ei anunţă prin *Albina* lui Asaki, că, voind a da impulsie teatrului *naţional,* oferă 10% din venit ori cărui autor a vre unei piese romîneşti, ce ar cuprinde fapte din istoria patriei.

*

Matei Millo şi Bezede Nicu Suţu iau Direcţia Teatrului Naţional.

Reîntorcînduse din străinătate, în vara anului 1844, dela studiile pentru cari fusese trimes de Stat şi de părinţii săi, tînărul Comis Matei Millo, se simţi mai mult aplecat spre cariera teatrală, decît pentru dregătoriile în cari familia sa aştepta să'l aşeze. Dotat cu un talent natural din cele mai de samă, lustruit şi instruit în capitala Franţei, unde văzu şi se amestecă în trupele teatrale cele mai renumite, Millo se hotărî să îmbrăţişeze arta dramatică, şi propuse guvernului să'i acorde lui Direcţia trupei Romîneşti, — ceea ce nu întîrzie a şi căpăta, chiar din acel an cînd luase sfîrşit contractul cu Caragiali şi M-me Frisch.

Tovarăş, sau mai bine zis superior în direcţia teatrului, i se dădu lui Millo pe Bezede *Nicu Suţu,* omul în vrîstă cel mai instruit al epocei, aşa că aceşti doi împreună compuse numai decît o nouă trupă cu restul actorilor formaţi de Caragiali, — căci pe unii îi luase acesta cu el prin provincie şi la Bucureşti --, precum si alţi tineri începători, pasionaţi pentru arta dramatică.

Indată ce noii directori luară conducerea teatrului romînesc, o reformă complectă se făcu în modul representărei pieselor, cît şi în declamaţia actorilor, care, sub Caragiali aparţinea mai cu totul altei şcoale, decît aceea ce o văzuse Millo în principalele teatre parisiene, unde îşi făcuse educaţia artistică. Pe cînd Caragiali avea vorbirea şi gesturile absolut declamatorii şi exagerate, costumele amestecate şi fără nici un raport cu epocele respective, Millo ţinu ca dicţia teatrală să intre în cît se poate mai mult adevăr şi *natural,* şi exemplului lui urmară toţi tinerii actori cari îşi începură cariera sub dînsul. Dela el apoi, remase tradiţie în teatrul ieşan vorbirea naturală şi sobrietatea în gesturi, contrar de ce se întîmplă în teatrul din Bucureşti, unde şcoala grecească a lui Aristia şi a succesorilor săi, exagera dicţia şi

321. Bezede Nicolai Suţu.

gesturile de multe ori pînă la ridicol.

Pe lîngă calitatea de bun actor şi bun director, Millo mai avu pe aceia de autor iscusit, şi în timpul primei sale direcţii ieşene el scrise un număr de piese interesante, între cari, cea mai de samă şi care probabil va rămînea pentru totdeauna în repertoriul romînesc, fu vodevilul *Baba Hirca*, in două acte şi un tablou, cu o musică anume scrisă de capelmaistrul orchestrei teatrului, Alexandru Flechtenmacher. Alte piese, toate comedii cu cîntece, ca *Tuzul Ca icul*, in două acte, *Samson şi Spiridon*, prelucrată din franţuzeşte împreună cu Apostolescu, *Femeiuşca Dracului*, de asemenea prelucrată împreună cu Gheorghe Sion, diferite cîntecele comice, obţinură de asemenea frumoase primiri din partea publicului.

Tot in această epocă Alexandri scrie sau localizază cele mai multe din vodevilele sale, ca *Nunta Ţărănescă*, *Creditorii*, *Rămăşagul*, *Kir Zuliaridi*, *Piatra din casă*, etc. ; un Dimitre Miclescu scrie o melodramă originală în 4 acte intutulată *Ionică Dragul-mamei*, şi apoi *Fata Cojocarului* comedie într'un act, Costachi Negrutzi traduce cîteva piese mari franţuzeşti, ca *Marie Tudor* de Victor Hugo, *Angelo Malipieri* etc., şi scrie vodevile frumoase ca *Muza dela Burdujeni* şi *Doi Ţărani şi Cinci cîrlani*.

Mulţi tineri de bună condiţie îmbrăţişează cariera de actori, fie ca meserie, fie de plăcere, şi dintre aceştii putem cita pe Ion Poni, Teodor Teodorini, Ion Teodoru, Halepliu, Petru Neculau, Sandu Bonciu, Greceanu, Apostolu, Panaite Mangirov, Sterian, Handoca, Marino, Răducănescu etc., şi ca femei Smaranda Merişescu, Raluca Stoenescu, Gabriela Negroni (mai în urmă măritată cu N. Luchian), Mariţa Constantinescu, Massé, Dimitriu, Vişu, Lang, Nini Valery etc.

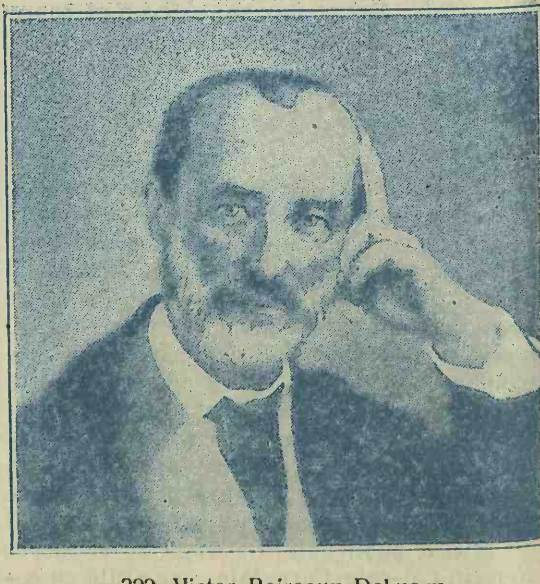
Un fapt caracteristic al timpului, care ne arată că actorii pe vremea aceea aveau o deosebită consideraţie înaintea ocîrmuirei, se vede într'un incident petrecut la un „Bal masqué" din 24 Ianuar 1846, cînd, un actor ieşan fiind bătut de cîţiva ofiţeri, cu ajutorul unor cadeţi, aceşti ofiţeri fură degradaţi, din porunca Domnitorului, în piaţa Curţei arse, iar cadeţii osîndiţi la cîte trei luni închisoare! (*Alb. Rom.*, 1846).

Nenumărate piese mari, spectaculoase, melodrame, feerii, comedii sau farse, traduse tot din franţuzeşte, se joacă cu o deosebită îngrijire, şi pasionează publicul ieşan în tot cursul direcţiei lui Millo, dintre cari se văd: *Angelo Tiranul de Padova*, *Margareta de York*, *Cutremurul dela Martinica*, *Doctorul fără voe* (Molière) etc.

*

Un nou teatru se construeşte în 1845-46.

Faţă cu necontenita desvoltare a gustului estetic al publicului ieşan, sala teatrului din casele boerului Tălpan începuse a deveni cam neîncăpătoare, — mai ales pentru representaţiile ambelor trupe, romînească şi franţuzească, ce jucau în mod regulat în fiecare iarnă în Iaşi, la care adesea se adăuga şi *Opera* italiană, şi de aceia Millo se gîndi numai decît la durarea încă a unui alt local, mai încăpător şi mai propriu pentru teatru. Luă pe Bezede Suţu şi merse cu el la Mihai Sturza-Vodă, căruia îi ceru pentru scopul arătat concursul trebuitor. Vodă le acordă unul din palatele

322. Victor Boireaux Delmary.

323. Mihail Galino.

sale, şi anume pe acel din mijlocul *Podului-Verde*, casă ce'i fusese lăsată lui moştenire de *Baş-Boeriul Frederic Balş*, însărcinînd în acelaş timp pe arhitectul Costinescu să prefacă această casă într'un frumos teatru, cu trei rînduri de loji, galerii, stale, etc., dar cu condiţia că să i se plătească o chirie de 500 de galbeni pe an.

Deşi Construirea acestui local de teatru se hotărîse după stăruinţa conducătorilor trupei romîneşti, însă cînd totul fu gata, în 1846, numai trupele străine, italiene şi franceze,

324. Constantin Bălănescu.

avură parte să joace in el, iar trupa locală fu lasată să joace tot în vechiul local din centrul Iaşului.

Pentru formarea mai multor actori şi cîntăreţi, cari să ţie o stagiune complectă în teatrul vechiu, Matei Millo începu a preda lecţii speciale de comedie, într'o casă din apropierea teatrului, iar Alex. Flechtenmacher învăţă pe toţi actori şi figuranţi canto, formînd astfel un mic Conservatoriu particular.

*

Surgunirea la mînăstire a lui Alecu Russo şi a unor actori ieşeni.

In cursul iernei 1845, unul din cei mai culţi tineri boeri, din familia Donici, Alecu Russo, scriso o comedie cu cintece, *Jicnicerul Vadră în Iaşi*, a cărui text nu ştiu de se

325. Smaranda Merişescu.'

va mai afla undeva, prin care satiriza moravurile şi pe mulţi din mai marii vremei aceleia, lucru de care chiar Vodă Sturza se simţi pişcat. Intre alte dialoguri, un ţăran cînta şi versurile următoare:

> Din Focşani la Dorohoi
> Ţara-i plină de ciocoi!

Pentru nişte asemenea nevinovate cuvinte întreaga Domnie se cutremură, şi imediat apăru un *Luminat Ofis Gospod*, prin care autorul Alecu Russo fu surgunit pe vreme de două luni la mînăstirea *Soveja*, din judeţul Putna, dînduse poruncă Egumenului Mînăstirei să'l ţie pe acest surgun numai pe *post şi rugăciune*; iar cu alt *Luminat Ofis Gospod* principalii actori ce jucase în *Jignicerul Vadră*, Neculai Luchian, Teod. Teodorini, Ion Poni şi Nec. Teodoru, fură surguniţi la mînăstirea *Caşin*, din apropierea Tîrgu-

lui-Ocnei, unde fură păziți cu cea mai mare rigoare ca să nu poată comunica cu nimeni, sau scăpa dintre ziduri.

In iarna următoare trupa locală trece în teatrul dela Copou, și după diferite alte piese, dă în beneficiul d-nei Sterian, la 1 Fevruar, piesa *Vicomtele de Letorieres*, comedie în trei acte cu cîntece, traducere de C. Negrutti, și un *Tablou viu* la sfîrșit, înscenat de Luzzato, vechiul acrobat, care juca și el ca actor: *Bătălia Moldovenilor cu cavalerii Crucierì-Teutoni, la Marienburg*, în 1423, după o litografie a pictorului G. Baltazar Panaiteanu. Aranjarea acestui tablou a fost admirată de public, atît pentru decor și costume, cît și pentru pozele estetice ale figuranților.

Se mai joacă apoi în beneficiul d-rei Gabriela, *Contrabantul sau mărfurile Engleze*, a cărei muzică fu compusă de D-na Elenco Asaki, — și alte diferite piese.

*

Proces literar pentru prelucrarea unei piese.

Pentru o epocă ca aceea, se pare ca Millo nu se prea sinchisea de literații ieșeni, cari căutau să producă și ei cîte ceva pentru teatrul național; aceasta ne-o dovedește faptul următor:

Un Em. Filipescu traduce și prelucrează o piesă a lui Eug. Scribe, *La lune de miel*, vodevil în 2 acte, și o prezintă lui Millo ca s'o joace. Acesta găsește de cuviință s'o modifice în multe părți, să'i facă sau refacă cupletele, și în urmă să o reprezinte ca o prelucrare proprie a sa. De aice intervine o ceartă între ambii prelucrători. Filipescu publică în *Albina Românească* din 6 April 1847, o violentă scrisoare la adresa lui Millo. Acesta deferă chestia Comisariatului de Stat, cerînd a se numi o comisie literară care să judece neînțelegerea. Cîrmuirea însărcinează pe Hatmanul Nicu Mavrocordat să-și dee părerea, și acesta, după cercetarea ce făcu, publică tot prin *Albina* concluzia sa, că „piesa ce dumnealui Filipescu voește a tipări, este a sa proprie prelucrare de pe a lui Scrib, întitulată *Luna de miere*; iară aceea jucată pe scenă, sub titlul de *Insurățeii sau Țăranii*, este a Dumisale Millo, fiind că toate cupletele din această piesă se găsesc făcute de D-nu Millo, actul al doilea este întreg a D-sale, precum și cele opt scene de pe urmă a actului I-iu; rămîind din piesa *Luna de miere*, ce înfățișasă Direcției Dumnealui Filipescul cele nouă scene începătoare actului I-iu, pe care asemenea Dumnealui Millo le-au îndreptat și le-au prefăcut foarte mult, în dialogul lor, făcîndule și toate cupletele“.

Se vede că acest Filipescu, care furnisase lui Millo materialul literar, ales și tradus de el, pentru ca acest din urmă să'l frămînte altfel și să-i dee o oarecare altă formă, nu făcea parte tocmai din elită, — căci altminterea Hatmanul Mavrocordat ar fi găsit vre un pic de merit și drepturi și pentru el.

*

O representație în folosul incendiaților din București.

Intîmplînduse ca în primăvara anului 1847 să bîntue un mare foc în București, care reduse la mizerie sute de familii nevoeșe, ieșenii nu putură rămîne nepăsători la suferința fraților lor de pe malul Dîmboviței, și organizară cu concursul elitei sociale și a lui Matei Millo, o reprezentație de binefacere, pe la începutul lui Mai, în care se jucă, pentru întăiaș dată, mai multe fragmente din cunoscuta piesă a lui Molière *Les Femmes Savantes*, traduse în versuri de Costache Negrutti, cum și alte comedii diferite. Resultatul acestei representații fu că se trimese celor în suferință din București, suma frumușică, pentru acea epocă, de 7604 lei.

Acesta fu primul pas pe calea realizărei unei uniri de sentimente sociale, înaintea unirei politice, a celor două țări românești.

*

In locul lui Millo, se dă direcția Teatrului romîn lui Luzzato. Debutul lui Ion Poni.

Pentru iarna 1847-48 se proectează multe înbunătățiri, atît în repertoriu cît și la localul teatrului, promițînduse 30 de representații, în vreme cel mult de 7 luni, mai coborînduse în acelaș timp și prețurile de abonament pentru representațiile romînești.

Stagiunea este tulburată însă de diferite peripeții. Abia începută de Millo, mai multe neînțelegeri se iviră între el și actori, dintre care unele degenerară și în public.

In mijlocul iernei însă trupa lui Millo încetează șirul representațiilor sale, și abonații remîn cu banii plătiți, dar fără să fi beneficiat de tot dreptul lor. Atunci, prin Decembre, guvernul ridică direcția lui Millo și însărcinează pe Benoit Luzzato să înjghebe o nouă trupă romînă, și să facă față angajamentelor pe cari Millo le contractase; și pînă la sfîrșitul lui April, Luzzato îndeplinește seria de representații în abonament.

Cea mai de samă piesă jucată în acea iarnă fu *Clopotarul de San-Pavel*, dramă în 4 acte și 1 prolog de J. Bouchardy, tradusă de D-na Maria Burada, în care reapăru Ion Poni, ce lipsise multă vreme din Iași, fiind dus în străinătate ca să-și perfecționeze studiile. Poni joacă numai ca

diletant de astă-dată, şi din „complăcere pentru beneficientul Directorul Luzzato"; este lăudat pentru cultura lui deosebită, figura plăcută, organ declamatoriu, sentiment şi poze plastice, talent mare pentru rolurile serioase, — ceea ce dă dreptul (zice Asaki în *Albina* sa), a'l numi: *acel întâi actor dramatic a teatrului romîn*. „Publicul a aplaudat toată trupa, dar cununa triumfală s'a cuvenit numai lui Poni."

*

Alte representaţii date de boerime.

Tot în cursul acestei ierni se organizează de boerimea ieşană trei representaţii, compuse din piese franţuzeşti şi romîneşti, în cari joacă Grigore, Ion şi Neculai Cantacuzin, Alex. Mavrocordat, Cost. Negruţţi, Alecu Russo, Calimah Rosetti, Matei Millo, Vasile Alexandri, Costachi Catargiu, etc., şi cucoanele Esmaralda (Didiţa) Mavrocordat, Catinca Mavrocordat, Elena Cantacuzin şi altele. Intâia representaţie s'a dat la 20 Ianuar 1848, cu piesele *Michel et Christine* de Eug. Scribe, *Les deux Pedagogues* de acelaş, şi *Un Poet Romantic*, de Millo; a doua avu loc la 3 Fevruar următor, cu *On ne passe pas* şi *Une visite à Bedlam*, vodeviluri în cîte un act, şi *Nunta Ţărănească* de V. Alexandri; iar a 3-a la 9 Martie, cu *La Savonette Imperiale* şi *Les vieux riches*, piese franceze, şi iarăşi *Nunta Ţărănească*. Succesul moral şi material al acestor representaţii a fost mare, iar produsul se împărţi la diferite opere de binefacere.

*

Schimbări de direcţii între Millo şi Victor Delmary. Intâia reprezentaţie a piesei Baba-Hîrca.

Afacerile materiale şi morale ale lui Millo se încurcase rău, şi Cîrmuirea avu nemulţămiri în potrivă'i, aşa că în toamna anului 1848, încredinţă Direcţia atît a teatrului franţuzesc cît şi a celui naţional, lui *Victor Boireaux Delmary*, ce fusese pînă atunci un bun actor în trupele franceze precedente. Acesta însă nu se putu, pentru diferite motive, folosi de această concesie, şi îşi cedă contractul după puţin timp iarăş lui Matei Millo, care, continuă a juca cu trupa locală în iarna 1848—49, diferite comedii scrise de el, sau de V. Alexandri, cum şi mai multe traduceri din franţuzeşte. Dar succesul cel mai mare il avu vodevilul-feerie *Baba Hîrca*, în 2 acte şi 1 tablou, de Matei Millo, cu muzica originală de Alex. Flechtenmacher, Capelmaistrul orchestrei teatrului.

Baba-Hîrca se jucă pentru întâiaş dată în 26 Decemb. 1848, cu Millo în rolul *Hîrcei*, Teodor Teodorini în *Chiosa*, Neculau in *Lascu*, Luchian în *Neagu*, Gabriela Negroni în *Viorica* şi mica Nini Valery în *Ingerul Păzitor*. Efectul făcut asupra publicului prin representarea acestei piese nouă a lui Millo, fu aşa de mare, cum nici una din piesele originale ce se jucase pînă atunci nu atinsese. Nu numai amatorii obicinuiţi ai teatrului ţinură să vadă *Baba-Hîrca*, dar toată populaţia din cele mai depărtate mahalale ale Iaşului alergă, poate pentru întâiaşi dată, la teatru, ca să vadă o asemenea piesă, în care se reproduceau cele mai mucalite tipuri populare, şi se cîntau cîntece cari se apropiau mai mult de sufletul tuturora.

Şi peste puţină vreme nu era om în Iaşi care să nu cînte sau asculte poznaşele cuplete:

> Cu capela cam draceasca
> Şi cu şalul taraind,
> Stîlcind biata sfranţuzeasca,
> Şi din şolduri tot foind...
> A bonjur, bonjur mabelă,
> Coman, coman vu porte?
> Poftim, poftim la cadrelă,
> La cadrel, cadrel franse!

Din repertoriul străin s'au mai jucat *Copilul lui Arlequin*, *Don Ranudo de Co'ibrados*, *Princesa de Kakambo* (de Kotzebue), *Cei doi urşi*, *Solomon Impăratul Iudeilor*, *Clopotarul de St. Pavel*, *Familia de Morenval*, *Pavel şi Virginia*, etc.

*

Rostul şi privilegiile lui Bezede Neculai Suţu. Subvenţii şi angarale. Necazurile lui Millo.

Intr'un jurnal încheiat la 22 Sept. 1848 de Ministrul din lăuntru Logofătul Alexandru Balş, Ministrul de finanţe Vornicul Lascar Cantacuzin (Paşcanu) şi Secretarul de Stat Vornicul Vasile Beldiman, (*Della Eforiei Iaşi*, 7/48), găsim explicarea că, Bezede Neculai Suţu şi Comisul Matei Millo, au luat asupra-le privilegiul Teatrului pentru 8 ani, dela 23 April 1846-1854; Bezede însă a trecut dreptul seu Cneazului Grigore Cantacuzin şi Comisului Millo, cari totuş n'au iscălit contractul pînă atunci.

Ca să nu rămîie teatrul închis, a cerut Victor Delmary să iee asupră'şi atît teatrul francez cît şi cel naţional, şi să meargă în străinătate să aducă o trupă franceză; alcătuirea se făcu începînd dela 19 Sept. 1848 pînă la expirarea contractului ce se făcuse cu Suţu şi Millo. Delmary se obliga a întreţinea *ambele trupe*, cu personal şi repertoriu ales, să dea 50 representaţii franceze şi 30 romîne în abonament, afară de beneficii etc. El obţinu şi privilegiul balurilor publice mascate sau nu; şi a orice spectacol din Capitală, şi se mai obligă să plătească la Caseta Domnitorului chirie de 500 galbeni pe an, pentru localul teatrului. Drept ajutor, Delmary primeşte o subvenţie de

1000 galbeni dela Eforia orașului, și 500 din Visterie. Dar... dă în schimb lui Bezede Suțu o *redevență* de 700 galbeni pe an, pe fiecare din cei 6 ani următori, și un benuar de avanscenă pentru toate representațiile, plus cîte 250 galbeni pe an, în curgere de 4 ani, incepînd din 1850,—adecă cîte 700 galbeni pe cei dintăi 2 ani și cîte 950 galbeni pentru restul de 4 ani ai contractului (!), cari *se vor numera Luminărei sale Bezede de-a dreptul din subvenție*,—așa că Delmary remîne cu 800 galbeni subvenție doi ani, și apoi numai cu 550 galbeni 4 ani, din cari mai scăzînd și chiria de 500 galbeni, i se reducea totă subenția la 50 galbeni!

Pentru ce primea Bezede Suțu acei 700 și 950 galbeni? cine ar putea spune!

Dar iată că la 24 Sept. 1848, Delmary publică în *Albina* că a cedat direcția teatrului Național iarăș lui Matei Millo, care reluînd'o, făgădueşte să facă lucruri mari pentru ridicarea acestei instituții la nivelul ce publicul îl aşteaptă: mai ales că se simte acum *singur dispozant* în direcția teatrului... — ceea ce însemnează că nu mai avea în spinare pe Bezede Suțu, care... nu se spune din ce pricină, îi paraliza opintelele. Millo mai scrie atunci în *Albina* că „nu se află *meşterie nătărîie, ci oameni nătărăi, (pas de sot metier, mais des hommes sots)*, citînd și versurile lui *Boileau*, probabil traduse de el:

Un om de sori străluceşte cînd la rîndul său s'a pus,
Şi se 'ntunecă sermanul dacă s'a suit mai sus...

Mai declară Millo că în cursul iernei acesteia (48-49), el va juca în abonament „*cîteva role* ce i s'ar cuveni". — Se pare dar că în stagiunea precedentă nu jucase de loc, ori jucase roluri ce nu i se cuvineau.

*

Ce lefuri primeau actorii aduși din Paris în 1848. Serbătorirea Țarului Rusiei.

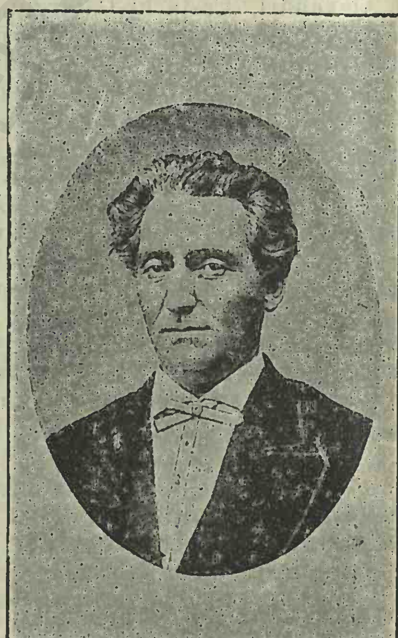
O listă de lefuri plătite actorilor francezi în 1848, ce o găsesc tot în dela Eforiei citată, și care o reproduc ca curiositate, ne dă o ideie de ce se plătea odinioară unor asemenea artiști și ce se plătește astăzi. Din ea vedem că celebrul Pellier, ce 'și avea rangul întăi printre artiștii Palays-Royal-ului din Paris, primea pe lună în Iași 47 galbeni și 24 lei vechi (vre-o 570 franci) D-l și D-na Moulin 1200 lei vechi, Gatineau 900; Del-Mary (Delmary) 975; D-l și D-na Momenet-Valery 300 lei; D-l și D-na Jules Hette 25 galbeni; Grandjean 750 lei vechi; M-me Jeneozi (?) 600; Ena Pedro 675; Lora de Longueville 600; Demozela Amsliot 540; D-nii Perot și Massó cîte 600; Boulet 439; Paul Hette 355 și Delamor 312 lei vechi.

In vremurile tulbure ce au fost prin 1848, autoritățile locale căutau să fie bine văzute de puternicele împărății vecine, și mai ales de Țarul Rusiei; de aceea organizară pentru ziua de Sf. Neculai o mare festivitate teatrală, la care se întîlniră trupele romînă, franceză, și un puternic cor rusesc, compus probabil din colonia rusească din localitate. Cu toții la un loc, la ridicarea cortinei intonară *Imnul Național Rusesc*, și după aceea trupa ieșană jucă piesa *Rămășagul* de Alexandri, iar cea franțuzească vodevilul *La Meunière de Marly*.

*

Frămîntările „artistice" ale Teatrului ieșan în periodul dela 1850 la 1860. Primeneli de Directori și Comitete.

Se pare că a fost un ce predestinat ca scena și arta dramatică ieșană, cu diferiții

326. Alecu Gheorghiu.

interpreți din vremuri, să fie expuși la necontenite frămîntări sau hîrțueli, din cari nici arta, nici artiștii și nici publicul iubitor de adevărată artă, să nu poată trage tot profitul care ar fi trebuit să'l tragă. Căci, chiar dela prima creație a acestei instituții, după cum am văzut, începură tot soiul de intrigi, invidii și pofte nesăbuite, atît între cei puși a conduce teatrul, cît și între cei ce se devotară artei, și, cel întăi ce putu înjgheba o trupă ieșană, Caragiali, fu nevoit după primii patru ani ai conducerei sale, să plece supărat din Iași, pentru a nu se mai intoarce niciodată. El ș'a vărsat parte din focul seu, în broșura citată, în care satiriza pe colegii sei moldoveni.

Marele Matei Millo fu, de sigur, unul din ațîțătorii mișcărei contra lui Caragiali,—

ceea ce'l şi făcu mai tîrziu, pe acesta din urmă, să organizeze, cu prilejul trecerei lui Millo la Bucureşti, o adevărată cabală, care totuş n'a putut să'şi ajungă scopul. (*Lupta p. viaţă*, II, 123).

Dar nici Millo, care-i urmă în conducerea teatrului ieşan, nu putu merge cum ar fi trebuit pe calea propăşirei adevăratei arte. Calităţile-i mari de artist fură întunecate de o destrăbălare financiară, care clătină rău instituţia; actorii neplătiţi la timp, garderoba şi decorurile lăsate în părăsire, alegerea şi studiarea pieselor făcute fără multă bătaie de cap, contribuiră la faptul ca publicul să alerge mai mult la reprezentaţiile străine; şi, cu toate că Costachi Negruţţi încă de pela 1838, se plînge de franţuzomania ieşenilor, dar şi aceştia vor fi avut, precum mai au şi astăzi, raţiunea

327. Alecu Gheorghiu în *Jianul*.

lor, căci, a privi şi asculta o reprezentaţie teatrală în care să nu observi decît neglijenţa, neaptitudinea sau lipsa de orice imbold artistic, numai pentru cuvîntul *că-i naţională*, este o jertfă cam greu de îndeplinit întru una, cînd ai dinainte-ţi prilejul de a vedea, produsă de străini, o artă superioară, rezultată din talent şi sîrguinţă.

De aceea guvernul Moldovei cearcă să numească trupei ieşene un Director străin, în locul lui Millo, pe Delmary, crezînd că acesta va putea alege actorii ce trebuiau scenei, fără invidie şi fără consideraţii personale; apoi va alege şi piese şi recuzite, va supreveghea mai bine studierea şi punerea în scenă a pieselor. Stăruinţile lui Millo însă, şi ale clasei boereşti din care ţăcea el parte, răstoarnă răpede dispoziţia guvernului, şi Delmary este nevoit să restituie Direcţia către Millo.

Astfel iarna 1850-51 continuă a fi ţinută de trupa ieşană precedentă, redusă însă, prin plecarea mai multor actori mai buni la Bucureşti şi prin provincie. Ca actori noi vin doar Costache Bălănescu şi Nini Valery, fiica actorului francez Momenet, zis şi Valery. Se joacă cîteva vodevile nouă de Alexandri, Negruţţi şi Millo, iar restul melodrame sau comedii traduse tot din franţuzeşte. In acest timp însă teatrul francez este mult mai bine cercetat de cît cel local şi, în primăvară se aduce de Delmary şi o *Operă Italiană*, care cîntă diferite mari piese muzicale pînă prin Iulie

Iarna următoare continuă teatrul tot sub Millo. Cel mai de samă artist dramatic al Iaşului, de pe atunci, Poni, joacă pe *Shyllok, sau Neguţorul din Veneţia* de Shakespeare, care produce o adevărată surprindere şi entusiasm în public. O piesă originală istorică scrisă de Neculai Istrati, *Mihul*, este primită de asemenea ca mare entusiasm. Concurenţa ce-i face însă trupei locale trupele franceză şi italiana, şi diferite alte lipsuri, face ca interesele şi materiale şi morale ale trupei romîne să sufere tot mai mult.

In Decembrie 1852 Millo, care începuse o stagiune nouă, pleacă pe neaşteptate din Iaşi şi representaţiile se întrerup. După multe chibzuiri actorii Poni şi Luchian, înţelegînduse cu Delmary, care era încă cel puţin cu numele contractierul general al reprosentaţiilor teatrale străine şi romîne, spre a nu lăsa în nevoie pe actorii ce rămîneau fără ocupaţie, în mijlocul iernei, şi a nu închide cu totul porţile teatrului Naţional, iau asupra lor susţinerea trupei şi continuarea representaţiilor.

Curînd Direcţia trece asupra altor artişti, Sterian şi Gatineau, un foarte iscusit artist francez, cari deschid stagiunea 1853-54, însă în localul vechiului teatru de lîngă biserica Dancu. Aceştia fac să se joace o sumă de traduceri din franţuzeşte, şi cîteva piese originale, din cele cîte se mai jucase şi iernele trecute. Cîţiva actori noui se ridică, dintre cari se citează *Bosic*, *Al. Gheorghiu*, *Alexandrescu*, *Mogîldea*, *Canari*, *D-nele Ionescu*, *Flechtenmacher* etc.

In acest timp Ruşii, apoi Nemţii şi in urmă Turcii ocupă Moldova, cînd nu se mai dă nici un fel de representaţie romînească; şi numai după ce ei plecară, după un an, şi se înturnă în scaun Grigore Ghica-Vodă, acesta dădu concesia teatrului romînesc, pe timp de zece ani, poetului *Vasile Alexandri*, cu o subvenţie de 600 galbeni pe an. Director superior al Teatrului fu însă tot Bezade Nicu Suţu.

Nu mult după aceasta, însă, Alexandri trecu direcţia către artistul *Neculai Luchian*, care, împreună cu Prezidentul Eforiei orăşeneşti Dimitrie Cracti, organizară un nou repertor şi angajară o parte din artiştii vechi şi mai mulţi tineri începători. Luchian însă plăteşte lefuri foarte mici tuturora, aşa că provoacă o serie de proteste şi neînţelegeri între actori, şi chiar discuţii violente în public şi prin presă contra lui. *(Zimbrul şi Vulturul*, 1858-9). In urma acestora guvernul numeşte un alt Comitet de supraveghere a teatrului, în care figurau Cost. Negruţţi, Al. Donici şi Gh. Asaki, cu îndatorire de a alege şi censura piesele şi a căuta prin toate chipurile înbunătăţirea stărei teatrului.

Mai tot acelaş personal artistic, cu Teodorini, Bălănescu şi Gheorghiu mai de samă, figurează şi în iarna 1855-56. Regisor fu Gatineau, şi Capelmaistru Flechtenmacher. Piesele sunt din repertorul de melodrame franceze, cîteva de Asaki, ca *Inturnarea Plăeşului*, *Petru Rareş*, *Ţiganii*, şi comediile farse de predilecţie ale lui Luchian, *Sora lui Jocris*, *Străchini Verzi*, *Pus în cofă*, *Minunică băiet de lut*, etc.

In primăvară trupa ieşană dădu o reprezentaţie pentru ajutorarea inundaţilor din Franţa, care a produs 3,972 lei net, pentru care fapt Consulul Francez din Iaşi, Victor Place, trimese o adresă de mulţămire actorilor ieşeni.

In cursul iernelor 1856-57 şi 57-58 aceiaşi direcţie, aceiaşi actori aproape şi acelaş sistem de piese şi de punere a lor în scenă, care făcu ca în public şi presă să se iste iar o sumă de nemulţumiri şi discuţii violente, astfel că Luchian se văzu nevoit să se lepede de direcţie la sfîrşitul iernei 1858-59, deşi contractul seu mai avea durată.

Caimacanul Neculai Vogoride numi atunci ca director al teatrului pe un funcţionar superior al seu, Alecu Fotino; acesta însă era departe de a avea competinţa şi poate şi voinţa de a conduce teatrul, aşa că lăsă să-i servească numai numele, iar direcţia efectivă o trecu actorului Mihail Galino.

Acesta pregăti o serie de piese, traduse din nou, după indicaţiile sale, pentru a fi jucate în iarna 1859-60, mai îmbunătăţi decorurile şi costumele, şi aduse cîţiva actori din Bucureşti, între cari *Iorgu* şi *Elena Caragiali*, *Gh. Alexandrescu* etc., cari au debutat în piesa *Păunaşul Codrilor*, unde pe lîngă joc, se cîntară multe arii frumoase ce plăcură ieşenilor. (*Steaua Dunărei*). Altă piesă, *Prăpăstiile lucsului*, făcu asemenea o bună impresie în public.

La 5 Ianuar 1860 se dădu o representaţie extraordinară, la care asistă Cuza-Vodă şi Elena-Doamna, cu toată curtea şi boerimea ţărei, căci se serba prima aniversară a alegerei lui Cuza, cînd actorii cîntară un *Imn* acazional, compus de T. Porfiriu, în onoarea Domnitorului, în faţa unui frumos *Arc de triumf*, decorat cu icoana *Sf. Gheorghe* şi mărcile celor şepte puteri protectoare ale Principatelor; sub arc era aşezat un bust a lui Cuza, şi pe de lături actorii purtau costumele istorice ale lui Ştefan-cel-Mare, Petru Rareş, Mihai Viteazul etc., pe dinaintea cărora trecură serii de soldaţi din toate regimentele locale. (*Tribuna Romîna*).

*

Periodul teatral 1860-1870. Sforţări pentru îmbunătăţirea artistică a instituţiei. Alte teatruri formate în localitate.

Ceea ce s'a petrecut în deceniul precedent s'a continuat în mare parte şi în anii următori. Teatrul ieşan, cu toate impulsurile ce-i dădea guvernul, Eforia orăşănească, publicul şi gazetele, continuă a lîncezi, şi abia din cînd în cînd cîte o reprezentaţie mai aleasă, sau cîte un actor mai talentat şi mai chipeş, atrăgea lumea iubitoare de artă.

Direcţia artistică continuă a o avea tot Mihail Galino, sub firma lui Fotino, şi prima reprezentaţie mai însemnată ce se dădu în iarna 1860-61, fu acea pentru inaugurarea Universităţei ieşene, (26 Octombre), reprezentaţie compusă din tablouri alegorice, comedii şi concerte.

Se jucară apoi mai multe piese nouă şi vechi, dar publicul rar cînd umplea sala teatrului. Aşa şi în iarna 1861-62, cînd spre a nu cădea instituţia în faliment se înjghebă

328. Ioan Vlădicescu.

un fel de societate artistică, compusă din Directorul de pînă atunci, Galino, şi actorii Luchian, Bălănescu, Camban, Merişasca, Gabriela Luchian etc., cărora guvernul le acordă o subvenţie de 30,000 de lei, plătindule şi chiria teatrului. Dar nici aşa, actorii noştri nu călcară pe flori, şi guvernul, văzînd aceasta, hotărî instituirea unui nou Comitet teatral, care să ieo măsurile trebuitoare pentru îmbunătăţirea artistică a instituţiei.

Direcţia efectivă se încredinţează apoi pentru iarna 1862-63 artistului Bălănescu, care aduce din Bucureşti cîţiva actori mai de samă, pe Mihail şi Matilda Pascali, pe Anestin şi pe Polixenia Filaret. Pascali veni cu întregul seu repertor, ce fusese jucat la Bucureşti: *Martirul Inimei*, *Căpitanul Ghileri*, *Caterina Howard*, *Orbul şi Nebuna*, *Ingerul morţei* etc.

In iarna următoare, Bălănescu continuînd a fi director, aduce iar cîţiva actori noi din Bucureşti, între cari pe Ştefan Velescu, şi Mihail Dimancea, iar ca regizor angajază pe un artist francez, Emil Lafarge. Mai face parte în trupă Alecu Gheorghiu, care se ridicase mult în jocul seu prin diferite provincii, şi ţinea acum rolurile principale în cele mai de samă piese.

Stefan Velescu se distinge mai ales în piesa *Veteranul lui Napoleon I*, drept care publicul îi aruncă, din galerie, un frumos sonet tipărit în sute de foiţe. Mai arăt talent cîţiva tineri actori, dintre cari Mihail Dimancea, Mihail Popovici şi Ion Panu.

In iarna 1864-65 Bălănescu aduse din Bucureşti pe Constantin Dimitriade, un actor foarte talentat, care fu primit cu multă plăcere de ieşeni. Se jucă însă în cursul stagiunei mai numai traduceri din franţuzeşte, între cari, una mai spectaculoasă, *Cartuş*, în care principalul rol il avu Dimitriadi, stîrni proteste în public şi presă. (*Teatrul, 1864*).

Bălănescu se retrage, şi după mai multe frămîntări pentru luarea direcţiei teatrului de Pascali, Sandu Bonciu, C. Dimitriu, şi alţii, aceasta se încredinţează iar lui Luchian, pe timp de trei ani, începînd din iarna lui 1865. Dar atît repertoriul, cît şi personalul artistic angajat nu fu in stare să atragă nici de astă dată un public mai numeros în teatrul Naţional, aşa că sileşte pe Luchian să renunţe curînd la Direcţie.

Guvernul şi Primăria, publică atunci un caet de sarcini, după care să se dee în antrepriză exploatarea teatrului ieşan, în urma căruia vin cu diferite propuneri V. A. Urechie, profesor la Universitatea locală, M. Pascali, I. Caragiali, Galino, şi chiar un Director al unei trupe nemţeşti Ed. Kern, cerînd fiecare a i se încredinţa lor asemenea afacere. Cea mai serioasă ori atrăgătoare propunere fu aceia a lui Ureche, care zice că: va reînfiinţa clasul de mimică şi declamaţie, ce se desfiinţase dela Conservatorul local de muzică, va înfiinţa o clasă specială de canto pentru instruirea elevilor teatrului, va aduce un profesor de danţ şi balet, va da un premiu pentru două piese originale nouă, şi va întruni pe scena ieşană pe toţi principalii actori romîni disponibili, pentru a evita „decăderea deplorabilă în care a ajuns teatrul în anii din urmă“, — iar repertorul îl va alege dintre cele mai bune piese ale teatrului francez, german şi *spaniol*. (Urechie îşi făcuse studiile în Spania).

329. Stefan Velescu.

Dar toate aceste frumoase propuneri nu sunt ţinute în samă de Ministeriu, care ceru ca Primăria Iaşului să iee asupra'şi conducerea teatrului, în care scop i se acordă un ajutor de 50,000 lei. In angajamentele făcute apoi de Primărie, nu figurează nici Luchian nici Bălănescu, care pleacă la Bucureşti.

Din piesele ce se representară în cursul iernei 1866-67, *Maria Tudor* de Victor Hugo, stîrneşte o discuţie mai vie, prin faptul că se încredinţase Merişascăi, creatoarea *Kiriţelor* şi a tuturor *keraţiţelor*, un rol de tragediană!

In primăvară revin în Iaşi soţii Pascali, cari joc împreună cu actorii ieşeni, cîteva piese din repertorul lor bucureştean.

In anul următor tot comitetul teatral numit de Primărie conduce trupa locală. Se readuce în Iaşi pe Teodor Teodorini şi Bălănescu, se angajază din nou pe Ioan Lupescu, un comic original în felul seu, şi foarte apreciat de public, care se formase în diferite provincii, iar dintre femei mai de samă revine Nini Valery, care juca admirabil rolurile de subrete şi de *travesti*.

Representaţiile urmară, cu piese cele mai multe traduse, ca de obicei, din franţuzeşte, iar după acestea mai veni şi Matei Millo, cu o actriţă renumită din Bucureşti, Efrosina Popescu, cari jucară cîteva seri cu actorii locali. Millo aduse cu sine cîteva piese noui, dintre cari unele compuse de dînsul şi jucate cu mult succes întâi în Bucureşti, ca *Prăpăstiile Bucureştilor*, *Tunsul Haiducul*, *Moş Pipirig*, etc. Frosa Popescu fu mai mult aplaudată în piesele *Muma din Popor* şi *Partida de Concînă*.

330. Mihail Pascali.

331. Matilda Pascali.

Regisorul trupei, Gatineau, jucă şi el cu trupa aceasta cîteva conţonete comice, ca *Les malheurs d'un Choriste*, *Titi à la representation de Robert le Diable*, etc., cari fură mult aplaudate de public.

*

In toamna anului 1867 se formează o asociaţie de cîţiva tineri de prin liceu, şi cîţiva funcţionari şi actori de mîna a doua din teatrul Naţional, sub direcţia unui ziarist, Emanoil Negruţi, şi se înfiinţează un „Teatru Social", într'un salon mare al unei case din Beilic. Pe lîngă Director, care juca şi el, mai erau în trupă Iancu Dimitriu, Ilie Cocea, Mihai Stihi, Al. Teodorovici, Aug. Buhman, Dim. Ionescu, V. Popovici, Gr. Dabija, Vasile Negruţi, Gavrilescu, Tincu, Codreanu, D-rele Poenaru, Buhman, Ema, etc.

S'au jucat diferite piese naţionale şi traduse, ca *Fraţii de Gemeni sau Oţelul Crimelor*, *Voiajul la Bârca* şi *Glumele de Mahala*, toate trei de Emanoil Negruţi, *Babilonia Românească*. de N. Istrati, *Jianul* şi *Tuzu Calicu*, de Millo, *Idel Roşca în garda naţională*, cantonetă de Boian, etc.

Tot în acea iarnă un alt teatru de familie mai în mic, se organiză, de vale de Academie, (Strada Gîndu), în casele tipografului Vasile Botez, în care mai mulţi funcţionari tineri şi chiar elevi de şcoală, dădură vre-o zece reprezentaţii, cu diferite piese naţionale de Alexandri şi Millo, care atrăgea un public relativ numeros.

O trupă germană de comedii, drame şi operete, sub direcţia lui Ed. Kern, jucă în iarna aceasta în teatrul dela Copou, dînd peste 30 de representaţii diferite, între cari *Orfeu în Infern*, *Cavaleria Uşoara*, *Fortunio*, *Frumoasa Galathee*, *Vioara fermecată*, etc.

332. Constantin Dimitriadi.

*

Un nou comitet teatral se numi de Primărie, care să conducă teatrul în Iarna 1868-69. In acelaş timp, un advocat, Teodor Aslan, pasionat mult pentru teatru, fu însărcinat să ajute comitetul la alegerea şi studiarea pieselor ce urmau a se juca; ca Regisor şi Director de scenă fu numit artistul francez Victor Delmary.

O schimbare simţitoare se face în personalul artistic; se aduc din Bucureşti, Frosa Popescu, Iorgu şi Elena Caragiali, Gheorghe Alexandrescu, care era în acelaş timp şi un bun cîntăreţ, Irina Poenariu, Savastiţa Dumi-

trescu etc. Mai iau parte în trupă dintre locali mai de samă Galino, Gheorghiu şi Panu.

Piesele mai principale representate în acea stagiune au fost *Jos Masca, sau Misterele pasagiului din Bucureşti*, piesă originală de Caragiali, *Fiamina*, *Ţarina*, *Resbelul Damelor*, *Meşterul Manole sau Fondarea Curţei de Argeş*, originală, *Lucreţia Borgia*, *Jidovul Rătăcitor* etc. In toate piesele în care apăru Frosa Popescu, ea fu admirată şi rechemată, ca una ce prin arta şi talentul seu se ridica mai presus de toate colegele sale precedente.

333. Aristizza Romanescu.

In timpul verei mai dădură în Teatrul Naţional cîteva representaţii soţii Pascali, cu cîţiva actori din trupa lor din Bucureşti.

*

Tot în acea iarnă, într'o casă din Strada Mare, a bancherului Neuschotz, în care era un hotel întitulat *de Nord*, fu înstalată, prin spargerea a patru odăi dela faţă din etajul I, o sală de teatru, conţinînd un rînd de loji şi staluri, în care actorul Ion Lupescu, cunoscut şi mult simpatizat de ieşeni, împreună cu cîţiva actori din Bucureşti şi provincie, dădură o serie de representaţii.

Publicul, sătul de melodramele şi piesele mari, anoste, ce se jucau în teatrul de la Copou, începu a merge în mai mare număr la Teatrul lui Lupescu, din centrul Iaşului, unde nu se jucau decît comedii, farse şi vodeviluri, în care mai ales îşi arăta talentul şi vocea de cîntăreţi Gh. Alexandrescu, Dragulici şi Vasileasca, — iar Lupescu devenia din zi în zi artistul mai favorit al ieşenilor, adevărat rival al lui Luchian. Aceasta făcu ca actorii dela Teatrul Naţional să se plîngă Primăriei că Lupescu le face prea mare concurenţă, iar Consiliul comunal luă un vot prin care interzise lui Lupescu de mai juca în serile cînd cei de la Naţional ar juca şi ei. Nu-i vorbă, asemenea vot nechibzuit n'a putut fi pus în lucrare, căci o sumă de cetăţeni protestară, — dar el totuş oglindeşte mentalitatea şi a actorilor oficiali, şi a celor ce compuneau Administraţia Comunală din acea epocă.

In primăvară mai veni în Iaşi o trupă de operetă Germană, sub direcţia lui Sinmayer Modrszewski, care representă diferite piese cu cîntece, coruri şi danţuri bine executate, între cari *Viaţa Parisiană*, *Frumoasa Galathee*, *Barbă-Albastră*, de Offenbach etc.

Şi în iarna 1869-70 tot Comitetul numit de Primărie dirigueşte teatrul, angajînd ca

334. Gh. Alexandrescu.

335. Ion Panu.

336. Irina Poenaru.

actori pe Galino, Gheorghiu, Alexandrescu, Al. Mihăilescu, Evolschi, Ion Panu, Em. Negruţi, Lazăr Florescu, iar actriţe pe Frosa Popescu, Merişasca, Nini Valery, Irina Poenaru, Maria Camban, Elena Lascu şi alţii. Victor Delmary continuă a fi Regisor şi Director de scenă.

De astă dată mai toate piesele ce se representă sunt bine alese şi nouă pentru Iaşi, şi publicul începe a cerceta mai cu interes Teatrul Naţional. Au făcut mai mult efect dramele: *Regele Insulelor*, *Richelieu*, *Onoarea Casei*, *Nebuna din Londra*, vodevilul *Urîta Satului* de E. Carada, etc. Şeful orchestrei Nicolai Voinescu, un artist de elită dădu de cîteva ori bucăţi de concerte pe scenă, între acte.

O trupă de operă Italiană, sub direcţia unui bucureştean, Pană Cătulescu, dădu o serie de representaţii în cursul stagiunei, cu repertoriu cunoscut, ca *Lucia*, *Norma*, *Traviata*, *Travatore* etc.

*

Periodul Teatral 1870-79. Cea mai de samă stagiune a teatrului ieşan. Decăderea instituţiei sub Directorii Aslan şi Constantiniu.

Plictisită Administraţia Comunală de daraverile teatrului, care nu puteau să mulţămească pe nimene, hotărî a da întreprinderea din nou unui particular, şi concurenţii pentru această „afacere“ nu lipsesc, din potrivă: Gheorghe Racoviţă, C. P. Constantiniu, Teodor Aslan, toţi aceştii avocaţi, apoi Mihail Pascali şi Sandu Bonciu actori, cer să li se acorde intreprinderea. Mai fericit însă este tot Neculai Luchian, care contractează iar cu Primăria, pentru cinci ani, depunînd şi o garanţie de 20,000 lei, — urmînd a primi o subvenţie de 33,500 lei. Se instituie un Comitet teatral de şepte cetăţeni, Vasile Pogor, Nec. Burghele, T. C. Balaiş, I. Antoniadi, Iacob Negruzzi, Al. M. Sendrea şi D. Gusti, care să aibă controlul artistic al întreprinderei.

Luchian angajează pentru iarna aceea pe soţii Pascali, C. Dimitriadi, C. Bălănescu, Petru Velescu, V. Vasilescu, St. Iulian, Ion Panu, Smaranda Merişescu, Nini Valery, Anicuţa Popescu, Gabriela Luchian, Tudora Marinescu şi alţii, — şi anunţă un repertor bogat şi nou cu totul pentru Iaşi, în care figurau piesele naţionale, *Plăeşul Logofăt-Mare* de T. Codrescu, *Ştefan-Vodă*, *Domniţa Ruxanda*, *Răzvan-Vodă*, de Haşdeu, *Alexandru Lăpuşneanu*, *Oda la Elisa*, de V. A. Ureche, şi mai multe străine ca *Hamlet*, *Benvenuto Cellini*, *Conjuraţia lui Fiesco*, *Ruy-Blas*, etc.

Nu toate piesele anunţate s'au jucat, — lucru cam obicinuit în toate stagiunile, — dar s'a representat totuş multe scrieri de valoare, de Victor Hugo, Alex. Dumas fiul, E. de Girardin, Casimir Delavigne şi alţii, ca *Don Juan de Austria*, *Supliciul unei Femei*, *Dama cu Camelii*, *Ruy-Blas*, *Faust*, *Gărgăunii (Les Papillons)*, aşa că această stagiune teatrală a fost, cred, cea mai de samă din cîte a avut parte Iaşul vreodată, atît în privinţa actorilor, cît şi a pieselor ce s'au jucat. Cu piesele naţionale *Domniţa Ruxanda* şi *Plăeşul Logofăt-Mare*, s'a ridicat încă şi mai mult entusiasmul ieşenilor cari, în această iarnă deprinse calea teatrului, aşa precum de mult nu se mai obicinuia.

In cursul lui April 1871, diletanţi din elita Iaşului, organizară două representaţii, jucînd mai întai *Ginerile lui Hagi-Petcu*, localizare de V. Alexandri, după *Le Gendre de Mr. Poirier*, cu Teodor Aslan, Al. Beldiman, Gerge Negruzzi, N. Cantacuzin, V. Lazu, G. Duca, Zira, Bucicov şi D-na Natalie Suţu, şi două comedii franceze, *Le Coucher d'une Étoile* şi *Après le Bal*, în care jucară D-rele Aspasie Greceanu şi Elise Donici, representaţie care produse peste 600 galbeni, în folosul *Azilului Sfintei-Maria*. In a doua representaţie se joacă *Nobila Cerşetoare*, comedie şi *Haimana*, canţonetă de Alexandri, şi două comedii franceze, *Prisonier sur Parole* şi *Les deux Sourds*.

Cu tot succesul moral şi material deosebit al acestei stagiuni, nu se poate cunoaşte care a fost pricina că Luchian cedă Direcţia Teatrului pentru iarna 1871-72 avocatului Teodor Aslan, care schimbă o parte din personalul trupei, aducînd în locul soţilor Pascali, Dimitriade, Bălănescu, etc., pe Teodor Teodorini, Gh. Alexandrescu, I. Tănăsescu, C. Petrescu, Maria Teodorini, Raluca Stavrescu, Maria Petrescu şi Matilda Tănăsescu, angajînd din localitate şi pe D-ra Matilda Cugler. Programul anunţa o sumă de piese noue, necunoscute Iaşului.

Prima representaţie dată sub direcţia lui Aslan, cu piesa *Don Cezar de Bazan*, în care Teodorini juca rolul principal, fu un dezastru; căci bietul Teodorini, care de mai mult timp era afectat de o boală mintală, ce se agrava din ce în ce, avu cîteva aberaţiuni în timpul jocului, şi publicul, neştiind ce se petrece în el, şi închipuindu'şi că este în stare de beţie, făcu tumult şi şueră.

Aslan rezilie contractul cu Teodorini; dar în trupa sa ne mai rămînîndu-i barbaţi destui pentru rolurile mari, el făcu să se represinte o sumă de piese în cari mai mult femeile aveau rolurile principale; dela o vreme începu a juca însuşi Aslan în comedii şi canţonete chiar; toate aceste însă atrase nemulţumiri în public, şi prin urmare şi un simţitor deficit bănesc.

In această iarnă, (Octombre 1871), soseşte în Iaşi celebra tragediana italiană *Adelaida*

Ristori, cu o trupă escelentă, şi joacă piesele *Medea*, *Maria Stuart*, *Maria Antoaneta* şi *Judita*, cu succes enorm.

O trupă franceză de drame şi comedii, sub direcţia artistului Taillefer, veni şi dădu de asemeni mai multe representaţii în Noembre, Decembre şi Ianuar, jucînd *Le Camp des Bourgeoises*, *Par droit de conquête*, *Le Roman d'un jeune homme pauvre*, *Les Filles de marbre*, *La Joie fait peur* etc.

In iarna următoare 1872-73 Teodor Aslan aduce în Iaşi pe Bălănescu, Pancu, Dimancea, Petru Velescu, Alecu Gheorghiu, Raluca Stavrescu şi Frosa Sarandi. Se joacă o serie de comedii şi drame traduse, cari nu prea fac efect. Presa şi publicul cîrtesc în potriva teatrului, şi cu tot succesul obţinut de Dimancea în piesele *Mutul dela Ingouville*, şi *Idiotul*, (acest actor cîştiga mai mult prin mimică, decît prin vorbă), cum şi de *Harţă Răzăşul* de Alexandri, şi *Porcarul şi Măria-Sa* a lui V. A. Urechie, cari se dădură pentru întîiaşi dată, stagiunea sfîrşi într'o apatie generală.

In primăvară mai veni în Iaşi Millo cu o mică trupă din Bucureşti, şi jucă diferite piese şi cantonete, între cari *Apele dela Văcăreşti*, o revistă nouă scrisă de el, şi alte bucăţi mai vechi.

O trupă de operă italiană sosi în primăvară, venind din Rusia, şi jucă diferite bucăţi nouă pentru Iaşi, între cari *Ebreo*, *Comtesa d'Amalfi*, *Maria di Rohan* şi alte opere cunoscute.

Apoi o altă trupă de operete franceze, sub direcţia D-rei Emilia Keller, sosi în Mai, şi dădu cu mult succes *Barbe-Bleue*, *Les Cents Vierges*, *La Vie Parisienne*, *La Chanson de Fortunio*, *La Grande Duchesse de Gerolstein* etc.

Pentru Iarna 1873-74, Aslan aduce în Iaşi pe C. Dimitriade, soţii Ştefan şi Aristiţa Romanescu, Drăgulănescu, Mariţa Constantineasca şi alţii; în total fură angajaţi 10 actori şi 6 actriţe, ceea ce era pentru Iaşi o trupă din cale afară de restrînsă.

Dimitriade obţine un frumos succes creînd rolul principal din piesa *Ludovic XI*, de Casimir Delavigne. De asemenea într'o piesă nouă, originală, *Radul III*, de Căpitanul Gh. Bengescu, i se fac adevărate ovaţiuni. Se mai dau alte piese spectaculoase, ca *Rocambole*, *Ingerul Morţei*, *Don Juan de Marana*, *Debora* etc., în care tot Dimitriade ţinea principalul rol, dar restul trupei nu prea avea mare atracţie.

O trupă de operă italiană soseşte prin Fevruar, şi dă un şir de representaţii cu operele *Don Carlos*, *Luisa Müller*, *Les Vêpres Siciliennes*, *I Lombardi*, *Saffo*, *Mose*, *Marta*, *Hughenoţii* etc. Publicul primi cu simpatie aceste representaţii, în cari jucau şi cîntau multe elemente bune.

Stagiunea următoare 1874-75, urmează cu ceva scădere încă asupra precedentei, prin lipsa lui Dimitriadi, care părăsise Iaşul. Actorii noi angajaţi, Arceleanu, Grigore Manolescu, Lazarachi, D-rele Dănescu, Dimitriu etc., nu prea intrară uşor în simpatia publicului. O piesă originală nouă, *Despina*, dramă în cinci acte de Gh. Bengescu, avu un succes modest. Aceste împrejurări hotăresc pe Aslan să facă a se juca o operetă tradusă din franţuzeşte, renumită în vremea aceea, *La Fille de M-me Angot*, cu muzica de Charles Lecoq, dînd'o sub titlul de *Fata Mamei Ango*. Se improvizară cîntăreţi de operetă dintre actorii şi actriţele de comedii şi drame, în plus o Doamnă Bernola, care singură avea cunoştinţi musicale mai bune. Ana Dănescu jucă rolul *Cleretei*, Amelia Welner pe acel al *Amarantei*, Bălănescu pe *Pomponet*, Petru Ionescu pe *Ange-Pitou*, P. S. Alexandrescu pe *Larivaudiere*, Cornescu pe *Trenitz* etc.

Această operetă se jucă de patrusprezece ori în cursul a vr'o cinci septămîni, lucru ce nu s'a mai fost văzut pînă atunci în Iaşi, — şi navala publicului la representaţiile aceste scăpă întreaga situaţie compromisă a teatrului, şi mai ales a Directorului seu.

In primăvară veni în Iaşi iar trupa franceză a Emiliei Keller, dar, faţă cu succesul obţinut de trupa romînă cu *Fata mamei Ango*, publicul ieşan primi cam rece representaţiile franţuzeşti.

Reuşita representatiilor cu *Fata Mamei Ango* făcu pe Teodor Aslan să se gîndească a pune în scenă în stagiunea viitoare 1875-76 mai multe aseminea operete, lăsînd pe un plan cu totul secundar celelalte genuri teatrale. El îşi angajă personalul artistic în vederea acestui scop, lăsînd deoparte pe actorii de samă ce jucau în drame şi comedii. Şese barbaţi: P. S. Alexandrescu, P. Ionescu, Gr. Manolescu, D. Pruteanu, Leon Grigoriu, şi D Galuşcă, şi cinci femei, Merişasca, Ana Dănescu, Amelia Welner, Aneta Florescu şi Tudora Marinescu, formează întregul personal artistic al programului lui Aslan pentru această iarnă.

Se deschide stagiunea cu opereta *Giroflé-Girofla*; se reia *Fata Mamei Ango*; apoi se joacă o altă operetă, *Princesa de Trebizund*, şi în fine, întaia representaţie a piesei *Scaiul barbaţilor*, operetă originală de Bengescu, cu musica de Capelmaistrul Emil Lehr. Dar, deşi publicul aplaudează acest nou gen de spectacole, încasările nu mai merg ca în iarna precedentă, aşa că Aslan e nevoit să închidă stagiunea cu îngrozitoarea melodramă *Barbara Ubrik*.

In primăvară mai au loc cîteva representaţii date de diletanţi din elită, între cari D-nele Aglae Ghica-Allaux, Marie Casimir, Natalie Suţu, Eugenie Condurat, D-rele Marie

R. Rosetti, Eliza Negruzzi, şi D-nii Alex. Ghica-Brigadier, Jules de Roujoux, G. G. Rosetti, Jean Duca, Gh. Negruzzi, cari represint cîteva piese franceze şi romîne.

Şi trupa franceză a D-rei Keller mai revine în Iaşi, şi joacă cîteva operete cunoscute, dar cu succes foarte mărginit.

Mai mulţi din actorii teatrului Naţional, in lipsă de angajamente în cursul verei, se asociară şi dădură o serie de representaţii într'un teatru improvizat în grădina Chateaux aux Fleurs, din strada Golia; o parte din aceştia apoi înfiinţară o altă scenă in *Grădina Primăriei,* din strada Lăpuşneanu. Publicul frecventa în număr mare acest început de teatru sub cerul liber, în oraşul nostru.

*

Desechilibrat materialiceşte, Teodor Aslan renunţă la Direcţia Teatrului în vara lui 1876, care se dă de Primărie actorilor Luchian, Galino şi Bălănescu; peste puţin însă Luchian se retrage din asociaţie, şi după el şi ceilalţi doi se desist de sarcina ce'şi luase, aşa că Primăria fu nevoită să dee teatrul pe sama altui avocat, C. P. Constantiniu, care de mult ceruse a i se încredinţa lui Direcţia.

Constantiniu angajează pe Bălănescu, Galino, Evolschi, Popovici, Manolescu, Alexandrescu, Pruteanu, D-nele Stavrescu, Sarandi, Evolschi, Dănescu, Conta, Dimancea, Luţa Botez etc. Teatrul se deschide în iarna 1876-77, cu comedia *Viaţa Vagabondă* (*La Vie de Bohême*), şi continuă, dar cu puţin succes, dînd piese de toată mîna, cele mai multe cunoscute ieşenilor, cari însă nu reuşesc să atragă lumea, aşa că stagiunea se închide într'o completă desinteresare a publicului.

Trupa Emiliei Keller mai vine şi în primăvara aceasta, şi joacă cîteva represen-

337. Grigore Manolescu.

338. Gr. Manolescu în rolul lui *Hamlet.*

taţii, dar este silită să plece răpede din Iaşi, din cauză că publicul nu prea dădea năvală la casa de bilete, mai ales că şi răsboiul ruso-romîno-turc dădea alte preocupări cetăţenilor.

In cursul verei se mai dau de diferiţi actori, între cari Lupescu şi Millo, mai multe representaţii prin grădini cu scene improvizate, ca acele de la *Cofetaria Alexandre, Pomul Verde, Chateau aux Fleurs* etc.

Lipsa de actori noi şi de piese mai de samă se simte şi în stagiunea 1877-78, pe care C. P. Constantiniu o deschide în 26 Octombre, cu piesa *Cei trei Muşchetari*, de Alex. Dumas, în cari principalele roluri le ţin Manolescu, Arceleanu şi Pruteanu. O tînără, Luisa Righetti, se arată în *Bomba cu apă fiartă* ca actriţă de talent.

Fiind toiul răsboiului ruso-romîno-turc, se dau cîteva representaţii pentru serbarea a diferite evenimente naţionale; în 1 Ianuar 1878 se cîntă de toată trupa, în limba rusească, *Boji Ţara hrani*, imnul imperial rus, şi se face *apoteoza* statuei lui Ştefan-cel-Mare. La 15 Ianuar se serbează cu recitări şi tablouri alegorice vitejia *Regimentului XIII de Dorobanţi* din Iaşi, care a fost decimat înaintea Plevnei. Cîteva piese ocazionale, *La Plevna*, de G. Sion, *La Turnu-Măgurele*, de V. Alecsandri, şi în sfîrşit *Curcanii*, de Gr. Ventura, cu care se închee stagiunea, mişcă din cînd în cînd entusiasmul public.

Prin Ianuar vine în Iaşi un celebru tragedian italian, Ernesto Rossi, care împreună cu trupa sa, joacă admirabil piesele *Moartea Civilă, Othelo, Romeo şi Julieta* şi *Hamlet.*

In mijlocul verei se dă o representaţie

extraordinară, organizată de Luchian, Bălănescu şi Galino, în cinstea poetului V. Alexandri, la care iau parte toţi actorii ieşeni, profesorii şi elevii Conservatorului de Musică şi Declamaţie, iar venitul seral se întrebuinţează pentru facerea unui frumos portret în oloi a poetului. Asemenea se dă o representaţie în beneficiul răniţilor romîni din răsboi.

Actorul Lupescu dădu mai multe serate în grădina Chateau aux Fleurs, în cursul verei.

O trupă de operă italiană represintă şi în cursul acestei ierni, diferite bucăţi musicale, din repertoriul cunoscut.

Pentru iarna 1878-79, Directorul Constantiniu aduce în Iaşi pe Mihail Pascali, Hagiescu, soţii Petrescu, şi D-ra Mariţa Constantinescu. Se joacă mai mult comedii traduse. O piesă nouă, originală, *Moartea lui Constantin Brâncoveanu*, de Antonin Rocques, obţine succes mai mult ca spectacol. La 14 Ianuar se afişază o piesă nouă, *Răpirea Bucovinei, sau Uciderea lui Grigore Ghica-Vodă în Beilic*, de un autor anonim. Poliţia însă opreşte representarea, — ca să nu se atingă susceptibilitatea Imperiului vecin. Stagiunea se închide apoi cu o piesă scrisă de Pascali, *Rotarul*, epizod din revoluţia lui Tudor Vladimirescu, care avu un succes de stimă.

Urmează cîteva representaţii date de elită, de studenţi, şi o piesă de Alecu Russo, *Hristache Sarmală*, necunoscută pînă în vremea aceea.

O trupă de operă italiană începe, şi in această iarnă, prin Noembre, a da o serie de representaţii, cu piese cunoscute, iar in Ianuar, vine iar Ernesto Rossi, tragedianul, şi dă patru representaţii, cu *Moartea Civilă*, *Romeo şi Julieta*, *Othello* şi *Hamlet*.

Vara se construeşte o mare scenă şi se aranjază bine, grădina Chateau aux Fleurs, de către Felician Franchetti, şef de orchestră şi canţonetistul I. D. Ionescu, dîndu-i-se titlul de *Teatrul Eldorado*, unde joacă zilnic diferiţi artişti romîni şi străini. Asemenea se făcu o scenă în grădina cofetăriei Passini, din strada Lăpuşneanu, în care jucă trupa de provincie asociată Albescu-Constantinescu-Chirimescu.

*

Dela Constituirea „Societăţei Dramatice", pînă la arderea Teatrului dela Copou. Trupa romînă de Operete.

Făcînduse în 1877 o lege generală a teatrelor din România, după care se şi înfiinţă în Bucureşti o *Societate Dramatică*, în Iaşi dispoziţiile acestei legi se puseră în aplicare abia in vara 1879, cînd se sătură antreprenorul Constantiniu de a mai continua cu contractul ce'l avea încheiat cu Primăria, şi care nu-i adusese decît desiluzii artistice şi financiare.

Principalii actori ieşeni, Nec. şi Gabriela Luchian, C. Bălănescu, M. Galino, Al. şi Elena Evolski, M. Arceleanu, Em. Manoliu, D. Pruteanu, G. Dimitrescu, Luţa Botez şi Atena Georgescu se constituiră în Societate, sub auspiciile unui Comitet Teatral, compus din Primarul C. C. Cerchez, D. Gusti şi N. Quintescu, membri. S'a mai angajat un numar de actori mai tineri, D. Galuşcă, V. Hasnaş, C. Ionescu, Lica Poenariu, Maria Stegărescu, Profira Botez, Iosefina Galuşcă, Eliza Orlov, Ecaterina Sotir şi Natalia Iasinski. V. B. Delmary este menţinut ca Regisor, iar Director de scenă se numeşte C. Bălănescu. Se mai institui şi un Comitet de lectură, cu Vasile Pogor, Neculai Gane, Iacob Negruzzi şi Gh. Bengescu, pentru citirea şi primirea pieselor.

Prima representaţie se dă la 29 Noembre 1879, cînd se apoteozează pe Vasile Alexandri, cu prilejul obţinerei *Cupei de aur* la concursul dela Montpelier, pentru *Cîntecul Gintei Latine*. Celelalte representaţii din cursul stagiunei sunt tot piese traduse din repertoriul teatrelor franceze de a doua şi a treia mînă, o piesă originală nouă, *Trei Crai dela Răsărit*, de B. P. Haşdeu, şi o operetă inedită, *Olteanca*, text de Gh. Bengescu, muzica de Dr. G. Otremba şi Ed. Caudella, care, representată întăi in 8 Marte 1880, are o primire entusiastă în public, se joacă de patrusprezece ori în şir, şi salvează situaţia financiară cam sdruncinată a nouei Societăţi Dramatice.

In *Olteanca* se ivesc cîteva talente şi voci muzicale simpatice, pe care Iaşul le

339 Gr. Manolescu în rolul lui *Kean*.

serbătoreşte: tenorul Vasile Hasnaş, baritonul I. Meissner, basul Cortez, sopranele Ana Zael şi Iosefina Găluşcă, şi alţii cu roluri mai secondare.

Şi în această iarnă o trupă italiană de operă dă mai multe representaţii, cu piese cunoscute, in lunile Octombre şi Noembre.

Prin Fevruar vine în Iaşi tragedianul *Tomasso Salvini*, care, cu o trupă italiană numeroasă şi bine aleasă, reprezintă cu mare succes piesele: *Moartea Civilă*, *Il Figlio delle Selve*, *Hamlet*, *Othelo*, *Francisca da Rimini* şi *Gladiatorul*.

In anul teatral 1880—81, se retrag din societate soţii Luchian şi se admit ca societari Maria Teodorini (văduva lui Teodor), Costache Teodorini şi Teodor Vasiliu, cari jucase în timpul din urmă la Craiova, şi se angajează mai mulţi tineri actori, barbaţi şi femei. Repertoriul se compune din diferite piese aduse de cei trei actori craioveni, dintre care mai de samă fură, vodevilurile *Curcănăreasa* şi *Paza bună trece primejdia ră*, şi dramele *Patria*, *Piraţii din America*, *Furătoarea de Copii*, *Orbul şi Ghebosul*, *Căpitanul Negru* etc.

Presa locală critică forma traducerilor pline de franţuzisme şi unele apucături şi vociferări afectate ale actorilor, recunoscînd în acelaş timp multe calităţi bune Mariei Teodorini şi lui Teodor Vasiliu.

Prin Noembre soseşte o trupă franceză, sub direcţia artiştilor Sandré şi Claudius, şi joacă admirabil o serie de operete nouă, necunoscute încă în Iaşi: *La fille du Tambour-Major*, *Les Cloches de Corneville*, *Le Coeur et la main*, *La Duchesse de Gerolstein*, *Le Petit Duc* şi *Le Jour et la Nuit*.

O trupă germană de operete sub direcţia lui Frederic Dorn, vine în Decembre, şi represintă mai multe piese nouă pentru Iaşi, ca *Boccacio*, *Bettelstudent*, *Fatinitza*, *Fledermaus*, cari toate sunt foarte favorabil primite de public.

Prin Februar soseşte în Iaşi o artistă italiană de prima forţă, *Giacinta Pezzana-Gualtieri*, care joacă cu o bună trupă piesele *Dama cu Camelii*, ce nu i se tocmai potriveşte, lipsindu-i principala calitate a acestui rol: frumuseţa şi tinereţa, *Maria Stuart*, *Sora Tereza*, *Judita*, *Maria Antoneta* şi *Medea*.

Al treilea an al Societăţei începe sub auspicii curioase pentru public: în primul loc se anunţă plecarea Mariei şi a lui Costache Teodorini, cum şi a lui Teodor Vasiliu, cari susţinuse întregul repertor din iarna precedentă, — iar în locul lor se anunţă angajamentul Anicuţei Popescu şi a soţilor Moru, actori de a treia mînă; apoi se arată că pe lîngă societatea Dramatică mai figurează în program şi o *Companie lirică*, care promitea să represinte mai multe opere-comice, între cari *Fiica Regimentului*, *Le Chalet*, *Somn-bun D-le Pantalon*, *Campanello*, şi una originală, *Fata Răzeşului*.

Trupa dramatică joacă diferite comedii şi melodrame, ca *Alegerile*, *Furătoarea de Copii*, *Saracii în haine negre*, *Două Orfeline* etc. Se dă pentru prima oară piesa *O noapte furtunoasă sau No. 9*, de I. L. Caragiali, care fiind primită de public cu mare entusiasm, se repetă de vre-o cinci ori. Din toţi actorii, Anicuţa Popescu escelează în *Bucuria Casei*, *Frou-Frou*, şi *Nătărăii Amorului* (*Les Jocrisses de l'Amour*).

Personalul din trupa lirică, angajat de Societatea Dramatică, represintă de cîteva ori operetele *Fiica Regimentului*, cu muzica de Donizzeti, *Le Chalet*, de Adolf Adam, *Somn-bun D-le Pantalon*, de Albert Grizar, *Clopoţelul (Il Campanello)*, şi în fine opereta *Fata Răzeşului*, în 3 acte, text prelucrat de Gh. Irimescu, cu muzica de Ed. Caudella. Toate aceste producţii muzicale, binişor puse în scenă, fură primite de public cu plăcere, — dar, în schimb acesta părăsi mai de tot representaţiile de drame şi comedii.

Prin Noembre 1881, sosi în Iaşi şi dădu în Teatrul Naţional trei representaţii celebra *Surah Bernhardt*, dela Comedia Franceză, jucînd *La Dame aux Camélias*, *Adrienne Lecouvreur* şi *Frou-Frou*, secondată de o admirabilă trupă franceză. Cu toate că preţurile întrărei erau încincite, tustrele serile fură ticsite de spectatori, entusiasmaţi de jocul minunat al artiştilor, şi... de reclama enormă ce se făcea în jurul numelui Sarei Bernhardt.

In cursul verei Matei Millo, cu o trupă alcătuită din actori bucureşteni şi locali, dădu în Grădina Tivoli o serie de representaţii, din piesele sale obicinuite.

Cu toate că operetele jucate în iarna 1881—82 plăcuse mult şi adusese chiar folos material Societăţei Dramatice, în iarna următoare, trupa lirică se desfiinţă, şi însăşi cea mai bună actriţă de comedie. Anicuţa Popescu plecă din Iaşi. In locul acestora societatea angajază şese actori din provincie: soţii Constantin şi Maria Petrescu, Alex. şi Eugenia Marinescu, pe Const. Costescu şi Alexandrina (Lica) Poenaru.

Stagiunea începe cu o piesă nouă, *Danişeff*, care însă nu produce nici un efect asupra publicului, ce din zi în zi frecventează tot mai puţin teatrul, aşa că pe la mijlocul iernei representaţiile încetează.

După intervenţia Primăriei, Societatea reduce preţurile intrărei şi peste vre-o două septămîni representaţile reîncep, fără însă să se simtă vre-o îmbunătăţire, fie în repertor, fie în personalul artistic al tru-

pei, pînă la încheerea acestei stagiuni.

Se mai dau în cursul iernei cîteva representaţii de binefacere de diferiţi diletanţi. Prin Ianuar veni în Iaşi trupa franceză de comedii a lui Taillefer, care, debutînd cu piesa *Bébé*, mai jucă o serie de alte comedii şi mici operete, ca *La Cagnote*, *Le Roman d'un Jeune homme pauvre*, *Les Faux Bonshommes*, etc.

In cursul verei se mai dădură cîteva representaţii prin teatrele de grădină Chateau aux Fleurs şi Tivoli, de actorii locali şi cîţiva franceji.

In iarna 1883—84 teatrul ieşan nu merge pe o cale mai bună. Numirea lui Teodor Aslan ca Director de scenă contribuie mai mult la deşertarea sălei. Punerea în scenă a unei feerii-parodii a lui *Faust*, şi a altor cîteva piese fără valoare literară, ca *Spălătoriţa*, *Năbădăile Dramatice*, *Lupta pentru trei milioane*, *Rocambole*, etc., şi apoi chiar a unei *tragedii* originale foarte anoste, *Lăpuşneanu-Vodă*, de Samson Bodnărescu, în care apăru în rolul nominal însuş Teodor Aslan, dădu loc la critici aspre din partea presei şi a publicului. Stagiunea s'a încheiat cu prima representaţie a piesei *Doi Sergenţi*, în beneficiul lui M. Galino.

Se mai dădu în cursul iernei o representaţie de diletanţi, iar în primavară patru representaţii de actriţa franceză Céline Chaumont, steaua de pe atunci a teatrului parisian Palays-Royal.

In grădina Tivoli o trupă nemţească jucă diferite mici operete în cursul verei, sub direcţia unui F. Skok.

Nenorocitul sistem adoptat de Societatea Dramatică de a economisi asupra angajamentelor, a traducerei de piese bune şi nouă, cît şi a cheltuelelor de punerea în scenă, făcu ca şi în iarna 1884—85 arta pe scena ieşană să nu meargă mai bine. Cei trei actori vechi mai de samă, Luchian, Bălănescu şi Galino, jucînd rare ori, restul nesatisfăcînd cerinţele publicului, acesta părăsi tot mai mult sala teatrului dela Copou, încît în primavară, trupa întreagă se găsi fericită cînd primi propunerea unor antreprenori din Kişineu, să meargă acolo şi să dee un şir de representaţii.

Prin Marte veni în Iaşi trupa franceză a lui Sandré şi Claudius, şi dădu un şir de operete, comedii şi chiar drame, ce plăcură mult publicului ieşan.

*

Pentru stagiunea 1885—86 se readuce în Iaşi două artiste ce plecase din societate, pe Luţa Botez şi Atena Georgescu, şi se angajează pe Aristizza Românescu, pe Petru S. Alexandrescu, A. L. Bobescu şi alţii actori din provincie. Ca piese nouă originale se joacă la deschidere *Ovidiu* de Alexandri, apoi *Fîntîna Blanduzici*, de acelaş, *Scrisoarea Pierdută*, de I. L. Caragiali, şi o revistă umoristică de Iacob Negruzzi şi Radu Rosetti, *Nazat*.

S'au mai jucat în cursul iernei cîteva representaţii, în scop de binefaceri, de diletanţi, cu concursul unora din actori.

Incă de cu toamnă, prin Octombre, o trupă de operete germane sub direcţia lui L. F. Dorn, dădu un şir de representaţii, între cari *Boccacio*, *Der Spitzentuch des Koenigin*, *Donna Juanita*, *Der Lustige Krieg* etc. Prin April următor o altă trupă germană, sub direcţia unui S. Wolff, dădu de asemenea o serie de operete, ca *Zigeunerbaron*, *Gasparone*, *Călătoria în Africa*, etc.

O trupă de operă italiană, sub direcţia lui Labrunna, veni în Iaşi prin Mai şi dădu cîteva representaţii, incepînd cu *Aida*.

Doi actori necunoscuţi publicului ieşan, Teodor şi Adelina Popescu, sunt angajaţi de Societatea Dramatică pentru iarna 1886—87; ei vin cu un repertor al lor, ce l'au jucat prin provincii, ca *Memoriile Diavolului*, *Căpitan Carlota*, *Oile rătăcite*, *Duglas Strigoiul*, *Dl. Ypsilon*, etc., care nu impresionează mult pe ieşeni.

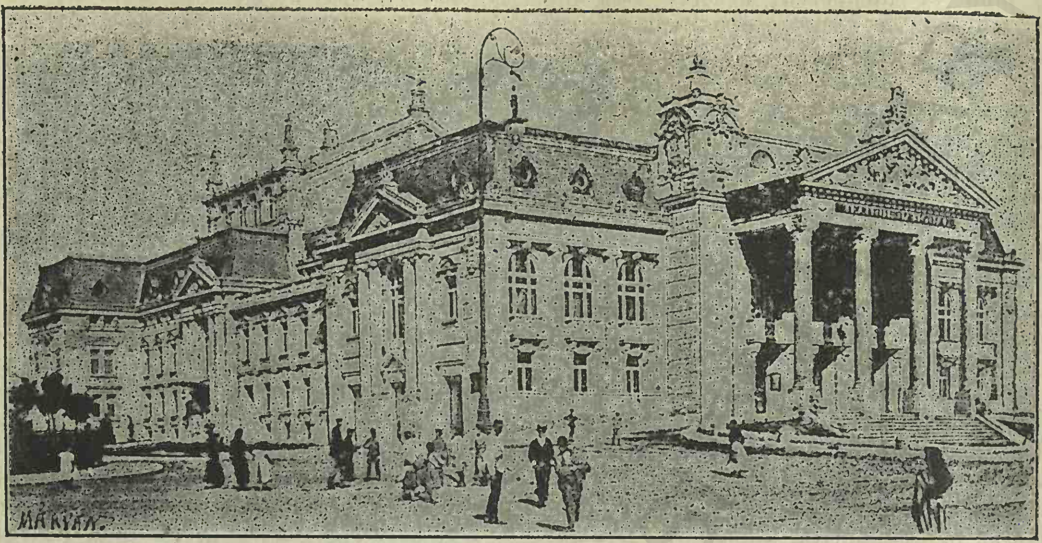
Se mai joc o sumă de piese din repertorul vechiu ca *Don Juan*, *Peticariu*, *Insurăţeii*, *Cerşitorii* etc. Teodor Popescu încearcă şi cîteva creaţii mari, ca *Othelo*, şi *Kean*, cari sunt primite cu rezervă de public.

Se mai dau diferite representaţii de binefacere de către diletanţi, şi din Bucureşti vine o trupă de *Operă Română*, cu cîntăreţii Gr. Gabrielescu, Ioan Dimitrescu, Băjenariu, Teodorescu, Cairetti, şi D-nele Zoe Chrissenghi, Odeseanu, Maria Tomasiu etc., representînd operile *Faust*, *Carmen*, *Ernani*, *Trovatore*, *Un Ballo in Maschera* şi opereta *Studentul Cerşetor*. Publicul primi foarte favorabil această trupă, şi făcu adevarate ovaţiuni mai ales tenorilor Gabrielescu şi Dimitrescu, şi primadonei Chrisenghi.

Un artist evreu, originar din Galaţi, care îşi făcuse studiile în străinătate, Moritz Morisson, cu o trupă germană, dă patru representaţii în Teatrul Naţional, în cursul lui Fevruar 1887, jucînd *Kean*, *Hamlet*, *Othelo* şi *Uriel Acosta*, şi este bine primit de public, avînd atît talentul cît şi prestanţa necesară rolurilor ce juca.

Mai dă un şir de representaţii trupa franceză de operete a lui Claudius, jucînd între altele: *La Mascotte*, *La Princesse des Canaries*, *La Jolie Parfumeuse*, *Les Cloches de Corneville* etc.

In 1887-88, programul Societăţei Dramatice conţine mai tot acei actori din anul precedent; se adauge doar Clotilda Calfoglu, o bună actriţă, formată în teatrul

340. Teatrul Naţional, inaugurat la 1 Decembre 1896.

din Craiova. Se joc iarăş diferite piese melodramatice şi cîteva scrieri mai de samă, ca *Sora Teresa, Othelo, Deputaţii în halat*, localizare, *Boerii şi Ciocoii* de Alexandri etc.

*

Dar iată că în sara de Miercuri, 17 Fevruar, pe cînd se repeta pe scena Teatrului Naţional o piesă *Renée*, în care urma a debuta tînărul elev al Conservatorului Constantin Galino, fiu al artistului Mihail Galino, se iscă un foc între decoruri, şi după puţine minute, el se comunică la întreaga clădire, care, în mai puţin de patru ceasuri, se prefăcu într'o enormă movilă de ruine fumegînde, consumînd şi tot mobilierul, decoraţiile şi costumele teatrului. Astfel a dispărut casa în care atîţia zeci de ani s'au perîndat nenumăraţi artişti şi iubitori de artă şi literatură dramatică, şi s'au representat atîtea lucrări de toate soiurile, rămînînd membrii Societăţei Dramatice, cît şi gagiştii, şi întreg publicul ieşan, fără un local propriu pentru teatru.

*

In această iarnă a mai venit în Iaşi, artistul dela Comedia Franceză din Paris *Coquelin Ainé*, cu o trupă excelentă, şi a jucat trei piese: *Un Parisien, Don Cezar de Bazan* şi *Tartufe*.

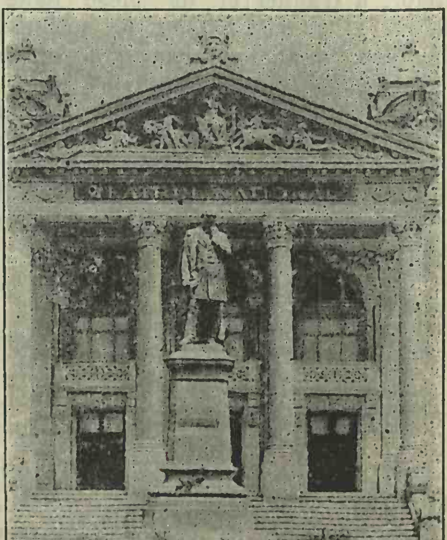
Urmă apoi representaţiile unei trupe de operete franceze, care jucă *La Mascote, Josephine vendue par ses soeurs, L'amour mouillé, La Timbale d'Argent* şi *Le Coeur et la Main*.

In cursul verei se dădură mai multe representaţii în teatrul de vară din grădina Tivoli, de P. S. Alexandrescu, cu o trupă din provincie, şi apoi Gr. Manolescu, împreună cu Aristiţa Romanescu, Ana Manolescu, Ion Petrescu, Vasile Alexandrescu, I. Nicolescu, G. Cîrjă, Alexandrina Alexandrescu, Elisa Gănescu, Verona Almăgeanu şi alţi actori din Bucureşti, jucînduse diferite mari piese, ca *Fîntîna Blandusiei, Moartea Civilă, Hamlet, Mîndrie şi Amor, Uriel Acosta, Francesca de Rimini, Doi Sergenţi, Mutul*, etc.

*

Societatea Dramatică dă representaţii în Teatrul Pastia şi Circul Sidoli.

Se întîmplase că pe cînd un desastru neprevăzut distruse unicul teatru ce de atîţia ani servise ca templu al artei tuturor ieşenilor, să se fi gîndit fostul Primar al Iaşului, Scarlat Pastia, să dureze din nişte clădiri vechi ale sale, ce se aflau în curtea *Hotelului România*, o sală de teatru, con-

341. Faţada principală a Teatrului Naţional, cu Statuia lui V. Alexandri.

342. Scenă din *Ovidiu*, de V. Alexandri, în care iau parte societarii Teatrului Național Em. Manoliu, M. Popovici jun., Aglaea Pruteanu, Verona Cuzinschi etc.

ținînd două rînduri de loji, galerie și partere, încăpătoare ca pentru 3—400 de privitori.

In această sală trebui să se oploșască trupa teatrală locală pentru stagiunea 1888-89. Pe lîngă societari se mai angajă Gr. Manolescu și Aristizza Romanescu, care aduse în repertor o sumă de piese, în mare parte nouă pentru Iași, ca *Răzvan și Vidra*, de B. P. Hașdeu, *Don Carlos*, *Luisa Müller* și *Hoții*, de Schiller, *Machbet*, *Romeo și Julieta*, *Hamlet*, *Fedora*, *Nerone*, *Francillon*, *Benvenuto Cellini* etc.

Deschiderea stagiunei s'a făcut cu *Don Carlos*, o piesă nu tocmai gustată de publicul ieșan. Celelalte representații fură relativ bine primite, dar afacerile Societății nu prea erau de invidiat.

Și în 1889-90 representațiile Societății Dramatice continuară în Sala Pastia, cu actorii cunoscuți din stagiunea precedentă, fără Manolescu și Romăneasca însă. Fură angajate din nou doar două actrițe din București: Mia Teodorescu și Iosefina Raitman, și se aduse din Franța ca Regisor, în locul lui Delmary, care murise, un vechiu actor, Thaïs. Director de scenă fu N. Luchian.

O sumă de piese diferite se representară în cursul iernei, dintre cari: *Să ne Despărțim (Divorçons)*, *Jeanne Grey*, *Schyllok*, *Agachi Flutur*, *Andrea*, *Tot sau Nimic*, *Ingerul Morței*, *Porcarul și Măria Sa*, *Amphytrion*, *[illegible]i cu Nunta*, *Moștenitorul Universal*, *Ca[illegible]l VII la Marii sei Vasali*, etc.

Afacerile Societății merseră greu de tot și în această iarnă. „Trupa romînă nu poate atrage publicul, scrie revista *Era Nouă*; actorii acuză și se tîngue în contra lumei, iar lumea le impută actorilor că nu știu să joace. Un cerc vicios, mai vicios decît localul...“ Neinteresarea publicului sili Societatea Dramatică să plece în mijlocul iernei la Botoșani, ca să'și mai înbunătățiască budgetul, lucru încă nepomenit de

343. Scara principală de intrare la loje, în noul Teatru Național.

cînd exista teatrul nostru romănesc în Iaşi.

După încheierea stagiunei, în April, reveniră în Iaşi Gr. Manolescu şi Aristizza Romanescu, şi impreună cu actorii locali dădură o serie de representaţii în Circul Sidoli, începînd cu *Hamlet*. Jucă apoi *Marion Delorme*, *Femeile noastre*, *Francillon*, *Răzvan şi Vidra*, *Narciss*, *Napasta* de I. L. Caragiali şi altele.

In cursul verei trupa artistului A. L. Bobescu dă o serie de representaţii în grădina Tivoli, iar în Septembre se dau cîteva representaţii de actorii locali, cu diferite ocazii, în care apare şi Eduard Max, (fiul D-rului Emil Max din Iaşi), care făcuse studii dramatice în Paris, şi este prea bine apreciat de publicul ieşan.

In Noembre 1890 se deschide stagiunea Societăţei Dramatice, însă în Circul Sidoli, unde se joacă apoi o serie de piese, din cari se deosebesc *Fiul Coraliei*, *Provincialii în Paris*, *Martira*, şi *Moştenitorul universal*, aceste două traduceri de N. A. Bogdan, *Andrea*, traducere de Em. Manoliu, *Deputaţii în Halat*, localizare după *Les Deputés en robe de chambre*, *Diana de Lys*, *Testamentul lui Cezar Girodot*, etc.

Tot în cursul acestei ierni vine în Iaşi Agata Bârsescu, împreună cu o trupă germană, şi joacă piesele *Hero şi Leandru*, *Debora* şi *Bunica*. Publicul o primeşte cu mare entuziasm, iar studenţii, la eşirea artistei din Circ, deshamă caii dela trăsura ei, şi trag ei însişi trăsura pînă la hotelul unde locuia Bârseasca.

Mai vine o trupă germană de operete, debutînd cu *Voivodul Ţiganilor*.

Grig. Manolescu şi Aristizza Romănescu joacă apoi cu trupa locală o serie de representaţii, cu *Fîntîna Blanduzici*, *Romeo şi Julieta*, *Luiza Müller*, etc.

Stagiunea 1891—92 s'a început la 17 Octombre, tot cu vechii societari: Luchian, Galino, Elena Lascu, Arceleanu, Elena Botez, Pruteanu, Mihail Popovici (senior), Dim. Constantinescu, Athena Georgescu, Emanoil Manoliu, Ghiţă Dimitrescu, Verona Almăgeanu, P. S. Alexandrescu, şi Const. Ionescu. Regisor a fost adus un vechi artist francez *Ch. Sévin*, în locul lui Thaïs, care fiind prea bătrîn s'a reintors în Franţa.

Ca gagişti sunt: Aglaea Pruteanu, Natalia Giurcăneanu, Suzana Fulgeanu, Sofia Vasilescu, Victoria Georgescu, Casuca Micşunescu, Ecaterina Ionescu, Maria Constantinescu, Aspazia Pogor, Eufrosina Dimotis, Ecaterina Mihăescu, Alexandru Rădulescu, Vlad Cuzinschi, Constantin Penel, Mihail Belador, State Dragomir, Victor Alexandrescu, C. Momuleanu, Savel Mavrodin, Gh. Gheorghiu, Gh. Ghiţescu, şi C. Drăghici. Din repertorul jucat cităm: *Martha*, dramă, *Păsărelele*, comedie, *Răpirea Sabinei*, *Bacalauriata*, *Bouchencoeur*, *Femeile Lipitori*, *Barbaţii cu sistem*, *Datoriile inimei*, *Contesa Romani*, *Zăpăciţii (115 Rue Pigale)*, *Jean Baudry*, etc.

In Septembre 1892 Societatea deschide stagiunea cu vodevilul *Nunta lui Merluchet*, după care se joacă piesa *Printre Vecini*, comedie de Rădulescu-Niger, *Ispita*, *Copiii de trupă*, *Săracii în haine negre*, *Diane de Lys*, şi altele din repertoriul cunoscut. In 28 Fevruar, dînduse o representaţie în beneficiul lui Neculai Luchian, debutează cu deosebit succes fiica acestuia, D-ra *Magdalena Luchian*, împreună cu *Elisa Gănescu*, fiica Eugeniei Valery, în poema *La Nuit d'Octobre*, de Alfred de Musset.

In Mart şi April mai dă cîteva representaţii Agata Bârsescu, cu piesele *Alexandra*, *Faust*, *Maria Stuart*, *Emilia Galoti*, *Patria* etc., iar în April vine *Sarah Bernhardt*, şi joacă *La Dame aux Camelias* şi *Fedora*; după care mai dă o serie de representaţii trupa romînă de operete din Craiova, cu Irena Vladaia, Anestin, Tănăsescu, etc., jucînd *Micado*, *Giroflé-Girofla*, *Mascota*, *Angot*, *Boccacio*, *Vînzătorul de Paseri* etc.

In tomna 1893, vine în Iaşi o trupă de operete franceze, sub direcţia lui Henry Samary, şi joacă *Mascota*, *Miss Helyet*, *Le Petit Duc* şi altele. Apoi Societatea Dramatică deschide seria representaţiilor sale la 14 Octombre, cu piesa *Ispita*, de Octav Feuillet, după care mai joacă *O noapte în Carnaval*, localizare de Vasile Alexandrescu, *Autograful*, *Căzăturile*, *Articolul 47*, *Plăeşul Logofăt-Mare*, *Crima şi Pedeapsa*, *Vlad Ţepeş*, *Moş-Teacă*, *Lăcrămioarele* de Polysu, etc.

Prin Decembre dădu cîteva representaţii tot în Circ, artistul Frederic Febvre, dela Comedia Franceză din Paris, jucînd *Demi-Monde*, *Le Pére Prodigue*, *L'Ami Fritz*, *Tartuffe* etc.

*

După multe desbateri şi stăruinţi, şi în urma efectuărei unui împrumut cu anuităţi plătite în parte de Stat, Primăria dă în antrepriză în Fevruar 1894, construirea unui nou local de teatru, pe piaţa vechei Primării, şi alăturea de locul unde fusese primul teatru ieşan, după planurile a doi arhitecţi nemţi, Helmer şi Fellner din Viena, cu un deviz ce întrece un milion de lei.

Tot în Fevruar vine în Iaşi tragedianul francez *Mounet-Sully*, cu trupa sa, şi joacă două representaţii: *Hamlet* şi *Ruy-Blas*, fiind primit cu nesfirşite ovaţiuni de public.

Mai joacă diferite representaţii Aristizza Romăneasca, Irina Vladaia cu trupa de operetă din Craiova, şi o trupă italiană de operă şi balet.

Tocmai prin Decembre începe stagiunea Societăţei Dramatice 1894-95. Se joc piesele *Ştefan Hudici* şi *Zulnia Hîncu*, ambele comedii de V. G. Morţun; apoi alte multe traduceri ca *Coquard şi Bicoquet, Femeea mea n'are Şic, Martha, Contesa d'Altenberg, Mireasa Ţifnoasă, Manevrele de Toamnă, Duşmanul poporului* de Ibsen, *De focul birului sau Mort fără lumînare*, comedie socială de I. Bacalbaşa, etc.

Prin April vine Grigore Ventura, autor dramatic şi fost Director al Teatrului Naţional din Bucureşti, cu o trupă proprie, in care juca primele roluri D-na Fanchette Vermont-Ventura, soţia Directorului, representînd mai multe drame şi tragedii, ca *Medea, Maria Stuart, Traian şi Andrada, Magda, Greva, Othello* etc.

In urmă Aristizza Romanescu cu artiştii locali mai joacă cîteva piese: *Emilia Galoti* de Lesing, *Adrienne Lecouvreur, Sfîrşitul Sodomei* etc.

Iarna teatrală 1895-96 o începe Societatea noastră Dramatică în 19 Octombre, cu *Lipitorile Satelor*, jucînd apoi a treiazi *Cucoana Chiriţa în Iaşi*, ambele cu concursul lui Matei Millo, care revenise în oraşul seu natal mai'nainte de a'şi încheia cariera sa teatrală. Cu cîtva timp înainte Millo adresase o duioasă scrisoare societarului Ghiţă Dimitrescu, în care, între altele zicea: „Cel întăi pas în cari era dramatică l'am făcut pe scena teatrului din Iaşi; aş dori ca şi ultima demarşă a lungei mele vieţi teatrale să o închei tot în Iaşi, locul naşterei mele, împreună cu D-v, ca un adio suprem cătră publicul adevărat romîn al Iaşului, care m'a cunoscut june şi cătră care vin bătrîn, ca o legendă a istoriei noastre teatrale, în vrîstă de 82 ani, ca să'i las rămas bun şi un suvenir al falnicului nostru trecut teatral."

Se jucară apoi diferite alte piese nouă şi vechi, dintre cari *Răzvan şi Vidra, Constantin Brâncoveanu, Fiul lui Giboyer, Concentrările, Oiţa rătăcită, Amicul Femeelor, Otrava, (L'Assomoir), Denisa*, etc.

La 17 Noembre veni Ernesto Rossi tragedianul, şi jucă cinci representaţii: *Hamlet, Othello, Regele Lear, Ivan Groaznicul* şi *Moartea Civilă*. In Decembre Coquelin Cadet dela Comedia Franceză din Paris joacă *L'Avare*, de Molière, şi *M-elle de la Seigliere*. Mai vine apoi cîntăreaţa renumită M-me Judic, care dă trei representaţii. Apoi o trupă germană, cu Moritz Morisson, joacă în Ianuar *Kean, Ţesătorii, Le Maître des Forges* etc. O trupă lirică îi urmează tot în Ianuar, şi represintă: *Mignon, Mireille, Le Grand Mogol, M-elle Telephone, Lakmée, Traviata, Les 28 Jours de Clairette*, etc. Prin Marte o trupă de operă italiană se produce cu *Aida, Norma, Hernani, Cavaleria Rusticana*, etc., şi obţine un frumos succes.

La sfîrşitul primăverei mai vine apoi şi Constantin Notara, din Bucureşti, cu o trupă proprie, şi joacă *Oedip Rege, Bolnavul închipuit, Hamlet, Hoţii, Moştenitorii, Vinovat*, de Voss, *Egoism şi Făţărnicie* de O. Feuillet, etc.

In cursul verei o altă trupă de operă italiană joacă din repertoriul obicinuit, mai multe representaţii, în grădina Tivoli.

Aşa abondenţă de representaţii, date de tot soiul de artişti, între cari şi celebrităţi ale Europei întregi, ca în anul acesta, n'a mai avut Iaşui nostru niciodată.

*

Inaugurarea noului Teatru Naţional.

Lucrările pentru clădirea şi înzestrarea noului templu al artei dramatice ieşane fiind duse cu o deosebită grijă şi grăbire, se terminară în timpul fixat de Primărie, aşa că înainte de a se încheia anul 1896 se putu inaugura, cu mare ceremonie, acest splendid local de cultură artistică şi distracţie onestă, din vechea capitală a Moldovei.

Construit după planurile şi prevederile cele mai nouă, solid, comod şi luxos, cum încă nici un alt teatru din ţara întreagă nu-l ajunge, Teatrul Naţional din Iaşi este un adevărat juvaer de arhitectură, şi un fărmăcator local de petrecere pentru vizitatorii sei.

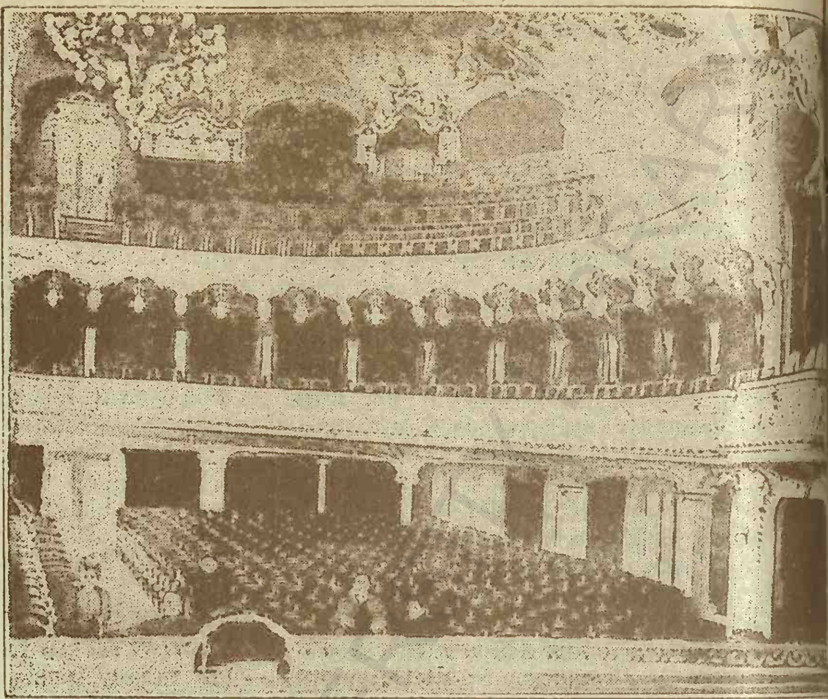
A costat, cu înzestrarea sa complectă, de-

344. Const. Bălănescu, caricatură de C. Jiquide.

coruri şi mobilier nou, adus din străinătate, costume nouă asemenea, instalaţie specială de lumină electrică, încălzire cu aburi şi ventilatoare automate, o sumă de peste 2,000,000 lei.

Vederea exterioară a Teatrului este tot aşa de împunătoare ca şi cea internă, — cu patru faţade monumentale, încunjurat de grădini frumoase, avînd în faţă statuia de bronz a lui Alexandri, iar înspre nord acea a lui Miron Costin. Un loc rezervat, credem că este, în faţa întrărei la loja Regală, unde mai curînd sau mai tîrziu va trebui să se aşeze *statuia lui Matei Millo*, cel mai mare dintre toţi artiştii ce a produs pînă astăzi nu numai Iaşul, dar chiar ţara întreagă.

345. Parte din interiorul noului Teatru Naţional.

Inaugurarea acestui teatru s'a făcut în zilele de 1 şi 2 Decembre 1896, cu o mare festivitate, a cărei program oficial fu următorul:

1) La 1 Decembre, oara unul din zi, începerea festivităţii.

2) Invitaţii ocupă vestibulul şi scările principale ale întrărei.

3) La oarele 1 jum. sosesc autorităţile şi Primarul, dinpreună cu Consiliul Comunal.

4) Muzica militară sub conducerea D-lui Capelmaistru Lehr, intonează Imnul Naţional, la sosirea Primarului şi a Consiliului Comunal.

5) Orchestra teatrului sub conducerea D-lui Caudella, Directorul Conservatorului, va executa apoi la intrarea invitaţilor în interiorul Teatrului, imnul compus pentru această solemnitate, de D-l Caudella.

6) Primarul, Consiliul Comunal, Comitetul Teatral şi Trupa Dramatică vor ocupa scena. D-l *Arhitect Fellner* va prezenta Primarului cheile Teatrului, rostind o alocuţiune, la care va răspunde Primarul. Un artist din Societatea Dramatică va respunde Primarului.

7) Orchestra va executa o Fantazie naţională, compusă ad-hoc de D-l Caudella, şi la sfîrşit imnul *Deşteaptăte Române.*

8) La eşirea invitaţilor din Teatru, muzica militară va cînta un marş.

Spectacolul de inaugurare în sara de 1 Decembre 1896, fu hotărît astfel:

1) Uvertură Naţională de Flechtenmacher.

2) Deschiderea Teatrului de ***.

3) *Versuri* de N. Volenti, recitate de Dl. State Dragomir.

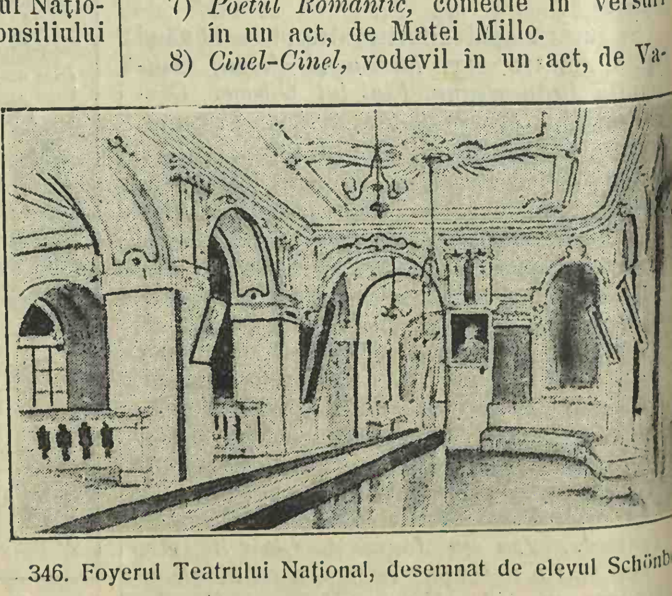
4) Antr'act Muzical.

5) *Muza de la Burdujeni*, vodevil în un act, de Costache Negruzzi.

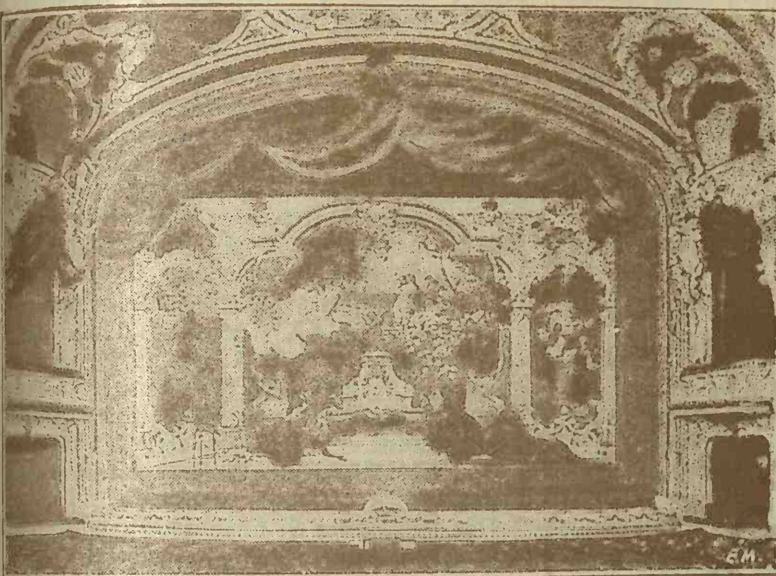
6) *Versuri* de Dl. Ioan Ianov, recitate de Dl. ***, cu un tablou alegoric.

7) *Poetul Romantic*, comedie în versuri în un act, de Matei Millo.

8) *Cinel-Cinel*, vodevil în un act, de Va-

346. Foyerul Teatrului Naţional, desemnat de elevul Schönb

347. Cortina Teatrului Naţional.

sile Alexandri. Venitul celei întăi serate, urmă a fi distribuit saracılor din Iaşi, iar venitul seratei a doua, fu rezervat artiştilor Societăţei Dramatice, cărora se încredinţă Teatrul.

*

Şi într'adevăr ceremonia şi spectacolul decurse conform acestui Program. Primarul oraşului, Nicolai Gane, ţinu un călduros şi interesant discurs, reamintind fazele prin cari trecu Teatrul ieşan, pînă ce putu să fie înzestrat cu un asemonea măreţ templu,—discurs la care, din partea artiştilor răspunse societarul Emanoil Manoliu, deasemenea prin vorbe înălţătoare de mulţămire către autorităţi şi cetăţeni, cari toţi au contribuit la realizarea acestei perpetue dorinţi de a se consacra un local aşa de împunător celei mai mişcătoare din artele frumoase.

Cu acest prilej s'a bătut de către Primărie şi o frumoasă medalie de amintire a inaugurărei, care s'a distribuit autorităţilor şi multor cetăţeni.

Odată inaugurat, Societatea Dramatică, şi după ea diferite trupe străine, chiar şi romîne, jucară şi joc încă incontinuu în acest local, ce este, şi va fi încă multă vreme, obiectul principal de admiraţie al tuturor vizitatorilor Iaşului.

*

Mă opresc însă aici cu această expunere, căci a mai vorbi asupra fazelor prin care trece această instituţie, dela inaugurarea localului actual încoace, ar fi a aluneca pe o pantă, ce nu 'şi are locul într'un op ca acel de faţă.

348.

c. Muzica instrumentală şi vocală. Danţul. Societăţi muzicale. Conservatoriile de muzică şi declamaţie.

Despre arta cîntărei şi a jocului în Moldova, şi în special în Iaşi, unde şi unde găsim cîte o scurtă notă, vorbind de surlele, trîmbiţele sau dobele ce sunau la alaiurile Domnilor, sau în vremi de adunare a oştaşilor, ori de luptă, de meterhanelele turceşti ce cîntau în vremea mesei, sau la nunţi Domneşti. Şi, deşi nu e nici o îndoială că poporul nostru, în întreaga sa existenţă, a cîntat de dor sau de durere, din gură sau din instrumente mai primitive, fluere, buciume, cimpoaie, lăute, cobze, trisce, tilince, drîmbe etc., totuş descrieri precize a chipului cum ş'a zis doinele şi cîntecele de dragoste şi suferinţe flăcăii sau bătrînii, fetele şi chiar babele ce'şi sfîriea fusul sau vatalele, nu găsim nicăeri.

Apoi lăutarii de meserie trebue să aibă o vechime destul de mare, căci îi este în fire romînului nostru ca, la naştere, la nuntă şi chiar la moarte, precum şi în diferite alte multe faze ale vieţei sale, cînd el singur nu poate să deie drumul oftatului sau bucuriei prin un cîntat propriu, cel puţin caută să audă cîntîndu-i alţii, arii potrivite cu aşa împrejurări.

In ce priveşte jocurile sau danturile, ele au esistat şi la noi, negreşit ca la toate popoarele din lume. Odinioară şi boierii cei mai în vîrstă trăgiau danţul; Domnii însuşi intrau în horă; chiar şi ultimul Domn grec, Mihail Suţu, danţa în acest joc. (*Const. Negruţi, Dacia Literară*, 1840).

Cel mai caracteristic danţ local a fost tot-deauna *hora*, uşoară de jucat pentru toţi, mici şi mari, plăcută şi destul de înveselitoare; apoi *de-brîul*, *bătuta*, *ţiitura*, *mocăneasca*, *hîrlăoanca*, *gălăţanca*, *blănăreasca*, *armeneasca*, *huţăneaşca*, şi *cărăşelul*, par a fi cele mai vechi danţuri ale ieşenilor. Prin diferite imigrări sau invazii, s'au importat şi alte multe danţuri de o-rigină străină, ca *horodinca*, *colomeica*, *pipera*, *corăbiereasca*, *căzăceasca*, *sîrba*, apoi în epoca recentă *polcele*, *valsurile*, *cadrilurile* etc.

In ce priveşte caracterul musicei naţionale, acea vocală mai ales, ea e mai tot-deauna în tonuri minore, tînguioase şi melancolice, în care se imprima adesea gorgoanele orientale, turceşti, armeneşti, greceşti şi, în genere bisericeşti. Şi cu toate aceste, decînd am început a ne deschide ochii la lumina civilizatorului veac al nouăsprezecelea, cu o repegiune necrezută, Iaşul şi ieşenii au primit cu plăcere şi s'au apropriat şi muzica occidentală, putînd a-precia şi a'şi apropria compoziţii şi executări de cele mai grele bucăţi ale diferiţilor artişti străini, ce începură să treacă prin Iaşi şi să dee adesea producţii şi concerte.

Odată cu începutul veacului al 19-lea se întroduce în societatea ieşană, cît se poate de răpede, musica occidentală, prin imigrarea a diferiţi nemţi, franţuji şi italieni, cari îşi caut norocul cutrierînd lumea mai puţin civilizată, dar şi mai cu dare de mînă, decît la ei acasă. Pe lîngă instrumentele vechi, băştinaşe sau orientale, se întroduc repede vioarele, violoncelul, contrabasul, instrumentele de vînt moderne, ghitara, clavecinul, orga şi chiar pianul. Dintre boerii şi cucoanele ieşence mulţi devin buni musicanţi, şi unii încep chiar a compune metode de învăţătura instrumentelor muzicale, ca Slugerul Teodor Burada, care la 1829, scrie o *Gramatică Românească de note pentru tot fundamentul chitarei, compusă după cea Evropienească*.

De la muzica lenevoasă şi visătoare a lui Dimitrie Cantemir-Vodă, (vezi *Bibliografia* mea, 172), pînă la rapsodiile capricioase şi pline de viaţă ale lui Liszt, Ieşanul a trecut fără greutate şi fără nici o împotrivire, aşa, că pe cînd de obiceiu pe la 1820—30 în toate saloanele boereşti şi Domneşti încă se auziau a-ghioase şi gorgoane lăutăreşti, ce nu diferiau mult de pavogadiile bisericeşti, la 1847 venind în Iaşi sus pomenitul artist, dădu un „Concert“ în saloanele Visternicului A. Balş, şi gazeta *Albina* deatunci îl declară pe Liszt „un meteor din cele mai brilante, ce se înfăţişază pe orizontul artistic al ţărei noastre şi ţinteşte toată luarea aminte şi admirare a ieşenilor“.

Inteligenţa şi nobleţa ieşană de atunci îi făcu lui Liszt o primire entusiastă. Darea de samă ce se face în gazeta citată, arată că acest genial artist „însuşeşte pianului sunete şi efecte armonioase, care pînă acum s'au socotit neputincioase; el a păşit peste marginile putinţei. Pe vîrful fiecărui din degetele sale este cîte un suflet de foc şi de armonie, care se încunoştiinţază la fiecare freamăt a coardei sale, prin care turbură în adîncul inimei noastre simţirile cele mai ascunse şi mai înalte... Sunarea lui este o iluminare răpede, o surpriză, o îmbătare necontenită....“ Aşa vorbeşte cronicarul *Albinei*, ceea ce dovedeşte gradul de educaţie artistică la care erau ajunşi intelectualii ieşeni din acea epocă.

Dar şi înainte, şi după Liszt, mulţi alţi concertişti stîrnesc admiraţia şi simpatiile ieşenilor. Diferite cîntăreţe, concertiste, ca *Georgina Hesse*, *Bishop*, *Rosner*, *Adèle Pernet*, *Sophie Bohrer*, *Pastori*, *Iuglia*, etc., pianişti şi esecutanţi pe alte instrumente musicale ca *Hess*, *Ignatz Tedesco*, *Jules Ghys*, *Raoul Schuster*, *Bochsa*, *Vimercati*, *Enrich Spira*, *Tomassoni*, *Maffei*, *Picco*, *Michel Foltz* etc., sunt primiţi cu entusiasm în acel timp în Iaşi.

*

Fanfare, Orchestre, Coruri.

In locul meterhanelei turceşti, se întocmeşte, pe la 1832, o musică militară a strajei pămînteşti, instruită după notele liniare de un capelmaistru german Haerfner, musică ce produce o plăcere cu mult mai mare între cetăţeni, decît plîngătoarele şi nesaratele sunete ale meterhanelelor. La 1834, un alt capelmaistru polon, Renschitzchi, pune pe note pentru piano cea întăi colecţie de 40 de cîntece moldoveneşti, bine armonizate, şi cari, executate şi de fanfara sa militară, stîrneau adevarat entusiasm între ascultători.

Diferite orchestre se compun atît cu executanţi străini, cît şi cu diletanţi locali, cari se produc fie ca orchestre ale teatrului şi ale trupelor de operă trecătoare prin Iaşi, fie prin audiţiuni diferite în localuri publice şi prin curţile mari boereşti, la prilejuri de serbări, baluri etc., în afară de bandele de lăutari, cari formau numai muzica petrecerilor familiare.

Cît despre corurile vocale, ele se predau încă de prin şcolile greceşti, cum şi în cele franţuzeşti înfiinţate după 1812; apoi, o încercare mai serioasă de întroducere a muzicei vocale în oraşul nostru, a fost a-ceea dela Gimnaziul Vasilian, unde în 1831, Fevruar, prin impulsia dată atît de Asaki, cît şi de însuş Mitropolitul Veniamin, se

înfiinţă un cor vocal bărbătesc, sub conducerea profesorului de muzică Paulicec. După cîteva luni de pregătire, acest cor, acompaniat cu *harpa* de profesorul seu, putu să se producă pentru întâia oară în public, cu prilejul împărţirei premiilor la Gimnaziu, în ziua de 1 Iunie 1831.

Această clasă de musică vocală era frecventată de vr'o 22 elevi, din 130 cari numera atuncea şcoala; aceştia compuneau un bun cor de musică vocală europeană şi cîntară apoi la diferite solemnităţi publice. La 1 Iunie ei au cîntat un imn cu cuvintele romîneşti, adaptate pe musica corului din opera *Moïse* de *Rossini*, cu o mare esactitate şi unire. „Vrednic de auzire, scrie Asaki, a fost înduioşitoarea armonie vocală a scolerilor cari, în curs de patru luni au făcut în musica europiană minunate sporuri". Un asemene cor pentru prima oară se auzea in Moldova, el era admirat de toţi cetăţenii noştri, şi li se părea foarte curios lucru, fiind că ei pe atuncea nu erau deprinşi a auzi decît cîntările psaltichiei. Elevii ce compuneau acest cor, escelau mai ales în esecutarea *imnurilor Rusiei*, *Angliei* şi *Austriei*, toate cu cuvinte traduse în romăneşte.

Inainte de înfiinţarea acestui cor, numai boerii ce mergeau la teatru nemţesc avusese prilejul a auzi aşa ceva după Eteria grecească în teatrul Doctorului Perez, unde cîntă cîte odată corul acelui teatru. Elevii din zisa clasă de musică erau: Teodor Stamati, Anastasie Fătu, Alecu Costinescu, Dimitrie Cracti, Nicu Casu Enuţă, Ghiţă Căliman, Costachi şi Dimitrie Gusti, Iancu Albinetz, Neculai G. Măcărescu, Dimitrie Sterea, Emanoil Idieriu, Leon Filipescu, Teodor Popescu, Ioan Stavrat, Gheorghe Stihi, Vasile Popescu, Iancu Canta, Costache Platon etc. (*Almanac Musical*, de T. T. Burada).

De atunci corul făcu progrese simţitoare; el se instrui în musica laică şi religioasă, şi peste puţin timp începu să însoţească cu cîntările sale serviciul Divin din biserica Trei-Erarhi, lucru ce făcu în epoca aceea un efect entusiast, întrucît pînă atunci nu se pomenise în bisericile noastre o asemenea producere.

Un al doilea cor vocal se înfiinţă în Seminariul dela Socola, în 1 Marte 1844, numinduse ca maestru pe Alexandru Petrino. Acelaş maestru fu însărcinat să înfiinţeze un cor vocal şi în miliţia ţărei, în anul 1847, ceea ce produse un minunat efect asupra soldaţilor, cit şi a cetăţenilor ce'i ascultau cîntînd diferite imnuri militare. Petrino publică în 1850 cea întâi *Gramatică de muzică vocală*, în Institutul Albinei.

La 23 April 1854, prin îngrijirea boerilor Evdochim Ianov şi Gheorghe Burada, se înfiinţă un cor vocal la biserica S-ţii Atanase şi Chiril. (Vezi îndărăt, pag. 29).

La Mitropolie se înfiinţă corul la 1 Iuliu 1864, sub conducerea profesorului Gh. Burada, cor ce s'a perfecţionat din ce în ce, şi mai ales sub conducerea decedatului maestru Gavriil Musicescu ajunse cel mai bun din toată ţara. Din anul 1894 se admise în acest cor şi femei, ceea ce nu se obicinuia până atunci în nici un cor bisericesc din ţară. Astăzi încă acest cor face mîndria Iaşului.

In 1868, se înfiinţase un cor vocal pentru două biserici locale, *St. Lazăr* şi *Nicoriţa*, cor ce trecu dela 1877 la Biserica *St. Neculai-Domnesc*, iar la 1884 se desfiinţă, cu prilejul dărîmărei Bisericei, dînduse alocaţia sa budgetară la corul Mitropolitan. Dintre conducătorii muzicali ai acelui cor putem cita pe Gh. Arbore, Chr. Nicolau, St. Vasilian, P. Sfeţescu şi Dim. Ionescu. De asemenea s'a înfiinţat un cor vocal la Biserica *St. Spiridon* sub conducerea fostului maestru D. Vestali, cor care continuă şi astăzi.

Cu elevii foastei *Şcoale de Meserii* a Comunei Iaşi, se înfiinţase asemenea un cor vocal, ce cînta la diferite biserici, cu prilejul hramurilor, sau alte serbări religioase. Parte din acei corişti mai cînt şi actualmente, cîte odată, la bisericile Banu, Buna-Vestire etc.

Pretutindenea pe unde corurile vocale bisericeşti se produc, credincioşii se adun în număr mult mai mare ca la alte biserici, spre a asculta serviciul divin, în care rugăciunile clericilor alternează cu cîntările armonioase ale corurilor.

La Biserica Banu se produce cîte odată corul elevilor Conservatoriului, sub conducerea D-nei Sofia Teodoreanu, fiică a lui Muzicescu.

De cîţiva ani muzica fiind predată cu mai mult interes în diferite şcoli secondare ale Statului şi particulare, s'a ajuns că astăzi aproape fiecare din aceste şcoli îşi au format cîte un cor propriu, ce se produce la prilejuri de ceremonie sau examene, iar unele din şcoli au chiar orcheste şi fanfare, formate din elevi sau eleve, după cum se vede la *Liceul Internat*, *Liceul Militar*, *Şcoala de învăţători Vasile Lupu*, etc. Şcoala *Normală de Invăţătoare Mihail Sturza* are deasemenea pe lîngă cor şi o orchestră escelentă, compusă din eleve, sub conducerea profesorului de conservator Anton Cirillo.

*

Societăţi muzicale.

Diferite asociaţii de profesori, executanţi şi diletanţi s'au făcut în osebite timpuri, avînd scopul de a propaga şi instrui tine-

349. Alexandru Flechtenmacher.

rimea în muzică şi arta muzicală teatrală. Cele mai multe însă au avut o scurtă durată, încît astăzi a dispărut ori ce urmă a lor. Dintre aceste se mai ţine minte de o *Societate Filarmonică* ce se înfiinţase, prin 1873—74, în nişte case din ograda bisericei Talpalari, din care făceau parte profesorii şi diletanţii Stefan Vasilian, Petru Victor, Cheşcu, Wisznewsky, Stamati, Prat şi alţii. Se primiră mai mulţi elevi, cu plată lunară, şi se dădură mai multe audienţe musicale intime. După vre-o doi ani de dăinuire societatea dispăru.

350. Francisc Caudella.

In cursul anului 1880, mai mulţi diletanţi, profesori ai Conservatorului şi iubitori de muzică, văzînd succesul ce l'au avut operetele *Fata Mamei Angot* şi *Olteanca*, representate la Teatrul Naţional, concepură ideia de a alcătui o *Societate Lirică*, care să se ocupe cu formarea unei trupe de operetă şi operă-comică. Principalii iniţiatori fură D-rul Otremba, diletant, Ed. Caudella şi C. Gros, profesori ai Conservatorului, Teodor Aslan şi C. P. Constantiniu foşti Directori ai Teatrului Naţional şi N. Gr. Suţu, diletant, care'şi puse la dispoziţie casa sa pentru întrunirea societăţei.

Activitatea acestei societăţi se manifestă mai întâi în instruirea special pentru operete a mai multor elevi ai claselor de canto şi declamaţie dela Conservator. După studii de aproape un an, se reuşi, cu concursul profesorilor Conservatorului, să se puie pe mica scenă a acestei instituţii, opera

351. Elena Teodorini.

comică *Vindecarea fără reţetă* (*La médecine sans Médecin*), un act de Eugène Scribe şi Bayard, cu muzica de Herold, tradusă de Teodor Aslan, în care rolurile fură ţinute de elevii Constantin Ivaşcu, Ion Contu, Ion Dimitrescu, Anastase Petrovici, Matilda Vasiliu şi Maria Tamasiu. Această operetă s'a jucat şi cîntat cu multă preciziune, în trei serate, şi a fost prea bine primită de spectatori.

Incurajaţi de acest succes, membrii Societăţei Lirice conveniră cu Societatea Dramatică a Teatrului Naţional, şi în iarna următoare, făcură ca, cu concursul mai multor actori şi a unor noi elevi, să se pue în scenă alte noi opere-comice, sau mai bine zis operete, ca *Fiica Regimentului*, *Somn-bun Domnule Pantalon*, şi altele de cari am vorbit îndărăt.

După diferite neînţelegeri între membri,

352. Constantin Gros.

353. Gavril Muzicescu.

354. Eduard Caudella.

societatea aceasta s'a desfiinţat şi, în locul ei s'a constituit anul următor altă societate, intitulată *Amicii Artelor*, sub preşedinţa lui Al. Gr. Sutzu, profesor de literatura franceză la Liceul Naţional. Deşi un mare număr de iubitori de muzică şi arte s'au înscris şi în această societate, însă, după neînţelegeri şi întrigi rău-voitoare din partea unora, abia se putură organiza cîteva concerte în Sala Conservatorului, şi... la 1886, averea societăţei fu toată sechestrată de proprietara casei unde'şi avea sediul, pentru neplată de chirie.

De atunci s'au mai încercat a se organiza din cînd în cînd cîte o asociaţie muzicală sau dramatică, de diferite persoane, dar, pînă astăzi nici una n'a prins încă în chip serios.

*

Conservatorul Filarmonic-Dramatic.

Am aratat, vorbind despre Teatru, cum, după impulsul lui Gheorghe Asaki şi a cîtorva iubitori de arte şi frumos, s'a pus baza unui *Conservator Filarmonic-Dramatic* în Iaşi, în anul 1836. Asupra acestei şcoli voi spicui mai multe date, atît dintr'o broşură documentată a D-lui T. T. Burada, cît şi din foile epocei, iar pentru Conservatorul reînfiinţat la 1860, utilizez monografia D-lui Aurescu. (Vezi *Bibliografia*).

O societate de boeri doritori de muzică, zice *Albina Românească* din 1837, au format prin mijlocirea subscrierei, un Conservator filarmonic-dramatic, unde fără de plată să se poată învaţa atît muzica vocală cît şi declamaţia, în limba patriei. Directori ai acestui aşozămînt s'au ales Vornicul Ştefan Catargiu, Comisul Vasile Alexandri şi Aga Gheorghe Asaki, şi lecţiile s'au început într'o casă particulară de lîngă biserica St. Ilie, unde mai apoi s'a instalat Scoala Technică, în ziua de 15 Noembre 1836. Insuş Asachi s'a însărcinat cu predarea *declamaţiei*; pentru *muzica vocală* fu angajat ca profesor *Paul Cervati*,

355. Corul Mitropolitan, sub conducerea lui Gavril Muzicescu.

un artist liric rămas din operele italiene ce trecuse prin Iaşi, iar pentru muzica instrumentală un alt maistru *Cuna*.

Elevi s'au înscris chiar dela început douăzeci şi opt, din cari douăsprezece dame şi tinere, anume: D-nele Lang, Hoştie, Elisabeta Fabian, D-rele Etr. şi Maria Corjescu, Maria şi Rux. Çiuhureanu, Sm. Dăscălescu, An. Poni, D-nii Teodor Stamati, Iancu Alexandri, Dim. Gusti, N. Măcărescu, D. Sterea, Em. Idieriu, Leon Filipescu, Ioan Ionescu (dela Brad) şi alţii.

Cîteva piese în proză şi versuri, cum şi mai multe vodeviluri se puseră imediat în studiu, şi în sara de 23 Fevruar 1837 elevii dădură prima lor reprezentaţie în limba romînească, cu piesele *Laperus*, dramă cu cîntece, tradusă din Kotzebue, şi *Văduva vicleană*, comedie de acelaş autor, precedate de un *Prolog*, compus de Gheorghe Asaki. Afluenţa publicului fu mare, asemenea şi succesul elevilor. O orchestră fu improvizată din cei mai buni executanţi ce se găseau atunci în Iaşi, sub conducerea lui Cuna. Decorurile fură zugrăvite de artistul Valery.

Elevii ce au jucat în prolog au fost: Alecu Asaki, fiul lui Gheorghe, care reprezenta *Geniul*, iar D-na Fabian pe *Zina Moldovei*. In *Laperus* au jucat: Ioan Ionescu (de la Brad) pe *Laperus*, D-na Lang pe *Adelaida*, D-na Hoştie pe *Malvina*, Alecu Asaki pe *Tomai*, Iancu Alexandri pe *Henri* şi Gh. Căliman pe *Capitanul*. In *Văduva vicleană* a jucat D-na Fabian pe *Madama Trandafila*, Samoil Botezatu pe *Boureanu*, Căliman pe *Maiorul Tulbure*, Dimitriu pe *Contele Mii-de-Flori*, Alecu Asaki pe *Piruet danţ-maistru*, Albineţ pe *Asesorul Delă* şi Dim. Gusti pe *Contele Pipiriy*.

Rezultatul a fost foarte mulţămitor, precum se vede, căci după cum scrie *Albina Romănească*, Postelnicul Gheorghe Pruncu „pătruns de bucurie şi mirare pentru sporiul cu care s'a aratat această reprezentaţie", a trimes o scrisoare de mulţămire cătră Direcţia Conservatorului, cum şi un frumos ceasornic, ca dar elevului Ghiţă Căliman „pentru nimerirea cu care a reprezentat rolul seu în *Văduva vicleană*." Asemenea a mulţămit Direcţiei Conservatorului însuş Vel-Logofătul Iordachi Catargiu, Ministru trebilor din lăuntru al Moldovei, trimeţînd o adresă elogioasă lui Gh. Asachi, în care între altele zice: „In această strălucită epocă a reformei sale, Moldova poartă în sinul ei obşteasca dorinţă a înbunătăţirilor în toate ramurile, şi inima mi-a saltat de bucurie cînd am văzut înaintînduse cătră Parnas, nu numai prin închipuita reprezentaţie, ci chiar aevea prin ai sei fii, fii însufleţiţi de minunatele d-tale pilduri, care prin stihuri, zugrăvituri patriotice şi reprezentaţii teatrale, cu energhie vorbesc la toate simţiri, la toate vrîste şi stări..."

Această reprezentaţie fiind recerută de public, s'a dat şi a doua oară a patra zi, 26 Fevruar.

La 8 April se dădu o a treia representaţie, cu piesele *Petru Rareş*, dramă în două acte, scrisă de Asaki, şi *Contrabandul sau Intunecimea de lună*, comedie în două acte, prelucrată de acelaş; la 30 April piesa Petru-Rareş s'a repetat după cererea publicului.

In timpul verei elevii Conservatorului şi cu conducătorii lor îşi dădură toate silinţele să propăşească în cunoştinţele lor, aşa că la 17 Octombre 1837 ei începură o stagiune teatrală regulată, dînd reprezentaţii romîneşti de două ori pe săptămînă, şi jucînd un număr de peste douăzeci de piese atît romîneşti, cît şi traduse din nemţeşte sau franţuzeşte, între cari: *Dragoş*, dramă în două acte, *Pedagogul*, *Omeopotia*, *Eduard în Scoţia*, *Alzira* (tragedie) etc., cum şi o idilă cu cîntece, *Armindenea*, în care jucă şi profesorul de canto al Conservatorului, Paulo Cervati, „cîntînd în limba naţională cele mai frumoase cîntece ale Italiei." (*Albina*, 1837).

Un călător străin, persoană de distincţie, ce se afla pe timpul acela în Iaşi, relată, într'o scrisoare adresată unui prieten al seu la Paris, starea culturală în care se găsea publicul ieşan, cît şi sforţările sale pentru propăşire artistică, scrisoare ce a fost tradusă şi publicată de Gh. Asaki în *Alăuta Romînească*, din 1837, din care extragem cîteva rînduri:

„D-ta ai auzit cumcă în Eşi în curs de cinci ani a jucat o trupă franţeză... După ce s'a dus de aici trupa, cîţiva boeri amatori, au închipuit planul de a forma un teatru Moldovenesc... Două tinere şi cîţiva din amatori şi sholeri alcătuesc o *Societate Dramatică*, pe care am auzit-o cîntînd şi am văzut-o jucînd, cu o mirare ce nu o pot rosti. Dacă una din acele femei s'ar hotărî prin o statornică învăţătură a se îndeletnici cu muzica, te încredinţez că ar putea figurarisi în Franţa, şi mai în urmă chiar la Paris. Cu un an înainte nime din această trupă nu cunoştea o notă de muzică; astăzi ea cîntă cele mai grele arii, mai totdeauna în măsură şi cîteva versuri cu expresie. Toată trupa urmează după un metod italian, care face cinste profesorului Conservatorului Paulo Cervati, tenor foarte însemnat, ce însuş representează cu o expresie atît de nemerită, pe cît cîntarea-i este plină de graţie şi armonie, încît tinerii Moldoveni îndeobşte representează cu o potrivire şi cu o siguranţă, cu care nu este dat la mulţi oameni a se înfăţoşa pe scenă..."

Incercările lăudabile ale organizatorilor Conservatorului, cît şi ale profesorilor şi elevilor, deşi dădeau un rod vederat, totuş nu erau fără să atragă multe invidii şi critici din partea acelora ce se găsesc totdeauna gata să micşuroze meritele altora, pentru a manifesta sau mări meritele lor. Deci iubitorii de arte ieşeni aveau de luptat cu două mari valuri: lipsa de cultură a publicului şi astuţia invidioşilor.

După o sforţare neobosită, profesorii şi elevii reuşesc să studieze şi să pue pe scenă, în chip surprinzător pentru epoca şi gradul de cultură de atunci, pe lîngă comedii şi drame, opera *Norma*, de Bellini, tradusă în romîneşte de Asaki. La 20 Fevruar 1838 avu loc prima reprezentare a acestei lucrări muzicale, pe care nici astăzi încă artiştii noştri lirici nu se încumetează a o relua, între operele străine ce le reprezintă din-cînd-în-cînd.

Succesul ce'l avură elevii şi profesorii Conservatorului fu mai presus de aşteptare. Atît execuţia muzicală şi dramatică, cît şi punerea în scenă a piesei, entuziasmă pe ieşeni, printre cari se aflau mulţi ce'şi desvoltase cunoştinţele şi gustul prin reprezentaţiile franceze, germane sau italiene ce se dăduseră în ultimii ani în Iaşi, de trupele călătoare.

Dacă sforţările amatorilor de teatru şi muzică, şi încurajarea publică ar fi mers sporind, cum trebuia să se întîmple, tinerii ieşeni ar fi ajuns să organizeze în puţin timp un teatru romînesc, de care să se poată mîndri întreaga naţiune; însă, precum am mai spus, intrigile sporiră mai repede decît entusiasmul public şi stînjeniră toate opintirile lăudabile.

Prin manoperi şi intrigi se însinuă în spiritul părinţilor ce'şi aveau copiii la Conservator, că ei nu mai învaţă carte şi că au de gînd să se facă actori, ceea ce în timpurile acele era un ce degradator, — căci îşi închipuiau pe actor ca pe un om fără căpătîi, un comediant, iar pe actriţe ca femei perdute. Astfel se înăduşiră sentimentele şi pasiunea tinerilor diletanţi.

Guvernul însuş pare că se puse de partea invidioşilor şi clevetitorilor, căci şi el suprimă ajutorul de 200 galbeni ce'l acordase Conservatorului, fără care orice propăşire era cu neputinţă.

In zădar 30 de boeri din cei mai luminaţi petiţionară pentru menţinerea şi urmarea cursurilor acestei şcoale muzicale şi dramatice, şi cu toate stăruinţele ce se puseră din toate părţile pe lîngă oblăduirea de atunci, instituţia Conservatorului nu mai recăpătă subvenţia sa, ba încă rămase încărcată cu o datorie de 15.000 lei, cărei nu putea să-i facă faţă; aşa că, izbită moraliceşte şi materialiceşte, această şcoală trebui să dispară, după doi ani abia de la înfiinţarea ei din iniţiativa privată.

*

Conservatorul de Muzică şi Declamaţiune.

Dela 1838 pînă la 1860, douăzeci şi opt de ani lungi, Iaşul fu lipsit de o şcoală în în care să se poată instrui cineva în arta muzicală sau teatrală. In toamna anului 1860, după dispoziţiile nouei legi a Instrucţiei publice, ce se puse în lucrare, şi după stăruinţa Ministrului M. Cogălniceanu, Cuza-Vodă dă un decret prin care Conservatorul ieşan se reînfiinţă, sub titlul de *Şcoala de Muzică şi Declamaţiune*, cu 60 elevi. Direcţia fu încredinţată unui Dn. *Spiru*, iar ca profesori fură numiţi Const. Gros şi Winiartz pentru piano, Galea pentru canto, fraţii Gheorghe şi Teodor Burada pentru principii şi violină. In 1861—62 direcţia fu încredinţată lui Francisc Caudella, angajinduse între profesori şi fiul acestuia Eduard Caudella, pentru predarea violinei. Primul local al Conservatorului fu în casele foaste Petrovanu, din strada Lăpuşneanu.

In 1863 se mai numeşte un profesor de canto, V. I. Pasquali. Abia în 1864 se numesc profesori pentru arta teatrală, şi anume: C. Dimitriadi pentru *declamaţie* şi M. Galino pentru *mimică*. In 1865 se numesc profesori G. Wagner pentru violină, Buzzi pentru contrabas, Scholtisch pentru armonie, P. Mezzeti la teorie şi solfegiu. In 1866 intră în clasa de canto d-ra Elena Teodorini, care mai tîrziu ajunge cîntăreaţă celebră în lumea întreagă.

Incetînd din viaţă în 1869 Fr. Caudella, se numeşte în locu-i Director al Conservatorului Const. Gros.

Se mai numesc în diferite timpuri profesori: Ana Barozzi la piano, Iacolowsky conducător de cor, Xenofon Ciurea şi apoi Natalia Gros la piano, P. Sfeţescu la cor şi teorie, Gavril Musicescu la armonie, A. Parini la violoncel, W. Humpel la flaut.

Pe cînd această instituţie se organizase mai bine şi începu a da roadele cele mai frumoase, un vînt rău se abătu din nou asupra sa, şi după diferite intrigi şi duşmănii personale, sub pretext de economie, guvernul central găsi cu cale ca, la 30 Decembre 1875 să suprime întreaga cheltuială afectată pentru Conservator, şi astfel să'l desfiinţeze.

După protestele cetăţenilor şi stăruinţele cîtorva representanţi ai Iaşilor, se reuşi a se reînfiinţa la 1 Septembre 1876 această şcoală, atît de necesară culturei artistice a vechei capitale a Moldovei. Director continuă a fi tot C. Gros.

Deatunci şi pînă în timpul de faţă, mii

356. Gheorghe Scheleti.

de elevi au frecventat cursurile musicale şi dramatice în Conservator, şi dintre absolvenţi au eşit o sumă de artişti distinşi, atît în musică cît şi în declamaţie, cari s'au răspîndit nu numai în ţara întreagă, dar chiar în lumea întreagă, dintre cari unii au ajuns celebrităţi în canto sau arta dramatică, alţii profesori sau executanţi de cel mai mare merit.

Dela 1877 au mai fost numiţi, în diferite epoce, profesori ai Conservatorului şi următorii: Iacobstitz la instrumente de alamă, P. Benotti la oboi, clarinet şi fagot, Gh. Scheleti, piano, I. Vasiliu, flaut, Er. Racaneli, instrumente de alamă, Anette Boscoff la piano, Frey la flaut, Carlo şi Antonio Cirillo pentru corn şi trombă, Zoe Miclescu, piano, Salvatore Nicosia, contrabas, Otto Weis, violoncel, Aspasie Sion şi Natalie Plesnilă pentru piano, Enric Mezzeti, canto, Al. Aurescu la oboi, N. V. Soceanu, contrabas, C. Klein, violoncel, Gr. Gabrielescu, canto, Ioan Bursuc, violoncel, Eugenia Drăghici, piano, Const. Ionescu, apoi State Dragomir, declamaţie, P. Elinescu şi N. Racoviţă, flaut, Aspasie Varlam, piano, Doro Goriantz, violoncel, Em. Manoliu mimică şi declamaţie, A. Teodorini, violină, Sofie Teodoreanu, teorie şi solfegiu, August Moldrich, violoncel, V. Teodorescu, apoi Titus Cerne la armonie, C. B. Penel, şi G. Cărjă, declamaţie, Ilie Ionescu-Sibianu, piano, şi în anii din urmă, A. Zira, armonie, N. Enciulescu, contrabas, A. Roşca, flaut, N. Teodorescu, violoncel, Gh. Ionescu, clarinet, Ion Vasilescu, fagot, P. Niţulescu, corn, Mircea Pella şi M. Codreanu, declamaţie.

Ca directori ai Conservatorului mai fură numiţi Mihail Galino, în 1873, care funcţionă scurt timp, cedînd apoi locul lui Const. Gros; în 1893 în locul lui Gros, fu numit d. Eduard Caudella, care funcţionînd pînă în 1901, cînd se retrase, se numi în locul seu pe Gavril Muzicescu. Incetînd, din viaţă acesta din urmă, în 1905 se numeşte în locu'i d. Enric Mezzeti, după care direcţiunile se schimbă... după schimbarea partidelor de guvernămînt, mai în fiecare doi-trei ani, succedînduse pînă astăzi la directorat profesorii Al. Aurescu, A. Teodorini şi Ionescu-Sibianu, iar Mezzeti, şi în present iar Teodorini.

*

Compozitori ieşani.

Dintre cei ce s'au produs în veacul precedent în Iaşi, fie ca profesori de muzică‘

357. Orchestra Scoalei Normale de Invăţătoare Mihail-Sturza sub conducerea profesorului Antonio Cirillo.

fie ca simpli diletanţi, notăm în primul loc pe Alexandru Flechtenmacher, care a scris o sumă de melodii şi imnuri cu caracter naţional, precum şi muzica cupletelor din principalele piese ale lui Millo, Alexandri, Negrutţi, etc., dintre cari cea a piesei *Baba Hârca* va păstra pentru totdeauna amintirea numelui lui Flechtenmacher. In acelaş timp Elena, soţia lui Gheorghe Asaki a scris mai multe melodii pe versuri ale soţului seu. Gheorghe Scheleti, fost adjutant a lui Cuza-Vodă, scrise numeroase melodii şi valsuri foarte gustate de public, dintre cari *Ce te legeni Codrule* va rămînea neuitată între cîntecele romîneşti. D-rul G. Otremba, diletant pasionat, pe lîngă multe melodii, mai scrise muzica la operetele, *Dorman sau Dacii şi Romanii* şi *Olteanca*, împreună cu d. Eduard Caudella, care de asemenea ne-a dat nenumărate frumoase bucăţi musicale, scriind încă musica completă a operetelor *Fata Răzeşului*, *Hatmanul Baltag*, *Beizadea Epaminonda* şi *Petru Rareş*, cum şi a nenumărate cuplete din vodevilurile ce s'au jucat in Teatrul ieşan, în tot timpul cît a condus orchestra teatrului.

Gavril Muzicescu a pus în muzică foarte multe cîntece populare, scriind şi melodii pentru diferite versuri ocazionale, cîntări bisericeşti, etc.

Petru Mezzeti, Emil Lehr, Gh. Fotino şi alţi profesori sau diletanţi ce au trăit mai mult timp în Iaşi, ne-au lăsat deasemenea multe bucăţi muzicale interesante.

358

c. Pictura, Scuptura şi Arhitectura.

Una din cele mai fermecătoare arte a popoarelor luminate, pictura, n'a avut alt adăpost în Moldova, zice Asaki, în gazeta sa din 1847, decît în biserică, unde din vechime s'au păstrat, aşa precum gradul de atunci a ghibăciei „au informat'o“. Această artă, luînduse apoi ca un ce sfînt, ca o parte esenţială a religiei ortodoxe, nu s'a căutat cu înaintarea vremilor să se schimbe, să se modernizeze întru cîtva, spre a nu se aduce astfel oarecare jignire credinţei strămoşeşti. Şi astfel, pe cînd în ţările mai civilizate şi chiar în pravoslavnica Rusie, s'au întrodus şi în biserică arta zugrăvirei după natură, icoanele moldoveneşti — singurele îndeletniciri ale unor zugravi fără o deosebită cultură artistică, de multe ori călugări sau dascali, în acea epocă, unde nimenea nu simţea nevoia de a representa vederi sau figuri profane, nici în palate, nici în bordee, — la noi în Moldova, în Iaşi Capitala ei, au rămas acelea ce au fost cu cîteva veacuri înainte.

Abia pe la sfîrşitul celui de al 18-lea veac s'a gîndit Cirmuirea de atunci să trimeată pînă la Viena pe un zugrav de biserici mai deştept, un *Eustaţie*, ca să se procopsească în Academia de Bele-Arte austriacă. Revenind în Iaşi, Eustaţie a început a schimba ceva din formele arhaice ale picturei moldoveneşti de prin biserici, dar, avînd ideea sa preconcepută asupra nealterărei stilului vechiu ortodox, cu tot talentul şi învăţătura ce primise, nu numai că n'a îndreptat nimic pe calea propăşirei, dar, se pare că a degenerat mai rău, urmat apoi în ideile sale şi de elevii ce'i avu.

Abia după înfiinţarea Academiei Mihailene, unde începu a se preda, între alte obiecte, şi *zugrăvitura*, de către un pictor merituos, Natale Schiavoni, şi în scurtul timp cît a durat acel clas, se formară doi învă-

359. *C. D. Stahi.* Madona, după Murillo, xilografie.

ţăcei, „compatrioţi, chemaţi a opera reforma cerută în această artă.“ Unul din aceştia fu *G. Lemeny*, al doilea *Gh. Bardasare Panaiteanu*. Lemeny pictă un tablou plin de efect, representînd pe Arhanghelul Michail, şi mai multe portrete a diferite persoane însemnate din Iaşi; Panaiteanu fu trimes de stat la München, ca bursier, unde se perfecţionă în pictură şi litografie, în Academia Artelor Frumoase de acolo.

Ca tablouri laice, cel întăi Asaki făcu, în 1833, să se litografisească două frumoase stampe cu subiecte din istoria Moldovei, care fu primite cu multă plăcere de public, iar în 1838 editează alte şese asemenea tablouri, representînd diferite subiecte patriotice, ca *Dochia şi Traian, Alexandru cel Bun primind corona şi mantia trimese de Impăratul Paleologul, Bătălia dela Baia, Lupta Moldovenilor cu Cavalerii Cruciaţi*, etc. Tot Asachi mai publică multe litografii frumos desenate în seria *Calendarelor* sale *pentru Români*.

*

Cea întăi expoziţie de tablouri pictate în Iaşi, fu aceea a unui german, G. Schiller, pictor de talent, apoi profesor la Şcoala de pictură, care în 1855 expuse un număr însemnat de pînze ale sale, cari produse cea mai bună impresie între intelectualii ieşeni. (*Zimbrul*, 1855).

Tocmai pe la 1860, cu prilejul aşezărei Universităţei ieşene în localul ce anume i s'a destinat, guvernul hotărî înfiinţarea unui *Muzeu de tablouri* şi a unei *Şcoli de pictură*, în cîteva din sălile palatului Universităţei.

Cîţiva cetăţeni iubitori de cultură şi frumoase-arte dăruiră mai multe tablouri, de pictori renumiţi, şi diferite busturi; se aduse atunci materialul trebuitor şcoalei din străinătate, şi cursurile începură, după inaugurarea ce se făcu la 26 Octombre 1860, cu Gheorghe Bardasare-Panaiteanu ca Director şi Profesor, şi în prezenţa însuş a Domnitorului Alexandru Ioan I, Cuza.

Nu mult după aceasta alte donaţii înavuţiră pinacoteca şcoalei, între cari este de citat aceea a avocatului C. Dassiadi, consistînd în 30 tablouri, cu condiţia expresă ca „niciodată să nu se strămute Muzeul şi Şcoala Artelor-Frumoase din Iaşi“.

Cursurile începură cu doisprezece elevi şi merseră propăşind, şi dînd ţărei buni pictori şi desenatori; totuş la 1866 şcoala aceasta fu suprimată din budgetul Statului, şi numai după multe stăruinţi şi proteste ale cetăţenilor ieşeni s'a reînfiinţat... după opt luni, adică la 1 April 1867. Deatunci cursurile s'au urmat cu mai multă rîvnă, muzeul s'a înbogăţit, şi noui profesori de pictură, desemn şi sculptură au fost adauşi lui Panaiteanu.

Cursurile şi elevii Universităţei înmulţinduse pe fiecare an, localul nu mai era suficient, şi Şcoala de Arte-Frumoase, precum şi Pinacoteca se mutară în anul 1879 într'o casă mare, cumparată de guvern pe strada Carol, alăturea cu fostul Teatru Naţional dela Copou. Dar şi aici nu stătu mult, căci se decise ca pe locul atît al Teatrului ars, cît şi al însăş Şcoalei Artelor-Frumoase, să se zidească noua Universitate ieşană, aşa că în 1891 Şcoala şi Pinacoteca se mutară într'o casă de dindosul spitalului St. Spiridon, în strada Muzelor, unde fusese mai înainte instalată Şcoala Centrală.

Abia în 1895, după ce se reformase clădirea vechiului Liceu Naţional sau Academia Mihaileană, se destină pentru Şcoala de pictură clădirea din partea apusană, ce remăsese intactă, aşa că de atunci această instituţie culturală mutînduse în acea casă, se aşeză în mod mai potrivit, mai ales după ce se zidiră în ogradă cîteva ateliere pentru practica elevilor.

Acum şcoala e în plină activitate, şi aduce foloase reale societăţei, prin răspîndirea lucrărilor de artă şi pregătirea elevilor sei, din cari unii au ajuns pictori reputaţi, profesori de desemn, etc.

*

Pinacoteca.

Intre tablourile mai importante aflătoare în Pinacotecă, cităm următoarele:

Din donaţia lui *Sofronie Vîrnav*:

Cesar primind capul lui Pompei, de Amerighi Michel-Angelo de Carravaggio; *Punerea lui Christ în mormînt*, atribuit lui Murillo Esteban Bartolomeo; *Sf. Ioan-Botezătorul*, atribuit lui Antolinez Don Francisco; *O crîşmă flamandă*, (jucătorii de cărţi) de Hermskerke; *Sfînta familie*, (pe aramă) de Stella François; *Sfînta Vergură*, de Murillo Esteban Bartolomeo; *Un episod din retragerea armatei franceze din Rusia*, de Felix Philippoteaux; *Sfînta familie* din şcoala lui Murillo; *Phaeton cerînd dela Apolon conducerea carului Soarelui*, de Eustache Lesueur, Un gobelin reprezentînd pe *Mareşalul Louis-Hector de Villars*, etc.

Din donaţia lui *Costache Dassiadi*:

Reformatorul Luter din şcoala Niederlandeză; *Cleopatra cu şerpele* (autor necunoscut); *Sf. Ioan-Botezătorul*, şcoala Murillo; *Bachus şi Joe*, tablou de François Boucher, etc.

Din colecţia lui *Costache Negri*:

Culesul viei de Leandro Bassano; *Venera* de Giulio Romano; *Beatrice*, de Carlo Dolce; *Un cavaler*, de Van Dyk; *Un magnat polon*, de Cassano Nicola (Nicoletto); *S-ta familie*, de Van Dyk Antonio; *Fata cu peştii* şi *Băetul cu vînat*, de Quandal; *Clari-*

360. *Const. Georgescu*: Independența României.

nelistul.de Velasquez; *Irodiada* de Barbieri Giovani Francesco; *O bătălie din evul-mediu* de Bourguignon; *O altă bătălie* din evul-mediu, originală; *Mars, Venus și Cupidon*, figuri întregi de Paul Calliari (Veroneze); *Torturile Sf. Sebastian*, de Guido Reni, școală Romană; *Contrabandistul de vînat înaintea magistraților*, original de Horemans Iohan; *Falșificatoarea de vin înaintea tribunalului*, original de acelaș; *Lupul prins în capcană*, pictură de mare valoare; *Popasul între stînci*, presupus de Poussin; *Un peisaj cu un servitor calare* de Salvator Rosa; *Naşterea lui Christ*, atribuită lui Alegri Antonio, sau Corregio, etc.

Din diferite provenienți:

Mitropolitul Veniamin Costache, mărime naturală, de Schötft, un pictor trecător prin Iași la 1835; *Mihail Sturza-Vodă*, idem, de acelaș; *Grigore Ghica-Vodă*, de Livaditi; *Țepeș-Vodă, Regimul-vechi* și *Hora de peste Olt*, de Aman; *Frideric Balș*, baș-boer, de Livaditi; *O petrecere la Trei-Sarmale, Muntele Puf* și *Văzuta Burdujenilor*, de Em. Bardasare; *Aurora*, de Carol Wurtzingel; *Elena Forman*, după Rubens, de Stahi; *Portretul marelui Logofăt Al. Ghica*, de Livaditi; *Diana*, atribuită lui Eustache Lesueur etc.

*

Sculpturi și obiecte de artă.

Dintre sculpturile expuse în Pinacotecă, se disting: *Orientala*, bust după natură în marmură și *Vanitatea*, statuetă idem, de D. Tronescu; *Evanghelistul*, bust de D. Mirea; *Pescarul*, bronz de Oscar Späthe; *Un aruncat de valuri*, bronz de Ionescu-Valbudea; *Statua România Independentă*, în ghips, de D. Tronescu; *Adam și Eva în Paradis înșelați de șerpe*, sculptură în marmură etc.

Intre anticitățile pastrate în Pinacotecă sînt: *Dvera sau Ușa împărătească*, dela altarul *Mînăstirei Slatina*, sculpturi romînești în lemn, artistic lucrate; *o Strană foarte veche*, sculptată în lemn, dela o biserică din satul Vînători, de pe timpul lui Ștefan cel Mare; *Tronul Moldovei*, din timpul lui Ghica-Vodă, 1854; *Buciumul Rahovei*, legat în coajă de cireș, din timpul lui Ștefan cel Mare; *un ciocan și o măestrie de argint*, care au servit lui Ghica-Vodă la punerea temeliei Cazarmei dela Copou; *o colecție numismatică*, etc.

*

Tablouri particulare. Galeria Epitropiei Sf. Spiridon. Paraclisul Mitropolitan, etc.

In afară de tablourile expuse în Pinacotecă, se mai află în mai multe case, la diferiți iubitori de artă din oraș, multe tablouri de valoare, — iar în cîteva biserici și paraclise, în Universitatea nouă, în Teatrul Național, etc., sînt picturi murale și tablouri de o importanță deosebită.

Am avut prilejul a vedea astfel lucrări de artă, unele aduse din străinătate, altele axecutate de diferiți diletanți locali, cari ar putea figura în oricare pinacotecă de primul rang; se mai găsesc asemenea tablouri vechi, interesind direct orașul nostru, ca o frumoasă vedere a Iașului, luată dela Copou, de un pictor francez *Lecomte*, ce probabil a fost pe aici prin 1840-45, dar de urma cărui nu am putut avea pînă acum nici o lămurire, tablou ce se află astăzi în posesia D-lui Dr. J. Boghen, cum și alte bucăți de pictură interesante.

Nu fac decît a mai aminti de picturile murale ce se aflau în distrusă biserică veche a St. Neculai-Domnesc, representînd în mărime naturală pe mai mulți Domni și Doamne ale Moldovei, din neamul lui Stefan cel Mare, din cari, unele, văd că au inceput a se reproduce în *Buletinul Comisiunei Monumentelor Istorice*, din București.

O serie de tablouri în oloi, conținînd aproape toate figurile foștilor Domnitori ai Moldovei, cum și a mai multor altor donatori, medici și epitropi, bine reproduse

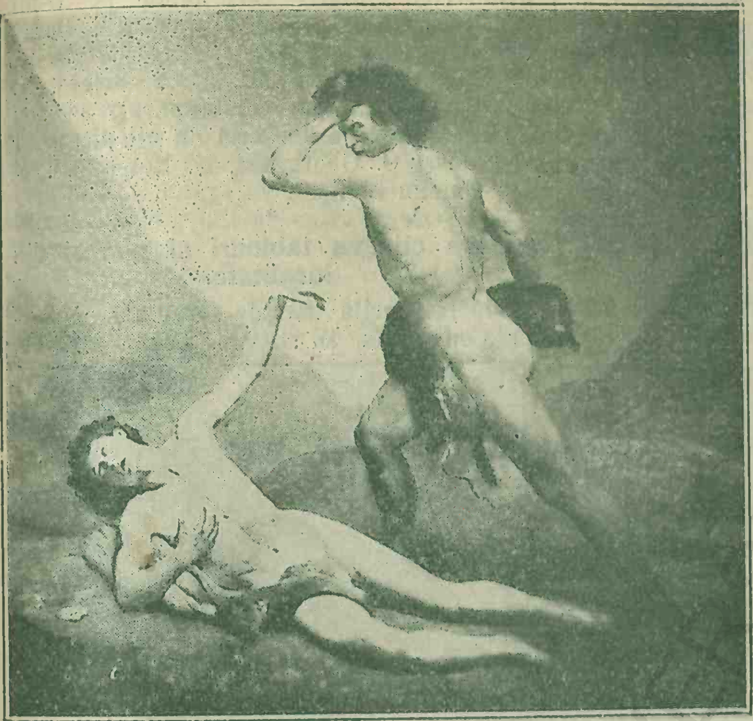
361. *C. D. Stahi.* M. S. Elisabeta-Doamna, cu fiica Sa Maria.
(Gravură pe aramă, 1877).

după originale vechi de prin biserici, Curtea Domnească, sau portrete familiare, se află în cancelariele Epitropiei Sf. Spiridon, fiind unica colecţie în toată ţara ce documentează chipurile istorice ale celor ce au stăpînit Moldova în cursul veacurilor precedente, şi după care am reprodus în opul de faţă mai multe din portretele istorice, ce nu le-am putut găsi în alte isvoare absolut necontestate.

E posibil ca între aceste portrete să fie unele, din cele mai vechi, pictate şi după închipuiri proprii ale respectivilor pictori, — dar marea majoritate a celor ale Domnilor din vremile dela Vasile Lupu încoace, sunt negreşit reproduceri fidele.

Portrete ctitoreşti şi de Mitropoliţi se mai aflu încă actualminte în bisericele Trei-Erarhi, Mitropolie, Banu, Golia, Cetăţuia, St. Neculai-Domnesc, Frumoasa, Sf. Sava etc.

Dar, un adevărat monument artistic în ramura picturei moderne, este astăzi în Iaşi, interiorul Paraclisului din Palatul Mi-

362. *G. Popovici:* Cain şi Avel.
(Pictură murală din Paraclisul Mitropolitan).

Ornamentaţia arcadei din altar are aparenţa unei vechi ţesături moldoveneşti. Bolta capelei este împărţită astfel: împrejurul luminătorului în formă octogonă, este o stea cu 8 ramure, lucrate în gen mozaic, în tonuri albe, gris şi galbene. Amestecul coloritului gris şi galben, şi mulţumită unei observaţiuni a artistului, referitoare la lumină care intră prin luminător, coloarea gris pare albastră. Ramurile stelei sunt mărginite de baghete care fac impresia unui ipsos în basrelief.

Din spre răsărit, pe bolta capelei, în jurul stelei, se află *Sfînta-Treime,* la miazăzi *Naşterea Mîntuitorului,* spre apus *Invierea lui Christ,* iar la miazănoapte *Botezul Domnului,* toate executate în grisaille,

tropolitan, restaurat prin stăruinţa fostului Mitropolit Partenie, şi pictat în întregime de actualul Director al Şcoalei de Bele-Arte şi profesor Gheorghe Popovici. Intreaga ţară nu posedă actualmente o pictură bisericească mai de samă ca aceasta.

Voi da cîteva lămuriri asupra-i, culese din *Gazeta Moldovei,* in care s'a scris după inaugurare, de efectul artistic al acestei interesante lucrări:

In altar, pe boltă, se află pictată duioasa icoană a *Maicei Domnului,* care dă impresia unui adevărat mosaic. Intr'adevăr, stilul acestei picturi, în care tuşele de pensulă sunt executate în mici careuri de coloraţiuni diferite, fac o impresie admirabilă. Din combinaţiunea acestor coloraţiuni variate reiese în întregime figura pictată. Fondul, de şi în coloare, face impresia aurului. Icoana este înconjurată de o sută şeptezeci serafimi.

Oraşul Iaşi. N. A. Bogdan.

363. *G. Popovici:* Baba Ghicitoare.
Tablou cumparat de A. S. R. Principesa Maria.

364. *Emanoil P. Bardasare* : Paza oraşului !

imitînd bas-reliefurile antice. Intre spaţii sunt cei patru Evanghelişti.

Pe păretele deasupra uşei de intrare se află hramul capelei, *Adormirea Maicei Domnului*, executată în stilul picturilor noastre bisericeşti contemporane. Restul e în schiţe şi anume: portretele Regelui şi Reginei, consacraţi bisericei după stilul bizantin, adică *cu aureolă*, după cum pictorul le-a mai portretat în tabloul aflător în palatul episcopal din Galaţi, iar la stînga se află portretul Mitropolitului Partenie.

Pictura *Adormirea Maicei Domnului* este executată în stil bizantin, cu scopul de a se indica deosebirea dintre vechea pictură monumentală, creaţiune personală a artistului.

Opera săvîrşită de pictorul Popovici este pe cît de frumoasă, pe atît de grea şi de interesantă pentru arta viitoare a picturei bisericeşti de la noi. Artistul a separat arta picturală de cea arhitectonică, adică a emancipat pictura monumentală bisericească de cerinţele exigente ale arhitecturei, dîndu-i un caracter nou, care merge în paralel cu arta arhitecturei, în complectă armonie şi făcînd totuş să se distingă frumuseţa technică a acestei arte.

Lucrarea aceasta însamnă o adevărată revoluţie în arta picturei bisericeşti, şi opera artistului va avea însemnătatea unei calăuze pentru artiştii generaţiei noue, căci ceia ce a făcut Popovici, este un adevărat curent nou, menit a determina şi stabili arta picturei în bisericele noastre.

*

Iaşul are astăzi în el mai mulţi pictori de talent, şi cari în mare parte au fost elevi şi apoi profesori ai şcoalei locale de Bele-Arte, — dintre cari notăm pe D-nii Const. D. Stahi, Em. P. Bardasare, Octav Băncilă, Sever Mureşianu, A. D. Atanasiu, V. Costin, I. Burghele, Otto Briese, N. Toniţă, etc., iar din cei dispăruţi se mai păstrează lucrări de samă de ale pictorilor P. Verussi, C. Georgescu, N. Roteanu, Teodor Buicliu etc.

*

Asupra cîtorva tablouri şi picturi din localitate.

Din tablourile mai de samă ale pictorilor Constantin D. Stahi, Teodor Aman,

365. *G. Popovici* : Portretul soţiei sale decedate, Maria născ. Volanschi.

Gheorghe Popovici, Emanoil P. Bardasare, Octav Băncilă și C. Georgescu, reproduc cîteva bucăți, atît după lucrările în oloi, cît și după gravuri pe aramă și în litografie, întrucît spațiul nu'mi îngăduie a da mai multe asemenea reproduceri; voi căuta a mai tipări însă cîteva în cărțile următoare, unde subiectele relative pentru ilustrațiuni sunt mai rare.

Trebuie să notez că dintre toți pictorii romîni, cari au făcut studii în străinătate, singur D-l C. D. Stahi a produs lucrări de gravură pe aramă și în xilografie, de o reușită admirabilă, pentru care artă pînă astăzi n'am avut încă un al doilea maestru în țară. D-l Stahi a mai pictat nenumărate pînze de o mare valoare artistică, escelînd mai ales în reproduceri după cei mai celebri artiști străini, în portrete și în tablouri religioase sau bisericești, și în subiecte representînd *natură moartă*. Un număr de tablouri ale sale, artistul le-a donat Școalei de Bele-Arte ieșane, și formează azi o secție aparte în Pinacotecă. Un impunător portret a lui Vasile Alexandri, pictat de Stahi, se află în foyerul Teatrului Național.

Am reprodus asemenea tabloul de Constantin Georgescu, simbolizînd *Independența*

366. *Teodor Aman:* Regimul Vechiu.
(Tablou în oloi, în Pinacoteca locală).

României, care, pictat în Iaşi, imediat după răsboiul din 1877-78 şi proclamarea Independenţei, a produs o vie impresie în publicul local, dar... deşi expus spre vînzare cîteva septămîni în vitrina foastei Librării Dim. Daniel, din strada Mare, nu găsi muşterea decît cu suma de 50 lei, ce-i fu oferită pictorului de profesorul Victor C...; şi, cînd Georgescu, om absolut nevoieş, după oarecare exitare se hotărî să'l vînză chiar cu această ridiculă sumă, Dl. C. refuză de a'l mai cumpăra, suparat că nu i s'a primit oferta imediat. Au mai trecut multe luni pînă ce nişte fabricanţi de hîrtie de ţigară, din localitate, Fraţii Braunştein, au oferit o sumă derizorie pentru acel tablou, şi l'au cumpărat, împreună cu dreptul de a'l reproduce oricum ar voi. Ei îl întrebuinţară ca etichetă în colori pentru copertele caetelor de hîrtie de ţigară ce fabricau, împreună cu un alt desemn representînd un *Dorobanţ*, şi mulţămită acestor două gravuri, cărticelele lor fură răspîndite răpede în toată ţara şi se vîndură aşa, că mai toţi fumătorii romîni nu mai cumpărau decît hîrtie de ţigară cu coperta representînd *Independenţa României*, sau cu *Dorobanţul*. Fraţii Braunstein devenirà peste puţin timp milionari şi'şi deschise una din cele mai mari fabrici, în Paris, iar Georgescu pictorul, nu mult după aceia, muri în cea mai neagră mizerie.

Unde-o mai fi astăzi tabloul *Independenţa României* de Georgescu, nu ştie nimene.

367. *Octav Băncilă*: „Sub escortă“. 1907.

*

Mai multe picturi interioare din Catedrala Mitropolitană restaurată, au fost executate de pictorul Gheorghe M. Tătărescu, profesor la Şcoala de Bele-Arte din Bucureşti, ajutat de Constantin Georgescu, şi ele sunt vrednice de observat atît ca artă, cît şi ca stil potrivit cerinţelor religiunei noastre ortodoxe.

In Capela cimitirului Eternitatea s'au fost pictat pela 1876-77 păreţii interiori de cătră Petru Verussi, fost profesor la Şcoala de Bele-Arte locală; dar chipul cum Verussi găsise de cuviinţă să'şi înfăţişeze Sfinţii şi Arhanghelii sei, cari prezentau prea evidente forme plastice şi nuduri contrarii stilului acceptat în biserica romînă, stîrni o adevărată furtună în presa locală şi în Consiliul Comunal, încît pictorul fu nevoit să'şi „slăbească“ Sfinţii şi Sfintele prea rotofee zugrăvite de el, şi să acopere cu voaluri braţele şi picioarele lor, pe cari le înfăţişase deodată prea „decoltate“. Reparînduse mai anii trecuţi Capela cimitirului, Administraţia Comunală găsi de cuviinţă a dispune să se tencuiască din nou păreţii Capelei, pe cari erau picturile lui Verussi şi astfel dispărură pentru totdeauna cîteva lucrări de artă, cari oricît ar fi dat ele de vorbă celor ce ţin încă la stilul arhaic

al zugrăviturei bisericeşti dela noi, aveau totuş meritul lor, şi trebuiau păstrate cel puţin ca o încercare de tranziţie între pictura bisericească din veacurile precedente şi arta modernă a picturei.

Cam tot ca şi Georgescu, despre care am vorbit mai sus, urma să o păţească Verussi şi cu un tablou al seu în oloi, intitulat *Basarabia,* executat după luarea de către Rusia a celor trei districte ale noastre, după resboiul din 1877-78. Deşi stătuse acel tablou cîteva septămîni expus spre vînzare în vitrina unei papetării din localitate, nimene nu se găsi care să ofere vre un preţ pentru el. Norocul autorului fu, că, după oarecari influenţi politice, — Verussi ajunse apoi chiar deputat, — *Basarabia* fu cumpărată de Stat.

Un artist desenator, mai propriu zis *caricatutist,* se formă singur în Iaşi, fără profesor, numai prin talentul său natural, Constantin Jiquidi, care, prin 1882-88, începu a se manifesta aici, ilustrînd admirabil un mare număr de reviste locale, şi apoi plecă la Bucureşti, unde fu recunoscut ca cel mai de samă caricaturist romîn pînă în epoca sa.

*

Sculptura şi Arhitectura.

Am arătat că în Şcoala de pictură dela noi se predă şi sculptura; totuş această ramură a artelor-frumoase cerînd profesori specialişti, materiale şi mijloace băneşti cu mult mai mari decît pentru alte învăţături de artă, trebuie să mărturisim că atît in Iaşi cît şi în ţară, puţin progres s'a făcut în această privinţă; aşa că, atunci cînd

368. *Emanoil P. Bardasare :* Hora dela Ţuţora.

simţim nevoia de a reprezenta prin monumente artistice de piatră sau metal figurile sau întîmplările de samă ale istoriei şi culturei noastre, trebuie să ne adresăm artiştilor străini, spre a ne da prin măestria daltei lor, aceea ce ar fi trebuit să ne putem procura prin noi înşine.

Aşa în Iaşi, cea mai mare parte din sculpturi, statui, busturi, etc., ce ornează pieţele sau grădinele noastre, sunt, cu puţine escepţii, opere ale artiştilor streini.

Totuş mai mulţi absolvenţi ai clasului de sculptură din Scoala de Bele-Arte ieşană au ieşit, şi s'au manifestat prin diferite lucrări de valoare.

Vom reproduce aici două bucăţi tipice ale absolventului Chipăruş, care a obţinut în timpul din urmă o deosebită primire in diferite centre artistice din străinătate, unde s'a dus ca să se perfecţioneze în arta sa.

*

Statuia lui Alexandru Ion I, Cuza-Vodă.

— Piaţa Unirei. —

Cel mai măreţ şi impunător monument statuar ce avem astăzi în Iaşi, este statuia lui Alexandru Ioan I, Cuza-Vodă, rîdicată prin subscripţiune naţională, de un Comitet instituit în Iaşi, avînd ca preşedinte şi promotor principal pe Dl. Gr. Ghica Deleanu, Vice-preşedinţi D-nii Dim. Greceanu, Petru Poni, A. D. Holban, A. D. Xenopol, Casier G. D. Şerban, Secretari N. Cananău, Gr. C. Buţureanu şi A. C. Cuza,

cum şi un număr de peste 30 membri.

Aşezată în piaţa Unirei, la cîţiva paşi de foasta dugheană a lui Petrea Bacalu, în faţa căreia s'a jucat la 1859 *Hora Unirei*, acest monument este turnat în bronz pe soclu de granit, avînd la poale o grupă de patru alte statui mai mici, turnate tot în bronz, representînd pe cei patru mari oameni politici, M. Cogîlniceanu, Costache Negri, General Em. Florescu şi N. Creţulescu, cari l'au ajutat întru îndeplinirea a atîtor fapte măreţe, cîte numai istoria întreagă şi „sinceră" a viitorului, ni le vor putea spune în toată realitatea lor.

Măreţe şi înălţătoare serbări ce au avut loc în Iaşi, în zilele de 25—27 Mai 1912, cînd s'a desvelit această statue, în presenţa Familiei Regale şi a celor mai de samă demnitari ai Statului, cum şi a unei afluenţi enorme de delegaţiuni şi patrioţi din toate unghiurile locuite de romînii recunoscători celui ce a înfăptuit, cu primejdia vieţei sale, unirea ţărilor surori, ce de atîtea veacuri se zbuciumau despărţite pe valurile celor mai dureroase evenimente politice din trecut.

Executorul acestui măreţ monument este un renumit sculptor italian Romanelli.

Subscripţiile de la 14 Octombre 1903, şi pînă la 10 April 1912 au produs suma de 140,989 lei 45 bani, cu cari s'a plătit executarea statuei, în afară de care Primăria a mai cheltuit o sumă respectabilă pentru aşezarea ei în Piaţa Unirei.

*

Statuia lui Stefan-cel-Mare.

— Piaţa Palatului Administrativ. —

Aşezată în faţa vechei Curţi Domneşti, figura impunătoare a celui mai vrednic şi mai renumit Domnitor al Moldovei este turnată în bronz, după modelarea marelui sculptor francez Emmanuel Frémiet, membru al Academiei Franceze de Bele-Arte şi autor al multor statui celebre din Paris şi din alte mari oraşe occidentale.

Stefan este reprezentat calare, tot de bronz, pe un piedestal înalt de marmură, cu două bas-reliefuri, reprezentînd două scene importante din faptele sale măreţe, *Lupta dela Dumbrava-Roşie* şi acea *dela Valea-Albă*.

Statuia s'a ridicat prin iniţiativa particulară a unui Comitet, constituit în 1875, pus apoi sub preşedinţa însuş a Capului Statului, şi prin subscriere publică. In ziua de 5 Iunie 1883 monumentul s'a desvălit şi inaugurat în piaţa şi în direcţia intrărei vechei Curţi Domneşti. La această solemnitate asistă însuş Regele Carol, care într'un discurs călduros, salută închipuirea măreaţă a Eroului dela Racova, ValeaAlbă, Dumbrava-Roşie şi atîtea alte izbînzi scumpe naţiei romîne, încredinţînd cetăţenilor ieşeni această icoană nepreţuită a mîndriei şi vredniciei strămoşeşti.

„*Incredinţez Iaşilor, Leagănul Unirei*, a zis M. Sa Carol I, *această statuă, împreună cu două tunuri, udate cu sîngele preţios al generaţiei prezente, spre a le păzi ca un Sfînt Odor, în onoarea Neamului Romînesc!*".

*

Statuia lui Miron-Costin.

— Respintenea Str. Mârzescu şi Cuza-Vodă. —

O frumoasă statue de bronz s'a ridicat Cronicarului Miron Costin, care a trăit dela 1633 pînă la Decembre 1691, cînd din porunca

369. Statuia lui Alexandru Ioan I, Cuza-Vodă.

370. Statuia lui Stefan-cel-Mare (lature).

...ului Domn al Moldovei Cons-...in Cantemir fu ucis, pe bănu-...ă că ar fi uneltit în contra sa. ...on Costin a scris o prea in-...esantă cronică a Moldovei, ...şi diferite alte opuri istorice ... literare.

Prin iniţiativa istoricului V. ... Urechie, şi prin subscriere pu-...ă, se rîdică această statue, mo-...lată de sculptorul polonez Vla-...lav Hegel. Intreaga statue ... turnată în bronz, pe un pie-...tal de gres, avînd o înălţime ...lă de peste şepte metri. Pe ...ă laturi ale piedestalului sînt ...zate două bas-reliefuri, din ... unul represintă pe *Miron ...in cetind una din scrierile ... la Curtea Regelui Polon Ioan ...III-lea*, iar altul *Arestarea lui ...on Costin de trimişii lui Can-...ir*.

Pe celelalte laturi este sapat: ...i Miron Costin, 1633—1691, ...iunea Română recunoscă-...re", istoricul statuei, şi nu-... principalilor contribuitori ... rîdicarea ei.

...ub piedestal s'a aşezat un mic secriu de metal, conţinînd osemintele ce s'au găsit într'un mormînt al familiei Costineştilor din satul Bărbeştii.

Infăţişarea întreagă a statuei este artistică şi măreaţă, şi constitue una din cele mai frumoase podoabe ale Iaşului.

*

Statuia lui Gheorghe Asaki.

— In faţa Scoalei dela Trei-Erarhi, strada Stefan cel Mare. —

Statuia lui Gheorghe Asaki lucrată în marmură albă, de sculptorul romîn Georgescu, a fost rîdicată tot prin subscriere publică, mai întăi dinaintea bisericei Trei-Erarhi, unde s'a desvălit cu mare solemnitate în ziua de 14 Octombre 1890, — apoi, după terminarea noului Teatru Naţional, s'a strămutat în faţa acestei clădiri monumentale, căci se ştie că Asaki a fost acela ce a dat cel întăi şi cel mai puternic impuls pentru înfiinţarea teatrului ieşan. Dar, în 1905, cînd fu să se inaugureze statuia lui Alexandri, Comitetul pentru rîdicarea acestei statui găsi cu cale să mute pe aceea a lui Asaki iar în apropierea Bisericei Trei-Erarhi, şi s'o aşeze în faţa şcoalei primare ce s'a clădit pe locul vechiului Han Turcesc. Bietul Asaki !...

371. Statuia lui Stefan-cel-Mare (în faţă).

372. *Gh. Popovici*: Schingiuirea lui Horia.
(Tablou în oloi în Sala Senatului Universitar).

Preşedinte al Comitetului pentru rîdicarea statuei a fost răposatul Mitropolit Iosif Naniescu, iar între cei mai de samă membri, fu Neculai Ionescu (fostul ministru), V. A. Urechie, T. Codrescu, N. Culianu, I. Darzeu, Bardasare-Panaiteanu etc.

*

Statuia lui Vasile Alexandri.

— In faţa Teatrului Naţional —

In 15 Octombre 1905 s'a aşezat cu mare solemnitate, în faţa Teatrului Naţional nou, statua de bronz a celui mai mare şi mai gingaş poet romîn, Vasile Alexandri.

Prin subscriere publică deschisă în 1890 de Consiliul Comunal, la care au contribuit cetăţeni şi autorităţi din ţara întreagă, s'au adunat fondurile necesare şi s'a însărcinat cu execuţia acestei lucrări de artă pe sculptorul Hegel, autorul Statuei lui Miron Costin.

Infăţişarea statuei lui Alexandri este demnă şi impunătoare, şi formează, ca şi aceea a lui Miron Costin, o podoabă a pieţei Teatrului ieşan.

*

Statuia lui Mihail Cogălniceanu.

— In faţa nouei Universităţi —

Ar fi de prisos să reamintim aici meritele neasemănate ale celui mai de samă om politic al Moldovei şi al actualei Romănii, cunoscut astăzi tuturor celor ce au ideia de patrie şi de faptele mari sevîrşite în cursul veacului precedent de acela ce s'a numit Mihail Cogălniceanu.

Atîtea fapte mari, atîta devotament pentru neam şi pentru binele public, atîta perseverare pentru realizarea celor mai înalte idei umanitare şi naţionale, nu găsesc uşor păreche în istoria civilizărei omenirei, cît a putut dovedi şi reuşi cu mintea şi gestul, nemuritorul suflet al lui Co-

373. *D. Chipăruş*: Dragoste de mamă
(Bust în marmoră).

...lniceanu. El trebuia să fie re-...at generaţiilor ce se perindă în ...vechiul său oraş natal, unde a ...erut să i se odihnească şi ră-...măşiţele 'i pămînteşti, într'o *i-...mană* de metal şi piatră resis-...tentă în cursul veacurilor, ori în ...forma unui *idol*, nu păgîn ci di-...vinizat, ca unul ce a putut a-...trage asupra capului naţiunei ...ale adevarate haruri divine.

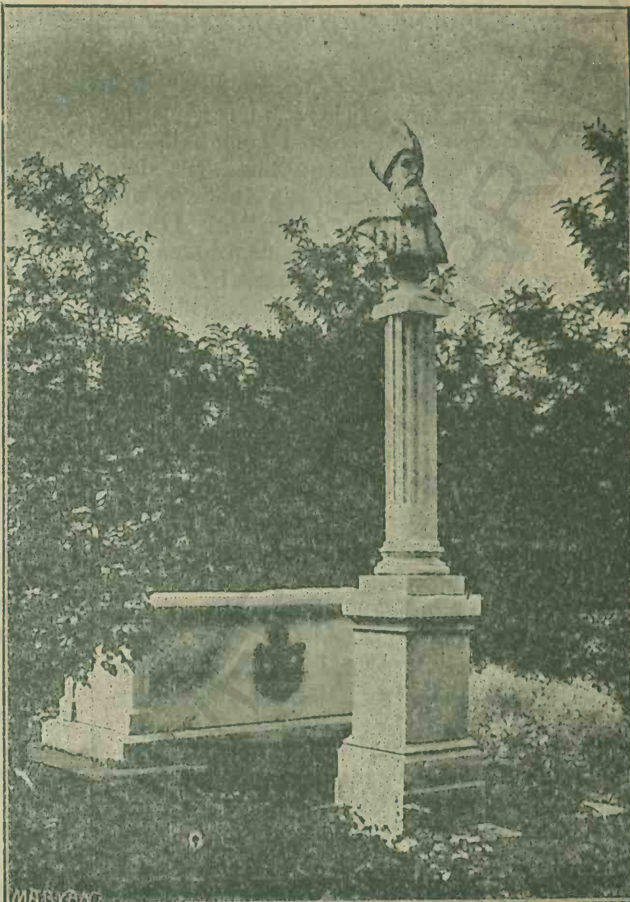
Această statue, aşezătă în ...faţa Universităţei, create mai ...mult prin stăruinţa sa neobosită ...şi neabătută, s'a rîdicat tot prin ...subscripţie publică, şi este opera ...sculptorului V. Hegel.

*

Bustul şi Piatra mormîntală a lui Grigorie Ghica-Vodă, şi proectul făcut de Asaki.

— Strada Ghica-Vodă. —

Pe piaţa vechiului Beilic, unde ...la 1 Octombre 1777, s'a petrecut ...înfiorătoarea tragedie a decapi-...tărei Domnitorului Moldovei *Gri-...gore Ghica*, care a îndrăznit să ...protesteze contra răpirei Buco-...vinei, în ziua de 1 Octombrie ...1875 s'a organizat o procesie de ...doliu de întreaga populaţie ie-...şană, cu Mitropolitul, Primarul

375. Bustul şi Piatra mormîntală a decapitatului Gr. Ghica-Vodă.

...4. Proectul făcut de G. Asaki pentru statuia lui Gr. Ghica-Vodă.

şi Consiliul Comunal în frunte, şi cu concursul mai multor delegaţii din toate provinciile romîne, şi s'a inaugurat un mic Monument şi un Bust de marmură, făcut de Primăria Iaşului, după propunerea consilierului V. Pogor, în amintirea decapitatului Domn.

In jurul monumentului s'a înfiinţat o grădină publică, care ocupă mai toată piaţa Beilicului.

Marea lespede de marmură ce s'a aşezat în mijlocul pieţii Beilicului, unde se presupune a fi fost odinioară *Conacul Turcesc*, în care s'a întîmplat fioroasa tragedie, are sapat pe feţele ei laterale Marca Moldovei, şi inscripţiele:

Pe o parte:

In amintirea lui Grigore Ghica V. V. ucis de Turci la 1777, luna Octombre. Ţara recunoscătoare.

Pe altă parte:

Grigore Ghica V. V. a protestat contra luărei Bucovinei.

La căpătâiul monumentului este de asemenea sapat:

Această piatră s'a ridicat de către

Consiliul Comunal din Iaşi, în anul 1875, Octombrie 1.

In mai mulţi ani pe urmă, la zilele de 1 Octombre, s'au făcut procesiuni funebre de către cetăţeni şi Autoritatea comunală, din care cea mai importantă a fost acea dela 1 Octombre 1877, cînd s'a înplinit una sută de ani dela decapitarea lui Ghica.

Nu cred fără interes de a reproduce aici un desemn reprezentînd proectul făcut de Gheorghe Asaki, pe la 1876, pentru rîdicarea unei statui in amintirea nenorocitului eveniment, statuie ce ar fi cadrat mai bine cu importanţa faptului, decît economicosul bust rîdicat de Consiliul Comunal al Iaşului.

*

Crucea şi Cerdacul lui Ferentz.

— După bariera Nicolina. —

In paginele 13—14 din acest op se vorbeşte despre lupta susţinută de Mihai Racoviţă-Vodă cu o trupă de năvălitori austriaci, sub comanda unui Căpitan ungur Ferentz, în care luptă atît Căpitanul acesta cît şi soldaţii săi îşi găsiră o moarte nemiluită.

In amintirea acestui fapt istoric, Mihai-Vodă porunci să se rîdice pe o movilă de pe poalele dealului Nicolina, o mare cruce de piatră, pe care se săpă pe scurt istoricul năvălirei lui Ferentz şi a tristului său sfîrşit. Deasemenea pe acel loc s'a făcut tot atunci şi un cerdac (pavilion), care a durat mai bine de un veac, unde mergeau oamenii să petreacă vara, şi puteau privi aproape întreaga panoramă a Iaşului. De atunci locul pe care s'a aşezat acea cruce s'a numit *Cerdacul lui Ferentz.*

376. Statuia lui Miron-Costin.

Iată inscripţia de pe cruce, atît cît se mai putea descifra pela 1857, — astăzi fiind cu mult mai deteriorată, pe care o luăm după un text publicat în vol. IV, al *Uricariului* de Codrescu:

„Io Mihai Racoviţă Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn şi stăpînitor ţărei Moldovei, rîdicatam această sfîntă Cruce întru pomenirea lucrurilor ce s'au întîmplat în a treia Domnie a Domniei mele la veleat 7224; încopat-au puternica Impărăţie turcească război cu Nemţii; iară la voleatu 7225, trimis-au Nemţii dela Ardeal pe un Căpitan anume..... cu o samă de cătane ş'au luat pe Domnul Muntenesc, anume Nicolai Mavrocordat din scaunul Domnesc din tîrg din Bucureşti...... cu toată casa lui şi l'au dus în cetate în Sibiiu. După care..... Domnul Muntenesc, pus-au în gînd şi pentru noi ca să ne ia, şi au trimes pe un Franţ Căpitan Vetroşanu, c'o samă de Nemţi şi cătane şi cu multă adunătură ce au strîns de Moldoveni..." (Urmarea fiind pe la mai multe locuri ştirbă şi anevoie de deslegat, nu se poate continua).

In timpul din urmă, Primăria a făcut in jurul acestei Cruci un grilaj de fier, spre a se păstra această amintire a vremilor de odinioară, aparată de distrugere.

*

Obeliscul Leilor, sau Monumentul Regulamentului Organic.

— In Grădina Copou. —

In anul chiar al suirei lui Mihail Gr. Sturza pe tronul Moldovei, boerimea, in frunte cu Mitropolitul Veniamin, ca să'şi arate mulţămirea către cele două puteri, Rusia şi Turcia, ce au contribuit la întocmirea Regulamentului Organic, prima legiuire de organizare politică, administrativă şi juridică a Moldovei, propuseră prin o petiţie către Domn, datată 8 Noembre 1834, să se ridice în Grădina publică din Capitală, un monument comemorativ. Vodă acceptă cu mulţămire, şi după planul făcut de Postelnicul Gh. Asaki, se execută in scurtă vreme monumentul acesta, în forma unui obelisc susţinut de patru lei coloşi, sub conducerea arhitectonică a colonelului Sungurov.

Dăm aici cîteva note şi măsuri ale monumentului, după *Uricariul* lui Codrescu:

Pe postamentul ce măsură în patrat 18 palme, şi este de 7 palme inalt, sînt aşe-

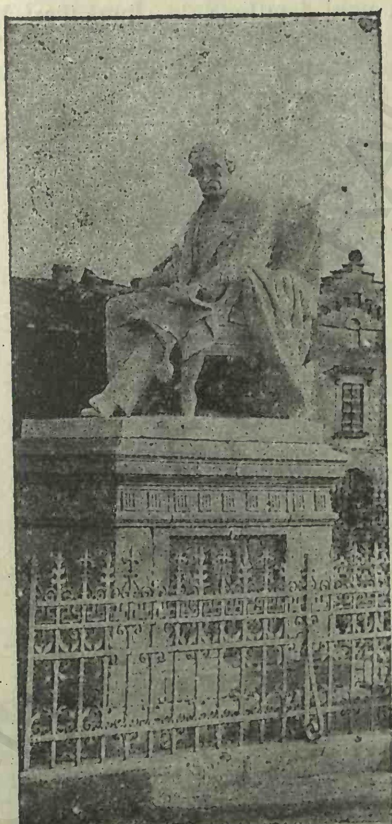
zați patru lei *bronzați* (leii sînt de piatră), simbolul țăriei și a mărcei familiei Sturza; culcați fiind ei măsură pînă la creștet $4^1/_2$ palme; pe spetele acestora stă piedestalul obeliscului de 6 palme. Acest piedestal este o singură bucată de piatră de Schee și trage 10,000 ocă. Obeliscul cu baza sa măsură 30 palme înălțime, încît dela pămînt pînă la vîrv, monumentul este de $47^1/_2$ palme înalt. Două fațade laterale a piedestalului poartă: una Stema Țărei Moldovei, iar alta a M. S. Prințului M. Sturza. Pe celelalte două fețe sînt în metal varsat următoarele inscripții:

Pe una:

Augustis Monarchis qui anno MDCCCXXXII Moldaviae novas politicas institutiones dedere, Michaelis Grigoriu Sturza Princeps regnans una cum Principatus clero ac nobilitate hoc monumentum erexit, anno salutis MDCCCXXXIV Novembris die VIII.

Pe altă față:

Augustilor Monarhi carii au dat Moldovei noul așezămînt introdus la anul 1832. Mihail Grigoriu Sturza VVD impreună cu clerul și boerimea Principatului, au inalțat acest monument la 8 Noembrie 1834.

377. Statuia lui Gh. Asaki.

378. Crucea lui Ferentz.

Prin o reparație din 1904, s'a schimbat întrucîtva forma plăcilor cu inscripții, și învălit postamentul cu mari table de marmoră.

*

Cișmeaua lui Grigore Ghica-Vodă.

— In grădina Mitropoliei. —

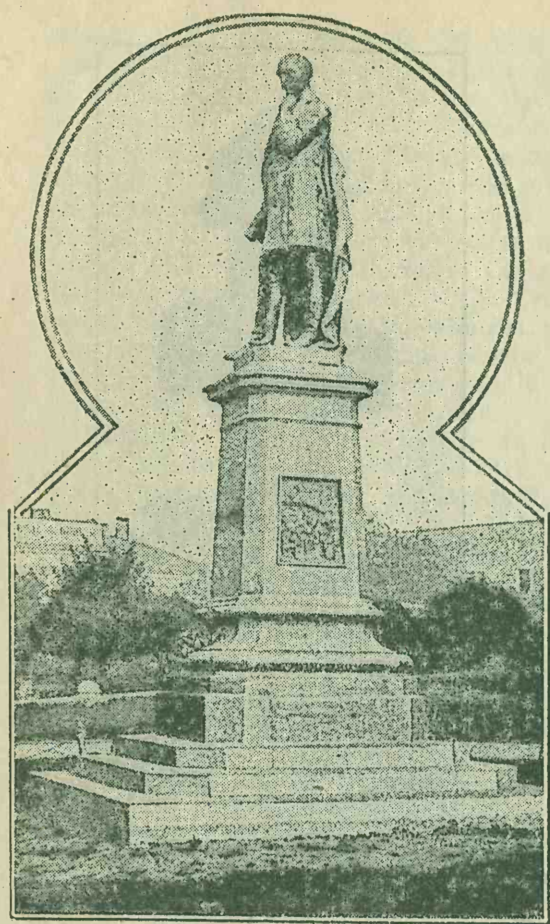
In fața Mitropoliei, în mijlocul unei grădini frumoase, se află *Cișmeaua monumentală*, în stil gotic, ridicată de ultimul Domn al Moldovei Grigore Ghica-Vodă, toată în fier varsat și parte aurit, de o inălțime de 7 metri și greutate de 3328 ocă. Acest monument e făcut după planul Inginerului idraulic *Mihailuc Hodocin*, și s'a turnat in o fabrică din Blanco (Moravia). Pe fața cișmelei, sub stema țărei, se află inscripția următoare:

Indeminărei publice
consfinții de
Grigorie Alexandru Ghica VV
Domn Țărei Moldovei
1851.

*

Commoditati publicae
dedicavit
Gregorius A. Gyka
Princeps Moldaviae
MDCCCLI.

*

379. Statuia lui Vasile Alexandri.

Trapeza Treisfetitelor. Sala Gotică.

— Curtea bisericei Trei-Erarhi. —

Odată cu construirea bisericei Trei-Sfetitele Vasile Lupu a zidit şi trapeza mînăstirei, cu un paraclis mic. In sala cea mare a trapezei, clădită în stil gotic, de formă patrată, cu bolte în arcuri sprijinite la mijloc prin o coloană masivă de piatră, cunoscută în urmă sub dennmirea de *Sala Gotică*, s'au dat adesea festivităţi atît religioase cît şi politice, încă de pe vremea lui Vasile-Vodă. Aici a fost ospătat şi Imparatul Rusiei Petru-cel-Mare, cu prilejul vizitărei acestei mînăstiri.

Mai tîrziu clădirea aceasta întreagă s'a destinat pentru şcoală, — cînd şcoala anume clădită de Vasile-Vodă devenise inproprie. In timpurile noastre a funcţionat în Sala Gotică mai întăi Gimnaziul Vasilian, apoi şcoala primară dela Trei-Erarhi. Cînd s'a început restaurarea bisericei în 1882, Sala Gotică a fost transformată în paraclis, pentru ţinerea slujbei Dumnezeeşti de către preoţii Trei-Sfetitelor. In 1905 clădirea aceasta s'a dărîmat pînă în temelie şi se restaurează de atunci...

*

Feredeul Turcesc. Baia Turco-Romană.

— Strada Mitropoliei. —

In 1894 a dispărut sub cazmaua dărîmătorilor o clădire din cele mai vechi şi interesante a Iaşului: feredeul numit *Turcesc*, pe care unii îl socoteau înfiinţat de Vasile Lupu, alţii îl credeau mai vechi. Acte certe despre fundarea acestei clădiri nu sînt, ci numai o inscripţie în greceşte şi romîneşte ce s'a găsit deasupra uşei principale, care vorbeşte de o reparaţie radicală, şi care, în partea romînească conţine următoarele:

„Acest feredeu s'au tocmit şi s'au înoit în zilele Măriei sale lui Ioan Neculai Mavrocordat-Vodă, cu toată cheltuiala răposatului Ezekiil Egumenul de Triisfetitele şi cu osteneala Feredeişului şi haznaşului Dimi. Leat 7255 Iunie.“ (1747).

Clădirea era în stilul oriental, avînd săli mari de asudare şi spalare, cu bolţi largi şi odăi speciale pentru diferite procedeuri de înbăiare, obişnuite la orientali. In corpul clădirei se aflau două instalaţii cu intrări deosebite, una pentru barbaţi şi alta pentru femei. (Indărăt, Fig. 71).

Feredee au fost mai multe în Iaşi, încă de pe vremea lui Lupu-Vodă; în Curtea domnească era unul făcut chiar de însuş acest Domnitor, cu mare lux, servind numai pentru uzul familiei sale; lîngă Trei-Erarhi era de asemenea un feredeu, probabil pe unde pe timpul nostru a fost baia zisă a lui *Badea Luca*.

380. Statuia lui Mihail Cogălniceanu.

In locul Feredeului Turcesc Primăria a zidit o *Baie Turco-Romană* luxoasă, dar care are foarte puţin comun cu vechia instalaţie şi arhitectura orientală.

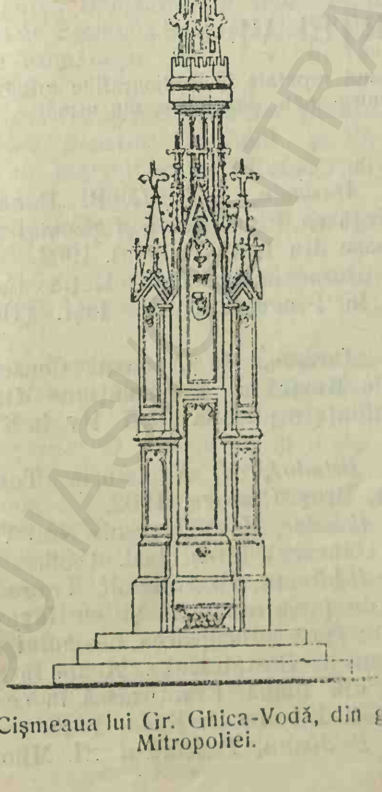
*

Turnul Goliei.

— Strada Cuza-Vodă. —

Legendarul turn al Mînăstirei Golia era să dispară cu totul şi el acum vre-o douăzeci de ani în urmă, sub cazmaua nemiloasă, dacă cîteva voci ale unor iubitori de conservare a monumentelor trecutului nostru, nu ar fi protestat cu energie în Corpurile Legiuitoare, pentru menţinerea acestei clădiri falnice, unice în felul ei în ţara Romînească. Dar dacă acest turn n'a dispărut în întregime, s'a redus totuş aproape la jumătate din ceea-ce a fost, şi în locul formei vechi i s'a dat sus *una nouă*, după cum se poate vedea din gravurile din paginele precedente 202 şi 203.

Clădit probabil odată cu cele dintăi ziduri încunjurătoare, de cine anume nu se ştie, turnul Goliei a avut să sufere, caşi biserica, de zdruncinările cutremurelor şi a focurilor ce au distrus adesea o mare

381. Cişmeaua lui Gr. Ghica-Vodă, din grădina Mitropoliei.

parte din oraş. Atîta se ştie că la anul 1855 turnul s'a dres şi, se pare că tot atunci s'a rîdicat pînă la 50 metri înălţime, exclusiv crucea.

382. Obeliscul Leilor.

In acest turn, din care se putea vedea întreg oraşul în toate amănuntele sale, s'a instalat la 1859 un post de pojarnici, care veghea asupra focurilor ce se întîmplau în oraş, şi la caz de primejdie nu numai că se suna din trivoga de alarmă, dar se trăgea şi clopotul cel mare, dogit tare în ultimii ani, vuet lugubru ce punea în mişcare pe toţi cetăţenii şi făcea pe cei mai prevăzători să iee imediat măsuri de pază a avutului lor, contra unei lăţiri a incendiului.

Postul de pojarnici s'a aşezat în acest turn, cum am zis, în 1859, iar pînă atunci paza oraşului era făcută de către clopotarii, opt la număr, din turnul Bisericei Treisfetitele, (vezi gravura din pag. 208), cari aveau şi locuinţa lor lîngă acel turn, într'o *cămăruţă* dela poartă.

In anii din urmă s'a dărîmat partea de sus a turnului, mai bine de 20 metri înălţime, iar ceea ce a mai ramas s'a dres, făcîndu-i-se deasupra un cerdac cu arcade mici de piatră, din care de asemenea se poate vedea mai tot oraşul.

*

Alte clădiri monumentale, şi... cocioabe.

In afară de bisericile istorice, despre cari am scris şi dat numeroase ilustraţii, representînd arta trecutului, atît pentru esterior cît şi pentru interior sau amănunte, mai sunt în Iaşi multe palate sau case mărețe ce impun prin aspectul şi prin arta cu care sunt construite. In primul loc este foasta *Curte Domnească*, transformată de nenumărate ori, al cărui istoric l'am descris; apoi palatul *Universităţei noue*, clădire enormă, în care estetica se uneşte cu utilul, întrecînd orice clădire cu asemenea menire nu numai din ţară, dar chiar din multe alte ţări ale Europei, mai mari şi mai bogate. *Liceul Internat Costache Negruzzi*,

Liceul Naţional, Hotelurile Traian şi *Continental, Gara* şi *Antrepozitele,* cum şi un mare număr de case şi vile particulare, întrunesc deasemenea condiţiuni de artă arhitectonică, demne de orice oraş civilizat.

Pe lingă acestea însă, nu trebuie că trecem cu vederea că în Iaşi se mai găsesc, în mahalale nu prea îndepărtate de centru, case, ori mai bine zis *cocioabe,* ce au fost odinioară case, cu un veac sau două înainte, de care într'adevăr te poţi mira văzîndule cum mai suport loviturile vremurilor şi ale întrebuinţărei obicinuite. Voi da şi cîteva imagini ale unor asemenea „adăpostiri" omeneşti din vechea capitală a Moldovei, după desemnele datorite talentatului pictor ieşan N. Toniţă, din cari cea aici alăturată, se mai poate vedea servind ca dugheni de mobile vechi şi covrigărie, chiar peste drum de colţul dinspre răsărit al Halei. Deasupra acoperemintelor dughenei din dreapta, format numai din o masivă boltă de piatră, creşte în fiecare vară o adevărată dumbravă de burueni înalte, ba chiar şi oţetari, salcîmi şi alte esenţe de pădure, şi trecătorul îi admiră, ca pe nişte moaşte sfinte!

383. Dugheni din veacul al 18-lea. (Desemn de N. Toniţă).

384

BIBLOGRAFIA CARŢEI VI.

Opurile citate în *Bibliografia Cărţilor precedente,* nu mai sunt repetate în Bibliografiile următoare, cînd mai sunt consultate, sau de consultat şi pentru unele din aceste din urmă.

347. *Alexandrescu, P. S.* Artiştii de odinioară şi astăzi. Amintiri. Broş. Iaşi, 1900.

348. *Alexandrescu, P. S.* Proectul de reforma legei Teatrelor şi schiţe de Regulament. Broş. Iaşi, 1911.

349. *Alexandri, V.* Farmazonul din Hârlău. Comedie în 5 acte. Broş. Iaşi, 1840.

350. *Alexandri, V.* Opere complecte. Ediţia Socec. (Prefaţa). 3 v. în 12⁰. Bucureşti.

351. *Alexandri, V. şi Millo, Matei.* Potpuri literar. Broş. Iaşi. 1854.

352. *Aristizza Romanescu.* Foaie unică festivă. Iaşi. 17-19 Martie 1905.

353. *Asaki, Gh.* Mirtil şi Hloe, pastorală. Broş. Iaşi. 1850.

354. *Asaki, Elena.* Privigherea ostaşului Moldovan, melodie pentru voce şi piano. Iaşi. 1837.

355. *Atanasiu, A. D.* Colecţia donatorului C. Dassiadi din Pinacoteca Iaşi. (In Arhiva şt. şi lit.). 1909.

356. *Atanasiu, A. D.* G. B. Panaiteanu şi înfiinţarea Pinacotecei şi Şcoalei artelor Frumoase din Iaşi. (Ibidem). 1904.

357. *Atanasiu, A. D.* Colecţia Costachi Negri în Pinacoteca din Iaşi. (Ibidem). 1907.

358. *Aurescu, Al.* Anuarul Conservatorului de Muzică şi Declamaţiune din Iaşi, dela înfiinţare pînă la 1905. 1 v. în 8⁰. Iaşi. 1906.

359. *Belador, M. N.* Istoria Teatrului Român. Broş. Craiova. 1902.

360. *Belador, M. N.* Eugenie Niui Valery. (D-na Gănescu). Broş. Iaşi. 1896.

361. *Beldiman, Postelnic Al.* Tragedia lui Orest, de prea învăţatul şi cu înfocată dragoste spre procopsirea neamului românesc marele Postelnicul... Acum întăi tălmăcită din limba Franţuzască în cea Romănească. 1 v. in 4⁰. Buda. 1820.

362. *Beldiman, Postelnicul Al.* Milosîrdia

lui Tit, şi Hosrois Imparat a Persăii, drame în cîte 3 faceri. (Manuscris la Academia Română din Bucureşti, No. 417).

363. *Botezat, Samuil.* Uniforma Feldmarşalului Velington, comedie în un act, tradusă după August de Koţebue. Broş. Iaşi. 1835.

364. *Botezat, Samuil.* Amestecătorul în toate, comedie în cinci acturi, tradusă după I. F. Iunger. Broş. Iaşi. 1835.

365. *Burada, Sluger Teodor.* Gramatica Românească de note pentru tot fundamentul chitarei, compusă după cea europenească, la 1829... Broş. Iaşi. 1910.

366. *Burada, T. T.* Almanacuri Musicale pe anii 1875-1877. 3 v. in 8°. Iaşi.

367. *Burada, T. T.* Cercetări asupra Conservatorului Filarmonic-Dramatic din Iaşi. 1836-38. Broş. Iaşi. 1888.

368. *Burada, T. T.* Privelişti şi Datini populare în Moldova. (In Arhiva Şt. şi Lit.) Iaşi. 1906.

369. *Burada, T. T.* Inceputul Teatrului în Moldova. (Ibidem). Iaşi. 1905-1913.

370. *Caragiali, Cost.* O repetiţie Moldovenească sau Noi şi iar Noi. Comedie într'un act. Broş. Iaşi. 1844.

371. *Caragiali, Cost.* Teatrul Naţional şi Ţara Românească. 1855. Broş. Bucureşti. 1867.

372. *Densuşianu, Nic.* Raport asupra cercetărilor făcute în arhivele din Ungaria şi Transilvania. (Analele Acad. Rom.) Bucureşti. 1879-80.

373. *Grigoriu, Sardareasa Zoiţa.* Erastu, Povestire de o tragodie păstorească, împărţită în două părţi, tălmăcită din nemţeşte în greceşte apla, de Roxanda Samurcas, iar acum tălmăcită în Româneşte de ... 1 v. in 16°. Fără loc. 1822.

374. *Istoricul renaşterei jocurilor (danţurilor) naţionale Române.* Românul şi Bătuta etc., de un martur ocular (Ştefan Emilian). Broş. Iaşi. 1886.

375. *Jertfa lui Costachi Negri.* 1 v. în 12°. Bucureşti. 1912.

376. *Lambrior, Al.* Obiceiuri şi credinţe la Români. (In Convorbiri Literare. IX). Iaşi. 1875.

377. *Lege şi Regulament pentru organizarea şi Administrarea Teatrelor şi Cafenelelor-concerte* din România. Broş Bucureşti. 1878.

378. *Lugoşianu, O.* Boscărie şi o Serbare la Iaşi. Broş. Craiova. 1896.

379. *Marian, S. Fl.* Naşterea, Nunta şi Inmormîntarea la Români. 3 vol. (In Analele Acad Rom.) Bucureşti. 1890-92.

380. *Meldola.* Cérémonies nuptiales dans la Moldavie et la Valachie, traduit par.. (Revue du Nord, T. IV, 2-ème Série. 1837).

381. *Negruţţi, C.* Muza de la Burdujeni, farsă într'un act. Broş. Iaşi. 1851.

382. *Ollănescu, D. C.* Teatru la Români. 3 v. (In Analele Acad. Rom.) Bucureşti. 1897-98.

383. *Petrino, Sardarul Al.* Gramatica de muzică vocală pentru clasul filarmonic. Iaşi. 1850.

384. *Regulamentul Teatrului Românesc* din Iaşi. Broş. Iaşi. 1867.

385. *Rosetti, Radu.* Despre Cenzura în Moldova. (In Analele Acad. Rom.). Bucureşti. 1906-07.

386. *Rosetti, Radu.* Arhiva Senatorilor din Kişineu şi ocupaţia rusească dela 1806. (In Analele Acad .Rom.). 1908-09.

387. *Rensistzchi.* Colecţie de 40 cîntece Moldoveneşti pentru piano, adunate de Capelmaistrul Strajei pămînteşti din Moldova. 1 v. Iaşi. 1834.

388. *Sevastos, Elena D.* Nunta la Români. 1 v. în 4°. Bucureşti. 1889.

389. *Tautu, Banul Ioan.* Tragedia lui Lentor şi a lui Sapor. (Manuscris în Academia Română). Bucureşti.

390. *Teodorescu, G. Dem.* Incercări critice asupra unor credinţe, datine şi moravuri ale poporului român. 1 v. in 8°. Bucureşti. 1874.

391. *Vârnav-Liteanu, G.* Scrierile Teatrale ale lui V. Alexandri. (Convorbiri Literare. IX.) Iaşi. 1875.

392. *Verussi, Petru.* Despre Arta Naţională. (Ibidem).

393. *Vulcan, Episcop Samoil.* (?). Occisio Gregorii in Moldavia Vodae, tragedia expressa. (Manuscris în Biblioteca regală din Pesta şi în Biblioteca românească din Oradia-Mare).

394. *Zschermack, E.* Souvenir de Iassy. Tablou litografic. Imprimerie lithographique roy. priv. d'Edouard Steger. Vienne Dessiné d'après nature et litographió par.. (La Academia Română. Secţia Gravuri).

PERIODICE:

48. *Albina Pindului.* Litere, ştiinţe, ... Revistă bilunară. Bucureşti. 1868.

49. *Apărătorul Legei.* Ziar politic bisep... tămînal. Iaşi. 1875—76.

50. *Arta.* Revistă bilunară. Iaşi. 1883—85.

51. *Arta.* Revistă pentru teatru şi literatură. Iaşi. 1903—05.

52. *Arta Românească.* Revistă lunară. Iaşi. 1910—13.

53. *Bondarul.* Revistă umoristică ilustrată, septămînală. Iaşi. 1861—62.

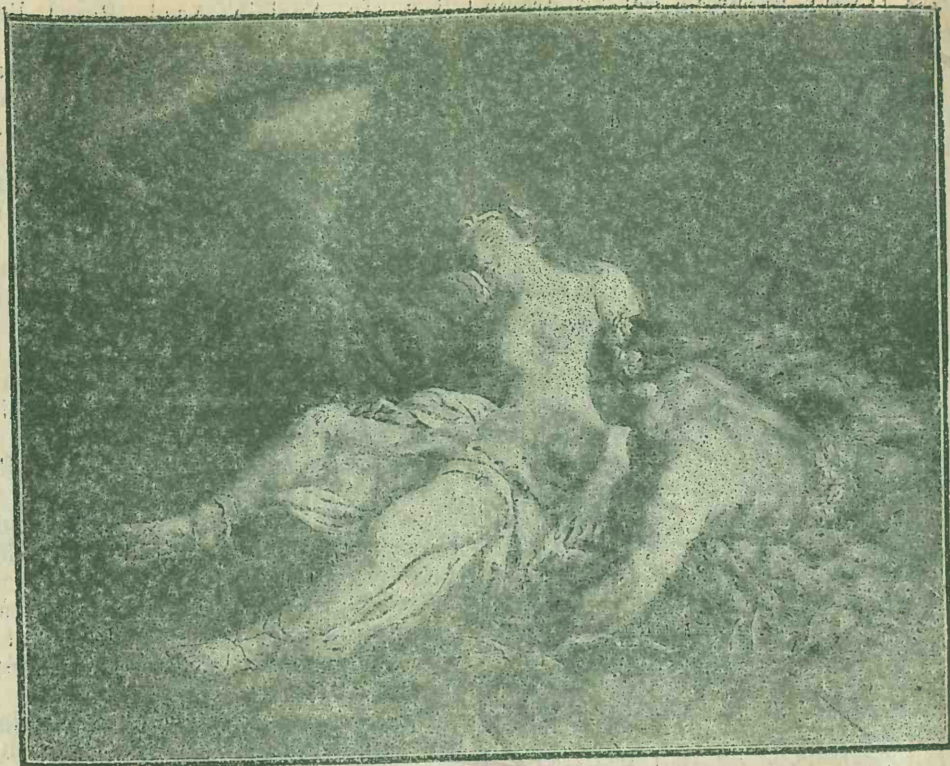
54. *Buletinul Comisiunei Monumentelor Istorice.* Publicaţie trimestrială. Bucureşti. 1912—14.

55. *Cabinetul de Lectură.* Foaie septămînală. Iaşi. 1878.

56. *Carmen Sylva.* Teatru, Muzică, Artele Frumoase. Iaşi. 1902—03.

57. *Constituţiunea.* Ziar politic, literar şi comercial. Biseptămînal. Iaşi. 1866.

58. *Curierul.* Foaia intereselor generale.

385. *François Boucher*: Baccus şi Venera.
(Tablou original în Pinacoteca din Iaşi. Din donaţia Dassiadi).

(Redactor Th. Balassan). Biseptămînal. Iaşi. 1873—1893.

59. *Curierul de Iaşi*. Ziar triseptămînal. Iaşi. 1868—1882.

60. *Curierul Romînesc*. Revistă săptămînală. Bucureşti. 1829—48.

61. *Era Nouă*. Ziar triseptămînal. Iaşi. 1889—1900.

62. *Familia*. Foaie enciclopedică şi beletristică cu ilustraţii, septămînală. Pesta, şi ... Oradia-Mare (Ungaria). 1865-1906.

... *Foae de Publicaţii Oficiale*, a Principatelor Unite. Iaşi. 1862-63.

64. *Fulgerulu*. Ziaru teatralu, umoristicu ... literaru. Septămînal. Iaşi. 1864.

65. *Gazeta de Iassi*. Ziaru politicu, literariu şi comercialu. Biseptămînal. Iaşi. 1867.

66. *Gazeta Moldovei*. Ziar septămînal. Iaşi 1902-906.

67. *Moldova*. Foaie politică, religioasă şi comercială. Septămînală. Iaşi. 1866.

68. *Mercure de France*. Revue bimensuelle. Paris. Decembre. 1906.

69. *Noul Curieru Românu*. Ziar triseptămînal. Iaşi. 1871-73.

70. *Pactul Social*. Ziar politic cotidian. Iaşi. 1883.

71. *Patria*. Ziar cotidian al partidului liberal-conservator, Iaşi. 1884-86.

72. *Perdaful*. Foaie umoristică ilustrată. Iaşi. 1873-1887.

73. *Propaganda*. Ziar cotidian politic. Iaşi. 1893—1898.

74. *România Dramatică*. Revistă teatrală. Iaşi. 1869-70.

75. *Scena*. Publicaţie teatrală septămînală. Iaşi. 1903.

76. *Secolulu*. Ziar politic, literar şi comercial. Iaşi. 1869-71.

77. *Secolul al nouesprezecelea*. Ziar politic, literar şi comercial. Iaşi. 1869-71.

78. *Stafeta*. Ziar cotidian. Iaşi. 1878-8...

79. *Steaua României*. Ziar cotidian. Iaşi. 1877-81.

80. *Teatrulu*. Revistă septămînală, redactată de I. C. Fundescu. Iaşi. 1864.

81. *Tribuna Română*. Ziar biseptămînal. Iaşi. 1859-67.

82. *Zimbrulu şi Vulturulu*. Ziar septămînal. Iaşi. 1858.

386. Cărăuşi din veacul al 18-lea.

CARTEA VII.

Producte. Meşteşuguri. Negoţ. Bresle.

a. Productele solului şi Indeletnicirile din vechi şi actuale.

Fiecare bucată de pămînt ce oploşeşte suflete omeneşti pe ea, are în parte însuşiri deosebite de alte terenuri, în raport cu situaţia sa geografică şi climaterică, şi cu trebuinţele generaţiilor de oameni şi animale ce sunt stabilite pe ea; Moldova în genere s'a bucurat, după cît se ştie şi se vede încă, de un sol din cele mai fertile, şi de poziţii naturale mult mai favorabile decît alte ţări din Europa, ori din climele stîmpărate; Iaşul, mai mult decît oricare altă localitate chiar din Moldova, a avut şi în vechime, şi mai are şi astăzi încă, multe calităţi prielnice pentru subsistenţa locuitorilor solului seu.

In afară de productele agricole, creşterea animalelor de hrană şi de muncă fu ocupaţia de predilecţie a Moldovenilor, şi deci şi a Ieşenilor. Insuş *Ovidiu* în poemele scrise din exilul seu în Dobrogea, vorbeşte de ţara Moldovei, ca una ce produce cei mai de samă cai—*Admiratur equos*— lucru ce parecă a contribuit, din cele mai vechi vremuri, la stabilirea stemei Daciei, apoi Moldovene, şi în urmă a capitalei Moldovei, prin efigia unui *cal*.

O gravură, ce găsesc într'o hartă tipărită în veacul al 17-lea, pe care o reproduc aici alăturea, ne arată cum geografii vechi străini, ce descriu Moldova, îi dă emblema producţiei de turme de cai frumoşi şi viguroşi, — lucru probabil cunoscut pe atunci în toată Europa civilizată.

Calitatea minunat de bună a solului ţărei acesteea, făcu ca ea să fie numită „grînarul Turciei“ şi mai apoi chiar „grînarul Europei“. Aceasta făcu ca adesea să imigreze în Moldova numeroşi străini, spre a'şi căuta aici norocul în negoţul cu pro-

387. „Admiratur equos...“ (*Ovidiu*).
(După emblema unei hărţi a Moldovei, din veacul al 16-lea).

ductele solului, sau chiar să năvălească hoarde duşmane întregi în scopul mai ales ca să acapere şi să jăfuiască avuţiile ţărei. Căci, dacă nimene nu se poate îndoi că locuitorii acestui pămînt vor fi fost buni cultivatori, sau crescători de turme, li se contestă doar spiritul negustoresc, pe care l'au întrodus aici, din cele mai necunoscute vremuri, indivizi de alte naţii, veniţi din toate părţile lumei.

Astfel se pomeneşte mai întăi de imigrarea negustorilor Armeni, încă de prin veacul al 11-lea, *(Notions Statistiques, N. Soutzo)*, apoi Unguri şi Leşi, cari se stabilesc de-abinelea în ţară, făcîndu'şi ca şi Armenii biserici şi şcoli. Un Misionar catolic, Remondı, găseşte în 1636 în Iaşi, pe lîngă străinii pomeniţi, şi *Franceji, Veneţiani* — sosiţi de departe —, şi alţi negustori veniţi din Constantinopol, *de rit Roman.* (*Iorga, Acte şi Frag.*, I). Un geograf italian Malini, ne spune că înainte de 1598 locuiau în Moldova *Armeni, Evrei, Unguri, Saxoni* şi *Raguzeni*, cari acaparase aproape întreg negoţul, şi ei trimet *grînele* şi *vinul* moldovenesc în Rusia şi în Polonia, *ceară, miere, cărnuri de bou sarate, unt* şi chiar *legume* la Constantinopol; iar „vinurile faimoase din Creta ce se trimet în Polonia, toate trec prin Moldova“, prin mijlocirea de sigur a acestor străini negustori.

Vodă Lăpuşneanu încheie convenţiuni cu nişte negustori italieni, dînd vite produse în Moldova pentru diferite stofe şi mărfuri veneţiane (*Hurmuzachi*, VIII).

După relaţiile date de *Paul de Allepo*, Moldovenii se ocup şi cu grădinile de fructe rare şi flori; plantează primavara piersici şi trandafiri, aduşi din Orient probabil, şi importează alămîile, rodiile, pepenii, maslinile, mazerea, arpacaşul şi alte fructe de soi, cari nu se pot produce în ţară din pricina climei. Ei se încerc a cultiva în florării încălzite şi fructe orientale.

In Iaşi se produce mai ales vinuri *bune*, — deşi călugării nu beau decît *must de mere.*

„Vinul cultivat în ţară se păstrează în mari beciuri şi pivniţi, şi tot acolo se fac şi *semănături* sau plantaţii de *ţelină*, pe care locuitorii o smulg foarte tînără în timpul iernii, şi o mînîncă mai cu samă în post. Tot în pivniţi se păstrează merele numite *Vasiliko*, adecă *mere Domneşti*, foarte frumoase la vedere şi gustoase, care ajung pînă ce ies merele nouă; iar piersecile, prunele galbene, cireşe şi vişine se păstrează în zahar, de crezi că's acum culese de pe copaci, aşa par proaspete şi gustoase“.

In iazul de dindosul curţei lui Vasile Lupu se găseşte „nobilul peşte *efendiko*“, mare, gustos şi plin de icre; şi cînd iazul e îngheţat, pescarii fac produfuri cu topoarele în ghiaţă şi prind pe acolo peştii.

Dela o vreme, însă, cînd veniră în Moldova Domni mai umiliţi şi mai tremurători la poruncile Padişahului, năvălesc în ţară negustorii turci, numiţi Laji, cari, mai avizi şi mai cruzi decît toate celelalte naţii ce'şi făceau pînă atunci treburile pe aici, încep a jăfui lumea cu felul lor de a face negoţ, prădînd şi persecutînd şi pe negustorii de alte naţii şi pe băştinaşi, dînd cu sila oamenilor marfă, şi bani „cu împrumut“, la care luau dobînzi de 4 parale la leu pe lună (120% pe an); ba, pe deasupra necinstesc şi casele, femeele şi fetele bieţilor locuitori. Cu mare greu Constantin-Vodă Mavrocordat, după multe stăruinţi şi bacşişuri la Poartă, reuşeşte să capete voia de a goni, ba chiar şi a extermina pe aceşti „negustori“ amarnici, dînd foc caselor lor, sau ucigîndu'i ca pe nişte ticăloşi ori unde'i prindea. (*Letopiseţi*, III).

După Turcii-laji, veniră în loc Grecii, apoi Ruşii, cari, mai puţin cruzi ca predecesorii lor, exploatau totuş cum puteau mai bine pe Moldoveni, cari produceau totul, dar nu erau îndestul de apţi să facă a circula marfa lor.

*

Inceputurile industriei şi comerţului local.

In ce priveşte industria, doar uneltele de lucru, olăria, mobilele de rînd şi ţesăturile groase ale muncitorimei de se produceau pe loc; boerimea şi oamenii de samă îşi procurau din cele mai vechi vremuri tot ce le trebuia numai prin import din ţările apusene, Polonia şi Ungaria în primul loc.

Pe la sfîrşitul veacului al 18-lea ieşenii abia încep a face călătorii, pînă pe la Frankfort sau Lipska, ca să'şi aducă mărfurile de cari au nevoie, şi pentru a satisface luxul ce prindea din ce în ce mai mult gust în boerimea ţărei. Apoi se îndesesc iarmaroacele, cari, mai ales cele de pe lîngă graniţe, sunt cercetate de mulţime de negustori străini, cari aduc tot soiul de mărfuri fabricate aiurea, spre a le trece în Moldova în schimbul banilor sau a productelor naturale ale ţărei acesteia.

De fabrici sau uzine, în afară doar de mori de măcinat făină, nu se pomeneşte nimic în vremurile mai vechi. Cel întăi Grigore Al. Ghica-Vodă, pe la 1765—67, se încearcă a face, nu departe de Iaşi, o fabrică de postav, şi trimete trufandaua productului fabricei sale poclon Sultanului, — cărui se pare, că nu i-a făcut nici o plăcere deosebită, un asemenea dar sărăcuţ!...

Pe vremea lui Alexandru Calimah încep a se face vînzări şi schimburi de mărfuri mai importante, prin convenţii încheiate cu cîteva ţări străine, după mijlocirea Consulilor respectivi, ce erau în Iaşi de cîtva timp. Se mai înfiinţează velniţi, şi apoi cîteva mici fabrici de lumînări de stearină, sopon, paste făinoase, ceară-tare şi diferite alte articole trebuitoare consumaţiei publice.

*

Magaziile Iaşului.

Era o vreme, scrie *Albina Romîncască* din Fevruar 1846, cînd în magaziile Iaşilor nu găsiai de cît citărie şi papuci galbeni. Dar, la această dată, cîţiva negustori şi bacali ieşeni, ca Ghiţă Căliman, şi străini, ca fraţii Bogusz şi alţii, începuse a importa tot soiul de obiecte de lux: *mănuşi glacé*, ciubote de *glanţ*, *pacheşti de cauciuc* şi altele. *Şlicul*, această regină a căciulelor, ce se mai zărea unde şi unde pe cîte un cap de boer bătrîn, era ameninţat să dispară cu totul, înlocuit cu *capelul cibus*, iar largul *antereu* să fie schimbat pe strîmtul *frac!* Luxul face prăpăstii în boerime, şi surtucarii devin foarte răpede numeroşi, în paguba giubeliilor, ce dispar văzînd cu ochii. Se introduc mobile străine, pendule, lampe, etajere, girandole, ecranuri şi *o mie şi una de nimicuri*, cum şi tot felul de băcălii străine, brînzeturi franţuzeşti, marinaturi, salamuri de Bolonia, macaroane de Napoli, pateuri şi posmagi de Strasburg, fructe zăhărite „ce te vor face să'ţi lingi buzele“, chiar felurite vinaţuri străine, pentru care părăluţele ieşenilor încep a zbura cu nemiluita peste graniţe.

Mai de samă lucru, pentru luminarea boerimei şi chiar a „prostimei“, este faptul că începe, tot pe atunci, a se importa şi *librărie*, cărţi în diferite limbi, dar mai ales franţuzeşti şi nemţeşti; şi aceasta face pe Asaki a scrie, cam mucalit bine înţeles, că, „în epoca de faţă (1846), un om ce se respectează, un om de societate, un om de gust, într'un cuvînt *un om ca oamenii*, trebue:

a, să fie abonat la un cabinet de lectură;

b, să bea şampanie;

c, să fie încuşmat, încalţat şi înmănuşat după jurnal;

d, să poarte baston rococo şi pumnar cercăsesc...;

e) să scrie cu condee de oţel, şi să'şi pecetluiască biletele cu buline cu divize;

f, să joace şah şi să danţă polca;

g, să aibă pe masa din cabinetul său cel puţin o duzină de albomuri caricaturale şi de cărţi ilustrate;

h, să... să... să...“

Şi toate aceste lucruri recomandate de *Albina Românească* „se găsesc la Magazia D-lui G. Kăliman şi la Librăria de vis-à-vis“!

Reclama îşi făcuse doar şi la noi pocinocul, pe la 1846.

*

Prefacerile urmate. Instituţiile de Credit. Transport şi găzduire.

De atunci şi pînă astăzi, vreo şeptezeci de ani abia, viaţa, comerţul şi industria ieşană s'au schimbat de necrezut, oraşul a luat o faţă cu totul alta, oamenii, în portul şi obiceiurile vieţei zilnice nu mai samănă cu cei de atunci, cum nu samănă oaea cu lupul. Pe unde odinioară în uliţele strîmte, hiite, întunecoase şi pline de gropi şi băltoage, nu erau decît unde şi unde cîte o dugheană pleoştită, cu geamuri mărunţele, acoperite de obloane de lemn, prin cari abia răsbătea lumina înlăuntru, cu tărăbi largi în afară şi tejghele grosolane înlăuntru, iar mărfurile aşezate claegrămadă cum se întîmpla să le iasă înainte, — astăzi vedem strade întregi, lungi şi largi, aproape drepte, asfaltate, luminate noaptea cu electricitate, pline de magazii nalte de zidărie masivă, cu fereşti colosale, avînd mărfurile lor rînduite cu socoteală şi estetică, cari schimb absolut faţa şi sistemul comerţului de odinioară.

Daraverile se cifrează actualmente de mii de ori mai multe ca în vremile de acum un veac în urmă; negustorimea, industriaşii şi în genere muncitorii în aceste ramuri, s'au înmulţit cum n'au fost niciodată, cătinduse a se scoate din prefacerea materiilor prime şi vînzarea produselor, ceea ce nu se poate obţine spre îndestularea publică, numai prin cultivarea solului şi prăsila animalelor.

Apoi instituţiile de credit, cari erau aproape necunoscute în vremile de demult în capitala Moldovei, s'au creat şi înmulţit aşa, că fără ele, orice mişcare comercială şi industrială ar fi cu neputinţă astăzi.

Incepînd din 1856, prin înfiinţarea celei dintăi case de credit în Iaşi, *Banca Moldovei*, care avu menirea, prin actul ei de concesiune, să înlesnească atît comerciul, cît şi crearea de industrii şi exploatarea raţională a solului, instituţiile financiare s'au sporit apoi necontenit, prin stabilire de alte diferite asemenea case, de imprumut, asigurare, scompt, economie etc., atît particulare cît şi publice, cari au dat o viaţă economică nouă Iaşului, aşa că astăzi sunt în localitate un număr mare de asemenea instituţii, dintre cari mai principale: *Banca Naţională*, *Banca Agricolă*, *Creditul Agricol*, *Creditul Funciar Urban*, *Banca Iaşilor*, *Banca Moldova*, *Prima casă de Economie şi Imprumut*, *Casa de Scont*,

Societăţile de Asigurare Dacia-România, Naţionala, Generala, Victoria, Anker şi o sumă de alte case de economii şi împrumuturi, bănci particulare şi de meseriaşi, etc., cari înlesnesc mult transacţiile comerciale şi industriale, şi asigură în mare parte averea publică în contra accidentelor sau pagubelor de orice soi.

Mijloacele de transport, şi găzduire a călătorilor se fac de asemenea într'un chip satisfăcător şi modern, în Iaşi. Cinci linii ferate, ce aduc şi duc în diferite părţi ale ţărei şi peste graniţe, se unesc în Iaşi, circulînd suficient atît pentru transportul de persoane, cît şi de mărfuri. In interior tramvaiuri electrice întretaie oraşul prin toate cartierile pînă la bariere; trăsuri şi automobile publice, atît de lux cît şi economicoase sunt de asemenea îndestulătoare. Hanurile de odinioară, de cari un călător din veacurile trecute zicea că drumeţii dorm la un loc cu vacile, sunt astăzi transformate în cele mai comode hoteluri, cari nu lasă nimic de dorit călătorului din orice parte a lumei. Bîrturi, cofetării, cafenele, berării, băcălii şi crîşme, pentru consumaţia tuturor claselor de oameni, sunt de asemenea îndestule. Iar în magaziile de manufactură, elegante şi bogate, nu lipseşte nimic niciodată, din toate produsele lumei întregi.

*

Fabrici, Uzine şi Ateliere.

Fabrici şi uzine sunt în Iaşi, relativ mai puţine decît ar putea şi trebui să fie. Şi de răul acesta sufere mai ţara întreagă chiar, nu numai Iaşul.

Avem, ce'i dreptul, pînă acum, mai multe mori sistematice de făină, dintre cari unele costă, ca clădire şi instalaţie, peste un milion de lei; avem cîteva fabrici de tors, ţesături şi tricotaje, cari produc sforărie, frînghierie, şireturi, împletituri, pînze pentru albituri şi uzul casnic şi oarecari stofe mai ordinare; fabrici şi şcoli de ferărie, turnătorie şi alămărie, o imensă fabrică de tutun şi ţigări a Statului, atelierile Căilor ferate şi altele particulare pentru reparat tot felul de maşini şi unelte de agricultură; uzine de electricitate pentru iluminarea oraşului şi pentru mişcarea tramvaielor; fabrici de diferite produse alimentare, conserve de carne, cicoare, oţet, bomboane etc., pînă şi de ape... minerale; ateliere diferite de confecţionare a ori ce soiuri de îmbrăcăminte, încălţăminte şi mobile, din cari o mare cantitate se exportează în ţara întreagă; tipografii, fotografii, sculptori în marmoră, fabrici de parfumerie, de obiecte în ciment şi gips, de oale şi cărămidărie smălţuită etc. Intr'un cuvînt mai tot ce e necesar vieţei publice strict înţălese, se poate produce acum în Iaşi, — fără ca prin aceasta să lăsăm a se crede că, cea mai mare parte a mărfurilor ce se consumă aicea, nu s'ar aduce de aiurea, şi mai ales de peste graniţe!

Importul în Iaşi, se referă la export, pe puţin ca *zece la una.*

*

Aş fi dat aici cu multă plăcere amănuntele vre unei statistici comerciale şi industriale, asupra activităţei relative din acest oraş; cu toate stăruinţele şi cercetările ce am făcut, mi-a fost însă imposibil să culeg asemenea date precise, deoarece nici o autoritate din Iaşi, — nici Administraţia Financiară, nici Vama, nici Corporaţiile ce s'au înfiinţat în conformitate cu legea meseriilor cea nouă, nici chiar *Camera de Comerciu,* nu le posedă!

A trebuit dar să mă mărginesc a vorbi numai superficial de asemenea lucruri, şi a trimete pe cetitor la cîteva lucrări publicate în Bibliografia diferitelor Cărţi a acestui op, unde se pot găsi oarecari cifre şi indicaţii ce i-ar interesa, — poate.

*

388. O crîşmă ieşană în veacul trecut.

b. Bresle de Meseriași, Negustori, Slujbași, și diferite vechi meșteșuguri.

Singura clasă mijlocie ce avea ființă în vechime în țara noastră, între *boerime*, ce se bucura de toate favorurile stăpînirei și ale naturei, și *prostime*, compusă din slugi, muncitori palmași sau de pămînt, cărăuși, robi etc., era cea a *breslașilor*, adică negutitorii și micii industriași pentru trebuințele casnice, deoarece de o industrie mare nici s'a pomenit pînă la mijlocul veacului trecut în țara aceasta; iar profesiile liberale, artele, literile, științele n'au fost representate în țară la noi decît în chip întîmplător, și atunci mai mult de străini decît de pămînteni.

Toți micii meseriași sau negustori, împărțiți pe diferite categorii, erau constituiți după cît se cunoaște din cele mai vechi vremuri, în Bresle speciale, cuvînt format din *bratstvo*, rusește *frăție*, adecă Societăți sau Corporații, avînd în capul lor cîte un *Staroste* (bătrîn) din ai lor, numit mai adese de Aga orașului, sau de vr'un puternic din Cîrmuire, alte dăți ales de membrii breslei. Starostele acesta, singur sau cu asistența a doi sau trei ujutori, avea menirea de a îngriji de soarta tuturor din grupul seu, a regula neînțelegerile lor, a executa la nevoie pe cei nesupuși, a priveghea la învățătura ucenicilor, sau la esacta îndeplinire a datoriei calfelor, cum și la dreapta resplată a muncei din partea meșterilor stăpîni. Tot ei examinau la vreme pe ucenici și calfe, dîndu-le înaintarea sau titlul la care socoteau că ar avea dreptul, și oprind pe alții de a exercita o meserie, cînd se dovedea nevrednic sau de ră credință.

*

In afară de breslele de meseriași și negustori, mai erau constituite tot în bresle și alte categorii de locuitori: slujitori domnești de diferite feluri, ca *ușării* (portarii ori perdegii Domnești), cioclii, lăutarii, arnăuții boerești și altele.

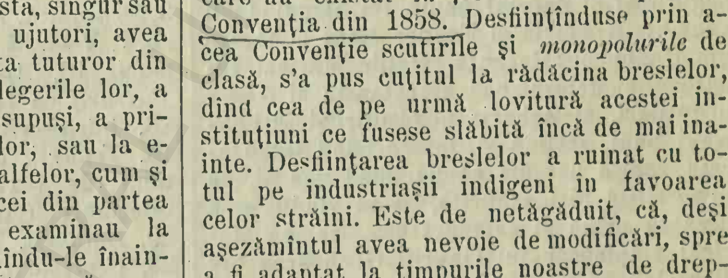
Staroștii regulau totdeauna raporturile și obligațiile dintre ucenici, calfe și stăpîni cu *obștia*, care avea nevoie de dînșii, fie pentru a da copiii la învățătură, pe anumită vreme sau în anumite condiții, fie pentru cumpărături sau vînzări mai mari, pe sama breslei sau a obștiei.

Peste toți staroștii fiecărei bresle, se afla un *Baș-Staroste*, zis și *Mai-mare Staroste*, care avea datoria de a privighea și judeca pe însuși staroștii speciali, a-i dojeni sau la nevoie a-i înlocui, dacă ei se arătau nevrednici de poziția lor, sau cu apucături rele, și în acelaș timp a representa înaintea Ocîrmuirei totalitatea meseriașilor și negutitorimei, cu starostii lor respectivi, fiind apoi însărcinați a aplica hotărîrile celor mari față de cei mărunți.

Ființa breslelor în țara noastră se semnalează din vremile cele mai vechi cunoscute. In epoca lui Stefan cel Mare găsim constituită breasla... calicilor sau a infirmilor, remași cei mai mulți pe urma necontenitelor sale răsboaie; cu atît mai mult vor fi fost organizate breslele celor valizi. și muncitori. In epoca lui Vasile-Lupu și de atunci încoace, găsim de asemenea dovezi despre existența și organizarea muncitorimei în bresle.

„Una din creațiunile cele mai interesante ale obiceiului pămîntului, zice d. A. D. Xenopol (*Ist. Rom.*, IV), era fără îndoială organizarea *breslelor*, în Muntenia *stărostii*, care au existat în țările romîne pînă la Convenția din 1858. Desființînduse prin acea Convenție scutirile și *monopolurile* de clasă, s'a pus cuțitul la rădăcina breslelor, dînd cea de pe urmă lovitură acestei instituțiuni ce fusese slăbită încă de mai inainte. Desființarea breslelor a ruinat cu totul pe industriașii indigeni în favoarea celor străini. Este de netăgăduit, că, deși așezămîntul avea nevoie de modificări, spre a fi adaptat la timpurile noastre de dreptate și egalitate, totuș păstrarea lui ar fi slujit la ocrotirea muncei pămîntenilor.

„Breslele erau niște întovărășiri ale meseriașilor pecît se putea de acelaș fel, în scopul de a'și apara interesele muncei lor. Numai cînd numărul meseriașilor de acelaș fel nu era îndestulător, se întovărășiau

389. Harabagii in 1837. (Desemn de Raffet).

mai multe bresle, în termenul timpului, se înfrăţiau. Aşa fac breslele din Roman ale blanarilor, cojocarilor, bărbierilor, abagerilor şi croitorilor. Din potrivă, găsim în Iaşi că breasla ciubotarilor se despărţeşte de aceea a tălpălarilor, cu care era unită mai înainte."

Cu toată desfiinţarea breslelor prevăzută în Convenţia menţionată, găsesc încă în delele Eforiei orăşăneşti chiar pe la 1860, continuînd esistenţa stărostiilor şi breslelor, după cum dovedeşte o listă ce o voi reproduce mai la vale.

*

Breslaşii din epoca lui Vasile-Lupu.

Un hrisov interesant pentru istoria breslelor din Iaşi îl găsim din timpul lui Vasile Vodă Lupu; erau neguţitorii şi breslaşii din Iaşi organizaţi în stărostii şi pe atunci, şi ceva mai mult, mai toţi negustorii citaţi în hrisov erau romîni, după cum numele lor îi arată. Căci iată cum glăsueşte un Suret depe Ispisocul Sîrbesc dela Vasile V. V. din leat 1644, Octombre 12:

„Precum au venit înaintea noastră, şi înaintea tuturor boerilor noştri, ai Moldovei, a mari şi mici, *Georgie Dimuţ, starustile de neguţitori* şi au aratat înaintea Noastră, două Zapise de la însăşi Marica fimeia lui Ignat Manoleţ, scriind pentru părăul cel vechi a preutului Loghin, dinaintea a cîţva neguţitori şi oameni buni, din tîrgul Iaşii anume: Arghirie şi Toader Hagi şi Georgie Hanul şi Merguţă fratile Maricăi Ignăţoae, şi ficiorul său Constantin şi Alexa neguţitori, şi Zaharia neguţitori şi alţi oameni buni, scriind şi mărturisind întru acele zapise precum că de bună voe ei, de nime silită nici asuprită, şi-au vîndut a sa dreaptă ocină şi cumpărătură, partea Maricăi giupinesei lui Gavril Grebencea biv Parcalab, şi partea lui Anton Stolnicul, şi partea Lolei, şi partea lui David rudenia Sasului, cîtă se va alege din satul Şendrenii din ţinutul Iaşului, pe apa Prutului, ce au fost cumpărat boerul ei Ignat Manoleţ din vatra satului şi din cîmp şi din tot venitul. Aceia au vînduto celui de mai sus scris *starostelui de neguţitori numele lui Georgie Dimuţ*, drept optuzeci şi cinci taleri bătuţi, şi după aceia iarăş au aratat înaintea Noastră Georgie Dimuţ ot Iaşi şi alte două zapise, scriind de naintea a mulţi oameni buni, numele lor *Arghiric Neguţitor* şi *Manoleţ* şi *Costantin* şi *Georgie neguţitori* şi Chiriţă şi Cristian şi iarăş Bălancea din Şendreni şi Ursul sin Nastasiei ot tam şi Pavel Parcalab şi Gavriil ginerile Rotundului şi iarăşi Costantin sin Balotă şi Sanson sin Gliga din Şendreni şi Toader ginerile *Nistor Niguţitor* şi *Andrei Neguţitori* şi Pavel Parcalab şi *Ionaşco Steclari* şi alţi oameni buni scriind şi mărturisind întru acele Zapise, precum el au cumpărat, o parte de ocină, cită se va alege din satul... dela Samson sin Măricăi nepot Odochiei ci iau fost la cumpărătură *dela Perdutul* partea lui, fără de partea nepotului său Ursul, aceia au cumparato Georgie Dimuţ drept cinci (?) ungureşti buni, şi iarăşi altă parte de ocină din satul ce el au cumpărat, dela Vasile sin Varvarii nepot lui Ignat Balotu, a patra parte din partea lui Ioraşco Zăutră drept zeci lei bătuţi, pentru acea toate acele părţi de ocină cîte scriu mai sus, din vatra satului şi din cîmp şi din tot venitul, ca să fie celui de mai sus scris Georgie Dimuţ dreaptă ocină şi cumpărătură şi uricu şi întăritură, cu tot venitul ne ruşuit niciodată în veci şi altul să nu se amestice.

Toderaşco vel-Logofăt.

Se vede dar că atît negustorii Moldoveni, cit şi Staroşti de negustori atare, erau peatunci de ajuns în Iaşi.

*

Ce fel de bresle au fost în Iaşi.

Numai dela 1776, din vremea decapitatului Ghica-Vodă, găsim o enumerare de felul breslelor de meseriaşi şi negustori ce au existat în Capitala Moldovei, cari se împărţiau astfel: 1, *Jidovii*, 2, *Armenii*, 3, *Străinii*, 4, *Bacalii*, 5, *Pitarii*, 6, *Plăcintarii*, 7, *Mesărcii (casapii)*, 8, *Chiragii*, 9, *Circimarii*, 10, *Aparii* (sacagii), 11, *Zidarii*, 12, *Pietrarii* ce taie piatră în Deal (la Păun), 13, *Vărniccrii*, 14, *Cărămidarii*, 15, *Olarii*, 16, *Teslarii*, 17, *Cibotarii* ce lucrează sehtieni (de lux), 18, *Cibotarii* ce lucrează teletinuri (cizme ordinare), 19, *Mahalii*, 20, *Butnarii*, 21, *Tîmplarii*, 22, *Curalarii*, 23, *Ceprezarii*, 24, *Blănarii*, 25, *Cojocarii*, 26, *Croitorii*, 27, *Şlicarii*, 28, *Zlătarii* (juvaergii), 29, *Bărbierii*, 30, *Sucmanarii*, 31, *Abagerii*, 32, *Făclierii* şi 33, *Vutcarii* (cofetarii).

Din această listă, aflătoare în condica *Lefurilor Boerilor*, publicată de P. Răşcanu, observăm că lipsesc multe bresle, ce vor mai fi existat peatunci, ca a steclarilor, suingiilor, matrapajilor etc., despre cări găsim documente tot depe vremea aceia între Manuscrisele Academiei Romîne, şi pe aiurea.

Pe la începutul veacului al 19-lea găsim în oraşul nostru încă multe bresle cari, mai toate, aveau ales un hram sau *patron* la cîte o anumită biserică, la care se adunau la zile mari şi se închinau, după cum ne relatează dl. Gh. Dimachi, în *Ecoul Moldovei*, (An. IV şi urm.); astfel erau:

1. Breasla Bacalilor, care se închina la Biserica Sf. Stefan;

2. Breasla Negustorilor, mărunţuşari sau braşoveni, la Biserica Sf. Spiridon;

3. Breasla Ciubotarilor şi a Mindirigiilor, la Biserica Curălari;
4. Breasla Croitorilor şi Işlicarilor, la Biserica Sf. Gheorghe-Lozonschi.
5. Breasla Abagerilor, la Biserica Vovidenie;
6. Breasla Blanarilor, la Biserica Sf. Ilie;
7. Breasla Curelarilor, la Biserica Curelari;
8. Breasla Talpalarilor, la Biserica Talpalari;
9, Breasla Casapilor, la Biserica Sf. Dumitru-Misai;
10. Breasla Bărbierilor, la S-ta Paraschiva (Metocul Maicelor) şi Sf. Pantelimon;
11. Breasla Făclierilor, la Biserica Sf. Neculai-Domnesc;
12. Breasla Olarilor, la Biserica Toma-Cozma;
13. Breasla Rachierilor sau Crîşmarilor şi Pescarilor, la S-ta Vineri;
14. Breasla Chiristigiilor, la Biserica Sf. Andrei;
15. Breasla Lipovenilor (vînzători de obiecte aduse din Rusia), la Biserica Lipovană;
16. Breasla Peşcarilor şi la Biserica Sf. Vasile din Tataraş;
17. Breasla Pitarilor şi Plăcintarilor, la Biserica Sf. Panteleimon;
18. Breasla Ceasornicarilor şi Juvaergiilor (evrei);
19. Breasla Braharilor şi Acadelarilor, la Biserica Vulpea;
20. Breasla Lăutarilor, la Biserica Sf. Ioan-din-Beilic;
21. Breasla Zarzavagiilor şi Grădinarilor, la Biserica Sf. Neculai-din-Ciurchi;
22. Breasla Boengiilor, la Biserica Sf. Constantin şi Elena;
23. Breasla Dubalarilor, la Biserica S-ţii Voevozi-Rufeni şi la Biserica Ziua-Crucei;
24. Breasla Saidacarilor, la Biserica S-ţii Atanase şi Chiril;
25. Breasla Calicilor, la Biserica S-ta Paraschiva (Prapa-Doamna) şi la Biserica Banu;
26. Breasla Calaraşilor Agiei, la Biserica S-ţii Voevozi-Roşca;
27. Breasla Cojocarilor şi Căciularilor, la Biserica Sf. Teodor;
28. Breasla Cizmarilor (cari făceau ciubote pentru ţarani, *iminii de telețină* şi *iuft*, şi papuci temeeşti de *meşină* şi *săftian*), la Biserica Sf. Lazăr;
29. Breasla Argintarilor şi Bogasierilor, cari aduceau fabricate ruseşti, frînghii, clopote, ferării, la Biserica Albă;
30. Breasla Căldărarilor şi Ferarilor, la Biserica Sf. Andrei;
31. Breasla Negustorilor importatori da blănuri ruseşti, şi din Lipsca, la Biserica Banu;
32. Breasla Potcapcierilor, la Biserica Sf. Dumitru-Balş;
33. Breasla Lăcătuşilor şi Caretaşilor, la Biserica Sf. Neculai-cel-Sărac;
34. Breasla Cărămidarilor, Pietrarilor şi Ciubotarilor Ruşi, la Biserica sf. Neculai-din-Iarmaroc;
35. Breasla Teslarilor şi Butnarilor, la Biserica S-ţii Voevozi-Rufeni;
36. Breasla Lipscanilor, la Biserica Patruzeci-de-Sfinţi;
37. Breasla Tufecciilor sau Armurierilor, la Biserica Sf. Haralamb;
38. Breasla Brînzarilor, la Biserica Sf. Ioan-Botezătorul;
39. Breasla Suiulgiilor sau Suingiilor, la Biserica Golia;
40. Breasla Soponarilor, la Biserica Ziua-Crucei;
41. Breasla Doctorilor, Spiţerilor creştini, şi o parte din Bărbieri, la Biserica Sf. Panteleimon; şi alte deosebite bresle.

*

Bresle în 1834.

Din toate aceste, la 1834, cînd se constituise Eforia orăşănească, găsim o însemnare în Arhiva acestei autorităţi, pentru convocarea tuturor breslelor din Iaşi, ale căror număr să mărgineşte la 30. Procedînduse atunci la alegerea unui *Mai-mare Staroste al breslelor*, este ales Paharnicul Teodor Boţan, pe care'l vedem făcînd chiar parte dintre mădulările Eforiei orăşăneşti.

Jurnalul (No. 16 din 30 April 1834) prin care se aprobă alegerea lui T. Boţan este subscris de următorii: Starostele de Pitari, Dumitru; Starostele de Casapi, Panaite sin Petru; Starostele de Pascari, Neculai sin Toader; Starostele de Talpalari, Stef. Bîrlădeanu; Starostele de Precupeţi, Constantin Grecu; Starostele de Saidăcari, Alexandru sin Zugrav: Starostele de Rachieri, Stefan Gheorghiu; Starostele de Lipoveni, Ivan Pachev; Starostele de Croitori..., Starostele de Bărbieri, Ursaki sin Ioan; Starostele de Cărămidari, Gheorghe sin Lupu; Starostele de Cibotari, Mihai Gligoriu; Starostele de Braşoveni, Manole; Starostele de Soponari, Apostol; Starostele de Bucătari, Mihai; Starostele de Olari, Constandin; Starostele de Cojocari, Dimitrache Popovici; Starostele de Mahali, Vasile Grecu; Starostele de Cîrcimari, Anton Neculau; Starostele de Chiristigii, Chirca Mihail; Starostele de Căldărari, Neculai Sima; Starostele de Argintari, Ioan Anastasiu; Starostele de Mindirigii, Agacian; Starostele de Bacali, Neculai; Starostele de Cizmari, Vasile Ion; Starostele de Teslari, Gheorghe; Starostele de Abageri, Ion; Starostele de Blănari..., Starostele de Plăcintari..., Starostele de Boengii...

390. Boeroaice, Arnăuţi, Calici, la 1845.

13. Costache Neculau, staroste de zugravi, braşoveni şi potcapcieri;
14. Petru Sirbu, staroste de croitori moldoveni;
15. Gheorghe Ioan, staroste de cojocari;
16. Vasile Paraschiv, staroste de cibotari moldoveni.
17. Dumitrachi Sprinceană, staroste de blanari.
18. Ariton Garabet, staroste de mindirigii;
19. Lazăr Babadahlău, staroste de argintari;
20. Iancu Vasiliu, staroste de cismari;
21. Enache Aftanasiu, staroste de casapi;
22. Dumitrachi Teodoru, staroste de chetrari şi grădinari;
23. Dumitrachi Sârbu, staroste de cibotari nemţeşti;
24. Alecu Grigoriu, staroste de talpalari;
25. Iordache Găluşcă, staroste de lăutari;
26. Neculai Enciu, staroste de rachieri.
27. Costache Stroici, staroste de ciubotari ruseşti;
28. Panaite Bainea, staroste de brahari şi pescari;
29. Ioan Grigoriu, staroste de teslari;
30. Grigorie Ioan, staroste de olari;

Bresle în 1860.

Iată acum şi „Lista Starostilor deosebitelor corporaţii din capitala Eşii“, după cum se află în Dela Eforiei No. 96 pe 1860:

Mai-mare Staroste: Ioan Sîrghievici.

1. Vasile Dimitriu, staroste de băcali şi făclieri;
2. Pavel Lupaşcu, staroste de droşcari;
3. Alecu Dimitriu, staroste de crîşmari şi bucatari;
4. Stan sin Petru, staroste de săidacari.
5. Ioan Munteanu, staroste de ferari.
6. Teoder Timofiev, staroste de lipoveni.
7. Tudurache Ioan, staroste de hiristigii;
8. Teodor Radu, staroste de cărămidari;
9. Teodor Vasiliu, staroste de mahali.
10. Sandu Patatu, staroste de chitari şi plăcintari;
11. Vasile Chiriac, staroste de soponari;
12. Neculai Domnescu, staroste de bărbieri;

31. Gheorghe Negrea, staroste de abagieri;
32. Anton Pincoschi, staroste de hornari;
33. Dimitrie Andrei, staroste de pavelari.

Trebue să mai adaug că fiecare breaslă, pe lîngă starostele ei, îşi avea şi steagul, care se pastra în biserica breslei, precum şi cîte o făclie mare de ceară galbănă, *lungă de un stînjen şi groasă cît o cofă*, învălită cu muşama, ceva mai subţire spre vîrf. Pe lumînare era zugrăvit sfîntul care era luat de breaslă ca patron, şi se ţinea în picioare în amvonul bisericei; cînd era vre-o serbare, sau vre-o înmormîntare a unui breslaş, o scoteau şi o purtau patru colegi pe umerele lor, alăturea cu steagul. Asemenea lumînări se mai găsesc şi azi la Biserica Talpalari, şi la Muzeul Etnografic din curtea Bisericei Golia, iar un steag se mai află la Biserica Rufeni din Tataraşi.

Din cele ce mai putem cunoaşte asupra particularităţilor unora din breselele ce au fost constituite în Iaşi, citâm pe cele ce vor urma.

Breasla Străinilor, sau a Sudiţilor.

Bine îngrădite sau mărginite în activitatea lor n'au fost tocmai niciodată în vremuri toate breslele, şi cu atît mai puţin acele aşa zise a străinilor, căci şi mai de mult şi actualminte au fost şi sunt indivizi cari fac negoţ sau îşi cîştig pînea cu un meşteşug nu absolut statornic şi esclusiv, ci trec adesea cu uşurinţă, dela un fel la altul, azi lucrînd ciubotărie, mîni vinzînd peşte, poimîni intrînd fecior boeresc sau... cioclu, după apucături şi aptitudinea fiecăruia. Tot aşa se întîmplă cu breasla numită a străinilor, care, nu totdeauna cuprinde la un loc pe toţi adevaraţii „străini de ţară"; căci odată găsim cuprinşi în această denumire pe Nemţi, Unguri, Saşi, Greci, Turci, Leşi, Jidovi, Armeni etc., altă dată găsim ca bresle deosebite de ale străinilor, pe „Jidovi" şi pe „Armeni."

Apoi, nu toţi străinii erau trataţi în una şi aceiaş categorie în vremuri, căci erau *străini sudiţi*, adică de acei ce aveau hîrtii în regulă de supuşie către o altă ţară, şi *străini fără căpătăi*, vagabonzi, pe cari îi trata cîrmuirea ca venetici, sau liuzi scutelnici, fiind cei mai mulţi aduşi de boeri ca lucrători, să le populeze moşiile sau satele, pustiite prin diferite întîmplări sau epidemii.

Totalitatea străinilor aflători în Iaşi în diferite epoce întruneşte toate elementele negoţului şi industriei; importatori şi exportatori de mărfuri (toptangii), vînzători de ferărie şi hăinărie, şi proastă şi de lux, de obiecte de gospodărie şi mărunţişuri, geambaşi şi... ceasornicari, juvaergii, pietrari, zugravi, etc.

Ei fac adesea obiectul unei atenţii deosebite din partea Domnitorilor şi Cîrmuirei, după cum sufla vîntul politic dintr'o ţară sau alta. Cu toate aceste, de pe la jumatatea veacului al 18-lea străinii „sudiţi" sunt în genere mai bine trataţi şi respectaţi de toţi, scutiţi de biruri şi angarale, scutiţi de *bataie în uliţă*, şi de pocloane la Armaş şi alţi veliţi boeri, cari toţi jăcuiau în dreapta şi în stînga numai pe negustorii şi meşteşugarii locali, sau acei venetici fără „hîrtii la mînă."

Un hrisov a lui Moisei Movilă-Vodă din 1631 ne dă, de altminterea, o idee de cum erau trataţi negustorii şi meşteşugarii străini în vremea aceea, cînd tîrgul Iaşului suferea mult de lipsa negustorilor mai de samă, cari, după bonturile şi năvălirile ce urmase în ţară, îşi luase lumea în cap şi fugise care încotro putuse. Lipsă de toate se simţia în case şi în trebuinţele zilnice, — şi negreşit după cererea locuitorilor, Moisei Movilă-Vodă dădu hrisovul, prin care arată cum breasla (rîndul) negustorilor din tîrgul Eşii, au venit şi s'au jeluit cu mare tînguire, şi lacrimi de sînge au varsat înaintea sa, cum că sunt toţi *oameni străini de prin alte ţări şi de prin alte pămînturi*, şi din pricina luăturilor (dabilelor), toţi neguţitorii care erau cu putere şi cu avere au fugit in alte ţări străine, rămîind numai puţini neguţitori carii erau saraci... Pentru aceea a socotit Vodă, cu boerii moldoveneşti mari şi mici, „că nu se cuvine să se facă aceasta în oraşul care este *capitală împărătească*, ca să rămie

391—393. Matei Millo in costume de Palamar, Boer giubeliu şi Placintar.

fără neguţitori, — că şi neguţitorii cei mici au voit să fugă dimpreună cu toţi neguţitorii mari, cari rămăseseră saraci din pricina greutăţilor luăturilor ce au avut în zilele Domnitorilor de mai nainte"; şi astfel a ertat pe toţi neguţitorii tîrgului Eşii, „unde este cetatea Domniei noastre, să nu mai aibă a da luături (dabile) nici-odată în veacu-veacului, numai să aibă ei a schimba banii ce li se vor da dela Visteria Domnească, să facă bani buni de argint, iar alta să nu dee nimic de luat..." (*Uricarul*, II).

Dar nici dispoziţia dela urmă nu era tocmai uşoară pentru neguţitorii străini, căci banul local, moldovenesc, nu putea trece uşor peste graniţă, ş'apoi de unde era să'şi procure „bani buni de argint," de cît numai dela străini. Cît va fi durat însă această nesuparare de alte *dabile*, iar nu se poate şti.

Breasla străinilor însă de la o vreme începe a se confunda în alte multe bresle ce mai existau în Iaşi, fiecare după meşteşugul său, încît mai incoace de Ghica decapitatul nu se mai pomeneşte nimica despre o breaslă specială a străinilor.

*

Breasla Armenilor.

Am aratat aiurea vechimea Armenilor în Moldova şi în Iaşi, care s'ar ridica pînă pe la veacul al 11-lea (pag. 238). Prin veacul al 15-lea ei aveau chiar *Şoltuzii* (Primarii, ori mai degrabă *S'arostii*) lor, în unele oraşe ale Moldovei, ca Suceava, şi poate şi aicea în Iaşi. Şi dacă dl. N. Iorga în scrierea sa *Armenii şi Românii* (pag. 26), zice că încercarea mea de a dovedi că biserica Armenească din Iaşi fu zidită în 1390 (în 1395 am aratat), *n'a izbutit*, desigur că D-sa cînd a scris acele rînduri nu cetise şi ediţia aceasta a doua a opului de faţă, (pag 34—35 şi 238—241).

Armenii fură întemeiaţi ca negustori prin toată Moldova, Transilvania, Galiţia şi împrejurimi, pe unde putură ajunge după tristul exod pricinuit de masacrele Perşilor şi altor barbari, şi'şi făcuse aşezări negustoreşti solide prin toate tîrgurile mai de samă. Ei căpătă diferite privilegii dela vechii Domni ai Moldovei, între cari unele aşa de mari, încît să pedepseau pe boerii moşieri şi megieşii lor, cari s'ar fi încumetat să le rîdice preţul arenzei moşiilor ce ei ţineau în posesie. (*Uricariul*, II).

Incepînd dela negustoria cu carele de pe vremea lui Alexandru-cel-Bun, şi micile meşteşuguri esercitate umblînd din loc în loc, Armenii se indeletnicesc pînă la cele mai însemnate întreprinderi, ca bacali, bogasieri, postavari, importatori de lucruri orientale, blănari, argintari, mărunţişari şi chiar arendaşi de moşii, şi'şi înjghiabă pretutindene bresle, biserici şi şcoli. Nişte statute ale breslei Armenilor din Suceava, din 1673, se găsesc la Academia Romînă (Mscrs. No. 673). Vor fi avut desigur şi breslele din celelalte oraşe aseminea statute, din cari găsim încă acele ale *breslei tinerilor Boloşăneni, Ieşeni şi Romaşcani*, descrise de Gr. Goilav în *Arhiva*, VII.

Deşi priviţi ca străini, de o religie deosebită de cea moldovenească, şi din această pricină adesea urîţi şi huliţi în multe prilejuri, fiindule oprită chiar încuscrirea cu pămîntenii, afară de cazul cind se supuneau unui nou botez ortodox, — vedem că uneori chiar dintre fiii de Domni ai ţărei nu se sfiesc a se uni *cu armencele*, şi a da naştere la baistruci, cari, ca Ion-Vodă cel Cumplit, ocup apoi scaunul Moldovei.

Incetul cu încetul Armenii acapăr cea mai mare parte a negoţului ieşan, luptînduse în concurenţă cu alţi străini, ca Turcii, Grecii, Evreii, etc., pe cari îi dovedesc prin isteţimea lor, — de unde se formă in popor zicala: un Jidan înşală zece Moldoveni, un Grec înşală zece Jidani şi un Arman înşală zece Greci!... Ii găsim dar în epocele mai apropiate pe lingă îndeletnicirile citate, cafegii, ciubuccii, mindirigii, croitori, cizmari, pitari, cofetari, plăcintari, zarafi, etc.; doar negoţul cu lumînări de ceară şi alte mirezme întrebuinţate în biserici li se opreşte prin anumite hrisoave domneşti, ca unii ce „nefiind de-o lege cu moldovenii," ar aduce prin aceasta o pîngărire a credinţei ortodoxe.

Deşi aşezămîntul principal al Comunităţei Armene era chiar în centrul Iaşului, între Golia, St. Sava, Curtea Domnească

394. Costum de Domn.

şi Beilic, populînd mai cu totul Podul-Vechiu şi alte uliţe negustoreşti din vremuri, ei au, pentru odihna lor gospodărească şi pentru cei mai nevoieşi, o mahala întreagă, dincolo de Căcaina, care şi pînă astăzi se numeşte *Mahalaua Armenească*, în care stau una lîngă alta multe familii, în case proprii cu ogrăzi şi livede mari, şi unde femeile armence, foarte moştere în cusuturi şi broderii de albituri, sunt mult întrebate de cucoanele ieşence, ce vor a'şi înjgheba albituri de zestre, cu frumoase făldurele, horbote şi monograme.

In zilele noastre apucăm mari negustori, cu dugheni bogate, pe armenii *Pruncul*, *Hudiş*, *Karacaş*, *Inge Robert* tutungiul (fost Căpitan de Arnăuţi la Mihail Sturza), *Melidonovici*, mulţi arendaşi şi chiar proprietari de moşii, din familiile *Buiucliu*, *Kesim*, *Cio'ac* etc., hangii de samă ca *Missir*, *Ilie Armanul*, *Ghimeş*, etc.

Din vremea cea mai îndepartată Armenii din Iaşi au fost însă împărţiţi în mai multe categorii: unii consideraţi ca pămînteni prin faptul aşezărei vechi a mai multor generaţiuni, cari erau în acest caz consideraţi ca aparţinînd naţiei Moldovene, şi alţii ca *sudiţi nemţeşti*, acei cari venise mai de curînd din Galiţia, Polonia sau alte ţări străine. Apoi chiar în privinţa ritului, Armenii ieşeni au fost deosebiţi în *ortodocşi*, *catolici* şi *mahomedani*, căci nu toţi acei ce azi formează o singură comunitate şi se închin la o singură biserică armeană, au venit din aceleaşi locuri, şi au avut aceleaşi credinţe religioase.

*

Breasla Jidovilor.

Sub această denumire începe a fi cunoscută mai bine, în epoca lui Ghica-Vodă decapitatul, comunitatea Evreilor din Iaşi, care, după alte acte şi note se vede a fi existat pe locurile aceste din vremuri încă nedefinite. Toate încercările făcute de unii scriitori de a preciza începutul imigrărei evreilor în Moldova n'au dat nici un rezultat precis pînă astăzi. Fapt e că, prin veacurile 17 şi 18 se aflau evrei în Iaşi, însă într'un număr restrîns, cu toate că se afirmă a li se fi recunoscut o breaslă de Iliaş-Vodă, prin 1620—22, că Vasile Lupu ar fi avut un medic de casă *Cohen* sau *Coen*, etc.

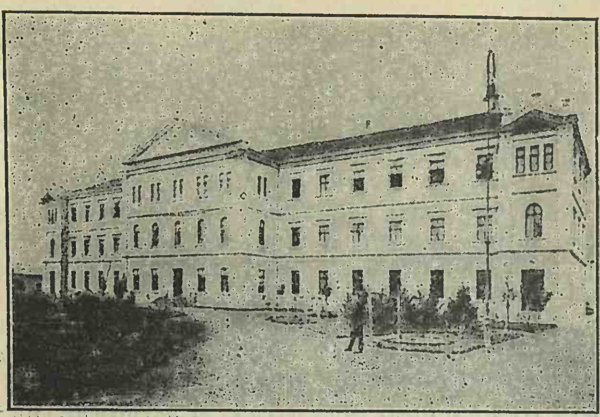
Prin vremea lui Ioniţă Sturza-Vodă şi a urmaşilor sei, ei apar însă din ce în ce în mase mai compacte. Ca şi Armenii, Evreii vin din alte părţi aicea ca negustori şi mai puţin ca meşteşugari; ei se ocup de toate soiurile de negoţuri, şi reuşesc mai totdeauna, prin concurenţa ce fac celorlalte naţii şi prin traficurile de bani ce acord locuitorilor autochtoni cu mai multă uşurinţă, şi cu riscuri chiar, în socoteala unei camăte mai ridicate bine înţăles. Aceasta îi face din capul locului să fie simpatizaţi de unii şi invidiaţi, apoi chiar persecutaţi de alţii.

Religia lor, cu principii cu totul nepotrivite celei pămîntene, atît în privinţa relaţiilor sociale şi familiare, cît şi a formelor manifestărei, este adesea pricină de conflicte între ei şi Moldoveni.

Cele mai vechi indeletniciri ale Evreilor sunt vînzarea de *mărunţişuri*, de *alimente* şi de obiecte de purtat; apoi *crîşmăritul*, *trămpăluitul*, *samsarlîcul* şi *zaraflîcul*. Puţini se dedau la meşteşuguri, — şi aceştia caut totdeauna pe cele mai uşoare de făcut şi mai producătoare de cîştig, evitînd munca corporală grea, unde se poate cîştiga puţin, şi mai ales cea a pămîntului, fapte care produc adeseaori tot mai mari animozităţi între băştinaşi şi Evrei.

După o imigrare din ce în ce mai numeroasă prin vremea lui Mihai Sturza, Evreii încep a cuprinde mai tot comerciul mare şi mic al Moldovei, şi în special al Iaşului. Aproape toate breslele creştine, cu toate restricţiile prevăzute în statutele lor speciale, încep a primi lucrători sau meşteri evrei, cari, după puţină vreme, covîrşesc numărul muncitorilor locali. Ei reuşesc curînd astfel să predomine piaţa comercială a Iaşului, ajungînd mulţi bancheri, proprietari de case şi chiar arendaşi de moşii. Prin trai economicos şi sobru, prin strîngerea necontenită a banului, ei reuşesc a face să dispară din Iaşi, în vreme cam de o jumatate de veac, cea mai mare parte de negustorii şi meseriaşii străini şi localnici ce hălăduiau în capitala Moldovei din vechime, şi cari nu putură ţinea piept concurenţei duse la estrem a Evreilor. Mai toate ocupaţiile negustoreşti şi industriale din Iaşi trec dar, în mare parte în mînele Evreilor, în a doua jumatate a veacului al 19-lea, ceia ce produce o luptă internă de predominanţă, care durează şi astăzi. Diferiţi autori străini şi romîni au relatat fazele prin cari au trecut chestia evreiască în Moldova, şi scrierile lui *Raicevich*, *Vaillaut*, *Regnault*, *Vegezzi Ruscalla*, *Girardin*, *Kuch*, *Recordon*, *Lefèvre*, *Billecocq* etc., ne dau multe date interesante în această privinţă, fără a mai cita alţi autori cari discut chestia din punctul de vedere politic ori social, ca anti sau filosemiţi. De nenumărate ori chiar Europa intreagă a fost alarmată de chestia evreiască din ţara noastră, şi n'au lipsit adesea interveniri străine pentru rezolvirea neinţelegerilor esistente între băştinaşi şi evrei.

Din vechile hrisoave ce mai găsim, rezultă că comunitatea Evreilor din Iaşi era pusă în veacul al 18-lea sub autoritatea

395. Fabrica de Tutun a Regiei Monopolului Statului.

unui *Hahambaşa*, care representa pe toţi cei de o credinţă cu el înaintea stăpînirei, aplica dispoziţiile Domneşti şi răspundea de orice neorînduială, nesupunere sau pagubă ar fi pricinuit evreii autorităţilor sau celorlalţi locuitori, întru cît de un Staroste propriu-zis, cu atribuţii mărginite ca atare, mai rare ori se pomeneşte decît de acest Hahambaşa.

Populaţia ieşană se dedă în dese prilejuri la manifestări ostile în potriva evreilor, întrucît se vede strîmtorată în interesele ei cele mai vitale de concurenţa lor, şi nu rare ori Cîrmuirea, şi chiar Mitropolitul ţărei, trebuie să intervie şi să apere pe evrei de adevarate masacre ce se puteau întîmpla, motivate de unele fapte excepţionale, dar avînd ca bază năduful zilnic al luptei pentru existenţa proprie fiecărei rase, luptă care mocneşte încă şi în zilele noastre, mai ales în Iaşi, întru cît înmulţirea numărului evreilor, ce întrece actual aproape pe acel al celorlalte neamuri de aici, şi acapararea întregului negoţ şi industrie, dă grijă tuturora asupra viitorului naţiunei băştinaşe.

Rolul hahambaşiei dispare pe la jumătatea veacului trecut, şi conducerea comunităţei evreeşti este luată de un număr de Rabini, cari, deşi în formă sunt representanţi numai ai religiei mozaice, de fapt ei fac în acelaş timp şi pe mentorii civili şi politici ai rasei lor.

Cu descompunerea vechilor bresle oficiale, recunoscute de Cîrmuire, a tuturor muncitorilor din Iaşi, singuri evreii par a mai fi păstrat oarecari forme ale acestei antice instituţii, întrucît diferitele categorii de meşteşugari şi negustori evrei mai continuă a fi constituiţi în societăţi de subsistenţă şi susţinerea intereselor lor proprii, avînd fiecare localurile lor de rugăciune, de consfătuire şi chiar şcoli speciale, aşa numite azi „aziluri confesionale".

Pentru alte amănunte atît relative la Comunitatea evreească, cît şi la breslele ce au mai fiinţat în Iaşi, citez la Bibliografia acestei Cărţi, cîteva opuri în cari se discută cu mai multă întindere aceste chestiuni.

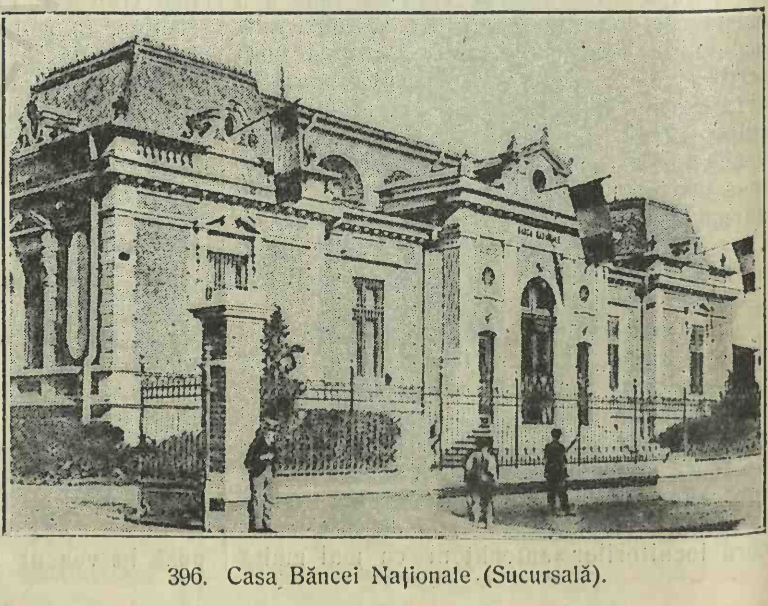
*

Breslele Ciubotarilor şi a Cizmarilor

Şi din vechime caşi acum meşterii ciubotari erau împărţiţi în două sau mai multe categorii: cei ce făceau încălţaminte scumpă şi delicată, pentru muşterii bogaţi, erau ciubotarii propriu zişi; cei ce făceau încălţăminte proastă, eftină, pentru popor şi muncitori, se numeau *cizmari*. Şi în afară de aceştia mai erau simpli *cîrpaci*, cari n'aveau nici dugheni, nici calupuri destule, şi nici pricepere poate ca să facă încălţămintea din nou, ci se mulţămiau să stee cu cîte un scăunaş şi o masă scurtă, la uliţă, sau prin medeanuri, spre a cîrpi încălţămintea stricată de umblet a săracimei.

Pe vremea lui Vasile Lupu-Vodă era, chiar lîngă Curtea Domnească, o *Uliţă a Ciubotarilor*; se vede dar că erau mulţi asemenea breslaşi îngrămădiţi în partea cea mai centrală a tîrgului. Pe urma ciubotarilor se mai găsesc astăzi oarecari reglementări mai complecte a drepturilor şi atribuţiilor lor, ceea ce arată că asemenea asociaţie a avut faţă cu celelalte o importanţă vădită.

V. A. Urechie publică în *Convorbiri Literare*, (XXII), mai multe amănunte asupra constituirei acestei bresle, reproducînd şi un *Catastiv*, pe care'l mai publicase şi T. Codrescu în *Uricariul* seu, în care se cuprinde

396. Casa Băncei Naţionale (Sucursală).

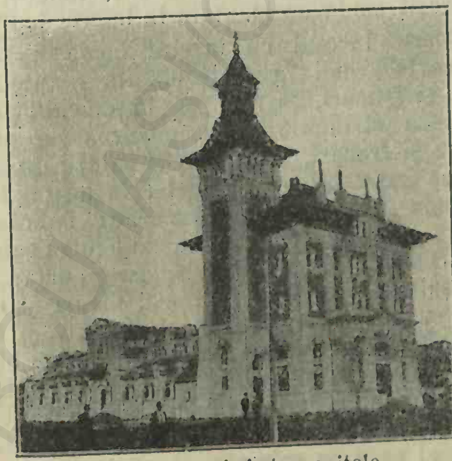

398. Casa vechei *Bănci a Moldovei*, în care a fost apoi instalată Primăria, iar azi : *Banca Moldova.*

1. Regulamentul breslei, renoit de Gavriil Mitropolitul Moldovei la 1761; 2. Pomelnicul Domnilor Moldovei dela Dragoş pînă la Grigore Ghica; 3. Lista Mitropoliţilor pînă la Iacob; 4. Lista Episcopilor; 5. Regulamentul din 1814 iscălit de Mitropolitul Veniamin; 6. Hrisovul modificator al aşezămîntului, dat de Ioniţă Sturza-Vodă la 1827; 7. Lista breslaşilor, meşteri ciubotari cari au reînoit catastiful; 8. Lista celor ce au plătit *berbînţia* (darea de frate); şi 9, numele Staroştilor de la 1771.

Din toate aceste acte scrise, cred nimerit a reproduce aici principalele dispoziţii ale „reînoirei catastivului din 1767 Noembre 9, din care se poate face o ideie mai deplină de chipul în care erau orînduite daraverile breslei ciubotarilor, şi, după aceste regule, urmau să se conducă în mare parte şi majoritatea celorlalte bresle din Iaşi.

Iată dar aceste dispoziţii: a) Pe starostele ce va fi, toţi să'l cinstească şi să'l asculte, iar cine va necinsti pe starostele şi nu va asculta de dînsul, să aibă a'l globi starostele cu ceilalţi meşteri. b) Care ucenic va avea a se baga la meşter, să aibă a veni la starostele cu stăpînul seu şi să se tocmească dinaintea starostelui şi a meşterilor, şi după ce se va tocmi ucenicul, să dea *meşterul* un ort starostelui şi tuturor meşterilor. c) Pre ucenicul ce'l va momi alt meşter şi va fugi dela stăpînul seu, să aibă starostele a globi pe meşterul acela ce va momi pe ucenic şi ucenicul să se certe, iar acel meşter ce l'ar fi momit să dea gloabă trei lei. d) Ucenicul ce se va tocmi trei ani la stăpînul seu, după ce va împlini acei trei ani, să mai slujească o jumătate

398. Vama şi Antrepozitele.

an şi să-i dea ucenicului trei lei simbria lui. e) *Care meşter străin va veni deaiurea şi va vrea să se aşeze aici în Iaşi cu breasla ciobotarilor, sau şi din ucenicii care va vrea să iasă meşter deosebi, să aibă a merge la starostele şi la bres'aşi ca să ceae voie dîndu-şi* bărbănţia *cinci lei* cu poclon cu tot; iar acela carele va fi fecior de meşter ştiut de ceilalţi, acela să dea bărbănţia doi lei şi jumătate cu poclon cu tot.

f) *Năimitul Moldovan, de se va băga la Arman, să aibă a da herăia un ort ciubotarilor.*

g) Cine va aduce ciubote de aiurea ca să vînză aici, să aibă a merge la starostele şi să-i dea poclonul doi bani de pereche de ciubote şi aşa să fie volnic a vinde. Iar de va vinde pe ascuns, ciubotele acele să fie volnic starostele cu meşterii să le ia toate, să fie a breslei, şi care meşter va cumpăra pe ascuns să fie de mare certare şi gloabă precum au fost obiceiul din vechime. *Aşijderea şi meşterii care vor veni de prin alte tîrguri să cumpere marfă ciubote, să dea pol oca ceară la praznic.* h) Pentru *cavaşii* cari cumpără ciubote şi vînd, să dea pol ocă ceară la praznic, din an în an, după *obiceul vechiu.* i) *Ciubotarii să fie volnici a lucra şi tălpălăria,* **după cartea gospod, după cum le au fost obiceiul din vechi.** j) Cînd va veni poronca domnească la starostele şi va merge la casa vreunui ciobotar, să aibă a asculta de poruncă domnească şi de starostele să se certe şi să se globească.

k) Carele din meşter va fi greşit, adică va fi de judecată, să nu aibă a merge pe la alte giudeţe, ci să-i judece starostele cu breslaşii; iar de va avea vină grea să vie aicea la S-ta Mitropolie. l) *Ciubotarul care va avea să se facă cavaf, să dea una ocă ceară la praznic, iar carele din ciubotari se va face prin taină tovarăş cu alt neguţător, ci dovedinduse acela ciubotar, să dea cinci*

oca ceară la praznic şi neguştorul ce intră la tovărăşie cu ciubotarul iarăş să se globească.

m) *Cavaful să nu umble pe la case arvonind marfă fără de ştirea starostelui şi a breslaşilor, iar armenii şi jidovii cari vor sa cumpere ciubote, să fie volnici a cumpăra cît de multe, însă voie să nu aibă a vinde aicea alăturea cu ciubotarii, ci să le ducă la alte tîrguri să le vîndă: cum şi alţi negustori asemene să urmeze; iar de vor face vreunii îndrăzneala să vîndă cu taină, unii ca aceia să se globească şi nicidecum să nu li se dea voie să vîndă aici, fără decît numai breasla ciubotarilor să vîndă ciubote aici.*

n) *Negustorii străini ce vor vrea să cumpere, la care meşter vor merge, acela meşter să meargă să arate starostelui şi starostele să orînduiască la toţi cîte puţint le să vîndă, iar nu numai unul; iar de va face vreun meşteşug ca să vîndă numai el, şi să nu arăte starostelui şi celorlalţi breslaşi, acela meşter să fie de certare, şi să dea şi cinci oca ceară la praznic.*

o) *Nici un meşter să nu aibă voie să vîndă ciubote a jidovului sau a armanului, iar care se va afla făcînd vicleşug, să se certe unul ca acela, şi să dea cinci oca ceară la praznic.*

p) *Cizmarii să'şi păzească cismăria, cum şi ciubotarii ciubotăria, să nu aibă voie a lucra teletin sau iminii, sau opinci, nici să vîndă,* după cum au fost din veac, *iar ciubotarii să fie vrednici a cumpăra piei păzind a sa rînduială.*

In timpul din urmă, pe după începutul veacului al 19-lea, vedem esistînd în Iaşi o *breaslă specială a ciubotarilor ruşi*, care'şi au şi bisericele lor aparte, închinînduse la Sf. Neculai-din-Iarmaroc, apoi la Rufenii din Tataraşi, unde şi pînă în ziua de astăzi se mai păstrează un steag ferfeniţit al lor.

*

Breasla Croitorilor Moldoveneşti şi cea a Croitorilor Nemţeşti.

Portul obicinuit al strămoşilor noştri, de cîteva veacuri încoace, a suferit dese schimbări, prin influenţele exterioare la cari a fost supusă ţara, aşa că, departe de a avea o îmbrăcăminte proprie, naţională, Moldovanul s'a îmbracat după timp şi împrejurări, cînd cu costumul luxos şi pretenţios al Polonejilor, cînd cu tunicele pline de găitane ale Ungurilor, cînd cu antereele, şalvarii, fesurile şi işlicurile Turcilor sau Grecilor. Despre un port special al ţării nu se vede nici o urmă în clasele tîrgoveţe, — numai ţăranii singuri avînd o îmbrăcăminte deosebită de a celora din ţările vecine.

Cămeşoiul, iţarii, catrinţele, abalele şi căciulele par a fi şi astăzi aproape aceleaşi ce au îmbrăcat pe supuşii lui Stefan-cel-Mare, ai lui Vasile-Lupu sau ai lui Mihai-Sturza, moştenite în parte dela băştinaşii Daci şi Iazigi. Boerimea, ostăşimea, neguştorimea şi mahalagiii s'au schimbat necontenit felul straelor, chiar de mai multe ori poate în acelaş veac.

Cînd începură Domniile Fanarioţilor, cu suitele lor, aceştia, îmbrăcaţi în lungile anteree şi giubele orientale, cu şalvari largi şi creţi, cu işlicuri şi cuce cît nişte chiupuri de păstrat murături, îndată ce se instalară pe tronul şi în dregătoriile cele mai de samă ale Moldovei, găsiră grabnic imitatori în obiceiuri şi îmbrăcăminte, căci mare parte din boerime, ca să intre în bunele graţii ale stăpînirii nouă, găsia că cel mai bun lucru ce avea de făcut, era de a se îmbrăca la fel cu ei. Cînd Ruşii sau Nemţii ocupară în diferite vremi ţara şi capitala ei, aceiaşi boeri de toate rangurile, negustori sau simpli proprietaraşi, căutară a se acomoda portului rusesc sau nemţesc; aşa că, la începutul veacului al 19-lea mai ales, cînd ţara noastră era bîntuită de nenumarate incursii străine, cînd nu trecea cinci-şese ani, ca să nu vie o nouă năvălire sau o nouă bejenie, tîrgoveţii îşi prăpădiră orice normă în îmbrăcăminte, şi atunci se putu vedea, în vechea capitală a Moldovei mai ales, o adunătură de fel-de-feluri de strae sau uniforme, care dacă am privi-o astăzi, am crede că ne aflăm la un adevărat bal-mascat — fără mască. Barbaţi şi femei căutau să'şi schimbe necontenit îmbrăcămintea, după moda nouă ce o introduceau musafirii nepoftiţi ai ţării.

Veni însfîrşit momentul de regenerare a naţiunei, prin reforma complectă a legiuirilor şi a sistemului de guvernămînt. Odată cu aplicarea Reglementului Organic, la 1832, societatea întreagă îşi deschise o cale nouă de activitate în viaţa sa politică şi socială, civilizaţia occidentală începu a pătrunde în valuri colosale în ţara noastră, şi între cele dintăi roade ale acestei civilizaţii, fu negreşit moda occidentală în îmbrăcăminte.

Boerii încetul cu încetul încep a lăsa deoparte grelele giubele blănite şi anteree, cuci şi işlicuri, şalvari şi buşmachii, şi a îmbrăca strimtele şi economicoasele paltoane şi fracuri, pantaloni şi pălării, în cari nu se găseau deodată defel la largul lor, părîndu-li-se multora asemenea îmbrăcăminte „nemţască", bună numai pentru paiaţi sau comedianţi; cucoanele, care purtau şi ele şalvari largi de matasă, ilicuri şi fesuri cu garnituri de fluturi de aur şi tot felul de pietre preţioase, caţavoici de blănuri de samur şi de *rîs* (linx), încep a îmbrăca rochii, fuste, corsete, capele, ciuboţele cu călcăie nalte. Toaleta tuturora începe şi ea a se schimba; barbele lungi se

rad şi în locul lor se ivesc favoriţii şi barbişoanele, iar în locul codiţelor nenumărate ale cucoanelor încep a se purta zulufii şi cocurile, făcute la cele mai multe din păr falş sau peruce.

Negustorii şi meseriaşii din ţări străine, modiste, croitori, pălărieri, peruchieri, etc. năvălesc în ţară şi întroduc necontenit şi în mare abondenţă modele şi luxul ce se aflau atunci în floare în Austria, Germania, Franţa etc. Toţi aceştia însă sînt denumiţi de majoritatea poporului cu epitetul de „nemţi“, căci, în lipsă de cunoştinţi mai aprofundate de geografie şi istorie, vulgul denumea cu această poreclă pe toţi străinii din centrul Europei, cari veneau să se aşeze la noi. Astfel după 1833 începură hainele şi modele poreclite nemţeşti, să iee locul cu repegiune hainelor vechi moldoveneşti, care şi ele erau tot atîta de puţin moldoveneşti, ca şi cele ce se întroceau sub titlul de nemţeşti.

Pe la 1845—48 se putea vedea atît în saloane boereşti, cît şi pe strade, o amestecătură curioasă de îmbrăcăminte, ce representa o tranziţie abraşă între diferite epoci ale istoriei noastre naţionale, şi numai după bontul întîmplat în Iaşi, în 1848, dispărură definitiv, atît în pătura înaltă cît şi în gloată, antereele, giubelele, şepcile, fesurile şi şalvarii. In copilăria mea vedeam încă unde şi unde cîte o tablă deasupra dughenei unor croitori, pe care se aflau scrise cuvintele: *Croitor de strae Moldoveneşti,* sau *Croitor de strae Nemţeşti*, rămasă probabil dinainte de 1848, lucru ce a dispărut astăzi cu totul.

Gravura ce reproduc pe pagina 344 e luată după o litografie editată în Iaşi, în 1845, avînd inscripţia: *Loterie au profit des pauvres, Jassy, 1845,* — şi s'a distribuit ca loturi sau cîştiguri într'o mare lotărie organizată de nobilimea ieşană, în folosul săracilor locali, mai ales acelora bântuiţi de un foc îngrozitor, care a distrus o mare parte din mahalaua Sărăriei. Ea reprezintă o cucoană mare, eşind din curtea sa, îmbrăcată şi gătită după ultima modă de atunci, avînd la stînga nelipsitul Arnăut, gătit numai în fireturi de aur şi încărcat de pistoale şi hamgere, ce se purta în totdeauna pe capra sau în coada trăsurilor boereşti. Stampa fiind editată anume cu prilejul lotăriei pentru saraci, subiectul ei fu întocmit apropiat scopului, aşa că se vede cum cucoana respectivă întinde cîte-o monedă la cerşitorii ce se tîrăsc, implorînd mila la scara curţei boereşti.

Se spune că pe acel timp una din cucoanele cele mai luxoase ale Iaşului, vîndu două moşii, şi cu banii de pe ele cumpără pietre preţioase, cu cari se împodobi şi garnisi o rochie a ei de bal, spre a asista la unul din balurile date de Mihai Sturza-Vodă.

In portretul Vornicului Alexandru Beldiman, ce l'am dat la pagina precedentă 276, se vede respectabilul acoperămînt al capului boerilor din vremurile fanariote, *işlicul,* făcut cu mare meşteşug din aba scorţoasă şi îmbracat peste tot dinafară cu pielcică de miel, ce se scotea din oae, prin sacrificarea acesteia înainte de timpul obicinuit al naşterei, spre a se putea obţine o blană cu creţi foarte mici şi lustruiţi.

Pentru purtarea pe cap a unui atare aparat de paradă, trebuia ca boerii de odinioară să facă exerciţii de adevăraţi echilibrişti, spre a nu păţi ruşinea de a le cădea işlicul tocmai în mijlocul părăzilor, sau a primirilor la Curtea Domnească.

Pentru ca croitorii din vremuri să poată lucra aceste deosebite feluri de haine, trebuia ca ei să facă o practică îndelungată, şi să fie oameni apţi de a pricepe întocmirea atîtor feluri de croieli şi cusuturi de stofe, şireturi, găitane etc., ceea ce explică faptul că, atunci cînd noua modă europenească a surtucelor şi pantalonilor intră răpede în societatea ieşană, ei să nu mai poată a'şi apropia aşa curînd şi croielele nouă, pentru cari se folosiră o droaie de străini, nemţi, franţuji, evrei etc., cari începură a sosi în Iaşi, şi a'şi deschide atelierele lor, ce deveniră curînd foarte cercetate de toţi locuitorii mai cu dare de mînă. Pe la 1844 se citează ca cei mai de samă croitori de strae nemţeşti, maiştrii *Ortgies, Bogdanovici, Derigault* etc., al căror nume numai a neamţ nu sună.

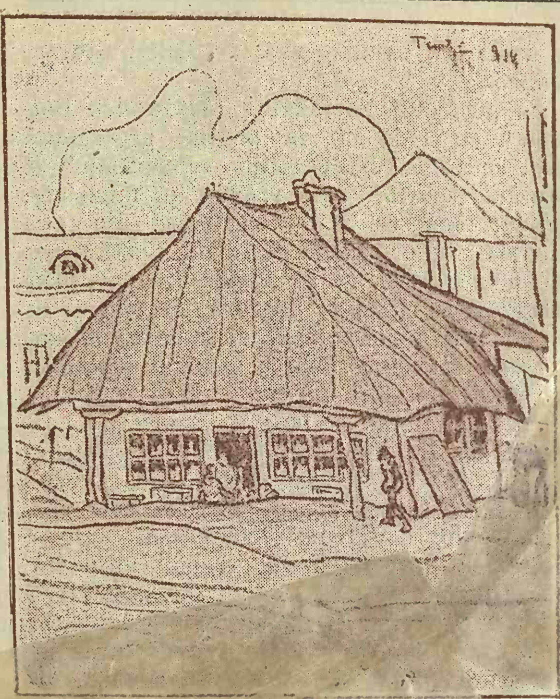
Aceştia produseră, negreşit, o concurenţă defavorabilă vechilor breslaşi locali, şi ca atare nu putură face parte din corporaţia existentă, trebuind să facă breaslă aparte, maimult sub denumirea de „breasla străinilor“,— iar vechea breaslă originară, ce lucra numai *strae moldoveneşti,* fu destinată să dispară, în mai puţin de unul sau două decenii.

*

Breasla Cărăuşilor şi Chiragiilor.

Transporturile de oameni, lucruri sau marfă se făceau din vremuri numai prin *cărăuşi, chiragii* sau *harabagii*, oameni de ţară sau mahalagii, care aveau cîte un car mare, cotigă ori haraba cu poclit (acoperemînt de pînză groasă ori rogojini, pus pe semi-cercuri), şi cîte două sau mai multe părechi de cai sau boi. Deşi fiecare lucra pe socoteala sa, cu toţii însă se închezăşluiau unii pentru alţii, şi peste dînşii aveau totdeauna un Staroste sau *Vatav de Cărăuşi*, care-i representa faţă de Cîrmuire şi de cei ce aveau să facă transporturi mai însemnate.

Odată marfa încărcată, pe care sau ha-

399. Un han-crîşmă din veacul al 18-lea, ce mai trăeşte încă, în colţul stradelor Pădure şi Apeduc. (Desemn de N. Toniţă).

rabale, cărăuşii dădeau teşchere de chizăşie pentru marfa ce a încărcat şi pentru o anumită valoare cît se ridica încărcătura, şi, la caz cînd ajungînd la destinaţie, marfa nu mai era în cantitatea primită, sau stricată prin fapte întîmplătoare din drum, cărăuşii sau chezeşii lor erau datori a despăgubi pe proprietarii mărfei. Dealtminteri pentru toate aceste regulări numai Vataful de cărăuşi răspundea, în caz de neînţelegere, pentru care el îşi lua partea cîte 3 bani de tot leul ce urma să încaseze cărăuşul. Dar şi Vataful dădea Visteriei cîte 20 lei pe an în două vadele.

Astfel se făceau transporturile între Iaşi şi Galaţi, Brăila, etc., cum şi celelalte puncte din ţară şi de pe la graniţă. Cu înfiinţarea drumurilor de fier însă, breasla cărăuşilor dispăru, rămînînd numai puţini indivizi cari mai fac transporturi şi azi în localităţile ce n'au cale ferată, pe chezăşia lor personală numai, şi cu diferite specii de vehicule.

Un curios specimen de transporturi de călători şi mărfuri se mai face şi azi în hărăbăli şi trăsuri vechi, pentru tîrguşoarele Sculeni, Bivolari, Ştefăneşti, Răducăneni, etc., şi chiar pentru Botoşani sau Dorohoi.

Breasla Călăraşilor Agiei. Menziluriile, Surugii, Diligenţele şi Poşta primitivă.

O breaslă de samă a fost negreşit acea a Călăraşilor Agiei, sau cum am zice astăzi a Curierilor Domneşti, cari duceau calare corespondenţa Domnului şi a guvernului nu numai în ţară, dar chiar pînă la Constantinopol şi îndărăt, şi parte din ei avea încredinţată în acelaş timp şi paza oraşului.

Pe la începutul veacului trecut, istoriseşte dl. Gh. Dimachi, fost consilier la Curte, breasla Călăraşilor Agiei, avea de Şef pe *Iordachi Calaraşu*, care sub Domnia lui Ioniţă Sturza-Vodă a purtat de nenumărate ori corespondenţa Domnului cu Ţarigradul, şi lua sama şi de păzitorii oraşului. Acest Iordachi avea o reputaţie foarte bună şi trăia şi mai bine, din peşcheşurile ce i le aduceau casapii, pescarii şi bacalii; niciodată nu se punea la masă fără mai mulţi prieteni, şi masa lui ţinea cîte cinci-şese ceasuri. In memoria acestui Iordachi s'a dat numele stradei în care locuise, de *Strada Călăraşilor*.

Incetul cu încetul insă serviciile făcute de Calaraşii Agiei s'au generalizat, şi prin întinderea atribuţiilor lor s'au înfiinţat *menzilurile*, adecă poşta şi diligenţele publice, întrucît Călăraşii fură îndatoriţi a duce şi ravaşe particulare dintr'un oraş în altul, şi apoi a face şi transporturi de persoane în trăsuri Domneşti, în schimbul unor plăţi pe care le încasa ocîrmuirea.

Dela o vreme însă, breasla Călăraşilor producînd prea multă cheltuială faţă cu venitul ce ea aducea, Domnitorii se hotărîră a da asemenea lucrare în otcup (antrepriză), aşa că pe la începutul veacului precedent vedem făcîndu-se slujba aceasta mai mult prin îngrijirea unor otcupcici parti-

400. Cel mai nou han... hotelul „Continental", în piaţa Cuza-Vodă.

401—406. Cele dintăi timbre poştale emise în Iaşi, în 1858—59.

culari, cari institue case de poştă, căpitani de poştă, dilijenţe, surugii etc.

Cel întăi otcup de menziluri se pare a se fi dat la 1 Noembrie 1826, după cum se vede dintr'un document publicat în *Uricariul,* XXII, din care rezultă ca otcupcicul ia în sarcina să menzilurile pe timp de 3 ani, îndatorinduse a ţin a 1600 cai de poştă pentru toată ţara, pentru care va primi din visterie 150 mii lei pe an, după anumite condiţii, cuprinse în 20 de *ponturi* (articole) ale actului seu de concesie, între cari intră şi o sumă de 11,750 lei ce trebuia antreprenorul să deie obicinuite *havaieturi,* vel-Postolnicului, vel-Visternicului, Nazirului menzilului, Logofătului de Visterie, la Casa cişmelilor, la Cutia milelor, Diecilor de Visterie şi Madegiului menzilurilor.

407. Cea dintăi pecete a poştei din Iaşi, servind şi ca timbru poştal.

Astfel toate oraşele din ţară se legară prin curse de dilijenţe, iar la fiecare 20 kilometri aproximativ se înfiinţară case de poştă, cu reserve de cai (poştalioni) şi trăsuri, şi începu un transport sistematic de persoane şi corespondenţă, chiar cu străinătatea.

Pe la jumatatea veacului al 19-lea, înmulţinduse circulaţia călătorilor, a scrisorilor şi a mărfurilor, Ghica-Vodă hotărî reforma serviciului poştal după sistemul european, iar la 1858 se introduse chiar timbrele postale pentru scrisori, timbre cari azi au devenit rarităţi, din care unele se plătesc pînă la 5—6000 de lei bucata.

Cu înfiinţarea căilor ferate dispărură cele mai multe din dilegenţi şi surugiii vestiţi prin pocnetele şi... înjurăturile lor speciale, aşa că azi aproape nu se mai văd asemenea breslaşi în ţara întreagă, fiind înlocuiţi cu nişte prozaici vezetei sau conductori, cari nu mai înjură,—dar în schimb te lasă adesea în mijlocul drumurilor ceasuri întregi.

408. Timbru fiscal înfiinţat de Gr. Ghica-Vodă pentru efecte comerciale.

Breasla Lipscanilor şi a Braşovenilor Importatori de mărfuri străine.

Numele de lipscani este cunoscut că vine dela oraşul Lipsca, întrucît mai toate mărfurile de manufactură şi lux importate în ţările romîneşti cu un veac înainte erau aduse din Lipsca, unde erau fabricele şi depozitele de mărfuri cele mai mari din Europa. Tot aşa şi cu braşovenii, ce importau mărfuri fabricate în Braşov.

Centrul comerţului lipscanilor era în Tîrgul-de-Jos, unde'şi aveau dughenele lor; însă breasla lor îşi alese patronul la Biserica Patruzeci-de-Sfinţi, pentru că aici veneau boerii dela Copou, cari urmau să'i vadă că se închină ca buni creştini, şi totodată să primească, *aşa în treacăt* macar, vre-o cerere de stofe sau mărunţişuri, de cari boerimea ar fi avut trebuinţă.

Aceşti lipscani şi braşoveni însă nu aduceau numai mărfuri nemţeşti, ci se duceau adesea ei singuri prin Turcia, chiar şi prin Asia Mică, la Brusa, Damasc, etc., şi aduceau cu greutate mare, mărfuri turceşti, ţesături de matasă scumpe, covoare, şaluri, o-

409. Un Doftor din generaţia dela 48. (Caricatură de Jiquide).

biecte de toaletă, chilimbare de ciubuc şi mătănii, etc., pe care apoi le vindeau pe preţuri încincite ieşenilor.

Incetul cu încetul însă, concurenţa nemţască şi uşurarea transportului, a făcut pe lipscanii ieşeni să nu mai rişte în călătorii prin ţările turceşti, aşă încît comerţul mărfurilor orientale a căzut cu totul, fiind înlocuit în mare parte cu cel german.

Spun bătrînii că, pe vremurile cînd erau ei copii, un şal turcesc sau o bucată de stofă de antereu, de calitatea întăi, se vindea cîte 40—50 de galbeni, şi chiar mai mult, dar şi erau purtate o viaţă întreagă, şi mai trecea apoi la copii şi la nepoţi, — aşa erau de bune şi de trainice asemenea stofe.

Intre cei mai însemnaţi lipscani au fost prin a doua jumatate a veacului al 18-lea: Fraţii Ioan Constantin, Dim. Teohari, Cost. Papafil, Pavăl Foti, Stefan Morto (Mirtu), Cost. Duca, Cristea Ioan Scurtu, Stefan Constantin şi alţii, iar pe la începutul veacului al 19-lea: Spartali, Iancu Adamachi, (în casele cărui s'a făcut apoi şcoala Adamachi), Hagi Hristodor Adamachi din Tîrgul-Făinei (casele Luca), Mihalache Idieriu, fost în urmă preşedinte Eforiei, Miculi ce'şi avea magazia în dughenile ce au ajuns apoi a lui Neuschotz, care şi el făcea pe atunci comerţ de... buccengie, etc.

Asupra lui Hristodor Adamachi, foaia *Buciumul Român* ne spune: „Hristodor Adamachi, grecul, a fost aice în Iaşi mai întăi neguţitor mare (embor), de mărfuri străine; dela Lipsca aducea ghermesituri şi bumbăcărit; din Rusia îi venea săftianuri pentru stîrlici şi meşi; asemenea blănuri de Astrahan şi pielcele de Crimeea (Carasubazar), pentru benişuri şi căptuşirea faţnică a işlicilor boerilor; iar din Ţarigrad i se trimetea în comisiune prin un nepot al său (Cardaşoglu), feliuri de şaluri turceşti, suvaele, citarele, cutnii şi chitabii pentru anteree; diferite miresme orientale precum: curse, odogace, sacîz alb de mestecat în gură pentru albirea dinţilor (obicei cadînesc), cum şi alte mărunţişuri, cari atrăgeau pe alişverişari (cumpărători. Bazarlîcul (neguţitoria) îl făcea în dughenile cele mici, vis-a-vis de biserica Trei-sfetitelor, carele formează colţul uliţei Podului-vechiu ce dă în strada Mare, şi se prelungeşte până în păretele caselor celor cu două rînduri, pronumite Fira, din faţa porţei hanului Turcesc. Consoţ la neguţitorie avea pe un alt grec, anume: Idieriu, (adevăratul nume de familie este Adieriu). Mai tîrziu, Hristodor Adamachi devenise şi dobînziu, da irmilici cu camătă pe la boeri, şi prin astfel de relaţie bănească, puinduse în intimitate cu boerii, după multă stăruinţă ce întrebuinţase, şi trecerea ce avea pe la unii şi alţii, căpătase şi el rang de boerie, carele ce e drept, singur el a mărturisit'o, că l'a costat ragialul, un peşcheş de două misezi de blană numai gîturi de samur, în valoare de peste 1000 ruble asignaţii.

*

Breasla Bacalilor.

Băcăliile aveau şi în trecut mare căutare, mai ales pentru bunătăţurile orientale pe cari le aduceau in harabale dela Galaţi, de unde venea cîte o săptămînă şi două chiar pe drum. Cei mai principali bacali erau aşezaţi în dughenile Treisfetitelor, şi ale Hanului Turcesc, de unde era şi vama aproape. Toată marfa se transporta în poloboace sau ţuhaluri mari, iar undelemnul se aducea numai în burdufuri sau tulumuri de capră.

Din cei mai vechi bacali şi negustori cunoscuţi din Iaşi, se citează prin 1775: Anastase Economu, Sandel Pop, Ion Anastasiu, Constantin şi Antoni Abraham, Anastase şi Eftimi Duca, Dimitrie Ioan etc. Prin 1813 era Bacal-Başa în Iaşi un *Gheorghe Muraitul.* Cei din urmă bacali mai renumiţi pentru mărfurile ce aduceau, pe la jumătatea veacului al 19-lea, fură Iancu Constantin zis *Iancu Bacalu,* al cărui nume s'a dat apoi pieţei de cherestegie din valea Treisfetitelor şi unui pod peste Bahlui, ce se zice că a fost construit cu cheltuiala lui; apoi Stanciu Stamatiu din Poarta Treisfetitelor, Mihail Stamatiu din colţul dughenelor Paşcanului, care fu şi Staroste, şi în urmă chiar *Mai-mare staroste* peste ceilalţi staroşti, Bogusz, Iby, Stoianovici etc.

*

Breslele Pitarilor, Casapilor şi Pescarilor.

Aceste bresle erau supuse controlului Agiei în ce priveşte mai ales vinderea dreaptă a *occi*, aşa că dacă vre unul din aceşti negustori era prins că nu da oca dreaptă, întreaga marfă li se făcea iama, adecă se împărţea gratuit pe la saracii ce se întîmplau prin apropierea dughenei lor, şi deosebit de aceasta mai primeau şireţii negustori şi cîte o *calcavură* zdravănă dela Aga, care făcea dese inspecţii în oraş, însoţit totdeauna de cîte doi Aprozi călări, înarmaţi cu cîte un cnut căzăcesc, sau cu cîte o rîncă (vînă de bou); vînzătorul prins cu *oca mică* era întins în mijlocul stradei, în faţa dughenei lui, şi i se numera regulamentar pînă la douăzeci şi cinci de lovituri.

Ca să scape de aşa salată, cei mai mulţi vînzători de alimente se făceau *sudiţi*, adecă supuşi la diferite Consulate ce erau

în Iaşi, căci Aga nu avea dreptul să bată pe vre un străin.

In timpul Domniei lui Alexandru Mavrocordat mai ales nu le mergea de loc bine negustorilor de lucruri de ale mîncărei necinstiţi, după cum am aratat în pagina precedentă 149.

Despre breasla Pescarilor mi se povesteşte, că în vremea lui Ghica-Vodă din 1849, intrînd mai mulţi evrei între pescari, ei fură siliţi de Staroste să plătească cotizaţia de breslaşi, din care, între altele, se susţinea şi biserica S-ta Vineri, la care era afiliată această breaslă. — Evreii pescari reclamară lui Vodă că nu e drept să plătească ei contribuţie pentru susţinerea unei biserici creştine. Fiind chemaţi Starostele şi cu cîţiva pescari ieşeni mai de samă la Logofeţia Dreptăţei, şi punîndu-li-se în vedere reclamaţia Evreilor, Starostele arătă că astfel s'a urmat din cele mai vechi vremuri, ca ori ce străin ar fi întrat în breaslă, să fie obligat a plăti *berbinţa*, (cotizaţia la breaslă), iar dacă vor evreii cari au luat locul la mulţi creştini, să nu plătească, să se lese de negoţul de pescărie,—sau Vodă să hotărască închiderea Bisericei, ce nu avea destule alte mijloace de susţinere. In această alternativă, Cîrmuirea hotărî bine-înţeles ca orice breslaş de orice naţie să plătească toate contribuţiile ce plăteau şi localnicii.

*

Breasla Doftorilor şi Spiţerilor.

Cu toată lipsa de cultură de care suferea tîrgul nostru în vechime, se pare că lecuitorii mai mult sau mai puţin apţi de a reda oamenilor sănătatea pierdută, n'au lipsit niciodată. Se vorbeşte în unele documente de *doftori* sau *vraci* veniţi de prin Veneţia ori Ţarigrad, ce au îngrijit de rănile lui Ştefan-cel-Mare, a lui Petru-Rareş şi a altor Domnitori ai Moldovei; cu atît mai mult cei mai recenţi Voevozi ce au domnit în Iaşi nu vor fi fost lipsiţi de ştiinţele unor Esculapi, fie veniţi din alte ţări mai luminate, fie moştenind învăţături din generaţie în generaţie. Dar nici un document mai vechi, nu ne vorbeşte despre arta acelora de a tămădui şi despre doftoriile întrebuinţate de dînşii; iar în ce priveşte localurile în cari să se pregătească şi să se vîndă doftoriile, abia de vr'un veac şi jumătate începem a le da de urmă. Aşa pe la 1776 găsim scris un hrisov de milă Domnească, prin care se vorbeşte de un Doftor Fotachi, care 'şi avea şi Spiţeria lui, doftor ce avea titlul de *al Curţei Gospod.* El capătă învoire dela Gr. Al. Ghica să'şi clădească o *Spiţerie de piatră,* pe un loc domnesc, lîngă poarta Curţei, cam pe unde este şi astăzi farmacia Engel, care, poate, va fi dăinuind, prin diferite peripeţii, încă de pe vremurile acele.

Hrisovul acesta în întregime l'am publicat în *Lupta pentru Viaţă*, (An. II, No. 3), şi el ne dovedeşte că ştiinţa doftoricească, şi cea spiţerească, erau întrunite în vremurile mai de mult în mînele aceloraşi persoane, — întocmai cum se întîmpla şi cu babele doftoroaie, cari umblau din casă în casă şi'şi aplicau singure doftoriile ce le purtau în buzunare, sau în traistele lor.

Nu-i vorbă, vor mai fi fost şi alţi doftori, poate şi alte spiţerii în Iaşi pe vremea aceia, şi mai înainte chiar, dovadă înfiinţarea *bolniţei* sau a spitalului din M-rea Sf. Spiridon (1757); dar despre ele pînă acum nu se prea găsesc mai precise cunoştinţi.

Pe la începutul veacului al 19-lea spiţeriile şi doftorii se înmulţesc, aşa că găsim organizată atunci chiar o *Nazîrie a Doftorilor*, şi mai multe spiţerii întemeiate.

*

Breasla Bărbierilor.

Din vremile cele mai vechi, meseriaşii bărbieri aveau, pe lîngă darul de a curăţi şi a înfrumuseţa capetele locuitorilor, şi pe acela de a'i doftori în cele mai multe cazuri, efectuînd operaţii de dentistică, mică chirurgie, ba, după cît am auzit, uneori şi pe acele de *moşoi*, sau mamoşi. La dughenile lor tundeau, rădeau, lau şi frizau pe tot felul de muşterii, fără deosebire de clasă sau vrîstă; scoteau dinţi şi măsele, luau sînge din braţe, din picioare sau de sub limbă cu *lanţeta,* spărgeau buboaele şi le scurgeau, — iar chemaţi pe la casele norodului, ei hărăpsiau cu briciul copii, pe cari îi apuca accese de spasmuri, puneau pahare sau zbanţuri (ventuze), ori lipitori, la cei cu junghiuri, ori cu alte dureri felurite, spalau răni, aplicau clistire, făceau frecături celor amorţiţi de şele, de mîni sau de picioare, într'un cuvînt erau adevăraţii binefăcători ai oamenilor saraci de prin mahalale, şi uneori chiar a celor mai bogătaşi, — căci de *doftori* sau de *babe* mai pricepute arare ori întreba bolnavul, numai cînd boala îndelungată îl răpunea, sau îl trîntea de-a binelea la pat.

Pînă pe la 1870 a mai esistat în Iaşi *Baş-Bărbierul* lui Mihai Sturza-Vodă, un Vasile Botez, ce stătea cu locuinţa chiar lîngă foasta Curte a lui Vodă, şi care îşi schimbase acum în urmă firma sa de bărbier, prin două tăbliţe aplicate la cele două ferești ale casei sale, — pe una scriind *Vasile Botez Artist-dantist*, iar pe a doua: *Vasile Botez Dantist-artist*!

Bărbierii toţi erau bine văzuţi în societate şi aveau două patroane ale bresslei lor, la S-ta Paraschiva şi la St. Pantelimon. Ei se adunau la aceste serbători

unii la biserica de lîngă medianul Sf. Spiridon, alţii la cea din Tîrgul-Cucului, şi ascultau sfînta slujbă, după care organizau diferite petreceri prin unele grădini sau localuri publice, de răsuna Iaşul de veselia lor.

Incetul cu încetul însă dreptul bărbierilor de a face operaţii de mică chirurgie s'a tot restrîns, aşa că azi pe nici o firmă din oraş nu se mai vede, ca odinioară, gavanosul cu lipitori, păhăruţele de sbanţuri sau cleştii de scos dinţii, şi figuri de oameni cu braţe goale întinse, din care le ţîşneşte sîngele în formă de curcubeu.

*

410. Adevăratul portret a lui Barbu Lăutarul.

Breasla Lăutarilor.

Cu un veac şi ceva mai înainte nu era chef în Iaşi, nu era cumătrie, masă mare, nuntă sau sindrofie, la sarac ca şi la bogat, în Curtea Domnească caşi în fundul Păcurarilor, fără ca un taraf de lăutari, mai mic sau mai numeros, să nu'şi arăte meşteşugul, scoţind sunete, cînd de jale, cînd de veselie, din scripci, cobze, naiuri sau *clarneturi*, iar din glasurile lor duioase să nu tragă cîteva gorgoane pe nas, cu *oh!* şi *ah!* pe ton oriental, ce sămana mai mult cu cîntările bisericeşti, decît cu melodiile ce le auzim astăzi de obicei.

Lăutarii erau atunci la preţ; dar cu meseria aceasta se ocupau mai numai ţiganii eliberaţi, cari aveau o aptitudine specială pentru muzică, cum nici un neam altul nu putea să li se asemene. O mahala întreagă a Iaşului era ocupată în mare parte de lăutari: *Ţigănimea Domnească*.

In afară de tarafurile de lăutari nu ecsista în tot oraşul altă muzică decît cea a lui Vodă, alcătuită din cîţiva străini şi mai ales greci şi turci, cari compuneau *Meterhaneaua domnească*; dar aceasta n'avea îngăduinţa de a cînta decît la Curte.

Ne spune M. Drăghici, (*Istoria Moldovei*, I), că pe vremea lui Scarlat Calimah-Vodă, fiind trimeşi la Kişinău doi boeri ieşeni ca să salute pe Imparatul Alexandru I, ce venea să inspecteze Basarabia, încorporată de curînd, aceia luară din Iaşi cu ei şi un taraf de lăutari, din cei mai buni cîntăreţi, între cari se deesebea unul *Malasă* şi altul *Angheluţă*, ce ş'au lasat nume trainic în pămîntul acesta despre talentul ce avea a cînta şi a purta arcuşul. Lîngă dînşii au stat privindu-i Monarhul îndelungat, mierînduse cum executau ariile fără de note, şi cu ce melodie întona strofele cîntecelor naţionale ca adevaraţi artişti, dăruindule 1000 de ruble!

Breasla lăutarilor ajunsese la apogeul seu pe vremea lui *Barbu*, starostele breslei, cîntat de Vasile Alexandri, cînd boerii se întreceau care mai de care în dare de baluri şi de petreceri, pentru ca Barbu să le cînte de dor şi de veselie.

Starostele de lăutari era obligat să dee în fiecare an poclon Armaşului celui mare, aşa că Barbu plăteşte 500 lei pe an; iar un urmaş al seu, Ioan Pricoliciu, „a avut plecare a da chiar 600 lei folos Visteriei pe an"! (*Analele Parlamentare Rom.*, VIII, 599). Mai tîrziu acest folos al Visteriei se urcă la 1000 lei pe an. (*Ib.* X, 562-599).

*

Breasla Arnăuţilor.

Pentru siguranţa atît a Domnilor cît şi a boerilor mari, aceştia angajau întotdeauna cîte un număr mai mare sau mai mic de indivizi străini, veniţi de obiceiu din ţările ocupate de Turci, dar cari aparţineau la diferite neamuri: *Armeni, Curzi, Albanezi, Raguzeni, Sîrbi* etc., toţi însă oameni zdraveni, arătoşi şi cruzi, — gata oricînd să verse sînge de om pentru cea mai mică pricină li s'ar fi ivit, dar de altmintrelea foarte devotaţi pentru stăpînii cari îi plăteau bine. Inarmaţi în totdeauna pînă în dinţi, purtînd un costum greco-turcesc, de obiceiu împodobit cu multe găitane şi fireturi, cu fustanele şi cu o cealma coşcogea pe cap, mergeau mai adesea pe capră sau în coada trăsurei Domneşti sau boereşti, — rare ori calare. Ei făceau şi serviciul de feciori sau lachei, atît pe drum cît şi în case, la primirea musafirilor, um-

411. O crişmă seculară, ce mai subsistă în colţul stradelor Calaraşi şi Eternitatea.
(Desemn de N. Toniţă).

umblînd cu tablalele de dulceţi, catele vutci etc.

Cu cît boerul era mai bogat cu atîta avea arnăuţi mai chipoşi, mai scump îmbracaţi şi mai mulţi. Unii din ei însă erau şi beţivi, buclucaşi şi adesea făceau mari boroboaţe boerilor, pricinuindule stricăciuni, furturi, sau legînduse de femeile şi fetele oamenilor, pentru cari boerii n'aveau alt mijloc de a'i pedepsi decît să ceară de la Vodă trimiterea Căpitanului de Darabani, care, la vini mai mici, le da cîte o salată pe înăduşitele, iar la cazuri mai grave îi aresta şi'i trimitea în beciurile temniţei Domneşti, pînă ce Vodă hotăra de soarta lor.

După căimăcămia lui Vogoride, Arnăuţii dispărură cu totul din Iaşi.

*

Breasla Matrapazilor (Precupeţilor).

Oltenii noştri de azi şi cei cu „Marfă-măruntuşuri" de odinioară, nu sunt de eri de alaltăeri; ei ş'au practicat negoţul lor din cele mai vechi vremuri; dar, pe cît unii ii bine-cuvintează, că le aduc marfa „la picioare" acasă, spre a nu se mai osteni să se ducă în tîrg să o cumpere, mai mult încă alţii îi blestemă, ca pe unii ce prin cumpărarea a tot felul de lucruri alimentare, de la producătorii lor direcţi, şi revinderea cu preţuri întreite, pricinuesc o scumpete a vieţei, foarte greu de întimpinat de cea mai mare parte a populaţiei sărace. Tot aşa se întîmplă şi cu purtătorii de măruntuşuri de manufactură, cari deşi vînd unele lucruri cu preţuri ce se par mai eftine, ei dau mai totdeauna marfă proastă, falşă, care nu valorează nici jumătate din preţul obţinut.

Pentru stîrpirea acestor răle Grigore Ghica-Vodă, în 1776, regulează (*Răşcanu, Legurile Boerilor*), ca „Staroştii de matrapaji şi matrapajii, adecă precupeţii să lipsească, de vreme ce din început n'au fost (?), ci de la vreme încoace s'au obicinuit, şi din pricina precupeţilor se pricinueşte mare scumpete la cele ce sunt de nevoie norodului, fiind că aceşti precupeţi se duc în afară de tîrg, întru întimpinarea sătenilor şi a femeilor ce aduc lucruri de mîncare la tîrg, şi acolo tîrguesc lucrurile cele de mîncare şi, cumpărîndule cu un preţ, le vînd cu preţ întreit. Deci ţăranii precum şi femeile, după vechiul obicei, să vîndă fieştecare lucrurile acele de mîncare însuşi ei, iar care va îndrăzni a face matrapanlîc să se pedepsească cu *uliţa*", (bataia în stradă).

Cu toată această năstruşnică dispoziţie a lui Ghica-Vodă, precupeţii au continuat şi pînă în ziua de astăzi a'şi urma necinstitul lor negoţ.

De la vechea denumire a matrapajilor, a rămas în limba noastră astăzi cuvîntul *matrapazlîc*, sinonim cu *şărlătănie* sau *escrocherie*.

*

Breasla Mişeilor sau a Calicilor.

Din toate breslele, cea mai curioasă care a existat în oraşul nostru, a fost negreşit *breasla Calicilor* sau a *Mişeilor*, dacă aso-

412. Hala, pe locul vechei pieţi a S-tei Vineri.

ciaţia unor astfel de indivizi poate primi denumirea de *breaslă*.

Decînd se ţine minte şi până în zilele noastre, şi multă vreme încă poate,—până ce societatea se va gîndi mai serios pentru regularea soartei celor căzuţi din puterea minţei sau a trupului şi puşi în neputinţă de a'şi agonisi prin muncă leală hrana şi cele necesare vieţei lor, au fost şi vor fi calici sau cerşetori, cari postaţi pe drumuri, pe poduri, la respintii, la uşele bisericilor, ori dînd navală la praznice, la înmormîntări, la nunţi, sau la ori ce prilejire unde se adună lume mai multă, să invoace mila publică, văicărînduse sau plîngînd, în proză şi în versuri, în simplă rostire sau în cîntece duioase.

In vremurile trecute calicii erau mult mai numeroşi decît acum, şi pentru bunul motiv, că pe lîngă că cei mai mulţi bolnavi neavînd unde fi curarisiţi zăceau pe uliţe, dar apoi desele năvăliri ale duşmanilor ţărei, bătălii, bonturi etc., apoi chiar pedepsele cîrmuirei ce schilodeau pe oameni, dădeau pe fie care an un contigent mare de răniţi, ciunţi, ologi, orbi, deşiraţi, cărora nu le mai rămînea în urmă alt mijloc de a'şi prelungi mişeleasca viaţe ce o mai duceau, de cît milogînduse pe uliţă la trecători, sau chiar întrînd prin ogrăzile ori casele cetăţenilor, ca să le ceară de pomană.

In Iaşi vor fi fost negreşit mai mulţi infirmi şi calici din vremurile cele mai vechi, decît pe aiurea, întrucît acest oraş a fost mai dese ori expus năpustirilor duşmane.

Prin hrisoave se pomeneşte că însuşi Marele Ştefan-Vodă, pe la 1480, şi mai în urmă fiul seu Petru-Rareş, au regulat să se deie locuri de aşezare „*bres'ei mişeilor* din Iaşi". despre care găsim încă documente ce se păstrează şi astăzi în Primăria Iaşului, la Academia Română şi pe aiurea chiar, şi prin care Iliaş-Vodă, şi alţi Domnitori ce i-au urmat, au regulat atît întinderea pămînturilor dăruite lor, cît şi alte ajutoruri băneşti ce li s'au mai dat în diferite epoce.

Partea de oraş în care erau aşezaţi calicii în Iaşi se numeşte şi astăzi *Mahalaua Calicimei*, situată în marginea dinspre apus a Iaşului, de la actuala stradă Petru-Rareş la vale, până pe şesul Bahluiului. La prima denumire a stradelor oraşului şi aşezarea de tăbliţe pe la colţurile lor, cam prin 1870—72, Primăria pusese pe stradă până unde venea spre oraş locul calicilor, tăbliţe cu titula: *Strada Calicimei*. Precum însă pe această stradă locuiau şi cîţiva cetăţeni care nu aparţineau breslei caliceşti, dar cari acaparase cîteva locuri de ale lor, ei protestară, şi după puţin timp Primăria se văzu nevoită să schimbe tăbliţele, dînd denumire acelui drum de: *Strada Petru-Rareş*.

Pe la 1865 încă ezistau în mahalaua Calicimei un număr de bordee tupilate în pămînt, în care se adăposteau nevolnicii şi estropiaţii oraşului; astăzi aceste locuinţi sărăcăcioase au dispărut aproape toate, căci cei mai mulţi cerşitori au perit fără urmaşi, alţii au vîndut bordeele lor, cu toate că erau opriţi de a face asta, oploşinduse prin alte părţi ale oraşului, aşa că acum partea aceasta de oraş devenind importantă prin aşezarea Gărei în apropiere, toată lumea s'a grăbit să puie mîna, de bună sau de rea credinţă, pe locurile foaste ale calicilor.

Ultimul Staroste al calicilor, ale cărui atribuţii au încetat abia pe la anii 1865—70, a fost crîşmarul Grigore Vander, zis şi Botez, care era de origină evreu.

Era o adevărată priveliştə pentru orăşeni, să vie mai ales adoua-zi după sărbătorile mari, în foasta stradă a Calicimei, şi să vadă mulţimea cerşitorilor adunată înaintea crîşmei lui *Cuconu Grigori*, bînd, mîncînd, cîntînd şi apoi înlănţuinduse la joc. Atunci mulţi ologi, şchiopi, gîrbovi, ce abia se tîrau prin oraş, ciungi sau gheboşi, se încingeau la hore sau de brîuri, şi-i trăgeau şi ţupăiau, caşicum neam de neamul lor n'ar fi fost de cînd lumea olog sau ghebos. De obicei totul se sfîrşea la întunecate prin o încleştare generală, o păruială zdravănă, şi o lovire reciprocă cu cîrje sau picioare de lemn, precum şi cu orice le eşia înainte acestor nenorocite vieţuitoare.

Documentele ce se mai păstrează la Comună, relativ la drepturile Mişeilor sau ale Calicilor din Iaşi, sunt traduse şi reproduse în *Uricariul*, de T. Codrescu, Vol. V. paginele 307—326.

Asupra etimologiei cuvîntului *Calici*, şi asupra proprietăţilor lor, fostul Primar al Iaşului Scarlat Pastia, într'un articol publicat în *Ecoul Moldovei*, dă următoarea explicaţie:

„Mai tîrziu năvălind în Iaşi feluriţi vagabonzi de prin *Halici* şi de pe aiurea, cu termenii lor slavoni de *dai-boje*, *pomană*, *bogdaprosti*, *milostenic*, şi alte cuvinte de cerşetorie, şi ajungînd prin numărul lor a covîrşi pe cei locali, poporul a început a le da la toţi numirea de *calici* (*Halici*), numire ce li se păstrează şi acum, iar locului despre care am vorbit s'a dat numire de *Mahalaua Calicilor*, sau numai *Calicime*... In timpul din urmă, cei mai vicleni dintre dînşii punînd mîna pe vechile urice, în contra prescripţiilor lor, au început a înstrăina pe la unii şi alţii mari bucăţi din aratatul loc, precum locul pe care sînt

construite casele reposatului Costache Negruzzi, acele ale Iconomului Gh. Ionescu, numit Catihetul, şi altele, cu bezmăn şi chiar de veci; şi cu ceea ce prindeau din asemenea înstrăinări, duceau o viaţă veselă şi de desfrînări, mai ales la serbarea patronului lor. Dupa înfiinţarea Primăriei, pe temeiul legei comunale din 1864, care puse în sarcina Comunei îngrijirea sărăcimei, observînduse abuzul ce cerşitorii făceau cu locul ce le-a fost dat sub condiţia aratată, Primăria, pe deoparte la 1865 le-au luat din mînă uricile, iar pe de alta a oprit vînzarea mai departe de părţi din acel loc, şi a făcut cunoscut cumpărătorilor şi bezmănarilor de mai înainte, că nu li se consideră de bune acele cumpărări şi acele bezmăne. Această oprire săcînd izvoarele din cari căpiteniile cerşitorilor îşi procurau mijloace de petreceri şi de desfrînări, a fost cauza care a contribuit mai mult la desfiinţarea *breslei Calicilor*", (care altfel ar mai fi putut dura, cu toată desfiinţarea legală a breslelor).

*

Breasla Blănarilor şi a Cojocarilor.

Blănile şi cojoacele erau de mare preţ în îmbrăcămintea ieşenilor odinioară, caşi acum, prin faptul climei prea aspre în unele ierne ce se abat asupra oraşului nostru. Apoi, luxul bogătaşilor n'a lipsit niciodată, şi între cele mai mîndre haine ce le îmbracau strămoşii noştri, erau negreşit blănurile de samur, cacum, jder, sîngeap, rîs, vulpi rare etc., aşa că unii Domni şi boeri mari purtau pînă la trei-patru blăni frumoase pe dînşii deodată, la ceremonii sau în călătorii.

Blănarii deci trebuiau să constituie o breaslă mănoasă în acele vremi. Dar erau în Iaşi două feluri de blanari, încă de pe vremea lui Ghica-Vodă dela 1776: blanarii de ţară, şi blanarii greci; pe cînd cei dintâi lucrau blane mai ordinare şi mai eftine pentru tîrgoveţi, uneori chiar cojoace şi cuşme, grecii lucrau numai *subţire*, adecă blăni scumpe şi de lux, pentru curte şi boerime. Pe greci Domnitorul îi mai lăsa de capul lor, ca unii ce erau favoriţii fanarioţilor; blanarii locali însă au starostele şi berbînţa lor, plus pocloane cătră Agie şi alte havalele.

Cojocarii sînt constituiţi în breaslă aparte. Ei n'au dugheni la uliţă, ca blanarii, ci lucrează prin mahalale, şi ies apoi cu marfa lor în medeanuri sau pe uliţe. Dar pocloane tot plătesc caşi blanarii. Şi deoarece de multe ori atît blanarii, cît şi cojocarii îşi încerc norocul de a lucra unii din meseria altor, se sfătuesc, şi cu învoire dela Ghica-Vodă îşi unesc breslele ca să poată toţi lucra şi vinde atît blăni, cît şi cojoace.

Invoiala făcută nu ţine mult, că dela o vreme breslaşii se iau la ceartă, şi caut să se desfacă iar cum au fost mai înainte; de aici jalobe şi cercetări rînduite de Domnie, încît Alex. Moruz-Vodă, în Mai 1795, (*Uricariul*, IV), hotărăşte, ca breslele blanarilor şi ale cojocarilor să se deosebiască, cum au fost înainte, şi „să nu mai îndrăznească nici blanarii a mai lucra meşteşugul cojocarilor, nici cojocarii pe al blanarilor; cojocarilor li se învoeşte însă a cumpara şi cojoace cari vin gata din afară, ca să se vîndă la oraş, şi, cîte vor rămînea, şi ei nu ar vrea să le cumpere, să fie volnici cei ce le aduc să desfacă singuri marfa lor pe uliţe, „pentru mai multă eftinătate şi îndestulare publică."

Aceste două bresle, nu se mai putură uni în interesele lor pînă în vremea cînd se desfiinţară cu totul, pe la 1860.

*

Mai-mari Staroşti.

Cei din urmă *Mai-mari Staroşti* asupra tuturor breslelor din Iaşi, din cîţi putem cunoaşte, au fost: Hagi Hristodor Nicolau, Teodor Boţan, Ioan Panaitiu, Grigore Kirniski, Iancu Zagură, Ioan Călin, Ioan Sirghievici, şi Ghiţă Hristofor, cari în acelaş timp făceau parte şi din Sfaturile Municipale, ca reprezentanţi ai neguţitorilor şi meseriaşilor ieşeni.

BIBLIOGRAFIA CARŢEI VII.

Opurile citate in *Bibliografia Cărţilor precedente*, nu mai sunt repetate în Bibliografiile următoare, cînd mai sunt consultate, sau de consultat şi pentru unele din aceste din urmă.

395. *Arion, Virgil.* Chestiunea Evreească. Broş. Iaşi. 1914.

396. *Bataillard, Paul.* La Moldo-Valachie dans la manifestation de ses efforts et de ses voeux. (In Revue de Paris). 1856.

397. *Bàthyani, V.* Reise durrch einen Theil Ungarns Siebenbürgens, der Moldau und Buccovina, im Iahre 1803. 1 v. Buda-Pesta. 1811.

398. *Bois-Robert, L. de.* Nil et Danube. Souvenir d'un touriste. Paris. 1855.

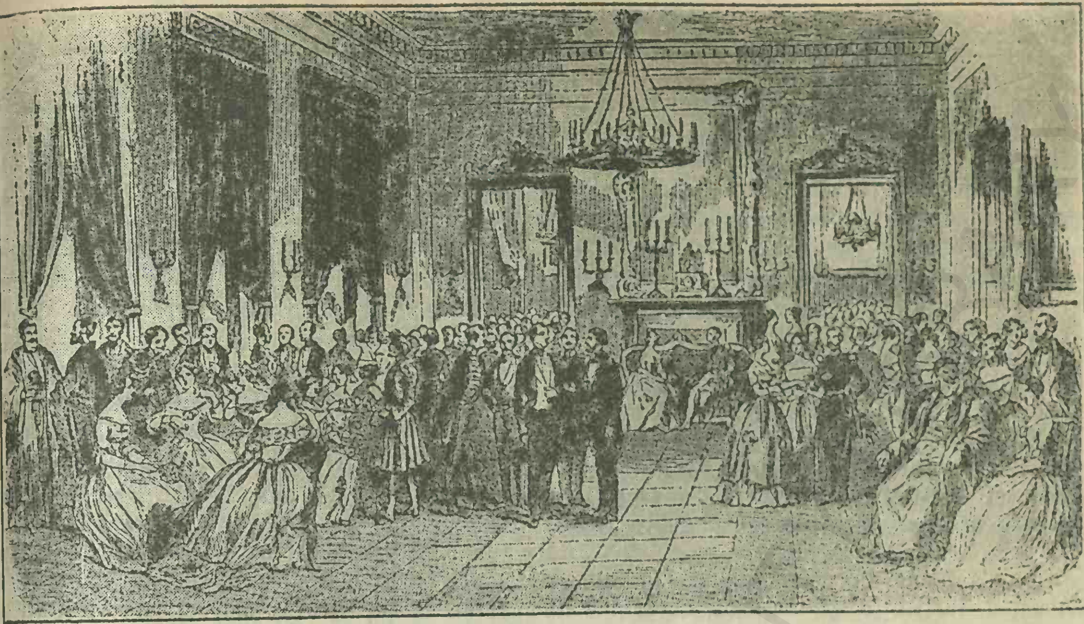
399. *Bouches de Perthes.* Voyage à Constantinople par les Provinces Danubiennes. 1. v. Paris. 1855.

400. *Catagrafia Moldovei* precedată de oarecari elemente de Statistică. Broş. Iaşi. 1859.

401. *Comerțul și Finanțele Moldovei.* (In Revista Tocilescu, I).
402. *Cuza, A. C.* Scăderea poporației creștine și înmulțirea Jidanilor în orașele României. Broș. Iași. 1910.
403. *Desjardins.* Les Juifs de Moldavie. 1 v. Paris. 185...
404. *Dimachi, Gh.* Bisericile și breslele din Iași. (In Ecoul Moldovei, An. IV și V).
405. *Goilav, Gr.* Statutele breslei tinerilor Botoșăneni, Ieșeni și Romașcani. (Arhiva, VII). Iași. 1896.
406. *Hagemeister, Jules de.* Memoire sur le commerce des ports de la nouvelle Russie, de la Moldavie et de la Valachie. 1 v. in 8°. Odessa. 1835.
407. *Ionescu, Ion.* Catalogu Officialu al Expositiunei Naționale din 1865, în Iassi. Broș. Iași. 1865.
408. *Iorga, N.* Armenii și Românii: O paralelă istorică. (In Analele Academiei Rom.) Buc. 1913.
409. *Iorga, N.* Breasla Blanarilor din Botoșani, catastihul și actele ei. (Analele Acad. Rom.) București. 1911.
410. *Iorga, N.* Istoria Evreilor în Țările noastre. (In Analele Academiei Rom.) București, 1912.
411. *Kuch, C. A.* Moldauisch-Walachische Zustände in den Jahren 1828 bis 1843. 1 v. Lipsca. 1844.
412. *Lefèvre, Thibault.* Coup d'oeil sur les Provinces Danubiennes. 1. v. Paris. 1856.
413. *Lukacsi, Crist.* Historia Armenorum Transylvaniae. 1 v. Viena. 1859.
414. *Ministerul Industriei și Comerțului.* Anchetă cu privire la Meseriași și la aplicarea Legei pentru organisarea meseriilor. 1 v. in 4°. București. 1908.
415. *Motraye, A. de la.* Voyage en Europe, Asie et Afrique. 2 vol. in Fol. La Haye. 1727.
416. *Nalèche, Louis de.* La Moldo-Valachie. 1. v. in 8°. Paris. 1856.
417. *Neugebauer, I. F.* Die Donau Fürstenthümer. 1. v. in 8°. Breslau. 1859.
418. *Nistor, Dr. I.* Handel und Wandel in der Moldau bis zum ende des 16. Jahrhunderts. 1 v. Czernowitz. 1912.
419. *Pertuisier, Ch.* La Valachie, la Moldavie, et de l'influence des Grecs du Fanar. 1 v. in 8°. Paris. Painparé. 1822.
420. *Peyssonel, de.* Traité sur le commerce de la Mer-Noire. 1. v. Paris. 1787.
421. *Recordon, François.* Lettres sur la Valaquie. 1815—1821. 1. v. Paris. 1825.
422. *Regnault, Elias.* Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes. 1 v. in 8°. Paris. 1855.
423. *Rosetti, Radu.* Cum se căutau moșiile în Moldova la începutul veacului XIX. (In Analele Academiei Române). Buc. 1909.
424. *Ruscala, Vegezzi.* Lettres sur les Principautes Moldo-Valaques. 1 v. Génève. 1858.
425. *Sancjouand, A.* Les Principautés Roumaines devant l'Europe. (In ziarul *Le Nord.* 1858).
426. *Schwartzfeld, M.* Vechimea Evreilor în Moldova și Valahia. (In Analele Soc. Iuliu Baraș. București. 1888.
427. *Schwartzfeld, M., H. Ferester și C. G. Costaforu.* Discursuri ținute în întrunirea Evreilor din Capitală, din 14 Sept. 1913. Broș. București. 1893.
428. *Spontoni.* Historia della Transilvania. 1. v. Venezia. 1638.
429. *Tarifa pentru prețul mărfurilor de exportație,* de temeiu la luarea vămei în ambe prințipate, pe 6 ani. Broș. Iași, 1848.
430. *Urechie, V. A.* Din Istoria breslelor. (In Convorbiri Literare, An. XXII.)
431. *Verax.* (*Radu Rosetti*). La Roumanie et les Juifs. 1. v. in 8°. București. 1903.
432. *Wachmann, C. Ed.* Despre Corporațiuni (Bresle), Studiu Istorico-Economic. 1 v. in 8°. București. 1902.

PERIODICE:

83. *Breslașul Român.* Bilunar. Iași. 1900—1901.
84. *Buletinul Camerei de Comerț și Industrie,* Circumscripția 8-a. Iași. Lunar. 1891—914.
85. *Buletinul Oficial al Expoziției Generale Române* din București. 1906.
86. *Buletinul Tirgului de Vite din Iași.* Lunar. 1897—1898.
87. *Caricatura.* Revistă umoristică, ilustrată de C. Jiquidi. Iași. 1888.
88. *Cooperatorul Român.* Ziar industrial, comercial și literar. Iași. 1884.
89. *Egalitatea.* Ziar septăminal. București. 1890—1914.
90. *Jurnalu de Agricultură.* Foaie periodică. Iași. 1857.
91. *Meseriașul Român.* Biseptăminal. Iași. 1887—90.
92. *Muncitorul.* Organ septăminal al partidului muncitorilor. (Red. V. G. Mortzun). Iași. 1887—89.
93. *Răsăritul.* Organ autorizat al Sioniștilor din România. Iași. 1898—1901.
94. *Unirea.* Foaia naționaliștilor-democrați Români. Septăminală. Iași. 1912—14.
95. *Vocea Meseriașilor.* Septăminal. Iași. 1906—07.

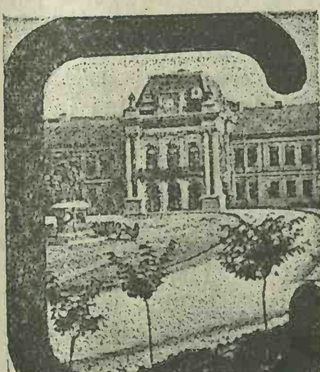

413. Intr'o zi de primire la Curtea lui Mihail Sturza-Vodă

CARTEA VIII.

Şoltuzia, Agia, Eforia şi Primăria. Finanţe şi Edilitate.

a. Formele sub cari s'a administrat oraşul din vechime.

414. Intrarea la Palatul Administrativ în 1883—907.

Cunoştinţi sigure despre vreo instituţie specială de organizare în trecut a autorităţei comunale în Moldova, şi mai cu samă în oraşul Iaşi, puţine avem. De şi se vorbeşte în unele cronici despre *Şoltuzi* şi *Pîrgari* în diferite oraşe din ţară, despre *Pîrcalabi*, ori *Judeţi*, chiar şi în *Iaşi*, despre *Staroşti* şi alte dregătorii asemenea, încă de pe vremea domniei lui Alexandru-cel-Bun, (cînd Pîrcalabul de Iaşi era şi *Talmaci de limbi străine*), Petru-Rareş etc., după cum scrie Grigore Ureche şi alţi cronicari vechi, despre *Căpitani* sau *Agi* ai oraşului, purtători de buzdugan, regulatori ai ordinei şi alimentărei publice, totuş lămuriri mai largi nu se dă asupra tuturor însărcinărilor sau slujbelor lor, şi nici se poate admite in chip hotărît, că atribuţiile lor erau numai *administrative*, ori *militare*, numai *judecătoreşti* sau *orăşăneşti*, ori că întruneau parte sau toate aceste la un loc.

Că vor fi fost *Şoltuzi* şi *Pirgari* în Iaşi, până în vremuri mai apropiate e sigur. Pe vremea lui Gaspar Graţiani-Vodă (1619—20), întîlnim numele, cel mai vechiu cunoscut al unui Şoltuz al Iaşului : e onorabilul *Grigorcea Lapte-acru*, care, împreună cu cei 12 Pîrgari ai sei, întăreşte vînzarea unei case din Uliţa Ungurească, din Iaşi, pe care a cumparat-o Marele Vornic de Ţara-de-Sus Nicoriţă, de la un Logofătul Witold, neamţ sau polonez după nume, cu preţul de 30 de taleri. Şi această vînzare se înscrie în *Catastihurile oraşului*, ceeace dovedeşte, pentru vremea aceea, o pricepută organizare a autorităţei Şoltuziei, dela care a decurs apoi, prin trecere in diferite forme, Primăria şi Consiliile Comunale actuale.

Explicarea cuvintelor Şoltuzi şi Pîrgari, o dă atît Haşdeu cît şi d. Xenopol ca venind dela *Scholtheisse* sau *Schultheiss*, şi *Bürger*, cuvinte nemţeşti, însemnînd cam tot acele atribuţii. (*Arhiva Istorică*, I, şi *Istoria Rom.*, II şi III).

Intr'un document dela Istrati Dabija-Vodă, din 1662, se glăsueşte Şoltuzului şi Pirgarilor din Iaşi, cari au „a striga la toate, zilele de tîrg, şi in zi de tîrg, să dee ştire tuturor slujitorilor şi neguţitorilor şi mişeilor ţarani, cine vor vinde dobitoc aice în tîrgul Iaşi, boi sau vaci, sau cai sau eape, sau

orice dobitoc, să aibă a da de o vacă vînzătoriul un lidvăş... şi cumpărătoriul alt lidvăş, şi de pre cal, eapă, cîte cinci bani buni, precum este bicina de vacă, aşijderea şi de la cîmp în toate sîmbete să aibă a lua cîte o *pecie* veri de vacă, veri de oae, veri mascur, etc". (*Uricariul*, X, 114).

Dar pe lîngă asemenea atribuţii, Şoltuzii şi Pîrgarii vor mai fi avut ei multe altele, şi mai ales unele de ram judecătoresc, dupăcum se vede şi în documentul ce l'am publicat în facsimile, îndărăt în pag. 25.

Şoltuzii mai păstrau cheile cetăţilor, după cît vedem din unele scrieri vechi; aveau deci şi o atribuţie militară în localitate. Aveau ei doar întreaga gospodărie a oraşului?

Ce s'a făcut în veacurile din urmă cu această instituţie şi această categorie de slujbaşi?, nu cunoaştem. Din acte şi cercetări atîta găsim, că înainte de sfîrşitul veacului 18-lea şi pe la începutul celui al 19-lea, ori de cîte ori se ia cîte o dispoziţie oarecare pentru o lucrare de edilitate orăşănească, ca aducere de apă, reparare de străzi, saparea *hindichiului* (şanţul încunjurător al oraşului), igienă publică şi altele, acestea se ieu de însuş Domnul ţărei sau sfetnicii săi, cari îşi leg în chip pompos numele lor „spre pomenire în veci" de lucrările făcute.

Pe vremea lui Vasile Lupu funcţiona un *Agă al oraşului*, care avea *bardă* (halebardă) *şi băţ*, pentru a da lovituri acelora cari ar umbla beţi în public sau ar comite vre-un scandal (poliţie); dar tot el cîntăreşte *după taxă* toate *lucrurile de mîncare*, care se vînd de *precupeţi* (autoritate comunală). (*Paul de Allepo*).

La începutul veacului al 18-lea în oraşul nostru paza specială a ordinei, este încredinţată tot unui *Agă*, ce închipuie pe *Poliţaiul* sau *Prefectul de poliţie*; el este ajutat de un *Căpitan de Darabani*, sau *Căpitan de Călăraşi*, cari fac o slujbă cam egală cu acea a Comisarilor poliţieneşti şi a Sergenţilor de stradă de astăzi. Toţi aceştia la un loc îngrijesc şi de îndestularea publică, de dreapta cîntărire a alimentelor şi de alte daravere, cari aparţin actualmente autorităţilor comunale. *Vornicii*, *Logofeţii*, *Hatmanii*, *Armaşii* etc., ieu şi ei din cînd în cînd măsuri de ordine sau de gospodărie, în interesul special al orăşenilor.

In 1554 *Pîrcalab de Iaşi* e un Spancioc. (*Uricarul*, *XIV*, 87). Cronicarul Ureche ne vorbeşte de un *Agă*, *ispravnic pe Darabani şi pre Tîrg pre Iaşi giudeţ* în vremea lui Alexandru-cel-Bun. (1400...) (*Letop*, I. 131). Se mai pomineşte de un *Vel-Agă*, (*Ib.*, III, 302), de un *Vel-Căpitan de Iaşi*, (*Ib.* 303). Un Vasile Cogălniceanu e *Vel-Căpitan de Iaşi*, în 1700. (*Uricariul*. XXIII, 260 şi *Letop.* III, 174). Mai erau şi *Căpitani Ageşti* în 1742. (*Manuscris. Acad. Rom.*, 228 v). Un Costache Purice a fost *Agă* în Iaşi, în 1744. (*Letop.* III, 217). Un Vasile Balş e *Căpitan Mare de Iaşi*. (*Ibid.*, 206).

Se mai află tot pe atunci un aşezămînt de ordine comunală: *Casa* sau *Naziria Doftorilor*, care are grijă de sănătatea cetăţenilor ieşeni.

*

Cele mai vechi lucrări edilitare cunoscute la începutul veacului al 19-lea.

Cînd la 1802 întră în scaunul ieşan Alexandru Moruzi-Vodă, acest cîrmuitor, ceva mai cu durere de inimă de ţara şi locuitorii ce era menit să administreze, începe a se îngriji mai de aproape de soarta oraşului, luînd cîteva măsuri de edilitate şi ordine publică comunală.

„Acest Domnitor de cum s'a aşezat pe scaun, ne istoriseşte Man. Drăghici, (*Istoria Moldovei*, II), a început a lucra, nu *Domneşte, de pe tandur*, precum se zice la noi, ci gospodăreşte, urmărind însuş toate lucrările de aproape; mai întăi s'au apucat de reparaţia Curţei... Apoi au început şi alte lucrări în oraş, precum *aducerea apelor* ce lipsea mai cu temei, fiind cîteva cişmele numai din vremea *Ghicăi*, şi acele necăutate găsinduse, la vreme de secetă poporul *se usca de sete*; spre acest sfîrşit aducînd suiulgii meşteri din Ţarigrad, au îndreptat cursul multor *izvoară mari dela Ciric în Iaşi*, cu greu suindule încă pînă la al doilea rînd al *cerdacului dela poarta Goliei*, şi de acolo prin multe ţevii le-au împărţit prin ogrăzile boereşti şi la drumuri, după trebuinţa comunităţei. Acel cerdac sau *keosc*, depozitul de ape, şi pînă astăzi este ca un monument al lucrărilor sale, dar foarte rău ţinut, cînd atunci după săvîrşirea lui, împodobindu-se de Alexandru-Voevod, cu *îmbrăcămintea Domnească de postav roş*, sluji de cea mai mare mulţămire tîrgoveţilor din oraş, şi mai ales boerimei, care mergea dela amiază îndesară regulat cu familiile lor, *de lua dulceaţă cu apă rece*, din gura leului, ce curgea ca din un cataract în urna cea de peatră.

Au mai scoborît, el, continuă Drăghici, şi *alte ape dela Copou*, spre îndestularea părţii de sus a Iaşului, şi aceste izvoare pănă acum încă circulează în tot cuprinsul acestui oraş, prin îmbunătăţirile adăogite de Mihail-Vodă Sturza.

După aceasta *vazînd starea cea nesuferită a uliţilor*, pe care nu era chip a umbla trăsuri în vremea glodului, din pricina săpăturilor de cară şi a trăsurilor, ce se face mai ales toamna, la întoarcerea cărăuşilor din Ţara-de-gios, că numai o bucăţică din uliţa mare era podită delaolaltă cu grinzi de stejar, puse de-a curmezişul,

din poarta Curţii pînă la Sfîntul Neculai-cel-sărac, şi Podul-vechiu, până la Vamă, iar celelalte uliţe unde şi unde avea cîte puţine podele îngropate în pămînt şi putrede, încît chiar însuş Moruzi la întrarea sa în Iaşi cu Doamna, mai gios de Curte, drept Sfîntul-Constantin, s'au înglodat în un tău, de unde abea i-au scos trăsura cu boii. Atunci s'au apucat şi de îndreptatul uliţilor, unile pardosindu-le cu lemn, altele cu moluz dela Curte, oborînd totodată multe barace şi foişoare, sau cerdace *ce atîrnau până la giumătate de drum*, din care unele povărnite şi surpate din vechime, era numai să cadă asupra trecătorilor; apoi s'au înfiinţat şi *Nazîrie de poduri*, o slujbă *foarte bănoasă*, ce au ţinut până la introducerea Reglementului, aprovizionată fiind cu tot ce trebue spre înfrumuseţarea oraşului în această privire, avînd adecă sate întregi scutite de nazîrul, şi pădurile toate în dispoziţia sa, de unde vrea ca să tae.

In slujba aceasta să rândueau numai din boerii acei mari, şi agiunseră treaba *de se folosi un Efor până la 100.000 lei pe an.*

Mai pe urmă au regulat Moruz şi *iluminatul uliţelor*, aşezindu-se *fînare la toate 25 case, şi culuccii* prin răspintini *pentru ţinerea bunei rândueli*, fiind mai înainte foarte ră rânduealâ, despre această pricină, atârnînd luminatul de îngrijirea dughenilor, îndatoriţi fiind fieştecare să pue o lumină la fereastă ca să lumineze uliţa, şi nici o statornicie nu să păzea; iar culuccii sau custodii a oraşului, permeninţă, s'au pus din mahalale cu chizăşii, şi i-au dat supt ascultarea lui *Vel-Căpitan, cel întăi zapciu după Aga*, îndatorindu-l să ţie *buna rînduială şi paza fanarilor.* Afară de *trei străji* ce au hotărît să *umble necurmat toată noaptea în oraş*: a Curţii Gospod, compusă de Neferi sau Arnăuţii ogeacului, supt ocârmuirea lui Deli-başa, sau unui din subalternii săi, cu care de multe ori merge şi Cămăraşul cel mare sau Domnul, în straie arnăuţeşti; al 2), a Hătmăniei, ce ave asupra sa *numai mahalalele*, şi aceea se compunea iarăşi din Arnăuţi, din Seimeni şi din Bulubăşei, supt ascultarea lui *Baş-Bulubaş*, sau a Vatavului de Hătmănie, ce era ca *Director slujbei aceştiea*, dar de cele mai multe ori merge şi Hatmanul însuşi; şi al 3), a Agiei, alcătuită din *Roşi*, din *Lefecii* şi din tîrgoveţi, cu Vatavul de Lefecii, şi *Aga*, în locul căruea merge *în lipsă Vel-Căpitanul*, care *strajă a Agiei nu are voe să treacă în mahalale*, decît prin uliţele oraşului".

Dar Moruzi-Vodă n'avu parte de o domnie mai lungă şi nu'şi putu continua lucrarea începută de edilitate, sau de statornicire a unei gospodării şi a unor gospodari comunali, în afară de *nazîria podurilor*, căci la 1806 Ruşii ocupară Iaşul, şi în atare împrejurare nimene nu se mai gîndi la îmbunătăţiri sau înfrumuseţări în oraş, ci numai de averea şi viaţa sa.

Prin 1808 găsim *Vel-Căpitan de Eşi* pe Toader Borş.

Cînd ţara se răcori de străini şi întră în scaun Scarlat Calimah, pela începutul lui 1813, se puse şi acesta pe oarecari reforme şi îmbunătăţiri comunale.

*

Ţidula (Regulamentul) lui Vodă Calimah, din 1813, pentru lucrările orăşeneşti.

In primul an al Domniei sale, la 6 Decembre 1813, Calimah institue prin o ţidulă Domnească, o *Vornicie a Obştiei*, autoritate care, dupăcît credem, este cea dîntăi în ţară destinată să supravegheze în special edilitatea publică.

Ţidula aceasta a lui Calimah-Vodă, (*Uricariul*, I, 197), alcătueşte *„un rang de boerie*, sub numire de *vel-Vornic de politie*, carele să fie socotit în rînduiala celorlalţi vornici ai Divanului, iar rîndul (atribuţia) acestei Vornicii urmează astfel:

1. *Asupra zidirilor ce se fac* în oraş, nefiind nici o alcătuire de rînduială, pentru muşterii, lucrători, şi pentru cei ce urmează alişverişuri, cu faceri şi cărătură de materii la zidiri, este fără îndoire păgubire, şi pătimire către acei ce fac zidiri, dintre mulţi să face oprire împotrivinduse facerei zidirilor, care negreşit urmează spre împedobirea oraşului, ca să lipsască această pătimire, va fi îngrijirea vel-Vornicului de politie, alcătuinduse şi Architector al oraşului, şi avînd sub epistasia sa pe Architectorul, starostele de teslari, starostele de pietrari şi starostele de cărămidari, cu toţi meşterii lucrători. Aşa că oricine va voi a face din nou, sau a preface binale, tocmeală cu meşterii lucrători, şi plata măestriei să urmeze prin ştirea vel-Vornicului, luîndu'şi cel cu bineaua zapise încredinţate de către el. Vel-Vornicul va păzi ca nici unuia dintre cei ce vor face binale să nu i se pricinuiască sminteală sau păgubire, ţinînd la Vornicie condică de toţi meşterii lucrători, şi de toate zapisele de tocmeală ce vor face.

2. *Toate hotărîturile de locuri* din oraş, să se rînduiască numai de vel-Vornicul politiei, pentru ca el să dee îndreptare a fieşte-căria pricini de hotar ce va naşte, urmînd hotărîturele după rînduiala Divanului.

3. Fiind că *uliţele oraşului* din neprivighere, s'au strîmtorit din cea adevarată fiinţă a lor, vel-Vornicul se va îngriji a nu îngădui mai mult strîmtorirea uliţelor, dar mai ales întru prefacerea ce poate urma la aceste făcute binale sau din vechimea lor, sau din altă întîmplătoare pricină, va fi cu purtare de grijă ca în fieştecare vreme

şi la orice prefacere a binalelor, să-şi cîştige uliţele oraşului lungimea fiinţei lor, cu dreaptă linie care este cuviincioasă, şi neapărat de trebuinţă.

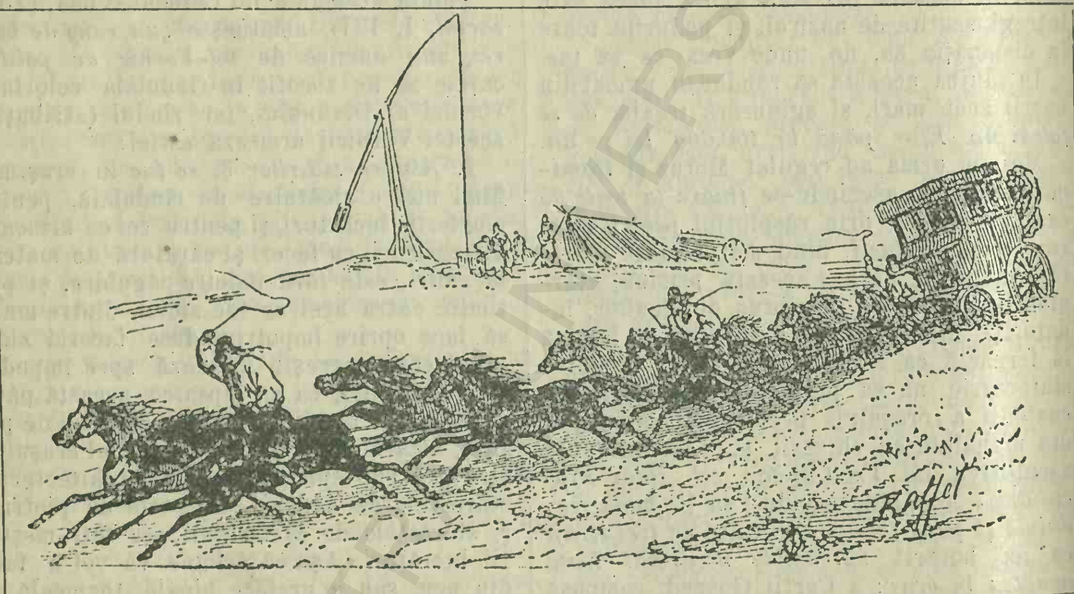
4. Fiind că din neîngrijirea *curăţeniei pe uliţe şi la mahalale*, urmează mai de multe ori *aprindere de boale lipicioase*, vel-Vornicul va avea această îngrijire, şi cu osebită socotinţă prin împărţirea tîrgului, şi prin oameni rînduiţi înadins, va fi în toată vremea cu purtare de grijă, a se afla oraşul întru curăţenia cuviincioasă, alcătuind punerea la cale prin oameni rînduiţi, ca pe fieştecare zi să aibă Vornicia înştiinţare de boalele şi morţile ce urmează între orăşeni, şi ca în toată vremea să urmeze socotinţă spre întimpinarea boalelor lipicioase, cînd s'ar întimpla.

Vornicia de poliţie, nu are să se atingă de îndatoririle ce *după vechiul obiceiu atîrn la priveghe ea Hătmăniei şi Agiei*, şi în acest chip se adaogă şi la Domnescul Divan un *Vornic mare*, care urmează a ave şi cuviincioasa leafă, întocma cu a celor alţi veliţi Vornici, şi spre sevîrşirea acelor ce atîrnă în epistasia acestei Vornicii, să *alcătuiască şi 30 Slujitori*, cu *un Zapciu* a lor, sub nume de *Căpitan*, care vor fi apăraţi de toate dările".

*

Numiri şi creări de servicii comunale, sanitare, statistice, de pază contra focului etc.

In acest post de *vel-Vornic al poliţiei* nu ştim cine se va fi aşezat din capul locu-

415. Poştalionul Moldovenesc în 1837. Desemn de Raffet.

lui, dar pe la începutul lui 1814 se vede ocupînd locul un *Hrisoverghi*, iar la 1 Decembre următor, găsim că se numeşte pe boerul *Dumitru Jora*. (*Condica Mitropoliei din Iaşi*, 128).

La 28 Fevruar acelaş an se numise pe spatarul Grigore Balş *Epitrop al casei Podurilor*, cărui i se hotărî o leafă de 600 lei pe lună.

In postul de *Vornic de Aprozi*, care are şi el amestec la buna rînduială a oraşului, şi care se îngrija mai ales de adunarea alegătorilor, cînd aceştia erau vreodată chemaţi a'şi da glasul, se numeşte pe tînărul eşit de curînd din şcoală, Mihail Sturza, ce mai tîrziu ajunge Domn.

Se publică în acest timp pentru cunoştinţa întregei obştii *Rînduiala pripasurilor vitelor* găsite sau rătăcite, şi *Rînduiala măsurilor* de capacitate şi greutate.

Mai găsim urmîndu'şi atribuţiile stabilite mai de mult, *Casa Doftorilor Poliţiei*, care fiind în „deficit" cu plata lefurilor lor, se învită pe Mitropolit şi Mai-Marii sfatului (?), să prevadă venituri noi, pentru ca deficituri să nu mai fie, ba încă să rămîe şi „ceva 'prisos, şi să se aducă şi un *gherah* (chirurg) cuviincios."

Deşi începuturi de pavare cu lemn a stradelor Iaşului se făcuse încă de pe vremea lui Lupu-Vodă, totuş nu era în Iaşi sub Calimah decît trei sau patru uliţi principale podite cu drugi lungi de lemn, puşi de-a curmezişul drumului. Calimah-Vodă rîndui o cercetare serioasă a veniturilor casei Podurilor, al cărei Epitrop era Vornicul Şerban Negel, frate cu Mitropolitul Veniamin Costache, şi dispuse să se cumpere 36.000 podele (grinzi), trebuitoare pentru a se pava 600 stînjeni domneşti din uliţele Iaşului, pe la locurile mai de trebuinţă. (*Uricariul*, I, 233).

La 1815 se ordonă facerea unui *recensiment*, împărţindu-se orăşenii de orce *limbă* şi *religie* în patru stări, cu aratarea şi de ce stăpîni ţin, afară de *Boerii, cari sînt cunoscuţi la Visterie.* Care a fost rezultatul acestui recensiment... nu ştim. (*Din Domnia lui Al. Calimah*, de V. A. Urechie).

Vornicul Obştiei, precum şi Aga, primesc poroncă a se îngriji de *pieţele publice*, şi deci de *indestularea oraşului* cu cele trebuitoare locuitorilor, luînd măsuri contra *precupeţilor*, cari scumpesc lucrurile de ale mîncarei.

La 20 August 1815 Calimah poronceşte lui Neculai Roseti, *Aga de Iaşi*, să nu mai îngăduiască nimărui a face dugheană de lemn, ci numai de piatră şi de cărămidă, iar pentru cei ce vînd *praf de puşcă, holercă* şi *păcură*, să nu ţie decît o mică cîtime în dughenele lor, restul în pivniţe, prin mahalale.

Se hotăreşte tot pe atunci deschiderea unei uliţe (*Uricariul*, II, 13), între locul Bisericei Trei-Sfetitelor şi al Bisericei „Apusenilor, care s'a numit biserica Ungurească“, plătindu-se o despăgubire acestei din urmă, după cum se vede apoi în Hrisovul cu data de 16 Mai 1816,—lucrare

416. O vedere a Iaşului dela Copou, în 1845.

cu care s'a însărcinat pe Nicolai Hrisoverghi vel-Vornic al Obştiei.

Se iau măsuri pentru înlăturarea focurilor, dîndu-se poruncă Agăi oraşului să oblige toate Mînăstirile greceşti de a avea cîte şese căzi mari pline cu apă, cîte 6 căngi şi 6 topoare, şi deapururea să fie căzile pline şi toate celelalte gata spre întrebuinţare la caz de foc. (*Condica Mitropoliei*, 136).

In ce priveşte *Casa Epitropiei Doftorilor*, unde remăsese mai de mult un singur Epitrop în loc de doi, adecă Vistierul Iordache Roset, obştia reprezintată prin Mitropolit şi mai mulţi mari boeri, alege pe Vistierul Grigoraş Sturza ca al doilea Epitrop.

Se instituesc *lazareturi* pentru scoatorea în ele a celor atinşi de *ciumă*, care sbucnise atunci în ţară, înfiinţînduse anumite contribuţii atît dela negustori, Armeni şi Jidovi, cît şi dela boerii de toată mîna.

In Mart 1814 se institue o Comisie compusă din Vornicul Politiei Hrisoverghi şi doctorii *Plusc, Peţoni* şi *Eustaţiu*, care să inspecteze *spiţeriile*, să oprească de a se mai vinde droguri vechi şi netrebnice, şi *să nu se iee preţuri prea mari pentru doftorii*, în care scop să redacteze un anumit tarif. (*Calimah*, Urechie, 57).

La 4 Mai 1816, ţinînd samă de desele plîngeri ale locuitorilor Iaşului, cari pentru a'şi putea paşte vitele erau jăcuiţi de proprietarii mărginaşi, ce prin diferite chi-

puri încalcase imaşul orăşenesc, ce a fost hărăzit locuitorilor prin două precedente hrisoave,—rămase şi pănă astăzi în lucrare,—cel întăi dela Constantin Moruzi-Vodă, din 1779 Iunie 9, cel dealdoilea dela Alexandru Mavrocordat-Vodă, din 1786 Iunie 7,—Vodă Al. Calimah dă un hrisov de întărire acelor de mai sus, înfiinţînd din nou semnele de hotare vechi, ce se încălcase, şi dînd îndărăt pe toţi cei ce fără drept acaparase locul cetăţenilor ieşeni. (*Uricariul*, II, 22, 235 etc.).

Organizarea autorităţei Comunale pornită, după cum am aratat, la începutul veacului al 19-lea, n'a putut însă să meargă cu paşi răpezi, cum ar fi trebuit, căci ocupaţia ţărei şi mai ales a Capitalei sale, de oştirile străine, a împedecat orice bună pornire a Cîrmuirei sau a cîrmuitorilor, cari nu mai avură vremea, nici pare-se cheful, a se mai gîndi şi la regularea trebilor orăşeneşti.

Pănă la 1832, cînd Autoritatea Comunală urma să primească o constituire şi consfinţire definitivă, după impulsul Ruşilor ce guvernau ţara, abia dacă s'a făcut cîteva rînduieli de *păzitori de noapte şi de zi*, s'a sporit cîteva *fînare*, s'a instalat cîţiva *pojarnici*, două sau trei *cîntare* pentru obştie în pieţe, etc.

*

Primul Sfat Muniţipal şi Eforia Orăşănească.

Regulamentul Organic ce se redactă între 1830—1831, prevăzu între nouele aşezăminte şi legiuri cu care se înzestra ţara noastră, şi înfiinţarea unei autorităţi comunale, ce primi titlul de *Eforie orăşănească*.

La 1 Ianuar 1832 se aplică Regulamentul organic şi aceasta „fu o schimbare de decor complectă, care minuna în general pe public", zice Prinţul Neculai Sutzu, în Memoriul seu publicat în Viena, de Panaiot Rizos.

Atunci se istitue pe lîngă Agia sau Poliţia oraşului, în mod provizor, *un Sfat Muniţipal*, sub preşedinţia Vornicului Stefan Catargiu, menit să pregătească, împreună cu Aga oraşului, lucrările pentru instalarea definitivă a Eforiei Orăşăneşti.

Veni în sfîrşit şi vremea ca Iaşul, precum şi celelalte oraşe din restul ţărei, să primească o organizare comunală definitivă, spre a putea eşi din întunerecul, glodul, infecţia şi şandramalele de bîrne, stuh şi şindilă, în cari se proslăvea din vremuri neştiute, şi să urmeze, după pilda altor comuni din ţări străine, a se civiliza şi prospera.

Abia în 1833 autoritatea comunală, prevăzută în Regulamentul Organic, ia de drept fiinţă. Şi înaintea *Pravilei pentru închegarea Sfaturilor Muniţipale, care de acum se vor numi Eforii Orăşăneşti*, se publică următoarea precuvîntare:

„Guvernul luînd în privire că privigherea asupra tot ceea ce se atinge de fericirea unui oraş, nu poate fi mai bine încredinţată decît acelor cari cîştigă mai cu deosebire folosurile din el, şi dorind de a da atît oraşului Eşii, cît şi celorlalte oraşe a Prinţipatului, care nu sînt proprietate particularnice, o nouă dovadă a îngrijirei sale cei părinteşti, au socotit *a le dărui lor* dreptul ocîrmuirei înteresurilor, prin *Sfaturi Muniţipale*, alcătuite de mădulari alese dintre lăcuitorii însăşi a acelor oraşă, păstrînduşi Guvernul dritul de a priveghe ca mădulările fieştecăria muniţipalitate, să împlinească a lor datorie şi să nu întoarcă spre a lor folos particularnic, un drit care nu li s'au hărăzit *decît prin binele obştesc*." (*Dela Eforiei orăşăneşti*, No. 40/1833).

Pe aceste cuvinte lăudabile în formă, caşi în fond, faţă cu ceea ce era înainte, Capitala Iaşi primeşte o organizare specială, care îndrumă pe o cale nouă întreaga obştie.

Infiinţarea Eforiei votată de Obşteasca Extraordinară Adunare în cuprinsul Regulamentului Organic, şi aprobată de *Deplin-Inputernicitul Preşedinte al Divanurilor, Aghiotantul Gheneral Kisseleff*, la 14 Martie 1833, este pusă în lucrare printr'un ordin special al acestuia, cu data de 22 Martie, acel an, în cuprinderea următoare, pe care o traduc după un text francez ce'mi fu la îndemînă:

Cătră Sfatul Administrativ.

In urma ordinului ce am adresat Sfatului Administrativ, cu data de 14 Martie, sub No. 90, prin care i-am făcut cunoscut aprobarea nouei legi asupra Eforiei oraşelor (Municipalităţilor), dorind înainte de plecarea mea să aşez pe temelii puternice această instituţie importantă, şi să regulez mersul acestui serviciu şi mănuirea veniturilor Capitalei, am crezut trebuitor să hotărăsc următoarele:

Prin dreptul ce mi-am păstrat de a numi eu pentru anul întăi pe *Preşedintele Eforiei Iaşului*, numesc la această Preşedinţă pe *Spatarul Vasile Beldiman*. Indată ce va întra în slujbă acest Preşedinte, va lua cunoştinţă de nouele datorii ce-i sînt încredinţate, precum şi de starea de faţă a lucrurilor şi a nevoilor oraşului, şi să se îndeletnicească fără zabavă, sub direcţia Logofătului Trebilor din Lăuntru, de facerea Budgetului anului curgător.

Legea va fi tipărită şi publicată în toată întinderea Principatului, şi mai cu samă în Capitală, şi în acele din oraşe în care se poate pune în lucrare imediat, pentru ca să se poată păşi la alegeri, potrivit dispoziţiilor sale. In ceeace priveşte alegerea a

patru Mădulari şi a doi Candidaţi a oraşului Iaşi, Consiliul îndată după publicarea legei, va păşi la *chemarea alegătorilor* şi va hotărî ziua alegerilor în timpul cel mai scurt cu putinţă.

Intrunirea alegătorilor trebuind să fie, după art. 7 din lege, prezidată de Logofătul Trebilor din Lăuntru, sau de un Boier, rînduit de Domn, văzînd uşurinţa acestei din urmă închipuiri, am crezut trebuitor să numesc în acest scop pe *Vornicul Gheorghe Ghica.*

Cum după aceste dispoziţii alegerile, ce după lege ar trebui să se facă în Noembre, vor avea loc în luna lui April, ca să nu se supue unei schimbări aşa de apropiete un aşezămînt de curînd făcut, ci din potrivă să i se lese vremea trebuitoare pentru a se întări, alegerile de acum vor fi ţinute ca făcute mai înainte şi vor rămîne bune pînă la Noembre al anului 1834.

Trimeţind aceste măsuri Sfatului Administrativ, îl invit să se pue deîndată la îndeplinirea lor.

Preşedinte Deplin-Imputernicit al Divanurilor, Aghiotant de cîmp,

General Kisseleff.

Prin o adresă posterioară Generalul Kisseleff fixează leafa Preşedintelui Eforiei la 1000 lei pe lună. Din acest moment Eforia orăşănească ia fiinţă, urmînd a se constitui după alegerea mădularilor sau cilenurilor, conform dispoziţiilor speciale din Regulament.

La 24 Marte, Sfatul Administrativ al Principatului publică o proclamaţie către toţi locuitorii oraşelor, prin care le spune că „*o putere cu totul părintească va purta grijă, de aici înainte, pentru a voastră trebuinţă*"!

Prima alegere a sfetnicilor Eforiei avu loc la 11 April 1833, şi eşiră din urnă: *Alecu Cantacuzin, Toma Bantăş, Toader Boian* şi *Andricu Vizanti*, cari constituiră primul Sfat Municipal al Iaşului, sub preşedinţia Spatarului Vasile Beldiman.

*

Primul Budget al Eforiei Orăşăneşti.

Cea întăi lucrare la care trebuia să proceadă Sfatul acesta, era negreşit alcătuirea Budgetului pe anul în care se afla, căci fără aceasta nimic nu se putea porni, regula, nici proecta. Veniturile Eforiei fusese prevăzute de Obşteasca Adunare prin Art. XIX al Anexei Litera H. dela Regulementul Organic, spre a face faţă tuturor cheltuelilor ce aveau să ceară cele întăi lucrări de edilitate, de care oraşul atunci avea aşa de mare şi de grabnică trebuinţă. La aceeaş legiuire se alătură şi un proect de budget al cheltuelelor ce urma să facă Eforia, îndată după instalarea ei.

Din acest proect, însumînd cifra totală de 249,560 lei vechi, se destină prin lege următoarele cheltueli mai interesante:

		Lei peste tot:
1.	Pentru rîdicarea planului Eşului	6,000
2.	„ curăţirea oraşului	49,560
3.	„ luminarea oraşului	42,200
4.	Măsuri feritoare de foc (tulumbagii etc.) . . .	30,800
5.	Ţinerea poliţiei (cioclii, hornarii, tăetorii de ghiaţă şi ciinerii)	54,000
6.	Statul Sfatului orăşănesc şi al Poliţiei	35,900

Lucrările începură. Eforia luă îndată măsuri pentru tocmire de curăţitori, atît manuali cît şi cu carul, ai podurilor şi pavelelor oraşului, de pompieri şi instrumente pompiereşti, de hornari, fanaragii, ciocli, cîineri, păzitori de zi şi de noapte; pentru regularea stărostiilor şi alegerea Mai-Marilor staroşti: pentru dregerea şi facerea din nou a pavelelor şi podurilor; pentru desfiinţarea baratcelor şi lărgirea uliţelor; facerea şanţurilor şi caselor de rohatce; mutarea căsăpiilor de pe apa Calcainei la Bahlui şi curăţirea matcei pîrăului; pentru darea în otcup a veniturilor date Comunei; pentru pioţe şi îndestularea publică, cum şi controlul calităţei alimentelor; şi, însfîrşit a tuturor lucrărilor de interes local şi obştesc, de care pînă atunci nu se îngrijise aproape nimene, petrecîndu-se totul după întîmplare şi fără nici o regulă sau control.

Din an în an Eforia orăşenească îşi sporea lucrările, luînd necontenit măsuri pentru îndestularea, însănătoşarea şi înfrumuseţarea oraşului. Membrii Sfatului, cari urmau după lege să se schimbe în fiecare an, căutau să lucreze în scurtul lor termen cît mai mult şi cît mai bine; dar cerinţele oraşului erau mari şi mijloacele ce i se puneau la dispoziţia Sfatului puţine. Aşa vedem că Budgetele oraşului, pe cei întăi ani dela constituirea Eforiei, stau într'o cumpănă nu tocmai favorabilă, şi nu dau mare pas celor ce voiau să facă pentru Comună, atîta cît socoteau că este trebuitor sau neaparat.

*

Diferite Budgete ale Eforiei şi lucrările ce urmară.

Pe anul 1833 veniturile Eforiei le găsim calculate la 164,317 lei vechi, sumă care este depăşită la cheltueli la sfîrşitul anului, cu 39,268 lei şi 117 bani. (*Analele Parl. ale Rom.*, IV). In 1834 Eforia are la venituri 206,364 lei vechi, iar la cheltueli 235,208. (*Demidoff*). In anul 1835 găsim venituri de 340,018 lei 30 bani. (*Trei bani vechi*, valorau *o para* în cursul visteriei de pe atunci. Un leu nou valorează trei lei vechi şi 10 parale cursul fiscului, sau trei lei cinci parale cursul pieţei). In anul 1836,

417. **Plan ichnografic al oraşului Iaşi, fă[…]**

Dedicat Alteţei sale Serenissime Monseniorul Principe Domnitor […] Grigoriu Suţu, de către prea-umilitul şi prea supusul servitor Ios[…]

Bisericile numerotate şi denumite în planul de mai sus:

1. Bis. Sf. Constantin.
2. „ „ Andrei.
3. „ „ Neculai-cel-mare.
4. „ „ Trei-Erarhi.
5. „ Ungurească.
6. „ Mitropoliei.
7. „ Dancu.
8. „ D. Mărioara (Sf. Gh.).
9. Bis. Talpalari.
10. „ Banu.
11. „ Sf. Neculai-cel-sarac.
12. „ S-lor Voevozi.
13. „ Toma-Cozma.
14. „ 40 Sfinţi.
15. „ Buna-Vestire.
16. „ S-ta Paraschiva.
17. „ Sf. Spiridon.
18. „ „ Haralamb.
19. „ „ Ştefan.
20. Bis. Vulpe.
21. „ Sf. Atanasie.
22. „ „ Teodor.
23. „ „ Ilie.
24. „ „ Dimitrie.
25. „ Răzoaea.
26. „ Sf. Ioan-T.-de-sus.
27. „ Vovidenia.
28. „ Golia.
29. „ Curalari.
30. „ Sf. Panteleimon.
31. Bis. Albă […]
32. „ Bărb[…]
33. „ Bărnov[…]
34. „ St. Ioan […]
35. „ St. La[…]
36. „ S-ta V[…]
37. „ Sf. Sa[…]
38. „ Armen[…]
39. „ St. Ne[…]
40. „ St. V[…]
41. „ […] Bis. Nicoriţa.
[…] „ S-ţii Voivozi.
[…] „ St. Dimitrie-Misai.
[…] „ S-ţii Voevozi-Tatar.

[…]ră de aceste biserici, […]ai văd şi altele pe plan, […] nedenumite.

[…]st plan, copiat după […]riginal ce ar fi fost în […]area L.-ColoneluluiDimitrie Papazolu din Bucureşti, s'a donat Bibliotecei Centrale din Iaşi, de Scarlat Pastia, în 1 (13) Sept. 1897, spre „a fi pastrat cu scumpatate, ca să rămînă generaţiei viitoare ca singur document constătător stărei de atunci a Iaşului“.

---

venituri sunt 353,219, iar cheltueli prevăzute 284,558. (*Demidoff*). Pe 1837 se rîdic la 456,903 lei 54 bani,—un fel de spor înbucurător de odată; însă în anul următor 1838 observăm că asemenea spor se micşurează, veniturile însumînd numai 338,216 lei 22 bani, cheltuelele prevăzute fiind de 226,546 lei 30; apoi în 1839 ele scad încă la 297,792 lei 30 bani. Abia în anul 1846 găsim un spor mai simţitor în budgetul Eforiei, cînd suma veniturilor se evaluează la 552,356 lei 31 parale. In 1852, le găsim urcate la 788,545 lei 5 bani.

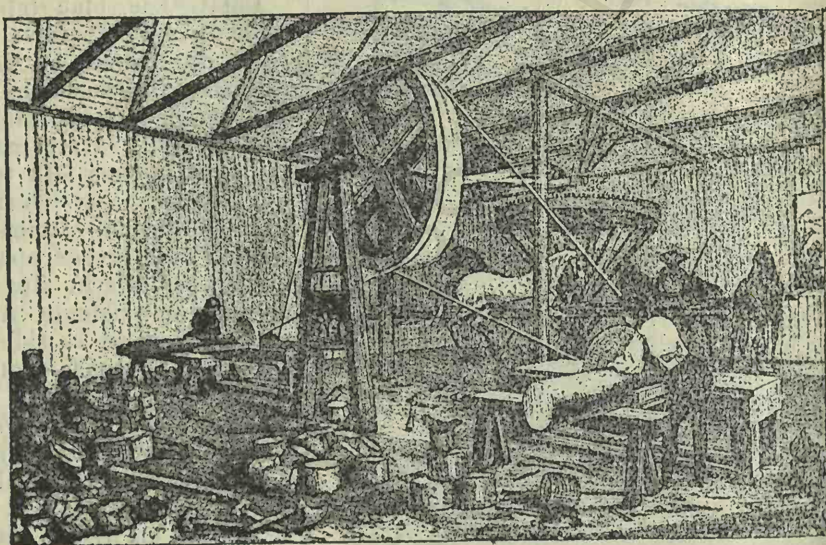
Cheltuelele, bine înţeles, cresc sau descresc în aceeaş ordine cu veniturile, însă chiar din primul an deficitele încalec socotelele casei comunale, şi merg progresînd şi sporind datoriile Eforiei, care este nevoită, negreşit, să recurgă la împrumuturi.

Pentru a face faţă trebuinţelor absolute ale obştiei, cît şi feluritelor havalele ce se mai dădură în sarcina Eforiei, guvernul fu silit să acorde noui resurse oraşului, creîndu-se diferite alte taxe sau sporindu-se pe cele existente. Astfel găsim că budgetul eforicesc se ridică în anul 1859 la respectabila sumă, pentru vremurile acele, de 2,216,115 lei $10\ ^5/_6$ parale, iar cheltuelile la 1,592,516 lei $29\ ^2/_6$ par. (*Relaţie despre starea actuală a Municipalităţei din Iaşi pe* 1859). In 1861 veniturile sînt înscrise pentru suma de 2,441,080 lei $35\ ^1/_6$ parale.

In curs de 31 ani, cît ţinu administrarea prin Eforie (1833—1864), multe lucrări se organizară şi se prefăcură în oraş; vom cita cîteva din cele mai principale: Se prefăcu sistemul luminatului fînarelor, din lumînări de său în lampe cu oloi, apoi cu petrol. „Schimbarea iluminatului oraşului cu reverbere (fînare) aduse dela Berlin, respîndea o astfel de lumină mare, încît s'ar putea ceti dintr'o departare de citiva paşi“. (*Alb. Rom.* No. 11/1843). Se stabili mai multe *cerdacuri* sau *catarge* înalte pentru pompieri, în diferite părţi mărginaşe ale oraşului şi se împărţiră în patru puncte posturile de pompieri, înzestrîndu-se cu tulumbe, săcăli, cai buni,—la început transportul săcălelor se făcea cu boi,—şi orice instrumente necesare; se înfiinţă un post de medic veterinar, luîndu-se măsuri serioase pentru combaterea epizotiilor; se regulă circularea trăsurilor publice şi tariful lor; se stabili un aiar pentru vinderea în pieţe mai ales a pînei şi a cărnei, lucru ce dădea mult de furcă şi „de vorbit“ atît Eforiei, cît şi din partea cetăţenilor. In privinţa clădirilor şi îngrădirilor, se înfiinţă un serviciu technic comunal pentru privigherea lor, spre a se face numai în anumite condiţii de aliniare, soliditate şi estetică, ceea ce pănă atunci nimenea nu observa. Barierile s'au înfiinţat încă dela 1832.

Fabrica de pavele de lemn.

Pavarea oraşului, după cum am spus, se făcea din timpuri vechi numai cu grinzi lungi şi groase de lemn, aşezate de-a curmezişul uliţelor principale, pe şarampoi groşi de stejar, restul fiind lasat fără nici o îngrijire; pela 1840—43, Eforia în unire cu *Comisia pavalelor*, ce era rînduită direct de guvern, iau măsuri pentru înlocuirea grinzilor cu bolovani de rîu, şi parte cu tumurugi ciopliţi în şese muchii, pentru care se stabili o anume *fabrică*. Se pare că acest din urmă sistem fu primit cu multă favoare de cetăţeni, căci, în *Albumul Istoric şi literar* pe 1845, un articol semnat K. N.,—probabil *Costache Negruzzi*, care în 1840—41 fusese Preşedinte al Eforiei, glăsueşte: „Se făcură mai multe cercări de pavare în aceşti din urmă ani; şoselele însă nu isbutiră; pulberea şi gropile ce se făceau în ele, asămănîndule cu o mare furtunată, desnădăjduia până şi pe cel mai curajos. Paveaua de bolovani, groaza femeilor ingreunate şi a barbaţilor pîntecoşi, spàtoria toţi caii şi hrentuia toate trăsurile. In sfîrşit paveaua de lemn e aceea ce se socoate mai bună şi mai nimerită. Bucăţi ecsagoane de o palmă de nalte, smolite şi aşezate pe un năsip aspru, alcătuesc o masă compactă pe care e o plăcere de a merge. Guvernul o priimi şi după un proect al Comisiei pavelelor, 4000 stînjeni lungime a uliţelor principale se vor pavela cu lemn şi 3000 stînjeni la mahalale cu piatră... Materialul e adunat, şi o maşină, purtată de patru cai, tae pe toată ziua cîte 1500 bucăţi...“

418. Fabrica de pavele de lemn.

Eforia mai ia măsuri pentru desfiinţarea breslei precupeţilor, cari scumpeau tot felul de alimente; pentru scoaterea afară din oraş a velniţilor, cărămidăriilor, dubălăriilor, fabricilor de său şi de alte rămăşiţi animale, cari infectau mahalalile şi dădeau loc la felurite boli; pentru plantarea Grădinei dela Copou şi a altor locuri virane fără stăpîni, de prin centrul oraşului. In privinţa cişmelelor şi fîntînilor publice se iau măsuri de curăţire şi îndreptare, şi, fiind că apa nu era destulă pentru tot norodul, se tocmiră meşteri şi se aduse instrumente pentru facerea de *fîntîni arteziene*, (*Dela Eforiei*, No. 85/1834), cari totuş nu dădură vre un rezultat satisfăcător.

Se iau măsuri igienice pentru îngroparea morţilor, care se făcea pela biserici şi fără nici o pază; se reguleazâ cursul monedelor, punîndu-se stavilă *zarafilor*, cari speculau după voinţă pe cei ce aveau nevoie să schimbe bani la ei,—întrucît pe atunci circulau în ţară tot felul de bani străini, numai romineşti nu. Se statornicirâ patru pieţe obşteşti pentru victualii şi uneltele de gospodărie, la *S-ta Vineri*, *St. Spiridon*, *Podul-Lung* şi *Sărărie*; se îndatori pe argintari a'şi pune ştemplu pe lingurile ce fac. (*Dela Eforiei*, No. 45/1836). Se luă măsuri contra *doftorilor mincinoşi* şi alţi *înşălători* de oameni; pentru desfiinţarea baratcelor, şi astuparea băltogurilor din oraş; deschideri de uliţi nouă şi darea de numiri acelor existente, etc.

*

Preşedinţii Sfatului Orăşănesc şi ai Eforiei.

Prin anaforaua Sfatului din 1851, Ghenarie 22, şi întăritura Domnească, s'a prefăcut numirea de *Eforie* în acea de *Sfat Oraşănesc*. (*Manualul Ad-tiv*, I, 127).

In acest timp mulţi cetăţeni au fost chemaţi să compue sfaturile orăşăneşti, sau să le presideze. Intre aceşti din urmă găsim, după Spatarul *Vasile Beldiman*, cel întâi Efor numit, pe *Alexandru Cantacuzin*, preşidînd în 1835 şi 36; pe Banul *Iorgu Stavru* în anii 1837 şi 38; Spatarul *S. Adamachi* în 1839; Spatarul *Costache Negrutţi* în 1840 şi 1841; Maiorul şi Cavalerul *Gheorghe*

Carp în anii 1841—44; Colonelul *Iacobachi* în 1845 şi 46; Comisul *Toma Bantăş* în 1847 şi 48; Postelnicul *Iacovachi*, dela 11 Nov. 1848; (*Alb. Rom.* No. 90/1848); *G... Roset* în 1849; Vornicul *Alecu Ghica* şi Spatarul *Neculai Istrati* în 1850. La 17 April 1851 găsim President al Eforiei, (iscăleşte ca atare), pe Postelnicul *K. Burghele*, şi apoi pe Aga *C. Voinescu*; pe *Neculai Tacu* în 1852, Aga *Iancu* (ori *Grigore*) *Drăghici* în 1853 şi 1855—58; *D. Kracti* în 1854; Aga *Teodor Codrescu* în 1859—1861; Vornicul *Teodor Burada* în 1862 şi 1863. Iconomul *Andrei Bănescu* în 1863, şi în fine *Mihail Idieriu* în 1864, care face loc celui întăi Primar al Iaşului *Dimitrie Gusti*.

419.

b. Primăria, Edilitatea și Finanțele sale. 1865—1914.

420. Intrarea în Strada Stefan-cel-Mare.

In baza legei pentru Comunele urbane şi rurale, din 31 Martie 1864, autorităţile comunale existente trebuiră să iee o nouă formă, şi oraşele să primească o administraţie specială, organizată pe alte baze de cît cele din trecut.

Prin această lege Sfaturile Orăşăneşti iau denumirea de *Primăria Comunei*, numărul sfetnicilor sporeşte considerabil, iar datoriile impuse Capilor comunelor, Primarilor, se lărgesc şi se adaug pe lîngă cele atribuite vechilor Preşedinţi.

In sarcina nouelor Primării se dă prin lege îngrijirea de *cult*, *biserici* şi *personalul clerical*, de *neputincioşi* şi *copii găsiţi* în comună, *de şcoli* pentru tot felul de învăţături, de *pază contra focului* şi a *rău-făcătorilor*, de *bolnavi* sau de *cei scăpătaţi*, de *îmbunătăţirea rasei vitelor*, *plantaţii*, înlesnirea *căilor de comunicaţie*, supraveghere *igienei* şi a *îndestulărei publice*, etc.

Se procede imediat la chemarea unor noi Administratori comunali, prin convocarea cetăţenilor alegători pentru ziua de 26 Iulie 1864.

In acea zi, cetăţenii ieşeni întrunindu-se, alese cel întăi Consiliu Comunal, care se compuse din următorii 17 membri: *Dimitrie Gusti*, *Dim. Zamfirescu*, *Al. Racoviţă*, *Ghiţă Hristofor*, *Teodor Tăutu*, *Iconomul Emanoil Tighineanu*, *Dr. P. Lochman*, *Neculai Măcărescu*, *Costantin Panaitescu*, *Ioan A. Ionescu*, *I. I. Vasiliu*, *M. Idierul*, *Teodor Boian*, *C. Balaiş*, *Gh. Dulcescu*, *Teodor Codrescu* şi *Scarlat Pastia*.

Guvernul avea dreptul prin legea comunală a alege însuş pe Primar şi Adjutoarele sale, din sinul Consiliilor comunale, şi numi astfel în ziua de 23 August acel an, Primar pe *Dimitrie Gusti*, iar Adjutoare, şese la număr, pe *Al. Racoviţă*, *Gh. Hristofor*, *T. Tăutu*, *Dr. Lochman*, *N. Măcărescu* şi *T. Boian*. Cea întăi grijă a nouei autorităţi fu de a întocmi Budgetul comunei, pe anul în care urma să înceapă *lucrarea* sa.

Voiu schiţa aicea pe scurt, activitatea

421. Dimitrie Gusti.

Administraţiilor ce s'au succedat în capul Comunei Iaşi, arătînd numai faptele cari es din obicinuitele lucrări zilnice, precum şi mijloacele financiare de cari au dispus

fiecare Administraţie, cu excluderea chestiei aducerei apei pentru alimentarea oraşului, care o voi espune deosebit.

Budgetul pe anul 1865 se votă de Consiliul Comunal şi se aprobă de guvern, întrunind la venituri suma de 1,909,205 lei vechi 34 parale, iar la cheltueli 2,667,699 lei vechi 8 parale, deci... cu un deficit respectabil de peste 783,000 lei vechi, pentru acoperirea căruia Comuna se văzu nevoită deodată să recurgă la *împrumuturi*.

In primul an de administrare puţine lucruri de samă s'au săvîrşit. Primarul Gusti, om foarte popular şi iubit de cetăţeni, avu grija mai specială de a pune oarecare ordine în privinţa vînzărei alimentelor, a dregerei uliţelor şi cişmelelor, a curăţirei oraşului şi alte asemenea trebi de gospodărie comunală.

Disposiţia mai de samă ce luă în acest an, fu aceea de a planta locul sterp din strada Lăpuşneanu, peste drum de biserica Banu, azi Berăria Bragadiru, ce servea de depozit al gunoaelor aruncate din împrejurimi. El înfiinţă acolo o frumoasă grădină, numită mai apoi *Grădina Primăriei*, la care mai adăugi un loc cumpărat dela Gheorghe Coroi, cu preţ de 1500 galbeni, şi făcu în ea o florărie, un bufet şi un chioşc pentru muzică, ce urma să cînte pentru distracţia publică.

In anul următor 1866, Budgetul comunal prezintă la venituri 1,884,850 lei vechi 3 parale, dar cheltuelele se rîdic la 2,412,605 lei; vechi 23 2/3 parale. Deci iar deficit şi iar împrumuturi. Şi nici prin budgetul acesta

422. Teodor Tăutu.

423. Ion Antoniadi.

nu se prevăzu vre o lucrare nouă de samă pentru edilitatea publică, ci toate alocaţiile priviră numai mersul zilnic al nevoilor oraşului, funcţionari, iluminare, pază, reparări de pavaje etc.

La 5 Decembre 1866 în locul lui Gusti se numeşte Primar consilierul *Teodor Tăutu*, care ocupă această demnitate pînă la 26 Iunie 1868. Pentru anul 1867 Budgetul comunal însumă la venituri sumă de 2,226,572 lei vechi 15 parale, iar la cheltueli 2,850,875 lei şi 28 parale; un neajuns de 624,303 lei 13 parale. Intre alte cheltueli prevăzute în acest budget, fu şi suma de 200,000 lei vechi pentru edificarea unui Teatru Comunal, pe locul vechiului Teatru din piaţa Primăriei, care se cumpărase de Comună cu suma de 120,000 lei, din cari 52,982 din casa Comunală, iar restul s'a plătit de Stat, conform unui vot al Adunărei leginitoare. Totuş lucrarea nu a început din diferite pricini, şi mai ales din lipsa de planuri. Dim. Gusti fiind pe atunci Ministru al Cultelor, a însărcinat pe un architect Bourelly, să facă un plan pentru Teatrul ieşan; planul s'a făcut şi el păru excelent; dar mijloacele Comunei fiind neîndestulătoare pentru realizarea acestei clădiri, lucrul rămase în părăsire. Se mai alocă o sumă de 23,000 lei pentru facerea recensimîntului populaţiei, 3,200 lei pentru înfiinţarea unei grădini lîngă mînăstirea Bârnovschi etc.

La 3 Septembre 1868 ocupă scaunul de

424. Gheorghe Beldiman.

Primar al Iaşului *Ioan Antoniadi,* funcţionînd pînă la 2 Iunie 1869.

Budgetul pe 1868 nefiind aprobat de guvern, Primăria a trebuit să se servească pentru acest an de budgetul anului precedent 1867. In cursul acestui an sumele de încasat de către Comună s'au rîdicat la 999,321 lei noi 97 bani, iar cele de cheltuit la 898,198 lei noi 69 bani; de unde rezultă un escedent în casă la finele anului 1868, de 101,123 lei noi 28 bani.

In budgetul ce Consiliul statuă pe 1869, veniturile şi cheltuelele se ridică la 1,257,562 lei şi 20 bani. Budgetul special al Pensiilor avu la venit: 15,495 lei 06 bani şi cheltueli: 800 lei. In acest an hotărînduse înfiinţarea *Gardei civice,* Consiliul comunal alocă pentru ea, cît şi pentru crearea unei *muzici a Gardei,* suma de 7,407 lei 40 bani, muzică ce s'a înfiinţat însă abia în 1870—71. Pentru clădirea Teatrului s'a alocat iarăş 60,000 lei noi, pentru o Cazarmă de pompieri în Păcurari 11,100 lei 10 bani etc.

La 18 Iulie 1869, revine în fruntea Primăriei *Dimitrie Gusti,* continuînd a funcţiona pînă la 18 April 1870. Budgetul ordinar pe anul 1870 însumă la venituri: 1,490,347 lei 97 bani, la cheltueli o aceeaşi sumă, şi cel al pensiilor 31,915 lei 76 bani venituri şi 800 lei cheltueli. In acest an se prevăzu o sumă de 1500 lei pentru ţinerea pe la diferiţi meseriaşi a zece *copii orfani şi saraci,* spre a învaţa meserii, pînă la înfiinţarea unei Şcoale de Meserii; se sfîrşi de facut grădina publică, pe locul viran de lingă biserica Bârnovschi, care se începuse din 1867, şi pentru care se cheltui vre-o 8000 lei; asemenea se mai cheltui cu reparaţiile, asigurarea şi subvenţia Teatrului Naţional o sumă de 51,918 lei, iar unei trupe de Operă Italiană i se acordă o subvenţie de 6,500 lei. Se alocă pentru clădirea Teatrului încă o sumă de 60,000 lei, spre a se forma un capital mai mare, iar pentru planurile necesare zidirei teatrului 5,000 lei, etc. In 8 Fevruar 1870 se înfiinţă Şcoala Comunală de Meserii.

Dela 25 Mai pînă la 25 Octombre 1870 ocupă funcţia de Primar al Iaşului *Teodor Tăutu,* pentru a doua oară.

La 24 Noembre 1870 se numeşte Primar al Iaşului *Gheorghe Beldiman,* care însă plecînd la Bucureşti ca să depue jurămîntul, muri grabnic, aşa că nu putu să ocupe nici o zi postul ce-i fusese încredinţat.

In locul lui Beldiman guvernul numi Primar pe *Constantin Christodulo-Cerchez* la 5 Decembre 1870, care funcţionă pînă la 7 Octombre 1871. Indată ce veni în capul comunei, Cerchez avu grijă a întocmi budgetul pe 1871. Suma veniturilor se fixă la 2,140,658 lei 57 bani, iar a cheltuelilor la 2,075,822 lei 75 bani, deci cu un escedent de 64,835 lei 82 bani. Pe lîngă lucrările obicinuite ale oraşului, Cerchez dispuse repararea şi prefacerea unor conducte de apă, înlocuind vechele oale de lut cu altele de fontă, pentru care alocă în budget o sumă de 98,000 lei. Subvenţia Teatrului Naţional o fixă la 33,500 lei, iar pentru clădirea Teatrului alocă o nouă sumă de 60,000 lei. Mai

425. Constantin Christodulo-Cerchez.

multe locuri pentru deschidere şi lărgire de strade, cum şi pentru înfiinţarea pieţei Halei, se expropiară; asemenea se mai făcu cîteva canaluri nouă, case de barieră, etc., iar pentru înfiinţare de cimitire comunale se alocă o sumă de 25,000 lei.

La 12 Decembre 1871 este numit Primar al Iaşului, pentru a treia oară, *Dimitrie Gusti*, funcţionînd până la 7 Mai 1872.

Budgetul comunal pe 1872 se echilibrează la venituri ordinare şi la cheltueli cu 1,876,682 lei 21 bani. Budgetul pensiilor 71,742 lei 17 bani la venituri, şi 2,663 lei 58 bani la cheltueli. Nici o îmbunătăţire mai de samă nu se face însă în oraş în acest an.

In 17 Iunie 1872, Dl. *Nicolai Gane* ocupă scaunul de Primar al Iaşului, pe care-l ţinu până la 19 Mai 1876. Budgetul pe 1873 fu echilibrat la venituri cu 1,757,890 lei 89 bani, la cheltueli cu 1,751,116 lei 10 bani, dînd un escedent de 6,774 lei 79 bani. Intre principalele alocaţii ale acestui budget găsim sporită cifra cheltuelilor pentru Şcoala de Meserii la 61,707 lei, pentru facere de cimitire 10,000 lei, iar pentru plata datoriei contractate de Comună pentru expropierea terenului pe care s'a construit Hala 77,355 lei.

După tratativele urmate, Primarul Gane, închee o convenţie cu englezul W. O. Callender din Londra, pentru antreprisa lucrărilor de construcţie şi întreţinere a stradelor şi trotuarelor din oraş, prin care se stipulă să se paveze 40,000 metri patraţi de strade acoperite cu asfalt comprimat, 150,000 m. p. de trotuare cu asfalt varsat, 7000 m. p. strade cu piatră cubică extrasă din stradele principale ce urmau a se asfalta, 5000 m. p. de strade cu piatră cubică de gres nouă, 70,000 m. p. strade cu bolovani vechi şi noi, 15,000 m. p. şosele, etc., urmînd să se plătească antreprenorului pentru 1 m. p. stradă asfaltată 33 lei 44 bani, pentru 1 m. p. trotuar asfaltat 17 lei 48 bani, etc. O pătrime din lucrarea totală trebuia să fie plătită de Comună în numerar, iar restul în *obligaţii comunale*, amortibile în 15 ani, cu procent de 6 % pe an.

426. Nicolai Gane.

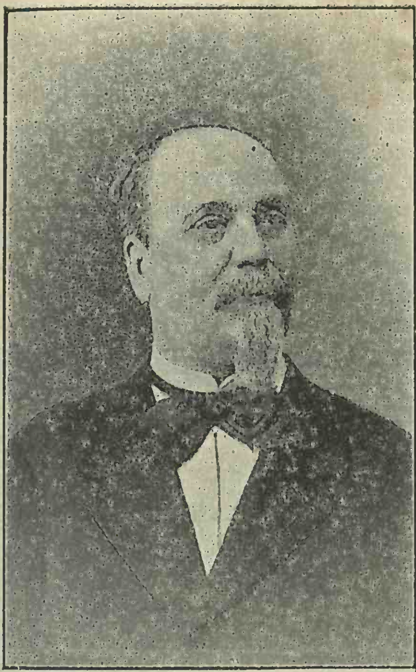

427. Grigore Tufescu.

Convenţia votată de Consiliul comunal în şedinţele dela 20 Noembre 1872, 14 Marte şi 14 April 1873, fu aprobată de Domnitor. Această lucrare schimbă aproape cu totul înfăţişarea întregului oraş; de unde, până atunci, Iaşul avea numai cîteva strade principale pavate cu piatră cubică, unele cu bolovani de rîu, iar cea mai mare parte nepavate, prin concesiunea lui Callender, mai toate stradele plane din centrul oraşului fură asfaltate; asemenea trotuarele din mai tot oraşul, cum şi o mare parte din străzile lăturalnice, ce până atunci erau lasate fără nici o îngrijire, fură pavate sau şoseluite, cu materialul ce se scoase din străzile centrale.

Tot în 1872 Consiliul comunal se ocupă cu *concesia iluminărei oraşului cu gaz aeriform*, adjudecînd-o asupra unui francez *Monnier*; dar acesta, în momentul punerei în lucrare a concesiei dispăru, fără a se mai putea da urmare acestei afaceri.

Guvernul construind cu spesele sale o *Hală* de zid şi fier, pe piaţa veche S-ta Vineri, o predă gata la 30 Martie 1873 pe

428. Scarlat Pastia.

sama Comunei, căreia nu a incumbat decît facerea expropierilor de terenuri necesare pentru lărgirea locului.

Moşiile afectate pentru imaş fiind împresurate de Stat fără drept, după o lungă corespondenţă şi stăruinţă, se încheie o transacţie între Comună şi Stat, votată şi de Corpurile legiuitoare, prin care cea dintăi renunţă la venitul ce i se cuvinea de la moşiile ce i se vor restitui dela epoca promulgărei legei, 25 Mai 1871, pînă la 23 April 1872, iar cel din urmă se obligă a plăti despăgubire pentru venitul acelor moşii pe doi ani, 23 April 1872—23 April 1874, cîte 47,000 lei pe fiecare an, asemenea sumă anuală urmînd să se plătească de Stat pînă cînd Comuna urma să între în posesia moşiilor sale arendate, *Aroneanu, Dancu, Frumoasa, Cetăţuia, Galata, Şorogari* şi *Cîrligul*, adecă la 23 April 1876.

Budgetul Ordinar pe 1874, are 1,923,024 lei 9 bani venituri şi 1,922,928 lei 11 bani cheltueli, cu excedent de 9598 lei; la Drumuri 648,092 lei 90 bani venituri, şi aceeaş sumă la cheltueli.

Budgetul ordinar pe 1875 fu fixat la cifrele: venituri 1,575,650 lei 15 bani, iar cheltueli 2,223,989 lei 08 bani; la Drumuri: 390,444 lei 10 bani venituri şi 628,091 lei cheltueli: la Pensii 25,030 lei 70 bani venituri şi 2,939 lei 92 bani cheltueli.

Budgetul pe 1876 înfăţişă la venituri: Ordinare 1,555,052 lei 29 bani, Drumuri 705,602 lei 48 bani, Pensii 31,730 lei 65 bani; la cheltueli: Ordinare 1,555,052 lei 29 bani, Drumuri 705,602 lei 48 bani, Pensii 2,027 lei 92 bani.

La 19 Mai 1876 în locul d-lui Gane, se numeşte Primar *Grigore Tufescu*, care funcţionează până la 10 Ianuar 1877.

Sub acest Primar, se opreşte a se mai face înmormîntări pe la bisericile din oraş, începînd dela 1 Septembre 1876, fixîndu-se în acest scop numai cimitirile Eternitatea şi Galata pentru Ortodocşi, Protestanţi şi Lipoveni: Armenii îşi făcură un cimitir deosebit în Tataraş, mai rămînînd a se scoate din oraş cimitirele Catolic şi Israelit, cari de fapt erau la marginile extreme ale oraşului.

In 11 Ianuar 1877 instalîndu-se un nou Consiliu Comunal, e numit Primar *Scarlat Pastia*, care funcţionează până la 3 Ianuar 1879.

Budgetul pe 1877 fusese dresat înainte de intrarea în funcţie a lui Pastia, cu o însemnată scădere faţă cu cel al anului precedent, căci la venituri avea: Ordinare 1.274,470 lei 44 bani, Drumuri 342,029 lei 71 bani, Pensii 2,027 lei 92 bani, *în total 1,618,528 lei 18 bani*; iar la cheltueli: Ordinare 1,271,555 lei 04 bani, Drumuri 403,534 lei 53 bani, Pensii 2,027 lei 92 bani; *total 1,677,117 lei 49 bani*,—presintînd deci un deficit de 58,589 lei 42 bani. Astfel fiind, în 1877 nu se putu face nici o lucrare esenţială, căci, zice Pastia în *Darea sa de samă* pe 1876—1877: „Finan-„cele Comunei aşa cum le-am moştenit, se „află într'o stare din cele mai zdruncinate, şi „cu toată bunavoinţă de care ne găsim a-„nimaţi, nu ne-am putut gîndi la vre-o îm-„bunătăţire oarecare".

Pastia se restrînse dar în reorganisarea serviciilor Comunale, îndreptarea finanţelor, economie ori unde se putea face, precum şi căutarea drepturilor Comunei in o sumă de afaceri litigioase, ce stăteau pendinte de multă vreme. Datoriile ce figurau asupra Comunei în acest an se urcau la *4,099,930 lei 25 bani*.

In 1877 se înfiinţă în Iaşi *Legiunea a XIII-a a Gardei Civice* şi Comuna trebui să înscrie între cheltuelile sale, o sumă de 19,960 lei pentru întreţinerea acestei Garde, plus 2,000 lei pentru Inspectoratul general. In vara acestui an se îngrădi şi plantă piaţa Beilicului, pe care în 1875 se rîdicase monumentul amintitor decapitărei lui Grigore Ghica-Vodă.

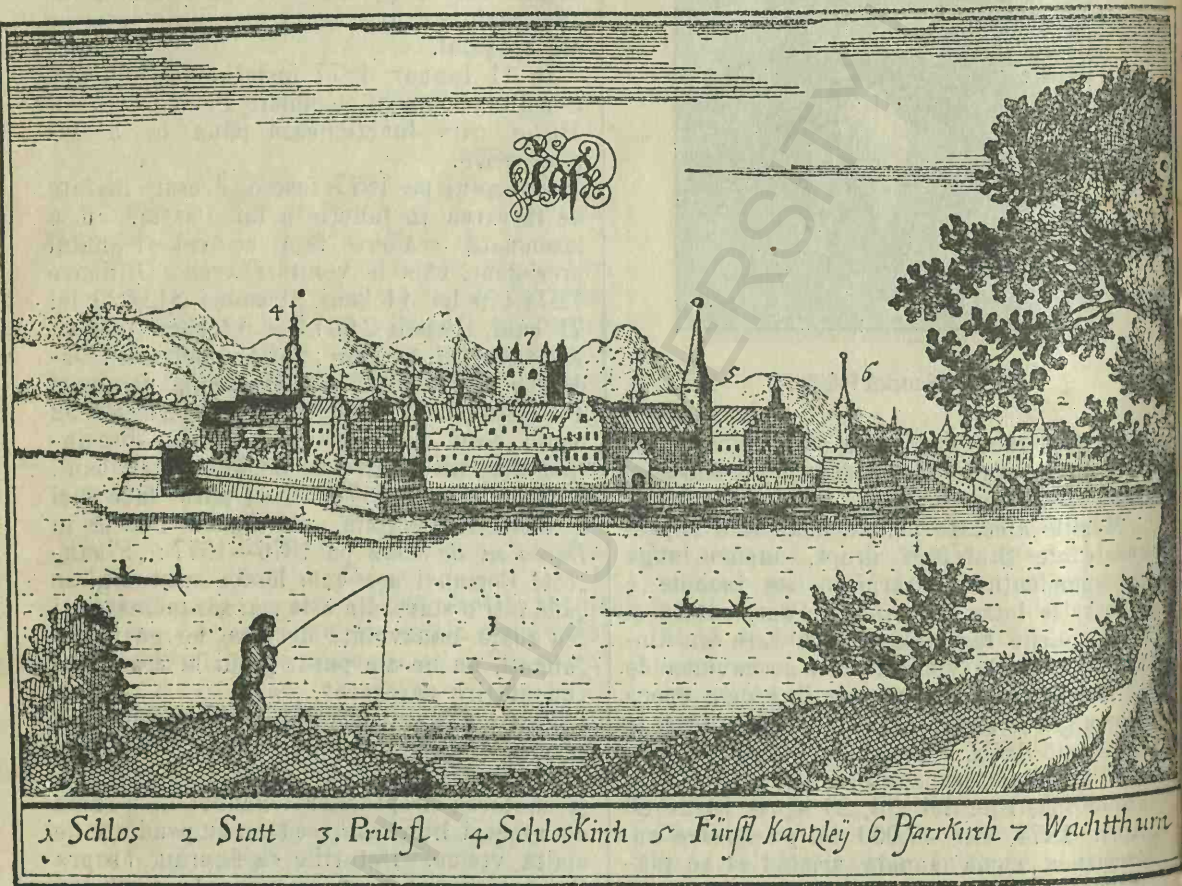
Scarlat Pastia donase Comunei, încă din 1868, un mare loc numit „via lui Dragoş" în Tataraş, pentru facerea unui cimitir comunal, la care s'a adaus în urmă o parcelă de loc cumpărată dela profesorul Măndinescu. In timpul cît fu Primar, Pastia dispuse plantarea şi regularea definitivă a acestui cimitir.

Incepînd în 1877 războiul Turco-Rus, şi

trupele ruseşti trecînd şi popăsînd adesea prin Iaşi, Primarul avu a se ocupa cu încartirarea acelor trupe, cît şi cu regularea rechiziţiilor pentru însăş armata romînă, care fu pusă pe picior de războ. Asemenea Primarul organiză o frumoasă primire la gară, cu prilejul trecerei Ţarului Rusiei Alexandru al II-lea pe cîmpul de luptă, cît şi la întoarcerea sa spre Rusia (6 Dec. 1877).

Budgetul Ordinar, al Drumurilor şi al Pensiilor pe 1878, însumă la venituri 1,445,296 lei 89 bani, iar la cheltueli 2,193,324 lei 15 bani; deci cu un deficit de 694,027 lei 04 bani, faţă cu care nu se putu face nici în acest timp vre-o îmbunătăţire de samă. La 1 Septembre 1878 datoriile ce figurau asupra Casei comunale se urcau la suma de 4,150,887 lei 65 bani.

In acest an se votă de Corpurile legiuitoare noui taxe comunale, sporindu-se şi o parte din cele existente, pentru ca din venitul lor să se poată echilibra budgetul Comunei. Războiul Ruso-Romino-Turc sfîrşindu-se, Primăria şi cetăţenii făcură o

429. Cetăţuia Iaşului (Curţile Domneşti) în veacul al 16-lea.

frumoasă şi entuziastă primire *Regimentului XIII de Dorobanţi*, care se întoarse din luptele dela Griviţa şi Plevna mai mult de cît înjumătăţit, in Ianuar 1878, dînduse un prînz copios pentru Ofiţerii Regimentului, şi un altul, în Piaţa Primăriei, pentru soldaţi şi grade inferioare.

In 4 Ianuar 1879 scaunul Primarului fu ocupat pentru a doua oară de *C. Christodulo-Cerchez*, care funcţionă pînă la 15 April 1879. Budgetul pe acest an (Ordinar, al Drumurilor şi al Pensiilor), prezintă la venituri: 1,445,296 lei 89 bani, iar la cheltueli suma de 2,139,324 lei 04 bani, deci un deficit simţitor de 694,027 lei 15 bani.

In cursul acestui an, Comuna fu aprovizionată cu o cantitate de 200 tone ţevii de spijă, pentru schimbarea conductelor de apă dela Ciric, şi s'a construit din nou cîteva cişmele, fară însă a se efectua nici o altă lucrare de samă.

Budgetul Comunei pe 1880 (Ordinar, al Drumurilor şi al Pensiilor), are la venituri suma de 2,635,236 lei 71 bani, iar la cheltueli suma de 2,556,038 lei 03 bani, cu un escedent de 79,198 lei 68 bani. Nici în acest an totuş, nu se făcu vre-o lucrare mai de samă, escedentul fiind aproape fictiv.

In Februar 1880 se numeşte Primar al Iaşului *Vasile Pogor*, care funcţionă pînă la 26 April 1881.

Budgetul comunal pe 1881 se presintă cu următoarele cifre: Ordinare 2,030,807 lei 53 bani, Drumuri 512,090 lei 50 bani, Pen-

430. Vasile Pogor.

sii 118,222 lei 32 bani la venituri; şi la cheltueli: Ordinare 2,030,807 lei 53 bani, Drumuri 1,008,212 lei 98 bani şi Pensii 18,442 lei 80 bani.

După stăruinţele Primarului Pogor, guvernul făcu să se voteze în April 1880, o lege prin care se lichidează faţă cu Comuna Iaşi, suma de 10,000,000 lei vechi, ce i-a fost votată încă de Constituantă, la

431. Leon Negruzzi.

29 Iunie 1866, ca despăgubire pentru perderea dreptului de Capitală. Prin această lege se cedează Primăriei Iaşului, un număr de nouă moşii, numite „ale Imaşului Comunal", şi anume: *Aroneanu, Copou* sau *Rediul, Cîrligul, Moara-Dancului, Şepte-Oameni, Cetăţuia, Tomeştii,* altă parte din *Tomeşti cu colinele* şi *Hlincea,* 13 vii din jurul Iaşului şi dela Cotnari, şi 85 diferite imobile, cu şi fără clădiri, atît în Iaşi cît şi în judeţ. Dar tot prin această lege se puse Comunei obligaţia de a vinde în loturi, la cultivatori şi industriaşi romîni, terenuri de pe moşiile ce i se ceda, în afară de imaşul ce era necesar să rămîe pentru uzul orăşenilor, iar venitul imobilelor cedate, să-l întrebuinţeze—după o propunere făcută în Cameră—pentru înfiinţarea în Iaşi a unui *Institut Politechnic,* şi alte aseminea insti-

432. Constantin Langa.

tuţii, şi prisosul... pentru lucrări de salubritate publică, aducerea apei etc. Consiliul Comunal găsi nefavorabilă pentru Comună clauza înfiinţării zisului Institut, care ar fi absorbit tot venitul imobilelor obţinute, şi dar nu voi să pue în aplicare legea, cerînd guvernului anularea clauzei aceleea.

La 27 April 1881 fu numit Primar al Iaşului dl. *Nicolai Gane,* pentru a doua oară, ocupînd această funcţie numai până la 23 Iunie, cînd guvernul numi în locu-i locţiitor de Primar pe *Ioan Ornescu,* care funcţionă până la 13 Octombre acelaş an.

La 14 Octombre 1881 se numeşte Primar al Iaşului pe *Dim. Gusti,* pentru a patra oară, care funcţionă până la 3 Fevruar 1883.

Gusti stărui să se reformeze legea celor 10,000,000 lei, şi reuşi ca să se voteze o

lege modificătoare, prin care se rîdică din sarcina Comunei înfiinţarea unui Politechnic, prevăzîndu-se numai ca să se deie o mai mare desvoltare Şcoalei de Meserii existente, complectînd-o cu noui ateliere pentru industriile de cari se simţea mai mare necesitate. Totodată moşiile cedate prin legea din 1880 fiind socotite de o mai puţină valoare decît cele 10,000,000 lei, la care Iaşul avea dreptul, Guvernul cedă Comunei încă şese alte moşii, şi anume: *Buciumii, Socola, Băicenii, Rusenii, Polienii* şi *Ezerenii*.

Budgetul pe 1882 fu votat avînd la venituri: Ordinare 1,287,907 lei 10 bani, Drumuri 447,056 lei şi Pensii 140,204 lei 22 bani, iar la cheltueli: Ordinare 2,369,530 lei 95 bani. Drumuri 1,318,644 lei 07 bani şi Pensii 24,013 lei 12 bani. Deficit 1,953,211 lei 92 bani!, ce urma să se acopere prin un împrumut.

In ziua de 3 Februar 1883 Consiliul Comunal este chemat pentru *întăia oară a alege* pe Primarul oraşului, şi majoritatea voturilor o întruneşte *Leon Negruzzi*, care ocupă scaunul de Primar pînă la 7 Decembre 1886.

Budgetul pe anul financiar 1883—84 se votează de Consiliu şi se aprobă de Minister, avînd la venituri: Ordinare 1,428,808 lei 36 bani, Drumuri 743,183 lei, a Milioanelor (moşiilor) 480,344 lei 84 bani şi la Pensii 399,090 lei 26 bani; iar la cheltueli: Ordinare 1,424,803 lei 36 bani, Drumuri 747,183 lei, Milioane 450,344 lei 84 bani, Pensii 35,880 lei 32 bani.

In timpul funcţionărei lui Negruzzi lucrări nouă însemnate nu s'au făcut în Comună, totul mărginindu-se în arendarea moşiilor obţinute dela Stat şi întreţinerea stradelor, canalelor, a conductelor de apă etc., aceasta după cum o justifică Primarul prin *Darea sa de samă* pe 1883 şi 1884, din lipsa de mijloace, cu tot escedentul închipuit la Budgetul pe 1883—84.

Datoriile Comunei la 1 Decembre 1884, insumau respectabila cifră de **6,496,795 lei.**

Budgetul comunal pe 1884—85, se evaluează cu totalurile următoare la venituri: Ordinare 1,328,957 lei 40 bani, a Milioanelor 464,023 lei 17 bani, Pensii 411,926 lei 92 bani; cheltueli: Ordinare 1,266,175 lei 52 bani. Milioane 239,660 lei şi Pensii 43,391 lei 16 bani.

Budgetul pe anul 1885—86 cuprinde la venituri: Ordinare 1,266,240 lei, Drumuri 533,538 lei, Milioane 333,704 lei 83 bani, Pensii 64,199 lei 43, bani; la cheltueli: Ordinare 1,266.217 lei 14 bani, Drumuri 1,086.355 lei, Milioane 258,540 lei şi Pensii 64,173 lei 51 bani.

Tot sub Primariatul lui Leon Negruzzi se votă şi Budgetul pe anul financiar 1886—87, care conţinu la venituri: Ordinare 1,257,580 lei, Drumuri 562,938 lei, Milioane 310,739 lei 65 bani, Pensii 457,591 lei 50 bani; la cheltueli; Ordinare 1,236,778 lei 92 bani, Drumuri 561,325 lei, Milioane 308,420 lei şi Pensii 50,991 lei 50 bani.

La 5 şi 7 Decembre 1886 constituindu-se un nou Consiliu comunal, se alege Primar *Dimitrie Gusti*, pentru *a cincea oară*. De astă dată el funcţionează în acest post pînă la 25 Martie 1887, cînd incetă din viaţă. In ultima şedinţă ce o prezidă Dim. Gusti, la 7 Martie 1887, stărui să se voteze de Consiliul comunal un împrumut de 2,000,000 lei, plătibil în 30 ani, din fondurile ordinare ale Comunei, din care să se zidească o casă pentru Şcoala de Meserii, să se aducă apa necesară oraşului, iar dacă va mai rămîne vre-un prisos... să se facă şi alte îmbunătăţiri. După încetarea din viaţă a lui Gusti, Consiliul Comunal însărcină in mod provizor cu girarea afacerilor Comunei pe Primul Adjutor de Primar *Ioan Ornescu*.

Budgetul comunal pe exerciţiul anului 1887—88 se votă, avînd la venituri: Ordinare 1,180.410 lei, Drumuri 521,738, Milioane 384,805 lei, Pensii 458,157 lei 14 bani; iar la cheltueli: Ordinare 1,165,975 lei, Drumuri 502,918 lei 12 bani, Milioane 181,840 lei şi Pensii 51,557 lei 14 bani.

La 4 Iunie 1887, Consiliul alege Primar al Iaşului pe dl. *Nicolai Gane* pentru a treia oară, care funcţionează până la 4 Marte 1888, cînd retrăgîndu-se, fu numit locţiitor de Primar iarăş *Ioan Ornescu*.

Budgetul pe exerciţiul financiar 1888—89 conţine la venituri: Ordinare 1,100,560 lei, Drumuri 486,938 lei, Milioane 373,806 lei 14 bani, Pensii 59,537 lei 64 bani; cheltueli: 1,100,560 lei Ordinare, 486,938 lei Drumuri, 352,365 lei Milioane, şi 59,537 lei 64 bani Pensii.

La 7 Iulie 1888 se constitue un nou Consiliu Comunal, care alege în unanimitate Primar al Iaşului pe *Vasile Pogor*, pentru a doua oară. In acest timp, Comuna conform legei prin care i s'a cedat de Stat moşiile, dispuse a se face planuri de parcelare, spre a se vinde la locuitorii romîni agricultori şi industriaşi de prin suburbii, loturi de 6—8 hectare de pămînt, plătibile în rate anuale.

In ziua de 26 Noembre 1890, după alegeri generale, se constitue un alt Consiliu Comunal, realegînd Primar pe *Vasile Pogor*.

Budgetul pe 1889—90 cuprinde la venituri: Ordinare 1,202,900 lei 34 bani, Drumuri 490,938 lei, Milioane 428,708 lei 08 bani, Pensii 53,164 lei 01 bani; iar la cheltueli: Ordinare 1,202,900 lei 34 bani, Drumuri 490,938 lei, Milioane 423,586 lei, Pensii 53,164 lei 01 bani.

Asemenea Budgetul pe 1890—91 are venituri: Ordinare 1,211,417 lei, Drumuri

472,438 lei, Milioane 500.934 lei 09 bani, Pensii 55,220 lei 89 bani; iar cheltueli: Ordinare 1,201,268 lei 04 bani, Drumuri 471,376 lei 53 bani, Milioane 484,303 lei şi Pensii 55,220 lei 89 bani.

Budgetul pe anul financiar 1891—92 conţine la venituri: Ordinare 1,246,817 lei, Drumuri 469,938 lei, Milioane 545,904 lei 09 bani, Pensii 54,820 lei; iar la cheltueli: Ordinare 1,230,805 lei 02 bani, Drumuri 469,812 lei 13 bani, Milioane 474,803 lei 76 bani şi Pensii 54,820 lei.

După tratativele urmate Consiliul hotăreşte, la 9 Ianuar 1891, a se cumpara casele lui Nicolai R. Roznovanu, de peste drum de Mitropolie, spre a servi ca Palat Comunal, luînd Primăria asupra sa datoria ce figura la Creditul Urban local asupra fondului, şi contractarea unui nou împrumut de 120,000 lei, cu care să se plătească lui Roznovanu preţul vînzărei,

Acest Consiliu fiind disolvat la 26 Martie 1891, se numeşte o Comisie Interimară, care alege Preşedinte pe dl. *Pandele Zamfirescu*, spre a conduce lucrările comunale, până la alegerea unui nou Consiliu.

In 7 Iunie 1891 se constitue noul Consiliu Comunal, şi se alege Primar pe *Lt.-Colonelul Constantin Langa.*

In acest an Consiliul Comunal hotărî a se construi un nou *Abatoriu* şi un *Ocol de vite*, pentru ale cărui planuri să se publice mai întâi un concurs între arhitecţii din ţară şi străinătate, fixîndu-se două premiuri pentru cele mai bune planuri, unul de 7000 lei şi al doilea de 3000 lei, iar suma până la care să se ridice cheltuelile construcţiei să nu treacă de un milion.

In ziua de 26 Octombre 1891, Primăria se mută în casele cumpărate dela Roznovanu

Disolvîndu-se acest Consiliu la 16 Ianuar 1892, Guvernul numi în locu-i o Comisie Interimară, care alese Preşedinte pe *Vasile Pogor.*

La 30 Mai 1892 se constitui un nou Consiliu Comunal, care alese cu unanimitate Primar al Iaşului, tot pe *Vasile Pogor,* care ocupă acest post pentru a treia oară.

Budgetul comunal pe anul financiar 1892—93 se votează avînd la venituri: Ordinare 1,234,892 lei 44 bani, Drumuri 535,999 lei 28 bani, Milloane 426,234 lei 09 bani şi Pensii 94,546 lei 58 bani; iar la cheltueli: Ordinare 1,234,639 lei 66 bani, Drumuri 534,414 lei 78 bani, Milioane 425,168 lei 92 bani şi Pensii 94,546 lei 58 bani.

Pentru construirea unui nou local de Teatru, Consiliul fixează piaţa pe care se afla vechiul edificiu al Primăriei, ce urmează a se dărîma, şi contractează facerea planurilor cu architecţii vienezi Fellner şi Helmer, urmînd ca costul total al lucrărei să se urce până la 1,500,000 lei. Planurile fiind gătite, se publică licitaţie pentru darea în antrepriză a construirei la 1 April 1893.

O propunere de iluminare a oraşului cu *gaz aeriform* şi *electricitate* se face de *Casa Georgi & Comp.* din Franţa, şi Consiliul fixează o licitaţie publică pentru obţinerea concesiei.

In Februar 1893, după mai multe stăruinţi, Primăria reuşeşte ca Statul să-şi ia îndărăt moşiile ce i-a dat, afară de cele destinate pentru imaş, întru-cît Comuna nu putea realiza nici un beneficiu însemnat din administrarea lor, şi nici putea să le vîndă mai curînd şi cu bani gata, spre a face faţă marilor lucrări de îmbunătăţire ale oraşului ce se cereau. In schimb, Guvernul dădu Comunei o sumă de 6,500,000 lei, în rentă amortibilă 5 %.

Corpurile Legiuitoare votînd în Mai 1893 un credit de 700,000 lei pentru construirea sau cumpărarea în Iaşi a unei case, care să servească de Reşedinţă Regală, în cazurile cînd M. S. Regele sau Alteţa S. R. Principele Moştenitor ar veni prin Iaşi, Ministorul Domeniilor propuse Primăriei să-i vîndă în acest scop Palatul Comunal, (fost a lui Roznovanu), cu preţul ce costa pe Comună, rămânînd ca restul sumei votate să se întrebuinţeze la reparaţiile necesare şi mobilier. Consiliul Comunal admise propunerea, şi vînzarea se făcu, urmînd ca Primăria, pînă la clădirea unui Palat Comunal propriu, să se aşeze într'o casă cu chirie.

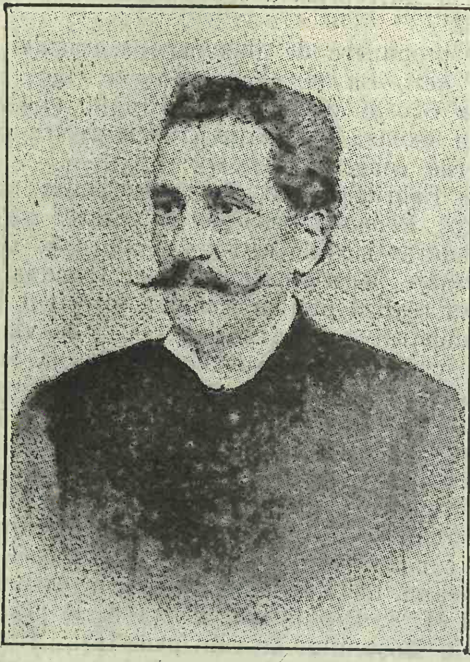
In 19 Iunie 1893 se votă de Consiliul Comunal aplicarea taxelor prevăzute în o nouă *Lege a Maximu'ui*, cu cari veniturile Comunei creşteau în mod considerabil.

Budgetul comunal pe 1893—94 însumează la venituri: Ordinare, 1,278,002 lei 06 bani, Drumuri 549,984 lei 97 bani, Milioane 496,754 lei 93 bani şi Pensii 128,038 lei; la cheltueli: Ordinare 1,276,857 lei 94 bani, Drumuri 549,966 lei 53 bani, Milioane 486,252 lei şi Pensii 128,038 lei.

In Mai 1904 se adjudecă construirea *Teatrului Naţional* şi a *Abatorului* şi *Tîrgului de vite*, asupra Societăţei Romîne de Construcţii din Bucureşti. Se mai adjudecă apoi asupra architectului Gh. Vălescu antrepriza *restaurărei Feredeului Turcesc* şi construirei unei *Băi Populare.*

In acest an constatîndu-se că Şcoala comunală de Meserii nu dădea roadele ce se aşteptase dela ea, decînd fusese înfiinţată, Consiliul Comunal decise a o desfiinţa, şi în locul ei să se dea un număr de 30 burse, la diferiţi maiştri meseriaşi particulari, pentru ca să ţie la ei, spre învăţarea meseriilor, copii romîni ce li s'ar trimete de Primărie.

Budgetul pe 1894—95 se votă, avînd la venituri: Ordinare 2,442,804 lei 99 bani, la noul fond al Milioanelor 6,370,000 lei,

433. Ioan G. Diamandi.

la Pensii 146,345 lei 52 bani; iar la cheltueli: Ordinare 2,441,446 lei 34 bani, la Milioane 2,094,511 lei 82 bani şi la Pensii 146,343 lei 52 bani.

Din *Fondul nou al Milioanelor* se afectară următoarele cifre pentru lucrări principale de edilitate:

Pentru *aducerea Apei* în oraş lei 100,000
» construirea *Abatorului* pe Anul întâi . . . „ 700,000
» construire de *Şcoli primare* . . . . „ 750,000
» *Planul şi nivelmentul oraşului* . . . . . „ 100,000
» *restaurarea Feredeului Turcesc* şi construirea unei *Băi populare* . . „ 334,511

In 11 Noembre 1894 demisionînd Consiliul Comunal, guvernul numi o Comisie Interimară. Preşedinţa se încredinţă lui *I. G. Diamandi*, iar la 30 Decembre următor, noul Consiliu constituit, alese Primar tot pe *Diamandi*. Mai multe propuneri venind la Comună pentru concedarea instalărei de *Tramvayuri electrice* şi *Iluminarea oraşului cu electricitate*, Consiliul decide a se publica licitaţii pentru acordarea acestor concesii. In Ianuar 1895 se hotărî a se construi primele şese localuri de *Şcoli primare*, al căror cost era evaluat la 86,000 lei una.

Budgetul pe 1895—96 cuprinse sumele următoare la venituri: Ordinare 2,550,524 lei 88 bani, Milioane 5,830,612 lei 50 bani, Pensii 161,034 lei 55 bani. Cheltueli: Ordinare 2,550,524 lei 88 bani, Milioane 5,830,612 lei 50 bani şi Pensii 161,034 lei 55 bani.

In acest an se înfiinţează de Comună un *Laborator de chimie* pentru analiza alimentelor, şi un *Ospiciu pentru infirmi şi bătrîni*, şi se dă în întreprindere efectuarea *planului oraşului Iaşi*.

In 19 Noembre 1895 Consiliul se disolvă şi numindu-se o Comisie interimară, aceasta alese Preşedinte pe dl. *N. Gane*.

La 11 Ianuar 1896 se alege Primar tot pe dl. *Neculai Gane*, pentru *a patra oară*, şi funcţionează până la 22 April 1899.

La începutul lui Decembre 1896 clădirea Teatrului Naţional terminîndu-se, se inaugurează. Se dă în antrepriză clădirea altor zece localuri de Şcoli primare, în afară de cele şese dintâi; se fac planuri şi se decide a se *canaliza întregul pîrău Calcaina*, iar deasupra sa să se deschidă un *mare bulevard*, începînd dela bariera Albineţ, până la locul numit Bularga; se reconstrueşte din nou podul Bulargei; se cumpără un loc în Păcurari dela D-na Maria Xenopol, pentru facerea *unei pieţe de alimente* etc.

Budgetul pe 1896—97 însumă următoarele venituri: Ordinare, 2,631,957 lei, Milioane 5,192,029 lei 72 bani şi Pensii 178,300 lei 94 bani. Cheltueli: Ordinare 2,627,457 lei, Milioane 5,192,029 lei 72 bani şi Pensii 178,300 lei 94 bani.

In 1897 se adjudecă concesia *Iluminărei oraşului cu electricitate*, pe timp de 40 ani, asupra societăţei *Continentale Gesellschaft für electrische Unternechmungen* din Nüremberg, iar concesia instalărei şi exploatărei *Tramvayurilor Electrice* asupra societăţei *Algemeine Electricitäts Gesellschaft* din Berlin; se termină şi se primeşte planul ora-

434. Alexandru A. Bădărău.

şului, făcut de Inginerul Gr. Bejan; se cumpără mai multe imobile pentru a se dărîma şi a se deschide o piaţă pentru înlesnirea comunicaţiei, numită apoi *Piaţa Unirei*; se stabileşte aliniamentul celor mai principale strade din centrul oraşului. In Octombre acest an se inaugurează *Abatorul* şi *Tirgul de vite*.

Budgetul pe 1897—98 însumează la venituri: Ordinare 2,858,308 lei 42 bani, Milioane 6,959,217 lei 55 bani, Pensii 211,253 lei 42 bani; la cheltueli; Ordinare 2,858,308 lei 42 bani, Milioane 6,935,000 lei, Pensii 211,253 lei 42 bani.

In anul 1898 se inaugurează construcţiile *Baia Turco-Romană*, în locul Feredeului Turcesc, care fusese dărîmat cu totul, şi *Baia Populară* (10 Noembre); se dă în antrepriză construirea digului şi stradelor de pe locul numit al *Rîpei Galbene*, din strada Carol pînă în stradele Gărei şi Fătu; se reconstrueşte şi se sfinţeşte din nou *biserica Sf. Neculai din Iarmaroc*, etc.

Budgetul pe anul 1898—99 conţine următoarele cifre, la venituri: Ordinare 2,740,159 lei 04 bani, Milioane 7,444,861 lei 55 bani, Pensii 228,370 lei 20 bani; la cheltueli, Ordinare 2,735,684 lei 30 bani, Milioane 7,420,644 lei, Pensii 228,370 lei 20 bani.

La 22 April 1899, Consiliul Comunal fiind dizolvat, guvernul numeşte o Comisie Interimară, care alege Preşedinte pe dl. *Al. A. Bădărău*; aceasta funcţionează pînă la 24 Iunie acel an, cînd un nou Consiliu se constitue şi alege Primar tot pe *dl. Bădărău*.

Budgetul anului financiar 1899—900 însumează la venituri: Ordinare 2,765,448 lei

435. Constantin B. Pennescu.

436. Gheorghe Lascar.

39 bani, Pensii 233,000; la cheltueli: Ordinare 2,765,448 lei 39 bani şi Pensii 233,000.

In cursul anilor 1899—900 se fac mai multe expropieri şi cumpărări de terenuri în interesul alinierei a diferite strade şi a stabilirei traseului Tramvaiului electric şi se cumpără un loc în strada Zugravilor, de la dl. C. C. Chirilă, în scop de a se deschide pe el o piaţă pentru lemne şi fîn. Asemenea se construesc canaluri, se inaugurează noile şcoli clădite de Comună etc.

Budgetul pe 1900—901, însumează următoarele cifre la venituri: Ordinare 2,838,773 lei 71 bani, Pensii 223,058 lei 40 bani; la cheltueli: Ordinare 2,838,773 lei 71 bani, Pensii 223,058 lei 40 bani.

La 19 Februar 1901 se dizolvă acest Consiliu, numindu-se o Comisie Interimară, care alege Preşedinte pe dl. *Constantin B. Pennescu*, care în ziua de 12 April acel an, e ales Primar al Iaşului, de Consiliul Comunal nou constituit.

Dela această dată patru budgete anuale s'au întocmit de Consiliul Comunal şi anume:

Budgetul pe 1901—2, avînd la venituri; Ordinare 2,645,492 lei 66 bani, Pensii 225,575 lei 20 bani; iar la cheltueli: Ordinare 2,631,559 lei 40 bani şi la Pensii 225,575 lei 29 bani.

Budgetul pe 1902—3, avînd la venituri şi cheltueli: Ordinare 2,449,958 lei 60 bani şi la Pensii 283,425 lei 20 bani.

Budgetul pe 1903—4, avînd la venituri şi cheltueli: Ordinare 2,422,550 lei 20 bani, Extraordinare 23,000 lei şi Pensii 208,000 lei; şi

Budgetul pe 1904—5, avînd la venituri

şi cheltueli: Ordinare 2,585,750 lei 20 bani, Extraordinare 23,500 lei şi Pensii 267,558 lei 20 bani.

Printre lucrările principale făcute în acest timp, menţionăm şi înfiinţarea unui serviciu de curăţirea gunoaelor de prin curţile particulare, construirea mai multor canale şi străzi în mahalale; plantaţii diferite, rectificări de străzi, schimbarea unor conducte de apă ce treceau prin curţi şi locuri infecte, contaminînd apa de băut, etc.

Consiliul Comunal demisionînd, se numeşte la 24 Decembre 1904 o Comisie Interimară, care îşi alege Preşedinte pe dl. *Gheorghe Lascăr*, iar după alegeri nouă, se constitue alt Consiliu Comunal, în 2 Martie 1905, care alege Primar pe acelaş Dn. O altă alegere comunală are loc, şi în 31 Iulie acelaş an, se realege ca Primar tot dl. Lascar.

Budgetul Comunal pe 1905—6 are la venituri şi cheltueli sumele:

	2,465,670 lei	15 b.	Ordinar,
	251,000 „	00 „	Extraordinar,
	275,400 „	80 „	Pensii,
sau	2,992,070 „	95 „	Total.

Cel pe 1906—7 cuprinde:

	2,524,708 lei	11 b.	venit	Ordinar
	2,498,708 „	11 „	cheltueli	Ordinar
	26,000 „	00 „	excedent	Ordinar
	429,987 „	77 „	venit şi ch. Ex.-or.	
şi	212,096 „	85 „	idem Pensii.	

Cifra budgetară a Pensiilor funcţionarilor Comunali se înscrie în acest an pentru ultima dată, de oarece după o nouă lege, aceste pensii trec din anul următor pe sama Statului.

Pe anul 1907—8, Budgetul Ordinar cuprinde 2,488,676 lei 69 bani Venituri şi 2,477,925 lei 90 b. Cheltuei,—deci un excedent de 10,750 lei 79 b.; iar cel Extraordinar: 31,820 lei 80 b. venituri şi 31,500 lei cheltueli,—cu un excedent de 320 lei 80 bani.

In timpul Primariatului d-lui Lascar, principalele lucrări efectuate fură: rezolvirea chestiei aducerei apei potabile în Iaşi dela Timişeşti, dupe proectul lui Lindley, care se puse în lucrare în urma unei legi speciale şi a unei subvenţii de 300,000 lei, pe care Guvernul se obligă a o da Comunei Iaşi pentru plata apei ce toate stabilimentele Statului din Iaşi vor consuma o din conductele comunale, în timp de 40 de ani. Pentru plata totală a lucrărilor aducerei apei şi canalizarea oraşului se contractează un împrumut de 13,500,000 lei, dela un Consorţiu de bancheri din Bucureşti, şi cu un procent de 4 ½ % pe an. Se mai fac o sumă de exproprieri în interesul alinierei oraşului; se aranjează din nou grădinele Copou şi Ghica-Vodă, instalînduse în ambele lumina electrică, etc.

La 9 April 1907, în urma demisiei Consiliului Comunal, se numeşte o Comisie Interimară, care'şi alege Preşedinte pe dl. *Petru Poni*, iar la 14 Iulie acel an se constituie un nou Consiliu, şi Primar e ales dl. *Neculai Gane*, pentru a cincia oară. In timpul acestei Administraţii se traduce în fapt aducerea apei dela Timişeşti, cum şi diferite canalizări în oraş, exproprieri, etc., şi se construeşte o nouă Şcoală Primară în Păcurari.

Asemenea se cumpără casa foastă Lascar Cantacuzin-Paşcanu, din stradele Alexandri şi Golia, cu preţ de 448,000 lei, spre a servi drept local al Primăriei.

Budgetul Comunal pe 1908—9 represintă:

Cel Ordinar:	2,985,764 lei	80 b.	venit
	2,976,544 „	67 „	chelt.
Excedent:	9,220 lei	13	bani
Cel Extraordinar:	83,504 lei	05 b.	venit.
	83,000 „	00 „	chelt.
Excedent:	504 lei	05	bani.

Pe anul financiar 1909—10, Budgetul cuprinde:

Cel Ordinar:	3,017,510 lei	02 b.	venit.
	3,005,863 „	45 „	chelt.
Excedent:	11,646 lei	57	bani
Cel Extraordinar:	120,240 lei	16 b.	venit.
	120,133 „	90 „	chelt.
Excedent:	106 lei	26	bani.

Pe 1910—11, Budgetul Ordinar cuprinde:

	3,047,289 lei	80 bani,	venituri:
	3,043,746 „	30 „	cheltueli.
Excedent:	3,543 lei	50 bani,	

iar cel Extraordinar: 83,351 lei 80 bani, atît la venituri cît şi la cheltueli.

La 6 Ianuar 1911, în urma demisiei Consiliului Comunal, se numeşte o Comisie Interimară, ce'şi alege Preşedinte pe dl. *D. A. Greceanu*, care, apoi, la 5 April acelaş an, e ales Primar.

D-lui Greceanu, care demisionează, îi succede la 30 April 1912 dl. *Gheorghe N. Botez.*

După o nouă demisie colectivă a Consiliului, urmînd să se facă alte alegeri, întru-cît nu se presintase de cît o singură listă de candidaţi, şi pe baza unei legi votate atunci, Primul-Preşedinte al Tribunalului local proclamă aleasă unica listă presentată de partidele Conservator şi Conservator-Democrat, fără ca să mai procead la vot alegătorii celor două Colegii Comunale.

Fu ales apoi, la 29 Decembre 1912, ca Primar, dl. *Matei B. Cantacuzino*, care administră Comuna pînă la 6 Ianuar 1914, cînd, după demisia Consiliului Comunal, fu numită o Comisiune Interimară, ce'şi alese Preşedinte pe dl. *Alexandru Teodoreanu.*

In acest răstimp se votară trei Budgete Comunale, representînd, cel pe 1911—12:

La Ordinar:	3,322,789 lei 80 b.	venituri
	3,320,901 „ 95 „	chelt.
Excedent:	1,887 lei 85 bani	
La Extraordinar:	66,295 „ 83 b.	venituri
	65,885 „ 05 „	cheltueli
Excedent:	410 lei 78 bani.	

Acel pe 1912—1913:

La Ordinar:	3,476,929 lei 80 b.	venituri
	3,475,102 „ 18 „	chelt.
Excedent:	1,827 lei 62 bani.	
La Extraordinar:	55,087 lei 03 b.	venit.
	53,281 „ 35 „	chelt.
Excedent:	1,805 lei 68 bani.	

Pe anul 1913—14, Budgetul Comunal Ordinar cuprinde:

La Venituri:	3,651,745 lei 81 bani.	
„ Cheltueli	3,650,055 „ 25 „	
Excedent:	1,690 lei 56 bani.	
Cel Extraordinar:	102,718 lei 65 b.	venit.
	102,229 „ 73 „	chelt.
Excedent:	488 lei 92 bani.	

Alegînduse apoi un nou Consiliu Comunal, se procede în ziua de 17 Martie 1914 la alegerea Primarului, în persoana d-lui *Anastase Triandafil*. Sub d-sa se votează budgetul Comunal pe 1914—915, care cuprinde la Ordinar:

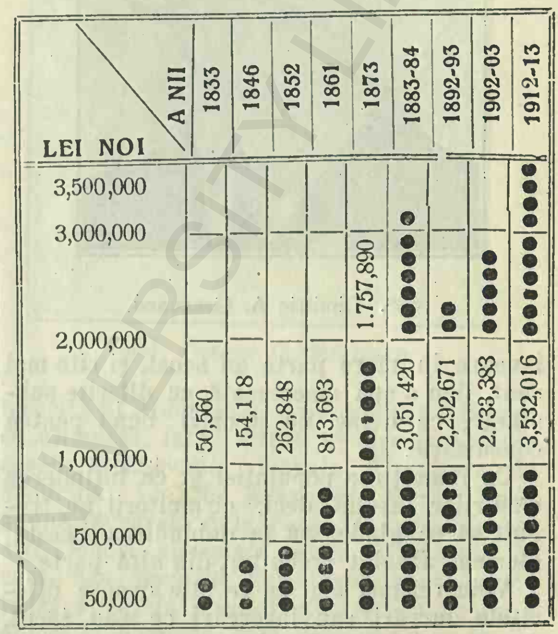
Venituri:	3,626,007 lei 30 bani	
Cheltueli:	3,624,603 „ 85 „	
Excedent:	1,403 lei 45 bani.	
La Extraordinar:	Venit. 1,454,424 lei 21 b.	
	Cheltueli: 1,453,664 „ 00 „	
	Excedent: 760 lei 21 b.	

Dl. Triandafil retrăgînduse, Consiliul Comunal alege în locul seu ca Primar pe dl. *George G. Mârzescu*, în 27 Aprilie 1914.

*

Budgetele Comunei Iaşi în curs de 80 de ani. şi datoria actuală.

Dacă voim a face o comparaţie a mersului veniturilor Comunei Iaşi, dela cel dintâi Budget redactat de Eforia Orăşănească, şi pînă în anul precedent 1913, vom avea o impresie cel puţin curioasă, întru-cît în patru cincimi dintr'un veac, dela un venit total al Capitalei unei ţări de 50,560 lei noi, se ajunge la o cifră de şepte-zeci de ori mai mare,—şi încă, după perderea avantagiilor de Capitală. In tabela grafică de mai jos, se poate vedea chipul cum au evoluat veniturile citate în diferite restimpuri:

437. Cum s'au mişcat finanţele oraşului Iaşi, dela 1833 pînă la 1913.

Datoria flotantă, nominală, ce apasă azi asupra Comunei, cifrează suma respectabilă de 23,733,544 lei 80 bani, pentru care se plăteşte o anuitate (Budgetul pe 1914—15), de 1,382,059 lei 30 bani. Bine-înţeles o parte bună din această datorie este amortizată, la diferite împrumuturi contractate în diferiţi ani precedenţi.

c. Alimentarea Oraşului cu apă. Studii şi lucrări.

Nu este element mai trebuitor pentru existenţa şi prosperarea unui oraş civilizat, decît apa de băut în primul loc, şi apa pentru trebuinţele casnice, pentru curăţirea oraşului şi pentru folosirea industriilor în genere.

Oraşul Iaşi, aşezat la intemeerea sa pe marginea unui rîu,—va fi avut în vremurile trecute, cînd populaţia sa era mai neînsemnată, îndestulă apă trebuitoare de isvoare sau de fîntîni, mai ales că pe atunci marele platou pe care este acum aşezat oraşul, era neocupat cu clădiri şi acoperit cu o vegetaţie seculară, ceea-ce îngăduia apelor meteorice să se infiltreze mai uşor în pămînt şi să se reverse apoi pe povîrnişul platoului sub formă de isvoare. Astăzi asemenea

438. Dimitrie A. Greceanu.

isvoare in mare parte au secat, şi cîte mai sunt, dau o apă amestecată cu diferite substanţe, ce o fac nu tocmai bună pentru consumaţie.

Cu înmulţirea populaţiei şi cu întinderea clădirilor Iaşului, deci, cîrmuitorii au trebuit să se gîndească la dobîndirea acestui element absolut trebuitor, din altă parte.

Voiu rezuma aici ce se ştie despre diferitele lucrări sau încercări ce s'au făcut, de a se alimenta Iaşul cu apa necesară.

Cînd a luat fiinţă ideia de a se aduce în Iaşi apa din alte regiuni, şi cînd au început cele întâi lucrări în această privinţă, nu se ştie cu siguranţă. Se crede că Vasile Lupu-Vodă făcuse însemnate lucrări de aducerea apei în Iaşi, atît pentru băut, cît şi pentru mai multe feredee ce erau, atît prin dosul Mitropoliei şi a Trei-Sfetitelor, cît şi în Curtea Domnească. Intre acestea fu aducerea apei dela Cişmeaua lui Butuc din Păcurari (Dr. Fătu), cît şi un apeduc de piatră (punte), peste rîpa Privighitoaei (în dosul caselor Braunstein, Str. Seulescu), care apeduc s'a surpat mai tîrziu din pricina marelor puhoaie ce curgeau din dealul Copoului. (*Albina Românească*, Iunie 1837).

Din unele documente vedem că la 1675, *Antonie Ruset-Vodă*, cu prilejul reparării bisericei Sf. Neculai-Domnesc, face o cişmea în zidul bisericei,—poate o *casă de ape*,—la care *aduse apă pe olane din departare*; dintr'un hrisov dela 1678 se vede însă, că pela începutul veacului al 17-lea Iaşul era alimentat cu apă din isvoarele de pe *podişul Gălăţei*, din *valea Gălăţei* şi din *Cişmeaua lui Butuc*, care curge şi azi alimentată cu isvoare de sub dealul Copou.

Dela această din urmă cişmea, se dădea apă şi la vechiul Feredeu Turcesc pînă la 1857, cînd, stricîndu-se conducta, acest feredeu a început a primi apa trebuitoare dela Golia.

Ce cantitate de apă dădeau Iaşului acele canalizări şi de cine s'au făcut ele, nu se ştie.

Din diversele documente citate de Scarlat Pastia, în broşura sa *Despre originea apelor din Iaşi*, din anul 1896, ar rezulta că Grigore Ghica-Vodă, care a domnit in mai multe rînduri, între 1727 şi 1747, a dotat mai cu samă Iaşul cu apă de isvor. Sub el s'au cules unele isvoare din dealurile *Şepte-Oameni* şi *Ciric*, şi s'au adus în ograda Mînăstirei Golia, făcînd şi o *Casă de ape*, de unde apoi se distribuea apa în oraş, prin diferite cişmele, cu un debit de 22 măsuri, sau 84.26 metri cubi apă pe zi.

Acest Grigore Ghica-Vodă a adus dela Constantinopole doi suingii, pe fraţii Dima şi Constantin Suilgiu, pentru îngrijirea cişmelelor ce înfiinţase şi a canalizărei prin care se recoltase apa.

După o inscripţie lapidară, de pe o lespede de marmoră, găsită de mine în 1908, într'o ogradă particulară din dealul Sărăriei, a cărei fac-simile o reproduc mai departe, se vede că Ioan Grigore Ghica-Voevod, la 1731, a înfiinţat o cişmea cu apă bună de isvor, şi acea cişmea a fost, negreşit, la poarta Mînăstirei Sf. Spiridon, căci, cercetînd origina marmurei în chestie, am aflat sigur, că ea a fost dusă unde am găsit-o, de un vechiu funcţionar al Casei Sf. Spiridon, ce a căpătat-o în urma unei reparaţii radicale ce s'a făcut clopotniţei dela acea Mînăstire.

439. Matei B. Cantacuzino.

Inscripţia romînească de pe această marmoră, ce acum se păstrează în Muzeul Etnografic din Curtea M-rei Golia, glăsueşte: „Această împodobită fîntînă, ce este cu apă de isvor bună, Ioan Gligore Ghica-Voevod l'au adus de aiurea pentru a mea... veşnică pomenire. Leat 7239" (1731).

Inscripţia turcească, după traducerea făcută de Selim Gourdy, fost Consul Turcesc în Iaşi, sună astfel: „Hiuvel hai! Ligori nindîr bu misra-i ceşmesi taarihiió pac ve tahir it şu mesihulah aşkina, 1143" (Anul Egirei). Ceia-ce în romîneşte se traduce: „Numai El (Dumnezeu) trăeşte! De Gligore este această poezie, închinată vremei cînd s'a făcut această cişmea. Apa care curge este curată şi limpede. Bea pentru iubirea trimesului lui Dumnezeu".

Această lespede, veche de aproape două veacuri, este, cred, cel mai vechiu şi necontestat document al primei lucrări de aducere a apei de băut în Iaşi.

După Ioan Grigore Ghica, nepotul seu Grig. Alex. Ghica-Vodă, la 1765, mai aduce o cantitate de apă din podişul Copoului, la Mînăstirea S-tului Spiridon, iar la Golia transformă casa sau haznaua apelor, construind-o la stradă, la poarta Mînăstirei. (Amănunte în *Foaia St. şi Lit.* Iaşi, 1844 No. 28). La 1777-78 Constantin Moruzi-Vodă, construeşte 19 cişmele în oraş; la 1793 Mihail Suţu-Vodă organizează serviciul apelor, tocmind suingiu pe Chiriac Ianoli, căruia îi dă pe samă toate haznalele din oraş, ce dădeau atunci 27 măsuri, sau 103.41 m. c. apă pe zi.

La 1799 Ipsilante-Vodă mai aduce alte isvoare dela Copou, despre răsărit, pînă la

440. Anastase Triandafil.

441. George G. Mârzescu.

biserica Sf. Haralamb, unde înfiinţă o hazna, ce alimenta, între altele, şi cişmeaua dela casele Roznovanu, actuala Facultate de medicină. La 1804 Alexandru Moruzi-Vodă adună izvoarele dela *Şepte-Oameni*, *Ciric* şi alte locuri apropiate, şi le întruneşte la casa, sau haznaua dela Ciric; apoi recoltează apa dela *Aron-Vodă* (Aroneanu) şi o aduce la haznaua dela *Câlcaina*, unde zideşte şi un apeduc de peatră pentru trecerea tuburilor pe dealul bisericei Albe. Cu această colectare, apa dată în oraş spori cu 30 măsuri, sau 115.27 m. c., astfel că la acea dată oraşul avea în totul 57 măsuri sau 218.31 m. c. apă de izvor pe zi.

Captaţiile din acele timpuri erau primitive, şi dădeau loc la contaminări ale apei. Ele se alcătuiau din săparea unui şanţ, adînc de 1.30 m., în care se aşeza ca păreţi laterali lespezi de piatră, peste care se puneau alte pietre, legate între ele cu lut. Apele străbăteau printre ele, şi adunîndu-se astfel în şanţ, curgeau la vale prin conducte de oale de lut.

O asemenea captaţie există şi astăzi sub Aroneanu, care dă Iaşului un debit de vre-o 40 m. c. de apă.

Pentru aceste lucrări, Moruzi cheltui 10,000 lei, şi, pentru o mai bună tocmire a serviciului apelor, el înfiinţă anumite venituri, cu cari să se întimpene cheltuelile menţinerei în viitor în stare bună a conductelor şi cişmelelor; în acelaş timp el institui o *Epitropie (Nazîric)*, compusă din şese boeri, care să supravegheze atît cheltuelele cît şi lucrările apelor. Acea Epitropie, însă, dela 1804 pînă la 1832, nu numai că nu făcu mai nici o lucrare nouă,

dar nu întreţinu cum se cuvine nici cele existente.

Faţă cu această înprejurare, Cîrmuirea de atunci luă Epitropia Apelor între serviciile Ministerului Trebilor din Lăuntru şi dădu în întreprinderea paharnicului Lascar Macri, întreţinerea şi îmbunătăţirea conductelor apelor, pe timp de 9 ani, cu obligaţia de a plăti şi datoriile rămase de la Epitropie. Dar acest antreprenor nu se ţinu nici el de obligaţiile ce şi le luase, în cît în curs de 10 ani cantitatea apei nu spori, nici vre-o înbunătăţire nu se aduse conductelor sau cişmelelor. Tocmai la 1843, sub Mihail Sturza, începu a se schimba o parte din conductele de lut în conducte de fontă, pe o întindere de 10,449 metri; la acea dată oraşul avea 14 cişmele publice şi 21 particulare.

Lucrările de aducere a apei se începură în 1843 şi durară până în 1847, după planul şi conducerea Inginerului montanist şi hydraulic *Mihailiuk de Hodocin*, din care plan rezultă, că s'au instalat atunci în Iaşi ţevii de fer pentru 14 cişmele publice şi 33 private, in lungime de 4686 stînjeni,—în care socoteală întră 1537 stînjeni conductă principală dela *Casa apelor dela Ciric* pînă la *Casa apelor dela Golia*. Cantitatea de apă vărsată în cişmelele din Iaşi atunci, fu de 75 ½ măsuri, socotite a 1 ocă 3 litre pe minută, sau 189,360 ocă în 24 de ceasuri.

Serviciul apelor a trecut în 1850 dela Ministerul din Lăuntru la acel de Lucrări publice; odată cu schimbarea conductelor se mai înfiinţară încă 15 cişmele, astfel că în 1853 oraşul fu inzestrat în total cu 62 cişmele, cu un debit de 67 ½ măsuri, sau 258 1/7 m. c. apă pe zi. Apoi în curs de mai mulţi ani iarăş, nu se mai lucră nimic pentru înbunătăţirea conductelor şi sporirea debitului de apă.

*

De cînd au trecut Apele în grija Primăriei.

La 1865, cînd se înfiinţă Primăria, serviciul apelor trecu din administraţia Ministerului Lucrărilor Publice la Comună. Aici însă şi nici la Arhiva Statului nu se găseşte nici o urmă de acte sau de dosare, din care să se poată vedea ce s'a mai făcut dela 1853 pînă la 1865. Cu trecerea serviciului apelor sub administraţia Comunei, se încheie prima perioadă a alimentărei oraşului cu apă.

Din anul 1865 şi pînă la începutul lui 1896, Statul dădea Comunei o subvenţie anuală de 12,000 lei pentru întreţinerea serviciului apelor. Cu începere, însă, a anului financiar 1896, guvernul n'a mai plătit această subvenţie Comunei, pe motivul că Camera a suprimat, între alte sumi cuvenite Iaşului, şi pe aceasta. Pentru redobîndirea acestei subvenţii a urmat o întreagă corespondenţă, ameninţîndu-se chiar Statul cu un proces, fără însă nici un rezultat pînă astăzi.

Deci în curs de 19 ani, dela 1853 şi pînă la 1872, nimic serios nu s'a mai lucrat pentru alimentarea oraşului cu apa trebuitoare.

In 1872 abia, întră în discuţia Consiliului Comunal alimentarea oraşului cu apă, şi, întâia propunere pentru aducerea apei de isvor începe la 7 Iulie 1872, cînd un francez *Monnier*, (*Dosariul Primăriei Iaşi*, No. 112/1872), cere Comunei să i se dea în concesie alimentarea oraşului cu 6,000 m. c. pe zi apă de izvor.

Costul lucrărei, după propunere, era de 2,000,000 lei, pentru care Monnier cerea ca Comuna să'i plătească 11 % în fiecare an, timp de 50 ani, dînd in schimb 500 m. c. apă gratuit Comunei şi toată apa necesară la cazuri de incendii.

Monnier se înşela în propunerile lui, căci în apropiere de Iaşi nu găsi isvoare suficiente, şi după diferite stăruinţi îşi retrase garanţia.

O sumă de alte propuneri şi cereri de concesii, etc., se iviră din partea a multor întreprinzători, cari toate nu isbutiră, şi din cari citâm pe ale firmelor *Henry Slade et Bonnet*, *D. Crawley*, *Dimsdale & Comp.*, *G. Eiffel & Comp.*, *Societatea Hydraulică Vieneză*, *Société des Eaux et des Travaux Municipaux* din Paris şi Auberive, etc. Toate aceste nu erau bazate nici pe un studiu serios, ci încercau numai afaceri... mai mult sau mai puţin favorabile pentru Iaşi,—despre cari am vorbit mai pe larg în prima ediţie a acestei cărţi.

*

Era studiilor pentru captarea apelor potabile.

In 1884 începe o nouă epocă a chestiunei apei, acea a *studiilor*, care continuă *21 ani*, adică pînă la 1905. Această epocă fu fatală pentru Comună, cît şi pentru finanţele ei, căci, pe lîngă enormele cheltueli ce s'au făcut, s'a perdut şi un timp preţios în paguba sănătăţei şi prosperărei publice; ea dădu însă credinţa în general că în imprejurimile Iaşului nu esistă apă suficientă de isvor, şi deci, părăsinduse regiunile *Socola*, *Cucuteni*, *Isvoarele*, *Epureni*, *Popricani* şi altele, nu rămase decît să se aleagă între *apele de isvoare de dincolo de Siret şi Moldova*, şi între *apa de Prut*.

Consiliul Comunal în 1883 luă hotărîrea ca Iaşul să se alimenteze cu apă *de isvor*, şi alcătui un program, după care să se ţie o licitaţie pentru facerea studiilor de aducerea apei.

Ofertele presentate la licitaţia din 3 Ianuar 1884, neîndeplinind condiţiile programului, Consiliul reveni asupra votului dat, şi autoriză pe Primar să se adreseze direct la oameni speciali, pentru ca să facă studii de aducerea apei.

S'au făcut scrisori la mulţi specialişti, dintre cari au răspuns *William B. Dripp* din Londra, *A. F. Fragneau* din Paris, *Acquedotto Nicolay* din Genua, *Greathead* din Londra, *I. Daste* din Paris, *Dusart* din Bruxelles, *Oswald Brown* şi *Heath* din Londra.

Comuna acceptă propunerile lui Daste, (*Dosarul Primăriei* No. 140, vol. II, 1880), şi închee cu el un contract pentru facerea studiilor, pentru care Comuna se obliga a'i plăti 50,000 lei.

In luna Mart 1884 Daste începu studiile sale, şi la 1 Mai următor prezintă Raportul preliminar, prin care arată că:

1. *Răpedea*, *Bârnova* şi *Păun* nu dau de cît un debit de 100 m. c., şi că nu este nici o probabilitate de a se spori asemenea cantitate.

2. La *Ezereni* izvoarele sînt prea joase şi debitul prea mic, şi nici se poate întrebuinţa apa, decît după o dublă filtrare;

3. Izvoarele din *Cucuteni* au un debit de 1342 m. c., sînt impure ca şi cele de mai sus, şi nu vor putea alimenta oraşul decît prin pompă şi filtrare; şi

4. Apa de pe moşia *Izvoarele*, are un debit de 2600 m. c., la care adăugîndu-se apa actuală care alimentează oraşul, ar da 3230 m. c. pe zi, ceea ce ar fi suficient, socotind 50 litri de locuitor.

Acest studiu a fost verificat de o Comisiune compusă din: *Monti*, Inginer francez, *Frunză*, Inginer romîn şi geologul, *Grig. Cobălcescu*.

Comisiunea aceasta nu se uni, în principiu, cu părerea lui Daste, care credea în existenţa unei pături arteziene neîntreruptă între Carpaţi, Bucovina şi Prut, pe cînd ea constată, atît la Isvoare cît şi la Aroneanu, întreruperi complecte între platourile acestor localităţi şi acele din vecinatatea lor, şi din care cauză aceste pături nu pot da decît cantitatea de apă pe care aceste platouri izolate o pot absorbi anual din ploi şi omăt; iar cît priveşte cantitatea apei, comisiunea nu găseşte decît 40 % din cea aratată de Daste; conchide apoi la captarea apelor *dela Aroneanu şi Isvoare*, care ar da 2,000 m. c. pe zi apă de băut, iar pentru celelalte trebuinţi să se ia apă *din Prut, Jijia* sau *Ezereni*.

In acel timp însă, se face de Daste însuş, în tovărăşie cu dl. G. A. Scorţescu, la 30 Iunie 1884, o ofertă de a li se da în concesie, pe termen de 35 ani, alimentarea oraşului cu apă, obligîndu-se să facă pe comptul lor, în timp de doi ani, toate lucrările pentru aducerea a 4000--7000 m. c. pe zi, apă de izvoare de pe moşiile *Aroneanu*, *Şepte-Oameni* şi *Izvoarele*, iar Comuna să garanteze o consumaţie zilnică din parte-i de 2000 m. c. pe zi, a 60 bani m. c.,— pentru particulari cerîndu-se preţul de 1 leu m. c.

Consiliul Comunal numi o nouă Comisiune, compusă din d-nii P. Poni, Paraschivescu-Naiman şi Inginerul Stefănescu, care să studieze propunerea Daste-Scorţescu. Comisiunea se pronunţă contra propunerei, ca fiind prea înpovorătoare, şi Consiliul Comunal o respinse. După o altă propunere a mai multor Consilieri, se publică noi condiţii pentru concesia alimentărei Iaşului cu apă. Astfel s'a întrerupt din nou pentru opt ani, până la 1892, era studiilor de alimentare a oraşului cu apă.

La 4 Iunie 1892, Inginerul *Scărlat Vârnav* se oferă a face studiile preliminare şi complecte, asupra tuturor isvoarelor din cari s'ar putea îndestula oraşul cu apă, şi a întocmi apoi un proect definitiv, în baza căruia să se poată da lucrările în întreprindere.

Consiliul Comunal, la 27 Iunie 1892, admite cererea, şi încheie o convenţie cu Vârnav, iar la 14 Decembrie 1892 acesta presintă lucrările, consistînd într'un *Memoriu* şi un *Album de planşe*.

Vârnav după ce constată, din lucrările aflătoare în arhiva Comunei, că în împrejurimele Iaşului nu sunt isvoare cu un debit suficient de apă, arată că soluţia cea mai sigură, ar fi aducerea *apei din Siret*, fiind că oricît ar creşte nevoile Iaşului în viitor, vor putea fi îndestulate de acolo cu prisosinţă. Această soluţie, ar fi cu atît mai avantajoasă, cu cît Siretul curgînd pe un pat de pietriş foarte gros, are lîngă apele sale aparente şi un regim subteran foarte important, iar apele din acest regim sunt de o limpiditate absolută, din causa filtraţiei lor naturale. Din pricina depărtărei însă, şi a costului lucrărilor, care ar trece mijloacele financiare ale Comunei, opinează că trebue să se părăsească această soluţie.

Apoi Vârnav îşi continuă studiile asupra isvoarelor dela *Boldeşti*, *Bahlueţ*, *Costeşti*, *Haina*, *Criveşti*, *Isvoarele*, cum şi asupra *Prutului*. Studiile făcute asupra acestor ape le împarte în trei grupe, după importanţa ce înfăţişază fiecare regiune, ca debit al apei, calitate şi greutate de executare, şi cost al lucrărilor, şi recomandă, în definitiv, alimentarea oraşului cu *apă de isvor dela Bărbăteşti*, *Drăgoteşti*, *Costeşti şi Petriş*, ca fiind soluţia cea mai avantajoasă. Dar studiul lui Vârnav, ca şi acela a lui Daste, nu era complect, nu era însoţit de planuri şi devize, şi însuş costul lucrărilor nu fu bine stabilit, ci fixat numai prin aproximaţie, şi se dovedeşte mai tîrziu, prin studii

442. Casa apelor şi cişmeaua dela Golia.

făcute de alţi Ingineri, că debitul apei indicat de Vârnav este *cu mult mai mic* decît il arătase, iar costul lucrărilor *cu mult mai mare*.

Această constatare a născut îndoiala asupra seriozităţei studiilor lui Vârnav, nu numai în Administraţia Comunală şi cetăţenii oraşului, dar şi în specialişti ca *G. Bechmann*, Inginerul-Şef al oraşului Paris, care a fost chemat de Primarul V. Pogor, ca să'şi dea părerea şi dînsul în chestia aceasta.

Bechmann acceptă propunerea lui Pogor, şi după ce vizitează regiunile *Şepte-Oameni, Aroneanu, Isvoarele, Boldeştii* şi *Vascani*, precum şi captaţiile cari alimentau oraşul cu apă, presintă Comunei un raport în care, după ce descrise situaţia topografică a Iaşului şi făcu examenul geologic şi hydraulic al regiunei, şi după ce discută toate studiile făcute până la dinsul, conchise, că *pentru alimentarea oraşului cu apă bună de băut, trebuesc utilisate captaţiile din pătura subterană a platourilor învecinate oraşului, cu condiţie ca apa să fie în cantitate suficientă pentru trebuinţele imediate, şi să presinte putinţa sporirei în viitor, şi, în acelaş timp, lucrările să nu ceară cheltueli şi sacrificii grele pentru finanţele Comunei.*

Plecînd dela această idee, Bechmann eliminează izvoarele coastei *Răpedea*, ca neînsemnate, precum şi acele din partea nordică a basinului, acele din apropierea *Vascanilor*, precum şi isvoarele dela *Boldeşti*, unde găseşte un debit numai de 2100 m. c. pe zi, în loc de 4200 m. c. cît găsise Vârnav; apoi bazat şi pe studiile geologice ale lui Cobălcescu, stabileşte că alimentarea oraşului se poate face din apele subterane de sub platourile Aroneanu şi Şepte-Oameni, construindu-se galerii de captări pe o întindere de 10 kilometri, ceea-ce ar da 10,000 m. c. pe zi, costînd 2,100,000 lei.

Pentru executarea acestei propuneri, Bechmann dă şi instrucţiile cum trebuesc făcute captaţiile, sub aceste platouri, cari lucrări apoi au şi căpătat denumirea de *galerii sistem Bechmann.*

In urma raportului lui Bechmann, Consiliul Comunal la 4 Februar 1894, hotărăşte să se construiască la Aroneanu *zece galerii sistem Bechmann*, de cîte 1000 metri fiecare. (*Dos. Primăriei* 174/1893).

Hotărîrea se puse în aplicare, construindu-se în cursul anului 1894 *trei galerii*, care au dat *300 m. c. în 24 oare, în loc de 3000*, ceea-ce înseamnă că şi Bechmann s'a înşelat mult asupra abondenţei apei din platourile Aroneanu şi Şepte-Oameni.

In urma neisbîndei sistemului Bechmann, Consiliul hotărî să se facă alte studii, de serviciul Technic Comunal, asupra apelor din Siret şi acele subterane din dreapta şi stînga Siretului, cari apoi s'au mărginit la executarea cîtorva sondage pe malul drept şi mai cu samă pe cel stîng al Siretului, precum şi analizarea chimică şi bactereologică a acestor ape, şi a celor din Siret şi Prut, *la Cernăuţi*. Acest studiu necomplect, dovedeşte, numai că *apele din Siret nu sînt potabile* şi că din acele subterane, mai bună este apa din dreapta Siretului, care din punct de vedere chimic şi bactereologic ar fi o apă ideală, căci n'ar conţine nici un microb soprogen, ci numai 20 microbi indiferenţi la un centimetru cub de apă.

Studiul acesta a fost provocat de propu-

nerea d-lor *Van der Vliet, H. C. I. den Tesc și H. Compertz*, care cereau să li se dea concesia pe 50 ani a alimentărei orașului cu apă din Siret, se obligau a aduce 5,000 m. c. pe zi, însă Comuna să le garanteze vînzarea de 5000 m. c. pe zi, astfel că, dacă debitul de apă nu va atinge această cifră, Comuna să le plătească cîte 50 bani de metru cub cît nu s'ar vinde. Această propunere nici n'a fost luată în considerație.

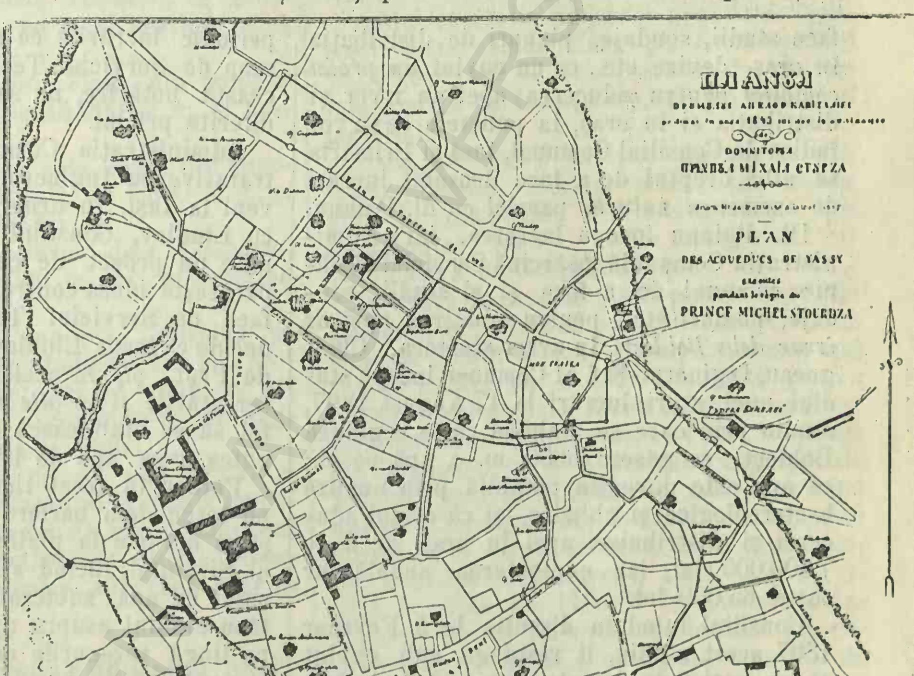
In anul 1896 se construește, de către Inginerul-șef al Comunei *Ch. Chaigneau*, încă o galerie sistem Bechmann, și se prefac galeriele construite în 1894 și 1895, iar apa din aceste galerii se colectează și se dă, printr'o pompă așezată la Ciric, în rezervorul general al orașului.

Tot în 1896, printr'un vot al Consiliului, se invită d-nii *Bechmann, A. Thiem, H. W. Lindley* și *F. Salbach*, să facă alte studii pentru alimentarea orașului cu apă. La această invitare Bechmann răspunde că nu poate veni, iar ceilalți hydrologi accept propunerile ; însă nu li se dă nici un curs, fiindcă în acel timp Comuna primi o nouă propunere, și intră în tratative cu Inginerul *N. I. Paianu*, pentru un nou proect de aducerea apei.

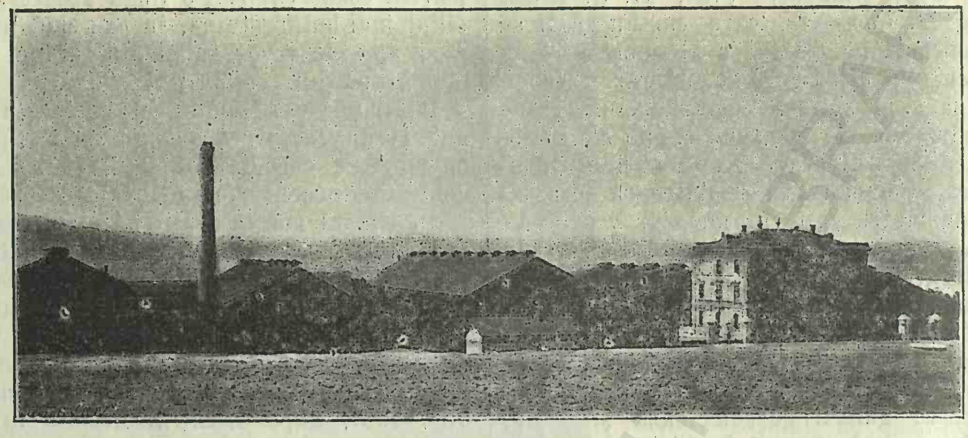
In două ședințe din April 1896, Consiliul Comunal desbătînd în principiu ce sistem să adopte, dacă să se aducă apă *de Izvor, de Prut* sau *de Siret*, și cîtă cantitate, decide : să se alimenteze orașul cu *apă de izvor, și în cantitate de 5000 m. c. pe zi. Acest vot fu bazat pe ideea că apa de izvor este cea mai de preferat, față cu apa de rîu, și cantitatea de 5000 m. c. este suficientă, fiindcă ar corespunde cu 100 litri de locuitor, în vedere că populația orașului nu numai că nu crește, dar din potrivă scade chiar*. Pe lîngă aceasta, Consiliul mai hotărește ca, în caz cînd nu s'ar găsi apă de izvor suficientă, atunci să se aducă apă din *regiunea Siretului*.

Pentru acest studiu se hotărește a se angaja un *Inginer hydraulic special*, pentru ca pe baza cercetărilor sale, să se poată contracta o concesie sau o antrepriză.

In timpul acesta d-nii *Paianu* și *Guillard* fac propuneri, ca *pe comptul lor* să facă studii pentru aducerea apei trebuitoare orașului. Propunerea însă nefiind îndestul de lămurită, dl. Paianu la 18 Mai 1896 face o alta, la care alătură și un proect de contract. Consiliul Comunal (*Dos. Primăriei*, 538/1896), după discuțiile urmate în două ședințe, aprobă contractul cu Inginerul Paianu, prin care i se acordă dreptul de a

443. Planul conductelor de apă executate de Mihailiuc de Hodocin, în 1843—1847.

444. Abatorul şi Tirgul de Vite.

face studii, sondaje, planuri de distribuţie în oraş, devize etc., cu un cuvînt *un proect complect* pentru aducerea apei de izvor şi distribuţia ei în oraş, la punctele ce se vor indica de Consiliul Comunal, însă şi Primăria să aibă dreptul de a face deosebit lucrări de asemenea natură, paralel cu dl. Paianu.

Dl. Paianu începu lucrarea, iar Administraţia Comunală însărcină Serviciul Technic comunal de a face şi el studii, sondaje, planuri etc., pentru aducerea apei *de izvor dela Boldeşti*. In urma acestora, Chaigneau, Inginerul-Şef al Comunei, începu studiul unei atari lucrări la 17 August 1897, studiu prin care se stabilea că în regiunea Boldeşti se găsesc 5000 m. c. apă pe zi; că apa este dovedită potabilă prin analize bactereologice şi chimice, şi că costul aducerei şi distribuirei apei în oraş ar fi de 7,500,000 lei, iar exploatarea anuală ar costa 65,000 lei.

Consiliul luînd în discuţie la 5 Fevruar 1897 acest studiu, îl respinge, sub cuvînt că nu satisface dorinţa unei aduceri imediate,—în realitate însă fu motivul că debitul citat nu putea fi de 5000 m. c., ci atingea numai 2400 m. c. pe zi, după cum constată şi Lindley, şi astfel, pentru un debit aşa de mic, costul aducerei era din cale afară mare.

In timpul acesta Comuna întreabă înscris la 3 Ian. 1897, pe Inginerul Paianu, dacă ar putea să aducă în mod provizor, pînă în primavara anului 1898, 2 pînă la 3000 m. c. de apă pe zi. Acesta respunde că poate să alimenteze oraşul în mod provizor cu cantitatea cerută, însă impune aşa condiţii, în cît Consiliul văzind că d-sa se îngrădeşte cu prea multe garanţii, fără ca Comuna să fie garantată pentru orice eventualitate, respinse propunerea şi se hotărî ca Administraţia Comunală să proceadă imediat la facerea unor noui studii pentru *aducerea apei dela Prut*, şi angajarea unui Inginer special, care să controleze şi să verifice periodic lucrările ce se vor face în acest scop de Serviciul Technic comunal; dar această hotărîre, nu se traduse în fapt, din diferite pricini.

Administraţia Comunală apoi intră în tratative cu Inginerul *H. W. Lindley*, care veni la Iaşi. In urma convorbirilor urmate cu Lindley, Consiliul la 31 Mai 1897, admite un proect de contract prin care se părăseşte ideea controlărei studiilor ce s'ar face de Serviciul Technic comunal, şi se decide ca însuş Lindley să facă studiul apei de Prut, şi, în acelaş timp, să'şi întindă cercetările *şi în alte direcţii*, pentru ca astfel să se stabilească definitiv dacă nu s'ar putea avea apă de isvor.

Paianu în acest timp face studiele sale pe teren dela bariera Iaşului până la Siret, şi se opreşte la platoul de pe malul drept al Siretului, făcînd studiul alimentărei oraşului cu apă subterană. Lindley după ce făcu studiul asupra apei dela Prut, trecînd pe lîngă terenurile aquifere până la Siret, şi neglijînd în parte pe acele de pe văile Siretului, merse spre munţi, şi oprindu-se la *Timişeşti*, făcu studiul alimentărei oraşului cu apă de isvor *din acea localitate*.

Atît Paianu cît şi Lindley presint Comunei studiile lor, care sunt în urmă aprobate de Consiliul Technic superior.

Proiectul Paianu înfăţişează studiul alimentării oraşului cu apă *de isvor*, pe o întindere de 30 klm., dela *Ruseni*, *Isvoarele-Popricani*, şi acel al alimentărei cu apă de la *Siret*, şi, odată cu presentarea proectului face şi o ofertă prin care declară, că în baza caetului de sarcini şi a planurilor întocmite de el, se obligă a da pentru public *apa dela Ruseni*, *cu Isvoarele Popricani*, *cu 60 bani m. c.*, şi acea din *isvoarele de'a Siret cu 50 bani m. c.*, iar de la Siret *cu 40 bani. m. c.* Ivindu-se neînţelegeri între Paianu şi Comună, se născu un proces, care fu cîştigat până în ultima instanţă de către cel dintăi.

In 1899 se alcătueşte de către Inginerul Chaigneau un nou proect pentru alimentarea oraşului cu apă de Prut, luată din punctul *Ungheni*.

Toate aceste proecte, însă, fură părăsite, iar în 1903, se alcătui un nou proect pentru alimentarea oraşului cu apă de isvor dela *Gherăeşti*, de către Inginerul *Ant. Sc. Savul*, din Serviciul Technic comunal.

Astfel, din toate încercările ce s'au fost făcut până în 1904, pentru alimentarea oraşului cu apă, Comuna s'a ales cu *patru proecte*, dintre cari trei aprobate cu toate formele prevăzute de lege; din aceste, două, şi anume: *Timişeşti* şi *Prutul* (proectul Chaigneau), au fost puse în licitaţie, dar fără nici un rezultat.

Proectele de care e vorba se rezumă dar:

1, **Lindley**—apă *dela Timişeşti*, în cantitate de 15,000 m. c. pe zi, şi costînd 13 ½ milioane lei;

2, **Lindley**—apă *dela Prut*, din punctul Sculeni, în cantitate de 15,000 m. c., şi costînd 4,000,000 lei;

3, **Chaigneau**—apă *dela Prut*, din punctul Ungheni, în cantitate de 6,000 m. c., şi costînd 3 ½ milioane lei; şi

4, **Savul**—apă de isvor *dela Gherăeşti*, în cantitate de 6,000 m. c., şi costînd 5,000,000 lei.

Primarul C. B. Pennescu, însărcină pe Inginerul Lindley, să studieze din nou proectele sale precedente, şi să vadă cu cît poate să le reducă, apropiindu-le de mijloacele de atunci ale Comunei.

După cercetările ce au mai urmat şi sfaturile date de Consiliul Technic superior, Consiliul Comunal de sub primariatul d-lui Gh. Lascar, hotărî executarea proectului, lui Lindley, pentru aducerea *apei de la Timişeşti*.

*

Cît costă pe Comună aducerea apei dela Timişeşti.

Guvernul acordînd o subvenţie de 300,000 lei pe an, pentru apa ce Comuna urmă să o dea tuturor stabilimentelor Statului din Iaşi, făcu posibilă contractarea unui împrumut Comunal de 13,500,000 lei, care trebuia să acopere întreaga cheltuială prevăzută de Lindley, pentru conducta principală dela Timişeşti la Iaşi, distribuţia în oraş şi canalizarea necesară pentru scurgerea apelor prisositoare, pluviale şi menagere.

Antrepriza lucrărilor de aducţiune şi canalizare se concedă unei Societăţi austriace, cu firma *Unionbaugeselschaft*, din Viena, care îşi începu activitatea prin April 1907. In 1909 apa recoltată din Timişeşti începu a curge în Iaşi.

Intâiul împrumut, fiind sleit înainte de gătirea lucrărilor, Comuna fu silită a mai contracta un al doilea împrumut de 1,793,000 lei, şi apoi un al treilea de 800,000 lei, acesta special pentru canalizare.

Astfel lucrările aducerei apei dela Timişeşti costă actualminte pe Comuna Iaşi 16,093,000 lei în total, afară de cheltuiala anuală de întreţinere, cu personalul şi material.

Dacă am socoti cît are de plătit Primăria Iaşului, efectiv, prin rate anuale, pînă la complecta achitare a celor trei împrumuturi făcute, — vom ajunge la rotunda cifră de **34,000,000 lei.**

In afară de această plată pentru lucrările generale de aducerea apei în Iaşi, Comuna mai este ţinută a cheltui, cum am aratat mai sus, în fiecare an, o cifră deosebită *pentru întreţinerea lucrărilor făcute* şi supravegherea distribuţiunei apei în oraş, atît dela isvoarele din Timişeşti, cît şi a vechilor captaţii ale Iaşului, cari sunt utilizate mai ales cînd apa de Timişeşti, din diferite pricini, este oprită de a curge în oraş, cifră care, pentru anul budgetar curent, 1914—15, se rîdică la suma de 110,000 lei pentru materiale şi 93,000 lei personal technic de supraveghere,—adică o cifră totală anuală de **203,300 lei.**

Din cifrele expuse rezultă că apa ce o consumă actualminte Iaşul, costă pe Primărie, pe fiecare an, un mijlociu de peste **1,050,000 lei.**

445. Grădina Copou în 1833—1907.

446. Ornament din Pravila lui Vasile Lupu-Vodă.

BIBLIOGRAFIA CARȚEI VIII.

Opurile citate în *Bibliografia Cărților precedente,* nu mai sunt repetate în Bibliografiile următoare, cînd mai sunt consultate, sau de consultat și pentru unele din aceste din urmă.

433. *Apel la apreciarea publică* a actelor Municipale emise de foștii Membri ai Municipalităței de Iași. Broș. Iași. 1861.

434. *Bajardi, Ingénieur Ioseph de.* Plan ichnographique dela Ville de Iassy, dedié à Son Altesse Sérénissime Monseigneur le Prince Regnant de Moldavie Michel de Gregoire Soutzo. 1819. (Copie manuscrisă în Biblioteca Universităței din Iași).

435. *Bogdan, N. A.* Listă de proprietățile supuse bezmănului către Comuna Iași. Broș. Iași. 1895.

436. *Bogdan, N. A.* Nouele taxe ale Comunei Iași, după aplicarea Legei Maximului. Broș. Iași. 1894.

437. *Budgetele generale ale Primăriei Comunei Iași,* de venituri și cheltueli, pe exercițiile financiare dela 1865, pînă la 1914—15. 50 vol. in 4°. Iași. Diferiți ani.

438. *Condica Mitropoliei din Iași.* (Manuscris).

439. *Contractul pentru îndestularea locuitorilor Capitalei Iașii* cu carne, grăsime și luminări de seu, încheiat cu Neculai Pavli. Broș. Iași. 1858.

440. *Convențiunea pentru antrepriza lucrărilor de construcțiune și întreținere a stradelor și trotuarelor* orașului, încheiată de Primăria Municipiului Iași cu dl. W. O. Callender, din Londra. Broș. Iași. 1873.

441. *Dări de samă ale Administrațiilor Comunale ale Iașului,* pe anii dela 1866 pînă la 1900. Dif. broș.

442. *Lumina, adevărul și dreptatea,* sau Demascarea răului, etc. Broș. Iași. 1862.

443. *Memoriu* cu privire la cestiunea alimentărei orașului Iași cu apă, și la proectele Inginerului Paianu. Broș. Iași. 1898.

444. *Nicolau, V. C.* Priviri asupra vechei organizații a Moldovei. 1 v. in 8°. Bîrlad. (1913).

445. *Paianu, Inginer N. I.* Memoriu pentru alimentarea provizorie cu apă a orașului Iași. Broș. Iași. 1897.

446. *Pastia, Scarlat.* Despre originea apelor din Iași, și lucrările privitoare la îndestularea lor cu apă. 1677—1896. Broș. Iași. 1897.

447. *Pravila pentru încheghiarea Sfaturilor Munițipale,* care de acum se vor numi Eforii Orășănești. (In Regulam. Organic).

448. *Raportul Consiliului Municipal de Iași,* No. 2710 din 20 Noembre 1862, adresat d-lui Ministru de Interne. Broș. Iași. 1862.

449. *Relații despre starea actuală a Municipalităței de Iași,* pe anul 1859. Broș. Iași. 1860.

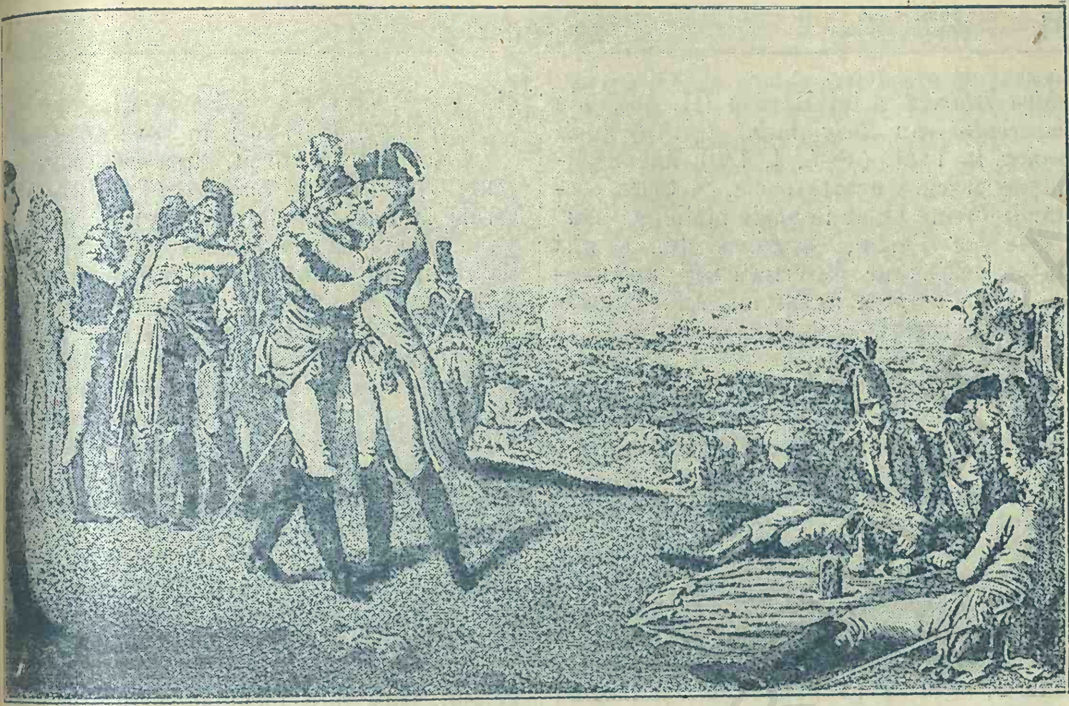
450. *Rizos, Panaïoti.* Memoires du Prince Nicolas Soutzo, Grand Logothète de Moldavie. 1797—1871. 1v. n 8°. Vienne. 1899.

451. *Savul, Inginer A. Sc.* Raporturi și Studii pentru alimentarea orașului Iași cu apă. 1857—1896. (Număr escept. din Monitorul Comunei Iași. 7 Martie 1896).

452. *Urechia, V. A.* Sama Visteriei Moldovei din 1818. (Anal. Acad. Rom.). București. 1886—87.

447—449. Mărcile Comunei Iași, din diferite epoce.

50. Intîlnirea Principelui de Coburg cu Feld-Mareşalul Comte Romanzoff, Comandanţii armatelor Austriace şi Ruseşti, ce au ocupat Moldova în 1788—89.

CARTEA IX.

Viaţa ieşană în cursul veacurilor.

Ce s'a scris despre Iaşi de istorici şi călători streini.

Localitatea, sau cel puţin numele Iaşului, au fost de multă vreme cunoscute atît europenilor înaintaţi în cultură cît şi multor călători din continente, cari, din interese politice, ştiinţifice, religioase sau comerciale, ori din plăcerea de a călători, au întreprins în diferite epoce drumuri anevoioase şi primejdioase, pentru a veni sau a trece prin ţara şi oraşul nostru.

Mulţi vor fi văzut, cercetat şi poate scris cîndva, sau undeva, întipărirea ce le va fi făcut Iaşul, cu aşezămintele, cetăţenii şi moravurile lor, din deosebite vremuri; puţine însă din asemenea scrieri au avut probabil prilejul să vadă lumina tiparului pînă acum, şi din acestea încă, cîte oare au ajuns în mînele şi la cunoştinţa noastră?

Este un interes nebănuit să cunoaştem cît mai mult ceea-ce a fost şi ceea-ce s'a scris despre acest oraş, şi viaţa sa, atît politică, cît şi socială, de cînd se poate ea cunoaşte, şi deci orice povestire, orice descriere a faptelor, întîmplărilor sau vieţei Ieşenilor, din cel mai îndepărtat trecut cunoscut şi pînă astăzi, e bine să fie culeasă şi reprodusă pe cît se poate. Ne este, bine înţeles, aproape cu neputinţă să cunoaştem, să strîngem şi să retipărim aici *tot* ce s'ar putea găsi încă interesant pentru noi, în diferite biblioteci sau în opuri, or manuscrise răzleţite.

Din ceea însă ce ne este la îndămînă chiar, sîntem siliţi încă să facem alegere şi scurtare, şi să dăm aici loc unei părţi numai, care credem că ar prezinta un interes mai apropiat, preferind relaţiile date de străini, întrucît acele publicate în ţară, şi în limba noastră, se pot mai uşor avea la îndemînă de oricine.

*

Veacul al 15-lea şi al 16-lea.

Găsim scurte notiţi despre oarecari relaţii de călătorii ce s'ar fi făcut prin pămînturile moldoveneşti, şi în principal în Capitala Moldovei, ca acele ale *Rusului Zossima,* din 1420, de care se vorbeşte în

Arhiva Istorică a lui Hăşdeu (II, 49), ale *Francezului* sau *Belgianului Guillebert de Lannoy*, în 1421, (*Ibid.*, I, 130), dar neputîndune procura aceste opuri, cu toate cercetările făcute chiar în unele biblioteci mari ca cele din Berlin, Bruxelles etc., şi nici Hăşdeu nedîndune descripţii mai amănunţite, lăsăm acestea în sarcina altor culegători mai norocoşi.

*

I. Din călătoria lui John Newberie. 1582.

Castelul. Spînzurătorile. Portul. Vama.

Cea mai veche descripţie a Iaşului ce întîlnim este aceea a lui *John Newberie*, un negustor englez, care dorind a vedea o mare parte din lume, pleacă la 8 Martie 1578 din Londra spre Tripoli, şi, după vre o patru ani, cam prin 1582, trecînd prin Terapia şi Marea-Neagră, întră în apele Dunărei, se urcă pe lîngă Prut, şi trecînd prin Ţuţora, întră în Iaşi.

Relaţia ce ne dă despre vechea Capitală a Moldovei, este tipărită într'o colecţie de povestiri de călătorii, *Purchas his Pilgrimes*, ce a apărut în 1625, şi a fost spicuită de M. Breza, şi publicată în *Neamul Românesc*, An. V, p. 544.

Aici, (în Iaşi), zice Newberie, vameşul e un grec, Nicola Neverrede. La sud de Iaşi e castelul, cu o păreche de spînzurători înainte-i, şi de jur împrejur un zid de copaci mari, (buturugi), şi la sud-vestul oraşului e un lac mare. Pe ţărmul de dincolo se află o mânăstire (Socola ori Galata). Femeile aici umblă în rochii turceşti şi cu turbane, cu două-trei ghemătoace (bucle) de pietre de fiecare parte a turbanului, şi rochiele jos iarăşi cu pietre, şi de urechi atîrnau lanţuri de mici perle.

Fetele poartă în cap găteală ca o mitră, pe care părul e legat în formă de cruce, şi unii dintre copii au la urechi firişoare învîrtite după obiceiul indienilor (verigi de sîrmă). Vama la Iaşi e de douăzeci şi patru aspri de fiecare bou şi vacă, esceptînd negustorii poloni, cari plătesc numai douăzeci de aspri. Fiecare butoi de vin se plăteşte cinci „dolleri“ şi zece aspri.

*

II. Relaţiile lui François de Pavie. 1585.

Starea Domnitorului. Tributul către Turci. Primirea la Curte. Judecata Domnească. Casele Ţigăneşti. Portul femeesc. Domnitorul purtător al steagului cel mare turcesc.

Sub titlul de: *Relation de François de Pavie, seigneur de Fourquevauls, d'un sien voyage fait l'an MDLXXXV, aux terres du Turc, et autres divers lieux de l'Europe*, esistă un manuscris în Biblioteca Naţională din Paris, care s'a copiat de dl. N. Iorga, (*Acte şi Frag.*, I, 37 sq.), în care se ceteşte:

„A noua zi în sfîrşit, după ce am trecut peste rîul Prut la *Sussuia* (Ţuţora), ajunserăm la *Iassi*, foarte obosiţi şi foarte zdrobiţi, cu toate că după moda ţărei, noi eram îmbracaţi din picioare pînă la cap cu căciuli şi halaturi de piele, căptuşite cu blănuri.

Iassi este un mare oraş, în care Prinţul ţărei (Petru Şchiopul) îşi are scaunul seu, localitate aşezată în cîmpie (?) fără a fi închisă cu ziduri, avînd spre meazăzi un lac, care naşte dintr'un isvor, unde se pasceşte o mare cantitate de peşti.

Această ţară a Bogdaniei, din care Iaşul este localitatea principală, era numită mai obicinuit Moldavia, dar de cincizeci de ani încoace, de cînd împaraţii Turci au făcut-o tributară, i s'a schimbat numele în Bogdania, sau Caraboldan (sic), care însamnă pămînt negru, şi asta din pricina unor nesfîrşite ucideri, care fură făcute la cotropirea (conquoste) acestei provincii, care este de o mare întindere, şi a cărui Prinţ, care ţine religia greacă, şi a cărui stare poate să valoreze un milion de taleri, cari sunt monezi de trei sferturi de scuzi, în fiecare an dă tribut Turcului şeizeci de mii de zişii taleri, cincizeci de şoimi, şi şeizeci de cai, în afară de o îndoită sumă asemenea, care merge în presenturi (bacşişuri), la Paşale şi la mai marii dela Poartă.

Această mică curţe este frumoasă, şi face să se vadă destul de frumos mărimea şi maiestatea pe care acest Duce ţine, căruia i-am sărutat mînele, cu favoarea şi conducerea lui Brutti, gentilom albanez (arnăut), mare favorit al Prinţului, cărui Brutti, în acest scop îi adusesem scrisori dela cîţiva prieteni ai sei, de cînd eram în Constantinopole, cu recomandaţia cărora, şi mai degrabă din propria sa politeţă, el ne făcu o primire deosebită şi ne ospătă foarte bine, după cum doriam, şi ne făcu să vedem pe acest Domnitor în toată splendoarea sa, dînd audienţă întru acest chip.

Intr'o piaţă mare, dinaintea castelului, găsim dela trei la patru sute de soldaţi, îmbracaţi ungureşte, înarmaţi cu (cimeterre) tesace la coapsă, şi cu cîte un topor în mînă, aşezaţi cîte doi pînă la un foişor (fraiscade), sub care Ducele şedea în scaun, încunjurat de toţi principalii sei ofiţeri, şi asculta plîngerile fără deosebire a tuturor ce veneau înainte'i, cari, la o sută de paşi de dînsul, îngenunchi, spuneau în gura mare, unul după altul, plîngerile lor, şi el dădea fiecărui hotărîrea care i se părea mai dreaptă; pe timpul cărei ceremonii, poronci să fim duşi să-i vedem casa, care, zise el, nu le va părea decît puţin lucru, lor, cari au umblat şi au văzut atîtea Curţi de princiare. Şi ce-i drept, nu era ceva de samă, întrucit era clădită numai din lemn

şi din foarte puţină piatră rău aşezată.
In afară de cuprinsul Curţei, se află un număr de case, pe care'l cred de vr'o două mii, toate construite din stuf şi lemn, unde locuiesc o mulţime de familii din acel popor rătăcitor numit *Singres* (Ţigani), sau la noi Egipţieni, cari plătesc bir Ducelui... Femeile mai de samă din Moldova se îmbracă caşi ţigancele vagaboande, şi chiar pe cap îşi fac un turban mare din bucăţi de stofe înguste de două degete, sucite una peste alta, aşa că samăn cu nişte ţinte (cribles), împodobite pe deasupra, după cum le dă mîna. Deosebirea ce este între ţigance şi moldovence, e că acestea sunt albe şi blonde, şi cele dintăi negre; dar aceasta în chip artificial, cu sulemeniri şi zemuri de erburi.

Acest popor odinioară a fost o colonie de Romani, şi mai moşteneşte ceva încă din limba, care este compusă din italiană, slavonă, greacă, turcă şi mai multe altele.

Aceşti Prinţi, în războae, în cari Imparaţii turceşti se duc ei înşişi, sunt acei ce duc steagul cel mare, şi nimene altul de cît dînşii n'au acest drept...

*

III. Henry Austell. 1586.

Un alt englez, într'o carte editată de Richard Hakluyt, la 1598, în Londra, (II, 196), arată că oprinduse în *Yas*, oraşul principal al Bogdaniei, prin 1586, e primit foarte cum se cade de Peter Vayvoda. (Ap. I. Botez, *Viaţa Românească*, VIII, 7—8).

*

IV. William Hareborne. 1588.

In aceeaşi editură, ca mai sus, tot în 1598, apare alt op, în care alt englez, William Hareborne, trecînd prin Moldova, în 1588, arată că e primit şi el de acelaş *Peter*, Prinţul ţărei, *de profesie grec*, cu care închee chiar un tratat comercial cunoscut. (II, 289). De urmările acestui tratat va fi vorbit poate Assaki în foaia sa *Albina Românească*, şi va fi făcut aluzie în piesa scrisă de el, *Plăeşul intors din Anglia*.

*

V. Naraţia lui Trifon Corobeinicov. 1593.

Biserici. Prăvălii. Primirea la Curtea lui Aron-Vodă.

O relaţie mai interesantă ne-o dă călătorul rus Trifon Corobeinicov, care în anul 1593, mergînd dela Moscova la Ţarigrad, a trecut prin Iaşi, şi a narat călătoria sa într'un manuscript, ce se află păstrat în *Academia spirituală* din Moscova, manuscris care s'a publicat apoi în *Jurnalul Societăţei Istorice şi Archeologice* din Moscova, din anul 1887, sub titlul *O puti k Carju gradu otu Moskvy i do Ierosalima*, şi în broşuri. Din această descriere, profesorul Ioan Bogdan a tradus partea privitoare la ţara noastră, (*Arhiva Ştiinţifică şi Literară*, Iaşi, I, 762—4), din care am reprodus cîteva rînduri la descrierea Bisericei Sf. Neculai-Domnesc (pag. 191). Complectez aici ceea ce a mai rămas din descripţia citată, întru cît se referă numai la oraşul Iaşi:

Despre oraşul moldovenesc Iaşi.

Dela Stefăneşti pînă la Iaşi, unde trăeşte Domnul Moldovei, sînt 45 de verste. In Iaşi nu se află cetate, deoarece Imparatul turcesc nu îngădue a ridica cetate. In Iaşi trăeşte Domnul Moldovei, iar în jurul Curţilor sale se află un zid de piatră spre apararea lor. In curte se află palatul de piatră; în Iaşi sînt 10, dacă nu mai multe biserici de piatră şi de lemn. De Catedrală slujeşte sf. Neculai făcătorul de minuni. *(Urmează rîndurile reproduse la pag. sus citată).* Numărul locuitorilor Iaşului cam ca ai Postovului; multe prăvălii, iar în prăvălii tot feliul de mărfuri; tîrgurile sînt bune. Sub oraş curge un rîuleţ, cam ca Moscova, şi un lac mare.

Despre sosirea Solilor ruşi la Domnul moldovenesc Aron.

In 13 Marte, la 3 ceasuri din noapte, Trifon Corobeinicov cu tovarăşii sei merseră la Voevodul Aron şi intrară călări în Curtea Domnească pînă la scară; ei fură primiţi în Palat, în odaia Domnului. In odaie se afla un runduc (estradă) înalt pînă la brîul unui om şi acoperit cu covoare, iar pe runduc, la locul seu, şedea Domnul Moldovei,—locul era făcut turceşte ca să poată şedea: înaintea lui erau puse lumînări în sfeşnice şi tot înaintea lui stătea un grec, ce se zicea că-i Vistierul seu; oamenii lui stăteau cu capetele goale. Indată ce Trifon şi tovarăşii săi îi sărutară mîna, Voevodul Aron, rîdicîndu-se, întrebă de sănătatea Ţarului, şi de întreaga lui Impărăţie, şi de darurile ce i-au adus dela el, şi poronci să le pue toate dinaintea lui; orice vorbă zicea despre Ţarul, el se scula în picioare. După aceasta îi congedie cu cinste şi poronci să le dea hrană la oameni şi dobitoace. Mai poronci să nu li se ia vamă dela nici o marfă şi să li se dea hîrtii de trecere prin ţara lui şi oameni care să-i petreacă...

*

Veacul al 17-lea.

VI. Din manuscrisul Episcopului Marcus Bandinus. 1647.

Denumirea Iaşului (?). Transit de mărfuri. Diferile naţii. Curtea. Şcolile. Boboteaza. Chipul lui Lupu-Vodă şi al Doamnei. Preoţi catolici cîntînd romîneşte.

In epoca lui Vasile Lupu-Vodă veni în Iaşi, in inspecţie eclesiastică, un Episcop

catolic numit Marcus Bandinus, care trebuia să'şi aibă scaunul la Bacău, unde era aşezată pe atunci Episcopia catolicească. Prin o şedere de mai mult timp în Capitala Moldovei, Bandinus avu prilejul să cerceteze şi să vadă starea şi moravurile ieşenilor de atunci, şi să fie primit chiar de Vodă. Bandinus a descris impresiile sale într'un mare manuscript, care n'a văzut însă lumina tiparului decît acum cîţiva ani în urmă, prin o publicaţie făcută de Academia Romînă, cu concursul lui V. A. Urechia, care a rezumat şi tradus în parte această scriere.

Această relaţie a Prelatului catolic are un interes mare pentru istoria Iaşului, punînd sub o lumină vie multe părţi necunoscute ale felului traiului de aici, de acum două veacuri şi jumatate, mai ales în privinţa instrucţiei publice.

Iată rezumatul părţei întăi din descrierea Iaşului de Bandinus, aşa cum ni-l dă Urechia în opul citat:

Dela Strunga Prelatul vizitator merge la Iaşi (*Iassvasar*), Valachice *Iaşi*, latine *Iassium* vel *Iassi*. Zice că acest nume i-a venit dela un văcar cu acelaş nume, care odinioară păştea boi, prin locul unde apoi se înălţă Curtea Domnitorilor. Această cetate este metropola întregei provincii, situată la mijlocul Moldovei, unde se transportă foarte multe mărfuri ce vin din Turcia, Tartaria şi Moscovia, şi pe unde trec lucrurile de vînzare turceşti spre Polonia, Ungaria şi Transilvania. Este aşezat pe două coline foarte întinse, cu o vale la mijloc. Are 15,000 de case, *60 de biserici, 11 mînăstiri în cetate* şi în apropiere. Actualul principe Vasile, înainte cu 6 ani a zidit o mînăstire nouă, din pietre tăiate cu sculpturi *„et per modum Coronidis“* şi impodobită cu marmură neagră. Mînăstirea este înconjurată de zid ca o cetate, avînd un turn mare pătrat la intrare, în care se află un orologiu şi clopote mari. A făcut şi şcoală în acest claustru, care şcoală înainte de un an *Domenica Septuagesima* a ars, precum şi în anul acesta 1647; deasemenea *alte şcoale aşezate aiurea* au ars, ale cărora ziduri au rămas întregi sub solide bolte.

Locuitorii Iaşilor sunt cea mai mare parte Romîni, pe lîngă cari se află *Unguri, Armeni, Greci, Bulgari, Albaneji, Turci, Tatari, Poloni. Ruteni, Saşi, Moscoviţi* şi cîţi-va *Italieni*. Dintre aceştia 28,000 sunt cei cari plătesc bir, afară de boeri şi de curtenii lor, afară de nobilime, libertini şi de oşteni, cari primesc leafă dela Domni şi cari sunt 20,000. (De unde rezultă că populaţia Iaşului ar fi fost pe atunci de vreo 48,000 suflete).

Cum este şi cît de mare este Curtea principelui, voi descrie la loc mai potrivit. Această cetate are spre nord vii plantate *pe aceeaş* culme pe care este aşezat. Intre vineturi sunt două mînăstiri. La partea răsăriteană se află culmi foarte proprii *frugibus serendis* şi o vale foarte lată, pe care o adapă rîul Bahlui. La sud, peste o vale interpusă, este un munte vitifer *cum villis*, sub care se văd două mînăstiri în faţa cetăţei. La apus un lac aderă de culmea (dealului) cetăţei, lac pe care îl formează Bahluiul, închizîndu'l între două culmi *fortissimo aggere interclusus efficit.* Dincolo de lac este un munte pe care se află Mînăstirea numită Galata. Lîngă Mînăstire, cîmpii foarte întinse de-asupra muntelui. Dincolo de cîmpii păduri şi vii *non longo spatio distantes. Sub Mînâstire curge un isvor şi se află vile.*

Spre partea meridională a cetăţei, pe marginea unei culmi, de-asupra unui lac, se află Palatul Principelui, care numai la partea răsăriteană are un zid subţire, neîntărit nici cu turnuri, nici cu metereze, nici prin val, nici prin şanţ; despre celelalte părţi însă este *îngrădit cu bîrne îngropate* în pămînt *pro muro*. Pe din afară casa nu are aspect prea splendid; păreţii însă interiori înfăţişează *regiam quandam principis majestatem*, strălucind prin tapete, tapiserii, poale de mătasă, aur şi argint. Scaunele acoperite cu materie de in, împodobite cu cue de argint şi de aur. Structura palatului nici toată de peatră, nici toată de lemn, căci Turcii nu permit să se zidească din curată peatră decît mînăstirile.

Aci Bandinus credem că a voit să zică cum că din causa invasiilor turceşti, Moldovenii nu-şi zidesc case definitive şi de preţ mai mare.

Urmînd mai departe cu descripţiunea Iaşilor, Bandinus zice că această cetate privită de departe *quasi nova Roma apparet*, graţie turnurilor, templelor şi mînăstirilor cari îi dau oarecare măreţie la privire. Dacă cineva însă intră în oraş, nu găseşte de cît cocioabe şi colibe. Nici chiar cei mai opulenţi boeri nu au case splendide, ci îşi fac păreţii din lemn lipit cu lut. In anul acesta însă, 1647, cîţiva boeri vor să-şi zidească case de piatră, fiind-că din causa deselor incendii nu mai sunt siguri pe casele lor de lemn. In anul trecut au fost *nu mai puţin de 40 incendii*, prin care s'au prefăcut în fum multe biserici schismatice şi curţi boereşti.

Bandinus ne aduce aci o informaţiune foarte preţioasă pentru istoria noastră culturală. El constată existenţa în Iaşi a nu mai puţin de *20 de şcoale*. Cei 200 şcolari ai acestor 20 institute sunt *Romîni, Ruteni, Greci* şi *Armeni*.

Noi ştim că Vasile Lupul creînd şcoala dela Trei-Erarhi, s'a încercat să dea culturei naţionale o direcţie mai depărtată

de slavonism. Bandinus ne spune, că *Princeps Basilius multum laboravit et maximam fecit expensam ut latinas literas in Moldaviam induceret.*

Francisc Kazi, în o Istorie a lui, tipărită la Cluj, în 1742, pomeneşte de Şcoala lui Vasile Lupu cu direcţie latină, zicînd că: *Iassis, ludus literarius apertus. Quadriennia ante gimnasium nonnullo in Moldavia splendore excitare coeperat, in quo juventus latinis literis erudirentur.* Şcoala lui Vasile Lupul cu direcţia latinească ştim că nu reuşi până în fine, din causa Grecilor, cari îi substituiră direcţiunea greacă. De aceea şi Bandinus afirmă, că toate silinţele lui Vasile Lupu nu isbutiră. Vasile Lupu inţeles cu Bandinus, aduse însă la 1647 în Iaşi pe jesuiţi, cărora le hotărî un loc foarte potrivit *pro literarum emporio optissimum*, şi le-a promis a zidi case de şcoală şi pentru părinţi. Memorialul bisericei catolice aminteşte că Bandinus *chiama i giesuiti.*

Mari vor fi fost certele iscate mai apoi intre minorenii conventuali şi între jesuiţi, certe pe care în parte le povesteşte însuşi Bandinus.

Visitatorul apostolic găseşte populaţia catolică foarte scăzută în Iaşi. De unde înainte erau peste 1,000 suflete, acum nu mai sunt decît vre-o 300 suflete, cu copii cu tot, cari mulţi locuesc afară din oraş prin vii, şi numai sărbătorile foarte rar au obiceiu a veni la biserică în oraş. Mai sunt catolici şi cîţiva oşteni, pe cari nu-i trece Bandinus între poporenii bisericei catolice, considerîndu-i ca flotanţi, şi mai cu samă că vre-o sută trei-zeci din ei, cari au fost chemaţi în anul trecut de Domnitor, sunt infectaţi de eresia Calvină. Causa scăderii populaţiei catolice o atribue Bandinus şi de astă-dată la trecerea multora dintre dînşii in sînul bisericei ortodoxe *ob scandala et defectum concionis.*

Tot în acest op mai găsim o descriere interesantă despre chipul în care se serba pe timpul lui Lupu-Vodă *Boboteaza,* care totdeauna a fost ţinută în ţară şi oraşul nostru cu mare sfinţenie şi pompă, atît de popor cît şi de autorităţi, şi astăzi încă este una din serbătorile la cari ieşenii nu dau greş să se întrunească în curtea Mitropoliei, cu toată parada pe care situaţia actuală a oraşului o permite.

Descrierea aceasta e intitulată: *Festum Epiphaneae qualiter celebratum anno 1647*; se arată cum prelaţii bisericei catolice au luat parte împreună cu cei ai bisericei romîneşti în acest prilej, pentru a da o strălucire mai mare serbărei şi pentru a se recomenda mai bine înaintea Domnitorului ţărei. După ce se notează cu amănuntul serviciul Dumnezeesc şi pe toţi cei ce luară parte la asemenea serbătoare, precum şi nişte intrigi ale unora din preoţii iezuiţi ai bisericei Catolice, Bandinus dă o informaţie foarte interesantă:

S'a născut ceartă, zice Episcopul catolic, între popii, călugării şi învăţătorii sau dascalii romîni, despre copiii cari au spus cuvîntări înaintea lui Vodă. Aceştia pretindeau şi spuneau boerilor că copiii cari au cuvîntat în latineşte, învaţaseră în şcoala latină a catolicilor, iar copiii cari au cuvîntat în romîneşte şi au fost lăudaţi (aplaudaţi) sînt din şcolile romîneşti. Aceasta era un adevăr, cu care dascalii romîni voiau numai să'şi acopere ignoranţa lor. (?)

Pe Vasile Lupu şi Doamna sa, Bandinus ni-i descrie tot în acest articol, într'un chip foarte interesant; iată în rezumat relaţiile ce ne dă el:

Domnitorul, stînd la mijloc, îşi purta ochii pretutindenea şi toţi oamenii de orice stare şi condiţie *inclinato capite intuitum venerabantur.* Lupu avea la haină nasturi de o valoare de 100,000 de galbeni. Principele nu era de o statură înaltă, dar potrivită, cu faţa brună, temperînd culoarea rumenă şi gălbue, sprincene negre, fruntea înaltă, nasul în cîtva aquilin, buzele uşurel întredeschise, musteaţa şi barba neagră, faţa severă; cu privirea mai severă a ochilor, purta o majestate împărătească. Principesa, cu faţa rumenă, bătînd în galben, se părea asemenea unei împărătese, insufla graţie şi bunătate; de o statură potrivită, demnă cu totul de Principele, şi a căreia clemenţă nimeni niciodată n'a solicitat-o în deşert.

451. Surugii şi arnăuţi din veacurile trecute.

Articolul lui Bandinus despre serbarea Bobotezei se sfîrşeşte cu următoarea relaţie: La sfîrşitul serbărei se aduse 24 cai de rasă din grajdurile Curţei, la sunetul trîmbiţelor şi al timpanelor. Mitropolitul îi stropi şi pe ei cu aghiasmă, cînd caii fură trecuţi prin mijlocul Curţii. Toate aceste terminîndu-se, Mitropolitul şi Vlădicii fură însoţiţi la Palat, unde fură *liberaliter* primiţi şi ospătaţi, iară ceilalţi monachi şi popi, fără nici o rînduială, se duseră pe la casele lor, pe cînd Bandinus cu 12 elevi, cu cei 3 crai îmbrăcaţi în haine nouă şi cu icoana *Născătoarei de Dumnezeu*, în bună rînduială, cîntînd *în romîneşte* şi latineşte, se întoarseră la parochie, urmaţi de mare mulţime de oameni.

*

VII. Din călătoria Patriarhului Macarie descrisă de Arhidiaconul Paul de Alep. 1653.

Portul moldovenilor. Daruri. Doamne de onoare. Moaşte sfinte. Masa Domnească. Cultura lui Lupu-Vodă. Baljocorirea Moldovenilor. Pedepse şi obiceiuri. Cîntarea Copiilor de casă. Ura dintre Greci şi Moldoveni. Sfîntul Mir. Gătelele fetelor.

Un op de cea mai mare însemnătate pentru istoria Romînilor în genere şi în special pentru cea a Iaşului, este desigur naraţia ce o face *Arhidiaconul Paul de Alep*, (*din Alep*, sau *Allepo*), într'un manuscris în limba arabă, despre călătoria Patriarhului Macarie al Antiochiei prin Ţările Romîne, între anii 1653 şi 1658; acest manuscript nu avu fericirea să vadă lumina tiparului decît în veacul precedent, cînd, un Conte englez Guildford, îl cumpără în Alep şi însărcină cu traducerea lui în limba engleză pe un membru al Comitetului de Traduceri orientale din Londra. După această traducere engleză, publicată în 1836, s'au făcut alte traduceri, în diferite limbi, şi, în romîneşte cel întâi Mihail Cogălniceanu a publicat o parte în revista sa din Iaşi *Arhiva Romînească*, din 1860; apoi B. P. Haşdeu a publicat o parte, în *Arhiva* sa *Istorică*, din 1865,—după care d-rul Gaster a complectat acele descrieri după însuş textul arab, publicîndu-le în *Revista pentru Istorie*, etc. a lui Tocilescu, 1883, şi în urmă, d-ra Emilia Cioran, în o Teză a sa de licenţă în Istorie, tipărită la Bucureşti, în 1900, traduse din nou partea referitoare la ţara noastră.

Vom lua de aici o parte din articolele privitoare la oraşul nostru, scurtînd sau rezumîndu-le cît spaţiul ne îngădue, deşi toate sunt foarte interesante pentru noi, lăsînd deoparte unele bucăţi de cari ne-am servit în descrierea făcută pentru bisericele Sf. Sava, Trei-Erarhi, Golia, Nicoriţa etc.

Descrierea Iaşului începe în secţia V a Părţei II. Arhidiaconul Paul de Alep, care însoţeşte pe Patriarhul Macarie în călătoriile sale, intrînd în Moldova prin Galaţi, pe drumul Vaslui-Scînteia, ajunse la Iaşi, în sara de Marţi, 25 Ianuar 1653.

După ce descrie parada religioasă cu care a fost primit Patriarhul la biserica Sf. Sava, unde veni în gazdă, arată că el dădu mulţimei adunate ca să'l vadă binecuvîntarea lui, şi apoi fu vizitat şi primi salutări din partea tuturor boerilor.

Joi sara azistă la serbătoarea *Strămutărei Sf. Ioan Chrisostomul*, stînd în biserică toată noaptea. E remarcabil, zice Paul de Alep, că în Moldova, în Ţara Romînească, la Cazaci şi pînă la Moscova, oamenii stau în biserică dela începutul serviciului pînă la fine, seara şi dimineaţa în toate timpurile, cu capetele descoperite, mai cu samă în prezenţa unui Patriarh, or preot mai mare, or Egumen, sau chiar a unui preot ordinar; astfel în toate aceste ţeri se poartă pe cap calpace blănite, chiar la principi şi boeri. In Moldova *cucoanele* de asemenea poartă *calpace de catifea roşie* cu *samur*; iar în Ţara Romînească şi la Cazaci ştergare albe, la care cele avute adaug ornamente de mărgăritare.

După rugele de dimineaţă, cînd orologiul bate a treia oară din zi, oamenii de aci revin la liturghie şi rămîn timp de trei oare, daca e serbătoarea vre-unui sfînt sau serbătoarea Pascelor. Insă mai înainte de a trage clopotul de liturghie, sună clopotul de pomană, cînd fiecare persoană, care are mijloace de a prezenta ceva bisericei, aduce darul seu.

După aceasta, Duminică, se prezintară Beiului Vasile-Lupu, care întră în Iaşi, în sunetul clopotelor. A doua zi veni la Patriarh un *Sluger Ioan*, cu o gardă de 50 soldaţi, toţi îmbracaţi *în roş*, cum şi o trăsură domnească trasă de şese cai suri, luînd pe Patriarh şi ducîndu-l la Curte. La scara divanului, trecînd între şiruri de soldaţi, Patriarhul se dete jos din trăsură şi întră în salonul din lăuntru unde'l aştepta Vasile-Vodă.

Beiul în sbucnirea dragostei şi a prieteniei pentru Patriarh, lăcrimă în mai multe rînduri.

Noi toţi ceilalţi salutarăm pe Beiu pînă la pămînt, sărutîndu-i întâiu mîna dreaptă, apoi pe cea stîngă; tot aşa făcurăm şi la retragere. Rămînînd singur, Domnul îi arătă sentimentele sale de veneraţie şi de dragoste aproape o oară, prea încîntat de mulţumire sufletească. Apoi Patriarhul îl binecuvîntă, şi cu voia lui se despărţiră şi se întoarse la gazda lui dela Sf. Sava.

Marţi dimineaţa, 1 Februar, noi şi servitorii ne duserăm să oferim Beiului darurile aduse pentru el de către Patriarh. Le prezentarăm pe tipsii acoperite cu şervete cu

ciucuri, după cum e obiceiul în această țară, chiar dacă oferta ar fi un simplu dar de mîncare. La intrarea în spațiosul salon al palatului, Slugerul, ministrul Beiului, veni cu un gramatic ca să înregistreze darurile, unul cîte unul.

Iată lista acestor daruri făcute ilustrului Beiu: O pereche de *fețe de perină brodate*; o bucată de *stofă cințu* de culoare roșă; două *zaharnițe* de lemn de *palmier*; o cutie de *sopon de mosc*, două cutii cu sopon aromatic, o mică cantitate de sopon de Alep; două borcane cu scorțișoară conservată; o cutie cu fructe uscate de Italia; ceva unt de migdale; zarzare uscate, fistîci pastrați cu sare și fără sare, etc.

Cînd se presintau darurile pe tipsie, gramaticul zicea Beiului: „Patriarchul de Antiochia presintă Domniei Voastre cutare și cutare lucru", enumerînd pe toate, iar Beiul mulțămea pentru fiecare în parte. Apoi întorcîndu-ne duserăm tot astfel de daruri pentru Ștefan-Vodă (fiul Domnului), care ne primi într'un apartament al seu; apoi duserăm daruri de acelaș fel pentru Doamna, nevasta Beiului, căreia i-am făcut ceva complimente la intrare și la eșire, și i-am sărutat mîna.

Ea ședea într'un jeț, avînd capul acoperit cu *calpac de catifea roșie, blănit cu samur*. Mai întăiu ne eși înainte și ne anunțase Dama de onoare a Doamnei (her Kachia) și apoi intrarăm. Ea se arătă foarte mulțumită și se sculă depe scaun la intrarea noastră.

După aceasta Paul de Alep descrie cum a fost din nou Patriarhul Macarie chemat la Vasile-Vodă, cu ceremonial cași mai nainte, Marți în 8 Fevruar, cînd a prezintat Domnitorului scrisorile sale din partea lui Paisie, Patriarhul Constantinopolei, cum și din partea altor Patriarhi.

Apoi Patriarchul îi făcu un dar de o imensă valoare: *Falca superioară a Sft. Vasile-cel-mare*, de o culoare galbenă, foarte solidă, grea și strălucitoare ca aurul. Mirosul ei era mai plăcut decît ambra. Dinții și măselele remăsese neatinse, la locul lor. Ii mai dete și alte daruri analoage, ce le cumpăraserăm din Constantinopole. Beiul văzînd aceste daruri, fu încîntat și cuprins de admirație.

Pe urmă ne duserăm la Divan, unde era întinsă masa regală cu talere, linguri și furculițe de argint și de aur.

Vasile-Vodă se puse în capul mesei, pe un jeț îmbrăcat cu catifea și țintuit cu cuie de argint aurite; la dreapta fu pus un alt jeț pentru Patriarch, care binecuvîntă masa și pe Beiu. Toate talerile erau acoperite cu altele asemenea, până la timpul de mîncare, fiind obiceiul de a aduce la masă talerile acoperite. *Tabac-Bași*, adică primul bucătar, de cîteori venea cu mîncarea, dusă de servitori, o presinta Beiului, rîdicînd acoperișul. Dacă îi convenia Beiului, o punea dinainte-i în tăcere, și cu o lingură se servia din taler și mînca; apoi, aducînd altă mîncare, dacă nu-i plăcea, Beiul ridica din ochi ca semn, și bucatarul o lua și o punea sub masă.

La stînga Beiului sta un servitor cu frumoasă îmbrăcăminte, care lua unele mîncări și le punea iute dinaintea lui, pe cînd alt servitor schimba talerile. Marele Spătar stete tot timpul de-a dreapta Beiului, purtînd o coronă cu pietre scumpe, încins cu sabia, iar în mînă ținînd sceptrul regal. Lîngă dînsul sta nemișcat Paharnicul și alți servitori. Inaintea Beiului era un vas de lemn cu apă, așezat sus pe trei picioare, în care erau puse sticle cu diferite vinuri, spirturi și bere. Mai era încă lîngă Beiu un scaun, acoperit cu o pînzătură albă, cu mai multe șiruri de cupe de sticlă și cu păhăruțe de argint și de porțelan. Ofițerul servea pe Beiu și pe Patriarh cu vin în cupe la fel; de cîte ori beau ei, toți se sculau în picioare. Ceilalți aveau alte cupe și alte vinuri. Cînd prezenta un pahar Beiului, Paharnicul gusta d'întăi el însuși și apoi i-l da. In tot timpul ospățului, boerii și funcționarii cei mari așteptau poruncile Beiului, iar ușerii stăteau aproape de el cu bețele de argint. La fiecare trei sau patru pahare cu vin ce bea Beiul, mai lua și cîte unul cu bere, fiind-că este rece și recoritoare. După ce bea, punea paharul în apă, or cerea altul. E de observat, că, or și cînd șede la masă Beiul or fiul seu, or Doamna, or vre-unul din boerii sau din funcționarii cei mari ai Curții, fie în Moldova, în Țara Romînească, sau la Cazaci, nu lipsește niciodată deasupra capului lor o icoană învălită și o candelă totdeauna aprinsă.

Mîncări proaspete se aduceau necontenit, încît se prelungi pînă sara, cînd toți s'au sculat ca să mulțumească. Patriarhul binecuvîntă masa și pe Beiu, și luîndu-și rămas bun, ne-am întors în trăsură la mînăstire.

A descrie venerabila demnitate a Beiului, cunoștințele sale, excelența bunului seu simț, familiaritatea sa cu *autorii vechi și moderni*, păgîni și creștini, și chiar turci, bravura și amabilitatea sa militară, ar întrece puterile minții omenești. Adevărul e, că a ajuns pe anticii împărați ai Greciei, *ba i-a și întrecut*. Cu toate astea el fu mai totdeauna și este încă un obiect de ură pentru ei, și i-e imposibil să se poată apăra și menține în Domnie.

Hmilnițki al Cazacilor i-a luat pe fiica sa. Hanul și Tătarii îl iubesc mai mult decît pe oricare din ei. Impăratul Nemților, Regele Ungariei și *Venețianii* îi sînt nu mai puțin prea afecționați.

El tipări în timpul seu un mare număr

452. P. Sf.-Născătoare cu Isus în braţe, încunjuraţi de 170 Serafimi. Pictură murală de G. Popovici, în Paraclisul Mitropolitan.

de cărţi bisericeşti, manuale religioase şi comentarii, iar pentru poporul seu din Moldova *opere în limba romînă.*

Mai înainte poporul citea rugăciunile numai în *limba sîrbă*, înrudită cu cea rusească, căci în Bulgaria, Serbia, Valahia, Moldova, la Cazaci şi până la Moscova se citeşte tot sîrbeşte, în care limbă sunt scrise toate cărţile lor.

Pentru această raţiune Beiul zidi lîngă mînăstire un *mare Seminar* de piatră, şi le tipări cărţi în limba lor (Romînească).

Mercuri 9 Fevruar, Vasile-Vodă trimise daruri Patriarhului în schimbul celor primite. Sîmbătă acesta merse la biserica Trei-Erarhi. Aici Paul de Alep face descrierea pe care am reprodus-o în articolul privitor la această biserică.

Joia următoare ei merseră la mînăstirea Bîrnovschi, cu sania cu patru cai negri. „Nu'mi pot reaminti fără să oftez, zice Arhidiaconul, plăcerile trecutului, necontenitele primblări ale Patriarhului, cînd în caretă cînd în sanie, ţinînd Crucea înainte-i, cu capii mînăstirilor la dreapta şi la stînga, şi cu amîndouă mînele întinse pentru a binecuvînta poporul de prin strade şi ulicioare, sub ochii Turcilor".

Apoi arată că Beiul ţine Divan în toate zilele, iar Sîmbătă numai pentru judecăţi criminale, orînduind la moarte pe ucigaşi şi eliberînd pe cei nevinovaţi. Aici Paul de Alep face o descriere negreşit exagerată, sau pornită din ură către poporul moldovenesc—pe care, ca toţi grecii, nu'l putea vedea bine:

D-zeu n'a creat pe faţa pămîntului *un alt popor mai viţios decît Moldovenii, pentru că toţi sînt ucigaşi şi hoţi.* Registrul de judecăţi constată, că, în cei 23 de ani ai Domniei Beiului Vasile, fură pedepsiţi cu moarte *peste 40,000 de talhari* (!). Cu toate astea el nu condamna la moarte pentru prima crimă, ci numai pedepsia cu bătaia, tortura şi puneri la stîlp pe criminal; apoi îi da libertatea; pentru a doua crimă îi tăia o ureche; pentru a treia crimă cealaltă ureche, şi abia pentru a patra crimă îl punea la moarte. Noi înşine am văzut o împrejurare în purtarea acestui popor, care te zgudue de oroare; ei osîndesc la moarte pînă şi pe preoţii lor. Cu toată asprimea

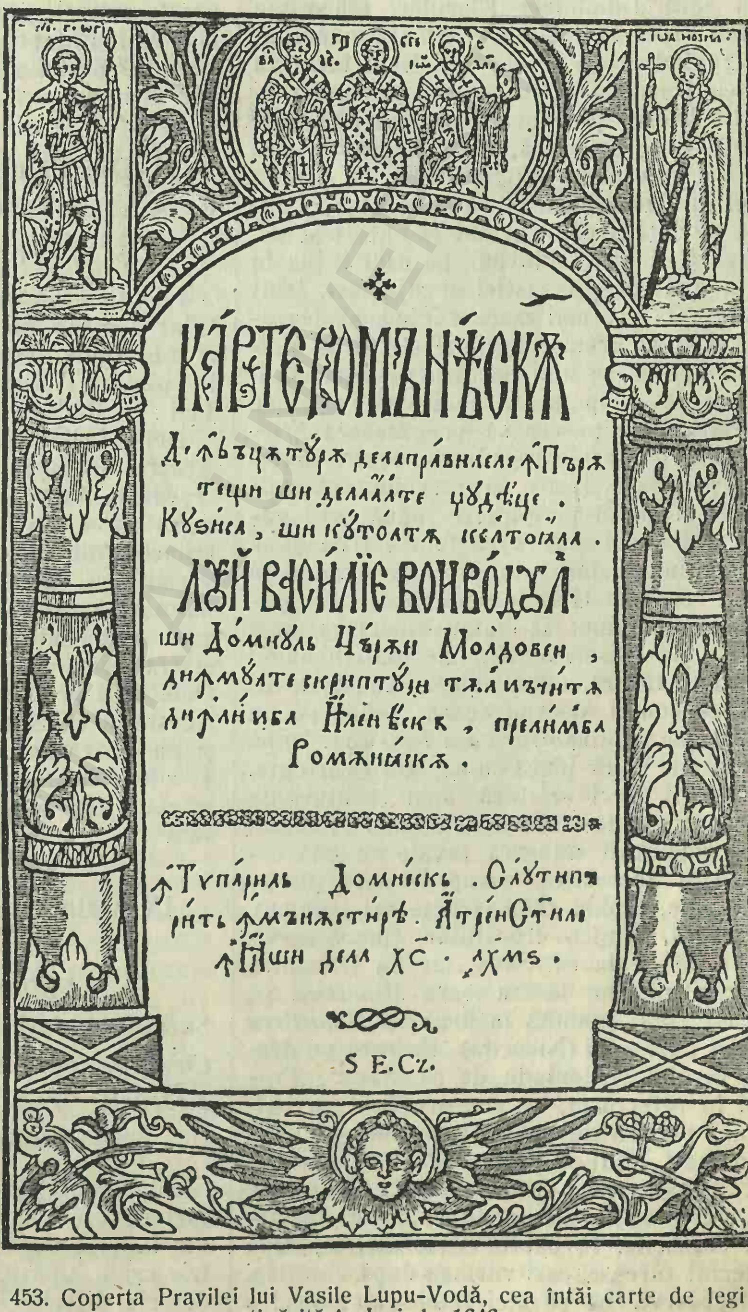
Beiului, răul tot nu se mai îndreaptă. *Femeiele și fetele sunt cu totul lipsite de orice modestie și cuviință,* deși Beiul le taie nasurile, le pune la stîlp și adesea le îneacă, încît mai multe mii au perit; dar toate astea nu ajută nimic pentru îndreptarea moralității lor.

Sîmbătă în săptămîna Albă, începîndu-se lăsatul de sec, se obicinuește aci a se da drumul la toți cei închiși, căci în prima Vinere a postului se închid tribunalele și judecătile, și Beiul nu se mai arată decît în biserică, fiind necontenit în post și rugăciune, precum și toți nobilii și curtenii săi.

In Lunia Purificațiunii, dimineața, merserăm să vizităm pe *Aga al Orașului*, care avea bardă și băț, pentru a da lovituri acelora care ar umbla beți în public, sau ar comite vre-un scandal. *Tot el cîntărește după taxă toate lucrurile de mîncare,* cari în toate aceste țări se vînd *de precupeți.* Postul cel mare e tare păzit de Curte și de clasele de sus; dar poporul de jos nu păzește nici un post, nu face nici o rugăciune, peste tot nu pare a se ține de vre-o religie. Ei sînt creștini numai cu numele *și preoții lor le dau pildă de a petrece nopți întregi în desfrînări și în beție.*

După această bună batjocură a moldovenilor și ioșenilor, Arhidiaconul descrie productele ce se importă, cît și acele ce se cultivă în țară; felul hranei locuitorilor și călugărilor; ducerea la mînăstirea Galata, unde merse și Vodă, și unde observă că cîntările bisericești se făceau în strana din dreapta în grecește, iar în cea din stînga în romînește. Un luxos banchet urmă serviciul religios, la care mîncările ar fi ajuns „să sature o mie de oameni". Asemenea citează „desfătătoarea *cîntare a Copiilor de casă* a Beiului, care se întreceau unul pe altul ca să desfăteze auzul ascultătorilor", precum și întinsul lac din dosul Palatului Domnesc, destinat pentru nobilul pește *efendico*, mare și plin de icre"; lacul fiind înghețat boerii se primblau călări pe el. Arată că orașul Iași e foarte mare, și se zice că în el sînt *treizeci de biserici.* Locuitorii datoresc aerului curat și apei bune superioritatea asupra celorlalte orașe ale Moldovei.

Dumineca următoare Vodă asistă la liturghie în Biserica Bârnovschi, unde veni cu o suită mai frumoasă decît alte dăți, calare pe un mare armasar turcesc sur,

КАРТЕ РОМѪНѢСКѪ

Де ѫвъцѫтѹрѫ дела правилеле ѫпърѫ
тещи ши дела алте џюдеце.
Кѹ зиса, ши кѹ тоатѫ келтоиала.

ЛѸЙ ВАСІЛЇЕ ВОЕВОДѸЛ

ши Домнѹл Цѫрѫи Молдовеи,
дин мѹлте скриптѹри тълмъчитѫ
дин лимба Елинѣскѫ, пре лимба
Ромѫнѣскѫ.

Ѫ Тѵпарюл Домнеск. С'аѹ тип
рить ѫ мѫнѫстиреа а трей Стители
ѫ Ѣши дела Хс. ахмѕ.

S E.Cz.

453. Coperta Pravilei lui Vasile Lupu-Vodă, cea întâi carte de legi tipărită în Iași, la 1646.

împodobit cu multe galoane de aur şi cu pietre scumpe.

După ce mai descrie alte slujbe dumnezeeşti şi banchete date de Vodă, precum şi chipul cum plantează Moldovenii fructe şi legume, arată că urma, în a 5-a Dumineca din post, să se asculte liturghia în biserica lui Aron-Vodă (Aroneanu); dar o supărare mare îl opri pe Vasile Lupu să aziste, căci aflase de un complot ce'l urzise în potriva sa Gheorghe Stefan, Marele seu Logofăt, care în unire cu Ungurii şi Muntenii căuta să'l omoare şi să'i iee Domnia. Vodă îşi închise Curtea şi trimise familia sa la Hotin, adunîndu-şi acolo oştile sale, unde plecă şi el la 2 April.

In sara Duminicei Floriilor, Gheorghe Stefan intră în Iaşi cu o armată numeroasă, trăgînd acasă la el; iar Luni intră în Curtea Domnească, în sunetul clopotelor.

Atît boerii, precum şi oastea şi ţăranii, cu toţii i se supuseră, fiind el din neamul lor. Cauza urei lor către Vasile, fu pentru că el era grec de naştere şi origină, şi făcuse pe toţi Grecii curteni şi ofiţeri ai sei, îndepărtînd pe Moldoveni, pe cari îi lua în rîs şi îi despreţuia astfel el cu ai sei, încît îi aduse la cea mai mare sărăcie şi degradare. Pentru această raţiune Grecii şi Moldovenii se urăsc unii pe alţii peste măsură.

Paul de Alep arată apoi cum el şi cu Patriarhul se puseră să pregătească *Sfîntul Mir*, pentru care adusese multe materiale preţioase şi rare, şi întrebuinţară multe zile şi multă priveghere până să'l gătească. Paştele se serbară foarte trist şi cu frică, din pricina tulburărei ce domnia în oraş; mai ales Grecii, preoţi sau laici, aşteptau din minut în minut moartea prin sabie. La Biserica Sf. Neculai-Domnesc Episcopii făcură, după obicei, Anastazis dinaintea noului Voevod, care „şedea pe un scaun pus înadins *afară din biserică*". După ceremonie Vodă plecă cu un mare cortegiu.

Prelaţii greci azistară apoi la liturghia pentru Paşti, în mînăstirea Doamnei (Golia), unde poporănii aduseră tavale cu ouă colorate şi încrestite, carne de porc (uscături), pîne, *erburi dulci* (fructe ori legume), etc. In Duminica Rusaliilor ţinură serviciul religios la Sf. Sava, iar în Duminica tuturor Sfinţilor la frumoasa *Mînăstire Sf. Ion cel Nou* „numită în deobşte *Mînăstirea Maicei Domnului* (Nicoriţa). Ea este pe drumul Iaşului şi depinde de St. Sava". Trecînd în refectoriu, ce era prevăzut cu balcoane, priviră de acolo întreg oraşul, locul fiind înalt, şi li se păru *desfătător*. Deasupra balcoanelor era clopotniţa bisericei.

Descrie asemenea modul cum sunt împărţite ceasurile, în bataia ceasornicilor, după sistemul turcesc, cari variază după anotimp. Mai observă că pe aici fetele au obicei a pune pe cap *cunune de flori împletite* şi *erburi aromatice*. Vizitară apoi biserica din Palat, închinată Sf. Gheorghe, care e foarte frumoasă, precum şi biserica Doamnei, tot din acel Palat, şi închinată aceluiaş sfînt.

In afară de aceste amănunte se mai găsesc în scrierea lui Paul de Alep cîteva capitole relative la *ceremoniile funebre* obicinuite pe atunci, la *intrigile lui Gheorghe Stefan* pentru a ajunge la Domnie, la *administraţia ţărei*, *bătălia* dată de Cazaci usurpătorului scaunului lui Vasile Lupu, la *reinstalarea* şi *consacrarea* acestuia; despre *grădinile* din imprejurimi, *învingerea* lui Vasile-Vodă, *ruina finală* şi *prădăciunile ungurilor* ce năvăliră în Iaşi. Insă toate aceste articole conţinînd relaţii privitoare mai mult la fapte sau întîmplări ce nu privesc în special numai oraşul Iaşi, nu le-am mai reprodus.

*

VIII. Din Călătoriile lui Jean-Baptiste Tavernier. 1670.

Tariful vamal.

Intr'un op apărut la Paris în 1681, intitulat *Les six voyages en Turquie, en Perse et aux Indes*, de autorul de mai sus, găsim, la pag. 277, următoarele despre oraşul Iaşi:

Dela Iaslovicer la *Yaché* (Iaşé), zile...8. Acesta e oraşul principal al Moldovei şi reşedinţa Voivodului, pe care stăpînul cel mare (le Grand Seigneur, — Sultanul), îl trimete (din Constantinopole), pentru a guverna ţara. Acolo se găseşte de toate trebuitoarele, şi este o *tarifă* (un rôle) de ceea ce trebuie să plătească fiecare fel de marfă, ceea ce poate ajunge la 5 la sută. Dela Iaşi la Orhei (drum de făcut) 3 zile. Acesta e cel din urmă tîrg al Moldovei, şi nu are vamă. Dela Orhei la Akerman, 4 zile. Aici nu se deschid boccelele de marfă, dar se ia dela fiecare vamă 4 la sută (?)...

*

IX. Călătoria lui Cornelio Magni. 1672.

Uniformele ostaşilor. Sultanul în Iaşi. Hanurile. Iesuţii. Pavelele. Case de vălătuci. Curtea Domnească. Trăsurile. Trei-Sfetitele şi Golia. Boerii. Parada Sultanului.

Odată cu Sultanul Mohamed IV, vine în Iaşi pe vremea lui Duca-Vodă, şi un călător italian, Cornelio Magni, in 1672, şi într'o carte tipărită apoi la Parma, în 1678, descrie diferite localităţi pe unde a trecut. In ce priveşte Iaşul, reproducem ceva din

rezumatul şi adnotaţiile făcute de dl. N. Iorga în darea sa de samă cetită în Academia Română, la 25 Iunie 1910:

Dela Ţuţora, scrie Magni, Iaşul e numai cinci leghe departe, aşa încît Turcii merg pentru provizii pînă în oraş, de unde boerii s'au dus la oastea (Sultanului) de 15,000 de oameni, care păzeşte pe dealuri. Moldovenii sunt în tunici *roşii* (cramoisi), iar Muntenii în *galbăn*. Sultanul însuş ese la vînat prin văile de lîngă *Cetatea de Scaun* a Moldovei. Lîngă o pădure de sălcii de pe malul Bahluiului, Magni, ascuns într'o căruţă, căci creştinii n'au voie să vadă oricînd faţa Sultanului, îl zăreşte, încunjurat de 50 de călăreţi şi douăzeci de pagi, îmbracaţi în alb, şi alţi suitaşi.

Magni întră în Iaşi prin ulicioare mărginite de case păcătoase şi bordeie. *Hanurile* sunt pline. Este îndreptat spre găzduire, ca unul ce e catolic, la Iezuiţii poloni, dela biserica lor de lîngă Trei-Sfetitele, unde găseşte o căsuţă, înprejmuită cu gard de nuele, ca la casele ţărăneşti din Italia. Doi călugări stăteau ascunşi, de groaza turcilor, dar cînd aud vorbindu-li-se cîteva cuvinte latine, deschid şi privesc pe călător. Locuinţa, de vălătuci, era mai mult goală, căci fusese prădată cu cîteva luni mai nainte de răsculaţii lui Durac şi Hâncul, ce se revoltase în potriva lui Duca-Vodă, din *pricina angăriilor prea grele.* Preoţii catolici erau bucuroşi de acest oaspe, ce avea o recomandaţie către Vistierul Moldovei, sperînd că acesta îi va apăra de cvartir şi provizii pentru oastea turcească. Magni primi puţină mîncare, bere şi vin acru din pivniţă. Oraşul îl găseşte pe uliţele principale, cu trunchiuri de copaci aşezaţi *cap la cap.* Pe unele uliţi e colb mare. Ii plac casele de vălătuci sau paiante, cu acoperemintele şindilite.

Apoi, despre Curtea Domnească zice că i se pare o căsoaie, compusă numai dintr'o ogradă mare şi urîtă, patrată, cu „ziduri de pămînt împrejur", ca un fel de *brînzărie* a Bergaminilor din Italia. Innăuntru ar fi fost numai o sala proastă, afumată, cu două odăi asemenea întunecoase, prost mobilate, cu o masă rotundă ca la mînăstirile de călugăriţe, de unde apoi se pătrunde la Doamna. Mobilă mai bună era un jîlţ roş „alla veneziana", ce închipuia Tronul.

In ogradă băteau darabana 25 de soldaţi nemţi, rămaşi din zilele lui Gheorghe Ştefan-Vodă, iar o trăsură ordinară îmbrăcată cu piele, după moda leşască, mai ră decît o birjă italienească, era destinată pentru familia domnească; alte douăsprezece harabale acoperite erau pentru jupînesele ce slujeau pe Doamna Anastasia.

Se pare însă că acest Magni avea un motiv oarecare să rîdă de Domnia lui Duca-Vodă, căci din alte scrieri se ştie că Curtea Domnească din Iaşi, era departe de a fi aşa cum o descrie italianul. Va fi văzut poate o parte din reşedinţa de vară a Domnitorului dela Frumoasa, sau a vre unui alt dregător din vremea aceea.

Magni mai vorbeşte de multele biserici din Iaşi, printre cari unele frumuşele, dar mai ales două mînăstiri, *Trei-Sfetitele* şi *Golia,* despre cari zice că sunt „molto belle e suntuose". Zice că cea dintăi e clădită de Vasile Lupu, care ştia să cumpănească aşa de bine lucrurile incît s'a bătut joc de ameninţările Turcilor, şi chiar a murit domnind (!). Despre Golia italianul zice că e zidită din piatră patrulateră, are o cupolă înaltă, două turnuri înalte, coloane la pridvor, balustrade etc., dar se plînge că stilurile sunt amestecate. Policandru şi candelele sunt de argint. Intre meşterii ce au lucrat biserica se zice că au fost şi italieni. Biserica Trei-Sfetitelor are o ornamentaţie pe dinafară ce atrage privirea călătorului; acoperită toată cu marmoră, pe care sunt sculptate frunze, lucru migăios şi drăguţ. Vorbeşte deasemenea de zugrăveala interioară, portretele lui Vasile Lupu şi ale familiei lui. Inăuntrul bisericei stau depozitate sipete, conţiind lucruri de preţ ale boerilor plecaţi din Iaşi şi ale unor negustori, ce le era frică de foc sau de pradă.

Pe boerii ţărei nu i-a prea văzut, nici pe cucoane cari, în lipsa lor şi din pricina apropierei turcilor, nu eşiau din casele lor.

Dintre cei pe cari i-a cunoscut Magni, vorbeşte de un Cantacuzin—probabil Constantin Stolnicul—un grec din Paros, duhovnic (sfătuitor) domnesc, care e foarte primitor, avînd în dulapuri pentru oaspeţi *horilca* leşască, pe atunci la modă, atît la Vizirii turci, cît şi la Stareţii ortodocşi...; un Cretan călugăr grec, bun pişicher, ce trecu în Roma şi Italia întreagă drept catolic; şi pe un *Guzzadini* (Cozadini), fugar din flota veneţiană, ajuns boier a lui Duca, care „acum se ascunde pentru a nu servi la oaste, cum i se ceruse, cu zece cai pe cheltuiala sa". Doftor a lui Vodă era un *evreu.* Dar Magni nu găseşte evrei între negustorii din tîrg, cari vînd pentru oaste carne, păseri, unt, orez, pîne rău coaptă şi lipsă la cîntar, macar că pe atunci Moldova avea destui speculanţi evrei, arendaşi şi storcători de biruri crescute în folosul lor, de cari mai spune Magni: „Evreii din ţara aceasta au născocit şi reînoit, cum fac pretutindeni, nesfîrşite angării, ai căror arendaşi făcînduse, se slujesc de ele pentru a suge sîngele bieţilor supuşi, ajutaţi de autoritatea Domnitorului; ei sunt în cea mai mare parte venetici din Polonia şi întrebuinţează cele mai răpareţe meşteşuguri, pentru a apasa în folosul lor pe oricine e silit a le cădea in mînă"...

In aceleaşi zile Sultanul intră in Iaşi, *aproape pe furiş*, şi cu *puţină suită*. A patra zi dela sosire El vizitează Iaşul; atunci stradele nu mai sunt pustii, căci dăduse poroncă să stee lume la uşi şi la ferestе. „Imparatul Moldovenilor" s'a primblat sub un mîndru şi bogat baldachin, cu Domnitorul Duca şi cu Vizirul cel mare, căruia îi plăcea mult horilca (rachiul leşesc), mergînd pe lîngă Sultan, şi în urma lui 500 de... cai. El salută blînd în dreapta şi în stînga poporul „lui". După trei ceasuri, primblarea se sfîrşi cu o vînătoare. Iar călugării, zice Magni, se temeau foarte, ca nu cumva turcii să le prefacă în moschee mînăstirile lor.

*

X. Din călătoria spre China a Iezuiţilor Filip Avril şi Barnabé. 1690.

Primirea la Curte. Făţărnicii Domneşti. Opinia Curţei despre Franţa. Ruina Moldovei.

Cam pe la anul 1690, în timpul domniei lui Constantin Cantemir-Vodă, doi Iezuiţi francezi, *Filip Avril* şi *Barnabée*, întreprinzînd o călătorie spre China, veniră din Franţa prin Polonia, şi de aici, ajutaţi de recomendaţii călduroase ale generalului Jablonoski al Poloniei, către Prinţul Cantemir, trecură în Moldova, drumul mai direct spre extremul Orient fiind pe atunci prin ţara noastră. Istorisirea acestei călătorii insemnate şi aventuroase pentru acea epocă, o face Filip Avril într'o carte intitulată: *Voyage entrepris pour découvrir un nouveau chemin à la Chine*, publicat în Paris, in anul 1692. Haşdeu a tradus şi publicat partea privitoare la Moldova din această lucrare, in *Arhiva Istorică a României*, T. I, din 1865.

Rezumez aici partea privitoare mai special la oraşul Iaşi:

...Noi speram mult, zice Avril, dela recomendaţiile lui Jablonoski către Domnul Moldovenesc; dar să fi prevăzut viitorul lor efect, l'am fi rugat să fie mai moderat şi să ne înalţe mai puţin. Domnul Moldovenesc exageră onorurile cu cari ne primi, încît nu ştiu dacă el ar fi putut face ceva mai mult pentru ambasadorul celui mai mare Principe din lume.

De îndată ce fu înştiinţat despre sosirea noastră, el ne dădu o locuinţă comodă, trimiţînd la noi un Secretar pentru a ne arăta bucuria ce are pentru sosirea noastră şi nerabdarea de a ne vedea mai curînd. A doua zi dimineaţă el ne trimese careta sa, excortată de cincizeci de soldaţi, şi cu Neculai Costin fiul Marelui Logofăt, care să ne fie talmaci. Astfel furăm conduşi la Palat, unde ne aştepta Domnul. Toată miliţia sub arme era înşirată în ordine foarte frumoasă pînă la poarta Curţei, unde descinserăm. Aici doi boeri ne aşteptau pentru a ne conduce la audienţă. Indată ce ne scoborîrăm ei ne luară la braţ, pentru a ne înlesni suirea scărilor, cari aveau vr'o treizeci trepte şi duceau în sala cea mare, unde obicinuesc a se aduna Baronii Statului. Mai mulţi din ei se aflau acolo. Ii salutarăm în treacăt şi merserăm la cabinetul Domnului, în uşa căruia găsirăm pe Maistrul de ceremonii pentru a ne introduce.

Cum intrarăm îndată Domnul, sculînduse de pe tron, veni întru întimpinarea noastră, începînd cu amabilităţi, de cari nu ne mai slăbi în curs de peste două oare de conversaţie.

La complimentul nostru, el ne respunse în modul cel mai plăcut şi poruncindu-ne a şedea, ne chestionă asupra cuceririlor Regelui nostru Ludovic XIV, despre care noi bucuroşi îi povestirăm cu amănunte, cari îl impresionară foarte mult, cum se poate judeca din indatoritoarele cuvinte cu cari ne congediă, căci, părînd că'şi uită şi demnitatea şi rangul, ne zise:—„Dragii mei părinţi, de vreme ce Regele cărui aveţi onoarea de a aparţine şi sub ale cărui auspicii aveţi să predicaţi Evanghelia pînă la extremităţile lumei, este un monarh atît de bun, apoi vă rog a mă graţia cu prietenia voastră, dîndu-mi mîngîerea de a număra între alţi amici ai mei, doi supuşi şi matematici ai celui mai mare monarh al Universului".

Nu ne aşteptasem a primi atîta cinste la Curtea acestui Prinţ; dar nici că se putea întîmpla altfel, în urma puternicelor recomendaţii ale lui Jablonowski, care'i scrisese a ne considera ca pe proprii sei copii şi a ne păzi ca lumina ochilor.

Insă chiar folosul Domnului cerea a ne trata aşa, pentru a masca o conjuraţie ce urzia atunci contra Poloniei şi pe care noi o descoperirăm îndată după sosire, cu toate precauţiile luate pentru a ne-o ascunde...

Avurăm plăcerea a vedea schimbîndu-se cu desăvîrşire nefavorabila opinie a Curţei moldovene despre Francia, în scurtul interval al şederei noastre aici; ceia-ce fu cauza fără îndoială, că în audienţa de congediu, Domnul ne făcu mai multe onoruri şi amabilităţi decît în audienţa dintăi. E probabil că politica sa de odinioară îl va fi supărînd acum; dar răul se făcu şi mă tem că răsplata nu va întîrzia şi, sau Polonii sau Turcii, pedepsind pe Domn pentru intenţia ce avuse de a inlătura stăpînirea lor, *vor pune capăt ruinei nenorocitei Moldove care, fără să fi avut răsboi cu cineva, este astăzi cea mai perdută dintre ţările Europei.*

In curs de opt zile Domnul ne reţinu în Iaşi, pînă a ne elibera scrisorile şi paşpoartele, de cari aveam trebuinţă pentru

a merge la Seraskierul, campat lîngă Dunărea, la hotarul Moldovei.

In fine ele fură sigilate și date în mînele noastre la eșirea din audiența de congediu ce ne acordase Domnul, cu aceeaș ceremonie cași la audiența dintăi.

*

Veacul al 18-lea.

XI. Din călătoria lui Jean Bell d'Antermony. 1737-8.

Titlurile Domnului. Export de vin. Curtea în stil gotic, samănă a Castel întărit.

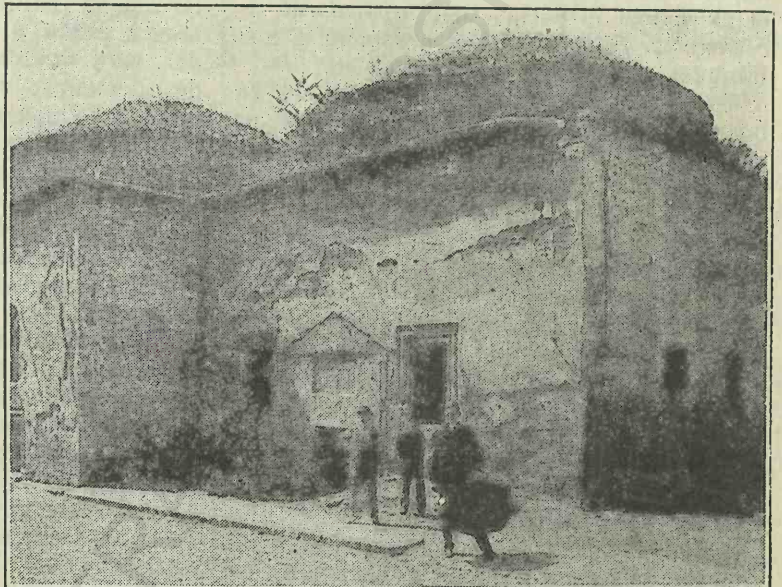
Sub titlul de *Voyages depuis St.-Petersbourg en Russie, dans divers contrées de l'Asie,* par Jean Bell d'Antermony, traduits de l'Anglais par M***, avec des remarques historiques, géographiques etc., s'a publicat la Paris în 1766, în trei volume, o descriere a călătoriei întreprinse de autorul citat, prin ordinul Contelui Osterman, Cancelar al Rusiei și al d-lui Rondeau, Ministru al Angliei la Curtea din Petersburg. In relația ce face în vol. III, despre călătoria dela Petersburg la Constantinopole, în 1737 și 1738, se află o parte care interesează orașul nostru:

In ziua de 3 Ianuar, zice d'Antermony, am trecut Prutul și am sosit sara la Iași, unde am fost foarte bine găzduit.

In ziua de 4 dimineața, am fost condus la Palatul Prințului, numit *Hospodarul Moldovei*; el are titlu de „Alteță Serenissimă“, cu toate că nu ține această demnitate de cît dela Sultan, sau mai drept dela Marele Vizir. Puterea sa nu se întinde decît asupra afacerilor civile. Prințul se numește Grigore Ghica și este de foarte bun caracter; s'a purtat foarte politicos cu mine și mi-a spus că era suparat că nu putea să mă lese să merg direct la Constantinopole; că trebuie să merg pe la Bender, unde sta Seraskierul, care avea principala autoritate în acele părți ale țărei. Asta mă împiedeca mult din calea mea, dar fui constrîns a mă supune. *El îmi dădu un Căpitan Bosniac și doi soldați Moldoveni din garda sa,* să mă escorteze pînă la Bender, spunîndu-mi că aceasta era totul ce putea face pentru mine în cazul de față.

Țara situată între Soroca și Iași, e cam muntoasă, dar de altfel foarte productivă. Inprejurimile Prutului sînt acoperite de diferite feluri de păduri. Sînt înprejurul Iașului și altor orașe, vii mari, unde cresc mulțime de vițe, din care se scoate un vin destul de mediocru, pe care îl transportă în Polonia și în alte țeri învecinate, și din care Moldovenii incasează sumi însemnate.

Orașul Iași e situat în o vastă cîmpie (?), pe micul pîrău Bahlui, cam la 30 leghe la Nord-Ost de Bender. El are la două sau trei mii de case, cea mai mare parte construite din lemn. Locuitorii profesează religia greacă. Palatul Prințului este o zidire veche, în stil gotic, construit din pietre și cărămidă, și samănă cu un castol vechiu întărit. Cred că s'a construit astfel cu scop deoarece această țară a fost totdeauna expusă la năvăliri barbare.

454. Feredeul Turcesc cum era in epoca lui Vasile Lupu-Vodă. (Vezi și pag. 77 indărăt).

*

XII. Din Istoria lui Sobieschi, de Abatele Coyer. 1759.

Movila Răbăei. Mormîntul lui Decebal. Polonejii pradă Iașul și chiar vasele sfinte. Sobieschi dă cu mîna lui foc la două Mănăstiri.

O carte tipărită la Amsterdam, conținînd istoria măreţului Crai al Poloniei Ioan al III-lea Sobieski, scrisă de un Abate Coyer, conține intre alte descripții interesante, și cîteva narații relative la vechea Capitală a Moldovei.

Regele Sobieski, cu Prințul Iacob, Generalii și cîțiva oficieri francezi, ce făceau

acea campanie, povesteşte Abatele, erau miraţi de răbdarea şi sobrietatea polonejilor!

Se apropiau de *Yassi*, şi se întîlnea în cale o mulţime de ridicături de pămînt, făcute de mînă de oameni. Aceste sunt toate morminte în cari se odihnesc luptători ce au perit într'atîtea bătălii, a căror teatru a fost Moldova, cuprinsă în antica Dacie. Se vedea un morman de pămînt ce avea o sută douăzeci de picioare de înălţime. El dădu prilej la tot felul de povestiri. Moldovenii îl numesc *Răbéa* (Movila Răbăei). Dela aceasta se deduce că mormanul era un Mausoleu al unui Principe cu acelaş nume (!). Regele Ioan, care se mîndrea că e un erudit, hotărî că el este mormîntul lui *Decebal*, Regele Dacilor.

Un rege care n'ar fi decît *savant;* ar îndeplini rău datoriile tronului seu: dar dacă el ar fi fost în acelaş timp *apărătorul, economul şi filosoful naţiunei*, asta ar fi fost minunea veacului al optsprezecelea.

Yassi-ul revăzu pe *învingătorul* seu cu bucurie (!). Dar dacă ar fi să credem pe istoricul Cantemir, fiul Domnitorului Moldovei, lacrîmile curseră curînd. El zice că „Regele, părăsit de Leopold, şi prea slab pentru a păstra prada sa, dădu oraşul pradă trupelor sale, cari răpiră pînă şi *vasele sfinte* de prin biserici, împodobite cu pietre scumpe; *Regele însuşi fu văzut, cu o masala în mînă, punînd foc la două Mînăstiri,* cari nu voiau să-şi dee comorile lor; că apoi uciderile şi violările (batjocorirea femeilor), puseră pe goană pe locuitorii Iaşului şi ai împrejurimilor,—ceia ce făcu ca armata leşască să sufere apoi o mare lipsă de orice merinde.

Polonejii neagă toate aceste grozăvii; şi istoricul (Cantemir), poate părea bănuit de exagerare, pentrucă copleşise suveranitatea tatălui seu. Toate naţiile ce se războesc se învinovăţesc unele pe altele de cruzimi nemai-pomenite; şi chiar în vremea învinovăţirei, acei ce nu se află la faţa locului sunt foarte nedumeriţi, pentru a dovedi adevărul...

*

XIII. Jurnalul călătoriei Ambasadorului James Porter şi a Abatelui R. G. Boscovich. 1761.

Palaturile dela Frumoasa. Lacul. Limba ţărei. Uliţele, casele şi bisericile.

O carte italiană publicată în anul 1784, la Bassano, cu titlul *Giornale di un Viaggio da Constantinopoli in Polonia, del' Abate Ruggiero Giuseppe Boscovich*, conţine amănuntele unei călătorii făcute de Ambasadorul englez James Porter, cu soţia sa, şi în tovărăşia citatului Abate, în anul 1761. Aceasta însă pare a fi traducerea unei alte cărţi franţuzeşti, apărute cu 12 ani mai 'nainte în Lausanne, în 1772, avînd titlul *Journal d'un Voyage de Constantinople en Pologne.* Un alt op, în englezeşte, cu acelaş conţinut aproape, s'a publicat în 1854, la Londra, sub titlul *Turkeys from the journals and correspondance of Sir James Porter.*

Boscovici a fost un savant, matematic şi astronom, născut în Raguza la 1711 şi mort în Milano la 1787, după ce a călătorit foarte mult şi a fost în serviciul diferitelor ţări. A scris un număr de vr'o 70 opuri de Matematică, Astronomie, Fizică, Literatură etc. Partea privitoare la călătoria prin Moldova, şi în special trecerea şi popasul lor prin Iaşi, sînt interesante pentru noi, şi de aceea credem util a le rezuma aicea:

In dimineaţa de 3 Iulie 1761, am plecat spre Iaşi în carete trase de boi; Comisarul nostru şi dl. Hübsch au plecat înainte călare şi au înaintat spre oraş, ca să pregătească gazda şi să primească pe Ambasador, care nu voia să fie anunţat Prinţului de alt cineva, voind să fie primit fără ceremonii. După mai multe ceasuri de călătorie, pe la ora 4 şi jum. ne-am scoborît în valea unde e situat oraşul Iaşi; la o milă italiană depărtare şi împrejur sunt coline puţin ridicate şi oraşul e aşezat in o foarte frumoasă poziţie.

Acolo am găsit pe dl. Hübsch care ne-a eşit înainte cu dl. La Roche, Secretarul Prinţului pentru corespondenţa franceză şi italiană, şi însoţiţi de diferite alte persoane. Acest secretar a urat Exc. S. bună venire din partea Prinţului, oferind şi trăsura de ceremonie a Curţei sale, pentru a'l conduce la cartierul destinat şi a sta la dispoziţia sa atît timp cît va remînea în Iaşi. Acest secretar e de origină franceză, născut în *Aix*. Venise cu Prinţul odată cu urcarea sa pe scaunul Principatului, şi cîştigase toată încrederea sa; el mi-a părut un om plin de politeţă, de o judecată matură şi forte cinstit. Ni se pregăti o plăcută vilă numită *Frumoasa,* pe care Prinţul o posedă în vale, la picioarele colinelor de pe care ne coborîsem, şi care era departe aproape de o milă de Iaşi.

Această locuinţă în afară de oraş convenea de minune d-lui Ambasador, care dorea să aibă toată libertatea şi să nu fie silit la diferite acte de ceremonie.

Cînd am ajuns la Frumoasa am găsit un palat aproape deşert, unde nu mai venea Prinţul, dar era mare şi comod, şi mobilat cu sofale în diferite colori; era împrejurat de un zid mare, care încunjura grajduri, şuri, palatul Prinţului şi un alt palat pentru dame, după obiceiul turcesc; la amîndouă aceste case te urcai pe cîte o scară de piatră. Acea de a doua era destul de mare, cu aurituri şi lucrări de artă. Se mai afla în interior în partea palatului al doilea, o grădină de preumblare şi o alta de

fructe, dar amîndouă erau în părăsire. In palat se intra prin o sală mare care era despărţită prin o balustradă, fiind ferestre mari cari ocupau toată faţada, cu privire într'un lac ce se termină pela poalele colinelor. Din sală în toate părţile erau camere, dintre care două eşeau mai înafara faţadei.

Lacul este format din un isvor ce curge dela picioarele colinilor şi e oprit de un dig puternic, întărit cu pari şi pămînt, şi care e aproape de 1/2 milă de lung. In mijlocul digului e o deschizătură cu un canal, prin care se scurge apa la o moară apropiată. Lacul e plin de peşte, şi are şi bărci de preumblat, dar în partea dinspre apus, e plin de stuh şi alte buruene de baltă; dovadă că n'a fost curăţit de mult timp. Această vilă (Frumoasa) a fost zidită de Constantin Mavrocordat, care a fost Prinţ în Moldova în diferite rînduri, în acest veac, om de mare talent şi renumit în aceste părţi.

Limba ţărei e un amestec din diferite limbi: unele cuvinte sunt din limba slavă, altele din limba turcă, dar cea mai mare parte din limba latină şi italiană. Se întîlnesc o mulţime de cuvinte italieneşti care nu derivă din limba latină, cum multe se întîlnesc care nu se întrebuinţază în acelaş sens în limba italienească. Aceasta mă face să cred că origina atît de apropiată cu limba latină, nu se datoreşte vechilor colonii Romane, sau bisericei din primii secoli, cum mulţi îmi afirmară, dar mai mult comerţului pe care l'au avut în decurs de mai mulţi secoli cu italienii şi cu coloniile lor.

Prinţul actual al Moldovei e Grigore Calimach.

In ultima zi am făcut o primblare în oraş cu dl. Ambasador în o trăsură, am fost prin diferite strade principale din Iaşi; toate erau acoperite de bîrne de arbori lungi, făcînd efectul că erau tot atîtea poduri; casele sunt sărăcăcioase şi au acoperişuri ca şi acele de ţară; sunt însă pe ici-colo case frumoase şi mari ale boerilor mari şi diferiţi boeri Greci, cari exercitînd pe aici comerţul lor, cîştigară bani şi se stabiliră acolea, ferindu-se de dominaţia turcilor. Sunt şi diferite biserici, bine zidite, de piatră, cu ziduri groase şi coloane, capiteluri şi cornişe de un gust artistic mediocru.

Am intrat în biserica principală, care era plină de lăzi, aparţinînd negustorilor cari ţineau aici lucrurile lor cele mai scumpe, pentru a le apăra de foc.

Ne mai remăsese încă patru zile din timpul destinat a ne opri aici, şi ne ocuparăm cu primiri de visite, primblări prin grădina apropiată şi pe dig; în una din zile ne primblarăm cu barca, servindu-mă de lac pentru a determina orizontul şi a rîdica înălţimea soarelui, spre a căpăta latitudinea.

*

XIV. Povestirea lui Resmi Ahmed-Efendi. 1763.

Frumoasa şi lacul încîntător. Forma Iaşului. Asediul... broaştelor sau al viermilor!

Prin luna lui August 1763, un Ministru turcesc, *Resmi Ahmed-Efendi*, face o călătorie dealungul Moldovei, întrînd prin Galaţi şi mergînd prin Iaşi, spre Hotin. El povesteşte călătoria sa într'o Cronică a lui *Vasif-Efendi*, care fu tradusă apoi în leşeşte de către Semkowski, în *Collectanea z dziejopisow tureckich*, Tomul al II-lea, de unde apoi o parte s'a tradus şi în romîneşte în *Arhiva Istorică* a lui Haşdeu, I, 183. Din această povestire reproduc numai partea în care se vorbeşte despre oraşul nostru:

...Plecînd din Galaţi, ajunsei a treia zi la Iaşi, capitala Moldovei. Aci pentru oaspeţi iluştri şi pentru trimeşii Inaltei Porţi este destinat în partea sudică a oraşului un palat numit *Frumoasa, pe malul unui încîntător lac, ce ne aduse oare-cum aminte splendidele peisaje ale lacului Albastru, sau Ghioc-su, din Anatolia.*

Trebuinţa repaosului şi oare-cari afaceri mă reţinură două săptămîni în Iaşi.

Acest oraş se află sub 45° de latitudine nordică, lungindu-se dela răsărit spre apus pe un brîu de pămînt, ce se înalţă între albiele Siretului şi a Prutului; iar despre sud îl încunjură un rîuleţ.

Forma Iaşilor este de o lungime disproporţionată, poziţiunea locului mlăştinoasă şi insalubră; centrul e ocupat prin Palatul Domnesc şi o samă de case de piatră, iar rămăşiţa se compune din bordee ţărăneşti de lemn, acoperite cu paie.

Afară din oraş se află două mari mînăstiri, Galata şi Cetăţuia, zidite pe dealuri şi întărite, ca şi Palatul Domnesc, cu un rînd de muri, închipuind astfel o specie de casteluri, din care n'ar fi peste putinţă de a respinge asediul broaştelor sau al viermilor.

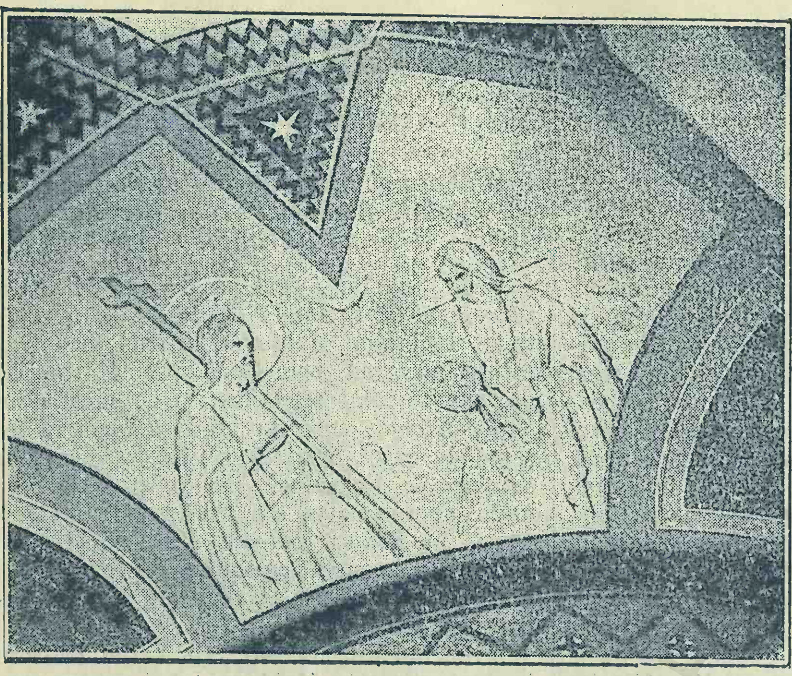
Ambele mînăstiri sînt încinse de grădini şi plantaţii, iar pîrăul ce curge sub Galata e *celebru prin limpiditatea undelor* (!) şi prin voioşia malurilor sale.

*

XV. Descrierea Lordului F. Baltimore. 1763—64.

Pavajul Iaşului. Bivoliţa îndrăzneaţă. Cîte biserici erau în Iaşi. Caracterul Moldovencelor. Mînăstirea Sf. Anton Padovanul.

După Ministrul turcesc, în anul următor chiar, Lordul englez Baltimore călătoreş-

455. Sfinta-Treime, pictură imitind bas-reliefurile antice, de Gh. Popovici, în Paraclisul Mitropolitan.

te deasemenea dealungul Moldovei, tot dela Galaţi la Hotin, făcînd şi el o descriere curioasă a Iaşului, într'un op în limba engleză, *A tour to the East, in the Yars 1763 and 1764*, care fu tradus apoi în limba rusească, de către Sergie Plesczeev, sub titlul: *Puteşestvie lorda Baltimura*, şi tipărit în Petersburg, în 1776. Traducătorul zice în prefaţa cărţei, că a avut prilejul să verifice însuş, la faţa locurilor, povestirile făcute de Baltimore.

Din această relaţie, tradusă în parte şi în romîneşte în *Arhiva Istorică* a lui Hăşdeu, extrag paragraful referitor la Iaşi:

După ce plecarăm din Vaslui, drumul fiind de tot stricat prin o necontenită ploaie, abia dela miezul nopţei puturăm răzbate prin mijlocul codrilor şi dimineaţa sosirăm în Iaşi, capitala Moldovei, muiaţi de noroi.

Dela Galaţi pînă la Iaşi sînt 35 ore, iar dela Constantinopole 185 ore.

In Iaşi numai uliţele cele mari au poduri de lemn, celelalte fiind lăsate fără nici o îngrijire.

Casele în cea mai mare parte, sînt nişte bordeie cîte cu un apartament, turtite la pămînt şi goale, puţin deosebindu-se de acele de prin sate, afară de casa Domnească şi ale cîtorva boeri mari, cu curţi ingrădite cu ziduri de piatră şi turnuri.

Intr'o asemenea căsuţă fui silit de-a mînea şi eu; dar abia începui a dormita, *cînd o bivoliţă, legată lîngă păretele bordeiului*, căutînd pe semne hrană, după ce isprăvise toate paiele ce serveau drept acoperemînt, îşi vîrî capul în patul meu, făcîndu-mă să sar din aşternut, cuprins de-o spaimă mortală. Nu era chip să mai dorm, cu atît mai vîrtos, că simţiam furnicînd în jurul meu feldefel de insecte şi dihănii.

Mă mutăi dară într'o mînăstire *papistaşă, a Sfîntului Antoniu Padovanul*, ai cărei călugări îmi dederă hrană şi vin local, ce se vinde aici cîte trei denghi ruseşti o sticlă.

456. Marmura cu inscripţia pusă de Ion Grigore Ghica-Vodă, la Cişmeaua dela poarta Mînăstirei Sf. Spiridon, în 1731. (Vezi îndărăt, pag. 384—5).

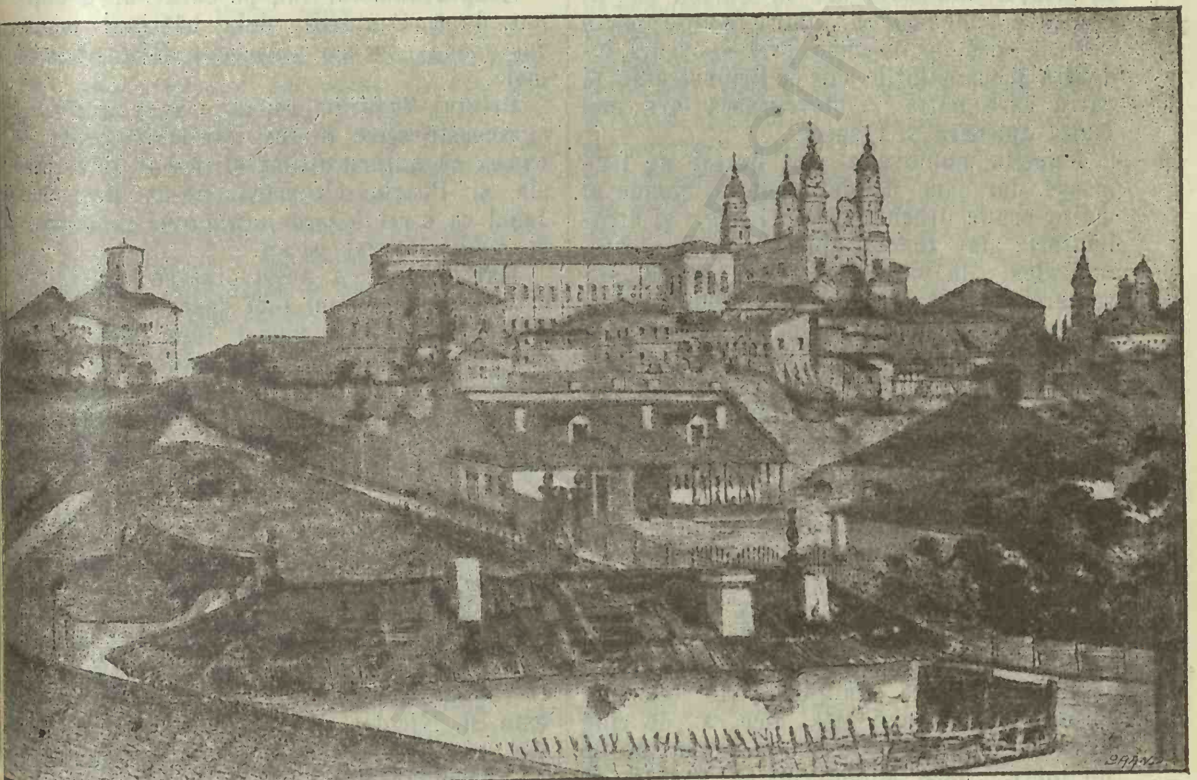
După prînz începurăm o conversaţie despre poezia în genere şi poeţii cei mari engleji în parte; dar călugării zimbeau cu neîncredere, susţinînd neaptitudinea poetică a unei limbe atît de grele ca acea engleză. Unii din ei vorbiau greceşte, ruseşte, latineşte şi italieneşte, însă erau de tot ignoranţi în geografie, încît ne întrebau dacă Anglia se cuprinde în Londra sau Londra în Anglia? Unul din ei, anume Luca Massalit, îmi dete următoarea notiţă despre mînăstirile şi bisericele Capitalei:

1. Catedrala sau Mitropolia.
2. Mînăstiri ortodoxe bărbăteşti 13 şi femeească 1.
3. Mînăstire papistaşă 1.
4. Biserici ortodoxe 15.
5. Mînăstiri sau biserici armeneşti 2.
6. Sinagogă evreească 1.

Locuitorii Iaşilor, afară de Moldoveni, sînt Ovrei, Armeni, Greci şi Ţigani. Numărul caselor e pînă la 2000. Pe lîngă astea mai sînt bazaruri sau prăvălii de piatră sau de lemn, în cari se vînd mărfuri aduse din Italia, Germania, Turcia şi Polonia.

Din edificii publice, unul din cele mai interesante e Baia de piatră, de formă *ovală*, cu o despărţire pentru barbaţi şi o alta pentru femei, şi care funcţionează în toate zilele, afară de sărbători.

Oraşul e încunjurat de grădine şi vii.

456. Palatul lui Mihail Sturza-Vodă, văzut din Mahalaua St. Gheorghe-Lozonschi, in 1845.

Rîuleţul numit Bahlui serveşte numai pentru spalarea rufelor, iar apa de băut se *aduce din munţi* prin olane.

Moldovencele sînt foarte voluptoase şi de o amabilitate rară pentru toţi, fie pămînteni sau streini, mai cu samă în favorul banilor sau al darurilor.

*

XVI. Din Istoria Moldovei şi a Valahiei, de I. L. Carra. 1770—80.

Pamflet. Port, obiceiuri şi educaţie. Cei mai învăţaţi ieşeni ai epocei. Femeile ieşene. Hora. Mîndrie Domnească.

Jean Louis Carra, un revoluţionar francez, care în 1793 a fost decapitat, şi despre care se crede a fi fost Generalul Saint-Cyr, (*Ist. Rom.*, de Urechie, V, 510), parcurse în tinereţa sa diferite ţări, şi între 1770—80 fusese prin Iaşi, unde ocupă un post de guvernor la copiii lui Grigore Ghica-Vodă. Cu acest prilej el făcu carecari cercetări şi observaţii asupra poporului şi ţărilor romîneşti, şi, într'o carte întitulată *Histoire dela Moldavie et Valachie*, publicată la Neufchâtel, în 1781, el descrise ceea ce află sau i se păru; tonul însă cu care descrie Carra starea şi obiceiurile romîneşti ţin mai adesea de pamflet, decît de o povestire sinceră şi serioasă.

Voiu reproduce totuş cîteva din cele arătate de dînsul, întrucît prezintă oarecare interes pentru noi.

In ce priveşte caracterul romînilor, zice Carra, ei sînt în genere tari şi nalţi; îmbrăcămintea lor e plăcută, dar prea largă; exerciţiul călăriei şi a lancei e singura pasiune a lor: afară de limba grecească, ei au o educaţie aproape nulă. Tinerii nobili se trudesc a învaţa turceşte, latineşte, franţuzeşte şi italieneşte, dar puţini au vr'un succes. Oameni învaţaţi nu sînt de cît vr'o trei în Iaşi, din cari primul e un vestit *medic Teodorati*, care vorbeşte, scrie şi traduce foarte bine limbele sus-citate, dar mai ales cunoaşte perfect gramatica şi algebra; al doilea, un anume *Saul*, cunoaşte şese limbi, istoria patriei sale şi politica turcească, acesta fiind cel mai însemnat om ce prinţul Moldovei are la Curtea sa; al treilea e unul *Bogdan*, dintr'o familie foarte veche a ţărei, om însemnat prin elocvenţa, judecata şi cunoştinţile sale de limbi străine, şi către care naţia moldovenească are mai multă aplecare şi respect...

Femeile moldovene sînt destul de frumoase, dar cam palide; puţine blonde şi multe brune deschis, cu ochi negri şi strălucitori; sînt foarte aplecate la dragoste, mai ales s'au văzut aceasta în timpul petrecerei trupelor ruseşti în Moldova: fiecare ofiţer şi fiecare soldat avea amanta sa; femei, vadane şi fete fugeau dela casele lor după aceşti biruitori ai turcilor...

Oraşul Iaşi poate cuprinde la 30,000 locuitori; nu este încunjurat cu ziduri şi casele sînt rare, respîndite ici-colo. In oraş se află cafenele turceşti şi dughene cu stofe şi mărunţişuri. Domnitorul a instituit o şcoală, căreia îi da pomposul titlu de *Gimnaziu*, dar unde doi-trei Călugări neînvăţaţi dau lecţii de limba latină, greacă şi teologie.

Povestind apoi diferite adunări, nunţi etc., mîncările, mobilele şi îmbrăcămintea ieşenilor,—asupra danţurilor lor ce le-a observat, *hora* mai ales, zice că „de cînd a văzut astfel de joc, nu se dumereşte de un lucru: dacă Moldovenii au învaţat pe urşi să joace, ori dacă urşii au învaţat pe Moldoveni“.

Carra mai arată că Feld-Mareşalul rus Romantzov, aflînduse în Iaşi şi invitînd într'o zi pe Grigore Ghica-Vodă să facă o primblare pe jos prin oraş, acesta îi răspunse:

— Ce ar zice supuşii mei dacă ar vedea pe suveranul lor mergînd pe jos! Rog pe Escelenţa voastră să mă cruţe deasemenea lucru!

*

XVII. Din Istoria Daciei transalpine, de Fr. I. Sulzer. 1780.

Ziduri şi şanţuri. 12.000 case. Curtea princiară locuită de Comandantul Rusesc. Planul Iaşului din 1780.

Austriacul Fr. I. Sulzer, în scrierea sa *Geschichte des transalpinischen Daciens* etc., tipărită în Viena, în 1781, a descris călătoria şi cercetările ce a făcut în ţările locuite de Romîni.

Următoarele rînduri, privesc mai direct oraşul nostru:

Ţinutul *Iaşi*, cu capitala cu acelaş nume, în *apropierea vechiului oraş Augustia*, sau chiar pe aceleaşi locuri, pe rîul Bahlui. patru mile deasupra vărsărei sale în Prut, pe care domnitorii Moldovei, începînd dela Ştefan cel Mare, care strămută reşedinţa sa dela Suceava aici, pentru a putea mai bine apara ţara din mijlocul ei contra năvălirilor Turceşti şi Tătăreşti, l'au locuit continuu ca reşedinţă a lor.

Asupra numelui lui, pe care l'ar fi obţinut, după Cantemir, dela bătrînul *morar Iaşi* (Ionaş) mi-am exprimat deja părerile mele.

Prinţul *Radul* împrejmui oraşul *cu ziduri*.

Această ştire a lui Cantemir poate fi causa, că autorii ultimului răsboi între Rusia şi Poarta Otomană, ne-au desemnat Iaşul ca o *cetate înconjurată bine cu şanţuri şi ziduri*, aşezat *pe şes*.

Dar departe ca acest oraş să se presinte astfel, după cum ni l-au descris aceşti istorici, sau chiar numai după cum ni l'a descris Cantemir, el se găseşte mai mult pe povîrnişul lin al unui deal sterp şi lat, care se perde aproape sub oraş într'o vale îngustă, prin care şerpueşte pîrăul Bahlui, ce se răspîndeşte într'o mlaştină.

E o localitate cu totul deschisă, în cea mai mare parte ruinată, jumătate abia cît Bucureştiul. *Avea 12,000 case*, care se numărase încă din jumătatea secolului trecut; acum are ca a 6-a parte numai şi *o singură stradă este dreaptă*, acoperită cu podele, la mijlocul căreia se află *Mitropolia* (*o clădire neînsemnată*); biserica principală este Sf. Nicolai, şi la partea ostică e *Curtea princiară*, care, ca locuinţă obicinuită a Comandantului suprem Rusesc, în ultimul răsboi a rămas încă foarte mult cruţată. De altfel însă, se presintă ca o clădire neregulată, rea şi veche, care nu a putut fi rezidită decît abia după 21 ani de la arderea sa.

Din *14 biserici* care se găseau aici încă sub domnia prinţului Cantemir, sunt de văzut acum abia jumătate, însă mînăstiri faţă cu situaţia acestui oraş se găsesc tot atît de multe caşi în Bucureşti; între aceste au şi părinţii *Minoriţi Valachi* o reşedinţă, cu o capelă şi cu un turn, în care atîrnă clopotul, care însă a ars dela anul 1753, odată cu biserica Minoriţilor şi cea mai mare parte a oraşului (afară de palatul Hospodarului). Această biserică din curtea din faţa reşedinţei, rămase pustie, de oarece fusese prefăcută în cenuşă, şi acum constă numai dintr'o casă sărăcăcioa-

să fără etaje, cu cîteva odăi de locuit pentru 3 preoţi.

Mînăstiri catolice sau chiar vre-o biserică protestantă n'am găsit în Iaşi; nici vre-o cunoştinţă în cronica moldovenească despre aşa ceva.

Cine vrea să aibă o cunoştinţă mai de samă despre forma şi situaţia oraşului Iaşi, să binevoiască a vedea *planul aci alăturat.* (Vezi îndărăt, pag. 21).

In adevăr l'am schiţat mai mult după situaţie, decît după clădirile şi bisericile acestui oraş...

*

XVIII. Descrierea statistică şi istorică a Moldovei, de Dr. Andreas Wolf. 1780—1804.

Medicul Mitropolitului. Necurăţenia Iaşului. Aducerea apei Siretului. 69 biserici! Cerdacuri de petrecere. Stilul construcţiilor. Şcoli. Băi. Obiceiuri orientale. Apa de băut. Luxul. Mîncări moldoveneşti. Familii boereşti.

Un medic german, D-rul Andreas Wolf, om învăţat pentru epoca lui, se afla în Iaşi între anii 1780—1804, şi pe lîngă practica medicinei el făcu serioase cercetări asupra stărei poporului şi a ţărei în genere. In acest timp el fu medicul particular al Mitropolitului Iacob II Stamati, iar după moartea acestuia, Wolf părăsi Iaşul şi merse în Sibiu, unde la 1805 dădu la lumină rezultatul cercetărilor şi a studiului ce'l făcu, cu prilejul şederei sale aici, prin o descriere amănunţită, în două volume, purtînd titlul: *Beiträge zu einer Statistisch-historischen Beschreibung des Furstenthums Moldau.*

Descrierea ce face acest Dr. în opul seu, se referă la naţia întreagă moldovenească, istoria, geografia, igiena, statistica, moravurile şi deplina aşezare socială a ţărei şi a Iaşului în special. Ca mulţi alţi autori, Wolf cade în deosebite erori, în unele din citaţiile sau părerile sale, vorbind de Iaşi, arată poziţia sa naturală şi geografică, reproduce legenda lui Cantemir despre înfiinţarea acestui oraş şi alte date relative, după geografia contimporană publicată de Episcopul Amfilohie Hotiniul; zice că prin poziţia ce are Iaşul ar fi pentru locuitorii sei o localitate plăcută şi princioasă sănătăţei, dacă nu s'ar găsi două neajunsuri mari: miazmele ce le aruncă *balta întinsă* a Bahluiului, (pe atunci stuhăriile acopereau încă şesul acestui rîuleţ), şi acele ce respîndeau şanţurile din oraş, care întreţin mai toate murdăriile şi clocesc acolo, deosebit că mai pestetot locul se găsesc stîrvuri de animale moarte aruncate, sau peşte stricat lopadat de pescari, pe care functionarii poliţiei locale nu se îngrijesc deloc să le înletureze. Din pricina acestor fapte oraşul se poate considera ca un focar pestilenţial, unde frigurile şi alte boli bîntue în permanenţă. D-rul propune pentru înlăturarea acestor rele, prefacerea bălţei Bahluiului prin *aducerea apei Siretului,* care ar spala toate necurăţeniile şi sutele de mii de broaşte şi alte animale ce infectează locul.

El constată existenţa a 69 biserici (!) în oraş, cu mînăstiri şi turnuri, şi cîteva case boereşti, cari dau o privelişte încîntătoare pentru ochi, mai ales de pe dealurile Galata şi Cetăţuia.

Spiritul naţiunei e adormit şi tocit pentru a putea produce mai deosebite înfrumuseţări artificiale ale oraşului, întru cît nu se înfiinţează de nimeni localuri unde să se poată petrece convenabil. Pe dealurile Galata şi Cetăţuia sunt două localuri asemenea, numite *cerdacuri.* Dar ele sînt pastrate mai mult pentru familia Domnitoare, şi clasa mijlocie a poporului nu poate să se amestece acolo. Cari vor fi fost acele localuri, nu ştim; probabil însă unul din ele să fi fost Cerdacul (pavilion), ce va fi existat lîngă *Crucea lui Ferentz,* căreia s'a mai zis până dăunăzi şi *Cerdacul lui Ferenz.*

Mai puţin plăcut e aspectul lăuntric al Capitalei, fiind construită în chip foarte neregulat şi fără a fi încunjurată de ziduri; Iaşul conţine mai multe garduri de nuele decît de scînduri; case sunt la vr'o 5000, dar numai vr'o 200 de zid, restul de vălătuci sau scînduri. Din cele de zid numai vr'o 40 sînt cu cîte două rînduri; case cu 3 sau 4 rînduri nu se găsesc deloc; mai toate sînt construite într'un stil oriental, unele boereşti însă sînt în stil german.

Sînt cîteva străzi cu magazii de amîndouă părţile, dar construite fără nici o artă sau podoabă exterioară, în mare parte de lemn, cari în cazuri de foc se mistuesc de flacări. Un singur Han (desigur Hanul Turcesc, fost lîngă Trei-Sfetitele), merită oarecare atenţie; este un fel de hală, compus din un mare patrat de ziduri înalte şi groase, în care sînt multe magazii, unde comercianţii cei mai bogaţi îşi depun mărfurile de preţ, bine încuiate, spre a le apara de foc şi de hoţi.

Despre şcoli, Wolf zice că în aşa oraş mare ar trebui să fie cel puţin trei şcoli, dar este numai una, şi aceia de nici o importanţă, care fu clădită cu 25 sau 26 ani înainte, lîngă Mitropolie. Monumente, inscripţii vechi, biblioteci nu se găsesc în oraş. Urmează o descriere a celor trei băi existente în Iaşi: una în Curtea Domnească, rezervată Domniei, a doua în Beilic, *cartierul turcesc,* unde se pot scalda cetăţenii de ambe sexe numai cînd nu sînt turcii în Iaşi; a treia baie e într'un loc retras din dosul Mitropoliei, înspre mlaştina Bahluiului, *Feredeul Turcesc.* Aici vin mai mult boerii, cîte odată şi turcii cei mari.

Iarna cît şi vara merg la acest feredeu mai cu samă cucoanele tinere după lehuzie, sau după menstre, şi'şi curăţă acolo mai ales partea de jos, după obiceiul turcesc, scoţindu'şi părul, lucru care e obicinuit mai mult de grecoaice şi barbaţii lor; căci precum se găsesc proşti în toate localităţile din lume cari imită orbeşte moda, tot aşa şi moldovencele imitează acest lucru fără noimă, vătămător sănătăţei şi dureros, ce atrage dese ori hemoragii sau chiar avorturi. La părăsirea feredeului se plăteşte 10—20 parale. Toate feredeele sînt făcute după moda turcească şi încălzite aşa de tare, încît persoanele slabe leşină adese, iar celor sîngeroase li se suie tot sîngele în cap.

Arată apoi că apa de băut se aduce în oraş prin *conducte de lemn* (!), şi cîţiva Domnitori ş'au atras mari laude că au înfiinţat cîteva cişmele şi habuzuri, *pe socoteala contribuabililor* bine înţeles. Totuş se simte mare lipsă de apă, căci haznalele nu curg într'una, şi gustul apei deasemenea lasă de dorit. La 1804 un guvern *mai bun* a pus să se facă vre-o 30 fîntîni adînci, ca să se poată îndestula publicul.

Luxul orăşenilor constă în îmbrăcăminte bogată, nu şi în mîncări sau băuturi. Unele cucoane poartă rochii şi gătele pe ele de 20—30,000 lei; pe degete au cîte 10—12 inele cu brilante. Caii şi trăsurile slujbaşilor sînt proaste, căci în trăsuri frumoase numai nobilii se pot primbla, celor de a doua stare fiindu-le oprit acest lux. Vezeteii sînt mai totdeauna ţigani, cari stau cu liuleaua în dinţi şi se scarpin mereu în cap.

In ce priveşte mîncările moldoveneşti, ele sînt aşa de *grase*, încît stomahurile nemţeşti nu le pot mistui, lăsînd şi mult de dorit în privinţa curăţeniei pregătirei lor, mai ales că bucatarii mai toţi sînt ţigani; *mămăliga* se serveşte aproape fără excepţie la toate mesele, chiar la cele Domneşti; la masa Mitropoliţilor se mănîncă mămăligă amestecată cu brînză, numindu-se atuncea *mămăligă îmbrînzită* (Eingekäsete Mamaliga).

Vinuri streine nu se prea beu des, ci vinuri din ţară, care se beu cu cumpătare de boeri; „numai oamenii ordinari *şi călugării* se îmbată“; cucoanele prepară admirabil lichioruri (vutce).

Wolf mai scrie despre tratamentul bolnavilor în Spitalul St. Spiridon şi de calicii adevaraţi sau *falşi*, ce umplu oraşul cu cerşetoriile lor; despre spiţele şi caracterele cîtorva familii mari boereşti şi domneşti din Iaşi, ca *Sturza*, *Roseti* sau *Roznovanu*, *Paşcanu*, *Deleanu*, *Cantacuzino*, *Paladi*, *Răducanachi*, *Balş* (Balische Haus), *Ghica* etc., sfîrşind cu biografia răposatului *Mitropolit al Moldovei Iacob*, şi reproducînd cu litere romîneşti (cirilice) întreaga copertă a *Psaltirei* tipărită de acesta în 1794, „întru a preaosfinţiei sale cea din nou făcută Tipografie în Iaşi“; tot aşa el reproduce şi titlul cărţei: *Deobşte gheografie pe limba moldovenească* etc., de Amfilohie Episcopul Hotinului, tipărită în aceeaş Tipografie, în 1795.

*

XIX. Din Jurnalul Abatelui Comte d'Hauterive. 1785.

Viaţa la ţară şi viaţa la Curte. Goana după slujbe. Stricăciunea moravurilor moldoveneşti. Popularea şi înfrumuseţarea Iaşului.

Două descrieri inedite lasă în urma lui Abatele Comte d'Hauterive, fost Secretar particular al lui Alex. Mavrocordat-Vodă Firariu, asupra petrecerei sale în Moldova, în 1785 şi 1787, şi în ambele se vorbeşte despre Iaşi şi despre locuitorii sei, boeri şi simpli orăşeni. In cea dintăi, intitulată *Journal inédit d'un Voyage de Constantinople à Iassy, Capitale de la Moldavie, dans l'hiver de 1785*, adnotată de A. Ubicini, se găsesc multe păreri critice, relative la viaţa şi caracterul ieşenilor, şi în genere a moldovenilor, dînd unele aprecieri juste, dar şi altele eronate sau răutăcioase, din cari spicuiesc cîteva:

Moldovenilor le place să trăiască la ţară, dar goana după slujbe îi sileşte să nu se îndepărteze din faţa Domnitorilor (Capitala). Le place un fel de lenevie pe care starea într'una la Curte şi îndeplinirea datoriilor de acolo o zădărnicesc neîncetat.

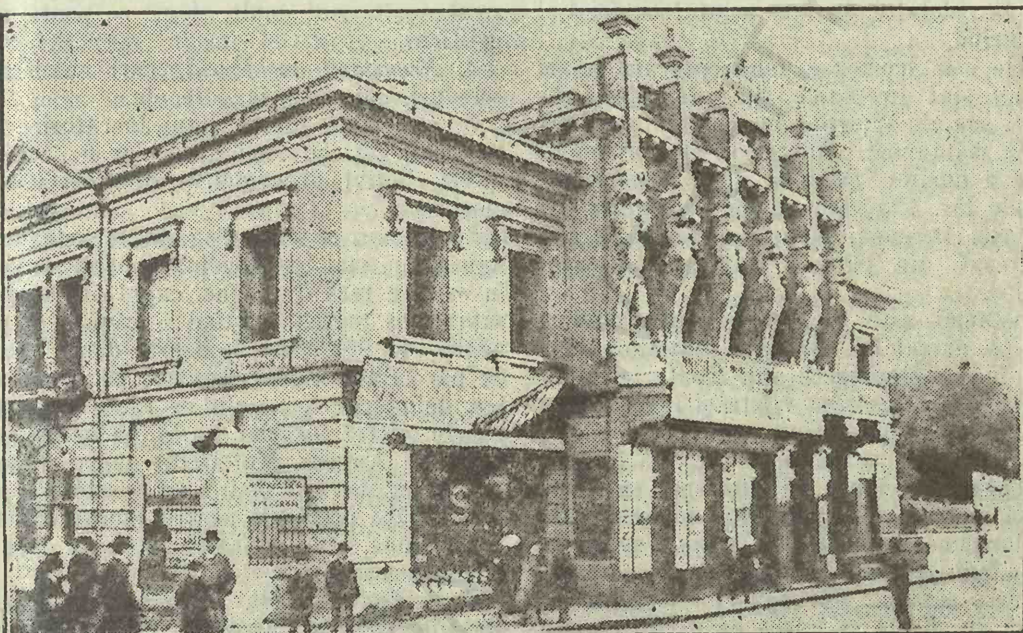
Le place traiul cu belşug şi scutirea desăvîrşită de dări pentru dînşii, pentru robii şi vitele lor, înpreunată cu nişte moşii nemărginat de mari şi cu veniturile ce trag de pe acele moşii şi din munca supuşilor lor; toate acestea le sunt la îndămînă, ca nişte mijloace necunoscute în nici o ţară din lume de a-şi înbunătăţi avutul pămîntesc şi de a-şi mări bogăţia. Ei se tem de întrecerea streinilor, mai aprigi în căutarea slujbelor, mai iscusiţi a înlocui pe protivnicii lor şi mai nepăsători asupra unor mijloace de a ajunge, cari sub unii Domni slabi au făcut din *darea slujbelor un fel de negoţ*, în care cei mai cheltuitori isbutiau mai uşor, şi care prin urmare era prielnic numai streinilor...

Numai fericitei nepotriviri care se află între gusturile acestui neam cu pofta de mărire, se datoreşte faptul că Moldovenii au însuşiri preţioase cari, amintind şi vecinicind cinstea vremurilor de demult, vor feri obiceiurile lor de decădere atîta vreme cît vor păstra aceste gusturi, cari pot singure cumpăni înrîurirea poftei de mărire şi a le feri de atingerea ei vecinică...

Acum au început unii să părăsească locuinţele dela ţară; se pare că s'au lăsat a fi

momiți de foloasele cari le-ar da trecerea la Curtea Domnească și pun mai mult preț pe nădejde decît pe economiile, mai puțin rodnice, dar mai sigure, ale vieții de țară. Unii se încăpățînează a alerga după slujbe pe cari nu le dobîndesc totdeauna, pe cari nu le păstrează mult, cu cari nu se plătesc de datoriile ce au făcut așteptîndu-le, și cari nu aduc apoi celor ce le-au dobîndit pentru o clipă decît folosul de a-și poci numele și de a adăoga încă ceva la iscălitura lor.

Aceste sunt întâile semne de ceeace nu ne putem opri a numi *începutul stricăciunii moravurilor moldovenești,* și urmările nu se mărginesc numai la schimbări supărătoare în felul traiului. *Iașii,* înfrumusețîndu-se prin șederea atîtor boeri, se îmbogățește în măsură cu grămădirea tot mai mare a unei mulțimi de neguțitori și de meșteșugari străini, cari vor face să piară în curînd deosebirea ce se vede încă între Moldoveni și vecinii lor. In curînd se vor vedea orașele înmulțindu-și locuitorii în paguba satelor și un lux ruinător înlocuind luxul de țară, care face podoaba și bogăția unei țări agricole, lux bine-făcător care nu jertfește comori pentru gusturi nebunești, dar care se mîndrește cu împrejmuiri bine îngrijite, cu herghelii frumoase, cu sate bine ținute, cu cîmpii bine muncite, și știe să scoată din ele comori...

457. Palatul Creditului Funciar Urban, din Strada Lăpușneanu, foastă locuința lui Alexandru I, Cuza-Vodă, după alegerea sa ca Domn.

XX. Din Starea veche și actuală a Moldovei, de Abatele Comte d'Hauterive. 1785.

Secretarul lui Al. Mavrocordat-Vodă. Impresia barbară a Iașului și Ieșenilor. Femeile. Inbrăcămintea. Dresuri. Diferite clase de locuitori și streini. Gelozia. Babilonia în Iași. Jumătate limbă.

Intr'o ședință a Academiei Române, din 13 Mart 1900, M. Sa Regele Carol I, a prezentat un manuscript inedit, ce l'a primit din Franța, întitulat: *Memoire sur l'état encien et actuel de la Moldavie,* scris tot de Abatele *Comte d'Hauterive.* Acest memoriu fusese prezentat în 1787 noului Domn al Moldovei Alexandru Ipsilanti, ce înlocui pe Mavrocordat, și pînă în zilele noastre a rămas inedit.

Academia Română l'a publicat în 1902 în original și în traducere romînească, adăugînd la sfîrșit și scrierea precedentă de care am vorbit. Reproduc din relația aceasta cîteva paragrafe, care interesează mai în special Iașul:

Sunt aici de trei luni, (sosise în Iași, pe la sfîrșitul lui Fevruar 1785), scrie d'Hauterive; Iașul este unul din cele mai mici orașe din lume și totuș nu voi putea vorbi prea amănunțit despre acest oraș.

Fețele orășenilor mi s'au părut deodată barbare, costumele absurde, uniformele zdrențeroase, casele niște cotețe, preoții calicime sărăcăcioasă și ipocrită, și limba înspăimîntătoare. Ochii și urechile mele încep a se deprinde, găsesc totul simplu în prezent, cînd lucrurile merg cum le văd mergînd, și sunt aproape surprins acum de uimirea noilor sosiți. Toți acei cari s'au plîns de această țară, au lasat desigur aici motive de plîns și le-au dus și aiurea.

Țara e frumoasă, cînd nu ninge nici

nu plouă, adică a douazecea parte din an, atunci cînd ninsoarea nu e înaltă de trei urme pe străzi şi poţi eşi la primblare în susul oraşului, pe un platou de 20 leghe.

N'am văzut încă două femei împreună, afară decît la Principesa, unde ele nu strălucesc nici prin aerul, nici prin convorbirea lor. Ele nu se servesc nici de ochii, nici de voacea lor, şi mă indoesc că Principesa, care de altmintrelea este amabilă şi frumoasă, gustă această societate mai mult decît mine. Cam tot aşa sînt şi barbaţii din jurul Prinţului. Nici unul nu îndrăzneşte să vorbească decît pentru a răspunde, încă mai puţin să stea şi să privească în faţă stăpînul. Şi la această Curte caşi la celelalte, se face salutul cu frică şi tremurînd.

Cele mai frumoase femei pe care le-am întîlnit sînt grecoaice, fiice de prinţi abdicaţi sau ale ofiţerilor lor şi măritate după boerii moldoveni. Prinţesele au privilegiul de a fi numite *Domniţe* şi de a conserva numele lor. Ele stau pe sofa la acelaş nivel caşi Doamna, şi atîta-i totul ce mai păstrează din puterea suverană a tatălui lor.

Costumul este în general puţin cuviincios şi numai în avantajul femeilor cari n'au încă optsprezece ani. Toate inconvenientele cari însoţesc vrîsta şi îngreunarea se arată pe deplin. Haina nu ascunde, doar, decît culoarea corpului, căruia dă formele în toată moliciunea şi alterarea sa. Nici odată nu stau jos, rare ori în picioare, corpul lor jumătate culcat se moaie şi se perde, răzemîndu-se de dimineaţă pînă sară pe perinele sofalei. Turbanul lor aruncat îndărăt, le sileşte să plece capul pentru a-şi ţinea echilibru. Necontenit strînse, nici odată încălţate, ele nu pot pune piciorul afară din casă şi se tîrăsc mai degrabă de cît merg.

Toată arta cochetăriei lor consistă în a boi părul şi genele. Sprincenile deasemenea boite şi arcuite, se împreunează prin o boia neagră. Ele nu reuşesc, după mine, decît a'şi da un aer mai puţin dulce şi priviri mai puţin expresive.

Femeile au pastrat aici faţă cu sexul nostru un respect patriarhal, care nu se găseşte în altă parte a Europei. Dacă un barbat se întîlneşte în drum cu o femeie, ea se fereşte să nu treacă cîtuş de puţin pe dinaintea lui. Nu e demult de cînd femeile nu prînzeau decît după barbaţii lor şi nici se puneau pe acelaş loc pe sofa. Acum, de cînd au fost pe aici Ruşii, asemenea obiceiuri s'au mai schimbat, şi o femeie primeşte fără multă surprindere omagiile unui strein.

Am distins pînă acum şepte feluri de oameni în Moldova:

1. *Boerii* ce merg în trăsuri, şi cari par mîndri către popor, îndatoritori curtenilor, binevoitori faţă de streini şi politicoşi între ei;

2. *Curtenii* cari merg calare, aceştia sînt boeri de al doilea rînd. Cei dintăi se duc cu trăsura dela ei la Curte, şi în palat ca în casa lor, socotesc, scriu, judecă, se înavuţesc şi se plictisesc. Alţii întind pe caii înhamaţi, pături roşii sau galbene, argintii sau aurii. Ei ar poronci să se bată săracii din uliţă, dacă aceştia nu s'ar scula de jos cînd trec pe stradă.

3. *Negustorii greci*, cu înfăţişarea lor fină, cu tonul blînd, aerul înşelător, specii oneste de corsari, cari profită de prostia băştinaşului şi nevoile streinilor, pentru a zmulge cît mai mult, şi cît se poate mai politicos.

4. *Negustorii moldoveni*, cari vînd cue, scînduri, cofe, brînză, icre etc.

5. *Germanii*, foarte buni lucrători, cari s'ar îmbogăţi cu toţii, dacă n'ar fi prea dobitoci, beţivi, obraznici, pretenţioşi şi urîcioşi.

6. *Jidanii*, ce se disting de departe după figura lor, mai extraordinară decît se vede în oricare ţară din lume, capul pătrat deasupra, jos ţuguet, purtînd o căciulă de păr negru, de sub care spînzură două şuviţe de păr în toată lungimea lor, pe cînd partea deîndărăt a capului e rasă, cu puţin păr în vîrful bărbiei, ce le dă aerul unei capre de Angora. Mulţumită numai Nemţilor, ei nu sînt cei mai mari înşelători din ţară şi sînt preferaţi pentru lucrări de stolerie, haine, ceasornicărie etc., pe care le fac însă mai prost.

7. In fine *poporul*, cu care sînt bucşite străzile, care se prosterne în glod de departe îndată ce zăreşte o blană sau nişte hamuri de cai, care îşi întoarce familia, carul şi boii şi'i aruncă în vr'un şanţ, dacă nu poate face altfel.

Toate aceste ce se văd deconcertează pe observatorul cel mai exercitat. Mare apasare a poporului, mare supunere a boerilor, mare autoritate a Prinţului,—iată ce se poate constata cînd se aduc birurile la Visterie, cînd sosesc boerii la Curte şi cînd vorbeşte Prinţul în Divan.

Cît pentru aceşti boeri atît de umiliţi, cari stau în picioare şi descoperiţi înaintea Prinţului, cari tremură zicînd *Măria Ta Vodă!*, ei îşi bat joc de dînsul între ei, şi merg, eşind dela Curte, să'şi exprime gîndul lor cătră oamenii cari vor raporta asemene vorbe Prinţului, care se teme de ei mai mult decît se tem boerii de dînsul. Prinţul plăteşte adesea pe curtenii sei ca să tacă, dă slujbe tuturor acelora pe cari nu-i poate suferi şi pensii amicilor cari ar muri de foame, dacă n'ar avea mijloace de a'l fura, cînd el nu le dă putinţa de a fura Moldova.

In Moldova gelozia este zestrea femeilor. Un Moldovan m'a asigurat că, la Iaşi, erau în toţi anii vr'o treizeci de barbaţi otrăviţi de către bănuitoarele lor jumătăţi. Am văzut eu singur două exemple de asemenea femei. Moldovenii sunt superstiţioşi: evlavia lor e sinceră; ei se privează, se închin puţin, dar mînincă încă şi mai puţin. Călugării în Moldova sînt săraci, lîncezînd în mizerie, ignoranţă şi plictiseală. In Italia lumea petrece făcînd epigrame contra Prinţilor; Prinţii Moldovei sînt la adăpostul unor aşa neplăceri, dar în schimb se scrie contra lor adesea scrisori la Constantinopol, care le fac mai mult rău de cît epigramele.

In nici o parte a lumei nu se găseşte un aşa mare număr de idiomuri întrunite în o aşa de mediocră populaţie; am socotit până la douăzeci şi unul: *grec*, *turc*, *moldovenesc*, *armenesc*, *arab*, *persan*, *rus*, *polon*, *sacson*, care este o specie de englez, *unguresc*, *iliric*, *bohem*, *morav*, *german*, *danez*, *spaniol*, *tartar*, *englez*, *francez*, *evreu*. Se poate adăuga încă *greceasca literară* şi *ţigăneasca*, care se chiamă *jumătate limbă*.

*

XXI. Scrisorile Principelui Charles Joseph de Ligne. 1788.

Fintîna cu apă minunată. Palate superbe. Femei incîntătoare. Haine bogate. Metăniile şi tainele lor. Slugile. Mode şi moravuri turceşti. Danţurile. Ideia de republică. Limba armonioasă.

Barona de Staël-Holstein a publicat în Viena, în 1818, un volum intitulat *Lettres et Pensées du Maréchal Prince de Ligne*, în cari, între alte relaţiuni ale acestui Prinţ, fost comandant de oşti austriace şi apoi ruseşti, găsesc unele interesînd trecutul nostru, şi în special al Iaşului.

Aşa, în scrisoarea adresată Principelui de Kaunitz, la 1 Decembre 1788, de pe cîmpul de dinaintea Movilei Răbăei, „ou plutôt â Iassy, ou j'ai mon quartier", de Ligne, după ce povesteşte diferite greutăţi şi neplăceri ce a avut în mersul seu dela Elisabeth-Gorod spre Iaşi, şi că timp de cinci luni a avut de băut o „apă verde ca hoiturile a 5000 de Turci ucişi, arşi sau înecaţi de Prinţul de Nassau", continuă:

Iţi faci o idee de fericirea mea, cînd am găsit o fîntînă minunată, pe o înălţime aproape de a descinde în Iaşi? Am sărutat apa înainte de a o bea, şi o devoram cu ochii înainte de a stropi buzele mele, cari de aşa de multă vreme n'au fost muiete de nimic plăcut. Sunt aşezat într'unul din acele superbe palate pe cari Boierii le clădesc în gust oriental, şi din cari mai mult de 150 se rîdic deasupra celorlalte edificii ale Capitalei Moldovei...

Femei încîntătoare, cele mai multe din Constantinopol (?), şi din vechile familii greceşti, stau aşezate alene pe divanurile lor, cu capul lasat pe spate, sau răzămat de un braţ de alabastru.

Barbaţii ce le vizitează stau aproape culcaţi pe lîngă ele. O rochie prea uşoară, scurtă şi strîmtă, acopere abia formele lor fermecătoare, şi un voal subţire lasă să se întrevadă frumoasele contururi ale sinului lor. Ele poartă pe cap o stofă neagră, sau roşie-aprins, strălucitoare prin diamantele ce împodobesc această specie de turbane sau scufii. Mărgăritare strălucitoare de albeaţă împodobesc gîtul şi braţul lor. Ele le încunjură deasemenea cîteodată cu uşoare voaluri garnisite cu puişori de argint (fluturi) sau jumătăţi de galbeni: am văzut eu pînă la 3000 pe aceiaş haină! Celelalte haine ale lor sunt din ştofe brodate sau lucrate în aur şi argint, şi încunjurate cu blăni preţioase, precum şi haina boierilor, care nu se deosebeşte de aceea a Turcilor decît prin căciula (bonnet) pe care o pun deasupra scufiei (calotte) roşie, şi care nu samănă a turban.

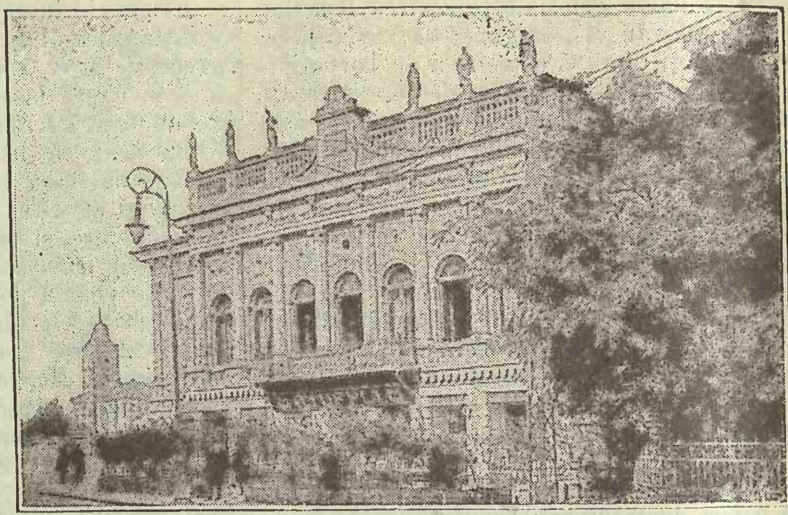
Femeile boierilor au necontenit în mînă, caşi Sultanele, un fel de metănii de diamant, de mărgăritare, de mărgean, de lapislazuli, de agat sau de *lemn rar* (lemn sfînt, odogaci, de trandafir etc.), care le serveşte de distracţie, ca evantaiul pentru femeile noastre. Ele se joacă cu acest şir de mărgele, întreţin agilitatea degetelor lor, a căror unghii sunt boite cu carmin, numără boabele, şi şi-au făcut, după cum se zice, din aceste mărgele un fel de corespondenţă tainică pentru amanţii lor. Crezui chiar că surprind cîteva priviri ale bărbaţilor lor, curioşi de-a afla poate dacă eu cunosc un asemenea alfabet al galanteriei. Ceasul întîlnirilor se fixează astfel foarte lesnicios.

Dar cum se poate aranja aceasta? Şepte sau opt slugi ale boerilor şi pe atîtea fete ce servesc pe cucoane; unii şi alţii tineri, plăcuţi la faţă, stau vecinic prin odăi; hainele lor nu se deosebesc decît prin bogăţie de hainele stăpînilor. Fiecare îşi au trebурile lor: unul aduce, îndată ce cineva vine să facă o vizită, unul pînă la patru ciubuce. O fată aduce o chisea şi o linguriţă de luat dulceţi de trandafiri. Alta afumă, sau stropeşte cu parfumuri prin salon. Altul aduce o ceaşcă cu cafe şi o alta un pahar cu apă. Şi asta se repetă la douăzeci de boeri, dacă mergi să'i vizitezi pe rînd. Ar fi prost lucru să refuzi asemenea politeţe.

Prinţul mai spune că cucoanele vorbesc numai *greceşte*, căci *despreţuesc limba barbaţilor lor*. Boerii sunt morocănoşi şi fricoşi de groaza Turcilor, şi par'că toţi cei ce se adună într'o casă, sau alta, au aerul de a

aştepta fatalul ştreang. Se aude mai în fiecare moment zicînduse : Aici fu hăcuit tatăl meu, din poronca Porţei ; aici soră-mea din poronca lui Vodă...

Constantinopolul dă tonul Iaşului, precum Parisul dă tonul provinciilor, şi modele sosesc aici încă mai repede. Galbenul era coloarea favorită a Sultanelor, şi a devenit asemenea în Iaşi a tuturor femeilor. Ciubucele lungi de lemn de cireş sunt foarte căutate la boeri, ca şi la Constantinopol. Boerii nu merg aproape niciodată pe jos, căci sunt mai toţi leneşi ca Turcii.

458. Palatul Jochey-Club, fost Hotel d'Angletera.

Femeile ar putea să se lipsească de a avea pîntecele aşa de mare, care li se pare de o aşa frumuseţă, încît o mamă mi-a cerut ertare că fiica ei încă n'avea aşa ceva... Costumele şi manierile asiatice fac pe cele frumoase încă mai frumoase, dar şi sluţesc pe cele urîte, cari, drept vorbind, sunt foarte puţine în locurile acestea.

Fetele de boier sunt închise ca femeile Turce, în haremuri cu gratii de lemn, unele aurite. Ele pot privi la barbaţi printre aceste ostreţe şi a'şi alege un barbat; dar aceştia nu le văd decît noaptea după ce s'au cununat cu ele.

In baluri se joacă *pyrriqua* şi alte danţuri greceşti, moldoveneşti, turceşti, valahe şi egypţiene. Lumea'i paşnică în Iaşi, cu toate vuetele de război, a cărui teatru e adesea acest oraş.

Bănuiţi de Ruşi că au preferenţe pentru Austriaci, aceştia deasemenea îi bănuesc că ţin cu Turcii ; ieşenii doresc tot pe atîta îndepărtarea şi a unora şi a altora.

După o invocare sinceră ce face „arbitrilor destinului acestui popor“, de a'i îndulci soarta şi a lasa în pace pe aceşti sermani Moldoveni, Prinţul de Ligne, cere a'i lasa independenţi de tiranii Orientului, spre a se guverna ei singuri, şi, în locul Hospodarului, să se încredinţeze conducerea ţărei *la doi boieri*, schimbători la fiecare trei ani, cari să nu poată abuza de autoritatea lor... (republica). Mai cere să li se facă un Cod de legi, potrivit locuitorilor şi obiceiurilor pămîntului. Căci, continuă de Ligne, iubesc totul în ei, şi mai ales limba lor, care aminteşte că ei descind din Romani: *E un amestec armonios din Latina şi Italiana...* limba Moldovenilor.

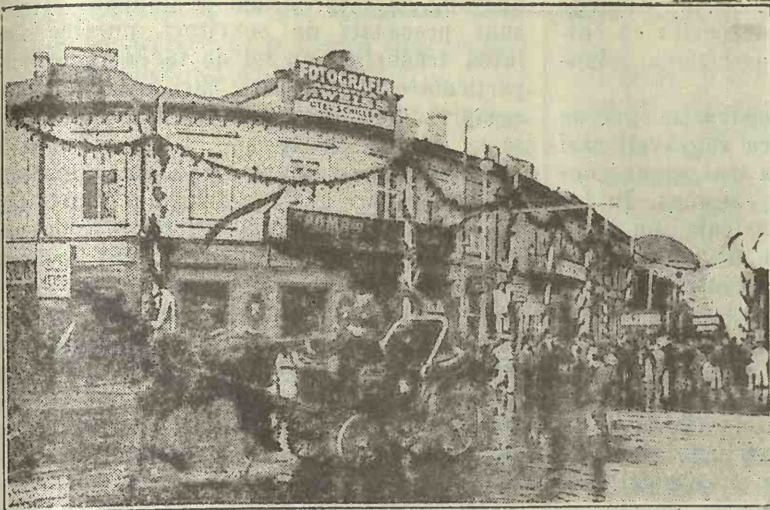
459. Vederea noului Teatru Naţional, dinspre răsărit.

*

XXII. Din Johann Iacob Lerche. 1791.

Divanul în afară de oraş şi judecătorii în corturi. Comerţ activ. Hanul Turcesc.

In cartea nemţească, publicată la Halle, intitulată *Lebens und Reise Gheschichte*, de Consilierul de Colegiu al Imperiului rusesc

460. Hotelul România, fost Hanul lui Petrea-Bacalu, dinaintea cărui s'a jucat Hora Unirei după alegerea lui Cuza-Vodă.

și Doctorul Johan J. Lerche, găsesc deasemenea cîteva note interesante:

Iași e Capitala Moldovei, unde locuește Hospodarul, precum și familiile cele mai de samă, Cantacuzinești, Cantemir, Ghika etc. Sfatul lor judecătoresc se chiamă *Divan*; el se ține acum afară din oraș, într'o Mînăstire pe deal; cei mai mulți dintre ei (judecătorii) stau în corturi, unde i-am vizitat odată, împreună cu Generalul. Orașul e așezat cam ridicat; are 20 de biserici albe, ridicate din piatră, unele dintre ele sunt prețioase și ornamentate. In mînăstirile cu ziduri înalte au zăcut cei de rînd (prostimea), precum și bolnavi de ciumă.

In oraș case frumoase, mai cu samă a prințului Cantacuzino, cu o grădină frumoasă, plină cu fructe. Străzile sunt pavate cu bîrne de stejar, foarte înguste. Orașul nu e întărit, are un comerț activ; măhălălile de jos lîngă pîrău, sunt formate din case țărănești, sărăcăcioase, fiind împrăștiete în toate părțile.

Hanul cel mare pentru comercianți (Hanul Turcesc), precum și cea mai mare parte din biserici erau închise, căci în ele oamenii și-au ascuns lucrurile lor de preț.

*

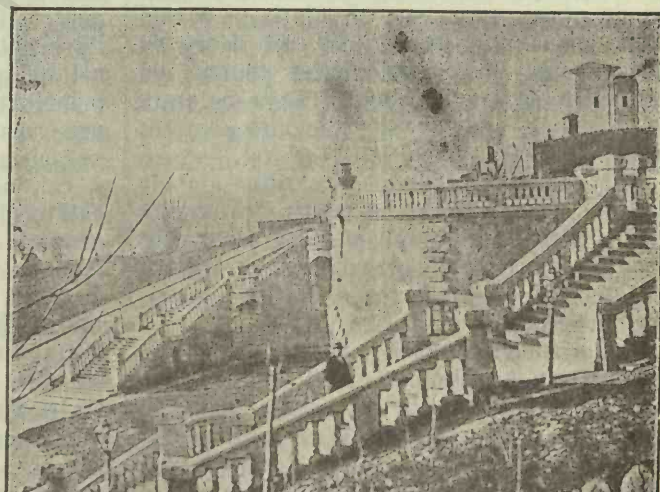
Veacul al 19-lea.

XXIII. Descripția politică, civilă și religioasă a Statelor aparținînd Turciei, etc., de Thomas Thornton. 1802.

Comparație între București și Iași. Felul construcțiilor. Dugheni bine aprovizionate. Pavajul prea costisitor. Trăsurile de trebuință și de lux. Masalalele. Religiile și riturile. Medicii și spitalul. Educația preoțească. Curierii Domnești. Poștele.

O carte interesantă pentru starea Moldovei și Munteniei la începutul veacului trecut, este acea cu titlul *The present State of Turkey, or a description of the political, civil and religious, constitution, governement and laws of the Ottoman Empire Moldavia and Wallachia*, al cărui autor, fost Sol în Constantinopole, a trăit cîtva timp și în aceste țări și s'a tipărit impresiele în 1809 în Londra. Cartea a fost tradusă în franțuzește și tipărită la Paris, în 1812, iar la 1826 s'a tradus și în romînește, și s'a tipărit la Buda (Ungaria), din care rar se mai găsește acuma cîte un exemplar. De aceea am rugat pe un prieten cunoscător al limbei engleze, care mi-a estras după original următoarele note:

Capitala Principatului Munteniei este *Bucureștiul*, și acea a Moldovei este *Iașul*: Bucureștiul este situat pe Dîmbovița, un rîu mic nenavigabil, afară de plute; Iașul e situat pe *Vaslui* (Bahlui), care se varsă în Prut. Amîndouă orașele samînă mai mult a sate întinse decît a scaune de guvern. In ambele bisericile și mînăstirile sunt clădirile cele mai aparente; iar palaturile boierilor încunjurate de ogrăzi și grădini spațioase, formează un contrast dureros cu locuințele poporului, care dau pri-

461. Esplanada Elisabeta, construită pe locul unde a fost Ripa-Galbenă.

veliştea celei mai mari mizerii. Zidurile clădirilor religioase sunt acoperite cu chipuri groteşti de sfinţi şi descrierea minunilor lor.

Bisericele sunt de o construcţie greoae şi urîte, ornate înlăuntru cu zugrăveli cari pot inspira smerenie, însă mai sigur contribuesc a strica gustul şi raţiunea. In biserica catedrală este construit un tron (strană) pentru Prinţ şi un altul, mai jos şi mai puţin elegant, pentru Princesă.

Mînăstirele sunt încunjurate cu ziduri înalte şi solide, şi servesc de refugiu pentru popor, în timpuri de primejdie, şi la ferire de jaf şi foc a obiectelor celor mai preţioase, din avutul comercianţilor.

Casele celor mai de samă boieri sînt zidite de cărămidă, tencuite şi văruite. Inainte era obiceiul de a acoperi casele cu şindilă, însă acuma se întrebuinţază mai mult olanele.

Principalele odăi sunt încălzite ca în Rusia, Polonia şi Germania, cu sobe. Bazarul sau medeanul public se compune din mai multe strade acoperite cu streşini lungi: dughenile sunt numeroase şi în general bine aprovisionate cu marfă şi coloniale. Sunt şi dugheni pe alte strade, însă cele mai cercetate sunt crîşmele şi tavernele, în care poporul de jos se dedă la fel-de-fel de corupţii, prin întrebuinţarea în mod excesiv a vinului şi spirtoaselor arzătoare.

Mitropoliţii, arhiereii şi stareţii principalelor mînăstiri, precum şi boierii, au cîte o pivniţă pentru vin de speculă, scutită de orice dări.

Călătorul la intrarea în Bucureşti şi Iaşi, observă obiceiul straniu şi extravagant de a pava stradele cu butuci şi grinzi de cel mai bun stejar, care formează un fel de pod de lemn. Oricîtă grijă ar avea cineva n'ar înpiedica putrezirea continuă a acestui soi de pavaj, care face circulaţia pe străzi foarte neplăcută, pentru cei cari merg cu trăsurile, şi chiar periculoasă pentru cei cari merg pe jos. Se face o rîsipă colosală de lemnărie, care trebue înlocuită prin tot oraşul la fiecare cinci sau şese ani.

Din această pricină aerul din ambele capitale este infectat cu miazme provenite din necurăţeniile şi apele stătătoare, care se adună sub podelele străzilor, ce au devenit insalubre, şi populaţia lor e bîntuită de friguri intermitente, bilioase şi putride.

Numai poporul sarac merge pe jos; o trăsură este o trebuinţă cît şi un lux; însă sdruncinăturile simţite în trăsură pe unde uliţele sînt adesea stricate, sileşte pe călător să fie necontenit luător de samă, căci adesea caii se înfundă pînă la piept în cîte o băltoagă de apă infectă, afară doar din uliţa care duce la Curtea Domnească, ce e mai îngrijită. Pentru a inlătura astfel de accidente, cît şi ca etichetă, persoanele de un rang oare-care, cum şi Consulii streini, zunt precedaţi de servitori, purtînd înaintea trăsurilor un fel de făclii (masalale), particulare acestor ţări, cari ard mai multe ceasuri chiar în ploaia cea mare, fără să se stîngă.

Iaşul este încunjurat cu dealuri de toată frumuseţa, care ar face posiţiuni foarte frumoase pentru nişte vile; însă în cele mai multe cazuri aceste dealuri sunt ocupate numai de Mînăstiri.

In privinţa religiei guvernele ambelor principate, imitînd sau ascultînd de credinţele turceşti, sunt tolerante. Catolicii sunt numeroşi şi se disting de ceilalţi locuitori prin o mai mare bună-cuviinţă în purtarea lor. Ei au fost înainte sub protecţiunea Regilor Poloniei; însă de oarece în *Tractatul de Iaşi* s'a stipulat că străinii n'au dreptul să posedeze proprietăţi fonciare, cultul lor a fost pus sub protecţiunea guvernului naţional. Toate celelalte secte şi religii sunt tolerate: Lutheranii au o biserică în Bucureşti, şi Evreii un numer mare de sinagoge în ambele provincii. In Iaşi, precum şi în Bucureşti, sunt medici care sunt plătiţi din fonduri publice, la care oricare locuitor are dreptul de a cere sfat sau ajutor. Sînt şi spitaluri publice, însă într'aceste, domneşte mizeria cea mai mare, ceea ce cu greu poate îndupleca pe un bolnav să solicite primirea lui acolo. Dela astfel de instituţie nu se poate aştepta să producă vre un resultat binefăcător, întru cît starea societăţei este aşa de destrăbălată.

Educaţiunea este în mînile preoţilor; dar toată ştiinţa lor e compusă din păreri absurde şi superstiţioase, iar morala bagată de dînşii în capul ucenicilor lor e mai proprie de a încuraja robia, decît a înbunătăţi starea omenirei. Domnitorii sunt obligaţi, pentru înlesnirea ofiţerilor şi curierilor guvernului turcesc, să întreţie numeroşi cai de poştă. Casele de poştă în ambele principate, sunt aşezate la o departare de vre-o patru ceasuri una de alta. Călătoria se face grabnic, cu o căruţă uşoară, trasă de 4 cai, însă e obositoare şi desplăcută, căci călătorul este necontenit stropit de glod sau acoperit de colb, iar căruţele aceste, cari sînt de o construcţie slabă şi prinse numai cu cuie de lemn, se stric necontenit, se răstoarnă adesea. Costul unei călătorii cu poşta este numai de 20 aspri (parale) ceasul, de fiecare cal, sau vre-o 2 shillingi (2 lei 50) bani de ai noştri, pentru o cursă de 12 mile (18 kilometri=o poştă), cu patru cai. Drumurile în unele anotimpuri sunt aşa de rele, încît am întrat în Bucureşti cu 13 cai, înhamaţi la aceeaşi trăsură, care pe drumurile Germaniei ar fi putut fi dusă numai de 2 cai...

*

XXIV. Scrisorile D-nei Reinhard. 1806.

Cum se petrece la o nuntă boerească. Obiceiuri după lehuzie.

Sub titlul de *O pagină din viaţa românească sub Moruzi şi Ipsilanti*, ziarul *Universul* din Bucureşti, publică în cursul lui Mai 1910, o serie de scrisori ale unei franceze, soţia Consulului Charles Reinhard, ce fusese trimes la Iaşi de Napoleon I, în vremea Domniei lui Moruzi. In aceste scrisori se cuprind o sumă de observaţii foarte interesante asupra vieţei politice şi sociale din Capitala Moldovei, şi asupra mai tuturor moravurilor aristocraţiei, ale poporului, pînă şi ale ţiganilor Iăeşi.

Nu-i cu putinţă ca în cadrul acestei cărţi să reproduc tot ce scrie această D-nă relativ la Iaşi; un paragraf relativ la serbarea unei nunţi ne va da o ideie despre chipul acestor povestiri:

Am fost de curînd la o nuntă boerească, scrie d-na Reinhard. Ceremonia religioasă a fost făcută la Curte. Stăteam pe divan lîngă Principesă cînd mireasa a fost prezintată de părinţii săi; ea voi să îngenunche înaintea Principesei, care o rîdică şi o sărută pe frunte. In timpul acesta Principele intră cu mirele, urmat de un numeros cortej şi cu toţii am mers în sala de onoare, prefăcută în Capelă; în fund pe o masă mare erau aşezate cărţi bisericeşti înconjurate de lumînări. Episcopul, înconjurat de clerul său ne aştepta; el citi cu voce tare actul de căsătorie, iar Principele schimbă inelele şi Principesa coroanele de flori ce împodobeau capul însurăţeilor. Aici nu se obicinueşte să se pronunţe cuvîntul „Da“ ce leagă în Franţa pe soţi. Ceremonia foarte scurtă s'a isprăvit cu cîntări; apoi însurăţeii, Principii şi preoţii au jucat împrejurul altarului danţul naţional (!); acest danţ este lipsit de frumuseţe şi îmi aminteşte jocul ursului. Desfătările nunţei ţin aici trei zile, dar noi ne-am mulţumit să ne aflăm la întâiul bal. Am observat o Doamnă ce danţa cu învîrtoşare, cu toată rotungimea ce arăta că este însărcinată. Trebuia să-i înapoiez o vizită puţine zile mai pe urmă; cînd m'am dus la dînsa aflai că născuse de patruzeci şi opt de ceasuri; am voit să las o carte de vizită, dar bărbatul său stărui să întru. Găsii pe tînăra mamă pieptănată cu îngrijire, îmbrăcată cu o rochie de satin alb, brodat cu aur, strălucind, de giuvaeruri şi întinsă pe un pat de paradă. Plapoma, perdelele patului, perinele erau de mătase grea, pline de galoane şi canafuri de aur; leagănul era mai frumos decît tot ce am descris, iar odaia plină de lume. Rîdeau, vorbeau, şi mă gîndeam la eşire că în nici o parte a pămîntului o astfel de întîmplare nu se petrece cu atîta veselie ca în Moldova.

XXV. Călătoria în Moldova a Comtelui de Moriolles. 1809.

Curtea. Iaşul comercial. Europeni şi Aziatici. Civilizaţie şi barbarie. Cînii curăţitori de strade.

Un nobil din Franţa, Comtele de Moriolles, ce se expatria din pricina marei revoluţii franceze, trecu prin Moldova, prin 1809, unde se opri puţin timp, şi cu prilejul acesta făcu o descripţie sumară a persoanelor, lucrurilor şi obiceiurilor ce a văzut, sau a putut constata. Manuscrisul seu rămase, ca şi al Comtelui d'Hauterive, inedit pînă în anul 1903, cînd, ajungînd în posesia d-lui Ion I. Brătianu, actual Prim-Ministru, acesta îl încredinţă d-lui Nerva Hodoş, care îl publică atît în ziarul *l'Indépendance Roumaine,* cît şi în broşură. Traduc din el cîteva rînduri ce ne interesează.

De Moriolles arată că întovărăşind pe Comtele polonez Braniçki, a pornit din Rusia spre a merge lîngă Dunărea, unde Ruşii se luptau cu Turcii; ajungînd în Iaşi fură conduşi într'un palat, care părea o adevărată locuinţă de suveran... De o construcţie elegantă şi modernă, zidit de cîţiva ani şi înpodobit admirabil, era mai ales aşezat într'o poziţie încîntătoare, zice de Moriolles.

Prutul, (Bahluiul a vrut să zică), curgea înaintea faţadei principale, din partea grădinilor, apoi o întinsă cîmpie se desfăşura în chip romantic şi se perdea în urma unei dese păduri... Inpărţeala interioară a palatului era vastă, împunătoare, ceva cam în stil oriental, şi mobila minunată! Se ţinuse aici în timpul ernei Conferinţa pentru pace, şi nu se uitase nimic pentru primirea măreaţă a Ambasadorilor ce trebuiau să asiste şi Ministrilor turci, ce erau chemaţi se trateze. Dar aceste conferenţe nu avură nici un rezultat, căci se rupseră, şi răsboiul continuă. Acest frumos palat nu avu o durată lungă, căci a fost distrus de deosebite focuri, cari au nimicit chiar întregul Iaşi.

Adouazi merserăm să ne primblăm în oraş, care este mare, pare foarte comercial şi conţine o populaţie destul de numeroasă, întrucît boierii nu locuesc pe la moşiile lor ci în oraşe. Iaşul n'are nimic ce poate interesa ca monumente antice, stabilimente moderne sau obiecte de curiositate. Este o amestecătură abraşă de europeni şi aziatici, unde civilizaţia se vede puţin şi barbaria mult. Stradele aproape toate strîmte, pline de ruine, desgustătoare prin necurăţenia lor, n'au decît cîteva case cu o aparenţă mai potrivită; restul clădirilor este de plîns. Acest tîrg este plin de gunoaie, pe cari nimene nu le rîdică niciodată şi cari îl fac infect. Cînii singuri au grija de a micşura cantitatea, consumînd ceeace nu le place.

Aceste animale, care nu au nici un stăpîn, rătăcesc în timpul nopţei cu miile în uliţe, pe unde e periculos să mergi atunci, fac o larmă înspăimîntătoare; apoi la revarsatul zilei se retrag în nişte anumite locuri, aşa că nu se mai văd nici unul.

După această icoană a Iaşului, de Morioles descrie *băile turceşti* din localitate, cu care făcu cunoştinţă, arătînd întregul procedeu al înbăerei; se pare însă că el n'a fost în chiar *Feredeul Turcesc*, căci dispoziţia interioară a băei ce o descrie nu se potriveşte cu ceea ce ştim că era în acest local.

*

XXVI. Drumul dela Moscowa la Constantipol, de William Mac-Michael. 1817—1818.

Aspectul bizar. Costume şi moravuri. Franţuzeasca şi jocurile de cărţi. Cavaleri de industrie. Obiceiuri la moarte. Revista Gardei. Primiri la Curte. Bufonul Curţei. Podoabele din Sala Tronului. Inaintările boerilor. Convorbire cu Vodă.

In anul 1819 apare în Londra încă o carte interesînd ţările române şi dînd amănunte curioase asupra Iaşului din acea epocă, avînd titlul *Journey from Moscow to Constantinopol in the Years 1817—1818 &.*, şi e scrisă de englezul William Mac-Michael, un medic erudit, care parcurse Nubia, Petersburgul, Moscowa, Ucraina şi Ţările Române, trecînd apoi prin Bulgaria la Constantinopol. O parte din descrierea aceasta a fost tradusă şi publicată de dl. N. Iorga în *Arhiva Ştiinţifică şi Literară* din Iaşi (VII, 1 şi 2), şi din aceasta reproduc cele ce scrie Mac-Michael:

Capitala Moldovei e aşezată pe povîrnişul unui deal. Oraşul e un amestec de colibe joase, mizerabile, acoperite cu şindilă, şi de case încăpătoare, zidite din cărămidă şi înălbite cu var. Aceste din urmă au fost ridicate, cele mai multe, pe timpul ocupărei ţărei de către Ruşi. Stradele sunt pavate cu scînduri netede de lemn. Plimbîndu-te, dela început, lucrul mai bătător la ochi pentru streini e enorma căciulă moldovenească, în formă de balon, cu înfăţişarea atît de grea, în cît par'că e gata să nimicească pe cel ce are curajul să se mişte sub o sarcină aşa de apăsătoare. Nu sunt, totuş, aşa de grozave, fiind-că sînt în adevăr foarte uşoare, ca unele ce sunt făcute de carton şi acoperite cu blană cenuşie, care, cred eu, e îndeobşte piele de miel din Crimeea.

Pe boeri îmbrăcaţi în haine cu falduri mari, unii cu bărbi, alţii purtînd numai musteţe, îl vezi pe strade, mergînd sau călărind *à la Turc* (!), cu şele şi cu pinteni tătăreşti, sau poate mai adese-ori tologiţi leneşi şi părînd foarte pierduţi, în caleşte sărăcăcioase, făcute la Viena.

Aceste vehicule sunt mînate de vizitii în uniformă de husari; în coadă, sunt suiţi lachei, îmbrăcaţi după moda orientală, cu turbane pe cap, pistoale şi iartagane în brîu, şi purtînd de obiceiu în mînă lungile ciubuce cu vîrful de chilimbar ale stăpînilor lor. Legătura obiceiurilor şi costumelor orientale şi europene e irezistibil de caraghioasă. Boerul pare un mahometan grav; vorbeşte însă cu dînsul şi în locul sunetelor pompoase şi măreţe ale limbei turceşti, el îţi va răspunde într'o franţuzească tolerabilă, şi-ţi va vorbi de noutăţi, *faro* şi *whiest*. După amiază, între 4 şi 5, e marea primblare, cînd un lung şir de caleşti se vede mişcîndu-se în procesie solemnă dealungul stradelor zdruncinătoare ale Iaşului. Trăsurile sunt trase de 2 cai, în general acoperiţi cu cergi largi albastre, păroase, şi înhămaţi atît de departe unul de altul, încit ocupă aproape toată lăţimea străzei. Amestecate cu solemnele figuri mai sus descrise, vezi une-ori pe femeile şi fetele boerilor, în cupele, bucurîndu-se de această singură plăcere publică a lor. Cînd s'a mîntuit primblarea, boerul moldovan se retrage la whiest sau faro, unde pierde într'o sară 500 de galbeni. Sînt atît de stăpîniţi de jocul cărţilor, şi noţiunile lor de morală publică sunt atît de libere, în cît ofiţerul, care are titlul de Agă şi datoriile de poliţai în oraşul Iaşi, se vede dese-ori ţinînd bancul la faro. Locul e plin prin urmare de aventurieri: unul dintre cei mai vestiţi mi-a fost arătat în persoana unui cavaler de industrie polon, a cărui întreagă avere, la sosire, stătea într'un inel de puţin preţ. Pe acesta a luat o sumă puţin însemnată, şi printr'un şir statornic de norocuri, a adunat o proprietate întinsă, şi-l vezi astăzi în fiecare zi într'unul din echipagele cele mai strălucite.

Insă, dacă boerii au adoptat viciile Europei civilizate, ei au făcut progres puţin sau de loc, în îmbunătăţirile aduse în societăţile civilizate. Ei sunt extrem de necărturari, singurul lor cîştig părînd a fi o mică uşurinţă în a vorbi franţuzeşte, ceea ce dă o poziţie cîtorva refugiaţi din acest popor, cari sunt aici şi trăesc dînd lecţii de această limbă. (Vezi îndărăt, pag. 278). Am întîlnit şi cîţiva germani, între alţii doi doctori hanoverani, şi 2 sau 3 greci din insula Creta; ocupaţia celor din urmă era predarea greceştei moderne, limbă vorbită la Curtea Hospodarului. Unul din aceşti candişti are o tipografie în Iaşi, întrebuinţată numai la tipărit cărţi de rugăciune greceşti.

Presentarea la Curtea Hospodarului ne fu zăbovită de moartea nepoatei lui de fiică, care avu loc adouazi după sosirea noastră.

Inălțimea Sa, fusese mult atins de această pierdere. Moartea e repede urmată de ceremoniile îngropărei în această țară, și a doua zi dimineața străzile Iașului erau pline de mulțimea care voia să vadă strălucirea înmormîntărei. Un mare număr de preoți ortodoxi, ținînd făclii aprinse în mîni, mergeau înaintea corpului, expus intr'un secriu deschis, îmbrăcat cu mătasă verde, zăcînd cu fața descoperită; în urmă mergeau Arnăuții Domnului, în hainele lor cele mai strălucite; în sfîrșit veneau cîteva calește sărace, unele goale, altele ducînd pe fetele de onoare, cred, ale Domniței. Mulțimea era mare.

In aceeași zi, sara, merserăm să vedem *revista gardei*, în curtea casei Hatmanului sau Comandantului-șef, căci așa era titlul lui înalt, sunător. Inchipuiți-vă curtea îngustă a unui han de a doua mînă, în mijlocul căreia vedeai, la lumina unui foc arzînd pe pămînt, jumătate de duzină de figuri cu turban, unul cu un iartagan, altul cu un pistol și avînd, de toate, trei puști. Stăteau cu brațele încrucișate, cu o înfățișare asemenea cu a unor asasini; mai aproape de poartă, la distanțe deosebite și formînd două șiruri, se vedeau douăzeci de nenorociți, pe jumătate goi, fără sandale și colțuni, și unii chiar fără alte părți mai esențiale din îmbrăcăminte.

Dealungul acestui șir se mișca încet muzica Excelenței Sale Hatmanului, alcătuită dintr'o tobă și un fluer. Cînd ajunse la capăt și se întoarse la foc, ceremonia se sfîrși și garzii plecară la posturile lor respective. Trebuiau să vegheze toată noaptea lîngă porți și în mijlocul orașului pentru a opri, sau ceea ce părea mai potrivit cu ei... a făptui și omoruri și furturi.

Luni, 12 Ianuarie, era ziua hotărîtă pentru vizita noastră la Hospodar; și aveam să fim gratificați, tot atunci, cu vederea celei mai regale din toate ceremoniile Curței din Iași: numirea înalților dregători ai cîrmuirei era să se facă în odaia de audiență a palatului.

Intovărășiți de dragomanul Vice-Consulului, care era aici singurul cu caracterul de agent englez, plecarăm în caleașcă deschisă, pe la orele 9 dimineața, spre palat. Palatul e o mare clădire de cărămidă și, cu toată înfățișarea-i de ruină, din cauza tencuelei căzute în mai multe locuri, prezintă, în întregul seu, mai curînd o aparență impozantă; pare o reședință publică, și armele țărei sînt puse deasupra întrărei de căpetenie.

Trăsurile celor ce sosise înaintea noastră, cu cîțiva cai bogat împodobiți, cari trebuiau să ducă persoanele oficiale ce erau să fie numite, așteptau în curte. La coborîre, furăm primiți de o persoană, ce purta *un baston* (buzdugan), și era îmbrăcată *grotesc*; ea dovedi prin săriturile și strîmbăturile sale, că era *bufonul Curței*. El ne luă în primire blănile și intră înaintea noastră, în marea odaie de audiență. Boerii Moldoveni cu ișlicele enorme, Consulii austriac și rusesc, în uniformele lor respective, ostași Arnăuți și Serbi, ciubucciul, cafegiul și alți slujbași ai casei Hospodarului se plimbau printr'o sală întinsă, pe care o puturăm cerceta cu deamănuntul, mulțumită zăbăvei în sosirea Domnului. Lîngă tron, care era un scaun rîdicat, pus lîngă unul din păreți, erau atîrnate un arc și o tobă și pe laturile apartamentului erau înfățișate *armele celor 22 de județe*, în cari

462. Baia comunală Turco-Romană, zidită în locul Feredeului Turcesc.

era împărţită Moldova; ele erau zugrăvite fiecare într'un cerc deosebit, şi arătau produsele caracteristice ale fiecărei provincii. Intr'unul, de pildă, era o înfăţişare a viţei, în altul a mai multor feluri de vînat. Numărul era complect; Moldova întreagă era zugrăvită pe zid, deşi Ruşii stăpînesc cea mai roditoare jumătate a ţărei.

In sfîrşit, un şoptit în intrările cari duceau la odaia de audienţă, vesti apropierea Domnului. El veni, sprijinit de Marele Postelnic şi un altul din dregătorii principali. Era în vîrstă de vre-o 40 de ani, purta barbă şi părea că sufere...; arăta de altmintrelea nu tocmai sănătos şi avea în ţinuta sa o expresie de mare neliniştе; aşezat pe tron, ţinu un cuvînt în greceşte, anunţînd atacerea, şi insistînd asupra răspunderei înaltelor poziţii oficiale, la care era să aleagă pe cei mai vrednici dintre boerii Moldovei, cari-l încunjurau. Un grec din Constantinopol, cu titlul de Mare-Postelnic, stătea la stînga tronului.

Deodată, un boer eşi din mulţime, şi îmbrăcat cu caftan (rochie galbenă-brună), se sui pe treptele tronului şi primi dela Hospodar toiagul potrivit cu dregătoria la care fusese numit. El săruta mîna şi haina Domnului, şi trăgîndu-se înapoi cu cîţiva paşi, se înclină, şi începu un discurs lung în greceasca modernă, lăudînd înţeleapta cîrmuire a Inălţimei sale şi făgăduind un exerciţiu drept al autorităţei, care i se deleagă acum. Cînd mîntui, Marele Postelnic îl precedă prin mulţime, până la poarta din afară a palatului, unde un Crainic vesti poporului adunat în curte, calificaţia şi titlul magistratului nou creat. In acest chip văzurăm şepte boeri înaintaţi la diferite dregătorii, ce sunt funcţiile capitale sub Domn, toate mult dorite de boerimea moldovenească, *toate cumpărate* şi, îndrăznesc a zice, toate avînd acelaş caracter general de administraţie imparţială şi capabilă.

Hospodarul însuşi are rangul de Paşă cu trei tuiuri, trebue să fi îndeplinit însemnata sarcină de dragoman al Porţei la Constantinopol, şi, afară de limba părintească, să fie în stare a vorbi turceşte, franţuzeşte şi italieneşte.

Cînd vorbeşti cu Hospodarul, titlul de Alteţă e dat de obiceiu de streini; însă calificaţia sa e „Voevod",—Effendi şi Duce al întregei Moldove.

Cînd ceremonia publică se mîntui, Hospodarul se retrase, sprijinit de subsuori, în acelaşi chip ca la întâia sa intrare; şi în curînd furăm admişi la audienţă şi prezentaţi solemn.

Intrevederea fu strict turcească; ne aşezarăm pe sofale, şi ni se dete cafea, dulceţi şi ciubuc. Singura deosebire observabilă între aceasta şi una turcească obicinuită, e că puturăm vorbi franţuzeşte de-a dreptul cu Paşa, în loc de a fi siliţi să ne folosim de ajutorul unui dragoman. Dialogul fu deci puţin mai interesant, căci întrebările unui turc sunt atît de sucite, încît la sfîrşitul ceremoniei e greu să-ţi aminteşti subiectul convorbirei...

La sfîrşitul audienţei, Inălţimea Sa, fiind înştiinţată de calea noastră, rugă pe secretarul seu să poruncească a ni se da caii gratis, dela Iaşi la hotarele Moldovei. Ii mulţumirăm pentru politeţă, ne închinarăm şi părăsirăm odaia.

*

XXVII. Călătoriile lui Sir Robert Ker Porter. 1817—1820.

Baluri la Curte. Iaşul mai plăcut decît Bucureştiul. Luxul şi jocul de cărţi.

Un englez, Sir Robert Ker Porter, umblat prin mai multe ţări din Orientul înaintat, publică la Londra, în 1821, două volume sub titlul *Travels în Georgia, Persia, Armenia &c.*, during the Years 1817—20, în cari dă cîteva note şi asupra Iaşului.

El vizită pe Domnul ţărei, Mihail Grigore Sutzu, şi descrie două baluri la care a luat parte şi Vodă, din cari unul la Logofătul Costachi Balş. Găseşte mai mult gust în toate cele de cît la Bucureşti. Orice la Curtea Domnească se arată într'un chip mai rafinat şi mai splendid decît la ruda lui ce domnia în Valahia. Boerii trăesc aici într'un lux şi splendoare, ce cu greu poate să fie întrecute în orice altă Capitală din Europa (!). Balurile şi petrecerile, cu rochiile bătute în pietre scumpe ale cucoanelor, întrece orice închipuire, pe cînd *jocul de cărţi* continuă în jurul meselor, bostonul, whistul, ombrul, faro... întreţin o neîntreruptă circulaţie a aurului. (*I. Botez*, *Viaţa Rom.*, VIII, 7 şi 8).

*

XXVIII. Din Tabloul istoric, geografic şi politic al Moldovei şi al Valahiei, de Wilkinson. 1824.

Iaşul mai modern decît Bucureştiul. Palatul vast.

Din cartea lui W. Wilkinson, fost Consul englez în Bucureşti şi Iaşi, tradusă de De la Roquette, sub titlul *Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie*, şi publicată în Paris la 1824, reproduc următoarele linii:

Iaşul, capitala Moldovei, este un oraş mai mic, dar mult mai bine aşezat şi construit decît Bucureştiul, conţinînd mai multe case elegant construite, în stil mai modern al arhitecturei Europei; are 40,000 de locuitori şi 62 biserici. Este situat în parte pe o colină foarte plăcută, în parte pe o vale. Palatul Prinţului este edificiul cel mai mare din tot oraşul; este încunjurat de grădini şi de ogrăzi. Este mobilat în-

tr'un stil pe jumătate oriental, jumatate european, şi e destul de vast pentru a putea uşor încăpea în el mai mult de 1000 persoane...

*

XXIX. Memoriile Prințului Neculai Sutzu. 1827—1832.

Focul cel mare. Grozăviile holerei. Aplicarea Reglementului. Din ce consista vechia cîrmuire?

Am amintit ceva îndărăt despre memoriile lui Bezede Neculai Sutzu, publicate în 1899, la Viena, de Panoïoti Rizos; ca fiu de Domn, acest Sutzu, născut la 1798 şi mort la 1871, a avut prilejul să trăiască într'un timp cînd întreaga Societate ieşană şi moldovană lua o prefacere, din ce în ce mai puternică, față cu adormirea în care stătuse în epocele precedente. Sutzu ocupă mult timp însemnatul post de Mare-Logofăt al Moldovei. Şi ca atare fu mai în stare decît alții să cunoască bine toate afacerile publice şi sociale ieşene, şi să le scrie mai cu rost. Iată cîteva date importante din relațiile sale:

1827. Stînd dinaintea unei fereşti, zării o lungă şi groasă coloană de fum, ce se ridica după un deal... Ardea în Iaşi. Era într'o după amiază a ajunului lui St. Ilie. Ne duserăm într'un loc de unde se putea vedea oraşul; acolo, priveliştea unui înfricoşat incendiu se desvăli înaintea privirilor noastre. Toată ulița Mare, începînd de la clădirile unde acum se află Academia şi pînă la Curtea Domnească, era cuprinsă într'o flacără întreagă. Un vînt furios împrăştiese într'o clipeală de ochiu şindilele aprinse ale acoperemîntului casei de la care se iscase focul, şi dădu naştere unui pojar ce se întinse între 100 şi 1000 stînjeni de distanță. In această calamitate se întîmplă că unele case, între altele, remîn neatinse, cu toate că focul sărise pe deasupra lor, pe cînd altele, a căror proprietari se credeau departe de primejdie, se topiau într'o clipeală, aşa că abia aveau vreme locuitorii să poată fugi din ele.

1830. Holera apăru întaia dată în Iaşi; progresa repede şi înspăimîntător. Groaza şi jelania domnia în Iaşi. Două treimi din populație fugi, remînînd 20—25 mii de suflete, totuşi erau mai multe sute de morți pe zi. Nu se mai vedea circulînd o trăsură, şi cel ce trecea prin acele străzi deşerte n'auzia decît gemetele agoniei, printre obloanele sau perdelele închise ale dughenilor şi caselor. Era o adevarată ploae de morți; oamenii cădeau ca muştele în stradă.

1832. Atunci se puse bazele *Reglementului organic*, care fu o revoluție în sens liberal, întrodusă fără isbitură sau violență. Acest regulament a organizat ceeace mai înainte nu era decît *dezordinc şi abuz...* Vreți să ştiți în ce consista pînă atunci guvernul țărei? Un *Vistier*, sau Ministru de finanțe, întrunea în atribuțiile lui toate ramurile puterei administrative, expedia ordine ce nici nu erau înregistrate macar şi pe cari Ispravnicii le puneau în executare. Un *Postelnic* era însărcinat cu inaintările (promotions) şi relațiile cu *Consulatele.* Un *Vornic de Aprozi* se ocupa cu reclamațiile băneşti şi lua în profitul seu o zecime din împlinirile efectuate. Un *Hatman* comanda pe Grăniceri. In partea juridică Ispravnicii cumulau cu datoriile lor administrative şi atribuțiile tribunalului de I-a instanță. Un *Divan* judeca în apel; un *Divan general*, compus din principalii boieri, prezidat de Mitropolit şi convocat ad-hoc, lua cunoştință (connaissait) de măsurile de interes general şi afacerile litigioase, pe cari Prințul i le recomanda...

*

XXX. Din Zittau'sches monatliches Tage-Buch. 1832.

O revistă germană din Zittau, în Saxonia, cu titlul de mai sus, în fascicula sa din Marte 1832, publică o gravură cu titlul *Iassy*, în care se reproduce în mai mic gravura ce am publicat-o în pag. 16, după un supliment al unei alte reviste germane *Faust.* La un colț inferior al stampei se întroduce şi un blazon al unei familii *şvabe*! In corpul revistei, între Varietăți, se găsesc următoarele rînduri despre oraşul nostru:

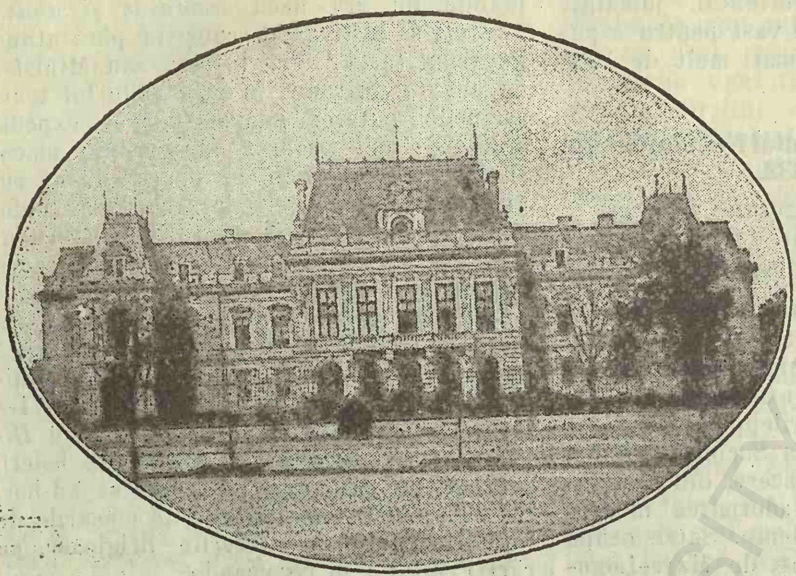
Iassy, este capitala Principatului Moldovei şi reşedința Hospodarului, precum şi scaunul unui Mitropolit Grec. Numără la 6000 case, din care însă numai vre-o 300 de cărămidă, şi peste 4000 au fost arse la 10 August 1822, de către ieniceri. Numărul locuitorilor sei era înainte de 50,000, dar s'a redus prin resboiul ruso-turc întruatîta, că acuma numără abia 20,000 suflete. Străzile în loc să aibă pavaj, sînt podite cu grinzi; astfel că'ți pare totdeauna a trece peste un pod. In această parte nu există printre popor o stare de mijloc; acesta trăeşte în murdărie, şi chiar neguştorii bogați neglijează orice trai mai bun sau mai deosebit. Numai boerii mari, cari au *14 palate* în oraş, caută a'şi însuşi obiceiurile europene, traiul şi confortul interior.

*

XXXI. Din Le Kéroutza, de Stanislas Bellanger. 1836.

Prefacerea Iaşului prin foc. Monumentele.

Sub o formă aproape romantică, un francez, Stanislas Bellanger, publică în 1846, la Paris, două volume sub titlul *Le Ké-*

463. Palatul Princiar, fost al familiei N. Rosetti-Roznovanu, şi apoi al Primăriei, pînă în 1893, actualmente refăcut după planuri nouă.

routza (Căruţa), *Voyage en Moldo-Valachie*, în care descrie foarte amănunţit impresia ce i-a făcut atît ţările cît şi societatea romînească, din anul 1836. Iată cîteva rînduri din această scriere, privitoare la oraşul nostru:

Iaşul este o cetate foarte veche. Aşezat jumătate pe povîrnişul unei colini, jumătate pe şes, se bucură de o posiţie unică şi încîntătoare. Caşi Bucureştii, conţine întinse terenuri deşerte, imense grădini, şi ocupă o suprafaţă considerabilă. Ar putea încăpea acolo 100,000 locuitori, dar nu are decît 40.000.

Cu 30 ani în urmă, acest oraş nu era drept vorbind decît o mahala mare. Focul din 1827 distrugîndu'l dintr'un capăt într'altul, făcu să se sfîrşească starea desmaţată în care se găsea. Cutremurile de pămînt, mai crude cîteodată decît focul, nu l'au atins prea mult. Astfel unii bogataşi Moldoveni, ş'au făcut cîteva case mari sau palate, construite în stil european.

Mai scurt vorbind, Iaşul este mai bine zidit, mai bine pavat şi mai ales mai bine întreţinut decît Bucureştiul, aşa că are astăzi oarecari pretenţii legitime... cercînd a eşi din rîndul oraşelor orientale, pentru a se ridica la nivelul cetăţilor noastre din occident. Peste vr'o 20 ani cred, sforţările sale vor primi răsplata la care are drept de pe acum... Mai norocit decît Bucureştiul, el este iluminat de 550 felinare cu oloi; are un Colegiu care rivalizează cu acela al Sfîntului-Sava, o bibliotecă destul de interesantă şi un Muzeu de Istorie naturală. Dacă monumentele religioase nu sunt aşa de multe ca în metropola Valahilor (se numără la vre-o 60), sunt poate mai elegant construite şi mai impunător decorate.

*

XXXII. Bucureştiul şi Iaşul, de Saint-Marc Girardin. 1836.

Propăşirea Bucureştiului şi a Iaşului. Cocioabe lîngă Palate. Luxul trăsurilor. Aristocraţia şi slugile. Limba franceză. Iaşul asemănat Parisului.

Invaţatul francez Saint-Marc Girardin făcu în cîţiva ani următori, după 1832, diferite călătorii de studii în ţările din orientul Europei, între cari vizită şi ţările române; în opul seu intitulat *Souvenirs de Voyages et d'Etudes*, tipărit la Paris, în 1852, ne dă mai multe aprecieri asupra a ceea ce erau pe la 1836 Bucureştiul şi Iaşul:

In Bucureşti, scrie Girardin, mişcarea de viaţă şi sănătate este foarte văzută; peste

464. Vederea Iaşului, din Zittau'sches monatliches Tage-Buch.

tot locul se zidește; pretutindenea se ridică case nouă spre a înlocui pe cele vechi. Tot așa e și în Iași. Cînd este în țară un simț de siguranță și nădejde, mai întăi în Capitală se simte aceasta. Se știe bine că Turcii nu vor mai reveni în țară. De aici această ardoare de a clădi; omul, ce'i dreptul, nu zidește numai cu pietre, dar mai ales cu ideia că va putea să se bucure de casa ce o construește. Dar ceeace face caracterul deosebit al acestor orașe de alte principale orașe ale Europei, și isbește mai mult pe străin dela prima ochire, este strania neegalitate a locuințelor. Bordee și colibe lîngă palate, ceeace face ca Iașul și Bucureștiul să aibă aici aspectul unui cătun, aici aspectul unei Capitale. Cele mai murdare cocioabe se razămă de cele mai frumoase case.

In București și Iași nu se merge pe jos, ci numai în trăsuri,—picioarele sunt un lux, trăsurile sunt trebuitorul. Căci nu e glumă, fără trăsură nu e cu putință să ieși din glodul și colbul ulițelor, vara ca și iarna. A merge pe jos, ar fi cum ar merge la noi cineva pe stradă cu picioarele goale. Numai poporul merge pe jos. Dar, cine vra să fie popor într'o țară unde nu este o *a treia stare*, o *burghezie!* Chiar cei ce nu au decît 3 sau 4000 franci venit pe an, au o trăsură sau și două, ba mai au și trăsuri deosebite pentru toate anotimpurile, deși casele unora sunt mai proaste decît a lucrătorilor dela noi.

465. *Cina.* Tablou in oloi de Octav Băncilă.

Acum Bucureștii și Iașii au început a'și pava ulițele; aceasta va contribui desigur ca locuitorii lor de samă să înceapă a mai umbla și pe jos, fără să treacă drept cerșitori sau țigani. Mai toți înstăriții au cîte șese sau șepte slugi; boerii bogați au nenumărate, căci sub formele de guvernămînt precedente aristocrația fu silită să facă a trăi, sub forma de slugi, pe toți cei ce i-a suprimat ca cetățeni.

Apoi, curios e amestecul a tot felul de costume, atît orientale cît și europene, chiar în aceeași familie. Femeile numai de mult au adoptat toate costumul european. Mai prin toate casele de samă limba noastră este întrebuințată. In București și Iași, limba franceză se vorbește mai bine chiar decît la Bruxela, cu toate că nu s'a întrodus de mult în aceste țări, căci, pe la 1780 ea era, zice un autor german, puțin respîndită aici. In Iași este un teatru francez. Cînd noaptea tîrziu eșiam din oarecare casă din București sau Iași, unde nu auzisem decît convorbiri în cea mai perfectă limbă franceză, credeam ca prin bagheta magică fusesem transportat la Paris și numai cînd prin antreturi, sau prin ogrăzi, mă împiedecam de țiganii ce dormeau fără de grijă tolongiți pe pămînt, îmi dădeam bine sama unde mă aflu.

XXXIII. Din Escursia științifică a lui Demidof. 1837.

Arhitectura Iașului. Comerțul evreesc. Tablourile cusute de Teodosia-Doamna. 27 copii ai lui Vasile-Lupu. Cheltuiala escursioniștilor plătită de Eforie.

Nobilul rus Anatol de Demidof, ginere al Regelui Jerôme Bonaparte, organiză o excursiune științifică care să cerceteze starea țărilor din orientul Europei, și, pe lîngă alte persoane învățate, el își asocie pe geograful J. J. Huot și pe celebrul pictor francez Denis Raffet, care schiță cu creionul seu o sumă de vederi și tipuri, din toate loca-

litățile pe unde au trecut. Albumul întocmit de Raffet, din care am reprodus și în acest op cîteva bucăți, este o operă de cea mai valoroasă documentare, iar istorisirile de călătorie a lui Demidof, din cari am mai făcut citații, sunt deasemenea foarte interesante.

Spicuesc cîteva pagini și din această scriere, din cele ce se raportă mai direct la Capitala Moldovei :

Iașii acopere o întindere foarte mare cu ulițele și casele sale, cari, mai mult decît la București, sunt încunjurate cu grădini. Intregul oraș înfățișază o ochire mulțămitoare; zidirile moderne se recomînd prin gust și curățenie pe dinafară, de care binalele vechi erau cu totul lipsite. Citeva biserici sînt vrednice de însemnat, și multe case ale unor boieri bogați, au aspectul unor palaturi bine păstrate. Intre aceste locuințe se văd și locuri pustii, unde trăesc dobitoace domestice, între carele mai ales este și folositorul soiu de care Jidanii au atîta greață. Focul dela 1827 stricînd vechile binale, au dat loc architecturei nouă. Ulița mare a orasului este locuită de un norod de negustori, zarafi, factori, telali, toți fii a lui Israil. Acești negustori neobosiți sînt în Iași, așa cum îi vede cineva pretutindene, nesimțitori la sudălmi, învăpăeți pentru cîștig. In partea veche a acestei ulițe largi, o galerie sprijinită de niște stîlpi de lemn slujește de șoproane dughenilor. Acolo îi vezi pe evrei, așezați pe pragul ușelor, clocind cu ochiul pe mușteruil ce trece, și sunînd în mîni un pumn de ruble, spre a'și arata meseria de zarafi. Cumașe, noutăți mici, ferării nemțești sau englezești împodobesc dulapurile acestor dughene și, lucru de mirat, *o librărie și un cabinet de cetit franțuzesc* s'au rătăcit și ele în mijlocul acelor bolte umplute de comerțul lui Israil.

După o descripție sumară a monumentalei biserici Trei-Erarhi, Demidof ne mai spune:

Biserica aceasta a avut odată o comoară prețioasă din care mai sînt cîteva rămășițe: este colecția *tablourilor cusute de Doamna Teodosia*, a lui Vasile-Vodă. Aceste lucruri de mînă, de o rară frumusetă, înfățoșază în mărime firească pe Doamna însăși, iscusita artistă care a știut să dee viață acestor portrete de aur, de mătasă și de catifea ; pe urmă portretul fiului seu cel întâi născut al seminției sale, și a *două-zeci și șepte de copii ai ei*. (?). Portul boieresc care se vede în această naivă representație, se apropie mai mult de îmbrăcămintea ungurească decît de straele turcești.

In această bogată bazilică se păstra și portretul Domnului însuși; dar acest chip, furat de o mînă necunoscută, s'a perdut de vr'o două-zeci de ani. Dar dacă portretul Domnului Vasile a spășit prin un furtișag scîrnav bogăția straielor sale, tot i-a rămas chipul lui pe o frescă care arată fața Voevodului în cel mai cucernic din triumfurile sale, în minutul cînd biserica fiind gata, o ține întreagă în mîna stîngă, spre a o închina Trei-Ierarhilor, cari îl bine-cuvintează din înălțimea cerului.

Ce să mai zic de Iași, unde am potrecut atît de puține ceasuri și atît de iute trecute ? exclamă Demidof; atît cît am putut să judec prin persoanele care ne-au cinstit cu vizitele lor, învățătura nu este fără cinste între boierii Moldovei (?).

După alte cîteva note asupra școalelor, tipografiilor, Societăței de științi naturale și Muzeului, învățatul Rus dă diferite cifre statistice asupra administrației Iașului, și conchide că toate sforțările ieșenilor dau nădejde că în curînd acest oraș își va da contingentul în marea asociație științifică a Europei...

Ca particularitate, pot adăuga, că vizita lui Demidof n'a rămas tocmai indiferentă Eforiei municipale a Iașului, căci aceasta s'a văzut nevoită, după o poroncă a Marelui Logofăt Bezede Nicu Suțu, să plătească socoteala dela Hotelul de Petersburg a companiei cu care venise aici Demidof, socoteală pe care proprietarul acelui hotel, Reghensburg, o încheie la 980 lei vechi. (*Anal. Parl. Rom.*, *VIII*, 592).

Hotelul de Petersburg se afla instalat în casele foaste Lepadatu, din colțul stradelor Vovidenia și Golia (Cuza-Vodă).

*

XXXIV. Din Albumul Moldo-Valah, (L'Illustration), de Billecocq. 1848.

Ieșenii fini, deștepți, intelectuali. Costumele naționale. Grația și eleganța manierelor ieșencelor.

Prin Fevruar 1848 s'a publicat în Capitala Franței un număr esceptional al vechei reviste *L'Illustration*, compus în întregime dintr'un mare articol anonim, care s'a dovedit apoi a fi scris de un fost Consul francez Et. Adolphe Billecocq, și un mare număr de ilustrații datorite desenatorului Bouquet, relative la ambele Principate române :

Acest Bilecocq scrie că priveliștea Capitalei moldovenești se resimte în întregime de importanta sa situație politică ; *aerul locuitorilor sei este eminamente fin, deștept, intelectual*. Moldovanul știe că el doarme pe un depozit ; viața sa este aceia a unei sentinele înaintate și admirabil devotată. Costumul seu național, jumătate polonez, jumătate turcesc, amintește la prima ochire, că dacă cîte odată fusese văzut adormind legănat de dulcile visuri ale Orientului, i-

nima sa, la trezire, nu era mai puţin gata a bate totdeauna, învestită cu haina militară a celor mai întreprizi dintre luptătorii creştini...

Despre femeile moldovene zice că, prin graţia feţei lor şi prin eleganţa manierilor lor, se apropie de tipul frumuseţei poloneze.

*

XXXV. Tabloul istoric, politic şi pitoresc al Turciei şi Rusiei, de Joubert şi Mornand. 1850.

Energia moldovenească. Focul schimbă înfăţişarea Iaşului. Evreii suplinesc clasa mijlocie şi exploatează viţiile nobleţei.

Părerile a doi franceji ce au călătorit pe la noi, pe la jumătatea veacului precedent, sînt deasemenea interesante pentru trecutul Iaşului. Le reproduc din opul cu titlul de mai sus, apărut în Paris, în 1854:

Iassy, pe care Turcii îl numesc *Iasch*, zic autorii sus-citaţi, este capitala Moldovei, fiind situată jumătate pe cîmp, jumătate pe povîrnişul unui deal; ca priveliştе, e mult mai pitoresc de cît capitala Munteniei; ba e şi mai civilizat, cu toate că conţine o treime mai puţină populaţie. Se simte acolea influenţa energiei moldoveneşti.

Cuprinde într'o suprafaţă considerabilă, multe grădini şi terenuri goale. Iaşul e mai bine construit, luminat şi întreţinut decît Bucureştiul.

Mai multe pojaruri îngrozitoare, din cari ultimul în 1827, au făcut mult pentru îmbunătăţirea stării oraşului acestuia, luîndu'i în acest timp o bună parte din înfăţişarea sa orientală. Acum oferă o priveliştе destul de plăcută, cu toate că lipsa de materiale aici, caşi la Bucureşti, face ca arhitectura să propăşească cu greu. Construcţiile moderne se recomînd prin un gust şi o curăţenie exterioară ce lipseşte vechilor clădiri...

La Iaşi, caşi la Bucureşti, limba, obiceiurile şi cărţile franceze sînt foarte gustate de aristocraţie, şi fac lege. Aproape toate afacerile comerciale şi altele se fac în Iaşi prin mijlocirea Evreilor, cari mişună acolo. Ei suplinesc clasa mijlocie, a cărei loc l'au luat. Pe aceştia poţi să'i batjocoreşti, să'i goneşti, ei revin şi inoată mereu. Nimeni nu se poate dispensa de ei; căci, cum zicea un boier, ei au punctul lor de sprijin şi proprietatea lor absolută în viţiile nobleţei, pe cari ştiu să le descopere şi să le exploateze.

*

XXXVI. O icoană a Moldovei, de Wilhelm de Kotzebue. 1851.

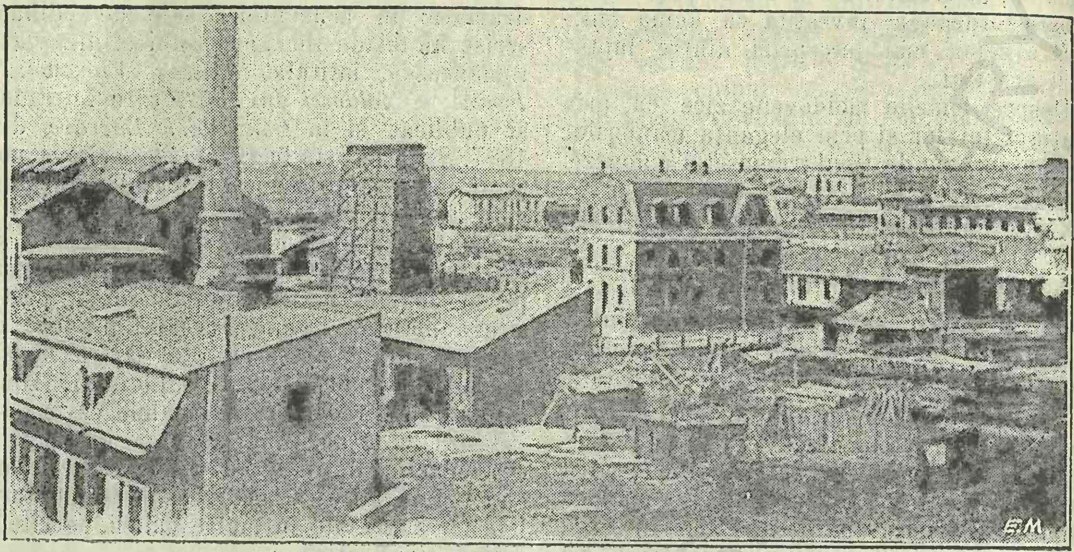
Amfiteatrul Iaşului. Desfiinţarea zidurilor. Perioada de tranziţie. La barieră. Hanul Pirlita.

Fostul Consul German în Bucureşti şi Iaşi, Wilhelm de Kotzebue, literat şi autor dramatic în momentele sale de odihnă, scrise un fel de roman cu subiect din viaţa românească, întitulat *Lascar Viorescu, o Icoană a Moldovei din 1851*, care fu tradus şi publicat şi în *Convorbiri Literare*, din 1887. Şi în această lucrare găsesc cîteva noţiuni interesante asupra trecutului Iaşului, şi le reproduc aici:

Iaşul samănă măreţ din depărtare şi este foarte frumos aşezat. Oraşul se razimă pe o movilă mică, ridicîndu-se şi peste cîteva înălţimi vecine, ceeace produce imagina unui amfiteatru. Pe partea opusă se întinde până în şesul Bahluiului. Dincolo se înalţă dealuri, la poalele cărora se îndesesc viile una lîngă alta, pe ici pe colo cu copaci umbroşi şi cu vesele case de locuit. Mai multe mînăstiri se văd cu turlele lor zugrăvite în multe culori, pe cîte o colină singuratică.

Iaşul nu are un caracter unitar pentru toate părţile oraşului; fiecare mahala îşi are caracterul propriu. Din curţile boereşti care se ascundeau în dosul unor ziduri mari spre a se feri de contactul cu bordeele de prinprejur, pe vremea cînd bântuia ciuma prin ţară, n'au mai remas decît cîte una pe ici pe colo; cea mai mare parte din ziduri a trebuit să facă loc clădirilor mari, şi locuinţele săracilor din vecinătate au dispărut. De Orient nu-ţi mai aduce aminte decît steagurile Consulilor străini ce se leagănă în vîrful prăjinilor; în uliţa mare mai ales se înşiră casele europene unele lîngă altele, şi mai în fiecare îţi atrage privirea cîte-o prăvălie cu comorile sale. Cum te depărtezi de uliţa mare, se bagă numai decît de samă că oraşul, ca şi toată ţara, se află într'o perioadă de tranziţie, dela vechiu spre nou, dela trîndăvia turcească spre civilizaţie. Nu mai aleargă trăsura pe caldarâm de piatră, ci este supusă la toate pedicele neprevăzute ce se întîlnesc prin uliţe preistorice. Eşind odată dintr'un han mi-a căzut vizitiul de pe capră în noroiu, fiindcă roatele de dinainte ale trăsurei intraseră într'o groapă mare; din fericire caii mirosiră cîtava vreme locul unde fuseseră siliţi să se oprească şi nu trecură peste dînsul, altfel poate că nu s'ar fi cetit în Germania niciodată această descriere a capitalei Moldovei. Cu cît te depărtezi de centrul oraşului cu atît se cufundă casele mai tare în pămînt pînă dai de bordeie.

Cea mai mare parte din ele sunt prăvălii pentru trebuinţele poporului de jos, sau case de meseriaşi, şi n'au ferestre la pod; oblonul care păzeşte noaptea pe stăpîn de musafirii nepoftiţi, se scoate ziua din marea deschizetură din părete şi pus pe stîlpi, slujeşte de masă pentru îndeletnicirea meşteşugului sau pentru aşe-

466. Strada Uzinelor (electrice), foastă Moţoc.

zarea mărfurilor, dintre care nu lipseşte ţuica niciodată. Cînd plouă contribue fiecare trăsură cu cît noroiu poate la stropirea faţadei bordeiului pînă sub acoperiş, ceeace dă la mahalale intregi depărtate de centrul oraşului, o spoială cenuşie. Bahluiul care abia se vede şerpuind vara pe livezi întinse, iese adesea primăvara şi toamna din albia sa şi acopere tot şesul cu apă; umezeala aduce neapărat foarte adese friguri, dar după ce ai clănţănit cîtva cu dinţii, te scapi iar de boală. Tifosul şi alte deasemenea boli sunt mai rare decît la Viena, la Munich şi chiar decît la Dresda.

In amurgul serei dar, se opri Lascar la bariera oraşului. Un impiegat se apropie cu căciula în mînă de trăsură şi se rugă se scoată clopotul legat de osie, de oarece numai tulumbele pot trece cu clopot prin oraş sau face vre-un alt sgomot mare; apoi întrebă de numele, starea şi locul de popas al călătorului.

Formalităţile se îndepliniră cu puţină vorbă, şi cei cinci cai obosiţi urcară în trap mărunt uliţa Păcurarilor. I se recomendase lui Lascar să meargă la hanul Pîrlita, care cu tot numele seu stă foarte ţapîn în picioare. Cine nu ştie unde se află hanul, nu poate da de dînsul, căci nici o firmă, nici o lumină mai mare nu atrage pe călător; trebue să cîrmească din uliţa Mare într'o ulicioară, unde aruncă un şir de locuitori dintr'o casă mare din colţ tot ce nu se păstrează cu mulţumire în odaie. Lascar întră pe poartă într'o curte mare închisă de jur împrejur cu un şir de odăi joase în tavan, avînd cîte un număr pe uşă; i se deschise una din aceste uşi, după ce că Fotache, Petrache sau cum Dumnezeu îi chiamă pe toţi murdarii aceia ce ţin locul de chelneri, au strigat prin toată casa spre a găsi cheia.

Prietenului nostru, resfăţat în Germania în această privinţă, îi era grozav de greu in odăile puţin plăcute, care aveau un aer de închisoare, cu gratiile cele groase de fer la ferestre...

*

XXXVII. Din Descrierea Moldovei, de I. F. Neigebauer. 1844—54.

Numerarea populaţieĭ. Preţul apei. Hanurile. Magaziile. Fabrici. Evreii şi Germanii. Privigherea poliţienească.

Multe note şi descrieri interesante asupra vieţei şi situaţiei ieşenilor şi a Moldovei în genere se găsesc în opul lui Neigebauer, intitulat *Beschreibung der Moldau und Walachey*, apărut în Breslau la 1854. Şi se pare că observaţiile acestui scriitor sînt cît se poate de sincere, întru cît el nu cruţă de loc nici chiar pe conaţionalii săi, pe cari îi arată într'o lumină cu totul nefavorabilă lor. Spicuesc cîteva note din citatul op:

Vorbind de pavajele Iaşului, Neigebauer scrie că fiecare servitor e trimis cu trăsura şi lăcătuşul vine cu trăsura să aducă o chee. Numai ţăranul şi cerşetorul merge pe jos. Picioarele au devenit un lux. Apoi o numărare exactă a poporului nu s'a făcut, ci se numără numai capii de familie, care plătesc bir, şi se socoteşte, are sau nu are, cîte 5 persoane într'o familie. Boerii, care sunt în număr de 5.500, slugile lor peste 3.300 şi cu ţiganii încă 3000, nu ar permite ca poliţia să vie în curtea lor şi să întrebe de numărul sufletelor, a familiei şi a slugilor.

In ce priveşte apa de băut şi de uzat,

Iaşul e sarac de tot, aşa că s'a întîmplat că în unele case nu s'a găsit degrabă apă ca să se spele pe mîni, şi s'a adus o garafă de vin dela cea mai apropiată cîrciumă pentru ca să se spele. La marele incendiu dela 1844, lipsa de apă era atît de mare, în cît pentru o vadră de apă s'a plătit un galben, şi s'a întrebuinţat foarte multe poloboace cu vin şi oţet la stînsul focului. Deşi este o bună organizaţie a pompierilor şi mai multe puncte de observaţie, la care se aşază cîte un observator, dar la ultimul incendiu, nu era nimenea mulţumit de serviciile lor, şi se zice că cea mai mare parte din pompieri erau ocupaţi să aducă fîn unui mare boer, iar cei puţini remaşi ar fi vîndut apa ce aveau.

Pentru streini sînt multe hanuri, în care poţi să capeţi o odae şi mîncare destul de eftină; serviciul şi bucătăria adevarat orientale, dar destul de curate, căci Moldovanul din natură iubeşte curăţenia casei sale. Un otel german numit *Hotel Petersburg,* se distinge prin preţul mare, murdărie şi bucătăria rea; mai bun e *Hotelul de Italia*. Cafenelele nu sînt aranjate pentru clasa înaltă, şi cofetăriele nu sunt visitate de boeri, ci ei rămîn cu trăsura afară şi lasă să li se servească îngheţată la trăsură. Foarte visitate sînt, mai ales, magasiele cu galanterie, printre cari unele cu lucruri foarte preţioase; aci nu pare nimic prea scump. Magaziele cele mai însemnate sunt ale lui *Miculi*, *Stefanovici* şi *Bogush*; asemenea *Bell* şi *Polh*, unde se găsesc cele mai bune delicatese. Un mare magasin de manufactură şi fabricate engleze face bune afaceri; asemenea *fabrica de cit* a lui *Mendel*. Intre bancheri cel mai însemnat e *Michel Daniel.* In librăria lui *Bell şi Henig* poţi comanda tot ce literatura europeană posedă, dar fiind că nu e transport direct cu Leipzig, nu le poţi capata cu preţ convenabil, fiind-că graniţa austriacă face multe dificultăţi.

Dintre fabricele din Iaşi acea de *stearină* a fundat'o un boer, Ghica, împreună, cu un maistru din Sviţera. Aci cu toate că sunt *fabrici de trăsuri,* cele mai multe sunt aduse din Viena, căci sunt mai eftine. Meseriaşii sunt cea mai mare parte evrei; mai sunt şi meseriaşi germani, giuvaergii bogaţi, alamagii, caretaşi, lăcătuşi etc. Cei care vor să lucreze trăiesc bine, căci lucru e foarte mult. Germanii sunt cunoscuţi ca cei mai stricaţi oameni, calfe, mai ales, care de frică de muncă sunt siliţi a veni aici; de ordinar cîte 3 zile din septămînă sunt beţi, căci vinul e eftin, şi numai restul lucrează; mulţi dintre ei mor prin spitale sau pier pe străzile dosnice din cauza mizeriei şi a beţiei; aşa s'a intîmplat în prima-vara anului 1844, cu 4 Germani, al căror nume nici s'a mai aflat. Un mare noroc, pentru aceşti destrabalaţi este instituţia de bine-facere a Spitalului Sft. Spiridon, căci mulţi din cei cari au murit aci au capatat ultimile îngrijiri, mai ales cei cari sufereau de boale sifilitice, de care Iaşul e plin, căci priveghierea poliţienească e aproape nulă, şi e chiar foarte grea, de oarece străinii stau sob ocrotirea directă a Consulatelor din care fac parte.

Aici se află *Consulatul Rusesc*, care e cel mai principal, *Consulul General Prusian* care are sub ocrotirea lui aproape 300 germani, *Agenţia Austriacă,* cu cel puţin 2000 supuşi, cea mai mare parto evrei, *Consulatul Englez*, *Consulatul Francez,* care are puţin, şi cel *Grecesc* care are mulţi compatrioţi.

*

XXXVII. Din Marele Dicţionar Universal P. Larousse. 1860.

Comerţul Iaşului. Bucurosul şi Măhnitul. Viaţa dispărută din Iaşi odată cu Domnia.

Opul enciclopedic, care rezumează mai mult decît orice alte cărţi situaţia şi cuprinsul tuturor lucrurilor şi aşezămintelor din lume, marele Dicţionar Larousse, cuprinde o descriere interesantă a Iaşului, luată parte după Ubicini, parte din alte isvoare pe cari nu le citează. Unele informaţii prezintă interes şi curiositate, şi de aceea reproduc şi din acest op cîteva paragrafe:

Iassy, vechiul *Iassorum Municipium,* are şosele mai bune decît în Valahia, care'l pun în comunicaţie cu statele mărginaşe. Aproape toate puterile europene au Consuli în Iaşi, care are un comerţ important, exportînd vinuri, cînepă, grîne, piei, ceară, miere, seu etc.: dar mai tot comerţul şi industria sînt în mînile evreilor, cari se fac indispensabili celor bogaţi, resbătînd în toate casele. Condicele lor de comerţ (?) ar putea descoperi multe taine! Sîmbăta, în care evreii nu fac nici un negoţ, cel ce nu va fi luat precauţiuni în ajun, are riscul de a fi lipsit de lucrurile cele mai trebuitoare vieţei.

Precum Bucureştiul este pronumit *Bucurosul* (*La Joyeuse*), Iaşul ar putea fi numit astăzi *Măhnitul* (*La Triste*). De cînd prin unirea Moldovei cu Valahia s'a ales Bucureştiul Capitală a celor două principate, şi locul de reşedinţă al Domnitorului, viaţa pare a fi dispărut din Iaşi; sub domnia precedentului Principe Grigore Ghica. acest oraş se bucura de o mare strălucire, Dar, cu el odată, cu Domnitorul, au dispărut şi boerii bogătaşi ce formau Curtea sa, şi vechea splendoare a oraşului nu mai este decît o amintire.

De departe priveliştea oraşului este interesantă. Numeroasele sale palate boereşti domină locuinţele joase ale poporului. Bi-

sericele sale, cu elegantele lor turnuri, produc la departare un efect magic, mai ales cînd soarele sau luna aruncă asupra-le razele lor. Dar această aparenţă de frumuseţe îndepartată este foarte înşelătoare şi miragiul dispare cu cît călătorul se apropie. Mai multe pieţe sînt ocupate de corturi de ţigani, cari se aşază fără multă socoteală prin diferite locuri din oraş. Bivoliţele se primblă libere prin tîrg. Poporul de jos, îmbracat mizerabil, exercitează tot felul de negustorii prin strade. Un strigăt continuu loveşte urechele: acela al aparilor, al precupeţilor, al birjarilor etc. In mijlocul unui haos de bordee păcătoase şi căsuţe de lemn îngrămădite în uliţi strîmte, cîteva palate boereşti se disting prin luxul lor oriental, atît ca construcţie, cît şi ca ornamentare.

*

XXXIX. Din Moldo-Valahia, ce a fost, ce este, ce ar putea să fie?, de G. le Cler. 1866.

Iaşul comparat cu Algerul. Perspectiva Iaşului şi a imprejurimilor. Copoul loc de intîlnire a societăţei elegante. Reputaţia femeielor ieşene.

Cuza-Vodă, în rîvna de a reorganiza armata ţărei, aduse mai mulţi ofiţeri francezi ca instructori; între aceştia fu şi Colonelul G. le Cler, care, după detronarea lui Cuza, plecînd din ţară, îşi publică memoriile asupra ţărei româneşti în Paris, la 1866, sub titlul de mai sus. Din cele spuse de el asupra Iaşului, scot rîndurile ce urmează:

Iaşul se rîdică pe un deal, din vîrful căruia printr'un luminiş se desfăşură o vedere admirabilă, ce se poate compara cu acea a Algerului, dinspre mare. Turnuri ascuţite, ca nişte minarete, şi case albe, dispuse în trepte, se rîdic în formă de triunghiu aşternut pe bolta cerească. Totul justifică asemănarea cu Algerul!

Drumul înainte se precipită în vale, descriind linii sinuoase ca inelele unui şerpe gigant. Priveliştea se schimbă, şi imprejurimile sunt demne de admirat în felul lor; uiţi pericolul scoborîrei acestei pante, fiindu-ţi ochii atraşi pe coastele încununate de păduri seculare. Dealuri acoperite cu vii, grădini de distracţii, *vile* capricioase cu culori vii, şi apoi privirile se îndreaptă spre bogatele mînăstiri, ale căror forme elegante se desemnează în alb pe ceriul albastru.

Iaşul e mai puţin însemnat, prin monumentele sale decît prin poziţia sa. Dacă priveliştea sa e admirabilă, văzută din vîrfurile pe care le-am descris, ea e splendidă din înălţimea platoului Copou, pe poalele căruia e construit oraşul. Din acest punct se vede desfăşurînduse valea Bahluiului în întregimea sa, şi pădurile care se întind în table, rîdicîndu-se pînă la Carpaţii Bucovinei; se văd colinele Basarabiei şi valea Prutului. Dacă privirile cad asupra oraşului, Iaşul se desfăşură la picioarele spectatorului, şi pare că lunecă din flancuri pînă la Bahlui; vederea cuprinde verdea cîmpie în sinuosităţile şesului, şi pe colinele opuse se văd vile şi mînăstiri pe un cerc imens, a căror grădini sunt împodobite cu bolţi de brad şi stejar. Platoul Copoului este un întins loc de preumblare, unde circulă echipage şi unde îşi dă întîlnire vara societatea elegantă.

In timpul aflărei mele acolo, cea mai frumoasă jumătate din populaţia Ieşană era la băi, şi n'am putut verifica reputaţia de frumuseţe ce şi-au dobîndit-o femeile ieşene în toată Europa. Ospitalitatea cordială care mi s'a oferit în una din cele mai de samă case, mi-a dat prilejul de a cunoaşte de aproape pe două surori, femei plăcute, elegante şi bine crescute, bune muzicante, şi dacă ar fi să judec pe toate cele care sînt lipsă, după gazdele aceste, nu e nimic mai merituos decît femeea din Iaşi.

*

Alte diferite scrieri şi note relative la vechea Capitală a Moldovei

In afară de autorii ce i-am citat şi reprodus în parte, în opul de faţă, se mai găsesc fără doar o sumă de alte scrieri, a multor streini şi români cari au trecut sau trăit în diferite vremuri prin acest oraş, scrieri în cari vederile şi părerile diferă negreşit, dela autor la autor şi dela epocă la epocă, cum şi dela punctul de privire psihologic din care s'au luat observaţiile fiecăruia. Toate aceste nici nu se pot afla de un singur cercetător, şi cu atît mai puţin se pot reproduce într'un singur op.

Mă voi mărgini dar a mai cita o serie de nume de scriitori şi opuri, ce am putut afla în diferite biblioteci sau cataloage, în cari se mai găsesc, după informaţiile ce am căpatat, multe note interesante pentru oraşul nostru în special, şi pentru ţara întreagă a Moldovei, sau pentru ambele ţări romîne dela Dunărea în general. Aceste le dau în *Bibliografia* ce urmează acestei Cărţi, din care omit, bine înţeles, un număr de autori pe cari i-am mai citat în *Cărţile* precedente, pentru alte informaţii speciale, precum sunt *Bataillard*, *Jos. de Christ*, *Felix Calson*, *A. Del-Chiaro*, *Fr. Gretzmüller*, *Ioppecourt & Barret*, *L. Hulsius*, *Kozmelli*, *Karaczay*, *Kuch*, *Kubalscky*, *Rizo-Neroulos*, *Sallabery* etc., plus un număr de autori români, ca *Gh. Asaki*, *Dr. Const. Vârnav*, *Dr. A. Fătu*, *V. A. Urechia*, *V. Alexandri* etc., de asemenea citaţi mai'nainte.

467. Ornament din Pravila lui Vasile-Lupu Vodă.

BIBLIOGRAFIA CARȚEI IX.

Opurile citate în *Bibliografia Cărților precedente*, nu mai sunt repetate în Bibliografiile următoare, cînd mai sunt consultate, sau de consultat și pentru unele din aceste din urmă.

453. *Abraham, Patriarh al Ierusalimului.* In potriva lucsului (hainelor) în Moldova. Op sau Folio tipărit în Iași, în 1781. (După *Dr. A. Wolf*).

454. *Antermony, Jean Bell d'.* Voyages depuis St. Petersbourg, en Russie, dans divers contrées de l'Asie, 3 v. Paris. 1766.

455. *Assaki Gh.* Cea din urmă zi a Municipiului Iassienilor, nuvelă istorică (?). (Calendar p. Români pe 1858). Iași.

456. *Austell, Henri.* (?). Edițiunea lui Richard Hakluyt. 2 v. Londra. 1598.

457. *Avril, Filip.* Voyage entrepris pour decouvrir un nouveau chemin à la Chine. 1 v. Paris. 1692.

458. *Balbi, Adrien.* Abrégé de Géographie. 1 v. in 8°. Paris. 1831.

459. *Baltimore, Lord.* A tour to the East, in the Years 1763—64. 1 v. London.

460. *Bellanger, Stanislas.* Le Kéroutza. Voyage en Moldo-Valachie. 1 v. in 8°. Paris. 1846.

461. *Bolintineanu, D.* Călătorii în Moldova. (Calendar Istoric și Literar pe 1859). București.

462. *Botez, I.* Studii și Observații. 1 v. in 12°. Iași. 1914.

463. *Chaillot Jeune, Pierre.* Voyage dans la Moldavie et à Constantinople &. 1. v. Avignon. 1829.

464. *Cochelet, D.* (Consul general al Franției în Principate). O călătorie în Muntenia și Moldova, în anii 1834—5. (Buletinul Soc. Geografice Rom. București). 1887.

465. *Corobeinicov, Trifon.* Manuscript din 1593, in Academia Spirituală din Moscva, publicat în Jarnal. Soc. Ist. din Moscva. 1887.

466. *Coyer, M. l'Abbé.* Histoire de Jean Sobieski. 3 v. in 8°. Amsterdam. 1759.

467. *Curiöse Beschreibung der Moldau und Wallachei.* (Tipărit in 1699, in 4°. Fără nume de Autor și loc de tipărire). (După Dr. A. Wolf).

468. *Doze, Virgil.* Un mois en Moldavie. 1 v. in 12°. Bruxelles. 1856.

469. *Ducket, M. W.* Dictionnaire de la Conversation et de la Lecture. 2. v. in 8°. Paris. 1858.

470. *Gegö.* Călătoria părintelui Gegö în Moldova, în anul 1836. (In Buletin. Soc. Geogr. Rom.). București. 1892.

471. *Girardin, St. Marc.* Souvenirs de voyages et d'études. 2 v. in 12°. Paris. 1852.

472. *Hareborne, William.* (?). Ediția lui Richard Hakluyt. 2 v. Londra. 1598.

473. *Hauterive, Abatele Comte d'.* Memoires sur l'état ancien et actuel de la Moldavie en 1787. 1 v. in 8°. București. 1902.

474. *Hauterive, Abatele Comte d'.* Journal inédit d'un Voyage de Constantinople à Iassy, capitale de la Moldavie, dans l'hiver de 1785. Adnotat de A. Ubicini. (Ibidem).

475. *Hugonet, Leon.* Six mois en Roumanie. Voyage de Bruxelles à Iassy, &. Broș. in 16°. Paris. 1875.

476. *Iorga, N.* Drumuri și orașe. 1 v. in 8°. București. 1894.

477. *Iorga, N.* Un călător italian în Turcia și Moldova, în timpul resboiului cu Polonia. (Anal. Acad. Rom.). Buc. 1910.

478. *Kazy, Franciscus.* Istoria Regni Hungariae &. 1 v. in Fol. Tyrnaviae. 1737.

479. *Kosmeli.* Harmlose Bemerkungen auf einer Reise über Petersburg, Mos-

kau, Kiew nach Jassy. 1 v. Berlin. 1822.

480. *Kotzebue, Wilhelm de.* Lascar Viorescu, o icoană a Moldovei în 1851. Traducere de A. M. 1 v. in 8°. Bucureşti. 1892.

481. *Lejeune, M. N.-M.* (Professeur particulier du Prince de Moldavie?). Voyage en Valachie et en Moldavie, avec des observations sur l'historie, la physique et la politique... 1 v. in 8°. Paris. 1822.

482. *Lerche, Johan Jacob.* Lebens und Reisegeschichte. 1 v. 8°. il. Halle. 1791.

483. *Ligne, Maréchal Prince de.* Lettres et Pensées, publiées par la Baronne de Staël-Holstein, 1 v. in 8°. Vienne. 1818.

484. *Lindau, Rudolf.* Die Walachei und Moldau in Hinsicht auf Geschichte, Landesbeschaffenheit, Verfassung, geselschaftischen Zustand und Sitten der Bewohner, nach Wilkinson &. 1. v. 1829.

485. *Mac-Michael, William.* Journey from Moscow to Constantinopol in the years 1817—1818 &. London. Iohn Murray. 1819.

486. *Magni, Cornelio.* Quanto di piu curioso e vago ha potuto raccorre... nel primo biennio da esso consumato in viaggi e dimore per la Turchia. 1 v. Parma. 1678. (Anal. Acad. R., 1910).

487. *Moriolles, Comte de.* Le voyage en Moldavie, 1809, publié par Nerva Hodoş. Broş. in 16°. Bucureşti. 1903.

488. *Moruzi, D. C.* Din amintirile unui bătrîn. Curtea Domnească &. (In *Drum Drept*, 1913).

489. *Néale, Dr. Adam.* Voyage en Allemagne, en Pologne, en Moldavie et en Turquie, traduit de l'Anglais par Ch. A. Defauconpret... Paris. 1818. Ediţie engleză, London. 1818.

490. *Nervil, Carol de.* Provincialul în Iaşi. (In *Albina Românească*, 1840).

491. *Newberie, John.* Purchas his Pilgrimes. 1 v. Londra. 1625. (In *Neam. Rom.* V).

492. *Pavie, François de.* Rélation d'un sien voyage fait l'an MDXXXV aux terres du Turc et autres divers lieux d'Europe. (In *Acte şi Frag.*, Iorga. I).

493. *Porter, Sir James.* (V. *Boscowich*, 109).

494. *Porter, Sir Robert Ker.* Travels in Georgia, Persia, Armenia during the years 1817—1820. 1 v. in 8°. London. 1821.

495. *Reinhard, D-na.* O pagină din viaţa românească sub Moruzi şi Ipsilanti. (*Universul*, Bucureşti, 1910).

*496. *Resmi-Ahmed-Efendi.* (Vezi *Arhiva Istorică*, Hăşdeu. I, 183).

497. *Russo, Alecu.* Iaşul şi locuitorii sei in 1840. Broş. de Lt. Mărgăritescu. 1909.

498. *Sion, G.* Suveniri Contemporane. 1 v. in 8°. Bucureşti. 1883.

499. *Spencer, Edmund.* Travels in Western Caucasus, including a tour throuy Imertia, Mingrelia, Turkey, Moldavia, Galicia... in 1836. 2 v. in 8°. London. 1838.

500. *Stamati, Cav. Constantin.* Muza Românească. 2 v. in 8°. Iaşi. 1850...

501. *Struwe, I. Ch.* Reise eines jungen Russen von Wien über Iassy, in die Krimm, im Jahr 1793. 1 v. in 8°. Gotha. 1801.

502. *Tavernier, Jean-Baptiste.* Les six voyages en Turquie, en Perse et aux Indes. 1 v. in 12°. Paris. 1679.

503. *Thornton, Tomas.* The present state of Turkey, or a description of the political, civil and religious, constitution, governement and laws of the Ottoman Empire &. 2 v. in 8°. London. 1809. (Traducere franceză, în Paris, 1812, şi în româneşte, Buda, 1826).

504. *Vaillant, I. A.* La Roumanie ou histoire, langue, littérature, statistique des peuples de la langue d'or Ardialiens, Vallaques et Moldaves, résumés sous le nom de Romans. 3 v. in 8°. Paris. 1844.

505. *Vlăhuţă, Al.* România Pitorescă. 1 v. in 8°. Bucureşti. 1902.

506. *Walker, Mrs.* Eastern life and scenery, with excursions in Assia Minor, Mytilene, Crete and Roumania. 2 v. in 8°. London. 1886.

507. *Wilden.* (In *Tesaur de Monumente istorice* de Papiu Ilarian).

508. *Wittman, Wil.* Travels in Turkey... during the years 1799, 1800 and 1801. London. Rich. Phillips. 1803.

509. *Zallony, Marc-Philippe.* Essai sur les Princes de la Valachie et de la Moldavie, connus sous le nom de Fanariotes, dedié à Louis Philippe I. 1 v. Paris. 1830.

PERIODICE:

96. *Drum Drept.* Revistă lunară. Vălenii-de-Munte. 1913.

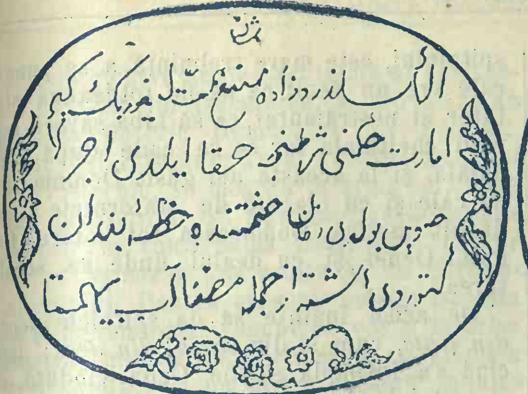
97. *Neamul Românesc.* Revistă septămînală. Vălenii-de-Munte. 1912.

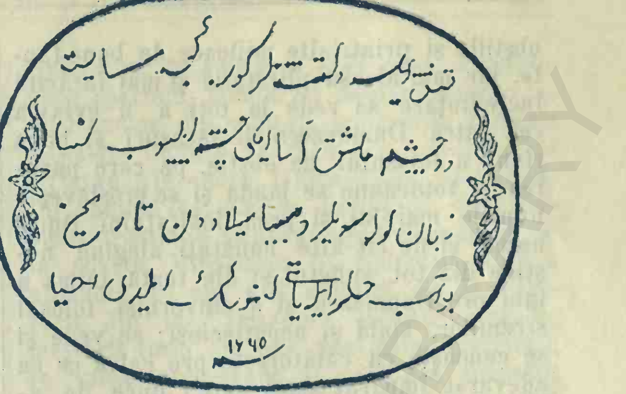
98. *România Literară.* Foaie periodică sub direcţia lui V. Alexandri. Iaşi. 1855.

99. *Universul*, ziar cotidian. Buc. 1910.

100. *Viaţa Românească.* Revistă lunară. Iaşi. 1913.

101. *Zittau'sches monatl'ches Tagè-Buch.* Revistă. Zittau (Saxonia). 1832.

468—9. Inscripţiile turceşti de deasupra cişmelelor de lîngă clopotniţa bisericei Sf. Spiridon, conţinînd, în traducere, următoarele :

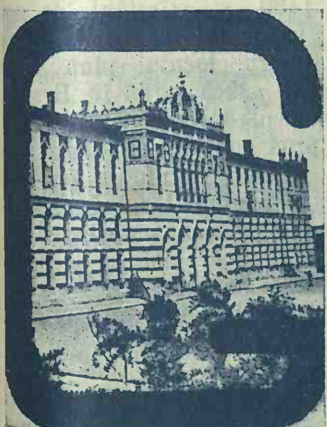
Sub Domnia lui Ghica-Bey, fiu a lui Alexandru binefăcător, care a stăpînit cu dreptate, a izvorît în Moldova această apă ce curge limpede şi curată.

Acei cărora li este sete se mulţămesc văzînd această cişme cu două ţevii, din cari curge apă ca şi din doi ochi de amanţi, şi cari vor pomeni că Grigori-Bey a făcut fericit oraşul Iaşi, aducîndu-i această apă dulce ca mierea. 1765.

CARTEA X.

Aşezămintele umanitare şi de prevedere.

a. Casa Spitalelor şi Ospiciilor Sf. Spiridon.

470. Gara Iaşi.

Grija pentru binele public, filantropia, s'a manifestat în Iaşul nostru, din veacurile precedente, mai mult poate de cît în multe alte oraşe asemenea, prin aşezăminte de ajutorare ce s'au înfiinţat aicea, şi cari au fost înzestrate cu fonduri provenite din hărăziri Domneşti de diferite proprietăţi şi privilegii, cum şi din donaţii făcute de inimele generoase. Spitaluri pentru bolnavi de orice fel, aziluri pentru cei nevoieşi şi în neputinţă de a'şi agonisi hrana zilnică şi a se oploşi undeva de asprimea vremei, ospicii pentru dementi, case de ajutor pentru femei lehuze, orfanotrofii pentru copiii pe cari părinţii lor nu-i pot, sau nu au bunăvoinţa a-i creşte şi îngriji cum trebue, se găsesc acuma în Iaşi, unele durînd, după datele cunoscute, de peste un veac şi jumătate.

Cel mai de samă dintre aceste aşezăminte, nu numai din Iaşi, dar din Moldova întreagă, este negreşit *Epitropia Casei Sf. Spiridon*, care, dispunînd acum de fonduri mari, are sub îngrijirea şi priveghierea sa un număr mare de *spitaluri, ospicii, aziluri, orfanotrofie, şcoală de moşit*, în afară de îngrijirea de mai multe locaşuri dumnezeeşti de rugăciune, biserici, mînăstiri, schituri etc.

Am aratat în descrierea precedentă despre *Mînăstirea Sf. Spiridon* (pag. 225 şi urm.), istoricul întemeerei acestui locaş, după care urmă şi fundarea Spitalului aşezat în curtea sa. Cel întăi hrisov prin care s'a hotărît înfiinţarea Spitalului, este dat de *Constantin Mihail Gehan Racoviţă-Vodă*, la 1 Ianuar 1757. In acest document se arată cele întăi înzestrări şi drepturi că s'au dat acestui aşezămînt, rînduindu-i-se şi o Nazîrie (Epitropie) din *breasla negustorielor*, sub controlul însuş a Miniştrilor ţărei.

Inserez aici în întregime hrisovul vorbit a lui Racoviţă-Vodă, atît pentru cunoaşterea sentimentelor exprimate pe atunci de Capul ţărei, cît şi pentru alte amănunte interesante :

Hrisovul pentru înfiinţarea Spitalului Sf. Spiridon, din 1 Ianuar 1757.

Cu mila lui Dumnezeu, Noi Constantin Mihail Gehan Racoviţă Voevod, Domn Ţărei Moldovei.

Multe chipuri şi multe mijloace ne-au arătat marele şi prea înaltul Dumnezeu cătră sufleteasca mîntuinţă şi cătră viaţa cea de sus şi vecinică prin care lesne călătorind lucrătorii faptelor celor bune, se fac moştenitorii Impărăţiei cerurilor, şi măcar că se pot arăta şi a se cunoaşte la toate

obştiile şi printr'alte mijloace de bune fapte, iar mai aleasă plirofórie şi mai întărită încredinţare se vede la toţi a fi evlavia cea către Dumnezeeştele lăcaşuri şi buna rîvnă a folosului de obştie, pe care pururea şi totdeauna se laudă şi se proslăveşte numele marelui şi prea înălţatului Dumnezeu, şi de cît alte bunătăţi alegînd neştine din tot sufletul şi din toată inima a iubi pre Dumnezeu şi a chivernisi folosul streinilor, slabi şi neputincioşi; se vede şi se cunoaşte că călătoreşte pre calea ce cu adevarat împărătească, care'l duce de ajunge către sinurile lui Avraam şi acoperirea mulţimei pacatelor şi ştergerea necurăţirei sufletelor, pentru ca urmarea poroncei lui Dumnezeu cei dintăi şi mare între toate poroncile, „să iubeşti pe Domnul Dumnezeul tău din tot sufletul şi din toată inima ta şi din tot cugetul tău, şi pre vecinul tău ca însuşi pre tine," în care poroncă cuprinde : că pre cei streini a-i primi, pre cei goli a-i îmbraca, pe cei bolnavi a-i cerceta; pentru aceea cei ce se nevoiesc să dobîndească moştenirea cea de sus, datori sunt a sirgui spre săvîrşirea acestei Dumnezeeşti poronci, cu întărirea şi întemeierea afierosirilor şi daniilor ce se aduc şi se închină la Dumnezeeştile case şi la spitale, care sunt pentru sprijinile şi ajutorinţa neputincioşilor, pentru că aceste foarte cu credinţe şi cu bună dragoste sunt primite înaintea a tot ţiitorului Dumnezeu, ca o roadă a dragostei cei adevărate, ce arvoneşte resplătirea vecinicilor bunătăţi.

Drept aceia şi eu robul marelui şi prea înalţatului Dumnezeu, *Noi Constantin Mihail Gehan Racoviţă Voevod*, de vreme ce din pronia cea de sus ne-au încredinţat părintescul domnesc scaun a pravoslavnicilor ţerilor acestora, din Dumnezeeasca rîvnă îndemnîndu-ne, pus-am tot gîndul şi cugetul nostru a proslăvi pre cel ce m'au proslăvit pre mine, Dumnezeu, de m'au înalţat la stăpîna cea înaltă, slăvită a domniei, şi am socotit de lipsă un lucru prea trebuincios ţărei aceştia la acest oraş şi scaun Domnesc, *ce până acum încă nu s'au căutat a fi spitale pentru hrana, chivernisala, căutarea şi odihna saracilor şi a mulţi bolnavi şi neputincioşi*, ce se întîmplă la mulţi şi totdeauna, de care sfătuindu-ne în cîteva rînduri pentru aceasta, şi cu ai noştri cinstiţi şi duhovniceşti părinţi, sfinţia sa Chir Inochentie Episcopul Huşilor, şi cu Dumnealor cinstiţi şi credincioşi boerii cei mari în ce chip s'ar putea un bine ca acesta, ce este foarte folositor, se fie nestrămutat în pămîntul acesta. Deci cu bun sfat şi cu bună alegere sau socotit şi sau pus la cale *ca să se facă spitaluri la Mînăstirea nouă, ce din nou sau zidit* aicea în oraşul Iaşi, *a Sfîntului Ierarh şi de minuni făcător Spiridon,* dar fiindcă pentru cheltuiala spitalului, este mare trebuinţă a se pune la cale vre un venit ca să fie totdeauna stătător şi nestrămutat, ca să aibă saracii bolnavi cheltuiala lor ce se cade după orînduială, şi la aceasta am găsit Domnia mea cu cale şi cu alegere de statornicie şi am dăruit moşiea Domnească tot hotarul tîrgului Ocnei, şi cu dealul unde se scoate sarea.

De acum înainte să ia spitalele *dejmă din toate*, cum şi din *sarea din deal*; însă cînd s'a întîmpla să fie Ocna vîndută, să ia spitalele de la cei ce vor cumpara ocna, din toată suma ocnei din zece bani unul, iar cînd va fi credinţă să aibă spitalele omul său acolo se ia din zece drobi, sau... unul, cum şi din ţarini, şi din fînaţele ce vor fi pe locul tîrgului din toate se ia dejma după obiceiu, însă şi chiria ce se cade din besmîn şi din dughenile ce sînt în tîrg, încă să aibă a lua. Aşijderea domnia me am dat şi am dăruit tot la spitalul dela mai sus numita Mînăstire tot locul Domnesc ce este în tîrgul Galaţii, după hotărîrea ce i s'au făcut acelui loc, începînd hotarul acelui loc, de sus la malul Dunărei la schele, din scursura ce este din susul magasiei... malul Dunărei în jos, pînă în gîrla repedei ce este hotarul ţărei Moldovei, stînjeni 1480, şi stînjinul de opt palme. Deacolo pe malul repedei înspre miază-noapte în lungul locului pînă unde se începe repedea, adecă pînă în Brateş, stînjini 1400. De acolo tot alăturea cu Brateşul spre apus pînă sub mal la vadul Ungurului, stînjini 1320. De acolo pe sub mal asupra Galaţilor în lungul locului pînă în gura scursurilor la Dunărea unde este magasia... stînjini 2120, care loc cu această măsură sau încheet împrejur. Şi pe acest loc în curmeziş la schele pe malul Dunărei, care cuprinde loc stînjini 200 şi din magazie pînă în apa Dunărei este loc deşert pentru trebuinţa schelii stînjini 40, iar din dosul magasiilor sînt case cu oameni, două mahalale. Deci de pe acest loc încă se aibă a lua besmăn din dugheni, din magasii, din case, precum se vor aşeza cu omul Spitaliei, ca se fie şi aceasta pentru hrana şi chivernisala saracilor bolnavi de acolo, şi toate veniturile aceste să se înceapă a se lua de acum de zi întăi a lui Ghenar, şi ce se va lua, întăi să se cheltuiască să se facă casele şi zidiul împrejurul Mînastirei pînă se vor isprăvi, şi apoi după cum să va găsi atunci cu cale de cîte paturi de bolnavi ar rîdica aşezemîntul purtărei de grije, cum şi în ce chip să se urmeze, atît pentru bolnavi, cît şi pentru cele ce vor fi de trebuinţă pentru căutarea lor. Şi acest lucru bun şi de mare folos acestei patrii, sau socotit şi sau hotărît ca se fie în *Epitropia breslei negustorilor din Iaşi*, şi cel orînduit ce s'a socoti spre aceasta, se poar-

te grije pentru toate veniturile şi cheltuelile cu frica lui Dumnezeu, şi din an în an se aibă datorie Dumnealui Vel-Logofăt, D-lui Vel-Postelnic, D-lui Vel-Spatar, D-lui Vel-Visternic, se meargă a treia zi după ziua prăsnuirei Sf. Spiridon, acolo la Mînăstire, se caute sama Epitropilor ce vor fi după vreme şi din venitul şi de cheltuelile anului. Pentru aceasta poftim Domnia me şi pe luminaţii Domni ce vor fi în urma noastră, miluiţi de Dumnezeu cu Domnia ţărei aceştia, să nu strice această miluire ce am făcut cu această sfîntă Mînăstire, şi cu spitalul de acolo pentru folosul de obştie a neputincioşilor bolnavi, după cum şi noi n'am stricat milele, ce am văzut făcute de alţi luminaţi Domni, ce le-am înoit, şi nestrămutat le-am păzit. Aşa şi Dumnealor, găsind acest Hrisov al nostru, mai vîrtos să întărească şi să adeverească, mai adăogînd fieşte care cîtu'l va dura bunătatea, peste aceste mile ce am afierosit noi.

Că întărind această facere de bine, cu adăugire în veci, vor avea înaintea ochilor văzuta pomenire, în vieaţa aceasta, iar în cea vecinică pre stăpînul Hristos blînd şi milostiv, şi însutit resplătitoriu, şi pre rugătorii acestei sfinte Case, ferbinţi mijlocitori întru sfintele rugăciuni a jertfei cei fără de sînge. Pentru ca se fie stăpînirea lor pacinică şi neclintită de bîntuelile protivnice. Şi întru aceasta este credinţa Domniei mele însumi, Noi Constantin Mihail Gehan Racoviţă Voevod, şi credinţa prea sfinţilor Arhierei de mai sus numiţi, ai Domniei mele prea cinstiţi duhovniceşti, şi credinţa a cinstiţilor şi a credincioşilor boeri ai Domniei mele cei mari, Dumnealor Ioan Bogdan Vel-Logofăt, Manolachi Costachi Vel-Vornic Ţărei-de-Sus, Dumitraşc Paladi Vel-Visternic, Vasilie Radul Hatman şi Părcalab Sucevei, Lascarachi... Vel-Postelnic, Aristarhe Hrisosculeo Vel-Spatar, Ioniţă Cantacuzino Vel-Ban, Iordachi Costachiel Paharnic, Iordachi Costachi Vel-Stolnic, Iordachi Balasachi Vel-Căminar, Iordachi Hrisosculeo Vel-Comis şi credinţa a tuturor boerilor mari şi mici. Scrisusau Hrisovul acesta cu mîna lui Ioniţă Pavel gramatic, aice în Iaşi, în anul 1757 Ianuar 1.

*

Odată pusă temelia acestui mare aşezămînt, sufletele compătimitoare n'au lipsit de a adăugi ajutoruri şi danii pentru sporul veniturilor şi lărgirea binefacerilor, pentru care fusese înfiinţat aşezămîntul.

Fiecare din Domnii ţărei căutau să adaugă la zestrea aşezămîntului acestuia, moşii, ecarete, venituri diferite din dejme şi alte angării, cum şi să complecteze opera prin lucrări suplimentare ce se găsiau de nevoie pentru buna funcţionare a Spitalului.

Una din cele mai de samă fapte, în primul deceniu chiar după înfiinţarea oficială a Spitalului, fu aducerea apei, prin o canalizare specială, făcută cu meşteri suingii aduşi anume din capitala imperiului turcesc. Această lucrare se făcu din porunca lui Grigore Alexandru Ghica-Vodă, la începutul anului1764, cînd se înfiinţară, două cişmele deastînga şi deadreapta clopotniţei de la poarta Mînăstirei Sf. Spiridon, spre a alimenta cu apă atît spitalul cît şi locuitorii din jur. Deasupra acestor cişmele, meşterii turci au pus poeticele inscripţii, în limba turco-arabă şi cu litere turceşti, cari se văd reproduse în fruntea acestei Cărţi. Deasupra celei de a doua inscripţii turcească, se află o legendă în versuri romîneşti, care aminteşte deasemenea şi preamăreşte fapta lui Grigore-Vodă Ghica, în termenii următori:

Fîntîna lui Siloam, scăldătoare lui Solomon,
Pîraele făcătorului de minuni Spiridon,
Isvorăsc sănătate in grabă, bolnavilor,
Lăcaş de desfatare, viaţa tuturor,
In Iaşi, al treilea Grigore Alexandru Ghica dărueşte
Şi către toţi de obştie darul se inmulţeşte.
Insetaţilor vedeţi curgerea isvoarelor,
Veniţi să dobîndiţi viaţa apelor.
Intru al doile an al Domniei Sale
let 1765 Iulie 20.

Deasemenea asupra celeilalte inscripţii turceşti mai este o inscripţie în limba şi caractere greceşti, care conţine mai aceiaşi vorbire ca şi cea romînească, inscripţie ce a fost transcrisă de fostul Consul Grecesc din Iaşi S. Criticos şi publicată in revista ilustrată ΕΣΠΕΡΟΣ din Lipsca, No. 148/1887. (T. T. Burada, *Arhiva St. şi Lit.*, XV, 35).

Curînd Epitropia Casei Sf. Spiridon dispuse de o avere aşa, că ea nu numai mări şi îmbunătăţi necontenit spitalul cu care începuse, dar încă înfiinţă şi alte case de ajutor şi alinare a suferinzilor, atît in Iaşi, cît şi în mai multe provincii din Moldova întreagă.

*

Alte versiuni asupra datei fundărei Spitalului.

Deşi acest document ar putea dovedi absoluta dată sigură a înfiinţărei Spitalului actual, cu patronul Sf-lui Spiridon, însă după unele versiuni, cum e acea dată de *I. F. Neigebauer*, în cartea sa citată *Beschreibung der Moldau und Walachei*, din 1854, ar fi existat din vechime, tot pe acest loc o casă, bolniţă cum se numea odinioară, încă din veacul al 17-lea, înfiinţată de un călugăr sarac, care strîngea banii necesari întreţinerei bolnavilor, cerînd de pomană. De unde va fi aflat aceasta Neigebauer, nu ştiu.

Un alt autor german, *Dr. Andreas Wolf*, ne spune în opul seu *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau*, din 1805, că Spitalul St. Spiridon ar fi fost înfiinţat de Grigorie Ghica-Vodă, care a domnit în 1727, 1735

şi 1747. Acest spital, continuă Wolf, nu'şi prea ajunge scopul, zidurile încunjurătoare sunt prea înalte, aşa că nu lasă să circule îndestul aerul printre încăperile sale, avînd o singură întrare pe sub clopotniţă, fără nici o fereastă sau deschidere de jur înprejur, încît chiar şi cei sănătoşi cari locuiesc în interior sunt expuşi să'şi piardă sănătatea. In spitalul acesta nu se pot primi, după normele stabilite (înainte de 1804), decît 40 de bolnavi.

„Cine are însă nenorocul să între cu viaţă în acest locaş, zice răutăciosul Dr. Wolf,—ese mai curînd „cu moartea", căci nu numai că spitalul se conduce prost, dar şi mîncările şi medicamentele cari sunt ordonate sunt foarte prost pregătite". Un „aşa-zis Doctor" al spitalului primeşte leafă 200 lei vechi pe lună ; ajutorul lui 50, iar Spiţerul 80 ; Epitropii de pe atunci, n'aveau nici o cunoştinţă ştiinţifică..." (*Dr. Wolf*, I, 260/1).

Faptul că prin hrisovul de înfiinţare de la 1 Ianuar 1757, ce l'am reprodus, se zice că acest spital se înfiinţează „acuma din nou", nu stabileşte definitiv data înfiinţărei, pentru buna raţiune că mai sunt o serie de alte hrisoave posterioare acestuia, cari conţin deasemenea aceiaşi frază „acum din nou"; ş'apoi faptul acesta se vede şi în alte prilejuri de rezidiri de biserici, unde noii *reziditori* vor să treacă drept *întăii ziditori*, şi nu fac, ca atare, nici o menţiune de vechile locaşuri bisericeşti, ce au existat din vechime, s'au dărîmat, şi pe a lor urme s'au rîdicat altele *din nou acum* !

*

Situaţia şi averea Casei Sf. Spiridon.

Pe lîngă întăiele donaţii constituite spitalului de Racoviţă-Vodă, imediat au început a se aduna un mare număr de altele, consistînd atît din proprietăţi rurale şi urbane, cît şi din diferite dări şi drepturi, cari s'au tot sporit în cursul existenţei sale, aşa că astăzi întreaga avere imobilă a acestei Epitropii se rîdică la 65 moşii, cu o suprafaţă de peste 70,000 hectare, păduri cu o suprafaţă de 23,500 hectare, precum şi un mare număr de proprietăţi urbane, sume diferite depositate, etc., cari represintă un capital de peste 100 milioane lei, şi care dă acum un venit anual de peste 3,700,000 lei, cu care se întreţin 12 spitaluri, 3 ospicii, mai multe biserici, mînăstiri şi schituri, un mare număr de orfani, o şcoală de moşit, se plătesc diferite ajutoruri de subsistenţă, de măritare, etc.

In cursul unui an se caută în serviciile spitalurilor pendinte de St. Spiridon la 15,000 de bolnavi, dinduse şi peste 80,000 consultaţii gratuite la bolnavii ambulanţi.

*

Aşezămintele locale ale Epitropiei Sf. Spiridon.

Acum, în localitate, Epitropia Spitalului Sf. Spiridon are sub îngrijirea sa următoarele aşezăminte :

1). *Spitalul Central*, din curtea mînăstirei Sf. Spiridon, şi proprietăţile situate în alăturare, dinspre miază-noapte, unde sînt adăugite cîteva pavilioane pentru boli molipsitoare, conţinînd 10 secţiuni diferite, cu un număr total de peste 380 de paturi pentru bolnavi ;

2). *Spitalul S-ta Treime*, din suburbia Tataraşi, cunoscut mai mult sub denumirea de *Spitalul Paşcanu*, după numele primului fundator, Dimitrie Cantacuzin-Paşcanu, conţinînd 30 paturi pentru bolnavii de orice fel, şi 15 paturi la pavilionul de isolare;

3). *Institutul Orfanotrofic Gregorian*, la care funcţionează şi *Şcoala de moşit*, avînd 40 paturi pentru lehuze ;

4). *Azilul de bătrîni Logofeteasa Eufrosina Balş*, situat în o casă proprie din strada Lascar Catargi, cu 24 pensionari.

In apropierea imediată a Iaşului mai sunt :

Ospiciul de infirmi Galata, de pe coasta dealului şi din comuna cu acelaş nume, cu 70 pensionari, şi *Ospiciul de alienaţi dela Socola*, din comuna Bucium, ce este administrat de Epitropie, însă cu cheltuiala în mare parte dată de Stat.

In afară de aceste aşezăminte, Epitropia mai întreţine diferite spitaluri în comunele Galaţi, Roman, Botoşani, Focşani, Tîrgul-Ocnei, Hârlău, Băceşti şi Tîrgul-Neamţ.

*

Orfanotrofion-ul. Institutul Gregorian. Şcoala de moşit.

Printr'un hrisov iscălit de Alexandru Constantin Moruzi-Vodă, din anul 1804, (*Uricariul*, I, 317), s'a instituit în Iaşi un aşezămînt pentru ocrotirea copiilor saraci, fără de părinţi, adică „o casă hrănitoare acelor copii", pentru susţinerea căreia s'a dat din veniturile domneştei Visterii cîte 4000 lei pe an. Epitropi ai acestei Case s'au numit tot atunci pe Mitropolitul Veniamin şi pe boerii Costachi Ghica vel-Logofăt, Iordachi Baloş biv-vel-Vist, Sandul Sturza biv-vel-Vist, şi Iordachi Roset biv-vel-Vist, cari trebuiră să îngrijească de zidirea unei case proprii orfanotrofiei, primirea, creşterea şi căutarea copiilor saraci.

Despre rezultatele date de această instituţie puţin lucru se cunoaşte. Se pare însă că abia mai exista pela 1813. (*Uricariul*, VII, 90).

In 1817 Domnitorul Scarlat Calimah instituie o Comisie sau Epitropie Orfanicească, în Iaşi, şi în fiecare Capitală de

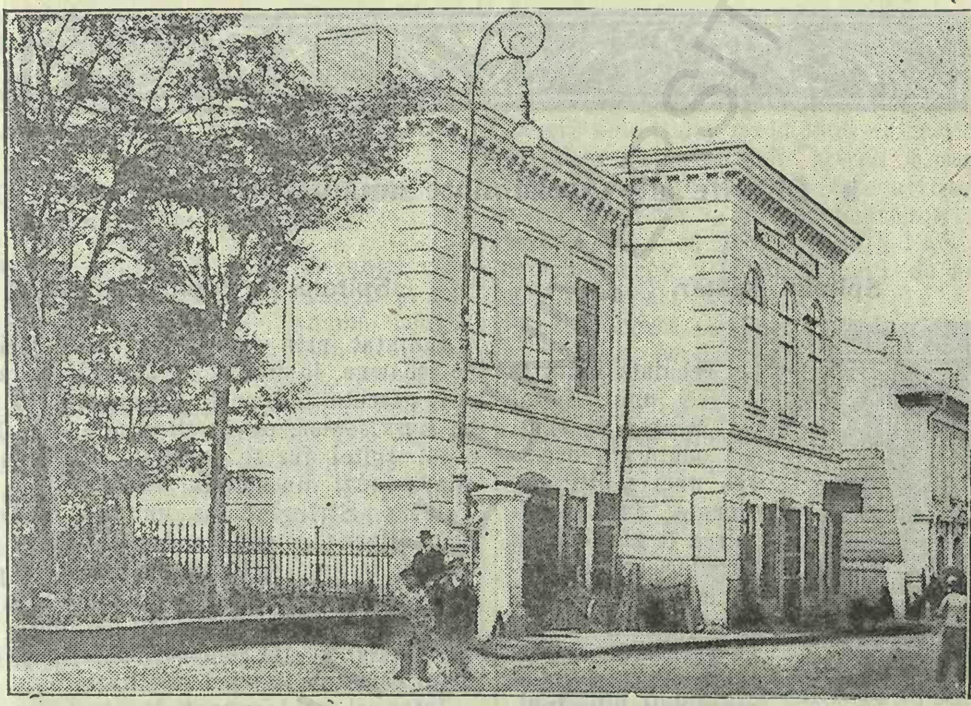
ţinut, (*Uricariul,* V, 25), dar nici rezultatele acestei dispoziţii domneşti nu se prea văd nicăeri.

Prin Regulamentul Organic, (Secţia III, Anexa F, Cap. 3), se prevede îngrijirea de copiii orfani şi creşterea lor prin darea pe la mance.

Abia în 1852, Domnitorul Grigore Al. Ghica puse adevarata temelie a unui aşezămînt trainic de adunare şi îngrijire a copiilor găsiţi, sau părăsiţi de părinţii lor. In casele sale părinteşti, din uliţa Goliei, Ghica-Vodă înfiinţează *Institutul Orfanotrofic,* care urmă apoi să'i poarte numele, şi pe lîngă el, şi o şcoală de moşit, dotîndule cu un capital de 15,000 galbeni, din averea sa personală. (*Ist. Moldovei,* Drăghici, II, 231). Aci se primiră şi femeiele lehuze, lipsite de mijloace, cari nu aveau unde să nască în condiţii igienice, şi copiii ce se aruncau pînă atunci, în ascuns, pe uliţe, cum şi acei pe cari părinţii absolut saraci declarau că nu au nici un mijloc de a-i creşte.

Pentru copii lepădaţi se înfiinţă un fel de leagăn învîrtitor, pus într'un părete de la uliţă al Institutului, aşa că, în timpul nopţei oricine să poată depune în leagănul acela, copiii ce ar vroi să'i dee Institutului, fără să li se ştie de urmă.

Asupra foloaselor aduse Societăţei ieşene de această instituţie umanitară, cred bine a reproduce aici o parte din *Reflecsiile D-rului Steege,* la ocazia unui eczamen al elevelor moaşe din Institutul Gregorian, din

471. Cabinetul de Istorie Naturală, azi Muzeul Istorico-Natural, (Sala Elefantului), proprietatea Societăţei de Medici şi Naturalişti.

1855, (Suplement la *Gazeta de Moldavia,* 11 Aug. 1855), în cari, arătînd starea socială a mamelor ce năşteau copii nelegitimi, scrie:

„Nu e demult că se putea zice încă la noi, că greşelile femeilor plinite afară de cuviinţele sociale nu avea alt refugiu spre a scapa de ruşine de cît crimenul. Săpînd cineva pe la locuri unde nici odinioară nu au fost ţinterime, scurgînd iazuri, destupînd gropi, nu i să intâmplă pre rar a descoperi scheleturi de copii care se presupunea a fi fost îngropaţi acolo de cătră însuşi mamele lor, mai 'nainte de a ajunge încă la terminul firesc al născărei.

O infamă industrie se exersa atunci pe ascuns, ştiind însă a se face accesibilă acelora care aveau nevoe de a o întrebuinţa. Nişte mirşave femei înlesneau nenorocitelor născătoare mijloacele de a ascunde rezultatul greşelelor lor, dîndule băuturi pentru a pierde. Cele mai de multe ori justiţia nu putea stavila, nici pedepsi secretele lor uneltiri: copiii ucişi nu puteau vorbi şi mamele erau complice şi interesate a tăcea. Adevărat este că aceste, ca şi cîte odată femeile ce le înlesneau perderea pruncului, nu înţelegea totdeauna toată cruzimea faptei lor.

Societatea insă să păgubea aşa sub un îndoit raport. Fiinţe care ar fi putut să'i fie folositoare, copii care ar fi putut ajunge gloria ţărei lor—căci să ştie cîte avantaje fizice şi morale înfăţoşază adese-ori *copiii*

nelegiuiţi, dispăreau fără urmă şi fără pedeapsă, şi pelivancele manopere a crimenului făceau pe mume sterpe, cînd acestea nu plăteau cu viaţa încercările a provoca perzanie. Deprinderea şi înlesnirile de a o prileji slăbea, de altă parte, iubirea părintească, care este baza familiilor; iar familia fiind bază a societăţei, uciderea de prunc dejenerînd în epidemie, nu putea de cît a strica chiar temelia cea mai sfîntă a ordinului social.

In potriva unei aşa stări de lucruri era de nevoe a lua măsuri mai serioase. Acestea, după experienţa tuturor naţiilor civilizate, sînt turnurile de lepădare şi casele de născare. In deşert au învinovăţit unii şi alţii astfel de aşezăminte că ar încuraja viciul. Viciul în cvestie este nedespărţit de firea omenească ca de toată fiinţa organică; el se ţine de aproape de strigarea cea mare a naturei, pe care nici o lege socială, nici o instituţie religioasă nu au isbutit să o facă a tăcea de tot, de vreme că puterea juneţei şi a sănătăţei să joacă pretutindene şi ori cînd de asemine piedici."

In şcoala de moşit se primeau mai întăi pînă la 15 eleve interne şi un numer întîmplător de externe. Astăzi se primesc pînă la 40 femei gravide sau lehuze, 20 eleve interne la moşit, cum şi un număr ce variază necontenit de copii sugari.

Copiii înţercaţi în mare parte se dau spre creştere la femei particulare, mai ales de prin comunele rurale.

b. Diferite alte Aşezăminte umanitare locale.

Spitalul Militar.

Trebuinţa înfiinţărei unui Spital Militar, se simţi odată cu formarea unei miliţii naţionale, după instituirea Reglementului Organic care dădu îngăduiala şi prilejul guvernului Moldovei de a'şi asigura o existenţă mai potrivită epocei. Spitalul se înfiinţă dar în 1833, în nişte mari case din Beilic, ocupate actualminte de Compania Jandarmilor pedestri, sub conducerea unui renumit Medic al epocei, Dr. Iacob Czihak, care era şi Medicul-Şef al întregei armate a Moldovei, cu titlul de Ştab-Doctor, şi care a condus Spitalul acesta timp de 24 de ani, după cele mai bune metode ştiinţifice ale epocei. (*Maior Dr. Butză*, în *Revista Sanitară militară*, 1902.) D-rului Czihak îi succedă D-rul Colonel Gustav Otremba, care era recunoscut în Iaşi ca unul din cei mai buni medici, mai ales în ce priveşte bolile interne. Acestuia urmă Dr. General Şt. Corvin, apoi Dr. Colonel Vicol, şi Dr. Colonel Popovici-Aeontz.

Acum Spitalul Militar este instalat într'o clădire zidită anume pentru el, lîngă cazarma cea mare dela Copou.

Spitalul de copii Caritatea.

Infiinţat prin iniaţiativa unei Societăţi de Doamne, în frunte cu D-na Eva de Basily născută Calimachi-Catargi şi Doctorul L. Russ senior, pe la sfîrşitul anului 1879, acest spital fusese instalat mai întăi în cîteva odăi din spitalul S-ta Treime, din Tataraş. Strîngîndu-se un fond suficient, prin diferite alte ofrande, serbări şi conferinţe, în ziua de 17 Iunie 1890 s'a putut inaugura deschiderea acestui spital, într'un local propriu, din strada 40-de-Sfinţi, unde fu instalat cu tot confortul necesar şi după toate cerinţele igienei şi ştiinţei.

Intre cei mai însemnaţi donatori ai acestei instituţii se numără Regele Carol şi Regina Elisabeta, Doamna Elena Cuza, care în diferite epoce a dăruit peste un milion acestei instituţii, Principesa Maria Cuza-Moruzi, Charles Batiques, Princesa Anglaia Moruzi, Ec. Teodosia Andriowna, Eug. Ghica-Comăneşti, Ana Catargi, Natalia Ghica, Maria Haritonescu, E. şi D. Suceveanu, Alex. Plaino şi alţii.

Astăzi acest spital are un venit anual de aproape 120,000 lei, iar cheltueli peste 100,000 lei, şi intreţine un număr de 40 paturi pentru copii bolnavi.

In anul 1899, spitalul Caritatea a primit dela Principesa Maria Moruzi, foastă Cuza, donaţia *moşiei Ruginoasa*, cu condiţie de a înfiinţa şi acolo un spital de copii, care să poarte numele de *Spitalul Cuza-Vodă*, şi a cărei venit se cifrează actualmente la aproape 700,000 lei, iar cheltuielele făcu-

te în 1913—914 rîdicînduse la aproximativ 150,000 lei.

In spitalul din Iaşi s'au tratat în cursul anului trecut 1913, un număr de 820 copii, atît din părinţi Romîni cît şi streini. La dispensar s'au executat 475 operaţii de mică chirurgie. In pavilionul de scarlatină au fost trataţi 136 bolnavi, din cari au decedat 9. In pavilionul de difterie s'au tratat 128 copii, din cari au murit 11. Consultaţii gratuite s'au dat 6091. Medicul acestui spital e D-rul Imervol, iar Epitropi actuali sînt D-na Natalie Vladoianu şi Dl. Constantin Crupenschi.

E de notat că s'a mai fost înfiinţat în 1877 o secţie specială pentru boale de copii, într'un apartament al Spitalului Paşcanu, din iniţiativa Doctorului An. Fětu, care a donat 20,000 lei pentru acest scop Epitropiei St. Spiridon. După un timp însă această creaţie a fost mutată în corpul Spitalului St. Spiridon, unde continuă a funcţiona şi astăzi, sub conducerea d-lui Dr. Manicatide.

*

Ospiciul de alienaţi dela Golia, actualminte dela Socola.

Alienaţii din Moldova, în decursul vremilor se ţineau internaţi mai cu samă în mînăstiri, unde erau încăperi anume pentru asemenea bolnavi, aşa zisele *bolniţe*. Mînăstirile Adam, Răchitoasa, Neamţ, Golia etc., au adăpostit multe decenii astfel de bolnavi. Mai ales Mînăstirea Golia din Iaşi a fost destinată pentru oploşirea nenorociţilor atinşi de alienaţie mentală, şi aceasta, după cum ne spune Episcopul Melchisedec (*Notiţe Istorice şi Arheologice*, 243), întru cît *icoana făcătoare de minuni a Maicei Domnului*, de care am vorbit îndărăt (pag. 201), avea faima din vechime că poate tămădui mai ales pe cei epileptici şi alienaţi, şi ca atare atît călugării ce administrau mînăstirea, cît şi Voevozii respectivi, trimeteau aici şi întreţineau în scopul vindecărei, un număr însemnat de asemenea pătimaşi. Mai tîrziu, după secularizarea averilor mînăstireşti, prin îngrijirea Cîrmuirei s'a înfiinţat în casele egumeneşti un spital regulat, care s'a pus sub privigherea Epitropiei St. Spiridon, şi s'a instalat în el o mare parte din cei atinşi de alienaţie din mai toată Moldova. Intîmplînduse oarecari nereguli mai încoace, Epitropia a dispus ca localul din curtea Mînăstirei Golia să rămîe afectat numai pentru femeile alienate, iar barbaţii toţi să fie trimeşi în ospiciul dela M-rea Neamţ.

Aceste ospicii neavînd clădiri şi instalaţiuni proprii pentru asistenţa alienaţilor, a căror număr creştea necontenit, Statul a clădit pe locul fostului Seminar dela Socola (comuna Bucium), un ospiciu modern de alienaţi, ce a costat 1.500,000 lei, afară de instalaţii şi mobilier. Acest ospiciu se compune acum din 15 pavilioane şi anume: un pavilion de Administraţie, care cuprinde cancelariile şi locuinţa Medicilor şi a Intendentului, 4 pavilioane tip pentru bolnavi, un pavilion pentru bolnavii gatoşi (necuraţi), 2 pavilioane pentru pensionari, 3 pavilioane celulare, care nu mai corespund cerinţelor moderne de tratament, şi care urmează a fi prefăcute, 2 pavilioane pentru boli infecţioase, o morgă spaţioasă şi un pavilion pentru bucătărie, spălătorie şi bae. Ospiciul este luminat cu electricitate şi alimentat cu apă de Timişeşti, avînd o conductă specială din basinul dela Copou (Iaşi).

Acest ospiciu situat într'o posiţie sănătoasă şi frumoasă lîngă Iaşi, a schimbat mult soarta bolnavilor alienaţi, care găsesc acolo îngrijiri fisice şi medicale în raport cu boala lor. Deşi localul a fost terminat la 1898, el fu deschis abia în 1905, în 12 Octombre, mutînduse întâi în el bolnavele dela Golia, iar în 1906 au fost transferaţi şi bolnavii dela M-rea Neamţ, cu medicul lor Dr. Antohi, care a trecut ca medic secundar la Socola, împreună cu Dr. Zosin, astfel că dela 1 April 1906 acest ospiciu începu a primi bolnavi de ambele sexe din toată Moldova.

Actualmente Ospiciul este împărţit în 2 secţii, una condusă de Dr. Al. Brăescu, care este şi Directorul Ospiciului, avînd ca secundar pe Dr. G. Botez, şi alta, care serveşte şi de clinică Facultăţei, condusă de Dr. C. Parhon, avînd ca secundar pe Dr. C. Popa-Radu.

Ospiciul este subvenţionat de Stat şi administrat de Epitropia St. Spiridon.

Dela înfiinţarea ospiciului şi pînă la 15 August 1914, au fost ospitalizaţi 2650 bolnavi şi bolnave, din cari 345 evrei.

*

Azilul Societăţei de Binefacere.

După apelul făcut de Regina Elisabeta, pe atunci Doamna Romîniei, la 2 Octombre 1877, mai multe Doamne ieşene, sub patronajul D-nei Maria A. Catargi, au înfiinţat în Iaşi *Societatea de binefacere pentru ostaşii romîni rîniţi*. Statutele acestei Societăţi prevedeau ca durata ei să fie acea a acţiunei armatei Romîne în războiul Turco-Rus.

După răsboi, cînd spitalul provizor pentru rîniţi nu mai era necesar, şi rămînînd un capital de 54,790 lei neîntrebuinţat, Societatea, la 14 Decembre 1880, s'a transformat, sub numele de *Societatea de Binefacere*. In decurs de şese ani crescînd capitalul pînă la suma de 117,800 lei, se deschise la 15 Noembre 1886 un Azil de bătrîne infirme, în care dela început s'au putut adăposti unsprezece femei fără de mijloace.

472. Turnul Bisericei Sf. Spiridon, restaurat.

In anul 1894 Societatea din capitalul seu a cumparat de veci două imobile, în strada Buzdugan No. 6, din care unul slujeşte acum de locaş pensionarelor sale, iar altul se închiriază.

Astăzi această Societate de Binefacere dispune, pe lîngă imobilele mencionate, de un capital de 195,200 lei în efecte şi este recunoscută persoană morală, avînd un budget anual care cuprinde la venituri 19,160 lei, iar la cheltueli 19,084 lei, şi întreţine cincisprezece infirme.

D-na Maria A. Catargi retrăgîndu-se din preşidenţia Societăţei, D-na Ana D. Rosetti îndeplineşte acum această demnitate.

Intre donatorii cari au contribuit la fundarea Ospiciului figurează: Regele Carol şi Regina Elisabeta, Fraţii Dimitrie şi Theodor Rosetti, Principesa Elena Cuza Principele Dimitrie M. Sturza Principesa Gorceacof, Principesa Adela Moruzi, Gh. N. Donici din Basarabia, Clementi Haritonescu, Maria Cantacuzin-Paşcanu, Maria Tacu născută Nechitescu, Paulina V. Alexandri, Elena Arghilopulo, Ana Balş, Gh. Vîrnav-Liteanu, General G. Catargi, Gr. I. Buicli, Anastase Melinte, Al. Mavrocordato, D. Sucevanu, Marcu Fischer, Simon Grossu etc.

*

Azilul Comunal de Bătrîni.

Comuna, în 1895, a hotărît fundarea unui *Azil de bătrîni*, întru-cît azilurile exis-

tente din Iaşi fiind pline, nu mai puteau primi un număr de nenorociţi în neputinţă de a'şi agonisi hrana şi fără nici un adăpost. Azilul s'a înfiinţat mai întâi în casele Crupenschi, de peste drum de Turnul Goliei; în urmă, prin donaţia unei case făcută de D-na Elena Apostol, s'a mutat în Strada Speranţă No. 18 (Păcurari), unde se află şi astăzi. Se întreţinea un număr de 30 bătrîni şi infirmi de ambe sexe, şi se cheltuia în acest scop de Comună, anual 12 pînă la 13,000 lei, pînă în anul 1908, cînd Statul, prin o lege sanitară, hotărî ca toate serviciile medicale şi de asistenţă dela Comune să se centralizeze sub directa conducere a Direcţiei generale a serviciului Sanitar din Bucureşti, iar Comunele să fie numai datoare a subvenţiona Statul.

*

Spitalul, Maternitatea şi Cimitirul Israelit.

Comunitatea Israelită din Iaşi întreţine, încă de pe la începutul veacului trecut, un

473. Biserica Sf. Spiridon, şi o parte din Spitalul Central.

spital pentru căutarea bolnavilor coreligionari; pînă la anul 1842 acest spital a fost aşezat în case închiriete; cînd, zidindu-se din fondurile adunate prin diferite donaţii o clădire specială, la respintenea stradelor Albă, (acum Elena-Doamna), Ghica-Vodă şi Ornescu, spitalul s'a instalat definitiv acolo.

Acest spital are 120 paturi, dar se ocupă în mijlociu de 70 pînă la 80 bolnavi. Budgetul Spitalului se urcă, la venituri şi cheltueli, la suma de 118,000 lei pe anul financiar 1913—14.

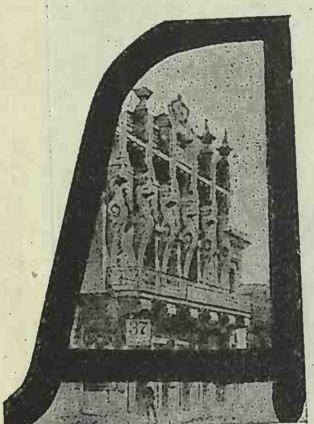
Pe frontispiciul clădirei s'a scris dela înfiinţare chiar: *Nossocomium Israelitorum*.

Se întreţine acum din venitul imobilelor şi a fondurilor ce-i sunt testate, cum şi din cotizaţiile a peste 320 membri.

In anul precedent 1913, s'a adaos Spitalului şi o secţiune pentru naşteri, (Maternitate), pentru care subvine *Prima Societate de ajutorarea lehuzelor sarace*, fondată în anul 1880.

Administraţia Spitalului (Comunitatea), îngrijeşte şi de *Cimitirul Israelit*, care este aşezat în Comuna alăturată Copou, avînd intrarea prin şoseaua Păcurari (Iaşi), şi care e supraveghiat în special de o Societate filială, cu denumirea *Chebra Hedoşa*.

c. Societăţi de binefacere, prevedere, economie sau ajutor reciproc.

474.

Afară de cele ce am descris, au mai fost şi sunt încă în Iaşi un mare număr de societăţi şi instituţii, ce au menirea de a da ajutor şi a prevedea la diferite nevoi omeneşti, mai ales pentru lumea lipsită de mijloace îndestulătoare, ca să poată înlătura orice lipsă sau suferinţă în anumite cazuri.

Multe din aceste societăţi au o organizare pe baze solide, unde fiind recunoscute ca persoane juridice, altele încă nu. Economia şi fructificarea micilor cîştiguri, cotizaţiile pentru cazuri de boală, de moarte, de măritare, de rămînere fără ocupaţie etc., formează diferitele baze pe cari sunt întemeiete societăţile ce le vom enumera mai jos, şi pe cari le împărţim în două serii: întăi, acele formate de românii şi streinii creştini din localitate, în cari, în unele sunt admişi şi evreii,—şi a doua, acele formate numai de evrei, în care nu fac parte romînii sau creştinii. Mă abţin de a da amănunte, căci aceasta ar cere o lucrare cu totul specială.

Societăţi romîneşti.

1. Societatea *Crucea Roşie*, a Doamnelor Romîne, sub preşedinţa D-nei Principesa Maria Moruzi.

2. Societatea *Pînea Saracilor*, cu sediul în strada Palatului, sub preşedinţa D-nei Elena Dr. Riegler.

3. Societatea *Cantina Scolară*, cu sediul în strada Stefan-cel-Mare, (şcoala Trei-Ierarhi). Preşedinte Dim. Sachelarescu.

4. *Societatea Funcţionarilor Publici*, de ajutor reciproc, (filială a Societăţei din Bucureşti). Preşedinte Mih. Breviman. (Str. Mutu. V).

5. Societatea *Ocrotirea* a Clerului Mitropoliei Moldovei, cu sediul în casele Mitropoliei. Preşedinte Protoiereul I. Ţincoca.

6. *Prima Societate de Economie şi Imprumut* din strada Stefan-cel-Mare, 1. Preşedinte V. I. Radu.

7. *Societatea de Economie a Funcţionarilor Publici*, din strada Seulescu. Preşedinte Dr. St. Possa.

8. *Societatea de Economie din Suburbia Păcurari*, din strada Păcurari. Preşedinte Dim. Tuduran.

9. *Societatea de Economie din Tataraşi*, din str. Tatarași. Preşedinte Gh. Daraban.

10. Societatea de Economie *Hatmanul Nicoară*, din str. Tatarași. Preşedinte Vasile Drăghici.

11. Societatea de Economie *Prevederea*, din curtea Bisericei Toma-Cozma. Preşedinte Al. Netter.

12. Societatea *Salvarea*, din Piaţa Unirei. Preşedinte Dr. Parhon.

13. *Societatea Medicilor şi Farmaciştilor*, din Piaţa Unirei. Preşedinte Dr. Parhon.

14. *Societatea Moldova*, din strada Vasile Stroescu. Preşedinte Sp. Irimescu.

15. *Societatea de Economie Patria*, din strada Bucşenescu. Preşedinte Gh. Burghelea.

16. *Banca Meseriaşilor Providenţa*, din

strada Cuza-Vodă. Preşedinte Leon Horga.

17. *Societatea de Economie şi Ajutor*, din strada Eternitatea. Preşedinte D. Măinescu.

18. *Societatea Unirea a lucrătorilor Tipografi*, din str. Tufescu. Preşedinte Iancu Alexandrescu.

19. Societatea de Binefacere şi Ajutor reciproc *Fraterna Română*, din str. I. C. Brătianu. Preşedinte Al. Carp.

20. *Societatea Vînătorilor Fulgerul*, din str. Stroici. Preşedinte Gh. D. Haralamb.

21. *Societatea Vulturul*, de ajutor reciproc, din str. Alexandri. Preşed. A. D. Atanasiu.

22. *Societatea Cuza-Vodă*, de ajutor reciproc, din str. Cuza-Vodă. Preşedinte D. Ionescu.

23. *Societatea Jubileul Carol I*, din curtea Bisericei Bărboi. Preşedinte Vasile Tomescu.

24. *Societatea de Binefacere Sfînta-Cruce*, din str. Stroescu. Preşedinte Const. Cărămidariu.

25. *Societatea Italiană* de ajutor reciproc, din str. Alexandri. Preşedinte Inginer Panizzi.

26. *Societatea Regina Elisabeta*, din str. Trei-Erarhi. Preşedinte M. Ionescu.

27. Societatea *Unirea Poporului*, din str. Socola. Preşedinte Preotul Constantinescu.

28. *Societatea Mîngîierea*, din str. Unirei. Preşedinte Ionescu.

29. *Societatea Stefan-Vodă*, din str. Costachi Negri. Preşedinte D. Vizanti.

30. *Societatea Clerului Mirean*, din Curtea bisericei Golia. Preşedinte Preotul C. Carp.

31. *Societatea Sfînta-Treime*, din strada Eternitatea 5.

32. *Societatea Funcţionarilor Tramvaiului electric*, din str. Elena-Doamna. Preşedinte V. Vasiliu.

33. *Societatea de Economie „Leul“* din str. Trei-Erarhi. Preşedinte D. Brudea.

34. *Societatea Principele Carol*, a Pensionarilor C. F. R., din B-dul Ferdinand. Preşedinte V. Ionescu.

35. *Societatea Mina şi Pădurea*, din str. Atelierele Frumoasa. Preşedinte I. Doboş.

36. *Societatea Colonia Scolară*, din strada Buzdugan. Preşedintă D-na El. Meissner.

37. *Societatea Cooperativă Română Nicolina*, din str. Nicolina. Preşedinte Dr. L. C. Cozmovici.

38. Societatea de economie a *Corpului Didactic Primar* din Iaşi. Preşedinte S. Haliţa.

39. *Societatea Comercianţilor Români*, din str. Alexandri. Preşedinte Manole Jelescu.

40. *Cercul Inginerilor*, din Piaţa Unirei. Preşedinte Victor Costin.

41. Societatea de economie *Colţunul Babei*, str. Academiei 1. Preşedinte P. Fintinariu.

42. *Societatea Cooperativă Renaşterea*, str. Cuza-Vodă. Preşedinte Dr. L. Cozmovici.

43. *Comunitatea Armeană*, representată prin Epitropia bisericei Armene, ajută cu mici pensii văduve şi orfani.

44. *Societatea Română pentru protecţiunea animalelor*. Ţine şedinţe în Şcoala Asaki. Preşedinte A. C. Cuza.

*

Principalele Societăţi şi Aziluri evreeşti.

1. *Casa de orfani Iacob şi Fanni Neuschotz*, fondată în 1868, întreţine 18 copii orfani; posedă 2 imobile şi un fond în bonuri, toate dăruite de Iacob de Neuschotz. Bilanţul pe 1912, 14,276 lei venituri, şi 13,571 lei cheltueli.

2. *Loja Neo Samoil Bnei Briss*, fondată în 1889; întreţine şcoala de fete „Dr. Stern“ Socola, şi patronează „Cantina“ fondată de soţii Isac şi Amalia Geltzer, din str. Elena-Doamna.

3. *Azilul de bătrîni „I. Ch. şi Maria Daniel“*, înfiinţat în 1908, posedă un imobil str. Anastasie Panu.

4. Societatea *Cultura*, fondată în 1894, avînd 130 membri, întreţine şcoala *Cultura* în localul propriu, din str. Mîrzescu, cu 8 clase primare, şi 520 elevi. Budget anual lei 23.000; subvenţionată de *I. C. A.* (*Jewich Colonial Association*).

5. Societatea *Junimea No. 1*, (Sărărie), înfiinţată în 1878, întreţine o şcoală primară, subvenţionată de *I. C. A.*

6. Societatea *Junimea No.* 2, (Podu-Roş), înfiinţată în 1876, întreţine şcoala primară din str. Palat. Local propriu, subvenţionată de *I. C. A.*

7. Societatea *Talmud-Thora* din str. Cucu, fondată în 1879, întreţine în imobilul propriu din str. Aron-Vodă, un Azil confesional.

8. *Talmud-Thora din Păcurari*, fondată prin 1880, întreţine în localul propriu un Azil confesional.

9. *Talmud-Thora din Podul-Roş*, fondată pe la 1890, întreţine în imobilul propriu un Azil confesional, în Şoseaua Naţională 2.

10. *Societatea „Sprijinul“ a Domnişoarelor Israelite*, înfiinţată în 1905, îmbracă un însemnat număr de copii din şcolile evreeşti.

11. *Reuniunea Femeilor Israelite*, fondată în 1872, posedă imobilul cumpărat din legatul Fani Neuschotz, avînd 100 membre contribuitoare. Intreţine 2 şcoli primare, Budgetul pe 1912/13, lei 25,508; subvenţionată de *I. C. A.*

12. *Societatea Steaua*, fondată în 1881, întreţine o şcoală primară şi o şcoală profesională.

13. *Prima Societate Fraternă Israelită din Păcurari*, fondată in 1875, prin cotisaţiuni a 2 lei lunar; a împărţit pînă în 1906 ajutoare de *lei 240,300*. Intreţine acuma un Ambulatoriu medico-chirurgical pentru membrii bolnavi. Budget pe 1913 lei 21,922. Posedă 2 imobile.

14. *Prima Societate Fraternă Israelită din Păcurari, Secţia A „Ajutorul"*, fondată în 1909.

15. *Societatea Meseriaşilor pentru întreţinerea Azilului de bătrîni*, înfiinţată în 1892, în imobilul dăruit de soţii Iacob Schorr, str. St. Constantin.

16. *Societatea Caritas-Umanitas*, din str. Hagi-Lupu, fondată în 1901.

17. Societatea Israelită *Caritatea, Secţia Iacob de Neuschotz*, fondată în 1904.

18. Societatea de Ajutor mutual *Frăţia din Podul-Roş*, fondată în 1914, cu 103 membri.

475. Mitropolia văzută din uliţa Sf. Andrei, şi Hanul Vangheli, în 1845.

BIBLIOGRAFIA CARŢEI X.

Opurile citate în *Bibliografia Cărţilor precedente*, nu mai sunt repetate în Bibliografiile următoare, cînd mai sunt consultate, sau de consultat şi pentru unele din aceste din urmă.

510. *Budgetele Epitropiei Generale ale Casei Spitalelor şi Ospiciilor St. Spiridon* din Iaşi. Dif. broşuri, pînă la 1914—15.

511. *Dări de samă şi Bilanţuri ale Epitropiei Spitalului şi Cimitirului Israilit* din Iaşi. Dif. broş. pînă la 1914—15.

512. *Dări de samă ale Epitropîei Spitalului de copii Caritatea* din Iaşi. Dif. broşuri.

513. *Fătu, Dr. Anastasie.* Cuvîntul rostit la ezamenul elevelor moaşe din Institutul Gregorian, în 7 August 1855. (Supl. la Gazeta Moldovei, 11 Aug. 1855, Iaşi).

514. *Fătu, Dr. Atanasie.* Relaţiune despre starea ospitalelor, ospicielor şi celorlalte stabilimente ale Cassei St. Spiridon. Discurs pron. la 12 Dec. 1876. Br. Iaşi. 1877.

515. *Ghibănescu, Gh.* Ispisoace şi Zapise. (Documente slavo-romîne). 6 vol. in 8°. Iaşi. 1906...

516. *Memoire* pour la défense des droits de l'Hôpital de St. Spiridon, contre les pretentions élevés par l'Assemblée provinciale de Bessarabie. Broş. Iaşi. 1874.

517. *Riegler, Dr. Em.* Cuvîntări ţinute in calitate de Epitrop al Aşezămîntului St. Spiridon, în anii 1911—13. 1 v. in 4°. Iaşi. 1914.

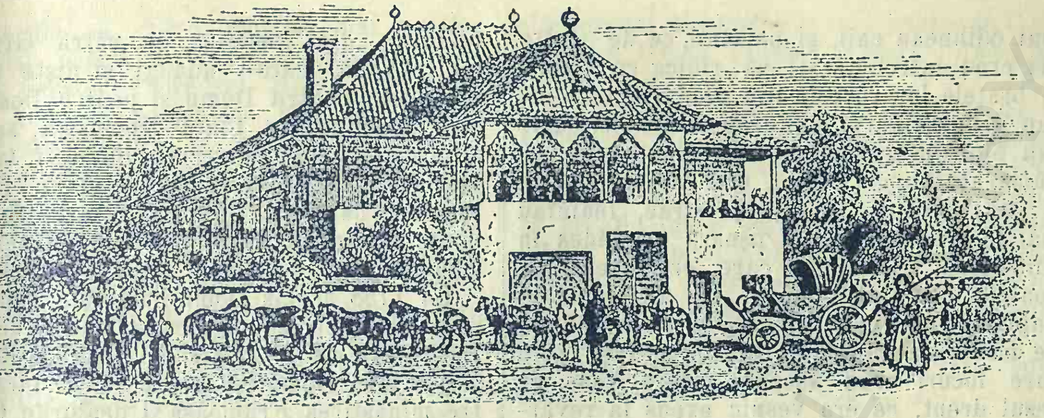
519. *Vicol, Dr. N.* Ajutorul dat rînitilor în timp de răsboi. 1 v. in 4°. Buc. 1907.

PERIODICE:

102. *Esperos.* Revistă ilustrată în limba greacă. Lipsca. 1887.

103. *Salba Literară.* Revistă lun. Iaşi. 1857.

104. *Revista Sanitară Militară.* Buc. 1902.

476. Casă de poştă din întăia jumătate a veacului al 19-lea.

CARTEA XI.

Imprejurimile.

Grădini, livezi şi vii, bine îngrijite şi bine roditoare, cetăţui, biserici, schituri şi mînăstiri vechi, frumoase şi de un însemnat interes istoric, sate şi tîrguşoare bogate în poziţii pitoreşti, localuri de petrecere sau industriale, se ţin lanţ, de jurînprejurul Iaşului, pe dealurile şi văile mărginaşe ce încunjur oraşul ca un cerc viu, concurînd toate la înfrumuseţarea netăgăduită a localităţei. In timpul verei, şi mai ales în zilele de odihnă sau sărbători, ieşenii es adesea din obicinuitele lor locuinţe sau dela ocupaţiile lor, spre a petrece şi răsufla aerul curat de ţară prin imprejurimi, or a asculta slujba Dumnezeiască în locaşurile de închinăciune, mai ales la hramuri, la cari de obicei se întrunesc în mare număr credincioşii ; iar după sfîrşitul slujbei, încep petrecerile pe iarbă verde, cari de multe ori durează pînă adoua zi dimineaţa.

Mînăstirile şi bisericile istorice *Frumoasa*, *Socola*, *Cetăţuia*, *Hlincea*, *Galata*, *Copoul* şi *Aroneanu*, stau aşezate în deosebite puncte în jur, la mică distanţă de oraş, iar ceva mai încolo sunt altele, ca *Bîrnova*, *Schitul lui Tăriţă*, biserica din *Dealul lui Păun*, apoi *Hadîmbul*, *Dobrovăţul* etc., ca nişte marturi de bună-credinţă a vieţei vremurilor trecute, cari ne-ar putea spune multe lucruri ce au văzut petrecînduse în ţarina şi apropierea Iaşului, sau sub zidurile lor chiar, dacă păreţii singuri ce au mai rămas din vechime nu ar fi muţi şi nemişcători, sau dacă gherghirurile or tainiţele lor, în cari odinioară se păstrau lucruri sfinte şi scumpe, nu ar fi fost pradate şi jăcuite de nenumărate ori, de toate potopurile vrăjmaşe ce au trecut fără cruţare, aşa de des peste aceste locuri.

Alte biserici şi schituri, ceva mai departe şi mai puţin însemnate, deşi construite în timpuri mai nouă, totuş nu sînt lipsite şi ele de un oarecare interes, fie pentru istoria renaşterei romînismului, fie pentru cea a păstrărei simţului sau credinţei noastre religioase.

Tîrguşoarele aşezate la marginea oraşului, ca *Trei-Fintîni*, *Buciumul*, *Nicolina*, *Galata*, *Păcurariul*, *Copoul*, împreună cu *podgoriile* şi *livezile* nenumarate ce se ţin lanţ în jurul tîrgului, contribuesc la prosperitatea comună şi înlesnesc mult viaţa socială, comunicaţia şi tranzacţiile negustoreşti dintre tîrgoveţi şi ţarani.

Fiecare localitate sau aşezămînt îşi are istoricul seu special ; mînăstirile şi bisericile însă interesează mai mult în primul loc, şi despre ele voi da cîteva scurte însemnări mai cu precădere, fără însă ca să pot cita aici tot ce se cunoaşte, tot ce interesează şi tot ce merită a fi cunoscut despre ele, căci, fiecare din aceste monumente istorice poate să'şi aibă o monografie specială a sa, de-o întindere respectabilă.

*

Mînăstirea Frumoasa.

Toţi cei ce în veacurile precedente veneau spre capitala Moldovei, dinspre drumul Ţarigradului, după ce treceau printre păduri înlănţuite şi peste dealuri care de care mai hîrtopoase, popăseau mai întîi pe povîrnişul Bordei, la ratuşul *Şantei*, de'şi

mai odihneau caii, şi oamenii, ce de multe ori erau întrebuinţaţi să rîdice cu umerii şi braţele lor roatele din glodării, omaturi sau grunzuri, şi'şi mai dregeau şelele, caele sau hlubele trăsurilor sdruncinate de nenumărate hopuri; apoi, mai înviorați puţin şi mai curăţiţi la faţă şi strae, înaintau mai în voe pe colina uşoară ce dădea în Tîrguşorul Nicolinei, care era aşezat pe poalele dealului Galata. De aici pînă în Capitală mai erau cîteva sute de stînjeni de mers; dar între Tîrguşor şi Iaşi prin rare locuri erau aşezate cîteva case, pe şesul drept, ce era veşnic expus la revărsarea apelor Bahluiului şi a pîrăelor ce ţîşneau din dealurile încunjurătoare. Numai locul pe care era aşezată o veche bisericuţă, de lemn, numită din vremuri necunoscute *Biserica Galatei-de-Jos*, era un tapşan mai nalt cu vr'un stînjen şi patrucinci palme, şi ferit oricînd de înecăciune, aşa că, în vremuri ploioase biserica aceasta şi cu cîteva căsuţe ce erau aşezate în juru'i la acelaş nivel, rămîneau ca un ostrov în mijlocul mlaştinelor încunjurătoare, formate de Bahlui şi de pîrăiele afluente.

Un Hatman, ce-i zicea Isac Balica, moş lui Miron Bărnovski-Vodă, (*Uricariul*, XIV, 101), fost Mare-Dvornic al Domniei între 1579 şi 1585, şi care apoi peri la 1612, găsi cuviincios să refacă bisericuţa Galatei-de-Jos, din lemn în zid de piatră, şi aceasta cu cîţiva ani înainte de a'şi da sufletul. *Ion Canta* cronicarul, (*Letopiseţi*, III, 165), zice că fu o bisericuţă mică de piatră, un fel de paraclis, pe care îl făcu Balica. Din alte isvoare se crede că acesta făcuse o biserică în toată forma, şi chiar cu case de locuit în ogradă. Pe la 1642 era ctitor la acea biserică un Ion Balica, poate fiu al precedentului. (*Famil. Boer.*, *Lecca*).

Din cronici vedem ca la 12 Fevruar 1618 Gavril Movilă-Vodă o ridică la rangul de mînăstire, închinînd-o Mînăstirei greceşti Sinai. Deci nu putu fi nici paraclis, nici bisericuţă, ci un locaş dumnezeesc de o formă destul de încăpătoare, ca să poată fi destinată ca mînăstire.

Dacă aici veneau să facă un popas toţi călătorii dinspre Ţarigrad sau Galaţi, pînă a nu descăleca în Iaşi, dar mai ales Domnitorii noi ai Moldovei, cari sosiau după învestitură, cu rădvanele şi suitele lor, spre a ocupa scaunul ieşan, simţiau absoluta trebuinţă de a se opri aici, în această Mînăstire, spre a-şi retocmi echipagele şi a'şi reorganiza suitaşii, cum şi a face cunoştinţă cu multe feţe de dregători, boieri şi oameni de samă ai Iaşului, după care, anunţînd populaţia Capitalei de sosirea noului Stăpînitor, să poată intra în tîrg cu tot alaiul şi zaietetul Domnesc cuvenit.

In anii 1727 pînă la 1733, biserica lui Balica, care începuse a se cam nărui, fu rezidită „din temelie“, de către Grigore Ghica-Vodă, care-i adăugi şi nişte Curţi spaţioase pentru Domn şi pentru Doamnă, şi o grădină de toată frumuseţa, spre a sluji ca local de petrecere întregei familii Domneşti, mai ales în cursul verei. De atunci se pare că biserica aceasta fu mai mult cunoscută oamenilor sub numele de *Frumoasa*.

La 1738 acelaş Domn hotăreşte cum are să se administreze bisericuţa(?) făcută de Isac Balica Hatman. (*Mscrs.* 237, Acad. Rom.).

Tot acel Domnitor a pus să se facă între mînăstirea Frumoasa şi dealurile Cetăţuia şi Manta-Roşă, *un iaz mare*, hrănit de pîrăul Nicolina, pe care se primblau Vodă şi curtenii cu bărcile, făcînd chef mare, cu tarafuri de lăutari şi meterhanele. Din acest iaz n'a mai rămas astăzi decît urme din vălul de pămînt ce'i servea de zagaz.

La 1753 iarăş s'a restaurat biserica de Matei Ghica-Vodă, durînd astfel pînă la anul 1836, cînd s'a rezidit din temelie de către fostul ei Egumen *Ioasaf Voinescu*, Arhimandrit, zis şi *Moldovanul*.

Pe păreţii interni ai bisericei se găsesc zugrăviţi ctitorul Ioasaf Voinescu, cu inscripţia de mai la vale, şi Domnitorii: *Ioan Grigorie Ghica* cu Doamna lui *Zoiţa*, fii lor *Scarlat*, *Matei* şi *Ruxadra*; *Grigorie Voevod* sin Gheorghe Ghica, cu *Maria* Doamna; *Matei Voevod* sin Grigorie Ghica cu *Smaranda* Doamna şi *Grigorie Ghica Voevod* cu *Smaranda* Doamna. Nici o inscripţie specială însă nu există lîngă portretele Domnilor.

Atît pe frontul bisericei, cît şi pe al clopotniţei, care formează o clădire aparte de corpul bisericei, se găsesc inscripţii.

Acea de lîngă portretul ctitorului sună astfel:

„Nu nouă Doamne, nu nouă, ci numelui Teu celui Sfînt s'a zidit din temelie această Sf. biserică, de smeritul şi păcătosul robul Teu Arhimandritul Ioasaf Voinescu, şi s'au înfrumuseţat în lăuntru şi afară precum se vede astăzi, şi din nou s'au înzestrat cu toate argintăriile şi vestmintele şi alte odoare, pe care păzeşte-o Tu Doamne şi o întăreşte în veci neclătită. Iar către bunii şi drept slăvitorii Hristiani, care vor avea dragoste a ceti pe aceste slove, cu umilinţă vă rog, să ertaţi orice greşală veţi afla şi se ziceţi cuvîntul: „Milostiv fii Doamne păcătosului acestuia“ ca şi voi aseminea să aflaţi milă înaintea Domnului.

S'a început zidirea bisericei la anul 1836 şi s'a sfîrşit la anul 1841, Octomvre 30.“

Inscripţia de pe frontispiciul bisericei Frumoasa cuprinde:

„Această Sf-tă şi Dumnezeiască biserică, s'a zidit din temelie precum se vede de Prea Cuviosul Arhimandrit şi Cavaler Chir Ioasaf Anastasă ce'i zic Voinescu, cu toată

cheltueala sa, întru cinstea mai marilor Voivozi Mihail şi Gavriil şi întru cinstea Prea curatei Adormirei Maicii Domnului, spre vecinica pomenire. Rog pe cei din urmă ocîrmuitori, ca se facă pomenire la zilele acestor Praznice şi pentru cel ce a zidit acest Sft. Locaş. S'a început zidirea la 1836 şi s'a sfîrşit la 1839."

Inscripţia de pe frontonul clopotniţei:

„La anul 1819 s'a început zidirea acestei clopotniţe de mine, smeritul Arhimandritul Ioasaf Moldovan, proistosul Mînăstirei Frumoasa, şi din rele întîmplări s'a sfirşit de tencuit şi zugrăvit la anul 1833."

Inainte de secularisare, Mînăstirea Frumoasa era una din cele mai bogate, avînd după cum se zice 16 moşii în Moldova, Basarabia şi Bucovina. Sunt în altar mai multe obiecte sfinte cu inscripţii diferite, fără interes istoric. Un *Epitaf* rar, unic poate în Romînia, ca lucru şi bogăţia aurului şi argintului cu care este cusut, atrage admiraţia tuturor.

Biserica Frumoasa şi Curţile ce sînt zidite în interiorul ei, sunt îngrădite cu un zid larg prevăzut cu metereze. Aicea ş'au avut reşedinţă de vară cei mai mulţi Domnitori ai Moldovei, şi mai ales în timpul din urmă Mihail Sturza şi Grigore Ghica.

Familia lui Mihail-Sturza îşi are un cavou în această mînăstire.

După secularizare guvernul a prefăcut curţile Domneşti mai întâi *în cazarmă*, pentru diferite regimente de cavalerie, tren etc.; în urmă s'a instalat acolo un spital militar pentru bolnavii de ochi.

Grădina s'a nimicit cu totul de cînd comandele militare au luat-o în primire.

Biserica Frumoasa este astăzi parohie, avînd filială Biserica St.-Vasile din Tîrguşorul-Nicolinei.

Dintre moşiile ce a posedat Mînăstirea se mai ştiu astăzi: Podolenii, Cozmeştii, Mosca şi Ghermăneştii, (*Foaia Sătească*, 3 şi 4/1850); Golăeştii şi Mogoşeştii din Judeţul Iaşi, (*Progresul*, 41/1864); Ulmii (Iaşi) Pîntişenii (Tutova), parte din Şiviţa (Covurlui), Ciocanii, venitul locului Iarmarocului cel mare de lîngă Frumoasa, (*Uricariul*, VI, 105 şi XV, 346), Medeanul Sfintei Vineri şi peste 30 de case, dugheni şi locuri diferite cu bezmăne, în uliţele Sf. Vineri. Pomer, Podul-Vechiu, Tîrgul-de-jos, St. Lazar, St. Neculai, etc. (*Bulet. Oficial al Moldovei*, 46/1841 şi *Anal. Parl. Rom.*, IX, 206, 704 şi X, 566/7). Alte venituri afierosite acestei Mînăstiri se mai găsesc în Condica lui Ghica. (*Lefurile Boer. Rom.*, de Răşcanu, 69).

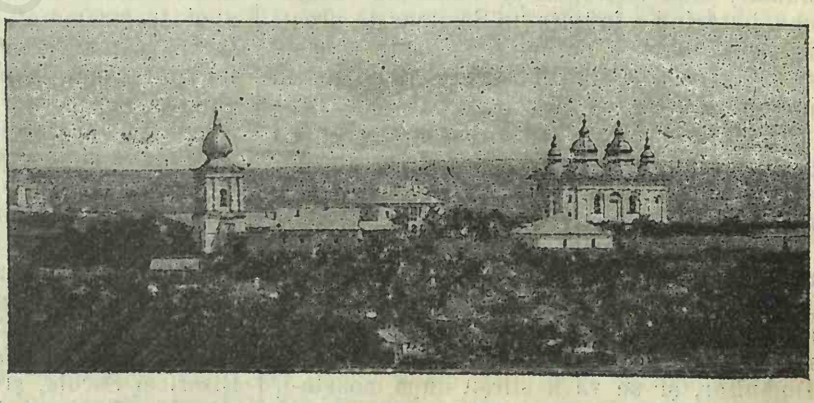
O descriere specială a Curţilor de la Frumoasa făcută de Abatele Boscovich, am reprodus-o în Cartea IX precedentă, (p. 406).

Interesantă e şi o inscripţie în greceşte, ce se află într'o parte a bisericei, pe mormîntul Domniţei Ruxanda, fiica lui Grigore Ghica-Vodă, îngropată acolo la 1780, inscripţie în limba omerică şi în versuri, cari, după traducerea profesorului N. G. Dossios, (*Studii Greco-Române*, 60), sună astfel:

— „Pe cine din cei de demult ascunzi în interiorul tău, spune morminte!
— Nici de cum pe unul din cei de mult, ci remăşiţele pământeşti ale unui nobil pămîntean.
— Cel puţin spune-mi numele său, neamul ascuns şi viaţa.
— Acesta este *neamul slăvit* al *Ghiculeştilor*,
Cu o viaţă glorioasă (însă) şi cu multă suferinţă:
Cât priveşte de înţelepciune a avut o mare faimă
Respectata *Doamna Roxandra*, a căruia trup mult necăjit zace aci;
Iară sufletul ei planează în locaşurile fericiţilor.
Deşi o *Ruxandro*, te-a răpit moartea cea crudă
Şi te-a doborît, vai, *schirosul*, care roade mădulările corpului,
Pe tine cea din neam renumit şi cu viaţă aleasă,
Insă în împărăţia cerului, unde de curînd ai sosit,
Te au primit cu bucurie locaşurile cele plăcute ale lui Dumnezeu
Şi cu bucurie te-ai dus, căci vei primi resplata ostenelelor tale". (1780).

Placa sepulcrală e împodobită cu diferite ornamente gliptice (*soarele şi luna*, care nu lipsesc mai la toate mormintele vechi, adică *ziua şi noaptea*, sau *viaţa şi moartea*, cu alte cuvinte *eternitatea*), precum şi emblemele Domnitorilor Moldovei.

Printre multe alte fapte petrecute la Frumoasa, povestite în diferite cronici vechi, citâm unul mai apropiat, pe care Man. Drăghici ni'l descrie astfel: Purcezînd din Focşani (Ioniţă Sturza-Vodă), au venit in Tecuci, şi de acolo în Bîrlad, apoi în Vaslui şi de acolo în Tatomireşti,—iar din Tatomireşti în Frumoasa, unde s'au întîlnit Domnul cu toţi boerii aflători în Iaşi şi cu Doamna Catrina, întovărăşită de multe

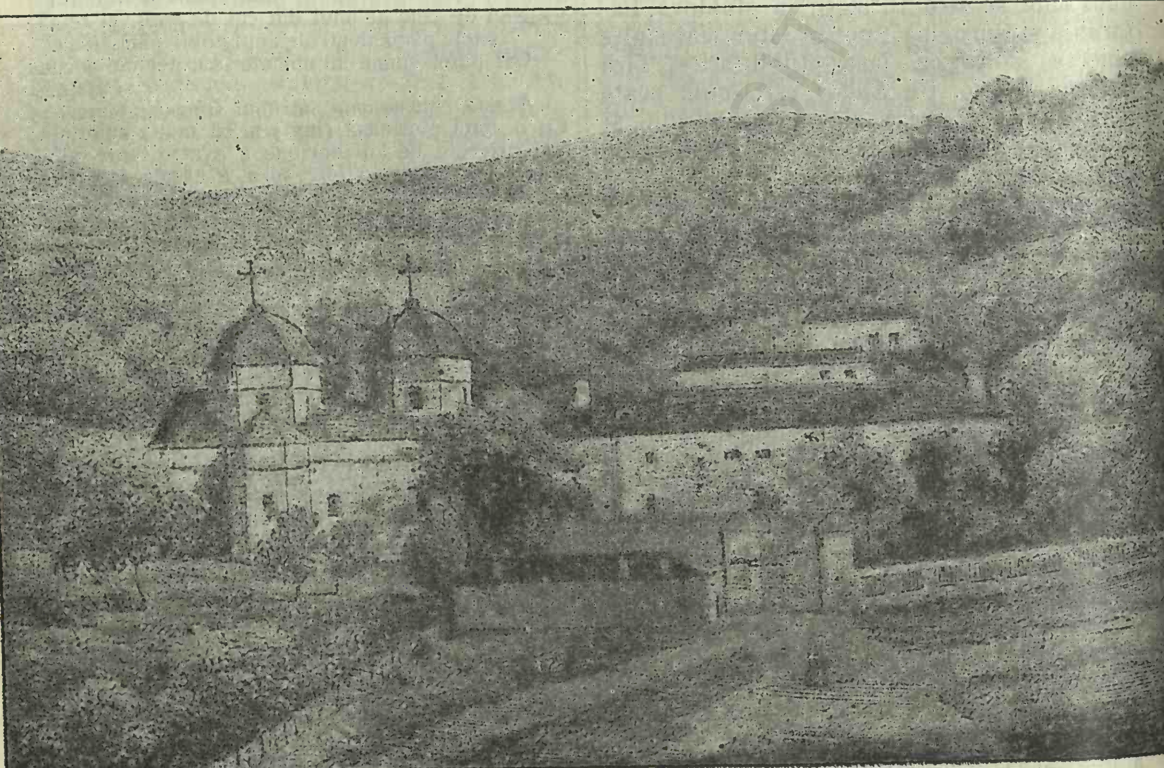
477. Mînăstirea Frumoasa, văzută de pe dealul Cetăţuiei.

cucoane. Deci au mers *după obiceiu* mai întăi la biserică, unde l'au primit Episcopul de Roman şi acel de Huş, ce ţine locul Mitropolitului, şi din biserică în casele Egumeneşti; aici s'au făcut *sărutări de mînă* cu *ţeremonia cafelei,* iar după multă vorbă s'au pus masa, la care au şezut familia Domnească, cu toţi boerii şi cucoanele ce s'au găsit acolo, zăbăvinduse la masă cu meterhaneaua şi lăutari, pînă sara, şi cu toţii dinpreună au întrat (apoi) in Iaşi cu masalale, întovărăşind familia Domnitoare boerii pînă la Curte, şi deacolo s'au dus fieştecare la casele lor. (*Istoria Moldovei,* II, 163).

Mînăstirea Socola.

Se zice că această mînăstire, situată la miazăziua Iaşului, ar fi fundată de soţia sau de o fiică a lui Alexandru Lăpuşneanu, Ruxanda sau Sultana, făcînduse confuzie de mai mulţi cronicari între aceste două nume. Pe pāreţii interiori ai bisericei se află zugrăvite trei chipuri, cari se pretind a fi al lui Alexandru Lăpuşneanu-Vodă, al Ruxandei şi al Sultanei, dar zugrăveala fiind făcută în anul 1827, nu e nici o siguranţă asupra adevaratelor figuri ce reprezintă asemenea portrete.

Pînă la anul 1803, Socola a fost Mînăs-

478. Mînăstirea Socola, cum era pe la 1845.

tire de maice, care erau vr'o cincizeci la număr, cînd Mitropolitul Veniamin Costache, hotărînd a înfiinţa un Seminar de preoţi în acest local, a poroncit cu toate maicele să se strămute la mînăstirea Agapia, din judeţul Neamţ, ca mai potrivită pentru aşezarea unor femei ce se devotau cultului şi privaţiunilor, Socola fiind prea apropiată de Iaşi, şi ca atare mai în contact zilnic cu diferite ispite.

Există la biserică o copie de pe un pomelnic, în care se vede trecut între vii pe Alexandru Lăpuşneanu-Vodă, ceea ce ar da a se înţelege că Mînăstirea s'a clădit, sau numai început a se clădi, de însuş acest Domnitor, şi se va fi sfîrşit după moarte-i, de Doamna sau de fiica lui.

Dela 1804 şi pînă la 1886 a fost aşezat în Socola *Seminarul Veniamin Costache*, care apoi fu strămutat în centrul Iaşului, în palatul restaurat şi considerabil adăugit al fostului Domn Mihail Sturza. Deatunci vechea mînăstire a rămas ca simplă biserică comunală, iar casele şi chiliile din jurul ei fură date pentru Şcoala de Meserii a Comunei Bucium.

Guvernul şi Epitropia Sf. Spiridon hotărînd a clădi un *Ospiciu pentru alienaţi,* in locul acelui din mînăstirea Golia, şi care să fie încăpător pentru bolnavii din toată Moldova, cari pînă atunci erau aşezaţi în diferite ospicii, s'a ales locul din jurul Bisericei Socola, şi s'a clădit pe el un număr de case mari, în formă de pavillioane,

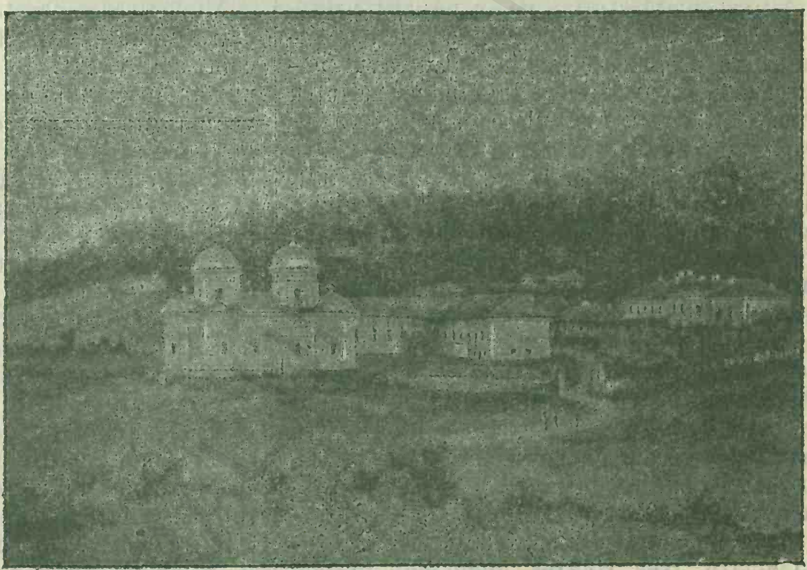
in cari s'a instalat bolnavii, pentru cari au fost destinate. (Vezi îndărăt pag. 439). Puţin a lipsit însă ca biserica veche să nu fie rasă şi ea de pe faţa pămîntului, odată cu celelalte clădiri egumeneşti şi călugăreşti.

Forma arhitecturală a Bisericei Socola este interesantă, deşi nu aparţine nici unui stil precis.

Hramul acestei biserici este *Schimbarea la Faţă*. Dar vizitarea ei actualmente este aproape oprită pentru poporănii din afara ospiciului, unde e încinsă cu deosebită pază.

Moşiile ce au aparţinut Mînăstirei acesteea sunt: Incunjurătoarea M-rei Socola, Schitul-Ducăi şi Schitul Rafaila (Vaslui), Balciu (Iaşi), nişte case din Păcurari, etc.

In biserica aceasta s'a observat, începînd din Fevruar 1855, că din ochii icoanei *Impărăteşti a Maicei Domnului*, din catapeteasmă, au început a curge nişte picături de apă în forma lacrămilor; mai întăi ele se iviau în dimensiune mică, în jurul pupilelor; după aceea treptat se măriau, şi apoi curgiau în jos, pe locul obicinuit al lacrimilor, uneori în distanţă ca de o palmă, şi apoi se uscau; alteori formau două şiroaie mai mult sau mai puţin late, se scurgeau pînă la capătul icoanei şi iar se uscau, lăsînd însă urme şi după uscare. Aceasta se repeta la două-trei sau patru zile. Precum multă lume nu putea crede că asemenea picături de lacrămi ar putea curge în chip natural, guvernul rîndui o cercetare serioasă, care, după un *comunicat*, publicat în foaia politică de atunci *Zimbrul* (An. III, No. 35), a constatat că, pe cînd toate celelalte icoane din biserică sunt uscate, din acea sus-zisă izvorea apă, care curgea numai din ochi, iar celelalte părţi erau uscate, şi că picăturile acele aveau o mare asemănare cu lacrămile, etc.

479. Mînăstirea Socola şi Seminarul Veniamin, pe la 1880.

Nu pot spune ce s'a făcut cu asemenea icoană mai tîrziu. Dar aşa ceva s'au mai pomenit, în diferite răstimpuri, şi la alte biserici din Iaşi şi aiurea, fără să poată căpăta imediat esplicaţia cuvenită.

*

Mînăstirea Galata.

Pe culmea dealului ce face faţă Iaşului înspre apus, se află vechea mînăstire numită Galata, în comuna şi tîrguşorul purtînd acelaş nume. Biserica cu hramul *Inălţarea Domnului* (*Ispas*), este încunjurată de un zid larg, cu metereze, avînd la poartă o clopotniţă înaltă, caşi mînăstirea Cetăţuia. In interiorul zidului se găseşte şi azi un mic palat, prefăcut în ultimele vremuri, ce servise odinioară atît de locuinţă călugărilor mînăstirei, cît şi unor Mitropoliţi, înalţi prelaţi, şi chiar Domnitorilor Moldovei.

Multe fapte istorice s'au petrecut în aceastǎ sfîntă mînăstire; atît *Letopiseţile Moldovei*, *Colecţia Hurmuzachi*, cît şi multe alte documente şi scrieri vechi, pomenesc de sute de ori numele Mînăstirei Galata.

Un document mai ales, publicat în *Uricariul* (VII, 121), dela Ioan Radul-Vodă, din 1617, ne vorbeşte de păsurile prin cari au trecut această mînăstire pela începutul veacului al 17-lea, şi, conţinînd amănunţimi ce interesează din multe puncte de vedere, îl reproduc aici întreg:

„Intru numele Tatălui, al Fiului şi al Sf. Duh, Troiţă Sfîntă, una de o fiinţă şi nedespărţită. Iată, eu, şerbul stăpînului meu, Domnului Dumnezeu şi mîntuitorului nostru Isus Hristos şi închinătorii Troiţei, Ioan Radul Voevod, stăpîn pămîntului Moldovei; adecă, Domniea mea, dintru a noastră bunăvoire, cu curată şi luminată inimă, dintru tot sufletul nostru, şi cu ajutorul lui Dumnezeu, cu blagoslovenia sfinţilor a patru părinţi a Moldovei, chir Teofan Mitropolitul Sucevei, şi Atanasie Episcop de Roman, şi Ifrim Episcop de Rădăuţi, şi Mitrofan Episcopul de Huşi, şi cu adevărat şi drept statul Domniei mele, văzînd şi căutînd pentru rîndul Sf. Mînăstiri ce se numeşte Galata, unde este hramul Sf. Inălţări, care este nouă zidire şi facere de reposatul Petru Voevod, cum au căzut întru mare

slăbiciune şi la risipă din toate una, căci ce au fost făcute din nou zidiri împrejurul acestei Sf. Mînăstiri, trapezări şi kilii şi altele, s'au răsipit şi au căzut; alta, şi veşmintele şi argintăriile ce au avut danie dela răposatul Petru-Voevod, la această Sf. Mînăstire, unde este îngropată şi Doamna acestui Domn Mariea, toate au perit, în cît numai s'au aflat o tipsie de argint; şi singură Mariea Doamna, fata lui Petru Voevod, au mărturisit cu gura sa înaintea noastră, şi înaintea a tot sfatului nostru, cîtă somă de veşminte şi de argintării, au avut biserica aceasta, şi alte multe sate au avut, şi mori, şi heleştee, şi prisăci cu stupi, şi s'au prăpădit, şi din tot venitul ce au avut Sf. Mînăstire din toate au scăzut, din necăutarea şi nechivernisala călugărilor ce s'au adunat din toată lumea acolo, iar nu din niscare-va prăzi sau limbi străine ce au năvălit preste acest pămînt. Căci călugării ce au fost şezători la această Mînăstire n'au avut păsare, şi n'au avut frica lui Dumnezeu întru inima lor, ce au fost nişte oameni fără de frică, şi n'au căutat ce să cădea să rîdice din venitul Mînăstirei, ce tot au cheltuit, şi au prăpădit şi au răsipit fără de nici o măsură. Deci, Domniea mea văzînd şi căutînd slăbăciunea şi săraciea Sf. Mînăstiri, Domniea mea am luat din mînele acelor călugări ce au fost petrecători la această Sf. Mînăstire şi am închinat'o, însă cu voia de mai sus scrisei Doamna Mariea, fata răposatului Petru Voevod, cu tot ce au avut Sf. Mînăstire, cu satele, cu heleşteile, cu mori, cu prisăci, cu stupi, cu şerbi ţigani, unde este slăvită întru toate din toată lumea Cetatea Ierusalimului, unde este Mormîntul Domnului Dumnezeu şi Mîntuitorului nostru Isus Hristos, unde este hramul Invierei lui Hristos, unde este stătătoriu şi purtătoriu de grijă, kir Teofan, slăvitul şi marile Patriarh a Ierusalimului. Pentru aceasta rugătorii noştri călugări ce vor fi petrecători la această Sf. Mînăstire de aici înainte, să caute de venitul Mînăstirei ce vine întru un an din toate satele, şi din vii, şi din stupi, şi ca să aibă a pomeni şi a face şi pominani ctitorilor, care au miluit Sf. Mînăstire, şi venitul ce ar remînea dela aceste pominanii pe an, banii rămăşiţă, să se ştie cîţi sunt, şi să se scrie de părintele nostru, cinstit Mitropolitului ţărei, şi să pue şi pecetea sfinţiei sale pe bani, şi să'i trimită de mai sus-scris Patriarhului Ierusalimului, să'i dee în mînele marelui şi lăudat Patriarh, şi pentru aceasta marele Patriarh al Ierusalimului, dinpreună cu toţi părinţii, preoţii şi rugătorii călugări cari vor locui S-ta Cetatea Ierusalimului, să aibă a ruga neîncetat pe Domnul Dumnezeu, ziua şi noaptea, cu denii şi paraclise pentru ertarea păcatelor răposatului Petru-Voevod şi neamul Domniei-Sale, şi pentru Domnia mea şi Doamna noastră, şi de Dumnezeu dăruiţii fii, şi ca să se scrie în sfîntul mare pomelnic, şi să ne facă nouă pomenire mare din an în an, în ziua St. slăvit prooroc Ilie, pînă cînd va sta acel Sf. locaş. 1617 (7125) Marti 25."

*

Văzută din Iaşi, Galata are aspectul unei mici cetăţi. După cît se ştie, biserica a fost zidită în anul 1584, de Petru Şchiopul-Vodă, Domnul Moldovei, care se şi află înmormîntat acolo, împreună cu alţi membri din familia sa. Inainte de clădirea ei pe locul actual, fusese zidită încă din 1578, o altă biserică, tot de Petru Şchiopul, mai pe vale; pămîntul alunecînd spre şesul Bahluiului, acea biserică se dărîmă curind, şi atunci Petru-Vodă hotărî reclădirea ei pe vîrful dealului.

Mînăstirea aceasta a fost închinată de către Radul-Vodă Sfîntului-Mormînt, după cum am văzut, în 1616. Ea poseda un număr însemnat de moşii şi ecarete, provenind din diferite donaţii ale Domnitorilor ţărei şi ale altor cuvioşi creştini, cari însă s'au luat de stat, cu prilejul secularizărei, iar sfîntul locaş a rămas aproape părăsit deatunci, şi fără nici o îngrijire serioasă din partea statului. Un paraclis aflat în casele egumeneşti, zidit pe timpul şi de către călugării greci, are hramul *Sf. Apostol Iacob, fratele Domnului* (după Iosif), în ziua de 23 Octombre.

Despre o serbare urmată la M-rea Galata, dă samă Paul de Allepo, în scrierea sa de care am mai vorbit, arătînd fastul cu care Vasile Lupu-Vodă asista la slujbele religioase, ce se ţineau în anumite zile, la diferite biserici ori mînăstiri din Iaşi.

„Sîmbătă după vecernie, zice Diaconul Paul, Beiul trimese pe Sluger, ca să întrebe de sănătatea Patriarhului, şi să-i spue că doreşte să meargă la Mînăstirea Galata, spre a asculta liturghia acolo, în ziua următoare.

Pentru provisiile sale de post, Slugerul îi aduse pe spinarea soldaţilor o balercă cu unt-de-lemn, una cu limonadă, un sac de orez, unul de arpacaş, unul de linte, unul de fasole, unul de bob, unul de meiu, etc.

La sfîrşitul serviciului de dimineaţă, Duminecă, Slugerul veni din nou în careta Domnească, îmbrăcată în roş, cu galoane de argint, trasă de şese cai castanii, şi merserăm în ea, învestiţi cu odăjdiile noastre, la sus zisa mînăstire. La intrarea noastră în biserică găsirăm acolo pe toţi capii mînăstirii; obiceiul lor era de a servi in corpore, de cîte ori Beiul asista la liturghie. Cînd încetară clopotele de a suna, intră Beiul însoţit de Doamna şi de fiul lor Ştefan.

Liturghia fu celebrată cu multă solemnitate. Cîntarea fu frumoasă. Observăi că în

480. Vederea generală a Mînăstirei Galata.

partea dreaptă a corului, rugăciunile se cîntau în greceşte şi în acelaşi timp în partea stîngă în romîneşte. După liturghie Beiul se retrase cu Patriarhul într'un apartament, unde convorbiră pînă ce s'a pus masa. Banchetul fu luxos şi de o aşa abundenţă, în cît vinul şi mîncările ar fi ajuns să sature o mie de oameni, ceia ce se întîmplă la toate mesele, urmate după o asistare publică a Beiului la o liturghie. După vecernie Beiul plecă în trăsura sa, pe cînd clopotele sunau fără a înceta, pînă ce se perdu din vedere. Aceasta fu pentru noi o zi adevărat memorabilă. Cu plăcere amintesc ca să adaug la splendoarea ceremoniilor şi desfătătoarea *cîntare a copiilor de casă* ai Beiului, cari se întreceau unul pe altul ca să desfăteze auzul ascultătorilor."

Casele vechi Domneşti şi egumeneşti s'au dărîmat înainte de sfîrşitul veacului al 18-lea. Constantin Ipsilante-Vodă, începînd din 1799, repară radical mînăstirea Galata şi toate casele dintre zidurile sale, şi pentru a scurta drumul dintre Iaşi şi mînăstire, făcu şi un pod de lemn peste Bahlui, care rămase pînă în zilele noastre, numinduse podul, şi apoi uliţa „lui Ipsilante". Palatul reclădit în Galata servea de petrecere lui Vodă şi boerilor sei în cursul verilor, pînă la 1806, cînd intrară ruşii în ţară. La 1814 au ars atît palatul cît şi alte clădiri alăturate, remînînd din ele numai cîteva ziduri afumate. Tocmai la 1847, Ruxanda, sora lui Mihail Sturza-Vodă, care fiind bolnavă avea nevoie de aer curat, reclădi palatul din Galata, şi se aşeză acolo, petrecînd pînă ce muri. (*Uricariul*, XVII, 101).

Multe moşii şi venituri a avut în vremuri şi această mînăstire, din cari mai putem cita: Folfăeştii, între Tomeşti şi Cristeşti, Hadîmbul, Belceştii, Mironeasa, Miroslava, Budeştii, Mînjeştii, Petreştii, Voroneştii (Iaşi), Dimitreştii şi parte din Bodeşti (Vaslui), Prisaca sau Bohotin, şi parte din Tătăreni (Fălciu), Sagna (Roman), Rivita (Covurlui), Buceştii sau Volceştii (Botoşeni), satul Belceştii din jud. Hîrlăului, diferite locuri şi case, etc. Venitul mînăstirei pe vremea lui Gr. Ghika se vede la *Râşcanu*, *Lefurile Boerilor*.

Documente de ale mînăstirei sunt în Biblioteca Academiei Române şi Arhiva Statului din Bucureşti, şi multe note interesante despre dînsa se mai găsesc în *Letopiseţe*, *Albina Românească* (1844), *Buciumul Rom.* I, *Uricariul*, dif. ani, *Analele Par'. Rom.*, IX, etc.

Astăzi acest sfînt locaş este o simplă biserică comunală, deservită de un preot, care mai are în sarcina sa vr'o trei alte biserici, aşa că abia la patru sărbători odată se slujeşte aici. In curţi şi casele egumeneşti s'a înfiinţat de stat un arest militar al Corpului de armată local.

Alăturea cu mînăstirea se află un Ospiciu de Infirmi, administrat de către Epitropia St. Spiridon.

Pe la începutul veacului trecut toţi ieşenii îşi făceau primblările şi petreceau adesea prin înprejurimile Galatei, asistînd în număr foarte mare mai ales la hram; dar după înfiinţarea grădinei Copou, sub Mihail Sturza-Vodă, Galata cît şi grădinile şi localurile de petrecere de prinprejur, ca *Valea-Adîncă*, *Perjoaia*, *Oaia-de-Aur* şi altele, se părăsiră de ieşeni aproape cu totul.

*

Mînăstirea Aron-Vodă.

Pe culmea unui platou rîdicat la răsăritul şi miază-noaptea Iaşului, se află aşezată o biserică frumoasă, cunoscută de toţi sub numele de *Aroneanu*, zidită în 1594, de către Emanoil Aron-Vodă supranumit *cel Rău*, Domnul Moldovei. (Vezi îndărăt, pag. 103/4). Se crede însă, că şi pe acest loc a existat şi mai înainte o altă biserică, făcută probabil de alţi Domnitori ai Moldovei, după cum rezultă dintr'un pomelnic ce s'a aflat în acea biserică, în care, pe lîngă Aron-Vodă şi Stanca Doamna sa, se

mai pomenea ca ctitori şi pe Domnii Bogdan-V., Iancu-V., Dachina-Doamna etc.

Ureche cronicariul ne spune că a „socotit Aron-Vodă, după atîtea răutăţi ce făcu, să se apuce să facă vr'un lucru bun, să nu-i fie cu osîndă de tot, şi s'au apucat în anul 7102 (1594), de au zidit Mînăstirea aceasta în ţarina Iaşilor, care se chiamă Aron-Vodă, pre numele Domnului ce au zidit, unde este hramul Sfete-Neculai“.

Biserica este în stilul acelora din Mînăstirile domneşti din veacul al 16-lea. Pe dinafară ea a fost ornată cu teracote smălţuite în formă de talere, de stele şi de rosete, de diferite coloare. Aceste ornamente în urmă au fost acoperite cu tencuială şi văruite; dar ştergînduse spoeala, ele iarăşi au ieşit la iveală.

In această Mînăstire nu s'a păstrat nimica antic, afară de zidiul bisericei. Nici macar inscripţie nu există, deşi se vede locul ei în biserică deasupra uşei. Un preot din Iaşi spune, că în copilăria sa era deasupra uşei o inscripţie aurită.

Mînăstirea aceasta a avut nenorocirea de a fi închinată la cea mai mizeră Kiriarchie din orient, la patriarchia de Antiochia. Inainte de secularizare, Patriarchia aceea dăduse în arendă Mînăstirea cu egumenia şi cu proprietăţile ei, unei femei de la Constantinopele, care ştiuse a dobîndi această favoare dela diplomaţia Constantinopolitană. (*Melchisedec*, Notiţe Ist. şi Arh. 286/7).

Hramul bisericei aceşteea se serbătoreşte în ziua de *Sfîntul Neculai* (6 Decembre).

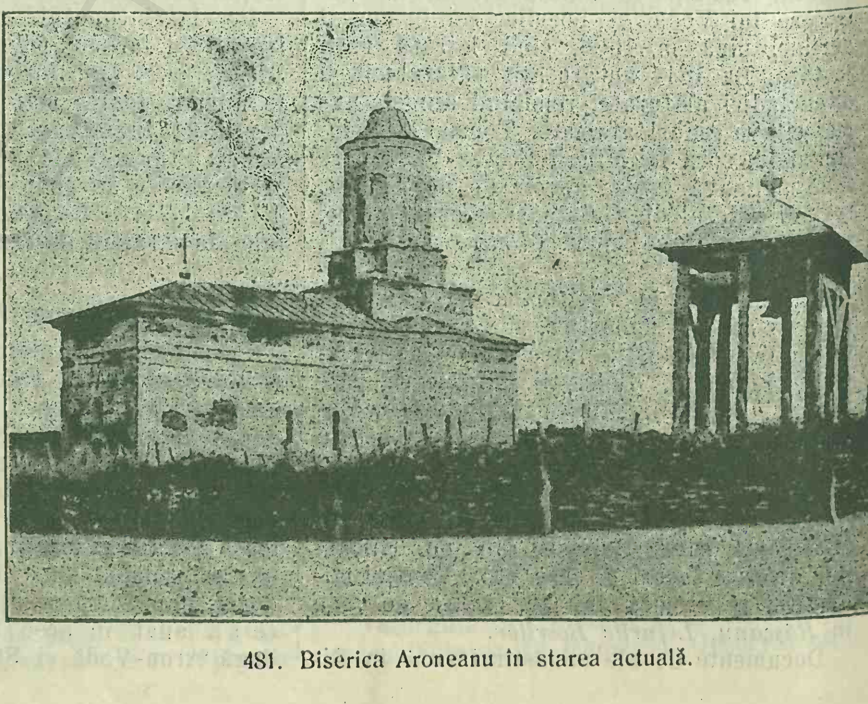
Nici case bisericeşti, nici alte locuinţi proprii nu sunt în vecinătatea bisericei, care e încunjurată actualminte cu un gard de nuele în stare foartă proastă.

Mai demult întregul platou al Aroneanului era acoperit de pădure, în mijlocul căreia se afla un sat; însă prin desele incursii ale Tatarilor şi Cazacilor, ce'şi aveau drumul pe aici, satul s'a distrus şi pădurea deasemenea, aşa că astăzi biserica stă aproape în islaz. Pe dealul Aroneanului se oploşeau mai totdeauna, în vechime, cetele de Tatari ce veneau să atace vechea capitală a Moldovei. Uneori aceştia erau chemaţi, şi ţinuţi acolo de înşişi Domnii Moldovei, spre a le servi de pază contra altor duşmani de cari se temeau, cum s'a întîmplat lui Mihail Racoviţă-Vodă, care, fiind atacat de unguri şi nemţi, sub comanda căpitanului Ferenz, a fost silit să recurgă la ajutorul tatarilor dela Aroneanu spre a'şi scăpa viaţa şi Domnia.

Nici cărţi, nici odoare sfinte, nici vre-o urmă veche nu se mai găseşte în acest sfînt locaş, a cărui formă arhitectonică arată totuş că a fost clădit cu o deosebită îngrijire şi pentru un însemnat scop.

Mînăstirea la care a fost închinată, Patriarhia din Antiochia, i-a supt toate veniturile pînă la secularizarea averilor mînăstireşti de către Statul Romîn, căci Aroneanu a avut moşiile sau parte în ele: Zania (Iaşi), Armăşoaia şi Armăşenii (Vaslui), Slobozia-Avereşti şi Jeruva sau Jirovul, (Neamţ), Aron-Vodă, din jurul locaşului, Rînzăştii, (Tutova), Stolnicenii (Jud. Iaşi din Basarabia), Pîrliţii (Soroca), Deiluţa (Kişinău), sau Deluţu (Caşin). (*Albina Romîn.*, 1848, 19 şi 61; *Bucium. Rom.*, I., *Uricariul*, VI).

Vorbind de această biserică şi d. N. Iorga în foaia sa *Floarea Darurilor*, zice că „Aron a vrut să facă o clădire care să nu samene cu celelalte, cu cea mai nouă ctitorie domnească, Galata lui Petru Şchiopul, dincolo de cealaltă margine sau „ţarină“ a Iaşului. A păstrat planul simplu, armonios şi practic al bisericilor lui Ştefan-cel-Mare,—crucea de zidărie purtînd deasupra naosului un singur turn supţiratec. Dar a pus un pridvor pe stîlpi, ca acelea obişnuite dincolo de Milcov, înnaintea clădirii. Insă, mai ales în împodobire, meşterii lui Aron-Vodă

481. Biserica Aroneanu în starea actuală.

au înnoit foarte mult față de trecut, dînd o altă îndrumare, originală și curioasă, care n'a fost urmată. Puțin supt coperiș aleargă mai multe dungi scoase înafară; după dînsele, mai în jos, vin firide, și ferestile sînt de aceiași măsură și în acelaşi rînd cu dînsele. Iar jos, deasupra pămîntului, alte firide mai înguste, cam aplecate, fac un ultim brîu zidului. Pentru a da frumuseță și varietate registrelor architectonice alcătuite astfel, cărămizi smălțuite verde sînt amestecate, de sus pînă jos, printre celelalte. In cel d'intăi brîu, ele sînt ca niște frunze de stejar. Apoi discuri și steluțe se amestecă, în longitudine și latitudine, după deosebite norme. Și astăzi, căzînd varul, cele mai multe se văd înflorind păreții largi".

Citeva mici reparații s'au făcut din cînd in cînd acestui locaș, cari au contribuit mai mult a'i astupa podoabele sale architectonice. Probabil cu prilejul unor asemenea reparații s'au înlăturat, astupat sau nimicit și piatra cu inscripția ce trebuia să existe și la această biserică, ca la toate celelalte, din care am fi putut avea cunoștințe mai precize poate asupra fondatorilor sei. O reparație mai conștientă s'a făcut în 1907.

In biserică se slujește rare ori acum, fiind un singur preot și aici pentru mai multe sfinte locașuri din înprejurimi.

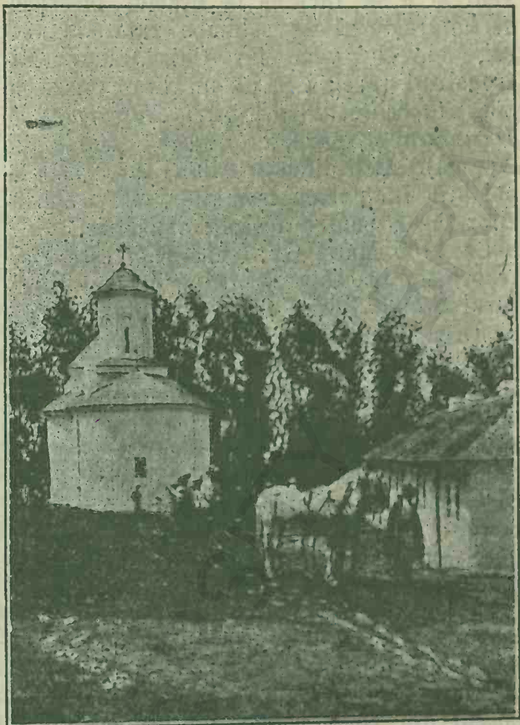
S'au luat mai multe vederi de pe acest monument, înafară de aceasta scoasă de mine, și s'au publicat anul trecut chiar in *Buletinul Comisiunei Monumentelor Istorice*, însoțite de mai multe descripții relative la arhitectura sa, unde cei ce-i interesază le pot găsi.

*

Schitul Săhăstriei, sau Schitul lui Tăriță.

De-jur-înprejurul Iașului, unde acum vedem sate, șesuri, vii sau livezi, cu douătrei sute de ani în urmă erau mai mult codri vechi, cu copaci cît polobocul, printre cari cu greu străbăteau localnicii și mai ales dușmanii; erau acești codri ca niște ziduri bine întărite, ce apărau vechea capitală a Moldovei în potriva nenumăratelor năvăliri ale barbarilor și dușmanilor țărei; iar cînd cu toată paza, acele năvăliri nu se puteau înlătura, fiind făcute fără de veste, sau cu puteri prea covîrșitoare, atunci bieții ieșeni căutau să'și scape viața și cîte o părticică din avutul lor, ascunzînduse în acei codri seculari, care și cum puteau, prin scorburi, văgăuni sau desișuri greu de străbătut.

Pe dealul Socolei, pe pisc aproape, mai cu samă, unde astăzi nu vedem de cît vii, livezi și case de toată mîna, cu drumuri și șosele bine întreținute, era acum vr'o două sute de ani în urmă tot codru bătrîn, unde și unde numai cîte un bordei sau stînă. Pe

482 Schitul Săhăstriei, zis acum Schitul lui Tăriță.

o dărîmătură de stincărie, ce forma un fel de cătățuie naturală, clădită prin voia întîmplărei, se oploșise cîțiva călugări pustnici, și'și durase o săhăstrie mică de bîrne, spre a le fi de adăpost și de altar de rugăciune, cărui îi și dădură hram *Buna-Vestire*. Aici ei duceau o viață mișelească, despărțiți și depărtați de lume, fără drumuri și fără mijloace ușoare de comunicare cu oamenii ce le-ar fi putut da oarecare ajutor. Dar Grigore Ghica Voevodul Moldovei, aflînd de această ticăloasă sălășluire a călugărilor din pietrăria de deasupra Socolei, trimese meșteri și materiale, in anul 1732, și durară acolo un schit și o biserică din piatră și din lemne, miluind'o în acelaș timp cu mai multe venituri din camara și vama domnească, pentru asigurarea unui trai mai omenesc călugărilor de acolo.

La anul 1733 Constantin Neculai Mavrocardat-Vodă, întărește din nou miluirile date acestui schit, iar la 1741 iarăș Grigore Ghica-Vodă, revenind în scaun, hărăzește acestei biserici, să aibă a lua în tot anul dela beciul gospod cîte 12 merțe grîu, dela visterie cîte 15 lei, din vama cea mare cîte 6 ocă ceară, 3 cojoace, 3 părechi ciubote pe an, (se vede că erau trei călugări săhastri acolo), cîte 2 ocă undelemn și 1 litră tămîe pe lună, iar la hramul schitului, de *Blagoveștenie* (24 Mart), cîte 10 lei bani, 30 vedre vin", etc.

In 1754 Matei Gr. Ghica-Vodă, fiul celui precedent, ajută pe călugării săhăstriei să facă tot de piatră schitul ce începea a se nărui; și pentru ca lumea din Iași să poată

veni şi a se închina la hramul bisericei, se hotăreşte să se schimbe ziua prăznuirei, şi, cu voia lui Chir Iacov Mitropolitul ţărei, i se dă un hram nou, în ziua *Adormirei Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu şi pururea fecioară Maria* (25 August). Alte diferite miluiri au urmat apoi atît din partea Domnilor, cît şi a boerilor ţărei, pentru această Săhăstrie.

La 1755 Matei Gr. Ghica rîndueşte Epitrop asupra acestui schit pe biv-vel Jignicerul Stefan Bosie, care epitropisea şi Mînăstirea S-tului Spiridon din Iaşi, şi biserica Domnească din Tîrgu-Frumos,—iar la 1761 Ioan Teodor Calimah-Vodă afieroseşte acest schit ca să fie *spital pentru ciumaţi*, sub purtarea de grijă şi ascultarea M-rei Sf. Spiridon, rînduind să se facă şi mai multe case prinprejur pentru trebuinţa ciumaţilor, a doftorului, a spiţerului etc. şi aşezînd noui venituri pentru acoperirea cheltuelelor trebuitoare acestei instituţii caritabile.

Dar, deşi acest schit mai prin toate hrisoavele Domneşti poartă titlul de *Schitul Săhăstriei deasupra Socolii în codrii Iaşului*, în graiul popular era mai mult cunoscut din timpi mai vechi cu numele de *Schitul lui Tărîţă*; de, cînd şi pentru ce purta şi poartă încă şi astăzi acest nume, nu se ştie bine. Unii presupun că o boeroaică *Tarsiţa*, ar fi făcut multe daruri preţioase acestui schit, şi că după numele ei s'ar fi poreclit apoi şi schitul, ceea ce nu pare de loc a fi aşa; alţii că un călugăr de acolo se numea *Tărîţă*, sau că era... „eftin la făină şi scump la tărîţă“ cu prilejul unei reconstruiri a Schitului, după cum l'ar fi poreclit unii lucrători, cărora nu le-a plătit tocmai pe deplin dreptul muncei lor.

După o comunicare ce primesc dela dl. Savini Creţeanu, vechiu funcţionar al Epitropiei Sf. Spiridon, un oarecare *Gheorghe Tărîţă*, la 5 Mart 1779 ar fi lasat prin un testament toată averea sa acestui schit, din care avere s'a încasat de Epitropia Sf. Spiridon 3.250 lei 117 bani (vechi), afară de alte lucruri neevaluate, cari s'au dat direct călugărilor dela schit. Şi numai dela data aceasta, ci-că s'a dat de popor denumirea de *Schitul lui Tărîţă*.

Acum acest schit este îngrijit şi administrat de Epitropia Casei St. Spiridon, şi serveşte de azil la doi sau trei călugări răzleţi ce trăesc acolo şi îndeplinesc serviciul divin. Dacă n'ar fi ziua hramului de *S-ta Maria-Mare*, cînd lumea din Iaşi şi din satele încunjurătoare merge în număr însemnat să guste aerul curat al localităţei, să se închine cîteva minute în mica biserică şi să benchetuiască apoi pînă noaptea tîrziu pe iarbă verde şi la umbra copacilor bătrîni,—mai nimenea n'ar mai şti despre existenţa acestui locaş dumnezeesc din fundul podgoriilor Socolei şi a Răpedei.

Mînăstirea Clatia. Schitul, şi apoi Biserica din Dealul lui Păun.

Cu greu se suie omul şi cu piciorul şi cu trăsura pînă în dealul Pietrăriei, unde se află carierile de piatră moale, văroasă, ce alimentează Iaşul întreg cu materialul prim necesar temeliilor clădirilor orăşăneşti, cît şi pentru aşternutul şoselelor din tot judeţul. Acest deal este mai cunoscut astăzi sub denumirea de *Dealul lui Păun*. Pe un restrîns tapşan de deasupra dealului acestuia, unde bătaia vîntului din cele patru puncte cardinale e mai puternică decît în toate celelalte împrejurimi, există astăzi, reînoită de vreo douăzeci şi ceva de ani, o biserică, economicoasă ca construcţie, făcută, ori refăcută mai mult din piatră, care se găseşte gratuit pe acel loc.

C. Chiriţă ne spune în *Dicţionarul seu Geografic*, că biserica aceasta a mai fost rezidită şi pe la 1812. Dar o legendă, ce pare mai mult o poveste, relativă la acest locaş sfînt, ne-o dă bătrînul Gh. Asachi, într'o hîtră nuvelă istorică a sa, publicată în *Calendarul pentru Romîni* pe anul 1858, unde, sub titlul de *Ziua din urmă a Municipiului Iassienilor*, după multe alte istorisiri mai mult sau mai puţin patriotice, arată că Centurionul Cohortei Iasiene, *Claudie*, care era creştin, s'a căsătorit pe ascuns cu *Doamna*, fiica unui Ancus, preot al Zeului păgîn Marte, şi căsătoria aceasta i-a fost oficiată de un săhastru *Zosim*, care trăia în pusnicie prin codrii din apropierea Municipiului Iassiorum, codri ce fusese consacraţi Zeului mitologic *Pan*, de unde îşi trase denumirea apoi şi Schitul din acei codri, care actual se numeşte *Schitul lui Păun*“.

Lucrul pare a se explica mai de crezut prin nişte *Capete de Scrisori* cum le numeşte bătrînul Teodor Codrescu, în *Uricariul* seu (XXII, 192/3), în care se spune că un „Păun, vameş, după ce au zidit mînăstirea *Clatia*, (August 7180—1672), în codrul Iaşii, la Buciumi, la piatra cea mică, i-au dat o prisacă lîngă Trestiana, în ţinutul Vasluiului, cu loc de fînaţ şi poiana lui Ţigan, etc.; iar tot cu acea dată, 1672, într'o altă scrisoare se arată că „Duca Voevod au miluit pe mînăstirea Clatia, din Codrul Iaşului, cu hotarul împrejurul mînăstirei din locul gospod unde au rîdicat Irimia vornic de au ales locul, şi zice că ar fi mergînd tot culmea în gios păr deasupra Blidarilor, între Poeni, şi tot culmea păr deasupra Dălbinei, ce se chiamă dealul Cînelui, şi drept deasupra obîrşiei Străminosului, şi deacolo la vale peste apa Vasluiului mare din gios de poeană.“ (*Ibid.* 197, altă citaţie). Cum s'au petrecut lucrurile că denumirea Clatia a dispărut, căci mînăstirea şi schitul, şi astăzi toată lumea îi zice numai Biserica din dealul lui *Păun*, nu se ştie.

Mînăstirea Cetățuia.

Sub numele de Cetățuia există din veacul al 17-lea,—dacă nu mai de mult,—o o clădire însemnată, pe vîrful unui deal înalt şi cam rîpos, ce domină spre miază-zi vederea din deosebite părți ale Iaşului. Istoria ne vorbeşte de multe fapte petrecute în acest locaş, unde biserica, cu hramul *S-ții Apostoli Petre şi Pavel*, cît şi Palatul Domnesc, astăzi ruinat, ce se află lîngă ea, au slujit în multe rînduri şi de închinăciune pentru călugări şi norod, şi de reşedință, sau de fort de apărare mai multor Domnitori ai Moldovei.

Zidită după cît se scrie în cronici, de Gheorghe Duca-Vodă cel bătrîn, între anii 1669—1672, ultimul an al Domniei sale a doua, după aproape acelaş plan ca al bisericei Trei-Sfetitele, ea a fost încunjurată cu ziduri prevăzute cu metereze; mai tîrziu partea de zid despre apus se ruină, întrucît dealul fiind foarte povîrnit, se năruia mereu, aşa că astăzi se mai află ziduri numai în trei părți. O clopotniță mare, cu poartă pe sub ea, este clădită înspre miază zi; deasupra porței se află marca Moldovei şi o inscripție în jurul ei, care zice: „Herbul prea luminatului Domn Io Duca Voevod, cu mila lui D-zeu, al Țărei Moldovei. 7178“.

Se crede însă că această biserică a fost reclădită pe locul unei alte mai vechi biserici şi cetățui, ce dăinuia acolo din vremi necunoscute, (*G. Sion, Suveniri Cont.*, 214), deşi Duca-Vodă zice în hrisoavele sale că ar fi construit această rugă *din pagiste*. (*Uricariul*, V, 211).

Ca stil biserica este frumoasă, lucrată artistic, aduce puțin cu Trei-Erarhii şi cu Galata, şi a fost decurînd restaurată prin îngrijirea guvernului, care a clasat-o între monumentele istorice. Inlăuntru biserica e zugrăvită, după cît se vede din anul 1842; inscripțiile icoanelor sînt greceşti; zugravul însuş pare că ş'a ficsat chipul pe păreți, într'un costum greco-arnăuțesc. Există o inscripție grecească deasupra uşei de intrare, in interior, în care se arată că acest sfînt locaş a fost zidit de Duca-Vodă, sub Patriarhul Erusalimului Dosotei, precum şi sub Mitropolitul Moldovei Dosotei, în 1672. Dedesubt se află marca țărei, un zimbru şi doi lei pe lături, şi o coronă deasupra. Asemenea se află în biserică zugrăviți *Duca-Vodă, Nastasia* Doamna lui, *Constantin* fiul lor, fost mai apoi Domn al Moldovei, şi patru fiice.

Intr'un fel de cămăruță sau ocniță din dreapta bisericei este un mormînt de piatră, cu o inscripție, în care se arată că acolo s'a îngropat *Maria*, fiica lui Duca-Vodă, în 1672; în cealaltă parte altă camară conține o piatră funerară ce se zice a fi mormîntul lui Duca, cu inscripția datată din 1679. Dar din unele date istorice ştim că bătrînul Duca-Vodă ar fi murit în Constantinopol; se poate dar că acest mormînt să fi fost numai pregătit pentru fondatorul bisericei,—fără însă să se fi îngropat el chiar acolo.

Ca obiecte de interes istoric se găseşte numai un orar lucrat şi donat de Anastasia Doamna lui Duca-Vodă, purtînd data de 7177 (1669). Nu există pomelnic original, ci o copie numai, care nu se ştie întru cît va fi corectă. Costul lucrărei bisericei s'a ridicat atunci la peste 50,000 piastri.

De lîngă Cetățuia se desvăleşte o vedere minunată atît asupra Iaşului, cît şi asupra tuturor împrejurimilor.

In această mînăstire a fost instalată odinioară o tipografie, în care se tipăreau cărți în *limbele greacă şi arabă*, din cari unele de o valoare deosebită, servind la luptele religioase în contra catolicismului şi a calvinismului din acele vremuri. Specimene frumoase din tipăriturile dela Cetățuia se găsesc în *Bibliografia Românească vechie*, de d-nii Bianu şi Hodoş.

Un clopot ce se află la Cetățuia este pronumit de popor *Bucinmul lui Duca-Vodă*, pentru faptul că ar avea un răsunet deosebit de al mai tuturor clopotelor din Iaşi şi împrejurime. Tradiția pretinde că acest clopot s'ar fi aflat în munții Carpați, la un cioban bogat din Dorna, care, după ce i s'a luat clopotul, îşi părăsi turmele şi veni la Cetățuia, unde, după ce ascultă cîteva minute sunetul acestui clopot, inalțat in turnul Mînăstirei, rămase îndată nemişcat! Drept aceasta îi mai zise apoi şi *clopotul ciobanului*. (*Th. Codrescu, Uricariul*, IV).

Multe faze ale istoriei Iaşului s'au petrecut în această mînăstire şi în jurul ei, din cari, cea mai de samă fu acea ce am povestit'o îndărăt mai pe larg, cînd ungurul Căpitan Ferenz Ernau năvăli pe neaşteptate în Iaşi, cu gînd să prindă, şi să ucidă poate, pe Domnul Moldovei Mihail Racoviță.

Palatul Domnesc, ce era construit în interiorul mînăstirei, odată cu ea, şi care a fost mult distrus pe vremea Eteriei greceşti dela 1821, chiliele călugărilor, încăperile Darabanilor şi Seimenilor de gardă, baia şi grajdurile Domneşti, localul tipografiei, toate aceste formau odinioară un complecs de clădiri importante, între zidurile mînăstirei, unele presentînd o arhitectură de prima ordine, din cari, de remarcat fură mai ales salele de primiri ale Domniei, lucrate în bolte sprijinite pe coloane, asemănătoare celei din Sala Gotică dela Trei-Sfetitele.

Alecu Russo ne dă mai multe lămuriri într'un articol întitulat *Palatul lui Duca-Vodă*, de ceea ce au fost asemenea clădiri în vechime, dar face mai multe greşeli în

483. Vederea generală a Mînăstirei Cetăţuia.

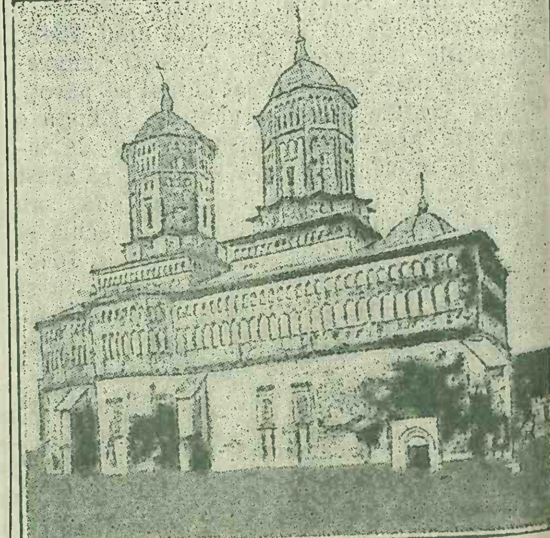
aprecierile sale. (*Columna lui Traian*, 1874. şi *G. Bogdan-Duică*, *Scrierile lui A. Russo*, 91). Mare parte din vechile clădiri şi chilii sînt restaurate acum, dar nu tocmai s'a păstrat adevaratul lor stil primitiv.

Este tradiţia între ieşeni că a existat în vechime o *hrubă* (tunel), începînd din Curtea Domnească din Iaşi, şi mergînd sub valea Bahluiului, pînă ce, rîdicînduse apoi pe dealul Cetăţuiei, ajunge pînă în Palatul Domnesc de acolo, sau, după unii chiar în altarul bisericei; şi prin acest tunel, zice-se, fugeau Domnii din Curtea din Iaşi pînă înlăuntrul mînăstirei. Nimeni însă n'a putut verifica îndestul această presupunere, de care am mai vorbit îndărăt (pag. 178).

Poziţia frumoasă a Cetăţuiei a atras şi din vechi şi acum curiositatea tuturor vizitatorilor Iaşului,—începînd chiar din 1672 cu Sultanul Mehmed al IV-lea, care—singurul dintre Impăraţii Turci cari au călcat prin Iaşi, a fost dus să vadă frumoasa panoramă a Capitalei Moldovei de pe vîrful dealului unde e aşezată această cetăţuie.

Istoricul Sas *Sulzer*, în opul citat în Bibliografia Cărţei I, zice că „*Cetăţuia* este o mică întăritură de cealaltă parte a băltoagei şi rîului Bahlui, despărţită cu totul de Iaşi şi faţă în faţă cu Palatul Domnesc se află pe o rîdicătură de deal; totuşi este predominată de-o parte şi de alta de dealuri mai înalte prin care merge drumul la Dunărea şi la Focşani. Prinţii o întreţin, ca loc de refugiu contra prigonirilor duşmanilor interni şi externi, cum s'a întîmplat Prinţului Mihail Racoviţă în 1717, cînd fu atacat de o trupă de husari Imperiali, sub comanda Căpitanului *Ernau*, unit cu cîţiva boeri Moldoveni, şi ar fi căzut greu dacă nu s'ar fi refugiat (Racoviţă), în grabă, călare pe un harmasar turcesc, în această întăritură".

Cu multă avere nemişcătoare şi venituri a fost înzestrată această mînăstire, atît de fondatorul seu Duca-Vodă, cît şi de mai mulţi din urmaşii acestuia în Domnie; din ceea ce se mai cunoaşte acum putem cita, *moşiile*: Andrieşenii, Frăsulenii, Incunjurătoarea M-rei cu Valea-Adîncă, Valea-Cozmoaei, Tabăra şi Rusenii, Morenii, în judeţul Iaşi; parte din Belceştii din judeţul Neamţ; Cornii, Siliştea-Băbicenii, din jude-

484. Biserica din Mînăstirea Cetăţuia, înainte de restaurare.

485. Punerea pietrei fundamentale la chiliile călugăreşti din Cetăţuia, în prezenţa Familiei Regale, în 30 Septembre 1911.

ţul Vaslui; Tuluceştii, Tatarca, Stoicanii, Fîntîna Gerului şi parte din Şendreni, din judeţul Covurlui; un loc de hrană în hotarul Iaşului, (Valea Ruşilor şi a Hlăbocăi); bezmănele a peste 200 de case din Iaşi, din uliţile Tîrgul-de-jos, Beilic, Sfînta-Vinere, Tîrgul-de-sus etc. (*Bulet. Of. al Moldovei*, 46/1841; *Anale Parl. Rom.*, IX, 684/8, şi X, 569; *Uricariul*, VI, 94 şi XXII, 270/2, XXV, 252; *Buciumul Român*, I. etc.). Alte venituri îi fură rînduite de Grigore Ghica-Vodă. (*Răşcanu*, *Lefurile Boerilor*, 69, *Mscrs. Acad. Rom.* 1791, etc.).

486. O coloană din Sala Gotică a palatului lui Duca-Vodă, din Cetăţuia.

Multe documente ale acestei mînăstiri, de deosebit interes, se află astăzi în *Arhiva Statu'ui din Bucureşti* şi în Biblieteca Academiei Române.

Dar toate aceste averi colosale n'au slujit nici la început, nici în decursul existenţei acestui sfînt locaş, pentru imbunătăţiri sau fapte pioase din partea administratorilor lui, ci s'au dus cu grămada la „locurile sfinte", căci, zice Neculai Costin cronicarul, îndată după gătire, Duca-Vodă a închinat Cetăţuia „Sfîntului Mormînt al Domnului nostru Iisus Hristos la Ierusalim". Noroc că Statul Romîn, în veacul precedent, prin secularizarea averilor mînăstirilor închinate, a oprit de a se mai exporta asemenea averi din ţară, aşa că luînd el moşiile şi averile, a hotărît ca Mînăstirea Cetăţuia să... rămie pustie de călugări şi expusă din ce în ce mai mult dărîmărei,—pînă acum cîţiva ani în urmă, cînd după protestările energice a multor ieşeni mai de samă, şi pe baza legei conservărei monumentelor istorice, s'au luat dispoziţii de restaurarea bisericei şi clădirilor din prejur dărăpănate.

Clişeul întăi ce public, reprezintă o vedere luată special, prin stăruinţa mea, în 1904, de pe o scară de pompieri de peste douăzeci metri înălţime, trimisă anume acolo, întrucît Cetăţuia fiind aşezată pe vîrful dealului, era cu neputinţă de a se reproduce în alt chip perspectiva întregului edificiu.

Mult timp Mînăstirea a fost deservită de un singur preot, care mai avea încă trei biserici în sarcina sa, aşa că sfînta slujbă nu se făcea decît la patru serbători odată, fiind considerată ca simplă filială a parohiei Galata. Curtea bisericei era pustie, şi Ministerul Domeniilor începuse să înfiinţeze acolo o pepinieră de arbori şi viţe americane.

După alegerea însă a Mitropolitului Pimen, şi prin stăruinţa acestuia, s'a reactivat restaurarea clădirilor dintre zidurile Mînăstirei, şi s'a hotărît a se aduce iarăşi mai mulţi călugări, de pe la alte mînăstiri din Moldova, spre a da o nouă viaţă, după menire, acestui locaş dumnezeesc, şi în acest scop, la 30 Septembre 1911 s'a pus piatra fundamentală a unor noi chilii, ce mai erau trebuitoare pentru călugări, cu o deosebită solemnitate, la care asistă întreaga familie Regală, cu mai mulţi membri ai guvernului şi principalelor autorităţi din Iaşi.

Din *Actul de temelie* pus şi iscălit de toţi cei de faţă în acea zi, se vede că „s'a găsit cu cale ca acest locaş să fie o *mînăstire-model*, unde călugării, pe lîngă pravila călugărească, să se îndeletnicească cît mai mult şi la felurite meşteşuguri de podoabe bisericeşti şi de gospodărie, precum făceau călugării din vremea veche, şi apoi, învăţîndule, să le răspîndească cu pricepere şi bună-voinţă, şi aşa să se întemeeze în mînăstiri vechile lucrări şi gospodării mînăstireşti, cari odinioară erau de pildă în ţara noastră". Fie...

*

Mînăstirea Hlincea.

Puţin îndărătul dealului pe care este aşezată Cetăţuia, se află o altă veche mînăstire mai mică şi mai saracă, pronumită *Hlincea*, care s'a zidit în anul 1660 de către Vasile Lupu-Vodă, cum se vede din o inscripţie în greceşte, aflată pe păretele apusan al bisericei, pe care o reproduc după traducerea Episcopului Melchisedec:

„S'a ridicat din temeliile pămîntului dumnezeescul şi preacinstitul acesta templu al sfîntului şi slăvitului mare martir Georgie purtătoriul de biruinţă, prin ajutorul bănesc şi cheltuiala prea evseviosului şi prea strălucitului domnitor Domnul Ion Vasilie Voevod. Apoi s'a zugrăvit de prea evseviosul şi prea strălucitul fiul seu Domnul Ion Stefan Voevod, Domnitor a toată Moldovlahia, pentru mîntuirea sufletelor lor şi pururelnica pomenire şi a părinţilor lor. Archipăstorind Prea sfinţitul Mitropolit al Moldovalachiei Savva şi egumenind prea cuviosul Domn Dositheiu. In anul dela crearea lumei 7169, iar dela iconomia întrupărei 1660, indicţionul 13, luna Noemvrie 20."

Se conservă şi acum zugrăveala primitivă a bisericei. Casele clericilor, precum şi zidul încunjurător sunt în mare parte ruinate.

De ziua hramului acestei biserici (*Sf. Gheorghe*), mai de mult veneau cea mai mare parte din ieşeni şi asistau la slujba dumnezeească, după care se puneau la petreceri vesele pînă tîrziu.

In vremea holerei cele mari (1848), se destinase locul dinprejurul mînăstirei pentru îngroparea morţilor din Iaşi.

Hlincea fusese mai întăi închinată unei Mînăstiri greceşti dela Rumele, la Andriano dela Arghiro-Castro; dar după ce Duca-Vodă rezidi Mînăstirea St. Ioan-Zlataust, o dădu închinată pe aceasta zisei mînăstiri greceşti, şi trecu în schimb Hlincea ca închinată cătră Cetăţuia, ce aşişderea era de curînd zidită de Duca,—mai mult pentru moşiile ce avea prinprejur. (*N. Costin*, Let. Mold. II, 24).

Se află în biserică un pomelnic în care sunt înscrişi, *Duca-Voevod şi Anastasia-Doamna*, *Constantin-Voevod şi Maria-Doamna*, *Sofronia-Doamna*, *Miron-Voevod*, *Vasilie-Voevod şi Ana-Doamna*, *Neculai-Voevod şi Pulheria-Doamna*, *Smaranda-Doamna*, *Grigorie-Voevod şi Zoe-Doamna*, *Constantin-Voevod şi Ecaterina-Doamna*, *Ioan-Voevod şi Maria Doamna*, *Teodor-Voevod şi Ralu-Doamna*, *Alexandru-Voevod*, *Scarlat-Voevod*, *Neculai-Voevod*, *Maria-Doamna*, *Ruxanda-Doamna şi Ralu-Doamna*.

Episcopul Melchisedec care a vizitat această Mînăstire înainte de 1885, a găsit-o într'o stare de plîns,—cum şi este în ziua de azi, mai ponosită încă, cu toate că Statul i-a secularizat de jumătate de veac veniturile, ca să nu mai iasă înafară de ţară.

Astfel zisul Episcop ne spune că „biserica dela Chlincea este zugrăvită, dar zugrăveala în multe locuri este stricată. Pe părete în partea dreaptă sînt portretele a trei ctitori, îmbrăcaţi în costume domneşti. Cel d'intăi ţine în mînă o biserică, iar în alta o hîrtie scrisă greceşte, dar nediscifrabilă, fiind scrisoarea ştearsă de timp. Biserica este în stare decăzută; acoperemîntul spart, şi plouă prin turlă; păreţii crăpaţi în două locuri. Curtea este împresurată cu zid de piatră, înalt de 2 stînjini. Clopotniţa în stare bună. Deasupra porţei sînt cîteva chilii ruinate. In nişte case proaste din curtea bisericei, şede preotul. Afară de case, mai sunt nişte şuri, care se vede că au remas din timpul administraţiei călugărilor greci, sub cari mînăstirea aceasta era prefăcută în ocol de vite, în care stare am văzut-o eu la anul 1854".

487. Biserica din Mînăstirea Hlincea.

cu conlucrarea Fiului şi cu săvîrşirea Stîntului Duh. Iată eu rob stăpînului meu Domnului Dumnezeu şi Mîntuitorului nostru Iisus Hristos şi al Treimei închinător, *Io* Vasilie-Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnitor al ţărei Moldovei şi prea iubita Doamna noastră Teodosia şi cu prea iubiţii copii Ioan Voevod şi Maria şi Ruxanda, voi şi zidi această sfîntă rugă în numele sfîntului părintelui nostru Atanasie cel mare, Arhiepiscopul Alexandriei. In anul 7146, April 30. Şi s'a sfinţit cu mîna preasfîntului Patriarh Kiril".

Biserica Sf. Atanasie din Copou.

Eşind pe bariera Copou şi apucînd pe după marea Cazarmă a Infanteriei şi Spitalul militar, dăm pe un drum comunal ce întră între mai multe vii şi duce la cotuna Podgoria Copou, ce aparţine comunei cu acelaş nume. Intre căsuţele răzleţe ale acestei cotune o biserică mică, reparată de curînd, atrage puţin privirea simplilor trecători, întrucît rari sînt cei ce ştiu că acest locaş stînt are o oarecare importanţă istorică.

Această biserică, avînd hramul *Sft. Atanasie* (18 Ianuar), este, după cît se ştie, fundată chiar de Voevodul Vasile Lupu, care'şi avea în partea locului una din moşiile sale domneşti, şi poate şi curţi de petrecere în timpul verei. Data fundărei bisericei după inscripţia slavonească, ce se află deasupra uşei pridvorului acestei biserici, este 1638. Acest locaş Dumnezeesc, după obiceiul din vremuri, a fost închinat de Vasile Lupu-Vodă mînăstirei Trei-Sfetitilor, căreia i s'a hărăzit apoi şi moşia încunjurătoare. Deatunci biserica a fost administrată de Egumenii greci dela Trei-Sfetitele, cari trimeteau pentru slujba Dumnezeiască cîte un călugăr răzleţ, pînă în momentul secularizărei.

Traducera pietrei ce am menţionat mai sus, după textul Episcopului Melhisedec, este următoarea:

„† Cu voinţa Tatălui,

După eşirea din Domnie a lui Vasile Lupu, biserica fu arsă şi dărîmată, apoi rezidită şi iar ruinată, aşa că pînă în ziua de astăzi a fost mai de multe ori refăcută, încît, mai ales în esterior, nu se mai recunoaşte nimic din vechiul stil al bisericei primitive.

După cum se vede din o inscripţie grecească, fără dată, ce se află încă pe un părete esterior al bisericei, ea a fost restaurată şi de Constantin Duca-Vodă.

Traducerea inscripţiei sună astfel, după cum ne-o dă Episcopul Melchisedec:

„Inoitu-s'au sfinţitul acest templu şi frumos reparat de prea strălucitul şi prea cinstitorul de Dumnezeu *Io* Constantin Duca Voevod, Domnul a toată ţara Moldovei".

Cine o fi reînoit-o mai încoace? Nu ştiu.

Astăzi biserica aceasta este servită de un preot comunal, şi este relativ bine întreţinută.

488. Biserica St. Atanasie, din Copou.

Mînăstirea Bîrnova.

Trei drumuri pot duce din Iaşi la Mînăstirea din codrii seculari ai Bîrnovei: acel de pe dealul Schitului lui Tăriţă; pe la podgoriele Nebunei şi Doi-Peri, cum şi cu calea ferată, pe la staţia Bîrnova; cel mai plăcut drum însă e cel dintăi. Intr'un sat curăţel, lîngă gura pădurei, pe o coastă lină, se afla aşezat, încă prin 1629, un sfînt locaş dumnezeesc, urzit cu ziduri solide, de cucernicul Domn al Moldovei Miron Bîrnovski-Vodă, dar, sfîrşit abia prin 1662-1666 de Dabija-Vodă, căci pe cel dintăi îl apucă mazilia turcească înainte de a putea încheia cu desăvîrşire opera sa. Dar în clopotniţa bisericei dela poartă se află un clopot mai mare, care, după inscripţie, e făcut pe vremea, sau din poronca lui Tomşa-Vodă, la 1614. O fi adus aici dela altă biserică mai veche, sau însăşi Bîrnova a fi fost biserică „mai veche“ şi numai rezidită de Miron-Vodă... Se mai găsesc vestminte şi odoare vechi în altarul acestui sfînt locaş.

Pela 1728 fiind boală epidemică de friguri (poate *tifoide*), în mai toată Moldova, Grigore Ghica-Vodă şi cu toată curtea lui se stabili în Bîrnova, unde găsi aer curat şi apă bună, ceea ce a însănătoşit pe mulţi, şi după două septămîni se putură întoarce în Iaşi. Ghica porunci tot atunci să se refacă casele ce căzuse în ruină, cum şi zidul nalt de piatră dinprejurul Mînăstirei.

Hramul Mînăstirei e *Tăerea Capului Sf. Ioan*, 29 August.

Privelişte măreaţă, frumos împodobită, avînd în juru'i ziduri cu metereze şi case călugăreşti, ce odinioară adăposteau călugări; astăzi cîte un singur preot sevîrşeşte aicea sfintele slujbe, şi tot un preot —din anii trecuţi, cu ajutorul bine-credincioşilor, a făcut reparaţiile necesare atît bisericei cît şi locuinţelor, ca să nu se dărîme de ploi totul.

Aici, în această biserică, au fost îngropaţi Istrati Dabija-Vodă şi o fiică a sa Maria; fiecare îşi are epitaful lor pe mari lespezi de marmoră: cel întăi în slavoneşte, cea de a doua în greceşte.

După traducerea Episcopului Melchisedec, prima inscripţie sună: „Această piatră o facu şi înfrumuseţă Doamna Dafina Domnului seu, reposatului Ioan Evstratie Dabija-Voevod, Domnitoriul Moldovei. Şi s'a pus în ruga sa noua Mînăstire ce se chiamă Bîrnova. In anul 7174, luna Septembre 11 zile, al doilea ceas“.

Cea grecească, după traducerea profesorului Dragomir Demetrescu, zice: „Monumentul acesta conţine pe Maria, fiica vestitului Duce Dabija Domnul Moldovei, una născută şi prematur răpită în floarea tinereţei. Floare de cincisprezece ani a secerat'o. Puţin a trăit cu viteazul Georgie, (Roset), carele s'a bătut contra cetăţei cele purtătoare de sceptru a Litvanilor. A lasat văduvului cadavrul, iară sufletul s'a mutat la nunta cereştilor locaşuri nemuritoare. Nu mai jeliţi asupra mormîntului, ci pomeniţi fericirea...“ (Ultimul rînd şters).

In altar se mai găseşte un pomelnic vechiu în cari sînt trecuţi *Miron-Voevod*, *Elisaveta Monachia* (mama sa), *Evstratie-Voevod*, *Ecaterina Doamna*, *Mihail-Voevod*, *Duca-Voevod*, *Anastasia Doamna*, *Dafina Doamna* şi *Maria Doamna*.

Ce pacat că un monument aşa de frumos cum este acesta, aşa de inpunător, trainic şi vrednic de a fi cercetat de lume, stă mai deşert cu anii, căci mai nimene din lumea romînească şi creştină a oraşelor aproape nu'l cunoaşte, cum este el situat în singuratatea în care se găseşte, şi cu nepasarea celor ce ar trebui să vegheze asupra unor atari sfinte locaşuri.

Un sanatoriu de tuberculoşi s'a înfiinţat de stat, de cîţiva ani, în apropiere; dar aceasta n'a ajutat mai de loc la sporul frecventărei acestei biserici; poate din potrivă.

Multe documente de ale acestei mînăstiri se găsesc în Arhiva Statului din Bucureşti, duse şi acestea—nu ştiu de cine—în paguba Arhivei Statului din Iaşi, care ar trebui să le aibă în păstrare.

Şi Bîrnova a avut din vechi multe moşiii,

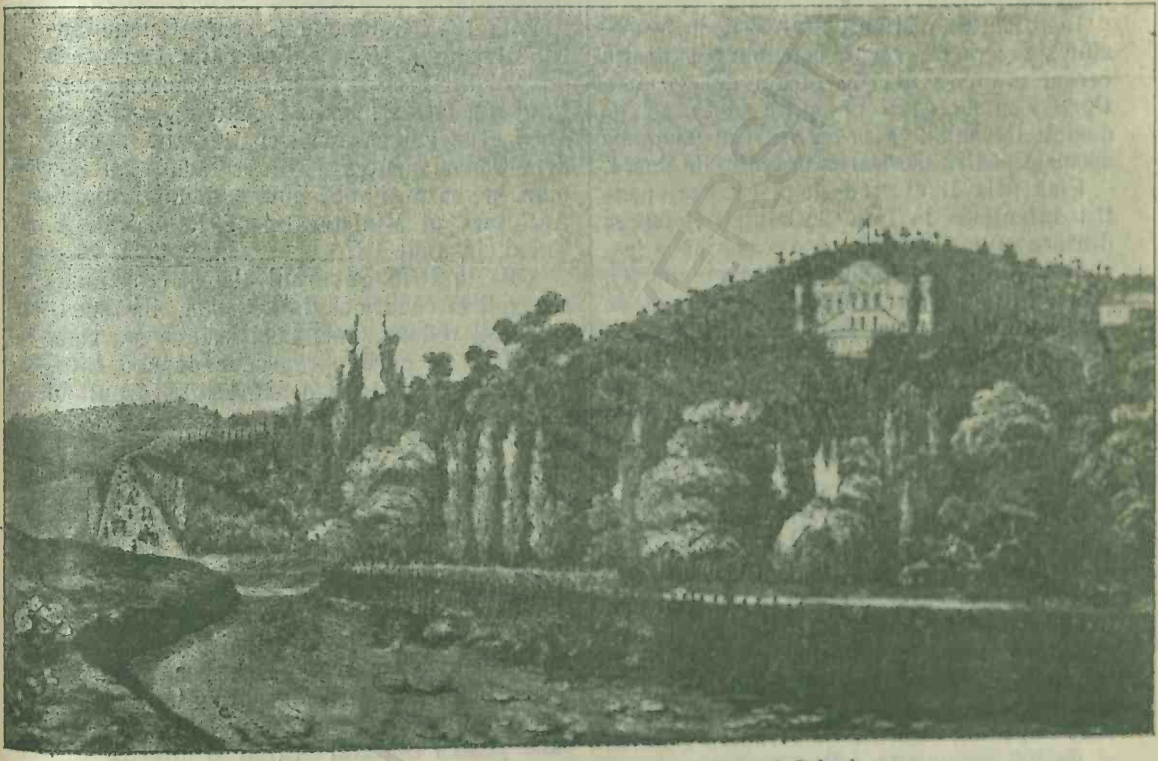
489. Biserica din Mînăstirea Bîrnova.

proprietăţi, bezmene, venituri: Buhaiul, Cascariu (ori Pascariu), Dumbrăviţa, Puţinenii, (Dorohoi), Bâlca, Păuneştii, Borşanii, părţi din Ferbinţi şi Haretu (Putna), Capoteştii sau Şcheea, Petreştii sau Sasova, Scînteea, Valea-Satului, Belceştii şi Filosofu (Vaslui), Iezerul dela Dorohoi, etc. Intre bezmanarii ce-i avu M-rea Bîrnova, mai toate casele din Tîrgul-de-Jos din Iaşi, fu şi vestitul bancher ieşan Michel Daniel.

Şi acum, un biet servitor al acestei sfinte case, întinse talgerul la lume, ca să'i poată cîrpi acoperemîntul, să nu ploaie icoanele şi catapiteazma.

Grădina Domnească a lui Mihail Sturza.

Eşind pe bariera Socolei, după ce treci Tîrguşorul Trei-Fîntîni, pe laturea stîngă a Şoselei Repedea, la cîteva sute de metri, se află o întinsă grădină, conţinînd frumoşi arbori seculari şi plantaţii de vie, isvoare, arături etc., ce purta odinioară denumirea de *Grădina Domnească*, căci era proprietatea lui Mihail Sturza-Vodă. Aici, în timpul verei mai ales, acel Domnitor, cît a stat în scaun (1834—1849), venea să se răcorească de năduful grijelor guvernului. Cîte odată însă Mihail Sturza locuia şi

490. Grădina Domnească dela Socola, şi Palatul *Belvedere*.

în curţile din Mînăstirea Frumoasa. In unele zile de serbători se învoia şi publicului ieşan să viziteze via aceasta, minunată pentru vremea aceea.

După căderea sa din Domnie, Sturza vîndu grădina unui francez, numit Rivallet, care o prefăcu în local de petrecere pentru public, şi grădina îşi schimbă numele de *Domnească* în acel de *Via lui Rivallet*.

Din casa în care locuia Domnul, ce se numea pe atunci *Palatul Belvedere*, n'a mai rămas astăzi nimic, căci, începînd Vodă restaurarea ei tocmai în momentul cînd căzu din scaun, noul proprietar al grădinei vîndu tot materialul adunat, pînă şi temeliile din pămînt.

O casă mai mică din atenanse rămase încă tot de pe atunci, care subsistă şi astăzi. Din celelalte podoabe cu care era ornată grădina, lacuri artificiale, şosele, boschete, pavilioane, cişmele, scări monumentale etc., n'au mai ramas decît mici urme, unde şi unde.

O vreme oare-care publicul ieşan, doritor de petrecere la aer curat, cerceta adesea această grădină, mai ales în zilele de *Zintăi-Mai* şi sărbători, fiind unul din cele mai frumoase localuri de petrecere, din cîte se mai găsiau în jurul Iaşului. Dar şi Rivallet intr'o bună zi lăsînd sănătate, moştenitorii sei, după puţin timp vîndură via,—iar noul proprietar, un Principe Moruzi, nu o mai lasă la dispoziţia publicului iubitor de petrecere la aer curat, aşa că ieşenii nu mai au la Socola alt loc de petrecere decît ceva mai incolo, la crîşma... *Trei-Sarmale*.

Cazarma dela Copou.

Am aratat în mai multe locuri din scrierea de faţă cum vechii Domnitori ai Moldovei, reconstruind Curtea Domnească din centrul oraşului, făceau totdeauna şi anumite case sau căzărmi pentru oştirea de care dispuneau, destinată în cele mai multe împrejurări şi vremuri numai pentru paza personală a Domnilor şi a familiilor lor, mai mult decît pentru apararea ţărei şi locuitoriior ei.

Cînd însă, în veacul precedent, începu a se organiza armata moldovenească în chip mai serios, încăperile din jurul Curţei Domneşti nu mai fură îndestulătoare.

La 1835, sub Mihail Sturza-Vodă, se rezidiră cazarmele vechi, mărinduse mult din ceeace erau, se dărîmă turnul dela poarta Curţei, şi se clădi în afară de oraş, pe dealul Copoului, o *pravărie*, sau magazie specială pentru pastrarea pravului de puşcă.

Pînă pela 1850 erau două căzărmi pentru infanterie în faţa Palatului Domnesc dinspre stînga porţei, şi o cazarmă a escadronului de cavalerie, din dreapta porţei. Mai la dreapta era o casă ce servea de arest militar, sau garda pieţei; dela aceasta mai spre miazăzi era maneja, avînd în dos grajdurile Lancierilor, mai în urmă transformaţi în Jandarmi călări. Mai era încă o casă închirietă, în afară de curte, aproape de Podul-Roş, în care stătea bateria de artilerie a ţărei.

Cînd veni pe tronul Moldovei Grigore Ghica-Vodă, acesta, pe lîngă numeroase alte înbunătăţiri, se gîndi şi la reorganizarea şi sporirea armatei, şi că cel mai bun lucru ce'l putea face pentru igiena şi desvoltarea instrucţiei trupelor, ar fi să scoată în afară de oraş cazarmele. El hotărî atunci clădirea unei căzărmi foarte mari pe platoul Copoului, dincolo de Grădina Publică şi de bariera numită a Podului-Verde, pe un loc cumparat dela Aga Vasile Drăghici. Proectul primitiv al Căzărmei prevedea o clădire patrată; dar se execută temeliele, subsolurile şi o jumătate din primul rînd al Cazarmei, ce era menită să aibă trei rînduri, numai pe întinderea faţadei principale.

Atît cheltuiala cea mare ce se cerea pentru o clădire aproape uriaşă, faţă cu celelalte clădiri existente în Iaşi, după cum se proectase, cît şi mai ales faptul plecărei neaşteptate din scaunul Moldovei a lui Grigore Ghica, făcură ca lucrarea să înceteze, şi intîmplînduse după puţin timp unirea ţerilor romîne, proectul zidirei acestei cazarme fu părăsit cu totul.

Armata ce nu mai încăpea în căzărmile din ograda Curţei Domneşti, fu aşezată o parte în Mînăstirea Cetăţuia, şi mai tîrziu, la 1866, se transformă Curtea Domnească de vară dela Mînăstirea Frumoasa, de asemenea în cazarmă pentru artilerie.

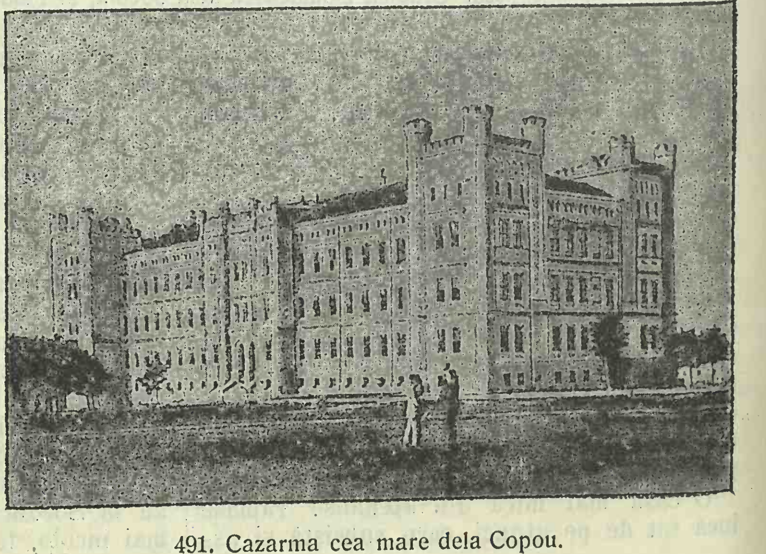
După oarecari insistenţe din partea reprezentanţilor Iaşului, guvernul însărcinează în 1866 pe arhitectul Carl von Kugler, să dreseze un plan de complectarea zidirei cazarmei dela Copou; dar acest plan, impozant cu aspect exterior, rămase totuş neexecutat.

Pela 1872 Colonelul Cernat, Comandantul Diviziei a IV-a militară din Iaşi, arată guvernului proasta situaţie a cazarmamentului din Iaşi, insistînd mult pentru construire de noi căzărmi, şi mai ales a celei dela Copou, pentru care se făcuse un nou plan, pe bază simplă liniară, de un Inginer-Architect al Ministerului de Răsboi P. A. Tabai, în anul 1870.

Abia în 1875 guvernul dispuse continuarea zidirei cazarmei dela Copou, însă considerabil redusă, căci clădirea ce se vede astăzi, şi pe care o reproduc după o fotografie, nu este decît o aripă din corpul de clădire ce fusese proectat, şi pentru care se zidise de mult temeliele şi jumătate de rînd, omiţinduse tocmai corpul central şi întreaga aripă dreaptă a clădirei.

Costul complectărei clădirei după cum o vedem acum, a fost de vr'o jumătate milion de lei.

Indată după terminarea cazarmei vorbite, s'a mai clădit pe locul aripei drepte, a cărei temelii s'au scos, o cazarmă mică în două rînduri, pentru excadronul de Jandarmi călări, iar în dos mai multe pavilioane pentru Spitalul Militar şi diferite alte

491. Cazarma cea mare dela Copou.

trebuinţi ale armatei locale, ca depozite de muniţii, manutanţă, grajduri, etc., toate însă neavînd nici o importanţă ca stil sau cost al lucrărilor.

*

Grădina Aleelor Ghica-Vodă.

După grădina Copou, înfiinţată de Mih. Sturza-Vodă, tapşanul ce urmează pînă la Pester, era numai cîmp, şi toată boerimea ieşană ce eşea sara la primblare, cu echipagele cele mai luxoase, lua în lung şi lat cîmpul, fără a avea un drum regulat, aşa că se topia toată iarba şi se formau totdeauna nouri de colbărie, ce împiedeca pe cei ce se primblau de a mai putea răsufla chiar. Grigore Ghica-Vodă, pela 1851—52, hotărî să facă un mare bulevard, plăntînd de-a dreapta şi de-a stînga drumului drept, de la bariera Copou înainte, copaci frumoşi, şi îngrădind chiar o mare parte din acel bulevard, astfel că se formă peste puţină vreme o frumoasă grădină publică lungă, în care aveau alee deosebite trăsurile, călăreţii şi cei pedestri. Două ronduri ce se formară la mijlocul grădinei, slujiră pentru popasul trăsurilor, unde de obicei se oploşea în fiecare sară şi cîte un taraf de lăutari, pe cari boerimea îi asculta cu mare plăcere şi le arunca în pălăria ce o întindeau după fiecare cîntec, cîte o monedă, după boer şi după taraf.

Astăzi această primblare a ieşenilor e foarte puţin cercetată. Pacat!

Comuna a luat în urmă în îngrijirea sa, această grădină, aşa că azi, ea poartă numele de *Aleele Ghica-Vodă*, şi serveşte tot ca cel mai curat loc de primblare al ieşenilor.

492. Aleele Ghica-Vodă în cursul ernei.

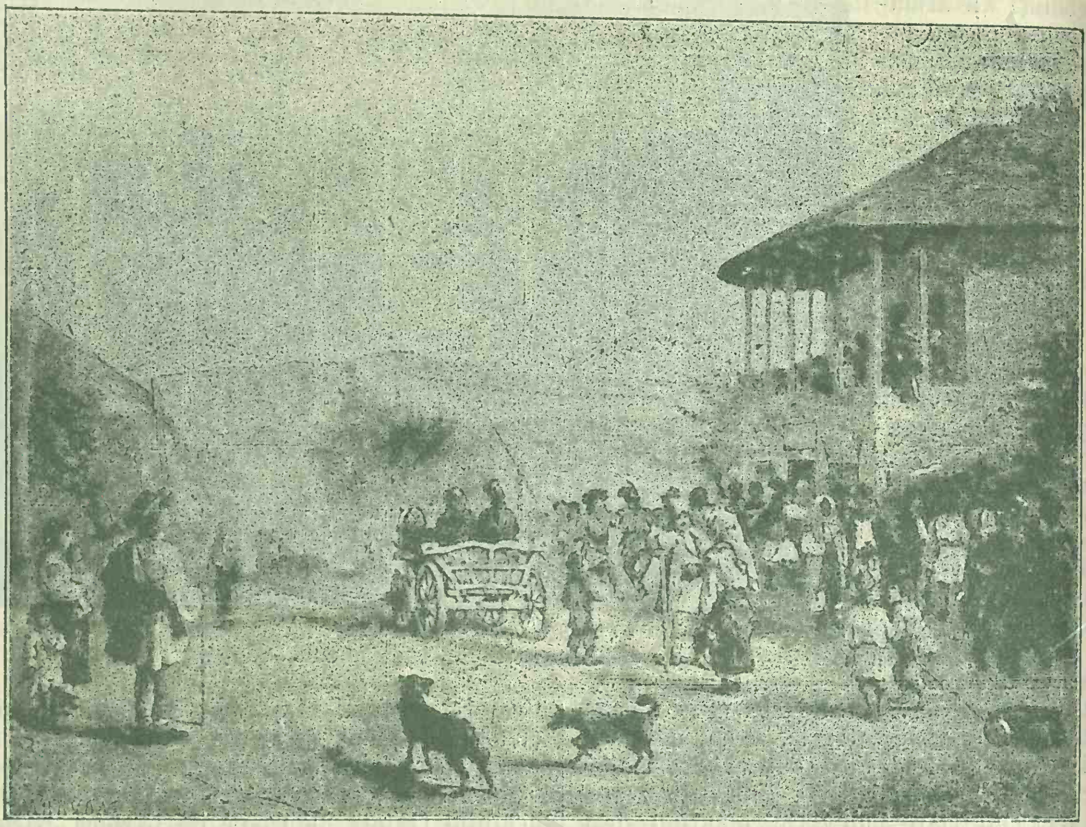
*

Cerdacul lui Ferenz.

Am mai aratat în paginele precedente 134/5 şi 330 istoricul năvălirei în Iaşi a Căpitanului unguresc Ferenz Ernau, care în înţelegere ascunsă cu cîţiva boeri moldoveni, rîvnitori de scaunul Moldovei, întrară într'o bună zi în Capitală, cu oaste mai mult de strînsură, ca să răstoarne pe Mihai Racovitză-Vodă şi să'l ducă prins Regelui Ungariei. Faptul lor criminal n'a reuşit; Ferenz a fost ucis chiar la scara Curţei Domneşti, după ce fu prins, dojenit şi lovit în piept de însuşi Vodă; oastea lui toată măcelărită. Cu leşurile lor se astupă o groapă comună mare, făcută pe poalele dealului Galata, aproape de bariera Nicolina a Iaşului. Şi peste pămîntul care acoperi acele leşuri, Racoviţă-Vodă poronci, şi se făcu un mare cerdac (foişor sau chiosc), din zid sănătos, cu vedere în toate imprejurimile, unde să poată petrece şi a se înveseli nu numai Domnul şi Curtea lui, dar apoi, şi pe rînd, tot norodul ieşan şi trecătorii. Şi ca să se ştie cum au urmat lucrurile, s'a înalţat Crucea mare de piatră, şi s'a scris păţania pe dînsa, aşa cum le-am povestit şi reprodus în paginele precedente citate.

Au trecut deatunci vremuri, însă,—şi, vremurile ca vremurile! Cei ce au urmat pe Racoviţă în scaun, au uitat răpede groznicul fapt petrecut, şi Cerdacul lui Ferenz, părăsit, începu a cădea în ruină, fără să se mai îngrijască nimeni de întreţinerea sa. Călugării greci, ce stăpîneau mînăstirea Frumoasa, pe moşia căreia era aşezată Crucea şi Cerdacul, n'avură nici un interes de a cheltui cu dregerea; din potrivă, ei căutară a trage un venit deacolo,—aşa că ei închiriară locul şi foişorul unui negustor grec olar şi crîşmar, care găsi de cuviinţă pe deoparte a'şi zidi o pivniţă cu piatra luată din zidul foişorului, iar pe de alta a face cuptoare de oale cu cărămizile de acolo, şi în apropiere imediată de Crucea, care era înpodobită cu un frumos *uranisc*, ce căzu peste puţin şi se nimici.

„Ar trebui să ne roşim, zice bătrînul Th. Codrescu (*Uricariul*, IV), privind cum se păstrează în Austria pînă astăzi Crucea

493. Crîşma de la Trei-Sarmale, după un tablou în oloi, de Em. Bardasare.

rîdicată însuş de Domnul Racoviţă, pe moşia Vama din Bucovina, în prilejul prigonirei lui Vasile Ciauru,—mai cu samă cînd suvenirul ei amintează o perdere a armiei austriace,—să ne roşim de stăruinţa ce făcu D. Bisani, fostul Agent Austriac (?) în Moldavia către Mitropolitul Veniamin, de a se lua măsuri pentru mai bună păstrarea monumentului lui Racoviţă... Domnul deatunci, Scarlat Calimah, se temu a jigni pe conaţionalii Măriei Sale, călugării dela Frumoasa...", şi monumentul acesta remase în voia soartei.

494. Tîrgoveţi ieşeni petrecind Zintăi-Mai la Trei-Sarmale.

Călugării dela Frumoasa ş'au luat tălpăşiţa din capitala Moldovei, odată cu secularizarea averilor mînăstireşti, dar Crucea lui Ferenz, fără urmă macar de foişorul ce o încunjura, a rămas—încă—locului, părăsită, stricată de intemperii şi de loviturile la ţintă a tuturor băeţilor fără căpătăi, ce asvîrl în ea cu pietre din şosea, şi la o margine a movilei pe care stă, s'a tăiat malul, vertical, ca o felie de harbuz; ba s'au făcut şi borte de scos lut de desuptul Crucei, aşa că acest monument istoric stă astăzi mai mult

în *slavă*... în slava ignoranței și nepăsărei nemernice a acelor cari, în vremuri, trebuia să se îngrijească de păstrarea odoarelor sfinte și scumpe sîngelui ieșan, ce a curs odinioară acolo.

*

Crîșma de la Trei-Sarmale.

Alt local de petrecere, la care obicinuiau părinții noștri să meargă în zilele de sărbători, cînd se săturau de aerul închis al orașului, era crîșma numită „la Trei Sarmale", situată pe șoseaua Socolei, pestedrum de Grădina Domnească. Pivnițele adînci ale acestei crîșme o făceau să aibă vinuri din cele mai bune, și meșteșugul deosebit cu care pregătea mîncările o crîșmăreasă din vremuri, era cunoscut de toți ieșenii, cari vorbeau de acest local retras de petreceri ca de un lucru de mare preț.

Cu timpul, și cu schimbarea proprietarilor crîșmei, ieșenii au început a o părăsi, indreptînduse spre alte grădini, ce s'au deschis în urmă, la Galata, Tatarași etc. Mai anii trecuți întregul local a fost reconstruit. Astăzi ieșenii doar la zintăi Mai, la Paști, sau la alte serbători mari, se mai trudesc a vizita această grădină cu reputație veche.

Poziția pitorească din juru-i, scrînciobul, popicele, lăutarii ce se prilejesc mai totdeauna peacolo, jocurile diferite, și mai ales tufișurile ce ocrotesc ziua de soare și noaptea de prea marea strălucire a lunei, atrag

495. Scrinciobul in activitate, la Trei-Sarmale.

și acum—la serbători, și mai ales la *Zintăi Mai*, o lume numeroasă.

Pictorul Em. Bardasare a fixat intr'un remarcabil tablou în oloi, ce se află acum

496. Biserica nouă dela Ciurea.

în pinacoteca Şcoalei de Bele-Arte, vederea vechiului local de care vorbim, într'o zi de joc ţărănesc. Reproduc acel tablou, întrucît el e o amintire preţioasă a vieţei ieşene de odinioară.

*

Pensionatul şi Curtea din Miroslava.

Pe tapşanul cel mai nalt al dealului Galata este situată cotuna Miroslava, care, în unele timpuri îşi avu numele mai bagat în samă decît alte comune apropiate de Iaşi, prin faptul că, în nişte vechi curţi boereşti, a proprietarului moşiei de sigur, se instalase un Institut superior de educaţie, de către trei profesori franceji, veniţi în Iaşi după dezastrul lui Napoleon cel Mare din Rusia.

De Lincourt, Chefneux şi Joseph Bayard deschisese aici pela 1830, un fel de Pensionat-Gimnaziu, în care se învaţa limbile streine, cele mai căutate în acele vremi, franceza, germana şi greceasca, cum şi matematicile, gramatica, geografia, istoria etc., cursuri cari le urmau cu sfinţenie fiii celor mai de samă boeri din Iaşi. Mihail Cogălniceanu, bezede Grigore Sturza, Panaite Radu, Cananău, Alecu Paladi şi alţi mulţi, se instruiră aici mai întăi, şi după ce'şi dădură examenele în faţa unei numeroase asistenţe, şi a unei comisiuni oficiale, fură trimişi în străinătate să urmeze alte studii mai superioare. (*Albina Rom.*, 7 Aug. 1832).

N'a ţinut însă mult acest institut, şi nu ştiu din ce pricină. Pe locul acelor vechi case, cred, s'a reclădit o impozantă vilă, de către proprietarul Alexandru Gh. Mavrocordat, strănepot al foştilor Domnitori ai Moldovei, care a restaurat şi biserica veche, a cărei urme şi istorie cu părere de rău nu le cunosc.

In biserică se află un măreţ monument de marmoră, sub care e inmormîntat amintitul proprietar al moşiei,—iar Curtea sa fu donată de fiica acestuia, Pricipesa Olga M. Sturdza, Epitropiei Spitalelor St. Spiridon, spre a o întrebuinţa în scopuri umanitare.

*

Via Pester şi Şcoala Normală de Invăţători „Vasile Lupu“.

Vechiul Gimnaziu Vasilian, din ograda Trei-Sfetitelor s'a transformat, după cum am aratat îndărăt (pag. 255), într'o şcoală preparandală, sub denumirea de *Şcoala Normală de Institutori „Vasile Lupu“*, şi s'a scos din centrul oraşului, aşezînduse la 1891, într'un local din nou zidit, într'o vie situată la vre un kilometru departare de Grădina Aleelor Ghica-Vodă, vie ce purta odinioară denumirea de *La Olimp*, şi era proprietatea unui neamţ numit Pester.

Acest Pester făcuse cu vreo 60 ani înainte din via sa un local de petrecere „la aer curat“, care fu mult frecventat mai ales de elită ieşană, şi adesea se făceau acolo festivităţi mari, cu muzici diferite, focuri de artifiţii, baluri... şi alte distracţii mai mult sau mai puţin romantice.

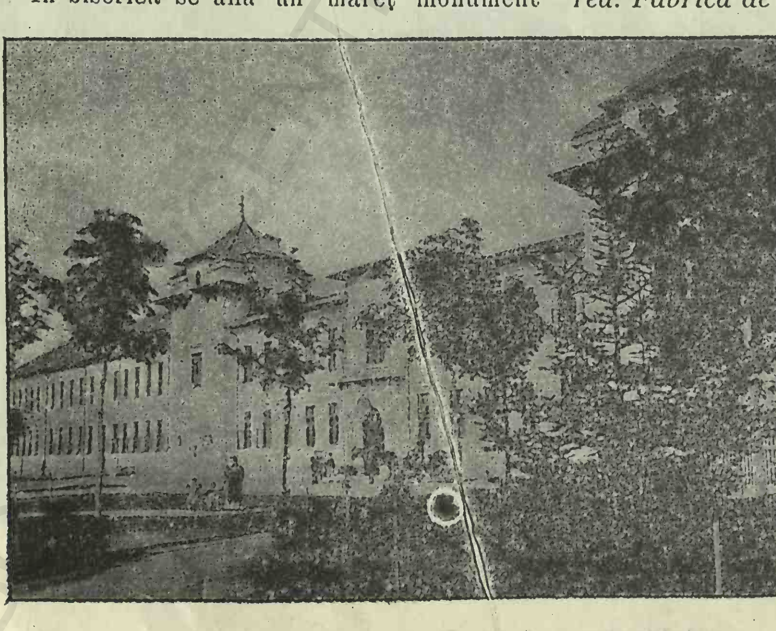
Dela mutarea şcoalei Vasile Lupu acolo, bine înţeles că asemenea petreceri s'au stîrpit, spre cea mai mare suparare a celor obicinuiţi cu petreceri la aer curat, dar şcoala profită tinerimei, atît ca linişte, cît şi ca condiţii igienice.

*

Ce se mai află vrednic de însemnat în jurul oraşului Iaşi.

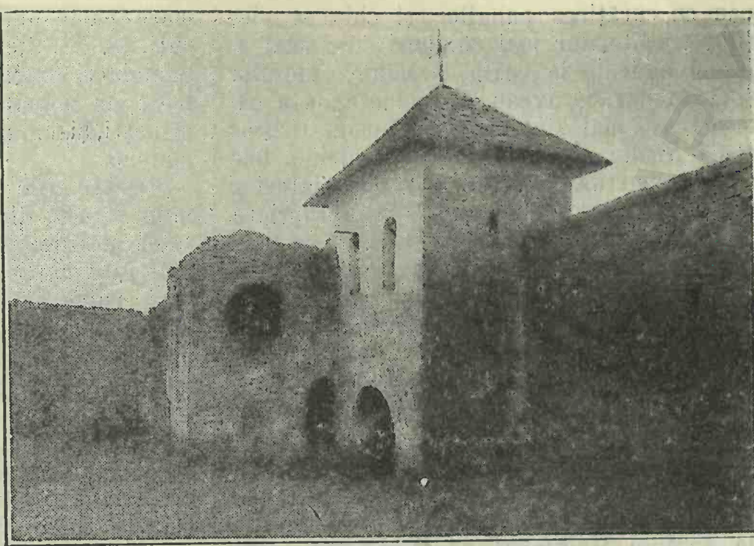
Socola Mare şi Socola-Mică. Paraclisul călugărilor dela Muntele Athos. Lunca Birnovei. Bisericele şi Monumentul din Ciurea. Fabrica de cărămidă din Ciurea. Băile dela Răpedea. Palatul dela Holboca. Biserica din Leţcani. Manta Roşie şi Cerdacul Doamnei. Salonul Francmazonilor. Grădinile Oaia-de-aur, Perjoaia şi Leagănul Fluturilor. Drumul şi pădurea Bordei. Crîşma Baba-Nicula. Şanta. Schitul Hadimbului. Isvoare de ape minerale: Breazu, Mircea, Cişmeaua Antoniei, Văiluţa, Puturoasa, Miron. Curtea dela Stînca. Locuri de vînătoare şi de pescuit. Culesul viilor, etc.

Multe sunt încă locurile şi localurile ce pot atrage privirea şi interesul acelor ce vor să cer-

497. Şcoala Normală de Invăţători „Vasile Lupu“, din via foastă Pester.

ceteze împrejurimile pline de viaţă şi amintiri duioase ale vechei capitale a Moldovei. Biserici, Schituri şi Paraclisuri afară de cele vorbite mai sunt multe: pe lîngă *Socola* de care am pomenit, care e îndeobşte numită de poporăni *Socola Mare,* mai e o bisericuţă, nu departe, mai spre deal, între vii ce se numeşte *Socola Mică.* Veche şi ea, dar aproape părăsită într'o vreme, a mai prins catare de cînd Socola mare a fost închisă în înprejmuirea Ospiciului Socola.

498. Vederea turnului dela Schitul Hadîmbul.

Pe cealaltă parte a dealului spre răsărit, încă e un Paraclis, aşezat într'o vie ce serveşte de mitoc al *Călugărilor dela Muntele Athos.*

Nu departe de Bîrnova şi Hlincea, o mică biserică veche se află în cotuna *Lunca-Bîrnovei.*

In satul Ciurea, pe lîngă bisericuţa veche de lemn, cu hramul St. Neculai, care e aproape putredă de bătaia vremei, s'a rîdicat, prin stăruinţa parohului deacolo, o frumoasă clădire nouă, cu ziduri nalte şi solide de piatră şi cărămidă aparentă, cu zugrăveli artistice, şi s'a inaugurat în Mai 1909, cu mare ceremonie, la care a luat parte cei mai mulţi dintre ieşenii creştini, în frunte cu Mitropolitul Moldovei şi mulţi clerici ieşeni. Acest locaş sfînt are trei hramuri: St. Neculai, St. Haralamb şi S-ta Treime.

Şi alăturea de biserică, tot atunci s'a ridicat, tot prin subscripţie publică, un vrednic monument în amintirea ostaşilor din comuna Ciurea, ce au căzut luptînd la 1877 pe cîmpiile Plevnei.

Ceva mai în vale, Direcţia Căilor Ferate a înfiinţat lîngă Gara Ciurea, o mare fabrică de oale de acoperemînt şi cărămizi aparente, care procură asemenea materiale de o calitate escelentă, pentru aproape toate gările din ţară.

Pe vîrful naltului deal Răpedea, mai multe isvoare cu apă rece şi cristalină, serviau odinioară să alimenteze un stabiliment de băi şi de petrecere, ce era mult cercetat de ieşeni şi chiar de străini în timpul verei. Din lipsa unei administraţii competente, *Băile dela Răpedea* au fost apoi părăsite, şi stabilimentul stă căzut în ruină.

De pe valea de miază-zi a Iaşului se vede satul *Holboca,* la 5—6 kilometri departare, pe care'l domină ruinele unui vechi palat, de care locuitorii dinprejur nu ştiu a spune decît că „a fost afurisit", şi că nimene nu poate să locuiască în el, căci se expune a fi bătut de stafii şi strigoi!...

Spre apusul Iaşului, la vreo 10 kilometri, un alt sat mic *Leţcanii,* are în el o biserică veche, de care se crede că ar fi durînd chiar din vremea lui Ştefan-cel-Mare. N'am avut putinţă de a verifica legenda aceasta, căci popăsind odată în acest sat, n'am găsit nici preot acolo, nici eclisiarh, care să'mi deschidă sfîntul locaş, şi pe cine am întrebat, între cari şi pe unii clerici din Iaşi, de rostul acestei biserici, mi-au răspuns că nu ştiu nimic despre dînsa.

Iar spre miază-zi, între Cetăţuia şi Socola, e valea numită *Manta-Roşie.* O curte mare, clădită de Bezede Iorgu Sutzu, pe la 1866—70, mai durează acum, trecută la alţi proprietari, însă ca fermă de speculă; dar atenansele şi grajdurile-model ce fusese durate atît pentru cai de curse, cît şi pentru vite de rasă străină, ce ţinea acel Bezede, au căzut de mult în ruină. In unul din saloanele acelei Curţi, Bezede Sutzu, care era un membru pasionat al Lojei Francmasonice ieşene, aduna cîte odată pe colegii sei la sfat. Curtea a fost clădită pe locul unde odinioară se zice că fu *Cerdacul Doamnei*! Ce fel de cerdac, şi a cărei Doamne? n'o pot spune.

Pe dealul Gălăţei ca şi pe al Socolei, dăinuiau din vechime multe case şi grădini de petrecere, din care *Oaia-de-aur* era odată mai renumită. Azi a mai ramas doar *Perjoaia* şi *Leagănul Fluturilor*; dar petrecerea în ele acum nu mai are aceiaş atracţie ca odinioară.

Din Tîrguşorul Nicolinei, cîţi-va kilometri mai departe, începe drumul *Bordei,* pe unde în veacurile trecute era trecătoarea cea mare spre Galaţi, şi în pădurile mărginaşe mulţi ticăloşi se oploşiau şi se ocu-

pau cu curăţirea pungilor şi chiar a vieţilor trecătorilor mai chiaburi; dar mai ales ei dădeau la ceafa Grecilor, Turcilor şi Tatarilor, ce aveau imprudenţa de a călători ceva mai singurateci pe acolo. Crîşma *Baba-Nicula*, de pe drumul Bordei, a fost adesea martură lugubră a multor jafuri şi crime, petrecute în ea şi în apropriere.

Nu departe e şi *Şanta*, alt ratuş pe teritoriul comunei Mogoşeşti, tot aşa de trist pomenit pentru tâlhăriile petrecute în vremuri într'însul. Dl. Neculai Gane a poetizat'o într'o nuvelă a sa.

Ceva mai îndepărtat, lîngă satul Mironeasa, în fundul Codrului Iaşilor, e *Schitul Hadîmbul*, cu biserică veche în ruină, cu ziduri mari încunjurătoare, străpunse de metereze, şi cu o clopotniţă grosolană, dar care'ţi impune respect; ar fi fost clădite, de un Iani Hadîmbul, boer de mîna întâi, fost proprietar al moşiei, pe la 1681; apoi administrat de călugării greci, pînă îl luă Statul în primire; azi este totul într'o stare din cele mai de plîns; şi doar mangalagiii de prinprejur, cînd pornesc cu carul încărcat spre tîrg să'şi vîndă marfa, de'şi mai arunc privirea către corpul bisericei, şi'şi fac cîte o cruce, murmurînd un „Doamne-ajută!".

Şi isvoare cu ape minerale se găsesc în jurul Iaşului: La *Breazu*, din comuna Copou, (proprietatea Naiman-Paraschivescu), în *Podgoria Copou*, (în via I. S. Ionescu, foastă Mircea), sînt fîntîni cu bune ape purgative; la *Cişmeaua Antoniei*, aproape de satul Piciorul Lupului (Ciurea), la *Văiluţa* (Tăuteşti), la *Puturoasa*, în Băiceni, la *Miron*, pe coasta piscului cu acelaş nume (Dealul Blanariului, din Tomeşti), etc., se găsesc isvoare şi fîntîni diferite, conţinînd ape minerale, cu diferite substanţe chimice, în mare parte analizate de chimişti recunoscuţi, ca Dr. Stenner, Dr. Konya, Abrahamfi, Schleider, Buţureanu etc., şi constatate ca bune de întrebuinţat la multe suferinţe omeneşti, şi chiar pentru unele boli ale animalelor.

Vrednică de interes e şi localitatea numită *Stînca*, din comuna Sculeni, proprietatea familiei Roznovanu, unde se află o frumoasă curte boerească, o biserică, parcuri, ruine ale altor palate mai vechi, şi mai presus de toate o privelişte din cele mai încîntătoare, ce se întinde pe văile Jijiei şi Prutului, şi merge pînă departe în Basarabia.

Mai sînt încă, tot în apropierea imediată a Iaşului, multe locuri de vînătoare, unde prepeliţele, pătîrnichile, iepurii, vulpele chiar, şi ale dihănii diferite abundă în toate anotimpurile, făcînd deliciul discipolilor Dianei; iazuri şi mlaşteni de pescuit, sau de vînat răţi selbatece, lişiţe, sitari, etc, ca acele al lui *Beldiman*, al *Cîrligului*, al *Cristeştilor* etc.

In vremea culesului viilor, mai ales, podgoriile nenumărate din jurul Iaşului, atrag o lume imensă de tîrgoveţi, care ajută pe proprietari, de voe de nevoe, la zdrobitul şi calcatul strugurilor şi trasul mustului, în mijlocul unor entusiaste veselii generale, însoţite de tot felul de minavete, gramofoane sau tarafuri de lăutari, veselii cari se sfîrşesc mai totdeauna tîrziu de tot, în cursul nopţilor recoroase ale lui Septembre, pe cari doar numai mustul proaspăt ce se scurge din teascuri, le fac să pară multora mai călduroase chiar decît serile lui Iulie şi August.

Cîte idile nu'şi au originea sau începutul în aceste zile şi locuri poetice, spre a se sfîrşi apoi prozaic de tot la Primărie, sau... aiurea.

BIBLIOGRAFIA CARŢEI XI.

Opurile citate în *Bibliografia Cărţilor precedente*, nu mai sunt repetate în Bibliografiile următoare, cînd mai sunt consultate, sau de consultat şi pentru unele din aceste din urmă.

510. *Bogdan-Duică, G.* Scrieri de Alecu Russo. 1 v. in 12°. Bucureşti. 1910.

511. *Drăghiceanu, Virgil,* Cetăţuia din Iaşi. Studiu Archeologic. (In *Buletinul Comis. Monum. Istorice*). Bucureşti. 1913.

512. *Galaction, G.* Mînăstirea Cetăţuia. (In *Viaţa Romînească*). Iaşi. 1913.

513. *Gane, Nic.* Nuvele (Şanta), etc. 1 v. în 12°. Iaşi. 1887.

514. *Ghica-Budeşti, N.* Descrierea arhitectonică a Mînăstirei lui Aron-Vodă. (In *Bulet. Comisiunei Mon. Ist.*). Bucureşti. 1909.

515. *Hangan, Paroh V.* Raport asupra M-rei Frumoasa, adresat către Primăria Iaşi. (*Mscrs.*). 1904.

516. *Iorga, N.* Sate şi Mînăstiri. 1 v. în 12°. Bucureşti. 1905.

517. *Lapedatu, Alex.* Mînăstirea lui Aron-Vodă din ţarina Iaşilor. Note istorice. (In *Bul. Comisiunei Mon. Ist.*). Bucureşti. 1909.

518. *Savini Creţeanu, V.* Notiţe relative la Schitul lui Tăriţă. (*Mscrs.*).

PERIODICE:

102. *Foae Sătească a Principatului Moldovei.* Septămînală. Iaşi. 1850.

499. Miron Costin cetind în faţa Curţei lui Sobiesky III, Regele Poloniei, Cronica Moldovei ce a fost scrisă de el în versuri poloneze :

„Ojczyzne, opl'akana, i biednych mieszkan'ców
„Moldawskiej ziemie poviemci : niegdyś od szan'ców
„Trajanowych osiedli Dacie oboje..."

(Voi să'ţi descriu patria lăcrămată şi pe bieţii locuitori ai pămîntului Moldovenesc, colonizaţi odată în ambele Dacii, pînă la şanţul lui Trajan...).

CARTEA XII.

Oamenii de samă ai Iaşului.

a. Dregătorii şi intelectualii veacurilor precedente.

Barbaţii ieşeni cari în cursul vremurilor trecute s'au însemnat, fie prin jertfirea sîngelui lor, al neamurilor şi a averilor lor, pentru ţară şi lege, fie prin altfel de fapte politice, sociale ori culturale, tinzînd să asigure bună-starea şi lumina poporului moldovan, sunt puţin cunoscuţi nominal, din scripte ori tradiţii, cîte au putut ajunge pînă la noi.

Cînd Moldova fu deatîtea ori ameninţată, cînd războaie crîncene, pe viaţă sau pe moarte, se ţineau aproape lanţ pe pămînturile aceste, jertfele supraomeneşti aduse de cei mai inimoşi şi mai capabili oameni ai ţărei, rămîneau cunoscute urmaşilor doar numai sub pavăza numelui Capului Statului, fără o specificare precisă a conlucrătorilor, cari prin braţul sau înţelepciunea lor, ajutau la reuşita unor asemenea strălucite şi puternice isbinzi.

Aşa fiind, cronicele ce au ajuns pînă la noi, vorbesc mai totdeauna de faptele mari, însemnate, şi de vitejia ori dibăcia cutărui sau cătărui Domnitor al ţărei, dar nu arată şi pe acei ce, numai-decît, trebuie să fi contribuit fiecare după putinţa şi judecata crierului seu, la nişte asemenea fapte. Boerimea, din care se alegeau şi căpiteniile oştilor, este citată în hurtă, şi din ea rar de tot se vede desghiocînduse nume individuale. Ca atare, nu pot cita acum, de prin veacurile al 15-lea, al 16-lea şi chiar al 17-lea, pe toţi acei ce alături cu Domnitorul, vor fi conlucrat negreşit la săvîrşirea unor fapte, bune ori răle, de vitejie ori dibăcie, în folosul sau paguba ţărei, întru-cît aceştia sunt confundaţi în gramada *sfatului* sau *divanului* ţărei, şi numai doar cei ce reuşesc să răstoarne un Domn, sau li se dă pe faţă asemenea uneltiri, pe cari le plătesc uneori cu capul, alte ori numai cu... nasul (*Milescu*), mai sunt pomeniţi în îngustele noastre cronici ale trecutului.

Singurii cari se deosebesc oarecum din boierimea veche a Iaşului, sînt cîţiva cărturari, cari, începînd de pe la sfîrşitul vea-

cului al 16-lea, din al 17-lea mai ales, produc cîteva lucrări cari ajunseră pînă la noi într'o formă mai mult sau mai puţin complectă sau sigură.

Aceştia sunt capii bisericei ţărei, Mitropoliţi şi Episcopi, cît şi Cronicarii, cari, fie că au cules şi transcris datele şi faptele de samă ale credinţei şi ale naţiei după alte însemnări mai vechi din ţară sau străine, fie că au izvodit înşii ei povestirile sau credinţele lor după auz, tradiţii ori închipuire, ne dau totuş un început de literatură istorică ori religioasă, care se poate socoti acum ca temelia vechei noastre culturi naţionale.

*

Cronicarii.

Incepînd cu Nestor *Ureche*, ori mai sigur cu fiul seu *Grigore*, căci istoria în unele locuri îi confundă, cari au scris cele d'intâi letopiseţe ale Moldovei, cu nume cunoscute de autori, aflăm apoi pe cel mai de samă istoric moldovan *Miron Costin*, care descrie atît în romîneşte, cît şi leşeşte, fazele prin cari au trecut ţărişoara noastră în veacuri. Lui Miron urmează fiul seu *Neculai Costin*; iar după el găsim pe *Neculai Milescu*, şi pe mai mulţi alţii mai puţin producători, ca *Tudosie Dubău*, *Efstratie Logofătul*, *Ion Neculce*, *Neculai Muste*, *Simeon Dascalul*, *Ion Canta*, *Enaki Kogălniceanu*, *Acsinti Uricariul*, *Ghiorgaki Logofătul* şi alţii.

Aceştii toţi, fie ca autori, fie ca compilatori, sau—poate—simpli copişti, au contribuit fiecare în marginile puterei şi a capacităţei lor, faţă cu epoca în care au trăit, să ne transmită istoricul vieţei şi faptelor petrecute în ţara noastră, în vremile de odinioară, aşa de puţin luminate. Cronicele lor, ce sînt publicate mai toate în *Letopiseţele Moldovei*, prin îngrijirea lui Mihail Cogălniceanu, ne spun tot ceea ce se mai poate aminti de trecutul nostru, fiind în tot cazul mai bogate în fapte şi descrieri decît cronicele muntene, unde lipsesc mai cu totul scriitorii vechi ai vieţei Ţărei Romîneşti.

Mai producător şi mai iscusit poate de cît toţi scriitorii vechi ieşeni, şi lucrînd în mai multe direcţii deosebite, fu negreşit *Spatarul Neculai Milescu*, care, după intrigi ori întîmplări încă nu bine lămurite, petrecute la curtea lui Ştefăniţă-Vodă, schingiuit de acesta, fu silit să iee calea surgunului. Şi călătorind prin multe ţări străine, pînă şi prin China, el reveni în Rusia, unde ocupă multe slujbe împărăteşti, şi apoi muri acolo, cam pela 1714. Din scrierile lui, parte tipărite, parte rămase în manuscripte numai, pot cita: un *Dicţionar Greco-Latino-Rusesc*, *Hrismologhion* sau *Cartea profeţiilor*, o *Cronologie a Imparaţilor şi naţiilor din lumea întreagă*, o *Carte privitoare la cele nouă Muze şi şepte arte liberale*, o traducere din greceşte a *Bibliei*, *Cartea Sibilelor*, *Descrierea bisericei S-ta Sofia* din Constantinopol, *Cartea de ieroglifică ieratică*, *Călătoria în Siberia, dela Tobolsc pînă la China*, *Descrierea Imperiului Chinei*, şi alte scrieri ori traduceri diferite, din care puţine au ajuns cunoscute pînă la noi.

*

Mitropoliţii.

Din tagma bisericească s'au rîdicat iarăş cîţiva ieşeni, puţini la număr, cari au dat prinosul minţei lor în susţinerea şi desvoltarea credinţei noastre strămoşeşti. Şi cel întâi, care a ajuns la o cultură religioasă superioară, şi a făcut să i se perpetueze numele, a fost un scoborîtor al familiei domnitoare a Movileştilor, un *Petru Movilă*, care, silit de împrejurări politice să se expatrieze, în Polonia şi Rusia, ajunge într'o bună zi Mitropolit al Kievului, unde, pe lîngă alte fapte culturale, tipări multe lucrări eclesiastice de samă şi fundă în prima jumătate a veacului al 17-lea o şcoală, denumită apoi *Academia teologică*, care trăieşte încă şi astăzi, şi de unde putu trimete elevi de ai săi ca profesori la Şcoala superioară, ori Gimnaziul înfiinţat de Vodă Vasile Lupu la Trei-Sfetitele.

Un alt cleric, *Mitropolitul Varlaam*, împreună cu acelaş Vodă Lupu, conlucră la întărirea bisericei naţionale ortodoxe şi ferirea ei de a se molipsi de propagande schizmatice. El convocă *Sinodul* sau *Soborul din Iaşi*, din anul 1645, la care adună pe cîţiva din cei mai de samă representanţi ai bisericei greceşti, ruseşti, moldovene şi muntene, şi luă hotărîri bine chibzuite de combaterea tuturor eresiilor, publicînd apoi şi un număr de cărţi bisericeşti, cari ne-au rămas de atunci ca vrednic început al

500. Mitropolitul Petru Movilă.

501. Cronicarul Miron Costin.

literaturei noastre clericale, dintre cari *Respunsuri la Catehismul calvinesc* şi *Evanghelia învăţătoare*, proprii ale lui, şi ca colaborator la mai toate tipăriturile scoase la lumină în vremea lui Vasile Lupu.

Nu mult după aceasta, prin a doua jumătate a veacului al 17-lea, *Mitropolitul Dosotei* se ridică asemenea prin talentul şi evlavia sa, deasupra altor semeni, şi lasă urmaşilor şi păstoriţilor lui multe lucrări spirituale şi pilde vrednice de urmat. El scrise *Psaltirea în versuri*, un *Acaftist*, un *Molitfelnic de 'nţeles*, o *Dumnezeiască leturghie*, *Parimiile*, şi alte bucăţi ce se socotesc şi azi ca baza manifestaţiei credinţei noastre ortodoxe.

Incă un Mitropolit ieşan, *Iacob al II-lea Stamate*, pela sfîrşitul veacului 18-lea, prin faptele sale pioase, clădiri de biserici, înfiinţarea sau reînfiinţarea unei tipografii, încare se tipări după îndemnul şi cu ajutorul lui mai multe cărţi de învăţătură şi folos public, a unei farmacii şi altele, îşi atrase iubirea şi recunoştinţa ieşenilor, şi cînd muri, tot poporul îl plînse ca pe un drept apostol al luminei şi credinţei.

*

Voevozii.

Şi dintre Stăpînitorii scaunului ieşan, începînd cu *Vasile Lupu-Vodă*, s'au deosebit cîţiva prin fapte culturale, ce au dovedit inteligenţă superioară, şi tot odată bunăvoinţă pentru lumina şi înalţarea moralului public. Faptele cunoscute ale acestui Domnitor îl arată ca cel întâi promotor al culturei romîneşti în Moldova, căci numai de la dînsul avem cunoştinţă că datează şcolile publice superioare şi primele tipărituri religioase şi sociale în limba ţărei, ca *Pravilele Impărăteşti*, despre cari am mai vorbit în acest op, *Cartea de învăţătură a Duminicilor de peste an*, etc.

Dumitru Cantemir-Vodă, mai cult, şi productiv însuş în scrieri istorice şi literare, face cinste Moldovei, şi răspîndeşte lucrările şi numele seu în lumea întreagă. Din scrierile sale se deosebesc mai ales: *Divanul sau gâlceava Inţeleptului cu lumea*, *Descriptio Moldaviae*, *Hronicul vechimei Romîno-Moldo-Vlahilor*, *Istoria ieroglifică*, *Cartea Cîntărilor după musichia turcească*, *Istoria Cantacuzinilor şi a Brîncovenilor*, *Historia incrementorum atque decrementorum aulae Othomanicae*, şi alte multe asemenea opuri, ce las să se vadă îndestul vasta sa erudiţie.

Fiul acestui Domn, *Antioh Cantemir*, care din împrejurări politice se înstrăină de ţară de mic copil, ocupînd apoi cele mai înalte slujbe în Imperiul rusesc, ca Ambasador în Londra şi Paris, etc., a produs o sumă de scrieri de valoare, istorice, poetice, clericale, matematice, etc., din cari numai o parte sînt astăzi cunoscute în literatura noastră.

Mavrocordăteştii cîţi au domnit în Iaşi, dovedesc deasemenea că sînt oameni culţi, prin unele scrieri ce respîndesc, cum şi prin deosebite fapte tinzînd la rîdicarea nivelului cultural şi religios al poporului, şi mai ales al clerului, pe care'l găsiră într'o ignoranţă complectă.

Totuşi, veacurile al 17-lea şi al 18-lea, prin împrejurările politice ce au domnit aici, n'au putut aduce toată lumina trebuitoare pentru ca poporul moldovan să se rîdice la nivelul celorlalte naţii europene, şi puţinele talente ce s'au ivit din cînd în cînd, au fost neîndestulătoare şi neputincioase de a transforma starea de prostraţie în care el dăinuia de atîta vreme.

*

Boerimea.

Dacă cei dintâi Domnitori ai Moldovei nu'şi au pînă astăzi originea bine stabilită, căci nimenea nu ştie cu precizie din ce loc şi neamuri se trag *Dragoşeştii*, *Bogdăneştii*, *Muşăteştii* şi ceialţii cari au stăpînit Moldova, pînă la Alexandru Lăpuşneanu, de aici înainte însă originea Domnilor pămînteni e pînă la un punct cunoscută, şi chiar atunci cînd pentru unii e contestată, rămîne cel puţin cronicarului presumpţiile mai mult sau mai puţin sprijinite pe dovezile invocate de pretendenţii sau usurpatorii Domniilor. Cînd începură a sta în scaunul ieşan trimişii Inaltei Porţi, de neamuri cu totul străine şi de origini diferite, nimenea nu se mai întrebă, nici că avea acest drept, de origine, de neam, de drepturile anterioare al nouilor musafiri la Dom-

502. Intrunirea Sinodului din Iaşi, din 1645. Tablou de G. Popovici.

nia acestei ţări. Totuşi, odată ce orice nou venit aicea făcea act de stăpînire, cu stare mai scurtă ori mai dăinuitoare, el îşi crea prin acest fapt drepturi şi descendenţă, fie prin incuscrire, fie prin lasarea în ţară a unor odrasle, cari, cu vremea, vrînd-nevrînd, îşi amestecau tot mai mult sîngele cu acel al localnicilor, şi formară astfel un adaus la boerimea băştinasă a ţărei, aşa că, pe lîngă familiile originare ale Domnilor pămînteni ca *Bogdăneştii, Movileştii, Racoviţeştii, Cantemireştii* etc., se mai alcătuiră acele scoborîtoare din *Ghiculeşti, Cantacuzineşti, Duculeşti, Mavrocordăteşti, Rusetcşti, Suţuleşti*, şi celelalte.

Aceste toate noi familii dela o vreme începură a se confunda şi a'şi uita aproape originea ori patria primitivă, şi se crezură aparţinînd cu totul nouei lor patrii, Moldovei. Amestecaţi negreşit cu boerimea de mîna întăi, ei formară adesea pătura conducătoare a ţărei, căpătînd multe din marile dregătorii sub diferiţi alţi Domni, şi lucrînd, cu oarecari excepţii bine-înţeles, cu toată rîvna la conducerea trebilor generale ale Statului.

Cum boerimea locală *de mîna întăi, Sfetnicii* sau *divaniştii*, cuprindea multe familii vechi, cari, deşi în mare parte citate în cronici şi documente, sunt totuş neîndestulător cunoscute, prin lipsa multor acte sau spiţe genealogice cari să lămurească nemuria şi prerogativele de cari se bucurau în vechime, cu greu se poate stabili o nomenclatură complectă şi sigură a tuturor marilor familii ieşene, de la stabilirea Domniei aici. Mai greu, cu neputinţă chiar ar fi, de a înşira numele boerilor *de mîna a doua*, ale celor ce mai erau porecliţi şi *aghé-boeri* (abia-boeri), al căror număr nu l'ar putea cineva nici-odată stabili. Cît despre clasa tîrgoveţilor, *mijlocie*, fără titluri sau ranguri, ce se compunea în trecut din negustorime, mici industriaşi şi *ciocoime*, foaste slugi boereşti, vatavi, gramatici etc., oameni înstăriţi şi trăind apoi din seul lor, rar unde, în toate cronicele noastre, afară doar de zapisile de vindere-cumparare, ori hotărîri de pedepse, se poate găsi citate cîteva nume.

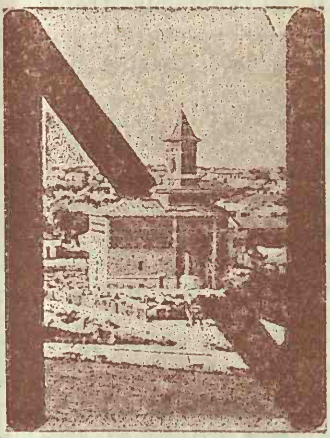
Credeam, pentru a ajuta amintirea unor curioşi sau interesaţi, de a cunoaşte numele familiilor celor mai de samă vechi boeri şi dregători ai Iaşului nostru, să dau o serie de pronume, cel puţin ale celor mai adesea ori pomeniţi în cronici sau documente, pentru că, dacă această pomenire nu va ajuta nici la întocmirea unei arhondologii complecte ieşene, nici la stabilirea unor cunoştinţi precize, de drepturi ori ranguri, să figureze cel puţin ca o oglindire filologică a numelor proprii vechi locale.

Am găsit însă că seria numelor boerilor, ce au format divanurile atîtor şi atîtor Domnii, este aşa de bogată pe deoparte, pe cît este saracă pedealte părţi, fie din lipsa de documente sau amănunte în cronici, fie din alte înprejurări, încît, cu toate ostenelile ce mi-am dat, am întimpinat greutăţi prea mari în întocmirea unei atari lucrări, şi m'am încredinţat că în tot cazul ea nu poate întra în cadrul unei scrieri ca aceasta, trebuind, să facă obiectul unui studiu şi mare volum, cu totul deosebit, ceea ce, cu vre un prilej următor, voi căuta să înjgheb.

503. Mitropolitul Iacob II, Stamati.

b. Oamenii Veacului al nouăsprezecelea.

504. Biserica St. Neculai-Domnesc.

Numai după începutul veacului precedent, o lumină nouă şi puternică începu a se răspîndi asupra ţărei şi neamului nostru, şi, în întăiul loc, asupra Capitalei, care avea mai mult decît celelalte oraşe putinţa de a eşi mai curînd din ignoranţa ce domnise prin locurile aceste de atîtea sute de ani ; ca printr'un farmec minunat s'a făcut în noi, şi în oraşul nostru, dela 1800 încoace, atîta schimbare în bine, atîta lumină şi propăşire, cît nu se vede asemănare în istoria culturală a nici unuia din celelalte popoare cunoscute.

E lucru netăgăduit de nimeni, că Iaşul, în acest răstimp, a dat ţărei atît în conducerea politică, cît şi în cultura socială, barbaţi de frunte, oameni cu mari însuşiri intelectuale şi virtuţi cetăţeneşti, caractere înalte şi hotărîte, cari au putut face într'un timp relativ aşa de scurt, să se schimbe simţurile, moravurile şi întreg feliul vieţei unei naţii înjosite şi zdrobite moraliceşte caşi materialiceşte, prin o hainǎ apasare continuă a duşmanilor interni şi externi, ce nu căutau aici decît exploatare şi înavuţire proprie, în paguba ţărei şi a obştiei băştinaşe.

Nu mă încerc aici să fac istorisirea vieţei, or înşirarea tuturor lucrărilor săvîrşite de oamenii cari ş'au manifestat, în Iaşi, în veacul precedent, calităţile lor superioare sufleteşti şi civice, căci lucrul acesta ar cere mult spaţiu şi muncă. Voi face doar o reamintire a cîtorva nume, din cei mai de samă barbaţi, cari, fie născuţi în Iaşi, fie veniţi chiar de pe aiurea, aici ş'au desvoltat activitatea minţei şi a bunei lor voinţi, pentru rîdicarea moralului şi a stărei sociale şi materiale a romînismului în genere, şi a ieşenilor în particular.

Voi vorbi dar, cît se poate de pe scurt, fără tendinţa de a face nici biografie, nici bibliografie, amintind numai cîteva nume şi calităţi vrednice de ţinut minte, ale unor bărbaţi mai însemnaţi, ce astăzi nu mai sînt, rămînînd ca alţi cronicari, mai în largul lor, să complecteze aceste date şi să înşire toate calităţile ce şi altor mulţi din ieşeni, cari au meritat respectul şi admirarea noastră, cată să li se recunoască aceasta, în cronica propăşirei noastre naţionale şi sociale.

*

Alecu Beldiman.

Mai vechiu scriitor ieşan, de literatură propriu zisă şi dramaturgie, ca acest Beldiman, nu cunosc. El a tradus în romîneşte şi mai multe piese de teatru, din greceşte, italieneşte, or mai sigur din franţuzeşte, pe cînd prea puţini, se pare, abia aveau ideie, în Iaşul nostru cel puţin, de ce e aceea *teatru, dramă* sau *tragedie*. (Vezi îndărăt pag. 277). Alte traduceri de romane, probabil tot din franţuzeşte, ca *Moartea lui Avel,* de Gessner, şi *Alexie sau Căsuţa din Codru*, etc. „tălmăcite spre procopsirea neamului romînesc", desvoltară gustul de citire în romîneşte la începutul veacului al 19-lea, atît în boerimea grecisată, cît şi între puţinii mai fără ranguri, ce ştiau să citească şi scrie în chip mai curent.

Dar, după cîteva asemenea încercări, ceea ce'l puse în vază mai mult decît aceste *uşoare* producte ale minţei şi condeiului seu, fu negreşit lucrarea sa originală în versuri, intitulată *Tragodia, sau mai bine a zice jalnica Moldovei întîmplare după răsvrătirea Grecilor*, scrisă după 1821, o povestire, pe cît în unele părţi naivă, pe atît înduioşitoare, înfăţişînd suferinţa şi nenorocirile deslănţuite asupra Moldovei, şi mai ales asupra Iaşului, cînd, cu prilegiul nebuniei greceşti despre care este vorba, avu să sufere atît poporul romînesc, cît şi mai ales localitatea, toate ororile unei năvăliri, a unui jaf şi pîrjol ne mai pomenit.

505. Cucoane moldovence de prin 1820-40.

Nici una din cronicele scrise, despre cele pătimite de Moldova şi capitala sa, în veacurile trecute, nu are atîtea amănunte, şi nici exprimă atîtea sîmţiminte patriotice ca această lucrare, ce'l însamnă pe Beldiman, după Cronica în versuri a lui Miron Costin, dacă nu ca scriitor de mîna întăi, cel puţin ca om de inimă, ce face excepţie în epoca sa, şi ca al doilea poet *primitiv* al epopeei romîne.

*

Mitropolitul Veniamin Costachi.

Intre cei dintăi propagatori ai culturei şi neatîrnărei naţionale trebue să citàm pe Mitropolitul *Veniamin Costachi*, prelat unic în istoria bisericei romîne, care se interesă şi lucră cu cea mai neasemănată rîvnă pentru propăşirea şi înălţarea sufletului şi vredniciei romîneşti.

Suit în scaunul mitropolitan al Iaşului, în 13 Martie 1803, Episcopul Romanului *Veniamin Costachi* fu ales de întreaga Adunare Obştească a Moldovei, avînd vrîsta numai de 35 ani.

„Mai mare şi mai evangelic Mitropolit n'a avut neamul romînesc", zice C. Erbiceanu în *Istoria Mitropoliei Moldovei*; „un asemenea bun patriot şi cu durere de neamul şi vatra strămoşască n'a avut mulţi ţara noastră; mai zelos apărător al legei ortodoxe şi al tradiţiei bisericeşti n'a avut de mult Biserica întreagă a Răsăritului. Pentru el *Biserica şi Patria* compuneau un singur cuvînt; cînd pronunţa pe unul, avea în minte şi pe celalt".

Veniamin începu păstoria sa mai întăi prin înfiinţare de şcoli romîneşti, întrucît pînă atunci în şcolile puţine ce existau se învaţa aproape numai greceşte. Limba romînească era pe atunci despreţuită, întrebuinţată numai de ţarani, mahalagii, slugi sau robi; toţi cei cu ranguri sau cu averi vorbiau numai limbi străine, *greceşte ruseşte*, *franţuzeşte* etc.

După indemnul lui Veniamin, Constantin Moruzi-Vodă institui o *Eforie a Şcoalelor*, avînd pe Mitropolit ca Preşedinte, şi ca membri trei boeri mari. (24 Mai 1803).

In anul următor, Octombre 1804, înfiinţează Seminarul preoţesc în Mînăstirea Socola de lîngă Iaşi, cărui în urmă i s'a dat numele de *Seminariul Veniamin*.

Veniamin trimise cu spesele sale la studii în străinătate pe fraţii *Asaki*, pe *Gheorghe Seulescu*, pe *Vasile Scriban* şi alţii, ca aceştia să poată reveni ca profesori pentru şcoalele ce el crea.

La 1808 încăerîndu-se răsboi între Rusia şi Turcia, o parte din boerii grecizati ce nu vedeau cu ochi buni faptele naţionale şi democratice ale lui Veniamin, trimiseră în ascuns cereri cătră guvernul rusesc să înlocuiască pe acest Prelat, care le-ar fi duşman, cu un Mitropolit devotat Ruşilor. Boerii patrioţi protestară contra calomniilor ce se aruncau înaltului Prelat; dar lucrul era bine pregătit, şi Veniamin trebui să se retragă la Mînăstirea Neamţului, înlocuit fiind cu Gavril Bănulescu, ce era devotat Ruşilor.

După luarea Basarabiei la 1812 şi retragerea armatelor ruseşti din Moldova, ocupînd scaunul Domniei Scarlat Alex. Calimah, acesta scrise la 6 Octombre Mitropolitului Veniamin să se întoarcă în Iaşi, şi să'şi reia locul; şi cînd el reîntră aici, toată suflarea romînească, mic şi mare, sarac şi bogat, ţaran sau boer, pînă şi toate neamurile străine cîte hălăduiau în acest oraş, eşiră înainte-i, la rohatca Păcurarilor, şi'l primiră în cîntări şi strigăte de bucurie, ca pe un adevarat părinte al patriei.

La 1813 Veniamin redeschise Seminariul dela Socola, închis pe timpul Ruşilor, aducînd profesori speciali din Transilvania, pe *Fabian*, *Mamfi*, *Pop* şi alţii; el reorganiză deasemenea Tipografia Mitropoliei, în care s'a tipărit apoi toate cărţile trebuitoare sfintelor slujbe.

La 1821, Fevruar în 22, isbucnind groaznica revoluţie a Grecilor, *Eteria*, Mitropolitul Veniamin, care fu lasat să preşideze Guvernul ţărei în urma fugei lui Calimah, trebui să se prefacă deodată că simpatizează cu revoluţionarii, ca să nu'şi atragă urgia lor, aşa că, vrînd-nevrînd el trebui să asiste la slujba oficială făcută la Trei-Sfetitele, din porunca lui Ipsilante Eteristul, să'l binecuvinteze, şi să-i încingă sabia de Comandant, cu care urma să *elibereze Elada*!... (Vezi gravura de pe pag. 36 din urmă).

Văzînd însă că Eteriştii se dedau la jafuri şi ticăloşii în oraş, ca şi în restul ţărei, Veniamin, fu nevoit să fugă peste Prut şi să se oploşească în satul Colincăuţi din Basarabia-de-sus. De aici el corespundă cu toţi boerii patrioţi, fugiţi şi ei, care, cum şi unde putură, şi contribui mult prin influenţa sa la alegerea de Domn a lui *Ioniţă Sandu Sturza*. Cîtva timp după întrarea în scaun a acestuia, Veniamin se întoarse în Iaşi, în toamna anului 1822.

Indată după aceasta Veniamin înlocui mai pe toţi Egumenii greci de pe la Mînăstirile zise închinate, prin Egumeni moldoveni.

Iaşul fiind aproape pustiu de locuitori, fugiţi din vremea Eteriei, Veniamin întrebuinţă toate mijloacele spre a readuce pe fugari, şi a'i ajuta să se reaşeze la locurile lor.

După stăruinţele lui Veniamin, în 1826 se porni subscripţie pentru zidirea nouei Catedrale Mitropolitane, (vezi îndărăt pag. 186 şi urm.), a cărei zidire începu abia pe la 1833.

După înscăunarea lui Mihail Sturza, Ve-

niamin stărui mult pentru prefacerea vechei şcoli superioare greceşti din curtea Mitropoliei, într'un institut modern, care fu apoi *Academia Mihaileană*, organizînd totodată pe baze mai sănătoase şi Seminarul dela Socola, cum şi alte şcoli din ţara întreagă, şi reformînd mult slujbele bisericeşti, pentru care se făcură o sumă de tipărituri potrivite timpului.

Urmînd apoi neînţelegeri între Veniamin şi Mihail Sturza-Vodă, cel dintăi domisionă la 28 Ianuar 1842 şi părăsi Iaşul, cu sufletul întristat că n'a putut să sfîrşiască el monumentala clădire ce o începuse, şi se duse la Mînăstirea Slatina, unde începuse, trăind retras pînă la 18 Decembre 1846, cînd îşi dete în pace obştescul sfîrşit.

Principalele scrieri ale lui Veniamin Costache sînt: *Esplicarea celor şepte taine*, publicată în 1807, *Chiriocodromion*, *Esplicarea dogmelor credinţei*, *Predice*, *Teologia lui Platon*, *Istoria bisericească* (4 vol), *Antologia cărţilor bisericeşti*, în versuri, *Omiliile Sf. Ion Hrisostomul*, etc.

*

Gheorghe Asaki.

Inaintaş netăgăduit în literatură, şcoală şi propăşire pe orice cale a romînismului, trebue să punem negreşit pe *Gheorghe Asaki*, care cu o putere sufletească uriaşă, înainte de oricari alţi semeni, luptă în chipul cel mai folositor, începînd mai ales de pela 1828, pentru lumina poporului, dîndu-i hrană intelectuală, şi deschizindu-i o vedere nouă şi măreaţă către orizontul civilizaţiei şi culturei europene.

Gheorghe Asaki, un enciclopedist din cei mai de samă pentru epoca lui, instruit între cei dintăi ieşeni, în mai multe centruri ale Europei civilizate, revenind în capitala Moldovei, jucă în ţara şi tîrgul nostru, rolul unui complecs de educatori ai poporului: ca *literat*, *profesor*, *artist* şi *publicist*, el desvoltă în societatea noastră arta poetică şi cea dramatică, învaţă pe tineri ştiinţele matematice şi filosofice, pictura ca şi arhitectura, deschide o cale largă şi mănoasă presei şi publicisticei, îmbărbătează pe toţi la muncă şi la iubire de neam şi de progres, de dreptate şi de frumos; respîndeşte prin scrieri şi stampe cunoştinţa trecutului, chipurile sfinte ale istoriei noastre naţionale, şi luptă în acelaş timp, ca secretar al Comisiunei de întocmire a *Regulamentului Organic*, pentru statornicirea unor noi aşezăminte politice, cari să dee ţărei, cel puţin ca început, cunoştinţa şi siguranţa drepturilor publice şi personale, respectul legilor, administraţie statornică, înpărţirea raţională a atribuţiilor, garanţia proprietăţei şi demnităţei personale etc.

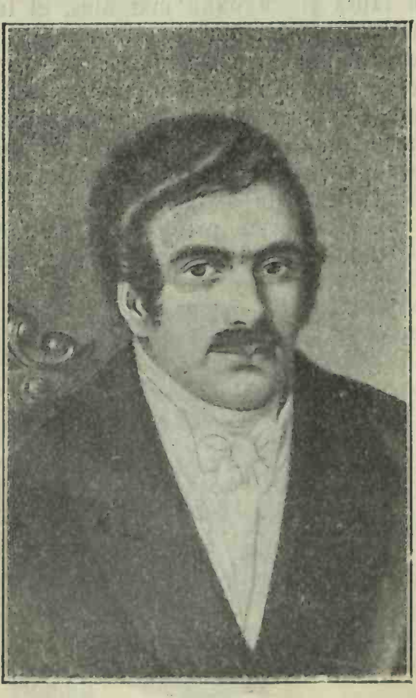
O lucrare uriaşă în toate ramurile inteligenţei omeneşti este opera lui Asaki, pentru epoca în care a trăit, şi oricît urmaşii săi, în specialităţile lor, il vor fi întrecut, sau îl vor întrece, prin puterea unei educaţii mai perfecte sau facultatea geniului lor, nimene însă mai mult ca el nu va fi contribuit la regenerarea cunoştinţelor umanitare, ale sufletului şi ale pornirilor naţionale romîneşti, în nişte vremuri ca acele în care s'a trezit el.

Fundator al celei întăi publicaţii periodice romîne, *Albina Romănească*, care începu a apare în 1829, el scrie opuri didactice, istorice, literare, teatrale şi muzicale, înfiinţază cea întăi tipografie şi litografie publică, respîndeşte gustul cetitului şi a priveliştilor artistice, şi contribue a înalţa sufletul romînesc prin educaţie şi a'l mîntui de jugul străin, prin sfaturi şi stăruinţi supraomeneşti. Ieşenii i-au rîdicat o modestă statuie de marmoră, dar romînimea întreagă îi datoreşte o recunoştinţă veşnică.

*

Gheorghe Seulescu.

Acesta fu cel întăi profesor de istoria universală şi limba naţională începînd dela 1828, un filolog de mare merit, care cearcă să îndrumeze limba romînă pe o cale nouă, să alunge puhoiul de cuvinte străine ce din frumosul nostru grai făcuse un amestec babilonesc; el creează gramatica şi stilistica romînească, explică sau tălmăceşte cuvintele de mulţi neînţelese, ce se vîrîse cu ghiotura în limba strămoşească, înjghebînd cel întăi manual de gramatică şi un vocabular, care, din diferite împrejurări n'a mai văzut lumina tiparului.

506. Gheorghe Seulescu.

Scrie mai multe cărți didactice, apoi *Cronologia și Istoria universală* (1837), *Psichologia*, *Logica*, *Statistica*, *Fabule și Poezii alegorice* etc. Inaltul seu simț patriotic și l'a manifestat cu orice prilej, așa că figura lui va rămînea neștearsă între cei dintăi contribuitori la renașterea culturei și limbei noastre naționale. Adesea Domnii respectivi ai țărei îl chemau la sfaturi intime, și la 1855 fu trimes împreună cu C. Negri, la Viena, ca să susție drepturile Moldovei, redactînd, împreună cu alți patrioți, faimoasa suplică ce s'a supus Congresului din Viena, în scop de a ni se retroceda întreaga Basarabie pînă la Nistru.

Interesantă e și broșura *Caput-Bovis* sau *Ghertina*, ce Seulescu tipări în Iași, in 1837, tratînd despre antichitățile găsite în localitatea citată, în apropiere de Galați, și despre care am mai vorbit în Cartea I, a acestui op.

*

Mihail Cogălniceanu.

Dintre barbații politici ai Iașului, cîți au luptat pentru regenerarea, libertatea și vrednicia națională în timpul renașterei, din intăia jumătate a veacului trecut, de sigur *Mihail Cogălniceanu* trebue să ocupe locul cel mai de frunte. Trezit într'o epocă, pe cînd nimenea aproape din clasa boerimei, din care Cogălniceanu făcea parte, nu se gîndea să se scoboare în mijlocul gloatei muncitoare și suferitoare, el, cel dintăi, îndrăzni a pronunța, fără teamă și sfială, în fața Cîrmuitorilor țărei, cuvintele de *libertate și egalitate pentru toți*! Cu vorba, cu fapta și cu pana mai ales, el luptă pentru luminarea connaționalilor săi, pentru desrobirea și respectarea drepturilor omenești, pentru ridicarea prestigiului și a vredniciei tuturor celor ce aveau dreptul să poarte numele de romîn. Cu rizicul de a fi pedepsit, sau cel puțin surgunit, el ținu piept pornirilor de asuprire ale celor din clasa lui, și la orice prilej căută să facă a se da o nouă libertate, sau un nou mijloc

507. Anastase Panu.

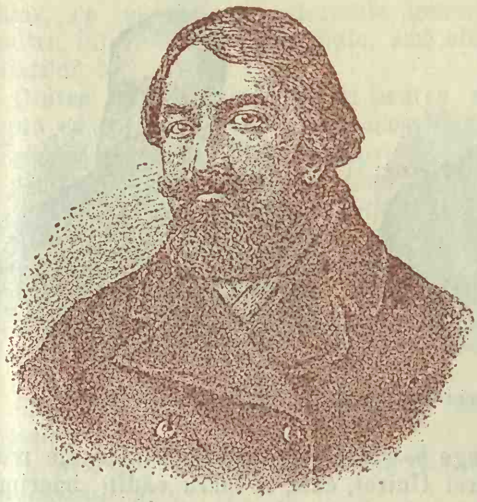
de propășire obștiei aproape inconștiente ce nu îndrăznea de veacuri să mai ridice glasul seu de frica *biciului*, sau chiar a *juvățului*. Lui, în cea mai mare parte se datorește marele act de umanitate și civilizație ce se realiză sub domniele lui M. Sturza, și a lui Gr. Al. Ghica, *desrobirea Țiganilor*, ultimul vestigiu al unei vechi barbarii ce dăinuia încă în țara noastră.

Pe lîngă partea politică, Cogălniceanu contribui la luminarea connaționalilor sei prin publicații istorice și literare, cele întăi și cele ce vor fi totdeauna temeiul cunoștințelor trecutului neamului nostru, *Letopisețile Moldovei*, culegerea cea mai însemnată a tuturor cronicelor ce ne-au mai rămas din veacurile precedente, felurite alte publicații istorice și politice, mai multe foi sau reviste importante, pe cari le fundă sau la cari colaboră, ca *Dacia Literară*, *Arhiva română*, *Progresul*, *Arpa*, *Bucovina*,

508-9. Medalia bătută în onoarea lui Anastase Panu și Vasile Sturza.

510. Constantin Negri.

România Literară, Steaua Dunărei mai ales, şi alte asemenea; toate acestea au contribuit prin pana lui Cogălniceanu la înălţarea şi îmbunătăţirea soartei neamului nostru ; apoi, rolul politic ce jucă, pînă cînd o moarte neaşteptată îl răpi din mijlocul alor săi, este neasemuit, şi faptele lui patriotice nu se pot număra, şi binele ce l'a adus ţărei sale nu se poate socoti.

*

Anastase Panu.

Născut în Iaşi, în 1810, Anastase Panu, fiu al unui negustor bogat, apropiindu'şi de tînăr o cultură superioară, cu profesori străini, începu cariera sa ca judecător la Huşi, pela 1845, şi manifestînd din ce în ce mai mult idei progresiste, el se alătură de cei ce în Iaşi începură o propagandă vie a reformelor politice şi sociale, ceia ce'i atrase şi lui porecla de „bonjurist", pe care o căpătară toţi cei ce'şi făcuse studiile în Franţa. Manifestînd pela 1847 contra intenţiilor lui Mihai Sturza-Vodă, Panu fu destituit şi închis chiar.

511. Constantin Hurmuzachi.

Inchis iar pentru ideile sale şi după revoluţia din 1848, după căderea lui Sturza-Vodă Panu îmbrăţişă avocătura. La 1852, deveni Director al Ministeriului de Justiţie al Moldovei, apoi Ministru, şi chiar Caimacam, împreună cu Vasile Sturza şi Ştefan Catargiu, contribuind mult la alegerea lui Cuza-Vodă.

Orator elocvent, figură înpunătoare, unul din cei mai luminaţi şi zeloşi susţiitori ai unirei Principatelor romîne, Anton Panu conduse cu bărbăţie şi multă competenţă atît desbaterile Divanului Ad-hoc, unde se distinse prin o sumă de discursuri importante, cît şi pe toţi Deputaţii naţionalişti, în cît lui i se cuvine un mare merit pentru reuşita măreţei idei naţionale care a făcut atunci, din două principate mici nebăgate în samă pe harta Europei,

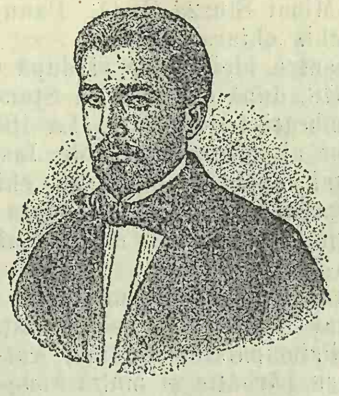

512. Arhimandritul Neofit Scriban.

o ţară respectată şi vrednică de a figura între statele europene.

Puternic şi cumpănit în judecata lui, înflacarat pentru ideia naţională, el luptă cu corp şi suflet împreună cu Cogălniceanu, Negri, Hurmuzachi şi ceilalţi membri ai Comitetului unionist de 11. In această privinţă Panu urmă o intinsă corespondenţă, prin mijlocirea Consulului francez din Iaşi *Victor Place,* chiar cu Napoleon III, care fu cel mai puternic sprijinitor al unirei Principatelor romîneşti.

Reproduc aici, după *Buciumul Român,* (1877, pag. 136), o parte din una din cele din urmă scrisori ale lui Panu, adresată lui Cuza-Vodă, care dă dovadă de chipul cum înţălegea şi judeca el guvernarea politică a ţărei noastre, în ultimii ani ai acelei Domnii :

513. Dimitrie Sturza.

514. Manolachi Costachi-Epureanu.

515. Dimitrie Kracti.

„...Prinţul meu! îmi veţi permite ca să vă vorbesc despre politică?

Timpul a sosit de a guverna prin libertate. Toate reformele sunt îndeplinite; pretenţiunile liberalilor sînt satisfăcute. Cestiunea rurală, cestiunea arzătoare este rezolvită. Votul universal (prisme présenté au peuple), este pus în aplicaţie; partizile nu exist mai mult; nu este nici o pasiune de a o alimenta. Un popor, un guvern. Poporul trebue să'şi vadă guvernul, guvernul trebue să vadă poporul. Acuma ce remîne de făcut? justiţie; dară cum să se facă? prin libertate! pentru ce? pentru că libertatea dă dreptul fiecăruia de a spune totul; dacă vorbeşte de rău, legea, tribunalele sunt de faţă. Presa trebue să fie liberă! pentru ce? pentru că ea singură poate ca să arăte răul tuturora. Dacă ea înşală! este pedepsită; dacă va minţi este desconsiderată. Intrunirile trebuesc să fie libere, pentru ce? pentru că este neaparat ca concetăţenii să se vază între ei, să se consulte şi să se asocieze. Dacă conspiră, se vor pedepsi; însă poporul romîn pute-va oare conspira? el nu'i făcut pentru aceasta. Petiţiunile trebuesc să fie libere, pentru ce? pentru a se formula cererile, spre a încunoştinţa pe guvern despre dorinţele ţărei. Dacă însă se vor arăta dorinţi neprudinte, atunci se va aplica legea cu vigoare.

Iată, Prinţul meu, în cîteva linii, cum eu cred că guvernul vostru poate să iee, fără nici un dezagrement, libertatea drept bază în administraţiune."

*

Vasile Sturza.

După retragerea silită a lui Neculai Vogoridi din Căimăcămie, fură numiţi în locu-i trei Caimacami: Stefan Catargiu, Vasile Sturza şi Anastase Panu. Aceşti doi din urmă fură cei mai puternici stăruitori ai efectuărei Unirei, pe cînd Stefan Catargiu lucra în potriva acestei idei. Panu avea pentru el talentul oratoric şi însufleţirea patriotică, iar Vasile Sturza, boer de baştină, lucră din toate puterile pentru a convinge *boerimea* de foloasele văzute ale realizărei Unirei, căci, e lucru vădit, boerimea, cu tot bonjurismul unora mai tineri, avea încă în mînile sale mai mult puterea de a hotărî asupra destinului ţărei. Convingerea era cu atît mai greu de făcut, cu cît o sumă de candidaţi la scaunul Moldovei, se ivise din boerime. De n'ar fi fost Vasile Sturza, negreşit că partizanii lui Stefan Catargiu ar fi avut mai multe mijloace să triumfe; însă şi idealul naţional ar fi fost îndepărtat pentru multă vreme încă.

Pentru aceste străduinţe ale lui Vasile Sturza şi Anastase Panu, Camera electivă a Moldovei hotărî baterea unei frumoase medalii în cinstea lor, care li se oferi ca răsplată a muncei, expunerei şi capacităţei depuse pentru realizarea Unirei romîne.

*

Cei „unsprezece" din Comitetul Unionist.

Pe lîngă Cogălniceanu, Anastase Panu şi V. Sturza, o sumă de bărbaţi inimoşi şi iubitori de neam, formară un aşa numit *Comitet unionist*, şi luptară din răsputeri la triumful ideei Unirei. Aceşti barbaţi hotărîţi şi rîvnitori de bine, luptară cu cuvîntul, cu pana şi cu fapta pentru idealul comun, şi lupta lor fu încoronată de succesul ce-l aşteptau ei pentru ţară, şi ţara de la ei.

Cu *Arhimandritul Neofit Scriban* în frunte, prelat cult şi neobosit pentru propagarea cunoştinţelor şi a drepturilor poporului, Cogălniceanu şi Panu avură cei mai de samă tovarăşi pe *Constantin Hurmuzachi*, *Manolache Epureanu*, fost apoi Prim-Ministru al ţărei, *Constantin Negri*, fost Reprezentant al ţărei la Constantinopole, unul din cei mai inimoşi apărători ai patriei, *Petru Mavrogheni*, fost Ministru în mai multe rînduri, *Dimitrie Ralet*, *Dimitrie Kracti*, *Dim. Cozadini*, şi redactorul Proceselor-Verbale ale Divanului Ad-hoc *Dimitrie A. Sturdza*, cari toţi, în anul de grea cumpănă 1856, luptară fără ragaz şi sfială pentru triumful cauzei romîneşti în potriva tuturor urzirilor şi intrigilor altora—romîni de neam

chiar, ce nesocoteau interesele generale, pentru interesele lor personale, sau ale afiliaţilor lor.

Dintre ideile exprimate şi pentru cari luptă cu cea mai mare rîvnă acest *Comitet Unionist*, amintim cîteva mai principale;

1. *Desfiinţarea jurisdicţiei Consulare;*
2. *Organizarea miliţiei pămîntene;*
3. *Egalitatea înaintea legei;*
4. *Neatîrnarea puterei judeciare de Administraţie;*
5. *Responsabilitatea Miniştrilor;*
6. *Indreptarea hotarelor ţărei;*
7. *Infiinţarea Sinodului;*
6. *Despărţirea puterei executive de cea legislativă;*
9. *Respectul domiciliului şi al libertăţei individuale*, etc.

Lupta acestui Comitet fu încordată, faţă cu opoziţia ce afla între cei ce credeau că prin Unire vor perde o sumă de privilegii; dar idealul romînismului triumfă peste tot, şi desideratele exprimate în lista de mai sus, se văzură peste puţin timp realizîndu-se cu prisosinţă.

Singur oraşul, Iaşul, propriu zis, avu să sufere urmările devotamentului neţermurit al fiilor sei, căci, majoritatea boerimei îngrijită de soarta privilegiilor sale, cînd se văzu învinsă, îşi schimbă răpede procedura,—şi, urmînd calea ce-o apucase guvernul, spre Bucureşti, îşi puse în mişcare telegarii, butcele şi harabalele, şi'şi strămută şi ea sediul acolo, unde participă numai decît la conducerea intereselor statului şi asigurarea intereselor personale ale lor.

*

Vasile Alexandri.

Cel care a cules din gura poporului mărgăritarele poetice şi idealiste, a dat la lumină neasemănat de frumoase închipuiri ale sufletului romînesc, cîntece de vitejie, de dor şi de jale, de dragoste, sau de ură în potriva duşmanilor, acel ce întăi a aşezat pe hîrtie, pentru a nu mai peri în veci, *doinele şi lăcrămioarele* ce'ţi moaie inima şi reînvie caracterul şi vrednicia străbună, *Vasile Alexandri*, în Iaşi s'a manifestat în cea mai mare parte din activitatea sa literară, şi a fost între cei dintăi cari au pus temeiul literelor, poeziei şi artei reprezentative romîneşti. Culegător întăi, poet original şi autor dramatic adorat apoi, Alexandri este astăzi şi va fi încă multă vreme cel mai duios şi iubit poet al naţiunei romîneşti, prin operile sale în veci neperitoare. In vers, în teatru, în descriere, el ridică arta romînă la cea mai înaltă treaptă, crează genuri literare ce fac şcoală, şi respîndeşte pretutindenea gustul de cetit şi iubirea de bine şi de frumos.

Cine dintre romîni nu cunoaşte, între altele, fermecătoarele versuri din pastelu-i intitulat *Rodica*, acela nu cunoaşte ce va să zică sufletul poetic al romînului! Iar *Fîntina Blanduzici*, care după atîtea încîntătoare piese teatrale încoronează aureola sa de poet dramatic, va sta în veşnicie ca un mare nestimat în fruntea operilor sale literare.

Şi dacă în ultimii săi ani părăsise şi Alexandri Iaşul, ca mulţi alţii pe cari noul centru al ţărei îi atrăsese, el totuş păstra pentru vechea sa reşedinţă o dragoste deosebită, pe care la orice prilej o manifesta, ca puţini alţii.

Nu pot închee aceste rînduri, fără să reamintesc acel mărgăritar literar neasemănat a lui Alexandri, ce trebuie reţinut în mintea fiecărui iubitor al neamului şi viersului nostru naţional, de care am pomenit mai sus:

Purtînd cofiţa cu apă rece
Pe ai sei umeri albi, rotungiori,
Juna Rodică voioasă trece
Pe lîngă junii sămănători.

Ei cu grăbire îi sar în cale,
Zicînd: -- Rodico, floare de crin,
In plin să'ţi meargă vrerile tale,
Precum tu dragă ne eşi cu plin;

Pînă la toamnă s'ajungi mireasă,
Calea să'ţi fie plină de flori,
Şi casa casă, şi masa masă,
Şi sînul leagăn de pruncuşori.

Ei zic, ş'o samăn cu griu de vară,
Apoi cofiţa 'ntreagă i-o beu...
Copila rîde şi'n cale-i zboară,
Scuturînd griul din părul seu.

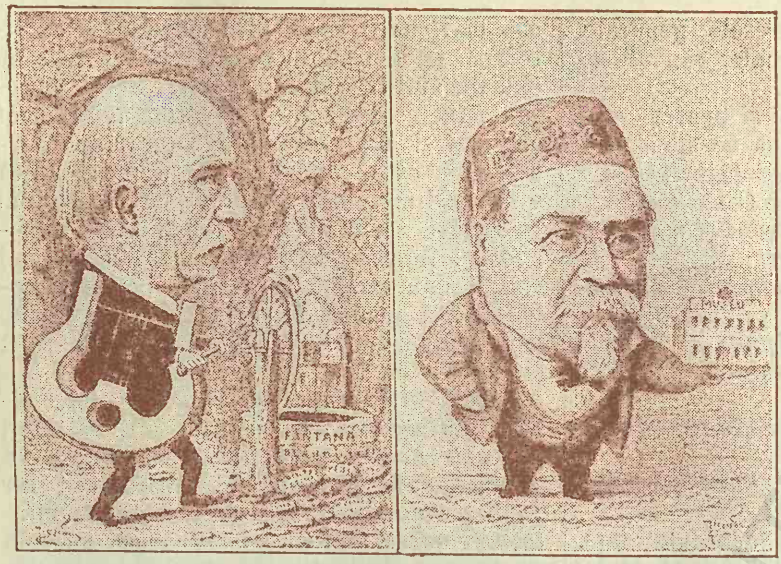
516. Dimitrie Cozadini,

517. Petru Mavrogheni.

518. Dimitrie Ralet.

519. V. Alexandri şi M. Cogălniceanu, din Albumul „Caricatura" de Jiquidi.

Neculai Suţu.

Bezede Neculai Suţu, despre care am vorbit mai pe larg la desvoltarea Teatrului ieşan, a contribuit şi în publicistică cu diferite scrieri, fiind întâiul ce a publicat un volum cu date economice şi statistice asupra ţărei întregi, în trei limbi, romîneşte, franţuzeşte şi nemţeşte, întitulat *Noţiuni statistice asupra Moldovei* (1849), precum şi pe urma sa a apărut la Viena o lucrare postumă, conţinînd amintirile sale, ce ne dau date din cele mai interesante pentru trecutul ţărei noastre. A lucrat cu multă rîvnă, atît ca Logofăt-Mare în diferite ministere, cît şi în alte direcţiuni politice şi economice.

*

Alecu Russo.

Din generaţia bonjuriştilor, un visător se deosebeşte prin caracterul seu deschis şi modest în acelaş timp. Alecu Russo, din familia Doniceştilor din Basarabia, revenind dela studiile ce făcuse în Franţa, începu a scrie în Iaşi articole şi versuri, prin gazetele ce apăreau înainte de jumătatea veacului precedent, articole cari se deosebiau mult de proza molcoamă a mai multor din colegii sei; el compuse şi o comedie, *Jignicerul Vadră* sau *Provincialul în Iaşi*, prin care satiriză pe oamenii stăpînirei, făcînd pe actorii Teatrului Naţional ieşan se cînte cuplete, ca acele ce începeau cu versurile:

Din Focşani la Dorohoi
Ţara-i plină de ciocoi!

Aceste cuvinte-i atrag surgunirea, decretată de Mihail Sturza-Vodă, împreună cu cîţi-va actori din trupa Teatrului Naţional, despre care am scris mai amănunţit îndărăt (pag. 288).

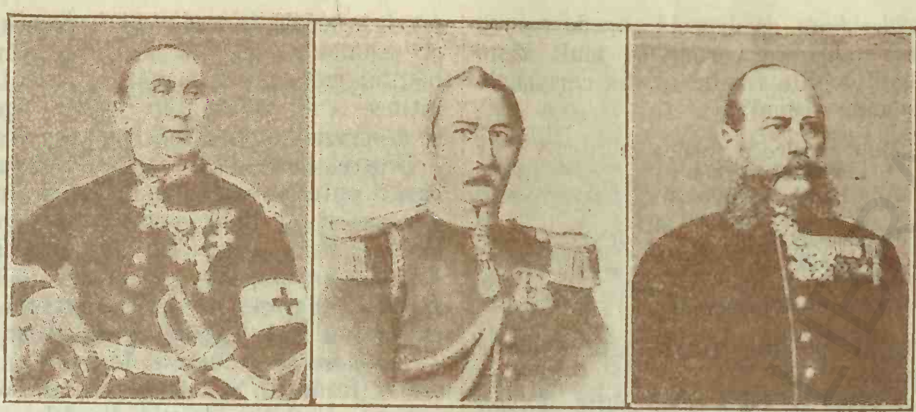
*

Prozatorii şi Versificatorii dinainte de 1860.

In vremea renaşterei, Iaşul a avut parte de o bună teste de poeţi, pe lîngă prozatorii şi oratorii răsăriţi pe ogorul nouei vieţi ce se deschidea neamului, poeţi cari, în afară de Alexandri, nici unul nu se rîdică deasupra mijlocului, dar, nici unul nu fu mai puţin animat de simţul sau imboldul de a cînta deşteptarea şi mărirea patriei. In întâia jumătate a veacului trecut, Gheorghe Asaki, Costachi Negruţţi, Costachi Conachi, Alexandru Donici, Ralet,

520--22. Alecu Russo, Alecu Donici şi Costachi Negruţţi.

523-25. Dr. Ludwig Russ, Dr. Iacob Czihack şi Dr. Gustav Otremba.

Cuciureanu, Alecu Russo, Costachi Carp, Neculai Istrati, Costachi Stamati, şi pela 1850 şi mai încoace Dimitrie Gusti, I. V. Adrian, Gheorghe Tăutu, Gheorghe Sion, şi încă cîţiva mai puţin productivi, scriseră şi tipăriră în Iaşi proză şi versuri, în toate genurile: lirice, epice, dramatice, nuvelistice, satirice, fabule etc., atît originale cît şi traduceri sau imitaţii. Peste toţi însă, Vasile Alexandri pluti, şi la nivelul seu nu ajunse nici un alt prozator literar sau versificator in acea epocă în Iaşi.

Din cei citaţi mai sus, se deosebesc *Costachi Negrutţi* (aşa iscălia el pe atunci, cu 2 ţ), care pe lîngă multe bune traduceri din Victor Hugo şi alţi autori de samă, mai dădu şi bucăţi originale, poeme, piese, din cari cîteva vodevile, ca *Doi ţarani şi cinci cîrlani* şi *Muza dela Burdujeni*, vor rămînea poate întotdeauna în repertoriul teatrului romînesc.

Alecu Donici, cel întăi şi mai talentat fabulist romîn, compuse multe iscusite fabule, parte originale, parte imitate, cari vor rămînea asemenea în totdeauna în literatura noastră.

Costachi Carp scrise iarăşi mai multe fabule în versuri, din cari unele foarte isteţe.

Cel întăi autor de cîntece, ce deveniră răpede ale poporului, în jumătatea întăia a veacului al 19-lea, fu *ConstantinConachi*, care contribui mult la înveselirea inimilor şi la curăţirea limbei romîneşti de străinisme, dînd atît poporului, cît şi boerimei, prilejul de a putea cînta în limba strămoşilor, de dor sau de dragoste, prin versurile ce el le făuri cu măestrie, creînd astfel tipul cîntecelor naţionale, din cari unele s'au perpetuat şi pînă astăzi.

Costachi Stamati, de origine basarabian, publică în Iaşi pela 1850 un mare volum de poezii şi proză, intitulat *Muza Românească*, volum ce conţine multe bucăţi interesante în diferite genuri.

Nicolae Istrati lucră deasemenea cu sufletul şi pana, în publicistică, litere şi politică, pentru cultura şi propăşirea neamului seu. El scrise dramele *Mihul* şi *Matia Corvin*, comedia în versuri *Babilonia Românească*, şi alte bucăţi interesante.

Dimitrie Gusti produse pe terenul şcolar şi literar, cît şi pe acel politic, şi'şi căpătă o reputaţie meritată, mai ales ca Primar al Iaşului, şi ca om devotat claselor de jos. Versurile sale, fură menite mai totdeauna evenimentelor patriotice.

526-28. Dr. Anastase Fătu, Dr. I. E. Bassereau şi Dr. Emil Max.

Gheorghe Sion se deosebi răpede prin o serie de versuri ce vor figura mult timp încă în antologiile romîneşti, din cari acele ce încep cu refrenul:

Mult e dulce şi frumoasă
Limba ce vorbim,
Altă limbă armonioasă
Ca ea nu găsim,
Romînaşul o iubeşte
Ca sufletul seu,
O vorbiţi, scriţi romîneşte,
Pentru Dumnezeu!

le-a învăţat pe din afară toată suflarea romînească.

A mai scris G. Sion mai multe *Fabule* şi *Cîntece* de lume; a tradus în versuri cîteva piese celebre din repertoriul clasic francez, ca *Athalie* şi *Phedra* de Racine, *Horaţiu*, de Corneille, *Misantropul* de Molière, etc. A compus şi vre-o două drăguţe comedii originale. Apoi *Suvenirile* sale *Contimporane*, ultimul volum ce a dat la lumină, ne dau o sumă de amănunte, mai ales relative la viaţa ieşană din mijlocul veacului al 19-lea, ce vor fi întotdeauna cetite cu interes.

Gheorghe Tăutu, fost multă vreme Director Arhivei Statului din Iaşi, e uitat astăzi de mulţi, întrucît scrierile lui fură tipărite în puţine broşuri; a fost totuş un poet cu mult simţ, şi *Brănduşele* lui, *Satirile*, *Epistolele*, *Canţonetele* etc., sînt bucăţi literare interesante pentru marele public. Piesa sa în versuri *Un ajutor la timp*, e plăcută de cetit.

*

Medicii civili şi militari, dinainte de 1870.

La inceputul veacului trecut în oraşul nostru nu se aflau decît aşa-zişii *doftori*, cari, cu toate că mai toţi erau veniţi din alte ţări, mai ales din Grecia şi Austria, cu diplome mai mult sau mai puţin meritos cîştigate, nu ajutau prea mult nici la îmbunătăţirea stărei igienice a Iaşului, nici puteau înlătura îndeajuns bolile şi epidemiile ce se abăteau adesea pe aice, mai ales cu starea de necurăţenie a uliţilor şi de împrejurimi mlăştinoase. Titraţi dintre băştinaşi nu ştiu să se fi aflat vre unul pînă după 1800. Erau mai multe *doftoroae* însă decît adevaraţi doctori, babe, pe atunci reputate ca moştenind ştiinţa depe vremuri, cari împreună cu *bărbierii* locali, în cazuri mai grave, esecutau... pe bieţii bolnavi, după cum îi ajungea capul.

După această dată însă începură a veni dinspre apus, cîţiva oameni într'adevăr apţi pentru arta sau meseria lor, şi apoi cîţiva din localnici începînd a trece graniţele, făcură studii serioase în străinătate şi revenirá mai tîrziu cu diplome meritos cîştigate la obîrşia lor. Aceasta fu o fericire pentru Iaşi, căci noii veniţi începură a prescrie măsurile trebuitoare pentru igiena şi profilaxia publică, ceea ce făcu a se institui comitete de sănătate, societăţi ştiinţifice, a se îmbunătăţi starea spitalelor şi a serviciilor medicale publice, etc.

Dintre Doctorii în medicină romîni, pe cari îi putu avea Iaşul în prima jumatate a veacului al 19-ea, pot cita pe *Dim. Samurcaş*, *Zotta*, *Const. Vîrnav*, *Alex. Teodori*, *Gh. Cuciureanu*, *Em. Costin*, *Dimitrie Zissu*, *Negură*, *Anastase Fătul*, *Vasile Agapi*; iar din străini au fost *Nicolas Perez*, *Plusc*, *Steege*, *I. E. Bassereau*, *Charles Maisonabe*, *Vial de Rajat* (franceji), *St. Czihak* (boem), *Collin* (elveţian), *Eustaţiu*, *Aristid Bendel'a*, *Petzoni*, *N. Lafari*, *Gh. Hristodul*, *Mihai Trissonimo*, *Ioan Assani* (greci), *Osvald Dreutel*, *August Abec*, *Gh. Kornhoffer*, *Gust. Herzog*, (austriaci), *Ludwig Russ*, (prusian), *St. Iasinski* (polonez), *I. Finke'stein*, *B. Calman*, *A. Blaustein*, *Fränkel*, *Glück* (evrei), şi alţii.

D-rul Czihak îndată ce veni în Iaşi, cam pela 1830, desvoltă o activitate cum rari alţi medici locali o putură arăta; lui i se datorează, mai ales, înfiinţarea Muzeului Istoric-Natural, a Spitalului Militar, diferite publicaţii ştiinţifice, intre cari şi un *Dicţionar etimologic* al limbei romîne, unic pînă astăzi în literatura noastră clasică; D-rul Bassereau fu înfiinţătorul unei secţii speciale de boale venerice în Spitalul Sf. Spiridon, medic comunal şi profesor de igienă la Seminar; D-rul Maisonabe fu şi profesor la Academia Mihaileană; D-rul Russ bătrînul, arătă cele mai mari calităţi de chirurg, în ţara întreagă chiar; D-rul

529. Stefan Micle.

Fătu contribui mult la organizarea Institutului Orfanotrofic Gregorian, unde fu şi profesor de moşit, dela deschidere mai mulţi ani.

După întăia jumătate a veacului precedent se deosebeşte D-rul Gustav Otremba, care conduse apoi Spitalul militar şi fu un medic practic foarte apreciat; D-rul Emil Max işi cîştigă reputaţia de cel mai iscusit mamoş din timpul seu; D-rii Fleischlen şi alţii fură deasemenea mult apreciaţi ca medici de spital, comunali şi practici în epoca lor.

*

Stefan Micle şi Profesorii Transilvaneni.

In epoca regenerărei culturei ieşane, lucrările cele mai de samă nu se putură îndeplini toate numai cu localnicii, cari, dacă cîţiva chiar păşise graniţele din dreapta ori din stînga Moldovei, nu erau totuşi îndestulători pentru propăvăduirea luminei, în deosebitele sale manifestări; de aceia se simţi nevoia de a se chema aici mai mulţi oameni învăţaţi, romîni în mare parte, dinspre apusul ţărei, din Bucovina şi Transilvania mai ales, care să profeseze la noi diferitele ramuri ale unei instrucţii potrivite gradului la care ajunsese în alte ţări europene.

Intre cei ce veniră în Iaşi mai întăi, şi se devotară cu trup şi suflet şcoalei naţionale, fură marele Simeon Barnuţiu, Mihailuc Hodocin, Zaharia Columb, Stoica, Ion Pop, A. Papiu Ilarian, Mamfi, Fabian, Petru Suciu, Stefan Emilian, Vasile Burlă, Antoni Parteni, Aug. Treb. Laurian, Stefan Micle şi încă cîţiva veniţi mai tîrziu, ca Ion Pop Florantin, Aron Densuşianu, Miron Pompiliu etc.

Un rol mai însemnat în desvoltarea şcoalei ieşane l'a avut însă Stefan Micle, prin faptul că, pe lîngă catedrele ce el le-a ocupat la vechea Academie Mihaileană şi la Universitate, el şi-a consacrat o mare parte din activitatea şi inteligenţa sa, în conducerea şi desvoltarea Şcoalei de Arte şi Meserii din localitate, de unde s'a putut da ţărei multe serii de buni artisani şi mecanici, din cari unii au ajuns apoi ingineri, profesori etc.

Sub Stefan Micle, Şcoala de Arte a luat cel mai mare avînt, şi numele seu va remînea totdeauna identificat cu propăşirea acestei instituţii, care astăzi a ajuns o şcoală model.

*

Victor Place şi Consulii puterilor străine.

Mulţi au fost Consulii şi Agenţii Consulari trimeşi de puterile străine în Iaşi, începînd cam de pela mijlocul veacului al 18-lea încoace. Ruşii, Austriacii, Prusienii, Francejii, apoi Englejii, Grecii, şi pentru puţin timp Belgienii, Italienii şi Turcii ş'au avut aici diferiţi representanţi. Dintr'o repede scrutare a actelor din trecut găsesc, de pildă, că Duca-Vodă, prin 1694, face să se căsăpească un Consul unguresc, trimes de Comtele Tököly, care se afla de un timp în Iaşi; Ambasadorul Franţiei Choiseul din Constantinopol, solicită prin 1785 beraturi pentru înfiinţarea unui Consulat Francez în Iaşi, ceea ce încă nu obţine dela Poartă. Tot pe atunci, un *Căpitan Baddeus* se află în Iaşi, reclamînd şi făcînd a se trimete cu sila în Austria pe desertorii din acea împărăţie, cari se refugiase în Iaşi. Deci avea de fapt misiunea de Consul.

Prin Septembre 1784, exista un Consul Prusian în Iaşi, un *König*, profesor, care abia în 1786 e recunoscut de Poartă cu berat special. (*Acte şi Frag.*, Iorga, I şi II). In Martie 1788 König dispare din Iaşi, odată cu Consulul Austriac *Baronul von Metzburg*; în Iuliu 1788 un grec, *Varcugoli* (?), capătă locul lui König! Pînă la 1792 găsim mai mulţi *candidaţi* la Consulatul prusac: *Sandu Panaioti*, *Gross*, *Chiriac Polyzu*... (!). La 1821 *Pastorul Harte* e Vice-Consul; după el e Consul-General un *Baron von Kreuchely-Schwerdtberg*,—şi apoi candidează un *Van der Schroeff*, negustor... La 1856 se mai găseşte un *König*, Consul.

Imperiul Rus are representant în Iaşi, încă din Ianuar 1739, un Agent *Repninski*. (*Act. şi Fr.*, Iorga, I, 358). Dar abia în 1792 se aşază oficial un Consul Rusesc în Iaşi, *Sergiu Lazarevici de Laşcarev*; la 1806 găsim pe *H. de Balcanoff*, apoi pe *Salonski*

53?. Vasile Burlă. Caricatură de Jiquidi.

pe *Ivan Severin* şi alţii. Pe la 1818 e Consul rus *Pisani*. Despre acest Consulat se poate avea oarecari amănunte în articolul fostului Consul în Iaşi, A. de Giers. (*Arhiva St. şi Lit.*, VIII).

La 1806 representant al Austriei în Iaşi, era un Consul *Hammer*; la 1811 iar un Metzburg, poate tot cel dela 1788; la 1821 un *Raab* sau *Rapp*, Agent; la 1824 era Agent *Lippe*; iar la 1856 un *Baron Henric von Testa*, Consul General şi Agent politic pe lîngă Grig. Al. Ghica-Vodă. Un Kanzlist (cancelar), cu numele *Schilling*, se vede în Iaşi pe la sfîrşitul veacului al 18-lea, iar pela 1804 el e denumit Agent. După acesta pela începutul veacului trecut se găseşte numită strada actuală St. Andrei, *Uliţa Şilingului*. Stătea cam la proastă mahala, pe atunci, Agentul citat.

531. Victor Place.

Franţa a avut iar mulţi representanţi la noi: *Abatele Chevalier*, Agent la 1788, *Parrant*, Vice-Consul prin 1796; *Mechain*, prin 1803—5, *Reinhard*, Resident la 1806. La 1810 un *Ledoulx*; *Antoine Fornetty* e Consul, la 1811; *A. Duclos*, Agent Consular în 1833, care intervine la Eforie să se scutească de cvartiruire de soldaţi ruşi pe ciţiva *Herşcu, Leiba, Burăh... şi alţi supuşi Franceji*! (Dela Eforiei 6/1833). Pela 1834—37 găsim Consul un *Alfred Mimaut*; la 1838 un *B. Huber*.

La 1856 apare în Iaşi Consulul *Victor Place*, ca trimes a lui Napoleon III.

O listă complectă a Consulilor din Iaşi cu greu s'ar putea dresa, întrucît, deşi m'am adresat la diferite Consulate locale, cu rugămintea de a'mi procura asemenea nume şi date, respunsul tuturor Cancelariilor respective a fost: că nu le cunosc singure.

Din toţi Consulii puterilor, ciţi au stat mai mult sau mai puţin în Iaşi, singur acesta, Victor Place, jucă un rol deosebit în destinul Moldovei, ca şi în al ambelor Principate Romîne. Legînd imediat după venirea sa prietenii intime cu cei mai mulţi dintre conducătorii politici ai Iaşului, prin un caracter amical, sincer şi entusiast, el îşi apropriе idealul unirei ţărilor romîne, ce se frămînta atunci în toate creerile patrioţilor luminaţi. Place luă parte la sfaturile şi închegările unioniştilor, şi corespundă cu guvernul Imparatului seu, cerîndu-i cu stăruinţă sprijinul, şi poate că argumentelor şi străduinţei lui, în mare parte, se datoreşte viul interes şi sprijinul ce Napoleon III îl dădu chestiunei Unirei Principatelor, în concertul european. Tot Place apoi, fu şi unul din cei mai călduroşi partizani ai alegerei lui Cuza-Vodă, văzînd în el, desigur, persoana cea mai aptă dintre mulţimea de candidaţi ce se iviră, pentru realizarea idealului naţional romînesc. Place şi Consulatul Francez, se afla instalat pe atunci în casele ce actual sunt ale fostului Primar Nicolai Gane, din strada cu acelaş nume.

Părăsind Iaşul, chemat în alte funcţiuni, după 1871 el se retrase din viaţa politică a ţărei sale, şi reveni în Iaşi, unde'şi lăsase cîteva din rudele sale, şi după un timp muri chiar aici, iar osemintele-i sunt şi acum înmormîntate în vechiul cimitir catolic de dindosul grădinei Copou.

*

Boerimea şi Intelectualii ce au părăsit Iaşul după Unire.

Ceea ce făcea bogăţia şi atracţia Iaşului, înainte de realizarea Unirei Principatelor, fu negreşit presenţa aici a mai tuturor boerilor mari ai Moldovei, din cari se recrutau sfetnicii Domneşti, boeri cari posedau averile cele mai însemnate ale ţărei, mai ales acei ce se trăgeau din viţă Domnească. Indată însă ce Capitala se mută la Bucureşti, mai toţi aceşteia, atraşi de puterea centrală, şi doritori a'şi manifesta talentele şi a'şi desvolta luxul în jurul Curţei Princiare, începură a părăsi rînd pe rînd Iaşul, lăsînd curţile lor în părăsire, vînzîndu-le cei mai mulţi pe preţuri de nimic, şi trăgînd după ei la Bucureşti familiile, prietenii intimi, slugile, şi mai cu samă averile sau veniturile ce scoteau din întregul pămînt al Moldovei. Astfel plecară din Iaşi cei mai mulţi din familiile *Ghica, Sturza, Mavrogheni, Suţu, Mavrocordat, Balş, Başotă, Rosetti, Catargiu, Aslan, Carp, Paladi, Cantacuzino, Bogdan, Dabija, Beldiman, Corne, Calimachi, Duca, Manu* etc., şi numai prea puţini dintre membrii acestor familii mai zăboviră încă pe aici. In schimb, Iaşul nu mai primi decît sărăcimea din alte oraşe şi chiar de peste graniţă, care'l face astăzi să ducă o existenţă din cele mai triste.

Dar nu numai boerii şi slugile lor părăsiră cu acel prilej foasta capitală. Noul centru atrase, spre nefericirea Iaşului, şi pe mulţi

al Eforiei municipale, apoi proprietar al unei mari tipografii, ajută pe mulţi să-şi publice lucrările lor, ce au slujit propăşirei culturale generale a ţărei, edită şi conlucră însuşi la un număr mare de volume, dintre cari *Uricariul*, (25 vol.), o preţioasă colecţie de documente moldoveneşti, *Buciumul Român* (3 vol.), deasemenea, diferite mari Dicţionare, cărţi scolastice, ziare şi reviste etc;

Teodor Burada, (Slugerul), fost Preşedinte al Eforiei deasemenea, s'a manifestat pe tărîmul administrativ şi cultural, atît ca conducător al unui Pensionat de fete, cît şi ca autor al mai multor lucrări muzicale şi literare ;

Gheorghe Panu, luptător politic, fost şef al partidului radical, care a făcut noi îndrumări în ideile sociale şi literare ;

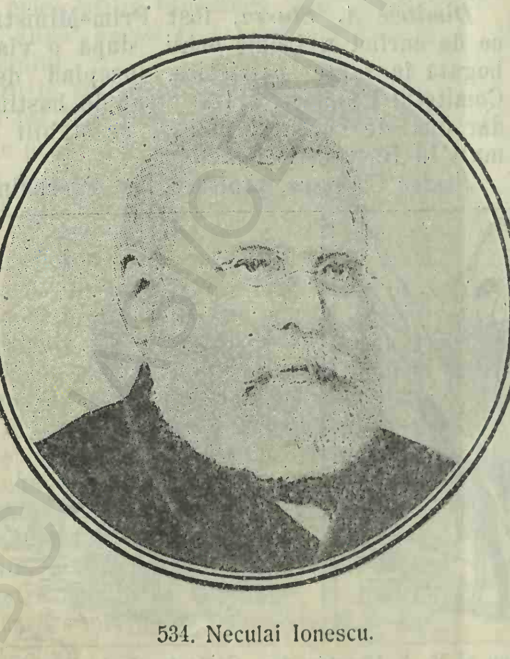
Spiru Haretu, reformator al instrucţiei publice, apreciat de toţi ca unul din cei mai de samă oameni ai şcoalei ;

Petru Răşcanu, profesor de istorie la Universitate, publică multe scrieri importante, rezultat al unor cercetări serioase şi interesante;

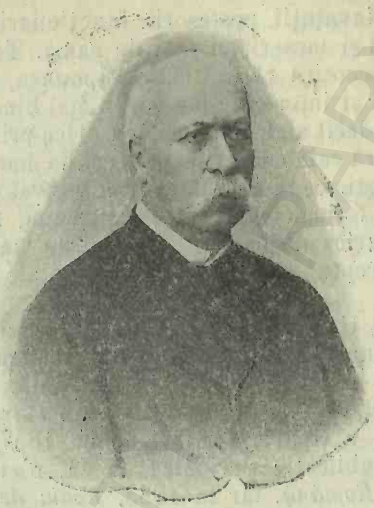
Grigore C. Buţureanu fu deasemenea un profesor distins, cărui datorim mai multe studii arheologice şi istorice ;

Colonelul *I. Manolescu-Mladian*, venit prin 1864 în Iaşi, ca Director al unei şcoli normale de tragere la ţintă, scrimă şi gimnastică, ce se instală în casele egumeneşti din curtea bisericei Sf. Sava, şcoală care nu dură decît pînă în 1866,—remase aici, şi după ce se retrase la pensie, desvoltă o deosebită activitate ca membru al Ligei culturale, atît prin publicistică, cît şi în diferite adunări ;

Vasile Adamachi, fost Deputat, care trăind o viaţă întreagă modestă, îşi lasă averea de milioane *Academiei Române* din Bucureşti pentru scopuri culturale ;

534. Neculai Ionescu.

535. Lascar Catargi.

Asemenea făcu şi *Grigore Buiucliu*, fost în timpul din urmă membru al Curţei de Casaţie, care lasă peste un milion aceleaşi instituţii.

*

Vasile Conta, Mihail Eminescu, Ion Creangă, şi membrii Societăţei literare Junimea.

Am arătat îndărăt (pag. 271), cum s'a format Societatea literară *Junimea*, în Iaşi, în 1865, şi cari au fost pornirile sale. Prin mijlocirea întrunirilor ce se ţineau, şi a organului literar *Convorbirile Literare*, ce a apărut în Iaşi, începînd din 1866 şi pînă la 1888, un număr foarte mare de membri s'a grupat în această Societate, şi a produs tot ce epoca aceea putea să dee mai de samă, ca sinteza mediului culturei şi a impulsului sufletesc al întregei societăţi ieşane în special şi romîneşti în genere. Aproape tot ce a fost mai inteligent şi mai harnic, dintre literaţii ieşeni, s'a asociat Junimei. Opera îndeplinită e enormă, faţă cu mijloacele de cari s'a dispus, şi a bătătorit drumul cel mai sigur şi mai sănătos pentru viitorul literelor şi al artei romîneşti.

In Junimea s'a manifestat în toată puterea talentului lor atîtea nume de samă, ieşeni în cea mai mare parte, sau cari ş'au făcut o parte de trai în Iaşi. Tabloul ce reproduc, conţinînd portretele marei majorităţi a membrilor Junimei, prin figurile ce intruneşte, poate da o ideie de cine au fost membrii acestei Societăţi, care încă n'a avut păreche pînă astăzi în ţara noastră. In el figurează, pe lîngă fundatorii Societăţei, Vasile Alexandri, Iacob Negruzzi, Vasile Pogor, T. L. Maiorescu, Teodor Rosetti,

dintre învaţaţii, profesorii, funcţionarii, negustorii şi meseriaşii mai de samă. Toţi aceştia socotiră că la Bucureşti munca, capacitatea şi interesele lor vor fi mai bine răsplătite decît aici,—şi deci, cu orice prilej, îşi încarcară calabalîcurile pe vechiîe harabale mocăneşti, ce în aşteptarea înfiinţărei căilor ferate formau adevarate caravane, şi un exod curios de oameni doritori de mai bine se îndreptă spre noul pămînt al făgăduinţei.

Mulţi tineri nu ştiu poate, că şi cei ale căror nume urmează, în Iaşul nostru ş'au început manifestarea lor intelectuală.

Astfel, cel mai de samă, *Bogdan Petriceicu Haşdeu*, a tipărit în Iaşi, pela 1857, cea întâi publicaţie periodică a sa, *Foaia de Istorie Română*, iar la 1863, *Foaia de Moldova*; a mai scris diferite articole literare, istorice şi politice, cît timp a fost profesor la Academia Mihăileană, după care părăsi Iaşul spre a deveni, în Bucureşti, aceia ce se ştie că a ajuns.

Vasile Alexandrescu, care'şi adăugi apoi pronumele *Urechia*, a ocupat aici funcţii publice, a scris în diferite reviste, înfiinţînd chiar pe acea intitulată *Ateneu'lu Românu*, în 1861, a fost profesor la Academie şi la Universitate; apoi, plecînd, ş'a continuat şi el cariera-i bogată în scrieri istorice şi literare în Bucureşti.

Matei Millo, ieşan de baştină, organizatorul teatrului ieşan, avu şi calitatea de autor, traducător şi prelucrător a unui mare număr de piese, ce au făcut veselia şi admiraţia spectatorilor din ţara întreagă; *Baba Hîrca* lui nepieritoare, *Insurăţeii*, *Tuzu-Calicu*, sunt lucrări de valoare pentru epoca lui. A schimbat şi el Iaşul pe Bucureşti. Astăzi însă a fost cu totul dat uitărei de ambele oraşe, deşi, cel puţin *ca mulţi alţii*, ar merita să i se tipărească într'un volum toate lucrările sale, ce ca mîni nu se vor mai afla nicăeri, şi, în Iaşi mai cu samă, să i se dee numele cel puţin unei uliţe, cum s'a făcut în Bucureşti, dacă nu unei figuri de piatră, ori de bronz.

Doctorul Dim. Brândză, fost profesor la Liceul şi Universitatea ieşană, unde arătă din capul locului calităţi rari, trecînd şi el la Bucureşti, deveni unul din cei mai de samă învaţaţi ai ţărei, publicînd diferite lucrări ştiinţifice în specialitatea sa medicală şi botanică.

Şi cîţi alţii după aceştia, mai puţin meritoşi poate, ce'i dreptul, dar cari puteau contribui mult la rîdicarea foastei lor reşedinţe, au părăsit rînd pe rînd Iaşul... atraşi de gurguiul... afacerilor productive din Bucureşti!

*

Alţi ieşeni deosebiţi prin faptele lor politice, sociale, culturale etc.

Intre barbaţii politici ieşeni dispăruţi, cari din timpul renaşterei şi pînă în zilele noastre s'au manifestat mai mult şi mai spornic în sprijinirea intereselor poporului şi în special celor ale Iaşului, trebuie să mai citez şi pe următorii, pe lîngă cei de cari am mai vorbit:

Lascar Catargiu, fost Locotenent Domnesc şi în mai multe rînduri Ministru-Preşedinte, care pînă în ultimele sale acte de guvernare nu uita a se gîndi şi la interesele foastei capitale a Moldovei;

Neculai Ionescu, fost profesor universitar, şi Ministru, cel mai puternic orator al ţărei întregi, care a luptat mult, prin organul seu *Tribuna Română*, şi în diferite alte împrejurări, pentru asigurarea drepturilor poporului, din care se trăgea;

Fraţii Şendrea (două familii), cari ca profesori şi representanţi ai Iaşului în parlament, dădură destule dovezi de o capacitate deosebită;

Grigore Cobâlcescu, profesor universitar, cel mai de samă geolog al ţărei, ale cărui lucrări au fost apreciate şi în afară de hotare;

Gheorghe Mârzescu, fost Ministru, profesor universitar, etc., un adevarat tribun şi apărător al intereselor Iaşului, atît în Parlament, cît şi în orice alte prilejuri;

Vasile Gheorghian, fost Ministru şi Prefect, care deasemenea s'a interesat mult de rîdicarea stărei morale şi materiale a Iaşului;

Dimitrie A. Sturza, fost Prim-Ministru, ce de curînd a închis ochii, după o viaţă bogată în fapte patriotice, începînd dela Comitetul Unionist, a fost ieşan de baştină, dar dus de curentul politic, se stabili de mult în Bucureşti;

Teodor Codrescu, profesor, fost Preşedinte

532-3. B. P. Haşdeu şi V. A. Urechie, din „Caricatura" de Jiquide.

536. Gheorghe Mârzescu.

Petru Carp etc., şi feţele lui Vasile Conta, Mihail Eminescu, Ion Creangă, Al. Lambrior şi atîţia alţii, cari au rîdicat literatura şi ştiinţa romînească la nivelul la care o avem astăzi.

Creangă, Eminescu şi Conta, dintre membrii Junimei, au devenit cei mai populari, aşa că, cred, nu este casă de om cult, nu numai în ţara romînească, dar chiar ori unde locuiesc Romîni şi pe afară de graniţe, în care să nu se găsească scrierile lor, şi să nu se recitească cu interes şi plăcere la orice prilej literatura sau ştiinţa, rămasă după aceşti trei mari scriitori ai romînismului.

Amintirile şi poveştile blînde şi fantastice ale lui Ion Creangă, ce'ţi redeşteaptă viaţa de pruncie şi adolescenţă, cînd adormiai cu capul pe braţele mamei, ascultînd povestea lui *Cucoş-Roş* sau a lui *Harap-Alb*, încîntă tot aşa de bine şi pe adulţi şi pe bătrîni, cînd obosiţi de munca sau grija vieţei, stau sara în mijlocul familiei lor, şi aud recitîndule copiii sau nepoţii asemenea închipuiri năzdrăvane din vremurile de odinioară. Grai limpede şi curgător, idei deslegate şi fără cuvinte neînţelese de oricine, stilul lui Creangă represintă sufletul sincer şi curat al romînului, curgînd în toată bogăţia simţirei sale.

Scrierile filosofice ale lui Vasile Conta sînt o adevarată descoperire pentru cetitorul romîn, şi tot odată temelia cunoştinţelor noastre metafizice în raport cu realizmul,—lucrări meritoase, apreciate şi de învăţaţii străinătăţei, unde ştiinţa filozofiei datează de zeci de veacuri mai înainte de a fi pătruns la noi. E aproape singurul autor care a desbătut mai pe înţelesul tuturora asemenea idei şi principii, şi Iaşului îi revine cinstea de a fi avut intăietatea unor asemenea studii meritoase.

Ce-aş mai putea spune eu, despre Mihail Eminescu, care în Iaşi s'a făurit gloria sa, şi gloria poeticei romîneşti? S'a scris atîta despre dînsul,—poate prea mult încă, şi de mulţi nechemaţi chiar,—incît este o simplă banalitate de a mai cerca cineva să aprecieze prin scris, astăzi, opera sa nepieritoare.

Iaşul datoreşte mult acestor trei creere fenomenale ce au ilustrat literatura romînească, şi neamul rominesc întreg le datoreşte tot atîta.

Cînd oare, pe lîngă ceilalţi oameni de samă, ce au fost represintaţi în piatră sau în bronz, şi aşezaţi pe pieţile Iaşului, vom putea vedea şi chipurile lui Creangă, lui Conta şi a lui Eminescu,—nu numai în Cimitire, dar la locuri mai vrednice de ei, şi de neamul pe care l'a luminat, cîntat şi înălţat?

*

Gazetarii și Gazetele ieșane de odinioară.

E ştiut că cea dintăi gazetă periodică ce a apărut în Iaşi, fu *Albina Românească*, care începu a vedea lumina zilei şi a tiparului la 1 Iuniu 1829;—iar cel dintăi gazetar-redactor fu Gheorghe Asaki, care era şi proprietar-editor şi administrator al acelei foi. Se pare că apariţia acestei intăie gazete romîneşti in Iaşi a fost pregătită de

537. Elena Gr. Ghica-Doamna, fiica lui Ioniţă Sandu Sturza-Vodă.

538. Vasile Conta.

539. Grigore Cobălcescu.

o „Soţietate alcătuitoare“; nu se ştie însă cine a compus acea Societate. *Albina* dură singură ca foaie politică pînă la 1850, cînd îşi schimbă titlul în *Gazeta de Moldavia,* tot sub principala redacţie a lui Asaki. Va fi avut şi mai mulţi colaboratori primul dascal al literaturei ieşane; nimeni însă nu se afirmă ca atare prin Gazetă, şi cîţiva cari publicau din cînd în cînd cîte un articol ori scrisoare, semnată, se dau drept simpli informatori sau musafiri ai redacţiei, pentru chestii personale, ori articole literare. Cogălniceanu, Alexandri, Negruţţi şi multe alte nume cunoscute, colaborară negreşit la *Albina,* şi apoi la *Gazeta de Moldavia,* cum şi la diferite suplemente şi anexe ale lor, ce mai apăruse în acest interval, ca *Foaia Sătească, Alăuta Românească, Arhiva Albinei, Spicuitorul Moldo-Român,* etc.

O altă organizaţie de scriitori mai noi se ivi însă la 1850, care făcu să apară *Zimbrul,* iar mai tîrziu, tocmai pela 1858, *Zimbrul şi Vulturul,* avînd de redactori pe A. Fotino, Teodor Codrescu, Dimitrie Gusti, Vasile Alexandrescu-Urechie, Gheorghe Sion, Iancu M. Codrescu, V. Mălinescu, Gheorghe Misail, Neculai Voinov, etc.

La 1855 începe să apară cel mai destoinic organ ieşan de luptă politică, *Steaua Dunărei,* sub direcţia lui Mihail Cogălniceanu, care, apoi la 1859 fuzionează cu *Zimbrul şi Vulturul.* Este prea interesant, şi pentru epoca în care ne aflăm, de amintit prima parte a articolului-program din Nr. 1 al *Stelei Dunărei,* scris desigur de

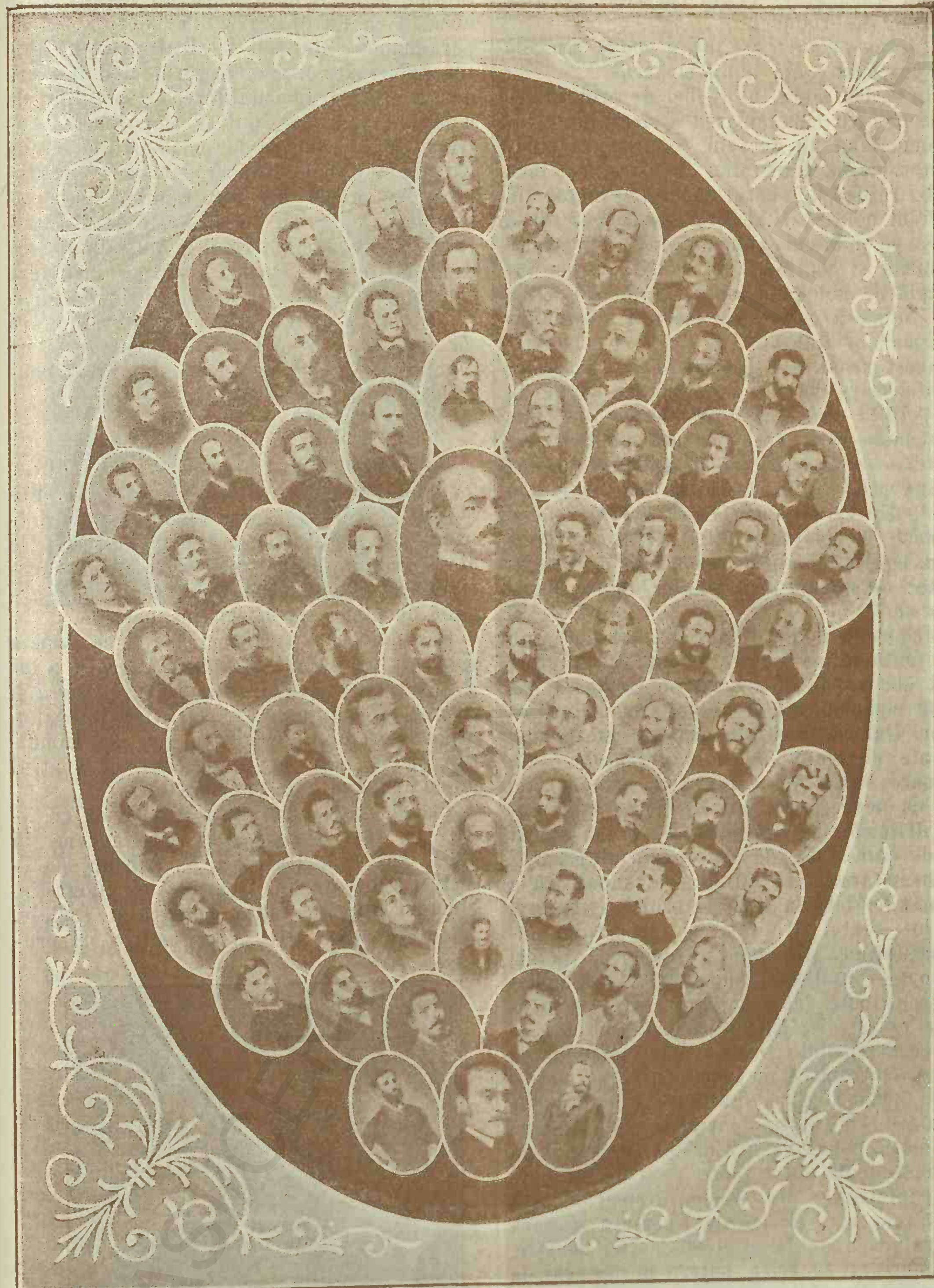

540. Mihail Eminescu.

541. Ion Creangă.

MEMBRII SOCIETĂȚEI LITERARE JUNIMEA.

542. *Rindul I* : N. Beldiceanu, S. Bodnărescu, T. Nica, Gh. Roiu, M. Cristodulo, V. Castan, M. Gheorghiu. *Rindul II*: C. Meissner, I. Dospinescu, A. G. Sutzu, St. Virgolici, V. Burlă, A. Naum, Gh. Racoviță, I. Buiucliu, Abg. Buiucliu. *Rindul III*: T. T. Burada, C. Leonardescu, Căp. G. Bengescu, Th. Rossetti, T. L. Maiorescu, P. P. Carp, I. Melik, M. Eminescu, D. C. Olănescu. *Rindul IV*: . N. Gabrie- lescu, I. L. Caragiali, Al. Farra, V. Pogor, V. Alexandri, I. Negruzzi, Dr. E. Max, Gh. Bejan, I. Slavici. *Rindul V*: I. Caraiani, G-ral Cerkez, N. Mandrea, N. Gane, N. Culianu, I. Ianov, Gr. Buiucliu, N. Bur- ghelea. *Rindul VI*: C. P. Constantiniu, L. Negruzzi, Gh. Capșa, D. G. Rosetti, St. Nei, P. Paicu, I. Creangă, N. Mihalcea. *Rindul VII*: T. Christodulo, I. Nenițescu, M. Pompiliu, A. Lambrior, C. Lepadatu, V. Tasu, Maior G. Scheletti, Col. I. Șerbănescu. *Rindul VIII*: T. Buiucliu, A. D. Xenopol, P. T. Missir, Dr. A. Peridi, Al. Beldiman, V. Cuciureanu, Gh. Zaharia. *Rindul IX*: X. Gheorghiu, Val. Ursian, Gh. Ne- gruzzi, Al. Philippide, C. Dumitrescu, S. Văleanu. *Rindul X*: N. Volenti, V. Bossie, Tel. Ciupercescu.

Cogălniceanu, care conţine idei ce şi astăzi îşi au răsunetul lor în chestiile politice actuale. Reproduc:

„*Steaua Dunării* esă într'o epohă din cele mai însemnate ale lumii moderne.

Un resbel mare, un resbel de eroi, întreprins pentru emanciparea Orientului, şi a Principatelor în deosebi, se urmează chiar in apropierea marginilor noastre, ce încă astăzi resună de vuetul căderei Sevastopolii.

Ţelul politic al *Stelei Dunării* este de a ţinea pe publicul român într'o cunoştinţă lămurită şi continuă nu numai despre întâmplările cele mai importante ale zilei, dar totodată şi despre spiritul şi tendinţile marilor Luptători.

Acest jurnal este *Steaua Dunării Române*; prin urmare politica sa nu poate să fie de cît *politica seculară a Românilor*, politica naţională—care spre onoarea publiciştilor noştri— se urmează şi se sprijine de întreaga presă românească, cu mai mult sau mai puţin talent, însă fără excepţie, şi cu aceeaşi neobosită rîvnă şi călduros patriotism, politică care se resumă în aceste cuvinte: *autonomia principatelor*, *unirea principatelor*.

Simpatiile noastre sînt din tot sufletul, din toată inima pentru Franţa şi Anglia; căci ele mai întâi a scris pe gloriosul lor steag emanciparea şi desvoltarea principatelor. Dar recunoştinţa noastră este de mai înainte ciştigată *ori cărcia Puteri*, ce la viitoarea pace va apăra mai cu energie, mai cu nepărtinire, mai cu neinteres esclusiv driturile patriei noastre, şi va stărui ca de către marele Areopagiu al Europii să se hotărască în stîrşit soarta politică a Românilor într'un chip statornic şi conform legilor sfintei dreptăţi şi respectului naţionalităţilor. Un popul omogen de cinci milioane—înţelegem numai populaţia ambelor principate—ce secoli întregi şi prin atîtea catastrofe 'şi-au păstrat esistenţa şi istoriea, popolul român poate şi trebue ca odată să trăiască cu insuşi viaţa sa naţională, prin singura păstrare a legăturilor seculare cu Inalta Poartă, şi sub singura Protecţie colectivă a Europei, care ni s'au recunoscut de către toate Puterile adunate la conferinţile din Viena. Numai această Protecţie este dorită de Români; singură ea va respunde la interesul naţiei noastre, la interesul fiecăriea puteri in deosebi, la interesul Europii.

Unirea principatelor a fost visul de aur, ţelul isprăvilor a marilor barbaţi ai României, a lui Iancu Huniad, ca şi a lui Ştefan cel Mare, ca şi a lui Mihai Viteazul, a lui Vasile Vodă, ca şi a lui Matei Basarab.

Unirea principatelor a fost ţelul gîndirilor şi a celor mai străluciţi dintre Domnii Fanarioţi.

Unirea principatelor este dorinţa vie şi logică a marii majorităţi a Românilor. *Steaua Dunării* este Jurnalul Unirei. Prin aceasta ea nu urmează unei utopii; ea apără numai interesul vital al patriei. Unirea principatelor este singurul mod în stare de a consolida naţionalitatea Românilor, de a le da demnitate, putere şi mijloace pentru a împlini misiea lor pe pământul, ce de către Cel de Sus li s'au dat spre moştenire. Noi avem înaintea ochilor noştri esemple la ce grad de libertate şi de civilisaţie, sub demni regenţi, au ajuns Sardinia şi Belgiea, staturi a cărora întindere este mai mică de cît acea a principatelor.

Unirea Moldovei şi a Valahiei singura va depărta conflicte viitoare pe ţărmurile Dunării şi ale Mării-Negre, singură va consolida pacea in Orient".

*

Pela 1859 apăru un nou organ politic, *Tribuna Română*, condus de alte talente noi, ca Nicolai Ionescu, Ioan Leca, I. Holban, etc., ziar ce durează pînă la 1867. De aici încolo foile politice, economice, comerciale etc., sporesc, şi devin mai mult organe de luptă ale diferitelor partide.

Revistele ce apărură pînă aici, ca *Icoana Lumei* a lui Asachi, *România Literară* a lui V. Alexandri, *Dacia Literară, Propăşirea* şi *Arhiva Românească* a lui Cogălniceanu, *Septămîna* lui C. Negrutti, etc., se înmulţesc şi ele, din ce in ce, aşa că spaţiul nu'mi ingădue a le enumera aici.

Prima foaie umoristică şi satirică ce apare în Iaşi e *Bondarul*, care începe în 1861, sub redacţia lui I. V. Adrian, cu ilustraţii lucrate în litografie şi xilografie, biciuind diferite fapte politice şi sociale. La 1867 apare alt organ satiric, cu pro-

543. Vasile Gheorghian.

544. Aga Teodor Codrescu.

gram *separatist*, redactat de Teodor Boldur-Lăţescu, *Boldul*, ilustrat cu caricaturi în litografie, care, într'un stil arzător, loveşte în Munteni şi susţinătorii Unirei. Apariţia acestei toi provoacă mari incidente în Iaşi, şi atrage chiar înjunghierea redactorului seu, într'o sară de spectacol, la Circul Hütteman.

Principalele gazete ce mai apar apoi, sunt: *Secolul* şi *Secolul al XIX-lea*, *Constituţiunea*, *Convenţiunea*, *Trecutul*, *Viitorul*, *Informaţiunile*, *Curierul de Iassi*, *Gazeta de Iassi*, *Apărătorul Legei*, *Curierul Intereselor Generale*, *Noul Curier Român*, *Steaua României*, *Besarabia*, *Liberalul*, *Ştafeta*, *Lupta*, *Pactul Social*, etc., cum şi dintre cele umoristice mai de samă, *Felinarul*, *Nastratin Hogea*, *Ha! Ha! Ha!*, *Clopotele*, *Perdaful*, *Darabana*, *Bomba*, etc. Revistele literare, ştiinţifice şi economice ce au mai văzut lumina în acest interval sînt într'un număr destul de însemnat, şi cercetătorilor le recomînd consultarea volumului *Publicaţiunile periodice Româneşti*, al D-lor Nerva Hodoş şi Al. Sadi-Ionescu, care conţine nomenclatura aproape complectă a periodicelor apărute in Iaşi, ca şi a celor din ţara întreagă.

Dintre gazetarii ieşeni, dispăruţi astăzi, cari s'au deosebit mai mult, in afară de cei citaţi, mai putem aminti pe Neculai Ceaur Aslan, George Balş, Ioan Strat, Gheorghe Mărzescu, Vasile Brănişteanu, Stoianovici, Leonida Stere, Dim. G. Stamatopol, Al. Bernard, Em. Negrutzi, Scipione Bădescu, G. Holban, Em. Arghiropol, Teodor Balasan, Mihail Eminescu, Gheorghe Panu, Gh. Mălinescu, Radu Petrescu, Ioan Crăciun, Vasile Conta, Teodor Buiucliu, Petru Verussi, Matei Ganea, Scarlat Pastia, Vasile Gheorghian, G. Mortzun-Sirius, P. V. Grigoriu, Eug. Donici etc.

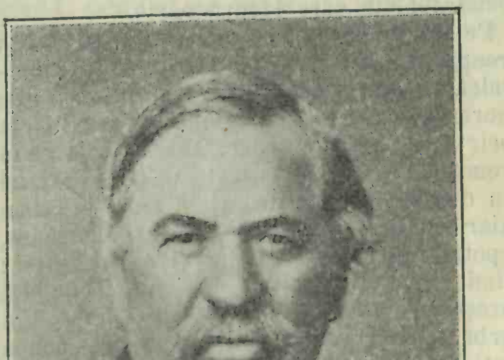
*

Femei de samă ieşane.

Am vorbit în unele pagini din această lucrare despre rolul unora din femeile ieşane, cum şi despre caracterul şi calităţile lor diferite. Dacă numărul faptelor mai însemnate ale acestora nu e prea abundent, femeia în vremile vechi, pe cînd predomniau ideile şi obiceiurile orientale şi la noi, fiind considerată mai mult ca un obiect de plăcere, sau ajutor la trebile casei, sunt totuşi citeva cazuri de cari se cade a aminti.

Domnia *Mariei Movilă* (1606), deşi de scurtă durată, a însemnat totuşi că scaunul ţărei a putut fi ocupat, în vremuri vechi, şi de o femee; faptele pioase ale vechilor Doamne şi Domniţe, ca construiri de biserici, lucrări şi ţeseturi artistice, donaţii diferite; luptele sau alianţele urmate pentru obţinerea în căsătorie a fiicelor lui Vasile Lupu-Vodă şi altele, ne arată că s'a pus preţ adesea pe femeea ieşană. Nu mai pomenesc de tristele legende ale Doamnei lui Alexandru Lăpuşneanu-Vodă, sau a mamei lui Stefan-cel-Mare.

In veacul precedent, unele din Doamne sau fiicele de boeri ieşeni, au jucat deasemenea roluri importante. *Elena*, fiica lui Ioniţă Sturza-Vodă, soţia lui Grigore Al. Ghica-Vodă, a fost cunoscută ca un ajutor de samă în conducerea politică a soţului

545. Slugerul Teodor Burada.

seu; *Cocuţa (Caterina) Conachi*, măritată cu Caimacamul Nic. Vogoridi, avu atîta favoare la acesta, încît el îşi adaugă la pronumele seu şi pe acela al socrului seu, iscălind apoi *Nico'ai Conachi-Vogoride*. Se pare însă că, cu toată dragostea purtată soţiei sale, Caimacamul nu putu s'o facă pe aceasta să'l lese a lucra în potriva intereselor ţărei, şi ale romînismului în genere, căci, pe cînd el căuta prin toate mijloacele să împiedice realizarea Unirei, Cocuţa descoperi planurile şi corespondenţa sa secretă Comitetului Unionist, care se folosi astfel de această faptă, că putu înlătura cele mai de samă uneltiri contrare ce se proectase, şi astfel se ajunse a se realiza fără mari piedici idealul tuturor romînilor. (*Epigonii*, I, 17).

Am mai menţionat (pag. 82 şi 232), că o *Ecaterina Harnav*, de 23 ani, la 1848, ar fi purtat un *Steag al Libertăţilor Moldovei*, după o întrunire în care C. Hurmuzachi ţinuse un discurs revoluţionar, ceea ce n'a împiedecat'o apoi pe tînăra femee în chestie, să... „moară în obscuritate."

Cîteva femei literate a produs şi Iaşul în veacul precedent, dintre cari fu şi *Veronica Micle*, soţia lui Stefan Micle, de care am vorbit, şi a cărei versuri sunt cunoscute publicului din diferite publicaţii.

c. Cîteva tipuri anormale.

Oricît m'aş fi silit să arăt calităţile deosebite ale celor mai mulţi din ieşenii ce au ilustrat oraşul acesta în vremuri, cred că e de datoria mea de a aminti şi de cîteva tipuri, cari merită să fie citate prin abraşa lor purtare, în mijlocul societăţei din care făcură parte.

Pe lîngă oamenii cu judecata limpede şi dreaptă, a trăit în tîrgul nostru,—dealtmintrelea ca pretutindeni,—şi tipuri cu creere anormale, cari au impresionat sau tulburat societatea în unele epoce. Aşa, se ştie că în vremurile trecute n'am fost lipsiţi de indivizi din diferite trepte, dedaţi la răle, la crime chiar, cum şi alţii cu apucături curioase, nepotrivite cu starea lor şi a societăţei: criminali, hoţi, exaltaţi sau chinuiţi de idei abraşe, n'au lipsit Iaşului de sigur. Voi vorbi dar aici despre două-trei asemenea fiinţi, despre care s'a mai relatat în diferite publicaţii ale vremei.

*

Ion Chetrariu şi Gavril Buzatu. Cel din urmă calău al Moldovei.

Părinţii noştri ne-au povestit multe lucruri din timpul tinereţei lor; dar dintre cele ale căror amintiri ne produce mai puţină bună dispoziţie, este desigur aceea a celui din urmă calău ce a lucrat în vechea capitală a Moldovei, a lui *Gavril Buzatu*! Despre originea şi isprăvile acestui tip, dispărut de mai bine de o jumătate de veac, s'a vorbit foarte mult, şi mă mier că bogata imaginaţie a fabricanţilor de romane haiduceşti, ce operează acum în actuala noastră Capitală, nu s'a pus pe lucru spre a ne da un roman special al isprăvilor lui Gavril Buzatu, precum ne-a dat ale altor tipuri asemenea, ca *Bujor*, *Codreanu*, etc.

Din datele necontestate ce se cunosc, tipul de care vorbim a fost un ţigan fugit dela robie, ce s'a apucat de hoţit şi de ucis la drumul mare, comiţînd nenumarate jafuri şi crime, atît singur, cît şi în unire cu alţi semeni, mai ales împreună cu banda de hoţi a lui *Ion Chetrariu*, pînă ce slabele potere de cari dispunea poliţia moldovenească de pe atunci, au reuşit să'l prindă şi să'l închidă.

Precum însă în acea vreme numărul criminalilor era foarte mare, din pricina proastei organizaţii administrative şi militare a ţărei, beciurile şi aresturile agieşti erau ticsite de rău-făcători de tot soiul, pe cari, pentru a'i mai desbăra de năravul lor, sau a'i mai... rări, îi lăsau să piară de foame, de frig sau de bătăi, în fundul beciurilor în cari erau trîntiţi, şi numai la puţini din ei li se făcea cinstea de a fi... spînzuraţi, după o judecată sumară; aceştia erau negreşit aceia din hoţi, cari îşi căpătase o faimă mai mare în popor, prin crime mai multe şi mai îngrozitoare ce le comisese. Intre aceşti din urmă fură *Ifrim sin Isfimi* zis *Ion Chetrariu*, zis şi *Petreanu*, şi *Gavril Ciobanul* zis şi *Buzatu*. Amîndoi fusese de mai multe ori prinşi şi scăpaţi; dar la urmă se luară măsuri mai straşnice spre a se asigura cîrmuirea de persoana lor, şi

după o zăcere de cîteva septămîni, încătușeți în fiere grele de aproape o sută de ocă fiecare, și legați de belciuge ficsate în zidul închisorei, se hotărî ezecutarea lor prin ștreang, pentru o anumită zi.

Marele Armaș al țărei, un fel de Procuror-general executiv de pe atunci, își aduse însă aminte, că nu mai are la dispoziția sa un *calău*! Se adresă prin publicații cu darabana în toată Capitala, spre a aduna pe aceia ce ar voi să ocupe acea slujbă delicată, de care statul și societatea avea mare nevoe în acea vreme, făgăduindu-i-se leafă bună și alte avantaje. Dar, — cît s'au schimbat timpurile de atunci încoace!, — nici un postulant nu respunse la apelul darabanei!

După o îndelungă chibzuială a Logofeților dela Departamentul Dreptăței, se hotărî Armașul să meargă însuș la închisoare, și să întrebe pe toți deținuții deacolo, cari dintre ei ar voi, în schimbul capului și a libertăței, să îmbrățișeze frumoasa funcție de *calău*, ce stătea vacantă. Mai toți refuzară; unul singur primi: acela fu Gavril Buzatu, un țigănoi colos la trup, pogîn de slut la față, cu o privire fioroasă, de te vîra în friguri la cea întăi căutătură.

In 18 April 1839, (*Albina Românească*, No. 31/1839), Gavril debută în noua lui meserie, punînd ștreangul în gîtul tovarășului și Căpitanului seu, Ion Chetrariu.

Odată cu întăia sa operație de curățire a societăței de un criminal spăimîntător, Gavril țiganul își recăpătă o libertate relativă, prin faptul că fu îngăduit să locuiască în oraș, într'o uliță dosnică din apropierea Criminalului, astăzi Strada Fătu, însă cu condiția de a nu părăsi nici o clipă Iașul, și a fi gata oricînd i s'ar cere concursul. I se dădu leafă și uniformă pentru zile de operație, și pentru zile de odihnă.

In afară de principala datorie, el era ținut a se mai ocupa și cu corectarea prin cnut a acelora din osîndiți sau presupuși numai, cari nu erau hotărîți pedepsei capitale. Gavril bătea pînă la sînge, din ordinul Armașului, atît în beciurile și chiliele Criminalului, cît și la respintenile orașului, pe acei ce i se indicau, ținuți de picioare de *cazaci*, (jandarmi ai stăpînirei). Ori de cîteori urma să aibă loc o asemenea ezecutare, se bătea mai întîi un timp oarecare, jumătate de ceas aproape, darabana, ca să se adune publicul și să asiste la un astfel de cinematograf gratuit,—spre a sluji de pildă acelora pe cari pacatul i-ar împinge să comită fapte ca acele ce se imputau osîndiților.

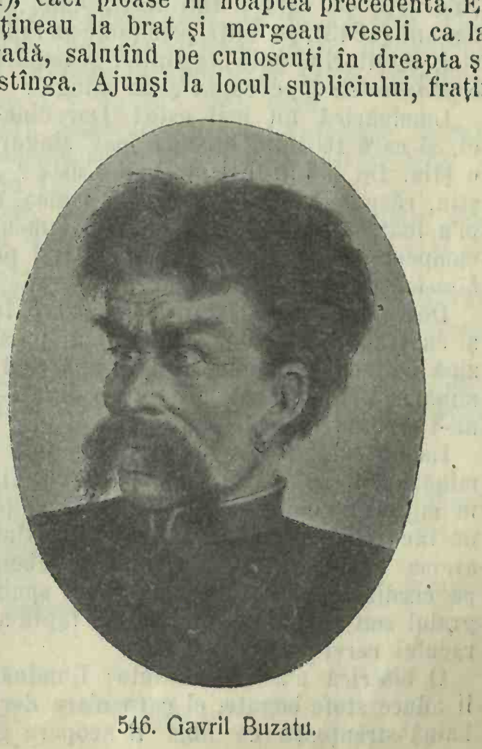
*

Execuția Fraților Cuciuc.

Principala ezecuție însă, și cu care ș'a încheiat cariera sa oficială Gavril Buzatu, fu aceea a fraților Cuciuc, cari erau dovediți a'și fi ucis, în complicitate cu mama lor vitrigă și cu un rob de ai lor, pe tatăl lor propriu. Cel mai mare din frații Cuciuc fusese amploiat într'un minister al Moldovei, cel mai mic ofițer. Pentru aceasta se hotărî, ca să li se dee o pedeapsă mai exemplară acestor paricizi din societatea mijlocie a Capitalei.

In ziua de 25 Octombre 1847, (*Albina Românească* No. 85/1847), pe întinsa cîmpie de lîngă Mînăstirea Frumoasa, unde se țineau de obicei iarmaroacele ieșane, deasupra movilei de pămînt numită a *Sarandei*, se ridicară două furci nalte, destinate a susținea... pe acei ce urmau a plăti cu gîtlejul lor pacatele ce făptuise. In dosul fiecărei furci se sapase cîte o groapă adîncă, spre a primi cadavrele celor ezecutați.

In acea zi, de dimineață, frații Cuciuc fură scoși din Criminal, sub privigherea a însuși Marelui Armaș, și un pluton de 12 soldați darabangii sună un marș candențat. Două companii de soldați se așezară pe două linii și formară cîte un lanț deoparte și dealta, pentru a opri amestecul publicului, avînd pe cei doi frați hotărîți a fi spînzurați, în mijlocul lor. Inaintea condamnaților mergea un preot, în veșminte ca pentru cei morți și cu o cruce în mînă, iar calăul Gavril, îmbrăcat tot în roș, în urma lor, purta pe umeri două ștreanguri de frînghie, bine soponite. Frații Cuciuc erau înbracați în haine negre, avînd pe cap șăpci de plisă neagră, și cu pantalonii suflecați, ca să nu-i umple de glod, (Gh. Sion, *Suveniri Contemp.*, 144), căci ploase în noaptea precedentă. Ei se țineau la braț și mergeau veseli ca la paradă, salutînd pe cunoscuți în dreapta și în stînga. Ajunși la locul supliciului, frații

546. Gavril Buzatu.

se înbrăţişară, zicîndu'şi un trist *adio*; apoi apucară unul spre o furcă, altul spre celaltă.

Intăi cel mai mic, apoi celalt, îşi plătiră îngrozitorul tribut ce'l datorau societăţei, în mijlocul căreia făptuise păcatele lor.

Peste cîteva zile Gavril fu trimes la Dorohoi, ca să spînzure şi pe mama vitrigă a fraţilor Cuciuc.

Cu aceste execuţii Gavril Buzatu îşi termină cariera de calău de capete, continuînd însă încă un timp cu ezecutarea pedepselor corporale simple a biciuirilor, pe la respinteni mai cu samă, pînă aproape de detronarea lui Mihail Sturza-Vodă, cînd asemenea spectacole publice se suprimară, şi Gavril Buzatu, pus în pensie, fu trimes să'şi sfîrşească restul zilelor sale la mînăstirea Secu, unde el se şi călugări.

Nici execuţii capitale, nici calăi de atuuci ţara noastră n'a mai avut, deşi au mai hălăduit prin Iaşi şi'n împrejurimi cîteva noi specii de astfel de criminali, din cari unul, Kir Toacă, făcu mult zgomot înainte de 1869, şi despre care s'a publicat o relaţie mai pe larg în *Jurnalul pentru Toţi*, ce apărea în Iaşi pe atunci.

*

Luminărică şi Titinaş, Cerşitorii milostivi.

Deşi această istorisire ar ţine mai mult de nuvelă ori roman, totuş lucrul fiind încă proaspăt în amintirea unora din bătrînii oraşului, şi relatat mai ales de literatul Costachi Negrutţi, cred că e bine reamintesc aici:

Vă aduceţi aminte de un sărac, scrie Negrutţi, pe care îl întîlneaţi, sunt acum doi ani (1843), pe uliţi, prin pieţe pe la biserici, cerşitorind mila creştinilor şi împărţind *bogdaproştele* în dreapta şi în stînga?

Luminărică nu mai este! Dar cine era el, şi care fu solia lui aice jos? singur nu o ştia. De îl întrebai de unde este? „Nu ştiu, răspundea; ştiu numai că mama, cînd m'a luat, mi-a zis: Niţă, dragul meu, să cumperi *luminărele* şi să le imparţi pe la *biserici*. Atîta ştiu, atît fac“.

Desculţ, cu capul gol, încins cu o funie şi cu traista în şold, Luminărică pînă în ziuă colinda toate bisericele, împărţind luminări şi cerşitorind, nu pentru dînsul—lui nu-i trebuia nimică,—ci pentru alţii.

La un schit sărac lipseşte clopotul; Luminărică îl ia din tîrg, se pune cu dînsul în mijlocul unei pieţe, îl trage, şi clopotul nu tace pînă ce nu-şi cîştigă plata. Curînd arama sfîntă va răsuna în aer, chemînd pe credincioşi la rugăciune, şi va spune în graiul seu cel misterios lăudata faptă a săracului cerşitor.

O biserică n'are vestminte; Luminărică îi aduce stofe bogate, el care n'are decît o haină strenţoasă ce abia îi acopere goliciunea trupului, căci în zadar voeşti să-l îmbraci. Dă-i o haină, o cămeşă; peste un ceas nu o mai are: a dat-o altuia, pe care îl socoate mai nevoieş decît dînsul.

Vedeţi această văduvă cu lipsa în faţă şi cu desnădejdea în inimă. Incungiurată de şepte copii ce plîng de foame, îmbrîncită dela uşa bogatului, unde nu i se dete voe a împărţi nici fărmăturile cu cînii lui, ticăloşia o apasă sub greul ei genunchiu. Luminărică o vede, o mîngîe, şi adoua-zi îi aduce o vacă, care săturînd cu laptele ei pe flămînzii copii, introduce iarăşi bucurie în bietul bordei.

Dar unde sîntem noi în stare a înşira toate bunele fapte ale acestui *sfînt om*! Ajunge a şti, că saracul acesta cerşitor, îndemnat de plecarea sa şi de o stăruinţă puternică, a zidit pînă şi biserici. Să judecăm din aceasta, oare cîţi săraci am putea face fericiţi cu abonamentul unei loje la teatru, unde învăţăm a fi demoralizaţi, cu cheltuiala unui ospăţ, ce ne îmbuibă pîntecele şi ne strică sănatatea, cu o găteală de bal, ce roade cîte un colţ din moştenirea copiilor noştri?

Dacă Luminărică ar fi strîns toţi banii cîţi a împărţit mile şi a cheltuit cumpărînd luminări, clopote, vaci, vestminte ş. a., negreşit ar fi fost bogat după starea sa; dar trăind sărac, el a murit sarac.

Intr'o zi, trecînd pe lîngă biserică, am văzut norod strîns, şi am auzit cîntînd rugăciunile morţilor. In mijlocul bisoricei sta un mort învălit cu giulgiu. Biserica era iluminată şi împodobită ca pentru un mort bogat, şi un Arhiereu, înconjurat de un numeros cler, sluja prohodul. Nu se vedea nici o rudă, nici un prieten vărsînd lăcrimi mincinoase; numai o văduvă în haine negre sta la picioarele secriului; iar pe faţa tuturor saracilor, ce alcătuiau cortegiul repausatului, se vedea întipărită o întristare mută, o jale dureroasă.

In momentul acesta, Arhiereul apropiindu-se desvăli pe mort şi însemnînd pe faţa lui semnul crucei, zise cuvintele aceste:

„Doamne! odihneşte sufletul robului tău *Ioan*, în loc de pace, în loc de verdeaţă; unde nu este întristare nici suspin, ci viaţă fără de sfîrşit“.

Pătrunşi de marea puternicie a morţei, am plecat capul, şi privind icoana Mîntuitorului ce sta pe pieptul mortului, am zis:

„Doamne, Doamne! Odihneşte după moarte şi sufletul nostru în locul, unde ai odihnit sufletul lui Luminărică“.

Poate voiţi a şti cine făcuse o aşa pompoasă înmormîntare cerşetorului? Intr'o dimineaţă o damă văduvă—al căreia numeîl vom tăcea, respectînd frumoasa ei faptă,—găsi la poarta casei sale trupul lui Luminărică, şi, văduva îngropă pe sărac!

*

Asupra lui Lumînărică, cît şi asupra unui alt asemenea tip, ce a trăit tot prin 1843, şi după aceea, numit *Titinaş,* Al. Papadopol-Calimah ne dă mai multe amănunte (*Arhiva St. şi Lit.*, 1/VII): Vlădica Filaret Beldiman, locţiitor de Mitropolit, auzind clopotele dela Talpalari, întreabă pentru cine sunt trase; Arhidiaconul îi spune că pentru Lumînărică. Vlădica îşi făcu semnul crucei, murmură o rugăciune, şi apoi porunci să tragă clopotul cel mare dela Mitropolie, căci „un om sfînt a părăsit această lume"! După obicei, cînd suna clopotul Mitropoliei, clopotele tuturor celorlalte biserici din Iaşi pătrundeau văzduhul cu glasul lor plîngător. „Trei zile ţinu glasul clopotelor,—trei zile Iaşii erau în jale".

Un tînăr italian (romîn după mamă) Mih. A. Corradini, ce se afla pe atunci în Iaşi, scrise cu acel prilej o lungă elegie, intitulată *Lumino,* (Dialoguri Francezo-Româneşti, de *Th. Codrescu,* 164), începînd cu versurile următoare:

Quel est ce glas profond, ce glas mystérieux,
Qui depuis trois longs jours s'élève au haut des cieux?
Est-ce un prince, un primat, grandeurs que Dieu seul sonde,
Est-ce un riche encensé qui part pour l'autre monde?
Non; c'est un homme obscur, sans nom et sans appui!
Un pauvre mendiant que l'on pleure aujourdhui...

Cît despre Titinaş, deşi calicea caşi Lumînărică, avea întrare pela toate curţile, pînă şi la Gr. Al. Ghica-Vodă; el ducea ajutor nu numai oamenilor de rînd, din popor, dar chiar şi multor famil'i boereşti scapatate,—şi, tot din cerşitoria sa, zidi apoi la Bîrlad clopotniţa Bisericei St. Ioan.

BIBLIOGRAFIA CARŢEI XII.

Opurile citate in *Bibliografia Cărţilor precedente,* nu mai sunt repetate in Bibliografiile următoare, cînd mai sunt consultate, sau de consultat şi pentru unele din aceste din urmă.

520. *Adamescu, Gh.* Noţiuni de Istoria Limbei şi a Literaturei Române. Ed. III. 1 v. în 12°. Bucureşti. 1896.

521. *Cornel, Th.* Figuri contemporane din România. Dicţionar biografic ilustrat. (In continuare). In 4°. Bucureşti. 1910.

522. *Costin, Miron.* Opere complecte, publicate de V. A. Urechia. 2 v. in 8°. Bucureşti. 1886-8.

523. *Erbiceanu, C.* Barbaţii culţi greci şi români, şi profesorii din Academiile din Iaşi şi Bucureşti, din epoca zisă fanariotă. 1650-1821. (Anal. Acad. Rom.). Bucureşti. 1904-5.

524. *Giers, A. de.* Din trecutul Consulatului Rusiei în Iaşi. (In *Arhiva St. şi Lit.*, Iaşi. 1897).

525. *Hodoş, N. şi Al. Sadi-Ionescu.* Publicaţiunile Periodice Româneşti. (1820—1906). Ediţia Acad. Rom. Bucureşti. 1913.

526. *Ionescu, Nic.* Din mănunchiul manuscriptelor lui Gh. Seulescu. (*An. Ac. Rom.*) Bucureşti. 1882-3.

527. *Iorga, N.* Istoria Literaturei Române din Secolul XIX. 2 vol. în 8°. Bucureşti. 1908.

528. *Iorga, N.* Grigore M. Buiucliu. 1840—1912. 1 v. în 4°. Bucureşti. 1914.

529. *Iorga, N.* Cărţi şi Scriitori Români din veacurile XVII—XIX. (Anal. Ac. Rom.). Bucureşti. 1906-7.

530. *Notice sur le caractère,* les capacités et les principes de boyards moldaves. Cartea neagră a boerilor ieşeni la Agenţia Austriei din Iaşi. (In *Bucium. Rom.*, I, 459).

531. *Negruzzi, Iacob.* Inceputurile literare ale lui Constantin Negruzzi (Anal. Ac.Rom.). Bucureşti. 1909-10.

531. *Negruţţi, Costachi.* Pacatele tinereţelor. 1 v. in 12°. Iaşi. 1857.

583. *Philippide, Alex.* Introducere în Istoria limbei şi Literaturei romîne. 1 v. în 12°. Iaşi. 1888.

534. *Pop., Vas. Gr.* Conspect asupra Literaturei Române şi Literaţilor ei. 2 v. în 8°. Bucureşti. 1875.

535. *Sion, Gh.* Alexandru Donici, viaţa şi operile sale. (Anal. Ac. Rom.). Buc. 1870.

536. *Sion, Paharnicul Const.* Arhondologia Moldovei, amintiri şi note contemporane. 1 v. in 12°. Iaşi. 1892.

537. *Steuerman, Dr. A.* Antologie. Bucăţi alese din scriitorii veac. XVIII şi XIX. 1 v. in 12°. Iaşi. 1893.

538. *Steuerman, Dr. A.* Crestomatie. Bucăţi alese din scriitorii veac. XVIII şi XIX. 1 v. în 12°. Iaşi. 1893.

539. *Tanoviceanu, I.* Un poet moldovan din veacul al XVIII. Matei Milo. (Anal. Ac. Rom.). 1897-8.

540. *Tanoviceanu, I.* Contribuţii la biografiile unor cronicari Moldoveneşti. (Anal. Ac. Rom.). Bucureşti. 1904-5.

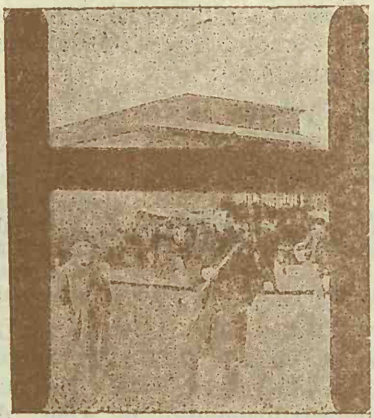
PERIODICE:

105. *Arhiva Genealogică.* Revistă lunară sub direcţia D-lui Sever de Zotta. Iaşi şi Cernăuţi. 1912-14.

106. *Jurnal pentru toţi.* Foae bilunară ilustrată. Iaşi. 1869.

SFÎRŞIT.

Şi acum,

547. Hala din piaţa S-ta Vineri.

arului ceresc mulţămită, caşi oamenilor de bine, alcătuirea de faţă fiind încheietă, mă simt dator să dau cîteva lămuriri:

Societatea Ştiinţifică şi Literară din Iaşi, într'o şedinţă din 13 Mai 1894, după diferite propuneri şi desbateri, a hotărît întocmirea unei „Monografii a Iaşuluî", şi cei mai de samă ai ei membri, D-nii A. D. Xenopol, V. C. Buţureanu, Dr. N. Leon, A. C. Cuza, I. Tanoviceanu, N. Beldiceanu, Gr. C. Buţureanu, T. T. Burada, Gh. Ghibănescu, P. Gîrcineanu, V. I. Atanasiu, A. D. Atanasiu şi alţii, îşi asumară cîte o secţie din materia ce trebuia să cuprindă asemenea lucrare.

Trecu o serie de ani, în cari unul singur din membrii citaţi, Dl. Ghibănescu, publică citeva estrase din *Letopiseţe*, în foiletoanele *Evenimentului*, un articol asupra originei Iaşului, în *Arhiva Societăţei*, şi unele cercetări asupra cîtorva biserici locale în alte foi.

Ca ieşan, născut şi trăit aicea, mi-am iubit, poate mai mult decît alţii, oraşul, şi am cetit, şi am cules, orcînd alte ocupaţii mi-au îngăduit, cărţi vechi şi nouă, documente, hărţi, stampe, gazete, tradiţii sau povestiri dela bătrîni, tot ce mi se părea a avea oarecare atingere cu ceea ce a fost, sau ceea *ce mai este* foasta Capitală a Moldovei, fără credinţa însă că vreodată *eu* le voi întrebuinţa pentru vre-o alcătuire oarecare; aşteptam doar pe aceea a *Societăţei Ştiinţifice şi Literare*, pentru a o colecta şi pe ea.

Am avut prilejul chiar, încă de prin 1889, să capăt dela prieteni, şi unii colecţionari din Berlin, Bruxela, Paris şi alte oraşe străine, mai multe cărţi, stampe şi hărţi vechi, ce se raportau la trecutul Iaşului.

In 1904, prin Iunie, fostul Primar al Iaşului, Dl. C. B. Pennescu, cu care dealtminterea am colaborat încă de prin 1883 la gazeta *Pactul Social*, îmi propuse să fac o descriere a trecutului Iaşului, într'un volum, care să fie oferit ca dar *Familiei Regale*, cu prilejul venirei Sale în Iaşi, spre a lua parte la sfinţirea din nou, după restaurare, a bisericilor istorice *St. Neculai-Domnesc* şi *Trei-Sfetitele*, care urma să se facă în zilele de 1--4 Octombre acel an. Propunerea aceasta, neaşteptată, mă surprinse, şi mă măguli, în acelaş timp; proectul *Societăţei St. şi Lit.* din 1894 îmi trecu repede prin minte;—dar scurgerea celor 10 ani dela el, şi puţinul rezultat dat în acest lustru, îmi dădură un imbold. Am respuns Primarului că voi încerca să fac tot ce voi fi în stare, ca să-i satisfac dorinţa,—şi D-sa chiar de-a douazi luă dispoziţii pentru tipărirea volumului!

Trebuia însă... numai manuscriptul, pentru ca tipărirea să fie gata la 1 Octombre 1904.

Pe lîngă materialul întîmplător ce posedam,—o picătură dintr'un lac! —, cercetăi şi adunăi, în curs de trei luni, de prin bibliotecile şi arhivele publice şi particulare, cît şi de pela mai mulţi bibliofili şi chiar buchinişti din Iaşi, Bucureşti şi de pe aiurea, tot ce putui şi crezui interesant, în raport cu lucrarea ce mă însărcinasem a întocmi, şi, — la termenul fixat, — volumul *Oraşul Iaşi, odinioară şi astăzi*, fu inmînat Inaltei Familii Regale.

Acesta fu *Oraşul Iaşi*, ediţia I.

Ceea-ce m'a făcut apoi, anul trecut, să pun sub tipar o a doua ediţie a acelei cărţi, o explic în rîndurile ce am tipărit pe pagina a doua a copertei actuale. Publicînd în fascicole această nouă ediţie a lucrărei mele, rezultat a zece ani de culegeri şi străduinţi necontenite, după prima apariţie, cu mijloacele mele proprii, destul de modeste, întru-cît n'am putut găsi pentru ea un editor, am intîmpinat multe greutăţi, mai ales de ordin material şi technic. De cînd apăru prima fascicolă, ţara noastră a trecut prin încercări grele; lumea fu preocupată de altceva decît de literatură. Totuşi, mulţămită sentimentelor patriotice şi iubirei de lumină, de neam şi de renumele seu, a multor dintre cetăţenii cei mai de samă ai Iaşului, şi ai ţărei întregi chiar, am putut scoate la liman mai curînd chiar decît credeam, îndrăzneaţa mea alcătuire, pe care o înfăţişez azi ca fapt îndeplinit. Munca intelectuală şi fizică depusă pentru reuşita acestei intreprinderi, mi-ar fi prea greu să o descriu în rîndurile de faţă, şi nu ştiu iaraşi dacă mulţi ar putea să le preţeluiască îndestul!

Sunt absolut dator însă, pentru concursul ce mi s'a dat, moral şi material, pentru tipărirea acestui op, să aduc mulţămiri sufleteşti oamenilor de bine şi luminaţi, ca D-nii: M.B. Cantacuzino, fost Primar, Profesor universitar, G. G. Mârzescu, actual Primar al Iaşului, Ioan Bianu, Profesor Universitar şi Directorul Academiei Române, Dr. I. Simionescu, Profesor Universitar şi Secretar G-ral al Ministerului Instrucţiei publice şi al Cultelor, C. Climescu, fost Rector al Universităţei ieşane, St. G. Longinescu, Profesor Universitar, Principesei Olga M. Sturdza, cum şi D-lor: I. G. Bibicescu, Guvernator Bancei Naţionale, Mih. Popescu, Ad-tor Casei Şcoalelor, C. B. Pennescu, Deputat, fost Primar, Dr. Em. Riegler, Profesor Universitar, T. T. Burada, Dr. P. Zossin, Şt. A. Negruzzi, Jean G. Ghica, Rom. Sevastos, Dr. I. Ferentz, G. Barzanescu, Chr. Malhasovici, Radu Manoliu, Dr. I. Popa-Radu, Victor Vrabie, M. I. Barbu, C. Ieşive, Colonel I. Anastasiu, Preoţii Gh. Agapi şi C. Bobulescu şi alţii, cari m'au ajutat cu documentele, notele ori stampele ce mi le-au pus la dispoziţie, ori la suportarea cheltuelelor tipariului.

In opul ce înfăţişez acum marelui public cetitor, se vor fi strecurat, negreşit, şi neajunsuri, ori chiar greşeli; *greşelele sunt pe oameni*, glăsueşte un proverb vechiu decînd lumea. Cetitorul „binevoitor" le va trece cu vederea, le va corecta el singur pe exemplarul seu, sau mi le va comunica,— pentru care îi mulţămesc dinainte.

Fie ca această încercare a mea, de a da la lumină ceea-ce a fost oraşul cel mai încercat din marginea răsăriteană a vechei Dacii a lui Decebal şi Traian, să poată fi lustruită şi complectată în viitor de alţi scriitori, mai în stare decît mine de a-i pune în vedere trecutul, valoarea şi... viitorul ce'l mai aşteaptă, pentru ca numele şi faima sa să se perpetuieze

ş'in pururea ş'in vecii vecilor!

N. A. Bogdan.

TABLE DE MATERII.

Index de nume proprii

DE PERSOANE, POPOARE ŞI PRINCIPALE LOCALITĂŢI.

(Nu sunt notate aici numele Iaşului, Moldovei, acele de Sfinţi, Biserici, Strade, Instituţii etc., cum şi toate acele cuprinse în Bibliografiile diferitelor Cărţi).

— A —

D

— H —

— I —

— Q —

— R —

— S —

— T —

— U —

— V —

— W —

CÎTEVA LĂMURIRI ŞI ÎNDREPTĂRI.

In cursul tipărirei strecurînduse unele greşeli de cuvinte sau cifre, am semnalat citeva la sfîrşitul Cărţei III, (pag. 184), dar mai sunt şi altele în urmă şi în continuarea lucrărei. Citez aici pe cele mai bătătoare la ochi, de pildă: la pag. 31, col. II, rîndul 45, cuvintele *malul drept*, trebuiesc cetite: *malul sting*; la pag. 103, *Stefan IX*, *Răzvan*, trebuie a fi *Stefan VIII*; la pag. 109, *Stefan VII*, *Tomşa*, e *Stefan IX*; *Stema* din pag. 140, trebue să aibă data 1742; acea din pag. 141, data 1755; la pag. 158 St. Vogoride e Caimacam la 1821, nu la 1812, cum s'au schimbat cifrele; la pag. 160 focul dela Ilie Zmău isbucni la 19 Iulie, nu la 20. La pag. 172 gravura reprezintă Poarta Curţei distrusă în 1842, nu în 1882.

In cîteva exemplare figurile celor doi *Antiohi Cantemir* au fost intervertite; să se ştie că cel cu *musteţi şi barbă* e fostul Domn al Moldovei, pe cînd cel *ras*, e fostul Ambasador al Rusiei. Tabloul *Cain şi Abel*, dela pag. 321 nu aparţine Paraclisului Mitropolitan, cum e scris in subtitlu; In Bibliografia Cărţei V, la No. 316, să se cetească „organizarea Religiunei Umanităţei", nu Universităţei." La pag. 329, proectul de Statue a lui Gr. A. Ghica e desenat de Al. G. Asaki, nu de G. Asaki. Alte greşeli de samă pot să se mai găsească de cetitor; mie mi-au scapat din vedere pînă acum.

Cea mai mare parte din vederi şi ilustraţii privitoare la Iaşi, sunt după fotografii luate expres pentru acest op, de Atelierele Chaland, Onofrei şi Chevalier, Nestor Heck, E. Packer, S. Rosenthal, Z. Weiss, şi de amatorii I. Constanţius, Darmet, Smolinski, etc., cum şi după documente sau exemplare rare, ce mi s'au împrumutat sau sunt în posesiunea mea.

Portretele Voevozilor Moldoveni şi altor persoane însemnate, în mare parte sunt reproduse după tablourile din Galeria Epitropiei St. Spiridon din Iaşi. Acele dela No. 85 şi 91, după monede contimporane; No. 89 şi 90 din scrierile lui B. P. Hăsdeu; No. 98, 107, 154, 181/2 şi 394, după Istoria Bucureştiului, de G. I. Ionescu-Gion; No. 102/3, 119, 139 şi 177 din Istoria Ukraini-Rusi, de N. Arkas; No. 109 şi 117/8, din Theatri Europaei de Schléder; No 171 4 şi 282 din Istoria Casei Calimach, de A. D. Xenopol; No. 24, 82, 158, 179/81, 190 şi 450 din Istoria Românilor de V. A. Urechia. No. 147, 149, 156/7, 159, 178, 192, 194/5 şi 209 sunt din monografiile familiilor Sturza şi Mavrocordato, de Al. C. Sturdza.

Peceţile Domneşti sunt după documente personale şi acele ce mi s'au pus la dispoziţie de Direcţia Seminarului Catolic local, Epitropia Bis. 40 de Sfinţi, din Arhiva Eforiei Municipale locale, din Sigilografia lui V. A. Urechia, Revista Tocilescu, etc.

Facsimilele dela No. 214, 224, 230, 237, 244 şi 254 sunt executate special pentru acest op de Dl. Al. Rosculescu, profesor de caligrafie.

Stemele Domneşti în majoritate sunt după opul *Bibliografia Vechie Românească*, de I. Bianu şi N. Hodoş.

Vederea No. 215 mi-a fost trimisă de Principele A. Calimachi, acea cu No. 429, de Dl. Lt. Saint-Georges, din Muzeul seu din Bacău; acea cu No. 213 e din opul *Basarabia*, al D-lui Zamfir Arbure.

Stampele No. 241, 289, 313 şi 478, după un tablou de E. Zschermack, din Biblioteca Academiei Române. Acele cu No. 18, 22, 57, 62, 246, 263/4, 416, 456, 475 şi 490 sînt din Albumul lui Rey & Müller, împrumutat de Dl. A. C. Zdrobici, şi dela Academia Română.

Clişeele foto-zincografice, cele mai multe, au fost executate special pentru acest op, în atelierile *Ed. Marwan*, *Socec & Co.*, *I. Brand* şi *Grabowsky & Co*, din Bucureşti, iar cîteva din străinătate.

O parte din clişee mi-au fost împrumutate de Academia Română, prin Dl. I. Bianu, Membru şi Director al acelei Instituţii, şi de D-nii *St. G. Longinescu*, Profesor Universitar, *A. D. Atanasiu*, Secretar Societăţei Stiinţifice şi Literare din Iaşi, *Elefterie Ropală*, fost Inspector şcolar, *O. Minar*, publicist, *M. Goldner*, tipograf, *E. Şaraga*, librar, redacţiile ziarelor *Evenimentul*, *Opinia* şi *Mişcarea*, *Epitropia St. Spiridon*, etc.

Tabela Ilustrațiilor.

PORTRETE:

VEDERI:

TABLOURI:

BISERICI:

ŞCOLI :

STATUI ŞI MONUMENTE:

PECEŢI, STEME ŞI MĂRCI :

HĂRŢI:

PLANURI:

FACSIMILE:

CARICATURI:

TABELE GRAFICE:

INIŢIALE ILUSTRATE:

ORNAMENTE:

Textul.

CARTEA IV. — Scaunul Mitropolitan. Locaşurile de închinăciune.

CARTEA V. — Aşezăminte Scolastice şi Educative.

CARTEA VI. — Arte-Frumoase: Tradiţii, Teatru, Muzică, Danţuri, Sculptură, Arhitectură.

CARTEA VII. — Producte. Meșteșuguri. Negoț. Bresle.

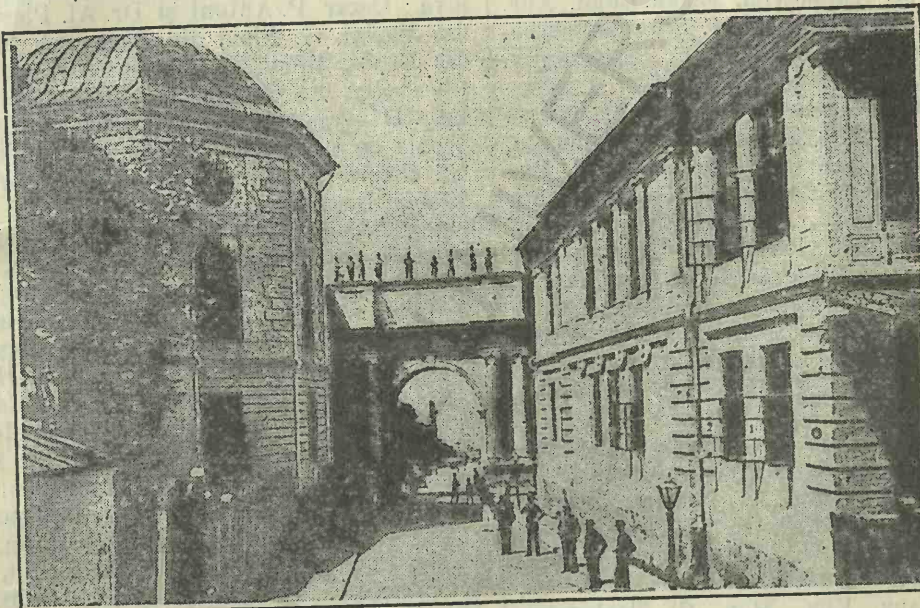
CARTEA VIII. — Șoltuzia, Agia, Eforia și Primăria. Finanțe și Edilitate.

CARTEA IX. — Viaţa ieşană în cursul veacurilor.

CARTEA X. — Aşezăminte umanitare şi de prevedere.

CARTEA XI. — Imprejurimile.

CARTEA XII. — Oamenii de samă ai Iașului.

550. *Iașul dispărut :* Arcul ce unea ambele case ale Academiei Mihailene.

ABONAȚII CE AU ACHITAT ÎNAINTE ABONAMENTUL:

(In ordinea inscrierei).

La Ediția de lux: Principesele Marie Moruzi (2 ex.), și Constance Gr. Ghica; D-nii: Dr. P. Zossin, D. D. Mavrocordat (2 ex.), Ing. Bălănescu, Econ. Al. Popovici, M. Bonciu, St. A. Negruzzi. Col. E. Brosteanu, Biblioteca Lyceului Militar, Dr. I. N. Manolescu, Rom. Sevastos, D. A. Greceanu, C. Meissner, L. Grecea, I. și C. V. Praja, A. C. Cuza, Dr. I. Petrovici, M. B. Cantacuzino, Paul Bujor, P. S. Mitropolit Pimen, C. Pogor, Col. Izvoranu, Banca Moldovei, G. G. Mărzescu, Dr. Al. Popovici, C. D. Mavrocordat, Lt. D. D. Mavrocordat, Prefectura Județului (2 ex.), Camera de Comerciu din Iași; D-na Zefcari, Banca Națională (10 ex.), Dl. D. Svilokossitch din București; D-l. V. Tanasi din Pomîrla, Școala Normală V. Lupu din Copou; Primăria Focșani, și Principesa Olga M. Sturza din Dieppe.

La Ediția simplă : din Iași: D-nii. Gr. Kessim, Dr. C. Missir, T. T. Burada, R. Manoliu, Dr. P. Zossin. Ing. Bălănescu. Eug. Miclescu, Ing. G. Vidrighin, I. Zossin. D. Farcaș, M. Wechsler, D. Longinescu, Dr. I. Simionescu, Dr. I. Țaranu, I. N. Popovici, Sever de Zotta, T. Stoyenescu, Anibal Ciuré, Scoala de Arte și Meserii, Nic. Patriciu, Gh. Popa-Radu, Dr. I. Ferentz, Păr. Gr. Enariu (2 ex.), C. C. Chirilă, G.

Roiu, Econ. C. Carp, J. Grunberg, Gh. Botez (Dir. Prefect.), A. Kirilovici, Dr. C. Şumuleanu, Arhiereii Al. Şerban şi Antim Petrescu, G. S. Cristofor, Dr. L. Cozmovici, D. A. Greceanu, C. I. Ivaşcu, C. Climescu, C. Rusovici, N. Stroici, Danoeur & Streit, C. Andriescu, Chr. Malhasovici, Dr. V. Imervol, Dim. Ionescu (Prof. de muzică), Dim. Scorţescu, Prefectura Jud. (13 ex.), V. I. Speranţă, D-na Natalie Vlădoianu, Epitropia „Caritatea", D-nii D. Callos, Vict. Vrabie, General C. Vrabie, A. A. Naum. P. T. Maximovici, I. D. David, Gr. Tabacariu, Preot C. Bobulescu, Dr. S. Goldental, Al. P. Poni, I. Motăş, C. Dochiţ, G. D. Lupu, Eug. Stoica, D. D. Antonescu, Dr. St. Possa, Xen. Gheorghiu, Epitropia St. Spiridon, M. Dickman, Al. Tudoranu, Al. Zavalide, Teod. Vasiliu, Gr. Alexandrescu, I. Bădărău, Dr. P. Bogdan, Adr. Smirnov, M. Antonovici, Eman. Lupu, Aur. Tomescu, Val. Hulubei, I. Constantinescu, Nic. Genoi, M. Gellerter, C. Zaharia, S. Grunberg, L. Horga, T. Motăş, I. Smolinski, Em. Călinescu, I. Arhiri, I. Mitru, C. Ieşive, Al. Hildenbrand, Ing. N. Miclescu, M. I. Ivaşcu, D. C. Păncescu, J. T. Burada, Căp. G. Costandachi, Căp. Vizanti, Protoereu Ţincoca, Aur. Răşcanu, Econ. C. Păun, Col. Dr. Gavrilescu, N. Cananău, C. Drăcşineanu, Camera de Comerciu, Anast. Obreja, C. Sorocianu, I. Ramedor, Lt. E. Bobulescu, At. Teodorini, Arhit. I. Mihăilescu, R. Cişman, Al. Aurescu, An. Triandafil, Econ. P. Savin, Eug. Herovanu, Ing. A. S. Savul, I. Kieser, O. Cuba, Dr. Demetriadi, Diacon T. Stupcanu, Osv. Racoviţă, Gr. Călin, St. Dragomir, Econ. G. Ionescu, D. I. Stiubei, I. Poruzan, Ing. I. Ţinţu, Econ. I. Gotcu, Erm. Iorga, Preot I. St. Popescu, Dr. A. Gabor, Al. Marino, Colonel Cernătescu, Em. Cernătescu, V. Petrovanu, Vict. Pop, C. Tăzlăuanu, Dr. Todiraşcu, M. Mavrodi, I. Cozmovici, T. Stihhi, Şcoala de Bele-Arte, C. Aslan, V. Vrânceanu, Dr. Guţu, Val. Bude, Gh. Gavrilescu, Dr. Nimereanu, O. Tafrali, Lt. Mărgăritescu, Lt. Carp, T. Popeanu, N. Andriescu, G. Bîrjoveanu, I. Melinte, N. Sofroni, I. Găvănescu, Verona, Al. I. Uşurelu, E. Ghica-Budeşti, St. Boiolianu, D-rele Văleanu şi Calciu, D-nii Gr. Mardare, I. Ionescu, F. Sion, Gh. Dimachi.

Din ţară : Ministeriul Cultelor şi Instrucţiei publice (42 ex.), Banca Naţională (24 ex.), Biblioteca Seminarului, şi D-nii : Dr. Al. Obreja, Arhitecţii I. D. Berindei şi I. Fonescu, Dr. C. I. Motăş, C. Cioranu, Dr. Macarovici, Gh. Spiridonescu, C. Prodan, Ing. Tr. Motăş, I. I. Motăş, D. Butculescu, N. Rosetti-Bălănescu, Lt. Col. A. Spirescu, Costanti, Lupu Costachi, Al. Simionov, St. G. Longinescu, M. Ghirgiu, V. Alexandrescu, şi D-ra Oct. Christodulo din Bucureşti; D-nii G-ral G. Marcu, din Craiova ; Cezar P. Antoni şi Dr. Al. Pleveanu, din Vaslui; G. Sion, din Bacău; G. Moscu, din Buzeu, Maior I. Costinescu şi Căp. G. Dorobanţu din Cernavoda ; Col. Anastasiu, Reg. III Dîmboviţa (2 ex.), Reg. X Roşiori, Şcoala de Cavalerie (2 ex.), Lt. Sanatescu, Lt. Nicolescu, din Tîrgoviştea ; Liceul din M-rea Dealului (2 ex.); Gr. Alestar, din Suici, Argeş ; Al. Gafencu, Christ. Gheorghiu, M. Sadoveanu şi V. Lovinescu, din Fălticeni; Maior Rădulescu din Roman; Art. Spiridon din Bârlad; V. Goraş, din Brăila; Dr. Iarcu din R.-Sarat; Natalie Iamandi din Coarnele-Caprei; P. Michiu, din Huşi ; Cr. Cristea şi Preot Irimescu, din Copou, I. Golăescu din Bivolari; Darv. Voiculescu, din Lissa-Teleorman; P. Rusovici, din Păuşeşti; I. C. Agarici din Călugăreni ; I. Pascu şi Dr. G. Botez (2 ex.), din Bucium.

Din străinătate : D-nii Dan Bădărău, din Paris; Paul G. de Goré, şi Gheorghiu, din Kişinău; Dr. Th. Bocance, din Cernăuţi; Fil. Faniac, din Suceava; M. Ivaşcu şi Dr. I. Andrieşescu, din Berlin.

352 Abonaţi în total.

ACEASTĂ CARTE
s'a tipărit în
TIPOGRAFIA NAȚIONALĂ
DIN IAȘI
PROPRIETATEA LUI I. S. IONESCU & M. M. BOGDAN
în cursul anilor
1913—1915

SCRIERI DE N. A. BOGDAN:

ISTORICE ŞI ADMINISTRATIVE.

Oraşul Iaşi, odinioară şi astăzi. Volum in 4^{0}, de 340 pagini, cu 100 ilustraţii, 1904. Ediţia I, a Primăriei Iaşi.

Monografia Universităţei din Iaşi, de la înfiinţarea sa, pînă la 1906. (In colaborare cu Dl. Const. Climescu, Rectorul Universităţei). Volum in folio, cu ilustraţii fotografice. 1906. In Arhiva Senatului Universitar.

La Roumanie, pays que les Français devraient mieux connaître. Broşură, cu 28 ilustr. 1902. Ediţia **Revistei Forezienne,** din St. Etienne (Franţa).

Colecţie de 100 Legi, Regulamente, Ordonanţe, Concesii etc., ale Comunei Iaşi. Volum de 227 de pagini, 1899. Ediţia Primăriei Iaşi.

Desbaterile Consiliului Comunal din Iaşi, tachigrafiate din 1890 până la 1 April 1900, şi publicate în **Monitorul Comunei Iaşi.** 10 volume.

Rapoarte de Administraţie a Comunei Iaşi, pe anii 1894, 1895, 1897 şi 1898. Patru volume, in 8^{0}. Ediţia Primăriei Iaşi.

Nouele Taxe ale Comunei Iaşi, explicate şi comentate după desbaterile Corpurilor Legiuitoare, etc. 1894. Ediţia Tipografiei Goldner. Iaşi.

LITERARE, ARTISTICE etc.

Arta de a vorbi, recita şi declama. Studiu artistic. Broşură. 1899.

Frunze-verzi, poezii şi epigrame. Un volum. Ediţia Tipografiei Naţionale. 1892.

Poveşti şi Anecdote din Popor. Un volum. 1894. Ediţia II. Librăria Fraţii Şaraga 1897.

Şi Nouă şi Vechi. Nuvele şi amintiri poznaşe din teatru. Un volum. Idem 1896.

Să rîdem! Cronice, Satire, Recenzii, Amintiri, Anecdote. Broşură. 1902.

Cabinetul de Lectură. Revistă săptămînală literară. 16 numere, 1878.

Arta. Revistă teatrală şi musicală. 12 numere. 1883—84.

Lupta pentru viaţă. Revistă sociologică şi literară. 2 vol. in 8^{0}. 1903/5.

PIESE TEATRALE

(Originale, Prelucrări şi Traduceri).

Abraam, legendă biblică în 3 părţi, în broşură. 1892.

Ana-Doamna, dramă în 5 acte, în revista **Lupta pentru viaţă.** 1904.

Berbecii la Păscut, comedie în versuri în 3 tablouri; în broşură. 1902.

Bogdan I., tragedie în versuri în 5 acte; în broşură. Oradia-Mare. 1890.

Bursucul, sau Un vînt primejdios, comedie în 5 acte, broşură. 1896.

Ciceron, dramă în 5 acte, în broşură. 1892.

Isvorul lui Dan, operetă în 1 act, în broşură. 1892.

Pe Cîmpul de onoare, dramă în 3 acte, în broşură. 1893.

Traian şi Dochia, legendă lirică în 1 act, în broşură. 1892.

15 Comedii, un volum, conţinînd diferite piese. Ediţia Libr. Şaraga. Iaşi. 1894.

Canţonete, Cuplete, Scene, broşură. Iaşi. 1893.

Diferite piese teatrale traduse din limba franceză.

IN PREPARAŢIE:

Regele Carol I şi A doua Sa Capitală. Volum scris din iniţiativa d-lui G. G. Mărzescu, Primarul Iaşului.

Pentru orice comandă, a se adresa Autorului, Iaşi, str. Albineţ, 4.